БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

1892 - 1921 - 1948

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ

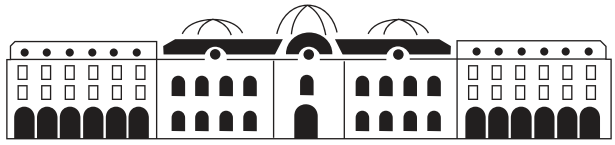
ПРЕЗ 2020 г.

Книга II

София
2021

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ
КНИГА II
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS
BOOK 2

Главен редактор / Editor-in-Chief

Христо Попов / Hristo Popov

Заместник главни редактори / Deputy editors-in-chief

Анастасия Чолакова, Георги Иванов / Anastasia Cholakova, Georgi Ivanov

Редакционна колегия / Editorial board

I. Археологическа карта на България / I. Archaeological map of Bulgaria
Георги Нехризов / Georgi Nekhrizov
Иво Д. Чолаков / Ivo D. Cholakov
Надежда Кечева / Nadezhda Kecheva
Силва Събкова / Silva Sabkova

II. Праистория / II. Prehistory
Десислава Такорова/Desislava Takorova
Атанас Цурев/Atanas Tsurev

III. Тракийска археология / III. Thracian archaeology
Георги Иванов / Georgi Ivanov
Маргарит Дамянов / Margarit Damyanov
Калин Маджаров / Kalin Madzharov

IV. Антична археология / IV. Classical archaeology
Марио Иванов / Mario Ivanov
Милена Райчева / Milena Raycheva
Емил Нанков / Emil Nankov
Анастасия Чолакова / Anastasia Cholakova
Мила Чачева / Mila Chacheva
Александър Харизанов / Alexander Harizanov

V. Средновековна археология / V. Medieval archaeology
Петър Димитров / Petar Dimitrov
Елена Василева / Elena Vasileva
Владимир Стайков / Vladimir Staykov

Автор на картите: Никола Тонков / Author of the maps: Nikola Tonkov
Графичен дизайн: Росица Кънева / Graphic design: Rositsa Kaneva

На корицата: гладиаторски игри – изображение върху мерителна маса, доломитизиран варовик, края на II – началото на III в., Никополис ад Иструм; разкопки на И. Църов

On the cover: gladiator games – depiction on a measuring table, dolomitic limestone, end of 2nd – beginning of 3rd c. AD, Nicopolis ad Istrum; excavations of I. Tsarov

Печат: Булгед ООД / Print: Bulged Ltd

ISSN 1313-0889 (PRINT)
ISSN 2603-3658 (ONLINE)

http://series.naim.bg/index.php/ADE

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
NATIONAL ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE WITH MUSEUM

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 2020 г.
КНИГА II
ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES AND EXCAVATIONS IN 2020
BOOK 2

София / Sofia
2021

ДРАГИ КОЛЕГИ,

Имам удоволствието да Ви представя новия том на „Археологически открития и разкопки“ (АОР), който очертава богатите резултати от проучванията през 2020 година. Дължим извинение за забавянето на публикацията. Без да търсим поводи за оправдание, все пак, трябва да отчетем, че предоставената възможност за увеличен текстови обем и по-богат илюстративен материал на отделните статии имат своята цена като редакторско време и работа. За втора поредна година томът излиза в две книги. Мисля, че тази тенденция ще се наложи трайно. Разрешенията за теренни археологически проучвания през последните години вече постоянно надхвърлят броя от 500 за сезон. Като поредна стъпка към усъвършенстването на съдържанието за 2021 г. ще предприемем още едно увеличаване на обема на резюметата на английски език. Това прави изданието по-достъпно и по-търсено от нашите колеги в чужбина, като им дава по-добра възможност да се запознаят с най-новите постижения на българската археология.

С настоящото издание отчитаме календарната 2020 година. С разпространението на COVID-19 тя донесе много болка и страдание. Като всички сфери на обществения и икономическия живот и полевата археология, заедно с работата в музеите и лабораториите бяха тежко засегнати. Наложи се да се предприемат извънредни мерки за опазване здравето на хората, да се изработват протоколи, които да ни позволят да продължим да извършваме своите професионални ангажименти. За немалко екипи се наложи да се работи не само в условията на сложна епидемиологична обстановка, но дори и в условията на извънредно положение през първите месеци от разпространението на вируса. Дължим огромна благодарност на колегите, които с риск за здравето си поеха тежката отговорност да изпълняват служебните си ангажименти във време, пълно с неясноти и страх. Работата в условията на редуващи се пандемични вълни и епидемиологична обстановка бе ежедневие, в което се опитвахме да балансираме между необходимостта да ограничим максимално риска за здравето на хората и стремежа да изпълняваме професионалните си задължения по възможно най-добър начин.

Макар и толкова тежка като условия, 2020 година бе поредната изключително успешна година за българската археология. Мисля, че настоящото издание и включените в него отчети ясно го показват. Своя голям принос имат както многобройните спасителни проучвания по различни проекти, така и планираните проучвания, основно финансирани по програмата на Министерство на културата. Заради ограниченията за пътуване може би най-сериозно пострада изпълнението на международните проекти.

Специфичните черти на археологическата професия и на музейната работа, свързана с нея, не ни дават възможност да работим дистанционно. Няма как да извършите археологическо проучване, да подредите изложба или да изследвате и реставрирате новооткрит артефакт „от разстояние“. Необходим е живият контакт и той е един от големите фактори, които правят нашата професия толкова романтична, обичана и толкова интересна за обществото.

Използвам случая да благодаря дълбоко на всички археолози, работили през тежката 2020 година и да им пожелая много здраве, което да съпътства новите им археологически открития. Те неминуемо предстоят. Отправям най-сърдечни благодарности и благопожелания и към всички интердисциплинарни специалисти, реставратори, фотографи и пр., дали своя важен принос през годината.

Бъдете здрави и не губете своя оптимизъм, за да можем заедно да устоим и преминем през тежкото изпитание, с което ни сблъска животът!

доц. д-р Христо Попов
директор на НАИМ-БАН

DEAR COLLEAGUES,

I am pleased to present to you the new volume of "Archaeological Discoveries and Excavations", which outlines the rich results of the research in 2020. We apologize for the delay of the publication. Without looking for excuses, we must still take into account that the opportunity provided for increased text length and richer illustration of the individual articles have their price in terms of editorial time and workload. For a second consecutive year, the annual volume is published in two books. I think this will be a lasting trend. Permits for field archaeological research in recent years consistently exceed 500 per season. As another step towards improving the content for 2021, we will take on another increase in the length of the English language summaries. This makes the publication more accessible and sought after by our colleagues abroad, giving them a better opportunity to get acquainted with the latest achievements of the Bulgarian archaeology.

With this edition we report the calendar year 2020. With the spread of COVID-19, 2020 brought a lot of pain and suffering. Like all spheres of social and economic life, field archaeology, along with work in museums and laboratories, was severely affected. It was necessary to take extraordinary measures to protect people's health, to draw up protocols that would allow us to continue to perform our professional commitments. Many teams had to work not only in a complex epidemiological situation, but even in a state of emergency during the first months of the spread of the virus. We owe great appreciation to our colleagues who, at the risk of their health, took on the heavy responsibility of fulfilling their official commitments in a time full of uncertainties and fear. Working under conditions of alternating pandemic waves and epidemiological situation was a daily routine in which we tried to balance between the need to minimize the risk to human health and the striving to perform our professional duties in the best possible way.

Although so difficult in terms of conditions, 2020 was another extremely successful year for the Bulgarian archaeology. I think that this edition and the reports included in it clearly demonstrate it. Both the numerous rescue fieldworks within the frameworks of various projects and the planned excavations, mainly funded by the programme of the Ministry of Culture, have made a great contribution. The implementation of the international projects was perhaps placed on hold the most, due to the travel restrictions.

The specific features of the archaeological profession and the museum work related to it prevent us from working remotely. There is no way to do archaeological research, organize an exhibition or research and restore a newly discovered artefact "from a distance". Live contact is needed and it is one of the great factors that make our profession so romantic, loved and so interesting to the society.

I take this opportunity to thank all the archaeologists who worked in the difficult year of 2020, and wish them good health to accompany their new archaeological discoveries. They will inevitably take place. I extend my heartfelt thanks and wishes to all interdisciplinary specialists, restorers, photographers, etc., who have made their important contribution throughout the year.

Be healthy and do not lose your optimism, so that together we can withstand and go through the hardship that life has faced us with!

Assoc. Prof. Dr. Hristo Popov,
Director of NAIM-BAS

ИЗИСКВАНИЯ НА РЕДКОЛЕГИЯТА ЗА ПРЕДАВАНЕ НА РЕЗЮМЕТА НА ОТЧЕТИ

Актуална информация за изискванията при подготовка на материалите за публикуване може да се намери на сайта на изданието.

http://series.naim.bg/index.php/ADE/navigationMenu/view/instr

СЪДЪРЖАНИЕ
CONTENTS

IV. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ
IV. CLASSICAL ARCHAEOLOGY

АРХЕОЛОГИЯ НА ГРЪЦКАТА АНТИЧНОСТ (VII – I В. ПР. ХР.)
ARCHAEOLOGY OF GREEK ANTIQUITY (7TH – 1ST C. BC)

ГРЪЦКИ ЧЕРНОМОРСКИ КОЛОНИИ И ГРЪКО-ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ЦЕНТРОВЕ В ТРАКИЯ
GREEK POLEIS ON THE BLACK SEA COAST AND HELLENISTIC CENTERS IN THRACE

№ 1. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪЩА ХАДЖИАСЛАНИ“, УЛ. „КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ № 22, СОЗОПОЛ 551
Даниел Пантов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT “HADZHIASLANI HOUSE” SITE, 22 CYRIL AND METHODIUS STR., SOZOPOL
Daniel Pantov

№ 2. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О. СВ. КИРИК 555
Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов
ANCIENT GREEK TEMENOS ON THE ISLAND OF ST. KIRIK, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Margarit Damyanov

ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ
NON-URBAN SITES

№ 3. АНТИЧНО СВЕТИЛИЩЕ НА О. СВЕТИ ПЕТЪР, АКВАТОРИЯ НА СОЗОПОЛ 561
Иван Христов, Милен Николов
ANCIENT SANCTUARY ON THE ISLAND OF ST. PETER, THE BAY OF SOZOPOL
Ivan Hristov, Milen Nikolov

№ 4. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, СОЗОПОЛ 563
Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис
SETTLEMENT AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF *APOLLONIA PONTICA* IN MESARITE LOCALITY, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Teodora Bogdanova, Alexandre Baralis

№ 5. ЖИЛИЩНО-СТОПАНСКА СГРАДА ОТ РАННОЕЛИНИСТИЧЕСКИЯ ПЕРИОД В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ 568
Йото Валериев
DOMESTIC AND ECONOMIC BUILDING FROM THE EARLY HELLENISTIC PERIOD IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL
Yoto Valeriev

№ 6. АНТИЧНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РАВАДИНОВО, ОБЩ. СОЗОПОЛ 572
Павлина Девлова, Милена Крумова
ANCIENT FORTRESS IN THE LAND OF RAVADINOVO VILLAGE, SOZOPOL MUNICIPALITY
Pavlina Devlova, Milena Krumova

№ 7. ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“. ПОДНОВЯВАНЕ НА ПРОУЧВАНИЯТА 577
Теодора Богданова, Димитър Недев, Магюлон Бастид, Александър Баралис
THRACIAN FORTRESS “MALKOTO KALE”. RESUMING THE EXCAVATIONS
Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Maguelone Bastide, Alexandre Baralis

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА НА НОС ЧИРОЗА ДО КВ. КРАЙМОРИЕ НА БУРГАС 581
Иван Христов, Милен Николов, Маргарита Попова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A HELLENISTIC SITE ON CAPE CHIROZA AT KRAYMORIE NEIGHBOURHOOD OF BURGAS
Ivan Hristov, Milen Nikolov, Margarita Popova

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

№ 9. ГРОБНИ СЪОРЪЖЕНИЯ И СЛЕДИ ОТ СЕЛСКОСТОПАНСКА ДЕЙНОСТ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА, М. БУДЖАКА/СОЛИНАРИЯ, СОЗОПОЛ 585
Теодора Богданова, Димитър Недев, Николай Александров
GRAVES AND TRACES OF AGRICULTURAL ACTIVITY IN THE NECROPOLIS OF *APOLLONIA PONTICA,* BUDZHAKA/SOLINARIA LOCALITY, SOZOPOL
Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Nikolay Alexandrov

№ 10. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ 589
Красимира Костова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL
Krasimira Kostova

АРХЕОЛОГИЯ НА РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ (I – VII В.)
ARCHAEOLOGY OF THE ROMAN PERIOD AND LATE ANTIQUITY (1ST - 7TH C. AD)

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС
THE LOWER DANUBE LIMES

№ 11. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЗАПАДНАТА ПОРТА НА БОНОНИЯ 591
Здравко Димитров, Ваня Ставрева, Илко Цветков
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE WESTERN GATE OF *BONONIA*
Zdravko Dimitrov, Vanya Stavreva, Ilko Tsvetkov

№ 12. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАЦИАРИЯ 595
Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF *RATIARIA*
Zdravko Dimitrov, Ivo Topalilov, Ilko Tsvetkov

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В РИМСКИЯ И КЪСНОАНТИЧЕН АЛМУС, ЛОМ, КВ. КАЛЕТО 599
Валери Стоичков, Владислав Живков, Чавдар Лалов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN ROMAN AND LATE ANTIQUE *ALMUS*, LOM, KALETO NEIGHBOURHOOD
Valeri Stoichkov, Vladislav Zhivkov, Chavdar Lalov

№ 14. АНТИЧНА КРЕПОСТ В М. МАЛ ТЕПЕ (ПОМОДИАНА), С. СТАНЕВО, ОБЩ. ЛОМ, ОБЛ. МОНТАНА 603
Владислав Живков, Валери Стоичков
ANCIENT FORTRESS IN MAL TEPE LOCALITY (*POMODIANA*), STANEVO VILLAGE, LOM MUNICIPALITY, MONTANA DISTRICT
Vladislav Zhivkov, Valeri Stoichkov

№ 15. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ „УЛПИЯ ЕСКУС“ 606
Гергана Кабакчиева
EXCAVATIONS AT *ULPIA OECSUS* ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Gergana Kabakchieva

№ 16. РИМСКИЯТ КАСТЕЛ ДИМУМ В БЕЛЕНЕ, ОБЛ. ПЛЕВЕН 611
Гергана Кабакчиева
THE ROMAN FORTRESS *DIMUM* IN BELENE, PLEVEN DISTRICT
Gergana Kabakchieva

№ 17. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ – СЕКТОР VIII/IX 615
Евгения Генчева, Петя Андреева
ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE* – SECTOR VIII/IX
Evgenia Gencheva, Petya Andreeva

№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА 619
Върбин Върбанов, Светлана Тодорова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN FORTRESS *SEXAGINTA PRISTA*
Varbin Varbanov, Svetlana Todorova

№ 19. КЪСНОРИМСКА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА, ТУТРАКАН. ЮГОЗАПАДНА КУЛА.....622
Вербин Върбанов, Георги Митев
LATE ROMAN FORTRESS *TRANSMARISCA*, TUTRAKAN. SOUTHWESTERN TOWER
Varbin Varbanov, Georgi Mitev

№ 20. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДА ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ В СИЛИСТРА.....625
Георги Атанасов, Кристиан Михайлов, Светлана Ганчева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A BUILDING FROM LATE ANTIQUITY IN SILISTRA
Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov, Svetlana Gancheva

№ 21. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КАПИТАН КРЪСТЕВ“ № 15Б В СИЛИСТРА.....630
Георги Атанасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 15Б KAPITAN KRASTEV STR. IN SILISTRA
Georgi Atanasov

№ 22. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КАПИТАН КРЪСТЕВ“ № 15А В СИЛИСТРА.....631
Георги Атанасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 15A KAPITAN KRASTEV STR. IN SILISTRA
Georgi Atanasov

№ 23. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ПЕТЪР БОЯДЖИЕВ“ № 11 В СИЛИСТРА.....632
Георги Атанасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 11 PETAR BOYADZHIEV STR. IN SILISTRA
Georgi Atanasov

№ 24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ТАНЬО ВОЙВОДА“ В СИЛИСТРА 632
Георги Атанасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT TANYO VOYVODA STR. IN SILISTRA
Georgi Atanasov

ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ
URBAN CENTRES

№ 25. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР БАТЕНБЕРГ“ № 15 ВЪВ ВАРНА 633
Мария Манолова-Войкова, Ася Стефанова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 15 KNYAZ ALEXANDER BATENBERG STR. IN VARNA
Mariya Manolova-Voykova, Asya Stefanova

№ 26. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ВОДЕН“ № 23 ВЪВ ВАРНА 637
Васил Тенекеджиев, Елина Мирчева
RESCUE EXCAVATIONS AT 23 VODEN STR. IN VARNA
Vassil Tenekedjiev, Elina Mircheva

№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЦАР СИМЕОН I“ ВЪВ ВАРНА 639
Валери Йотов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT TSAR SIMEON I STR. IN VARNA
Valeri Yotov

№ 28. КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ И СГРАДИ НА УЛ. „ЦАРИБРОД“ № 10 ВЪВ ВАРНА 642
Александър Минчев, Валери Йотов, Елина Мирчева
A LATE ANTIQUE BATH AND BUILDINGS AT 10 TSARIBROD STR. IN VARNA
Alexander Minchev, Valeri Yotov, Elina Mircheva

№ 29. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „САН СТЕФАНО“ № 25 ВЪВ ВАРНА.....644
Васил Тенекеджиев, Мария Манолова-Войкова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 25 SAN STEFANO STR. IN VARNA
Vassil Tenekedjiev, Mariya Manolova-Voykova

№ 30. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН ШИШМАН“ № 18 ВЪВ ВАРНА 648
Васил Тенекеджиев, Ася Стефанова

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 18 TSAR IVAN SHISHMAN STR. IN VARNA
Vassil Tenekedjiev, Asya Stefanova

№ 31. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ОДРИН“ № 6 ВЪВ ВАРНА.....650
Игор Лазаренко
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 6 ODRIN STR. IN VARNA
Igor Lazarenko

№ 32. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТЕФАН СТАМБОЛОВ“ № 16 ВЪВ ВАРНА.....651
Игор Лазаренко
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 16 STEFAN STAMBOLOV STR. IN VARNA
Igor Lazarenko

№ 33. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „АЛЕКСАНДЪР ДЯКОВИЧ“ № 24 ВЪВ ВАРНА 652
Игор Лазаренко
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 24 ALEXANDER DYAKOVICH STR. IN VARNA
Igor Lazarenko

№ 34. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТРАНДЖА“ № 34 В ПОМОРИЕ.....653
Олег Александров, Ева Димитрова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 34 STRANDZHA STR. IN POMORIE
Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

№ 35. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „РЕЗОВСКА“ В ПОМОРИЕ.....657
Олег Александров, Ева Димитрова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT REZOVSKA STR. IN POMORIE
Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

№ 36. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „АНГЕЛ КЪНЧЕВ” В ПОМОРИЕ 660
Олег Александров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT ANGEL KANCHEV STR. IN POMORIE
Oleg Alexandrov.....660

№ 37. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ. СЕКТОР „ЮГОЗАПАДЕН ЪГЪЛ
НА ФОРУМНИЯ КОМПЛЕКС“ 661
Иван Църов
NICOPOLIS AD ISTRUM. “SOUTHWESTERN CORNER OF THE FORUM COMPLEX” SECTOR
Ivan Tsarov

№ 38. ЗАЛДАПА – РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 5.....665
Йото Валериев
ZALDAPA – EARLY CHRISTIAN BASILICA NO. 5
Yoto Valeriev

№ 39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В МАРЦИАНОПОЛ, СЕКТОР „БАЗИЛИКА“.....667
Христо Кузов, Николай Русев, Михаил Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *MARCIANOPOLIS*, “BASILICA” SECTOR
Christo Kouzov, Nikolay Rusev, Mihail Hristov

№ 40. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В МАРЦИАНОПОЛ, СЕКТОР „СЕВЕР“ 671
Христо Кузов, Михаил Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN *MARCIANOPOLIS*, “NORTH” SECTOR
Christo Kouzov, Mihail Hristov

№ 41. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПАРК ГАЛЕРИЯ 2“ В КЮСТЕНДИЛ 675
Румен Спасов, Веселина Вандова
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “PARK GALERIA 2” SITE IN KYUSTENDIL
Rumen Spassov, Veselina Vandova

№ 42. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА.....678
Людмил Вагалински
HERACLEA SINTICA
Lyudmil Vagalinski

№ 43. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА (СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ) 682
Людмил Вагалински

HERACLEA SINTICA (DEVELOPMENT-LED EXCAVATIONS)
Lyudmil Vagalinski

№ 44. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ХАН АСПАРУХ“ № 3 В САНДАНСКИ 684
Светла Петрова, Антон Ковачев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 3 KHAN ASPARUH STR. IN SANDANSKI
Svetla Petrova, Anton Kovachev

№ 45. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ. СГРАДА 1 686
Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова
THE ANTIQUE AND MEDIEVAL CITY OF *NICOPOLIS AD NESTUM*. BUILDING 1
Margarita Vaklinova, Tsvetana Komitova

№ 46. УЧАСТЪК ОТ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА АНТИЧНА СЕРДИКА 690
Полина Стоянова
A SECTION OF THE NORTHERN FORTRESS WALL OF ANCIENT *SERDICA*
Polina Stoyanova

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ ОТ РИМСКАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХИ НА УЛ. „ГЕОРГ ВАШИНГТОН“ № 27 В СОФИЯ 694
Александър Станев, Илиана Борисова-Кацарова
ROMAN AND LATE ANTIQUE STRUCTURES AT 27 GEORGE WASHINGTON STR. IN SOFIA
Alexander Stanev, Iliana Borisova-Katsarova

№ 48. СТРУКТУРИ ОТ РИМСКАТА И КЪСНОАНТИЧНА ЕПОХИ ОТ СЕРДИКА, УЛ. „ВЕСЛЕЦ“ № 15, СОФИЯ 697
Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова
ROMAN AND LATE ANTIQUE STRUCTURES FROM *SERDICA*, 15 VESLETS STR., SOFIA
Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova

№ 49. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КНЯЗ БОРИС I“ № 67 В СОФИЯ 701
Александър Станев, Елена Николова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 67 KNYAZ BORIS I STR. IN SOFIA
Alexander Stanev, Elena Nikolova

№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ПОЗИТАНО“ № 17 В СОФИЯ 703
Илиана Борисова-Кацарова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 17 POSITANO STR. IN SOFIA
Iliana Borisiva-Katsarova

№ 51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТРАНДЖА“ № 21-27 В СОФИЯ 703
Елена Николова, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 21-27 STRANDZHA STR. IN SOFIA
Elena Nikolova, Alexander Stanev

№ 52. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СРЕДНА ГОРА“ № 57 В СОФИЯ 704
Елена Николова, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 57 SREDNA GORA STR. IN SOFIA
Elena Nikolova, Alexander Stanev

№ 53. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС, ХИСАРЯ 705
Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE THERMAL COMPLEX IN *DIOCLETIANOPOLIS*, HISARYA
Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

№ 54. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС, ХИСАРЯ 710
Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DIOCLETIANOPOLIS*, HISARYA
Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

№ 55. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ФОРУМ – СЕВЕР С ОДЕОН, ЧАСТ ОТ АГОРАТА НА ФИЛИПОПОЛ“ В ПЛОВДИВ 711
Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF“FORUM-NORTH WITH ODEON, PART OF THE AGORA OF *PHILIPPOPOLIS*” SITE IN PLOVDIV
Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ПЕТЪР ПАРЧЕВИЧ“ № 1-3 В ПЛОВДИВ 713
София Христева, Камен Станев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 1-3 PETAR PARCHEVICH STR. IN PLOVDIV
Sophia Hristeva, Kamen Stanev

№ 57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“ № 13 В ПЛОВДИВ 719
Елена Божинова, Иво Топалилов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 13 LEONARDO DA VINCI STR. IN PLOVDIV
Elena Bozhinova, Ivo Topalilov

№ 58. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ № 11 В ПЛОВДИВ 723
Елена Божинова, Славка Чернева-Тилкиян
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 11 P. R. SLAVEYKOV STR. IN PLOVDIV
Elena Bozhinova, Slavka Cherneva-Tilkian

№ 59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СЪБОРНА“ № 47 В ПЛОВДИВ 727
Здравка Коркутова, Десислава Давидова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 47 SABORNA STR. IN PLOVDIV
Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

№ 60. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ГРАДСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ГАЛЕРИЯ, УЛ. „СЪБОРНА“ № 14А В ПЛОВДИВ 730
Елена Божинова, Камен Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS WITHIN THE BUILDING OF THE CITY ART GALLERY, 14 SABORNA STR. IN PLOVDIV
Elena Bozhinova, Kamen Stanev

№ 61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „АЛ. ПУШКИН“ № 7А В ПЛОВДИВ 732
Здравка Коркутова, Росен Пеевски
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 7A AL. PUSHKIN STR. IN PLOVDIV
Zdravka Korkutova, Rosen Peevski

№ 62. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „МАЙ“ И УЛ. „ПРЕСЛАВ“ В ПЛОВДИВ 738
Биляна Груева-Здравчева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ALONG MAY AND PRESLAV STREETS IN PLOVDIV
Bilyana Grueva-Zdravcheva

№ 63. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КАПИТАН РАЙЧО“ № 53 В ПЛОВДИВ 741
Здравка Коркутова, Десислава Давидова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 53 KAPITAN RAYCHO STR. IN PLOVDIV
Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДВОРА НА ВТОРО ОСНОВНО УЧИЛИЩЕ „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“, СТАРА ЗАГОРА 744
Мария Камишева, Атанас Атанасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE YARD OF II PRIMARY SCHOOL “P. R. SLAVEIKOV”, STARA ZAGORA
Maria Kamisheva, Atanas Atanasov

№ 65. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРЕДСТАВИТЕЛНА СГРАДА ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА В КАБИЛЕ, СЕКТОР XII 749
Стефан Бакърджиев
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A REPRESENTATIVE BUILDING FROM THE LATE ROMAN PERIOD IN *CABYLE*, SECTOR XII
Stefan Bakardzhiev

№ 66. КЪСНОАНТИЧНА ФОРТИФИКАЦИЯ НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ (ОБЕКТИ 7 И 14) 752
Людмил Вагалински
LATE ANTIQUE FORTIFICATION OF THE ROMAN COLONY OF *DEULTUM* (SITES 7 AND 14)
Lyudmil Vagalinski

№ 67. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“ 756
Красимира Костова, Добрина Харбалиева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*, SUB-SITE 02 “ANCIENT *THERMAE*”
Krasimira Kostova, Dobrina Harbalieva

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ. ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА И ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ 760
Христо Прешленов, Милена Райчева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*. PUBLIC BUILDING AND IMPERIAL TEMPLE
Hristo Preshlenov, Milena Raycheva

УКРЕПЕНИ ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

FORTIFIED NON-URBAN SITES

№ 69. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТОВЕ ОТ АНТИЧНАТА ЕПОХА В МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО В МЕЗДРА 764
Сергей Торбатов
EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE AND ROMAN LAYERS AT KALETO MULTILAYER SITE IN MEZDRA
Sergey Torbatov

№ 70. КРЕПОСТ „БОРОВЕЦ“ ПРИ ПРАВЕЦ 766
Татяна Борисова, Михаела Занева
“BOROVETS” FORTRESS NEAR PRAVETS
Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva

№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕ ШИРОКОВО“, С. ШИРОКОВО, ОБЩ. ДВЕ МОГИЛИ 771
Деян Драгоев, Добрина Харбалиева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “KALE SHIROKOVO”, SHIROKOVO VILLAGE, DVE MOGILI MUNICIPALITY
Deyan Dragoev, Dobrina Harbalieva

№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ“ КРАЙ ПОПОВО 775
Олег Александров, Симеон Станчев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE FORTRESS “KOVACHEVSKO KALE” NEAR POPOVO
Oleg Alexandrov, Simeon Stanchev

№ 73. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ *PALMATAE* В М. КАЛЕТО, С. ОНОГУР, ОБЩ. ТЕРВЕЛ 779
Казимир Попконстантинов, Боян Тотев, Добри Добрев
LATE ANTIQUE FORTRESS OF *PALMATAE* IN KALETO LOCALITY, ONOGUR VILLAGE, TERVEL MUNICIPALITY
Kazimir Popkonstantinov, Boyan Totev, Dobri Dobrev

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КАРИЯ 782
Боян Тотев, Добри Добрев, Вербин Върбанов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUE FORTRESS *CARIA*
Boyan Totev, Dobri Dobrev, Varbin Varbanov

№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КВАДРИБУРГ“ КРАЙ С. ШКОРПИЛОВЦИ, ОБЩ. ДОЛНИ ЧИФЛИК 784
Христо Кузов, Михаил Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT “QUADRIBURG” SITE NEAR SHKORPILOVTSI VILLAGE, DOLNI CHIFLIK MUNICIPALITY
Christo Kouzov, Mihail Hristov

№ 76. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВЕТИ АТАНАС КРАЙ БЯЛА, ВАРНЕНСКА ОБЛАСТ 789
Валери Йотов, Александър Минчев
LATE ANTIQUE FORTRESS ON CAPE SVETI ATANAS NEAR BYALA, VARNA DISTRICT
Valeri Yotov, Alexander Minchev

№ 77. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЕЛЕН ДОЛ, ОБЩ. БЛАГОЕВГРАД 792
Цветана Комитова
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS IN THE LAND OF ZELENI DOL VILLAGE, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY
Tzvetana Komitova

№ 78. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В САПАРЕВА БАНЯ – ВОДОПРОВОДНО ОТКЛОНЕНИЕ 794
Светла Петрова, Емил Севдин
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN SAPAREVA BANYA – WATER CONDUIT DIVERSION
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 79. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В САПАРЕВА БАНЯ – БАЛНЕОСАНАТОРИУМ 796
Светла Петрова, Анелия Геренска
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN SAPAREVA BANYA – BALNEOTHERAPY SANATORIUM
Svetla Petrova, Anelia Gerenska

№ 80. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ БУЗОВО КАЛЕ“ ДО С. БУЗОВГРАД, ОБЩ. КАЗАНЛЪК 798
Деян Рабовянов, Пламен Дойчев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS BUZOVO KALE” SITE NEAR BUZOVGRAD VILLAGE, KAZANLAK MUNICIPALITY
Deyan Rabovyanov, Plamen Doychev

№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА, СЛИВЕН 802
Николай Сираков, Веселин Игнатов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS *TUIDA*, SLIVEN
Nikolay Sirakov, Veselin Ignatov

№ 82. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АКВЕ КАЛИДЕ, СЕВЕРОИЗТОЧЕН СЕКТОР „БАНЯ“ 804
Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *AQUAE CALIDAE*, NORTHEASTERN SECTOR “BATHS”
Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov

№ 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА КРЕПОСТ ХРИСОСОТИРА ДО ЧЕРНОМОРЕЦ 807
Иван Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE EARLY BYZANTINE FORTRESS OF *CHRYSOSOTIRA* NEAR CHERNOMORETS
Ivan Hristov

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩНИ ОБЕКТИ И ПЪТНА МРЕЖА
UNFORTIFIED SETTLEMENTS AND ROAD SYSTEM

№ 84. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА, КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХИ ПРИ С. СЛАНА БАРА, ВИДИНСКО 810
Александър Манев, Камен Клисуранов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF A SITE FROM ROMAN, LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL PERIODS NEAR SLANA BARA, VIDIN REGION
Alexander Manev, Kamen Klisuranov

№ 85. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. СИНАГОВЦИ, ОБЩ. ВИДИН (№ 6 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ Е79) 813
Здравко Димитров, Илко Цветков

RESCUE EXCAVATIONS OF A ROMAN PERIOD SITE NEAR SINAGOVTSI VILLAGE, VIDIN DISTRICT (SITE NO. 6 ON THE ROUTE OF E79 MOTORWAY)
Zdravko Dimitrov, Ilko Tsvetkov

№ 86. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ В М. ПАРЧЕЛЪКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ЛЕВСКИ, ОБЛ. ПЛЕВЕН 817
Владимир Найденов, Мартин Дяков
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A ROMAN PERIOD SITE IN PARCHELAKA LOCALITY, THE LAND OF LEVSKI, DISTRICT PLEVEN
Vladimir Naydenov, Martin Dyakov

№ 87. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТРЪБАЧ, ОБЩ. ЛОЗНИЦА, ОБЛ. РАЗГРАД 819
Галена Радославова, Георги Дзанев
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD IN THE LAND OF TRUBACH VILLAGE, LOZNITSA MUNICIPALITY, RAZGRAD DISTRICT
Galena Radoslavova, Georgi Dzanev

№ 88. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КОМПЛЕКС ОТ III – IV В. В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛИ ЛОМ, ОБЩ. ЛОЗНИЦА, ОБЛ. РАЗГРАД 823
Румен Спасов, Веселина Вандова, Величка Мартинова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A COMPLEX OF THE 3RD – 4TH C. AD IN THE LAND OF BELI LOM VILLAGE, LOZNITSA MUNICIPALITY, RAZGRAD DISTRICT
Rumen Spassov, Veselina Vandova, Velichka Martinova

№ 89. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕУКРЕПЕН СЕЛИЩЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОБРИ ВОЙНИКОВО, ОБЛ. ШУМЕН 825
Емил Нанков, Николай Димитров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN UNFORTIFIED SETTLEMENT FROM LATE ANTIQUITY NEAR DOBRI VOYNIKOVO VILLAGE, SHUMEN DISTRICT
Emil Nankov, Nikolay Dimitrov

№ 90. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНОРИМСКАТА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПРАВЕНЦИ, ОБЩ. НОВИ ПАЗАР, ОБЛ. ШУМЕН 829
Андрей Аладжов, Елена Василева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF A SETTLEMENT FROM THE LATE ROMAND AND EARLY MEDIEVAL PERIODS IN THE LAND OF PRAVENTSI VILLAGE, NOVI PAZAR MUNICIPALITY, SHUMEN DISTRICT
Andrey Aladzhov, Elena Vasileva

№ 91. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКО СЕЛИЩЕ В М. БАТАЛЪКА КРАЙ С. БЕЛОГРАДЕЦ, ОБЩ. ВЕТРИНО 833
Сирма Александрова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN SETTLEMENT IN BATALAKA LOCALITY NEAR BELOGRADETS VILLAGE, VETRINO MUNICIPALITY
Sirma Alexandrova

№ 92. ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ, КС „НОВА ПРОВАДИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА 837
Гергана Илиева, Христо Кузов
SITE FROM THE ROMAN PERIOD AND LATE ANTIQUITY, COMPRESSOR STATION “NOVA PROVADIA”, LAND OF VETRINO VILLAGE, VARNA DISTRICT
Gergana Ilieva, Christo Kouzov

№ 93. АНТИЧНИ ОБЕКТИ В ГРАДСКАТА ТЕРИТОРИЯ НА ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА 839
Люба Трайкова, Десислава Тагарева
ANCIENT SITES IN THE REGION OF *HERACLEA SINTICA*
Lyuba Traykova, Desislava Tagareva

№ 94. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА 843
Иво Д. Чолаков, Милена Райчева

EXCAVATIONS OF THE "LATE ANTIQUE PRODUCTION COMPLEX" SITE IN THE LAND OF MIROVYANE VILLAGE, SOFIA CAPITAL MUNICIPALITY
Ivo D. Cholakov, Milena Raycheva

№ 95. КЪСНОАНТИЧНА ПЪТНА СТАНЦИЯ И СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЖЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТАМБОЛОВО, ОБЩ. ИХТИМАН 847
Веселин Хаджиангелов, Диана Стоянчова
LATE ANTIQUE ROAD STATION AND SANCTUARY FROM THE LATE IRON AGE IN THE LAND OF STAMBOLOVO VILLAGE, IHTIMAN MUNICIPALITY
Veselin Hadzhiangelov, Diana Stoyanchova

№ 96. СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. БЪТА, ОБЩ. ПАНАГЮРИЩЕ 851
Валери Григоров, Светлана Венелинова
ROMAN SETTLEMENT NEAR BATA VILLAGE, PANAGYURISHTE MUNICIPALITY
Valeri Grigorov, Svetlana Venelinova

№ 97. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МНОГОСЛОЕН СЕЛИЩЕН ОБЕКТ ПРИ С. БОГДАНИЦА, ОБЩ. САДОВО 855
Елена Божинова, Пламена Георгиева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MULTILAYER SETTLEMENT SITE NEAR BOGDANITSA VILLAGE, SADOVO MUNICIPALITY
Elena Bozhinova, Plamena Georgieva

№ 98. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА И СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТАЛЕВО, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД 858
Александър Манев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN AND MEDIEVAL SITE IN THE LAND OF STALEVO VILLAGE, DIMITROVGRAD MUNICIPALITY
Alexander Manev

№ 99. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В М. БАЛАКЛИ КРАЙ ХАСКОВО 861
Божидар Драганов, Зорница Кръстева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE ROMAN PERIOD IN BALAKLI LOCALITY, NEAR HASKOVO
Bozhidar Draganov, Zornitsa Krasteva

№ 100. ПРОУЧВАНИЯ НА СЕКТОР „СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС" НА АНТИЧНА ВИЛА „АРМИРА" КРАЙ ИВАЙЛОВГРАД 865
Гергана Кабакчиева
EXCAVATION OF THE *PARS RUSTICA* AT THE ANCIENT *VILLA* "ARMIRA" NEAR IVAILOVGRAD
Gergana Kabakchieva

№ 101. ШИРОКОПЛОЩНО ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА КЕРМЕН, ОБЩ. СЛИВЕН 870
Пламен Георгиев, Никола Тонков, Христо Попов
WIDE AREA GEOPHYSICAL SURVEY OF AN ANCIENT SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR KERMEN
Plamen Georgiev, Nikola Tonkov, Hristo Popov

№ 102. ТРАКО-РИМСКИ СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В М. СВ. ИЛИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРОЙНО, ОБЩ. ЕЛХОВО 875
Даниела Агре, Деян Дичев, Христо Христов
THRACO-ROMAN SETTLEMENT SITE IN ST. ILIYA LOCALITY IN THE LAND OF STROYNO VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY
Daniela Agre, Deyan Dichev, Hristo Hristov

ЕЗИЧЕСКИ И РАННОХРИСТИЯНСКИ КУЛТОВИ КОМПЛЕКСИ
PAGAN AND EARLY CHRISTIAN CULT COMPLEXES

№ 103. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ВРАЦА 880
Нарцис Торбов, Мария Христова-Пенкова, Александра Петрова
STUDY OF A LATE ANTIQUE CHURCH IN GRADISHTE LOCALITY, WEST OF VRATSA
Nartsis Torbov, Maria Hristova-Penkova, Alexandra Petrova

№ 104. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ И РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА В М. ГЕРГЮВА ЧЕРКВА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДЪЛБОК ДОЛ, ОБЩ. ТРОЯН.....882
Иван Христов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN SANCTUARY AND AN EARLY CHRISTIAN BASILICA IN GERGYUVA CHERKVA LOCALITY, LAND OF DALBOK DOL VILLAGE, TROYAN MUNICIPALITY
Ivan Hristov

№ 105. РАННОВИЗАНТИЙСКИ СКАЛЕН СКИТ В М. ДЪЛБОКА, ОБЩ. КАВАРНА.....886
Боян Тотев
EARLY BYZANTINE ROCK MONASTERY IN DALBOKA LOCALITY, KAVARNA MUNICIPALITY
Boyan Totev

№ 106. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА (V – VI В.), С. МИКРЕВО, ОБЩ. СТРУМЯНИ.....890
Владимир Петков, Христина Цонева
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE EPISCOPAL BASILICA (5TH – 6TH C. AD), MIKREVO VILLAGE, STRUMYANI MUNICIPALITY
Vladimir Petkov, Hristina Tsoneva

№ 107. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА СЪС СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „СВ. СПАС“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЧЕРВЕН БРЕГ, ОБЩ. ДУПНИЦА, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ.....892
Светла Петрова, Анелия Геренска, Емил Севдин
EARLY CHRISTIAN BASILICA WITH MEDIEVAL CHURCH „ST. SPAS“, LAND OF CHERVEN BREG VILLAGE, DUPNITSA MUNICIPALITY, KYUSTENDIL DISTRICT
Svetla Petrova, Aneliya Gerenska, Emil Sevdin

№ 108. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ НА О. СВ. ИВАН, СОЗОПОЛ.....896
Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Димитър Недев
MEDIEVAL MONASTERY OF ST JOHN THE FORERUNNER ON THE ISLAND OF SVETI IVAN, SOZOPOL
Kazimir Popkonstantinov, Rossina Kostova, Dimitar Nedev

НЕКРОПОЛИ
NECROPOLEIS

№ 109. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНИ СТРУКТУРИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. НЕДАН, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО.....900
Румен Спасов, Веселина Вандова, Величка Мартинова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE NECROPOLIS AND LATE MEDIEVAL STRUCTURES IN THE LAND OF NEDAN VILLAGE, PAVLIKENI MUNICIPALITY, VELIKO TARNOVO DISTRICT
Rumen Spassov, Veselina Vandova, Velichka Martinova

№ 110. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. ПОЛСКИ СЕНОВЕЦ, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО.....903
Калин Чакъров, Антон Атанасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN ERA NECROPOLIS NEAR POLSKI SENOVETS VILLAGE, POLSKI TRAMBESH MUNICIPALITY, VELIKO TARNOVO DISTRICT
Kalin Chakarov, Anton Atanasov

№ 111. НОВИ ДАННИ ЗА ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА.....907
Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова
NEW DATA ON THE EASTERN NECROPOLIS OF *SERDICA*
Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova

№ 112. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПЪРВА И ТРЕТА ЗАЩИТЕНИ ЗОНИ НА ИАР „СЕРДИКА – СРЕДЕЦ“.....910
Анастасия Чолакова, Марио Иванов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN FIRST AND THIRD PROTECTED ZONES OF *SERDICA* – SREDETS HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Anastasia Cholakova, Mario Ivanov

№ 113. ЗАПАДЕН НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА – ОБЕКТ НА УЛ. „ИВАН ДЕНКОГЛУ“ № 6 В СОФИЯ....914
Юниан Мешеков
WESTERN NECROPOLIS OF *SERDICA* – A SITE AT 6 IVAN DENKOGLU STR. IN SOFIA
Yunian Meshekov

№ 114. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН МАВЗОЛЕЙ“, КВ. ЛОЗЕНЕЦ В СОФИЯ....915
Юниан Мешеков, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL STUDY OF “LATE ANTIQUE MAUSOLEUM” SITE, LOZENETZ QUARTER IN SOFIA
Yunian Meshekov, Alexander Stanev

№ 115. КЪСНОРИМСКИ НЕКРОПОЛ В КВ. ЛОЗЕНЕЦ, СОФИЯ....919
Марио Иванов, Александър Харизанов
LATE ROMAN NECROPOLIS IN LOZENETS QUARTER, SOFIA
Mario Ivanov, Alexander Harizanov

№ 116. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ В САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ....923
Светла Петрова, Емил Севдин
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE NECROPOLIS IN SAPAREVA BANYA, KYUSTENDIL DISTRICT
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 117. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ (УПИ VI 2757/2781, КВ. 110)....928
Светла Петрова, Емил Севдин
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN SAPAREVA BANYA, KYUSTENDIL DISTRICT (PLOT VI 2757/2781, SQ. 110)
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 118. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ (УПИ VIII 2783/2781, КВ. 110)....931
Светла Петрова, Емил Севдин
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN SAPAREVA BANYA, KYUSTENDIL DISTRICT (PLOT VIII 2783/2781, SQ. 110)
Svetla Petrova, Emil Sevdin

№ 119. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ И НЕКРОПОЛ В ЗОНА Б НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“....933
Петър Калчев, Пламена Бакалова
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT MULTILAYER SITE AND NECROPOLIS IN ZONE Б OF *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Petar Kalchev, Plamena Bakalova

№ 120. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТРАКИЯ, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА....936
Светослав Йорданов, Стилиян Иванов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF A ROMAN PERIOD NECROPOLIS IN THE LAND OF TRAKIA VILLAGE, OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT
Svetoslav Yordanov, Stiliyan Ivanov

№ 121. ПРОУЧВАНЕ НА СЕВЕРОЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА РИМСКИЯ ГРАД АНХИАЛО....939
Биляна Торбатова, Сергей Торбатов
EXCAVATIONS IN THE NORTH-WESTERN NECROPOLIS OF THE ROMAN CITY OF *ANCHIALUS*
Bilyana Torbatova, Sergey Torbatov

№ 122. ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОЗАПАДНИТЕ ПОКРАЙНИНИ НА АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО....942
Биляна Торбатова, Сергей Торбатов
EXCAVATIONS IN THE NORTH-WESTERN OUTSKIRTS OF THE ANCIENT AND MEDIEVAL CITY OF *ANCHIALUS*
Bilyana Torbatova, Sergey Torbatov

№ 123. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. КРОТИРЯ, ПОМОРИЕ.....944
Олег Александров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN KROTIRYA LOCALITY, POMORIE
Oleg Alexandrov

№ 124. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. ХОНЯТ, ПОМОРИЕ.....945
Олег Александров
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN HONYAT LOCALITY, POMORIE
Oleg Alexandrov

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ОБЕКТИ
PRODUCTION SITES

№ 125. ПЕЩИ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА КЕРАМИКА ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ПРИ С. РУМЯНЦЕВО, ЛОВЕШКО.....946
Александър Манев, Адриана Божкова
POTTERY PRODUCTION KILNS FROM THE ROMAN PERIOD NEAR RUMYANTSEVO VILLAGE, LOVECH REGION
Alexander Manev, Adriana Bozhkova

№ 126. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ (ОБЕКТ № 4, ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „БОАЗА“, АМ „ХЕМУС“).....950
Иво Д. Чолаков, Георги Иванов
RESCUE EXCAVATIONS OF A ROMAN AND EARLY MEDIEVAL SITE (SITE NO. 4, BOAZA JUNCTION, HEMUS MOTORWAY)
Ivo D. Cholakov, Georgi Ivanov

№ 127. ПЕЩ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА КЕРАМИКА И СЪПЪТСТВАЩИ СТРУКТУРИ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА (IV В.), С. СЛАВЯНИ, ОБЩ. ЛОВЕЧ 954
Теодора Богданова, Надежда Карастоянова
POTTERY PRODUCTION KILN AND ASSOCIATED STRUCTURES FROM THE ROMAN PERIOD (4TH C. AD), SLAVYANI VILLAGE, LOVECH MUNICIPALITY
Teodora Bogdanova, Nadezhda Karastoyanova

№ 128. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА ПЕЩ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА ТУХЛИ В СИЛИСТРА.....957
Георги Атанасов, Кристиан Михайлов, Светлана Ганчева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE KILN FOR BRICK PRODUCTION IN SILISTRA
Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov, Svetlana Gancheva

№ 129. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В РАМКИТЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧНИ ЗЛАТОДОБИВНИ РУДНИЦИ”, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТРЕМЦИ, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ.....961
Станислав Илиев, Дамян Дамянов
RESCUE EXCAVATIONS WITHIN THE BOUNDARIES OF “ANCIENT GOLD MINES” SITE, LAND OF STREMTSI VILLAGE, KARDZHALI MUNICIPALITY
Stanislav Iliev, Damyan Damyanov

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ
FIELDWORK ACTIVITIES WITH NO ARCHAEOLOGICAL REMAINS ATTESTED

№ 130. ПРЕДВАРИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАНАСТИРСКО, ОБЩ. ЛОЗНИЦА 963
Милена Райчева, Александър Алексиев
TRIAL EXCAVATIONS OF A SITE IN THE LAND OF MANASTIRSKO VILLAGE, LOZNITSA MUNICIPALITY
Milena Raycheva, Alexander Alexiev

№ 131. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПЕРИФЕРИЯТА НА РИМСКИ ОБЕКТ КРАЙ С. ЧЕРНА ГОРА, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА 964
Стилиян Иванов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE PERIPHERY OF A ROMAN SITE NEAR THE VILLAGE OF CHERNA GORA, BRATYA DASKALOVI MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT
Stiliyan Ivanov

№ 132. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ В М. ВЪРБАЛАКА, ДИМИТРОВГРАД 965
Елена Божинова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A MULTILAYER SITE IN VARBALAKA LOCALITY, DIMITROVGRAD
Elena Bozhinova

ADDENDA

№ 133. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ВРАЦА (2019 г.) 967
Нарцис Торбов, Мария Христова-Пенкова
PLANNED ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A LATE ANTIQUE CHURCH IN GRADISHTE LOCALITY, WEST OF VRATSA, IN 2019
Nartsis Torbov, Maria Hristova-Penkova

№ 134. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 26/2007 ПРИ С. ГЛОЖЕНЕ, ОБЩ. КОЗЛОДУЙ, ОБЛ. ВРАЦА (2019 г.) 969
Михаела Занева, Калоян Петков
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE 26/2007 NEAR GLOZHENE VILLAGE, KOZLODUY MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT, IN 2019
Mihaela Zaneva, Kaloyan Petkov

V. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ
V. MEDIEVAL ARCHAEOLOGY

СТОЛИЦИ И ТЕХНИТЕ ОКОЛНОСТИ
CAPITALS AND THEIR SURROUNDINGS

ПЛИСКА
PLISKA

№ 1. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА 975
Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова
ROUND STONE GROUND IN PLISKA
Andrey Aladzhov, Evgenia Komatarova-Balinova

№ 2. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 979
Станислав Станилов, Мариела Инкова, Панайот Антонов
A COURTYARD NORTH OF THE CITADEL IN THE INNER CITY OF PLISKA
Stanislav Stanilov, Mariela Inkova, Panayot Antonov

№ 3. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 984
Константин Константинов, Гергана Илиева, Ивайло Кънев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 41 IN THE OUTER TOWN OF PLISKA
Konstantin Konstantinov, Gergana Ilieva, Ivaylo Kanev

№ 4. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЗАПАДНАТА ЧАСТ НА НИАР „ПЛИСКА“, ВЪНШЕН ГРАД 988
Христина Стоянова, Станислав Иванов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE WESTERN PART OF PLISKA RESERVE, OUTER CITY
Hristina Stoyanova, Stanislav Ivanov

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ
VELIKI PRESLAV

№ 5. ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – СЕВЕР В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“ 991
Снежана Горянова, Маргарита Ваклинова, Димитър Димитров

PALACE ASSEMBLAGE – NORTH IN VELIKI PRESLAV RESERVE
Snezhana Goryanova, Margarita Vaklinova, Dimitar Dimitrov

№ 6. ОБЕКТ „ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ“ В СЕКТОР СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКАТА В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“ 995
Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова
SITE “RULER’S CHURCH – NECROPOLIS” NORTH OF THE BASILICA IN VELIKI PRESLAV RESERVE
Petar Dimitrov, Mariya Manolova-Voykova

№ 7. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЛАТАР, ОБЩ. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 999
Стела Дончева, Тихомир Тихов
METAL ART PRODUCTION CENTRE NEAR ZLATAR VILLAGE, VELIKI PRESLAV MUNICIPALITY
Stela Doncheva, Tihomir Tihov

ВЕЛИКО ТЪРНОВО
VELIKO TARNOVO

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (КВАРТАЛ ПРИ ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА) ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 1003
Константин Тотев, Пламен Караилиев, Надежда Ботева
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE TRAPEZITSA MEDIEVAL TOWN – NORTH SECTOR (QUARTER AT THE WESTERN FORTRESS WALL) IN VELIKO TARNOVO
Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Nadezhda Boteva

№ 9. НОВООТКРИТ ЗАТВОРЕН ПРЕДСТАВИТЕЛЕН КОМПЛЕКС ПРИ ЦЪРКВА № 4 В СЕКТОР „ИЗТОК“ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА, СРЕДАТА НА XIII – КРАЯ НА XIV ВЕК 1007
Мирко Робов
A NEWLY DISCOVERED ENCLOSED REPRESENTATIVE COMPLEX NEAR CHURCH NO. 4 IN SECTOR “EAST” OF THE TRAPEZITSA MEDIEVAL TOWN, MIDDLE OF 13TH – END OF 14TH C.
Mirko Robov

№ 10. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 1011
Деян Рабовянов, Венко Иванов
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “MEDIEVAL TOWN TRAPEZITSA – SECTION SOUTH” SITE IN VELIKO TARNOVO
Deyan Rabovyanov, Venko Ivanov

№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ, ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“, ВЕЛИКО ТЪРНОВО 1016
Константин Тотев, Пламен Караилиев, Диана Косева
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF “CHURCH AND BATH SOUTH OF THE MONASTERY OF THE HOLY FORTY MARTYRS” SITE, VELIKO TARNOVO
Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Diana Koseva

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „УСПЕНИЕ НА СВ. БОГОРОДИЦА“, РАННОВИЗАНТИЙСКА БАЗИЛИКА И ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО 1020
Хитко Вачев, Илиян Петракиев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL MONASTERY OF THE ASSUMPTION OF HOLY VIRGIN, AN EARLY BYZANTINE BASILICA AND A THRACIAN NECROPOLIS
Hitko Vachev, Iliyan Petrakiev

ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ
SITIES AND FORTRESSES

13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПРИ СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „РЯХОВЕЦ“ КРАЙ ГОРНА ОРЯХОВИЦА 1025
Илиян Петракиев, Мая Иванова, Златина Петракиева
ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT RYAHOVETS MEDIEVAL FORTRESS NEAR GORNA ORYAHOVITSA
Iliyan Petrakiev, Maya Ivanova, Zlatina Petrakieva

№ 14. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ КРАЙ СЕВЛИЕВО 1029
Надежда Ботева
EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS HOTALICH NEAR SEVLIEVO
Nadezhda Boteva

№ 15. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. ЦЪРКВА № 16 В ЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ВЪНШНИЯ ГРАД 1033
Светлана Великова, Велина Жекунова
MEDIEVAL TOWN OF CHERVEN. CHURCH NO. 16 IN THE WESTERN PART OF THE OUTER TOWN
Svetlana Velikova, Velina Zhekunova

№ 16. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. КАЛЕТО ПРИ С. ДЕБНЕВО, ОБЩ. ТРОЯН, ОБЛ. ЛОВЕЧ 1035
Стилиян Иванов
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "KALETO" NEAR DEBNEVO VILLAGE, TROYAN MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT
Stiliyan Ivanov

№ 17. КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕТО" В СВИЩОВ 1039
Николай Овчаров, Марин Маринов, Полина Пиперкова
THE LATE MEDIEVAL FORTRESS "KALETO" IN SVISHTOV
Nikolay Ovcharov, Marin Marinov, Polina Piperkova

№ 18. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТУРСКА БАНЯ ПРИ ОРЯХОВСКИ ГРАДСКИ ПЛАЖ 1042
Евгения Найденова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A TURKISH BATH AT THE ORYAHOVO BEACH
Evgeniya Naydenova

№ 19. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МИСИОНИС" КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ – СЕКТОР „СЕВЕР", СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКА № 2 1048
Стефан Иванов
EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS "MISSIONIS" NEAR TARGOVISHTE – SECTOR "NORTH", NORTH OF BASILICA NO. 2
Stefan Ivanov

№ 20. НАР „КАЛИАКРА" 1051
Бони Петрунова, Елена Ендарова, Филип Петрунов
KALIAKRA NATIONAL ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Boni Petrunova, Elena Endarova, Filip Petrunov

№ 21. АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НА НОС ЧИРАКМАН 1055
Велислав Бонев, Елена Василева, Калин Маджаров, Яна Димитрова
ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT CHIRAKMAN CAPE
Velislav Bonev, Elena Vasileva, Kalin Madzharov, Yana Dimitrova

№ 22. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. „ХОРИЗОНТ", БАЛЧИК 1060
Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS IN "HORIZONT" NEIGHBOURHOOD, BALCHIK
Rumyana Koleva, Chavdar Kirilov, Radostina Encheva

№ 23. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ КАСТРИЦИ, РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД, ВАРНА 1062
Игор Лазаренко, Мария Манолова-Войкова
LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS KASTRITSI, EUXINOGRAD RESIDENCE, VARNA
Igor Lazarenko, Mariya Manolova-Voykova

№ 24. КРЕПОСТ „ПЕТРИЧ КАЛЕ", ОБЩ. АВРЕН, ОБЛ. ВАРНА 1065
Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко
FORTRESS "PETRICH KALE", AVREN MUNICIPALITY, VARNA REGION
Mariya Manolova-Voykova, Igor Lazarenko

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО, СЕКТОР „ЦИТАДЕЛА" 1069
Милен Николов
ARCHAEOLOGICAL STUDY OF THE RUSOKASTRO FORTRESS, SECTOR "CITADEL"
Milen Nikolov

№ 26. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩ. БОЛЯРОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ 1074
Стефан Бакърджиев, Явор Русев
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS “MALKOTO KALE” NEAR VODEN VILLAGE, BOLYAROVO MUNICIPALITY
Stefan Bakardzhiev, Yavor Rusev

№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ГРАДИЩЕТО“, С. МЕЛНИЦА, ОБЩ. ЕЛХОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ 1077
Анна Агре, Чавдар Кирилов
EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN AND MIDDLE BYZANTINE FORTRESS “GRADISHTETO” NEAR MELNITSA VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT
Anna Agre, Chavdar Kirilov

№ 28. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ВЕРДИЦА“ В М. ГРАДИЩЕТО, СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ ТВЪРДИЦА 1081
Красимир Велков, Димитър Янков
PLANNED ARCHAELOGICAL EXCAVATIONS OF THE FORTRESS “GRADISHTE” NORTH-EAST OF TVARDITSA
Krasimir Velkov, Dimitar Yankov

№ 29. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЛЮТИЦА 1084
Филип Петрунов, Виолина Кирякова
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL TOWN “LYUTITSA”
Filip Petrunov, Violina Kiryakova

№ 30. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД 1087
Ивайло Кънев
LATE-ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS “BALAK DERE”, IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY
Ivaylo Kanev

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН 1090
Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Полина Пиперкова
ARCHAEOLOGICAL STUDY OF ANTIQUE AND MEDIEVAL ROCK CITY PERPERIKON
Nikolay Ovcharov, Daniela Kodjamanova, Polina Piperkova

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КОКАЛЯНСКИ УРВИЧ 1093
Виолина Кирякова, Филип Петрунов
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT KOKALYANSKI URVICH
Violina Kiryakova, Filip Petrunov

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩА

UNFORTIFIED SETTLEMENTS

№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 7, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТЪРНЯНЕ, ОБЛ. ВИДИН, ПО ПРОЕКТ „ИЗВЪРШВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (Е-79) „ВИДИН – РУЖИНЦИ – МОНТАНА“ 1096
Елена Василева, Жени Василева, Елица Николаева, Християн Цанков
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE 7 IN THE LAND OF TARNYANE VILLAGE, VIDIN DISTRICT, WITHIN THE “CONDUCTION OF ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ALONG THE ROUTE OF ROAD I-1 (E-79) “VIDIN-RUZHINTSI-MONTANA” PROJECT
Elena Vasileva, Zheni Vasileva, Elitsa Nikolaeva, Christian Tsankov

№ 34. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. КАЗАШКОТО, С. ВЕТРИНО 1102
Методи Даскалов, Владимир Стайков
EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE LOCALITY KAZASHKOTO, VETRINO VILLAGE
Metodi Daskalov, Vladimir Staykov

№ 35. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА 1106
Галина Грозданова, Дойчин Грозданов, Камен Клисуранов
EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE LAND OF VETRINO VILLAGE, VARNA DISTRICT
Galina Grozdanova, Doychin Grozdanov, Kamen Klisuranov

№ 36. РАННОСРЕДНОВЕКОВНИ БИТОВИ ПЕЩИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕТРИНО, ВАРНЕНСКО
Александър Манев, Александър Иванов, Надежда Карастоянова
EARLY MEDIEVAL OVENS IN THE VICINITY OF VETRINO, VARNA REGION
Alexander Manev, Alexander Ivanov, Nadezhda Karastoyanova

№ 37. СЕЛИЩА ОТ КЪСНОБРОНЗОВАТА ЕПОХА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ ПРИ ОБЕКТ 85/6009 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛОГРАДЕЦ, ОБЩ. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА 1111
Иво Топалилов, Цветелина Славкова
SETTLEMENTS FROM THE LATE BRONZE AGE AND THE EARLY MIDDLE AGES AT SITE 85/6009 IN THE LAND OF BELOGRADETS VILLAGE, VARNA DISTRICT
Ivo Topalilov, Tsvetelina Slavkova

№ 38. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВИЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛОГРАДЕЦ 1115
Николай Русев, Ивайло Крумов
RESCUE ACRHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE HELLENISTIC PERIOD AND THE MIDDLE AGES IN THE LAND OF BELOGRADETS VILLAGE
Nikolay Rusev, Ivaylo Krumov

№ 39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ И СРЕДНОВЕКОВИЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛОГРАДЕЦ 1117
Николай Русев, Владимир Найденов
RESCUE ACRHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES IN THE LAND OF BELOGRADETS VILLAGE
Nikolay Rusev, Vladimir Naydenov

№ 40. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 83/6011 В М. КАРТАЛЪК, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БЕЛОГРАДЕЦ, ОБЩ. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА 1119
Янко Димитров, Христо Кузов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS AT SITE 83/6011 IN THE KARTALAK LOCALITY, LAND OF BELOGRADEC VILLAGE, VETRINO MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT
Yanko Dimitrov, Christo Kouzov

№ 41. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 4 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛОГРАДЕЦ, ОБЩ. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА 1122
Андрей Аладжов, Елена Василева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 4 IN THE LAND OF BELOGRADETS VILLAGE, VETRINO MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT
Andrey Aladzhov, Elena Vasileva

№ 42. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ КРАЙ С. ЖИЛИНО, ОБЩ. НОВИ ПАЗАР 1126
Александър Харизанов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF AN EARLY MEDIEVAL SITE NEAR THE VILLAGE OF ZHILINO, NOVI PAZAR MUNICIPALITY
Alexander Harizanov

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 85-2 ПРИ С. ГРАДИЩЕ 1131
Станислав Иванов, Боян Тотев
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF SITE NO. 85-2 NEAR THE VILLAGE OF GRADISHTE
Stanislav Ivanov, Boyan Totev

№ 44. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7, С. РАЛИЦА, ОБЩ. ТЪРГОВИЩЕ, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ 1134
Филип Петрунов, Мартин Христов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 7, RALITSA VILLAGE, TARGOVISHTE MUNICIPALITY, TARGOVISHTE DISTRICT
Filip Petrunov, Martin Hristov

№ 45. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 5 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЯМО СОКОЛОВО 1136
Красимир Велков, Росица Христова

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 5 IN THE LAND OF GOLYAMO SOKOLOVO VILLAGE
Krasimir Velkov, Rositsa Hristova

№ 46. ОБЕКТ № 70/5002, С. ТРЪСТИКА, ОБЩ. ПОПОВО. ПРЕДВАРИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ 1138
Станислав Иванов, Боян Тотев
SITE NO. 70/5002, TRASTIKA VILLAGE, POPOVO MUNICIPALITY. PRELIMINARY STUDY
Stanislav Ivanov, Boyan Totev

№ 47. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ТРЪСТИКА, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ 1141
Михаил Христов, Марин Маринов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF AN EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT NEAR THE VILLAGE OF TRASTIKA, POPOVO MUNICIPALITY, TARGOVISHTE DISTRICT
Mihail Hristov, Marin Marinov

№ 48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 069/5003, С. ЕЛЕНОВО 1144
Филип Петрунов, Богдана Богданова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 069/5003, ELENOVO VILLAGE
Filip Petrunov, Bogdana Bogdanova

№ 49. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 66/5007, РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ДО С. КАРДАМ, ОБЩ. ПОПОВО 1147
Деян Рабовянов, Пламен Дойчев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SITE NO. 66/5007, EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT NEAR THE VILLAGE OF KARDAM, POPOVO MUNICIPALITY
Deyan Rabovyanov, Plamen Doychev

№ 50. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 057/5021 ПРИ С. ИВАНЧА, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ 1151
Деян Рабовянов, Стоян Михайлов, Пламен Дойчев
RESCUE EXCAVATIONS AT SITE NO. 057/5021 NEAR THE VILLAGE OF IVANCHA, POLSKI TRAMBESH MUNICIPALITY
Deyan Rabovyanov, Stoyan Mihaylov, Plamen Doychev

№ 51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТЕН И РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЦОНЕВО, ОБЩ. ДЪЛГОПОЛ 1156
Александър Манев, Владимир Славчев, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE NEOLITHIC AND EARLY MEDIEVAL SITE IN THE LAND OF TSONEVO VILLAGE, DALGOPOL MUNICIPALITY
Alexander Manev, Vladimir Slavchev, Maria Gurova, Nadezhda Karastoyanova

№ 52. ОБЕКТ № 17 В М. ЧЕРНЯЛКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БАХОВИЦА, ОБЩ. ЛОВЕЧ 1160
Емилия Евтимова, Нели Кръстева
SITE NO. 17 IN THE CHERNYALKA LOCALITY, LAND OF BAHOVITSA VILLAGE, LOVECH MUNICIPALITY
Emilia Evtimova, Nelly Krasteva

№ 53. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ С МЕТАЛУРГИЧЕН ЦЕНТЪР В М. ПОЛЕТО КРАЙ С. БРЕСТНИЦА, ОБЩ. ЯБЛАНИЦА, ОБЛ. ЛОВЕЧ 1162
Стилиян Иванов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT WITH A METALLURGICAL CENTRE IN POLETO LOCALITY NEAR BRESTNITSA VILLAGE, YABLANITSA MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT
Stiliyan Ivanov

№ 54. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 11 ОТ РИМСКИЯ ПЕРИОД И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ КРАЙ С. КАЛЕНИК 1166
Георги Иванов, Иво Д. Чолаков
RESCUE EXCAVATIONS OF SITE NO. 11 DATED TO THE ROMAN AND THE EARLY MEDIEVAL PERIOD, NEAR THE VILLAGE OF KALENIK
Georgi Ivanov, Ivo D. Cholakov

№ 55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В РАЙОНА НА МИНЕН КОМПЛЕКС „МАРИЦА-ИЗТОК“ КРАЙ РАДНЕВО 1171
Пламен Караилиев, Рени Петрова, Яна Вълчева
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MULTILAYER SETTLEMENT IN THE AREA OF “MARITSA-IZTOK” MINING COMPLEX NEAR RADNEVO
Plamen Karailiev, Reni Perova, Yana Valcheva

№ 56. РАННОВИЗАНТИЙСКО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И ЯМИ ОТ КЖЕ В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ ПРИ С. ТРОЯНОВО, ОБЩ. РАДНЕВО 1172
Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов
EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL SETTLEMENT AND LATE IRON AGE PITS IN VEHTITE LOZYA LOCALITY NEAR TROYANOVO VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY
Krasimir Velkov, Tatyana Kuncheva-Ruseva, Veselin Ignatov

№ 57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ЗАВОД „АРСЕНАЛ“ АД КРАЙ МЪГЛИЖ 1176
Петър Калчев, Величка Мартинова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MEDIEVAL SETTLEMENT AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF “ARSENAL” AD PLANT NEAR MAGLIZH
Petar Kalchev, Velichka Martinova

№ 58. ПРЕДВАРИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 4 ПРИ ЧИРПАН 1178
Методи Даскалов, Юри Пулчев
PRELIMINARY ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 4 NEAR CHIRPAN
Metodi Daskalov, Yuri Pulchev

№ 59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ 1182
Кръстина Панайотова, Павлина Девлова, Милена Крумова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL
Krastina Panayotova, Pavlina Devlova, Milena Krumova

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

CHURCHES AND MONASTERIES

№ 60. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВЕТА ТРОИЦА“ И КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. МАНАСТИРСКИ ДОЛ КРАЙ ВРАЦА 1186
Александра Петрова, Нарцис Торбов
PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE HOLY TRINITY MEDIEVAL MONASTERY AND LATE ANTIQUE CHURCH IN MANASTIRSKY DOL LOCALITY, NEAR VRATSA
Aleksandra Petrova, Nartsis Torbov

№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В КРЕМИКОВСКИЯ МАНАСТИР, XV – XIX В. 1191
Владислав Тодоров
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE KREMIKOVTSI MONASTERY, 15TH – 19TH C.
Vladislav Todorov

№ 62. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“, АХТОПОЛ 1194
Бони Петрунова, Хитко Вачев
MEDIEVAL MONASTERY OF ST. JOHN PRODROMOS, AHTOPOL
Boni Petrunova, Hitko Vachev

НЕКРОПОЛИ

NECROPOLEIS

№ 63. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ ЕПОХАТА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА ДИМОВО, ОБЛ. ВИДИН 1197
Владислав Живков, Светлана Тодорова
RESCUE EXCAVATIONS OF A NECROPOLIS DATED TO THE NATIONAL REVIVAL PERIOD, NEAR DIMOVO, VIDIN DISTRICT
Vladislav Zhivkov, Svetlana Todorova

№ 64. РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ И ЯМИ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА (ОБЕКТ № 8) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. НЕДАН, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ 1200
Емилия Евтимова, Нели Кръстева
EARLY MEDIEVAL NECROPOLIS AND PITS FROM THE LATE IRON AGE (SITE NO. 8) IN THE LAND OF NEDAN VILLAGE, PAVLIKENI MUNICIPALITY
Emilia Evtimova, Nelly Krasteva

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ ОТ СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА И МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В М. ГЕРЕНА ПРИ С. ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩ. РАДНЕВО 1204
Пламен Караилиев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A NECROPOLIS FROM THE MIDDLE AGES AND A MULTILAYER SETTLEMENT IN GERENA LOCALITY NEAR ZNAMENOSETS VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY
Plamen Karailiev

№ 66. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ СЪС СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В ЗОНА Б НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ 1207
Петър Калчев, Пламена Бакалова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT A MULTILAYER SITE AND A MEDIEVAL NECROPOLIS IN ZONE B OF *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Petar Kalchev, Plamena Bakalova

№ 67. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЦАР КАЛОЯН“ № 18 В ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“ 1211
Васил Тенекеджиев, Елина Мирчева
RESCUE EXCAVATION AT 18 TSAR KALOYAN STR. IN *ODESSOS* – VARNA ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE
Vassil Tenekedjiev, Elina Mircheva

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МЮСЮЛМАНСКИ НЕКРОПОЛ В СОФИЯ, УЛ. „КОЗЛОДУЙ“ № 73 1214
Елена Николова, Александър Станев
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MUSLIM NECROPOLIS IN SOFIA, 73 KOZLODUY STR.
Elena Nikolova, Alexander Stanev

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ
FIELDWORK ACTIVITIES WITH NO ARCHAEOLOGICAL REMAINS ATTESTED

№ 69. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СМЕТНА ЯМА ОТ XIX В., УЛ. „Г. БЕНКОВСКИ“ № 11, СИЛИСТРА 1216
Георги Атанасов
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A WASTE PIT FROM THE 19TH C., 11 G. BENKOVSKI STR., SILISTRA
Georgi Atanasov

№ 70. ПРОУЧВАНЕ НА ЦИЛИНДРИЧНА СТРУКТУРА В ЦЕНТРАЛНАТА ГРАДСКА ЧАСТ НА ВРАЦА, МЕЖДУ УЛ. „ПЛИСКА“ И УЛ. „КЕТХУДОВ“ 1217
Нарцис Торбов, Александра Петрова, Георги Ганецовски
STUDY OF A CYLINDRICAL STRUCTURE IN THE CENTRE OF VRATSA, BETWEEN PLISKA STR. AND KETHUDOV STR.
Nartsis Torbov, Alexandra Petrova, Georgi Ganetsovski

№ 71. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „БОЯНСКО ЕЗЕРО“ № 8 В СОФИЯ 1219
Методи Златков, Александър Станев
RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 8 BOYANSKO EZERO STR. IN SOFIA
Metodi Zlatkov, Alexander Stanev

№ 72. РЕКОНСТРУКЦИЯ НА УЛИЧЕН КАНАЛ И ВОДОПРОВОД ПО ТРАСЕТО НА УЛ. „6-ТИ СЕПТЕМВРИ“ В СОФИЯ 1220
Александър Станев, Елена Николова
RECONSTRUCTION OF A STREET SEWER AND WATER CONDUIT ALONG 6-TI SEPTEMVRI STR. IN SOFIA
Alexander Stanev, Elena Nikolova

№ 73. ПОДМЯНА НА МАГИСТРАЛЕН ЕЛЕКТРИЧЕСКИ КАБЕЛ ПО УЛ. „ВЕСЛЕЦ“ (ТРАСЕ ОТ БУЛ. „ДОНДУКОВ“ ДО УЛ. „КОЗЛОДУЙ“) В СОФИЯ 1221
Александър Станев, Елена Николова
REPLACEMENT OF MAIN ELECTRIC SUPPLY CABLE ALONG VESLETS STR. (ROUTE FROM DONDUKOV BLVD TO KOZLODUY STR.) IN SOFIA
Alexander Stanev, Elena Nikolova

ADDENDA

№ 74. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ УЛ. „ИВАН ДЕНКОГЛУ“ № 40 В СОФИЯ 1222
Александър Станев, Елена Николова
RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 40 IVAN DENKOGLU STR. IN SOFIA
Alexander Stanev, Elena Nikolova

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ 1226
ARCHAEOLOGICAL MONITORINGS WITH NO ARCHAEOLOGICAL REMAINS ATTESTED

IV. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

АРХЕОЛОГИЯ НА ГРЪЦКАТА АНТИЧНОСТ (VII – I В. ПР. ХР.)

ГРЪЦКИ ЧЕРНОМОРСКИ КОЛОНИИ И ГРЪКО-ЕЛИНИСТИЧЕСКИ ЦЕНТРОВЕ В ТРАКИЯ

№ 1. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪЩА ХАДЖИАСЛАНИ“, УЛ. „КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ № 22, СОЗОПОЛ

Даниел Пантов

През месец октомври 2020 г. се проведе археологическо наблюдение на обект „Къща Хаджиаслани“, ул. „Кирил и Методий“ № 22 в град Созопол. Демонтирани са стените и основите на жилищна сграда. В хода на наблюдението се установи наличие на археологически структури в дълбочина, което наложи извършване на спасителни разкопки. Те бяха проведени през периода 15.11. – 20.12. 2020 г., в съответствие със статута на територията, в която обектът попада – НАР „Античен град Аполония“ (съгласно Приложение към чл. 50, ал. 3 от ЗКН).

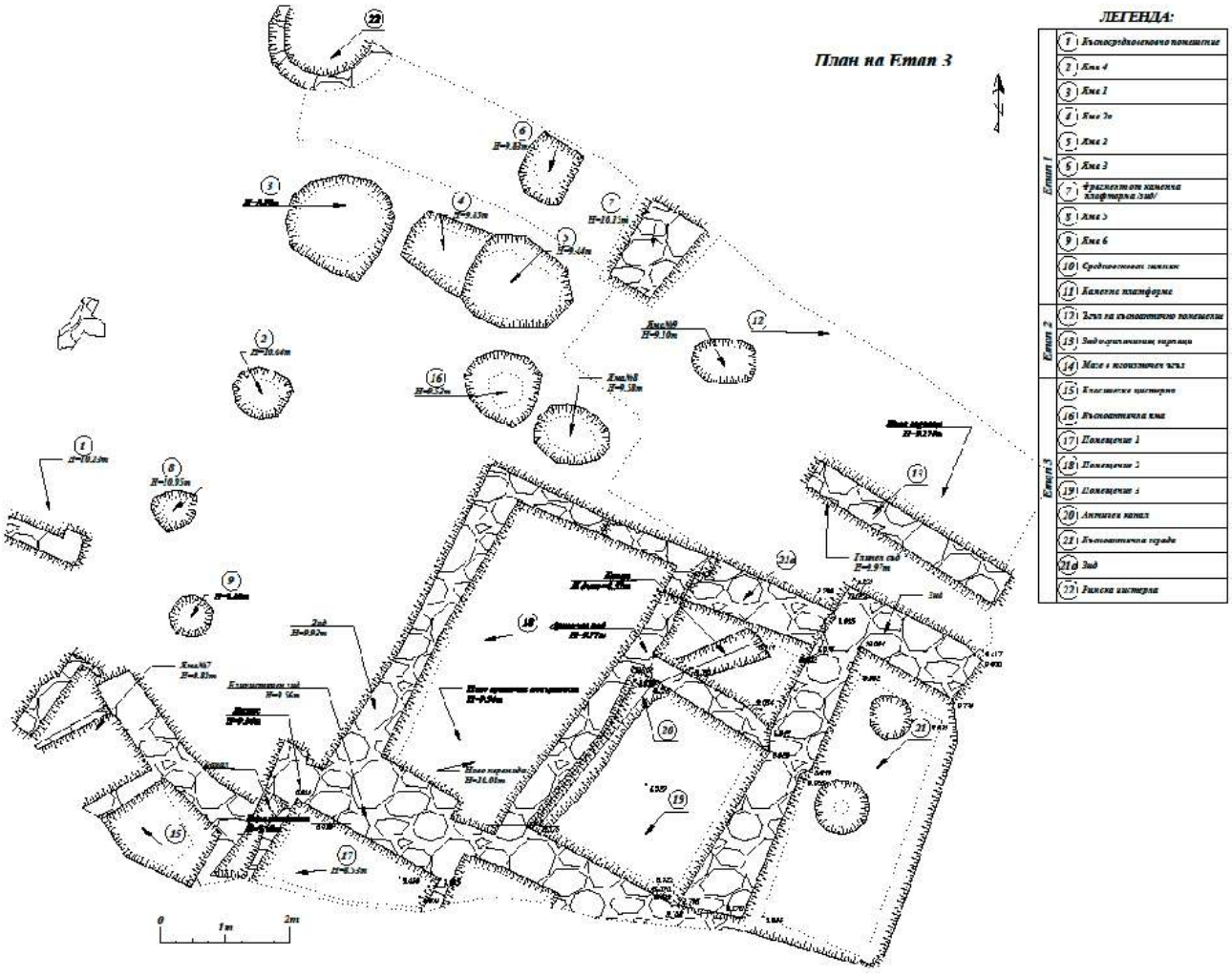
През периода 15 ноември – 20 декември 2020 г. в имота с площ 223 кв. м се извършиха пълни спасителни археологически проучвания, в резултат на които се разкриха различни по характер и хронология археологически структури, разкриващи елементи от градоустройството и материалната култура на Аполония Понтийска и средновековния град Созопол (обр. 1).

В западния профил се разкри част от късносредновековно помещение с ориентация север – юг, изградено от еднолицев каменен градеж на калова спойка, широк 0,40 – 0,45 м и максимална запазена височина 0,90 м (обр. 2). Отритите находки са луксозна сграфито и трапезна керамика, кости и голямо количество железни гвоздеи с датировка в края на XVI – началото на XVII в. На отстояние 2,60 м в посока изток – североизток се проучи яма № 4, вкопана в глинестия грунд и датирана с материали от същия хронологически период.

По южната граница на имота се документира сравнително добре запазена стратиграфия на културните пластове. Разкриха се останки от средновековен зимник, частично нарушен от север. Съоръжението е вкопано и има правоъгълен план с вътрешни размери 1,90 × 1,70 м. Изградено е от редова каменна зидария на кал с добре оформено вътрешно лице и широчина 0,25 – 0,30 м. Находките от обема на съоръжението (голямо количество монети, сграфито и обикновена трапезна керамика), както и тези от близкия контекст (фрагментиран питос и амфорна тара) предполагат неговите стопански функции. Откритите археологически материали се датират от края на XIII – началото на XIV в.

Останки от средновековно съоръжение с аналогични функции се проучиха на отстояние 1,80 м в посока изток – североизток. Структурата е вкопана в терена и има квадратен план, с дължина на страната 1,90 м. Зидовете са оформени в еднолицев каменен градеж с редова зидария на калова спойка и са с широчина между 0,25 и 0,32 м, запазени във височина до 1,10 м.

От Късната античност и ранновизантийския период (IV – X в.) са регистрирани многобройни преотложени находки, открити в археологически недостоверен контекст (смесени с по-ранни и късни в хронологическо отношение материали). По източните граници на терена се проучи част от масивна сграда с ориентация север – юг. От нея е запазен северозападният ъгъл с прилежащите му стени – западен зид с дължина 6,10 м и широчина между 0,80 и 0,50 м и северен с ориентация изток – запад с дължина 2,55 м и широчина 0,80 – 0,85 м. Зидарията е двулицева, запазена в три реда на височина до 0,60 – 0,70 м. Находките от контекста (предимно фрагменти от амфорна тара, битова и трапезна керамика) се отнасят най-общо към периода от края на V до VII в.

Обр. 1. План на обекта

Fig. 1. Plan of the site

От римската епоха се проучи запазено водоснабдително съоръжение, ситуирано в северозападния ъгъл на терена, попадащо под основите на съществуващата съвременна жилищна сграда. Структурата е от типа щерна с елипсовиден венец, запазен в три реда каменна зидария с височина 0,50 до 0,65 м, изграден от добре оформени квадри варовит пясъчник с вътрешни размери 1,30 (изток – запад) × 1,10 (север – юг) м. Щерната е вкопана в основната скала на максимална дълбочина 2,18 м. В обема ѝ се откри голямо количество амфорна тара, луксозна, обикновена трапезна и строителна керамика, както и животински кости. Находките датират от края на II – началото на III в. (обр. 3).

От елинистическата епоха се разкриха запазени части от северното крило на сграда, включваща останки от три помещения (обр. 4).

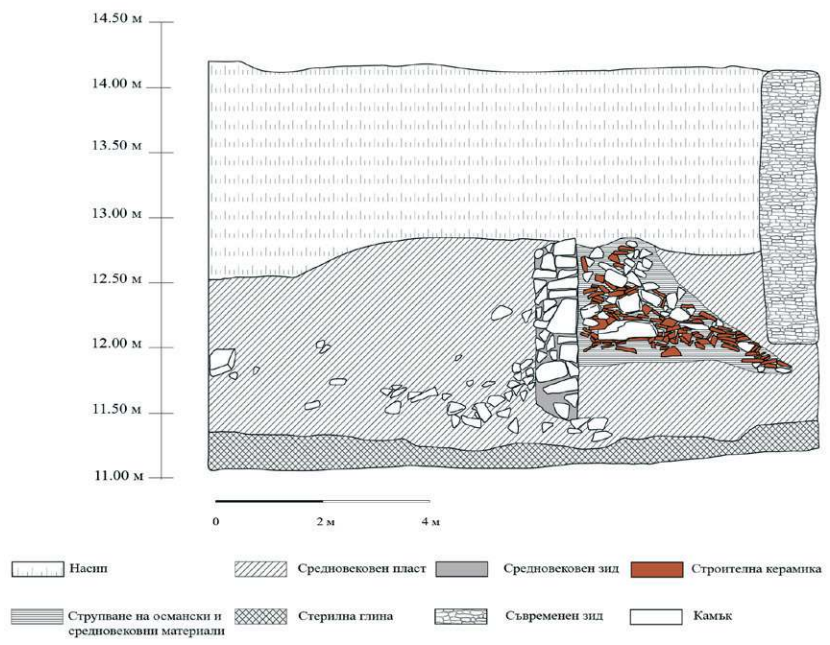
Помещение 1 е разположено под нивото на средновековния зимник от XIII – XIV в. Ситуира се в непосредствена близост и влиза в южния профил на археологическия изкоп, под нивото на проходната зона (римня). Западната стена е с дължина 8,50 м, широчина 0,65 м и запазена височина 0,93 м. Северният външен зид е с дължина 2,0 м и широчина 0,65 до 0,70 м. Зидарията е еднолицева, с добре оформено вътрешно лице с правилни редове и тесни фуги. Използвани са ломени камъни и варовикови квадри. При западната стена на помещението е оформен тесен отточен канал с широчина 0,22 – 0,25 м. Към северозападния ъгъл е изградена малка платформа (площадка), чрез която с отстъп 0,57 м на изток, се осъществява връзката с долепеното от север помещение 2. В обема на помещение 1 се откри голямо количество трапезна, луксозна и местна керамика, монети и архитектурна теракота (солени, калиптери, сими с релефна украса и антефикси). Луксозната керамика е декорирана в стил „Западен склон на Агората“. Срещат се и фрагменти от купи с релефна украса.

Помещение 2 е разположено на север – североизток. Има правоъгълен план, с дължина 5,45 м в посока север и широчина 3,40 м. Зидовете са запазени в субструкция от два реда цокълна каменна зи-

дария, фундирана върху глинест пласт. Разположена е на 1,20 м над нивото на помещение 1. Запазена е подова настилка между 5 и 8 см с изявен пласт от пепел над нея и локално запазени акумулации от срутена покривна конструкция (солени и калиптери). Находките в него са смесени – фрагменти от елинистическа, класическа и архаична керамика. Северната външна стена на помещението е компрометирана, липсва североизточният ъгъл. Елинистическата сграда се развива в източна посока, като към нея е долепено помещение 3.

В помещение 3 е вкопан средновековен зимник от XII – XIII в., като южната му страна е нивелирана и припокрива външното лице на елинистическото помещение.

Структурата има правоъгълен план, с размери 3,60 × 2,60 м. Вкопана е в основната скала, вътрешното лице на зидовете е оформено в правилна редова зидария от ломен камък на калова спойка. На места са използвани и лицево обработени варовикови квадри със средни размери. В обема на помещението се откриха голямо количество монети, строителна, битова и трапезна керамика, сред която множество фрагменти от луксозни съдове с украса „Западен склон на агората“ и купи с релефна украса. Многобройни са и фрагментите от амфорна тара, сред които печат на о. Родос. Материалите се датират в периода от края на III до средата на I в. пр. Хр.

Обр. 2. Западен профил

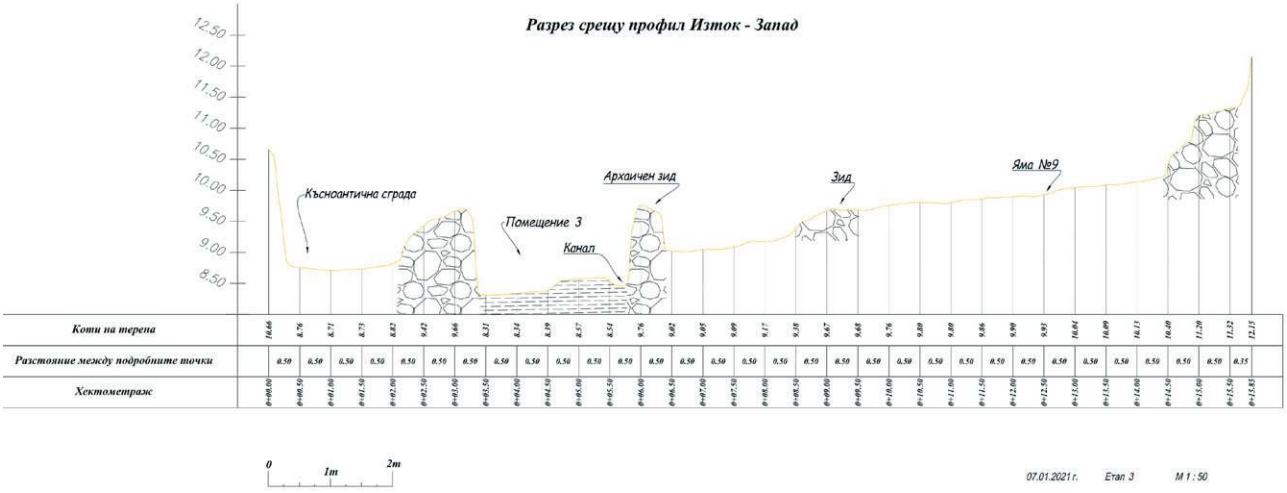
Fig. 2. Western cross-section

Обр. 3. Римска щерна

Fig. 3. Roman water reservoir

Класическият период (V – IV в. пр. Хр.) на обекта е представен от цистерна с правоъгълна форма и размери 1,25 × 1,30 м. Вкопана е в основната скала, на дълбочина до 1,20 м. Така образуваната шахта е оформена с еднолицева зидария от ломени камъни с широчина 0,30 – 0,35 м. От западната ѝ страна вдълбаването в скалата е по-широко, запълнено с дренаж от дребни и средни камъни, които имат функцията на санитарен филтър. В тази посока съоръжението е ограничено със зид с ориентация север – юг и дължина 1,50 м, широчина 0,35 м, запазена височина 0,18 – 0,20 м, който вероятно оформя външен венец. Близо до североизточния ѝ ъгъл е изградена малка площадка за достъп. На изток контактува с помещение 1 от елинистическата епоха, като между тях е оформен малък канал. В обема на цистерната се откри голямо количество амфорна тара (Хиос, Тасос, Менде), печат на Менде, трапезна керамика, въглени и кости. Находките дават основание да отнесем датировката на съоръжението към средата – третата четвърт на V в. пр. Хр., когато то е изоставено и запълнено.

Обр. 4. Разрез изток – запад на откритите структури

Fig. 4. East – west cross-section of the structures discovered

Обр. 5. Керамика от класическата и архаичната епоха

Fig. 5. Ceramics from the Classical and Archaic period

Най-ранните следи от обитаване на терена са документирани при проучването на културните пластове, разположени непосредствено над основната скала. В тези нива са регистрирани останки, които доказват обитаването на терена от края на VII – VI в. пр. Хр. (обр. 5). Най-голямата концентрация от архаични находки и структури се регистрира в северозападната, централната и североизточната част на имота. От тази епоха са запазени предимно негативни структури – боклучни ями. Най-ранната структура е яма № 9, датирана в края на VII – началото на VI в. пр. Хр. В нея са документирани купи от типа "Bird bowls", с украса апотропейни очи и точковидна розета, фрагмент, декориран в стил „Дива коза 2" и фрагменти от бялоангобна хиоска амфора.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT "HADZHIASLANI HOUSE" SITE, 22 CYRIL AND METHODIUS STR., SOZOPOL

Daniel Pantov

Summary

During November 15 – December 20, 2020, rescue archaeological excavations were carried out in an area of 223 m^2. As a result, various archaeological features were documented, revealing elements of the urban planning and material culture of *Apollonia Pontica* and the medieval town of Sozopol (fig. 1).

In the western profile, a section of a late medieval room with north – south orientation was exposed, built of a single course masonry of stones bound with mud, 0.4 – 0.45 m wide and with a maximum preserved height of 0.9 m (fig. 2). Along the southern boundary of the property, a relatively well-preserved sequence of the cultural layers was documented. Along the eastern boundaries of the terrain a part of a massive building with north – south orientation was documented, of which the northwestern corner with its adjacent walls was preserved. A preserved water supply facility dated to the Roman period was found, located in the northwestern corner of the plot under the foundations of the contemporary residential building (fig. 3). The structure is of the type of elliptical wreath preserved in three courses of stonework with a height of 0.5 to 0.65 m, made of well-dressed sandstone blocks with internal dimensions 1.30 m (east – west) × 1.10 m (north – south). The small finds date to the end of the 2nd – early 3rd c. AD. The earliest traces of habitation on the terrain are documented in the deposits located directly above the bedrock. The finds from these levels prove that the habitation of the area began from the end of the 7th – 6th c. BC (figs 4, 5).

Daniel Pantov, History Museum – Primorsko, 5 Albatros Str., 8180 Primorsko, danielpantov@abv.bg

№ 2. ХРАМОВ КОМПЛЕКС НА О. СВ. КИРИК

Кръстина Панайотова, Маргарит Дамянов

Редовното археологическо проучване на обект „Храмов комплекс на о. Св. Кирик", гр. Созопол се осъществи в Централния сектор, ситуиран пред Рибарското училище. В работата на екипа участваха д-р Слава Василева (НАИМ – БАН) и д-р Даниела Стоянова (СУ „Св. Климент Охридски").

Основната цел на археологическото проучване през 2020 г., съобразена с предстоящо извършване на укрепване на сградата на Рибарското училище, беше да бъдат допроучени монументалните храмови структури на територията на теменоса от късноархаичната и ранникласическата епохи, локализирани пред югоизточната част на училището. Конкретните задачи бяха да се доизяснят плановите и конструктивните особености на храмовете и да се получат допълнителни данни за тяхната хронология.

Най-уязвим от предстоящите КРР на сградата на Рибарското училище е късноархаичният храм (525 – 500 г. пр. Хр.), малка част от който попада под основите на училището (обр. 1). Усилията бяха съсредоточени в доразкриването на външното лице на неговата западна стена, като се работи в пространството между храма и стълбището на училището (кв. L9 – 10, M10).

Изцяло беше разкрита външната страна за западната стена на храма. Тя е изградена от квадри от шуплест варовик (мушелкалк) без спойка, подредени непосредствено върху скалната основа, която е с наклон от север на юг, без да бъде нивелирана. Градежът и на тази стена включва ред изграден от надлъжно разположени в две редици квадри, над който следва ред от напречно разположени квадри, чиято дължина е равна на дебелината на стените. Максимално запазената височина на западната стена е 1,50 м. От късноархаичния храм липсват каменни архитектурни детайли, но според д-р Д. Стоянова не може да има съмнение, че той е решен в йонийски ордер. Размерите и плановата му схема предполагат, че е имал фасада с две колони в анти от юг; те вероятно са били по-дълги, тъй като в основата на източната анта е запазен още един блок.

Проучванията на сектора в непосредствено съседство до западната стена на архаичния храм допринесоха за изясняването на стратиграфията в тази част на обекта. Основите на храма са вкопани

Обр. 1. Късноархаичен (525 – 500 г. пр. Хр.), вляво, и раннокласически (490 – 470 г. пр. Хр.), вдясно, храм (снимка М. Дамянов)

Fig. 1. Late Archaic (525 – 500 BC), to the left, and Early Classical (490 – 470 BC), to the right, temples (photo M. Damyanov)

в архаичен пласт, като между стената и ръба на изкопа има разстояние около 0,15 м, уплътнено с трошляк. Предхождащият храма пласт съдържа голямо количество материали – основно източногръцка керамика, единични атически чернофигурни фрагменти и др., чиято долна хронологическа граница е около средата на VI в. пр. Хр. Тук се откриха и два бронзови върха за стрела и една стрела-монета.

В някакъв по-късен момент, след построяването на храма, над тези ранни останки и свързаните със строежа напластявания, е насипан дебел пласт варовиков трошляк, вероятно с цел изравняване/терасиране на терена. Именно в него през 2018 – 2020 г. бяха открити пет свързващи се фрагмента от керамична плоча с релефни изображения на воини, идентична на големия фрагмент в Лувър. Върху двата новооткрити фрагмента са представени части от фигурите на двамата хоплити, облечени в пластинчати съставни ризници с нараменници и с коринтски шлемове на главите. За разлика от фрагмента, който се съхранява в Лувър, са запазени и части от фигурата на препускащ наляво конник зад маршируващите хоплити. Преди тези находки имаше яснота единствено за присъствието на конска фигура (вж. Дамянов, Стоянова 2019, 64 – 65, обр. 1) Въз основа на други фрагменти, открити през предишните сезони, сцената може да бъде допълнена и с повален под конника хоплит, който е с паднал коринтски шлем с пречупен гребен (обр. 2).

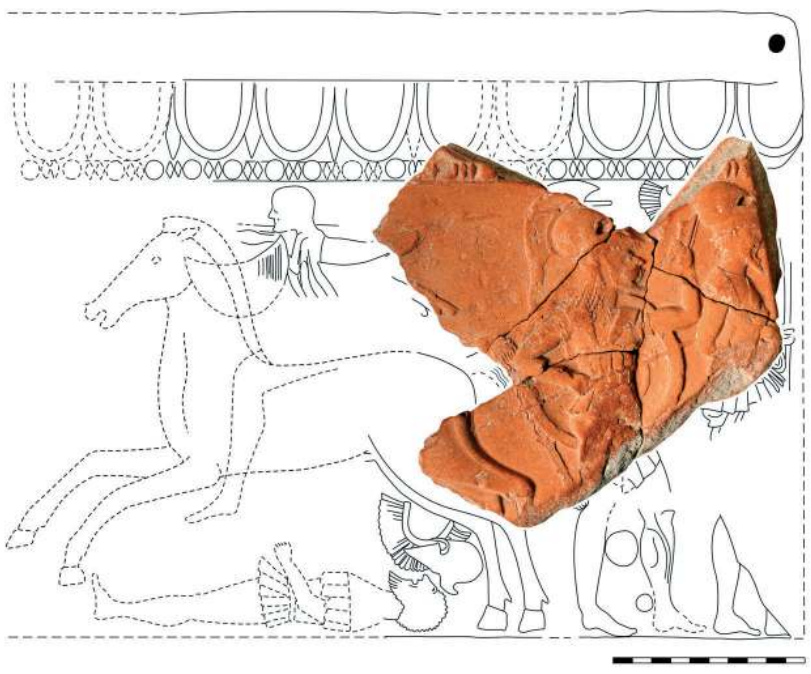
Съпътстващите новата плоча материали, най-вече фрагментите от атически чернофирнисови киликси и от чернофигурен скифос от CHC Group (или близък до нея) с дата около 500 г. пр. Хр.,

подкрепят предложената хронология на фриза с воини в края на VI в. пр. Хр. (обр. 3).

И през този сезон тук се намериха фрагменти от теракоти, както и два фигурални съда за благовония – женска фигура (Коре) с гълъб в дясната ръка и долна част от тялото на Сирена.

Горното ниво с трошляк е документирано на по-голяма площ и маркира терасиране на терена, съответно е свързано и с повдигането на ходовото ниво около архаичния храм и най-вероятно съвпада с изграждането на ранноклasическия храм.

През 2020 г. беше допроучена вътрешността на северното помещение (наоса) на ранноклasическия храм. То е запълнено с варовикови ломени камъни и трошляк. В южната част на пласта от камъни има изправен на ребро квадър от шуплест варовик (блок от късноархаичния храм, поставен там през късноантичната епоха ?).

Обр. 2. Фрагменти от керамична плоча с релефна украса – маршируващи войни (ок. 500 г. пр. Хр.) и графична реконструкция на запазената сцена (автор М. Дамянов)

Fig. 2. Joining fragments of a ceramic plaque with relief decoration – marching hoplites (c. 500 BC), and graphic reconstruction of the preserved scene (author M. Damyanov)

На места, където личат покъсни (късноантични ?) вкопавания бяха направени разрези/сондажи в СЗ и в ЮИ ъгъл на наоса. Профилите на сондажите с височина около 0,80 м изглеждат идентично. Най-отгоре има пласт от варовикови камъни, който може би е нивелирал подово ниво. Камъните лежат върху слой от по-тъмна пръст. Под нея има ясно изразен тънък (дебелина 2 – 3 см) пласт дребен трошляк, под който отново има по-тъмен пласт пръст, а под него – отново тънък слой трошляк. Под него, до скалата, следва пласт от дребни варовикови камъни и трошляк.

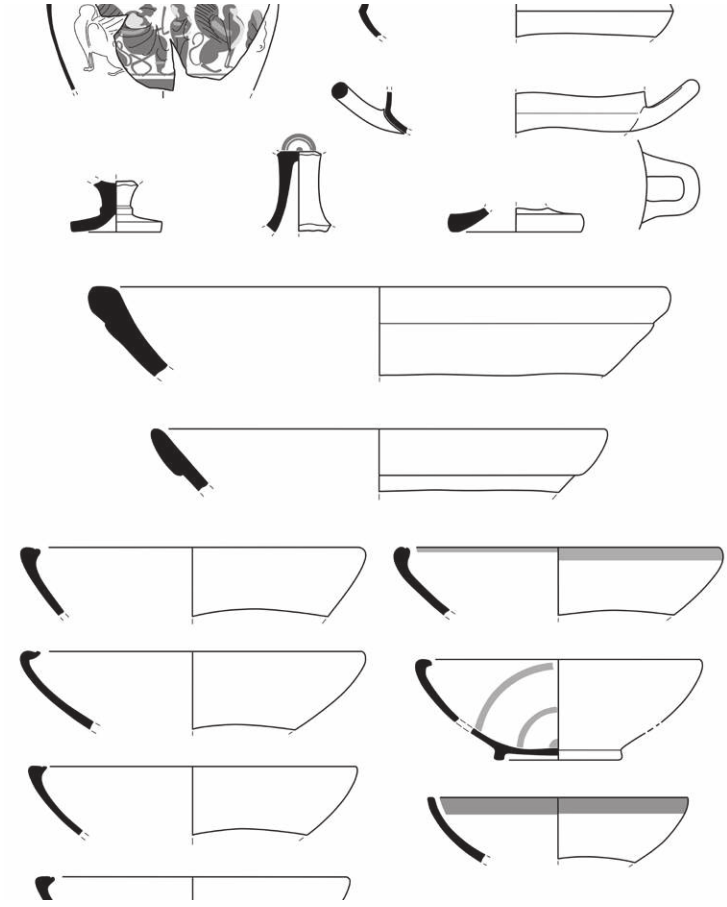
Заради по-високата скална тераса, напластяванията във вътрешността на северното помещение са със значително по-малка дебелина в сравнение с южната част на храма, където е засвидетелстван богат на материали пласт от първата половина на VI в. пр. Хр. В северното помещение такъв на практика липсва, като изравняващият пласт с много трошляк достига до материковата скала. Въпреки това, сред събраните от него материали има голямо количество фрагменти от края на VII и целия VI в. пр. Хр., вероятно преотложени при строителството на храма. Това са различни типове източногръцки чаши, паници и др., амфори, монохромна керамика и фрагменти от изработени на ръка съдове.

Освен тях се намериха небрежно изработена зооморфна теракота (куче ?), шлифован предмет от рог (заготовка за дръжка ?) и два бронзови върха за стрели. Най-късните материали датират от ранния V в. пр. Хр., като храмът вероятно е бил построен в края на първата – началото на втората четвърт на столетието.

Проучванията на северното помещение на ранноклasическия храм доведоха до пълното разкриване на останките от фундамента на вътрешната напречна стена на храма. Той е оформен от варовикови плочести камъни и стъпва на ръба на естествена скална тераса. Широчината му е 1,40 м и е равна на тази на фундаментите на външните стени.

В северната част на храма са запазени редове както от основата, така и два реда от суперструкцията (обр. 4) с обща максимална височина 1,10 м. Стените на храма са изградени в двулицева, двуредова техника на градеж от малки квадри и пълнеж от глина. Квадрите от основите са по-грубо обработени.

С цел да се доразкрие северният стилобат на храма се демонтира малък остатък от южната стена на базиликата (един ред камъни, споени с хоросан), както и дъното на варницата до СИ ъгъл

Обр. 3. Керамика от пласта с керамичните плочи с релефна украса (автор М. Дамянов)

Fig. 3. Pottery from the layer with the fragments of the ceramic plaque (author M. Damyanov)

Обр. 4. Североизточен ъгъл на ранноκласическия храм и запазен фундамент на платформата на храма на север от него (снимка М. Дамянов)

Fig. 4. The northeastern corner of the Early Classical temple and the preserved foundations of its platform to the north (photo M. Damyanov)

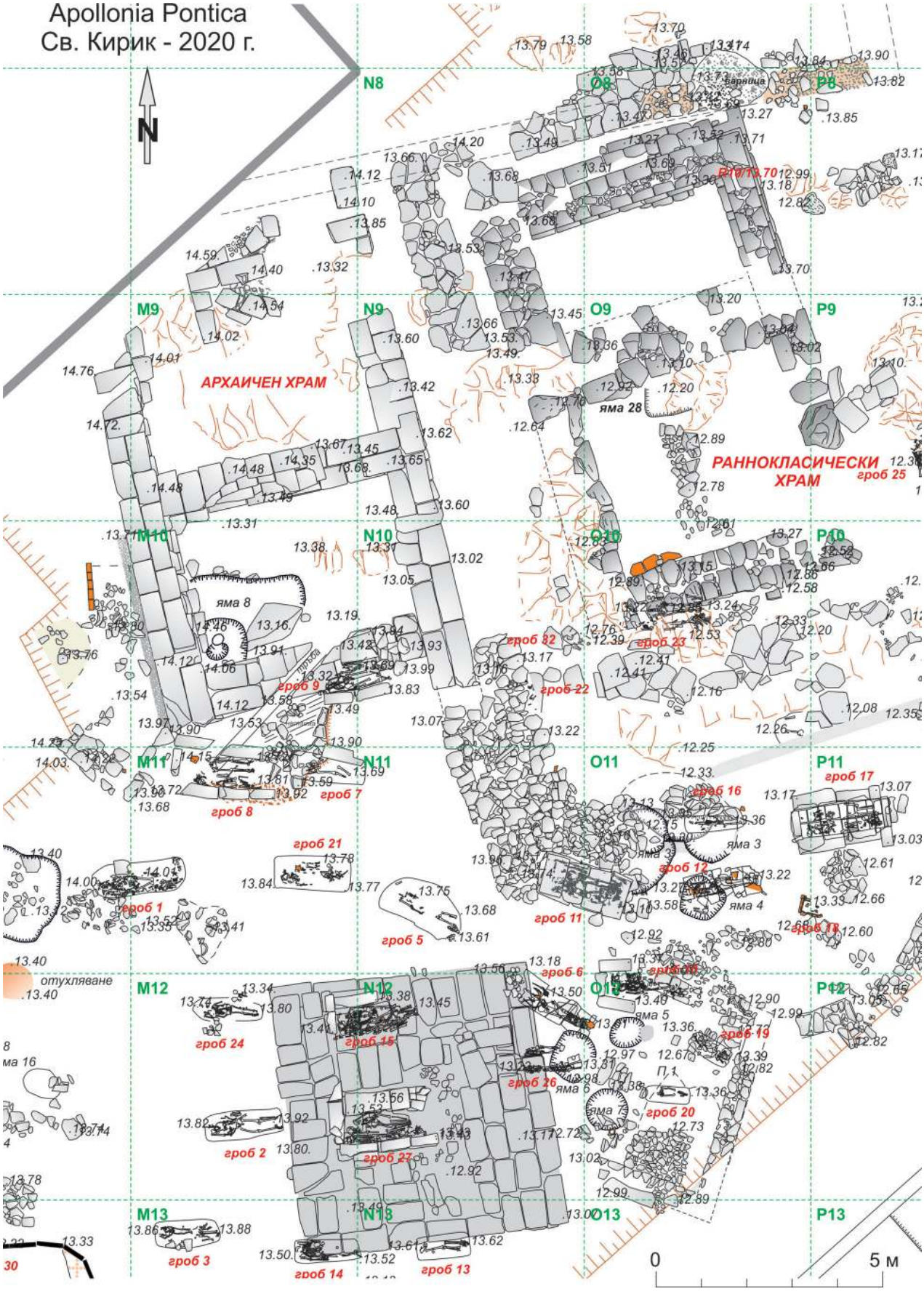
на храма. Настилката е изградена със същите материали в същата техника като основите на храма.

При изграждането на ранноκласическия храм също са нарушени по-ранни останки. Освен сигурно документираната яма (№ 28), останките от каменни струпвания/ зидове предполагат и наличието на по-солидни структури, част от които може би представлява инкорпорираният в структурата на южната стена на пронаоса зид от ломени камъни с калова спойка. Също така за наличието на сграда, по-ранна от ранноκласическия храм, вече разрушена при неговото изграждане, свидетелства и документираният във вътрешността му палметен антефикс, каквито в предходните сезони са намерени още два броя и се датират в последната четвърт на VI в. пр. Хр.

Към редките архитектурни детайли се отнася и част от мраморен канелиран торус на йонийска база, който се намери под дъното на варницата. Анализът на мраморните детайли от о. Св. Кирик и Юлита, изготвен от д-р Д. Стоянова, позволява тяхното датиране в периода 490 – 470 г. пр. Хр. Това е и най-вероятната дата на базата. Този тип бази се използват за колони в интериора на йонийските храмове, което позволява да се предположи, че тя принадлежи на интериора на ранноκласическия храм.

И двата проучени на о. Св. Кирик храма са без периптер, вероятно с две колони в анти на юг (обр. 5), смята д-р Д. Стоянова.

С цел да се проследят напластяванията южно от централния сектор, между дърветата на втората тераса западно от парадното стълбище пред рибарското училище беше заложен сондаж „1 – Запад“. До дълбочина 0,40 – 0,50 м от повърхността се разкопа сивокафяв (преотложен при заравняването на терена пред училището) пласт, в който се намериха фрагменти от съвременни и къс-

Обр. 5. План на късноархаичните храм и олтар и ранноκласическия храм (автор А. Каменаров)

Fig. 5. Plan of the Late Archaic temple and altar and the Early Classical temple (author A. Kamenarov)

ноантични керемиди и съдове, както и предримски материали (предимно фрагменти от йонийски и атически чаши).

В края на археологическите проучвания беше възстановено защитното покритие на архитектурните останки, като стените на храмовете бяха покрити с геотекстил, хидроизолационна мембрана и полиетиленови чували с пясък.

Литература

Дамянов, Стоянова 2019: М. Дамянов, Д. Стоянова. Фризът с воини. – В: А. Баралис, К. Панайотова, Д. Недев (ред.). Аполония Понтийска. По стъпките на археолозите. Колекции на Лувър и български музеи. София, 2019, 64 – 72.

Стоянова, Дамянов 2019: Д. Стоянова, М. Дамянов. Раннокласически храм и олтари на о. Св. Кирик. – В: А. Баралис, К. Панайотова, Д. Недев (ред.). Аполония Понтийска. По стъпките на археолозите. Колекции на Лувър и български музеи. София, 2019, 73 – 78.

Stoyanova, Damyanov 2019: D. Stoyanova, M. Damyanov. The palmette antefixes in the Black Sea area: New evidence from Apollonia Pontica. – In: H. Kaba, G. Kan Şahin, B. M. Akarsu, O. Bozoğlan (eds). Ancient Sinope and the Black Sea. International Symposium on Sinope and Black Sea Archaeology, Proceedings Book. Sinop, 2019, 195 –206.

ANCIENT GREEK TEMENOS ON THE ISLAND OF ST. KIRIK, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Margarit Damyanov

Summary

The outer face of the western wall of the late Archaic temple was almost completely uncovered (fig. 1). Its foundations are dug into an Archaic layer, with a gap of c. 0.15 m between the wall and the edge of the pit, filled with rubble. The earlier layer contains abundant materials – mostly East Greek pottery with a lower chronological limit about the middle of the 6th c. BC. After the construction of the temple, a thick layer of limestone ruble was piled over these earlier remains. In this layer, in 2018 – 2020, five joining fragments were discovered of a ceramic plaque with depictions of warriors in relief, identical to the large fragment now in the Louvre. However, here part of the figure of a horseman galloping to the left is preserved behind the marching hoplites. The scene could be completed with a fallen hoplite beneath the horse (fig. 2). The pottery accompanying the new fragments date from ca. 500 BC and supports the proposed chronology of the frieze in the end of the 6th c. BC (fig. 3).

The interior of the northern room of the early Classical temple was excavated. Because it occupies a higher rock terrace, the layers inside were much thinner compared to the southern part of the building. Nonetheless, among the materials, there are numerous fragments from the late 7th and the entire 6th c. BC – various types of East Greek cups, bowls, and plates, amphorae, monochrome and hand-built vessels. However, the latest finds date from the early 5th c. BC and the temple was probably built late in the first or early in the second quarter of the century.

In the northeastern part of the building, both the substructure and two courses of the superstructure are preserved, up to a height of 1.10 m (fig. 4). An indication of the existence of earlier buildings in the area is the palmette antefix discovered in the interior of the temple and dated to the last quarter of the 6th c. BC.

Both temples investigated on the island of St. Kirik are without peristyle, probably with two columns *in antis* to the south (fig. 5).

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg

Margarit Damyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, mmdamyanov@gmail.com

ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

№ 3. АНТИЧНО СВЕТИЛИЩЕ НА О. СВЕТИ ПЕТЪР, АКВАТОРИЯ НА СОЗОПОЛ

Иван Христов, Милен Николов

Остров Свети Петър е малък остров в българските териториални води на Черно море, изключително защитена държавна собственост с площ 11 546 кв. м. Надморската му височина е до 9 м (обр. 1). Намира се източно от остров Свети Иван и североизточно от полуостров Скамни на гр. Созопол. Предполага се, че при покачване на морското ниво и съпътстващи с това геологически процеси се е отделил от остров Свети Иван. Островът не се споменава в писмените извори до втората половина на XIX в. Ламброс Камберидис допуска, че след като другите два острова в акваторията на Созопол (Св. Иван и Св. св. Кирик и Юлита) са кръстени на църковните постройки там, то вероятно и на о. Св. Петър е имало църква или манастир и паметта за него е запазена в името (Kamberidis 1993, 41). Ако второто име (на Св. Павел) е отпаднало през вековете, както е станало с второто от името на манастира „Св. Кирик и Юлита“ на остров Свети Кирик, Камберидис предполага, че най-малкият остров е бил първоначално наречен Свети Петър и Павел (и на него е бил едноименният манастир). За наличието основи на параклис на острова споменава и дългогодишната директорка на музея в гр. Бургас Цоня Дражева.

Обр. 1. Остров Св. Петър (снимка с дрон)

Fig. 1. St. Peter Island (drone photo)

До есента на 2020 г. на остров Св. Петър не са провеждани археологически проучвания. Липсват данни за постъпили случайно находки в българските музеи. Изключение прави един добре запазен каменен щок, открит на 300 м южно от острова от водолази, който след като е маркиран с точни кординати е предаден за съхранение в Националния исторически музей (Христов 2013, 105).

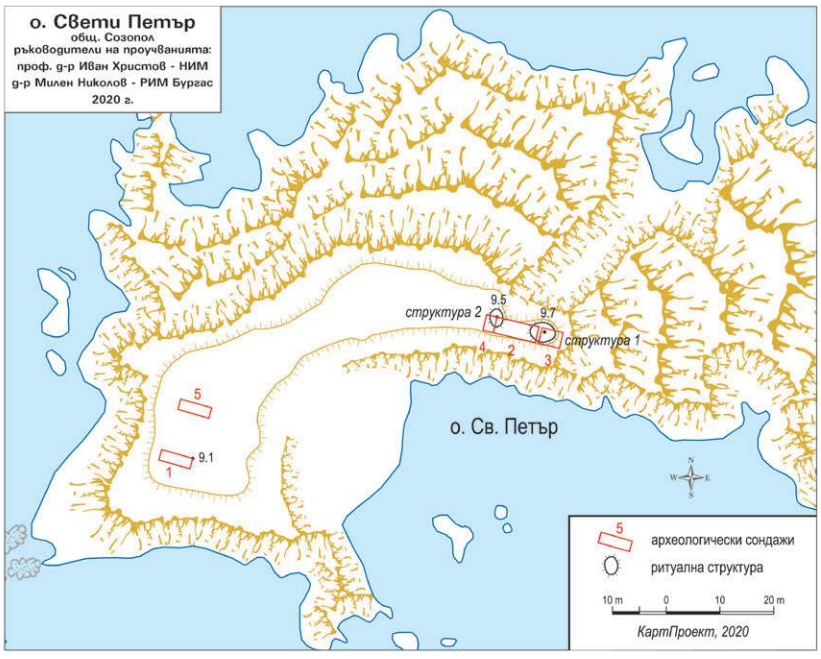
От 28.09 до 8.10.2020 г. със средства на Министерство на културата са проведени първите редовни археологически разкопки на острова. Те имат за цел: разкриване останките на предполагаеми структури; датиране на всички периоди в използването на острова (полуострова ?); реконструкция на древната брегова ивица и връзка със сушата на обособилия се остров; пълна геодезия на терена и прилежащата акватория.

Островът притежава сравнително равна повърхност със запазен хумусен пласт и ниска тревна растителност, разположена на площ от 3 дка. Останалата част от него са скали с характерни разломи и пропадания на големи скални участъци.

Разкопките са проведени в пределите на пет сондажа на площ от 66 кв. м. Сондажи с номерация 1 и 5 са заложени на западната равна тераса, а останалите – в източната част, върху тясно скално ребро (обр. 2).

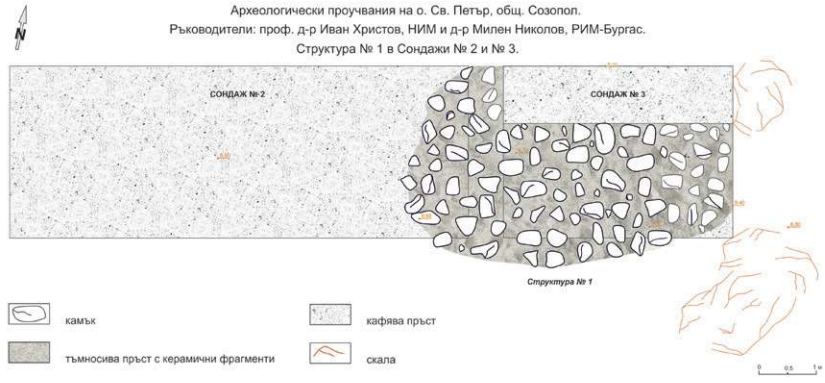
При сондажи 1 и 5 не са открити никакви археологически материали. След наситения с птичи тор повърностен пласт от 0,20 м и последвалия пласт от светлокафява стерилна пръст навсякъде в пределите на сондажите е достигната скала.

Положителни резултати от изследването на острова бяха достигнати в източния сектор на разкопките, където в пределите на сондажи 2, 3 и 4 бяха локализирани две структури, представля-

Обр. 2. План на обекта и разположението на сондажите

Fig. 2. Plan of the site and location of the trial trenches

Обр. 3. План на структура № 1

Fig. 3. Plan of structure No. 1

ващи ниски могили, натрупани с привнесена пръст и затрупани в повърхностния пласт с дребни ломени камъни.

Структура № 1 е разположена в пределите на сондажи 2 и 3. Тя се издига в най-високата си част максимално на 0,40 м над околния терен. Има приблизителен диаметър 5 м (обр. 3). Както вече споменахме, цялата повърхност на могилата е затрупана с плътно поставени дребни камъни, между които се откриват дребни фрагменти от керамични съдове. Такива са открити и под камъните. Фрагментите са силно измити от киселинната почва, но въпреки това могат да се разпознаят части от амфори, купи, дебелостенни кухненски съдове. Намерени са и фрагменти от тънкостенни керамични съдове, покрити с червен лак и черен фирнис. Липсват фрагменти от строителна керамика. Под каменния пласт следва тънък (до 5 см) тъмносив пласт. Под него е документиран пласт от тъмнокяфява пръст, в която не са открити керамични фрагменти. Описаната структура е изградена върху предварително подравнена площадка с дребен чакълест пласт. Следва скала.

Структура № 2 е разположена на 3,90 м западно от структура № 1. Тя попада в границите на сондаж 4 и западната периферия на сондаж 2. Има диаметър около 5 м, а запазената ѝ височина е до 0,30 м. Профилът в северната част на сондаж 4 показва същите пластове, както при сондаж 3. Под каменния пласт в могилата са открити керамични фрагменти със сродни характеристики като тези от структура № 1. Интерес предизвиква откриването на бронзов връх на триръба стрела.

От проведените разкопки и геологически проучвания, извършени от гл. ас. д-р Ст. Велев (СУ „Св. Климент Охридски“), могат да се направят следните обобщения:

1. На остров Св. Петър е съществувало морско светилище, от което са запазени две структури чрез натрупване с пръст и камъни във формата на ниски могили. Откритите фрагменти вероятно са били донесени отделно на острова и са били депонирани паралелно с натрупването на структурите с камъни. Тяхата датировка е късноклассическа – ранноелинистиическа епоха. Вероятно броят на подобни могили е бил по-голям, но силните геологически разломи са довели до тяхното безвъзвратно унищожение.

2. Липсват находки, които могат да се датират в други епохи. На острова няма никакви останки и податки за съществуването на каменен градеж, който може да се свърже с предполагаем храм, параклис или по-голяма църква.

3. Според проведеното геологическо изследване от д-р Ст. Велев може да се каже с голяма степен на сигурност, че преди 2500 г. днешните острови Св. Иван и Св. Петър са били един остров, разделен на две отделни части в много по-късно време.

Литература

Христов 2013: Ив. Христов. Антични каменни котви, каменни и оловни щокове от колекцията на Национален исторически музей. София, 2013.

Kamberidis 1993: L. Kamberidis. The Greek Monasteries of Sozopolis: XIV – XVII centuries. Thessaloniki, 1993.

ANCIENT SANCTUARY ON THE ISLAND OF ST. PETER, THE BAY OF SOZOPOL

Ivan Hristov, Milen Nikolov

Summary

St. Peter's Island is a small island in the Bulgarian territorial waters of the Black Sea, an exclusively protected state property with an area of 11 546 m^2. Its altitude is up to 9 m (fig. 1). It is located to the east of the island of St. Ivan and northeast of the Skamni Peninsula of Sozopol.

During September 28 – October 8, 2020, the first regular archaeological excavations were carried out on the island funded by the Ministry of Culture. Their goals were uncovering the remains of alleged structures, dating all periods of habitation on the island; a reconstruction of the ancient coastline and the link of the detached island with the mainland, as well as a completion of a geodetic survey of the terrain and the adjacent waters.

The excavations were carried out within five test trenches on an area of 66 m^2. Trenches 1 and 5 were laid out on the western flat terrace, and the rest were in the eastern part, on a narrow rock ridge (fig. 2).

Positive results of the research on the island were achieved in the eastern sector of the excavations, where within trenches 2, 3, and 4 two structures were documented. These are low mounds of heaped up soil and small quarried stones in the surface layer.

Based on the excavations and geological surveys carried out by Assist. Prof. Dr. Stefan Velev (Sofia University "St. Kliment Ohridski"), the following conclusions can be made:

1. On the island of St. Peter there was a seashore sanctuary of which two structures have been preserved as accumulation of soil and stones in the form of low mounds. The sherds found were probably brought to the island separately and were deposited alongside with the accumulation of structures of stones. They date from the Late Classical – Early Hellenistic periods.

2. There are no finds that can be dated to other periods.

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg
Milen Nikolov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, m_kotlenski@abv.bg

№ 4. СЕЛИЩНА СТРУКТУРА И НЕКРОПОЛ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА В М. МЕСАРИТЕ, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Теодора Богданова, Александър Баралис

Археологическите проучвания на обект „Селищна структура и некропол от територията на Аполония Понтика в м. Месарите се извършиха в изпълнение на българо-френски научно изследователски проект „Аполония – некропол и територия". Основната цел на редовните археологически разкопки беше съобразена с предстоящото извършване на консервация, реставрация и експониране на откритите археологически структури в сектор „Месарите 4" (обр. 1). Конкретните задачи се реализираха чрез допроучване и документиране на останките от сгради, път и некропол.

С цел да се открие продължението на стена 19 и северната стена на сграда (двор) № 1, археологическият изкоп беше разширен в северозападна посока (в квадрати D-3, E-3 и F-3). Установи се, че ранноелинистическата стена 19 не продължава в СЗ посока. Работата в СЗ ъгъл на изкопа даде възможност да се открият отделни камъни в края на стена 5, които вероятно маркират основите на

Обр. 1. Панорамен изглед на Сектор Месарите 4 (снимка А. Баралис)

Fig. 1. General view of Mesarite 4 sector (photo A. Baralis)

Обр. 2. Сграда № 3 (снимка А. Баралис)

Fig. 2. Building No. 3 (photo A. Baralis)

малко помещение, аналогично на квадратните помещения 1 и 5 от сграда № 2. Остава открит въпросът за местоположението на северната стена на сграда/двор № 1. Може да се предположи, че структурата в североизточната част на археологическия изкоп представлява останки от основите на сграда (№ 5 ?), изградена към средата на V в. пр. Хр., подобно на сграда № 3 до пътя.

Пак в северната част на обекта беше допроучена изсечената в скалата канавка, разположена между стени 34 и 51. Тя е с ориентация И – З, дължина 6,70 м и широчина от 0,28 до 0,34 м. От северната ѝ страна са изсечени две разклонения с ориентация С – Ю. Източното разклонение е дължина 1,01 м и широчина 0,38 м, а западното е дълго 1,54 м, при широчина 0,33 – 0,38. Дълбочината им варира от 0,28 до 0,31 м.

Над западното разклонение на канавката се откриха сребърна монета на Аполония и балсамарий с предварително отчупената шийка с устие, което се намери на около 0,15 м от тялото на съда. Възможно е този съд за благовония да е част от инвентара на разрушения гроб № 19, проучен през 2017 г. Датировката на двете находки е сигурен *terminus ante quem* за изсичането на канавката преди първата четвърт на III в. пр. Хр.

В и западно от сграда № 3 (обр. 2) се работи за доуточняване на строителните периоди на това място, което е с размери 19,60 м дължина (С – Ю) и максимална ширина 5,30 м. Четирите помещения бележат последния етап от използване на площта след изоставянето на сградата, когато към края на IV – началото на III в. пр. Хр. пространството е преобразувано и помещенията му са превърнати в погребални периболоси.

За да се улесни поставянето на саркофага от гроб № 16, са били демонтирани северната (38)

и западната (30) стени на най-малкото помещение 1.

Стените в помещение 2 също са претърпели промени, като част от северната стена (23) е била демонтирана при изкопаването на гроб № 11. Част от източната стена, която в този участък е била разрушена почти до основи, е ремонтирана с материали от деструкциите на сградата – ломени камъни и фрагменти от керемиди, споени с кал. Преустройството е извършено по време, когато южната стена (20), е била сравнително запазена и в горната ѝ част е вкопана урната от гроб № 1 от края на IV в. пр. Хр.

В заложения между гробове № 5 и № 11 сондаж се намериха фрагменти от съдове от втората половина на V в. пр. Хр., между които част от дъно на чернофирнисов съд с графит. Според доц. Ц. Попова палеоботаничният анализ на пръстта от сондажа показва наличието на меко/сбита пшеница, голозърнест ечемик, ръж, просо, грах, пипериче, млечка, грозде и дъб, използвани през първия период на обитаване на сградата. Откритите семки от грозде доказват, че неговата употреба е била или за непосредствена консумация или за приготвяне на вино. Резултатите от анализа потвърждават, че са били използвани всички налични ресурси както от околностите, така и умишлено засявани различни посеви от житни и бобови култури.

В помещение 3 се проучва в дълбочина западно от гробове № 2 и 7. При разчистване на паднали части от питоса в гроб № 2 се установи, че върху един фрагмент от шията на съда има релефна украса – една над друга са поставени две апликации: глава на Херакъл, изработена от глина със същите морфологични качества като тази на съда, и маска на сатир под нея от добре пречистена глина с по-светъл цвят.

На дълбочина около 0,30 м от дъното на гроб № 7 в южната половина на помещение 3 се разкри по-ранна стена с ориентация И – З. Градежът ѝ е двулицев, като са използвани големи ломени камъни за оформяне на лицата и по-дребни за емплектона. От източната страна са запазени няколко по-големи блока от горния ред. Стената е широка 0,58 м и има дължина 3,10 м. В двата ѝ края ясно се очертават напластяванията, върху които по-късно са издигнати източната и западната стени на помещение № 3. В ЮЗ ъгъл на помещението беше документирана настилка от ломени камъни, върху която в пласта се намериха въглени, фрагменти от строителна керамика, между които още два фрагмента от плоска керемида с печат „А“ и амфори. При разчистването на помещение 4 също се намери фрагмент от плоска керемида с печат „А“.

Обр. 3. Оловен букраний (снимка М. Дамянов)

Fig. 3. A lead bucranium (photo M. Damyanov)

За да се изясни първоначалното оформление на западната фасада на сграда № 3, извън помещение 3 бяха доразчистени три успоредни стенички от по 1-2 реда ломени камъни с ориентация И – З. Те явно принадлежат на различни преустройства през по-ранната фаза на обитаване. Между камъните на средния зид 39 се намери аполонийска бронзова монета от втората половина на IV в. пр. Хр., вероятно попаднала там при разрушаването на сграда № 3.

Около сграда № 3 бяха намерени малко метални находки – дъговиден железен предмет с дупка от едната страна (дръжка ?), оловни скоби, тежести и букраний (обр. 3).

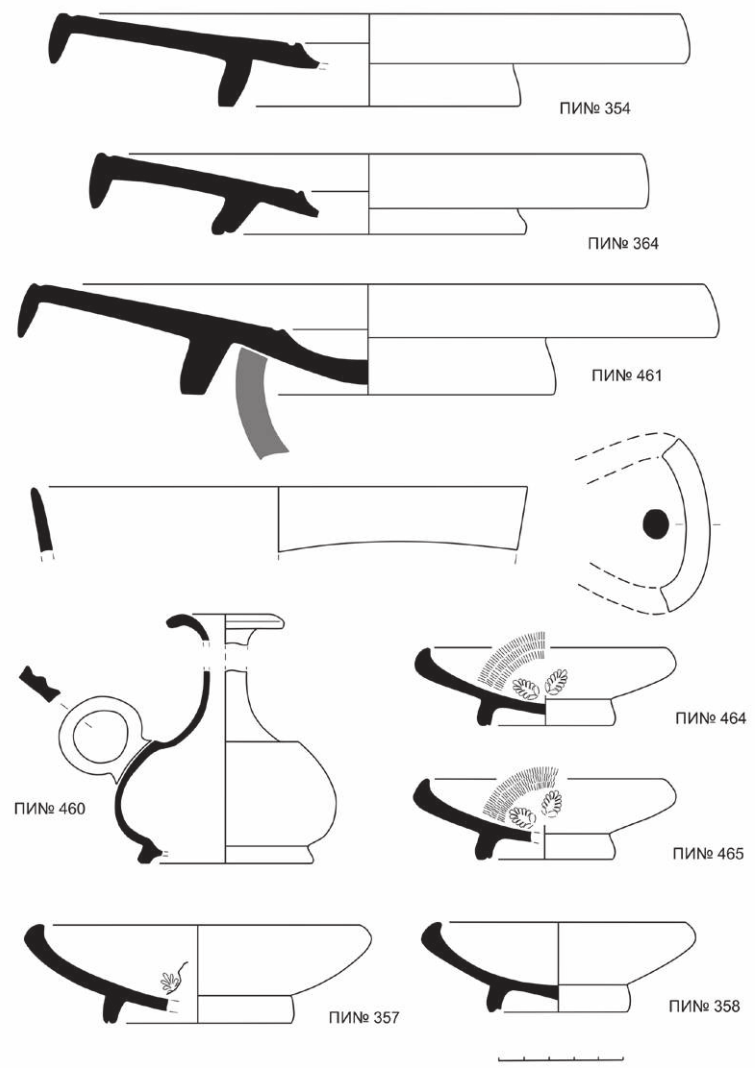
Стратиграфските наблюдения по време на довършителните работи в сграда № 3, както и анализът на оскъдните находки, открити в и около структурите, дават възможност да се разграничи първата фаза на обитаване на това място през периода от втората четвърт на V до втората четвърт на IV в. пр. Хр. Първоначално сграда № 3 се е състояла от три помещения, като северното (най-малкото) е било използвано за домакински нужди.

В югоизточната част на археологическия изкоп (квадрати J11 – 12 и K11 – 12) се доразкриха източното и западното лице на стена 40, ограждаща пътя от изток. То е оформено от подбрани ломени камъни и единични варовикови блокове, а емплектонът е от по-малки и дребни камъни. При разкопаването на пътеката между т. K9 и т. L9 се откри средновековен пръстен, подобен на намерения през 2019 г. с врязан ромб и насечки върху плочката.

Обр. 4. Обредно огнище FR 9 (снимка А. Баралис)

Fig. 4. Ritual fireplace FR 9 (photo A. Baralis)

Обр. 5. Керамични съдове от обредно огнище FR 9 (автор М. Дамянов)

Fig. 5. Pottery from ritual fireplace FR 9 (author M. Damyanov)

Източно от стена 40, на границата на квадрати К7 и К8, беше проучен гроб № 32 – частично вкопана и частично изсечена в скалата плитка яма с правоъгълен план. След засипването ѝ с пръст над нея е оформена правоъгълна сема от ломени камъни.

В югоизточната част на ръба на ямата се откри струпване от фрагменти от местни и черно-фирнисови съдове от последна четвърт на V в. пр. Хр. На дъното на гроба беше документиран предварително счупен червенофигурен лекит с умишлено пробито дъно. Той е с много повредена украса, но по форма и размер се отнася към края на V в. пр. Хр. Липсата на костни останки и наличието на гробни дарове предполагат извършването на символично погребване, подобно на проучените в предишни години гробове № 27, 28 и 29, разположени също източно от пътя.

В тази част от източната страна на пътя (кв. К 6 – 8) през различни сезони са открити многобройни фрагменти от черно-фирнисови съдове от средата – втората половина на V в. пр. Хр. Макар че не са локализирани останки от сгради, може да се предположи, че тук по-скоро става въпрос за погребвания в края на имота/стопанството и до пътя. Подобна хипотеза се подкрепя от откритата недалеч от Месарите 4 урна с останки от трупоизгаряне, без никакви други структури наоколо (Богданова и др. 2019, 215, обр. 1).

На различни места в кв. К8, но почти на едно и също ниво, се намериха три бронзови монети – една на Филип II (359 – 336 г. пр. Хр.) и две от аполонийското монетосечене от втората половина на IV в. пр. Хр.

При разчистване на деструкциите от западната страна на стена 40 се установи, че откритото през 2017 г. върху пътя обредно огнище FR 9 (обр. 4) продължава непосредствено до

лицето на стената, като се развива в северна и в южна посока. Новоразкритата част е с издължена трапецовидна форма с ориентация по дългата ос С – Ю.

Керамичният комплекс, открит в тази част на огнището, не само че не се отличава от традиционните за обредните огнища в Аполония съдове, но някои фрагменти са част от откритите през 2017 г. Както обикновено, преобладават чернофирнисовите екземпляри – рибни блюда, аскос-гутус и различни типове и размери паници и панички, някои от които с щемпелувана украса на дъното (обр. 5). Според анализа на М. Дамянов те се датират към края на първата четвърт на III в. пр. Хр.

И в това огнище ритуалът е започнал с поставянето на местни паници с дъното нагоре преди запалването на огъня. Палеоботаничните изследвания показват, че овъглената дървесина е от дъб. Констатира се наличието на малко на брой зърна от житни (меко/сбита пшеница, голозърнест ечемик) и бобови растения (леща), фрагменти от безформена спечена овъглена маса със следи от житни растения, от което може да се предположи използването на хляб или каша в поменалния обряд. Археозоологичният анализ, извършен от Н. Моранд, установи, че откритите кости са от дребен рогат добитък (коза), някои от които със следи от транжиране. За първи път в това огнище се отбелязва присъствието на кости от риба близо до ихтията.

Литература

Богданова и др. 2019: Т. Богданова, Д. Недев, А. Баралис. Елинистическо гробно съоръжение с кремация в м. Мисаря, гр. Созопол. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 215 – 216.

SETTLEMENT AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF *APOLLONIA PONTICA* IN MESARITE LOCALITY, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Teodora Bogdanova, Alexandre Baralis

Summary

In the northern part of "Mesarite 4" sector (fig. 1), a trench cut in the bedrock, found the previous year, was studied. Above its western part a silver coin of *Apollonia* and an *unguentarium* were found. The dating of these two finds is a *terminus ante quem* for the trench before the first quarter of the 3rd c. BC.

In and west of building No. 3 (fig. 2) excavations continued in order to clarify the stages of its use, whose four rooms mark the last period, when at the end of the 4th – beginning of the 3rd c. BC it was transformed into funeral *peribolos*.

In room 3, an earlier double-sided wall with E – W orientation was discovered. On its southern side, a pavement of stones was documented; in the layer above it two more fragments of a flat tile with a stamp "A" were found. Among the few metal finds is a lead *bucranium* (fig. 3).

Observations in building No. 3 and the analysis of the materials allow to distinguish the first phase of habitation during the period from the second quarter of the 5th to the second quarter of the 4th c. BC. Initially, building No. 3 consisted of three rooms, with the northern one (at least) being used for domestic purposes.

East of the road, grave No. 32 was excavated – a shallow pit with a rectangular plan, partially cut into the rock. Fragments of local and black glazed vessels from the last quarter of the 5th c. BC were found in the southeastern part of the pit. At the bottom of the grave a red-figure *lekythos* from the end of the 5th c. BC was documented. The lack of bone remains and the presence of burial gifts suggest a symbolic burial.

The ritual fireplace FR 9, discovered in 2017, was studied (fig. 4). Black glazed vessels (fig. 5) from the end of the first quarter of the 3rd c. BC predominate. Charred oak wood, grains of cereals and legumes, fragments of bread or porridge, bones of small cattle and fish were found.

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg

Teodora Bogdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vorbog@yahoo.com

Alexandre Baralis, The Louvre Museum, Department of Greek, Etruscan and Roman Antiquities, Director of "The Black Sea" Research Programme, alexandre.baralis@louvre.fr

№ 5. ЖИЛИЩНО-СТОПАНСКА СГРАДА ОТ РАННОЕЛИНИСТИЧЕСКИЯ ПЕРИОД В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Йото Валериев

Обр. 1. Поглед към сградата от изток – аерофото

Fig. 1. View of the building from the east – aerophoto

Обектът е разположен в м. Буджака, в най-източната част на имот с идентификатор 67800.8.117 по плана на гр. Созопол, върху изменила се от ерозионните процеси стара морска тераса, която обгражда от юг малкия залив Св. Стефан (обр. 1). На обекта бе разгърната план-квадратна мрежа, ориентирана според известната в началото на проучването част от западния зид на сградата. Проучена бе голяма структура от ранноелинистическия период от извънградската територия на Аполония Понтика, която има характеристиките на жилищно-стопанска сграда[1].

Сградата е триделна (обр. 2), ориентирана по надлъжната си ос север – юг, с 14° отклонение на север – северозапад. Разкритата запазена дължина на проучената сграда е 28,35 м, а запазената максимална ширина е 12,85 м.

Северен дял/ жилищно помещение (помещение № 2) – разположено е в най-северната част на сградата. Има почти правоъгълна форма и вътрешни размери 5,20 × 4,92 м. Източният зид на помещението е с ширина 0,92 м, а другите зидове са широки по 0,86 – 0,90 м. Запазени са на максимална височина до 0,95 м.

Градежът е двулицев, от средни по размер и едри ломени камъни на калова спойка. Пълнежът е от дребни и средни камъни и кал. Зидовете са вкопани в материковата глинеста сивокафява почва и фундирани директно върху скалната повърхност. С добре хоризонтирани големи камъни са изградени южното лице на южния зид и източното лице на източния зид. В градежа като сполии са слагани и силно изветрели варовикови блокове с различни размери, а също и част от ствол. Зидовете на помещението са били надзидани с кирпичи, отухлили се вследствие на пожар, унищожил помещението. Покривът е бил дървен, покрит с керемиди – солени и калиптери.

Входът за помещението е от юг. На по-късен етап пред него е било изградено малко преддверие с правоъгълна форма. Градежът на преддверието е от дребни и средни по размер ломени камъни на калова спойка, входът е от запад.

Няма сигурни данни за вида на подовото покритие на помещението. Прагът на входа към помещението е на кота 10,68; долното ниво на документираните деструкции с керемиди е от кота 10,63 до кота 10,57 (обр. 3). В северозападната част на помещението на тази кота бе разчистено разпръснато ниво от много дребни камъчета с варовиков характер. До това ниво достига и височината на някои от блоковете материкова скала в западната част на помещението. Пластът в западната част на жилището, под нивото на деструкциите с керемиди, въглени и кирпичи, е стерилен.

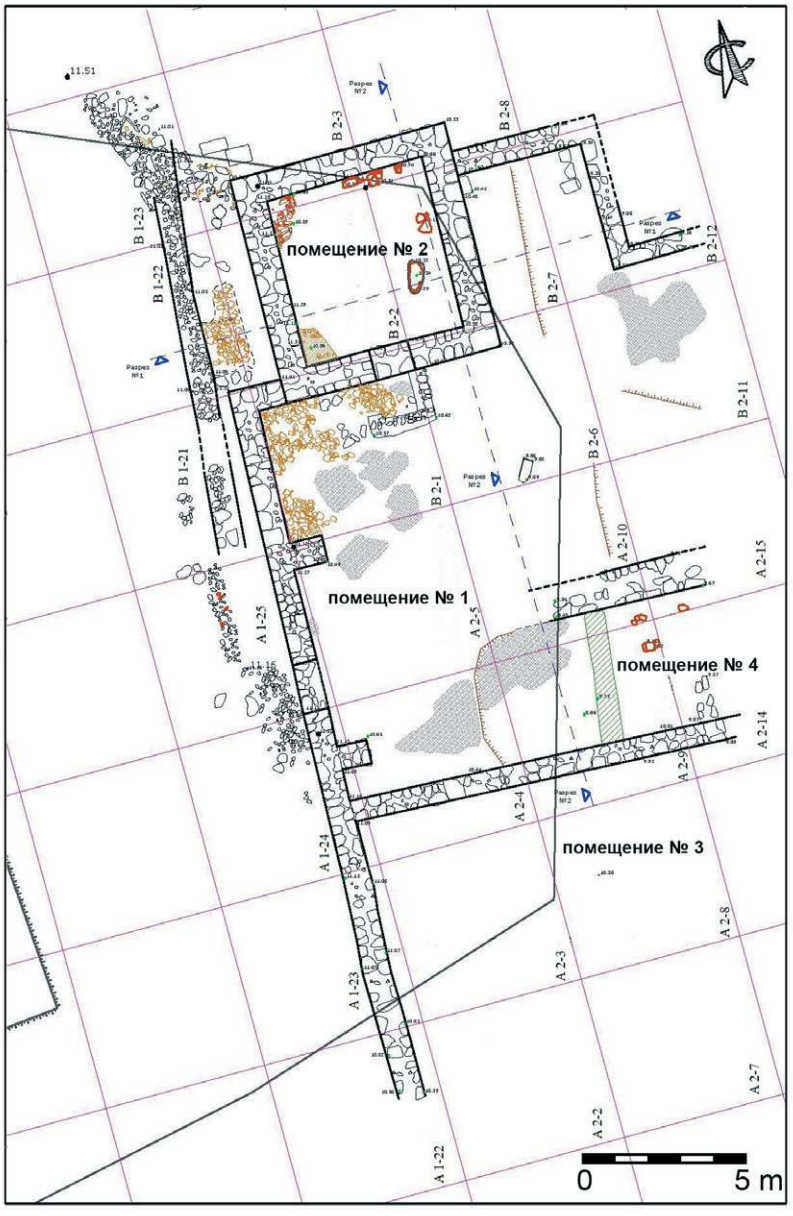
Съвсем друга е ситуацията в източната част на помещението, където под кота 10,60 – 10,55, в наглед еднообразния и стерилно изглеждащ пласт от сивокафява почва има археологически материали – битова керамика, керемиди, тежести, метални предмети и др. до кота 10,10. На тази кота е бил сло-

[1]Проучването беше осъществено от Йото Валериев и Константин Господинов от РИМ – Бургас.

жен и питос. На кота 10,31 в източната част на жилището бе зачистена отухлена глинена замазка върху подложка от фрагменти керемиди. Възможно е това да е част от подовото покритие на помещението или пък част от битова пещ. Замазка от глина бе проучена и в югозападния ъгъл на помещението на кота 10,86. Под нея има подложка от фрагменти амфорна тара. В по-късен период през помещението е направено вкопаване, ориентирано СЗ – ЮИ и наподобяващо канал с трапецовидна форма.

Жилищното помещение е унищожено от силен пожар. Разположението на помещението в проучваната структура, неговите размери и материалите – битова керамика[1] (рибни блюда, паници, леканета, кани, кухненска керамика – гърнета, лопас, капаци), амфорна тара, керамична тежест за стан, пресльони за вретено, монети, фрагменти от питоси, рибарски тежести – го определят като жилищната част на сградата.

Среден дял (помещение № 1) – няма конструктивна връзка с жилищното помещение; северните му зидове започват от западния и източния зид на помещение № 2. Максималната вътрешна дължина на средния дял на сградата е 17,15 м. Градежът е двулицев от дребни, средни по размер и едри ломени камъни на калова спойка и пълнеж от дребни и средни камъни.

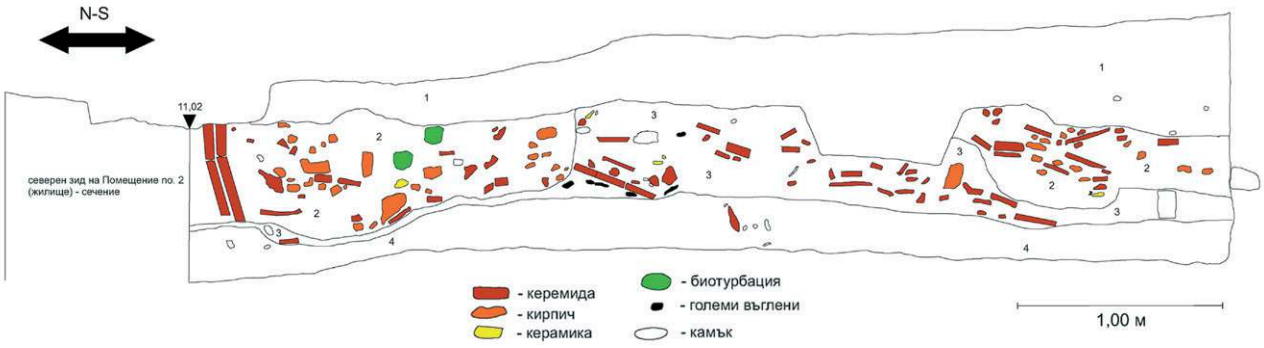
Обр. 2. План на проучените структури
Fig. 2. Layout of the excavated structures

Западният зид на помещението е широк 0,75 – 0,80 м. Запазен е на височина до 0,70 м. Градежът е от средни по размер и едри ломени камъни на кал и е добре хоризонтиран. Изграден е върху здрава сивокафява почва или директно върху скалата. По дължината на вътрешното лице на западния зид на помещение № 1 са изградени два конструктивно свързани с него пиластъра. Градежът им е от средни по размер и едри ломени камъни на кал. Южният зид на помещението е широк 0,60 – 0,70 м. В най-източната си част зидът е отнесен вследствие на ерозионни процеси. Градежът е по-небрежен – двулицева зидария от средни по размер и едри ломени камъни на кал. От запазения градеж не личи дали е бил конструктивно свързан със западния зид на помещение № 1.

От източния зид на помещение № 2 започва зид (ширина 0,65 м), който на дължина 3,90 м продължава под прав ъгъл в южна посока, като вече е широк 0,55 – 0,60 м и продължава на дължина до 3,35 м, където отново под прав ъгъл продължава в източна посока към морския бряг, където е проследен на дължина до 1,60 м. Градежът на тези зидове е двулицев, от дребни, средни по размер и едри ломени камъни на калова спойка и пълнеж от дребни и средни по размер камъни.

Деструкции от керемиди и овъглени пластове бяха засечени в различните части на помещение

[1] Керамиката е в процес на обработване от гл. ас. д-р Слава Василева.

Обр. 3. Стратиграфски профил в помещение № 2 – изглед от запад: 1. Светлокафява пръст (нанос); 2. Смесена кафява и отухлена пръст с рушевини от кирпичи, керемиди, керамика; 3. Горял пласт с концентрация на въглени и керемиди; 4. Сивокафява глинеста пръст и малки камъчета

Fig. 3. Stratigraphic cross-section of room No. 2 – view from west: 1. Light brown soil (silt); 2. Mixed brown and burnt soil with mudbrick destruction, roof tiles, ceramics; 3. Burnt layer with charcoals and roof tiles; 4. Grey-brown clayey soil and small stones

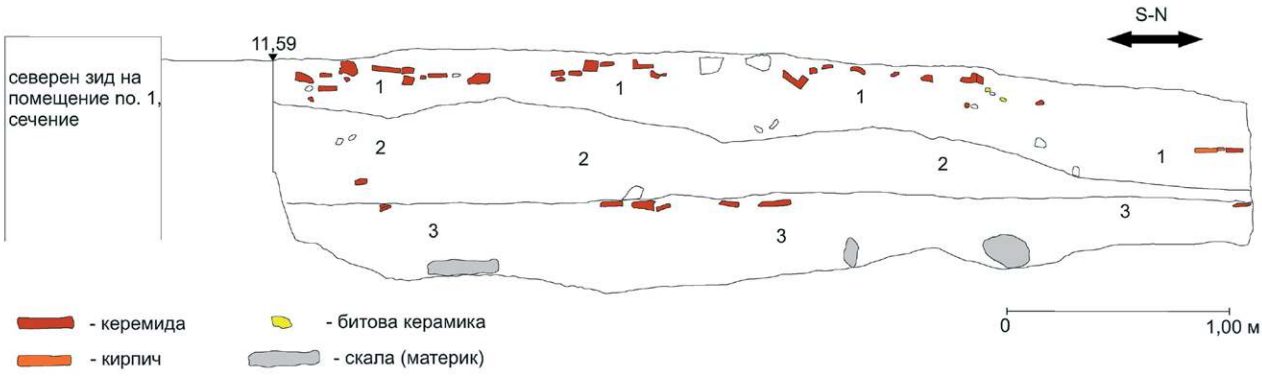
Обр. 4. Помещение № 4 с ямата-мазе – поглед от запад

Fig. 4. Room No. 4 and the pit-cellar – view from west

№ 1, като по-значителни са източно, южно и югоизточно от помещение № 2. При западния зид на помещение № 1 керемидите са разсипани на кота 11,00 – 10,80. В централната част на помещението, пред преддверието са разсипани на кота 10,30 – 9,70. Плътен пласт с деструкции на кота 9,10 – 8,60 бе засечен и в най-източната част на помещение № 1 – керемиди, битова керамика, амфорна тара, въглени.

Макар и в този дял на сградата да не бяха открити отухлени кирпичи, зидовете навярно също са били надзидани с кирпичи. В различни части на средния дял на сградата са били разположени отворени помещения, покрити с дървени навеси и керемиди, а в централната част на помещението, източно от пиластрите и югоизточно от помещение № 2 е било откритото дворно пространство. Като отворено помещение може да бъде определено заграденото от три страни пространство източно от помещение № 2.

Помещение № 4 – в югоизточната част на средния дял на сградата беше проучено помещение с вътрешна ширина 4,0 м. Северният зид на помещението е широк 1,05 м и е със запазена дължина от 4,65 м. В източната си част зидът се е срутил. Има двулицев градеж от дребни и средни по размер ломени камъни на калова спойка и пълнеж от добре наредени дребни и средни по размер ломени камъни, които дори създават впечатление за два долепени един до друг успоредни зида с дебелина по 0,50 м. При вътрешното лице на северния зид на помещението бе открит фрагментиран капак на питос. В западната част бяха проучени две вкопавания, изсечени в материковата скала на дълбочина от 0,40 до 0,90 м. Тези вкопавания обхващат и част от известното ни от източната част на помещението. Могат да бъдат интерпретирани като битови ями или като мазе-зимник. Пълнежът е от кафеникава пръст, мергел, дребни въглени, фрагменти керемиди, битова керамика и амфорна тара. Вероятно покритието на този зимник е било дървено, а гредите са били сложени по ширината на ямата.

Обр. 5. Стратиграфски профил западно от помещение № 2 (кв. В 2-2, западен профил): 1. Светлокафява отухлена пръст с дребни въглени; 2. Светлокафява глинеста пръст с концентрация на фрагменти битова керамика

Fig. 5. Stratigraphic cross-section west of room No. 2 (grid square B 2-2, western cross-section): 1. Light brown burnt soil with small pieces of charcoal; 2. Light brown clayey soil with concentration of pottery sherds

Южен дял (помещение № 3) – запазен частично е само западният зид на южния дял на сградата, който беше проучен на дължина от 8,50 м, като в южната си част вероятно се е срутил. Находките са фирнисова керамика, амфорна тара и керемиди.

Западно от сградата бе разкрит зид от дребни и средни по размер камъни на кал, ориентиран север – юг, със запазена височина от 0,45 м. В тази зона бяха документирани два различни пласта с керемиди (обр. 4). Стратиграфската позиция на зида и различните нива с керемиди указва, че е възможно да принадлежи на по-ранна структура, която се е развивала в източна посока, но вероятно при изграждането на по-късната жилищно-стопанска структура нейните останки са били демонтирани, като така теренът е бил подготвен съобразно морфологията на крайбрежните тераси за предстоящото строителство.

Проучена беше и площ от 300 кв. м западно от сградата – на разстояние до около 10 м. На 1,0 – 1,50 м в западна посока имаше деструкции от камъни, керемиди, амфорна тара, битова керамика. Открити бяха и няколко елинистически монети. В останалите площи, проучени в западна посока, не бяха регистрирани археологически структури и културни напластявания.

Проучената сграда се определя като жилищно-стопанска структура, разположена в извънградската територия на Аполония Понтика. Подобни структури са проучени в местностите Месарите (Баралис и др. 2019, 452 – 456) и Св. Марина (Гюзелев и др. 2014, 354 – 356). Като планировка и функционално разпределение проучената сграда е най-близка до сградата в м. Св. Марина.

Към момента функционирането на проучвания комплекс се отнася в периода средата на IV – средата на III в. пр. Хр. От пласта с деструкции над подовото ниво на помещение № 2 е една монета на Аполония Понтика от типа „Прав Аполон – Котва“ (късния III – II в. пр. Хр.). В рушевините с керемиди западно от помещение № 2 бе намерена дръжка от амфора с печат на о-в Тасос с датировка във втората четвърт на III в. пр. Хр.

Обработената до момента битова керамика е основно от средата на IV до средата на III в. пр. Хр., като има и фрагменти от края на V – първата половина на IV в. пр. Хр.

Литература

Баралис и др. 2019: А. Баралис, М. Гюзелев, Кр. Панайотова, Т. Богданова. Стопанските комплекси в местностите Месарите и Света Марина. – В: По стъпките на археолозите. Аполония Понтийска. Колекции на Лувър и български музеи. София, 2019, 452 – 456.

Гюзелев и др. 2014: М. Гюзелев, К. Господинов, А. Баралис. Редовно археологическо проучване на извънградска селищна структура от територията на Аполония на Понта в м. Св . Марина, община Созопол, област Бургас. – В: Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 354 – 356.

DOMESTIC AND ECONOMIC BUILDING FROM THE EARLY HELLENISTIC PERIOD IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Yoto Valeriev

Summary

The site is situated in the locality Budzhaka, on an old sea terrace changed by erosion processes, which surrounds the small bay of St. Stephen (fig. 1). The building is tripartite (fig. 2). The masonry consists of two wall faces built of medium-sized and large quarry stones bound with mud. The fill between them is of small and medium-sized stones and mud. The walls are dug into a clay gray-brown layer founded on the soil or directly on the bedrock. The superstructure of the stone wall was built of mudbricks and protected by a wooden roof, covered with tiles.

The northern part of the building is the main housing section (room No. 2). Its entrance is from the south. At a later stage, a small rectangular vestibule was built in front of it. In the western part of the room the lower level of the documented destruction with tiles is at an elevation of 10.57 m (fig. 3), while in the eastern part below that level down to 10.10 m there are archaeological materials.

The middle part (room No. 1) has no constructive connection with room No. 2. Two pilasters are built along the western wall of the room. In different sections of the middle part of the building there were open rooms covered with wooden sheds and tiles, and in the central part of the room, east of the pillars and southeast from room No. 2, was the open courtyard. In the southeastern section of the middle part room No. 4 was situated; under its ground level a basement in form of a pit was built (fig. 4). In the most southern part of the building is room No. 3.

West of the building, a wall of small and medium-sized stones was discovered. Two different layers of tiles were documented in that area (fig. 5).

According to the archaeological materials the excavated building was in use from the middle of the 4th until the middle of the 3rd c. BC. The closest parallel as a layout is the building excavated in St. Marina locality, Sozopol.

Yoto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, yotov_81@abv.bg

---

№ 6. АНТИЧНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. РАВАДИНОВО, ОБЩ. СОЗОПОЛ

Павлина Девлова, Милена Крумова

Античната крепост е разположена на висок хълм от веригата Медни рид. Сред местното население възвишението е известно с наименованието „Чиплака“.

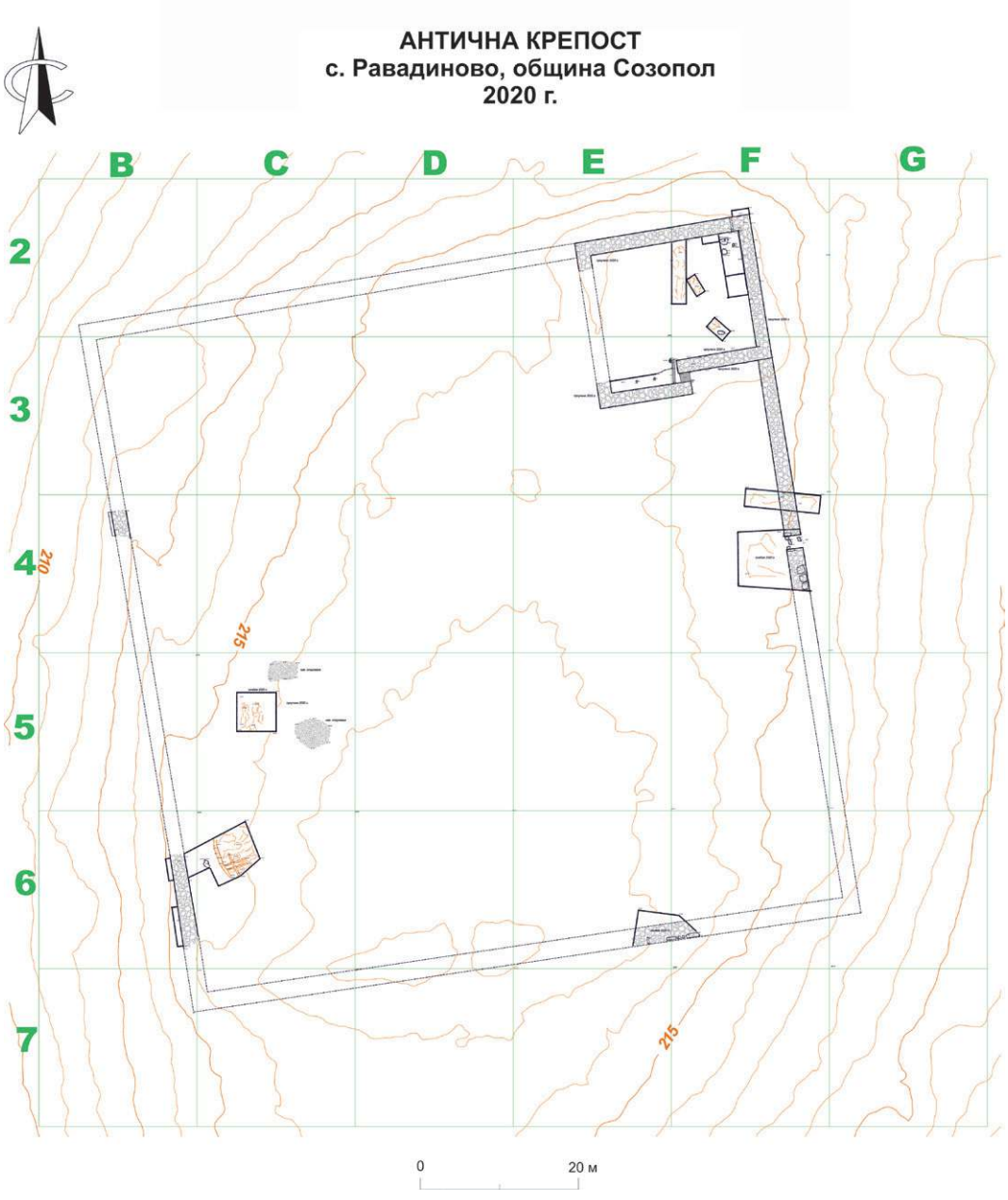
Археологическите разкопки през 2020 г. (четвърти сезон) бяха продължение на теренните изследвания от 2017 – 2019 г. (Девлова, Киров 2018; Девлова и др. 2019; Девлова, Крумова 2020).

Археологическото проучване се проведе в периода от 10 август 2020 г. до 19 септември 2020 г. под ръководството на Павлина Девлова (уредник в отдел „Археология“, НИМ), Илия Киров (уредник в отдел „Археология“, НИМ) – заместник-ръководител, Милена Крумова (СУ „Св. Климент Охридски“) – заместник-ръководител, доц. д-р Кръстина Панайотова (НАИМ – БАН) – научен консултант и консултант металургични дейности – Петър Лещаков (НАИМ – БАН).

Разкопките се осъществиха на площ от около 130 кв. м. Продължи разкриването и документирането на крепостната стена и вътрешната укрепена част. Теренната работа бе организирана в два сектора на античната крепост: Север (3) и Юг (1) (обр. 1).

В сектор Юг се проучиха квадрати С 5-1, С 5-2, С 5-3. Акцентът бе изследване на пространството пред западната крепостна стена. В квадратите бяха проучени и две позитивни структури. Не бяха установени останки от стопански помещения, регистрирани в близост през предишните археологически сезони. Този сектор не е бил застроен. Документирано е античното ходово ниво на терена.

В южната част на крепостта започна работа в част от квадрат Е 6-3. Целта бе да започне проучване от вътрешната страна на южната крепостна стена.

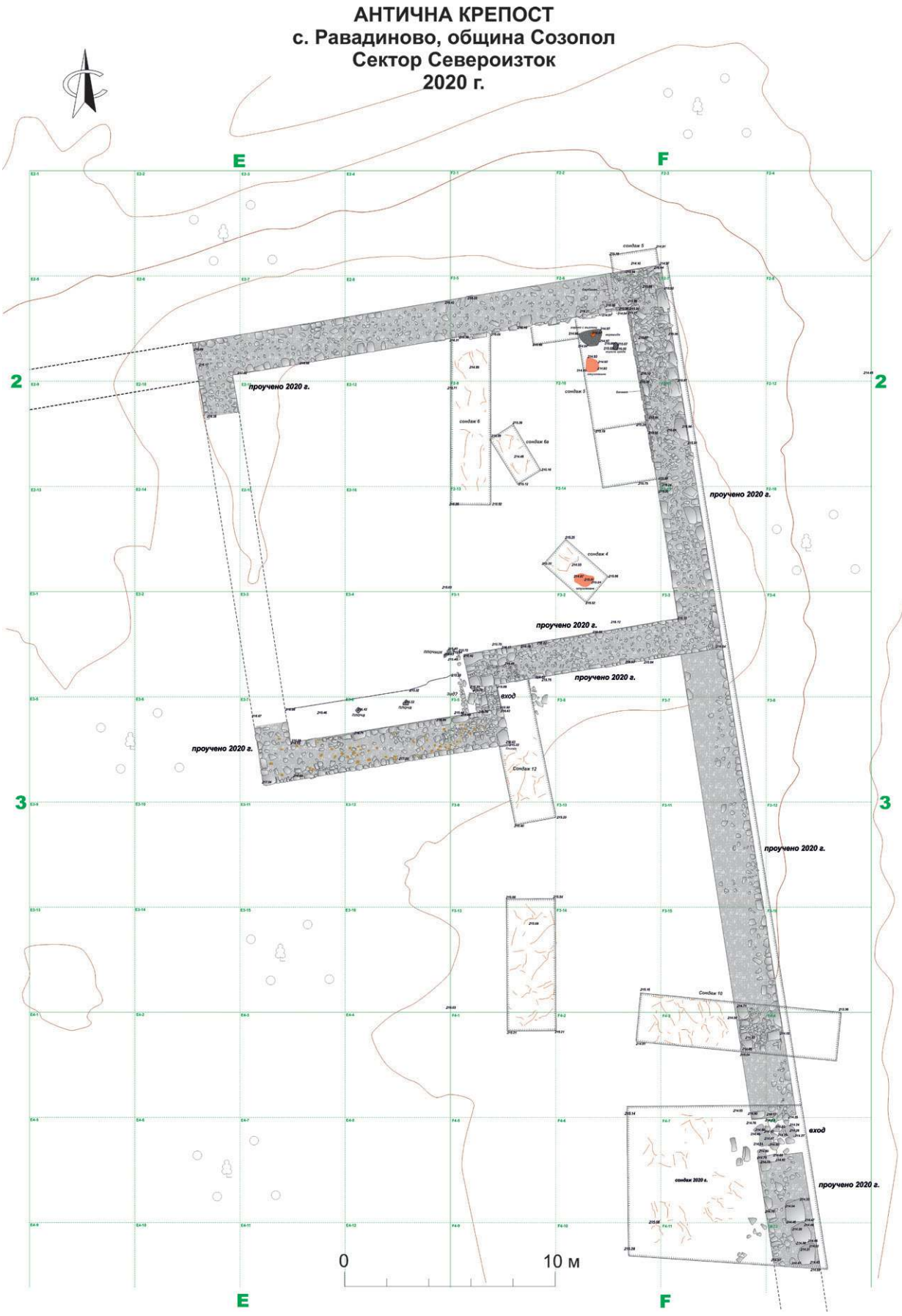

Обр. 1. Общ план на археологическия обект и проучените структури (автор А. Каменаров)

Fig. 1. General plan of the archaeological site and the studied structures (author A. Kamenarov)

В сектор Север (3) се работи в квадрати F 2-1; F 2-4; F 3-1, E 2-1, E 2-2, E 2-3, F 4-2; F 4-3. Проучва се цитаделата и пространството на юг от вътрешната укрепена част. Потвърди се трасето на източната крепостна стена и бяха установени детайли в изграждането на допълнително укрепената част. Разкриха се архитектурни останки и бяха проследени стратиграфските пластове и запазената архитектура. Нови данни са открити каменни бойни топки с различни размери, регистрирани в участъка на юг от южната стена на цитаделата. За поредна година най-голяма дебелината на запазения културен пласт е установена в Сектор Юг – между 1,0 и 1,90 м.

Крепостна стена. Новите проучени участъци от крепостната стена допълват информацията за размерите и начина на градеж на съоръжението. Масивна стена защитава пространство с правилна, близка до квадрат форма, с дължина на страната 90 м и с площ над 8 дка. Укрепената площ е построена да защитава високата заравнена част на естествена височина с изключителна видимост към морския бряг и долината. Масивната стена е двулицева, изградена от едри и средни по размер камъни, оформени в подравнени редове, зидани на калова спойка. Широчината ѝ е 1,60 м, като в

Обр. 2. План на североизточния ъгъл на крепостта (автор А. Каменаров)

Fig. 2. Plan of the north-eastern corner of the fortress (author A. Kamenarov)

един участък на западната стена е 1,80 м, а в участък от източната стена достига 2,0 м. Запазената височина на съоръжението е до 1,90 м (само в сектор № 1). Основите следват денивелацията на терена в северна посока. Градежът е осъществен по предварителен план. За основа е използвана изсечената естествена скала. Разкритите части от масивната структура и пространството около нея дават информация за обема, използвания материал, начина на строеж и първоначалната височина. За градежа са използвани два вида камък. Основната част е построена предимно от обработена местна порода. На места е използван гранит, вероятно от близката кариера при днешния град Черноморец. През 2020 г. за пореден сезон бяха открити мазилки в големи количества и със запазени лица. Подобни количества предполагат, че крепостната стена е била обмазана отгоре и надградена с коловоплетена конструкция, след това покрита с керемиди. Много важно бе откриването и началото на документирането на източния вход на крепостта. Той е с широчина 1,60 м. Данните от проучването на пространството при входа на този етап предполага, че той е пешеходен и е осигурявал достъпа към цитаделата. Сред деструкциите бяха открити архитектурни елементи от украсата на входа (обр. 2).

Обр. 3. Археологически материали – железен инструмент (снимка Т. Димитров)

Fig. 3. Archaeological materials – iron tool (photo T. Dimitrov)

Обр. 4. Археологически материали – сребърна монета на Аполония Понтика (снимка Т. Димитров)

Fig. 4. Archaeological materials – silver coin of Apollonia Pontica (photo T. Dimitrov)

Структури. В североизточния ъгъл на крепостта продължи проучването на вътрешната укрепена част. Разкрити и документирани бяха северозападния и югоизточен ъгъл на съоръжението. В резултат на това са установени точните параметри на цитаделата. Северната и източната ѝ стена са част от крепостните стени. Начинът на градеж на цитаделата е идентичен с установения за стената – масивна двулицева, построена от едри и средни по размер ломени камъни, оформени в редове. Външното и вътрешно лице са от обработени камъни на глинена спойка. Запазени са до седем реда от каменната зидария. Стените затварят правоъгълно пространство с вътрешни размери: 19,18 м (изток – запад), 14,89 м (север – юг) в източната част и 17,67 м в западната половина. В участъка при южната стена на вътрешната укрепена част е разкрит единственият досега вход, който е с ширина 1,19 м. Конструиран е в пространството между два успоредни зида с разминаващи се краища.

Високата концентрация на мазилки и фрагменти от керемиди (плоски и покривни) във всички проучени участъци, включително при източния вход на крепостта, дават основание да се предположи, че високата каменна зидария е била завършена с надстройка от колово-плетена конструкция, покрита с керемиди. Откритата строителна керамика е с висококачествена изработка. Използвана е коринтската покривна система. По голяма част от мазилките се наблюдават следи от заглаждане. Елементите с различен диаметър показват, че за изработване на конструкциите в цитаделата са използвани дървени колове с различна дебелина. Запазените отпечатъци от кора на дърво в мазилките показват, че при изграждане на надстойката дървеният материал е използван без кората от коловете да бъде обелена.

Цитаделата е построена с висока степен на благоустройство. Освен луксозна покривна конструкция са открити части от настилки – плочник. За основа на ходовото ниво е използвана подравнената скала. Върху скалата е положена тънка глинена обмазка. В североизточния ъгъл на вътрешната укрепена част, в долния край на северната стена е разкрит елемент от отводнителна система (бар-

бакан). Видима е външната част на оформен канал, който преминава под стената и отвежда водата извън крепостта, като е използван естественият наклон. На този етап от проучването функцията на сградата не може да се установи. Пространството пред цитаделата е подравнявано чрез изсичне на скалата, а при входа на крепостта и до западната крепостна стена има участъци с трамбована глина.

Археологически материали. Културният пласт, регистриран в проучените участъци, съдържа рушевини от крепостната стена и археологически материали от V – II в. пр. Хр. Най-масовият археологически материал в този сезон са мазилките и строителната керамика. В по-малко количество, но масово откривана, е амфорната тара. Регистрирани са предимно нехарактерни обрушени стени от амфори. Характерните фрагменти са значително по-малко. Представят продукция от Тасос, Хиос и др. Амфорният материал попада в широките хронологически рамки от средата на V в. пр. Хр. до втората половина на III в. пр. Хр. Засега сред откриваната битова керамика преобладава импортната. Луксозните чернофирнисови съдове са разнообразни чаши, купи, рибни блюда. Значително по-малко количество са фрагментите от кухненска керамика: купи, гърнета.

При археологическото проучване се намериха разнообразни предмети: железни инструменти, използвани в бита (обр. 3), монети (обр. 4), керамичен прешлен за вретено и др. Предвид анализа на находките, на този етап от проучването обектът се поставя в хронологическа рамка първата половина на V в. пр. Хр. – II в. пр. Хр. Най-интензивният период на обитаване в това укрепено място е средата на V – III в. пр. Хр.

Хронологически появата на анонимната, добре укрепена и благоустроена крепост е в синхрон с проучените структури в м. Св. Марина и в м. Месарите в късната класическа епоха. Развитието на крепостта показва нарастналите възможности на Аполония Понтика и поставя въпроси за характера и функциите на съоръжението, което е индикация за процеси и явления, които тепърва предстои да бъдат дискутирани.

ANCIENT FORTRESS IN THE LAND OF RAVADINOVO VILLAGE, SOZOPOL MUNICIPALITY

Pavlina Devlova, Milena Krumova

Summary

During the fourth archaeological season, from August 10 until September 19, 2020, new data on the organization of the ancient settlement were obtained. As a result of the archaeological excavations new elements of the fortification system and the interior of the fortress were brought to light. At this stage, it was established that the fortress protects an area of 1ha. The side wall is 90 m long (fig. 1). The exposed part is massive, double-faced (1.90 m in height). In the northeast on the inside there is an internal fortified part, a 'citadel' – rectangular space of internal dimensions 19.18 m (E – W) × 14.89/17.67 m (N – S). In the section around the southern wall of the 'citadel' the only entrance so far has been discovered (1.19 m wide).

The 'citadel' was provided with a range of amenities. It was covered with a luxurious roof structure; pavement portions were revealed; and an element of its drainage system was unearthed at the lower end of the northern wall. In 2020 the entrance to the fortress was opened, situated in the middle of the eastern fortress wall (fig. 2).

The cultural layer in the excavated sections contains debris of the fortress wall and archaeological materials, with imported pottery prevailing at this initial stage of the research. Black-glazed vessels have a rich repertoire. The most numerous are the various drinking cups – *kylikes*, *skyphoi*. In their everyday life, the inhabitants also used imported bowls, plates and fish dishes.

Amphorae represent the most widely discovered material originating from the large production centres, such as Thasos, Chios, Mende, North Aegean centre of the so-called "Thasian circle", Millet, etc. The tableware includes monochrome vessels – mostly deep bowls and *lekanai*. Finds include objects of everyday life: coins, weights, tools, inventory, ceramic spindle whorls, etc. (fig. 3).

At this stage of the research, the site can be dated to the middle of the 5th – 3rd c. BC.

Pavlina Devlova, National History Museum, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, pavlinadevlova@gmail.com
Milena Krumova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, milena.krumova@yahoo.com

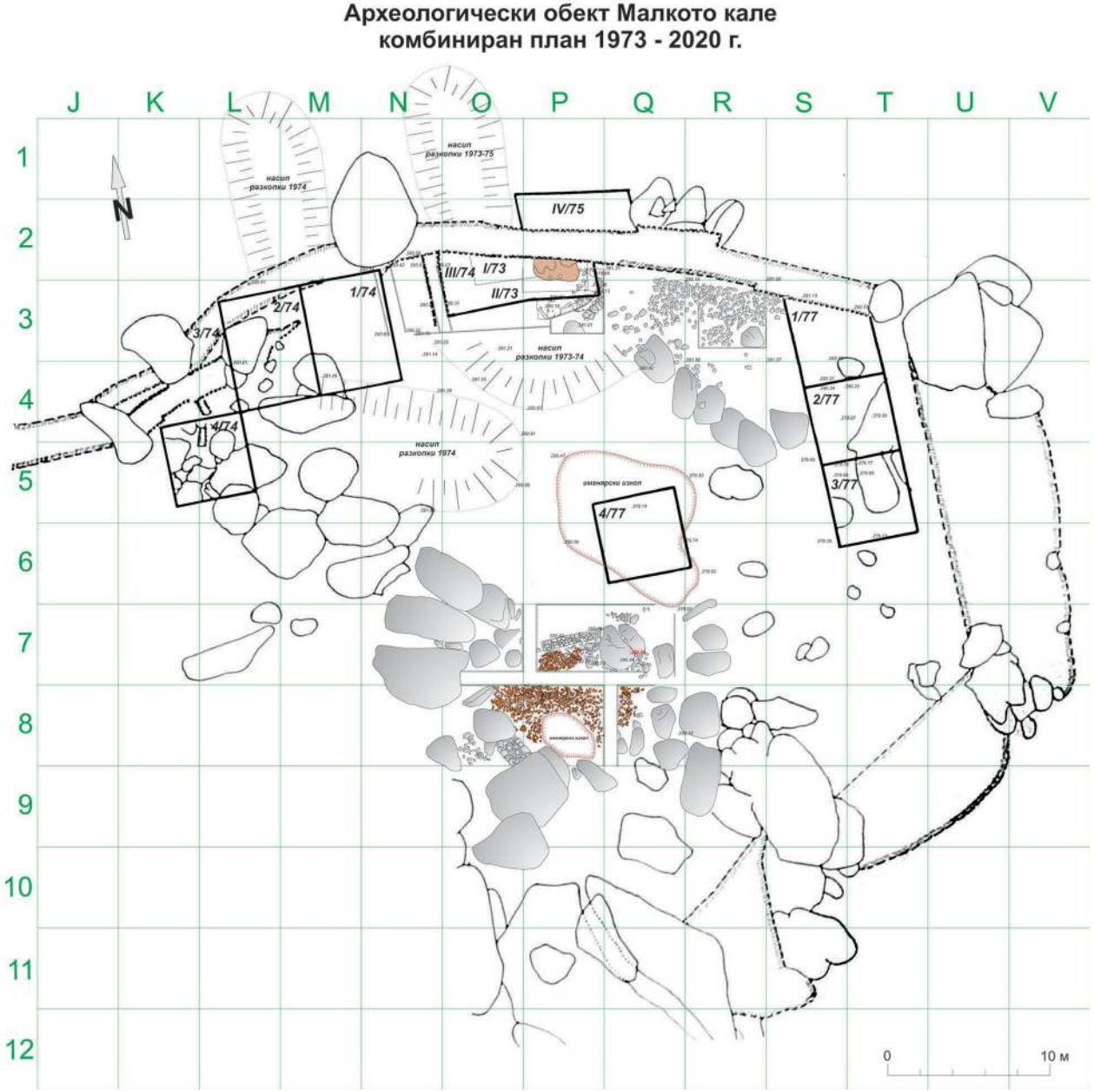
№ 7. ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“. ПОДНОВЯВАНЕ НА ПРОУЧВАНИЯТА

Теодора Богданова, Димитър Недев, Магюлон Бастид, Александър Баралис

След пауза от повече от 40 години през месеците август – септември 2020 г. бе подновено археологическото проучване на обект „Тракийска крепост „Малкото кале“.

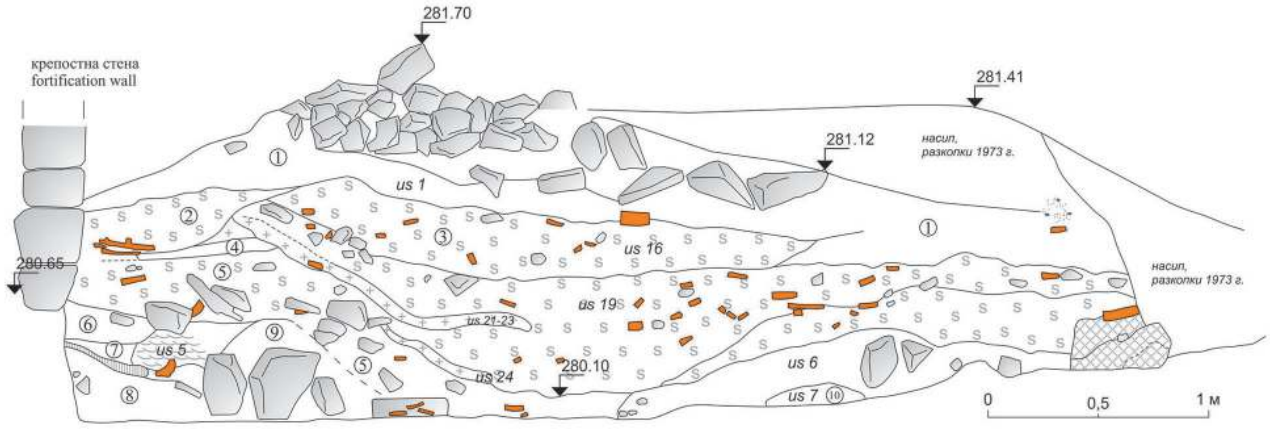
Обектът заема централно място във веригата от крепости, разположени по възвишението Меден рид, които бележат границата на непосредствената територия на Аполония Понтийска, като неговата укрепената територия е с обща площ около 4 дка.

Крепостта е частично проучена в периода 1972 – 1977 г., в рамките на комплексна археологическа експедиция „Аполония – Странджа“, когато в резултат на сондажни проучвания е разкрита площ

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

Обр. 2. Източен профил, сондаж I/II, 1973 г.: 1. Повърхностен пласт, примесен с каменни деструкции от крепостната стена; 2. Пласт/вкопаване със строителни материали (II в. пр. Хр.); 3. Пласт/вкопаване със строителни материали (II в. пр. Хр.); 4. Жълт сбит пласт от натрошен варовик; 5. Пласт/вкопаване със строителни материали (II в. пр. Хр.); 6. Сив пепелив пласт с дребни камъни; 7. Светлосив рохък пепелив пласт; 8. Яма 1, запълнена с пепел, керамични фрагменти, кости (РЖЕ); 9. Тъмнокафяв плътен пласт с варовикови включения; 10. Обмазки, маркиращи ходово ниво

Fig. 2. East cross-section, trench I/II, 1973: Surface layer with destruction of the fortification wall; 2. Layer with construction materials (2nd c. BC); 3. Layer with construction materials (2nd c. BC); 4. Layer of crushed limestone; 5. Layer with construction materials (2nd c. BC); 6. Layer with ashes and small stones; 7. Layer with ashes; 8. Pit 1 filled with ashes, pottery sherds, bones (EIA); 9. Layer with limestone inclusions; 10. Pieces of daub indicating a floor level

Обр. 3. Източна част на сондаж I/II, 1973 г.

Fig. 3. East part of trench I/II, 1973

Обр. 4. Сграда от елинистическата епоха

Fig. 4. Building from the Hellenistic period

от около 250 кв. м, позиционирани непосредствено до крепостната стена (Домарадски, Карайотов 1976; Карайотов, Домарадски 1982; Domaradzki et al. 1991).

Още в началото на проучването на цялата площ на крепостта, както и в зоните север и изток – югоизток от нея (където се намират нейните елинистически некрополи), бяха регистрирани множество иманярски изкопи с различни размери и дълбочина.

Проучването през 2020 г бе съсредоточено в най-високата част на крепостта, в два сектора: северен, където са били разположени сондажите на проучванията от 1973 – 1977 г. и южен, с много висока концентрация на иманярски изкопи, които разрушават археологически структури (обр. 1).

Северен сектор. Проучването в сектора имаше за цел да се почисти и поднови източната част на сондаж I/II от 1973 г., и неговият източен профил, с цел да се изясни стратиграфията на обекта (обр. 2). Работи се до нивото, на което са били приключени разкопките от 1973 г. Установи се, че под хумусния пласт са разположени деструкциите на крепостната стена, под които започва пласт с концентрация на

Обр. 5. Материали от обекта

Fig. 5. Materials from the site

строителни материали от елинистическата епоха (датиран с монета на Месамбрия, 175 – 100 г. пр. Хр. обр. 5d), под които е разположен опепелен пласт, в които бе разчистена обмазка, маркираща ходово ниво. Последното е нарушено от яма 3, която ще бъде проучена през следващия сезон. В североизточния ъгъл на проучваното пространство се разчисти яма 1, запълнена с пепел и животински кости, в която се откри чаша от втората фаза на РЖЕ (обр. 5a). Археозоологичният анализ на костите, притежаващи следи от вторична обработка, разкрива, че те принадлежат както на различни домашни животни (свиня, вол, коза, патица), така и на риби и костенурка (анализ на Никола Моранд). В тази източна част на сондаж I/II'73 г. се достигна до нивото на предишните проучвания, където се разчисти обмазка с дебелина от 8 см, маркираща ходово ниво на помещение, в която ясно се различават негативите на две дървени подпори, с диаметър от 0,19 м, които са подържали покривната конструкция на сградата, която може да бъде отнесена към РЖЕ (обр. 3 и 5b). Северната част на последната влиза под крепостната стена.

Южен сектор. Тук бяха заложени шест квадрата в пространство, затворено между големи каменни валуни, където бяха регистрирани най-много иманярски изкопи и в които бяха открити голямо количество камъни и строителна керамика, вероятно от разрушена археологическа структура (обр. 1). Целта бе да се проучи тази структура. Тук бе разкрита двуделна жилищна сграда с площ около 120

кв. м, от която към момента е разчистен северният ѝ зид (ориентация североизток – югозапад, азимут 80°), който е двулицев, изграден от обработени ломени камъни с разкрита дължина от 4,30 м и ширина от 0,60 м, към момента разкрит във височина от два реда (обр. 4). При унищожаването на сградата покривът е паднал на място, за което свидетелстват големи акумулации от антични керемиди и калиптери, някои от които с печати на производителя. Въз основа на подемния материал сградата може да се отнесе към втората половина на II – началото на I в. пр. Хр. (обр. 5c).

В резултат на инвазията на Римската република по бреговете на Западното Черноморие крепостта запада и е изоставена. Следи от повторно обитаване са документирани от периода на втората половина на IV до началото на V в. От това време датират повече от 40 монети и три еднофитилни лампи, едната от които с релефно изображение на гълъб с маслинова клонка, декорирана в стила на ранохристиянската символика (обр. 5e).

Литература

Домарадски, Карайотов 1976: М. Домарадски, И. Карайотов. Крепости от ранножелязната епоха в Тракия. Тракийски крепости и селища в Странджа 3. Крепостта Малкото кале. – В: И. Венедиков, А. Фол (ред.). Тракийски паметници т. I. Мегалитите в Тракия. София, 1976, 131 – 155.

Карайотов, Домарадски 1982: И. Карайотов, М. Домарадски. Археологически проучвания на комплекса Малкото кале. – В: А. Фол (ред.). Тракийски паметници III. Мегалитите в Тракия II. Тракия Понтика. София, 1982, 360 – 378.

Domaradzki et al. 1991: M. Domaradzki, I. Karayotov, A. Gotzev. L'Habitat du premier âge du Fer de Malkoto Kale. – В: М. Лазаров (ред.) Четвърти международен симпозиум Тракия Понтика IV, Созопол, 6 – 12 октомври 1988 (Thracia Pontica, 4). София, 1991, 119 – 132.

THRACIAN FORTRESS "MALKOTO KALE". RESUMING THE EXCAVATIONS

Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Maguelone Bastide, Alexandre Baralis

Summary

After a break of more than 40 years, the archaeological research of the site "Thracian fortress "Malkoto Kale" was resumed in 2020. The site occupies a central place in the chain of fortresses, which marked the border of the immediate territory of *Apollonia Pontica*.

The excavations were concentrated in the highest part of the fortress in two sectors: northern, where the 1973-1977 excavations were conducted, and southern, with a very high concentration of looters' ditches that had destroyed archaeological structures (fig. 1).

Northern sector. The survey in the sector aimed to renew the eastern part of trench I/II-1973, along with its eastern cross-section, in order to clarify the stratigraphy of the site (fig. 2). The level at which the excavations from 1973 have reached was cleaned. Two pits were found here, one containing materials from the second phase of the Early Iron Age (fig. 5a). Two floor levels were also discovered, in one of which the negatives of two wooden supports for the roof of the building were clearly distinguished. The latter can be referred again to the second phase of the Early Iron Age (figs 3, 5b).

South sector. A bipartite residential building with an area of about 120 m^2 was discovered in the sector (figs 1, 4). During the destruction of the building, the roof fell in place, as evidenced by large accumulations of roof tiles, some of which with the manufacturer's stamps. Based on the materials the building could be dated to the second half of the 2nd – beginning of the 1st c. BC (fig. 5c).

After the invasion of the Roman Republic on the shores of the Western Black Sea coast, the fortress fell into disrepair and was abandoned. Traces of re-inhabitation have been documented in the second half of the 4th – beginning of the 5th c. AD, as evidenced by the discovery of over 40 coins and three lamps (fig. 5e).

Teodora Bogdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vorbog@yahoo.com

DimitarNedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 3 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

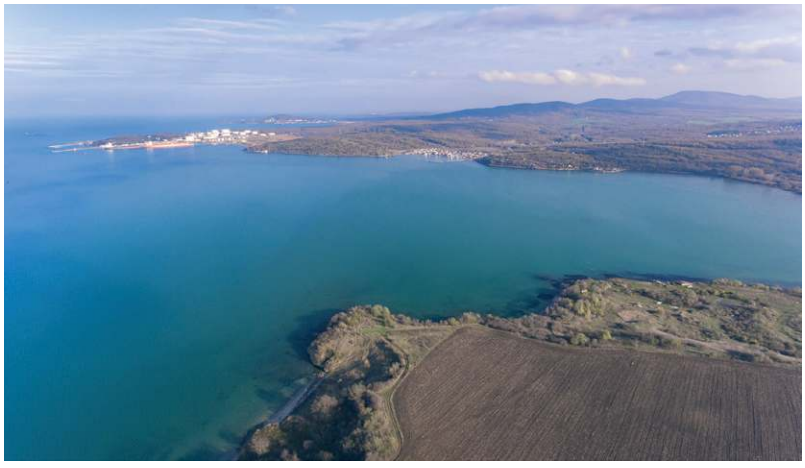
Maguelone Bastide, University Paris Nanterre, maguelone.bastide@laposte.net

Alexandre Baralis, The Louvre Museum, Department of Greek, Etruscan, and Roman Antiquities, Director of "The Black Sea" Research Programme, alexandre.baralis@louvre.fr

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА НА НОС ЧИРОЗА ДО КВ. КРАЙМОРИЕ НА БУРГАС

Иван Христов, Милен Николов, Маргарита Попова

Нос Чироза е разположен на западния бряг на залива Ченгене скеле, до квартал Крайморие на гр. Бургас. Представлява равен, слабо издаден нос в морето, обхващащ площ от 5 дка (обр. 1). К. Господинов споменава обекта като „селище на един малък нос на западния бряг на залива Ченгене скеле, датиращо от елинистическата епоха“ (Господинов 2000, 63). Братя Шкорпил съобщават за могили между залива Ченгене скеле и устието на Мандренското езеро. Теренни обхождания североизточно от залива в района на нефтеното пристанище са проведени в по-ново време от И. Карайотов. До нас са достигнали случайно намерени материали от елинистическата епоха. Подводни проучвания през 2020 г. са проведени от Центъра за подводна археология в района на Рибарското пристанище с ръководител гл. ас. д-р Н. Прахов.

Обр. 1. Нос Чироза и заливът Ченгене скеле

Fig. 1. Cape Chiroza and the bay of Chengene Skele

Разкопките на носа се проведоха от 12 юни до 1 юли 2020 г. Те са продиктувани от засилената свлачишна дейност в западната част на нос Чироза, обхванала площ от 1 дка, пропадането в морето на археологически структури от югоизточния склон и иманярската дейност в най-издадената източна част.

В югоизточната половина на носа бяха разположени пет сондажа с обща площ 53 кв. м (обр. 2). Въпреки оскъдното финансиране бяха документирани важни за историята на обекта структури, които дават една първоначална представа за неговия характер и хронология.

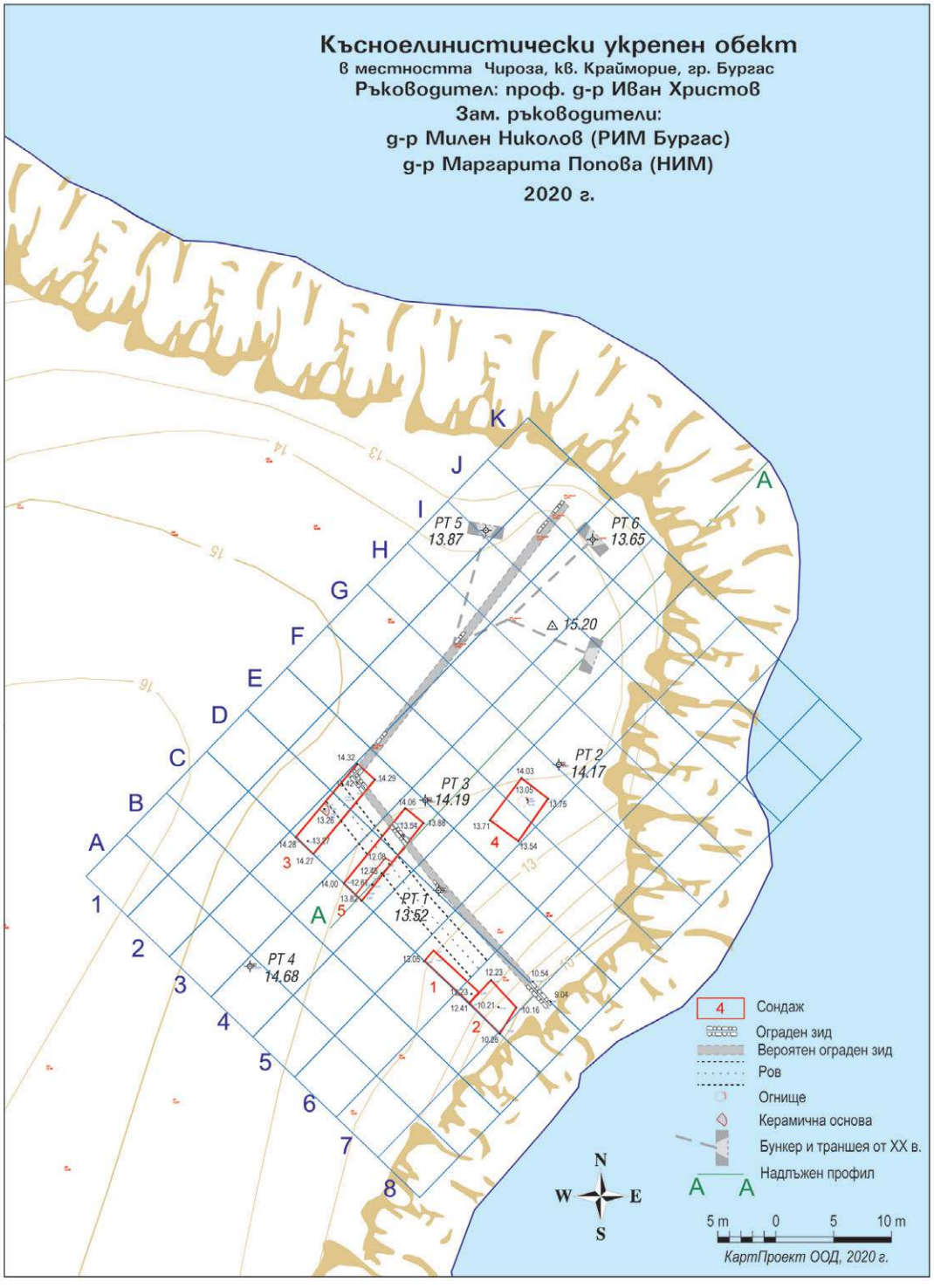
Сондажи 1 и 2 са ситуирани в близост до каменен разсип с дължина 4 м, част от разрушена стена, спускаща се по югоизточния бряг на носа. И в двата сондажа след дебелия 0,40 – 0,60 м пласт орница е достигнат еднороден, сив на цвят пласт, изпълнен с множество фрагменти от битова и строителна керамика. Достигната дълбочина в сондаж 2 е 1,80 м. Тук пластът не е изчерпан поради опасност от свличане на земна маса от стръмния скат вследствие на обилните валежи в средата на месец юни.

Сондаж 3 е разположен на 13 м северозападно от сондаж 1 и е с дължина 8 м и широчина 2 м. При него след отнемането на чернозема е достигнат стерилен пласт. В сондажа са документирани десттрукции от каменен градеж в североизточния край и глинобитно съоръжение с овално запазена форма в средата. Както при сондажи 1 и 2, и тук е събрано голямо количество керамични фрагменти.

При сондаж 4 е достигнат стерилен пласт на 0,40 – 0,60 м дълбочина. В източния ъгъл е заснето петно от предполагаемо огнище, като до него са открити дъно на коска амфора и сива на цвят кана от елинистическата епоха.

Най-интересни резултати при разкопките даде проучването на сондаж 5, с размери 2 × 8 м. При него бе открит камен разсип от стена, както и двете лица на зид с широчина 0,60 м. Зидът е продължение на стената от югоизточния бряг. Засечен е в субструкция при един ред запазен градеж. Той е ориентиран югоизток – северозапад. Също така може да се предположи, че деструкциите от зид в сондаж 3 също имат връзка с новоразкрития участък от стена в тази част на носа. Изглежда на север въпросната част е правила чупка и е ограждала половината от целия нос, а именно неговата източна половина.

Югозападно от него е проучено пространство от ров с дължина 3,80 м и дълбочина 1,30 м под орницата. Ровът е запълнен със сива пръст, идентична с тази от сондажи 1 и 2. В насипа са открити

Обр. 2. План на сондажите и разкритите археологически структури

Fig. 2. Plan of the trial trenches and the archaeological structures unearthed

същите керамични форми като тези от споменатите сондажи. Дъното е опалено и е престърган плътен горял пласт (обр. 3, 4).

В самия западен ъгъл на сондажа е открита яма с диаметър 0,30 м, вероятно използана за закрепването на масивна греда или дърво на конструкция, задържаща от свличане насипа в рова. Ямата е запълнена със ситен жълт на цвят трошляк.

Остътаци от ограждащия зид са открити в обсега на бетонните военни съоръжения, североизточно от сондаж 3 и върху терена между сондажи 5 и 1. Тяхното картиране позволява да определим формата на укрепената площ – правоъгълник, заграждащ приблизително 800 кв. м (обр. 5).

Относно хронологията и характера на обекта може да се направят следните хипотези:

1. Считаме, че в работния югоизточен сектор има следи от подравняване със земеделска техника, което е довело до престъргване на терена на места, запълване със земна маса на подземните бункери и разстилане с орница на склоновете на носа. Всички тези действия от миналото са довели до унищожаване в суперструкция на археологически структури в източната-югоизточната половина на носа.

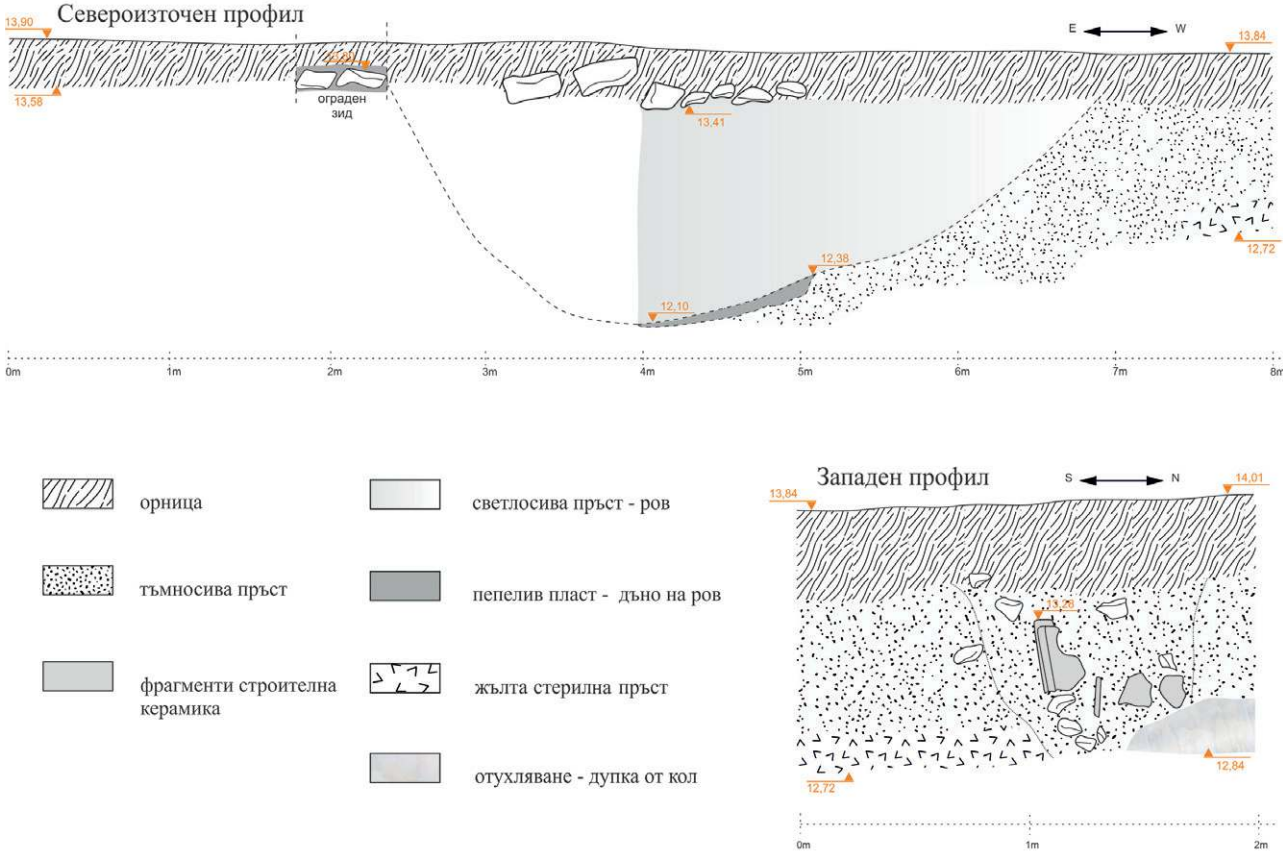
2. Обектът е използван сравнително за кратко време, но с две фази на експлоатиране. При първата фаза е бил построен описаният по-горе ров. Впоследствие той е запълнен. При втората фаза е построена стената, опасваща нос Чироза в неговата източна половина. Над предполагаемото продължение на рова в сондаж 3 е било поставено глинобитното съоръжение, което с известна уговорка можем да интепретираме като есхара.

3. Показател за датирането на археологическия обект е единствено керамичният материал. При 260 обработени керамични фрагмента 40 % са от съдове, работени на ръка с пластична украса и излъскана повърхност. Останалите фрагменти са от амфори, дъна и стени на местни и вносни купи, червенолакова керамика с релефна украса. Сигурен маркер за датиране на обекта са дръжките, дъната от коски амфори и керамичните фрагменти с предполагаем произход от района на Пергам. Допускаме на този етап на проуч-

Обр. 3. Разкрит участък от ров в сондаж 5

Fig. 3. Excavated section of a ditch in trench 5

Обр. 4. Североизточен и западен профил в сондаж 5

Fig. 4. North-eastern and western cross-sections in trench 5

Обр. 5. Ограждащ зид, запазен участък в сондаж 5

Fig. 5. Enclosing wall, preserved section in trench 5

ването, че обектът е използван през II – I в. пр. Хр.

4. Откриването на рова и проследяването, макар и в първоначален етап, на каменния зид дават възможност да допуснем, че на нос Чироза е бил изграден поредният късноелинистически укрепен обект, синхронен с вече известните такива при гр. Приморско (м. Фармакида), с. Синеморец и с. Бродилово. Съществува вероятност обаче тесният зид и ровът да са маркирали теменоса на крайморско светилище.

5. Синхронно с обекта на сушата е функционирало крайбрежно селище, разположено в най-близката югоизточна акватория на носа. Проведените подводни проучвания показват наличието на останки от масивни каменни сгради, сред които се откриват множество фрагменти от амфори, солени, калиптери, паници и урни.

Литература

Господинов 2000: К. Господинов. Древната картография. – В: Бургас. Вечното пристанище. Бургас, 2000, 62 – 76.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A HELLENISTIC SITE ON CAPE CHIROZA AT KRAYMORIE NEIGHBOURHOOD OF BURGAS

Ivan Hristov, Milen Nikolov, Margarita Popova

Summary

Cape Chiroza is situated on the west coast of the Chengene Skele bay, near the Kraymorie residential neighbourhood of Burgas (fig. 1).

Five test trenches with a total area of 53 m^2 were laid out in the southeastern half of the promontory (fig. 2). Despite the limited funding, structures important for the history of the site were documented, which provide an initial idea about the nature and chronology of the site.

The most interesting results were obtained in trench 5, which measures 2 × 8 m. A stone wall spill was found near it, as well as the two faces of a wall 0.66 m wide. The wall is a continuation of the wall on the southeast coast. It was found in a substructure with one course of preserved masonry. It is southeast – northwest oriented. To the southwest of it, a section of a ditch with a length of 3.80 m and a depth of 1.30 m below the arable land was uncovered (figs 3, 4). Remains of the enclosing wall were found in the area of the concrete military facilities to the northeast of trench 3 and on the terrain between trenches 5 and 1. Their mapping allows us to determine the rectangular plan of the fortified area, enclosing ca. 800 m^2 (fig. 5).

Regarding the dating and nature of the site, it should be emphasized that the ceramic material is the only chronological indicator. The handles, the toes of Koan amphorae and the ceramic fragments of supposed origin from the region of ancient Pergamon provide the most secure chronological marker. At this stage, we assume that the site was inhabited in the 2nd – 1st c. BC.

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg
Milen Nikolov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, m_kotlenski@abv.bg
Margarita Popova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, margarita_po@abv.bg

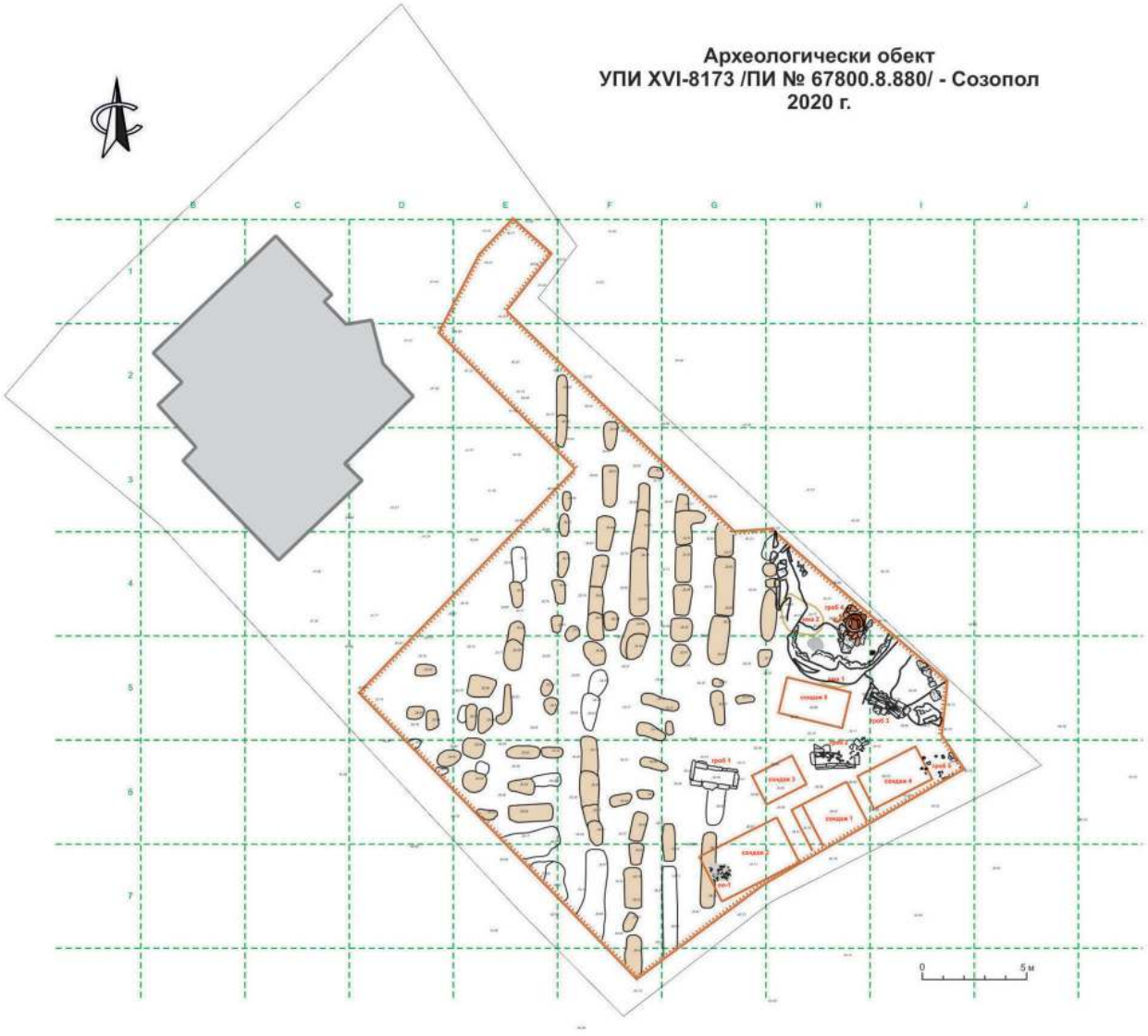
НЕКРОПОЛИ

№ 9. ГРОБНИ СЪОРЪЖЕНИЯ И СЛЕДИ ОТ СЕЛСКОСТОПАНСКА ДЕЙНОСТ В НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИКА, М. БУДЖАКА/СОЛИНАРИЯ, СОЗОПОЛ

Теодора Богданова, Димитър Недев, Николай Александров

През месеците октомври – ноември 2020 г. бе извършено спасително археологическо проучване на обект „УПИ XIV-8173 с идентификатор ПИ 67800.8.880“ в землището на гр. Созопол.

Археологическият обект е с обща площ от 600 кв. м. и представлява дворно място на вече съществуваща жилищна постройка, като обхваща югоизточните 2/3 от целия имот. Обектът попада на територията на АНКЦ „Античен некропол на Аполония в м. Каваците-Солинария“.

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

Гроб 4
Grave 4

Предмети от пост-погребални ритуали, свързани с гроб 4
Objects from post-burial rituals, connected to grave 4

Материали от гроб 4
Materials from grave 4

Обр. 2. Гроб 4

Fig. 2. Grave 4

В хода на проучването се установи, че целият терен е компрометиран от съвременна дейност, като се откриваха съвременни строителни материали и боклуци до дълбочина 0,80 м, очевидно депонирани при заравняването на терена. В югоизточната част на обекта бяха регистрираха няколко големи боклучни ями, запълнени със съвременни строителни материали, достигащи до и леко вкопани в стерилния пласт.

Обр. 3. Материали от различни контексти, 360 – 340 г. пр. Хр.: 1. Част от инвентара на обредно огнище 1; 2. Лекити с полихромна украса от гробовете

Fig. 3. Materials from various contexts, 360 – 340 BC: 1. Part of the inventory of ritual fireplace 1; 2. Lekythoi with polychrome decoration from the graves

Обр. 4. Разположение на канавките и гробовете

Fig. 4. Position of the ditches and the graves

Отново в югоизточната част на имота бяха открити пет гробни съоръжения (обр. 1) – три цистови гроба, на които гробните камери са изградени от варовикови блокове, като от същия камък са били изработени и покривните плочи (при тези, при които последните са запазени). Три от съоръженията са изцяло или частично компрометирани в съвремието: гроб 1 бе изцяло запълнен със строителни материали, като не се откриха никакви археологически материали; при гроб 2 северозападната дълга страница на камерата бе изцяло разрушена от механизирана техника, като горната част на скелета, като и част от гробния инвентар (два лекита с палмета) бе разпръснат в тази посока (инвентарът на гроба съдържа и още един лекит с полихромна украса и позлата). Интерес представлява и фактът, че в гроба са били погребани шест индивида, като от некропола на Аполония са известни единични случаи с повече от един индивид; при гроб 3 следи от зъби на кофата на багер се откриваха по повърхността на покривните плочи, които бяха открити *in situ*. В югоизточния ъгъл на обекта, непосредствено под съвременната боклучна яма, бяха открити разпръснати човешки кости, принадлежащи на разрушен в зоната гроб (гроб 5).

Особен интерес предизвиква гроб 4, представляващ комбинация от две характерни за некропола на Аполония гробни съоръжения – цистов гроб и питос. При него половината гробна камера е изградена като цистов гроб от варовикови блокове и идентични покривни плочи, към който е долепено тялото на питос (обр. 2). Устието на съда е било нарочно отстранено и поставено във вертикално положение над цялото съоръжение, вероятно като част от пост-погребални ритуали, вероятно

свързани с либация. Към пост-погребалните ритуали, свързани с гроба, могат да бъдат отнесени и две керамични струпвания (депозити), както и единични съдове и един керамичен букефал, разположени в непосредствена близост и над съоръжението. Гробният инвентар е представен от един лекит с палмета.

Към тези практики принадлежи и обредно огнище, съдържащо множество чернофирнисови, местни съдове, кости от дребни преживни животни, лешници и хляб, разположено до гроб 1.

Откритите гробни дарове, сред които два полихромни лекита с позлатата, три лекита с палмета, както и предметите и съдовете, принадлежащи към пост-погребалните ритуали, могат да бъдат датирани в 360 – 340 г. пр. Хр. (обр. 3), като единствено гроб 4 е с по-късна дата: края на IV – самото начало на III в . пр. Хр. (обр. 2).

Гробните съоръжения определят *terminus ante quem* на следите от селскостопанска дейност – вкопани в глината канавки, регистрирани в по-голямата част на обекта, като последните попадат под гробовете (обр. 1, обр. 4). Открити бяха общо 15 реда с плитки вкопавания, като осем от тях са с ориентация север – юг, а седем са с ориентация изток – запад. Проучената им дължина е 26 м, като те излизат извън рамките на имота; ширината им варира между 0,45 и 0,80 м. Те следват денивелацията на терена, като дъното им е стъпаловидно оформено и е вкопано в стерилната глина.

Непосредствено под гроб 4 бе проучено част от вкопаване с кръгла форма, от която в северозападна и югоизточна посока продължават други две продълговати вкопавания (обр. 1). Структурата продължава в североизточна посока, като навлиза в съседния имот. Към момента е трудно да тя да бъде интерпретирана. Въпросът дали тя представлява останки от добив на глина, дали е свързана със селскостопанската дейност, регистрирана в обекта, или е свързана с погребалния ритуал към момента остава неизяснен. В обема на вкопаването бяха открити местна кана и част от червенофигурно ойнохое от втората четвърт на IV в. пр. Хр. Цялата структура е вкопана в глинен пласт, като разрушава част от канавките за селскостопанска дейност, както и две ями, в едната от които са открити единични фрагменти от периода на неолита, както и два хромела. Други структури или материали от този период не бяха открити на обекта, като вероятно става въпрос за периферия на селище / сезонно местообитание от периода на неолита.

GRAVES AND TRACES OF AGRICULTURAL ACTIVITY IN THE NECROPOLIS OF *APOLLONIA PONTICA*, BUDZHAKA/SOLINARIA LOCALITY, SOZOPOL

Teodora Bogdanova, Dimitar Nedev, Nikolay Alexandrov

Summary

During October – November 2020, rescue archaeological excavations took place at a site, part of the territory of the necropolis of *Apollonia Pontica* in the Kavatsite-Solinaria locality. Five graves were studied (fig. 1) – three cist graves, one destroyed grave and one structure that arouses special interest (grave 4). It is a combination of two burial structures typical of the necropolis of *Apollonia* – a cist grave and a *pithos* (fig. 2). Three of the features are completely or partially compromised in modern times.

Two ceramic deposits and a ritual fireplace, containing many black glazed and local vessels, bones of small ruminants, hazelnuts and bread can be attributed to the post-burial rituals.

The discovered grave inventory and vessels belonging to the post-burial rituals can be dated to 360 – 340 BC (fig. 3), as only grave 4 has a later date in the end of the 4th – the very beginning of the 3rd c. BC (fig. 2).

The graves provide the *terminus ante quem* of the traces of agricultural activity – trenches dug in the sterile layer, registered in most of the site, as the latter are under the graves (figs 1, 4).

Under grave 4, a part of a negative structure was discovered, which is currently difficult to interpret (fig. 2). A locally produced jug and a part of a red-figure *oinochoe* from the second quarter of the 4th c. BC were found in its deposit. The whole structure is dug in a sterile layer, destroying part of the trenches for agricultural activity, as well as two pits, one of which contained occasional fragments from the Neolithic period as well as two grinding stones.

Teodora Bogdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vorbog@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 3 Han Krum Sq., 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg
Nikolay Alexandrov, nikolayalexandrov.arch@gmail.com

№ 10. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Красимира Костова

През ноември и декември 2020 г., беше извършено спасително археологическо проучване в УПИ XX-8.1087, с идентификатор ПИ 67800.8.1087, по плана на м. Буджака, землище на гр. Созопол.

Археологическият обект е с обща площ от 560 кв. м и представлява дворно място. Още при първоначалния оглед на терена личат следи от съвременни строителни насипи, формирани от строежите в съседните парцели.

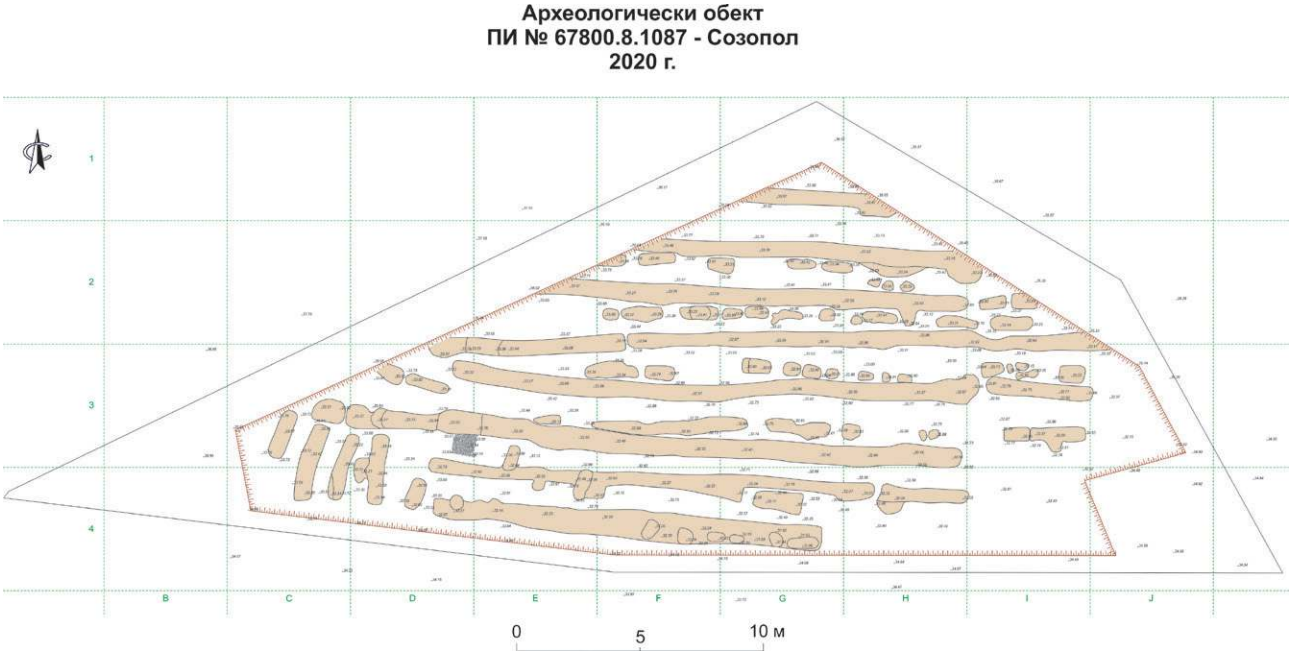
При проучването на парцела в ЮЗ част на обекта на кота 34,21 се достигна дневна ходова повърхност от края на I в. пр. Хр. – началото на I в. сл. Хр., датирана с бронзова монета на Реметалк I (12 г. пр. Хр. – 14 г. сл. Хр.).

Проучиха се следи от аграрна дейност – вкопани в глината лехи (канавки), които са регистрирани по цялата площ на обекта. Открити бяха общо 17 реда лехи с дълбоки вкопавания, като пет от тях са с ориентация север – юг, а 12 имат ориентация изток – запад. Максималната им дължина с ориентация изток – запад е 25 м, а с ориентация север – юг е 3,21 м. Всички те излизат извън рамките на имота. Ширината им варира между 0,51 и 0,80 м., а дълбочината – между 0,20 м и 0,90 м. Те следват денивелацията на терена от север на юг, като дъното им е стъпаловидно оформено и е вкопано в глината. Запълнителят им се състои от фин жълтеникав пясък, в който на места се регистрират петна от глинеста пръст. В него се откриват преотложени археологически материали – фрагменти от керамични съдове с ниска концентрация, попаднали при запълването на лехите. Те се отнасят към класическия и ранния елинистически период.

Интерес представлява и една келтска бронзова фибула от началото на II в. пр. Хр., открита в централната част на обекта, която отстои на около 0,20 м над пласта с лехите.

В източната част на обекта, в трасето на леха с номер 9, в пясъка се разкриха фаланги от ходило и подбедрена кост. Близо до тях (0,72 м източно) се разчисти и част от дъно и плещи на амфора, около която също се разкриха разпръснати човешки кости. Вероятно става въпрос за разнесен гроб, който е бил унищожен още в античността.

В насипите, запълващи лехите, се откриха пет бронзови монети, от които една монета на Филип

Обр. 1. План на обекта (автор А. Каменаров)

Fig. 1. Plan of the site (author A. Kamenarov)

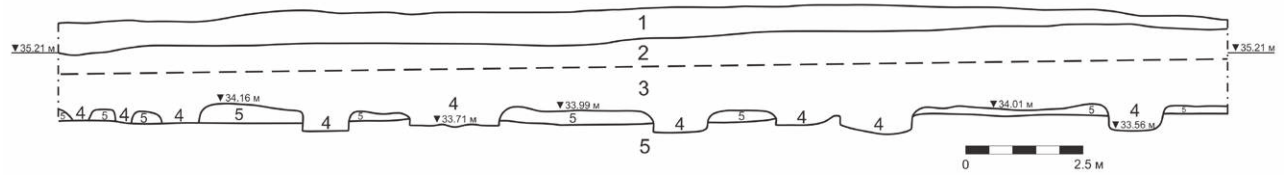
Обр. 2. Структура 1 – част от неолитно жилище

Fig. 2. Feature 1 – section of a Neolithic dwelling

Обр. 3. Общ изглед на обекта

Fig. 3. General view of the site

Обр. 4. Северозападен профил на обекта: 1. Съвременен насип, формиран през 2008 – 2009 г.; 2. Дневна повърхност от края на I в. пр. Хр. – начало на I в. сл. Хр., датирана с монета на Реметалк I (12 г. пр. Хр. – 14 г. сл. Хр.); 3. Пясъчен насип, отложен в периода III – I в. пр. Хр.; Лехи от селскостопански дейности, IV – началото на III в. пр. Хр.; Глинесто-песъклива пръст с материали от късния неолит

Fig. 4. North-western cross-section of the site: 1. Modern fill formed in 2008 – 2009; 2. Ground level from the end of the 1st c. BC – beginning of the 1st c. AD, dated with a coin of Rhoemetalces I (12 BC – AD 14); 3. Sand fill accumulated in the period from the 3rd to the 1st c. BC; 4. Trenches from agricultural activities, 4th – beginning of the 3rd c. BC; 5. Clayey-sandy soil with materials from the Late Neolithic

II Македонски II (359 – 336 г. пр. Хр.), една монета на Александър Македонски (336 – 323 г. пр. Хр.) и три бронзови монети на Аполония от IV в. пр. Хр., които дават и датата на обработване на този терен в Античността.

В югозападната част на обекта, на кота 33,66 се разкри отухлена структура с побити в глинестия пласт дребни камъни, малко въглени и силно фрагментирани стени от съдове, работени на ръка. Структурата е прерязана от лехите, като от нея е запазен малък участък с размери 1,60 × 0,70 м. В насипите на лехите също се откриват преотложени отделни фрагменти от керамика, работена на ръка. При престъргването на глинестия пласт в западната половина на обекта се откриха и три кремъчни пластини от периода на неолита. Вероятно става въпрос за периферия на селище или сезонно местообитание от периода на неолита, което предстои да бъде проучено.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Krasimira Kostova

Summary

The archaeological site is a yard with a total area of 560 m^2. Ground level from the end of the 1st c. BC – beginning of the 1st c. AD was reached in the southwestern part of the site. It is dated with a bronze coin of Rhoemetalces I (12 BC – AD 14).

Traces of agricultural activity from the Classical and Early Hellenistic period were revealed. Trenches dug into the clay were registered in the entire area of the site. A total of 17 rows of trenches have been discovered. They all go

beyond the boundaries of the studied area and follow the natural slope of the terrain from north to south. Their filling consists of fine yellowish sand in which spots of clay soil are registered. The discovered archaeological materials – pottery fragments in low concentration, have accumulated when the trenches were filled. Five bronze coins found in the filling give the date of cultivation of this area – a coin of Philip II of Macedon (359 – 336), a coin of Alexander III of Macedon (336 – 323) and three coins of *Apollonia Pontica* from the 4th c. BC.

In the southwestern part of the site, a burnt structure was studied. Small pebbles inserted into the clay layer, small pieces of charcoal and highly fragmented walls of hand-built pottery were found there. Only a small section measuring 1.60 × 0.70 m was preserved from this structure. Occasional fragments of hand-built pottery and flints from the Neolithic period were also found in the filling of the trenches from agricultural activity. It is probably the periphery of a settlement or seasonal habitat from the Neolithic period, which is yet to be studied.

Krasimira Kostova, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, kr.kostova@mail.bg

АРХЕОЛОГИЯ НА РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ (I – VII В.)

ДОЛНОДУНАВСКИ ЛИМЕС

№ 11. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЗАПАДНАТА ПОРТА НА БОНОНИЯ

Здравко Димитров, Ваня Ставрева, Илко Цветков

През месеците септември и октомври 2020 г. с подкрепата на Община Видин и Министерство на културата археологически екип на НАИМ – БАН и РИМ – Видин продължи редовните разкопки на Бононния (пети сезон след 2014, 2016, 2018 и 2019 г.). Проучванията се проведоха в сектор „Западна крепостна стена", в региона на западната порта на града, която бе открита през 2019 г. (обр. 1).

Разкопките се състояха от 13.09. до 30.09.2020 г., след което последва теренната консервация и реставрация, обработка на материалите и находките. Проучването бе извършено от екип в състав: доц. д-р Здравко Димитров (НАИМ – БАН) – ръководител, Илко Цветков и Ваня Ставрева (РИМ – Видин) – зам.-ръководители и четирима души археологически екип (Никол Благоева, Валентин Витанов, Калоян Гогуланов и Ивайло Янков). В работата бяха включени 30 работници от град Видин, с. Арчар и с. Градец, Видинско.

През 2020 г. продължи работата в общинския парцел № 128, който е на юг от кула № 8. Именно в него през 2019 г. бе открита западната порта на Бононния от римската епоха и Късната античност, както и пластове от османската и средновековната епоха.

През археологическия сезон на 2020 г. се работи в кв. 60, 61, 62, 70, 71, 72, 80, 81, 82 и 92. В тази част на план-квадратната мрежа бе разкрита южната страна на крепостната порта, трасето през нея – т. е. проходът на портата, кула пред нея и културни пластове и съоръжения зад крепостните стени. По време на разкопките бяха проучени пластове от Късната античност (IV – VI в.), Средновековието (IX – XIV в.), османската епоха (XV – XVIII в.), Възраждането (XIX в.) и съвременни материали от Еврейския квартал на Видин от края на XIX – началото на XX в.

На базата на тези най-сериозни до този момент редовни археологически проучвания на Бононния бяха постигнати много нови резултати.

Архитектурният план на западната порта бе напълно разкрит (обр. 2). След като бе открита и

Обр. 1. Общ план на западната порта на Бонония: проучвания 2019 – 2020 г.

Fig. 1. General plan of the western gate of Bononia: 2019 – 2020 research

южната страница на това крепостно съоръжение, се установи, че общата широчина на прохода през портата е 4,80 м. Двете страници са изградени от варовикови блокове и са отлично запазени (обр. 3). За съжаление южната страница е била доста по-разградена в по-късните епохи при отнемането на каменни блокове за други строителства из средновековния Бдин и съвременния Видин.

В прохода на портата бе изпълнен контролен стратиграфски профил, който съдържа цялата хронология на Бонония от края на IV – V в. до XX в. В самия проход на портата бе достигнато до хоро-

саново ниво, което е един от етапите на функциониране на това централно градско съоръжение през Късната античност (вероятно V в.). В дълбочина пластовете и конструкциите на портата и крепостните стени продължават и ще бъдат проучвани през следващият сезон.

Друг много важен резултат е, че при проучването на западната порта бе разкрита кула, която е охранявала главния вход на града. На този етап на проучването ние смятаме, че това е нова кула (пореден номер 10) от фортификацията на Бонония, която е била проходна кула пред портата на града (обр. 1, 4). Нейният план и размери са сходни с тези на вече откритите кули в Бонония – десетоъгълна отвън и окръжност отвътре. Стените ѝ са изградени от същите каменни блокове, редуващи се с тухлени редове (*opus mixtum*), както куртината на западната стена (обр. 4).

Зад крепостните стени на западната порта (кв. 82) през 2020 г. открихме важни данни за хронологията на Бонония и средновековния Бдин. Това са няколко нива с опожарявани сгради от Късната античност (сградите непосредствено зад крепостната стена), които датират от VI в. (обр. 5) Освен късноантичните структури ние разкрихме и частично запазени пластове от времето на Средновековието (IX – XIV в.) и османската епоха (XV – XVIII в.). На базата на нови хоросанови заливки бе установено, че през XI в. развалините на крепостната стена на късноантичната Бонония са били ремонтирани и използвани отново на друго ниво.

Обр. 2. Западната порта (аерофотоснимка)

Fig. 2. The western gate (aerophoto)

Обр. 3. Проходът на портата – ниво от Късната античност, двете страници и централният профил

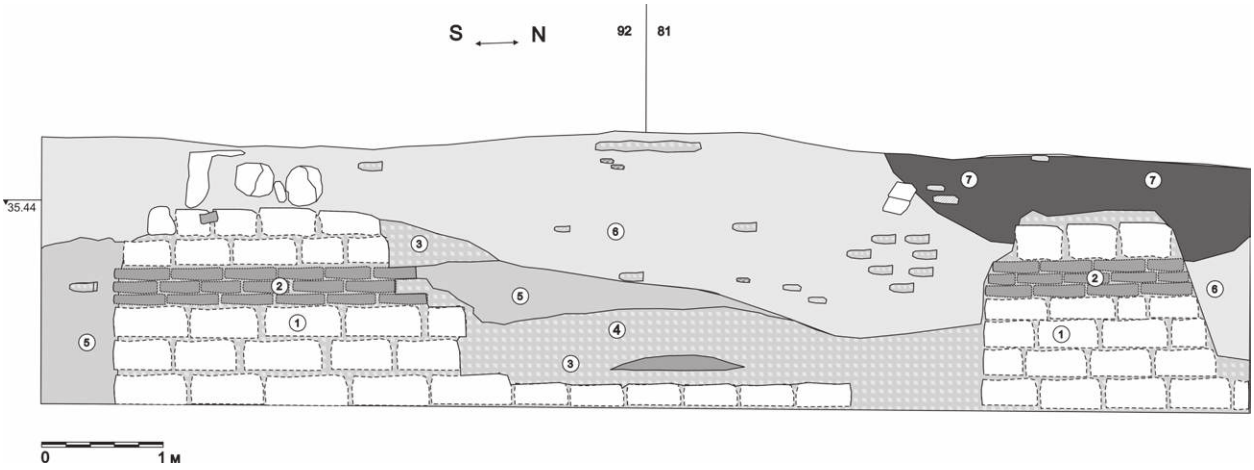
Fig. 3. The passage of the gate – level of Late Antiquity, two sides of the gateway and the central profile

При разкопките на Бонония през 2020 г. бяха открити 423 броя находки. Това са монети от римската епоха и Късната античност, Средновековието и османската епоха, керамични съдове, фибули, оловен печат (моливдовул) от XI в., паници със сграфито украса от XIV в., съдове и порцеланови изделия от османския период, керамични лули и метални изделия от периода XV – XIX в. и много други находки.

В края на разкопките, през месец октомври, бяха изпълнени и най-сериозните консервационно-реставрационни мерки на Бонония през целия период на изследванията. Така например, в зоната на проучваната през предходните три сезона (2016 – 2019 г.) кула № 8 бяха осъществени цели три типа консервационно-реставрационни дейности:

1. Обмазвания на каменния и тухлен градеж с хидрофобизиращи разтвори, които да предотвратят разрушаването на конструкциите;

2. Завиване и препогребване на застрашени архитектурни структури с двойнодишаща мембрана и пръст;

Обр. 4. Стратиграфски профил през кв. 81 и 92: 1 – 2. Конструкции на западната стена и кула № 10; 3 – 4. Деструкции от стените; 5. Културни пластове; 6 – 7. Съвременни насипи и ями

Fig. 4. Stratigraphic cross-section of grid squares 81 and 92: 1 – 2. Constructions of the western wall and tower No. 10; 3 – 4. Destruction debris of the walls; 5. Cultural layers; 6 – 7. Modern fills and pits

Обр. 5. Ниво от Късната античност (VI в.) в кв. 82

Fig. 5. The level of Late Antiquity (6th c. AD) in grid sq. 82

3. Пълно изчистване на растителността около и в кула № 8. Унищожение на висока растителност по химически път – диви орехи, които разрушават каменните зидове на кула № 8.

През 2020 г. най-после на обекта бе поставена информационна табела и бе монтирано осветление. Община Видин е поела целогодишната охрана на проучваната територия. Предстои пълното ограждане, опазване и поставяне на осветление на обекта.

Така, с оглед на постигнатите отлични резултати от 2019 – 2020 г., нашият екип смята през следващите две години да проучи напълно целия комплекс на западната порта, кулата пред нея и да предаде обекта на общинската управа за реализирането на проект за цялостно реставриране, опазване и социализиране на архитектурния ансамбъл в градската среда на Видин.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE WESTERN GATE OF *BONONIA*

Zdravko Dimitrov, Vanya Stavreva, Ilko Tsvetkov

Summary

During the 2020 archaeological campaign in Vidin, we excavated the new sector of the western gate of *Bononia*. The work was concentrated in grid squares 60, 61, 62, 70, 71, 72, 80, 81, 82 and 92 – i. e. right in the passage of the gate, the tower in front of it, and the cultural layers and facilities behind the fortress wall.

During the excavations were studied layers from Late Antiquity (4th – 6th c.), the Middle Ages (9th – 14th c.), the Ottoman period (15th – 18th c.), the National Revival period (19th c.), and modern materials from the Jewish quarter of Vidin from the end of the 19th – beginning of the 20th c.

The architectural plan of the western gate was fully revealed (figs 1, 2). After the southern side of this fortress gate was discovered, it was found that the total width of the passage through the gate is 4.80 m. Both sidewalls are built of limestone blocks and are perfectly preserved (figs 3, 4). Behind the fortress wall of the western gate (grid square 82), important data was obtained about the chronology of *Bononia* and medieval Bdin. These are several levels with burnt buildings from Late Antiquity (the buildings immediately behind the fortress wall), which date back to the 6th c. AD. (fig. 5).

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com
Vanya Stavreva, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., Vidin, v.stavreva@mail.bg
Ilko Tsvetkov, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., Vidin, ilko_cvetkov@abv.bg

№ 12. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАЦИАРИЯ

Здравко Димитров, Иво Топалилов, Илко Цветков

През лятото на 2020 г. (месеците август и септември) за осма поредна година се проведоха редовни археологически разкопки на римския военен център, колония и провинциална столица Рациария. Проучванията, които бяха възстановени през 2013 г. по инициатива на Министерството на културата и са подкрепени от Община Димово, отново бяха осъществени чрез държавната субсидия за археологически разкопки в България и благодарение на сътрудничеството на НАИМ – БАН и РИМ – Видин.

Обр. 1. Общ изглед на проучения сектор от римските императорски терми в Рациария, аерофото (снимка Н. Казашки)

Fig. 1. General view of the excavated sector of the Roman imperial thermae in Ratiaria, aerophoto (photo N. Kazashki)

Екип в състав: доц. д-р Здравко Димитров (НАИМ – БАН) – ръководител, доц. д-р Иво Топалилов (ИБЦТ) и Илко Цветков (РИМ – Видин) – зам.-ръководители, проведе редовни археологически проучвания на археологическия обект „Рациария“, м. Калето, в Турската махала на с. Арчар, община Димово, област Видин.

Разкопките се състояха от 19.08. до 12.09.2020 г. В тях участваха археологическият екип, четирима стажант-археолози от СУ „Св. Климент Охридски“ и НБУ, реставратори от РИМ – Видин и РИМ – София, геодезисти, архитекти и фотографи. В работата бяха включени 29 работници от с. Арчар.

Археологическите разкопки бяха извършени в два работни сектора, квартали от римския град Рациария: 1. „Римски императорски терми“ (квартал F X – квадрати 85, 86, 95 и 96; квартал F XI – квадрати 5, 6, 15, 16, 25 и 26), т. е. проучени са общо 10 квадрата в сектора; 2. „Пионерски лагер“ в м. Поста от Турската махала на с. Арчар, където се работи в осем квадрата от квартал R VI (кв. 69, 70, 79, 80, 89, 90, 99 и 100).

В трети сектор – „Рациария-център“ (резиденцията на късноантична Рациария и късноантичните терми), бяха извършени реставрационно-консервационни дейности. Те се осъществиха в резиденцията, късноантичната баня и сграда А, която е разположена между тях.

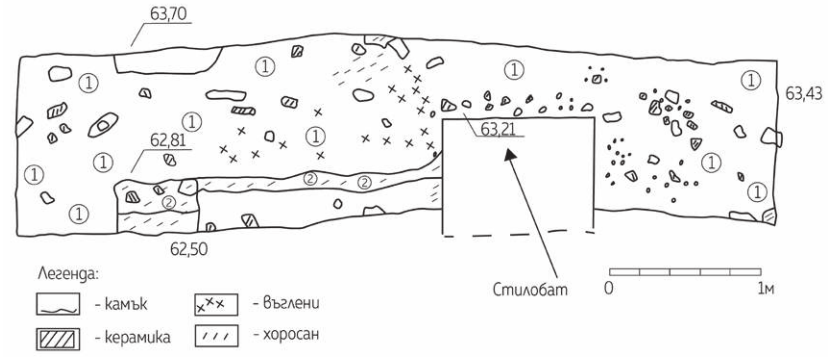
Така общата проучена площ на Рациария през 2020 г. е 450 кв. м (18 квадрата).

В резултат на редовните разкопки през 2020 г. в Рациария бяха постигнати резултати по раз-

Обр. 2. Южният зид на двора на термите – изглед на северната страна, кв. 95 – 96 / F X (снимка З. Димитров)

Fig. 2. The south wall of the courtyard of the thermae – view of the north side, grid sq. 95 – 96 / F X (photo Z. Dimitrov)

Обр. 3. Стратиграфски данни от императорските терми. Западен профил на кв. 5 / F XI (автор И. Янков): 1. Черен пласт, насип с примеси от въглени, керамика, парчета хоросан и камъни; 2. Строителни деструкции, розов хоросан, примеси от керамика и камъни

Fig. 3. Stratigraphic data of the Roman imperial thermae. Western cross-section of grid sq. 5 / F XI (author I. Yankov): 1. Black layer, fill admixed with charcoal, pottery, lumps of mortar and stones; 2. Construction debris, pink mortar, inclusions of pottery and stones

кривaнето на нови археологически структури в два от секторите на града: „Римски императорски терми“ и „Пионерски лагер“.

В първия сектор, който означихме като „Императорски терми“, бяха проучени части от двора (югозападният му край) и началото на вътрешно помещение от този голям архитектурен комплекс – вероятно единият от фригидариумите (обр. 1). В работната зона се откриха останки от три огромни като размери зидове в техника *opus mixtum*, които са запазени на място и два други зида, които са по-късни и са изградени от вторично използвани квадрови блокове и архитектурни детайли.

Конструкциите на трите основни зида, които оформят южната и западната стена на двора на термите и западната стена на първото помещение от баните, което ние засега определяме като фригидариум, са много масивни. Те са изградени от редуващи се редове от варовикови блокове и тухли. Широчината на стените на места достига до 1,80 м. В проучваната зона (между фригидариума и двора) широчината на зида е 1,60 м.

Най-високата част, която е запазена от тази масивна стена, е с височина от 1,50 м до този момента на разкопките (обр. 2).

Културните пластове в тези две помещения също са съхранени добре, въпреки иманярските изкопи на доста места (обр. 3). През 2020 г. бяха проучени нивата с културни останки от края на IV – V в. Открити бяха два хоросанови пода на банята. Те обаче не са от нейната експлоатация като термален комплекс, а представляват късни преправки в архитектурния план на големите помещения. Най-важно е да се отбележи, че културните пластове и архитектурни съоръжения в дълбочина продължават. През 2020 г. на площ от 250 кв. м в термите на Рациария успяхме да достигнем на ниво от края на IV в. (средна дълбочина от сегашния терен около 1,50 м, кота 62,80 м).

Деструкциите от стените на римските императорски терми са огромни. В малък сондаж, който изпълнихме в кв. 15 и 25 на квартал F XI, се установиха две нива на разрушение на външната стена на фригидариума, като общата дълбочина на пласта със строителни деструкции до тук е над 1 м. На достигнатото ниво от сондажа (незавършен през 2020 г.) започват ясно да се открояват слоеве с опожарени материали (отухлена пръст, разбити тухли от стените и др.).

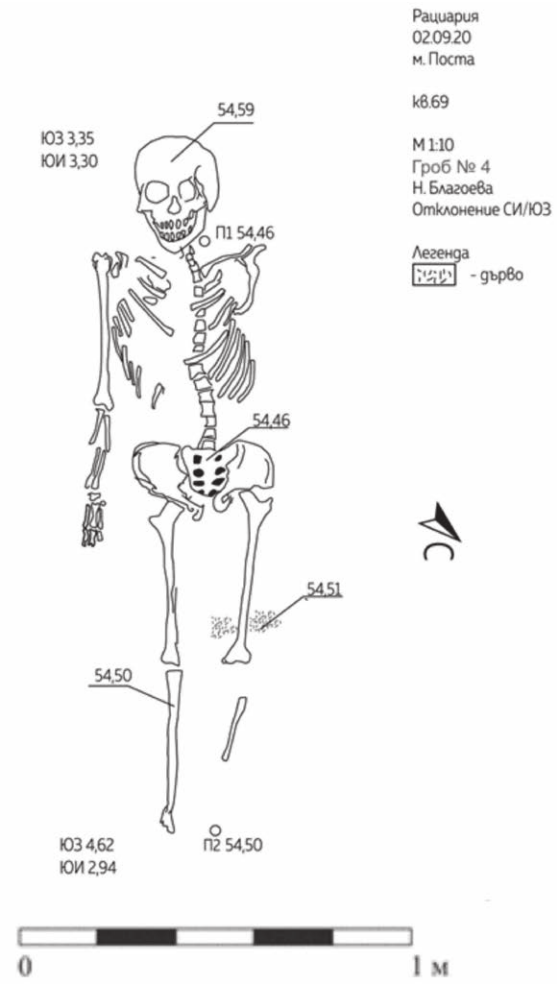
На нивото на споменатите хоросанови нива от кв. 15 – 16 на квартал F XI бяха регистрирани много находки (кота 62,80): бронзови монети (най-късните от времето на Теодосий II), фибули, гребени, огледала и др.

Тези ходови нива от хоросан, с който са били заляти деструкциите от разрушенията в термите на Рациария, кореспондират с два успоредни един на друг зида. Те са изпълнени от едри квадрови блокове и цели архитектурни детайли. Така например в кв. 25 на квартал F XI цял коринтски корнизен блок е използван като част от конструкцията на зида. Той е положен като стъпало и чрез този архитектурен детайл се оформя нещо като импровизиран праг към новото помещение, което се е получило към вътрешността, затворена от двата успоредни зида. Тези големи зидове, изградени от квадри, са успоредни и на старите зидове на термите и най-вече на главния зид, разделящ двора на баните от фригидариума.

Най-вероятно тези каменни зидове, които стъпват и върху разрушените и демонтирани до определено ниво зидове на фригидариума, са имали за цел да разпределят вътрешното пространство на големите помещения на термите на по-малки зони, най-вероятно с жилищен характер.

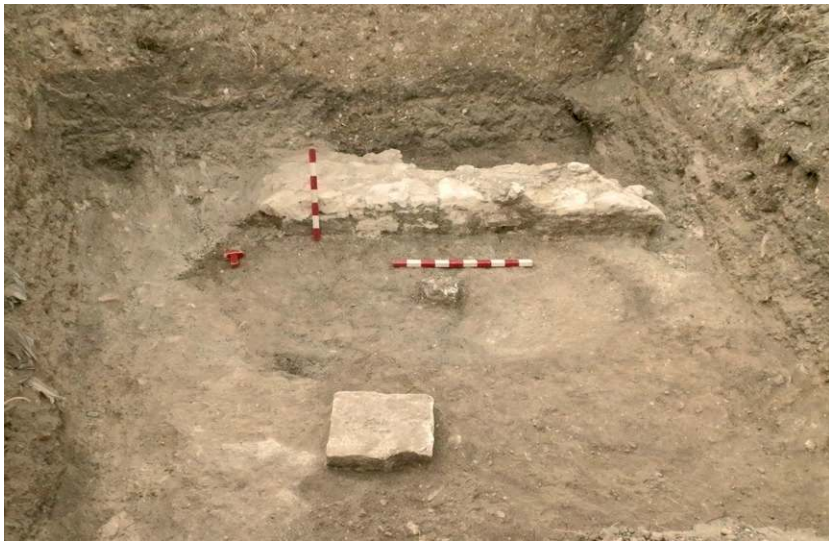
Във втория работен сектор за 2020 г., т. нар. „Пионерски лагер“ от м. Поста на Турската махала на с. Арчар, се разкриха нови останки от късноантичния некропол (пет нови гроба) и продължи работата по проучване на вътрешното пространство (цела) на предполагаемия храм на Диана от II – III в.

Проученият сектор е силно нарушен при иманярските инвазии. Върху почти 2/3 от площта се откриват иманярски вкопавания. Въпреки това, в запазените нива между иманярските ями се разкриха и проучиха напълно пет гроба от известния от предходните години некропол. Той е с гробен ритуал, подобаващ на християнската религия, но поради пълната липса на инвентар в гробовете не можем да бъдем категорични за неговата точна датировка. Предполагаемата хронологична рамка на некропола попада в късния пе-

Обр. 4. Гроб № 4 от некропола в сектор „Пионерски лагер“, м. Поста (автор Н. Благоева)

Fig. 4. Grave No. 4 of the necropolis in “Pioneer camp” sector, Posta locality (author N. Blagoeva)

Обр. 5. Зид от вероятния храм на Диана (варовикови блокове, споени с хоросан), сектор „Пионерски лагер“ (автор И. Топалилов)

Fig. 5. A wall from the supposed temple of Diana (limestone blocks, bound with mortar), “Pioneer camp” sector (author I. Topalilov)

риод на Късната античност (след средата на V в.), най-вече поради стратиграфската му позиция (вкопан в разрушени и неизползвани вече зидове на сгради с ясни материали от IV – V в.).

Всички гробни съоръжения са обикновени ями с правоъгълна форма. Те са ориентирани в посока изток – запад, с глава на запад и съответното сезонно отклонение, с ръце поставени покрай тялото, без гробен инвентар (обр. 4).

При разкопките през 2020 г. в м. Поста (кв. R VI) се достигна до зид, изграден от ломени камъни, споени на бял хоросан, ориентиран в посока изток – запад. Това най-вероятно са останки от силно разрушения още през Античността храм на богинята Диана. За този култов комплекс от същото място имаме открити два варовикови надписа на губернаторите на провинция Горна Мизия от средата на II в. Те са от времето на Хадриан (117 – 138 г.) и Антонин Пий (138 – 161 г.).

Проученият през 2020 г. зид се явява източен зид на храма (обр. 5). Той позволява да предположим и размерите на културната сграда в посока север – юг, които достигат до 5 м. Културните пластове и иманярските вкопавания продължават в дълбочина.

По време на разкопките през лятото на 2020 г. и след техния край бе изпълнена реставрация и консервацията в работния сектор от периода 2013 – 2019 г. – сектор „Рациария-център". В този сложен, силно специализиран процес бяха обмазани и завити с геотекстил зидовете на източната част на резиденцията от VI в., късноантичната баня (проучвана от нашия екип 2013 – 2015 г.) и голямата жилищна сграда между тях, отбелязана в теренната документация като сграда А (между банята и резиденцията).

Консервационно-реставрационният процес бе ръководен (и в по-голямата си част изпълнен) от Калин Тодоров (експерт по теренна консервация и реставрация на архитектурни структури) от РИМ – София.

На базата на постигнатите резултати от археологическата кампания през 2020 г. във фонда на РИМ – Видин постъпиха 134 находки, главно бронзови монети, лампи, огледала, гребени, накити, цели съдове, архитектурни детайли и други изделия на бита.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF *RATIARIA*

Zdravko Dimitrov, Ivo Topalilov, Ilko Tsvetkov

Summary

The archaeological excavations of the Roman military center, colony and provincial capital *Ratiaria* took place in August 2020.

In the field campaign archaeologists worked in two main sectors:

1. "Roman Imperial *Thermae*" (quarter F X – grid squares 85, 86, 95 and 96; quarter F XI – grid squares 5, 6, 15, 16, 25 and 26), i. e. 10 squares were studied;

2. "Pioneer camp" in Posta locality from the Turkish neighbourhood of the village of Archar, where work is done in eight squares of quarter R VI (69, 70, 79, 80, 89, 90, 99 and 100).

In the first sector, which we have designated as "Roman Imperial *Thermae*", parts of the courtyard of the baths (its southwestern end) and the beginning of an inner room of this large architectural complex (probably one of the *frigidaria*) were studied (fig. 1). In this zone, remains of three huge-sized, well preserved walls in the *opus mixtum* technique were found. Over them two other walls have been constructed. These structures are later and were built of reused square blocks and architectural details (figs 2, 3).

In the second sector for 2020, the so-called "Pioneer camp" in the Post locality of the Turkish neighbourhood of the village of Archar, new remains of the late antique necropolis (five new graves; fig. 4) were discovered. The field studies continued on exploring the interior (*cella*) of the supposed temple of Diana dating from the 2nd – 3rd c. AD (fig. 5).

After the end of the excavations, temporary field conservation and restoration was carried out. It was especially serious in the old sector of research – around the so-called Residence in the capital city of the late antique province of *Dacia Ripensis*, which began to be studied by archaeologists in the 1980s.

Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com

Ivo Topalilov, Institute of Balkan Studies and Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences, 45 Moskovska Str., 1000 Sofia, itopalilov@yahoo.com

Ilko Tsvetkov, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., Vidin, ilko_cvetkov@abv.bg

№ 13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В РИМСКИЯ И КЪСНОАНТИЧЕН АЛМУС, ЛОМ, КВ. КАЛЕТО

Валери Стоичков, Владислав Живков, Чавдар Лалов

През 2020 г. се проведоха редовни археологически разкопки в Алмус, финансирани от Община Лом и Министерство на културата. Теренните проучвания през август и септември продължиха четиридесет дни. Научен консултант на проучването беше проф. д.и.н. Р. Иванов.

Разкопките се извършиха южно от проучените квадрати през 2019 г. Беше заложен нов сондаж с квадратен план и размер на страната 5 м (сондаж К-2), североизточно от досега проучваната площ, с цел изясняване периодизацията и отделните етапи на обитаване през Средновековието и следващите столетия (обр. 1).

Теренните проучвания през 2020 г. обхващат площ от 75 кв. м. Разкопките се осъществиха с отнемане на механични пластове до регистриране на археологически структури, както и до достигане на добре изразените пластове, регистрирани през 2018 – 2019 г.

Проучванията при късноримската крепостна стена (обр. 2) позволиха да се прецизира хронологията на отделните етапи от времето на принципата (периоди ALMVS I – II) и Късната античност (периоди ALMVS III – V).

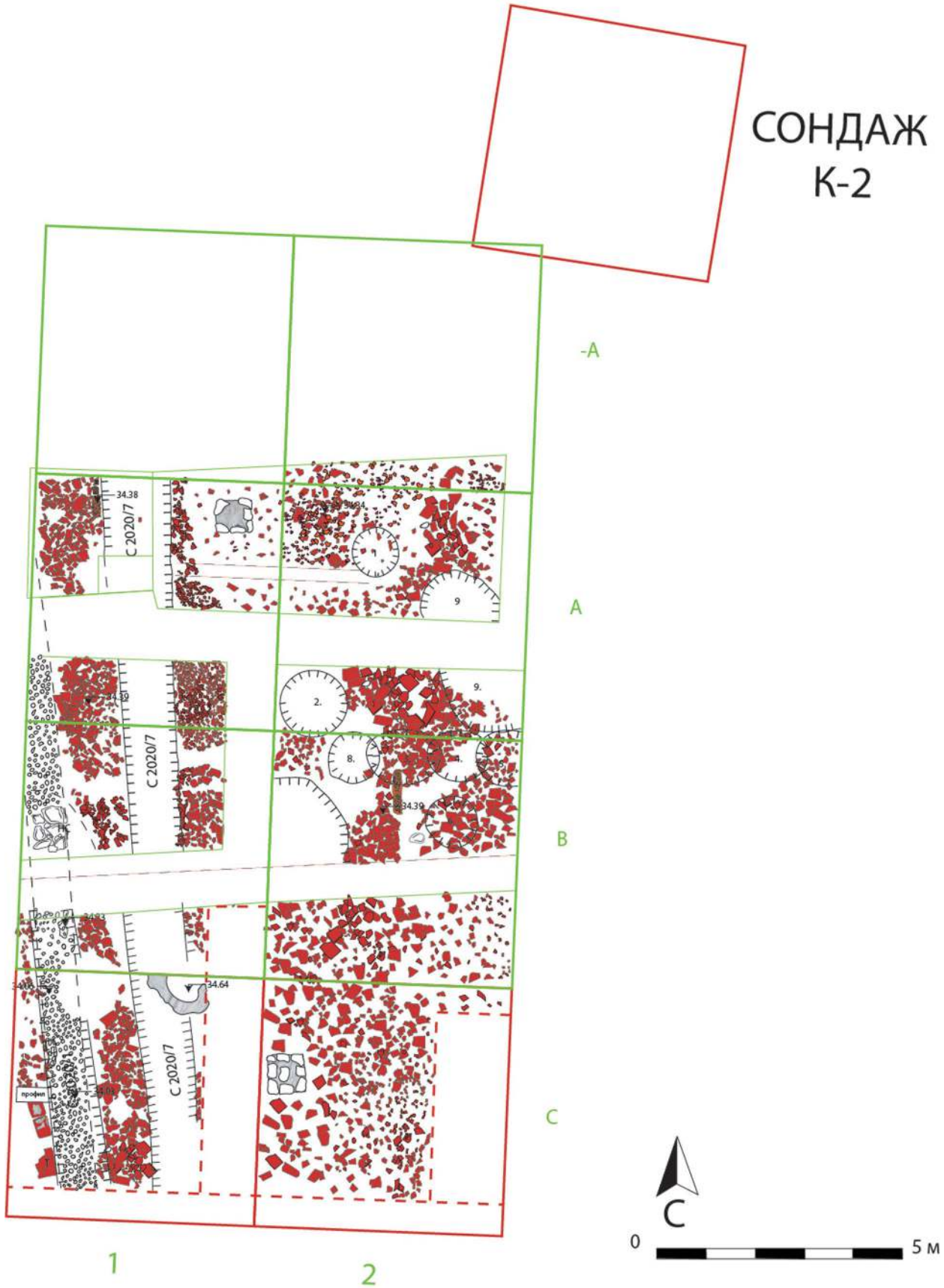
Единични керамични фрагменти се свързват със славянски групи и се отнасят към VII в. Те не са открити в ясен археологически контекст, но индикират финалния етап от функционирането на античното селище.

Най-късният, добре изявен античен период е свързан с подравняване на нивото с хоросан, видимо основно в профилите (ALMVS V). Към настоящия етап на проучвания липсват стратифицирани данни за неговото датирането, но според стратиграфската суперпозиция, тази дейност вероятно се отнася към VI в. Информацията за ALMVS V кореспондира със сведенията на Прокопий Кесарийски за реновация на крепостта по времето на император Юстиниан (527 – 565 г.).

Върху деструкциите на късноримския кастел бяха регистрирани пет дупки от колове. Те оформят правоъгълник, вероятно следи от паянтова постройка. В нейните граници бяха открити част от човешки череп и обеца с полиедричен край, както и отделни фрагменти от гребенчати амфори. Периодът е обособен като ALMVS IV и се датира широко в границите на V в. Към него със сигурност се отнасят и две ями. Паянтовата постройка е нарушена частично от трета яма, видима в източния профил на сектора, вкопаването на която започва от предходния период.

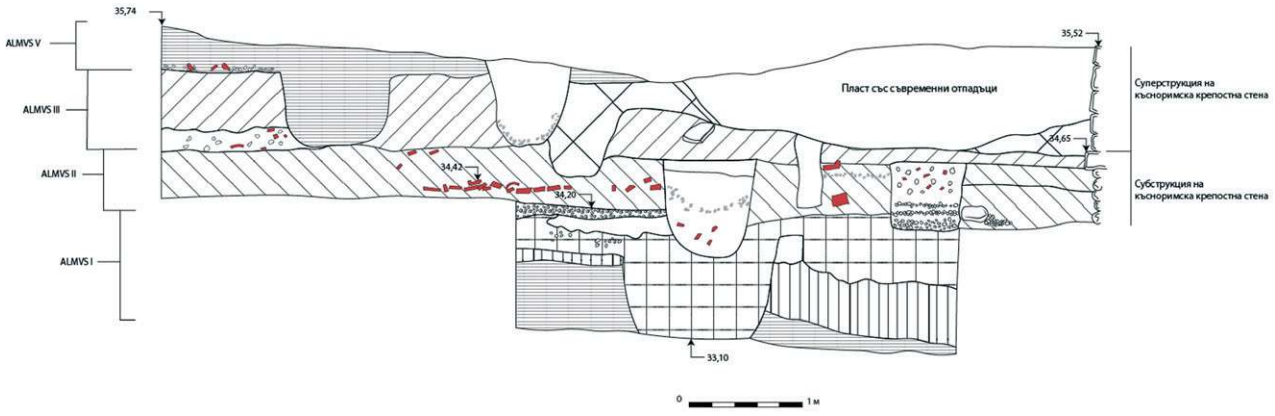
Под постройката беше проучен културният пласт, синхронен с функционирането на кастела от IV в. (ALMVS III). В неговите граници бяха открити единствено вкопани структури, свързани вероятно с изграждането на крепостната стена. Те достигат до най-ранните нива от I в. и в тях се открива изобилен материал от I – III в. Нумизматичните данни потвърждават датиране на късноримския пласт в хронологическата рамка от управлението на Константин (306 – 337 г.) до Теодосий I (379 – 395 г.), когато кастелът е бил опожарен, вероятно още при първите хунски нашествия в началото на V в.

Установи се, че вкопаните структури от късноримската епоха съвпадат с трасето на стената на сграда от епохата на принципата (ALMVS II) и камъните от градежа ѝ са демонтирани с цел преизползването им в късноримските градежи. Пред тази стена беше открит постамент, напълно сходен с намиращия се на 11 м в северна посока, проучен през 2019 г. По всяка вероятност изглежда, че проучените архитектурни останки и мощни покривни деструкции се отнасят към портик на антична сграда, която се развива основно в западна посока. Източно от нея и под керемидите се намира улица, оформена от дребен чакъл. В него бяха открити две монети на император Траян (98 – 117 г.) и Хадриан (117 – 138 г.), предоставящи *terminus post quem* за изграждане на римското селище в тази част на Алмус (вероятно към средата на II в.). То е съществувало до големите готски нашествия в средата на III в., за което свидетелстват монети на Север Александър (222 – 235 г.) и Юлия Мамея. Допълнителен аргумент в подкрепа на тази констатация е голяма колективна находка от монети на Требониан Гал и Волузиан (251 – 253 г.), открита случайно преди четири десетилетия на около 300 м от проучвания сектор. Тези нашествия са засегнали и регионалния център при Монтана, където епиграфски са засвидетелствани допълнително укрепване и ремонти през 256 и 258 г.

Обр. 1. Проучвана площ (в червено). Деструкции от римската епоха (II – III в.) и по-късни вкопавания

Fig. 1. Excavated area (in red). Destruction debris dated to the Roman period (2nd – 3rd c. AD) and later dug features

Обр. 2. Южен профил в квадрат C1-C2 с установените периоди от развитието на Алмус (I – VI в.)

Fig. 2. South cross-section of grid squares C1-C2 with established periods of the development of Almus (1st – 6th c. AD)

Най-богати са данните за най-ранния период (ALMVS I), свързан с укрепление от ранноимператорската епоха. Бяха разкрити още три метра от постройката, изградена от колове и плет, обмазани с глина, интерпретирана като войнишка барака. По своя дълъг правоъгълен план тя се доближа до проучени примери от западния лимес. Откритите материали се отнасят почти изцяло към средата и втората половина на I в., като най-късните монети достигат до времето на императорите Тит и Домициан, което отговаря на откритите фрагменти от южногалска сигилата от форми Драгендорф 35 –37. Според акумулираните данни през сезони 2019 – 2020 г. датировката на лагера може да се постави в относителни тесни граници в управлението на Клавдий и основно това на Флавиите. Силното опожаряване, както и откриването на погребан в яма конски скелет (обр. 3) *in situ*, по всяка вероятност са индикация за драматични събития на този пункт от долнодунавския лимес в средата на 80-те години на I в. Към това време се отнася и информация у Тацит, че „много войници и безброй кохорти бяха разбити, а мъжете отведени като пленници. Войната продължаваше, но не за границите на Империята и граничните реки, а за самите лагери на легионите и владените от нас земи.“ Допълнителна индикация в подкрепа на тази теза е колективна находка от трули с печат на официната на P CIPI POLIBI, чиято продукция е особено изобилна в Помпей (загинал 79 г.), както и наличието на злато в пласта от предходната година (Емилов и др. 2020, обр. 4).

Обр. 3. Конски скелет, втора половина на I в.

Fig. 3. Horse skeleton, second half of 1st c. AD

Открити бяха два епиграфски паметника, които дават основание в Алмус да се локализира конна част. Първият е надгробен (обр. 4). Запазена е долната му част с два чина, които е изпълнявал починалият – *imaginifer* и *decurio*. Вторият е плочка в *tabula ansata*, съобщаваща, че принадлежи на „Марк, дупликарий“. Двете длъжности са челните във всяка отделна турма на конната ала. Не е изключено в случая декурион да обозначава гражданска длъжност, но тази хипотеза изглежда малко вероятна, предвид ранната дата на надписа (втора половина на I – начало на II в.).

Проучванията в Сондаж К-2 не разкриха ненарушени археологически структури и пластове. Бяха проучени силно повредени пещи или огнища, по всяка вероятност от Възраждането. При

Обр. 4. Надгробен паметник на имагинифер и декурион

Fig. 4. Tombstone of an imaginifer and decurion

проучването беше открито голямо количество керамика от XX в., Възраждането, Първата българска държава и Късната античност, винаги смесени. Внимание заслужава малко съкровище, съставено от три хистаменон нумизми на император Михаил VII Дука (1071 – 1078 г.). При неговото управление е прочутата битка при Манцикерт, като същевременно започват набези на печенеги по Долен Дунав и избухва въстанието на Георги Войтех в тема България, чиито войски стигнали до недалечния Ниш. Вероятно малкото съкровище отразява общата несигурност във Византийската империя през този период.

Литература

Емилов и др. 2020: Ю. Емилов, В. Стоичков, В. Живков. Археологическо проучване в античен и късноантичен Алмус, кв. Калето, Лом. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 662 – 665.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN ROMAN AND LATE ANTIQUE *ALMUS*, LOM, KALETO NEIGHBOURHOOD

Valeri Stoichkov, Vladislav Zhivkov, Chavdar Lalov

Summary

The focus of the 2020 campaign was the sector by the western wall of *Almus*, to the S of the area investigated in 2019 (fig. 1). Archaeological exploration of layers from phases ALMVS I – II (1st – mid-3rd c. AD) and ALMVS III – V (mid-3rd – early 6th c. AD) provided data for refining the chronological sequence of the site (fig. 2). Trench K-2 supplied additional information about the medieval and post-medieval occupation at the site.

ALMVS V denotes a 6th c. phase of Justinian time renovation and leveling the terrain with plaster. Part of a human cranium, an earring, as well as amphora fragments, discovered among the remains of rectangular in plan wattle-and-daub structure, refer to ALMVS IV phase dated to the 5th c. The cultural layers of the 4th c. Roman *castellum* located under this structure belong to phase ALMVS III, from the time of Constantine I to Theodosius I. Most likely *Almus* was burned down during the first Hunnic raids in the early 5th c.

Traces of large-scale devastation during the time of the Gothic raids (in the middle of the 3rd c.) indicate the end of the habitation in the Roman building situated there prior to ALMVS III phase. Two coins of Trajan and Hadrian provide *terminus post quem* for the beginning of ALMVS II phase. It is represented by collapsed roof tiles and badly preserved remains of a building with a portico.

Ruins of a 1st c. building in wattle-and-daub construction technique, interpreted as Roman barracks, belong to ALMVS I phase. Finds of South Gaulish *terra sigillata* and coins, corroborate its dating to the Flavian times. The middle of the 80s of the 1st c. is the most plausible time of the ALMVS I destruction. A horse skeleton, discovered in a pit (fig. 3), seems to be related to these dramatic events along the Lower Danubian limes.

Two epigraphic monuments were found (fig. 4), with mentioning of the Roman ranks of *imaginifer*, *decurion*, and *duplicarius*. In Trench No. K-2, a small medieval hoard of three *histamenon nomismata* of Michael II Ducas was discovered.

Valeri Stoichkov, Historical museum – Lom, 6 Eremia Bulgarov Str., 3600 Lom, lompress@mail.bg
Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com
Chavdar Lalov, penkovka@gmail.com

№ 14. АНТИЧНА КРЕПОСТ В М. МАЛ ТЕПЕ (ПОМОДИАНА), С. СТАНЕВО, ОБЩ. ЛОМ, ОБЛ. МОНТАНА

Владислав Живков, Валери Стоичков

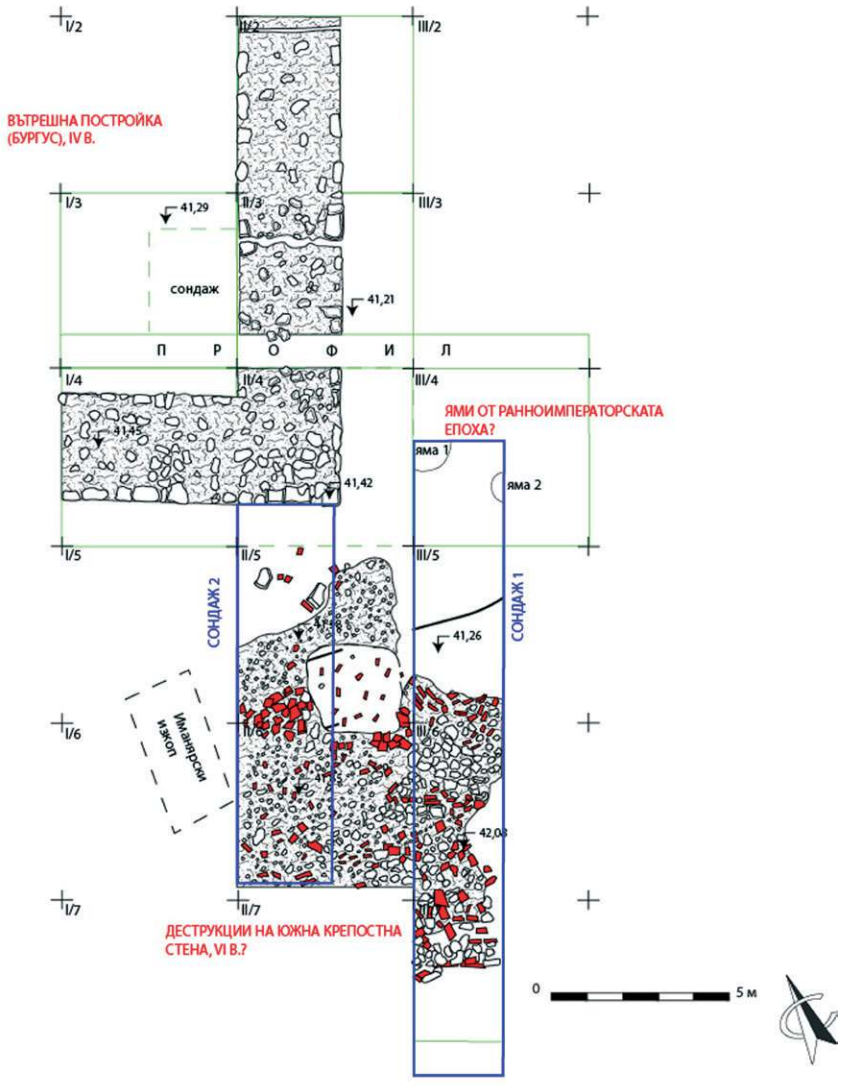
Редовното археологическо проучване в м. Мал тепе, землище на с. Станево, общ. Лом, обл. Монтана, се проведе в рамките на 22 работни дни (от 28.09 до 24.10.2020 г.). Археологическият екип беше в състав: Владислав Живков (НАИМ – БАН) – научен ръководител, Валери Стоичков (ИМ – Лом) – заместник-ръководител, Мирослав Марков (РИМ – Монтана) – член на екипа, доц. д-р Сергей Торбатов, (НАИМ – БАН), научен консултант, Владимир Вълчев (РИМ – Шумен) – геодезист. Разкопките бяха финансирани от Община Лом и Министерство на културата по договор с ИМ – Лом.

Обектът се намира в м. Мал тепе, северно от с. Станево, на висока незаливна тераса на десния Дунавски бряг. Северният бряг на възвишението, както и периферията на обекта са разрушени частично от р. Дунав. Върху терена е разположена широколистна гора, като в неговата площ и източно от нея се намират множество иманярски изкопи. През зимата на 2019 г. значителна част от северната и централната част на античното укрепление е разрушена при работа със земекопна техника, което наложи започване на археологически разкопки през 2020 г., след провеждане на комисия свикана по чл. 160 на Закона за културното наследство.

Обектът се свързва с няколко антични извори – Помодиана в Певтингеровата карта и Кумодина в Анонимния космограф от Равена. Според Прокопий Кесарийски по времето на император Юстиниан на много места се издигали единични кули, които враговете заобикаляли. Те били превърнати в мощни крепости. Така станало при Трикеса (вероятно Долно Линево) и Путедис (Станево).

Основната цел на археологическото проучване през 2020 г. беше изясняване на хронологията, периодизацията и характера на отделните етапи на обитаване. Предвидено беше да се разкрие част от вътрешното укрепление (бургус), след което да се заложи стратиграфски сондаж/сондажи в посока южната крепостна стена.

При археологическото проучване се установи, че вътрешното укрепление (бургус) е относително добре запазено. Изградено е от камъни, споени с бял хоросан, като дебелината на стената му е 3 м. Проучен беше югоизточният ъгъл на постройката, като разкритата част вероятно попада изцяло в субструкция, за което свидетелства и много голямата ѝ широчина,

Обр. 1. Общ план на проучванията

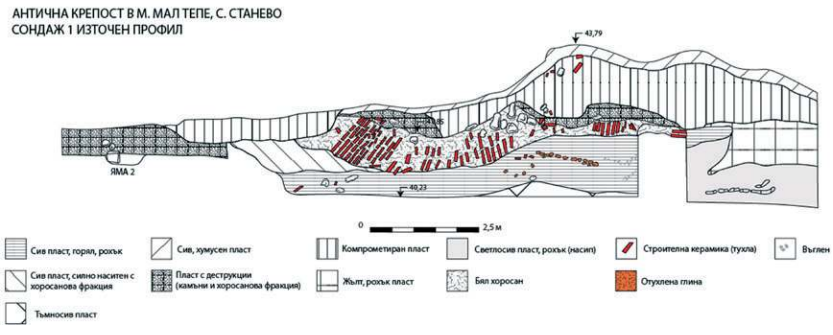
Fig. 1. General plan of the excavations

тъй като при проучванията през 1992 г. тя е била 2,20 м. Към настоящия момент стените на укреплението са разкрити по протежение от 8 м (изток – запад) и 13 м (юг – север). С изграждането и първоначално функциониране на тази кула предпазливо може да се свърже жълт пласт, в който бяха открити малък брой фрагменти от късноримска керамика и монети от втората половина на IV в. (на императорите Валенс, Валентиан и Теодосий I).

Южно от кулата бяха заложени два сондажа с цел да се достигне до външната крепостна стена и да се установи отношението ѝ към вътрешната кула (обр. 1). След отнемането на първия механичен пласт навсякъде се достигна до мощни деструкции от хоросан, камъни и тухли, които се проследиха в продължение на 10 м. Тези деструкции лежат върху пласт, в който бяха открити късни фибули с подвито краче и една деканумия на Юстиниан (527 – 565 г.), предоставящи *terminus post quem* за разрушаването на кулата в границите на втората половина на VI в. или началото на VII в. В дълбочина се достигна до стерилно ниво, предимно в северната половина на сондажите. При разрязването на деструкциите е документиран начинът на градеж, който се характеризира с изобилно използване на тухли. Възможно е деструкциите да принадлежат на портата или на друго съоръжение, свързано със стената, поради необичайно голямо количество строителна керамика – до двадесет реда (обр. 2).

Жълто-кафявото материково ниво, отговарящо на естествен хълм, върху който е издигната кулата, е терасирано в южна посока. Вероятното обяснение е опит да се затрудни достъпът до бургуса, като хълмът Мал тепе е бил значително по-полегат. Това оформяне на терена може да се датира в IV в. По-късно е запълнено и достъпът до външната крепостна стена е улеснен.

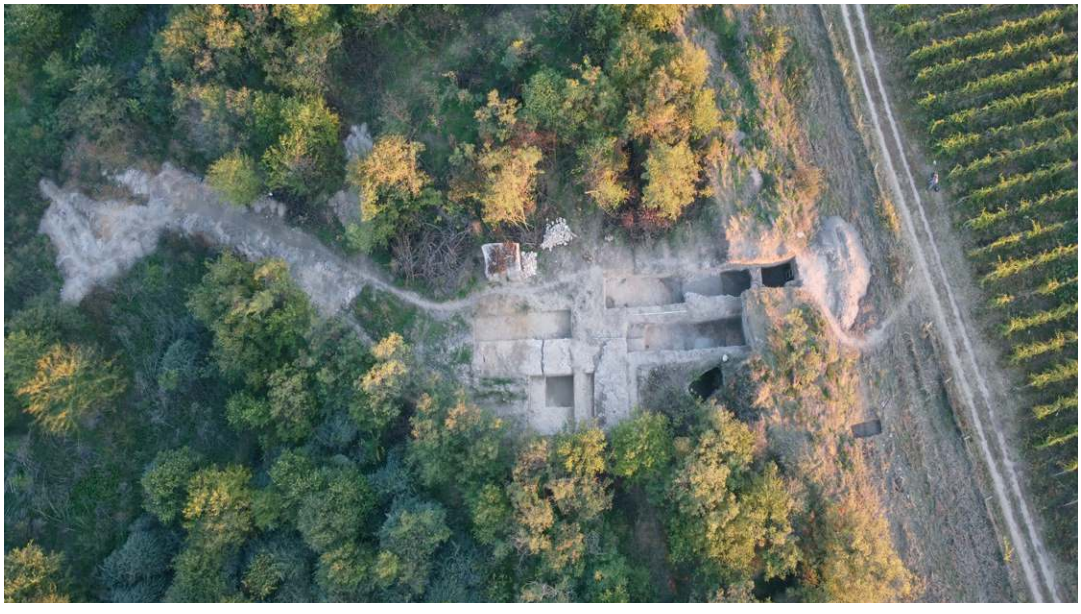
Единствената археологическа структура, открита под деструкциите, е добре моделирана и опалена глинена замазка, вероятно подово ниво на паянтова постройка, за което свидетелства овъгленото дърво в близост. Подобни подове, намиращи се в близост до крепостните стени на малки укрепления от типа на проучваното, са документирани например в Салдум (Jeremić 2009, 23, fig. 7).

Обр. 2. Разрез на деструкциите на външната крепостна стена

Fig. 2. Cross-section of the destruction of the outer fortress wall

Проучванията през 2020 г. потвърдиха и обогатиха наблюденията от ограничените разкопки през 1988 г. и 1992 г. „Помодиана“ се състои от кула

Обр. 3. Въздушна снимка на обекта

Fig. 3. Aerial photo of the site

(обр. 3) в централната част и външно укрепление, чиито най-близки аналогии се намират в района на Джердапския лимес (Стоичков 1994, 52). Нейното изграждане предпазливо може да се отнесе към управлението на Валенс/Валентиан, когато съоръжения от този тип са изграждани масово. Близък паралел, синхронен като периоди на изграждане, функциониране, загиване и реконструкции, предоставя Хайдучка воденица (Bäjenaru 2010, 107).

При археологическото проучване бяха открити близо 200 находки. Преобладаващо те се отнасят към IV в. Подобно на близко намиращия се Алмус, видимо е ясно прекъсване в монетната циркулация след управлението на Теодосий I/ Аркадий. Кулата и външното укрепление вероятно са претърпяли катаклизъм в този период. Монетите от втората половина на IV в. (от Констанций II до Теодосий I/ Аркадий) са общо 137. Предвид малобройния гарнизон на бургуса и малката проучена площ, поне част от тези монети вероятно принадлежат на колективна находка, която при вторични интервенции е разпръсната в обекта.

Различни находки (фибули *Aucissa*, силнопрофилирана A69), малко количество местна и римска вносна керамика, монета с контрамарка „TICA“ предполагат в близост наличието на обект от ранноимператорската епоха. Към това време предпазливо могат да се отнесат две ями, проучени непосредствено югоизточно от ъгъла на бургуса. Обект от ранноимператорската епоха вероятно се намира източно от проучваното укрепление, където са видими множество иманярски изкопи. Подемният материал от тези интервенции е по-ранен от установения в границите на крепостта. Най-ранните материали се отнасят към РЖЕ, но могат да се определят като единични.

Литература

Стоичков 1994: В. Стоичков. Спасителни разкопки на античната крепост Помодиана. – Археологически открития и разкопки през 1992 – 1993 г. Велико Търново, 1994, 53.

Bäjenaru 2010: C. Bäjenaru. Minor fortifications in the Balkan-Danubian area from Diocletian to Justinian. Cluj-Napoca, 2010.

Jeremić 2009: G. Jeremić. Saldum. Roman and early Byzantine fortification (Cahiers des Portes de Fer, Monographies 6). Belgrade, 2009.

ANCIENT FORTRESS IN MAL TEPE LOCALITY (*POMODIANA*), STANEVO VILLAGE, LOM MUNICIPALITY, MONTANA DISTRICT

Vladislav Zhivkov, Valeri Stoichkov

Summary

Archaeological activities of the 2020 campaign were provoked by looter' interventions on the site situated in Mal tepe locality, on a hilly terrace by the Danube bank, near Stanevo village, Lom municipality. The site is presumably identified as *Pomodiana* or *Putedis*, mentioned in the ancient written sources.

The focus of the 2020 archaeological exploration was on the inner fortification (probably a late Roman *burgus*) of the site, and on stratigraphic cross-sections to the south.

The excavations revealed a SW corner of a building. Coins minted during the reigns of emperors Valens, Valentinian and Theodosius I, as well as some pottery finds, suggest construction and use of the building in the second half of the 4th c.

In the sector located to the S of this building (fig. 1), massive destructions of walls, built of stones, mortar and bricks are recorded (fig. 2). Specific features of the destructions suggest their provisional interpretation as part of a fortification structure (curtain wall or gate). Late types of bent-foot brooches and a *decanumia* of Justinian I from the layer beneath the wall destructions point to the second half of the 6th or to the early 7th c. as time of its destruction.

Archaeological investigations during the 2020 campaign added to the available data on *Pomodiana burgus* (fig. 3) and the outer fortifications there. Analogies of this site, in terms of its functions and planning, can be found in similar structures in the Đerdap Gorge. A comparable chronological rhythm is attested also in Hajdučka vodenica.

Various metal finds (*Aucissa* type brooch, arched brooch A69), sherds of imported and local pottery, as well as a coin overstruck with 'TICA' mark suggest that a 1st c. AD site is likely located in close proximity to the 4th c. structures. Furthermore, two pits investigated at the southeastern corner of the *burgus* can tentatively be related to the early Roman period.

Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com

Valeri Stoichkov, Historical museum – Lom, 6 Eremia Bulgarov Str., 3600 Lom, lompress@mail.bg

№ 15. ПРОУЧВАНИЯ В АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ РЕЗЕРВАТ „УЛПИЯ ЕСКУС“

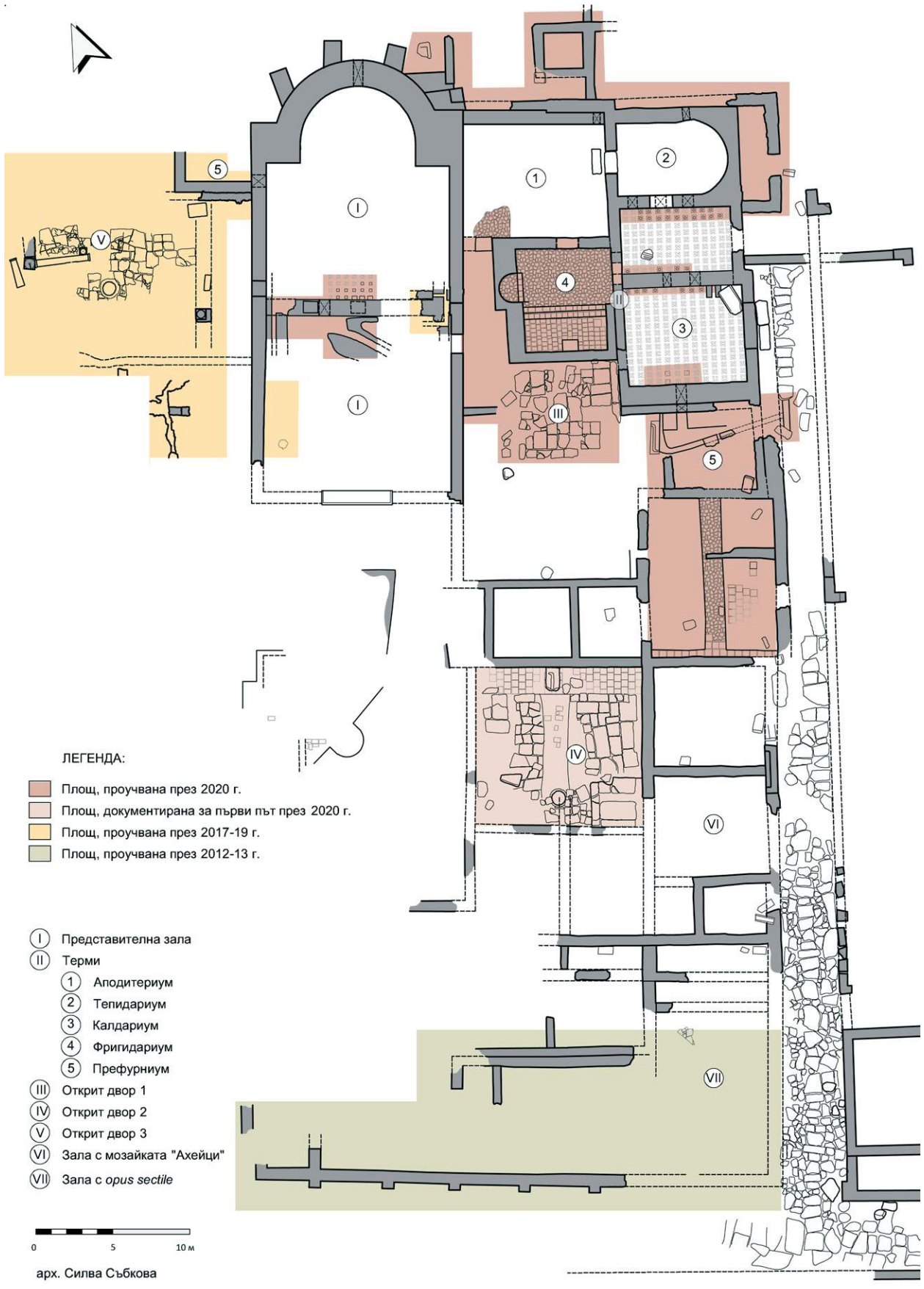
Гергана Кабакчиева

Теренните проучвания в сектор „Сграда с мозайката „Ахейци“ бяха продължени през 2020 г. Те са извършени по проект на Националния археологически институт с музей – БАН с финансиране от Министерство на културата и РИМ – Плевен. В екипа са включени: доц. д-р Гергана Кабакчиева – ръководител, Соня Лазарова – заместник-ръководител, Тинка Кръстева от РИМ – Плевен, арх. д-р Силва Събкова от НАИМ – БАН, Пламена Георгиева – докторант от катедра „Археология“ на Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, инж. Атанас Каменаров – геодезист. Монетите са обработени от Деян Драгоев от РИМ – Русе.

Целта на разкопките бе изследване на строителните периоди и поправки в голямата зала (аула) и разкриване на отоплителната система (хипокаусти) в нея; допроучване и документиране на термите в североизточната част на сектора и хипокаустите в тях; доразкриване на помещенията южно от термите. Културните напластявания са от римския, късноримския, късноантичния и средновековен периоди. Проучваните останки са от двата основни строителни периода от късноримско време: I период – от последната третина на III до 20-те години на IV в., II период – от началото на 20-те години докъм средата на IV в. Една от целите на най-новите проучвания бе изработването на цялостно графично заснемане на големия архитектурен комплекс „Сграда с мозайката „Ахейци“ (обр. 1). То бе подготвено от арх. д-р Силва Събкова.

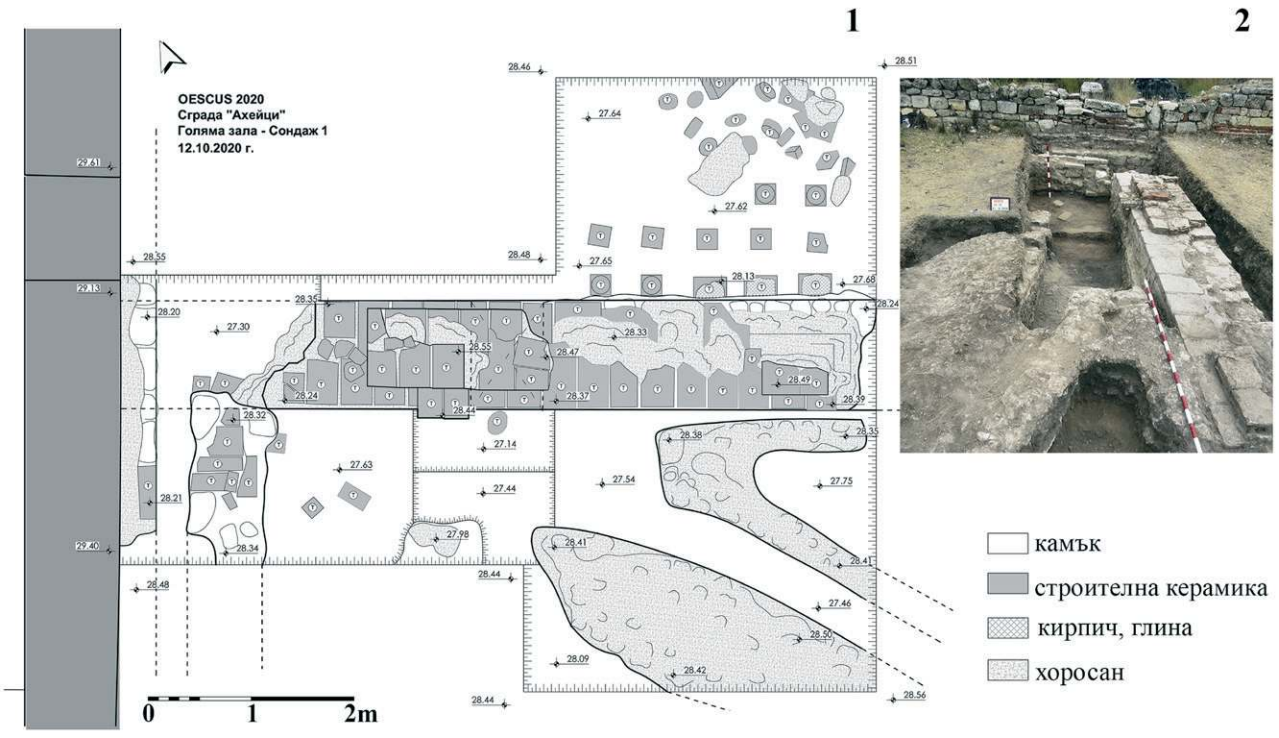
Проучванията на приемната зала на града (аула) са проведени със сондажи в кв. 74 и 75/CXX. Частично са разкрити системите за отопление (хипокаусти). Резултатите дават нова представа за плана и вътрешното устройството на аулата. От разкритите останки става ясно, че залата е била разделена на две от тухлени пилони, които образуват аркада (обр. 2). Те се издигат над масивен стилобат от тухли. Пилоните са с правоъгълна форма, масивни и най-вероятно са били изградени само от тухли. Установени са хипокаустните системи от първия и втория строителен период. В зида под стилобата са разположени канали за хипокауст. Северно от аркадата хипокаустът е бил направен от тухлени колонки (обр. 3), а южно от нея – от канали с каменни зидове. В проучения терен са намерени огромни количества мрамори от облицовки – подови и стенни. На някои места те са струпани, на други – цели плочи са разчупени от падане до тези нива. Разнообразието на цветовете на мраморите е голямо. Установени са повече от четиринадесет цвята мрамори. Сред облицовките особено внимание заслужават новооткритите части от стенни канелирани колони от „ахатоподобен“ декоративен камък. Много от мраморите са вносни от Италия, Гърция, Египет и другаде. Те са доказателство за пищната декорация на аулата. От намерените фрагменти бяха сглобени три по-големи части от стенни колони (обр. 4). Те са много качествено изработени. Дебелините им са от 0,3 см до 4,5 см. Открити са и фигурално изрязани цветни мрамори. С някои от тях са били оформени палмети, с други – кръгове, квадрати и различни геометрични фигури.

В североизточната част на резиденцията бяха доразкопани малки представителни терми за специалните гости на Ескус (обр. 5). Те са от типа с „кръгово движение“ в тях. Основните помещения са четири: помещение 1 е съблекалня (аподитерий); помещение 2 е за хладка баня (тепидарий); помещение 3 е за гореща баня (калдарий) и помещение 4 е за постепенно охлаждане на тялото (фригидарий). Частично са разкрити хипокаустите в помещенията. Изяснени са планът и функциите им. Главният вход на термите е в югозападния край на помещение 1. Запазен е праговият мраморен блок със следи от продължителна употреба. Достигането до банята е ставало през дълъг тесен коридор, който е разположен северно от вътрешния двор на резиденцията. През първия период зидовете на помещенията са с дебелина 0,60 м, а през втория строителен период дебелината на стените е удвоена от дублиращи ги зидове. Тогава е бил затворен един канал в североизточния ъгъл на помещение 1. В средата на източната стена е запазен входът към помещение 2. При втория строителен период нивото в помещенията е било повдигнато и тогава между помещения 1 и 2 са изградени две стъпала. Блоковете са от качествен бял мрамор и са запазени на място. По южната стена на това помещение открихме мястото на входа между помещения 1 и 4. Самият вход е разрушен до основи от съвременна яма за вадене на камък, но е запазена една от тухлените му страници. Направихме частични разкривания в източната и югозападна част на помещението. Подът е бил застлан с мрамори (*opus sectile*) през двата строителни периода. Подложката е от начупени тухли и дебела суспензура. Част от мраморите (в розов, лилав и

Обр. 1. Общ план на архитектурния комплекс-резиденция на Улпия Ескус от късноримския период

Fig. 1. General plan of the architectural complex-residence of Ulpia Oescus of the late Roman period

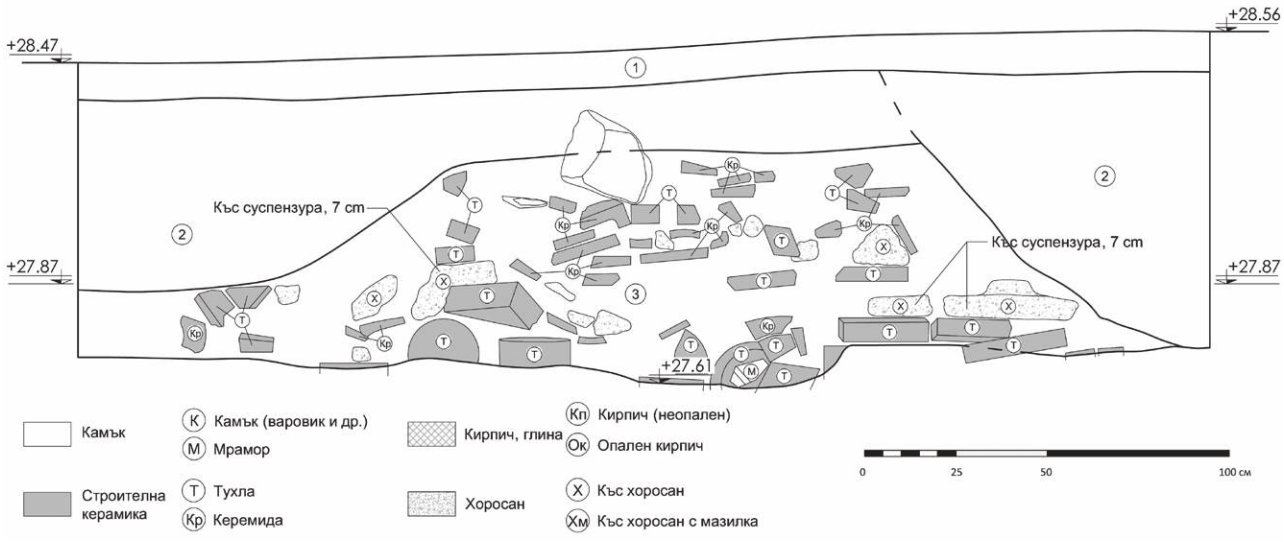

Обр. 2. Сондажи в аулата: 1. План на останките от аркадата и хипокаустите от двете ѝ страни (автор С. Събкова); 2. Изглед към тухления стилобат на аркадата и хипокаустите

Fig. 2. The trenches in the aula: 1. Plan of the remains of the arcade and these of the hypocausts on both sides of it; 2. View of the brick-built stylobat of the arcade and the cannel hypocaust system

бял цвят) са намерени на място, както и много фрагменти от тях. Открити са и голям брой части от стенни облицовъчни детайли от цветни мрамори – цокли, колони, рамки, плочи и други. Следващото помещение 2 е по-малко по размери от първото. Надлъжната му ос е в посока изток – запад. В източния край е оформена вписана екседра. През първия строителен период помещението е било отоплявано с хипокауст. Открити са два канала за него по северната стена. Три такива канали са разчистени и по южната стена към помещение 3. Всички те са били затворени през втория строителен период. По южната стена над един от каналите е запазен праговият блок на входа към следващото помещение 3. То е с най-големи размери в термите. Функциите му са на гореща баня. През първия строителен период хипокаустът в помещението е захранван с топлина от север, за което дават данни каналите в северната стена. През втория период е изграден хипокауст, който е загряван от голяма пещ от южната страна на помещението. Хипокаустните колонки са от големи глинени тръби. Открити са голям брой от тях на място. Те стъпват върху квадратни тухли. В средата на помещението е открит масивен зид с дебелина 0,90 м, с който са били укрепени хипокаустните канали и висящият под на калдария. В помещението са намерени цели или фрагментирани глинени тубуси от стенно отопление. Открити са и железни скоби, с които са били прикрепвани към стените. Помещението е било облицовано с мрамори. Намерени са многобройни фрагменти от тях.

Чрез вход в средата на западната стена на помещение 3 се е преминавало към помещение 4. Входът е разрушен от яма. В южната третина на помещение 4 бе разкрит голям басейн, с правоъгълна форма и размери 5,40 × 2,15 м. В басейна се е влизало по едно стъпало, по което бяха открити на място запазени облицовъчни плочи. От юг бе разкрито и запазеното начало на отточния канал на басейна. На много места в него са запазени части от мраморната облицовка от цветни мрамори в бял и зелен цвят. В запълването на басейна намерихме фрагменти от бели, зелени, лилави, бели със сиви петна или жилки и други мрамори от облицовки. На няколко места в басейна и пода на помещението открихме битови ями от средновековния период. Не само басейнът, но подът и стените на цялия фригидарий са били покрити с качествени мраморни облицовки. В северозападната му част е оформено друго малко басейнче с полукръгла форма (*alvea*). То е било цялостно облицовано с бели качествени мрамори, част от които са запазени на място. Разкрихме цялостно и подложка от тухли и здрав хоросан за мраморния под на помещението.

Обр. 3. Северен профил в сондажа в аулата (автор Пл. Георгиева): 1. Хумус; 2. Ями за вадене на камък, XIX – XX в.; 3. Античен насип, III в.: кафява пръст, парчета от суспензура, фрагменти от мраморни облицовки и много тухли от хипокауста

Fig. 3. The north cross-section of the trench in the aula (author Pl. Georgieva): 1. Soil; 2. Pits from robbery of the stones, 19th – 20th c.; 3. Ancient embankment, 3rd c.: brown earth, pieces of thick mortar layer, pieces of marble cladding and numerous bricks from the hypocaust

Южно от помещение 3 разкопахме фурния на хипокауста. Под пода на помещението разкрихме канал за отпадни води. Той е изграден изцяло от тухли и покрит с големи каменни плочи. Каналът се влива в този на кардото източно от сградата с мозайката „Ахейци“. Разчистихме останките от уличния канал, както и запазените каменни плочи, с които е покрит. Между тях има няколко сполии, изрязани от корнизи на по-ранни обществени сгради от Улпия Ескус.

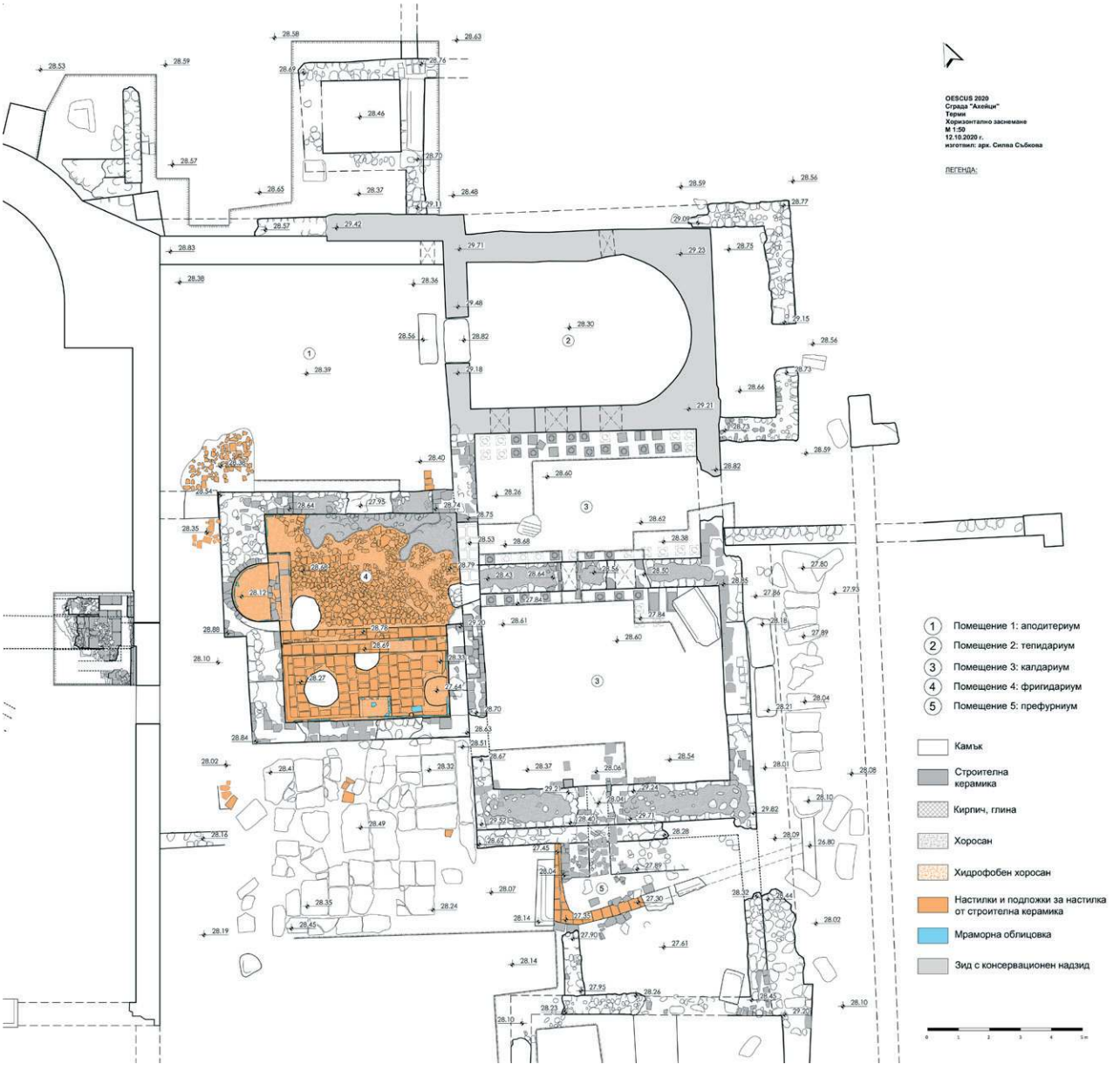
Югозападно от термите бе разкрит малък двор с каменна настилка, който е обслужвал банята. Южно от термите проучихме няколко други помещения, малки или по-големи дворни пространства, застлани първоначално с каменни плочи, а по-късно с тухли, както и декоративни открити басейнчета, облицовани с мрамори. В две от помещенията е проучен още един хипокауст. Той е от типа „канален“. И за неговия строеж са били използвани сполии от архитектурната декорация на по-ранни сгради.

Значителна част от големия архитектурен ансамбъл е унищожена още през късноантичния период. Около руините му са били издигнати примитивни жилища. Останки от подобни са открити в южната част на сектора и на терена на портиците, западно от голямата зала. През Средновековието в района на сградата с мозайката „Ахейци“ са били построени жилищни постройки и битови ями

Обр. 4. Фрагменти от стенни канелирани колони, изработени от цветен декоративен камък

Fig. 4. Fragments of the wall fluted columns made of the colourful decorative stone

Обр. 5. Термите в североизточната част на резиденцията (общ план)

Fig. 5. The thermae in the north-eastern part of the residence (general plan)

от различни селища: по-ранното е от X –XI в., а по-късното – от XII – XIII в. Следи от тези жилища откриваме дори до нивата на хипокаустите.

Планът и декорацията на големия архитектурен комплекс-резиденция са сравними с най-представителните архитектурни паметници от този тип в Римската империя от късноримския период (Kabakchieva 2017, 97 – 98). В резиденцията на Ескус и нейната аула е бил посрещнат император Константин Велики през 328 г. За това специално събитие е направен грандиозен ремонт (вторият строителен период) и сградата е била украсена с цветни мрамори. Проучванията на големия архитектурен комплекс „Сграда с мозайката „Ахейци“ в Ескус трябва да продължат с разкриването на останките от помещения в югозападната част на комплекса и декоративните съоръжения в големия вътрешен двор.

Литература

Kabakchieva 2017: G. Kabakchieva. The results of the archaeological research at Ulpia Oescus between 2013 and 2018. – Dacia, n.s. LXI, 2017, 71 – 102.

EXCAVATIONS AT *ULPIA OECSUS* ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Gergana Kabakchieva

Summary

The excavations continued in the sector "Building with the "Achaeans" mosaic". Through excavations, the building periods were established in the Reception Hall – *aula*, along with the underfloor heating system in it, as well as in the *thermae*. The cultural layers date from the late Roman period, from the third quarter of the 3rd c. to the 70s of the 4th c. AD (fig. 1). The main focus of the excavations was in the Reception Hall of *Oecsus*. The space inside the hall was studied by means of prospecting (fig. 2). Now it is clear that the hall was split in two by a brick arcade. Its pylons rise over a massive stylobate. The hypocaust of brick columns and stone-walled canals were established during the first and second building periods (fig. 3). A large amount of wall marble cladding pieces was discovered. More than fourteen different colours of marble and other stones were found. Of particular interest among them are the newly found parts of wall columns made of an agate-like decorative stone (fig. 4). Many of the marbles were imported from Italy, Greece and Egypt. They are an evidence of the hall's lavish decoration, as those in the eastern part in the *Oecsus* residency. In the north – eastern part of the architectural complex, reception *thermae* were studied (fig. 5). These *thermae* are of the "circular movement" type. There are four main rooms. The floor and the walls of the rooms were cladded in coloured marbles. A large number of tiling elements were found, such as socles, columns, frames, plates. A big pool was also discovered there. The remains of the heating installations and hypocausts were further unearthed. The plan and decoration of the building can be compared to the most representative architectural monuments of this type in the late Roman imperial period.

Gergana Kabakchieva, gkabakchieva@abv.bg

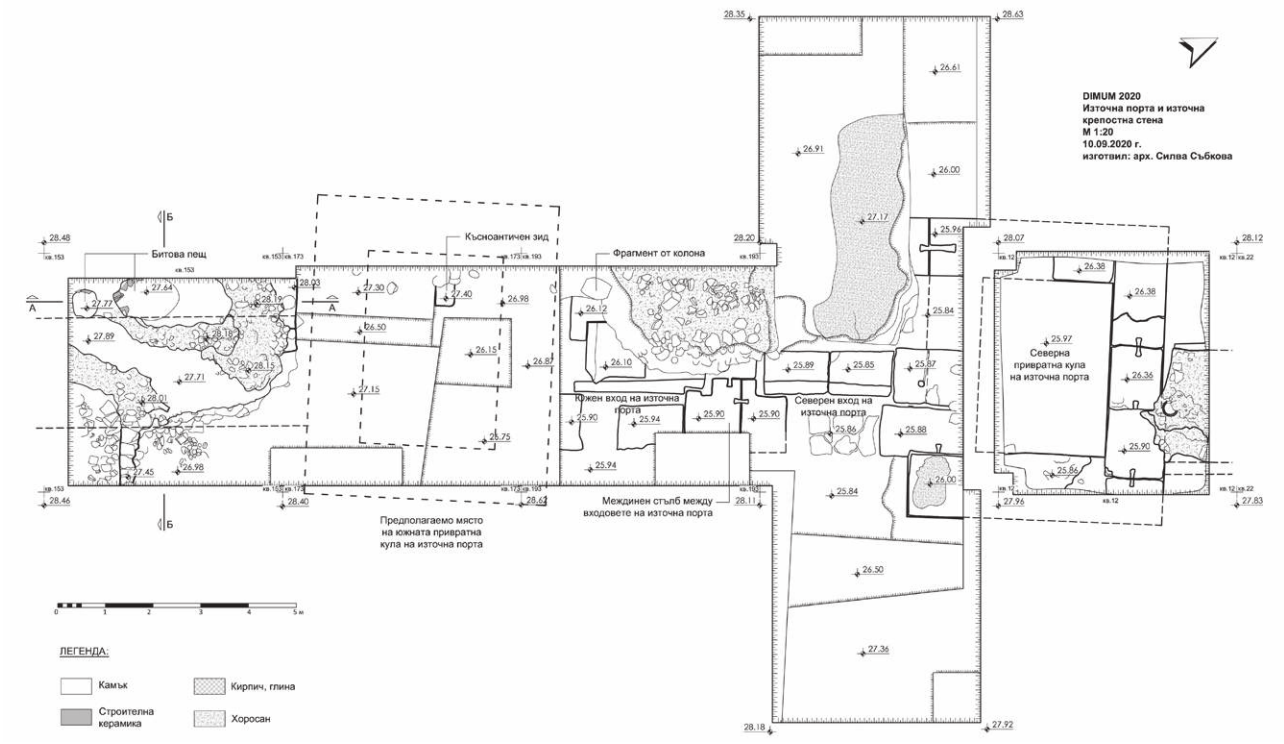
№ 16. РИМСКИЯТ КАСТЕЛ ДИМУМ В БЕЛЕНЕ, ОБЛ. ПЛЕВЕН

Гергана Кабакчиева

Археологическите проучвания през 2020 г. са продължение на тези от изминалите години в сектор „Източна укрепителна система". Римският кастел Димум е разположен в северния край на гр. Белене и на самия бряг на р. Дунав. Разкопките са проведени по проект на Националния археологически институт с музей – БАН и финансирани от Министерство на културата, както и съфинансирани от Община Белене. В екипа са включени: доц. д-р Гергана Кабакчиева – ръководител, Соня Лазарова – заместник- ръководител, Тинка Кръстева от РИМ – Плевен и арх. д-р Силва Събкова от НАИМ – БАН. В проучванията участва като стажант и Силвия Христанова, историк.

Културните напластявания в проучената площ достигат до дълбочина 2,80 м. Те са от ранноримския, късноримския, късноантичния и средновековен период. До началото на 90-те години върху този терен са съществували съвременни жилищни сгради, което усложни в значителна степен методиката на проучванията. Някои от битовите ями са разрушили напластяванията дори до римската епоха.

Проучвахме южната част от източната порта на кастела Димум от каменно-земления период на строителството му през последната четвърт на I в. Установено бе, че портата е била с два прохода и стълб по средата (Johnson 1987, 104 – 106). Големите каменни блокове на портата са градени в строителната техника „суха зидария" и са били скрепени с големи железни скоби, тип „лястовича опашка" (обр. 1). На място е запазен блокът, към който е била монтирана южната врата. Прагът е изработен от два големи блока с широко дъговидно издигане при външния край. Частично разкрихме и останките от южната кула на източната порта. На места блокове от суперструкцията ѝ са запазени до втори ред. Те са с големи размери (1,20 × 0,80 м; 1,70 × 0,80 м) и са били свързани с железни скоби. Южната кула, както и северната, е с правоъгълен план и надлъжна ос в посока изток – запад. Кулите са от типа „вътрешни кули". Останките от проучваните ранноримски фортификационни съоръжения са били засипани с камъни и пръст през IV в. Масивното натрупване от камъни и пръст върху портата и кулите от двете ѝ страни показват, че източната порта е била затворена и засипана още през късноримския период (обр. 2). Този

Обр. 1. План на проучената площ от сектор „Източна укрепителна система" на Димум

Fig. 1. Plan of the studied area of the "Eastern fortification system" sector of Dimum

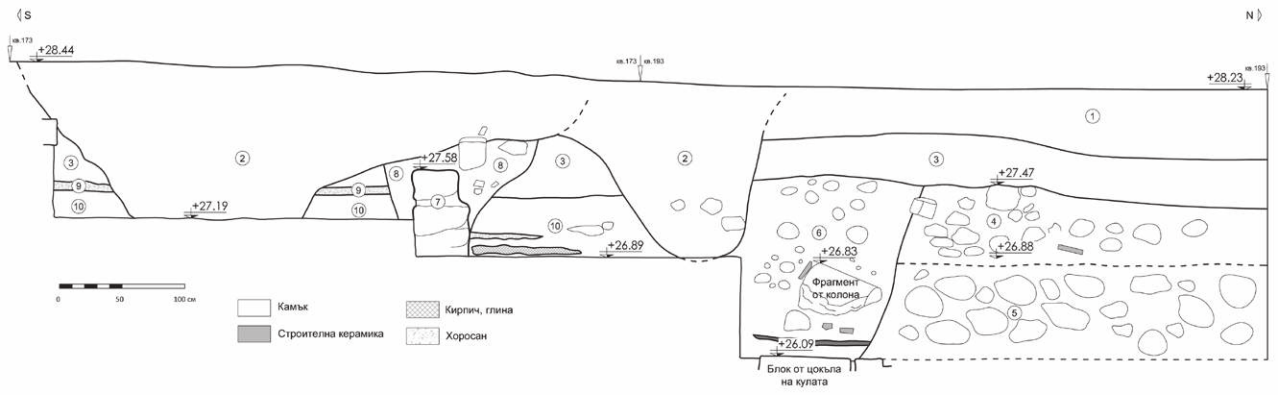

Обр. 2. Раннoримската източна порта на Димум и късноримското затрупване с камъни и льос над нея

Fig. 2. Early Roman eastern gate of Dimum and the stone and loamy filling above it from the late Roman period

факт е много важен за изучаването на цялостната история на кастела Димум. Затрупването на портата и кулите е направено с големи по размери камъни и дебели слоеве от глинесто-песъклива пръст. Дебелината на това запълване откриваме до 2,0 м над нивото на праговите блокове от раннoримската източна порта. Предполагам, че затрупването на източната порта през Античността е било много по-високо. По време на засипването останките от кулите при портата са били вече разрушени почти до основи. Проучванията на крепостните съоръжения в северна посока ще покажат дали портата е била изместена и изградена на север.

В кв. 113, 133, 153 и 173 южно от портата бе разкрита нова част от източната крепостна стена. На много места са запазени на място блокове от външните лица на раннoримския крепостен зид, който е част от каменно-землената укрепителна система на Димум от I в. Квадрите са правоъгълни по форма и с големи размери (0,43 × 0,32 × 0,25 м). Спойката е глина. Останките от каменно-землената крепостна

Обр. 3. Западен профил в кв. 173 и 193 (автор С. Събкова): 1. Хумус; 2. Съвременна яма за вадене на камък; 3. Късноантичен насип от сива пръст, дребни камъни, дребни късове от бял хоросан; 4. Горна част на запълването над източната порта и кулите, от едри камъни, строителна керамика и бял хоросан; 5. Долна част на запълването над портата от големи камъни и льос; 6. Яма за ограбване на камъните от южната кула; 7. Останки от късноантичен зид от полуобработени камъни и бял хоросан; 8. Яма за грабеж на късноантичния зид; 9. Подово ниво на късноантичния зид; 10. Античен насип от кафява пръст, керамика и късове от хоросан

Fig. 3. Western cross-section in grid sq. 173 and 193 (author S. Sabkova): 1. Soil; 2.Ccontemporary pit for stone; 3. Late antique layer of grey earth, small stones, pieces of white mortar; 4. The upper part of the fill above the eastern gate and the towers, with the large stones, architectural ceramic and white mortar; 5. The lower part of the fill above the gate, with large stones and loam; 6. Robbery pit for the stones of the south tower; 7. The remains of the late antique wall, built with half-hewn stones and white mortar; 8. Robbery pit for the stones of late antique wall; 9. The floor of the late antique wall; 10. The ancient fill layer of brown earth, ceramic and pieces of white mortar

стена са запазени само до три-четири реда градеж от суперструкцията. Над тях през късноримския период е било направено надзиждане. То е в техника *opus implectum quadratum*. На повечето места квадрите от лицевия градеж на късноримската крепостна стена са ограбени и е запазен само пълнежът от ломени подребни камъни. Те са били обилно залети с бял хоросан. Дебелината на крепостния зид е 2,40 м. Открихме лошо запазени структури от късноантични градежи на примитивни жилища и битови пещи, които лягат непосредствено върху останките от източната крепостна стена (обр. 3).

Проучването на останките от ранноримската източна порта на античния Димум е важен елемент от това на цялостната укрепителна система на кастела. Откритите порта и кули край нея са принос в изследването на военните укрепителни съоръжения от ранноримския период в района на Долнодунавския лимес. Малко са примерите на запазени подобни съоръжения от военните кастели в района на Долен

Обр. 4. Останки от голяма късноантична битова пещ върху останките от късноримска крепостна стена

Fig. 4. Remains of a big household oven above the remains of the late Roman fortress wall

Дунав. Като най-близък паралел може да бъдат посочени портите на кастела Нове в Сърбия (Mirković 1996, 31 – 32). Новите разкрити участъци от крепостните стени на Димум показват, че формата на военната крепост от последната четвърт на III и IV в. повтаря тези от ранно-римския период.

Находките от римската епоха са малко, както и фрагментите от строителна и битова керамика.

През късноантичния период източната част на кастела Димум е била обитавана от полуцивилно население (федерати). Доказателство за него са две битови пещи в кв. 153, които открихме непосредствено над останките от източната крепостна стена. Едната от пещите е малка, с кръгъл план, а другата – много голяма, елипсовидна (обр. 4). Последната най-вероятно е била използвана от няколко домакинства. Открити са фрагменти от късноантични амфори, строителна и битова керамика от V – VI в.

Върху руините на античния кастел Димум през Средновековието са били изградени полувкопани жилища. Открити са следи от две огнища в кв. 1 и 173. Намерените находки са византийски монети, колани апликации, стъклени гривни, тежести, прешлени за вретено, предмети от кост и битова керамика. Най-късната монета, открита при разкопките, е от първата половина на XIII в. Строителните останки от Средновековието са много разрушени. Най-вероятно това се е случило през последните два века. В района на източната укрепителна система на Димум е имало съвременни къщи до преди две десетилетия, а на места и до преди няколко години.

Монетите, които са намерени през този археологически сезон, са 13 на брой. Сред тях преобладават тези от IV в. Открити са още една републиканска монета, както и три византийски монети от средновековния период.

Движимите културни ценности от разкопките са предадени за съхранение в Регионалния исторически музей в гр. Плевен. Теренните проучвания в сектор „Източна укрепителна система“ на римския кастел Димум в гр. Белене трябва да продължат, за да бъдат изследвани фортификационните съоръжения на източната укрепителна система на кастела Димум, както и строителните периоди и поправки на крепостта.

Проучените останки от източната порта и кулите край нея в Димум са принос в изучаването на военните крепости на Долен Дунав от раннoримския и късноримския период. Новоразкритите участъци от крепостните стени и съоръжения от късноримския период показват също, че формата и размерите на укреплението от последната четвърт на III и IV в. повтарят тези от раннoримския период, с изключение на издадените навън кули.

Литература

Johnson 1987: A. Johnson. Römische Kastelle. Mainz am Rhein, 1987.

Mirković 1996: M. Mirković. The Iron Gates (Derdap) and the Roman Policy on the Moesian Limes AD 33 – 117. – In: P. Petrović (ed.). Roman Limes on the Middle and Lower Danube. Belgrade, 1996, 27 – 40.

THE ROMAN FORTRESS *DIMUM* IN BELENE, PLEVEN DISTRICT

Gergana Kabakchieva

Summary

The Roman fortress *Dimum* is located on the northern outskirts of the town of Belene. The 2020 excavations are a continuation of those conducted during the recent years in the area of "Eastern defences system". The stratigraphic sequence of the area dates back to the Roman and late antique period. The research on the south part of the fortress's eastern gate from the last quarter of the 1st c. AD continued in 2020 (fig. 1). Its big stone blocks have been put together using the "dry masonry" technique. The remains of the gate's south tower were partially uncovered. The south and north towers at the gate feature rectangular plans.

An important result of the studies is the discovery that the eastern gate was walled up during the late Roman period. Large stones and thick layers of earth were piled onto the gate and towers (fig. 2). During the late Roman period, the eastern gate of *Dimum* fort was built on another place in the north. A new section of the eastern curtain wall was discovered. The late Roman building remains were preserved above the stone-earthen construction remains of the fortress wall (fig. 3). Parts of the curtain wall filling and stones bound with white mortar were discovered. The curtain wall's thickness is 2.40 m. During Late Antiquity, a settlement was situated over the remains of the military fortress, as evidenced by the remains of household ovens excavated in the late antique layers (fig. 4).

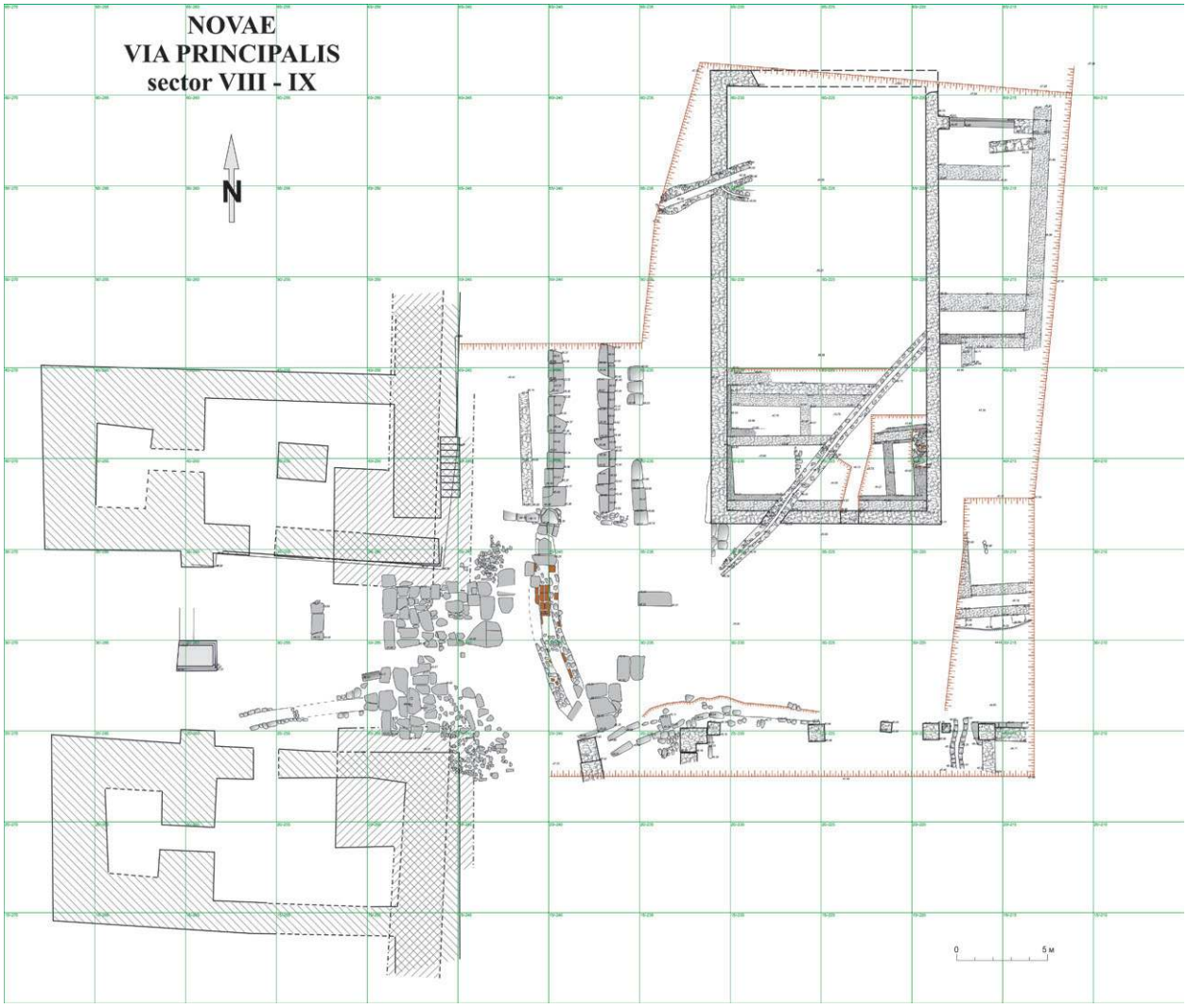
The studied remains from the eastern gate and the towers present an important contribution to the research on the military fortresses on the Lower Danube. The newly discovered sections of the *Dimum*'s curtain walls from the late Roman period also show that the shape and size of the military fortress from the last quarter of the 3rd and 4th c. mirror those of the fortress from the early Roman period.

Gergana Kabakchieva, gkabakchieva@abv.bg

№ 17. РИМСКИ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД НОВЕ – СЕКТОР VIII/IX

Евгения Генчева, Петя Андреева

Разкопките в сектор VIII/IX на римския военен лагер и ранновизантийски град Нове се проведоха от 24.08. до 20.09.2020 г. Консервацията на обекта бе извършена от 24.09. до 27.09. 2020 г. Работи се на две места на обекта – във вътрешността на сградата – *scholae* на I кохорта и на изток от нея.

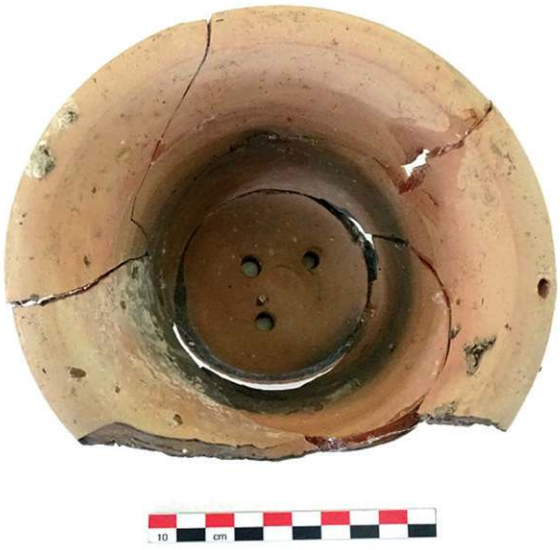
Обр. 1. Нове, сектор VIII/IX – план

Fig. 1. Novae, sector VIII/IX – layout

Обр. 2. Нове, сектор VIII/IX – съд за производство на сирене

Fig. 2. Novae, sector VIII/IX – a vessel for cheese production

Обр. 3. Нове, сектор VIII/IX – съд за производство на сирене (поглед отгоре)

Fig. 3. Novae, sector VIII/IX – a vessel for cheese production (view from above)

Продължи проучването на разпределението на помещенията във вътрешността на голямата правоъгълна сграда. Бе установено, че тя се състои от малки помещения със стандартната за военните лагери ширина от около 3 м, разделени от следващите с коридор. Коридорът е широк около 1,50 м. При преустройството на сградата е запазван същият ред с много малки отклонения. По-този начин по-късните зидове застъпват по-ранните. Застъпването на външните зидове на сградата, което бе установено в предишни години, се повтаря и при вътрешните, т. е. строежът е повтарял една и съща схема.

При разкопките във вътрешността на сходето бяха установени известните ни вече пожари, които явно обхващат цялата сграда. Същите не са констатирани извън нея. Най-голям е пожарът от средата или от втората половина на III в., като най-късните монети от пласта са от времето на Гордиан III (238 – 244 г.). Пластът със следи от опожаряване е с дебелина почти 0,40 м и се състои само от въглени, пепел и голямо количество съдове, главно амфорна тара. Дали можем да го свържем с готските атаки от това време е трудно да се каже, тъй като нямаме сигурни данни за това, че готите на Книва са превзели легионния лагер.

С пожара е свързана и една много интересна находка, а именно в дъното на амфора тип Dressel 14/ Dyczek 11 е открито известно количество семена от вида бяла лупина (*Lupinus albus L.*)[1]. Тя се открива за първи път на територията на България, поради което представлява значителен интерес. Досега няма данни за употребата на лупина от археоботаничните находки у нас. Семената са разположени и без обвивките, от което може да се предположи, че са приготвени за по-нататъшна употреба. Те се варят, както всички бобови, за да се премахне горчивината, която се дължи на съдържащите се в тях алкалоиди. Изглежда, че елиминирането на токсичните съставки се извършва умишлено чрез варене и многократна смяна на водата.

Лупината е широко разпространена в Римската империя по цялото Средиземноморие. Семената на различните видове лупина се накисват в течаща вода с цел да се премахнат токсичните вещества и след това могат да се пекат, варят, сушат, мелят. Вероятно поради горчивия си вкус този вид, въпреки високата си хранителна стойност, не е повсеместно култивиран. Интересното в случая е импортът на този продукт, който е свързан с хранителните навици на войниците от I кохорта. Техният произход е вероятно от Средиземноморието, където са свикнали с вкуса и качествата на лупината.

Към същия хронологически период трябва да отнесем и находките на около десетина съда с по три пробити на дъното дупки (обр. 2). Съдовете са с прави стени и леко извито устие. Изработени са от много добре пречистена и изпечена глина. Те се използват за производството на сирене, като дуп-

[1] Благодаря на доц. д-р Цветана Попова за определянето и цялостната информация за вида.

ките служат за оттичане на суроватката. Подобни съдове са откривани и на други места в Нове, например в отводнителния канал на студения басейн на големите легионни терми (Кленина 2006, 29, 118).

Производството на сирене във военните лагери е многократно потвърждавано както от писмените извори, така и от находките на специалните съдове (Junkelman 1997, 153). В античните извори се споменава за различни видове, сред които и твърдо сирене, което може да се носи по време на поход. Намерените съдове за производство на сирене могат да бъдат свързани и с религиозни обреди, например за правенето на обреден хляб – *libum,* който съдържа голямо количество сирене (Junkelman 1997, 196).

Този строителен период завършва около средата на III в. с някакъв катаклизъм, за който говори и находката от 41 провинциалноримски монети, открити в първото помещение на таберните, покрай *via principalis*. Най-късната монета в нея е отново на Гордиан III (238 – 244 г.).

Значително по-малък е пожарът от края на IV в., който на места в тази част на сградата не се забелязва, поради покъсни нарушения.

Интересна е ситуацията източно от сградата на схолето. Там, в северния край на разкопаната площ, е разкрит изцяло тържествен вход с каменен праг и два тухлени пиластъра, върху които вероятно са стояли колони. Пиластрите са прилепени към източната стена на схолето и към стената, отделяща следващата сграда на лагера. Тухлите, от които са изградени, са с дебелина 6 см и най-често с печат LEPIFICOR, характерен за периода 324 – 339 г., определен по историческите събития от това време (Sarnowski 1991, 16). Входът е широк 3,15 м. Той обособява улица, която отделя сградата на схолето от следващата. Тя е очертана през IV в., вероятно по времето на Константин I, когато в лагера настъпват редица преустройства.

Обр. 4. Нове, сектор VIII/IX – тържествен вход към улицата, която разделя схолето от следващата сграда през IV в.

Fig. 4. Novae, sector VIII/IX – ceremonial doorway to the street dividing the scholae and the adjacent building in the 4th c. AD

В по-късен период улицата е пресечена от жилищни помещения. На около 0,60 м от входа се намират останките на късен зид, който затваря от север помещение с хоросанов под и частично запазени тухли върху него. Той лежи на дълбочина 46,40 м. Цялото пространство под него на дълбочина над 1 м е запълнено с големи камъни, върху които е излято огромно количество хоросан и е нареден тухлен под, който в момента е лошо запазен. По всяка вероятност западната стена на разглежданото помещение се намира във вътрешността на схолето, което определя строителството на въпросното помещение най-рано през втората половина на V в., когато вече лагерът е превърнат в цивилен град.

На юг от разглежданото помещение е разкрит ъгъл от мазе, което, ако се съди по монетите, е разградено през VI в. В северната стена на мазето се намира ниша за проветрение – характерен елемент на мазетата от римската епоха в лагера. Тези ниши преминават през цялата ширина на стената, те са изградени от тухли, образуващи арки. Интересното при тази, която е висока 0,96 м, е опитът за намаляване на височината ѝ: тя е преградена и долната ѝ част е запълнена с дребни камъни и парчета от тухли. Тези ниши са използвани и за поставяне на лампи за осветление на мазето.

Започна разчистването и на първото помещение от таберните на военния лагер, което не беше

Обр. 5. Нове, сектор VIII/IX – ниша за проветрение

Fig. 5. Novae, sector VIII/IX – a ventilation niche

завършено, но в него е открита колективната находка от римски провинциални монети – 41 броя, върху които личат следи от слама и треви. Учудващо, находката се намира в средата на помещението и не изглежда да е специално скрита. Тя е била поставена в сандъче, което се е затваряло с желязна закопчалка.

Литература

Кленина 2006: Столовая и кухонная керамика III – VI веков из Нов (Северная Болгария) (Novae. Studies and Materials, II). Poznań – Sevastopol, 2006.

Dyczek 2001: P. Dyczek. Roman Amphorae of the 1st – 3rd centuries AD found on the Lower Danube. Typology. Warszawa, 2001.

Junkelman 1997: M. Junkelman. *Panis militaris*. Die Ernährung des römischen Soldaten oder der Grundstoff der Macht. Mainz, 1997.

Sarnowski 1991: T. Sarnowski. Późnorzymskie stemple legionów dolnomezyjskich. – Novaensia, 1991, 2, 9 – 31.

ROMAN MILITARY CAMP AND EARLY BYZANTINE TOWN OF *NOVAE* – SECTOR VIII/IX

Evgenia Gencheva, Petya Andreeva

Summary

During the 2020 field season, the continued excavations of the large rectangular building, the *scholae* for soldiers of the first cohort, were aimed at defining the internal space distribution and room arrangement. The interior of the *scholae* has been divided into a series of small rooms, about 3 m in width, separated by 1.5-meter-wide corridors. During the reconstruction phases of the building, the arrangement of the rooms remained the same, indicating only a slight deviation of the axis. As a result, the later walls rested on the corresponding sections of the earlier walls. The exterior building walls were built in accordance with the construction phases of the interior walls.

The layers burned in consecutive fires are further unearthed inside the building. It is noteworthy that no burned layers are evidenced outside the building. Large-scale fire occurred in the middle or the second half of the 3rd c., as indicated by the coins of Gordian III (238 – 244). An interesting find from that layer consists of white lupine seeds (*Lupinus albus L.*) found in an amphora of the Dressel 14/Dyczek 11 type. These particular plant species are attested for the first time in the territory of Bulgaria.

Structures of particular significance are unearthed in the area east of the *scholae*. In the northernmost excavated part of this section there is a great open doorway equipped with a stone threshold and flanked by a brick pilaster on either side, which probably supported columns, now missing. The pilasters were attached to the eastern exterior wall of the *scholae* and, respectively, to the western exterior wall of the adjacent building. The pilasters were built of bricks mostly stamped with LEPIFICOR, which are to be assigned to the period AD 324 – 339. The street was overlapped by residential buildings of a later date.

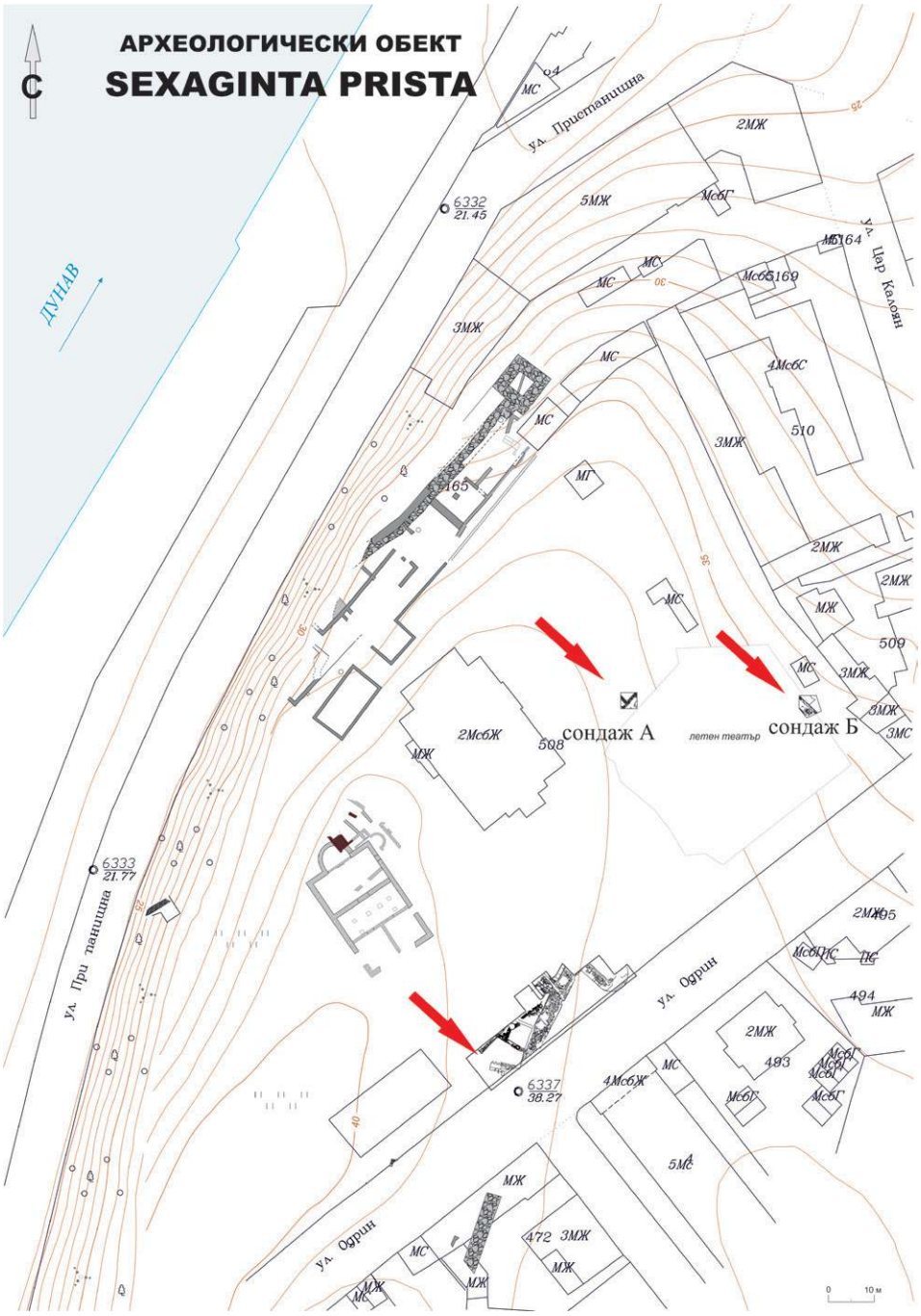
Evgenia Gencheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, evgencheva@abv.bg

Petya Andreeva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, petya_letters@abv.bg

№ 18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА

Върбин Върбанов, Светлана Тодорова

В периода 14.09. – 29.10. и 20. – 24.11.2020 г. бяха извършени археологически проучвания на територията на късноримския кастел Сексагинта Приста. Разкопките са финансирани от Министерство на културата на Република България. В тях участваха археолозите Н. Русев, С. Великова, Р. Йорданова (РИМ – Русе), М. Денчев (студент, СУ „Св. Климент Охридски“), доброволците И. Великов

Обр. 1. Сексагинта Приста. Проучена площ 1976 – 2020 г.

Fig. 1. Sexaginta Prista. Explored area 1976 – 2020

Обр. 2. Квадрати А1 и В1. Част от крепостната порта и късноримски сгради (снимка И. Великов)

Fig. 2. Grid squares A1 and B1. Part of the fortress gate and late Roman buildings (photo I. Velikov)

Обр. 3. Сондаж А. Южен ъгъл от римска сграда, II – III в. (снимка И. Великов)

Fig. 3. Trench A. South corner of a Roman building, 2nd – 3rd c. AD (photo I. Velikov)

(РИМ – Русе), Р. Гатев и трима работницш. Геодезическото заснемане е дело на инж. А. Каменаров, консервация на находките – М. Томанова (РИМ – Велико Търново), обработка на археозоологичния материал – доц. Д. Владова (Тракийски Университет – Стара Загора), заснемане с дрон – И. Великов.

Поради инвестиционни намерения на Изпълнителна агенция „Военни клубове и военно почивно дело“ проучванията бяха в три сектора – кв. A_1/B_1, сондаж А и сондаж Б (обр. 1).

Квадрати A_1/B_1 (обр. 2). Цел на проучванията през 2020 г. бе изчерпване до стерил на квадрати A_1 и B_1 и приключване на сектора, започнат през 2015 г. Започна се от съвременно ходово ниво (кота 39,20). До кота 38,50 пластът е съвременен, с голямо количество находки предимно от XIX в. В южната част на кв. A_1 са регистрирани вкопавания от ново време с по-тъмна пръст, камъни и находки от късноосманския период. Те продължават до достигнатото за годината ниво (кота 36,70). Те разрушават почти изцяло по-ранните нива. Регистрирани са седем ями, от които една е късноантична, а останалите са от XIX и XX в. В насипните пластове са открити находки от VI и XI в.

От късноримската епоха е зид на сграда, развиваща се в западна посока. През сезона е засечен нейният ъгъл. От същия период е запазен и малък участък от югозападната част на кв. B_1 и северозападната на кв. A_1. Тук, освен голямото количество късноримска керамика, са открити и седем монети, най-ранната от които е квадранс на Траян, а най-късната е емисия от периода 408 – 423 г.

В площта на югоизточната стена са открити 27 находки от римската, късноримската и средновековна епохи и 42 монети (10 от периода II – III в., 15 от IV – V в., три от VI в., три от XI в., 11 от XVI – XVII в.).

Сондаж А. Намира се в източния край на кастела Сексагинта Приста, източно от постройката на Военния клуб и западно от летния театър (обр. 3). Размерите на сондажа са са 3,50 × 3,50 м, ориентиран приблизително по посоките на света. Нивото на повърхността е на кота около 39,50 и насипът продължава до около 38,50. Той нарушава късносредновековния некропол, разположен тук. Открити са кости от няколко индивида, преотложени в насипа. На ниво 38,40 в северния и източен профили са открити останки от скелети, маркиращи нивото на некропола в това място. На кота 37,90 в североизточния ъгъл на сондажа се разкриха останки от зид от необработени камъни на глинена спойка. В останалата част на сондажа зидът е запазен от ниво 37,20. Представлява южен ъгъл от римска сграда. Тя се датира в III в. по откритите 15 монети и находки.

Обр. 4. Сондаж Б. Източни зидове от късноримски сгради, IV – V в. (снимка И. Великов)

Fig. 4. Trench B. Eastern walls of late Roman buildings, 4th – 5th c. AD (photo I. Velikov)

В дълбочина са проучени четири тракийски ями – 1, 1а, 2 и 3. Първите три са проучени напълно в рамките на сондажа, а яма 3 е проучена частично. Яма 3 попада под римската сграда, има дължина 2,85 м, ширина 1,0 м и е проучена до ниво 34,64. Яма 1 е разкопана до кота 35,16 – ниво на дъното. Яма 1а е проучена до 34,45 – нивото на дъното. По откритите находки ямите се датират в периода II в. пр. Хр. – I в.

Сондаж Б (обр. 4). Намира се в източния край на кастела Сексагинта Приста, източно от Летния театър. Нивото на повърхността е на кота около 41,0 и насипът продължава до около 39,40. Той нарушава късносредновековния некропол, разположен тук. На ниво 39,38 в западния профил са открити кости от долните крайници на един индивид *in situ*. Гробът е бил разрушен при строежа на Летния театър през 1961 г.

При южния профил, на кота 39,18 се регистрират останки от зид на хоросанова спойка с ориентация С – Ю. В по-голямата си част е запазен на ниво 38,60 – 38,30 (където свършват и съвременните вкопавания). На около 1,20 м западно от него, в посока летния театър, се регистрира друг успореден зид, също на хоросанова спойка. Той е по-късен и разрушава падналата покривна конструкция от първия. Двата зида са от сгради от вътрешността на римския кастел, разрушени при строежа на Летния театър. Сградите са се развивали на запад и сега от тях са запазени само източните им стени. Между двата зида, на ниво 38,40/38,30 е зачистено хоросаново ниво, което застъпва останки от паднала покривна конструкция (кота 38,20 – 38,0). Над него са открити шест монети от средата на IV в. В контекста на покривната конструкция са открити 24 монети от началото до средата на IV в. В сивия пласт под горното ниво са открити 13 монети, също до средата на IV в. Освен тях са открити голямо количество късноримска керамика и животински кости. Достигнатото ниво е 37,40.

Извън късноримските сгради в насипа на изток (до кота 38,0) са открити шест късноримски монети от средата на IV до средата на V в. Под това ниво следва пласт жълта глинеста пръст (разложен кирпич) до кота около 37,20. В жълтия пласт са открити 35 монети, от които 14 са от първата

половина на V в., останалите са от средата и втората половина на IV в. Тук са открити и три амфори. Под жълтия пласт следва такъв от кафява пръст, в който са открити 31 монети от началото до 40-те години на IV в.

Зидът на късноримската сграда е дълбоко фундиран (до кота 35,50) и застъпва зид от римската епоха – ъгъл от сграда, изградена от камъни на глинеста спойка. Той се намира в ЮИ ъгъл на квадрата. Засечен е от ниво 36,10 и фундиран до кота 35,48. В контекста на сградата се откри голямо количество керамика от периода II – III в. В пласта са открити три монети – на Клавдий I, Галиен и Аврелиан. Във вътрешността на сградата се достигна до кота 35,40. Културният пласт не е изчерпан, но поради опасност от свличане на профилите работата е прекратена.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN FORTRESS *SEXAGINTA PRISTA*

Varbin Varbanov, Svetlana Todorova

Summary

The excavations in 2020 were conducted in three sectors – grid squares A_1/B_1, trench A, and trench B (fig. 1).

Squares A_1/B_1 (fig. 2). From elevation 39.20 to 38.50 m the layer is modern in date. In the reached level of 36.70 m, seven pits were registered, one of which is late antique, and the others are from the 19th – 20th c. From the late Roman period there is a wall of a building developing to the west.

Trench A (fig. 3). It is located in the eastern area of the *Sexaginta Prista* fortress. The elevation at the surface is about 39.50 m, and a levelling layer continues down to ca 38.50 m. It destroys the late medieval necropolis located here. At elevation 37.20 m, remains of a wall were discovered. It is a S corner of a Roman building, dated to the 3rd c. AD, according to the discovered finds and 15 coins.

Four Thracian were studied in depth – 1, 1a, 2 and 3. According to the discovered finds, the pits date back to the 2nd c. BC – 1st c. AD.

Trench B (fig. 4). It is located in the eastern area of *Sexaginta Prista*. The elevation of the surface is about 41 m, and a levelling layer continues down to ca. 39.40 m. At the southern cross-section, at elevation 38.60 – 38.30 m, remains of a mortar wall, N – S oriented, are registered. At ca 1.20 m to the west of it, another parallel wall is registered, which is chronologically later and cuts the layer of roof destructions associated with the first wall. The two walls belong to buildings of which only the eastern sections are preserved. According to the 127 coins found, the buildings are dated to the 4th – 5th c. AD.

Beneath one of the late Roman walls, another wall from the Roman period – a corner of a building – was excavated. It is located at elevation 36.10 m and the foundations are at 35.48 m. In the context of the building, a large amount of ceramics from the 2nd – 3rd c. AD was found.

Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg
Svetlana Todorova, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, svetla_p_todorova@abv.bg

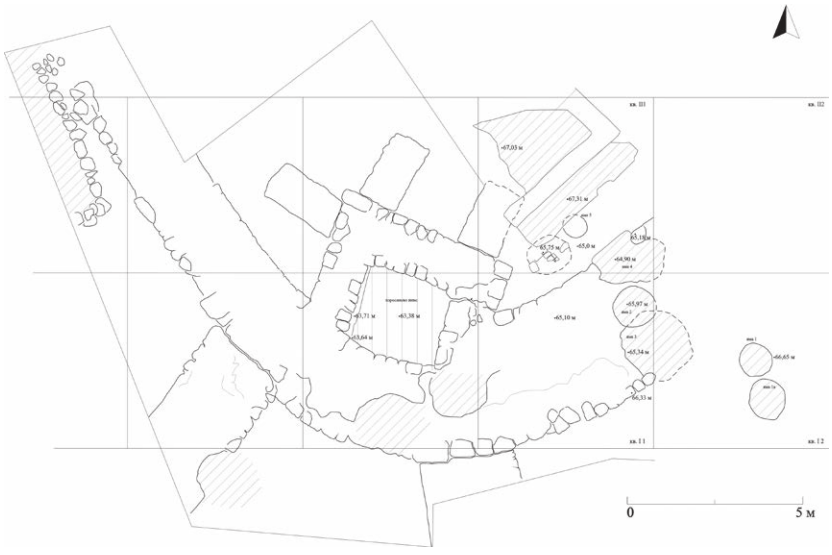

№ 19. КЪСНОРИМСКА КРЕПОСТ ТРАНСМАРИСКА, ТУТРАКАН. ЮГОЗАПАДНА КУЛА

Върбин Върбанов, Георги Митев

В периода 26.10. – 19.11.2020 г. бяха извършени редовни археологически проучвания на територията на късноримския кастел Трансмариска. Разкопките са финансирани от Министерство на културата на Република България и ИМ – Тутракан. В тях участваха Н. Русев, С. Тодорова (РИМ – Русе), И. Иванов (ИМ – Клисура) и седем работници. Геодезическото заснемане е на инж. В. Вълчев (НАИМ – БАН, филиал Шумен), обработка на керамичния материал – Н. Русев (НИНКН), консервация на находките – М. Томанова (РИМ – Велико Търново), обработка на археозоологичния материал – доц. Д. Владова (Тракийски Университет – Стара Загора), заснемане с дрон – К. Чанев.

През 1970 г. при спасителни разкопки, извършени от Р. Змеев, е разкрита част от късноримска кула на улица „Назъм Хикмет“ (сега улица „Крепостта“) в гр. Тутракан. През 2001 – 2003 г. е разкрит участък от 34 м, от южната крепостна стена заедно с две кули, долепени на фуга до нея. В момента участъкът е консервиран и експониран. През 2008 г. са направени три сондажа, северно от бившето училище „П. Р. Славейков“. През периода 2013 – 2015 г. в двора на училището е разкопан ЮЗ ъгъл на крепостта с една вътрешна и една външна кули и прилежащата куртина. Работено е сондажно, без план-квадратна мрежа. Разкрити са около 190 кв. м.

Обр. 1. Трансмариска, югозападен ъгъл. Проучена площ 2013 – 2015 и 2020 г. (снимка К. Чанев)

Fig. 1. Transmarisca, south-western corner. Explored area 2013 – 2014 and 2020 (photo K. Chanev)

През 2020 г. бе заложена план-квадратна мрежа по посоките на света с цел проследяване на трасето на крепостната стена източно от проучвана по-рано площ. Отворени са три нови квадрата I 1, I 2 и II 1 (обр. 1). Зачистени са и старите сондажи, с цел тяхното геодезическо и фотозаснемане.

В резултат на проучванията и след обработка на разкритията материла се достигна до следните изводи относно стратиграфията на обекта:

Обр. 2. Западен профил на проучваната площ, с рушевини от крепостната стена и сграда от XIX в. (снимка К. Чанев)

Fig. 2. Western cross-section of the excavated area, with remains of the fortress wall and a 19th c. building (photo K. Chanev)

Нива от XIX – XX в. Най-късното ниво е представено от основите на училище „П. Р. Славейков“, построено през 1952 г. и съборено през 2006 г. В проучваната площ попадат дълбоките фундаменти на физкултурния салон, стъпващи върху крепостната стена. През 2020 г. западно от крепостната стена, в западния профил, са разкрити основи на къща от XIX – началото на XX в. Тя е вкопана в пласт с деструкции от крепостната стена. В профила над сградата има останки от друга паянтова постройка от тухли, вероятно стопанско помещение от периода преди построяване на училището (обр. 2).

В проучваната площ са вкопани множество ями, от които през 2020 г. са документирани нови пет и поне четири от предните проучвания. Трите са вкопани в крепостната стена. Една е проучена изцяло, а другите – частично. В яма 3 е открита монета от 5 стотинки, емисия от 1906 г. Ямите са септични, а датировката им е в първата половина или по-скоро средата на XX в.

Нива от I – VI в. Няма открити материали от средновековната епоха. Мястото е обитавано от I до VI в. От последния век има малко находки, главно керамика, намирана в насипните пластове (до ниво около 66,0 м), главно във вътрешността на крепостта (кв. II 1). Извън крепостните стени има дебел пласт от деструкции, от ниво около 65,0 до 63,40/63,70 (при западната стена) и до 66,60 до 65,0 (при южната

Обр. 3. Горна част от от митраистка вотивна плоча с изображение на Сол, II – III в., варовик (снимка В. Върбанов)

Fig. 3. Upper part of a Mithraic votive plaque with a depiction of Sol, 2nd – 3rd c. AD, limestone (photo V. Varbanov)

Обр. 4. Фрагмент от капител с изображение на Ника (?), II – III в., варовик (снимка В. Върбанов)

Fig. 4. Fragment of capital with a depiction of Nike (?), 2nd – 3rd c. AD, limestone (photo V. Varbanov)

стена). В тези пластове са открити преизползвани архитектурни детайли, девет монети, най-късните за сезона (от емисия 364 – 378 г. до 408 – 423 г.) и голямо количество строителна керамика, главно тухли и минимално количество битова късноантична керамика. Под нивото с деструкции от запад е достигнат кафяв пласт, в който са открити монети от края на IV – началото на V в.

В началото на IV в. към крепостната стена е пристроена външна ветрилообразна кула. Преди IV в. крепостта е с вътрешни кули. През 2015 г. в ЮЗ вътрешна кула са открити и най-ранните монети от Трансмариска: изтрит ас от началото на I в. и ас на Клавдий I (Върбанов, под печат). През 2020 г. се достигна до вътрешен банкет в кулата, на кота 63,70. Малко под него се стигна и до хоросаново, вероятно подово ниво (кота 63,64 – 63,48). Проучването за сезона бе прекратено до това ниво. Откритата керамика и находки са от периода I – III в.

В кв. I 1 и II 1 се достига до останките от крепостната стена, от която са разкрити 4 м от вътрешното ѝ лице. Само при южното ѝ лице е запазена до кота 66,33, докато на север е на ниво 65,20/65,10. В стената са вкопани три ями от модерно време.

В малък участък северно от лицето на стената (във вътрешност крепост) е запазен пласт от Античността. Тук са открити основната част от находките (главно керамика и монети). В оставения профил на север е регистрирана частично запазена пещ с под от тухли (ниво под 65,70). Материалите, открити до това ниво, са от периода III – IV в. (40 монети от последната четвърт на III в. до 347 – 348 г.). След това ниво до достигнатото за сезона – 65,0 м, материалите са от III – IV в.

В кв. I 2 е достигнато ниво 66,70 – 66,60 над морското равнище (при ниво на повърхността – 67,50/67,30). Добре се очертава пласт от деструкции на крепостната стена, от хоросан и фрагментирани антични тухли. В него се очертават вкопавания от модерно време. Проучването е преустановено на достигнатото ниво.

През 2020 г. са инвентирани 84 находки, от които 56 монети от I до V в. и една от 1906 г. Сред по-забележителните са част от вотивен митраистки релеф и от капител с релефно изображение на Ника (обр. 3, 4), открити сред деструкциите от крепостната стена в кв. I 2.

В заключение може да се каже, че разкритите структури са от ранния лагер на Трансмариска, изграден през втората половина на I в. Към него се отнася ъгловата вътрешна кула и крепостната стена. През късноримско време (началото на IV в.) на фуга е прилепена ветрилообразна кула. Точни паралели на подобно архитектурно решение

има в крепостите по лимеса в Горна Панония. Според монетния материал, открит до момента, интензивното обитание тук е до средата на IV в.

Поради малката (и не до стерил) проучена площ за обобщения относно периодите в съществуването на ранната крепост е твърде рано. Откритите материали го поставят в периода I – VI в., като от последните два века са много малък процент. Възможно е Трансмариска да има две крепости или северно разширение на ранната, по-малка крепост.

Литература

Върбанов, под печат: В. Върбанов. За ранния лагер на Трансмариска. Монети от проучването на югозападната кула през 2015 г. – Известия на Регионален Исторически музей Разград, 3, под печат.

LATE ROMAN FORTRESS *TRANSMARISCA*, TUTRAKAN. SOUTHWESTERN TOWER

Varbin Varbanov, Georgi Mitev

Summary

In 2013 – 2015, the southwestern tower of the *Transmarisca* fortress was excavated by means of test trenches. In 2020 the research of this site was resumed.

A length of 4 m of the inner face of the curtain wall was unearthed. In a small area inside the fortress, an antique layer is preserved. Most of the finds were found here. A partially preserved kiln was registered. The level reached in the 2020 season is at elevation 65 m, and dates back to the end of the 3rd – beginning of the 4th c.

Outside the curtain wall there is a thick layer of ruins. Reused architectural details, nine coins and a large amount of architectural ceramics, mainly bricks were discovered. At the beginning of the 4th c., an external, fan-shaped tower was added to the curtain wall. Prior to the 4th c., the fortress featured internal towers. In 2020, a bank was reached in the inner tower at elevation of 63.70 m. Underneath, a floor of mortar was reached. The discovered ceramics and finds date to the 1st – 3rd c. AD.

In 2020, 84 small finds were inventoried, of which 56 coins from the 2nd – 5th c. Among the most remarkable finds are a fragment of a votive Mithraic relief and a capital with a relief image of Nike (figs 3 and 4).

The structures in 2020 are from the early camp of *Transmarisca* built in the second half of the 1st c. AD. It includes the corner inner tower and the curtain wall. In the early 4th c., a fan-shaped tower was constructed at the outer face of the curtain wall. According to the coins discovered so far, the most active habitation here lasted until the mid-4th c.

The limited scale of the excavations does not allow refining the periods of existence of the early fortress. The discovered materials generally date to the 1st – 6th c., with only a small percentage dated to the last two centuries. There are no materials from the medieval period. It is possible that *Transmarisca* had two fortresses, or a northern extension of the early smaller fortress.

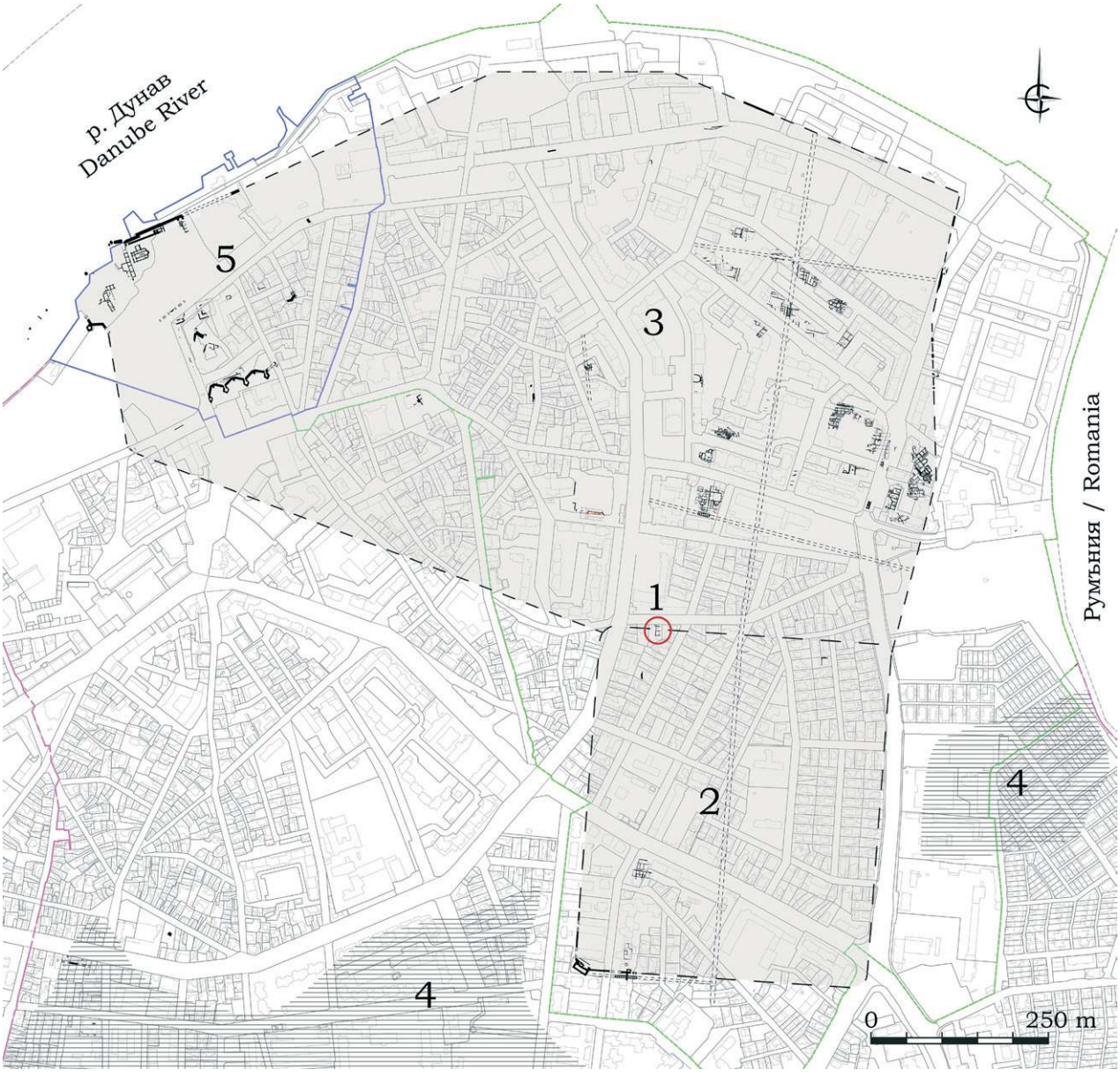
Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg
Georgi Mitev, Museum of History – Tutrakan, 1 Suvorov Square, 7600 Tutrakan, lupusperegrinus@gmail.com

---

№ 20. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СГРАДА ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ В СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов, Светлана Ганчева

Разкопките се извършиха в имот с идентификатор 66425.501.123 по КККР на гр. Силистра, УПИ IV – 123, кв. 25, на ул. „Васил Левски“ № 18, попадащ в територията на АГНКЦ „Римски легионен лагер и цивилно селище“ (обр. 1). Проведени са от екип от РИМ – Силистра, включващ авторите и Калоян Димов.

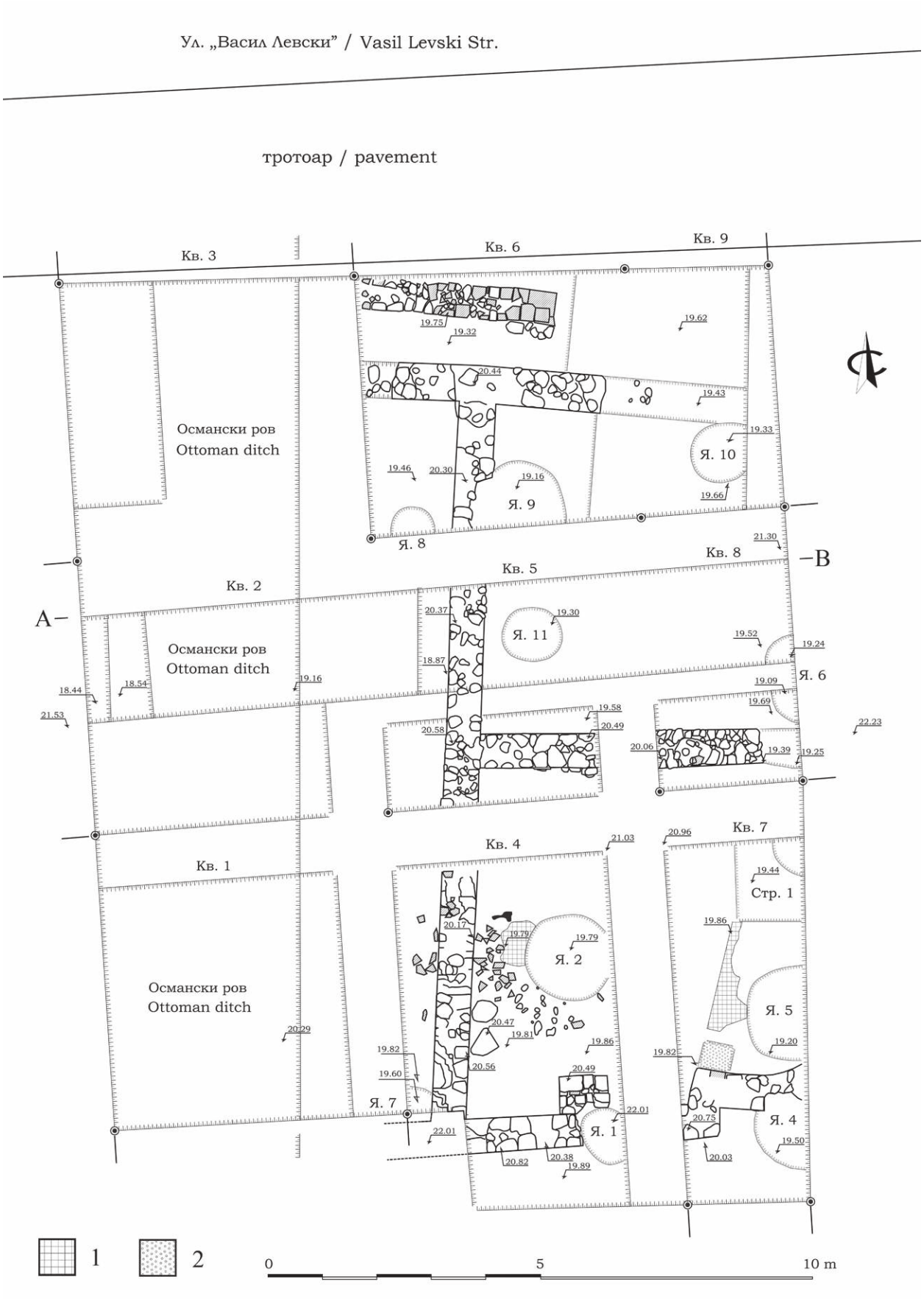
Обр. 1. Карта на гр. Силистра: 1. Разположение на обекта; 2. Лагер на XI Клавдиев легион; 3. Предполагаема укрепена площ на Дуросторум през IV в.; 4. Некропол; 5. Кастел от VI в.

Fig. 1. Map of the town of Silistra: 1. Location of the site; 2. Camp of Legio XI Claudia; 3. Supposed fortified area of Durostorum in the 4th c.; 4. Necropolis; 5. Castellum from the 6th c.

Проученият участък е с площ 210 кв. м (обр. 2). Теренът видимо се снишава в западна посока под формата на хлътване покрай бул. „Македония“. Още в началото на разкопките се изясни, че това се дължи на рова пред източната крепостна стена на османска Силистра, която е разкрита през 1993 г. на 50 м южно от обекта, на ул. „Патриарх Евтимий“ № 52. След отнемането на повърхностен пласт до дълбочина 0,40 – 0,90 м и престъргването на дъното на изкопа, на кота 21,15 м се установи, че ровът заема западната половина от обекта, а върху източната половина е изхвърлен при изкопаването му дебел льосов пласт. Тези фортификационни съоръжения датират от първата третина на XIX в. Нанесени са най-рано върху карти от 1829 г. и са заличени в началото на XX в.

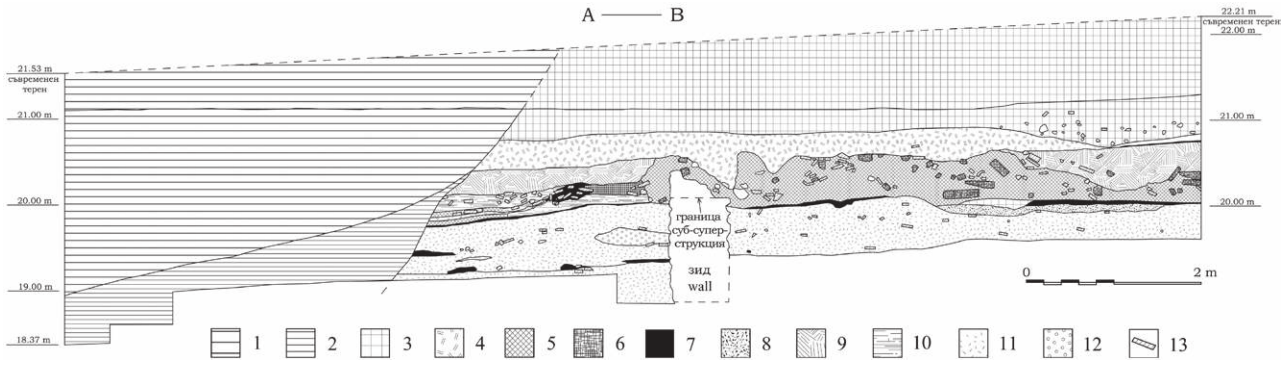
На кота 21,15 бе трасирана план-квадратна мрежа от девет квадрата. Квадрати 1, 2, 3, 5, 6 са с размери 5 × 5 м, кв. 4 е с размери 5 × 7 м, кв. 7 има размери 7 × 2,5 м, а кв. 8 и 9 са с размери 5 × 2,5 м. Профилните ребра между тях са с ширина 1,0 м. Приблизително по средата и по цялата дължина на изкопа бе оформен сондаж, ориентиран З – И с ширина 2,0 м.

В западната половина на сондажа беше изследван ровът. В западния край е дълбок 3,30 м от котата на съвременния терен и достига до кота 18,37. Дъното е пропит с кал льос и на тази дълбочи-

Обр. 2. План на обекта: 1. Жълта пръст; 2. Тъмна пръст с камъчета

Fig. 2. Plan of the excavated area: 1. Yellow soil; 2. Dark soil with small stones

Обр. 3. Стратиграфски профил (А – В). 1. Османски ров с пълнеж от кафяво-черна пръст с материали от края на XIX – началото на XX в.; 2. Пълнеж на рова от сиво-кафява, глинеста пръст; 3. Жълт льос, натрупан при изкопаването на рова през XIX в.; 4. Сиво-черна пръст с малко отухлени бучки и керамика от VI, X – XI в.; 5. Деструкции от късноантична сграда – фрагменти от отухлени кирпичи и керемиди; 6. Изпечен кирпич; 7. Овъглен слой; 8. Изпечена от пожар пръст; 9. Светлокафява пръст с отухлени бучки; 10. Пласт с въглени и начупени керемиди; 11. Светлокафява пръст с материали от II – III в., в горната част монети от IV в.; 12. Речен чакъл; 13. Строителна керамика, предимно керемиди

Fig. 3. Stratigraphic cross-section (A – B). 1. Ottoman ditch filled with dark soil containing materials from the late 19th – early 20th c.; 2. Filling of the ditch with brown clayey soil; 3. Yellow loess, heaped during the digs of the ditch in the first half of the 19th c.; 4. Dark gray soil with red burnt clay particles and pottery from the 6th, 10th – 11th c.; 5. Layer of destruction – fragmented adobes and ceramic tiles; 6. Red burnt adobe; 7. Charcoal layer; 8. Burnt soil; 9. Light brown soil with red burnt clay particles; 10. Layer containing charcoal and fragmented tiles; 11. Light brown soil containing materials from the 2nd – 3rd c. and coins from the 4th c. at the upper part; 12. River gravel; 13. Architectural ceramics, mostly roof tiles

Обр. 4. Изглед от югоизток към южното помещение на късноантичната сграда

Fig. 4. View from southeast to the southern room of the late antique building

на ровът се пълни с подпочвени води. Ровът е запълнен с пръст, строителна и битова керамика, железни и други предмети от края на XIX – началото на XX в. След уточняването на източната граница на рова в кв. 1 – 3 отнемането на механични пластове в тях бе преустановено на дълбочина 1,20 м от съвременния терен, защото регистрирахме единствено запълването на рова със съвременни материали.

Разкопките бяха съсредоточени в кв. 4 – 9, където разкрихме останките от сграда от кота 20,82 (най-високо запазен зид) до кота 19,00. Сградата е ориентирана С – Ю с отклонение около 10° на запад. Зидовете са широки 0,60 – 0,70 м и са изпълнени от средни и подребни ломени камъни на бял хоросан с малко счукана тухла при суперструкцията и без хоросан при фундаментите. На места са влагани фрагменти от тухли. Общата дължина на двупространствената (?) сграда е 14,5 м. Ширината не е установена, понеже източната стена попада извън изкопа, а от запад сградата е засегната от рова. Южното помещение е с вътрешна дължина 6,55 м, с екседра от изток (обр. 4). Траншея с ширина 0,60 м показва, че екседрата е била преградена в основата с допълнителен зид, който е демонти-

ран в миналото. Каменният материал от зидовете на сградата е извлечен в още три участъка: източния и западния край на северния зид, и при вътрешния зид в кв. 8, но трасетата им се проследяват безпроблемно след престъргване. Северното помещение е с вътрешна дължина 6,04 м. Външното южно лице на сградата в кв. 4 и на екседрата в кв. 7 са старателно фугирани с бяло-розов хоросан (обр. 5). Документирани са продължения на северния и южния зид в западна посока, пресечени от османския ров, но между тях липсват други зидове. От това следва, че сградата е имала дълго 13 м помещение или портик от тази страна.

Обр. 5. Външно лице на късноантичната сграда в кв. 7

Fig. 5. Outer face of the late antique building in grid square 7

Културните пластове се разграничават много отчетливо в профилите на централния сондаж и на квадратите (обр. 3). Най-долу, от кота 19,10 до кота около 20,00 пръстта е сравнително хомогенна, светлокафява, с монети и керамика от II – III в., като на доста места на ниво около 19,35 се е образувал овъглен слой. В горната част на хомогенния пласт, около нивото на пода, се откриват постумни монети на император Константин I (306 – 337 г.) и на наследниците му. Втори овъглен слой с дебелина до 6 см се проследява навсякъде върху пода на сградата на кота около 20,00, който, наред с опушените лица на запазените суперструкции, свидетелства за нейното опожаряване. В контекста на пожара е открита монета на император Валентиниан II (375 – 392 г.). Следва дебел до 0,60 м пласт от деструкции: фрагментирани тегули и имбрици от покрива, голямо количество печени кирпичи с размери 40 × ? × 9 см и битова керамика от IV – V в. Преобладават тегулите от IV – V в., но се откриват и тегули от II – III в. Тъй като от суперструкцията на сградата са запазени единствено каменни стени, отухлените кирпичи може би произхождат от градежа на втори етаж. От тези деструкции произхождат монета на император Аркадий (383 – 408 г.) или Хонорий (393 – 423 г.) и желязна брадва. Монета на император Теодосий II (402 – 450 г.) е намерена в траншеята от демонтирания зид, преграждал основата на екседрата в кв. 7. От приведените данни можем да заключим, че сградата е издигната през втората трета на IV в. и е опожарена в края на IV – средата на V в. Наличието на екседра предполага известна представителност. Над деструкциите от сградата следва еднороден пласт с дебелина 0,30 – 0,40 м, съдържащ керамика от VI в. и X – XI в. Липсват данни за обитаване на терена през периода XII – XIX в. Културният пласт завършва с дебелия до 1,20 м насип от жълт льос, натрупан при изкопаването на османския ров.

Успоредно на северния зид на описаната сграда е проучен по-ранен зид от сборен строителен материал: камъни и разноформатни тухли (едната с печат LEGXICL). Дръжка от трапезна амфора от II – III в. е също вложена в градежа. Зидът е проследен на дължина 3,70 м и е широк 0,60 м.

Тази част от Дуросторум е почти неизследвана. Съгласно предполагаемите граници на легионния лагер, северната му крепостна стена трябваше да попада в границите на изкопа (обр. 1). Предвижданията ни не се сбъднаха при разкопките и изясняването на северната граница на лагера остава бъдеща задача.

Важен резултат от разкопките е регистрирането на обитаване от X – XI в. В северния край на кв. 7 проучихме вкопаване с не особено отчетливи граници, с керамика от XI в. и монета на император Михаил VII (1071 – 1078 г.). Керамика от X – XI в. се откри в яма № 7, която разбива югозападния ъгъл на южното помещение на късноантичната сграда. Културните пластове, в три случая и останките на сградата са перфорирани от девет кръгли септични ями с керамика и находки от края на XIX – XX в.

При разкопките са открити 47 находки, сред които 31 монети, разпределени по следния начин:

Император	Брой
втора половина на II в. – първа половина на III в.	1
Марк Аврелий, сечена при Антонин Пий	1
Септимий Север (193 – 211)	2
Юлия Домна (193 – 217)	1
Галиен (253 – 268)	1
Салонина (253 – 268)	1
Клавдий II (268 – 270)	1
Константин I (306 – 337), постумна	3
Константин II (337 – 340)	1

Император	Брой
Констанс (337 – 350)	1
Констанций II (337 – 340)	4
Константинова династия	3
Валентинианова династия	1
Валентиниан II (375 – 392)	1
Аркадий (383 – 408) или Хонорий (393 – 423)	2
Теодосий II (402 – 450)	1
IV в.	4
край на IV в.	1
Михаил VII (1071 – 1078)	1

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A BUILDING FROM LATE ANTIQUITY IN SILISTRA

Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov, Svetlana Gancheva

Summary

The excavations were carried out at 18 Vasil Levski Str. (fig. 1). The western half of the site is occupied by the ditch in front of the eastern fortress wall of Ottoman Silistra. These fortifications date from the first third of the 19th c. and were eliminated in the early 20th c. The ditch is 3.30 m deep from the modern terrain level.

In grid squares 4 – 9 we discovered the remains of a late antique building (fig. 2). The walls are 0.60 – 0.70 m wide and are made of medium and smaller-sized quarried stones with white mortar mixed with a small amount of crushed bricks in the superstructure, and without mortar in the foundations. The total length of the building is 14.5 m, the width is not clear because the eastern wall falls outside the trench, and from the west the building is disturbed by the later ditch.The southern room features an *exedra* from the east (fig. 4). The outer southern face of the building is carefully plastered with mortar (fig. 5).

The stratigraphy of the site is very clear (fig. 3). Coins and ceramics from the 2nd – 3rd c. AD are found under the layers related to the building. The layer around the floor level contains posthumous coins of emperor Constantine I (306 – 337) and his heirs. Everywhere on the floor of the building there is a charcoal layer indicating that it was burned. In this context a coin of emperor Valentinian II (375 – 392) was found. What follows is a thick layer of destruction, from which a coin of emperor Arcadius (383 – 408) or Honorius (393 – 423) originates. From these data we can conclude that the building was erected in the second third of the 4th c. and was burned in the late 4th – the middle of the 5th c. AD.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg
Svetlana Gancheva, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, svetlanagancheva@abv.bg

---

№ 21. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КАПИТАН КРЪСТЕВ“ № 15Б В СИЛИСТРА

Георги Атанасов

През март 2020 г. във връзка с предстоящ строеж на жилищна сграда в УПИ III – 9154, кв. 192 в гр. Силистра (имот с идентификационен номер 66425.501.9154), на ул. „Капитан Кръстев“, попадащ в АГНКЦ „Римски легионен лагер и цивилно селище“ се проведе спасително археологическо проучване. Прокопаха се изкопи за ивични основи за къща върху дунавската дига издигната през 50-те години на XX в. По време на разкопките не се регистрираха недвижими археологически структури. При дъното

на изкопите, на кота 15,05 м се регистрираха бетонни плочи от плаца за циркови площадки от втората половина на XX в. Над тях в насипаната в края на XX в. пръст се откриха няколко фрагмента от антична строителна керамика – тегули и тухли от III – V в., а също и малко количество битова антична, средновековна, османска и съвременна керамика. Сред тези най-късни материали е и една вилица от XX в. Всички открити материали произхождат от изхвърляната на това място пръст от строителни работи на територията на гр. Силистра. Извън тях липсват всякакви следи от археологически структури.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 15Б KAPITAN KRASTEV STR. IN SILISTRA

Georgi Atanasov

Summary

Trenches for foundations for a house were dug in the area of the *canabae* of the Roman *Durostorum*, next to the Danube dike erected in the 1950s. No archaeological structures were registered during the archaeological excavation. Several fragments of ancient architectural ceramics were found in the soil which was accumulated here in the 20th c. – *tegulae* and bricks from the 3rd – 5th c. AD, as well as a small amount of ancient, medieval, Ottoman and modern pottery from the 20th c.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg

---

№ 22. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КАПИТАН КРЪСТЕВ“ № 15А В СИЛИСТРА

Георги Атанасов

През октомври 2020 г. в гр. Силистра във връзка с предстоящ строеж на жилищна сграда на ул. „Капитан Кръстев“, в УПИ II–9153, кв. 192 (имот с идентификационен номер 66425.501.9153), попадащ в АГНКЦ „Римски легионен лагер и цивилно селище“ се проведе спасително археологическо проучване. Прокопаха се изкопи за ивични основи за къща върху дунавската дига издигната през 50-те години на XX в. По време на разкопките не се регистрираха недвижими археологически структури. При дъното на изкопите, на кота 16,45 м, в източната част се регистрираха полиетилени и бетонни плочи от плаца за циркови площадки от втората половина на XX в., който беше регистриран и в съседен имот през март 2020 г. Над тях в насипаната в края на XX в. пръст се откриха няколко фрагмента от битова антична керамика, средновековна керамика и по-голямо количество керамика и други материали от XX в. Всички открити материали произхождат от изхвърляната на това място пръст от строителни работи на територията на гр. Силистра. Извън тях липсват всякакви следи от археологически структури.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 15A KAPITAN KRASTEV STR. IN SILISTRA

Georgi Atanasov

Summary

Trenches for foundations for a house were dug in the area of the *canabae* of the Roman *Durostorum*, next to the Danube dike erected in the 1950s. No archaeological structures were registered during the archaeological excavation. Several fragments of architectural ceramics, medieval household ceramics, Ottoman and modern ceramics from the 20th c. were found in the soil which was accumulated here during the 20th c.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg

№ 23. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ПЕТЪР БОЯДЖИЕВ“ № 11 В СИЛИСТРА

Георги Атанасов

Обектът е с наименование „Пристройка на един етаж към жилищна сграда с идентификатор 66425.501.8867.7 по КК и КР на гр. Силистра“, УПИ VIII–2821, 2822, 4476, 8841$_{за}$, разположен на територията на АГНКЦ „Римски легионен лагер и цивилно селище“.

Проучиха се четири изкопа за ивични основи на пристройка към къща. Основите заграждат пространство с правоъгълен план. Западният и източният изкопи са с дължина 4,85 м. Северният и южният изкопи са с дължина 3,15 м. Всички изкопи са с ширина 0,45 м. Съвременният терен е на кота 28,50 м и се достигна до кота 27,50 м. Под първия механичен пласт на кота 28,35 м регистрираме бетонова плоча дебела 0,15 м, която обхваща цялата площ на обекта (тротоар от 30-те години на XX в.). Под бетонната плоча до дълбочина 27,70 м пръстта е черна, с дребни фрагменти строителна керамика от XX в., фрагмент от ибрик и няколко нехарактерни железни предмета. Надолу, до дълбочина 1,0 м, има стерилен жълто-кафяв льос. На обекта липсват структури и подемен материал с датировка по-ранна от края на XIX – началото на XX в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 11 PETAR BOYADZHIEV STR. IN SILISTRA

Georgi Atanasov

Summary

The site is situated to the west of the southwest corner of the Roman legionary camp of *Durostorum*. Four trenches for foundations of an extension to a house were excavated to a depth of 1.00 m. No structures and materials, predating the end of the 19th – beginning of the 20th c., were found.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg

№ 24. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ТАНЬО ВОЙВОДА“ В СИЛИСТРА

Георги Атанасов

Обектът попада в зона АГНКЦ „Римски легионен лагер и цивилно селище”. На това място е имало две къщи със сутерен от началото на XX в., разрушени през 2018 г. Проучиха се осем изкопа за ивични основи за двуетажна еднофамилна къща.

Културният пласт от кота 21,50 м до кота 20,80 е наситен със съвременна строителна керамика и фрагменти битова керамика от XIX – XX в. В карето между изкопи 2, 3, 4 и 5 регистрирахме сутерен от XIX в. със стени, изградени от стандартни тухли 0,27 × 0,13 × 0,06 м с врязани клейма под формата на буквите C и G.

В източния профил на изкоп 2 се очертаха четири фундамента на втората къща – трите до кота 20,85 и единият до кота 20,10.

От кота 20,85 до проектните коти 20,50 (в северната половина) и 20,10 (в южната половина) в осемте изкопа се откри строителна, битова и трапезна керамика основно от XIX и началото на XX в. Има и три фрагмента керамика от IV – V в. В изкоп 7 на кота 20,10 – 20,30 се намериха няколко фрагмента керамика, които най-общо могат да се отнесат към XVIII – XIX в., както и две стъклени гривни

и желязно налче за ботуш от същия период. При ъгъла между изкопи 7 и 8 има сметна яма с керамика, стъкло и фаянс от 30-те години на XX в. На обекта липсват археологически структури.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT TANYO VOYVODA STR. IN SILISTRA

Georgi Atanasov

Summary

The site is situated in the area of the Roman *canabae* of *Durostorum*. There were two houses from the early 20th c., destroyed in 2018. Eight trenches for the foundations of the new building were excavated, ca. 0.90 m wide and with a maximum depth of 1.80 m. The discovered archaeological materials, mainly household and building ceramics, date exclusively from the 19th and the first half of 20th c. There were no archaeological structures at the site.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg

ГРАДСКИ ЦЕНТРОВЕ

№ 25. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КНЯЗ АЛЕКСАНДЪР БАТЕНБЕРГ“ № 15 ВЪВ ВАРНА

Мария Манолова-Войкова, Ася Стефанова

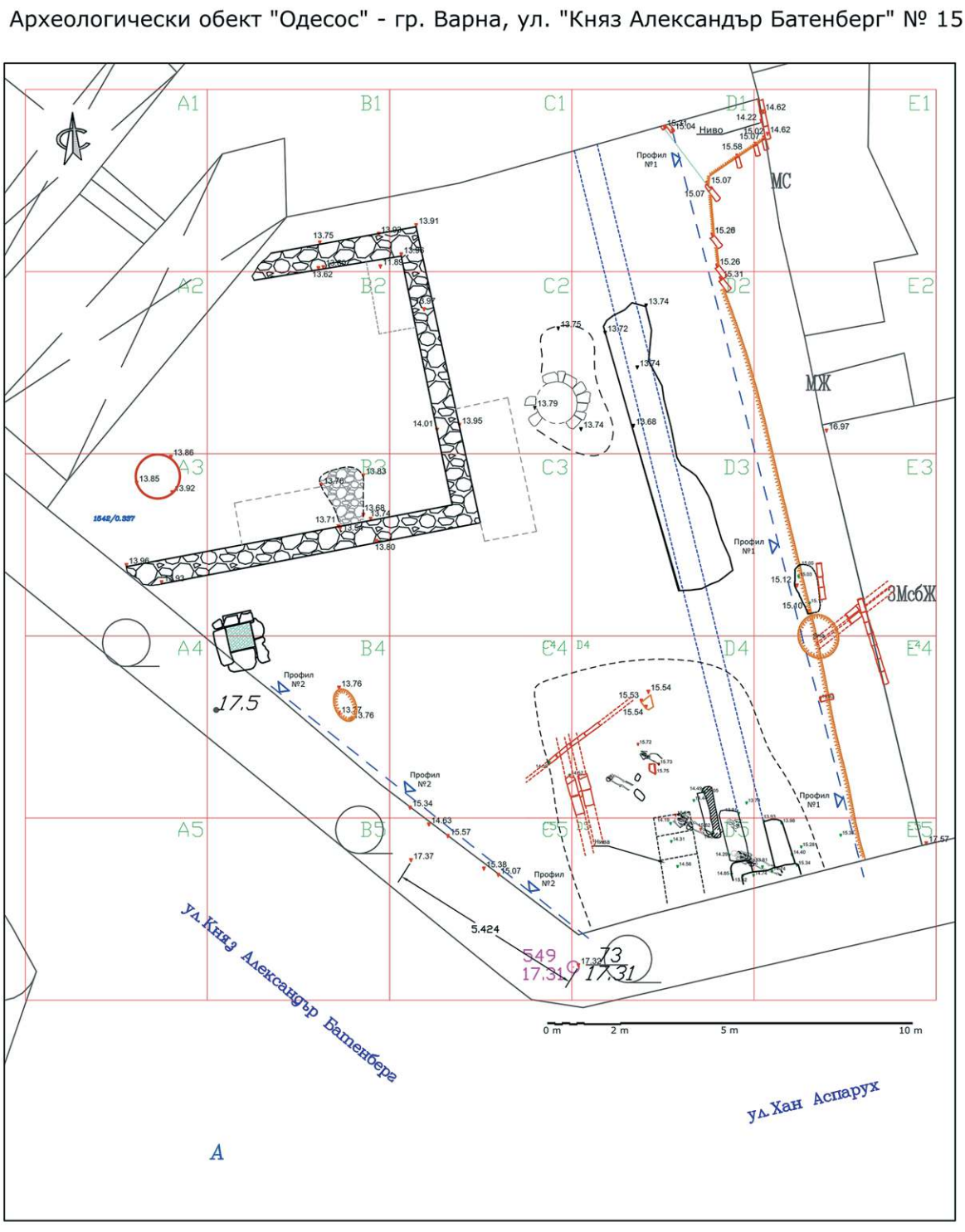
Обектът се намира в северната част на ААР „Одесос – Варна“, в близост до елинистическата крепостна стена на града. Проучванията обхванаха площ от близо 330 кв. м и достигнаха предвижданата в строителния проект кота 13,90 м (3,40 м от съвременната повърхност). Преди началото на изкопните дейности цялата площ на парцела бе плътно застроена от жилищни сгради, с малко дворно пространство в североизточния ъгъл. Именно тази свободна площ се оказа засегната от големи септични ями, използвани до средата на миналия век. Те започват на нивото на съвременния терен или малко под него и достигат дълбочина от близо 4 м. Запълнени са с наслоени органични отпадъци, включително животински кости, черупки от миди, пепел, въглени, керамични съдове и стъкла от XIX – първата половина на XX в.

Както показаха проучванията, в резултат на интензивното застрояване на терена от османската епоха до съвремието стратиграфската последователност на обекта е била многократно нарушавана и оригинални културни пластове са съхранени само в отделни участъци, предимно в южната част на парцела.

По време на разкопките в различни сектори от парцела се проучиха частично съхранени стратиграфски пластове и архитектурни останки от няколко периода (обр. 1): късносредновековен (XIV в.), ранновизантийски (V – VI в.), римски (II – III в.) и елинистически (IV – I в. пр. Хр.).

Хронологически най-късни са пет християнски гроба, разположени непосредствено под основите на разрушената къща в южния край на парцела (обр. 1). Гробовете са на деца, погребани според християнския канон, положени в ковчези. Стратиграфската позиция на гробовете и оскъдното количество керамика от насипа над гробните ями и под тях дават основание некрополът да се отнесе към XIV в. Може да се предположи, че откритите гробове са били разположени в периферията на неизвестен досега некропол на средновековна Варна.

Част от споменатите гробове са вкопани в слой от тегули и имбрекси, образуван от рухнал покрив на късноантична постройка в южната част на парцела (обр. 1). В пласта между керемидите и

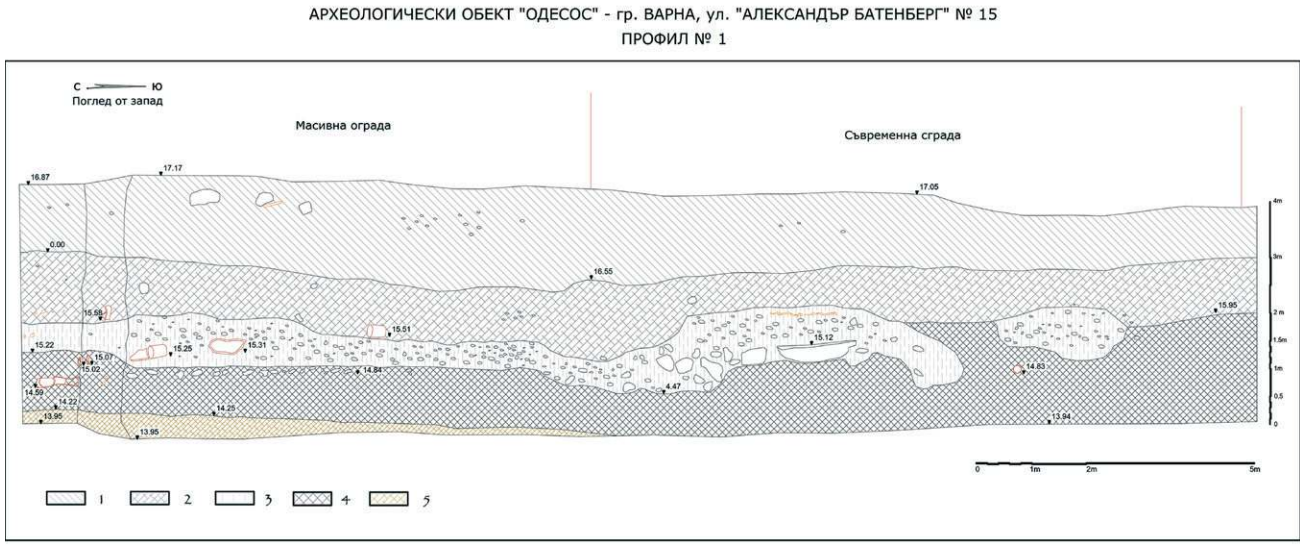

Обр. 1. План на обекта (автор М. Вълчев)

Fig. 1. Plan of the site (author M. Valchev)

подовото ниво от заравнена пръст се откри изобилно количество късноантична керамика, фрагменти от стъклени съдове и прозоречни стъкла, монети от V и VI в. Сред най-интересните находки от постройката е златна монета на император Юстин II (565 – 574 г.) и масивен кехлибарен пандантив.

Проучването в дълбочина в същия сектор показа, че късноантичната постройка е изградена върху останки от силно разрушена римска улица, която би могла да се свърже с интензивното строителство в града през II – III в. (обр. 1). Улицата е с посока север – юг. Под проученото късноантично жилищно ниво е запазена част от инфраструктура, свързана с римското улично трасе – два свързани водопровода с вътрешен диаметър на тръбите 0,21 м и външен 0,27 м. Поставени са върху подложка

Обр. 2. Източен профил на обекта (автор М. Вълчев): 1 Светлокафява пръст с останки от съвременно строителство; 2. Тъмнокафяв пласт със смесени материали от късноантичния и османския период; 3. Подложка за улично трасе с фрагменти от водопроводни тръби;4. Тъмна сбита пръст с въглени и елинистическа керамика; 5. Белезникави полуспоени пясъчници

Fig. 2. East cross-section of the site (author M. Valchev): 1. Brownish soil with remains of modern construction; 2. Dark brown layer with mixed materials from Late Antiquity and the Ottoman period; 3. Substrate of a street with fragments of water pipes; 4. Dark compacted soil with ashes and Hellenistic pottery; 5. Whitish semi-cemented sandstone

с височина до 0,70 м, съставена от три ясно разграничими, силно трамбовани пласта: песъчлива пръст с висока концентрация на малки речни камъчета и ситна фракция от натрошен варовик; сбита глинеста пръст с въглени; трамбована пръст с по-едра фракция натрошен варовик и натрошена строителна керамика. Подобна подложка се установи и в източния профил на парцела, където на места също бяха запазени части от водопроводни тръби (обр. 2). Ако приемем, че тя действително е свързана с инфраструктурата на римската улица, то ширината на улицата достига около 6,80 м. От самата улична настилка на място са запазени само три плочи (едната от тях с дължина 2,20 м, ширина 0,95 м и дебелина 0,22 м).

Обр. 3. Запазена част от канал на римска улица в южната част на парцела

Fig. 3. A preserved part of a Roman street drain in the south part of the site

Частично е съхранен подземен канал с ширина 0,56 м, ограничен от две двулицеви стени (с дебелина 0,50 – 0,60 м), изградени от грубо обработени варовикови камъни, споени с обилно количество хоросан с висока концентрация на пясък (обр. 3). Каналът е с височина 1,30 м. Дъното му е покрито с бял хоросан, като на места има запазена допълнителна хидрофобна замазка от бял хоросан с парченца ситно счукана тухла. Части от трасето на канала, със запазени само основата на дъното, му са разчистени в централната и северната част на парцела. До зидания канал от запад е разположен още един по-малък канал, който представлява хоросаново легло за тръба с ширина 0,30 м. От запад то е ограничено от еднолицева стена, поставена върху хоросанова платформа с дебелина около 8 см. Тази хоросанова

Обр. 4. Елинистически кладенец

Fig. 4. Hellenistic well

платформа е излята след предварително стабилизиране на терена чрез набиване на пилоти с кръгло напречно сечение и диаметър 0,10 – 0,12 м. Дупки от пилоти са установени и в хоросановото легло на големия канал.

На цялата площ на обекта, в близост до крайната строителна кота (13,90 м) се достигна началната повърхност на тъмен глинест пласт с висока концентрация на въглени, дребни ломени камъни и керамика от елинистическата епоха. Към същия период се отнасят основи на четириъгълна сграда, разположена в северозападния ъгъл на парцела (обр. 1). Тя има правоъгълен план с ширина 8,30 м (С – Ю) и запазена дължина 9,80 м (И – З). Сградата продължава на запад под съседната кооперация и под ул. „Княз Александър Батенберг". Дебелината на стените е 0,65 м. Изградени са от подредени без спойка варовикови блокове. Зидарията е с добре оформено лице само от вътрешната страна. Направеният сондаж във вътрешността на сградата, до южната стена показва, че помещението (вероятно приземие) е запълнено с насип от чист пясък и песъчлива пръст с дебелина 1,60 м. Под него има тънък пласт от тъмна пръст с много въглени и фрагменти от елинистическа керамика, който достига до чиста глина.

Южно от елинистическата сграда, до западния профил на изкопа е разположен кладенец с квадратен отвор (обр. 1, обр. 4). Кладенецът е ориентиран спрямо елинистическата сграда и отстои на 1,20 м от нея. Изграден е от средно големи варовикови блокчета без спойка. Външните размери на отвора му са 1,50 × 1,50 м, а вътрешните – 0,70 × 0,70 м. Най-горният запазен ред от градежа на кладенеца е издаден навън, което най-вероятно маркира началото на надземната му част. Съобразно стратиграфската си позиция и нивото на отвора, кладенецът би следвало да се отнесе към елинистическата епоха.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 15 KNYAZ ALEXANDER BATENBERG STR. IN VARNA

Mariya Manolova-Voykova, Asya Stefanova

Summary

In 2020, partially preserved stratigraphic layers and architectural remains from the following periods were unearthed: late medieval (14th c.), early Byzantine (5th – 6th c.), Roman (2nd – 3rd c. AD), and Hellenistic (4th – 1st c. BC) period (fig. 1).

Chronologically, the latest were five Christian graves located at the southern end of the site (fig. 1). They belong to a newly registered 14th c. necropolis of Varna. Some of the graves were dug into a layer of *tegulae* and *imbrices* formed by a collapsed roof of a late antique building. It is dated to the 6th c. AD, as evidenced by a number of finds that remained between the roof and the floor level of the building.

The late antique building was constructed over the remains of a *cardo* street traced most probably during the 2nd or 3rd c. AD. Its width of about 6.80 m was hypothetically reconstructed in accordance with the substrate of the street left at the eastern boundary of the site (fig. 2). Only three slabs of the street pavement were preserved and a part of a canal 0.56 m wide and 1.30 m high (fig. 3).

On the entire area of the site, close to the lowest elevation of the planned upcoming construction activities, the initial surface of a dark layer with a high concentration of charcoal and Hellenistic ceramics was reached. The foundations of a rectangular building located in the northwest corner of the site with a width of 8.30 m and a preserved length

of 9.80 m belong to this period (fig. 1). The walls were made of limestone blocks placed tightly next to each other without binding substance.

South of the Hellenistic building, a well was discovered with a square wellhead (figs 1, 4) built in the same technique with external dimensions 1.50 × 1.50 m, and internal ones – 0.70 × 0.70 m. The stratigraphic position of the well gave reason to conclude that it had been functionally associated with the Hellenistic building.

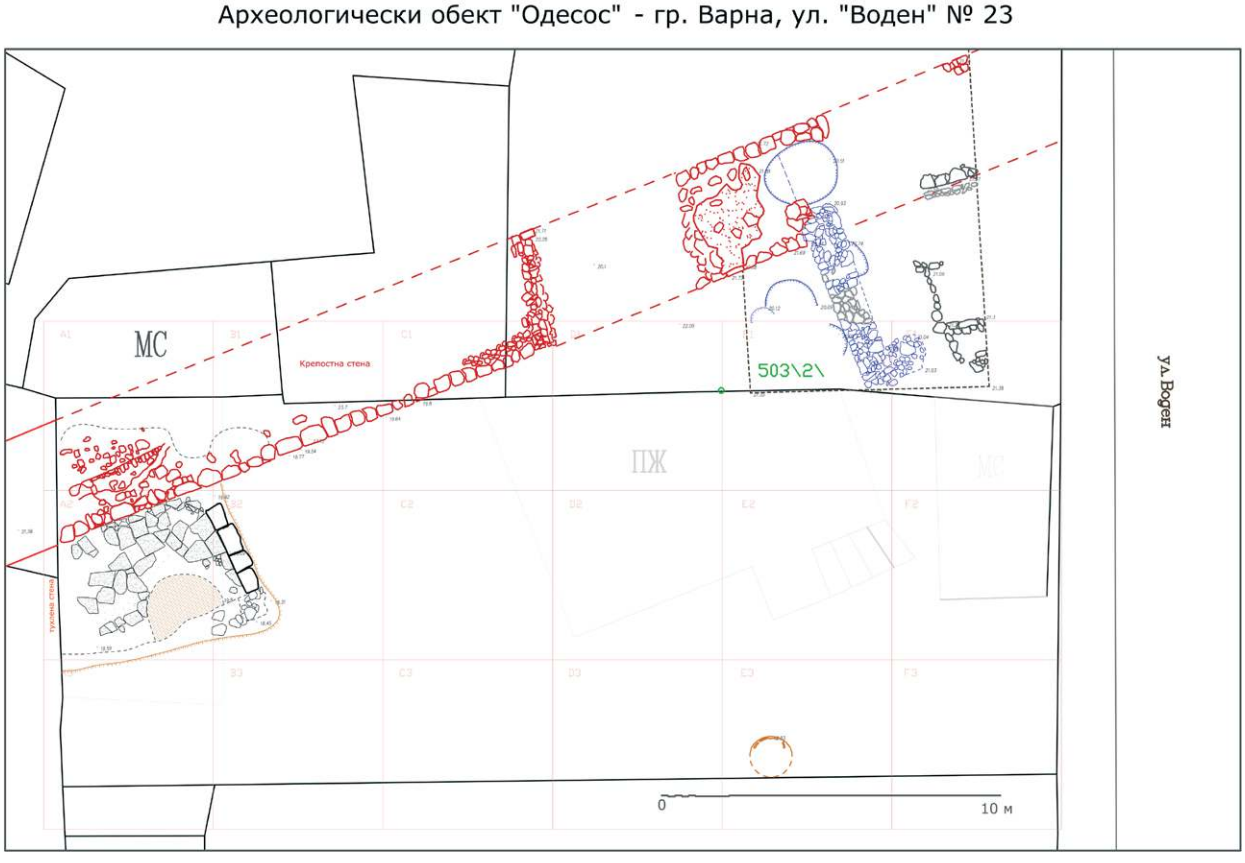
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de
Asya Stefanova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, svetlanagancheva@abv.bg

№ 26. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ВОДЕН“ № 23 ВЪВ ВАРНА

Васил Тенекеджиев, Елина Мирчева

От гледна точка на археологическата топография на античния Одесос, имотът попада непосредствено от юг (отвътре) на т. нар. „късноантична крепостна стена“, отсечки от чието трасе и кули са разкопани на различни места в ААР „Одесос – Варна“. Част от стената минава през парцела, като попада в северозападния му ъгъл (обр. 1).

Преди началото на изкопните дейности в имота е имало три сгради от XX в., без мази, с плитки основи, както и обширен двор с над десет големи дървета. Културните напластявания са сравнително малки. На около 2 м дълбочина се достига до стерилен, жълтеникав глинест пласт, дебел около 0,30 – 0,40 м., а под него започва пласт от белезникав твърдо споен пясъчник. В голяма част

Обр. 1. Общ план на обекта (автор М. Вълчев)

Fig. 1. General plan of the site (author M. Valchev)

Обр. 2. Част от късноантичната крепостна стена на Одесос, поглед от юг

Fig. 2. Part of the late antique city wall of Odessos, view from south

Обр. 3. Под на подземно помещение от сграда, долепена до крепостната стена

Fig. 3. Floor of a basement in a building adjacent to the city wall

от обекта културните пластове са компрометирани от строителни дейности и изравняване със съвременен насип. Обобщената стратиграфска картина е следната (от долу нагоре): 1 – стерилен пласт от твърдо споен пясъчник, 2 – глинест стерилен пласт, 3 – следи (на отделни места) от тънък (0,10 – 0,20 м) пласт от Късната античност (IV – VI в.) без останки от архитектура, 4 – насипи от късния османски период (XVIII – XIX в.), 5 – съвременни насипи от XX в.

По време на разкопките беше проучена отсечката от крепостната стена, достъпна на обекта. Една част от нея (най-добре запазената), попада в съседния парцел от север, но много близо до границата му. На това място в момента стената може да се достигне само откъм ул. „Воден“ № 23. Единствено в северозападния ъгъл на обекта крепостната стена беше разкрита в цялата си ширина (3,45 м.). Там тя е запазена само в субструкция. Градежът е с лица от средно големи варовикови камъни с дължина 0,30 – 0,50 м и височина около 0,20 м. Отвън те са добре оформени, а откъм вътрешността на стената – грубо издялани. Пълнежът на зидарията е от ломени камъни. Спойката е от хоросан с много пясък и парченца натрошена строителна керамика.

В източна посока стената е по-добре запазена, включително и с малки фрагменти от суперструкцията. Границата между нея и основата е на кота 21,88. Субструкцията е с различна дълбочина и се спуска стъпаловидно от изток на запад, следвайки естествения наклон на геологическите пластове. Самата основа лежи върху и частично в стерилния глинест пласт, който е над пласта със споен пясъчник (обр. 2).

В североизточния ъгъл на обекта, долепено от юг на крепостната стена, беше открито правоъгълно помещение, което е било устроено в подземието на сграда. Тази „маза“ е настлана с каменни плочи с неправилна форма, повечето от които са от мек шистов камък и са в много лошо състояние (обр. 3). Подът е на дълбочина около 1,80 м под дневното ниво на крепостната стена. Цялата сграда лежи върху дебел изкуствен насип от жълт пясък. Южната ѝ стена има дълбока основа, слизаща под нивото на мазата, до твърдия стерилен пласт от споен пясъчник. Източната стена, за сметка на това, е без основи и стига само до нивото на пода на мазата. От нея е запазен най-долният ред, изграден от варовикови блокове. Те образуват гладко лице само откъм вътрешността на помещението; от външ-

ната страна, там, където са били вкопани в земята, камъните са с неравни очертания. Югоизточният ъгъл на зидовете показва, че сградата не е продължавала пò на изток; тя обаче със сигурност се е развивала на запад – отвъд западната граница на парцела. Южната част на помещението е разбита от голяма късноосманска яма с материали от XVIII – XIX в.

Предвид състоянието на архитектурните останки, размерите на избеното помещение (север – юг) могат да се посочат условно – 2,30 м. Размерите изток – запад не могат да се измерят.

Конструкцията, стратиграфията и откритите на пода керамични фрагменти показват, че сградата с мазата е използвана заедно с крепостната стена. Точната ѝ функция обаче не може да се определи.

RESCUE EXCAVATIONS AT 23 VODEN STR. IN VARNA

Vassil Tenekedjiev, Elina Mircheva

Summary

The site at 23 Voden Str. is located near the northern section of the so-called late antique city wall of *Odessos* (fig. 1). A small section of the wall was excavated in the northwestern corner of the site. The wall is 3.45 m wide, built of roughly hewn stones and mortar mixed with sand and small pieces of broken bricks. The foundation lays directly upon the bedrock and varies in depth, following the natural declination of the geological layers from west to east (fig. 2).

In the northwestern corner of the site, remains of a basement (ca. 1.80 m deep) were also discovered (fig. 3). It used to be part of a demolished building adjacent to the southern face of the city wall. The basement is ca. 2.30 m wide. Its east – west dimensions cannot be determined. The southern wall has a very deep foundation set upon the bedrock. The eastern wall, on the other hand, has no real foundation and goes down only to the level of the floor of the basement. The floor itself is covered with stone slabs of irregular shape. The scarce archaeological material on the floor points out generally to the 4th – 6th c. AD as the period when the building functioned.

Very little archaeological data was collected from the rest of the site. The cultural layer is relatively thin (ca. 2 m) (fig. 2). Right on top of the sterile geological layers, small deposits of late antique pottery were discovered but without clear context and with no remains of solid architectural structures. Most of the archaeological finds from the site date from the late Ottoman period (late 17th – 19th c.), and were found in middens or in disturbed layers. The uppermost part of the site's stratigraphy contained a lot of materials from the 20th c.

Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

---

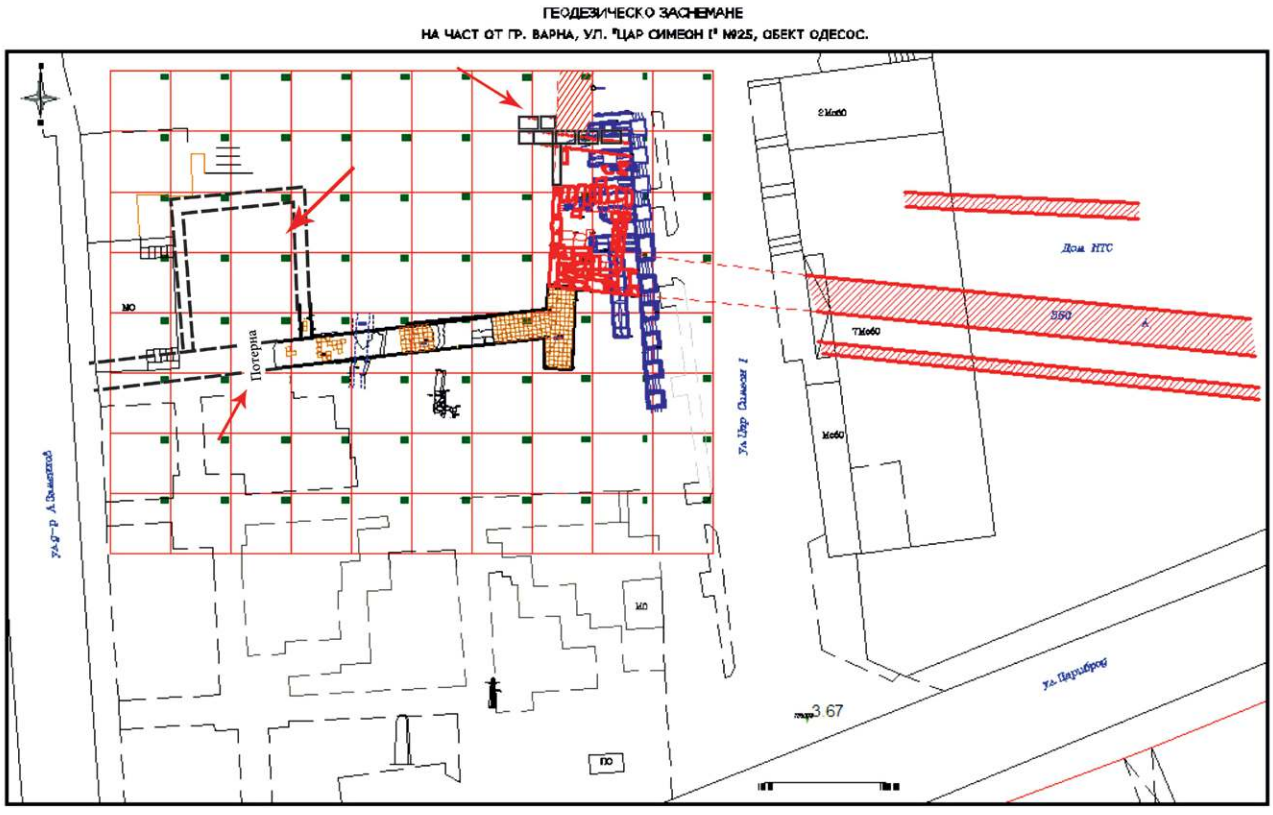
№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЦАР СИМЕОН I“ ВЪВ ВАРНА

Валери Йотов

Археологическото проучване за 2020 г. бе на основание възлагателен договор от страна на Община Варна за проучване на сектор от югозападната част на укрепителната система на римския Одесос, който бе частично разкрит през месец май 2019 г. в малък парк западно от ул. „Цар Симеон I“.

Археологическите разкопки и изобщо работата на обекта (август – ноември 2020 г.) бяха затруднени и прекъсвани поради: подпочвена вода на кота 2,0; разкривани зидове от XIX в., които възсядат част от античните структури; пет високи дървета, чието премахване бе предшествано с няколкократни комисии и забавено с два месеца.

Разкритите в предходната година масивни каменни квадри на суха зидария с врязани канали от типа „лястовича опашка“, които несъмнено са сектор от крепостната стена на Одесос от времето на Късния елинизъм и римската епоха (I в. пр. Хр. – III в.), бяха разчистени с демонтиране на голяма част от „стъпилите“ върху тях останки от сграда от XIX в. Котата на разкриване на тази стена е 2,0

Обр. 1. План на проучената зона в градинката западно от НТС – Варна. Сектори от античните крепостни стени на Одесос (I в. пр. Хр. / ? – VI в.)

Fig. 1. Plan of the excavated area in the garden west of the house of NTS – Varna. Sections of the ancient fortress walls of Odessos (1st c. BC / ? – 6th c. AD)

Обр. 2. Част от разкритата късноантична крепостна стена на Одесос, поглед от юг

Fig. 2. Part of the discovered late antique fortress wall of Odessos, view from south

м, което е и нивото на подпочвената вода. В профила на насипаната земна маса под съседната улица (запад –изток) бяха частично разкрити два каменни блока, които навярно са част от малка кула.

В западна посока от тези структури се развива друга стена, която е изградена от: масивни каменни квадри – „рустицирани" и с плоски лицеви страни; неголеми по размери добре обработени камъни, свързани с розов хоросан. Най-високо запазената част на стената е изградена от тухли (размери 0,30 × 0,30 м), които на места са запазени до два-три реда. Разкритата стена с обща дължина 30 м следва да се датира в късноантичната епоха (IV – VI в.). Освен характеристиката на градежа, към датировка в Късната античност насочват и малкото на брой открити находки: керамичните части и фрагменти от амфори, капачета за амфори и гърнета, керамична лампа, бронзови монети на Теодосий II (402 – 450 г.), Юстин и София (565 – 578 г.) и др., които бяха открити в близост до стената. Разкрит бе също конструктивно изграден в крепостната стена канал (*cloaca*), който навярно е бил един от основните за античния Одесос. Над канала и каменния блок, който го е покривал, се е развивала арка от тухли. В края на разкрития участък от късноантичната стена бе установена по-малка по размери стена, която се развива в северна посока. Засега единствено в квадрат С 5 и източно от въпросната стена се откриха фрагменти от керамични съдове от късноантичната епоха.

Източно от описаните антични крепостни стени беше разкрито продължението в южна посока на масивния каменен зид и основи за колони от голямата масивна сграда, известна като „беглишки хамбар“ (построена през 1832 – 1834 г. като „военен склад“, а от началото на XX в. служила като „правителствен хамбар“). С решение на Общинския съвет на гр. Варна от 1936 г. сградата е съборена и част от масивните каменни блокове са използвани за изграждането на стадион „Тича“.

Обр. 3. Част от надпис върху плоча със списък с религиозен характер (II – I в. пр. Хр.)

Fig. 3. Part of an inscription on a plaque with a list of religious character (2nd – 1st c. BC)

От краткия бележник на командирования от Народния музей в София археолог С. Покровский може да се направи извод, че последният е присъствал при разрушаването на „беглишкия хамбар“ и е направил скици на античните структури с характеристиката „Римска стена на мястото Беглишки хамбари“. Явно след това цялата площ е била насипана със земна маса и пясък. Пространството между четирите улици е превърнато в паркова площ, което е запазило античните стени непокътнати от съвременното строителство до наши дни.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION AT TSAR SYMEON I STR. IN VARNA

Valeri Yotov

Summary

In 2020, the 19th c. structures at the site which overlap the archaeological layers were dismantled, and the solid stone walls unearthed in 2019 were fully revealed. They are built of large blocks without mortar but with swallowtail clamps, as evident from the cut channels for fixing the blocks, which helps to conclude that this was a section of the fortification wall of *Odessos* of late Hellenistic and Roman period (1st c. BC – 3rd c. AD). The wall was excavated to a height of 2 m, and at this level underground water appears as well. In the east – west cross-section, beneath the debris of the modern street next to the site, two stone blocks were partially excavated, possibly belonging to a small tower.

To the west from these structures, another solid wall was discovered. Its base is built with “rustic shaped” large blocks along with smaller, ordinarily made rectangular stones bound with pink mortar. In its height, the wall in brick-built (size of bricks 0.30 × 0.30 × 0.03 m) of which two or three courses are preserved at the most. This wall was excavated at a length of 30 m and it must be a section of the late antique fortification of *Odessos* (4th – 6th c. AD). A small number of finds discovered around the wall also date to Late Antiquity: fragments of domestic pottery, of amphorae and amphora lids, a ceramic lamp and bronze coins of Theodosius II (402 – 450), Justin II and Sophia (565 – 578), etc. Through the wall passed a large sewer (*cloaca*), covered with large stone slabs, which was probably one of the main facilities of that type in *Odessos*. At the wall the sewer had a brick-built arched cover made of bricks. At the west end of the late antique wall, there was discovered another one, which is narrower and follows in the northern direction. For the moment, late antique pottery fragments were discovered only east of that wall.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com

№ 28. КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ И СГРАДИ НА УЛ. „ЦАРИБРОД“ № 10 ВЪВ ВАРНА

Александър Минчев, Валери Йотов, Елина Мирчева

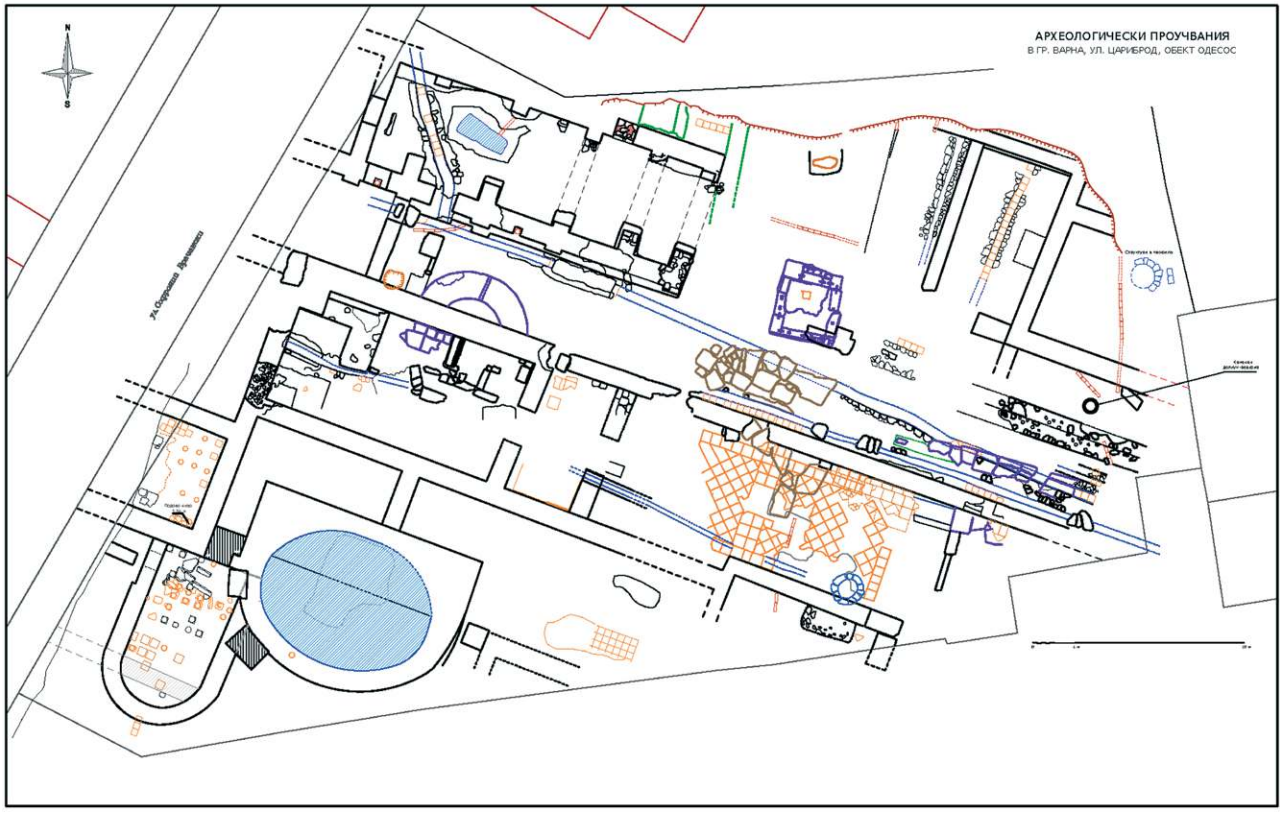
През 2018 – 2019 г. във Варна бе проучена значителна част от неизвестна досега късноантична баня на Одесос с предварителна датировка V – VI в. През 2020 г. разкопките продължиха в парцела северно (където през 2016 г. същият екип бе проучил част от голяма късноантична сграда) и североизточно.

Баня. В пространството на север от разкритите по-рано помещения на банята (обр. 1, 2) бе разкрита нейната северна стена. Там бяха проучени изцяло или частично нови четири помещения. В СЗ ъгъл на сградата бе разчистена малка част от топло помещение с хипокауст, което завършва на север с екседра. Източно от него бе проучено силно разрушено малко правоъгълно помещение – може би басейн на разположения източно от него правоъгълен фригидарий. Източно от фригидария бе разкопана останалата част от открития там през 2018 г. басейн, с частично запазена облицовка от мрамор.

В източната половина на банята бе проучена значителна част от нейния централен коридор (подът е от квадратни тухли с размери 0,40 × 0,40 × 0,4 м) и малка част от намиращото се южно от него помещение – може би аподитерий. Най-източната част на коридора е разрушена при строежа на сгради от XIX – XX в. и остава под тях, както и вероятният централен вход на банята.

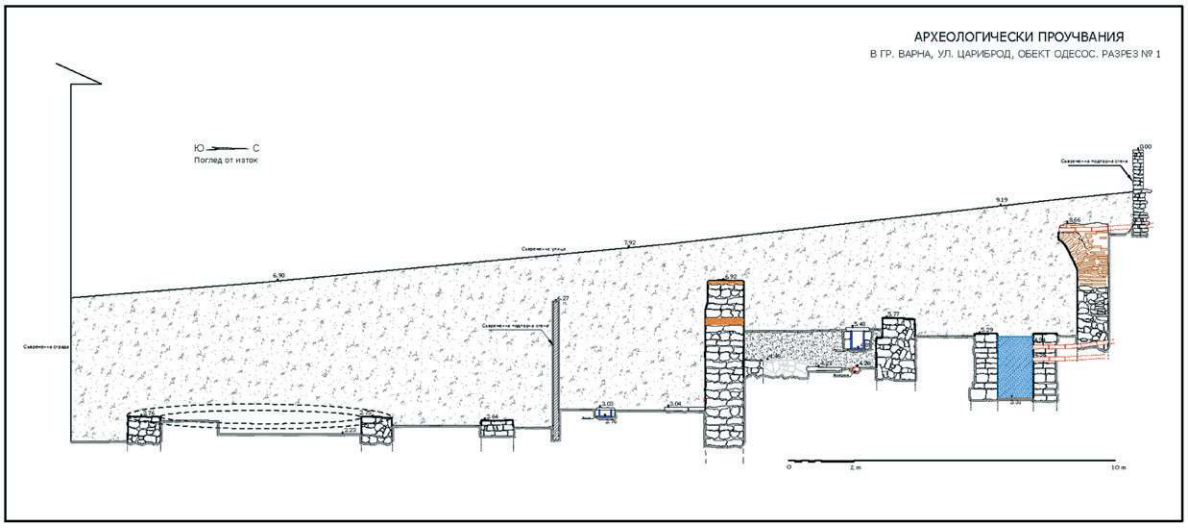
След демонтиране на доста разрушения под на коридора бяха разкрити груби напречни зидове, с пълнеж от ломен камъни и бял хоросан между тях. През тях минава и отводнителен канал, който е идвал от западните студени и топли помещения.

След споменатия демонтаж в този сектор бяха открити и големи каменни плочи – част от настилката на римска улица – декуманус от II – III в., както и нейният канал. Той се е свързвал на изток с канала на откритото северно от банята кардо.

Обр. 1. План на проучените части от банята и сградите северно от нея

Fig. 1. Layout of the excavated section of the bath and the buildings north of it

Обр. 2. Разрез (север – юг) на басейна и северната стена на банята

Fig. 2. Cross-section (north – south) of the pool and northern wall of the bath

Общата проучена площ на банята е около 800 кв. м, но докъде се е простирала в южна, източна и западна посока е невъзможно да се установи. Нейните бански помещения са били богато облицовани с мрамор.

Находките в банята са малко – фрагменти от късноантична керамика, стъклени съдове и монети, предимно от IV – VI в. Въз основа на тях и на откритата половина от нейния строителния надпис (обр. 3), изграждането на баняте се отнася към IV в., като е просъществувала докъм средата на VI в., когато е била изоставена и разграбена.

Обр. 3. Надпис върху мраморна плоча за изграждането на банята

Fig. 3. Inscription on a marble plaque regarding the construction of the bath

Сграда 1. В СЗ част на парцела бе доразкрита масивна 2 – 3 етажна сграда (частично проучена 2016 г.) със смесен градеж. Тя има правоъгълен план с пиластри, които са носели арките на пода на горния етаж и специално вградена в нея отводнителна система на покрива. Разкрито бе едно голямо помещение и ъгъл от второ – на запад, където тя продължава. Подът е разрушен, а под него се разкри правоъгълна цистерна, служила за отводняване на терена, в която влизат два тръбопровода и има отвор за изтичане на водата. Сградата може да се датира също в IV – VI в.

Сграда 2. В СИ част на парцела (северно от банята) бе разкрита част от неизвестна от предходните сезони голяма сграда с две помещения (общо около 75 кв. м). Двете помещения са имали входове от юг. Въз основа на малкото находки и монети тя може да се датира също като банята в IV – VI в.

Други структури. Между банята и двете сгради, на по-високо ниво и северно от римския декуманус, през Късната античност е бил прокаран нов декуманус, също покрит с големи плочи, взети от по-ранните улици.

Между двете северни сгради бе разкрита култова площадка (?) с размери 3,80 на 3,20 м. Градена е от свързани с железни скоби преупотребени каменни блокове – някои профилирани. Отвътре площадката е запълнена с камъни и глина, свързани с розов хоросан и има останки от тухлен под. Работната хипотеза е, че площадката е от римската епоха (I – III в.).

В западната си част банята възсяда кръгла каменна площадка, чиято южна половина е разрушена при нейния градеж. Отвън тя е градена от малки квадри, а отвътре има пълнеж от трошляк и хоросан. Тя вероятно също е имала култово предназначение и навярно е от римската епоха.

В почти всички части на парцела бяха открити частично разрушени останки от водопроводи и отводнителни канали от различни епохи – основно в посока от запад към изток, но също и няколко с посока север – юг.

Разкритите през последните две години антични структури в тези парцели позволиха да се проучат части от квартали и от инфраструктурата в югозападния ъгъл на римския и късноантичния Одесос.

A LATE ANTIQUE BATH AND BUILDINGS AT 10 TSARIBROD STR. IN VARNA

Alexander Minchev, Valeri Yotov, Elina Mircheva

Summary

In 2018 – 2019, a large section of an hitherto unknown bath of *Odessos* was investigated in Varna. In 2020, the excavation continued to the E of the bath and in the N direction.

The bath. To the N of the already excavated rooms (figs 1, 2), the N facade wall was reached. In the NW corner of the building, part of a warm room with hypocaust system and an *exedra* was excavated. E of it, possibly a pool the *frigidarium* is identified, with another rectangular pool with marble cladding further E.

In the E section of the bath, a large part of the central corridor was unearthed, and to the S of it, perhaps the *apodyterium* (?). Beneath the corridor, part of a Roman *decumanus* and its sewer (ca. 2nd – 3rd c. AD) were found, and a sewer of a *cardo* in the E part of the building, too. The excavated area of the bath is ca. 800 m^2 but the building was larger. Based on the small finds and an inscription discovered (fig. 3), the construction of the bath is dated to the 4th c. The bath functioned until mid-6th c. AD when it was abandoned.

Building No. 1. In the NW part of the site, we continued the investigation of the large two- or three-storey building in *opus mixtum*, partially excavated in 2016. It has a rectangular layout; the walls feature pilasters inside, which supported arches bearing the upper floor. A large room with entrance from the E and the SW corner of another one to the W of it were excavated. Underneath, a rectangular cistern, which collected the underground waters was found. The building is dated to the 4th – 6th c. AD.

Building No. 2. In the NE part of the site, a new large building, situated N of the bath was investigated. Only a big rectangular room and part of a second one were excavated. The construction is in *opus mixtum*. The building is contemporaneous with the bath.

Between the bath and these two buildings, a *decumanus* was constructed in Late Antiqity. Between buildings Nos 1 and 2, a rectangular platform, probably of Roman date (1st – 3rd c. AD) was found.

Alexander Minchev, al.minchev.varna@gmail.bg
Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

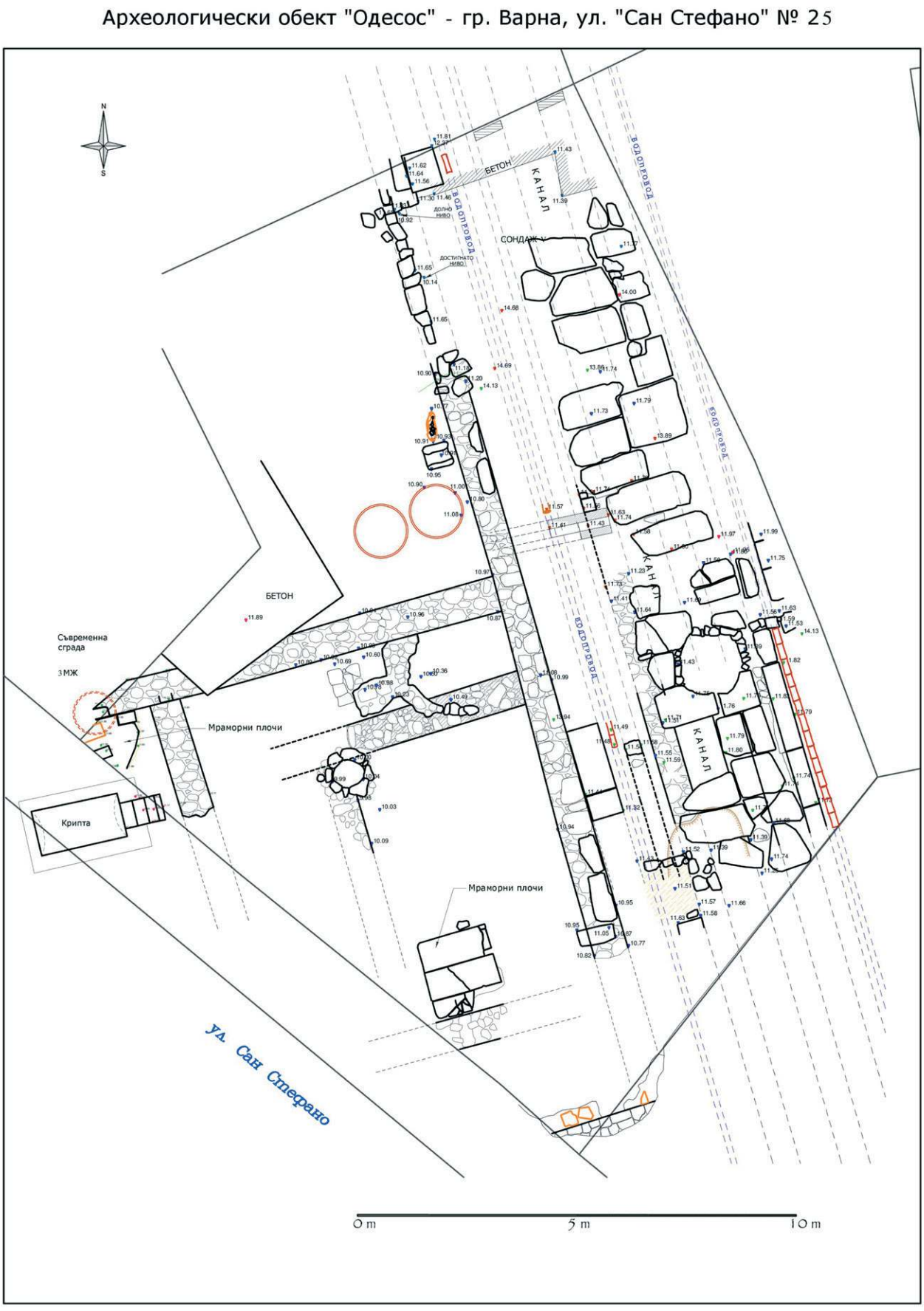

№ 29. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „САН СТЕФАНО“ № 25 ВЪВ ВАРНА

Васил Тенекеджиев, Мария Манолова-Войкова

Обектът на ул. „Сан Стефано“ № 25 във Варна попада в централната част на ААР „Одесос – Варна“. Спасителните разкопки се проведоха през 2019 и 2020 г., на няколко етапа с големи прекъсвания. През 2020 г. беше проучена цялата площ на обекта до кота 10,00, дълбочина 4,50 м под съвременния терен (обр. 1).

Завърши разкопаването на античната улица с посока север – юг, разположена в източната половина на парцела. Новоразкритият участък показва същата структура, която вече е добре позната от

Обр. 1. Общ план на обекта (автор М. Вълчев)

Fig. 1. General plan of the site (author M. Valchev)

Обр. 2. Част от улицата, разкопана през 2020

Fig. 2. Part of the street excavated in 2020

миналогодишните разкопки (обр. 2). В средата по оста е разположен подземен зидан канал, широк около 0,60 м и дълбок около 0,80 м. Той е покрит с големи плочи от пясъчник с приблизително правоъгълни очертания (дължина около 1,30 – 1,40 м и широчина около 0,90 м; размерите варират). Подобни плочи, но по-малки (около 0,80 × 0,90 м), оформят настилката от двете страни на канала. Дебелината на плочите е различна – между 0,20 и 0,30 м. За съжаление, никъде по цялото разкрито трасе на улицата настилката не е съхранена в цялата си ширина. Освен това плочите не са наредени напълно симетрично спрямо канала и това затруднява реконструкцията. Така ширината на улицата, както и в края на разкопките през 2019 г., остава хипотетична, като вероятно е била около 5 м.

Проучването в новия участък показа, че улицата е претърпяла няколко поправки, включващи изграждане на няколко поредни водопровода. От изток на канала, в кв. D3, бяха разкрити три. Те са направени от керамични тръби, чиито сглобки са запечатани с бял хоросан.

От юг на канала, в кв. C4, беше открит малък фрагмент от още един водопровод – отново керамичен. Стратиграфското му положение показва, че той вероятно е по-късен от трите тръби от изток.

В кв. D3, при извършването на поправки на улицата, най-горният водопровод е прекъснат и на това място е оформен малък канал от каменни плочи (ширина 0,32 м). Той отвежда отпадни води от сграда, разположена от изток на улицата, към централния уличен канал. Част от поправките на улицата включват и пренареждане на плочите от настилката. Откритият подемен материал показва, че това е станало вероятно през VI в.

В по-горе описаната зона улицата е сериозно пострадала от изкопаването на късен (XIX в.?) кладенец, който е унищожил част от настилката и канала под нея.

По-голяма част от разкопките през 2020 г. бяха фокусирани в западната половина на обекта, под нивото на основите на старата къща от началото на XX в. Огледът на западния и южния профил на обекта показва, че основите на сградата почти изцяло са били вкопани в късни насипи от османския период. Най-долните им части обаче са нарушили и по-ранни културни пластове, които трябва да се отнесат към Късното средновековие XIII – XIV в. Незасегнати от къщата са архитектурните останки и пластовете, които се отнасят към късноантичната/ранновизантийската епоха (IV – VI в.) и по-ранните, разположени под тях.

Западно от античната улица бяха разкопани основи на пресичащи се под прав ъгъл зидове, които са ориентирани спрямо нея. Те са запазени до около кота 11,00. Зидовете са двулицеви, изградени от ломени камъни с грижливо оформени лица и спойка от хоросан. Дебелината им варира от 0,71 до 0,80 м. Наличните данни не са достатъчни, за да се реконструира цялостният план на сградата, към която принадлежат. Относителната хронология на обекта обаче, както и откритите археологически материали, показват, че зидовете вероятно са от III – IV в. Като синхронни на тях трябва да се определят два питоса в кв. B3, запазени до половината.

На известна дълбочина под описаните зидове бяха разкрити други два, по-ранни зида, перпендикулярни един на друг (кв. B3, B4 и C3). Те също са двулицеви, но с калова спойка. Ширината им е

0,68 – 0,70 м. Не може да се каже дали двата са били свързани един с друг, нито да се даде по-точна информация за сградата или сградите, от които са били част.

Част от описаните по-горе късноримски зидове (от III – IV в.?) са преизползвани през V – VI в. като основи на голяма и монументална сграда, която с голяма увереност може да се интерпретира като ранохристиянска църква. Сградата е силно разрушена, а зидарията ѝ е разграбена. Три са елементите обаче, които водят до извода, че става дума за християнска църква.

а) На две места е запазен мраморният под (кота 11,56), оформен от големи правоъгълни плочи. Върху самия под, в опожарен пласт с дебелина 0,20 – 0,30 м, бяха намерени мраморни детайли от литургичното обзавеждане на храма – стълбчета, колонки, плочи с кръстове и хризми, парапетни корнизи и др. Още подобни детайли бяха открити сред разбърканите насипи наоколо.

б) Ориентацията на сградата е по посоките на света. По-голямата част от стените не е запазена и дори планът на храма не може да се реконструира със сигурност. Мраморният под обаче е свързан с поне два частично запазени зида с посока изток – запад. Те са съхранени до горното ниво на основата и само на отделни места с един или два реда от суперструкцията. Не може обаче да се каже каква роля са изпълнявали двата зида в архитектурния план на храма.

Обр. 3. Раннохристиянска крипта (или гробница) под пода на църквата

Fig. 3. Early Christian crypt (or tomb) underneath the floor of the church

в) В самия западен профил на парцела беше разкрит входът на крипта (или гробница?) с ориентация изток – запад, която попада изцяло под улицата (обр. 3).

Криптата има правоъгълен план и е ориентирана с дългата си ос изток – запад. Налице е леко отклонение в посока североизток – югозапад, като то отговаря на съответното отклонение на античната улица, както и на зидовете на сградите край нея. Хоризонталните размери на криптата са: дължина 1,98/ 2,0 м и широчина 1,05 м. Камерата има полуцилиндричен свод, който започва приблизително на 1,11 м от пода. Максималната височина на ентрадоса на свода е 1,63 м.

На 0,65 м от пода, в източната стена на криптата, има отвор, широк 0,60 м и продължаващ във височина до свода (0,98 м). От изток на този отвор (т. е. извън самата криптата) е оформена зидана стълба с три стъпала, която извежда до пода на храма. Стъпалата са поместени в малка зидана шахта, която на нивото на пода е била затворена с мраморни плочи. Размерите на шахтата, погледната отгоре, са (север – юг) 0,60 м и (изток – запад) 0,82 м. Наблизо в насипите беше открит фрагмент от плоча със запазени размери 0,46 × 0,40 м, която от долната страна има украса хризма и кръст, изписани с червена боя (обр. 4). Вероятно плочата е била използвана за затваряне на входа към стълбата на криптата. Тъй като размерът ѝ не е достатъчно голям, може да се предположи, че отворът е бил покриван с поне две плочи.

Подът на криптата е неравен заради слягане на земните пластове. Той е оформен от набити дребни камъни и чакъл, залети с бял хоросан. Няма следи от тухли или плочи. Стените и стълбата на криптата са иззидани от добре оформени каменни блокчета, обмазани с хоросан. Сводът е направен от тухли, споени и обмазани с хоросан. В основата на свода, в средата на северната стена има малка ниша, оформена от тухли.

Криптата беше открита в добро състояние и само частично запълнена с насип. В него бяха намерени единствено малко фрагменти средновековна керамика от XIII – XIV в., които са попаднали там от дъното на средновековната яма, намираща се непосредствено над входа на криптата. Не бяха открити по-ранни материали, нито кости. Това означава, че каквото и да е било предназначението на съоръжението (крипта или гробница), последното е било ограбено или нарочно изпразнено преди изоставянето на сградата.

Обр. 4. Мраморна плоча от подовата настилка, украсена от долната страна с Христов монограм и кръст

Fig. 4. Marble slab from the flooring decorated on the underside with a painted Christogram and a cross

В резултат на направените археологически открития, архитектурният план на сградата, която се стори в парцела, беше модифициран. В приземния етаж ще бъдат експонирани част от античната улица, както и крипта.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 25 SAN STEFANO STR. IN VARNA

Vassil Tenekedjiev, Mariya Manolova-Voykova

Summary

The archaeological excavation took place in 2019 and 2020. During the 2020 campaign, the site was completely explored, down to a depth of 4.50 m below the present-day street level (fig. 1).

Remains of a late Roman street (3rd – 4th c. AD?) were explored in the eastern half of the site. It is a *cardo* paved with large stone slabs, with a spacious sewer underneath and several diachronic ceramic water pipelines on both sides. The street underwent reconstructions in the 5th or 6th c. AD. In 2020, the last remaining part of the street was excavated (fig. 2).

Several foundation walls constituting part of a large building were discovered on the western side of the street. Most probably they are contemporaneous with the street's first period of construction. Later on, the building was destroyed but parts of the foundations were reused for a new building. It was monumental, with a marble floor and interior decoration. The orientation and some of the marbles define the building as a Christian church from the 5th – 6th c. AD. Unfortunately, due to the poor state of preservation, there is not enough archaeological data to reconstruct its ground plan.

The most important discovery in the church was an underground crypt for relics (or a tomb?) (fig. 3). It was found empty and with the entrance broken, but otherwise in very good condition. The crypt is rectangular (1.98 / 2.00 × 1.05 m) and east – west oriented, with an entrance through three steps from eastward. The chamber is 1.63 m high, with barrel vault construction. In the middle of the north wall, there is a niche for a lamp (with traces of soot above).

The entrance to the crypt on the church's floor was once sealed with marble slabs. A fragment of one slab was found. It is decorated on the underside with a Christogram and a cross painted with red pigment (fig. 4).

Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

---

№ 30. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ЦАР ИВАН ШИШМАН“ № 18 ВЪВ ВАРНА

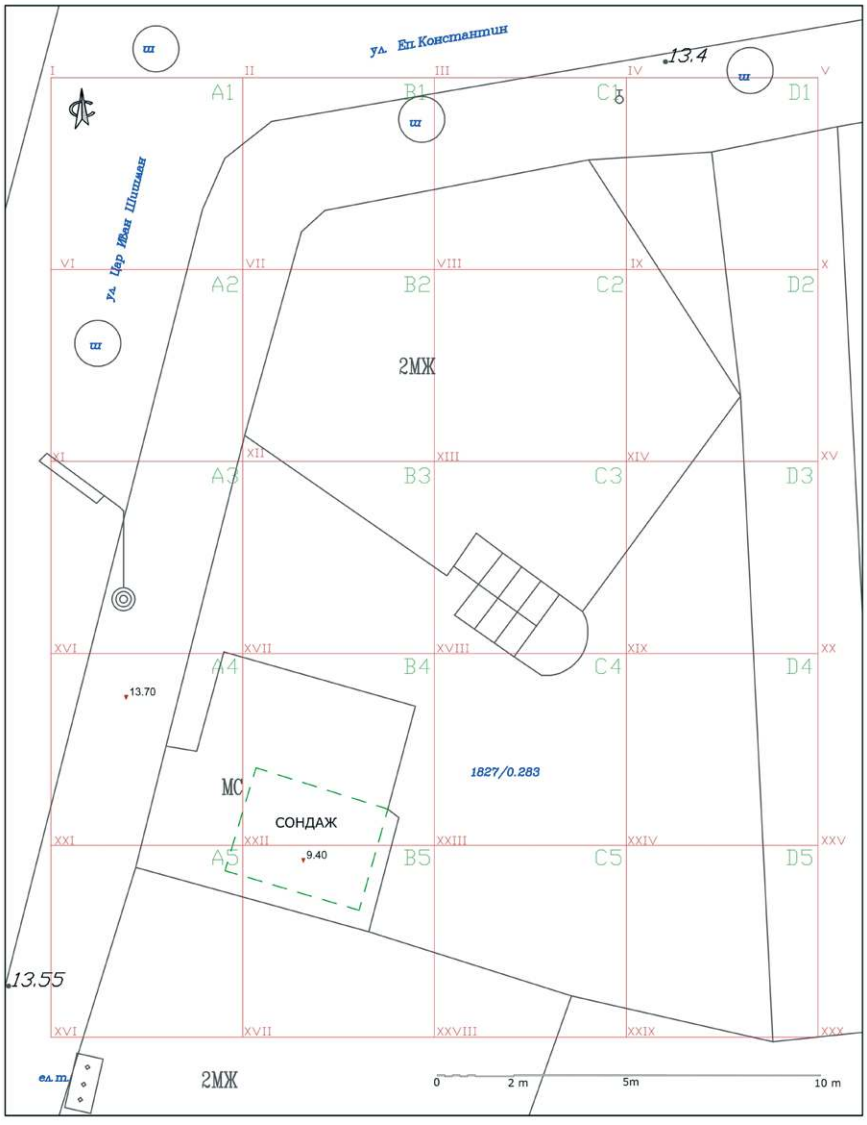
Васил Тенекеджиев, Ася Стефанова

През месец септември 2020 г. беше направен предварителен археологически сондаж в парцел, предвиден за строеж на нова сграда на ул. „Цар Иван Шишман“ № 18, Варна, попадащ в ААР „Одесос – Варна“. Целта на сондажа беше да се установи наличието или липсата на археологически пластове и структури в обекта, което да помогне на предстоящите пълни спасителни разкопки, планирани за 2021 г.

Сондажът се намира в югозападния ъгъл на парцела, има правоъгълна форма и размери (изток – запад) 3,60 × (север – юг) 2,80 м (обр. 1). Дълбочината достига до 4,30 м под съвременното ниво на

улицата (кота 9,40), като това е приблизително и най-дълбоката кота, която се предвижда за основите на новия строеж.

Обектът е разположен в централната част на археологическия резерват и се очакваше да се открият масивни археологически структури и пластове с много подемен материал. Сондажът обаче показа наличие единствено на насип. Той е с кафява пръст, която е по-тъмна в дълбочина, но без рязка граница. В нея бяха открити разбъркани малки фрагменти керамика от различни исторически периоди: единични фрагменти късноелинистическа трапезна керамика (II – I в. пр. Хр.), късноантична/ранновизантийска кухненска и трапезна керамика, включително червенолакова (IV – VI в.), византийска белоглинена глазирана керамика (XII – началото на XIII в.), средновековни амфори от типове Günsenin I (XI – XII в.) и IV (XIV в.), сграфито керамика с ниско качество (XIV в.), разнообразна керамика от османския период (XVI – XVII в. и повече от XVIII – XIX в.), сред която и фрагменти от трапезни съдове, производство на Чанаккале (XVIII в.).

Обр. 1. Общ план на обекта с местоположението на сондажа

Fig. 1. General plan of the site with the location of the test trench

Вероятно в обекта е имало естествено понижаване на терена, което, при благоустрояването на града в края на XIX – началото на XX в., е било нарочно запълнено.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 18 TSAR IVAN SHISHMAN STR. IN VARNA

Vassil Tenekedjiev, Asya Stefanova

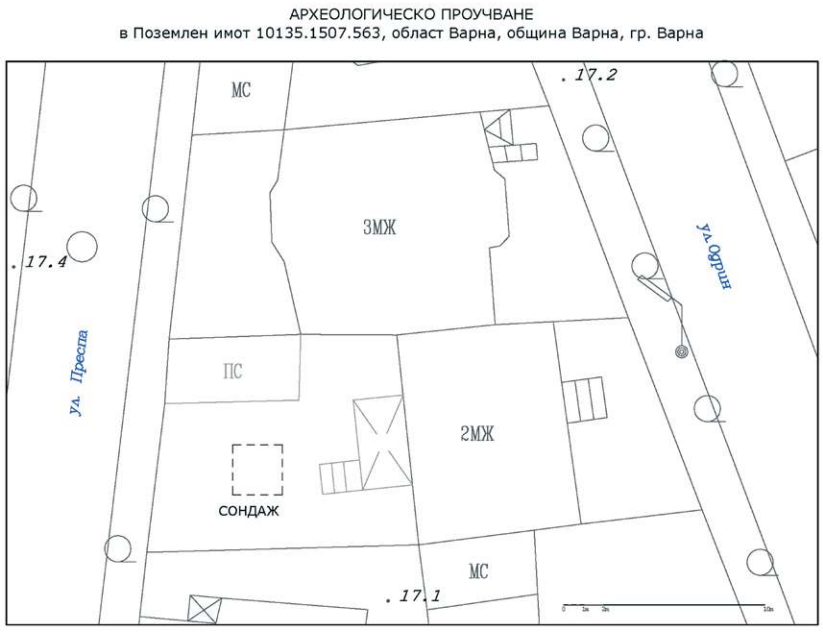
Summary

A test trench was made in a site at 18 Tsar Ivan Shishman Str. in the *Odessos* –Varna Architectural and Archaeological Reserve (fig. 1). No architectural structures, nor clear archaeological stratigraphy have been discovered. Only miscellaneous small pottery fragments dated from the 2nd – 1st c. BC until the 19th c. were found in a fill.

Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Asya Stefanova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, svetlanagancheva@abv.bg

№ 31. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ОДРИН“ № 6 ВЪВ ВАРНА

Игор Лазаренко

Обр. 1. Скица на парцела на ул. „Одрин“ № 6, Варна, с отбелязано местоположението на сондажа

Fig. 1. Plan of the plot at 6 Odrin Str., Varna, with the location of the test trench

Обитаемата къща, в чийто двор беше направен сондаж, се намира в североизточния ъгъл на ААР „Одесос – Варна“. На около 70 м северно от нея минава римската крепостна стена на Одесос, близо до която има следи от късноантични сгради, улица от XVIII в. и тръбопроводи от XIX в. Археологическите структури се разкриват на дълбочина от 1,50 до 4,0 м от съвременното ниво на терена (Кузов и др. 2020, 706 – 709).

Сондажът е с размери 2,50 × 2,50 м и дълбочина 2 м на проектната дълбочина на новата основа (обр. 1). Той е изцяло в насип от черна пръст, примесена с фрагменти от съвременни строителни материали. Не бяха установени никакви антични, средновековни или модерни архитектурни структури или елементи от такива.

Литература

Кузов и др. 2020: Хр. Кузов, М. Христов, А. Стефанова. Археологическо проучване на източната късноримска крепостна стена на Одесос. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 706 – 710.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 6 ODRIN STR. IN VARNA

Igor Lazarenko

Summary

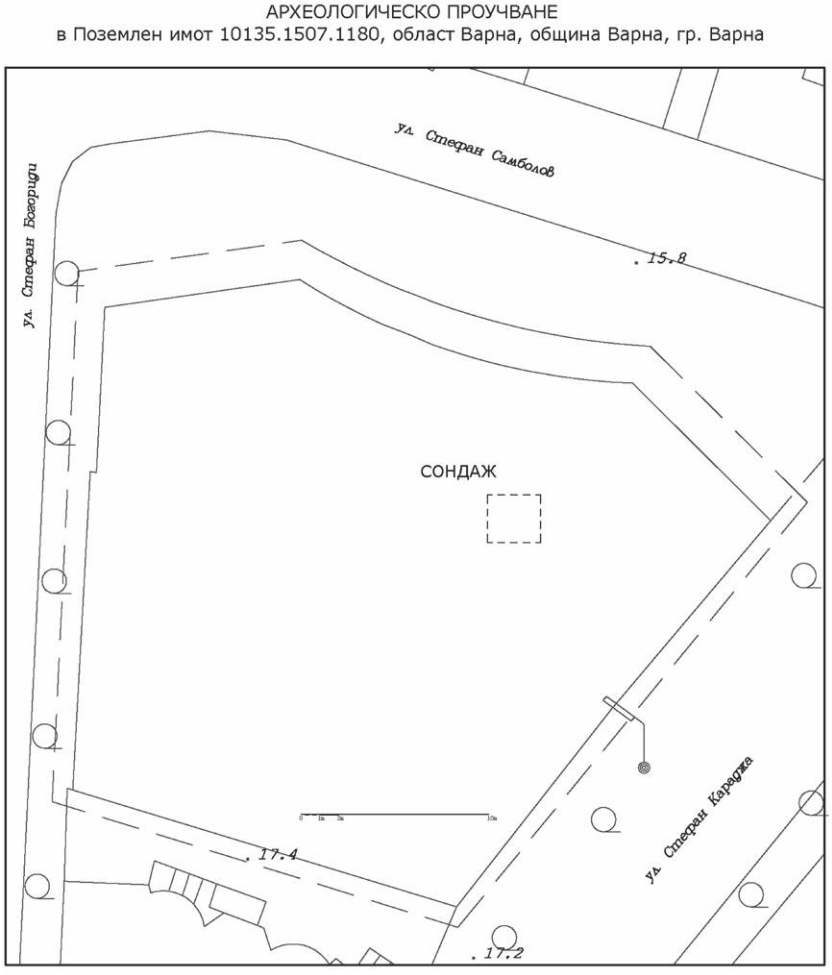
The still inhabited house, in the yard of which the test trench was made, is located in the northeast corner of *Odessos* – Varna Architectural and Archaeological Reserve. The test trench was 2,5 m × 2,5 m and had a depth of 2 m, equal to the planned depth of the new foundations (fig. 1). The excavated layer consisted of black soil mixed with fragments of modern building materials. No ancient, medieval or modern architectural structures or any artefacts were found

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

№ 32. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТЕФАН СТАМБОЛОВ“ № 16 ВЪВ ВАРНА

Игор Лазаренко

Сградата, в която беше направен сондаж, е съществуваща, но нефункционираща градска минерална баня (т. нар. „Гъбата“), построена през 1966 г. Тя е разположена в дълбоко дере в североизточния ъгъл на охранителната зона на ААР „Одесос – Варна“. На около 70 м югозападно от нея минава римската крепостна стена на Одесос, близо до която има следи от късноантични сгради, улица от XVIII в. и тръбопроводи от XIX в. Археологическите структури се разкриват на дълбочина от 1,50 до 4,0 м от съвременното ниво на терена (Кузов и др. 2020, 706 – 709). Над и около тях има насип от пръст, примесена с керамични фрагменти от различни епохи. При изграждането на банята целият парцел е бил изкопан на дълбочина 3,50 м.

Обр. 1. Скица на парцела на ул. „Ст. Стамболов“ № 16, Варна, с отбелязано местоположението на сондажа

Fig. 1. Plan of the plot at 16 S. Stambolov Str., Varna, with the location of the test trench

Единственото достъпно място за извършване на сондаж е малък басейн в къпалнята (обр. 1). След отстраняване на облицовъчните плочи и бетонната основа на пода се достигна до геологичен пласт от глина и пясъчници. Цялата площ беше изкопана на дълбочина 1 м. В центъра се направи втори изкоп с диаметър 1,50 м и приблизителна дълбочина 1,50 м. След прекратяване на работата най-ниската част се напълни с подпочвена вода. Не бяха установени следи от по-стара антропогенна дейност.

Литература

Кузов и др. 2020: Хр. Кузов, М. Христов, А. Стефанова. Археологическо проучване на източната късноримска крепостна стена на Одесос. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 706 – 710.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 16 STEFAN STAMBOLOV STR. IN VARNA

Igor Lazarenko

Summary

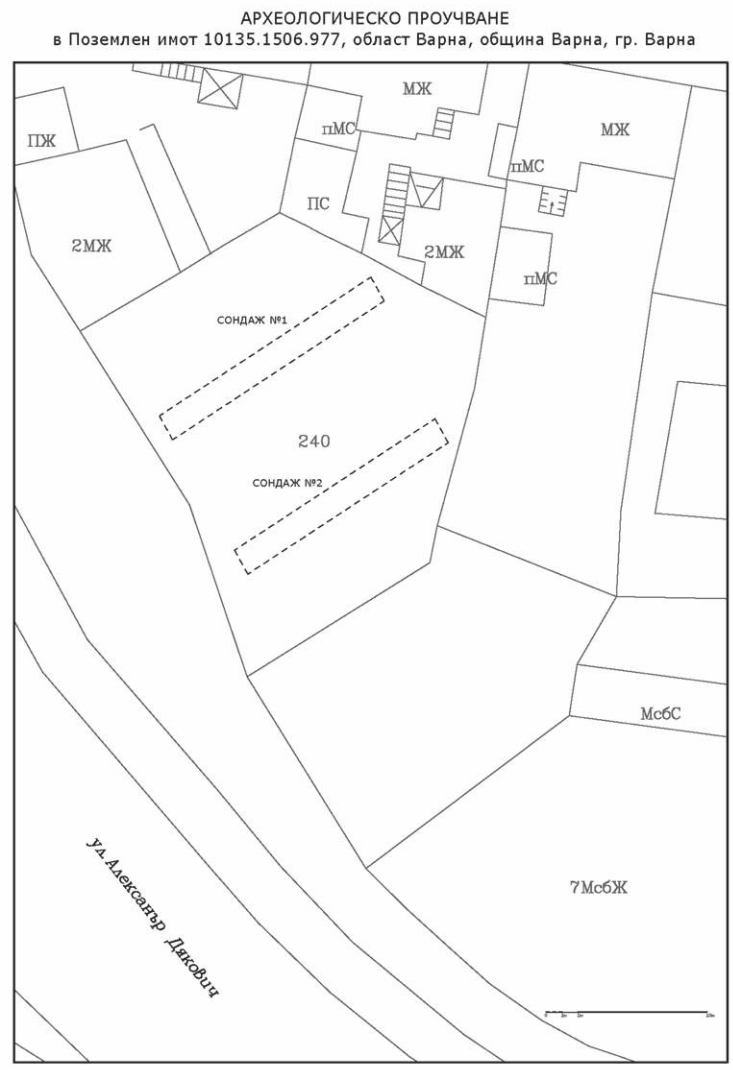
The test trench was situated within the inner space of an abandoned city mineral bath. During its construction in 1966, the entire plot was dug down to a depth of 3.50 m, reaching a geological layer of clays and sandstones.

In 2020, the only available place for a test trench was a small pool in the bath (fig. 1). Its entire area was excavated to a depth of 1 m. A second test trench with a diameter of 1.50 m and an approximate depth of 1.50 m was made in the centre of the bath. No traces of earlier human occupation were found.

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

№ 33. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „АЛЕКСАНДЪР ДЯКОВИЧ“ № 24 ВЪВ ВАРНА

Игор Лазаренко

Парцелът, в който беше проведено проучването, е в югозападната периферия на охранителната зона на ААР „Одесос – Варна“. Заради характерния бял цвят на скалите и повърхностните глини местността се е наричала „Ак баир“, т. е. „Бял бряг“. Археологическите материали в района са различни гробни съоръжения от Античността.

На конкретното място пластът със следи от обитаване е дебел около 1,50 м. Той представлява насип от опочвена глина, премесена със строителни отпадъци от съборена къща от 20-те години на XX в. Следват кватернерни отложения – зеленикави глини и варовикова скала, която на места е на повърхността на терена. При изграждането на основите и мазата на къщата, по-голямата част от парцела е била изкопана до и в геоложкия пласт.

Бяха извършени два сондажа с ширина 1 м по дължина на парцела (обр. 1).

Не се установиха никакви антични или средновековни архитектурни структури или елементи от такива, нито следи от по-старо човешко присъствие или дейност.

Обр. 1. Скица на парцела на ул. „А. Дякович“ № 24, Варна, с отбелязани местоположенията на сондажите

Fig. 1. Plan of the plot at 24 A, Dyakovich Str., Varna, with the locations of the test trenches

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 24 ALEXANDER DYAKOVICH STR. IN VARNA

Igor Lazarenko

Summary

The site is located in the southwestern periphery of *Odessos* – Varna Architectural and Archaeological Reserve.

The excavated layer with traces of habitation is ca. 1.50 m thick and it contains ground clay mixed with construction waste from a demolished modern house.

Two test trenches with a width of 1 m were made along the entire length of the plot (fig. 1). No traces of ancient or medieval architectural structures, nor traces of older human presence or activity were established.

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

№ 34. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТРАНДЖА“ № 34 В ПОМОРИЕ

Олег Александров, Ева Димитрова

Спасителното археологическо проучване беше извършено на обект, намиращ се на ул. „Странджа“ № 34, попадащ в зона „А“ на недвижимата културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“ (УПИ V-1665, кв. 121, ПИ с идентификатор 57491.506.371 по плана на гр. Поморие). Основната цел на археологическото проучване бе установяването на наличие или липса на археологически структури във връзка с инвестиционно намерение. Теренната работа се проведе в периода от 03.05. до 12.06.2020 г. с помощта на 10 работника, ръководени от трима души научен екип.

Проучена беше площ от 450 кв. м (обр. 1). По време на проучването бяха открити архитектурни останки от различни периоди, а също и голямо количество подемен материал (фрагменти от битова и строителна керамика, монети и други видове находки). Установено беше наличието на културен пласт с дебелина около 2,0 м (обр. 2). Той е образуван в резултат на трайно обитаване на терена в периода от началото на II в. докъм средата на VI в., с прекъсване през V в., когато организираният градски живот на това място прекъсва и започва процес на системно ограбване на строителния материал, за да бъде преупотребен за нови градежи на друго място. Според подемния археологически материал този процес е бил особено интензивен и целенасочен през втората половина на VI в., както и през целия XX в.

Проучените структури се отнасят към следните периоди (обр. 2 – 3):

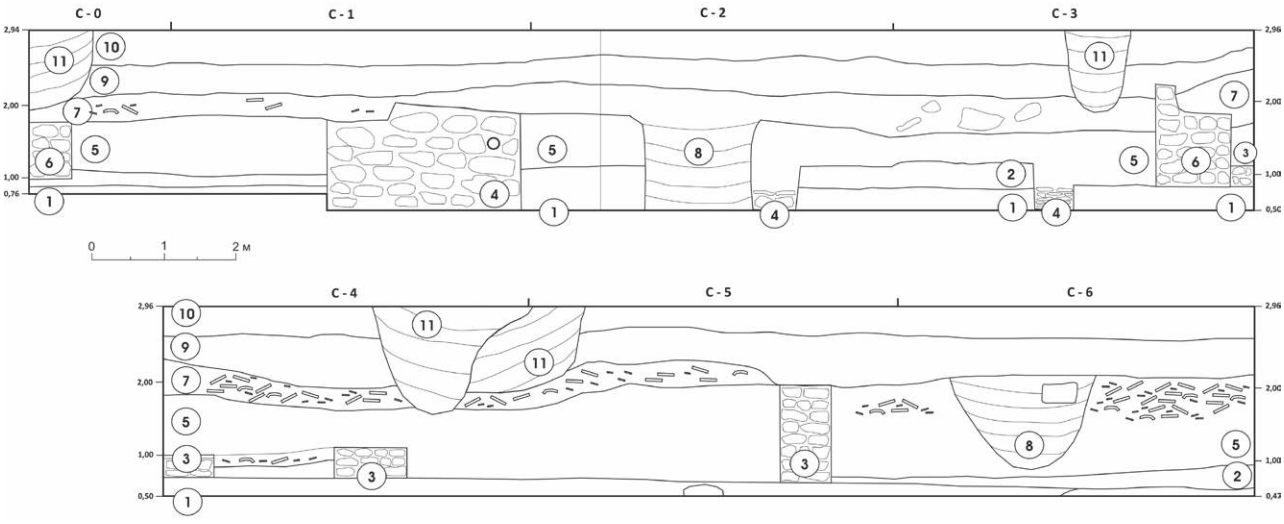
- II – III в.: съоръжения, свързани с водоснабдяването и канализацията на града (керамичен водопровод, два канала), сгради с неясно функционално предназначение (две кирпичени и една каменна), два каменни зида, вероятно от сгради (?), питос, използван за гасене на вар;

- IV в.: съоръжения, свързани с водоснабдяването на града (масивен зид на линейна структура (?), два керамични водопровода); сграда с неясно функционално предназначение, изградена от кирпич; основи на зид, оформен като екседра;

Обр. 1. Местоположение на обекта, поглед отгоре

Fig. 1. Location of the site, view from above

Обр. 2. Стратиграфски разрез (запад – изток) в кв. С/0-1-2-3-4-5-6, поглед от юг: 1. Стерилен пясък; 2. Пласт от II – III в.; 3. Структури от II – III в.; 4. Структури от IV в.; 5. Ниво на обитаване през IV в.; 6. Структури от VI в.; 7. Ниво на обитаване и деструкции от покрив на сградата от VI в., със следи от силно опожаряване; 8. Ями от VI в.; 9. Пласт от Средновековието и Новото време, без следи от интензивно обитаване; 10. Хумусен пласт; 11. Боклучни ями от XX в.

Fig. 2. Stratigraphic cross-section (west – east) in grid sq. C/0-1-2-3-4-5-6, view from south: 1. Sterile sand; 2. 2nd – 3rd c. layer; 3. 2nd – 3rd c. features; 4. 4th c. features; 5. Level of 4th c. habitation; 6. 6th c. features; 7. Level of habitation and destruction of a roof of a 6th c. building, with traces of strong burning; 8. 6th c. pits; 9. Medieval and modern age layer, without traces of intense habitation; 10. Humus soil; 11. 20th c. waste pits

- VI в.: две сгради с неясно функционално предназначение, изградени от ломени камъни на калова спойка;
- XI – XII в.: яма с фрагменти от керамични съдове;
- съвременна къща и боклучни ями.

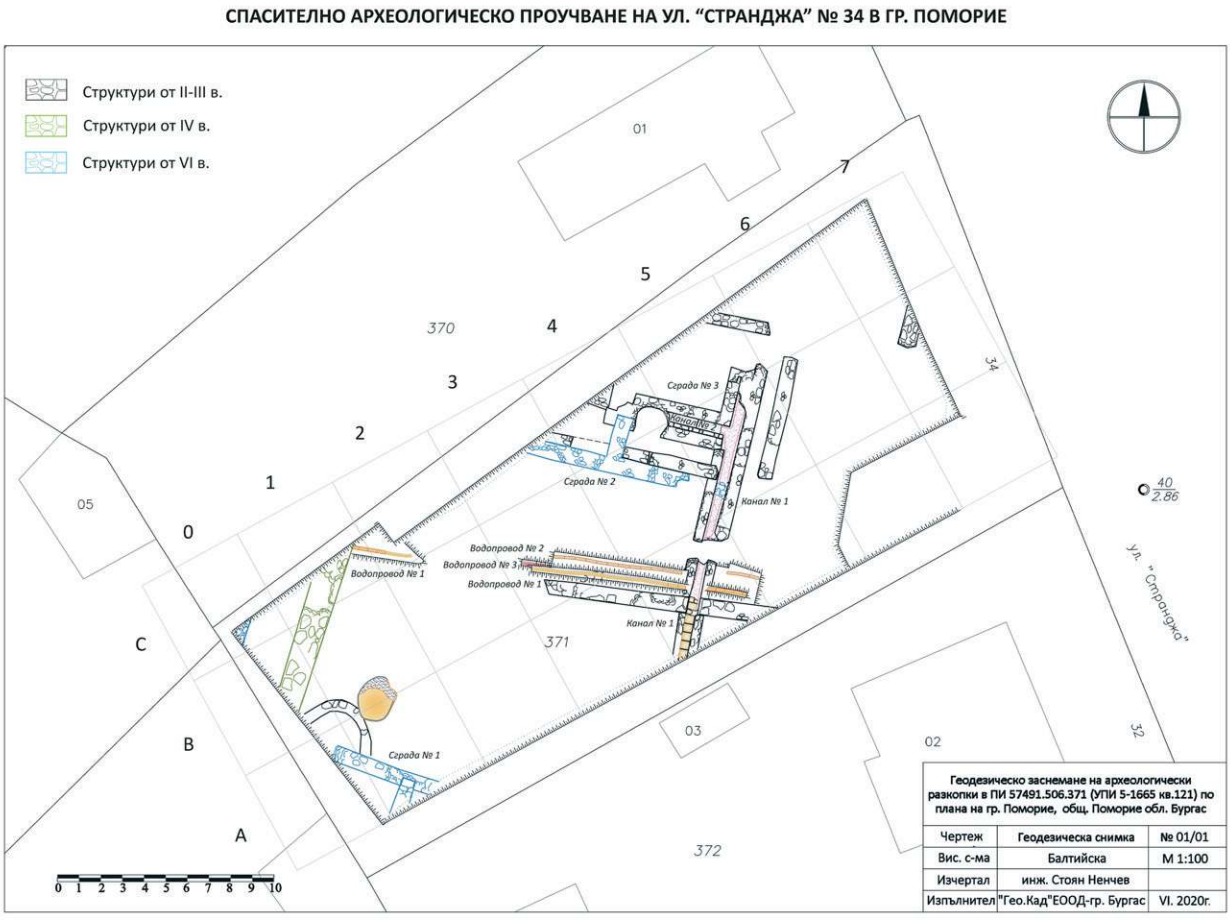
Керамичният водопровод от II – III в. е положен директно върху стерилния пясъчен пласт. Той е ориентиран в посока СЗ – ЮИ. Тръбите му са положени на кота 0,69 м. Запазени са само две от тях, с обща дължина 1,10 м. Те са с дължина 0,57 м, външен диаметър 0,17 м и вътрешен диаметър 0,13 м. При муфите тръбите са обмазани с водонепропусклива смес (*malta*).

Подобно на водопровода, и двата канала са изградени директно върху стерилния пясък на кота 0,43 м (обр. 4). Начинът им на градеж е идентичен – средно големи камъни, споени с бял хидрофобен хоросан, което показва едновременното им изграждане. Вътрешните лица на страниците и дъното на каналите са старателно оформени и обмазани със слой розов хидрофобен хоросан с примеси от счукана на дребно строителна керамика.

Първият е ориентиран в посока СИ – ЮЗ. От него бяха проучени два участъка, прекъснати от яма от късноантичната епоха. Общата запазена дължина на канала е 13,90 м. Външната му ширина варира от 1,35 м в югозападния край до 1,60 м в североизточния, а вътрешната е 0,50 м. Страниците му са с ширина 0,30 – 0,55 м. Във височина са запазени до кота 1,15 – 1,28 м. В южната част те са без замазка, а дъното е настлано с тухли с размери 0,33 × 0,33 × 0,05 м. В този участък страниците са долепени на фуга, а външните им лица не са изградени толкова прецизно, колкото в другия участък, което показва една по-късна преправка. Нивото на улея, в който са се стичали отходните води, в североизточния край на канала е с кота 0,96 м, в централната част – 0,80 м, а в югозападния край – 0,58 м. На дъното на канала, на кота 0,80 м беше открита монета, отсечена в монетарницата на Филипополис.

Вторият канал, който е конструктивно свързан и се е вливал в първия, е ориентиран в посока СЗ – ЮИ (обр. 4). Запазен е на дължина от 5,50 м, външната му ширина е 1,70 м, а вътрешната – 0,50 м. Южната му страница е с ширина 0,70 м, а северната – 0,50 м. Във височина е запазен до кота 1,56 м. В един по-късен етап в улея на съоръжението са положени големи каменни плочи, като между тях и дъното на канала е оставен отвор с височина 0,10 м, през който е продължавала да се оттича вода. Част от канала е разрушена при строежа на каменна сграда от VI в.

В епохата на Принципата са датирани три сгради с неясна интерпретация – едната е с каменен градеж, а другите две – с кирпичен. От първата сграда са запазени само основите на три зида, по-

Обр. 3. Общ план на обекта

Fig. 3. General plan of the site

ложени директно върху стерилния пясък. Те оформят едно помещение, ориентирано в посока СИ – ЮЗ, североизточният ъгъл на което е нарушен от яма, пълна със средновековна белоглинена глазирана и рисувана керамика. Основите на сградата са фундирани на кота 0,46 м, а във височина са запазени от кота 1,76 до кота 1,92 м. Те са изградени от средно големи ломени камъни, споени с бял хоросан без примеси. Помещението е имало вход от южната страна, който впоследствие е зазидан с камъни, споени с бял хоросан без примеси. Южният зид е конструктивно свързан с първия канал, което показва връзката на помещението с канализационната мрежа на града.

Обр. 4. Структури от II до VI в., поглед от изток

Fig. 4. Features from the 2nd to the 6th c.s AD, view from east

От другите две сгради са запазени само пласт горели кирпичени деструкции на коти съответно 0,84 – 1,02 м и 0,37 – 0,80 м. Сградите са били построени върху стерилния пясъчен пласт. В едната бяха намерени фрагменти от битова и строителна керамика, керамични амфорискоси, керамични предмети с макаровидна форма, керамичен прешлен и монета на Антонин Пий. В другата постройка

Обр. 5. Част от канализационната система, поглед от изток

Fig. 5. Section of the sewerage system, view from east

бяха открити само фрагменти от горяла строителна керамика.

Последната структура от II – III в. представлява фрагменти от питос, използвани като варница. Те са разположени от кота 0,48 до 1,01 м, в кръгла форма с диаметър 1,85 м и са обмазани с тънък слой глина. За употребата им като варница свидетелстват останки от суровината.

Към IV в. се отнася една линейна структура (?). Тя представлява масивен каменен зид с ширина 1,30 м, проучен на дължина от 5,0 до 8,0 м. Градежът е от средно големи и големи камъни, обилно залети с розов хоросан с примеси от счукана на дребно строителна керамика. Той е фундиран на кота 0,10 м, като е вкопан в стерилния пясък, а във височина е запазен до кота 2,43 м. С него е конструктивно свързан един от късноримските керамични водопроводи на кота 1,47 м.

Двата керамични водопровода от IV в. са запазени на дължина съответно 18,30 м и 10,60 м (обр. 4). Те са успоредни един на друг и са ориентирани по посока СЗ – ЮИ. Тръбите им са положени върху заравнен пласт с деструкции от II – III в., засипан със слой фин пясък. При муфите тръбите са обмазани с водонепропусклива смес (*malta*). Сегментите на първия водопровод са положени на кота 1,31 м в северозападния край и на 0,97 м в югоизточния. Тръбите на втория водопровод лежат на коти 1,11 м в северозападния край и на 1,0 м в югоизточния. Сегментите са с еднакви размери, съответно дължина 0,45 м, външен диаметър 0,16 м, вътрешен диаметър 0,11 м (на първия водопровод) и дължина 0,51 м, външен диаметър 0,14 м, вътрешен диаметър 0,10 м (на втория). Тръбите минават над канала с посока СИ – ЮЗ, но в по-късно време в този участък водопроводите са прекъснати. Доказателство за това е пропаднала в канала тръба от втория водопровод.

Синхронна на водопроводите от IV в. и изградена непосредствено северно от тях е една кирпичена сграда. От нея са запазени част от основите на западната стена, които са вкопани в пласта с деструкции от II – III в. до стерилния пясък. Изградени са от средно големи и големи плочести камъни без спойка. Те са фундирани на кота 0,50 м и са се издигали до кота 0,80 м. Във височина стените са били кирпичени. Подовото ниво на сградата е на кота 0,80 м. Деструкциите достигат до кота 1,55 м. В тях бяха открити фрагменти от строителна и битова керамика, монети от IV и V в.

В продължение на един век този район на града не е бил обитаван. Следващ етап на обитаване е засвидетелстван от две сгради, датирани в VI в. Те са ориентирани в посока СИ – ЮЗ и са построени върху предварително заравнения пласт с деструкции от IV в., изобилстващ от фрагменти битова и строителна керамика. От едната сграда са проучени части от северния и източния зид, а от другата– части от южния и един междинен зид. Южният зид на сградата от VI в. е разрушил част от страниците на единия канал, но все пак не е повредил хоросановата замазка на дъното. Градежът на постройките е от средно големи ломени камъни на калова спойка. Стените им са с ширина 0,60 – 0,80 м, като в суперструкция са запазени от кота 1,50 до кота 2,30 м. Основите на първата сграда са вкопани на кота 1,40 м, а на втората – на 1,0 м. Върху подовите нива на сградите, на кота 1,50 м бяха открити монета от VI в. (пентанумия) в първата сграда и монета на император Лъв I (457 – 474 г.) във втората сграда. Втората сграда е унищожена от силен пожар, доказателство за което е изгорелият и паднал навътре покрив. В западното ѝ помещение бяха открити железни гвоздеи, фрагменти от питос, кукичка със синджирче, която е била част от везна, бронзова кукичка, поради което е вероятно помещението да е било със стопански характер.

По време на археологическите проучвания от терена са събрани общо 169 находки, вписани в полева инвентарна книга и предадени за съхранение в музея на гр. Поморие. По-голямата част от тях са монети от римската, късноримската и ранновизантийска епохи. Повечето са единични находки,

като в редки случаи се откриваха повече от една монети в близост. Единствената колективна монетна находка съдържа 20 медни екземпляра от IV в.

Останалите находки са фрагменти от стъклени съдове, метални и каменни предмети, изделия от кост и глина. На терена бяха открити значително количество мраморни облицовъчни плочки, част от които профилирани.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 34 STRANDZHA STR. IN POMORIE

Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

Summary

The excavated area is 450 m^2 (figs 1, 3). Architectural remains from different periods and many fragments of ceramic vessels, architectural ceramics, coins, glass vessels, metal and stone objects, objects made of bone and clay, fragments of marble cladding were found (figs 4, 5). The thickness of the cultural layer was ca. 2 m (fig. 2). The discovered structures were dated as follows:

- 2nd – 3rd c. AD – installations related to water supply and sewerage (ceramic pipes from a water conduit, two sewers built of stone and white mortar), buildings of unknown character and functions – public or private – one built of mudbricks and the other from stone and white mortar, two stone walls, fragments of a *dolium* used for lime slaking;
- 4th c. AD – two water conduits from ceramic pipes, a massive wall connected to water supplying of the city (it was built of stone and pink mortar); a building constructed of mudbricks, a substructure of a wall;
- 6th c. AD – two buildings built of stones bound with mud;
- 11th – 12th c. AD – a pit with fragments of ceramic vessels;
- a modern house and rubbish pits.

The coins date to the Roman, late Roman and early Byzantine periods. They provide precious data about the stratigraphy of the excavated area and also about life in ancient *Anchialos*.

Oleg Alexandrov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg
Eva Dimitrova, missy@mail.bg

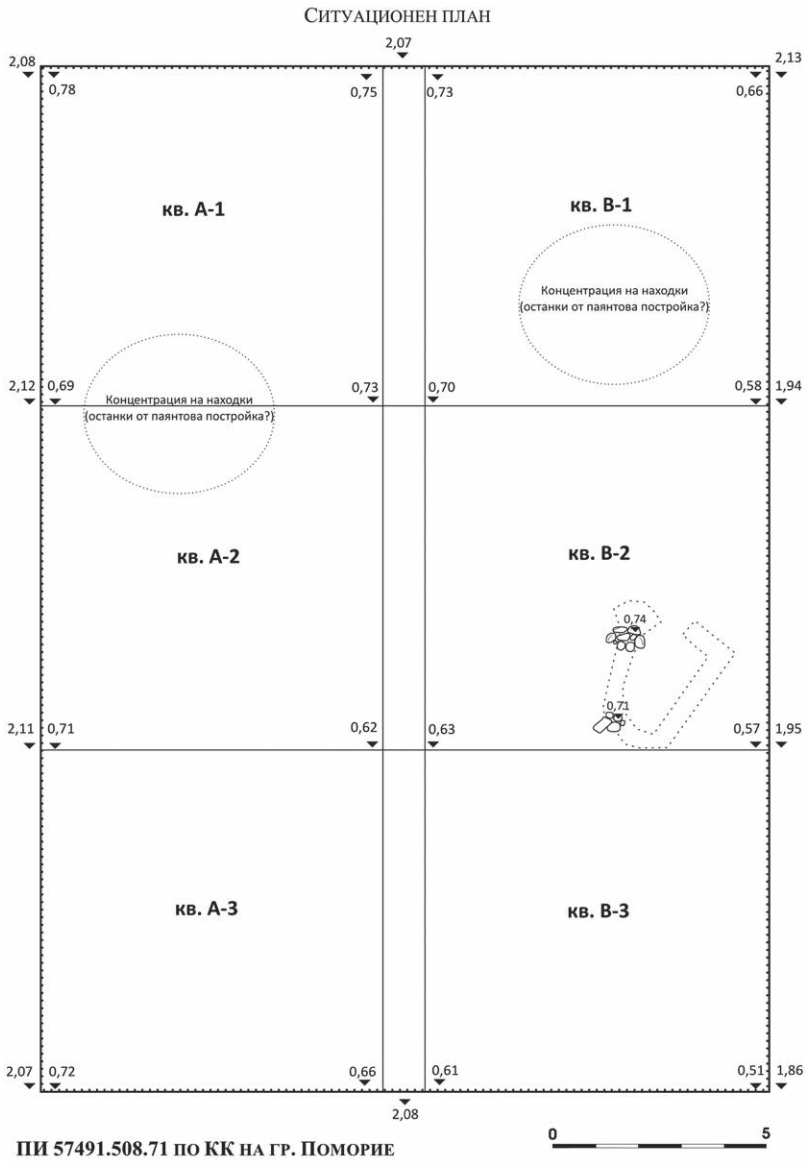
№ 35. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „РЕЗОВСКА“ В ПОМОРИЕ

Олег Александров, Ева Димитрова

Спасителното археологическо проучване беше извършено на обект в ПИ 57491.508.71 по КК на гр. Поморие, попадащ в границите на зона „А“ на недвижима културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“, гр. Поморие, обл. Бургас. Основната цел на археологическото проучване бе установяването на наличие или липса на археологически структури във връзка с инвестиционно намерение. Теренната работа се проведе в периода 03. – 21.08.2020 г. с помощта на 10 работника, ръководени от двама души научен екип.

Проучена беше площ от 408 кв. м (обр. 1 – 2). Проучената площ се намира непосредствено на юг от крайната югозападна част на укрепената през II – V в. територия на римския и късноримски град Улпия Анхиало. Установено беше наличието на няколко насипни пласта със съвременни строителни и битови отпадъци с обща дебелина 1,50 м. Нивото на стерилния пясък варира в границите между коти 0,60 – 1,00 м, като той е бил изваждан системно в миналото, вероятно още през Античността. Подобна ситуация е регистрирана при проучванията на съседния от запад парцел (Торбатов и др. 2019, 250).

Следи от обитаване на терена бяха регистрирани в три участъка на кота 0,51 – 0,70 м, където беше най-силна и концентрацията на подемния материал. Те представляват горели останки от паянтови постройки (по всяка вероятност дървени), обитавани в кратък период от време. За това свидетелстват и откритите монети от късноримската епоха и битова керамика. В едната от паянтовите по-

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

стройки бяха открити две струпвания от неголеми ломени камъни и фрагменти от строителна керамика, които вероятно са служили за опора на носещи дървени колони (?) (обр. 3). Покривът ѝ е изграден от нетраен растителен материал, на места затискан с керемиди.

Сред монетите най-ранният екземпляр е на Констанций II (337 – 361 г.), отсечен в средата на IV в., а най-късният – на Теодосий II (408 – 450 г.), отсечен в периода 408 – 423 г. Най-голям дял заемат монетите, отсечени в последната четвърт на IV – самото начало на V в. Направените наблюдения върху монетното обращение ясно показват покачване на паричната маса (макар и с нисък номинал) към самия край на IV – началото на V в., със своеобразен връх през първите две десетилетия на V в., след което следва внезапен спад в паричната циркулация, а най-вероятно и в обитаването на този сектор, намиращ се извън укрепената част на късноримския град. Предвид данните от нумизматичния анализ може да се заключи, че районът е обитаван сравнително кратко: не по-рано от края на IV в. и не по-късно от началото на 20-те години на V в.

Фрагментите от строителна и битова керамика напълно кореспондират с нумизматичния

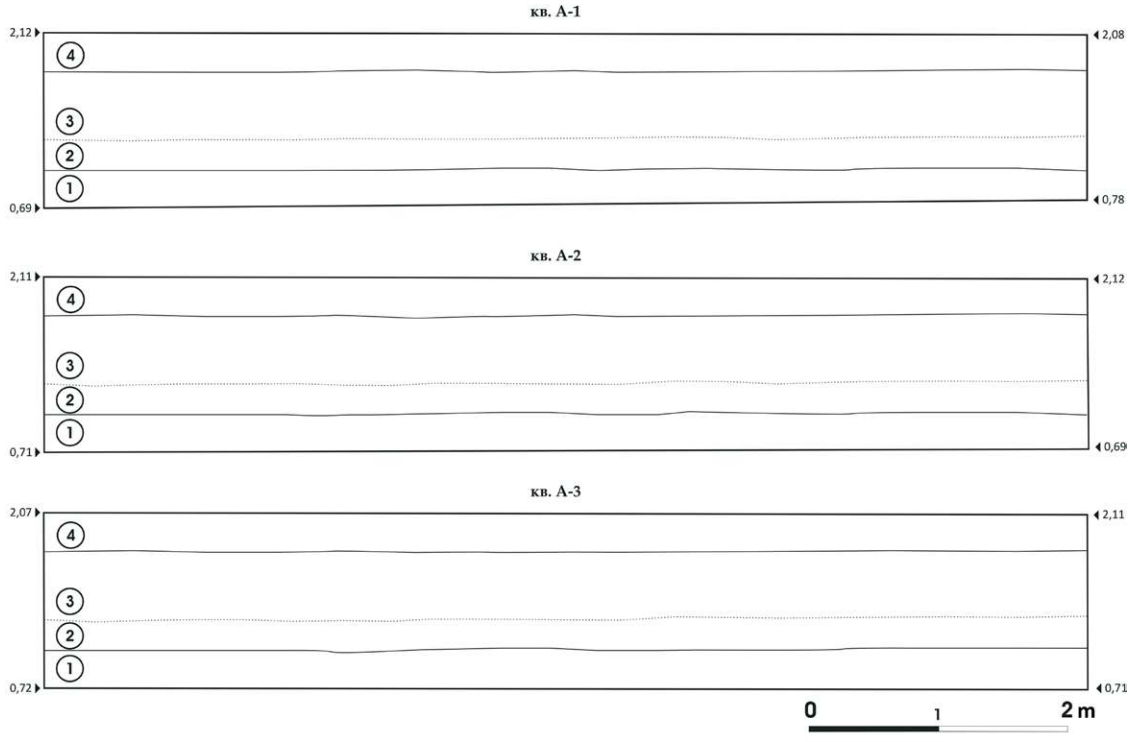
Обр. 2. Разкопана площ, поглед от югоизток

Fig. 2. Excavated area, view from south-east

Обр. 3. Останки от паянтова постройка, поглед от запад

Fig. 3. Remains of a wattle and daub building, view from west

Обр. 4. Западен стратиграфски профил: 1. Пясък с единични фрагменти антична керамика; 2. Смесен пласт от пясък и почва; 3. Вторично отложен пласт с дребни фрагменти керамика; 4. Съвременен насип

Fig. 4. Western stratigraphic cross-section: 1. Sand with occasional fragments of ancient pottery; 2. Mixed layer of sand and soil; 3. Re-deposited layer with small ceramic fragments; 4. Modern fill

материал по отношение на хронологията. Сред тях се открояват фрагменти от амфори, трапезна и кухненска керамика, няколко фрагмента от късноантична червенолакова керамика. Всички фрагменти от керамични съдове се датират към късноримската епоха (IV – V в.).

Освен монети и керамика към късноантичната епоха се отнасят и няколко фрагмента от стъклени съдове, част от бронзова фибула, оловна търговска тежест и бронзов пръстен.

На коти между 0,70/1,0 и 1,60 м беше регистриран пласт от сиво-кафява пръст, най-добре видим в западната третина на обекта (обр. 4). В него бяха открити три средновековни монети, които се датират в рамките на XIII в. Те не могат да се свържат със сигурно обитаване на района през Средновековието, тъй като археологическият им контекст е несигурен. На места този пласт е нарушен, като бяха установени няколко периода на засипване със съвременни и строителни отпадъци. Този пласт е свързан с изкопните дейности в кв. Свети Георги на гр. Поморие и е образуван вследствие на изхвърляне на насипите на това място.

Литература

Торбатов и др. 2019: С. Торбатов, Д. Драгоев, С. Иванов. Античен град Улпия Анхиало (УПИ I – 2826 и УПИ XXVII – 2826, кв. 210). – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 250 – 253.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT REZOVSKA STR. IN POMORIE

Oleg Alexandrov, Eva Dimitrova

Summary

The excavated area is 408 m^2 (figs 1, 2). It is located south of the southwestern fortified territory of the Roman and late Roman city of *Ulpia Anchialus*. In antiquity, people used to exploit this area for sand quarrying. Traces of

habitation were registered in three sections at 0.51 – 0.70 masl. Three wattle-and-daub buildings were found. In one of them we found two accumulations of stones and architectural ceramics (fig. 3). Their function might be to support wood columns. The buildings existed for a short period of time which was confirmed by numismatic and ceramic data – between the end of the 4th c. AD and the 20s of the 5th c. AD (fig. 4). In the course of the excavations, we found fragments of amphorae, kitchen and tableware, red slip ware, all dated to the 4th – 5th c. AD. We also found fragments of glass vessels, a bronze fibula and a bronze ring. Three coins dated to the 13th c. AD were discovered as well, but with no secure archaeological context.

Oleg Alexandrov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg
Eva Dimitrova, missy@mail.bg

№ 36. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „АНГЕЛ КЪНЧЕВ“ В ПОМОРИЕ

Олег Александров

Спасителното археологическо проучване беше извършено на обект в ПИ 57491.508.85 по КК на гр. Поморие, попадащ в границите на зона „А“ на недвижима културна ценност „Античен град Улпия Анхиало – Палеокастро“, гр. Поморие, обл. Бургас. Теренната работа се проведе в периода 09. – 24.11.2020 г. върху почти цялата площ на имота, който се намира на около 100 м южно от укрепената през II – V в. територия на римския и късноримски град Улпия Анхиало. Основната ни цел бе установяването на наличие или липса на археологически структури във връзка с инвестиционно намерение. Парцелът бе заварен с абсолютни коти 1,04 – 1,52 м. Още в началото на полевата работа стана ясно, че през последните десетилетия целият имот е насипван със съвременни строителни и битови отпадъци. Този пласт е с дебелина от 0,50 – 0,90 м. Непосредствено под него се намира пласт (кота 0,30 – 0,50 м), който е смес между пясък и пръст. Пръстта придава кафяв цвят на пласта. Повсеместно под кота 0,30 следва чист пясък. Ниското ниво на подпочвените води (нехарактерно за сезона) позволи проучването да продължи и в този пласт до кота 0,15 – 0,20 м. Именно в пясъчния пласт бяха открити няколко находки – три монети, фрагмент от фибула, фрагменти от битова керамика, характерна за V – VI в. Въпросните материали свидетелстват за спорадично обитаване в близката околност през Късната античност. По време на проучването не бяха открити архитектурни структури.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT ANGEL KANCHEV STR. IN POMORIE

Oleg Alexandrov

Summary

The excavated area is located 100 m south of the southwestern fortified territory of the Roman and late Roman city of *Ulpia Anchialus*. In all of the excavated trenches, the absence of ancient or medieval structures was established.

Oleg Alexandrov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg

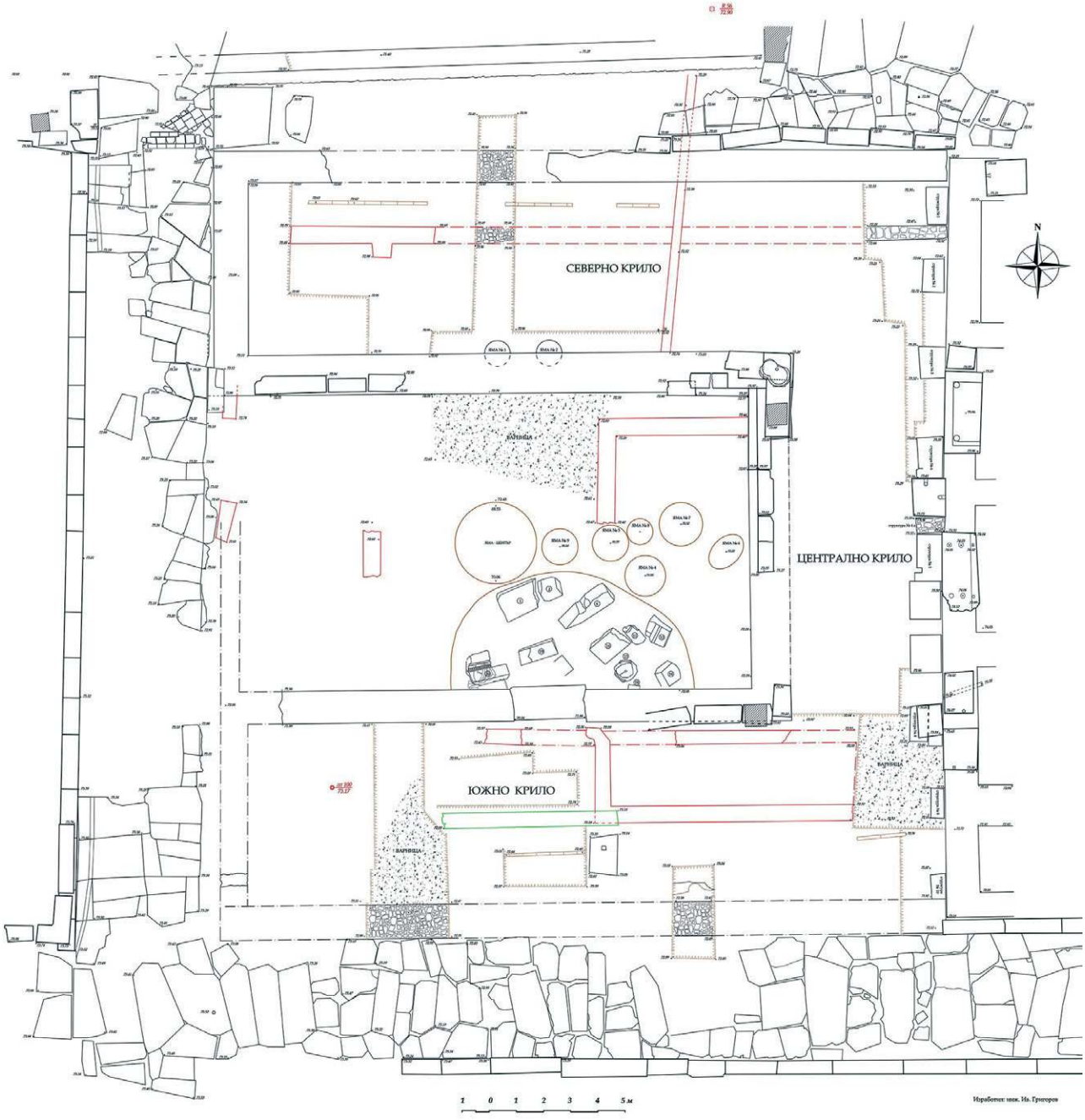

№ 37. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ. СЕКТОР „ЮГОЗАПАДЕН ЪГЪЛ НА ФОРУМНИЯ КОМПЛЕКС“

Иван Църов

Перистилното съоръжение включва ареа под открито небе, северно, централно и южно крила (обр. 1).

Проучването на ареата през 2020 г. продължи със сондаж във вид на траншея от ръба на ямата с архитектурните детайли към север. Разкриха се седем ями, попадащи в кв. F7/40, 50 и G7/31, 41. Имат преобладаващо крушовидна форма и различни размери. Разположението им е хаотично. В същото

Обр. 1. План на сектор „Югозападен ъгъл на форумния компрекс“, 2020 г.

Fig. 1. Plan of the “Southwestern corner of the forum complex” sector, 2020

Обр. 2. Мерителна маса (σηκωμα; mensa ponderaria)

Fig. 2. Measuring table (σηκωμα; mensa ponderaria)

Обр. 3. Траншея на южната крепида на южното крило

Fig. 3. The trench of the southern support wall of the southern wing

време не се застъпват, дъната им са на различна кота, в някои има фрагментирани архитектурни детайли и строителна керамика, в почти всички се откриват монети.

Яма № 6 е с яйцевидна форма, заоблено дъно на кота 70,22 м и максимален диаметър 1,75 м. В запълнителя се откриха два варовикови блока. Единият е подпора/крак на пейка или секома (мерителна маса), оформен като пластично скулптиран крак на хищник, с липсваща долна част. Запазените размери са: правоъгълна основа с ширина 0,18 м и запазена дължина 0,55 м. Максималната запазена височина е 0,52 м. Другият е фрагмент от секома (σηκωμα; *mensa ponderaria*). Върху едната му страна е представена е сцена на гладиаторски игри с прескоци и лов (*venatio*), а фигурите са от категорията „ловец“ (*venator*) (Вагалински 2009, 113 – 114). Изобразените акробати (халмасти, салитори) прескачат хищник от семейство котки. Възможно е фигурата зад хищника и двете премятащи се фигури да представят три фази от прескока на един и същи скачач. Акробатичните изпълнения на венатори с животни на арената били изключително популярни. Фигурата вдясно замахва с бич в ръка. Над нея куче преследва сръндак. Фигуралното поле е оградено с бордюр с ширина 6 см. Фрагментът е лява част (обр. 2) от намерената през 2018 г. секома с релеф,

представящ гладиаторски игри под звуците на воден орган (Църов 2019, 73). Върху плота на масата е запазена една цяла мерителна мензура с цилиндрична форма, диаметър 10 см и дълбочина 10 см, а отворът на дъното има оловна запушалка. Други две са частично запазени, като по-малката е с фуниевидна форма и диаметър 10 см, при дълбочина 8,5 см. Приблизителният диаметър на голямата е 0,42 м.

Запълнителят на Яма № 7 включва фрагмент от устие на мензура от вече споменатата секома. Друг фрагмент е от надпис на старогръцки. Това е част от събирания разбит надпис за издигането на статуя, датиран в края на 234 – началото на 235 г. Името на император Север Александър е подложено на дамнацио мемории. По-сетнешното проучване от Н. Шаранков установи, че се отнася към двама провнциални управители: Квинт Деций (бъдещия император Деций Траян) и Домиций Антигон. Специфична особеност е, че издигането на статуята е било поръчано от един провинциален управител, а е осъществено при следващия. Причината би трябвало да е или забавяне от страна на никополитонците, или неочакваната смяна на управителите. Самата практика издигането на статуя да става по заповед на провинциалния управител също не е много честа.

При Яма № 9 се наблюдава различна картина на формиране на запълнителя. Докато при съседните ями пластовете са хоризонтални, то тук са с конична форма. Ясно се открояват поне девет пласта.

Обр. 4. Отводнителни съоръжения на северното крило

Fig. 4. Drainage of the north wing

Ще припомня, че през 2017 г. от голямата яма бяха извадени 100 цели и фрагментирани архитектурни детайли от ордера на перистила, през 2018 г. броят им достигна 80, а през 2019 г. се намериха и още 25, с което общото им количество надхвърли 200. Това са стъпални блокове, бази, колони, капители, фриз-архитрави и корнизи – пълният архитектурен ред на съоръжението, а между тях – един цял надпис и фрагменти от поне четири други. И още – седалки от одеона, долна част от каменно кресло, украсено с четири лъвски лапи и фрагменти от споменатата мерителна маса.

В южното крило на перистила, в кв. F7/58, 68 бе довършен напречният стратиграфски сондаж, където целта бе разкриването на по-ранни структури. Дори да са съществували, такива не бяха открити, тъй като на същото място е разположена и бе частично разкрита варница.

С оглед установяване на връзката между одеона и перистила, в югоизточната част на сектора (кв. G7/62) бе разширен сондажът от миналата година. Наред с откритите по-рано три структури, бе открита още една, ограбена, обозначена като № 10. Същата е допирала одеона на фуга по дългата си страна (1,10 м), а по късата страна (0,55 м) – северното лице на южната крепида в нейното начало. Това означава, че и двете сгради са съществували, когато е изградена структура № 10. Вероятно структурите са основи, върху които са стояли постаменти на статуи, подредени по западната стена на одеона.

Траншеята, останала след ограбването на камъните на южната крепида на южното крило на перистила, се откроява отчетливо с вертикалните си стени на фона на околната жълта стерилна пръст (обр. 3). Камъните са ограбени до дъно. Разрезът ѝ дава следните размери: дълбочина от кота 73,00 м на улична настилка – 1,63 м; ширина 1,40 м; кота дъно 71,37 м. Траншеята, респективно намиралата се в нея южна крепида на перистила, не е в линия с южния зид на одеона, а е изнесена с 0,40 м на юг.

Същото се наблюдава и при северната крепида на северното крило, където разминаването е 0,20 м, т. е. перистилът е по-широк от одеона с 0,60 м. Вероятно тези разминавания са били компенсирани във височина още с първите колони, допиращи стената. Крепидата е на фуга спрямо стената на одеона, което подсказва, че перистилът е построен по-късно.

В кв. G7/12 бе открит фрагмент от постамент с частично запазени седем реда от надпис, преизползван като сполия. В ъгъла между крепидата и одеона се попадна на структура № 1 с размери 1,60 × 0,85 м. Зидана е от камъни с хоросанова спойка и има широки неравилни фуги към зидовете, достигащи ширина 0,10 м.

На 1,20 м отстояние южно от структура № 1 е разположена структура № 2 с размери 1,35 × 0,95 м. Ширината на неравномерната фуга към одеона е 6 см. На 1,90 м южно от нея се разкри структура № 3 с размери 1,20 × 0,90 м, а в градежа ѝ се наблюдават сполии.

В северното крило късата западна крепида в кв. F7/17, 27 има ширина от 1,45 м. Разположеният върху нея ордер е включвал три стъпала с четири бази, колони и капители, върху тях три фриз-архитрава, триделен фронтон с акротерии и покрив. Колоните са стъпвали върху горното стъпало. Поради това под него крепидата е изградена масивно, за да носи тежестта, докато под първото е само от два реда блокчета пясъчник.

За да бъде изяснен начинът на отводняване на перистила, проучването се разпростря в пространството външно от северозападния му ъгъл, на кръстовището на кардо № 5 с декуманус № 7, в кв. F7/7, 17. Фиксирани бяха три строителни периода, като най-късният е повредил предходните (обр. 4).

Проучването на сектора ще продължи до постигането на поставените цели.

Литература

Вагалински 2009: Л. Вагалински. Кръв и зрелища. Спортни и гладиаторски игри в елинистическа и римска Тракия. София, 2009.

Църов 2019: И. Църов. Мерителна маса (sekomata) от Никополис ад Иструм. – Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново, XXXIV, 2019, 73 – 78.

NICOPOLIS AD ISTRUM. "SOUTHWESTERN CORNER OF THE FORUM COMPLEX" SECTOR

Ivan Tsarov

Summary

The peristyle architectural assemblage in the SW corner of the forum complex consists of an open air central space, surrounded by so-called north, central and south wings (fig. 1).

In 2020, seven pits with no particular planning or arrangement were studied in the central space of the site.

Pit No. 6 is ovoid in shape, has a rounded bottom and a maximum diameter of 1.75 m. Two limestone blocks were found in it. One is a support leg of a bench or *sekoma* (measuring table), artistically sculpted as a leg of a predator. The other one is a fragment of a *sekoma*. On one of its sides there is a scene of gladiatorial games with leaps and hunting (*venatio*), and the figures are of the *venator* category (hunter). The fragment is the left part of the *sekoma* found in 2018, with a bas-relief representing gladiatorial games (fig. 2). On the table top we found a whole measuring cup and two partly preserved measuring cups.

In Pit No. 7, fragments of a measuring cup from same *sekoma* and an inscription were found. The inscription fragment belongs to an already known inscription, intended to be affixed on a statue dated to the end of AD 234 / the beginning of AD 235.

The layers in Pit No. 9 are conical in shape.

In the southern wing of the peristyle, in grid square F_7/58;68, the transverse stratigraphic trench was completed.

In square G_7/62a structure No. 10 was found. It in situated in the corner between the western wall of the *odeion* and the southern support wall of the peristyle.

The trench of the southern support wall of the peristyle southern wing is clearly distinguished with its vertical walls against the surrounding yellow sterile (fig. 3). All the stones from the wall were looted in antiquity.

The research covered also the space of the junction of *cardo* No. 5 and *decumanus* No. 7, west of the peristyle Three construction periods were identified, the latest one disturbing the earlier remains (fig. 4).

Ivan Tsarov, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000, VelikoTarnovo

№ 38. ЗАЛДАПА – РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА № 5

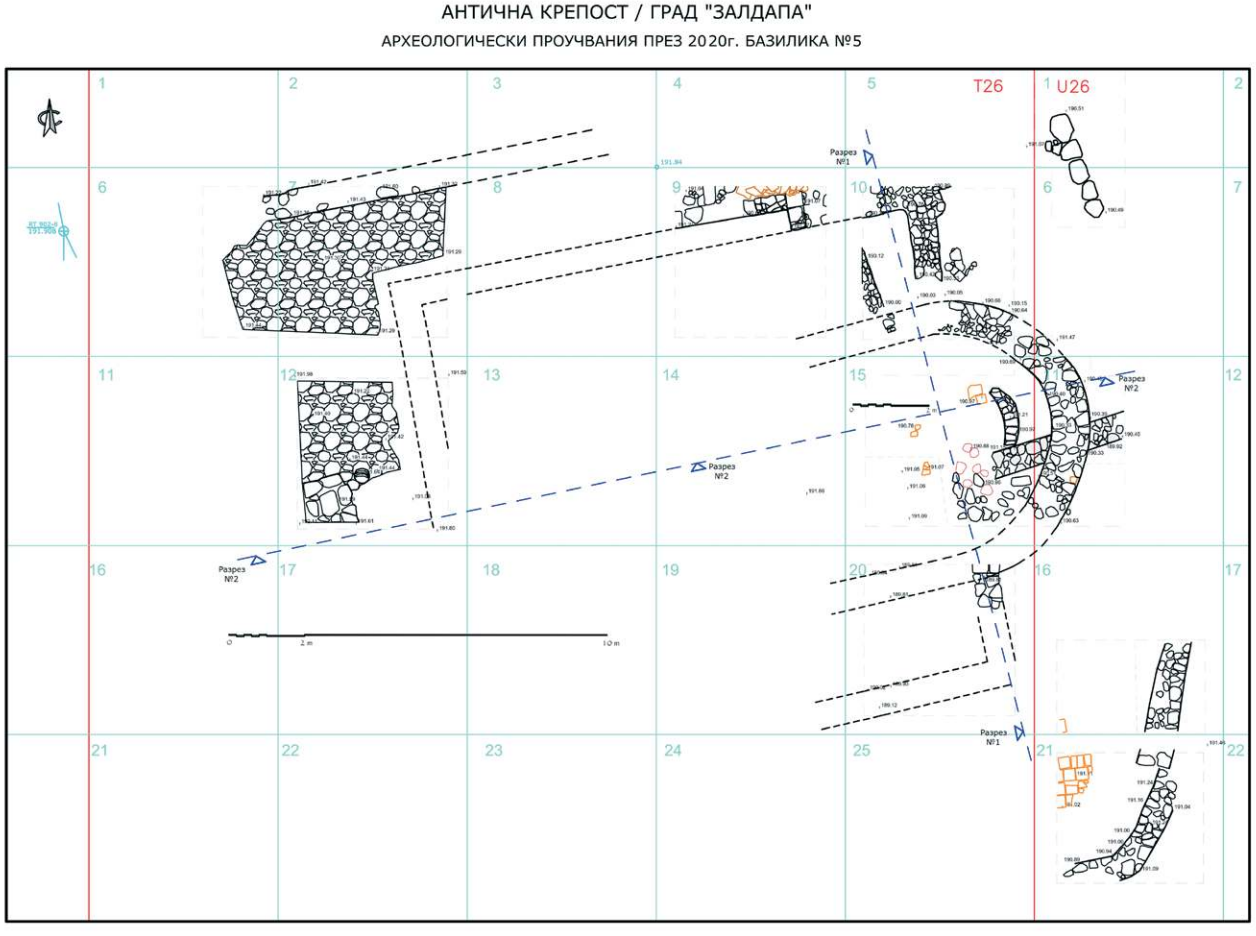
Йото Валериев

Обектът е разположен в югоизточната част на късноантичния град Залдапа. Познанията ни за тази част от територията на Залдапа се базират на чертежите на Карел Шкорпил и сателитните снимки. В района, където е разположена проучваната базилика, на плановете на Залдапа от Карел Шкорпил е отбелязвана сграда "G". Отбелязани са и приблизителните очертания на уличната мрежа (Торбатов 2000, обр. 1, обр. 18).

Поставената задача през 2020 г. беше изясняване на архитектурния план на проучваната сграда. Запазените зидове на базиликата се откриват на дълбочина от 0,30 до 0,70 м, под повърхностния хумусен пласт.

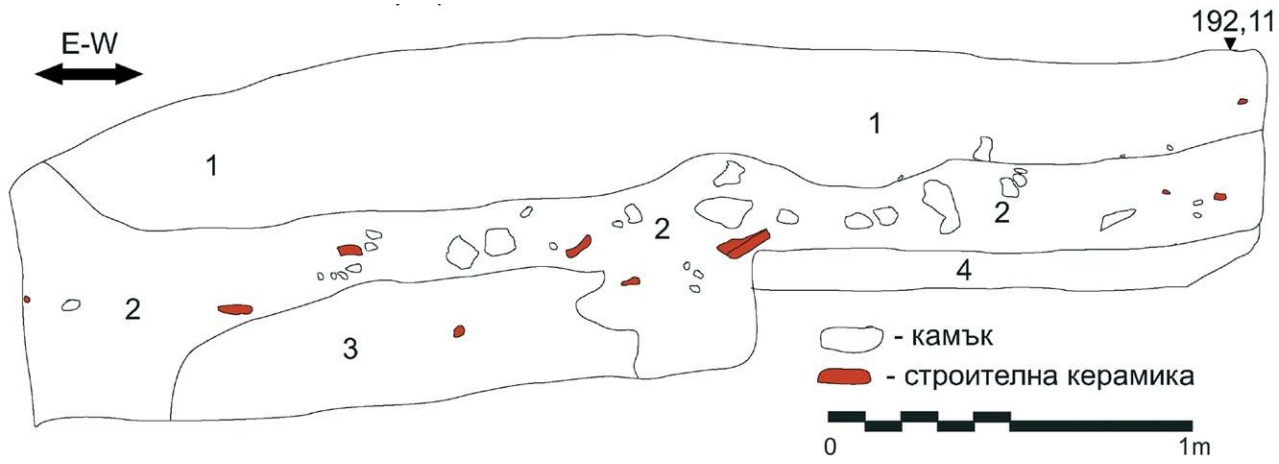
В кв. Т 26-15 и кв. U 26-11 (обр. 1) беше проучена запазената в субструкция полукръгла апсида на базиликата (ширина на зида 1,0 м). Изградена е от дребни и средни по големина ломени камъни на калова спойка, с пълнеж от дребни камъни. Апсидата пресича зид с ширина 0,90 м, който е ориентиран в посока изток – запад, със 17° отклонение на изток – североизток. Изграден е от ломени камъни на калова спойка. Навярно е южен зид на по-ранна сграда, чиито стени са били надзидани с кирпичи. Възможно е западният зид на тази ранна сграда да е разкритият през 2019 г. в западната част на кв. Т 26-10.

В североизточната част на кв. Т 26-15 (0,83 м западно от апсидата) бе разкрит дъговидно извит зид (дължина 1,50 м; височина 0,25 – 0,30 м; ширина 0,35 м) от дребни и средни по големина ломени камъни (запазени са два реда от градежа) и фрагменти керемиди на калова спойка. На места е измазан

Обр. 1. План на проучените сектори

Fig. 1. Layout of the excavated sections

Обр. 2. Южен стратиграфски профил в кв. Т 26-12: 1. Чернозем; 2. Смесена кафява пръст и чернозем с деструкции и вкопавания; 3. Подложка на каменния плочник от жълто-кафява глинеста пръст; 4. Каменен плочник

Fig. 2. Southern stratigraphic cross-section in grid square T 26-12: 1. Black soil; 2. Mixed brown and black soil with destruction debris and pits; 3. Substrate of the stone slab pavement, yellow-brown clayey soil; 4. Stone slab pavement

с бял хоросан, примесен с дребни парченца керамика. Зидът заема централната част на апсидното пространство. Неговата ориентация следва ориентацията на апсидата и може да се допусне, че е част от малък, недобре оформен синтрон (?).

В южната част на кв. Т 26-15 на място бе разкрита фрагментирана тухла от подовото покритие на олтарното пространство на базиликата, поставена върху подложка от жълта глина – почти напълно разбита.

В търсене на притвора в западната част на базиликата, в кв. Т 26-6 и Т 26-7, а след това и в кв. Т 26-12 на 0,50 – 0,75 м под повърхността (обр. 2), след премахване на пластове от чернозем (1) и рушевини (2) бе разкрито подово покритие от варовикови плочи с дебелина от 0,10 до 0,20 м (4), поставени върху жълто-кафява глинеста пръст (3).

В северната част на кв. Т 26-7 частично бе разкрито вътрешното лице на зид – суперструкция (ширина 0,70 м) от ломени камъни на калова спойка, в който опира каменният плочник. Зидът е ориентиран в посока изток – запад, с 11° отклонение на изток – североизток, проучен е на дължина до 4,10 м. В западна посока продължава като негатив. В югоизточната част на същия квадрат бе разкрит в негатив северозападният ъгъл на базилика № 5. След геодезическото нанасяне на негатива и справка с документацията от 2019 г. се установи, че този негатив съответства на негатив от зид в кв. Т 26-9, който е южно от смятания първоначално за северен зид на базиликата в същия квадрат.

В кв. U 26-16 и U 26-21, на 0,30 м под повърхността, бе разкрит дъговидно извит зид (ширина 0,70 м) от малки и средни по големина ломени камъни на калова спойка, който е възможно да е изпълнявал функцията на ограда. В северозападната част на кв. U 26-21, на 0,35 м под повърхността бе разчистено подово покритие от тухли.

В югозападната част на кв. U 26-1 и северозападната част на кв. U 26-6 частично бе разкрит едноредов зид от едри ломени камъни, под които са нахвърляни дребни и средни по големина камъни.

Според получените към момента резултати е възможно базиликата да е без конструктивно свързан с нея нартекс, а западно, северно и южно от нея да се развива периболос. Според стратиграфските и археологически наблюдения базиликата е с датировка в VI в., а сградата под олтарната част е от IV – V в.

По време на проучването бяха открити 14 късноримски монети – основно от средата и втората половина на IV в., една монета от VI в. – *pentanummium* на Юстин II (565 –578 г.) и една правоъгълна бронзова теглилка за семиси.

Литература

Торбатов 2000: С. Торбатов. Късноантичният град Залдапа. София, 2000.

ZALDAPA – EARLY CHRISTIAN BASILICA NO. 5

Yoto Valeriev

Summary

In 2020 the excavations of the early Christian basilica No. 5 in *Zaldapa* continued in three sectors (fig. 1). The semicircular apse was almost completely unearthed. The width of its wall is 1 m. The apse intersects a wall of an earlier building. West of the apse, a section of a semicircular wall was discovered, which seems to have been a part of a *synthron*. In the altar space, a segment of the poorly preserved floor of the *bema* was excavated, consisting of bricks laid on yellow mud.

In western direction, in search of the narthex of the basilica, under the layers (fig. 2) of black earth (1) and debris (2) a well preserved stone pavement was found (4), laid on a yellow-brown clay soil (3). North of the pavement, a wall was excavated, built of mud-bound stones, which was orientated in the same longitudinal direction as the direction of the walls of the church.

Northeast of the basilica, a semicircular wall was found – probably part of a fence that enclosed the church. West of that wall, within the enclosed area, a section of a brick pavement was excavated.

The stratigraphic data indicates that the basilica was constructed in the 6th c. AD. The earlier building, situated partially beneath the altar space of the basilica, is dated to the 4th – 5th c. AD.

In 2020, 14 coins were found, most of them dated to the middle and the second half of the 4th c. AD, as well as a *pentanummium* of Justin II (565 – 578).

Yoto Valeriev, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, yotov_81@abv.bg

---

№ 39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В МАРЦИАНОПОЛ, СЕКТОР „БАЗИЛИКА“

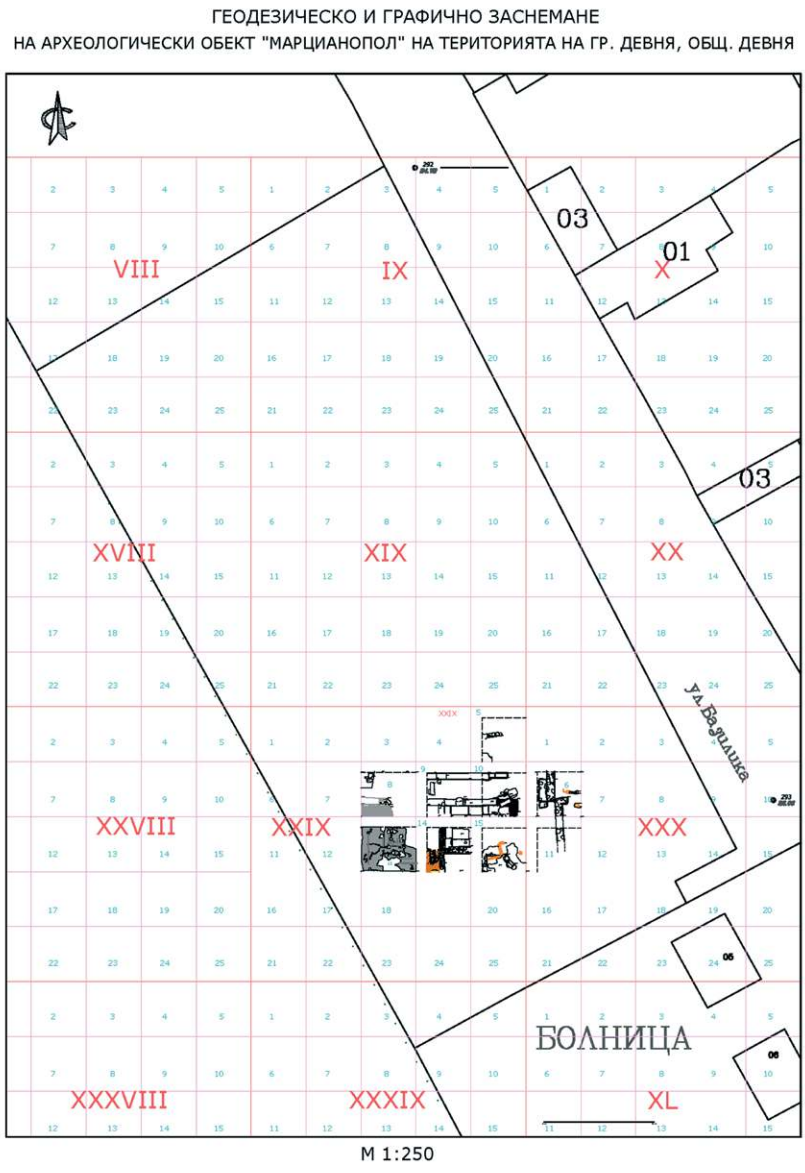
Христо Кузов, Николай Русев, Михаил Христов

При археологическите проучвания през 2020 г. бяха заложени допълнително пет квадрата на обекта – източно, южно и западно от вече проучваните през предходния сезон (обр. 1). Те попадат в два съседни квадранта – XXIX и XXX. В квадрант XXIX са заложени квадрати № 8, № 13 и № 15, а в квадрант XXX са заложени квадрати № 6 и № 11. Също така се осъществи и допроучване в кв. XXIX/14. Теренът има естествен наклон от запад – северозапад към юг – югоизток.

В СЗ част на проучваната площ беше регистрирано ниво от плочести камъни, със съхранена площ от около 1 кв. м. Южно от него се разкри силно разрушен зид с посока И – З. От него е съхранен фрагмент с дължина 0,85 м и ширина 0,54 м. Изграден е от ломен камък на бяла хоросанова спойка. С такъв хоросан е измазано и вътрешното му лице. Непосредствено южно от вътрешното лице на зида се проследява частично съхранена мозаична настилка с разкрита дължина 2,90 м и широчина 1,04 м. Тя е част от страничната рамка/бордюр на по-голям мозаичен под, продължаващ на юг (обр. 2).

Непосредствено на юг от описаната ситуация беше зачистено линейно каменно струпване. То може да се разглежда като останки от силно разрушен ъгъл на помещение, чиито зидове са с посока С – Ю и И – З. Дължините им са съответно 2,10 и 1,30 м и ширина около 0,60 м. Не е регистрирано подово или сигурно ходово ниво в неговия контекст. След демонтиране на разрушения градеж се установи, че стратиграфски под него лежат обгорели и отухлени останки от по-ранна постройка, с голямо количество обмазки или разрушен кирпич и следи от масивна покривна конструкция с керемиди.

Тази деструкция на места заляга върху мозаечен под, който се явява продължение на регистрираната мозайка от север и при западната страна на атриума, регистриран при предните проучвания (обр. 3). Мозаечният под на места е унищожен или силно пострадал от пожара, унищожил описаната по-горе сграда с останки от тегули и отухлена глина. Разкритата мозайка е пострадала и от хлътване на терена, което е довело до частичното ѝ „разкъсване“. Тя не е напълно разкрита. Части от нея остава да бъдат проследени в западно и южно направление, където би следвало да се изяснят пълните па-

Обр. 1. Местонахождение на сектор „Базилика“

Fig. 1. Location of “Basilica” sector

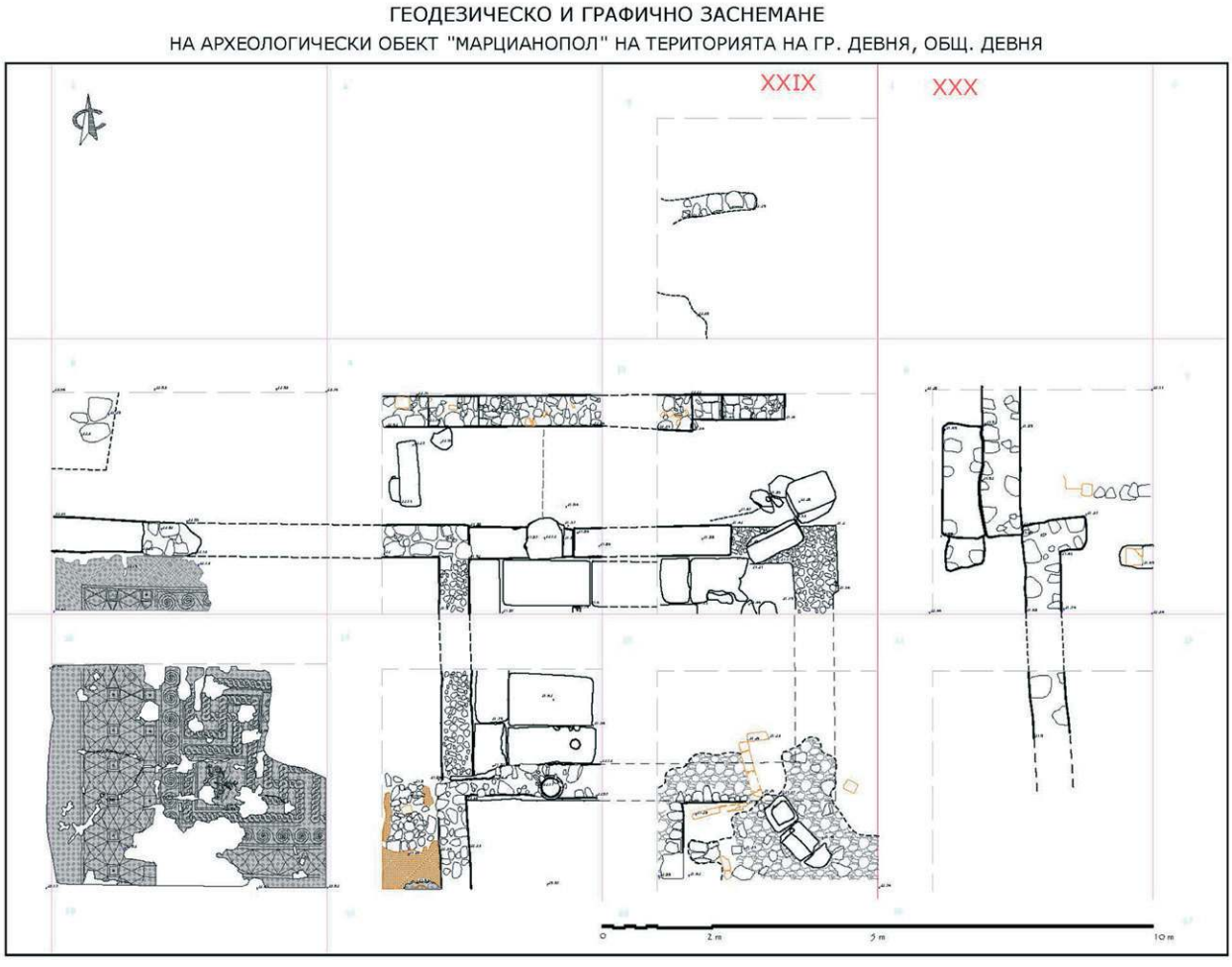
раметри на помещението, в което се намира тя. Разкритата площ на мозайката засега е малко над 23 кв. м, включваща периферия с различни бордюрни мотиви и централна част, изградена от пана. Мозайката е полихромна, изпълнена в *opus tessellatum* и *opus vermiculatum*. Използваните материали са мрамор, керамика и стъкло. Тесерите са положени в подложка от бял хоросан.

Външният край на мозайката, оформен като пояс с ширина 0,50 м, е изграден изцяло от бели тесери, подредени диагонално (под ъгъл) спрямо стената на помещението. Преходът между бордюрния пояс и централната ѝ част е извършен чрез промяна в подреждането на белите тесери, които в последните два реда са подредени не диагонално, а успоредно спрямо стената на помещението. Паната са с различни мотиви и колорит, ограничени от рамка в сив цвят с ширина около 5 см, изградена от три реда тесери. Едно от паната съдържа изображение на кантарос, изпълнено с бели и сиви тесери и сини стъклени тесери в различни нюанси, за постигане на дълбочина на изображението. Кантаросът е детайлно оформен с ниско столче и две високи S-овидни дръжки. В него, отново чрез комбинация от сини стъклени и сиви мраморни тесери, е изобразена вода. Зад кантароса е представено високо растение (или клонка), изпълнено със сини и сиви стъклени тесери, с извити листа от червени и сиви тесери. Растението вероятно представя мотива „дървото на живота“, макар че подобни изображения могат да се разглеждат и като препратка към християнското мъченичество. От двете му страни са изобразени два гълъба, кацнали на устието на кантароса. Птицата отляво пие вода от него, а тази отдясно е изправена и гледа към първата. Полето под кантароса е в цвят охра. На него са представени израснали цветя, чиито стъбла и листа са изпълнени от сини стъклени тесери в различни нюанси.

На този етап, въз основа на стилистичните особености и контекста, мозайката може да се постави в рамките на IV в.

С цел да се изясни градежът на стилобата на атриума и на източната стена на помещението с мозайката, от юг се заложи сондаж. Сондажът е с дълбочина 0,70 м под нивото на стилобата. Установи се, че стилобатът заляга върху пласт ломен камък на спойка от бял хоросан, който изпълнява ролята на стабилна подложка. Той е с разкрита дебелина до 0,50 м. Не е достигнато нивото на най-долния ред от субструкцията на зида, фланкиращ атриума от запад (т. е. на източната стена на помещението с мозайката). Той също е дълбоко фундиран, като субструкцията е от ломен камък, обилно споен с бял хоросан.

В източно направление, на дълбочина около 0,60 – 0,70 м от нивото на заварения терен, беше разкрита прослойка от чакъл. Непосредствено в дъното ѝ беше открита предреформена монета на император Анастасий (491 – 518 г.), а непосредствено над нея – следреформена на същия император.

Обр. 2. Ситуация на археологическите структури

Fig. 2. Situation of the archaeological structures

На този етап приемаме, че това маркира възстановяване на активното обитаване на площта чрез нивелиране на терена. На дълбочина 1,30 м беше достигнат пласт от силно натрошен камък, фрагмент от каменен праг за врата и фрагментирани архитектурни детайли. Установи се, че под тази деструкция има данни за по-ранно строително ниво, маркирано от глинен водопровод с две тръби, съхранени *in situ* (обр. 4). Посоката му е приблизително И – З, с леко отклонение на север и запазена дължина 1,03 м. На същото ниво е разкрита и ъглова структура, в градежа на която са използвани половинки тухли.

Глиненият водопровод е прекъснат при изграждането на зид с посока С – Ю, който вероятно кореспондира с атриума. Зидът е разкрит на протежение от 1,35 м, като от своя страна той е долепен на фуга до друг зид с посока И – З, който вероятно е част от подложката на стилобата или е част от по-ранен зид с идентична посока. Отношението на тези структури една към друга и спрямо атриума ще бъде изяснено допълнително. От археологическата ситуация на това място произхожда ограничено количество битов материал, като най-ранните керамични фрагменти от контекста на пръстта около глинените тръби се отнасят ориентировъчно към III в.

В източната част на проучваното пространство, на много малка площ, са регистрирани три зида. Двата от тях, с посока С – Ю, са долепени един до друг. Те не са синхронни. И двата са изградени от ломен камък. Западният е граден на спойка от бял хоросан, със запазена дължина 2,05 м. Другият, долепващ до него, е на калова спойка. Неговата запазена дължина е 2,70 м. И двата зида са разрушени в южно направление. Южно и източно от тях се разчисти добре хоризонтирано отухлено ходово ниво. Над и под него се проследяват дебели напластявания от отухлена глина. Последните маркират останки от късноантичните сгради. От тях за момента почти напълно липсват материали, с изключение на няколко керамични фрагмента от V – VI в. Източно от тях се разкри друг силно обезличен зид, с посока И – З, открит на ниво по-ниско от това на вече споменатите и на отухленото ходово ниво.

Обр. 3. Подова мозайка

Fig. 3. Floor mosaic

Обр. 4. Деструкции от сграда

Fig. 4. Debris of a building

Подобен, сключващ ъгъл, се зачисти и в южно направление. На юг е доста разрушен. Проследен е на около 2 м дължина.

Идентифицирани са следните технологични и хронологични групи керамика: късноантична вносна червенолакова (9,09 %), амфори (29,54 %), с лаково покритие (31,84 %), късноантична битова (20,45 %), унгвентарий (2,27 %), лампи (2,27 %), питоси (4,54 %).

Един от съдовете от първата група е купа от групата Late Roman C, близка до форма 2B, с датировка в края на IV – средата на V в. Други три фрагмента също се отнасят към Late Roman C и отговарят на форма 10 по типологията на Дж. Хейс, с датировка в края на VI – началото на VII в.

Представените са следните типове амфори: LRA1/similis – типът е засвидетелстван от едно устие с дръжки, характерно за VI в.; LRA2 – едно краче от амфора с датировка IV в.; LRA3 – едно краче с датировка в последна четвърт на V – началото на VI в.; понтийски амфори – към понтийската зона се причислява т. нар. Colhean тип амфори от втората половина на IV – началото на V в.; амфори от Егейската зона – няколко съда от т. нар. baggy shaped тип, а също и едно дъно от типа Agora M 273, с датировка в края на IV в. и едно устие тип Hayes 1992, type 2 от първа половина на V в.; северноафрикански амфори – няколко силно обезлични дъна и едно устие; едното дъно е тип Keay 8 b с датировка в 475 – 550 г. Другите амфори са с датировка най-общо в периода средата на V – средата на VI в.

Керамиката с лаково покритие е представена от съдове с качество на лака, характерно за периода на IV в. Няколко фрагмента биха могли да бъдат с по-ранна датировка в рамките на III в. Това са две разновидности купи, чиято форма произхожда от римската императорска епоха. Характерни за периода от IV до първа половина на V в. са дълбоките касеролета. Значителен дял в тази група имат каните. С някои условности, няколко от дъната биха могли да с датировка в рамките на III в.

Към групата на късноантичната битова керамика спадат две кани с датировка в IV в., дълбоко касероле също от IV в., няколко устия от гърнета, две от които са от края на IV – първа половина на V в. и едно, характерно за VI в. Документираните капаци са от IV в.

Като унгвентарий е определена една долна половина от ампула. Датировката е в средата на VI в. Откри се и една лампа. Тя отговаря на типа имитации на северноафрикански лампи с датировка след 410 г.

Най-ранните материали от керамичния комплекс условно биха могли да се отнесат към III в. и спадат към групата на керамиката с лаково покритие. Най-многобройна е керамиката от периода IV – първа половина на V в. Най-късните находки са от края на VI – началото на VII в.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *MARCIANOPOLIS*, "BASILICA" SECTOR

Christo Kouzov, Nikolay Rusev, Mihail Hristov

Summary

In 2020, in the NW part of the studied area, a heavily damaged wall was revealed, E – W oriented (fig. 1). A partially preserved mosaic is situated immediately along its inner face. It is a section of the perihpery of a mosaic floor that continues to the south (fig. 2). After clearing the collapsed building remains from the room in the southern direction, it was found that they lie above the mosaic floor (fig. 3).

The periphery of the mosaic consists of various geometric patterns, and the central part – of panels. The panels have different motifs and colours enclosed by a frame. One of them contains an image of a *kantharos*, of white and gray *tesserae* and blue glass *tesserae* in various shades. The *kantharos* has a low ring base and two high S-shaped handles. In it water is depicted using a combination of glass and gray marble *tesserae*. Behind the *kantharos* is a tall plant with curved leaves. On both sides there are two pigeons standing on the *kantharos*' rim. The bird on the left drinks water from it, and the one on the right stands up looking at the first one. In the field under the *kantharos* flowers are depicted.

At this stage, based on the stylistic characteristics and its context, the mosaic can be dated to the 4th c. AD.

In the eastern direction, a level of fragmentary architectural details and a ceramic pipe water conduit was reached (fig. 4).

The technological and chronological groups of ceramics identified in the site assemblage are as follows: late antique imported red slip ware (9.09%), amphorae (29.54%), slip ware (31.84), late antique kitchen ware (20.45%), a *unguentarium* (2.27%), lamps (2.27%) and *pithoi* (4.54%).

The earliest pottery can be dated to the 3rd c. AD and belongs to the group of slip ware. The most numerous is the pottery from the 4th – the early 5th c. AD. The latest finds date from the end of the 6th – the beginning of the 7th c. AD.

Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg
Nikolay Rusev, National Institute for Immovable Cultural Heritage, 17 Al. Stamboliyski Blvd, 1000 Sofia, nikolairrusev@abv.bg
Mihail Hristov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

---

№ 40. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В МАРЦИАНОПОЛ, СЕКТОР „СЕВЕР"

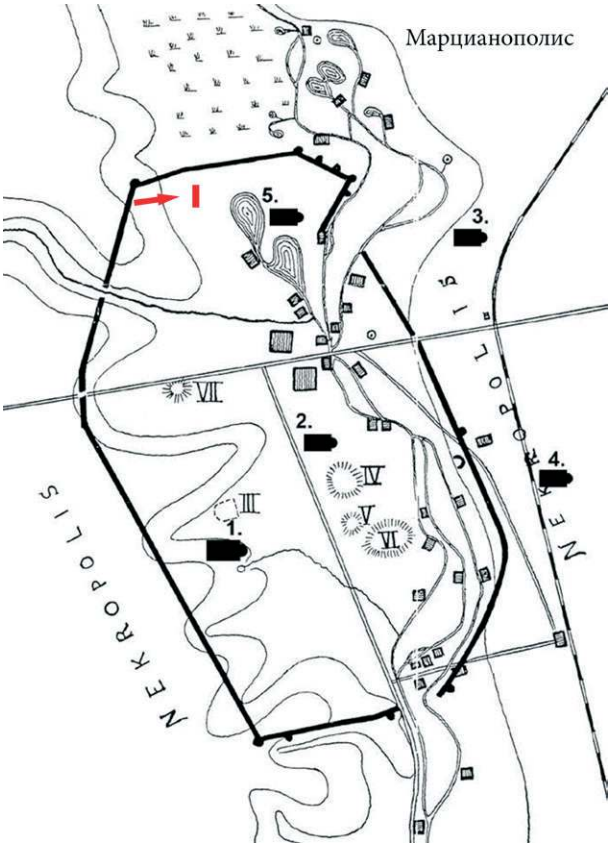
Христо Кузов, Михаил Христов

Обектът се намира в северната част на античния град (обр. 1). Проучванията бяха предизвикани от предстоящо строителство на промишлено хале (обр. 2), включващо изливането на бетонни фундаменти за масивни колони. Именно в рамките на тези очертания се извършиха разкопките, като сондажни проучвания. Сондажите са разположени в редици с ориентация С – Ю.

В СИ част е разкрит масивен късноримски зид, с посока И – З, изграден от тухли споени с хоросан. В СЗ ъгъл на обекта беше установена настилка, изградена от камъни. Периферията е малко по-ниска от останалата част. От север е рамкирана с бордюрни камъни. Върху настилката са открити фрагменти от покривна и битова керамика от IV в.

Южно от нея се разкри друг късноримски зид с посока И – З. Изграден е старателно на калова спойка, от ломени камъни и фрагменти строителна керамика, която е припъхвана неравномерно в зидарията.

В сондажа от запад беше разчистен зид с посока И – З, почти напълно разрушен при прокарването на съвременна водопроводна тръба. Зидът е на калова спойка. В южната част на сондажа се забеляза дебел пласт разбит бял хоросан, който е отложен, както изглежда, при демонтирането на по-ранен зид. В североизточния ъгъл на сондажа, в профила се откри каменен архитектурен детайл, който може да се свърже с демонтирания градеж, от който е хоросановият пласт.

Обр. 1. Местоположение на археологическия обект

Fig. 1. Location of the archaeological site

Като елемент от една сграда могат да се разглеждат регистрираните останки в останалите няколко южни сондажа по източната линия. Проследена е подложка на масивен зид с посока приблизително С – Ю. Изградена е от слаб жълтеникав хоросанов разтвор и голямо количество чакъл. Зидът, изграден върху нея, е изцяло демонтиран. Значителната дължина на структурата и солидното оформление на подложката допускат да се мисли за обществена сграда на повече от един етаж. По отношение на датировката, базирана на подемния материал, изграждането на сградата може да се постави в III – началото на IV в., а демонтирането ѝ – най-общо във втората половина / края на IV в.

В западна посока е разкрит друг зид с посока И – З. Граден е много старателно, двулицево, с добре подбрани малко по-големи камъни и пълнеж от по-малки камъни между лицата. Този зид също е частично разрушен от съвременната тръба. В него вероятно е била частично вкопана и яма в по-късен период. За това съдим по частична кръгова перфорация при южното лице на зида. Зидът е долепен на фуга до квадров градеж, от който в сондажа попадат две квадри една под друга. Квадровият градеж е с посока С – Ю. Този градеж вероятно е успореден и свързан с онзи, чиято масивна подложка регистрирахме при източната линия сондажи.

В сондажа южно от зида беше разчистен

Обр. 2. Разположение на разкопаваната площ

Fig. 2. Position of the excavated area

гроб – инхумация в изпънато положение по гръб с ръце на таза (обр. 3). Открит е частично разрушен при прокарване на водопроводната тръба, при което е отнесена едната бедрена кост и двата крака под коляното. Погребението е християнско. Гробът е без инвентар. При разкопаването му се откриха силно изтлели ковани пирони. Гробът е бил съобразен с останките от по-ранен зид с посока И – З, защото, макар и да е положен непосредствено до него, не ги застъпва. Зидът също е прорязан при прокарването на водопровода. Изграден е много старателно от ломени камъни на калова спойка.

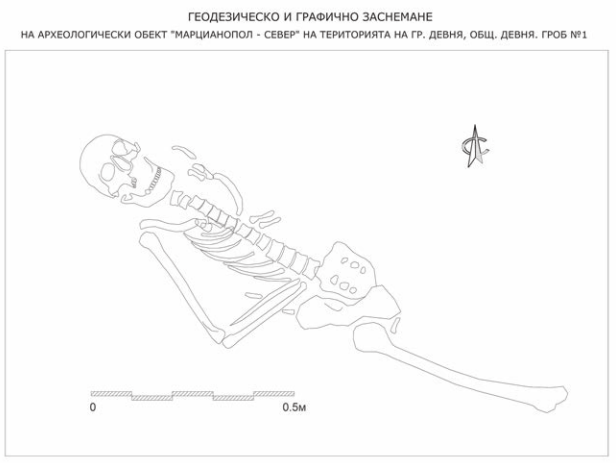
В най-южния сондаж от западната редица се разчисти струпване на късноантична покривна керамика при южния профил (обр. 4).

Западно от този сондаж се откри силно разрушен гроб – инхумация в изпънато положение по гръб (обр. 5). Разрушена е долната част на скелета под таза, липсва и черепът. Дясната ръка е положена на гърдите, а лявата – на корема. Върху гръдната кост има следи от други, силно изтлели крехки кости (възможно е да става дума за погребение на майка с новородено). Гробът е без инвентар.

Под нивото на полагане на тялото се попадна на струпване от строителна керамика, което кореспондира с регистрираното от изток и вероятно е част от същата сграда.

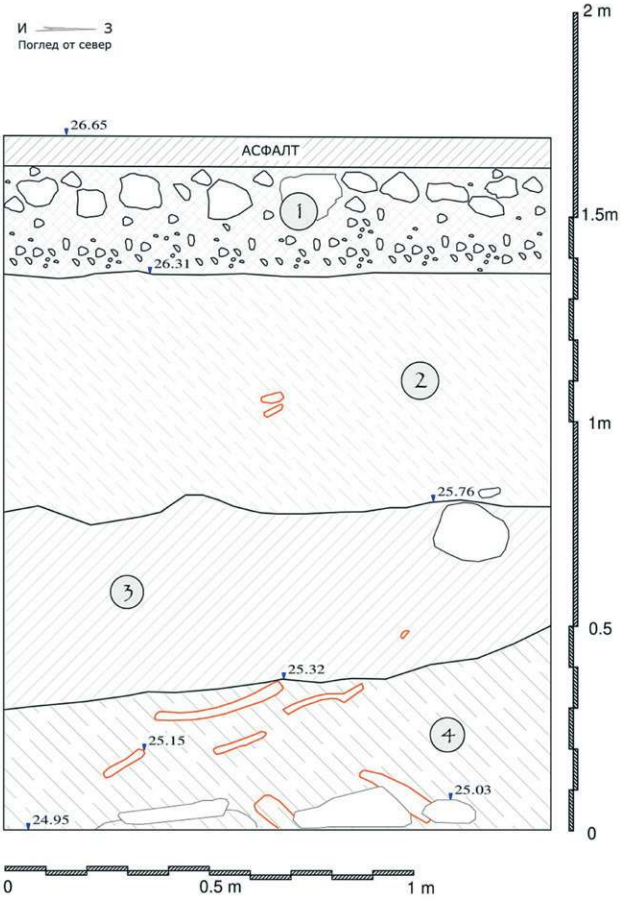
Битовата керамика, открита по време на спасителните разкопки, може да се отнесе към късноантичния период. Малка част от нея произхожда от ненарушени културни пластове. Принадлежи на три основни групи – за транспортиране и съхранение, кухненска и трапезна керамика.

В първата група попадат разнообразни амфори, концентрирани главно в югоизточната част на обекта. Хронологично най-ранни са два фрагмента от амфори с масивно фуниевидно устие. Типът е с предполагаемо егейски произход, като едни от центровете на производството му се допуска, че са островите Хиос и Кос. Находките от сигурно датирани контексти го отнасят най-общо към II – края на III в. Амфорите LRA2 са представени от единични фрагменти от стени с характерния „гребенчат орнамент", фрагмент от дъно, което може да се отнесе към ранните варианти на амфорите от IV в. и едно устие. Устието е сходно с открити в Нове, отнесени към първата половина на VI в. Групата на късноантичните егейски амфори се допълва от няколко нехарактерни фрагмента от типа LRA3, изработени от обичайната за този амфорен тип слюдеста глина. По-добре съхранено е само дъно с кухо цилиндрично краче от такава амфора, което

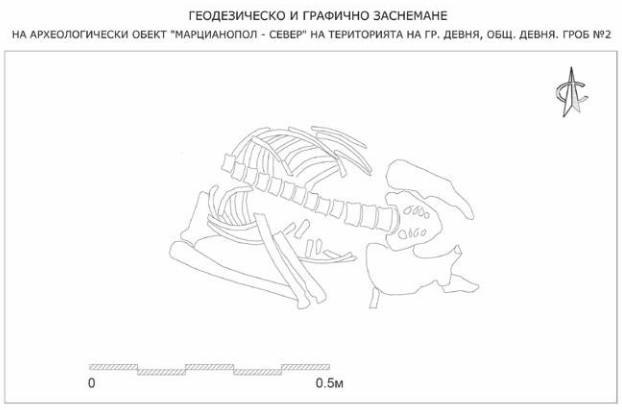
Обр. 3. Гроб № 1

Fig. 3. Grave No. 1

Обр. 4. Профил с деструкции от сграда, кв. Д1: 1. Чакъл (подложка на съвременна асфалтова алея); 2. Тъмносив пласт с единични фрагменти късноантична строителна керамика; 3. Светъл пепеляв пласт от началото на V в.; 4. Сиво-кафяв пласт с деструкции

Fig. 4. Cross-section with destructions of a building, grid sq. Д1: 1. Gravel (a substratum of modern asphalt alley); 2. Dark grey layer with occasional fragments of late antique construction ceramic; 3. Light ashy layer from the beginning of the 5th c.; 4. Grey-brown layer with destructions

Обр. 5. Гроб № 2

Fig. 5. Grave No. 2

може да се отнесе към втората четвърт / средата на VI в. Присъстват и фрагменти от северноафрикански и понтийски амфори. Към първата група могат да се отнесат сравнително големи цилиндрични амфори със северноафрикански произход (Тунис), датирани IV – първата половина на V в. От същия контекст произхождат и множество стени, дръжки и фрагменти от устия от синопски амфори, датирани от същия период. Амфорите от този тип са добре познати и широко разпространени в понтийската и егейската зони. Единствените образци от LRA1 произхождат от северната част на обекта. Тук са открити няколко фрагмента от стени и две устия от варианти А и В на този тип. Първият вариант – LRA1 A, е поранен. Отнася се към първата половина на V в. и намира паралели с материали от множество обекти от Източното и Западното Средиземноморие. Хронологично по-късния вариант – LRA 1 B, се отнася към VI в. и е масово разпространен в широк ареал от Балканите и понтийската зона до Западното Средиземноморие. С единични фрагменти са застъпени понтийски амфори от VI в. и амфори с източно средиземноморски произход от края на IV – началото на V в., както и палестинските – LRA4 C от VI в.

Кухненската керамика е представена от гърнета и няколко фрагмента от конични капаци. Представени са както съдове без дръжки, така и такива с дръжки. При почти всички образци има следи от вторично опалване около устието или по стените отвън. Към най-ранните представители на тази керамична група принадлежи гърне с масивно, сложно профилирано устие, близко до гърнета познати от Долна Панония, отнесени към II – III в. Друго гърне с масивно и сложно профилирано устие има паралел с материали от Сингидунум, датирани в периода II – IV в. Наблюденията върху развитието на типа показват, че след средата на III в. съдовете са преди всичко сиви. Ако тези наблюдения са валидни не само за материалите от Сингидунум, то датата на нашето гърне би могла да се постави преди средата на III в., предвид светлата оранжева глина с много слюда от която е източено. Към III или в началото на IV в. може да се отнесе и гърне, намиращо близък паралел с гърнета от Сингидунум и от керамичната работилница при с. Караново. Повечето гърнета се датират в хронологичните граници на IV – първата половина на V в. Гърнетата от VI в. са единични. Гърнетата от този период принадлежат към типове, публикувани от Рациария, Кастра Мартис и керамичната работилница при с. Караново. С датировка между първата половина / средата на V и VI в. е голямо гърне, формата на което има паралели в редица късноантични обекти – Никополис ад Иструм, Садовец и крепостта при с. Дядово.

Трапезната керамика е представена от купи, паници и кана/стомна, като с малки изключения съдовете са с лаково покритие. Изключението от тази група е кана/стомна от сива глина с тесни вертикални излъскани ивици по крушовидното тяло, шията и устието. Подобни по форма съдове са известни от Рациария, Сирмиум, Абритус. Почти пълно съвпадение на нашия съд се забелязва и с кана от Ятрус. Специфичната украса на каната/стомната я причислява към голямата група на съдове с излъскана украса, често срещана в граничните зони на Долния Дунав през IV – V в. Паниците са с разнообразни профили. Лаковото им покритие е различно, като срещаните лакове са оранжев, червен и кафяв, в различни нюанси според особеностите на изпичането при всеки от съдовете. В групата са представени фрагменти от фокейска керамика, с близки паралели от атинската агора. Паница с масивно устие намира близък паралел с подобна, публикувана от проучванията в Халмирис, датирана в V в. Следващата паница е плитка, с широка периферия с конвексна горна повърхност, фестонирана по края си. Подобни, датирани в IV в., са известни от Сирмиум. Последната е с най-малки размери и малко триъгълно в сечение устие. Съдът намира сходство с паници датирани около средата на VI в., от атинската агора, а също така и с рядко срещани импорти от Сингидунум, датирани в по-ранен период – около втората половина на III в.

Приблизително със същото количество са представени и купите. Те също са масивни и лаково покритие с идентични характеристики. Най-ранните образци откриват близък паралел с материали от Долна Панония, отнесени към II в. Към III – средата на IV в. може да се датира масивна купа, със семпъл ролетинг орнамент под устието и в най-изпъкналата част на тялото. Подобни съдове са добре познати от редица късноримски обекти като Сингидунум и Никополис ад Иструм. Втора масивна

купа със силно профилирана горна част на тялото и масивен ръб при прехода към долната намира пълно сходство с материали, датирани в същия период. Последният съд от тази група е конична купа с добре изразен преход към долната половина на тялото. Подобни съдове от Нове се отнасят най-общо в периода от края на III – края на IV / началото на V в.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN *MARCIANOPOLIS*, "NORTH" SECTOR

Christo Kouzov, Mihail Hristov

Summary

The site is located in the N part of the ancient city (fig. 1). The excavations were carried out because of the upcoming construction of an industrial hall (fig. 2), with massive pillar foundations. The spaces within the outlines of the pillar foundations were excavated as archaeological test trenches, arranged in rows with N – S orientation.

The registered remains in several of the southern trenches along the eastern line can be interpreted as part of a building. A substructure of a massive wall, approx. N – S oriented, was documented. It is built using a weak yellowish mortar and a large amount of gravel. The wall built on it had been completely dismantled. The considerable length of the structure and the massive foundations allowed us to think of a public building with more than one floor. Based on the pottery, the construction of the building can be dated to the 3th – beginning of the 4th c. AD, and its dismantling – to the second half or the end of the 4th c. AD.

In the western part of the site, two inhumation graves were excavated – two individuals in stretched position on their backs, according to the Christian burial rites. One had one of the hands on the pelvis (fig. 3). The remains were found partially destroyed by the construction of a modern water pipeline. Heavily rusted wrought nails were found in the grave. In the second grave, the lower part of the skeleton was destroyed, and the skull was missing (fig. 4). The right hand was placed on the chest and the left was on the abdomen. There were traces of other, decayed fragile bones on the sternum (it is possible that this was the burial of a mother with a newly-born). Below the level of the body we came across a pile of architectural ceramics. Most likely it corresponds to the accumulation of late antique roof tiles found to the east of the second grave, and perhaps both accumulations to the debris of the same building.

Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg
Mihail Hristov, St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

---

№ 41. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ПАРК ГАЛЕРИЯ 2“ В КЮСТЕНДИЛ

Румен Спасов, Веселина Вандова

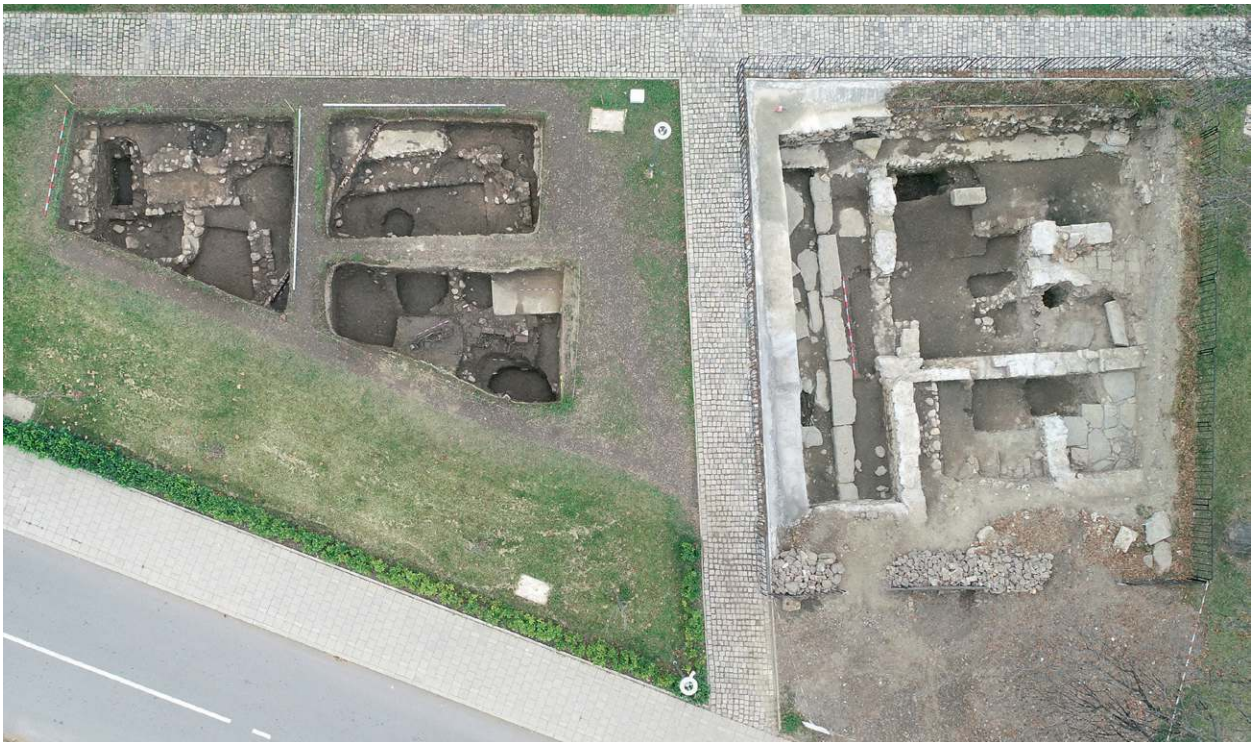
Изследването е осъществено с предоставена от Министерство на културата целева финансова подкрепа за редовни теренни археологически проучвания и теренна консервация.

Теренът се ситуира в зона А на Архитектурен и археологически резерват „Пауталия – Велбъжд“. Намира се в северозападната четвърт на укрепената площ на Пауталия. Изследвани са два сектора (обр. 1).

Сектор I

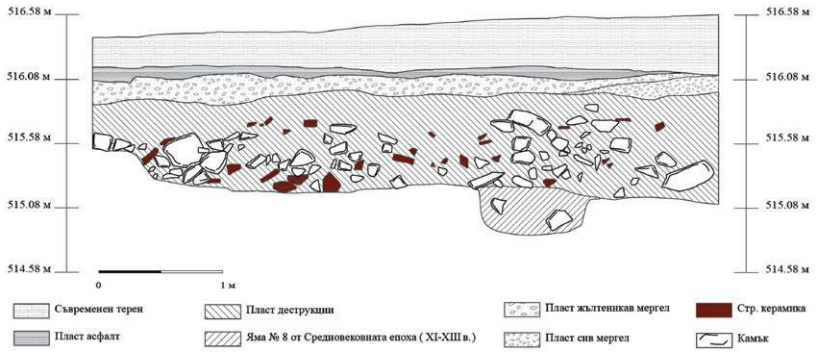
1. Основен акцент е полевата консервация на структури от римската и късноантичната епохи (зидове, подови настилки, крепостна стена), както и укрепването на профилите на сектора (с обща дължина 21 м и височина от 1,40 до 2,70 м). Предпазен от по-нататъшно обрушаване е централният профил на обекта (северен профил на Сектор I).

2. В рамките на архитектурния комплекс от късноантичната епоха, регистриран през 2018 г. и развиващ се северно от античната улица, е проучен участък от 20 кв. м, в който бе изследван детайлно трети строителен период от античната епоха. Същият датира от втората половина на II в.

Обр. 1. Общ изглед на двата сектора (снимка А. Йорданова)

Fig. 1. General view of the two sectors (photo A. Yordanova)

Обр. 2. Сектор II, кв. Г3 – западен профил (автор А. Йорданова)

Fig. 2. Sector II, grid sq. G3 – west cross-section (author A. Yordanova)

Сектор II

Изследван е терен с площ 125 кв. м. Документирани са пластове (обр. 2) и структури от Късното средновековие, средновековната и късноантичната епохи (обр. 3).

1. Проучена е част от избено помещение от късносредновековна сграда, намираща се в южната част на изследвания терен (кв. Д2 – Д3). В рамките на обекта разкритата част от помещението има размери 2,40 м (С – Ю) × 2,80 м. Зидовете са градени с речни камъни и тухли, споени с глина. Имат широчина от 0,40 до 0,60 м. Запазени са от 0,40 до 1 м в суперструкция. Градежът е еднолицев. Подът е от трамбована пръст.

Към тази епоха принадлежат и четири сметни ями с големи размери (диаметър от 1,50 до 2 м).

2. От средновековната епоха (XI – XII в.) датират две сметни ями, с диаметър 0,90 – 0,95 м и вкопани на дълбочина 1,10 – 1,84 м.

3. Разкрити са нови 13 м от вътрешната крепостна стена. Най-високо запазените участъци от нея се откриват на дълбочина 0,50 м от съвременния терен. Градежът е изпълнен в *opus quadratum* и *opus caementicum*.

4. Локализирана и частично проучена (в границите на изследвания терен) е крепостна кула. Тя се явява първата разкрита по линията на тази крепостна стена. В границите на изследвания терен попада южната стена на кулата, с югоизточния ѝ ъгъл. Разкритата част от кулата има размери 3,90 м (З – И) × 2,10 м.

Цялостното разкриване на кулата предполага разширяване на изследваната площ на сектора.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "PARK GALERIA 2" SITE IN KYUSTENDIL

Rumen Spassov, Veselina Vandova

Summary

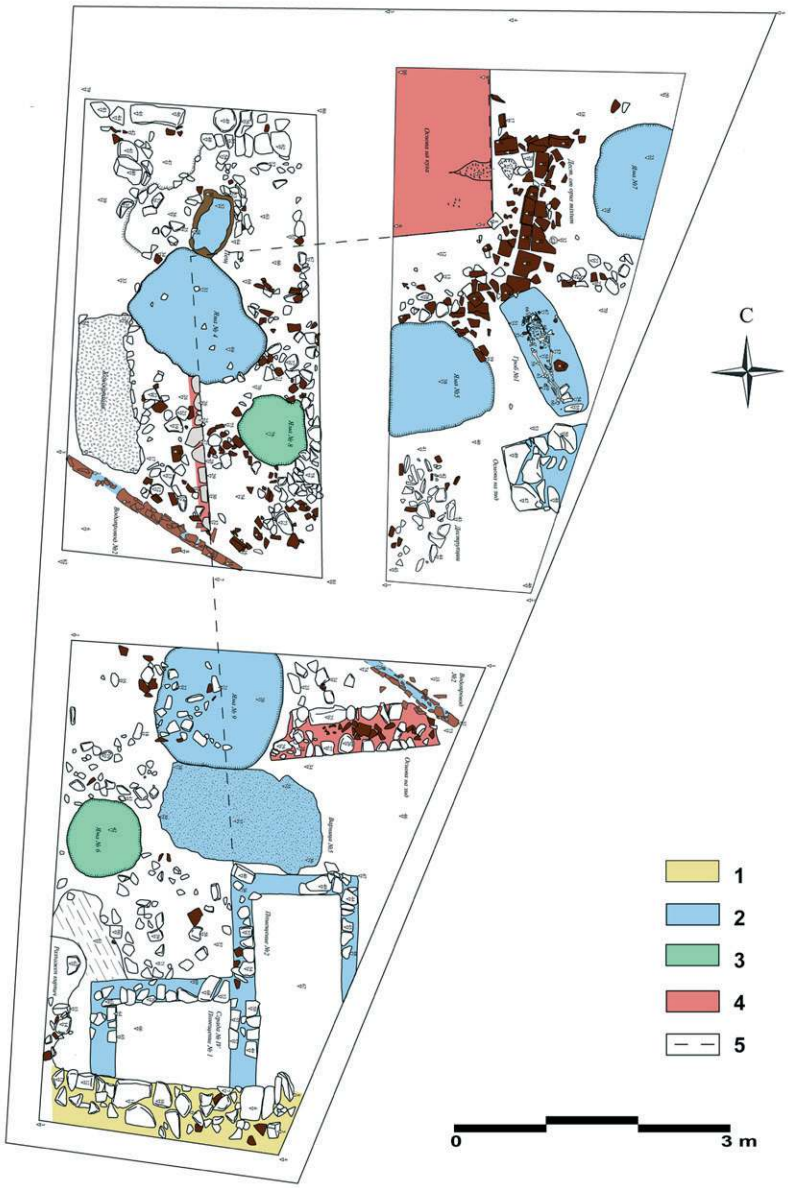
The excavations were funded by the Ministry of Culture, within a program for planned archaeological excavations and terrain conservation.

The excavated terrain is situated in zone A of the Architectural and Archaeological Reserve "*Pautalia* – Velbazhd", and located in the northwest quarter of the fortified area of the Roman city of *Pautalia*.

Two sectors were excavated (fig. 1).

In Sector I we focused on the field conservation of the Roman and late antique structures (walls, floorings, fortress wall) and the strengthening of the sector's profiles (with a total length of 21 m and a height between 1.40 and 2.70 m). The central cross-section was also protected from collapse.

In Sector II there were layers (fig. 2) and structures from the late medieval period, the medieval and late antique periods (fig. 3): a cellar of a late medieval building, garbage pits from the XI – XII c.; a section of the inner fortress wall of *Pautalia*. A fortress tower was registered and partially excavated. It is the first discovered tower in this section of the fortress wall.

Обр. 3. Общ план на разкритите структури в Сектор II (автор А. Йорданова): 1. Съвременна епоха (XX в.); 2. Възрожденска епоха (XIX в.); 3. Средновековна епоха (XI – XIII в.); Късноантична епоха (V – VI в.); 5. Предполагаемо трасе на късноантичната крепостна стена

Fig. 3. General plan of the structures in Sector II (author A. Yordanova): 1. Modern period (20th c.); 2. Bulgarian Revival period (19th c.); 3. Middle Ages (11th – 13th c.); 4. Late Antiquity (5th – 6th c.); 5. Presumable route of the late antique fortress wall

Rumen Spassov, Regional Museum of History – Kystendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg
Vesselina Vandova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, v.vandova@abv.bg

№ 42. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА

Людмил Вагалински

Градът е разположен в м. Рупите край едноименното село (бивше Ширбаново/ Мулетарово) в община Петрич[1]. Работихме общо 43 дни (36 работни) в периода юли – септември 2020 г. с финансиране от Община Петрич и от Министерство на културата по договори с НАИМ – БАН. Екипът включваше: арх. д-р Силва Събкова (НАИМ) и асистент Николай Шаранков (СУ) – членове; Алекс Радков и Ивайло Златков – стажанти (СУ); арх. Милена Каменова – архитектурно заснемане и 3D моделиране; докторант Теодор Тодоров (НАИМ) – археозоологично изследване; доц. д-р Цветана Попова (НАИМ) – археоботанично проучване; Александър Вътов (НИМ) – полева консервация.

Проучвахме западната половина на късноримския централен площад (обр. 1). Доразкрихме западния край на северния стилобат заедно с паднали елементи от мраморния ордер (колони, архитрави, фризове и корнизи). Освободихме още площ от плочника на ареата на форума. Разкопахме неговия югозападен ъгъл (обр. 2, обр. 4). Установихме, че южната стена на южния портик е снабдена с отвори, които са осигурявали светлина в неговото долно/приземно ниво (обр. 2). Изследвахме значителна част от западния портик на форума, в който били разположени верижни двуетажни помещения (обр. 1, обр. 3). Източен вход (под западния стилобат) на едно от верижните помещения озадачава, защото води под ареата. Неговото изясняване предстои.

В западния портик открихме поредния коринтски капител, който затвърждава извода ни, че архитектурният ордер на форума е римо-коринтски.

Потвърдиха се теренните наблюдения за разрушителни приливни вълни, последвали двете силни земетресения в края на IV в. и във втората четвърт на V в. (Vagalinski 2020a, 217, 219; обр. 4.5 – 8.10, обр. 5.10). Между двата катаклизма били изградени помещения, чиито стени от камъни и глина преизползвали заварени градежи на югозападния ъгъл на форума (обр. 1). Същата картина установихме през предходни години в южния портик (обр. 1.11).

Към V в. се отнася стратиграфски безинвентарно погребение на висок млад мъж върху форума (в случая, в неговия югозападен ъгъл). Приживе той се претоварвал физически. Подобни, синхронни погребения проучихме през предходни археологически кампании.

Разкрихме югозападния ъгъл на елинистическата агора. Нейната южна стена от каменни блокове без спойка, подредени по системата binder-laufer, проследяваме от 2018 г. насам (обр. 1.12). Местоположението на въпросния ъгъл подкрепя предположението ни, че хераклейци разполагали със значителен демографски и финансов ресурс от самото начало на града (Vagalinski 2020b, 2).

Разкопките от 2020 г. потвърждават изградената археологическа хронология на Хераклея Синтика (Vagalinski 2020b).

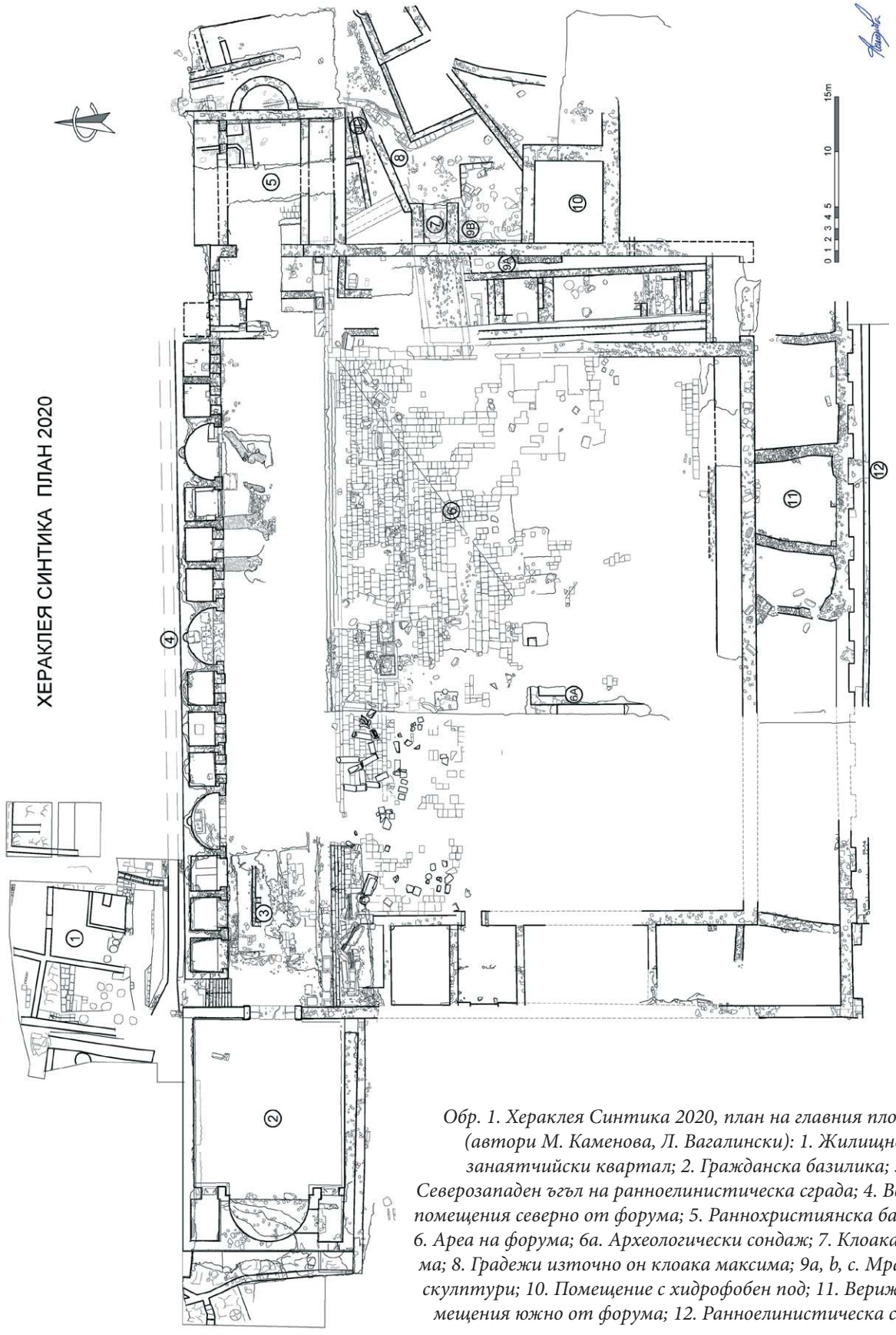
Сред находките изпъкват мраморни статуи на хора и животни, допълващи представата ни за богатата пластична украса на централния площад (Vagalinski 2020b). Много рядък за Средна Струма пример за античен латински надпис върху камък е фрагмент от западния портик, където намерихме и десетки мраморни парчета от голям надпис на гръцки. Глазирана теракота, представяща Сарапис, обогатява информацията за култовете в града.

Изследвани са над 500 кости на животни. Преобладават тези от свиня, овца и говедо. По-рядко се откриват останки от кон, магаре и куче. Сред домашните птици доминира кокошката. Костите от гъска са редки въпреки близките две реки. Костите от диви животни са много малко – от елен и сърна. Същото съотношение е установено от предходни разкопки. Следи от транжиране са редки. Отделни кости били подготвени за изработка на предмети.

Палеоботаничните проби потвърждават широкото приложение на дъб и бор в сградите на града.

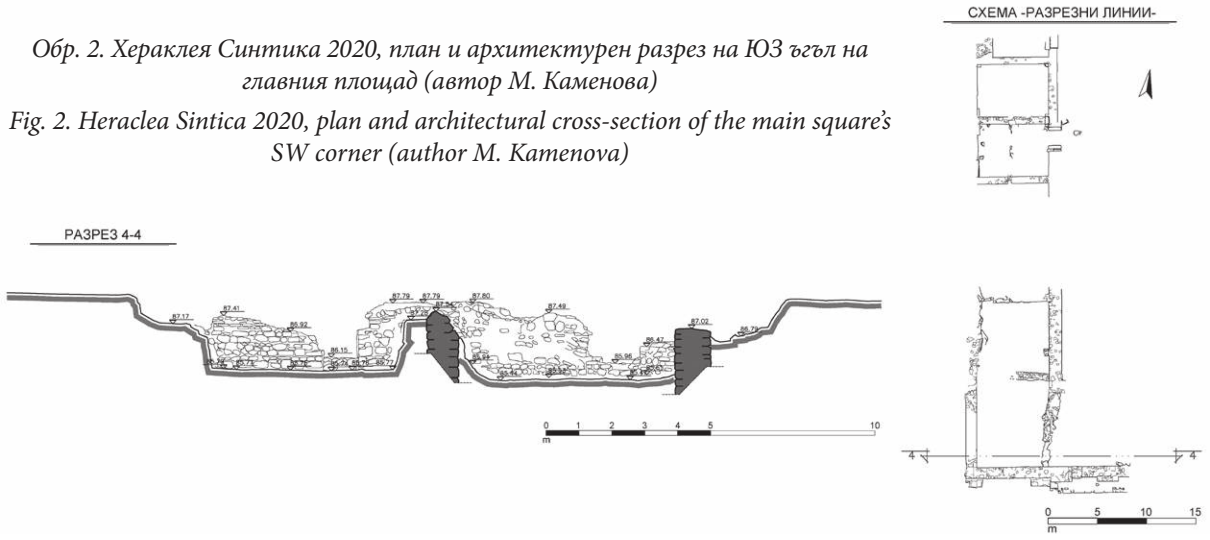
---

[1] Информация за Хераклея Синтика, включително за разкопките през 2020 г., може да се открие на: www.archaeologia-bulgarica.com / Information about Heraclea Sintica,including the excavations in 2020, can be found at: www.archaeologia-bulgarica.com

Обр. 1. Хераклея Синтика 2020, план на главния площад (автори М. Каменова, Л. Вагалински): 1. Жилищно-занаятчийски квартал; 2. Гражданска базилика; 3. Северозападен ъгъл на ранноелинистическа сграда; 4. Верижни помещения северно от форума; 5. Раннохристиянска базилика; 6. Ареа на форума; 6а. Археологически сондаж; 7. Клоака максима; 8. Градежи източно он клоака максима; 9a, b, c. Мраморни скулптури; 10. Помещение с хидрофобен под; 11. Верижни помещения южно от форума; 12. Ранноелинистическа стена

Fig. 1. Heraclea Sintica 2020, plan of the main square (authors M. Kamenova, L. Vagalinski): 1. Residential and craft production neighbourhood; 2. Basilica civilis; 3. NW corner of early Hellenistic building; 4. Chain rooms north of the forum; 5. Early Christian basilica; 6. Area of the forum; 6a. Trial trench; 7. Cloaca maxima; 8. Constructions east of cloaca maxima; 9a, b, c. Marble sculptures; 10. Room with hydrophobic flooring; 11. Chain rooms south of the forum; 12. Early Hellenistic wall

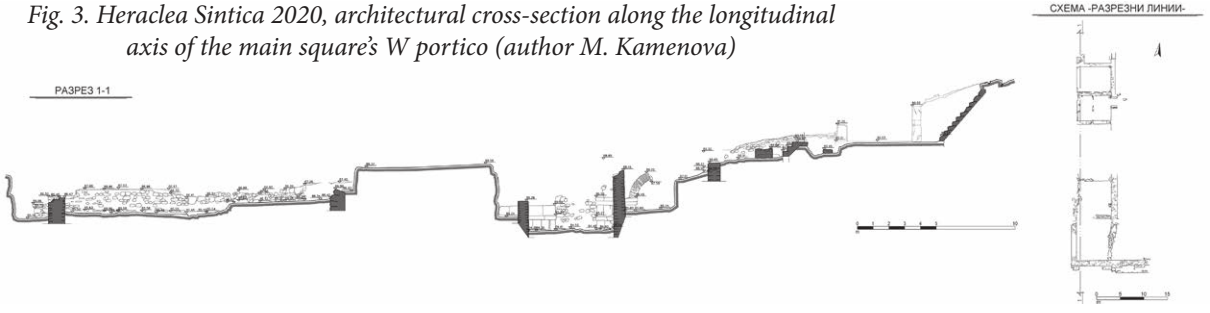

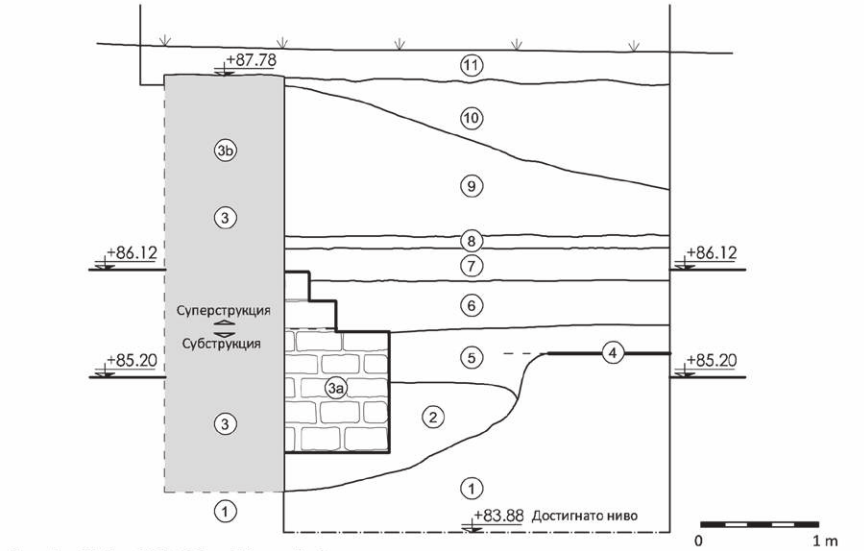
Обр. 2. Хераклея Синтика 2020, план и архитектурен разрез на ЮЗ ъгъл на главния площад (автор М. Каменова)

Fig. 2. Heraclea Sintica 2020, plan and architectural cross-section of the main square's SW corner (author M. Kamenova)

Обр. 3. Хераклея Синтика 2020, архитектурен разрез по надлъжната ос на З портик на главния площад (автор М. Каменова)

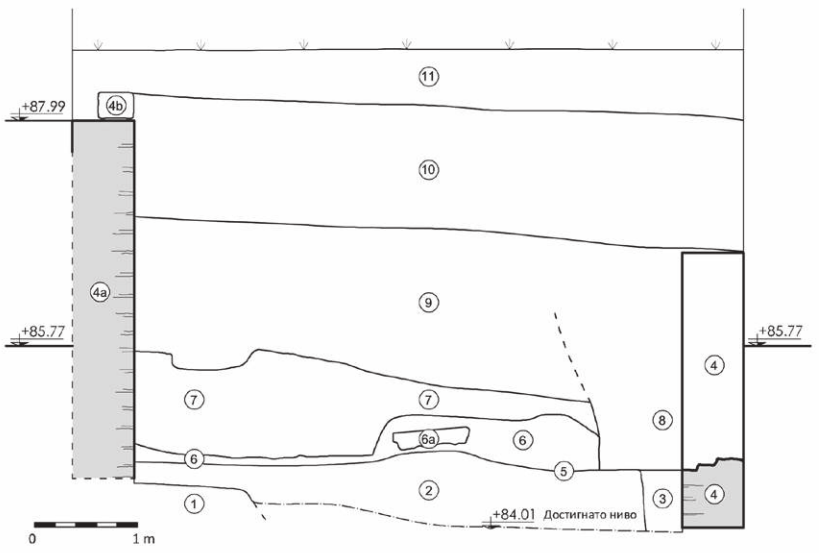
Fig. 3. Heraclea Sintica 2020, architectural cross-section along the longitudinal axis of the main square's W portico (author M. Kamenova)

Обр. 4. Хераклея Синтика 2020, стратиграфски разрез Ю от и перпендикулярно на ЮЗ ъгъл на главния площад (автори С. Събкова, Н. Шаранков, Л. Вагалински): 1. Мека материкова скала с ръждив оттенък; 2. Строителен изкоп за построяване на стената с контрафорси; 3. Стена с контрафорси: суперструкция – обработени квадри и изравнителни тухлени пояси на бял хоросан; субструкция – полуобработени камъни на бял хоросан; 3а. Контрафорс: квадри и полуобработени камъни на бял хоросан; 3b. Тухлен пояс от четири реда тухли с дебелина 6 или 4 см; фугите са запълнени с бял хоросан и са широки 4 см; 4. Дневна повърхност; 5. Пясък (нанос от речна приливна вълна); 6. Глина (нанос); 7. Хомогенен пласт пясък (нанос); 8. Глина, жълто-зелена (нанос); 9. Рушевини от стената: главно камъни, малко тухли и бял хоросан: резултат от второто земетресение; 10. Жълто-зелена речна глина (нанос); 11. Хумусизиран слой (орница)

Fig. 4. Heraclea Sintica 2020, stratigraphic cross-section south of and perpendicular to the SW corner of the main square (authors S. Sabkova, N. Sharankov, L. Vagalinski)

Обр. 5. Хераклея Синтика 2020, И стратиграфски разрез в помещение № 2 на З портик на главния площад (автори С. Събкова, Л. Вагалински, А. Радков): 1. Стерил: материкова скала; 2. Стерил: сбита светлокафява пръст; 3. Строителна траншея за субструкцията на 4; 4. Ю стена на помещение № 2: полуобработени ломени камъни, бял хоросан; фугите по лицето на зида са старателно измазани; 4a. С стена на помещение № 2: градежът е същият като на 4; 4b. Изместена конзола, носела подовата конструкция на горното ниво на помещение № 2; 5. Подово ниво на помещение № 2, врязано в 2; 6. Опожарени рушевини на З портик, in situ: ломени камъни, въглени, строителна и малко битова керамика, отухлен и неотухлен кирпич, парчета от мраморни облицовъчни плочки; 6a. Варовикова плоча с гладка горна повърхност; 7. Преровени рушевини на З портик: съдържание като на 6; 8. Яма за грабеж на 4; съдържа архитектурни елементи от ордера – капител, корниз и др.; 9. Насипани рушевини за оформяне на нова дневна повърхност; 10. Жълта плътна глина, утаена от приливна речна вълна след земетресението, сложило край на трети период в края на IV в. сл. Хр.; 11. Силно хумусизиран пласт: рохък, сиво-кафяв на цвят; рядко се срещат съвсем дребни ломени камъни

Fig. 5. Heraclea Sintica 2020, E stratigraphic cross-section in the room 2 of the main square's W portico (authors S. Sabkova, L. Vagalinski, A. Radkov)

Литература

Vagalinski 2020a: L. Vagalinski. The end of Heraclea Sintica. – In: I. Popovic, S. Petkovic (eds.). ILLYRICUM ROMANUM. Studiola in honorem Miloje Vasic. Monographs No 73. Belgrade. 2020, 214 – 222.

Vagalinski 2020b: L. Vagalinski. Heraclea Sintica and some of its recently found marble sculptures. – Archaeologia Bulgarica 24, 2, 2020, 1 – 39.

HERACLEA SINTICA

Lyudmil Vagalinski

Summary

This antique (4th c. BC – 5th c. AD) city is located in the SW corner of Bulgaria (see footnote 1).

In 2020 we surveyed the W half of the late Roman forum (fig. 1). Its SW corner was excavated (figs 2, 4). We explored a significant part of the W portico of the forum, in which two-storey chain rooms were located (figs 1, 3). Previous field observations of destructive tidal waves that followed the two strong earthquakes at the end of the 4th c. AD and in the second quarter of the 5th c. AD were confirmed (fig. 4.5-8.10, fig. 5.10). Rooms were built between the two cataclysms. In their walls of stone and clay earlier structures of the SW corner of the forum have been reused (fig. 1). The same situation was revealed during previous campaigns in the S portico (fig. 1.11).

We discovered the SW corner of the Hellenistic agora, as well. Its S wall of dry stone blocks masonry, built in binder-laufer system, has been traced since 2018 (fig. 1.12). The location of the corner in question supports our assumption that the city had a significant demographic and financial resource from the very beginning.

Marble statues of people and animals stand out among the finds. They complement the current information about the rich decoration of the main square. In the W portico we discovered part of a late Roman Latin inscription (a rare find in the Middle Struma River region), as well as dozens of marble pieces of a large inscription in Greek. Glazed terracotta, depicting Sarapis, enriches the data on the cults in the city.

More than 500 animal bones were examined. Pigs, sheep and cattle predominate. Remains of a horse, donkey and dog are less common. The hen dominates among the poultry. Goose bones are rare despite the nearby two rivers. The bones of wild animals are very few – of deer and roe deer. The same ratio had been established from previous excavations. Traces of cutting on the bones are rare. A few bones were prepared to make objects.

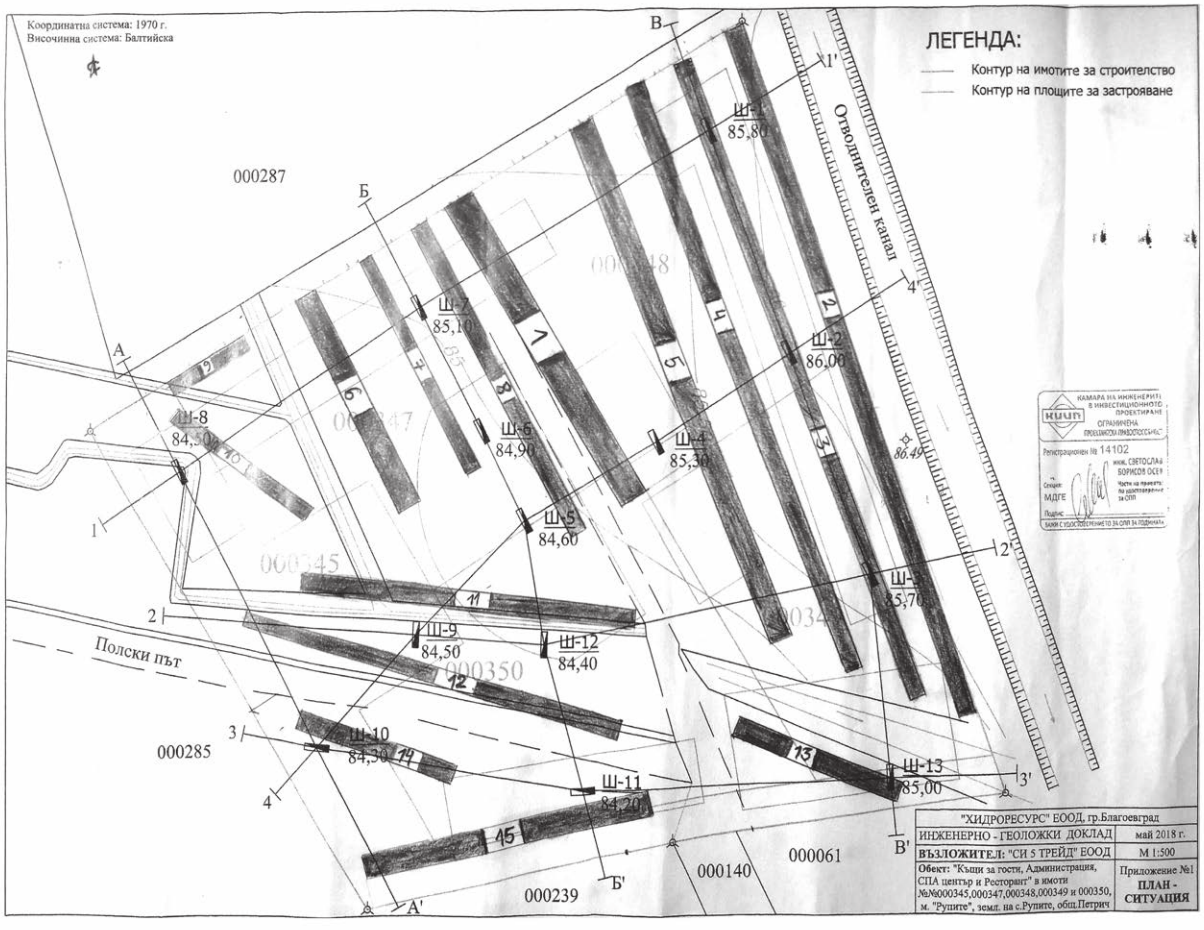
Paleobotanical samples confirm the widespread use of oak and pine in the city's buildings.

Lyudmil Vagalinski, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, lfvagalinski@gmail.com

№ 43. ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА (СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ)

Людмил Вагалински

Пълното археологическо проучване бе проведено в поземлени имоти № 000345, 000347, 000348, 000349 и 000350 по КВС на с. Рупите, община Петрич, които попадат в териториалния обхват на охранителна зона с „режим А“ на ГАНКЦ „Античен град Хераклея Синтика с прилежащи некрополи“ с категория „национално значение“ (Vagalinski 2020). Предвиденият за строителство парцел,

Обр. 1. Разположение на археологическите траншеи в частния имот, предвиден за строителство (автори Л. Вагалински, А. Радков)

Fig. 1. Location of the archaeological trenches in the private property intended for construction (authors L. Vagalinski, A. Radkov)

съставен от тези имоти, лежи непосредствено южно от комплекса „Ванга“ в м. Рупите. Предварително археологическо проучване през 2018 г. на въпросните имоти не установи културен пласт. През терена преминавал ръкав на р. Струма. Той останал заблатен до средата на XX в.

С багер направихме 15 траншеи дълги от 14 до 58 м, широки от 2 до 4 м и дълбоки 3,50 – 4,0 м. Траншеите са разположени наразстояние от 7 до 8 м една от друга (обр. 1). Те покриват целия парцел с обща площ 12 дка. Не открихме каквито и да са археологически структури, например части от пристанищни съоръжения. Липсваха дори дребни археологически находки, довлечени от реката или изпуснати/потънали в нея. Пластът до около 3,50 м дълбочина се състои от фин речен пясък и речна баластра (обр. 2). Надолу следва плътна тъмносива глина с подпочвена вода.

Обр. 2. Археологическа траншея в частния имот, предвиден за строителство (снимка Л. Вагалински)

Fig. 2. Archaeological trench in the private property intended for construction (photo L. Vagalinski)

Литература

Vagalinski 2020: L. Vagalinski. Heraclea Sintica and some of its recently found marble sculptures. – Archaeologia Bulgarica 24, 2, 2020, 1 – 39.

HERACLEA SINTICA (DEVELOPMENT-LED EXCAVATIONS)

Lyudmil Vagalinski

Summary

A private property intended for construction with an area of 1.2 ha was fully explored by means of 15 trial trenches (fig. 1). The plot falls into a protection zone A of the ancient city. We did not find any archaeological structures or artefacts. The layer down to a depth of about 3.50 m consists of fine river sand and river gravel (fig. 2). Below is a thick dark gray clay with groundwater. The plot is part of a terrain through which a branch of the Struma River flowed in the past.

Lyudmil Vagalinski, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, lfvagalinski@gmail.com

№ 44. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ХАН АСПАРУХ“ № 3 В САНДАНСКИ

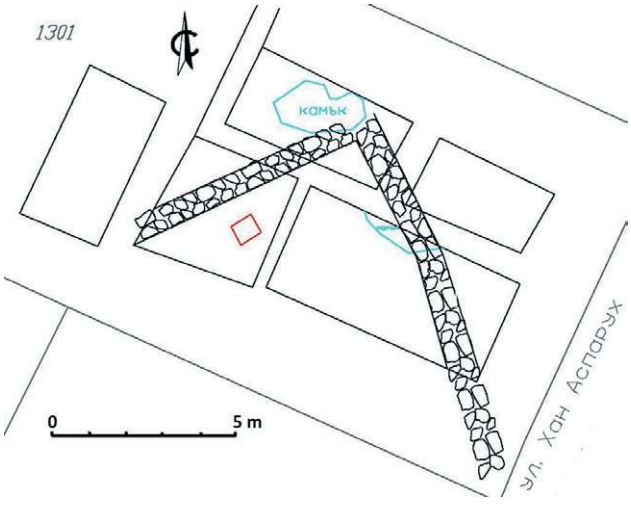
Светла Петрова, Антон Ковачев

Археологическото проучване в УПИ V-1301 (ПИ с идентификатор 65334.300.1301) бе извършено от д-р С. Петрова, научен ръководител и А. Ковачев, зам.-ръководител, в периода от 23.09. до 05.10.2020 г., като се проучи площта, предвидена за застрояване. Строителното петно повтаря площта на разрушената къща, построена преди около 80 години с ивичести бетонови основи. Установихме, че тези основи са „легнали“ върху разрушенията на късноантична постройка. Разрушената съвременна къща, с изключение на преддверието, е била с полувкопан етаж, унищожил голяма част от късноантичната постройка. Проучването беше затруднено и от две сгради, построени на калкан с разрушената къща. Тази на № 5 (на север-североизток) е триетажна къща, с плитки основи – гредоред, без бетонови колони и плочи. Къщата на № 1 е пететажна, монолитна, строена в последните десетилетия на миналия век. В наличната документация няма сведения за археологическо проучване на нейното строително петно. Наличието на калкани наложи допълнително отстояние от двете страни към сградите и съответно намаляване на площта за проучване.

Обр. 1. Местоположение на обекта

Fig. 1. Location of the site

Обр. 2. Геодезическо заснемане на проучванията

Fig. 2. Geodetic plan of the excavated area

Парцелът е с големина от 200 кв. м, а застрояването – около 80 кв. м. Той попада в югоизточната част на укрепения античен и късноантичен град Партикополис (обр. 1, № 4 в легендата). Отстои на по-малко от 100 м от частично разкрита през 70-те години на миналия век резиденция, вероятно на управител на града (Petrova, Petkov 2015) (обр. 1, № 2 в легендата). Проучването се извърши в съответствие със запазените ивичести основи, оформили помещенията в разрушената къща. В западна посока, извън строителното петно, беше заложен сондаж с размери 2 × 3,5 м. Дългата страна на сондажа беше ориентирана по посока С – Ю – лицето на парцела (обр. 2).

Археологически структури бяха разкрити под преддверието на старата къща, където не е имало вкопаван приземен етаж: в северното помещение (южната му част) и в помещението, източно от преддверието, което по площ

е най-голямо. Беше разкрита част от късноантична сграда – североизточният ъгъл с част от северната и западна стени. Разкри се част от помещение, свързано с домакинството на античната къща. Проучването показа, че тя е била построена след изгребване на рушевините на по-ранна антична сграда, разрушена вероятно в третата четвърт – края на III в. Тези рушевини, основно хоросан и малки фрагменти от строителна керамика, заедно с фрагменти от керамични съдове са били изхвърлени в западната част на парцела (открити в сондажа). Върху разчистения терен е била построена в началото на IV в. новата сграда, чийто рухнал покрив беше частично съхранен в предверието на съвременната къща.

Обр. 3. Западната стена с моренатa и римско-дорийския капител

Fig. 3. The western wall with the moraine stone and the Roman-Doric capital

Обр. 4. Римско-дорийски капител. Мрамор

Fig. 4. Roman-Doric capital. Marble

Откритата на подовото ниво, под рухналия покрив керамика показва, че и тази сграда също е загинала след пожар в последната четвърт на IV в. Ивичестите основи на съвременната къща бяха вкопани в останките от падналия покрив. Проучването показа, че по-голямата част от помещението на сградата, както и самата сграда продължава под съседната съвременна постройка на № 1, на юг. Разкритите зидове са запазени предимно в субструкция в два до три реда каменна зидария от речни валуни, споени с лошокачествен ронлив хоросан (обр. 3). На 0,40 м от вътрешното лице на западната стена, във вътрешността на помещението, под частично запазения рухнал покрив беше открит поставен с абака към глинобитния под мраморен римско-дорийски капител с гладък ехин и една анула. Използван е не по предназначение, а като поставка в домакинството (обр. 4). Южно и непосредствено до него на пода бе открито поставено с дъното нагоре малко гърненце. Множество фрагменти от битова керамика бяха открити разпръснати в помещението. Останалата керамика са фрагменти от купи и гърнета, разпръснати по пода. При изграждането на късноантичната сграда строителите са попаднали на две морени, които след изчукване са инкорпорирали с стените. С едната морена е бил оформен североизточният ъгъл на сградата, а другата е инкорпорирана в северната стена. Тази северна стена е оцеляла единствено в субструкция от един ред камъни, споени с хоросан.

Сондажът в западна посока, извън строителното петно, не показа археологически структури, а само насип от разрушенията на първата сграда, построена върху този терен.

Достигната дълбочина на проучването е до 2 м под нивото на тротоара. Керамиката, открита на терена на петното и тази от сондажа, бележи строителните периоди в изследваното петно, а именно загиването на първата къща – в края на III в. и загиването на втората къща – в последната четвърт на IV в. Монети не бяха открити. Проучените и частично запазени структури са принадлежали на жилищен квартал, разположен в югоизточния ъгъл на укрепения град.

Литература

Petrova, Petkov 2015: S. Petrova, V. Petkov. ΠΑΡΟΙΚΟΠΛΙΣ / ΠΑΡΘΙΚΟΠΟΛΙΣ. Paroicopolis/Parthicopolis – ancient and early Byzantine city. – In: R. Ivanov (ed.) Thracian, Greek, Roman and medieval cities, residences and fortresses in Bulgaria. Sofia, 2015, 341 – 492.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 3 KHAN ASPARUH STR. IN SANDANSKI

Svetla Petrova, Anton Kovachev

Summary

In 2020, a plot intended for construction activities was excavated. It is situated in the southeast part of the ancient town of *Particopolis* (fig. 1, No. 4 in legend), near a late antique residence (fig. 1, No. 2 in legend). The terrain where the future building will be erected was studied, as well as a trench, measuring 2 × 3.5 m, located outside the outline of the future building, to the west of it.

A section of a room related to the household part of an ancient dwelling, built in the early 4th c. AD was discovered (fig. 2). The building have been constructed after clearing the remains of an earlier house, most probably destroyed in the third quarter / end of the 3rd c. AD. Ruins and ceramic fragments related to that earlier phase were found dumped in the terrain to the west of the 4th c. building. It was established that two large moraines stones were incorporated in the walls of the late antique building – one in the northeast corner, and the other in the north wall (fig. 3). The continuations of the building's walls are located in the terrain to the south of the excavated plot and not accessible for research. The study showed that the late antique building was destroyed at the end of the 4th c. AD; partially preserved sections were found from the destroyed tiled roof. The layer of fragmented tiles covered a Roman-Doric capital with smooth *echinus* and an *annulus* placed with the *abacus* on the floor. The capital was apparently not used for its original purpose, but served as a stand in the household (fig. 4). A small ceramic pot placed upside down was found next to it. The studied and partially preserved structures belong to a residential neighbourhood located in the southeast corner of the fortified town.

Svetla Petrova, Archaeological Museum – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@abv.bg
Anton Kovachev, Archaeological Museum – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, museum_sandanski@mail.bg

---

№ 45. АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ. СГРАДА 1

Маргарита Ваклинова, Цветана Комитова

Археологическият резерват „Античен и средновековен град Никополис ад Нестум" предизвиква особен интерес със значението, което този център има в живота и историческите съдби на територия от юга на Балканите, включена за продължителни периоди от време в решителни исторически, политически, етногенетични и културни процеси и събития, особено през последните три хилядолетия. Разположен в зона, контролираща връзките между средиземноморското крайбрежие и вътрешността на полуострова и важни комуникации, в територия наситена с природни ресурси и традиционни търговски връзки, в среда с производствени традиции, преди проучванията през последните години „градът на победата на Места" предложи информация с различен характер. Тя изведе на преден план и хипотези като тази за времето на възникване на града и връзките на този факт с определено събитие в района (Petrova 2012; Boteva 2014). Засега градът се определя като средище на римската политическа и административна власт на тази територия от II в.

Проследено е трасето и проучена южната стена с портата и кулите и части от източната и западната стени на укреплението на града, издигнато през IV в., както и част от термален комплекс. В югоизточния ъгъл на крепостната му стена остава включена и застроената на 1024 кв. м площ перистилна сграда 1 (обр. 1). Тази сграда се превърна в еталонен обект за проучванията на града, преживените от него събития и характера на културата на обитателите му, а оттам и за територията, обвързана с него. Последните археологически проучвания се концентрират именно в нейното пространство и доведоха до разкриването на важни доказателства за историята на това място, характерът и нивото на културата на населението, формирането на градската среда и пр. Те са финансирани от държавния бюджет по проекти чрез Министерство на културата и по договор с НАИМ – БАН. Между 2007 – 2013 г., по европейски проекти върху разкрити вече части от сградата бяха проведени дейности по експониране и социализация.

През 2020 г. продължиха системните проучвания по предварителния план за работите по приключване на теренните дейности и подготовката на резултатите от тях за окончателна научна публикация и консервация, реставрация и експониране на обекта. Основна цел бе очертаването на целия терен, зает от перистилната сграда в западна посока и разкриване на западната външна стена по цялата дължина (обр. 2) до нивото на разрушаване и заравняване и на разстояние 2,50 м вън от нея. Тази стена е фасадата на градската вила, обърната към вътрешността на града. Главният вход към вътрешността бе открит вече на северната стена, а първоначалният – от изток – е бил затворен при долепването на източната крепостна стена до сградата през IV в. Оформянето на църковна постройка на мястото на централното помещение от западната редица даваше основание да се мисли, че там може да има и вход от запад. Хипотетично, оттам би могъл да се оформи и вход към преддверието на църквата, свързано и с предполагаемия баптистер към юг. Многото обгорели фрагменти плоско стъкло, открити в горелите насипи в преддверието и в помещението на север от него (№ 14), показват, че там е имало прозорци. Открисе и отвор в средата на западната стена, до входа за баптистера. Оформен е над цокъла на западната външна стена. Той е широк 1,0 м. Страниците са запазени на 1,0 м височина. Там стената е обрушена и заравнена върху хоросановата фуга под първия ред тухли в опуса и над нея се е образувал насип с дебелина 1,0 м. Горната част от около 0,40 м е от хумус и пясъчен нанос, а в дълбочина той е сиво-черен и се разпростира и бе проучен над преддверието и вън от западната стена, и в запълването на отвора и е характерен за Средновековието. Този насип бе вдигнат почти по цялата дължина на стената – на 24 м от югозападния ъгъл към север, като изкопът бе разширен към запад с 2,0 м, за да се освободи от насипи сградата. Отворът няма стандартната ширина от 1,35 м за всички входове във вътрешността на сградата, оформени при първоначалния градеж. Отвътре в основата на този отвор са останали части от дървен праг и по страниците – обгоряло дърво от рамка. Единият от късовете е широк 8 см. Отворът е бил оформен при построяването на стената и може би така се е оформял шкаф или използвана за домакински цели ниша в стената още през началния период в живота на сградата. В сиво-черния насип от Средновековието се намериха връх от трипереста стре-

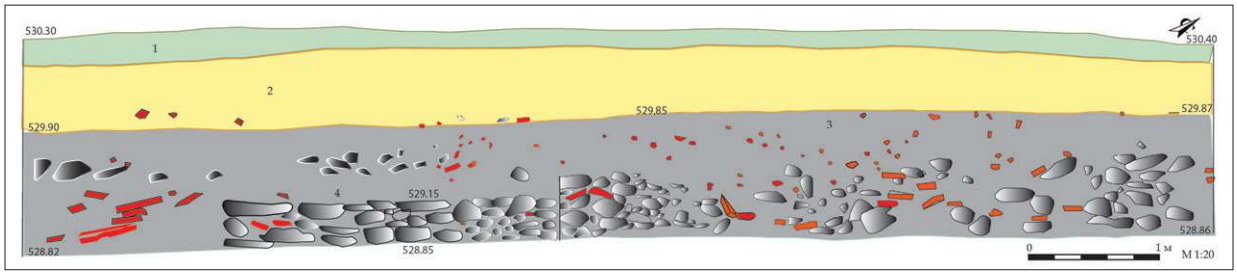
Обр. 1. Сграда 1. Проучвания през 2020 г.

Fig. 1. Building 1. Archaeological excavations in 2020

Обр. 2. Западна част на сграда 1

Fig. 2. The western section of building 1

Обр. 3. Профил от запад, извън сграда 1

Fig. 3. The western cross-section, outside building 1

Обр. 4. Помещение 15. Разрушения и следи от пожар през втората половина на IV в.

Fig. 4. Room 15. A layer of debris and remains of fire dated to the second half of the 4th c. AD

ла, части от ранносредновековни накити, железни инструменти, оловни тежести за рибарска мрежа, оловни късове. Това още веднъж даде доказателства, че от X в. нататък тази част от сградата не е била разчистена и възстановена, за да бъде използвана, както се е постъпило с някои други помещения. В античните рушевини в западната част на сградата, вкопани дълбоко във вътрешността на помещенията се откриваха и ями с камъни, късове тухли, черна пръст и находки от Средновековието, а често и монети от II – III в. (две се откриха и този сезон), вероятно от достигнатото ниво на първоначалния строеж. Някои от тях бяха пълни и със средновековна керамика (в помещение № 12). Освен останки от под от преупотребени антични тухли, следи от строителство от Средновековието в този сектор доскоро не бяха открити. В североизточното ъглово помещение за пръв път бе проучена запазена почти изцяло и в добро състояние, изградена от преупотребени материали яма-хранилище, вкопана в античните разрушения (Ваклинова, Комитова 2020, 756). През 2020 г. северно от отвора в западната стена и вън от нея, към север на разстояние 1,30 м от нея, се очерта източното лице на почти успоредна каменна стена, която остава засега под насипа на запад (обр. 3). Видимо стената е строена от камъните от античните рушевини, доста грубо и спойката рязко се отличава също от тази в античните стени. Не е изключено, това да се окаже траен градеж именно от Средновековието. Към север на места този пласт слиза надълбоко и е наситен с доста представителни находки, като например намерена преди няколко години златна монета от X в., апликации от ранносредновековни български колани.

В преддверието и на дълбочина до 2,25 м от повърхността пластът е наситен с горял масивен дървен материал от покривната конструкция и други части от дърво – вратата към наоса на църквата или предполагаемият балкон-галерия. Много обгорелите и заличени монети, открити в този пласт, се датират във втората половина на IV в. Очаква се да се очертаят и следи или запазени цели части от настилката на пода, подобно на настилката от тухли в предполагаемия баптистер на юг, която се появи именно на това ниво.

Проучването на културните напластявания в помещение № 15 в североизточния ъгъл бе започнато последно от цялата сграда и от него се очакват отговори на много въпроси. Това, което знаем досега са забележителните му размери 8,50 × 5,35 м, разкрити през 2020 г. В западната му част има насип от Средновековието, вкопан така, че е разрушил ъгъла на сградата. Там, на дълбочина 1,80 м от повърхността е била вдълбана огромна яма, в която е изградена грижливо от преизползвани тухли яма-хранилище. Изкопът за него е разбъркал пластовете така, че в тях са попаднали находки от всички предшестващи, пък и по-късни епохи. Под средновековното ниво, в което излиза отворът на ямата, насипът в останалата част на помещението е съставен от жълта глина, камъни, тухли и цели късове от античните стени (обр. 4), паднали включително и от северната стена. Този пласт не е бил почистен и помещението не е използвано, както някои преживели до края на VI в., преустроявани или само пригодени за обитаване. Под този насип падналият покрив от керемиди е затиснал 20-сантиметров плътен пласт, образуван от дървената овъглена конструкция, където се намират и дълги гвоздеи от нея. Над този пласт, сред падналите стени, е била вкопана и ямата в западната част. За 13-те много обезличени монети може да се каже засега само това, че датират от втората половина на IV в. Те са от насипа на падналите стени на нивото на горелия пласт и над керемидите, и една от началото на V в. в насипа от падналите стени. В източната част на насипа се откриха и два къса от колонки. Късове от такива се откриваха и в обърканите пластове в горните нива. Преди години, бази, капители, късове от такива колонки се намериха в помещението в югозападния ъгъл на сградата (№ 12) и в съседното помещение, южно от него (№ 7). Окончателното изследване на това помещение вероятно ще даде още нови данни за историята на сградата. Следва да се отбележи, че то граничи към изток с обширната зала с мозайка на пода, която също престава да се използва около последната четвърт на IV в. (Ваклинова 2019, 133 – 137). Северният ред от още три помещения, може би фоайета, има връзка с представителния характер на сградата и има анфиладна организация. Парадният вход с портик е отворен към централното, второто е от изток, а западното е преходно. Вход в него води под северния портик, откъдето има достъп към залата с мозайките и ъгловото помещение № 15. Помещението попада в реда на тези, свързани с официалния живот на сградата през IV в.

Литература

Ваклинова 2019: М. Ваклинова. Мозайка с геометрична украса. – В: М. Иванов, В. Кацарова (ред.). Усет за разкош. Римски мозайки от България (НАМ Каталози, т. XVII). София, 2019, 132 – 137.

Ваклинова, Комитова 2020: М. Ваклинова, Цв. Комитова. Античен и средновековен град Никополис ад Нестум – Сграда 1. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 754 – 757.

Boteva 2014: D. Boteva. Trajan and his Cities in Thrace: Focusing on the two Nicopoleis. – In: Traian und seine Städte. Colloquium Cluj-Napoca 29 September – 2 Oktober 2013. Cluj-Napoca, 2014, 195 – 204.

Petrova 2012: S. Petrova. Nicopolis ad Nestum/ Mestum. – In: R. Ivanov (ed.). Roman Cities in Bulgaria, vol. I. Sofia, 2012, 289 – 361.

THE ANTIQUE AND MEDIEVAL CITY OF *NICOPOLIS AD NESTUM*. BUILDING 1

Margarita Vaklinova, Tsvetana Komitova

Summary

Building 1 is especially important for the research on the history and urban planning of the ancient and medieval city of *Nicopolis ad Nestum*. This peristyle *villa urbana* was constructed approx. in the second half of the 2nd c. AD. Later it became part of the SE corner of the fortifications dated to the 4th c. AD. The built up area was square in plan, enclosing a courtyard of 1024 m^2 (fig. 1). There were four porticos with a colonnade in front of the rooms that surrounded the courtyard. The terrain was occupied in antiquity, the medieval and the Ottoman periods. The results of the archaeological excavations provide grounds to suggest that Building 1 functioned as a residence of the bishop, and later as seat of the medieval governor of the city.

In recent years, the W sector of the building was excavated, allowing to document the separate historical periods, important reconstructions and stages in the habitation of this area (fig. 2). The excavations brought to light evidence of extensive fires which had resulted in irreparable damages in the period between the second half of 4th c. and in the

late 6th c. AD. The event is dated on the basis of coins dated to the second half of the 4th c. AD, which were found under a layer of charred wood, buried under roof tiles, as well as the layer of debris in the NE corner room (fig. 4). The same situation was documented in the rest of the rooms to the south. The entrance in the W wall of the *narthex* of the church leading outside is still awaiting explanation. A stone wall parallel to the W wall of the building was documented in the W cross-section to the N of this entrance. Various facilities and garbage pits were functioning in this area during the medieval period.

The excavations and the field conservation were carried out within a project funded by the Ministry of Culture.

Margarita Vaklinova, mvaklinova@abv.bg
Tsvetana Komitova, komitova@abv.bg

№ 46. УЧАСТЪК ОТ СЕВЕРНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА АНТИЧНА СЕРДИКА

Полина Стоянова

Обектът на ул. „Екзарх Йосиф“ № 35 в гр. София е предмет на спасително археологическо проучване за четвърта поредна година, във връзка с планирани инвестиционни намерения. Намира се по трасето на северната крепостна стена на Сердика, като през изминалите археологически сезони са документирани няколко елемента от фортификационната система на античния град, както и свидетелства за различна степен на обитаване вътре и извън крепостта в периода II – VI в. (Стоянова 2018, 259 – 261; Стоянова 2019, 282 – 285; Стоянова 2020, 758 – 762). През 2020 г. работата е съсредоточена на две основни места – в западния край на разкритата част от крепостната стена и южно от нея – в югозападния ъгъл на терена, където се регистрирани *in situ* останки от градската архитектура на Сердика.

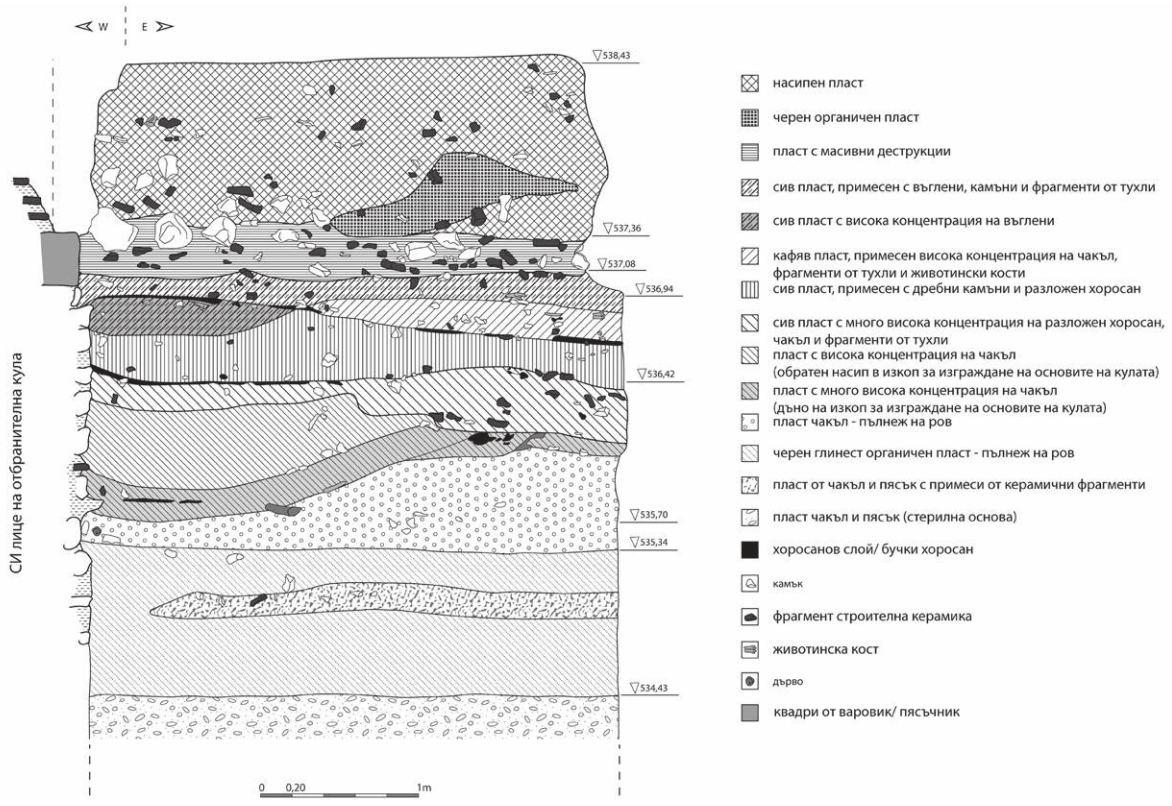
Крепостната стена попада в южната част на терена, а на 21 м северно от нея е регистриран допълнителен укрепителен пояс – протейхизма, построена най-рано през V в., за да подсили охраната на града. Още през 2019 г. в западния край от външната страна на основната стена е установена разлика в градежа – рустицираните квадри от основата ѝ на ниво суб- / суперструкция са заменени от стъпаловидно положени четири реда тухли, като отстъп под тях почти няма и така е осъществен плавен преход към издадена навън триъгълна отбранителна кула (Стоянова 2020, 758 – 759). Кулата е част от покъсното удебеление на стената с нови 1,85 м тухлена зидария. Градежът ѝ е идентичен с този на укрепителния пояс – за суперструкцията са използвани квадратен формат тухли, от лицевата страна на кота 537,44, надзидани върху един ред квадри, а надолу субструкцията е от ломени и речни средни и големи по размер камъни, споени с хоросан (обр. 1). При кулата е регистрирано леко повдигане на нивото на блоковете, като на 0,20 м под тях (кота 536,90) има малък отстъп напред от 6 – 8 см (обр. 2), от който започват фундаментите (при крепостната стена отстъпът е с ширина 0,50 м, но той е непосредствено под рустицираните блокове на кота 536,65).

Обр. 1. Триъгълна отбранителна кула, поглед от североизток

Fig. 1. Triangular defensive tower, view from northeast

През 2020 г. са разкрити допълнителни 2 м от североизточното лице на кулата, с което об-

Обр. 2. Северен профил, източно от отбранителната кула (автор П. Стоянова)

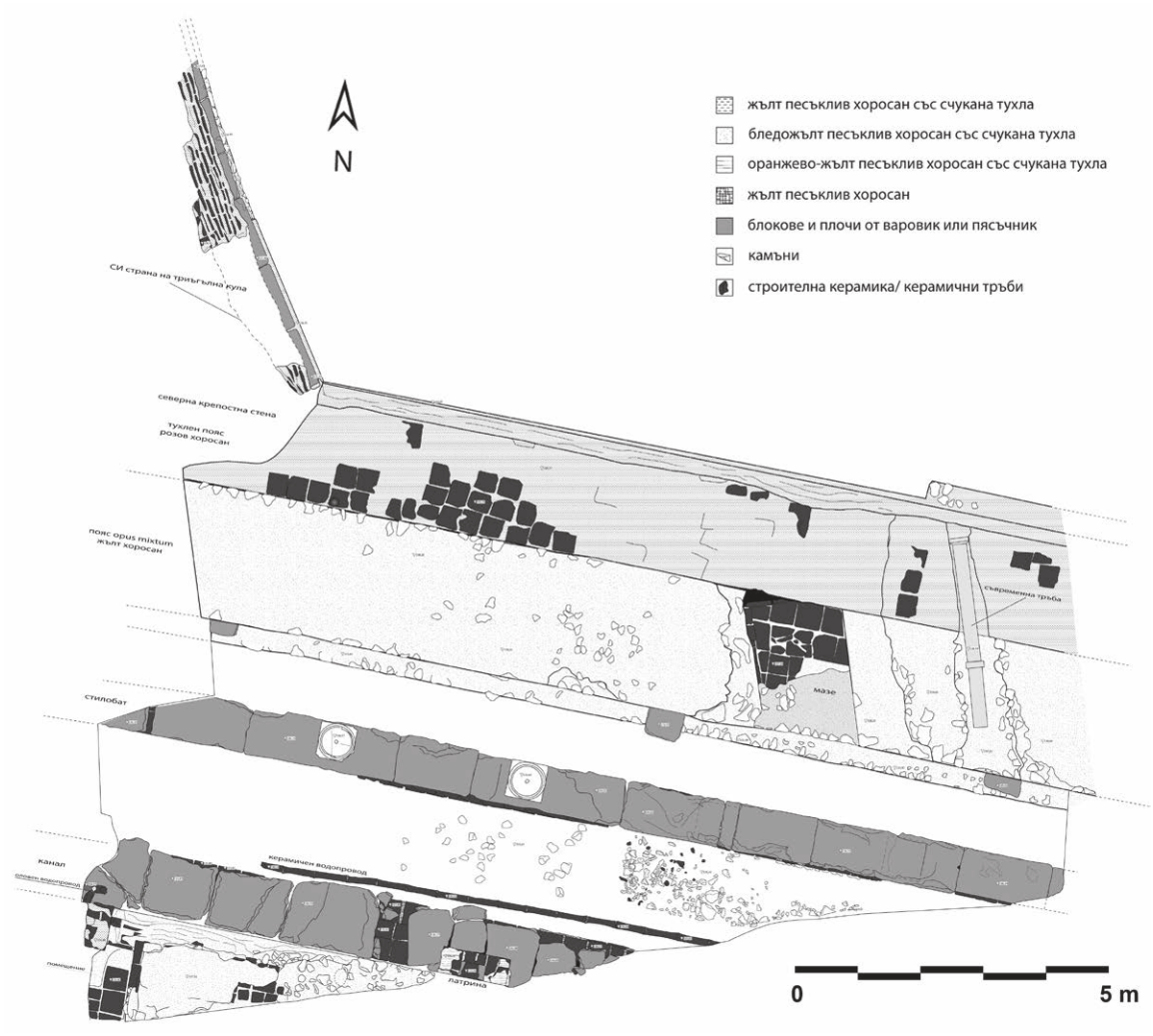
Fig. 2. Northern cross-section east of the defensive tower (author P. Stoyanova)

щата ѝ проучена дължина е около 5 м, но върхът ѝ не е достигнат, тъй като хипотетично той попада под граничната линия със съседния от запад имот. В терена непосредствено пред нейната фасада в хода на проучването са регистрирани две нива хоросанови слоеве (на кота 536,70 и на кота 536,44), на фронт от около 2 м, които би следвало да са свързани със строителните процеси при изграждането на съоръжението (например остатъци от бъркало) (обр. 2). Преобладаващият монетен материал между двете нива е от V в., но непосредствено над тях е намерена и една монета на Анастасий I (491 – 518 г.) или Юстин I (518 – 527 г.), сечена между 517 и 527 г.[1]

Хоросановият слой с кота 536,44 запечатва обратния насип на изкопа за изграждането на фундаментите на кулата (обр. 2). Под нивото на слоя следват пластове с много висока концентрация на чакъл, представляващи част от пълнежа на отбранителния ров, разположен на 5 м разстояние от ранната крепостна стена от II – III в. след преустановяване на неговите функции. В тези чакълести пластове изкопът за фундаментите на кулата добре се очертава на дълбочина от около 0,70 м. При изчерпването на обратния насип са намерени множество отломки от дървени колове с диаметър 5 – 6 см, за които може да се предположи, че са остатък от скеле или по-вероятно строителен кофраж. При разкриването на субструкцията на градежа в дълбочина, на кота 534,70 е установена напречна греда, използвана за нивелация (подобна е намерена и в основите на тухления пояс на крепостната стена на кота 533,95).

Северното трасе на крепостната стена не следва точно посоките на света, а вероятно поради спецификите на терена, е с малко отклонение на северозапад. В източния край на площта, предназначена за проучване, то продължава косо под южния профил, под уличното платно на ул. „Екзарх Йосиф“. Така в югозападния ъгъл се е оформило триъгълно пространство с площ около 50 кв. м, запазило архитектурни останки от вътрешността на града (обр. 3). През 2019 г. там е регистриран северен зид на представителна сграда, на разстояние от 1,80 м пред която е построен стилобат/портик (Стоянова 2020, 762), а през 2020 г. целта е стилобатът да се проследи максимално в източна посока. Разкрити са още 7 м от него, с което общата му проучена дължина е 15,50 м. Градежът му е от дребни и средни по големина речни и ломени камъни, споени с хоросан, и три реда тухлен опус, а във височина, вероятно на по-късен етап, са поставени каменни блокове (средна кота 536,35), върху които са стояли базите на колонада

[1]Нумизматичният анализ е направен от М. Дойчинова, Регионален исторически музей – София.

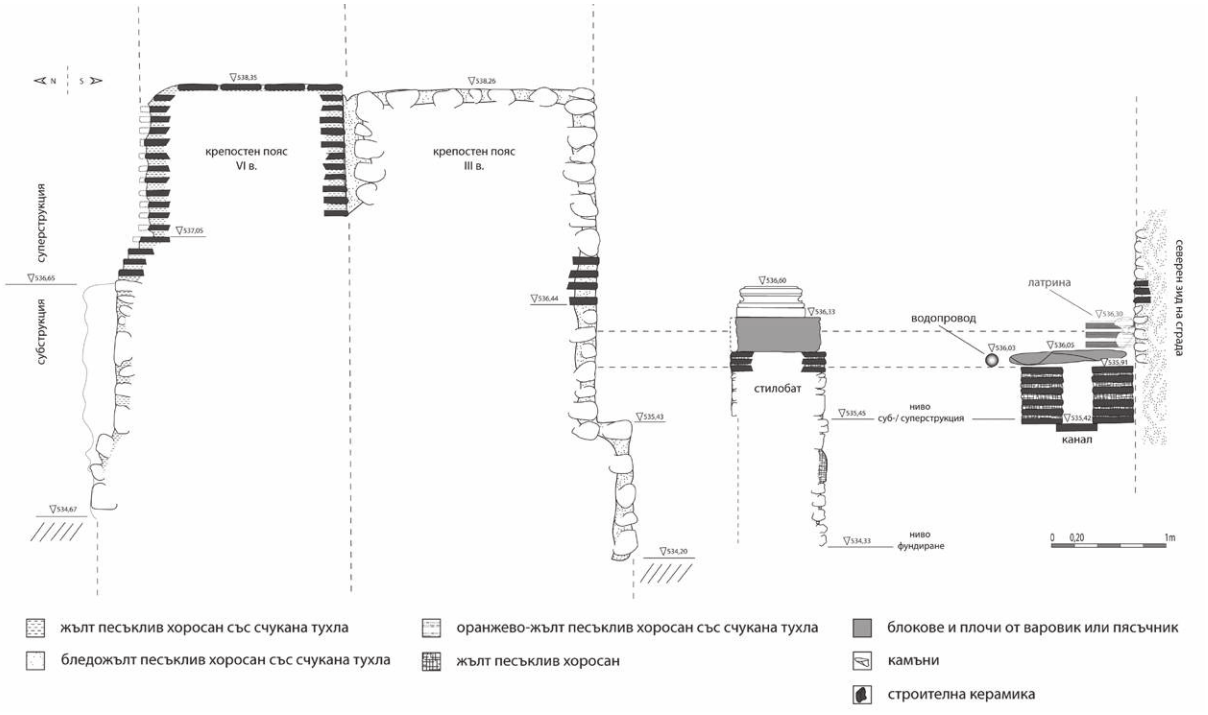

Обр. 3. Архитектурни останки, южно от крепостната стена. План (автор П. Стоянова)

Fig. 3. Architectural remains south of the fortress wall. Plan (author P. Stoyanova)

– през 2019 г. са регистрирани две бази *in situ*, а през 2020 г. върху новоразкритите блокове добре се забелязват леглата на други две. В пластовете непосредствено над стилобата са намерени множество монети от втората половина на II – началото на III в., което би могло да постави въпросната структура и сградата на юг от нея тогава или във времето преди това и дава основание да се счита, че с построяването на първата крепостна стена на Сердика през II в. зоната в близост до вътрешната ѝ страна е била изцяло трансформирана (обр. 4). До окончателната трансформация обаче мястото е претърпяло друга поредица от промени. Установени са няколко последователни ходови нива, свързани със стилобата: на кота 535,74 от запад и кота 535,50 от изток (хоросаново ниво и каменна настилка); на кота 535,80 от запад и кота 535,90 от изток (ниво на канал, долепен до северния зид на представителната сграда; каналът е проучен през 2019 г.); на кота 536,22 на запад и на кота 536,12 от изток (най-късно хоросаново ниво). От най-късното ходово ниво с ориентация и денивелация от запад/северозапад на изток/югоизток, съответно от кота 536,04 до кота 535,83, е вкопан керамичен водопровод, чието продължение от още няколко елемента е документирано в допълнително проучената през 2020 г. площ, като за двете години общата му разкрита и запазена дължина е около 7 м (обр. 3). На югоизток той попада под южния профил на терена, а на северозапад липсват част от керамичните елементи (вероятно прави чупка и ляга върху плочите от канала), след което се свързва със запазена на място оловна тръба.

В новоразкритата на югоизток част от по-ранната крепостна стена при вътрешната ѝ фасада ясно се различават строителните етапи на нивелиране на градежа през около 0,50 – 0,60 м. Използвани са средни по големина, рядко по-големи камъни с равна страна, обърната навън, а на 1 м от отстъпа на стената е положен четириредов тухлен опус. На две места в проучената площ са документирани напречно поставени каменни блокове, лежащи върху отстъпа, като през 2019 г. е регистри-

Обр. 4. Разрез през архитектурните останки, южно от крепостната стена (автор П. Стоянова)

Fig. 4. Cross-section of the architectural remains south of the fortress wall (author P. Stoyanova)

ран още един такъв на изток, но разстоянията между трите са различни и очевидно не е търсена еднаквост (обр. 3). Допълнително впечатление правят и някои детайли в самия каменен градеж на нивото на влагане на блоковете и над тях. На по-ниските нива са използвани по-големи камъни, като фугите между тях са по-дълбоки, а във височина камъните са по-дребни, с добре запълнени и оформени фуги. На тази база може да се допусне, че ходовото ниво след построяването на крепостната стена е било задигнато на около 0,10 – 0,15 м над напречните квадри или дори още по-високо – малко преди тухления опус. В подкрепа на горното е и видът на запълнителя в пространството между стената и стилобата. Характерът му е изцяло насипен – от кота 536,40 до кота 535,70 червено-кафяв с примеси от деструкции; от кота 535,70 надолу сиво-кафяв с висока концентрация на разложен хоросан (обр. 5). Във времето около построяването на крепостната стена стилобатът, южно от нея, е бил завдигнат с каменните блокове, но липсата на функционалност поради близостта му до крепостния пояс (на разстояние от 0,90 м) може би е довела до скорошното му изоставяне и подравняване на терена над него (обр. 4), което е едно от възможните обяснения за наличието на монети от втората половина на II – началото на III в. в пласта отгоре. Според събрания монетен материал следващият по-активен период на обитаване в тази зона се отнася към началото на IV и V в. – период, от който са проучени дебели пластове със следи от пожар и металургични производствени дейности.

Обр. 5. Източен профил, южно от крепостната стена, поглед от запад

Fig. 5. Eastern profile south of the fortress wall, view from west

Литература

Стоянова 2018: П. Стоянова. Участък от северната крепостна стена на Сердика. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 259 – 261.

Стоянова 2019: П. Стоянова. Участък от северната крепостна стена на Сердика. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 282 – 285.

Стоянова 2020: П. Стоянова. Участък от северната крепостна стена на антична Сердика. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 758 – 762.

A SECTION OF THE NORTHERN FORTRESS WALL OF ANCIENT *SERDICA*

Polina Stoyanova

Summary

In 2020, the site at 35 Ekzarh Yosif Str., Sofia, was a subject of a rescue archaeological study for a fourth consecutive year. During the previous archaeological campaigns, several elements of the fortification system of the ancient city of *Serdica* have been documented, as well as evidence of varying intensity of habitation inside and outside the fortress in the period 2nd – 6th c. AD.

A difference in the construction was established in the western end of the outer side of the main curtain wall, representing a smooth transition to a triangular defensive tower projecting outwards. The construction of the tower is identical with that of the main curtain, but there is a slight increase in the level of the blocks at the base of the foundations, and at 536.90 masl there is a small extension marking the boundary to the foundations (fig. 1). The majority of the coins, in the levels associated with the construction of the tower, dates to the 5th c. AD, but immediately above them a coin of Anastasius I or Justin I, struck between AD 517 and 527 was found. In the layers related to the construction of the foundations of the tower (fig. 2), numerous pieces of wooden stakes were found – remnants of a scaffolding.

The 2020 excavation were focused also on the terrain south of the fortress wall. A north wall of a building is registered there, in front of which, at a distance of 1.80 m a stylobate was built, with a total studied length of 15.50 m (fig. 3). At the time of the construction of the initial fortress wall, the stylobate was completed with stone blocks, but the lack of functionality due to its close proximity to the curtain wall (at a distance of 0.90 m only – fig. 4) may have led to its eventual abandonment and leveling of the terrain above it (fig. 5). That would explain the presence of coins from the second half of the 2nd – the beginning of 3rd c. AD in the layer above the stylobate.

Polina Stoyanova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, polinastoyanova@abv.bg

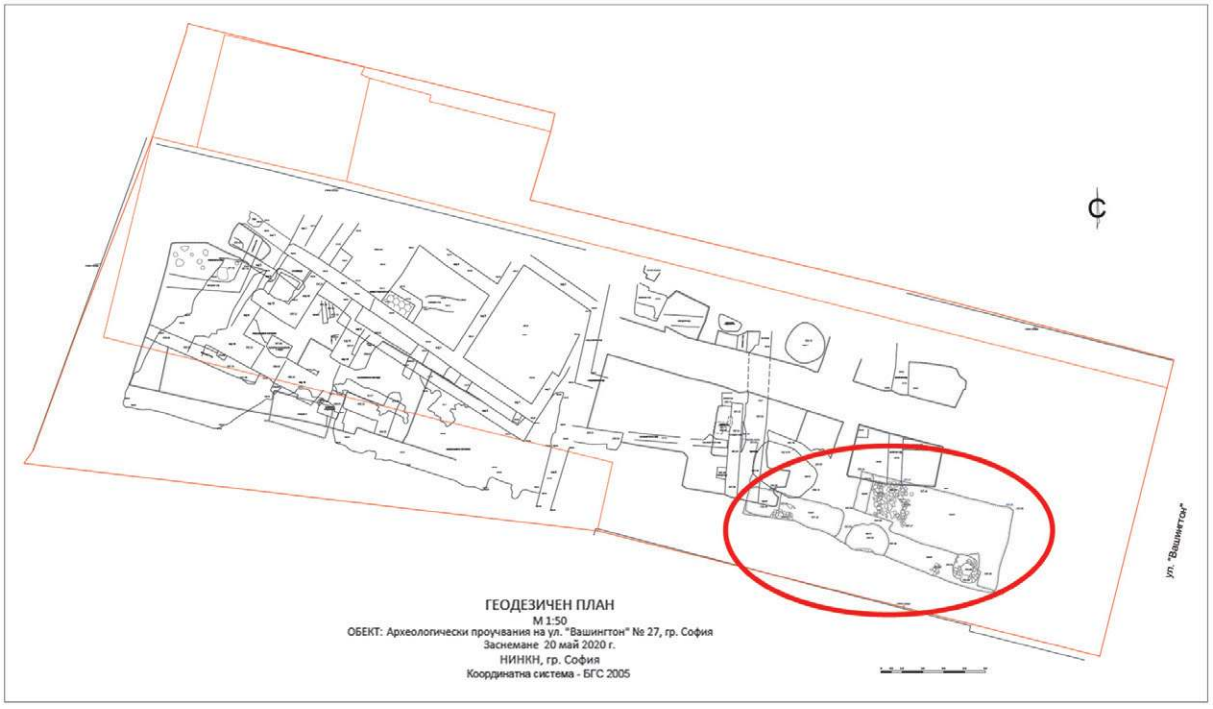

№ 47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ СТРУКТУРИ ОТ РИМСКАТА И КЪСНОАНТИЧНАТА ЕПОХИ НА УЛ. „ГЕОРГ ВАШИНГТОН“ № 27 В СОФИЯ

Александър Станев, Илиана Борисова-Кацарова

Археологическата дейност на обекта започна през 2019 г., когато беше проучена по-голямата част от предвидения за застрояване терен (Станев, Борисова 2020, 763 – 766). През 2020 г. работата продължи с отстраняването на старата рампа в югоизточната четвърт на терена (основно кв. А8 и А9 по план-квадратната мрежа), около 70 кв. м (обр. 1).

На обекта все още не беше извършено укрепване, което ограничи възможностите за работа, тъй като се наложи оставяне на отстояние от около 2 м до южната граница на терена. Разкопките в дълбочина също биха създали рискове от срутване на земна маса, поради което се пристъпи към сондажно проучване на споменатата площ, с цел изясняване на стратиграфията на и установяване на наличието (или липсата) на солидни археологически структури.

Обр. 1. Общ план (в червено – проучваната през 2020 г. площ)

Fig. 1. General plan (outlined in red – the area studied in 2020)

Теренът беше подравнен до около кота 538,20 м, докъдето бяха открити материали от различни исторически периоди – една пафта от периода на Възраждането, монети и фрагментирана битова керамика от Късната античност.

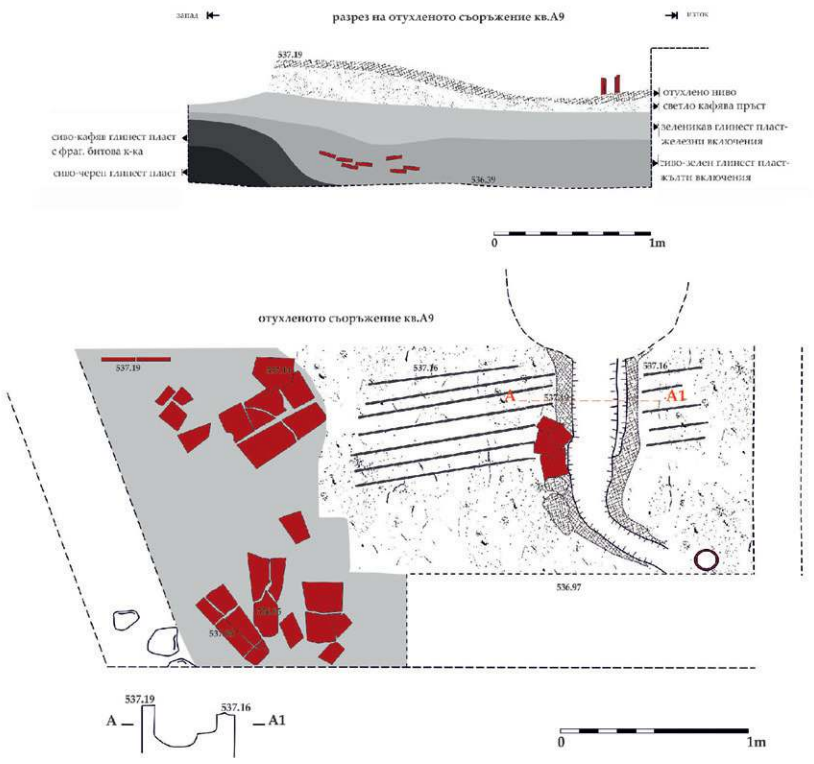
През 2019 г. в източната част на обекта беше проучена част от помещение, принадлежащо на сграда, която се развива на изток и на север извън очертанията на проучваното пространство на ул. „Г. Вашингтон“ № 27. Установено беше наличието на паднал, вероятно в резултат от пожар, покрив с тегули и имбрекси, под който беше разкрито голямо количество фрагментирани на място амфори и друга кухненска и трапезна керамика, фрагменти стъкло (от съдове и прозоречно), животински кости. Помещението е ограничено от север от зид, който е бил изваден и от него е останала само траншея. След обработката на керамичния материал беше установено, че комплексът може да бъде отнесен най-общо в периода от II до средата на III век[1]. През 2020 г. проучването продължи в южна посока, където беше регистрирана същата ситуация, отново без да бъде разкрит друг зид, който да затваря помещението от юг. Наблюдаваната силна денивелация на юг и на изток показва,

Обр. 2. Ситуация с паднал покрив

Fig. 2. Remains of the collapsed tiled roof

[1] Разпространението на някои от типовете амфори може да се ограничи до 30-те години на III в. За консултант на обекта беше поканена д-р Надежда Бориславова (НАИМ – БАН).

Обр. 3. План и разрез на производственото съоръжение

Fig. 3. Plan and cross-section of the production installation

Обр. 4. Производственото съоръжение, поглед от юг

Fig. 4. The production facility, view from south

че под помещението е имало вкопана част и че покривът е пропаднал в нея (обр. 2). Съдейки от характера на керамичния материал, вероятно става въпрос за складово помещение. Вкопаната част е с предполагаема дълбочина около 0,80 м. Възможно е да е направена с цел изолиране на помещението от оригиналния терен и осигуряване на суха среда в него. Деструкциите от западния зид на тази сграда са паднали върху керемидите от покрива. Кога е станало изваждането на камъните му, е по-трудно да се определи. Материали в запазената част на южния профил подсказват, че това е станало вероятно в по-късно време (V в.).

След известно прекъсване на обитаването на мястото тук е била организирана производствена дейност, свързана с желязоообработка. През 2019 г. в кв. В9 беше регистрирано огнище. През 2020 г. беше установено, че то е свързано посредством плитък канал с недълбоко вкопаване, което вероятно е част от с производствения процес (обр. 3, 4)[1]. Около огнището са регистрирани следи от силно корозирали дълги железни пръчки (до 2 м и повече). Възможно е на мястото да са се изработвали заготовки, които са били предназначени за последваща обработка (обр. 3)[2]. Съоръжението е функционирало през IV в.

Откриват се и малко материали от V в., но те не могат да бъдат обвързани със солидни археологически структури. Участъците, които могат да се свържат с обитаване през този век, са маркирани от отделни огнища и евентуално следи от леки конструкции. Възможно е някои каменни струпвания също да принадлежат на този период. Изглежда масовото изваждане на зидове се е случило тогава (през V в.), а може да е протичало и на етапи, в различни исторически периоди.

Работата на обекта не е приключена и предстои проучване в северозападната част на предвиденията за застрояване терен.

[1] В пласта, на който принадлежи това съоръжение, са открити парчета шлака, а в канала – микрошлака.

[2] По време на археологическо наблюдение на терена източно от обекта (с административен адрес ул. „Георг Вашингтон“ № 12) през 1993 г. е регистрирано наличието на големи количества метална шлака и също е обвързано с преработка на желязна руда (Поборникова 1997, 286).

Литература

Поборникова 1997: Р. Поборникова. Спасителни археологически проучвания в София през 1993 – 1996 г. – В: Сердика – Средец – София, т. 3. София, 1997, 283 – 301.

Станев, Борисова 2020: А. Станев, И. Борисова. Археологически структури от Късната античност и Османския период на ул. „Г. Вашингтон“ № 27, София. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 763 – 766.

ROMAN AND LATE ANTIQUE STRUCTURES AT 27 GEORGE WASHINGTON STR. IN SOFIA

Alexander Stanev, Iliana Borisova-Katsarova

Summary

The archaeological excavations at the site began in 2019 when most of the terrain intended for construction has been studied (fig. 1). During the 2020 campaign, the southeast part of the site was explored. Part of the already registered building with a layer roof destruction was traced, together with a large number of fragmented pottery, mostly amphorae. The discovered material is dated to the 2nd – the 30s of the 3rd c. AD.

In the 4th c. AD, a metal processing activity was organized in the same area, as evidenced by a hearth with traces of slag and micro-slag, as well as possible semi-finished products in the form of iron bars with a length exceeding 2 m (fig. 2).

Isolated hearths and materials from the 5th c. AD testify to the sporadic use of the place, but no solid archaeological structures from that period were found.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Iliana Borisova-Katsarova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, ilianabo@yahoo.com

---

№ 48. СТРУКТУРИ ОТ РИМСКАТА И КЪСНОАНТИЧНА ЕПОХИ ОТ СЕРДИКА, УЛ. „ВЕСЛЕЦ“ № 15, СОФИЯ

Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова

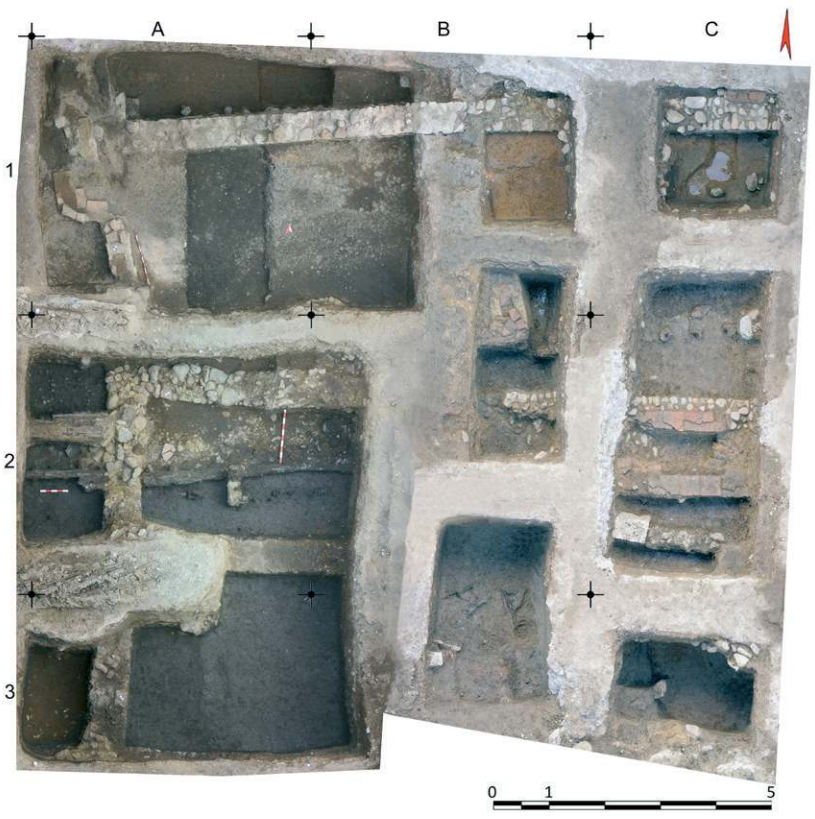
Спасителното археологическо проучване е предприето във връзка с инвестиционно намерение за строеж на жилищна сграда на ул. „Веслец“ № 15, гр. София. Разкопките са проведени в два етапа, поради затруднения от логистичен характер.

През първия етап е проучен западният сектор на обекта с археологически квадрати А1, А2 и А3 и части от В1, В2, В3 от положената план-квадратна мрежа (обр. 1).

При началото на проучването, с обща средна кота 535.65, върху почти цялата площ е регистриран масивен пласт от пясък и баластра, с висока концентрация на археологически материали (керамика, монети и пр.) от периода на Късната античност. В хода на проучването е установено, че това е вкопаване (ров ?) с широчина повече от 5 м, ориентация ЮИ – СЗ и дълбочина до 1,30 м от нивото на засичане (до кота 534.35), с допустима вероятност за укрепителен ров през късноантичния период.

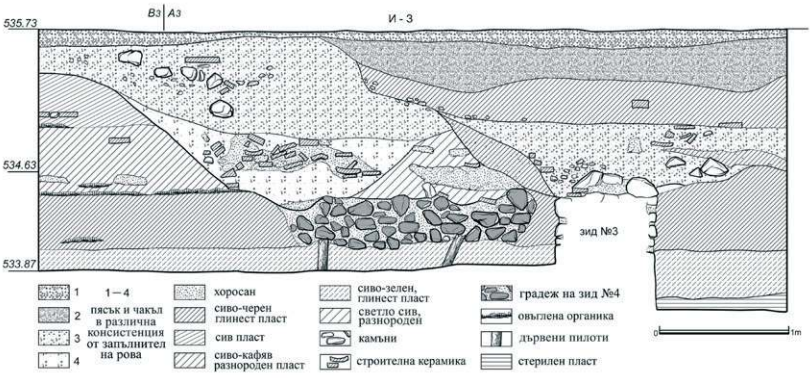
Ровът преминава над и частично разрушава: в кв. А1 – В1 зид (№ 1) с ориентация И – З и кота на засичане 535.25, принадлежащ на сграда, развиваща се на север извън границите на терена (условно наречена „сграда № 1“); в кв. В2 трасето на „изваден“ зид (№ 2) със същата ориентация; в кв. А2 – А3 зид (№ 3) с ориентация С – Ю; в южния профил на обекта (И – З, кв. А3 – В3) зид № 4, принадлежащи на друга сграда, условно наречена „сграда № 2“ (обр. 2).

В кв. А1 от кота 534.98, южно от зид № 1, са проучени деструкции от паднали керемиди и отухлен кирпич, с предварителна датировка от края на III – началото на IV в. Под тях, на кота 534.43, е документиран участък от сбит, трамбован чакъл (речна баластра ?), наподобяваща настилка от улица, с ориентация С – Ю и широчина около 3 м. В западната част на квадрата, на кота 534.62, е разкрито дъно на тухлен канал с ориентация С – Ю. В СЗ ъгъл на квадрата, на подобна дълбочина са регистрирани овъглени

Обр. 1. Аерофото на обекта с обозначена план-квадратна мрежа

Fig. 1. Aerial view of the site with grid squares indicated

Обр. 2. Южен профил в квадрати А3/В3

Fig. 2. Southern cross-section in grid squares A3/B3

греди. Подобни, в добро състояние на съхраненост, са разкрити и в кв. А2, западно от зид № 3, а източно от него личат и няколко вертикално забити кола (обр. 3, 4).

Южно от негатива на „извадения" зид (№ 2), между кота 534.90 и 534.50, е разкрит пласт деструкции от керемиди, отухлен кирпич, пепел и въглени, с останки от разложена дървесина. Предварителната му датировка е II – III в. Следващият в дълбочина стратиграфски пласт е сиво-черен, глинест, с фрагментирана строителна и битова керамика, животински кости и дървесина, чиято концентрация намалява в дълбочина до кота 534.05. Предварителна датировка на материалите е II в. Следва сиво-зеленикав хомогенен пласт с единични археологически материали. Под него, от кота 533.85 се развива светлокафяв стерилен пласт, глинесто-песъчлив, без антропогенни материали.

През втория етап е проучена източната зона от обекта, където през първата половина на XX в. е разположена жилищна сграда. Културният пласт е напълно унищожен при строежа ѝ до кота 535.90 – нивото на разполагане на мазетата на сградата. Под премахнатия на тази кота циментов под, в дълбочина до 0,70 м (кота 535.20), продължават масивни ивични стоманобетонни фундаменти, с широчина около 0,70 – 0,80 м, което значително намалява проучваната площ.

В източна посока е проследено продължението на зидовете с ориентация И – З (№ 1 и № 2), разкрити през първия етап. Установено е, че са частично разрушени още през периода на Късната античност. Фундирането на зид № 1 е на кота 533.75, а на зид № 3 – на кота 534.53. Сградата, към която принадлежи зид № 1 (сграда № 1), се развива на север, извън границите на обекта. В кв. В1, в северния профил, е установено наличие на ъглова връзка на зид № 1 с преграден зид С – Ю, развиващ се в съседен имот на север (зид № 5). Запазеният градеж на зид № 1 подсказва поне два етапа на функциониране на сградата.

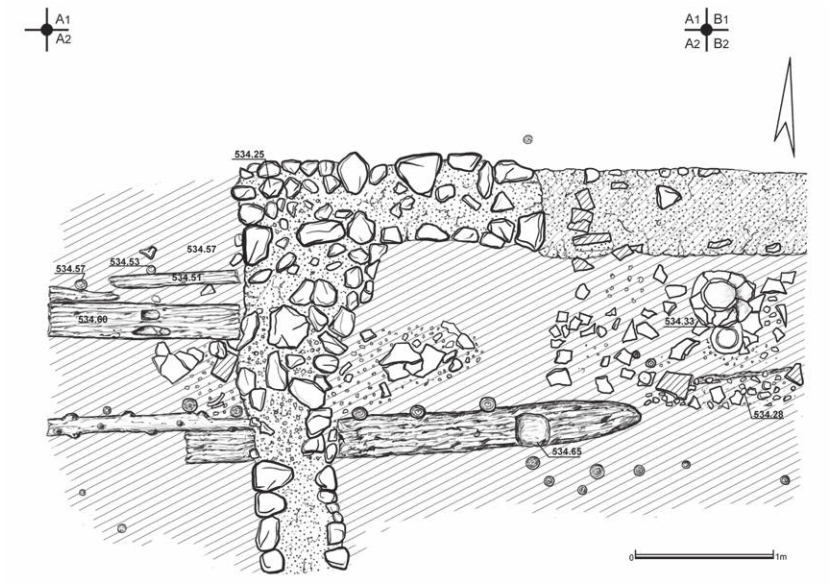
Южно от зид № 1, на няколко места на кота 534.55 е разкрита настилка (дребен чакъл, върху подложка от фрагментирана битова керамика) от продължение на улица И – З, регистрирана в западния сектор.

Културният пласт, кореспондиращ със зид № 2, е сиво-кафяв, разнороден, наситен с въглени, разложен хоросан, с висока концентрация на фрагментирана битова и строителна керамика. В кв. В2, северно от зида, са проучени останки от друг тухлен канал, който може да се свърже с времето на обитаване на сграда № 2 и допустим втори етап на сграда № 1.

В кв. B2 и B3, южно от зид № 2, са разкрити участъци отухлен кирпич и керемиди, деструкции от покрив, които предхождат изграждането на сграда № 2. Ходовото ниво вероятно е било на кота 534.54, а материалите от пласта указват дата късен II в. Следващият в дълбочина стратиграфски пласт е сиво-черен, наситен с дървесна органика и фрагменти строителна и битова керамика. Разкрита е и редица от вертикални колчета с посока И – З, маркиращи граници на обитаваното пространство (кв. C1 – C2) (обр. 5). В отделни участъци пластът е примесен с чакъл, като от тези места е и най-високата концентрация на археологически материали (до кота 533.96, слабо вкопаване в околния терен), като материалите имат предварителна датировка в първа половина на II в.

От кота 534.17 се проследява сиво-зеленикав глинест пласт (древен хумус), почти без археологически материали, а от кота 534.04 се развива стерилна основа – светлокафяв, песъчливо-глинест, на места чакълест пласт.

Откритите следи от дървени конструкции принадлежат на ранните периоди от съществуването на Сердика. Към най-ранните структури, регистрирани на обекта отнасяме редици от дървени колчета в кв. A1/B1 и A2/B2, с ориентация И – З и С – Ю и в C1/C2, с ориентация И – З, принадлежащи на постройка, в която (в кв. A2/B2) *in situ* е открито керамично струпване от съдове (обр. 3, 4). Точна планировка не може да бъде реконструирана, но редиците с колчета и концентрацията на материали подсказват издължен план по оста И – З, проследен в кв. A2, B2 и C2. В кв. A2 можем да допуснем наличието на преградна стена с посока С – Ю, отделяща две помещения. Керамичните съдове се откриват в слабо вкопаване спрямо околния терен. Колчетата, с диаметър от 4 до 8 см, са забити до различна дълбочина. Най-добре запазени са тези в кв. C1/C2, до височина повече от 1 м (обр. 5), едно от които в долната си част е укрепено с камъни. При редицата в кв. A2 личи тясна траншея, в която те са забити, запълнена с глинест сиво-зеленикав седимент, който е идентифициран като древен хумус. Повечето колчета са четиристранно заострени, но има и едностранно скосени, особено при по-тънките.

Обр. 3. Дървени греди и керамично струпване в квадрати A2/B2. План

Fig. 3. Wooden beams and heaped pottery fragments in grid squares A2/B2. Plan

Обр. 4. Дървени греди и керамично струпване в квадрати A2/B2, поглед от юг

Fig. 4. Wooden beams and heaped pottery fragments in grid squares A2/B2, view from south

Пластът, в който лежат материалите е от сиво-черен, глинест седимент, с висока влажност, която позволява запазване на органични материали – дървесина, кожа, текстил, козина (коти около 534.45 – 534.00). Сред находките изобилстват железни цинтове, стилуси от желязо, медна сплав и кост, фибули,

Обр. 5. Дървени колове в квадрати C1/C2

Fig. 5. Wooden stakes in grid squares C1/C2

монети на гр. Филѝпи, на император Хадриан, предмети, свързани с текстилни занаяти (тежести за вертикален тъкачен стан, прешлени за вретено, игли от кост и метал, дървени вретена), както и фрагменти от текстилна материя и кожа. Описаните структури и материали могат да бъдат датирани в първата половина на II в.

Към следващ период могат да се отнесат масивни хоризонтални греди и стълбове, с четириъгълно сечение в кв. A2/B2 (обр. 3), B3 и C2. Те вероятно принадлежат на постройка, развиваща се южно от по-ранната, над част от която в този период е оформена настилка от сбит чакъл (кв. A1/B1). Деструкциите (отухлен кирпич, следи от стенни варови обмазки с червен пигмент, покривни керемиди) от тази по-късна сграда се откриват на кота около 534.50. Планът на тази сграда не е известен. Откритите движими находки не се различават съществено от по-ранните, но стратиграфската позиция ясно указва по-късна дата. В този период е построена и сграда № 1 със зидове с каменни основи и каменен цокъл с бял хоросан (в основите хоросан не се забелязва), надстроен с глинобитни стени. Сградата изглежда съобразена с оформената през същия период улица. Суперструкцията започва от кота 534.35/40, което съответства на уличното ниво. Деструкции от тази сграда се откриват паднали върху уличното платно на кота 534.60/50 – керемиди, стенни варови обмазки с цветен пигмент.

Тези постройки вероятно престават да съществуват скоро след построяването на първата крепостна стена на Сердика в края на II в.

На кота 535.00 – 534.90 в кв. A1/B1, южно от зид № 1, има следващо ниво деструкции и следи от друга чакълеста настилка, които могат да бъдат отнесени към края на III – началото на IV в. В градежа на този зид ясно личи подравняване и разлика в зидарията във височина от кота около 535.00. По същото време е изградена и сграда № 2, на която принадлежат зидове № 2, 3 и 4, откривани предимно в субструкция. Културният пласт, който кореспондира със сградата, е почти напълно унищожен от по-късни интервенции на терена. Участъци от него са запазени в източната част на обекта. Пластът се характеризира с изобилие от керамичен материал и монети от IV в. Вероятно сградата е възстановена във време, в което пространството отново става активно обитавано. Тухлените канали, разкрити в кв. A1, B2 и C2, са обслужвали сгради № 1 и 2 през този период.

В по-късен етап през Късната античност, в края на IV в., тези сгради са разрушени и е прокопан ров с широчина около или повече от 5 м, установен в западната част на обекта, с ориентация С – Ю. Към него са проследени още две вкопавания с ориентация СИ – ЮЗ. Всички те са засипани около средата на V в., от когато са и най-късните монети, открити в запълнителя на рова (на император Теодосий II). В рова, както и върху целия терен, се наблюдават различни по време вторични вкопавания и засипвания, допустимо свързани с добиване на строителен и инертен материал от мястото.

ROMAN AND LATE ANTIQUE STRUCTURES FROM *SERDICA*, 15 VESLETS STR., SOFIA

Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova

Summary

The rescue archaeological excavations were carried out by the reason of an investment plan for construction of a residential building.

Wooden constructions of buildings have been discovered, which, according to the material found in them, can be identified as pertaining to the early periods of the existence of *Serdica*. The earlier period refers to the first half of the

2nd c. AD, and the later one – to the end of the 2nd c. AD. From the first period rows of wooden stakes were found, rich ceramic material, many hobnails, metal *styli*, products related to textile crafts, fibulas, etc. The material from the second period does not differ significantly, but probably then a street with N – S orientation was formed, and a building with stone foundations and adobe superstructure (Building No. 1) was erected. This building stretched further north, outside the boundaries of the excavated site.

The next period of habitation of the place commenced at the end of the 3rd – beginning of the 4th c. AD, when it is possible that the building with the stone foundations was restored, and another building (Building No. 2) was erected to the south.

Probably at the end of the 4th c. AD these buildings were destroyed and a ditch with N – S orientation and a width of about 5 m or more was dug, as registered in the western part of the site. Two more cut features have been documented close to it, with NE – SW orientation.

All of them were filled in around the middle of the 5th c. AD, as the latest coins found in the fill of the ditch were of the Emperor Theodosius II (401 – 450).

In the ditch, as well as on the whole terrain, there are various later pits and backfills, probably related to the extraction of building material from the site.

Yunian Meshekov, Regional History museum – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, meshekov@abv.bg
Iliana Borisova-Katsarova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, ilianabo@yahoo.com

№ 49. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КНЯЗ БОРИС I“ № 67 В СОФИЯ

Александър Станев, Елена Николова

Спасителното археологическо проучване на ул. „Княз Борис I“ № 67, гр. София е свързано с инвестиционни намерения за изграждане на жилищна сграда[1]. Обектът попада в първа защитена зона на Историко-археологически резерват „Сердика – Средец“[2]. Археологическото проучване протече между 20 и 24 август 2020 г.

В рамките на обекта са се разполагали две жилищни сгради от първата половина на XX в., със сутеренни нива, вкопани до дълбочината на геоложките пластове, в които не се регистрира антропогенна дейност. С оглед на ситуацията, като първи етап на работа се заложиха пет сондажа. Същите се поставиха в централната част на терена, която е представлявала двор между двете сгради. Проучваната площ обхваща 10 % от общата площ на терена и около 60 % от свободното от съвременните постройки пространство.

В процеса на работа се установи наличието на масивен пласт от тъмна сбита пръст (около кота 550,50 – 549,47/549,19 м), в който се регистрира слаба концентрация на фрагменти от битова керамика, основно възрожденска (XIX – XX в.) и значително по-рядко керамика от късноантичната епоха (III – V в.) (обр. 1). В същия пласт, без стратиграфско разделение, се регистрират съвременни (XX в.), османски (XVI в.), средновековни (XI – XII в.) и антични (III – V в.) монети. На границата на нивото се засичат разнесени, силно обезличени фрагменти от антични керемиди (обр. 2). Гореописаното ниво преминава в кафява глинеста пръст без културни материали, непосредствено под която започват геоложките напластявания от баластра и жълт пясък. Последните са приети за ниво без антропогенна дейност.

След приключването на предварителното сондажно проучване и с оглед пълната липса на археологически структури се изиска експертна комисия, съгласно чл. 158а, ал. 1 от ЗКН, която прие етапа от археологическото проучване и назначи археологическо наблюдение зпри извършването на масов изкоп на обекта.

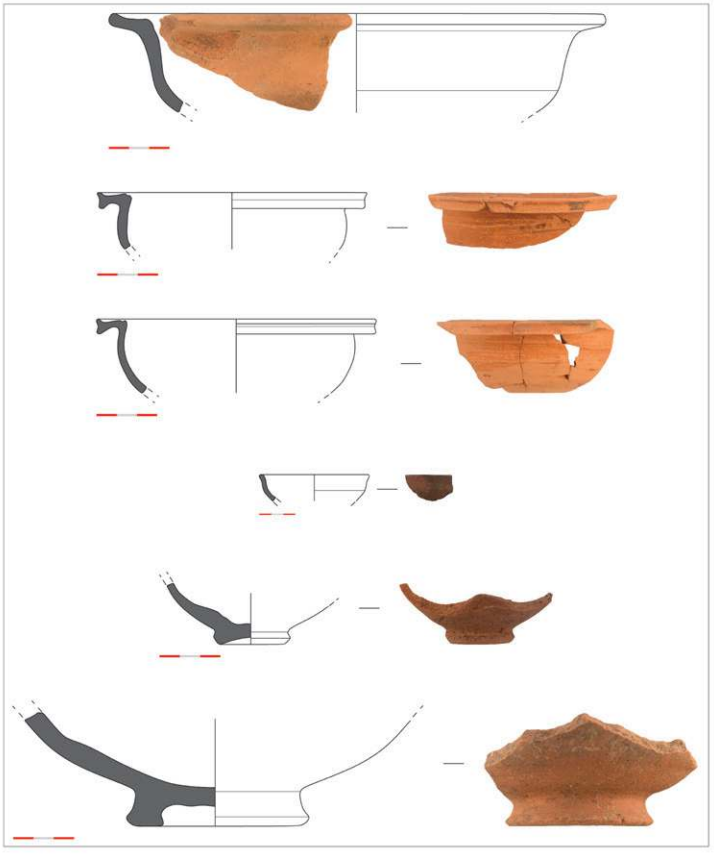
---

[1] В проучването участваха Люба Дафова, Цветозар Йотов (РИМ – София) и Ваньо Панчев (ИЕМПАМ).

[2] През 2019 г. в съседния имот, разположен на ул. „Иван Денкоглу“ № 6, е регистрирано гробно съоръжение, определено като зидан гроб с плоско покритие, от първата половина на IV в. Според проучвателите гробът е част от западния некропол на Сердика и попада в югоизточната му периферия (Мешеков, Борисова-Кацарова 2020, 1058).

Литература

Мешеков, Борисова-Кацарова 2020: Ю. Мешеков, И. Борисова-Кацарова. Късноантичен зидан тухлен гроб от западния некропол на Сердика. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1055 – 1060.

Обр. 1. Късноантична керамика

Fig. 1. Late antique pottery

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 67 KNYAZ BORIS I STR. IN SOFIA

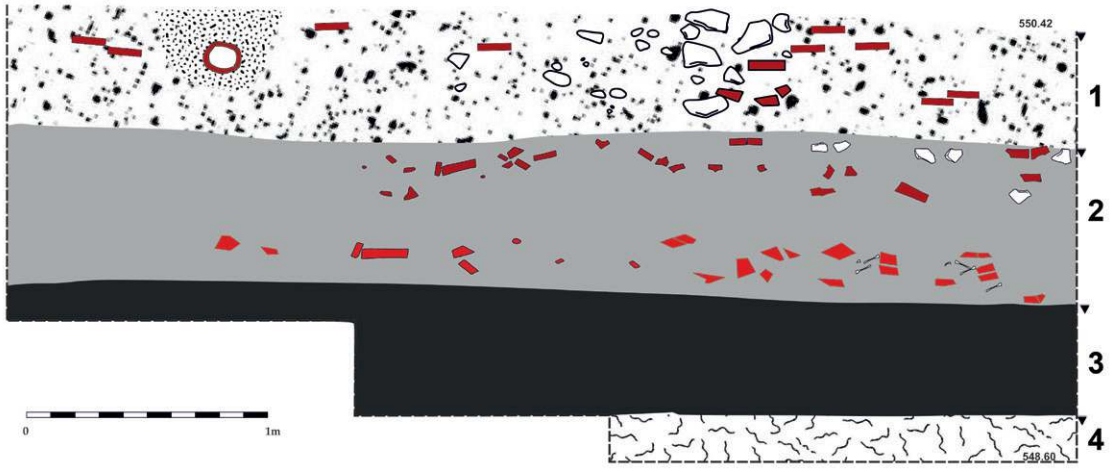
Alexander Stanev, Elena Nikolova

Summary

The site on 67 Knyaz Boris I Str. is located in the territory of the first protected zone of *Serdica* – Sredets Historical and Archaeological Reserve. The archaeological survey was carried out in the period of 20th – 24th of August, 2020.

Beneath the upper layer of modern construction debris, there was a layer featuring a low concentration of fragments of household pottery from the 19th – 20th c., found together with pottery from the 3rd – 5th c. AD (fig. 1) and fragments of roof tiles, apparently redeposited, as evidenced by their significantly smoothed fractured edges (fig. 2).

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com
Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, elli.nikolova@googlemail.com

Обр. 2. Сондаж № 1, западен профил: 1. Съвременни деструкции и подземни комуникации; 2. Тъмна сиво-черна пръст с фрагменти антична строителна керамика; 3. Кафява стерилна пръст; 4. Стерил

Fig. 2. Trench No. 1, western cross-section: 1. Modern construction debris and underground infrastructure; 2. Dark grey-black soil with fragments of late antique architectural ceramics; 3. Brown sterile soil; 4. Sterile substratum

№ 50. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ПОЗИТАНО“ № 17 В СОФИЯ

Илиана Борисова-Кацарова

Обектът е разположен в трета защитена зона на ИАР „Сердика – Средец“, на ъгъла на улиците „В. Позитано“ и „Антим I“, в местността „Еврейски гробища“.

Спасителното археологическо проучване е осъществено във връзка с инвестиционно намерение за топлозахранване и абонатна станция към сграда, намираща се на ул. „Позитано“ № 17.

През 2019 г. беше извършено археологическо наблюдение на терена, на който е построена въпросната сграда, по време на което не бяха регистрирани археологически структури.

Проученото през 2020 г. пространство е с размери 6 × 0,90 м, дълбочина 1,20 м, разположено на пресечката на ул. „В. Позитано“ и ул. „Антим I“. В близост са разположени пет съвременни шахти.

Установено е, че под тротоара към вече съществуващата сграда, на около 0,30 м дълбочина преминават електрически кабели, положени в пясъчно легло. Под тях се наблюдава пласт (насип) със съвременни материали. В западна посока се намира изкоп с ширина до 1,80 м, свързан с водопроводни инсталации, запълнен със ситна скална маса и пясък. Под асфалтовата настилка се наблюдава пласт баластра с дебелина до 0,40 м, в който са положени съвременни тръби за водопровод и канализация. В западния край на изкопа под този пласт е достигната топлофикационната камера, от която трябваше да се осъществи топлозахранването на новата сграда.

Под пласта чакъл следва тъмен насипен пласт със съвременни строителни отпадъци.

До 1,20 м, което е заявената инвестиционна дълбочина, не се наблюдават археологически материали или структури. Обектът е предоставен за нуждите на инвестиционното намерение.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 17 POSITANO STR. IN SOFIA

Iliana Borisiva-Katsarova

Summary

The site is located in the third protected zone of *Serdica* – Sredets Historical and Archaeological Reserve. A trench measuring 6 × 0, 90 m and a depth of 1, 20 m was intended for the construction of heat supply infrastructure to a newly built building. No archaeological structures and findings were recorded in the excavated area.

Iliana Borisova-Katsarova, Sofia University “St Kliment Ohridski”, 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, ilianabo@yahoo.com

№ 51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СТРАНДЖА“ № 21-27 В СОФИЯ

Елена Николова, Александър Станев

Спасителното археологическо проучване на ул. „Странджа“ № 21-27, гр. София е извършено във връзка с инвестиционно намерение за строеж на жилищна сграда с подземен паркинг. Имотът попада в рамките на трета защитена зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“. В рамките на обекта са се разполагали жилищни сгради от XX в. с вкопани сутерени и принадлежащите им дворни пространства. След разрушаването им дълго време теренът е използван за обществен паркинг. Археологическото проучване протече през месеците май – юни 2020 г.

Изкопната дейност се съсредоточи в източната част на парцела, където ще бъде разположена

бъдещата пететажна жилищна сграда. В профилите на изкопите се отчете следната стратиграфската картина: пласт деструкции от разрушените постройки и вкопаните им мазета, последван директно от геоложките напластявания. Освен съвременни комуникации и строителни отпадъци не са регистрирани никакви структури или археологически материали.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 21-27 STRANDZHA STR. IN SOFIA

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

The site at 21-27 Strandzha Str. is located in the territory of the third protected zone of *Serdica* – Sredets Historical and Archaeological Reserve. The archaeological excavations were carried out in the period May – June 2020. The larger part of the excavated area was disturbed by the foundations of massive modern buildings from the 20th c. No archaeological materials and structures were found.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, elli.nikolova@googlemail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

---

№ 52. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СРЕДНА ГОРА“ № 57 В СОФИЯ

Елена Николова, Александър Станев

Спасителното археологическо проучване е извършено във връзка с инвестиционно намерение за строеж на жилищна сграда с подземен паркинг. Имотът попада в рамките на трета защитена зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“. До стартирането на изкопната дейност върху терена са видими основи на стара къща и прилежащото ѝ дворно пространство. Археологическото проучване се проведе през месец октомври 2020 г. По време на работата се регистрира пласт с модерни материали и деструкции от вкопания сутерен на разрушената къща, последван директно от геоложките напластявания.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 57 SREDNA GORA STR. IN SOFIA

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

The rescue archaeological excavations at 57 Sredna gora Str., Sofia, were carried out in connection with an investment plan for construction a residential building with underground parking. The property is located in the territory of the third protected zone of *Serdica* – Sredets Historical and Archaeological Reserve. Prior to the excavation work on the site, the foundations of an old house and its yard were visible. The archaeological excavations were conducted in October 2020. The survey documented a layer with modern materials and destruction from the basement, followed directly by the geological strata.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, elli.nikolova@googlemail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

---

№ 53. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС, ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров

Археологическите разкопки на термалния комплекс в Диоклецианополис през 2020 г. се проведоха от екип на Археологическия музей в гр. Хисаря, с ръководител доц. д-р Митко Маджаров и зам.-ръководители Димитринка Танчева и Мирослав Маджаров – уредници в АМ – Хисаря. При провеждането на разкопките се използваше малогабаритна земекопна техника.

Разкопките бяха съсредоточени в ЮЗ част на термите, с цел разкриването на аподитериума (обр. 1). Дълбочината на проучвания пласт е 3,50 м. На тази дълбочина беше иззет целият насип и земната маса в помещението. Културният пласт се състои от пръст, примесена със строителни материали: фрагменти от тухли, хоросанови отломки, камъни. При западния краен зид беше направен стратиграфски профил (обр. 2), в който се наблюдават следните напластявания:

– най-долен пласт с дебелина до 0,45 м – състои се от кал, светлосива пръст и разложен хоросан;

– втори пласт с дебелина 0,20 м – състои се от пясък и ситни камъни;

– следва пласт с дебелина 0,10 м – черна глинеста пръст;

– пласт с дебелина 0,70 м – състои се от жълтеникава пръст с примес на разложен хоросан и малко дребни и средни камъни;

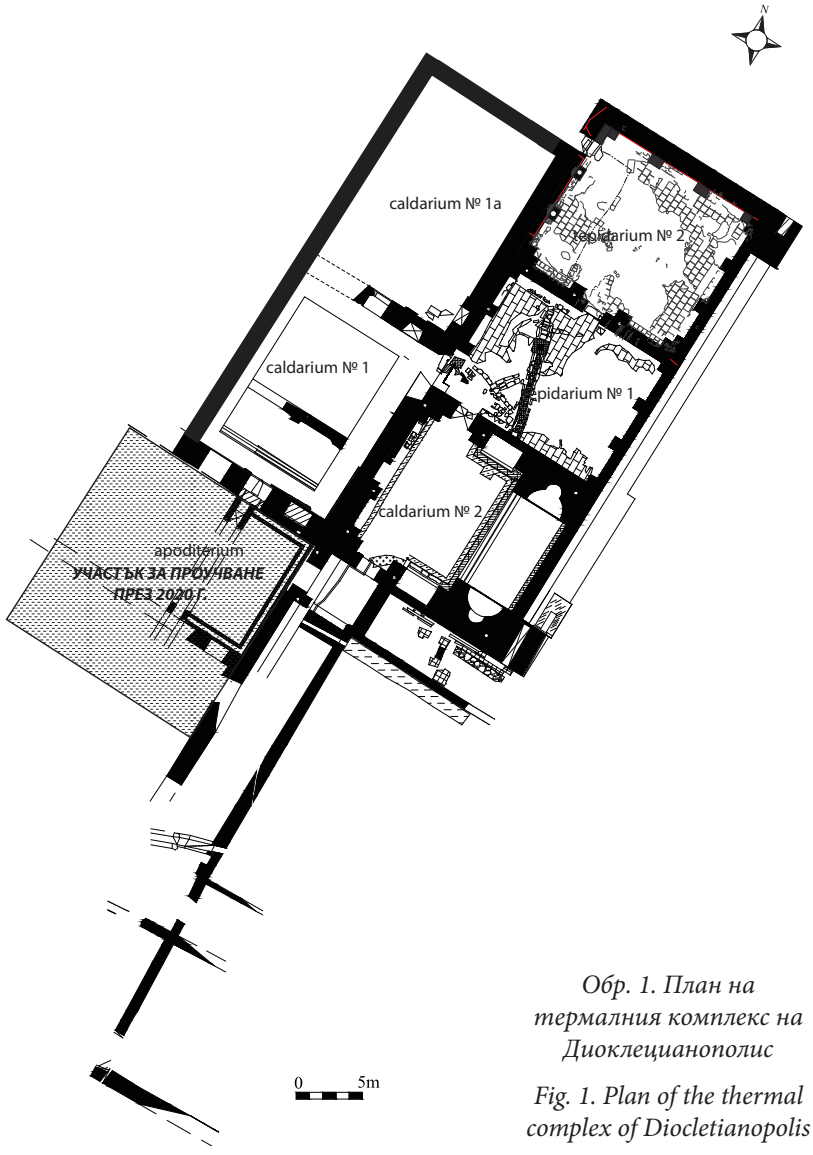
– пласт с дебелина 0,30 м – светлокафява пръст с примес на хоросан, парчета от тухли и малко камъни;

– пласт с дебелина 0,25 – 0,35 м от светлосива пръст с примес на хоросан; над този пласт са положени тръби от съвременната ВиК инфраструктура;

– над тръбите – насипен пласт с дебелина 1,20 – 1,50 м.

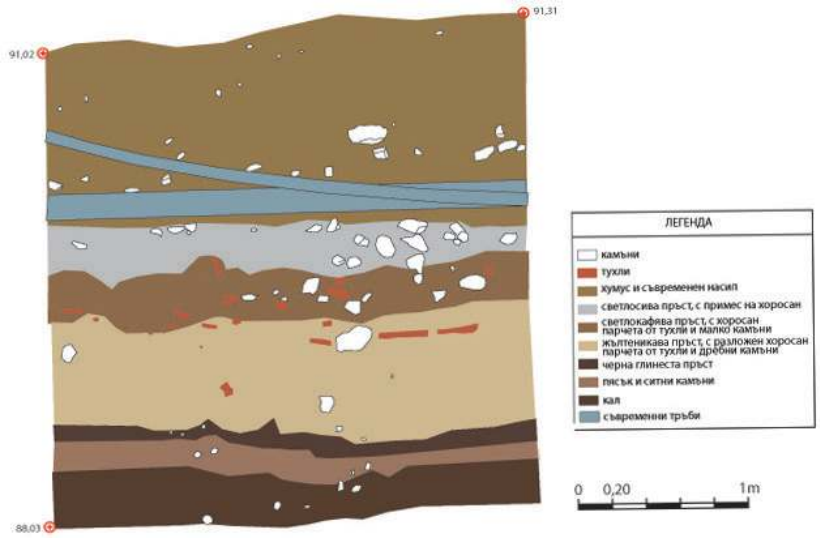
Стратиграфските наблюдения показват, че археологическите културни пластове са с обща дебелина до около 1,50 м и се състоят предимно от пръст, разложен хоросан, камъни, фрагменти от тухли и по-малко керемиди. Над тях пластовете са компрометирани при направата на съвременната паркова алея и положените под нея водопровод и канализация.

Разкрити бяха крайният западен зид и неразкритата част от южния зид на аподитериума (обр. 3). В северната част на западния зид се откри отвор, скосен с тясната си страна на запад. В неговата северна страница има вградена глинена тръба за отвеждане на дъждовните води. Таки-

Обр. 1. План на термалния комплекс на Диоклецианополис

Fig. 1. Plan of the thermal complex of Diocletianopolis

Обр. 2. Стратиграфски профил при западния зид на аподитериума

Fig. 2. Stratigraphic cross-section at the western wall of the apodyterium

ва глинени тръби се откриват и в останалите зидове на термите. От вътрешната страна на западния зид са запазени *in situ* две паднали арки. Точно зад тях по повърхността на зида се забелязват следи от подобни скосени отвори. Широчината на арките съвпада с тази на изградените в зида тухлени стълбове, които ограничават скосените отвори. По всичко личи, че на западния зид са били оформени прозорци, които във височина са завършвали с тухлени арки. Същите скосени отвори са били изградени и на източния зид на помещението, като при по-късни преустройства на термите са били зазидани.

При разчистване на южния зид на аподитериума от неговата външна страна се откриха *in situ* други две изградени от тухли масивни паднали арки. Височината на тухлите на арката е 0,75 м, а широчината – 1,10 м. Арките са идентични с тази, принадлежаща на същото помещение, открита през предходните сезони. Няма съмнение, че на южната фасада на термите е бил разположен главният вход, през който се е влизало в аподитериума.

До северния и част от западния зид на помещението беше открит канал на две нива, изграден от тухли. Този канал продължава край източния и южния зид на аподитериума. На горното ниво от северната страна на канала са запазени четири кръгли отвора с диаметър 10 см, разположени на 1,50 м един от друг.

Разчистването на аподитериума даде възможност да се установи точно трасето на главния колектор, в който е изтичала водата от басейните в калдариумите № 1 и № 1а. Колекторът представлява изграден от тухли канал и издигната върху него засводена галерия с наклон от север към юг. Цялата галерия беше пълна с вода и кал. Това затрудни нейното разкриване, което се осъществи с помощта на постоянно работещи водни помпи. Галерията в участъка на аподитериума е с дължина 9,0 м, височина 2,0 м и широчина 1,30 м. Подът на канала е покрит с големи тухли. В северния край той тангира основите на разделителния зид между калдариум № 1 и аподитериума, които са изградени от масивни гранитни блокове. Блоковете са наредени така, че да се оформи правоъгълен отвор, през който да изтича водата от басейна в калдариум № 1. На това място, на значително по-ниско ниво от това на галерията, каналът е засводен. Над канала, в зида между калдариум № 1 и аподитериума, бяха открити устията на други два канала, които очевидно са пак от басейна на калдариум № 1. Единият е изсечен в гранитния блок в основата на разделителния зид, а другият, който е на по-високо ниво, представлява глинена тръба.

Направен беше сондаж в СИ ъгъл на аподитериума, където първоначално се откриха две стъпала. При изкопа в дълбочина се оказа, че сме попаднали на крайните стени на помещение, вкопано на 2,0 м от подовото ниво. Разкриването на това помещение беше съпроводено отново с изпомпване на постоянно бликаща минерална вода и изхвърляне на огромно количество кал. След разчистването на зидовете и пространството между тях се откриха десет тухлени колонки, симетрично наредени в два реда по пет на разстояние 0,65 м една от друга.

Хипокаустната система, която е отоплявала аподитериума с минерална вода, се състои от тухлени колонки и ниши. Нишите са оформени в крайните зидове на хипокаустното помещение. Те отстоят една от друга на 0,65 м, толкова, колкото е разстоянието между колонките на хипокауста и са разпределени по три на северната и южната страна и шест на източната страна. На всяка една от колонките на източната стена е запазена началната тухла от петата на арка към първия ред тухлени колонки. С арки в посока И – З са били свързани всички тухлени колонки. Зенитът на нишите определя и височината на арките на хипокауста – 1,25 м. На пода на две от нишите са запазени тухли от подова настилка.

Обр. 3. Общ изглед на аподитериума

Fig. 3. General view of the apodyterium

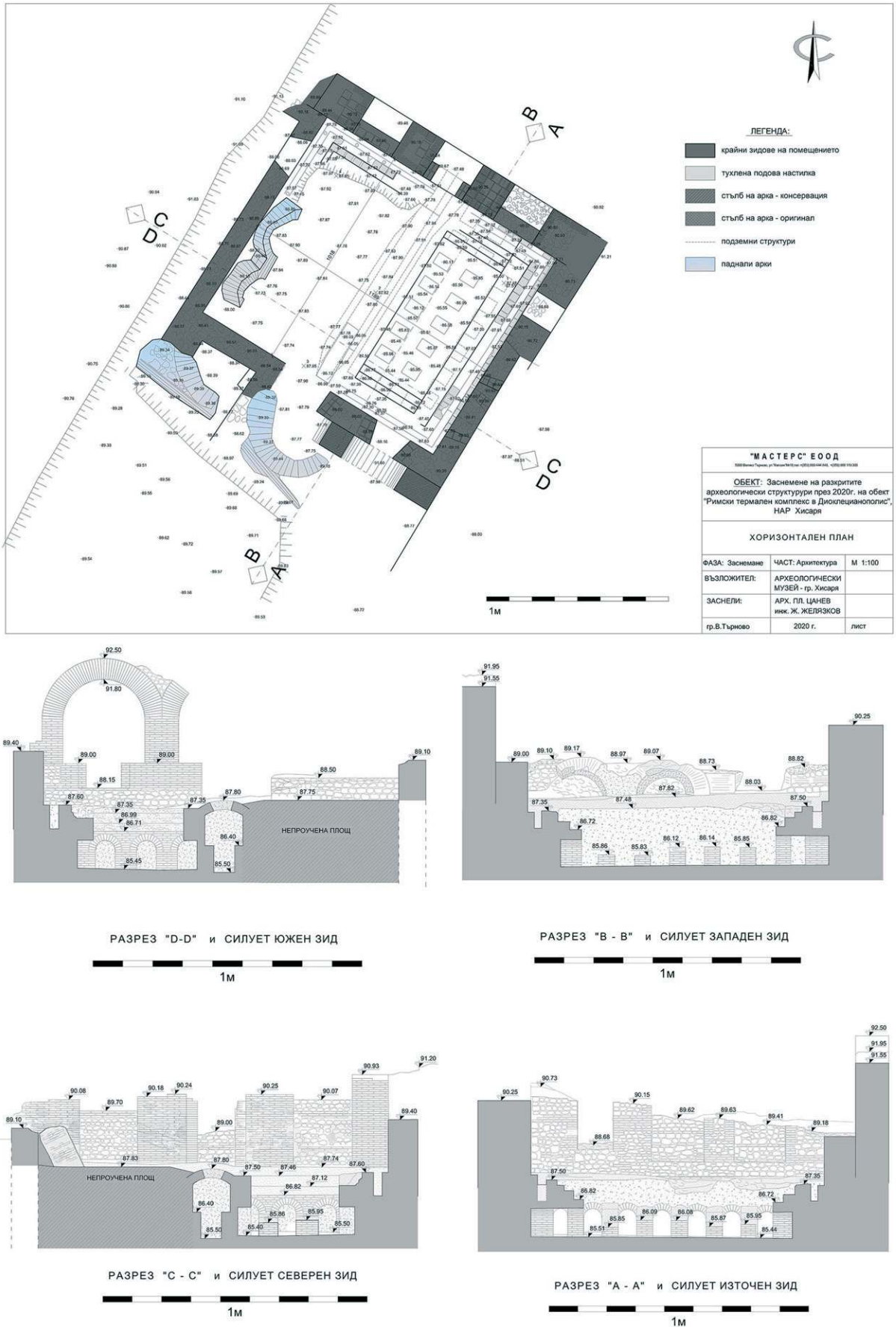
След цялостното разкриване на хипокаустното помещение се оказа, че галерията, която покрива главния канал, е издигната допълнително върху страниците на канала. Тя е изградена от камъни с гладки лица, а само сводът е оформен от тухли. Това е довело до частично застъпване на крайните западни ниши на северната и южната стена на хипокаустното помещение. Източният зид на галерията от вътрешната страна е застъпил частично зида на канала, а от външната страна най-вероятно е стъпвал на по-късен насип.

По време на разкриването на хипокаустното помещение бяха извадени едри камъни, масивни хоросанови отломки, фрагменти от тухлени сводове и арки, парчета от тухли. Част от тези материали са били умишлено нахвърляни в нишите на страничните зидове. Към подвижния археологически материал, намерен по време на разкопките, спадат керамични фрагменти от съдове, характерни за периода III – IV в., мраморни фрагменти от стенната облицовка и первази, парчета от мраморните рамки на прозорците на помещението.

След приключването на разкопките беше направена прецизна фотограметрия на аподитериума и разкритите в него археологически структури (обр. 4). Извършена беше теренна консервация на новооткритите и застрашени археологически структури по предписание на архитект.

Резултатите от археологическите разкопки на римския термален комплекс в Диоклецианополис през 2020 г. имат висока научна и експозиционна стойност.

На първо и най-важно място следва да се отбележи откриването на дълго търсения хипокауст. За направата на хипокаустната система теренът е бил изкопан на дълбочина около 2,0 м. В това пространство е била изградена цялата система, която се е състояла от тухлените колонки и тухлените ниши в стените на хипокаустното помещение. За отопление е била използвана топлата минерална вода, която е циркулирала между нишите и колонките. Колонките са служили за пети на арки с височина до зенита 1,25 м. Страниците на главния канал също са служили за пети на арки. В горната си част арките са били изравнени с хоросан и по този начин са били оформени успоредни зидове с посока И – З и високи по 1,32 м. Във височина тези зидове са достигали до първия отстъп на южната и северната стени на хипокаустното помещение. От своя страна тези зидове са служили за пети на сводове, които на северната и южната стени са стъпвали върху следващия отстъп. Пространството

Обр. 4. План и фотограметрични силуети на разкритите структури в аподитериума

Fig. 4. Plan and photogrammetric silhouettes of the revealed structures in the apodyterium

между сводовете също е било запълнено и заравнено с хоросан и дребни камъни, върху който е била положена тухлената подова настилка на аподитериума.

Изградените на две нива тухлени канали, които са тангирали страничните зидове на аподитериума, също са били част от отоплителната система. Постоянно преминаващата през тях минерална вода е отоплявала пространството около самите зидове.

Тази хипокаустна система е била изградена при първото разширение на термите, когато са били построени аподитериумът, калдариум № 2 и двата тепидариума от източната страна на термите. По всяка вероятност това е станало през втората половина на II в.

По неизвестни на този етап причини, в по-късно време, хипокаустната система е била унищожена и върху тухлените зидове на канала е била издигната висока каменна галерия, завършваща с тухлен свод. От външната страна зидът на галерията е стъпвал върху насипа, образуван след разрушаването на сводовете, арките и тухлените колонки от хипокауста. С детайли този проблем ще бъде разрешен през следващия сезон, когато ще бъде разкрито и проучено в дълбочина на ниво хипокауст и пространството в западната половина на аподитериума. Едва тогава ще може да се установи точно пътят на минералната вода към хипокауста. Това ще ни даде възможност да възвърнем първообраза и действието на цялата хипокаустна система, която и днес се пълни с минерална вода.

Падналите арки от прозорците на западната стена на аподитериума, тези от главния вход на южната стена, както и масивните отломки от сводове, открити в другите помещения през предходните сезони, са показател за едновременно тотално разрушение. Най-вероятно това е станало в края на IV в., когато от земетресение са пострадали редица градове и по-малки селища в провинция Тракия.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE THERMAL COMPLEX IN *DIOCLETIANOPOLIS*, HISARYA

Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

Summary

The archaeological excavations were concentrated in the SW part of the baths aiming at revealing the *apodyterium* (fig. 1). The depth of the studied layer is 3.50 m. The cultural stratum consists of soil mixed with construction materials: fragments of bricks, mortar debris and stones (fig. 2). On the inside of the western wall, two collapsed arches were preserved *in situ*. Most probably they belonged to the windows of the room (fig. 3). At the southern end of the vestibule, two other collapsed arches were found *in situ*. They are undoubtedly from the entrances to the southern facade of the *apodyterium*.

The main sewer of the baths in the section of the *tepidarium* was also completely revealed. It is built of bricks and features a width of 0.70 m and a depth of 0.90 m. Later (probably in the 4th c. AD), during the reconstruction of the baths, the hypocaust was walled up and a vaulted gallery with a height of 2.00 m and width of 1.30 m was erected over the main sewer.

When clearing the E half of the *apodyterium* in depth, ten hypocaust brick pillars symmetrically arranged in two rows of five pillars were found. In the walls of the hypocaust, 12 vaulted brick-built niches were revealed. In two of them a brick floor was preserved.

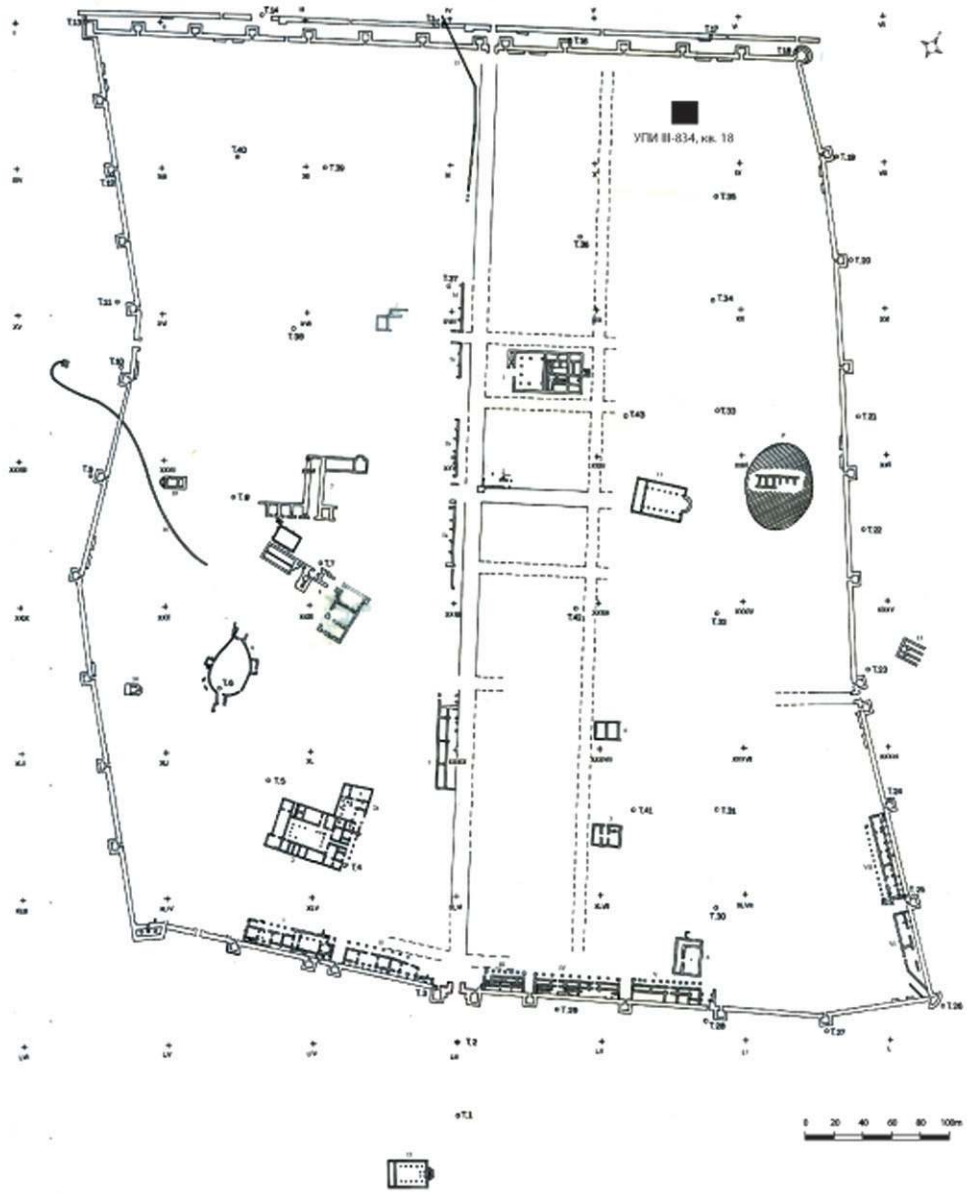
The results of the archaeological excavations of the Roman thermal complex in *Diocletianopolis* in 2020 yielded important results. The layout of the baths was completely revealed (fig. 4). The hypocaust system of the *apodyterium* was discovered, which was built during the first expansion of the baths – in the second half of the 2nd c. AD. The main sewer of the baths and the overflows connected to it from the pool in the *caldarium* No. 1 were discovered and entirely excavated.

Mitko Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, m_madjarov@abv.bg
Dimitrinka Tancheva, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com
Miroslav Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com

№ 54. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС, ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева, Мирослав Маджаров

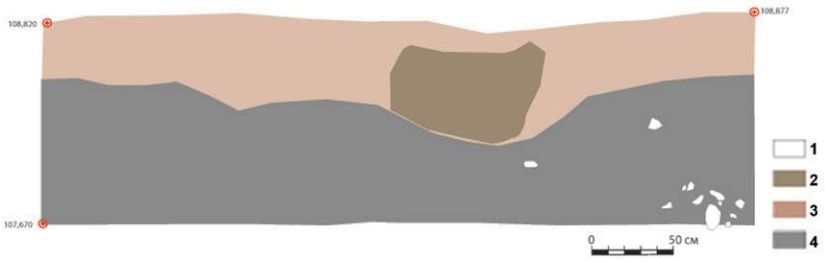
Проучваният терен в УПИ III–834, кв. 18 по плана на гр. Хисаря се намира в СИ укрепена част на римския град Диоклецианополис (обр. 1). Имотът отстои на около 50 м южно от северната крепостна стена и на около 100 м западно от източната крепостна стена. До момента на това място не са извършвани археологически проучвания. Направени бяха два сондажа с посока С – Ю с размери 1,30 × 12 м. Дълбочината на сондажите е 1,20 м. В профила се очертават два еднотипни пласта. Долният е с дебелина 0,70 м; състои се от сиво-черна пръст, която в долната част има малко примеси на дребни камъни. Горният пласт е с дебелина 0,50 м; състои се изцяло от насип и съвременни строителни материали

Обр. 1. План на Диоклецианополис с местоположението на проучвания обект в североизточната част на укрепената площ

Fig. 1. Plan of Diocletianopolis with the location of the excavated site in the north-eastern part of the fortified area

(тухли) (обр. 2). Разкопан беше целият терен на строителното петно до здрава пръст. Единствено почти в средата се попадна на каменно струпване, което след разчистването се оказа че е останка от камъни от разрушена санитарна постройка от XX в.

Обр. 2. Стратиграфски профил без археологически структури: 1. Камъни; 2. Изгнила дървесина; 3. Насип със съвременни материали; 4. Сиво-черна пръст

Fig. 2. Stratigraphic cross-section with no archaeological structures: 1. Stones; 2. Decayed wood; 3. Layer with modern materials; 4. Grey-black soil

Резултатите от археологическите проучвания показват, че в имота не се установява наличие на каквато и да е архитектура от античния град Диоклецианополис и от по-късно време. При разкопките не бяха намерени никакви предмети. Това е вторият случай на липса на антична архитектура в СИ част на града, което показва, че в близост до северната крепостна стена не са били изградени жилищни и обществени постройки. Тази част на града е най-уязвима и очевидно от вътрешната страна на северната крепостна стена е имало широко незастроено пространство за по-добра маневреност на войниците.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DIOCLETIANOPOLIS*, HISARYA

Mitko Madzharov, Dimitrinka Tancheva, Miroslav Madzharov

Summary

The excavated plot is situated in the NE fortified part of the Roman town of *Diocletianopolis* (fig. 1). The archaeological excavations were initiated by the property owner due to the forthcoming building activities. No archaeological structures were found (fig. 2). This is the second case of attested lack of ancient architecture in the NE part of the town, which shows that no residential or public buildings were built near the northern fortress wall.

Mitko Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, m_madjarov@abv.bg
Dimitrinka Tancheva, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com
Miroslav Madzharov, Museum of Archaeology – Hisarya, 8 Aleksandar Stamboliyski Str., 4180 Hisarya, museum.hisarya@gmail.com

---

№ 55. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „ФОРУМ – СЕВЕР С ОДЕОН, ЧАСТ ОТ АГОРАТА НА ФИЛИПОПОЛ“ В ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова, Биляна Груева-Здравчева

Спасителното археологическо проучване се проведе в периода 23 юни – 31 юли 2020 г. във връзка с реконструкция и ревитализация на площад „Централен“, гр. Пловдив. Инвеститор е Община Пловдив.

Обектът е част от агората на Филипопол. Спасителното археологическото проучване е продължение на извършеното в терена през 2019 г. (Мартинова-Кютова, Груева-Здравчева 2020). През 2020 г. се заложи сондаж в площта на северното амбулацио на агората, с цел документиране на ранните строителни фази от изграждането ѝ. Сондажът е с площ от около 80 кв. м, ситуиран в центъра на северния портик.

Изявен е малък сектор от масивен зид, изграден от ломен камък със спойка от бял хоросан, който принадлежи на най-ранното застрояване в терена, датиращо от началото на I в. (обр. 1). Над

Обр. 1. Западен стратиграфски профил

Fig. 1. Western stratigraphic cross-section

Обр. 2. Амбулацио – глинен под със следи от пожар и нападала покривна конструкция

Fig. 2. Ambulatio – clay floor level with traces of fire and collapsed tiled roof

Обр. 3. Оброчна плоча на Артемида-ловджийка

Fig. 3. Votive plaque of Artemis as a huntress

зида, в дебел пласт от кирпич е открита монета на Филипи при Август. Масивният зид, който има ширина от 1,60 м и се интерпретира като стилобат, в тази зона е разрушен и не се проследява в източна посока. Проучено е глинено подово ниво, синхронно с гореописания зид, със следи от пожар и нападала покривна конструкция върху него (обр. 2).

След демонтиране на бетоново комуникационно съоръжение се разкриха нови 10 метра от стилобата на северния портик, изграден в края на I в., при което е редуцирана площта на ареата и е увеличена площта на амбулациото. Изяви се северното лице на стилобата, при което ясно се проследиха трите фази в оформлението му, съответстващи на втора, трета и четвърта фаза от преустройството на целия комплекс. Ясно се документира приемственост в местата за поставяне на колони и различното оформление на портика при последното преустройство на комплекса, извършено след готските нашествия от 251 г. и последвалото опустошение на Филипопол. В амбулациото се проучиха синхронните подови нива на втора, трета и четвърта строителна фаза (Мартинова 2004). Археологическото проучване в сондажа е прекратено поради достигане на подпочвена вода.

Във връзка с изпълнението на технически проект за аварийно укрепване на археологическите разкопки се извършиха изкопни дейности по за-

падната и южната имотна граница. В шкарпа се откри колективна находка от 10 монети (IV – V в.) и фрагмент от оброчна плоча на Артемида-ловджийка (обр. 3). Разкрит е сектор с площ от около 2 кв. м от мраморната настилка на амбулациото *in situ* със следи от пожар и нападала покривна конструкция. Мраморната настилка е поставена при последното преустройство на градския площад.

Литература

Мартинова 2004: М. Мартинова. Форумът на Филипопол в светлината на археологическите проучвания. – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи, I. София, 2004, 290 – 294.

Мартинова-Кютова, Груева-Здравчева 2020: М. Мартинова-Кютова, Б. Груева-Здравчева. Археологическо проучване на северната част от агората на Филипопол. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 779 – 781.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "FORUM-NORTH WITH ODEON, PART OF THE AGORA OF *PHILIPPOPOLIS*" SITE IN PLOVDIV

Maya Martinova-Kyutova, Bilyana Grueva-Zdravcheva

Summary

The site encompasses a part of the agora of *Philippopolis*. The 2020 rescue archaeological excavations continued the survey which started in 2019. Archaeological excavations took place in the area of the northern *ambulatio* of the agora aiming to document its early construction phases. The excavation area was ca. 80 m², situated in the centre of the northern portico.

A small section of a solid wall built of quarry stones with white mortar bonding has been unearthed, being part of the earliest stylobate masonry of the agora, dated to the beginning of the 1st c. AD (fig. 1). A coin of *Philippi* with Augustus was found in a thick layer of adobe above the wall. Moreover, a clay floor from the same period as the described stylobate, was also documented, with traces of fire and remains of collapsed tiled roof (fig. 2).

Some new 10 m of the massive stylobate of the northern portico built at the end of the 1st c. AD were unearthed, which entailed reduced extent of the *area* and increased size of the *ambulatio*. The northern view of the stylobate was unearthed, which allowed a clear distinction between the three phases in its construction corresponding to the second, third and fourth phases of the reconstruction of the entire complex. There was a distinct continuity between the places designed for the erection of columns. Synchronous floor levels were documented in the *ambulatio*. The excavations in depth were stopped due to the reaching groundwater.

Maya Martinova-Kyutova, Ancient Plovdiv Municipal Institute, 59 Konstantin Stoilov Str., 4000 Plovdiv, maya_martinova@abv.bg
Bilyana Grueva-Zdravcheva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, biliana.gryeva@abv.bg

№ 56. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „ПЕТЪР ПАРЧЕВИЧ" № 1-3 В ПЛОВДИВ

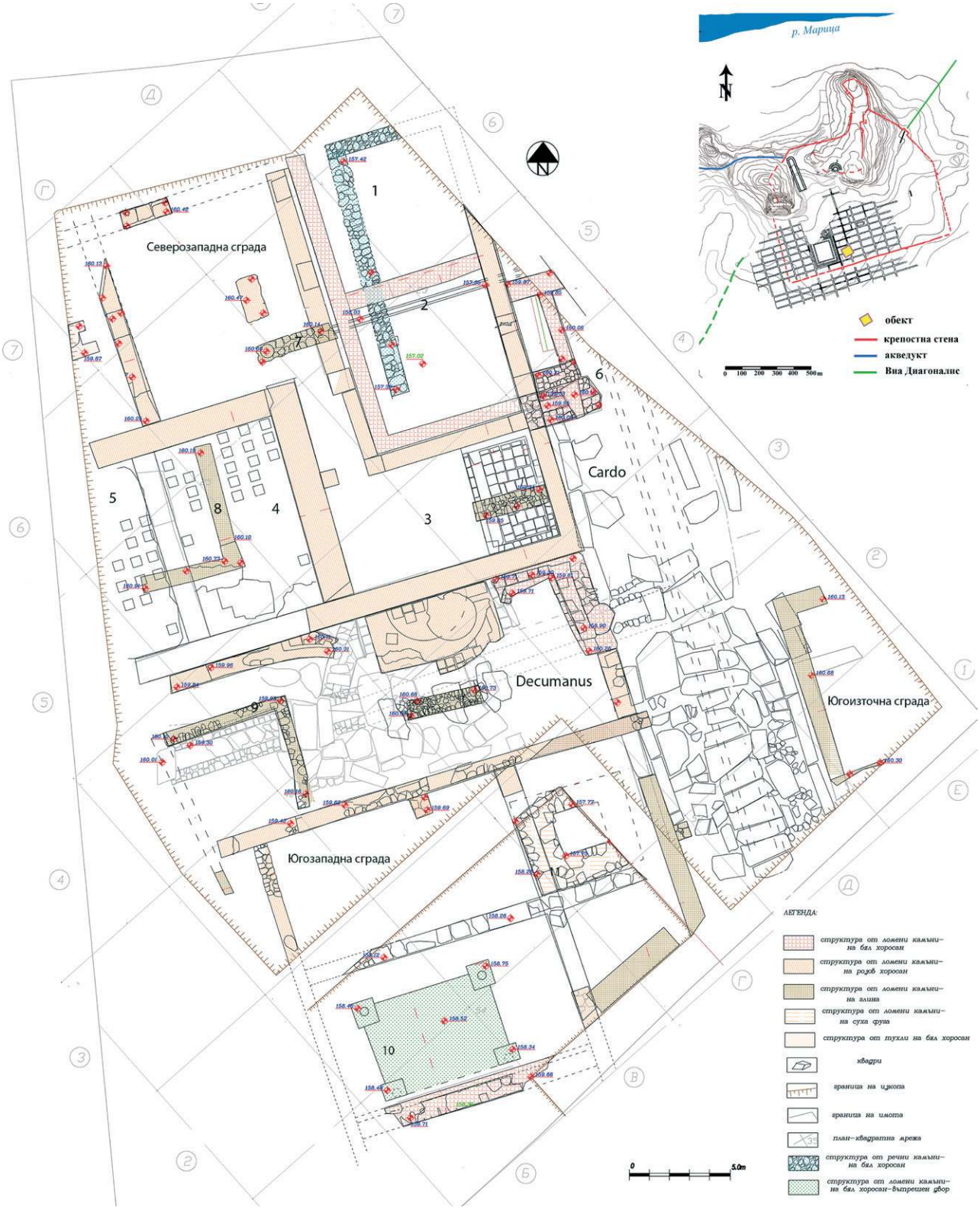
София Христева, Камен Станев

Обектът е разположен в Ю част на античния Филипопол, на 50 м И от форума (обр. 1). Заема площ от 780 кв. м. Проучени са пластове и структури от съвремието, Средновековието и Античността[1].

Съвремие (XIX – XX в.). Регистриран е голям ров, заемащ С и И част на парцела, множество вкопавания, човешки скелет, две пещи, мазе и два кладенеца.

Средновековие (IX – XIII в.). От IX – X в. се проучиха две частично запазени землянки с малко материали. Единични фрагменти битова керамика от песъклива глина с врязана украса и такива от

[1] Екип: Е. Божинова (зам.-ръководител), Р. Златев, Н. Димитрова, Ст. Иванов, М. Драганова, М. Колев, Цв. Славкова, Л. Янков.

Обр. 1. Общ план на обекта: 1. Сграда (края на I – начало на II в.); 2. Дървен канал (II в.); 3. Северозападна сграда – фригидариум; 4, 5. Северозападна сграда – помещения с хипокауст; 6. Латрини (втора половина на V – VI в.); 7. Зид (VI в.); 8. Сграда (VI в.); 9. Постройка (V – VI в.); 10. Югозападна сграда – атриум (II – III в.). 11. Югозападна сграда – кладенец (V в.)

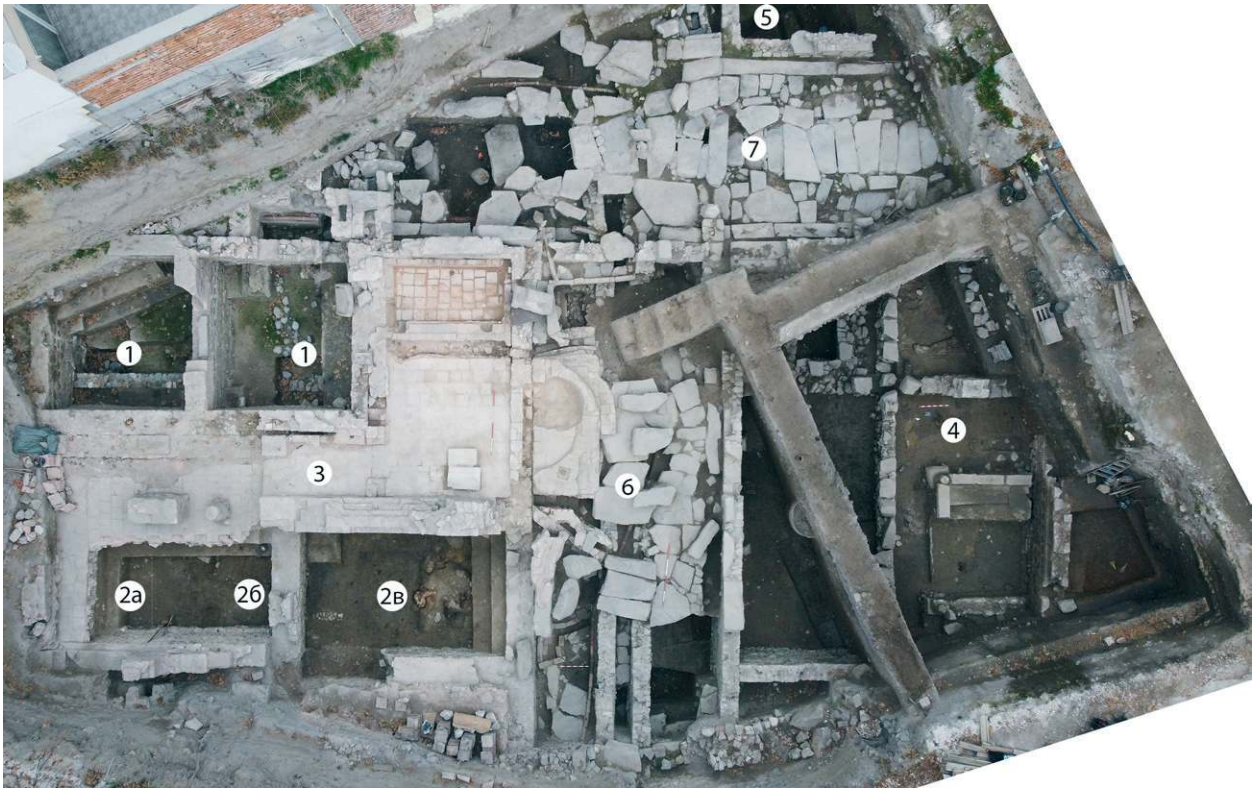
Fig. 1. General plan of the site: 1. Building (end of 1st – early 2nd c.); 2. Wooden duct (2nd c.); 3. Northwest building – frigidarium. 4, 5. Northwest building – hypocausts; 6. Latrines (second half of 5th – 6th c.); 7. Wall (6th c.); 8. Building (6th c.); 9. Building (5th – 6th c.); 10. Southwest building – atrium (2nd – 3rd c.); 11. Southwest building – well (5th c.)

чиста глина с излъскана украса се откриха в пластове с деструкции на късноантичните сгради и преотложени в по-късни контексти. През периода на византийското владичество територията е активно обитавана. Най-ранната структура е варница, разкрита до размери 7,30 × 7,70 м, която явно е обслужвала много голям градеж в близката околност. От XI и първата половина на XII в. се проучиха пет полуземлянки, всичките изоставени. От средата на XII – първата половина на XIII в. се разкриха частично запазени сгради, вероятно жилища, изградени от камъни и тухли, споени с кал или глина, кирпич във височина и покриви с керемиди. В З част на обекта се разкри основа на масивен зид с ширина 1,0 – 1,20 м, разкрита дължина 12 м. Представлява И фасаден зид на сграда, която се развива на З, под съвре-

Обр. 2. Средновековни структури: 1. Землянка (XI в.); 2. Мазе на сграда (втора половина на XII в.); 3. Мазе на сграда (втора половина на XII – начало на XIII в.)

Fig. 2. Medieval structures: 1. Dugout dwelling (11th c.); 2. Basement of a building (second half of 12th c.); 3. Basement of a building (second half of 12th – early 13th c.)

Обр. 3. Снимка на обекта с дрон: 1. Сграда (края на I – начало на II в.); 2. Сграда (края на I – II в.); 3. Северозападна сграда с баня (IV – първа половина на V в.); 4. Югозападна сграда с атриум (II – III в.); 5. Югоизточна сграда (края на I – VI в.); 6. Декуманус; 7. Кардо

Fig. 3. Drone photo of the site: 1. Building (late 1st – early 2nd c.); 2. Building (end of 1st – 2nd c.); 3. Northwest building with bath (4th – first half of 5th c.); 4. Southwest building with atrium (2nd – 3rd c.); 5. Southeast building (end of 1st – 6th c.); 6. Decumanus; 7. Cardo

Обр. 4. Дървен канал (II в.)

Fig. 4. Wooden duct (2nd c.)

менния булевард. В траншеята за изваждане на камъните му са открити стенописи. В централната И и ЮИ част на обекта от XI – началото на XIII в. се проучиха няколко нива от улични трамбовки, а на цялата площ – множество ями и мазета. В СЗ част се проучиха четири взаимно застъпващи се жилищни структури (обр. 2). Най-ранна е землянка от XI в. (обр. 2.1), която от С е застъпена частично от землянка от първата половина на XII в. По-късната землянка в един момент е била демонтирана, а обемът на изкопа ѝ използван за направата на мазе, чиито стени са изградени от камъни и тухли споени с жълта глина (обр. 2.2). Тази сграда, на свой ред също е била демонтирана, нивото повдигнато, зидовете преизградени с изместване на трасетата им, като в центъра на новото мазе е вкопана голяма яма (обр. 2.3).

Античност (I – VI в.)[1]. Разкри се кръстовище на кардо и декуманус (обр. 3.6-7). Проучиха се части от две сгради, обитавани през I – II в. (обр. 3.1; обр. 3.2), една сграда от III – V в. (обр. 3.3), две сгради, обитавани от I до VI в. (обр. 3.4; обр. 3.5) и три – през VI в. (обр. 1.7-9).

Декуманусът е продължение на третия декуманус (от С на Ю), излизащ от форум – изток. Кардото е първото успоредно на източното кардо на форума. Завареното ниво е от повдигането на улицата през IV в. (обр. 3.6 – 7). Трасето на кардото е проследено на дължина 17,20 м и е с ширина 5,55 м, а на декумануса – 23,40 м, с ширина 6,0 м. В участъците, където настилката е разградена, са запазени на места плочи от настилката на по-ранното ниво на улиците (II – III в.). Има данни за по-ранна настилка от плочести камъни в малък участък под кардото. В периода V – VI в. декуманусът е застроен. Продължава да функцинира само кардото, което е частично стеснено. През VI в. то е подравнено с настилка от фрагменти строителна керамика и дребни камъни.

В СЗ част на обекта се проучи сграда, изградена от речни камъни на кал, от края на I – началото на II в. (обр. 1.1). Запазени са участъци от З и С ѝ зид и подово ниво от глинеста пръст, примесена със силно фрагментирана строителна керамика. Зидовете ѝ са частично демонтирани, нивото е подравнено и повдигнато. В него е изграден дървен канал (обр. 1.2) с правоъгълна форма, ориентиран З – И. Разкритата дължина е 4,60 м, а ширината от 0,15 до 0,25 м. Изграден е от три дъски (обр. 4.). Впоследствие нивото е неколкократно повдигано и подравнявано. В едно от тях е проучен пласт, свързан с обработка на метал, датиран в края на II – началото на III в.

Западно от тази сграда е проучена още една, от края на I – II в. (обр. 3.2). Към нея принадлежат три верижни помещения с ориентация С – Ю. Зидовете към тях са били разградени изцяло и се откриват като траншеи. Регистрират се няколко глинобитни подови нива и преправки към тях. В северното (обр. 3.2а) и южно (обр. 3.2в) помещение се откриха останки от дървени конструкции и горивни съоръжения (огнища и пещи). Наличието на фрагменти от поти ги свързва с производство на метал. В И край на централната част на сградата (обр. 3.2б) е разкрита З периферия на правоъгълна или квадратна каменна структура, изградена от ломени и речни камъни, вероятно част от вътрешен двор.

[1]Датировките се базират на първичната обработка на материала и е възможно да претърпят корекции.

През III в. теренът върху двете сгради е заравнен с кирпичени деструкции и застроен. Планировката на новата сграда не е изяснена изцяло поради покъсните градежи, които я застъпват. Констатира се наличието на зидове, изградени от сиенитни камъни на бял хоросан, под тези на късноантичните сгради. Археологически пластове от този период на обитаване са проучени единствено в участъка на две верижни помещения, разположени над източната сграда.

Обр. 5. Югозападна сграда (края на I – първа половина на V в.): 1. Атриум (II – III в.); 2, 3. Варници (II в.); 4. Помещение с хоросанов под (IV в.); 5. Кладенец (V в.)

Fig. 5. Southwest building (end of 1st – first half of 5th c.): 1. Atrium (2nd – 3rd c.); 2, 3. Lime pits (2nd c.); 4. Room with mortar floor (4th c.); 5. Well (5th c.)

Северозападна сграда (IV – до среда на V в.). През IV в. на същата площ е построена нова сграда, която застъпва и частично повтаря планировката на ранната. Разположена е С от декуманса и З от кардото. Разкри се ЮИ ѝ част с площ от 320 кв. м. Развива се на С и З извън границите на имота. Изградена е от сиенитни камъни, споени с розов хоросан. Стените и фасадите са измазани с розов хоросан. Регистрирани са шест помещения към нея, от които изцяло са проучени четири. Едно от помещенията е с басейн – фригидариум (обр. 1.3), а други две – с хипокауст (обр. 1.4-5). Помещението с басейна е свързано с това с хипокауст (обр. 1.4) с вход, който периодично е повдиган и впоследствие зазидан. Фригидариумът е свързан на С с коридор с друго помещение, по-голямо от останалите, което на С продължава извън обекта. То се отличава с наличието на пиластри при външните му З и И стени. На по-късен етап към фригидариума е добавена апсида. Подовете във всички помещения на сградата са настлани с тухли, плътно споени с розов хоросан. Констатирано е еднократно повдигане на нивото на подовете с 0,20 м във всички помещения. При един от хипокаустите (обр. 1.4) са регистрирани две повдигания. Помещението с пиластрите впоследствие е стеснено от С и И, а коридорът – удължен. Извън и в сградата са регистрирани оловни и керамични тръби и канали, свързани със захранването и отвеждането на вода. Проучените помещения се интерпретират като баня. Изключение правят СИ две помощения, чиито стени са самостоятелни и долепени до тези на основната сграда. Свързани са помежду си с вход. Подовите им нива са изградени от тухли, споени с глина. През V в. пред външната южна фасада на сградата са изградени допълнителни съоръжения към нея, преграждащи декуманса при връзката му с кардото. Престанала е да функционира в средата на V в.

През VI в. планировката се променя изцяло. Върху банята са построени две нови сгради, част от които преизползват в градежа си запазените по-ранни зидове (обр. 1.7-8). Вероятно са приобщени и СИ помещения, към които е добавено ново, външно, с две латрини в него (обр. 1.6), което застъпва частично и кардото. Има два входа. Един към помещенията и друг към улицата. Върху декуманса е посторена още една сграда (обр. 1.9).

Най-късната антична монета е сечена при Фока (602 – 610 г.).

Югозападна сграда (I – VI в.). Разположена е З от кардото и Ю от декуманса. Разкрита е на площ от 75 кв. м (обр. 3.1). Запазва външните си граници през целия период на обитаване, като се променя единствено вътрешната планировка. Първият етап от обитаване на сградата е през втората

половина на I – II в. Свързва се с градеж от речни камъни, споени с кал. Разделена е на две части, С и Ю, свързани помежду си с вход. В южната е имало вътрешен двор, настлан с плочести речни и сиенитни камъни. Впоследствие нивото е повдигнато, зидовете са надградени с един ред големи сиентитни блокове. Входът се запазва, но И от него е изграден нов зид (С – Ю), разделящ площта на четири части (обр. 3.4). ЮЗ продължава да функционира като двор. Върху по-ранния се изгражда нов. Ограден е с вертикално поставени тухли и плоски речни камъни, между които е насипан и трамбован пласт сиенитен трошляк. Проучиха се две варници (обр. 5.2-3) от II в., които в голяма степен са унищожили синхронните на тези структури пластове, поради което не би могъл да се уточни характерът на останалите помещения. В края на II – първата половина на III в. нивото отново е повдигнато, зидовете са надградени със сиенитни камъни на бял хоросан с вход към сградата от север, а върху предходните два двора е изграден трети – атриум (обр. 1.10). Той е изграден от пясъчник. Ограден е с големи правоъгълни бордюри и настлан с плочи (обр. 5.1). През IV в. е следващият период на реконструкция. Вътрешната планировка е променена с добавянето на два зида от камъни на розов хоросан. В обособеното СЗ помещение, вероятно складово, се откриха четири питоса и един долиум *in situ*, както и ямите от демонтирани други пет. ЮЗ се отличава с хоросанов под и следи от цветни стенни мазилки (обр. 5.4). През V в. в СИ ъгъл на сградата е изграден кладенец. Има квардратна форма и дължина на страницата 2,60 м. Констатирани са преправки от периода V – VI в.

Югоизточна сграда (края на I – VI в.). Разположена е И от кардото и Ю от декуманусa (обр. 3.5). От нея са разкрити и проучени 25 кв. м. Подобно на ЮИ сграда, тя запазва външните си граници при обитаването от края на I – IV в. Открояват се три строителни периода. През I – II в. зидовете са изградени от речни камъни на кал, през III в. – от сиенитни камъни на калова спойка, III – IV в. – сиенитни камъни на бял хоросан, като през този период пред С лице на зида е изграден канал. Промяна се наблюдава през V – VI в., когато сградата е разширена на С и застъпва част от декуманусa, а зидарията е на кал.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 1-3 PETAR PARCHEVICH STR. IN PLOVDIV

Sophia Hristeva, Kamen Stanev

Summary

The site is located 50 m E of the forum of *Philippopolis* (fig. 1). Structures from the 19th – 20th c., the Middle Ages and antiquity have been studied.

Two dugouts were found, dated to the 9th – 10th c. The earliest structure from the 11th c. is a lime pit measuring 7.30 × 7.70 m. From the 11th and the first half of the 12th c., five half-dugouts have been studied. From the middle of the 12th – first half of the 13th c. partially preserved buildings were discovered. Several levels of rammed street pavements, pits, basements and four residential structures are dated to the 11th – beginning of the 13th c. (fig. 2).

A crossroad between *decumanus* and *cardo* was found (fig. 3.6-7).

Two buildings inhabited at the end of 1st – 2nd c. were studied (fig. 3.1-2). Above them, in the 4th c. a new building with a bath was built. Six rooms are registered of it, one of which is a *frigidarium* (fig. 1.3), and other two are furnished with hypocaust (fig. 1.4-5). It functioned until the middle of the 5th c.

Another building inhabited from the 1st to the 6th c. has been studied S of it (fig. 3.4). It retains its external outline throughout the period of existence, and only the internal planning underwent changes. Five construction horizons have been distinguished. From the second half of the 1st to the middle of the 3rd c. there is continuity in some of the structures. Three courtyards are built on top of each other with similar dimensions, but different construction (fig. 5.1). In the 4th c. a horizon with a *pithos* was excavated – probably a storeroom. In the 5th c., a square-shaped well was built (fig. 1.11).

East of the latter there is a third building also inhabited from the end of the 1st – 6th c. (fig. 3.5).

In the 6th c. the layout changed. Two new buildings (fig. 1.7-8) and a room with two latrines (fig. 1.6) have been built on top of the bathroom. The *decumanus* was also built up (fig. 1.9).

Sophia Hristeva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, sophiahristeva@gmail.com
Kamen Stanev, Cyrillo-Methodian Research Centre – Bulgarian Academy of Sciences, 13 Moskovska Str., 1000 Sofia, kamen_stratiot@abv.bg

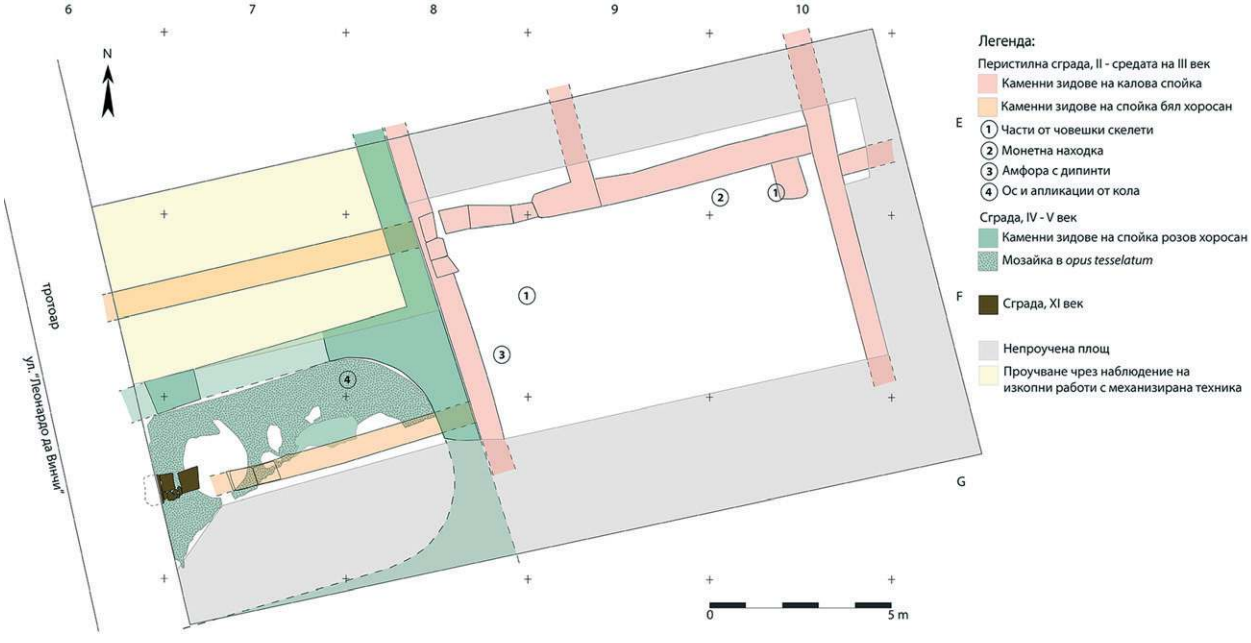
№ 57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЛЕОНАРДО ДА ВИНЧИ“ № 13 В ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Иво Топалилов

Спасителните археологически разкопки са продължение на проучването от 2019 г., когато са разкрити частично перистилна сграда от II – средата на III в. и втора сграда от епохата на Късната античност, чието изграждане се отнася към IV в. От първата сграда е проучен основно дворът и частично помещенията, разположени северно и източно от него, които излизат извън рамките на проучваната площ, а от късноантичната сграда се разкри в западната половина на проучваната площ помещение, което е имало подова мозайка. Впоследствие пластовете са били нарушени от ями и вкопани жилища, които се отнасят към XI – началото на XIII в. (Божинова, Станев 2020). След вдигането на мозайката от реставраторски екип с ръководител А. Икономова през 2020 г. разкопките са подновени в западната и централната част на обекта. В проучването участва Цв. Славкова. Монетите са определени от В. Върбанов и И. Лазаренко.

Единствените средновековни структури, проучени през 2020 г., са в най-западната част на обекта, при свалянето на западния отстъп към ул. „Леонардо да Винчи“. Това са част от зимник и яма от втората половина на XII – началото на XIII в., проучвани и през 2019 г., както и малка част от масивна сграда от XI в., стените на която са изградени от ломени камъни и от грубо оформени квадри, вероятно надградена с кирпич (обр. 1). Основите им са поставени непосредствено върху мозаечния под. Сградата се развива на юг и запад извън границите на парцела, поради което характерът ѝ остава неясен.

Стените на късноантичната сграда с мозаечния под са изградени от ломени камъни и малко фрагменти строителна керамика, на спойка розов хоросан с едри фракции счукана тухла в него. В голямата си част зидовете са демонтирани през XI в. Най-добре е запазена най-северната част на източния зид на сградата, до обща височина 2,27 м, от която 0,55 м са суперструкция. Външното източно лице е с обмазани с бял хоросан и допълнително подчертани фуги. На дълбочина 0,45 м от началото на субструкцията, от източната ѝ страна, е оформена берма с широчина 5 см, с която широчината на субстукцията е 0,90 м, с около 0,15 м по-голяма от тази на суперструкцията. Установи се също така, че стибадиумът на помещението с мозаечния под, което предполага интерпретацията му като трикли-

Обр. 1. План на обекта с основните разкрити структури

Fig. 1. Plan of the site with the main archaeological structures

Обр. 2. Запазената част от мозаечния под от IV в. (2019 г. и 2020 г.) – общ поглед от запад и детайли от новоразкритата част

Fig. 2. The preserved part of the mosaic floor from the 4th c. (2019 and 2020) – a general view from west and details of the newly discovered section

ниум, е изцяло вписан в източния зид на сградата. Помещението е проучено частично и продължава в южна и западна посока, извън парцела (обр. 1). Проучената му част е с вътрешни размери 2,90 × 7,73 м, възстановимата му широчина е около 5,80 м.

Мозайката (обр. 2) е била поставена върху подложка, направена от розов хоросан с дебелина до 3,5 см. Статуменът, чиято дебелина достига до 9 см, се състои от от каменен трошляк, включително и мраморен, с поставени в горната част за нивелиране на нивото фрагменти от керемиди и тухли, както и камъни, от които са правени тесерите на мозайката, споени на изключително ронлив бял хоросан и покрити с тънка бяла хоросанова замазка с дебелина до 3 см (обр. 3.1). Откритите монети в подложката на мозайката и под нея отнасят нейното изграждане към средата – третата четвърт на IV в. (монети на Проб, Диоклециан, Лициний II и Константин I). При сваляне на западния отстъп се разкри част от мозаечния под. В този сектор, над пода се документира пласт от горели деструкции, който дава основание да приемем, че сградата е загинала вследствие от пожар. Материалите от деструкциите са фрагменти битова керамика от втората половина на IV в. и силно горяла монета от III – IV в. За времето на обитаването на сградата следва да се имат предвид също така и 27 монети, които се отнасят от края на III до 425 – 435 г. (последната монета е на Теодосий II или Валентиниан III), които са открити в пластове, свързани с нейното разрушаване или разграждането на зидовете ѝ, както и в по-късни

средновековни контексти, основната част от които са вкопани в античните пластове. Най-късната монета, открита на обекта, е от времето на Юстин и София (565 – 578 г.) и произхожда от средновековна яма. Тънък пласт от чиста глинеста пръст с дебелина до 2 – 3 см, регистриран над пода, предполага, че сградата е била изоставена преди това. Теренът, източно от помещението с мозаечния под, т. е. там, където е съществувал перистилният двор, не е бил използван и е останал незастроен по време на функционирането на тази сграда.

Преди изграждането на късноантичната сграда на това място е съществувала по-ранна сграда, от която беше проучено горяло глинобитно подово ниво (обр. 3.2). За нейна източна стена е използван запазеният западен зид от двора на сградата от II – III в. Траншея от демонтирана стена е вероятно южната вътрешна стена на проучването помещение, поради малката му широчина – 0,32 м. Пластовете от двете страни на траншеята са с различни характеристики, но синхронни, съгласно откритите в тях материали. В нейната източна проекция е регистрирана структура, чиято най-вероятна интерпретация е на запазена *in situ* кирпичена стена. С този период от обитаването се свързва и една яма във вътрешността на помещението, която е направена с цел демонтиране на по-ранен тухлен зид.

Деструкции от кирпичени стени или части от такива *in situ*, но без каменна основа, регистрирани източно от двете късноантични сгради, се отнасят към този период. Материалите, които се откриха към тези структури, се отнасят към края на III – IV в., включително две монети от 364 – 378 г., което дава основание част от тях да се свържат със сградата с мозаечния под, но ясни данни за застрояването на тази площ през този период липсват.

Обр. 3. Западен профил на обекта: 1. Мозаечен под с подложка; 2. Глинобитен под, IV в.; 3. Южен зид на западното помещение от перистилната сграда, II – средата на III в.; 4. Поредица от глинобитни подови нива в западното помещение от перистилната сграда

Fig. 3. Western cross-section of the site: 1. Mosaic floor with the substrate; 2. Clayish floor, 4th c.; 3. Southern wall of a western room of the peristyle building, 2nd – middle of 3rd c.; 4. A sequence of clayish floors in the western room of the peristyle building

Обр. 4. Пано от стенописната украса в западното помещение на перистилната сграда, първа половина на III в.

Fig. 4. A fresco decoration panel in the western room of the peristyle building, first half of 3rd c.

Обр. 5. Вход към вътрешния двор на перистилната сграда, II – средата на III в.

Fig. 5. An entrance towards the courtyard of the peristyle building, 2nd – middle of 3rd c.

В кирпичените деструкции от тази част се откриха като преотложени сребърен пръстен с позлатено релефно изображение на здравеносните божества и оловна теглилка.

В дълбочина се разкриха частично помещения от западната част на перистилната сграда (обр. 1) с преправки и поредица от глинобитни подови нива, които са нарушени при изграждането на по-късния стибадиум. Зидовете им са били изградени от ломени камъни, споени на бял хоросан в суперструкцията и на калова спойка в суперструкцията (обр. 3.3). На места в суперструкцията са използвани грубо оформени квадри. В най-голяма степен беше проучено едно от помещенията, в което бяха регистрирани поредица от 14 глинобитни подови нива (обр. 3.4). Към тях се отнасят разкрити шест огнища, поставени почти едно върху друго, които са в различна степен на запазеност. Изградени са от тухли, тухли и гнайсови плочи, тухли и глина или само от глина. Към едно от подовите нива се отнася и варница с диаметър около 1,30 м. През последния строителен хоризонт от сградата това помещение е било преградено чрез стена, изградена небрежно от тухли на калова спойка, чието източно лице е обмазано с бял хоросан. В най-късния период стените на това помещение са покрити със стенописна украса, фрагменти от която се откриха в кирпичени деструкции от разрушаването на сградата, както и *in situ* върху запазената долна част на преградната стена. Запазените фрагменти позволяват възстановката на редица от пана, поставени върху фон от помпеанско червено, едното от които съдържа флорален мотив – палма на бял фон (обр. 4). Върху пода на помещението се откриха части от антична кола – желязна ос и бронзова апликация с бюст на Дионис, железен нож (обр. 1.4), бронзова апликация на дървено сандъче и мраморен пистолум. Разкопките потвърдиха, че сградата е разрушена при пожар през 251 г., както бе установено още през 2019 г.

През 2020 г. се проучи западната част от дворното пространство. Близо до северозападния му ъгъл, върху ходовото ниво на двора, се откри част от детски череп (обр. 1.1). До западната стена на двора се откри легнала на едната си страна цяла глинена амфора с два надписа с червена боя (дипинти) върху плещите ѝ (обр. 1.3). В северозападния ъгъл на двора е документиран вход със страници, оформени с големи квадри и праг, настлан с тухли (обр. 5). В стената до западната страница са включени вторично две квадри, които първоначално са били използвани в свод на арка – елементи от архиволт, чиито лица са оформени чрез три наддаващи се една над друга фасции[1].

В северозападната част от имота, където съгласно предписанията на конструктора на проекта не може да се работи на ръка поради опасност от срутване в съседния имот на стара сграда с плитки основи, пластовете са свалени със земекопна техника – багер, под археологическо наблюдение. Установи се, че и двете масивни сгради – тази с мозаичния под от IV в. и сградата с перистилен план продължават в северна посока, като тук са съществували други помещения с неизявени глинобитни подове, вероятно стопански. И двете сгради се развиват в северна посока извън границите на имота.

В изкоп за асансьорна шахта в централта част на имота, направена със земекопна техника, е достигнат стерилен пласт от бледожълта глина, на кота 156,57 м, който е на дълбочина 1,20 под ходовото ниво на двора на перистилната сграда. Пластовете в основната част от обекта са проучени до кота 157,40 м, съгласно предписанията на конструктора на проекта, което е 0,60 м по-дълбоко от нивото на фундаментна плоча на планирата за строеж сграда.

[1] Консултация с Пламена Георгиева.

Литература

Божинова, Станев 2020: Е. Божинова, К. Станев. Археологически разкопки на ул. „Леонардо да Винчи“ № 13, Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 787 – 791.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 13 LEONARDO DA VINCI STR. IN PLOVDIV

Elena Bozhinova, Ivo Topalilov

Summary

The excavations are a continuation of those carried out in 2019 when a late antique building with a mosaic floor decoration was found (fig. 1; fig. 3.1). Following the translocation of the mosaic from the site, the excavations were resumed.

The construction of this late antique building is dated to the middle – the third quarter of the 4th c. AD. Its walls are built of stone with red mortar bonding. A second room situated to the north of the one with the mosaic floor was documented (fig. 1). The building was destroyed by fire, probably shortly after it was abandoned. According to the pottery and coins found in the destruction layers, the event is dated to the end of the 4th – beginning of the 5th c.

An earlier building from the 4th c. AD was partially studied (fig. 3.2). Its plan remains unclear, even though parts of mudbrick walls and a trench of a dismantled wall were found.

The western part of a peristyle building from the Roman period – rooms and part of the courtyard – was studied (fig. 1). The rooms' walls were built of stone with white mortar bonding (fig. 3.3), while the yard's walls were built with clay bonding. Fourteen clayish floor levels (fig. 3.4) with five hearths one above the other were registered in one of the rooms. During the last construction phase of the building, the room was partitioned off by a brick wall. The eastern part was decorated with multicoloured fresco decoration, parts of which were found on the floor and *in situ* on the wall. A panel with a floral ornament was reconstructed (fig. 4). An entrance toward the courtyard was documented in its north-western corner (fig. 5). Skull fragments of a child and an amphora with *dipinti* were found on the yard's ground (fig. 1.1 and 3).

In the south-westernmost part of the site a small section of a building, a wall built of large stone blocks, was found (fig. 1). It is dated to the 11th c. but nothing could be specified about its functions.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Ivo Topalilov, Institute of Balkan Studies and Center of Thracology "Prof. Alexander Fol" – Bulgarian Academy of Sciences, 13 Moskovska Str., 1000 Sofia, itopalilov@yahoo.com

---

№ 58. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ № 11 В ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Славка Чернева-Тилкиян

Обектът е разположен в ниската част на източния склон на Джамбаз тепе от Трихълмието, където, съгласно резултатите от редица археологически разкопки, теренът е обитаван през ранния елинистически период, римския период, Късната античност, Средновековието и османския период. Теренът в имота е със стръмен наклон от запад на изток. Проучването е извършено във връзка с частно инвестиционно намерение в дворното пространство на имота, между съществуващата къща и ул. „П. Р. Славейков“. Площта, предвидена за застрояване, е 40 кв. м. Преди началото на проучването е отнет пласт с багер до нивото на съвеменната улица и така площта е оградена от високи шкарпове от север, юг и запад. В южния профил личи, че отнетият пласт е част от съвременни насипи, свързани с многократното застрояване на парцела и съседните имоти през XIX – XX в., което вероятно е довело до унищожаване на археологическите пластове във височина още тогава. С цел предотвратяване на

Обр. 1. Общ поглед към обекта, ниво над пода на сграда от IV в.

Fig. 1. General view of the site, a level above the floor of a 4th c. building

Обр. 2. Ниво над пода на сградата от IV в.

Fig. 2. Level above the floor of a 4th c. building

евентуални срутвания проучваната площ е ограничена до 9 кв. м (обр. 1). Достигната дълбочина от началното ниво на проучване е 2,05 м.

Проучени са пластове от ранния елинистически период (IV – III в. пр. Хр.) и периода на Античността (II – IV в.). Достигнат е стерилен пласт от чиста жълто-оранжева песъклива глина на кота 171,41 м, като е възможно той да започва на по-високо ниво, но да е унищожен от вкопаванията през елинистическата епоха.

От ранния елинистически период е проучен пласт от еднородна сиво-жълта песъклива пръст, вероятно формиран от кирпичени деструкции (обр. 5.7). В долната част на този пласт, в източната част на южния профил, се регистрираха две последователни нива от чист жълт пясък, които вероятно маркират ходови (подови ?) нива. При тях се открива концентрация на въглени и единични фрагменти битова и строителна керамика – керемиди. В западната част на проучваната площ са проучени частично и няколко вкопавания с кръгъл или правоъгълен план, които се застъпват частично (обр. 4; 5.8). Началото им е в горната част на сивия песъклив пласт, а долната част е вкопана в стерила. Запълнени са с нееднороден пласт с ниска плътност с прослойки от песъклива сива пръст и жълта глинеста пръст. Материалите от пласта и вкопаванията са идентични – фрагменти от керемиди и от керамични съдове, работени на ръка или на бързо грънчарско колело, включително чернофирнисови съдове. В пласта е открит и фрагмент от глинена пирамидална тежест за тъкачен стан.

Над пласта от елинистическата епоха следва почти идентичен по характеристики пласт, но с фрагменти битова и строителна керамика от периода II – III в. (обр. 3; 5.6). В него са открити: псевдоавтономна монета на Филипопол от началото на III в.[1], фрагмент от теракота на орел и фрагмент от трапезен съд с графит.

[1] Монетите от обекта са определени от д-р Вербин Вербанов.

Структури от този период не са регистрирани.

Към периода на Късната античност (IV в.) се отнася североизточен ъгъл от помещение, което се развива в южна и западна посока извън границите на сондажа (обр. 3; 5.3). Стените са изградени от ломени камъни на калова спойка. Лицата на зидовете са добре оформени, изградени от правоъгълни каменни блокчета с размери около 0,20 × 0,30 м. Емплектонът е от по-дребни камъни, фрагменти строителна и битова керамика. Сред камъните от градежа има и мраморни сполии (два фрагмента от мраморен блок с жлеб с ширина 2 см и дълбочина 3 мм). Максимално запазената височина на зидовете е 0,80 м, включително субструкцията им, която е на дълбочината от 0,24 м до 0,37 м. Широчината на зидовете е 0,72 м, на субструкцията – 0,78 м.[1] В ъгъла е поставен добре оформен сиенитен блок (с размери 0,40 × 0,60 м и височина 0,39 м). На разстояние 0,60 м западно от този блок в северния зид е поставен втори блок (с размери 0,35 × 0,40 м и височина 0,55 м). При източната стена е регистрирано надграждане, при което широчината ѝ е стеснена до 0,64 м. Южната част на източната стена е разградена в по-късен период, като ясно се проследи траншеята, останала след демонтажа ѝ (обр. 5.11). Западната част на северната стена е разрушена от средновековна яма. В градежа към втората фаза на източната стена се откри монета от IV в.

Подът на помещението е от сива, силно трамбована глина с дебелина 6 см (обр. 5.4). В централната част, непосредствено под пода е регистрирана яма (обр. 5.5). Колона от пясъчник с грубо загладена повърхност се откри в хоризонтална позиция върху подовото ниво. Диаметърът ѝ е 0,55 м; дължината ѝ е по-голяма от 1,80 м[2]. Архитектурни детайли от пясъчник са характерни за ранните строителни периоди от римския Фи-

Обр. 3. Пласт от II – III в. вляво и вкопаване от IV в. в централната част, между колоната и стената

Fig. 3. Layer from the 2nd – 3rd c. in the western part and a 4th c. pit in the central part, between the column and the wall

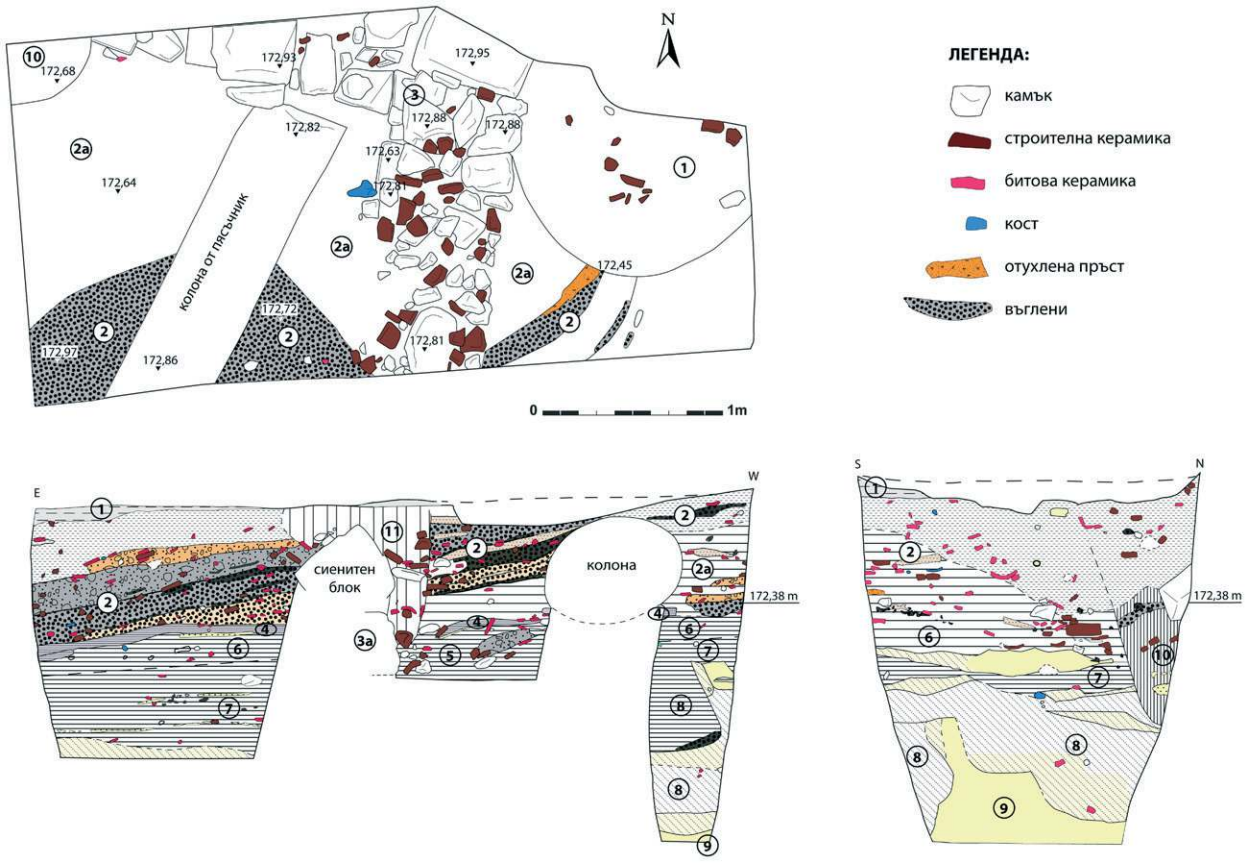

Обр. 4. Пласт с вкопавания, ранен елинистически период (IV – III в. пр. Хр.)

Fig. 4. Layer with pits, early Hellenistic period (4th – 3rd c. BC)

[1] Размерите са на източната стена. Западната не е разкрита изцяло, а само южната ѝ част, тъй като на север излиза извън границите на сондажа.

[2] Колоната не беше разкрита изцяло, тъй като част от нея попадаше в непроучени пластове извън границите на сондажа.

Обр. 5. План, западен и южен профил на сондажа: 1. Съвременни нарушения; 2. Пласт горели деструкции от сградата от IV в.; 2а. Негорели деструкции; 3. Каменни градежи на калова спойка, IV в.; 4. Подово ниво от трамбована глина, IV в.; 5. Вкопаване, IV в.; 6. Пласт от II – III в.; 7. Пласт от IV – III в. пр. Хр.; 8. Вкопавания от IV – III в. пр. Хр.; 9. Стерил от оранжева глина; 10. Яма от XII – началото на XIII в.; 11. Траншея за демонтиране на зид № 3 (автор Е. Божинова)

Fig. 5. Plan, southern and western cross-sections of the trench: 1. Modern disturbances; 2. Layer of burnt destructions of a 4th c. building; 2a. Non-burnt destruction; 3. Stone walls with clay bonding; 4. Rammed clay floor level, 4th c.; 5. Pit, 4th c.; 6. Layer from 2nd – 3rd c.; 7. Layer from 4th – 3rd c. BC; 8. Diggings, 4th – 3rd c. BC; 9. Sterile layer of orange clay; 10. Pit from 12th – beginning of 13th c.; 11. Trench after dismantling of wall No. 3 (author E. Bozhinova)

липопол (Топалилов 2012, 114 – 117; Боспачиева, Коларова 2014, 161 – 165). Позицията на откриване на колоната предполага, че тя е била преизползвана в сградата от IV в. Северният ѝ край почти опира до северната стена при ъгъла на сградата, където в градежа са поставени двата каменни блока. Разстоянието между тях от 0,60 м позволява да допуснем, че колоната е била поставена тук, като е възможно дори тя да е затворила в даден момент съществувал вход към помещението. Пластовете над пода са от светлокафява песъклива пръст в западната част, над която следва дебел пласт от горели деструкции. Тези два пласта са с денивелация от запад на изток и в най-източната част пластът с горели деструкции лежи върху глинобитния под (обр. 2; 5.2). Тази стратиграфска ситуация дава основание и двата пласта да се свържат с разрушаването на сградата. В тях са открити: елемент от желязна юзда, жетон за игра от смалта, две костени игли за коса, фрагмент от рибно блюдо *terra sigillata* със запазено релефно изображение на части от две риби, фрагмент от фиала с квадратна форма и два фрагмента от трапезени съдове с графити. Керамиката (битова и строителна) се датира във II – IV в.

Към периода на Античността се отнасят още няколко находки, открити в по-късните нарушения: костена игла за шев, бронзова монета на Антонин Пий, сечена във Филипопол и още един графит върху фрагмент от трапезен съд.

При проучвания в околните парцели данни има за голяма късноантична постройка, разположена в северна посока, с градежи на спойка от червен хоросан, в останките на която е открит мраморен постамент със страна на основата 0,62 м (Цончев 1956, 143, табл. II, обр. 15). Възможно е новоразкритата част от помещение да е свързана с този комплекс, въпреки разликите в начина на градеж.

Най-късната археологическа структура е яма от XII – началото на XIII в. в северозападния ъгъл, с кръгъл план и овално дъно, с обърнато-конично сечение (обр. 5.10). Запълнена е с еднороден пласт от тъмнокафява сбита пръст с малко въглени и бучки стерил. В източната част на сондажа пластовете са нарушени от две дълбоки съвременни вкопавания (XX в.), едното от които не е изчерпано до достигнатото ниво и вероятно е септична яма или кладенец без облицовка.

Литература

Боспачиева, Коларова 2014: М. Боспачиева, В. Коларова. Пловдив – град върху градовете Филипопол – Пулпудева – Пълдин. Пловдив, 2014.

Топалилов 2012: И. Топалилов. Римският Филипопол, том 1. Топография, градоустройство и архитектура. Велико Търново, 2012.

Цончев 1956: Д. Цончев. Принос към проучването на римската архитектура в Южна България. – Годишник на музеите в Пловдивски окръг, 2, 1956, 141 – 174.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 11 P. R. SLAVEYKOV STR. IN PLOVDIV

Elena Bozhinova, Slavka Cherneva-Tilkian

Summary

The site is situated at the southeastern slope of Dzhambaz tepe, in the central part of *Philippopolis*. The terrain is sloping from west toward east, where an area of 9 m^2 is studied (fig. 1), reaching a depth of 2.05 m.

A layer of the 4th – 3rd c. BC is registered above a sterile layer of orange clay (figs 4; 5.7). It comprises a grayish sandy deposit that is most probably formed as a result of mudbrick decomposition. Sandy horizontal strips probably mark habitation levels. A few pits with round and rectangular plans are dug (fig. 5.8). Hand-built and wheel thrown pottery sherds, including black-glazed pottery and a ceramic loom weight are found in this layer.

Above the Early Hellenistic layer follows a layer with the same characteristics but with artefacts dated to the 2nd – 3rd c. AD (figs 3; 5.6). No structures were found in it.

The next period of habitation of the terrain is during the 4th c. AD, when a building with stone walls with clay bonding is constructed (figs 2; 5.3). Two building phases of the walls are documented. It has a clayish floor (fig. 5.4) above which a burnt destruction layer is partially studied (fig. 5.2). A column made of sandstone is found above the floor, and is most probably reused in the 4th c. building.

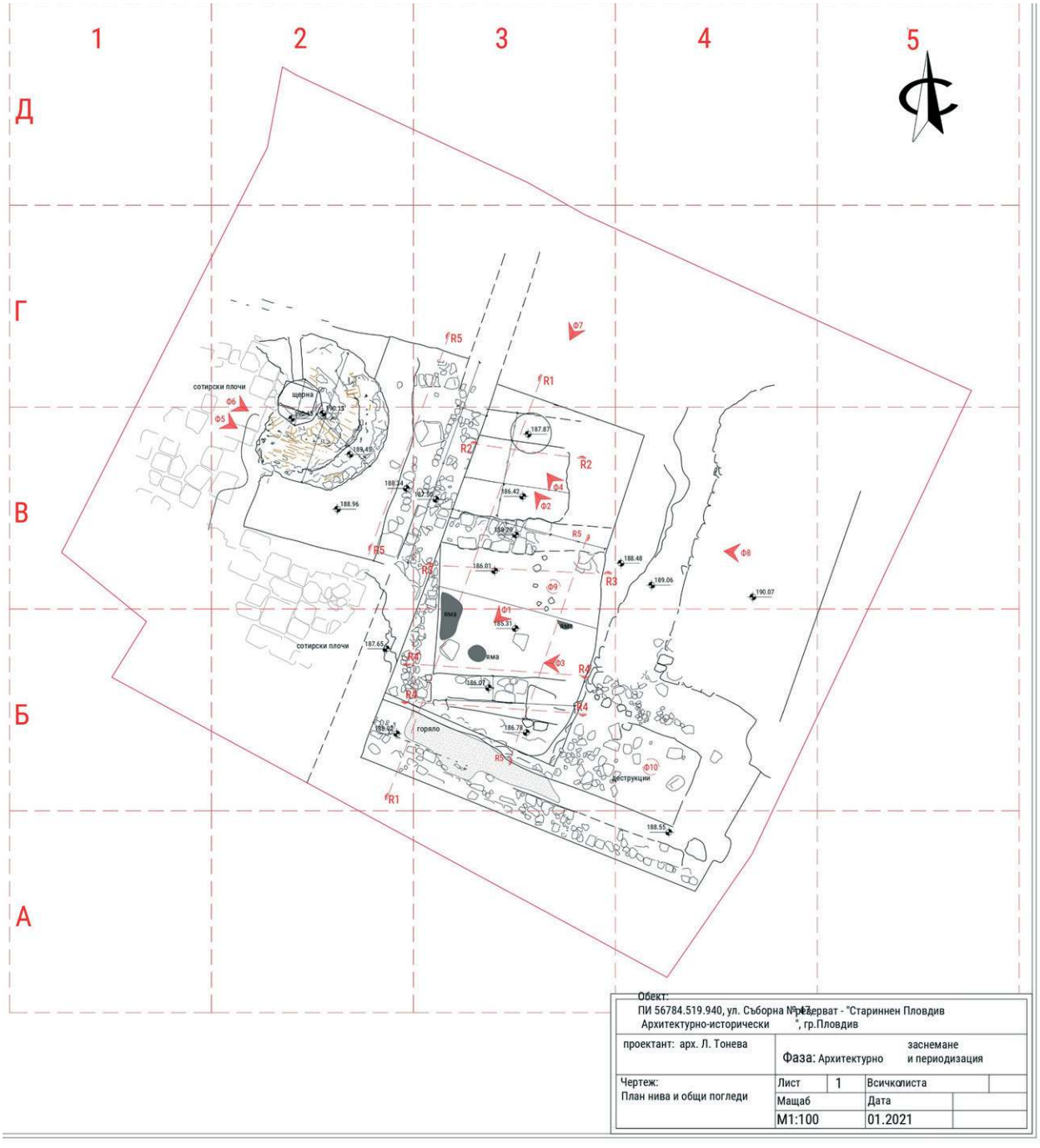
A pit from the 12th – beginning of the 13th c. is the only medieval feature preserved at the site (fig. 5.10). The medieval and probably part of the antique layers were destroyed during the building activities in the Ottoman and modern periods.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Slavka Cherneva-Tilkian, slavka4er@abv.bg

№ 59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „СЪБОРНА“ № 47 В ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова, Десислава Давидова

Общата площ на проучените структури е около 200 кв. м. Археологическите разкопки са извършени в поземлен имот с идентификатор 56784.519.940 (УПИ X II – 519.940, кв. 121), в границите на стара сграда, която е съборена с цел частична реконструкция и ново строителство (обр. 1). Най-ранните открити структури принадлежат към късноантичната епоха – зид с посока И – З, направен от камъни и тухлени пояси, споени с розов хоросан и дребни тухлени фракции. Върху него е констатирана замазка с врязана украса, имитираща квадров тип зидария (обр. 2). Разкритите части от зида са с разме-

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

ри 3 × 1,40 × 0,70 м. Конструкцията му е увредена вследствие пропукване, вероятно от земетресение или друг природен катаклизъм. Достигнато е хоросаново ходово ниво, върху което се откри монета от късноантичната епоха. Запазената част от нивото е силно деструктирана. Частично запазени следи от това хоросаново ниво в съседни сектори говорят, че вероятно се е оформяло по-голямо помещение, което в следващите епохи е било преструктурирано в по-малки пространства.

През средновековната епоха същият зид е използван, за да се обособи помещение с разкрита площ от около 21 кв. м. Констатиран е зид с посока И – З, направен от остатъчни квадрови блокове и единични тухли в междинните пространства. Независимо от наличието на хоросанова обмазка и следи от хоросан, спойката между елементите (камъни и тухли) е на кал. Това датира структурите не по-рано от X – XII в. Липсват керамични и други находки, които да потвърдят тази ранна датировка. Разкритите размери на зида са 3,30 × 1,20 × 0,60 м.

В периода между XII и XIV в. пространството търпи ново преустройство, като е обособено помещение с площ от около 14 кв. м. Откритата керамика в културния пласт е характерна за епохата, но концентрацията ѝ е слаба. Зидовете са претърпели изкривявания вследствие на естествения натиск от по-късния насип, принадлежащ към османската и възрожденска епохи. Констатираните и разкрити дължини на зидовете в това помещение са съответно 3,40, 3,40, 4,0 и 2,10 м. Структурите са изградени от квадрови блокове с различни размери и частично изявени и не повече от два последователни тухлени редове. Зидарията отново е на кал. Фугите между зидовете личат ясно и не са уплътнявани вторично или конструктивно.

От османската епоха, до началото на XIX в., са констатирани останки от най-малко две застроявания на терена. Наличието на обилно количество битова и строителна керамика, както и нумизматичен материал, характерни за епохата, доказват посочената датировка на културните наслагвания.

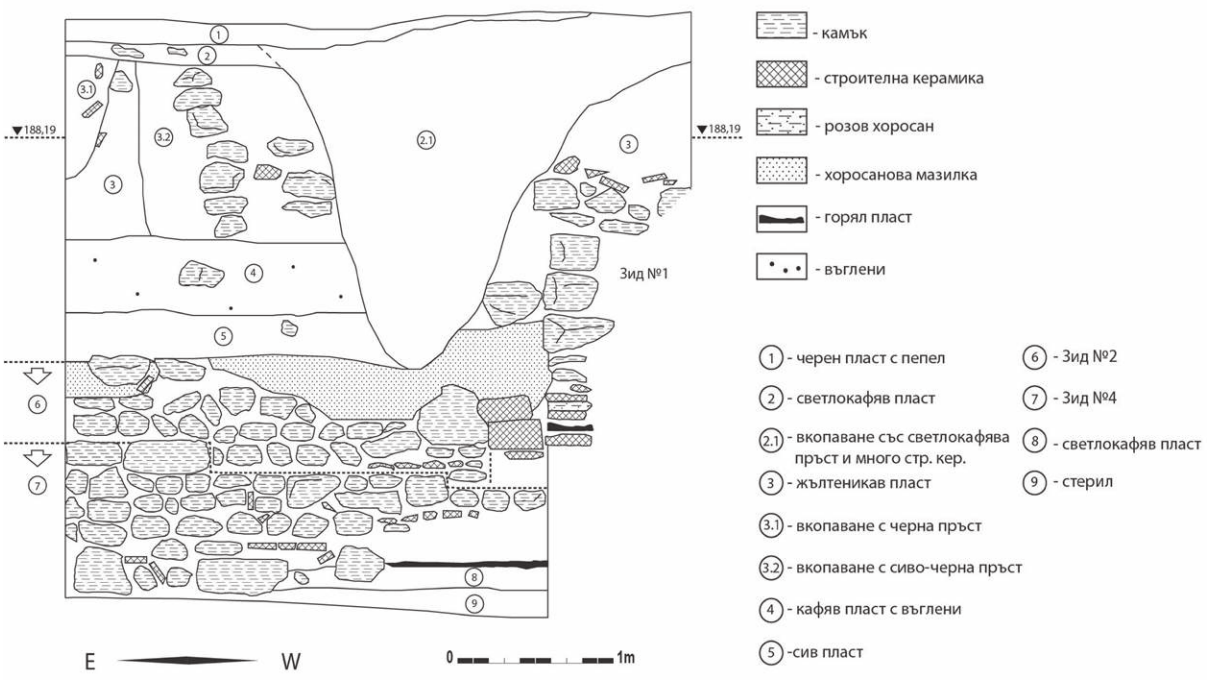
Следващият етап от проучването засяга възрожденската епоха. Тогава е усвоено цялото пространство на имота, като са обособени жилищна и дворна част. Съборена е последната османска постройка, деструкциите са използвани за нивелиране и дрениране на терена, а част от зидовете – като субструкция или междинни прегради на бъдещата жилищна постройка. Предполагаемото застрояване е станало към средата –втората половина на XIX в. Новата къща заема цялото проучено пространство от около 150 кв. м, в чийто обем ще се осъществява новото инвестиционно намерение. До началото на XX в. тя претърпява две преустройства, последното от които е констатирано при разрушаването на постройката чрез тухлени щампи с посочена година – 1891 г. Следващите са извършени през XX в. и са довели до сериозни изменения във фасадата и вътрешното пространство.

Обр. 2. Късноантичен зид, централен сектор

Fig. 2. Late antique wall, central sector

Към възрожденския период и съвременната епоха принадлежи частично проучена щерна с

Обр. 3. Южен стратиграфски профил в сондаж № 2

Fig. 3. South stratigraphic cross-section in trench No. 2

елипсовидна форма, ситуирана в дворната част на терена. Най-вероятно първоначалният вариант на структурата принадлежи към края на XIX и началото на XX в. Тя е била многократно ремонтирана и укрепвана, поради продължаващото ѝ функциониране към настоящия момент. Поради наличието на голямо количество вода в нея и липса на инвестиционно намерение в тази част на имота, същата се проучи частично, само с цел констатиране на формата и датиране на конструкцията.

След анализ на направеното проучване се оформят следните констатации относно проучената площ:

1. Теренът е обитаван продължително и без прекъсване от Късната античност до съвременната епоха.

2. Многократното застрояване и преустройства на пространството са довели до натрупване на културен пласт с дебелина от приблизително 6 м (обр. 3).

3. Най-голямо е културното наслояване от османската и възрожденска епохи, констатирано чрез строителни конструкции и археологически находки.

4. Археологическото проучване потвърждава констатираните в съседните обекти особености на тази градска част. Имотът е част от т. нар. „Турска махала“, чието обособяване се констатира чрез археологически, етнографски и архивни материали.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 47 SABORNA STR. IN PLOVDIV

Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

Summary

The total excavated area is ca. 200 m^2 (fig. 1). The earliest structure is a late antique wall, built of stones and brick courses, bound with pink mortar containing small brick particles. The wall is plastered with mortar with incised decoration imitating a square type of masonry (fig. 2). The construction is damaged by a crack as a result of a possible earthquake. Next to it, a late antique coin was discovered on a damaged mortar level, which continues partially in the neighbouring sectors.

During the Middle Ages, the same wall was used to form a room. An identical wall was discovered, built of residual square blocks and single bricks in the intermediate spaces. Despite the presence of mortar plastering and traces of mortar, the bonding was mud. Therefore, the constructions can be dated not earlier than the 10th – 11th c. AD.

In the 12th – 14th c. AD, a room was situated in the area. The cultural layer yielded pottery typical for this period. The constructions are built of square blocks, as well as partially visible and not more than two consecutive brick courses bound with mud.

In the Ottoman period, there were remains of at least two buildings dated by pottery and coins.

During the National Revival period the whole space was utilized with separately formed premises for residence and a yard. The supposed construction took place in the middle – second half of the 19th c., with several reconstructions.

A water reservoir in the yard was probably built at the end of the 19th – beginning of the 20th c. Reconstructions, even nowadays, are observed but further investigation was not carried out on this structure.

Zdravka Korkutova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, zdravka_p@abv.bg
Deseslava Davidova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, RAM.Plovdiv@gmail.com

---

№ 60. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ГРАДСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ГАЛЕРИЯ, УЛ. „СЪБОРНА“ № 14А В ПЛОВДИВ

Елена Божинова, Камен Станев

Проучването е проведено във връзка с ремонтни дейности в сградата на Градска художествена галерия – Пловдив. В двора на галерията са провеждани спасителни разкопки през 2007 г., когато са разкрити останки от сгради и некропол от съвременната и възрожденската епоха, османския период и Късното средновековие (Топалилов и др. 2008). При настоящия ремонт в едно от помещенията на пър-

вия етаж (с размери 3,30 × 4 м) са направени изкопни дейности под нивото на съвременния терен. Западната част на това помещение е преградена с арка с тухлен градеж на спойка бял хоросан (обр. 1). Антични градежи с арки са разкрити при проучвания на околните терени (Божинова, Станев 2012, 434 – 435; непубликувани разкопки на В. Танкова), което допускаше възможността ранна стена да е инкорпорирана при строежа на съвременната сграда. Последната е изградена по проект на арх. Йосиф Шнитер и е открита през 1881 г. като Областна девическа гимназия. В хода на разкопките се установи, че този градеж е свързан със сградата на училището, като арката е направена с цел да облекчи тежестта на стълбището към горните етажи. Проучваното помещение е функционирало като мазе, което в по-късен етап е запълнено като еднократно действие с насипен пласт с разнородни материали, най-късните от които са съвременни (XX в.). Достигнатата дълбочина от началото на проучване (кота 0 на сградата) е 2,60 м. Не са регистрирани археологически пластове и структури. Не е достигната коренна скала поради голямата дълбочина и малките размери на изкопа.

Сред по-значимите находки е сребърна закопчалка за книга, която може да бъде разпозната и като античен амулет с форма на къс меч, предвид почти идентичната форма на

Обр. 1. Общ поглед към проучваното пространство с арката

Fig. 1. General view of the excavated space with the arched wall

Обр. 2. Находки, открити при проучването: 1. Бронзов елемент от конска сбруя; 2. Сребърна закопчалка за книга или античен амулет; 3. Бронзов пръстен; 4. Бронзова монета от времето на Северите; 5. Мангър на Мехмед Челеби; 6. Мангър от XV в.; 7. Мангър на Сюлейман II

Fig. 2. Artefacts, found during the research: 1. Bronze element of horse harness; 2. Silver book clasp or ancient amulet; 3. Bronze fingering; 4. Bronze coin from the time of the Severan dynasty; 5. Ottoman mangir of Mehmed Celebi; 6. Mangir, 15th c.; 7. Mangir of Suleiman II

тези два типа предмети (обр. 2.2). Откриха се още и бронзов елемент от конска сбруя – разпределител на ремъци (обр. 2.1), бронзов пръстен (обр. 2.3), бронзова монета – рядка емисия на Филипопол от времето на Северите[1] (обр. 2.4) и три османски монети[2] – мангър на Мехмед Челеби (Мехмед I) от периода на междуцарствието (1403 –1413 г.) след смъртта на Баязид I и преди едноличното му управление (1413 – 1421 г.) (обр. 2.5), мангър от XV в., вторично пробит (обр. 2.6) и мангър на Сюлейман II (1687 –1691 г.) (обр. 2.7). Находките имат своята научна стойност, макар и без контекст, което обосновава необходимостта от внимателно проучване на съвременни пластове в археологическа среда.

Литература

Божинова, Станев 2012: Е. Божинова, К. Станев. Спасителни археологически разкопки на обект „Каблешковото училище", гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 434 – 436.

Топалилов и др. 2008: И. Топалилов, К. Станев, М. Колева. Спасителни археологически проучвания на ул. „Съборна" № 14 в Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 404 – 408.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS WITHIN THE BUILDING OF THE CITY ART GALLERY, 14 SABORNA STR. IN PLOVDIV

Elena Bozhinova, Kamen Stanev

Summary

During repairs of the City Art Gallery building, a wall with an arch built of bricks with mortar bonding was found (fig. 1). Ancient buildings with arch constructions have been excavated in the neighbouring areas which suggested that an earlier wall could be incorporated into the modern building. The excavations proved that the wall was an original part of the modern building. The studied layers date to the 20th c., even though some rare artefacts were also found in them (fig. 2).

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Kamen Stanev, Cyrillo-Methodian Research Centre – Bulgarian Academy of Sciences, 13 Moskovska Str., 1000 Sofia, kamen_stratioy@abv.bg

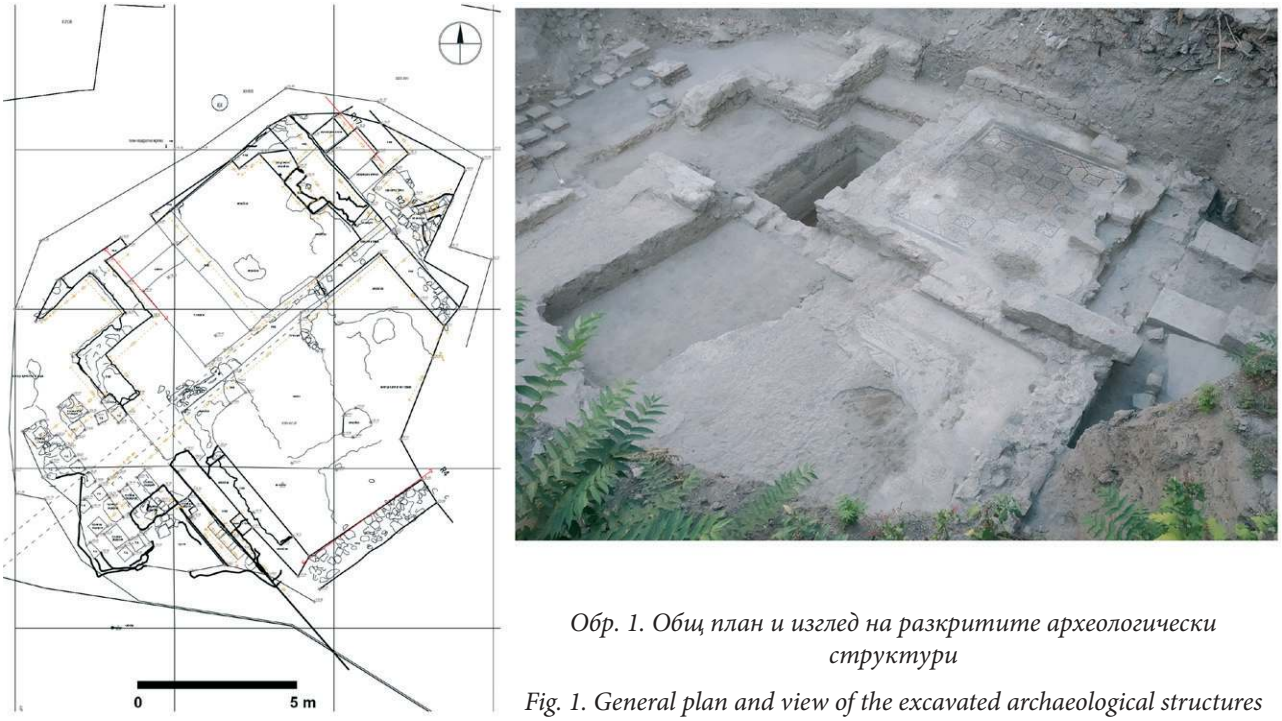
№ 61. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „АЛ. ПУШКИН" № 7А В ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова, Росен Пеевски

Проучваният терен, попадащ в УПИ XII-855, ПИ 56784.520.301, в кв. 434 по плана на централна градска част на Пловдив, се ситуира североизточно от укрепената територия на Филипопол, на 100 м северно от източната порта на античния град. Спасителни разкопки в непосредствена близост в съседните имоти са провеждани през 2005 г. (Танкова, Топалилов 2006) и през 2017 г., когато частично е проучен късноантичен архитектурен комплекс *extra muros*, с централно помещение с октогонален план и мозаечен под; установени са и помещения с хипокаустна инсталация (Мартинова-Кютова, Сенгалевич 2018, обр. 2).

В хода на проучването през 2020 г. са разкрити още помещения от същата голяма частна сграда (обр. 1), разположени на север от проучените през 2017 г. (обр. 2, 3). Изследвани са общо нови три верижни помещения. Помещение № 1 е частично разкрито, тъй като източната му част попада във съседния имот. Разкритата му част е северозападният ъгъл, северната и западни стени. Разкритите

[1] Монетата е определена от д-р Вървин Върбанов.
[2] Монетите са определени от д-р Игор Лазаренко.

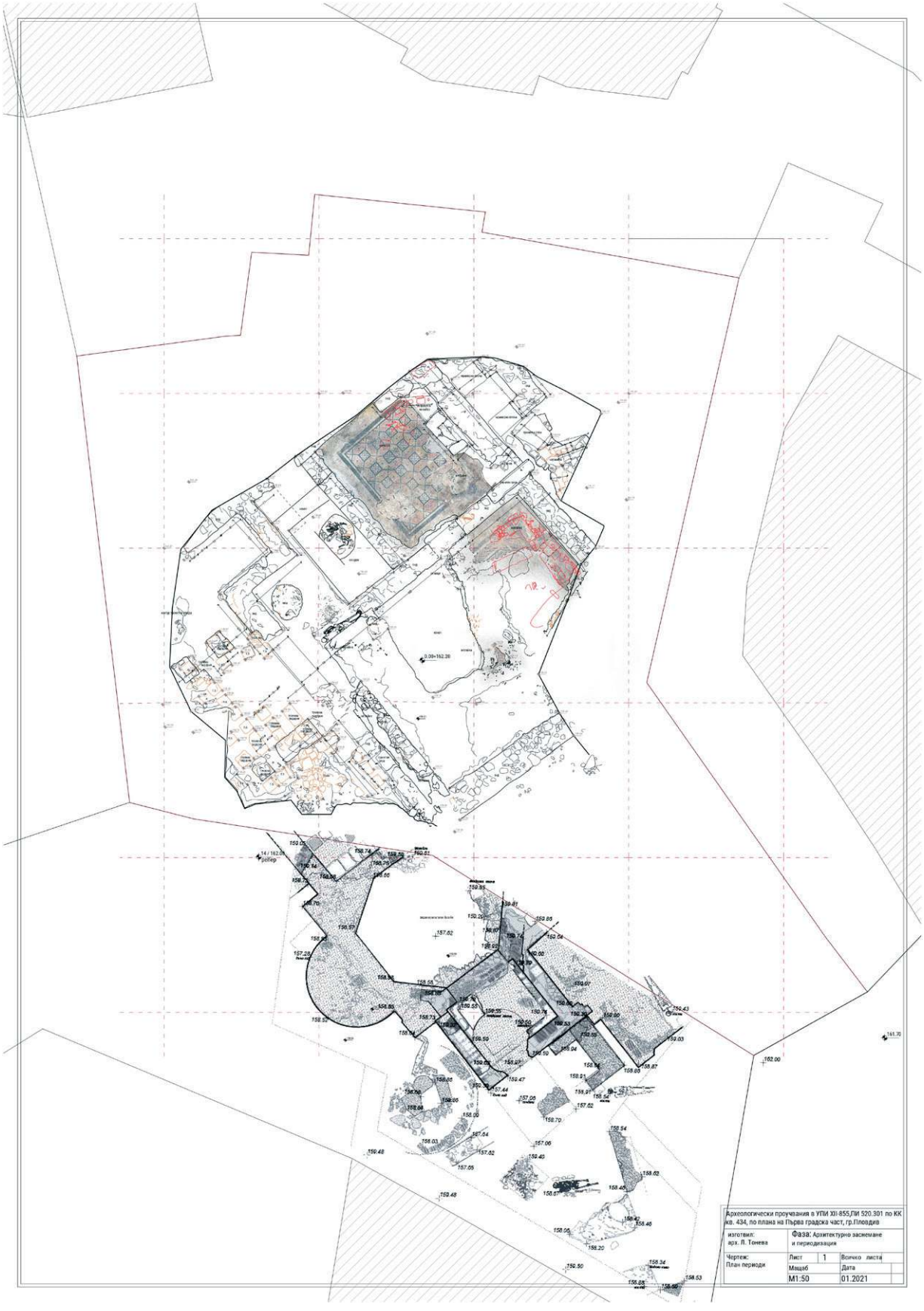
Обр. 1. Общ план и изглед на разкритите археологически структури

Fig. 1. General plan and view of the excavated archaeological structures

размери на помещението са 5,20 (С – Ю) и 3,40 (И – З). Има един вход от западната стена. Как първоначално е бил оформен прагът не може да се каже със сигурност, заради преустройството му през покъсния строителен период. При преустройството прагът вероятно е демонтиран, а нивото на входа е повдигнато общо с 0,40 м посредством не особено прецизна зидария от речни камъни и фрагменти от тухли с различна дебелина (от 4,5 до 8 см), споени с белезникав хоросан, примесен с малко количество счукана строителна керамика. Помещението е изградено от обработени камъни, споени с хоросан. От вътрешната страна стените му са били обмазани с розов хидрофобен хоросан, от който има запазени няколко фрагмента. В основата на северната стена на помещението в средата се разкри глинена тръба, която е отвеждала водата към зидан канал извън това помещение. До него е долепен друг канал. Двата канала излизат извън проучвания от нас имот. Подът на помещението е бил настлан с мозайка, от която са запазени фрагменти (обр. 4). Мозайката е с различни цветове – охра, червен, бял, зелен. От запазените фрагменти се вижда, че мозайката е в тъмен кант, в който е вписан друг правоъгълник от плетеници в охра, тъмносиньо, зелено и червено. В средата на помещението е имало медальон, от който е запазен много дребен фрагмент. Тази мозайка е изградена върху подложка от розов хоросан. От мозайката има запазен фрагмент и в южната част на помещението. В по-късен период, вероятно през VI в., при преустройство на сградата, вътре в това помещение са изградени две стени от тухли и камъни, споени с хоросан, които описват правоъгълник. В северната стена има отвор, които е свързан с тръбата и каналите. Условно нарекохме това помещение „басейн на западната стена на помещение № 1“. Вероятно при преправката на градежа е използвана квадра от бордюр на улица. Пак вероятно при поправките на сградата през VI в. мозайката е била заличена с хоросанов пласт с дебелина 8 – 10 см, в който открихме монета от VI в. Зидовете на помещението са с дебелина 0,70 – 0,80 м. Под пода в югозападния ъгъл на това помещение се разкри огнище.

Сградата е била вероятно с вход от север. На подобна реконструкция ни навежда фактът, че има добре маркирани прагове от мрамор.

Разкрито бе и друго помещение – № 2, разположено на запад от първото. Двете помещения са свързани помежду си с вход. Помещение № 2 е с размери 5 × 4 м, като стените му са изградени от обработени камъни, споени с розов хоросан. Източната стена на помещението е проследена само в основи. Тя е същевременно и западна стена за помещение № 1. Западната стена на помещение № 2 попада точно на границата на парцела. В по-късен етап тя е била преправена и градежът ѝ е от тухли и хоросан. Южната и северна стени са изградени от обработени камъни, споени с хоросан. В помещението се е влизало от север, където се разкри добре изявен праг. Сградата и помещенията са фундирани много дълбоко, на дълбочина 1,60 м под подовото ниво. Фундаментът на сградата е в стерилната глина, изграден от обработени камъни, споени с розов хоросан. Основата е била обмазана с розов хоросан, който на места е запазен. Стените на помещението са с дебелина 0,80 м.

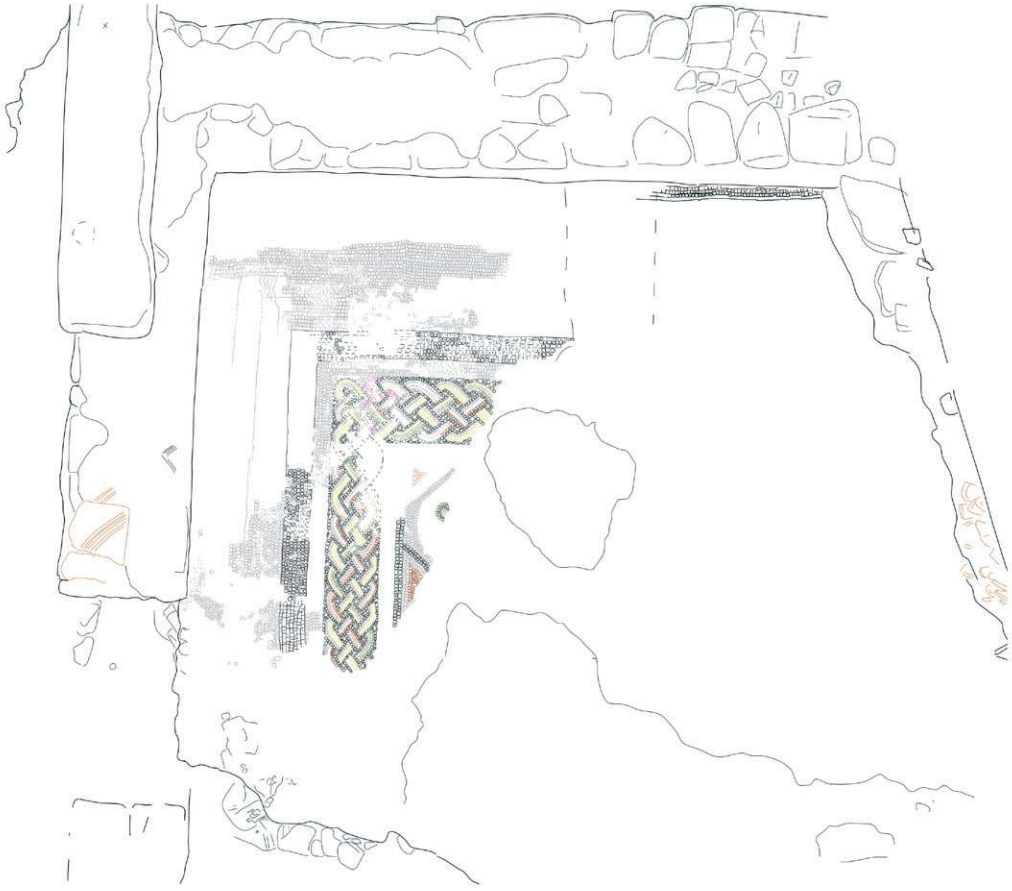
Обр. 2. План на сградата с разкритите през 2017 г. части (вкл. по Мартинова, Сенгалевич 2018, обр. 2) и новоразкритите помещения

Fig. 2. Plan of the building with the sections excavated in 2017 (incl. after Мартинова, Сенгалевич 2018, обр. 2) and the newly unearthed rooms

Обр. 3. Общ план на сградата с означени строителни периоди (по Мартинова, Сенгалевич 2018, обр. 2)

Fig. 3. General plan of the building with indicated construction periods (after Мартинова, Сенгалевич 2018, обр. 2)

Обр. 4. Подова мозайка в помещение № 1

Fig. 4. Floor mosaic in room No. 1

В помещение № 2 е изцяло запазена подова мозайка (обр. 5). Тя е съставена от тесери с различна форма и големина, а цветовете са охра, червено, бяло, розово и черно. Композицията е изцяло от геометрични мотиви, които са много хармонични. Тя се състои от 20 квадрата с вписани диагонални линии, както и диагонални линии между квадратите. Кантовете са от черни тесери, а ромбовете са от розови тесери. В по-късната преправка подът и на това помещение е бил застлан с пласт от розов хоросан с дебелина 8 см. Над това ниво се разкрива значителен пласт от пепел, вероятно от опожаряване на сградата, а над него се откриват много фрагменти от строителна керамика, вероятно от срутения покрив на сградата.

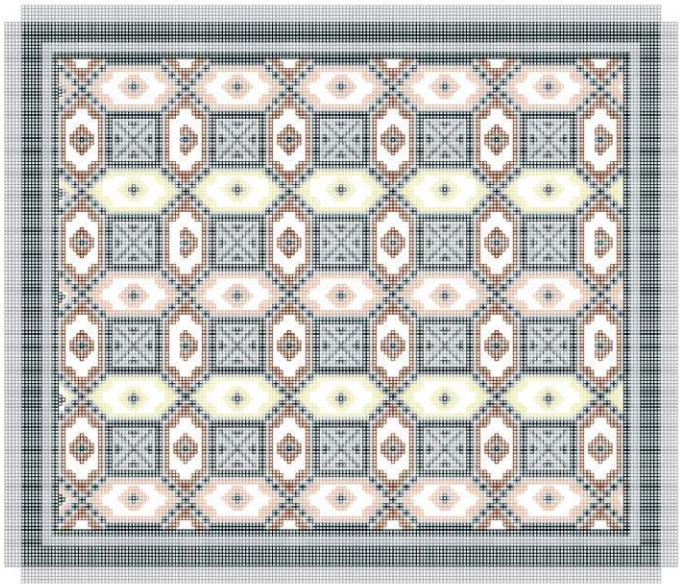
След това помещение в южна посока се разкри и помещение № 3, синхронно с първите две и аналогично по начин на изграждане. Между помещение № 2 и помещение № 3 е имало вход и вероятно малък коридор. Между двете помещения се разкри гробна яма с овален план (диаметър 1,4 м), в която имаше скелет на мъжки индивид в свито положение, който е погребан заедно с куче. Гробен инвентар липсва.

Помещение № 3 е с хоросанов под. То е с Г-образен план. Това помещение е с доста добре запазен хипокауст. Част от помещението не е проучена, тъй като попада в съседен имот. Над хипокауста е имало хоросанов под, който е бил настлан с подова мозайка, от която на места личат няколко фрагмента. В това помещение до западната стена се разкри колективна монетна находка от 30 монети.

Зидовете на сградата са масивни. Дебелината им е 0,80 м, а в суперструкция са запазени от 0,40 м до 1,00 м над първоначалното ниво на праговете. Субструкцията им е с дълбочина 1,50 – 1,60 м под подовото ниво. В градежа на основите преобладават средноголеми речни камъни, но са използвани и ломени, споени с бял хоросан, наситен с пясък и малко количество парченца от едро счукана строителна керамика. Във височина зидовете имат добре оформени гладки лица от речни и ломени камъни, подредени в редове. Надзижданията са осъществени с преупотребени строителни материали или със землен насип и строителен трошляк. На новото ниво на праговете отговаря хоросаново подово ниво, частично запазено в помещения № 1 и 3. Големи участъци от това по-късно ниво са унищожени от последвали вкопавания на боклучни ями от възрожденската епоха, а на места настилката е хлътнала. Проучената част от сградата е продължила да функционира, но вече е била без подово отопление. Не са констатирани промени на сградата във височина. Сводовото ѝ покритие е оцеляло до окончател-

Схема мозайка

Детайл ъглов елемент:

Детайл рамка:

Детайл централен елемент:

Обр. 5. Подова мозайка в помещение № 2

Fig. 5. Floor mosaic in room No. 2

ното ѝ изоставяне, тъй като фрагментът от рухналата сводова конструкция е открит паднал върху хоросановия под от втория строителен период.

Разкрити са три ями с преобладаващи материали от Средновековието и османската епоха. В проучвания обект са разкрити няколко гроба от епохата на Средновековието.

На обекта се откриха и множество мраморни фрагменти от сградата.

Литература

Мартинова-Кютова, Сенгалевич 2018: М. Мартинова-Кютова, Г. Сенгалевич. Археологическо проучване на УПИ XIII.520-1677, кв. 434-нов, ул. „Ал. Пушкин“ № 5, гр. Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 276 – 278.

Танкова, Топалилов 2006: Ж. Танкова, И. Топалилов. Спасителни разкопки на ул. „Ал. Пушкин“ № 4 в Пловдив. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 260 – 262.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 7A AL. PUSHKIN STR. IN PLOVDIV

Zdravka Korkutova, Rosen Peevski

Summary

The excavations covered an area of ca. 120 m^2.

Three new rooms of a large late antique building, partially excavated in 2017, were unearthed (figs 1 – 3). Room No. 1 features an entrance on its west wall, which has been reconstructed into a raised threshold at a later phase. The room itself was built of hewn stones bound with mortar. On the inside, the walls were coated with pink hydrophobic plaster. The northern wall is pierced by a water pipe, connected to a branched masonry drain. Mosaic fragments cover the room floor (fig. 4). Pink mortar is used for a base. Two new walls of bricks and stones, bound with white mortar, were built at a later phase on the mosaic floor with entrance to the pipe. This reconstruction adds a layer of mortar on the mosaic floor and a 6th c. coin was found in the mortar.

Room No. 2 is situated west of Room No. 1. Both were built in the same masonry. Room No. 2 has underwent a reconstruction, similarly to Room No. 1, with a well-marked threshold to the north. The foundations of the building are as deep as 1.60 from the floor level. The walls of both rooms are 0.80 m wide.

In Room No. 2 a mosaic floor is almost completely preserved, with colours of red, ochre, white, yellow and black (fig. 5). The mosaic base and the renovation layer are also of pink mortar. Above it, an ash layer with roof tiles suggests that the destruction of the building has been caused by fire.

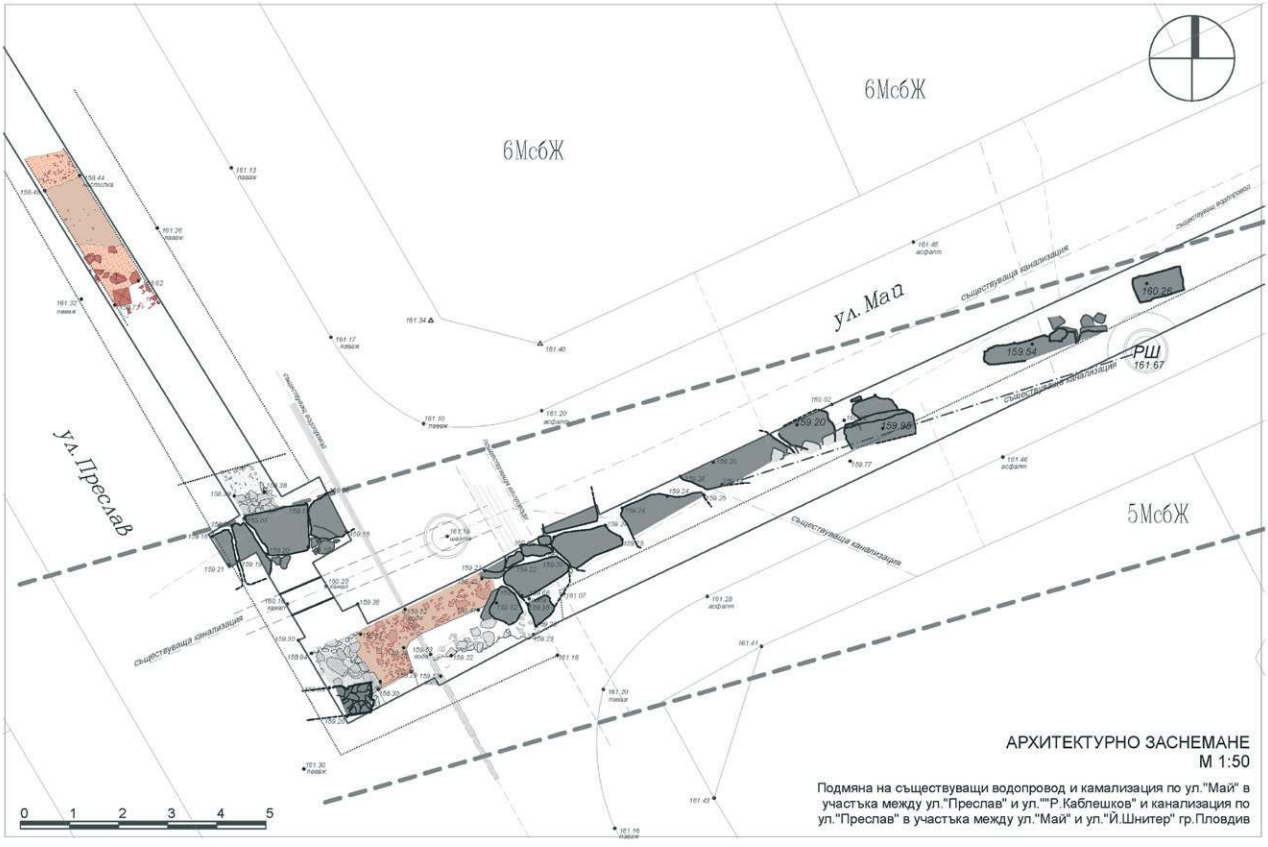
Room No. 3 is similar to the first two and features the same way of construction. Between Rooms Nos 2 and 3 there was an entrance and probably a small corridor. A grave pit was discovered between them, with a human and a dog skeletons buried. The room consists of a hypocaust and mortar floor, over which mosaic fragments were found and a collective find of 30 coins.

Zdravka Korkutova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, zdravka_p@abv.bg
Rosen Peevski, rokacster@gmail.com

№ 62. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „МАЙ“ И УЛ. „ПРЕСЛАВ“ В ПЛОВДИВ

Биляна Груева-Здравчева

Спасителното археологическо проучване е проведено във връзка с инвестиционен проект на В и К – Пловдив, за подмяна на съществуващ водопровод и канализация по ул. „Май“, в участъка между ул. „Преслав“ и ул. „Т. Каблешков“ и канализация по ул. „Преслав“ в участъка между ул. „Май“ и ул. „Й. Шнитер“. В строителния изкоп са регистрирани съоръжения от съвременна техни-

Обр. 1. Архитектурен план на разкритията

Fig. 1. Plan of the excavated structures

ческа инфраструктура – действащи водопроводи и канализация, кабели от електическа мрежа и други.

Археологическото проучване е проведено в обема на строителния изкоп, който е с Г-образна форма, широчина 1,50 м и дълбочина от 2 до 2,70 м. В резултат на изкопните дейности до достигане на проектната кота са документирани следните археологически структури (обр. 1).

Сектор по ул. „Преслав“. Разкрити са следните структури: подово ниво от кирпич и нападала покривна конструкция. Южно от тези деструкции се регистрира пласт с висока концентрация на фрагментирана антична керамика. Разкритията вероятно принадлежат на яма с депозит от бракувана продукция, която е част от керамичен комплекс с пещи за производство на антична керамика от края на II в., открит в близост на ул. „Т. Каблешков“ № 14 (Топалилов, Станев 2008, 393). Поради ограничената площ, на която се извърши проучването, не е изяснен размерът на ямата, която продължава в непроучената площ. Южно от тези структури са разкрити четири сиенитни плочести блока, запазени *in situ* – част от настилката на антична улица с посока изток – запад (*decumanus*).

Сектор по ул. „Май“. Навлизайки в трасето на ул. „Май“ е разкрито продължението на улицата (*decumanus*) в източна посока. Открити са още 13 запазени *in situ* плочести сиенитни блока с различни размери. Общо уличната настилка е документирана в протежение на 18,64 м. Южно от улицата е разкрит зид с посока изток – запад, граден от ломен камък, споен с розов хоросан с дребна фракция тухла и единични ломени камъни. Зидът е положен върху настилка, изградена от фрагментирана строителна керамика. В настилката са употребени и единични фрагменти от мраморна стенна облицовка.

На изток, по ул. „Май“, се разкри гробно съоръжение със запазени дължина 2,74 м и широчина 1,60 м (обр. 2). Гробното съоръжение е правоъгълна гробна камера, градена от ломен камък с единични фрагменти от тухла на кал и ориентация изток – запад. Запазени са частично източната, западната и северната страници на гробното съоръжение. Подът е изграден от дребни ломени камъни и фрагменти от тухли, споени с хоросан с тухлен прах. Костни останки не са открити. Липсва гробен инвентар. Открити са фрагменти от стенописна украса в червено и бяло. Върху няколко фрагмента на бяла основа са нанесени с червена боя геометрични мотиви. Гробното съоръжения е разрушено от съвременни строителни дейности в терена.

Обр. 2. Общ изглед на разкритото гробно съоръжение

Fig. 2. General view of the excavated burial chamber

Стратиграфски гробното съоръжение стои над трасираната антична улица с посока изток – запад (*decumanus*). То е изградено частично върху настилката от сиенитни плочи. Очевидна е принадлежността му към западния късноантичен некропол на Филипопол. В близост са открити и гробове с покритие от стреховидно поставени тегули (Мартинова-Кютова 2004, 139).

Улицата принадлежи на ортогоналната улична система на античния град в равнината. В близост са открити пещи за битова керамика, комплекс за производство на строителна керамика и работилница за мраморни изделия, което създава впечатление за наличие на занаятчийски квартал.

При археологически проучвания досега не е локализирано западното трасе на крепостната стена южно от хълма Сахат тепе. Този факт поставя въпроса дали новоразкритата улица е включена във външния фортификационен пръстен на античния град или е *extra muros*.

Литература

Мартинова-Кютова 2004: М. Мартинова-Кютова. Нови данни за топографията на Филипопопол в низината. – Годишник на археологическия музей – Пловдив, IX, 2, 2004, 137 – 145.

Топалилов, Станев 2008: И. Топалилов, К. Станев. Пловдив. Спасителни разкопки на ул. „Т. Каблешков“ № 14. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 391 – 394.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ALONG MAY AND PRESLAV STREETS IN PLOVDIV

Bilyana Grueva-Zdravcheva

Summary

The rescue archaeological excavations were carried out due to the replacement of an existing water conduit and sewerage, within the limits of the construction trenches. The surveyed area is situated north-west of the agora of *Philippopolis* and at the south-western foot of the Sahat Tepe Hill (fig. 1).

A sector of an ancient street 18.64 m long, running east – west (*decumanus*), was excavated. The pavement consisted of syenite stone slabs. The street was part of the orthogonal street system of the ancient city in the plain.

A pit located north of the street, containing a greater concentration of fragmented Roman pottery and a significant amount of debris was found. This area belonged probably to a landfill with deposits of waste production, related to a ceramic production complex with pottery kilns from the end of the 2nd – beginning of the 3rd c. AD excavated nearby at a site at 14 T. Kableshkov Str.

On the pavement of the ancient street, a grave was found (fig. 2) – a rectangular burial chamber, east – west oriented, built of quarry stones and brick fragments. The eastern, western and northern walls of the chamber were preserved. The floor consisted of small quarry stones and brick fragments, bonded with brick dust mortar. Bone remains *in situ* and grave goods were not found. Fragments of mural decoration in red and white were found. The grave was destroyed by modern construction activities. It belonged to the western late antique necropolis of *Philippopolis*.

Bilyana Grueva-Zdravcheva, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, biliana.gryeva@abv.bg

№ 63. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КАПИТАН РАЙЧО“ № 53 В ПЛОВДИВ

Здравка Коркутова, Десислава Давидова

Археологическите разкопки са извършени в имот с идентификатор 567484.523.512 (УПИ II – 523.512) в гр. Пловдив. При проведените проучвания бе достигнато ниво от 3,50 м. Археологически структури с по-голяма концентрация се откриха в южната половина на имота. Структурите са нарушени от късни строителни намеси от края на XIX и началото на XX в., както и от плана на застрояване на тази част на града през 70-те години на XX в. На терена се забелязват основите на старите къщи, които са построени в началото на XX в., вкопани на 1,80/ 2,0 – 3,0 м от нивото на съвременния терен, както и останки от четири септични ями. Те в една част са построени върху останките от по-ранните градежи. За строителството на къщите са използвани камъни от археологическите структури.

За изясняване на ситуацията в северната част на терена бе заложен сондаж, чрез който да се установи в дълбочина наличие или отсъствие на археологически структури. Това бе наложено заради строителни намеси на бившия собственик на имота, констатирани с протокол от 09.10.2019 г. на МК.

Сондаж 1 има размери 2,40 × 5 м. Дълбочината на сондажа е 2,70 м и бе достигната стерилна пръст. Сондажът се намира в централната северна част на имота. В него не се намериха археологически структури и материали.

В хода на проучването в източната част на имота бе проучена част от улица. Тя е много фрагментирана и лошо запазена. Ориентирана е север – юг, с разкрити дължина 7,90 м и ширина 2,60 м, като продължава на юг и участъци от нея попадат под съвременната улица. Изградена е от сиенитни камъни. В западна посока са разкрити няколко бордюра с размери 1,77 × 0,57 м. Камъните на уличната настилка са разместени, вероятно от земетресения и от по-късни строителни намеси. До улицата в източна посока се забелязват останките от зидан канал и водопроводна тръба, които според материалите могат да се отнесат към епохата на Средновековието.

Камъните в североизточна посока са използвани като основа за зид, изграден от ломен камък, споен с бял хоросан, натрошена строителна керамика и дребни камъни (основите и мазето на къщата изградена през 20-те години на XX в.).

В средата на улицата е бил изграден покрит канал, настлан със сиенитни плочи, който е отвеждал отпадните води. Каналът е запазен в много фрагментирано състояние. Над канала във височина се забелязват камъни с трамбовка от глина, а над тях е била положена уличната настилка.

В участъка източно от улицата, на разстояние 1,80 м от него, до границата на имота се натъкнахме на паднали блокове от уличната настилка.

В южната централна част на обекта се разкри част от пещ за керамика, която е била разрушена от пожар. Материалите са най-общо от II – VI в. Освен тях се намират и материали от XIII – XIV в. Останалата част от останките на пещта попадат извън границата на проучвания от нас обект.

До пещта се разкриха основи на две средновековни помещения. Градежът им е от ломени камъни, споени с кал. Те са изключително нестабилни. Материалите от тях са от периода XII – XIV в.

В западна посока от кардото се разкриха основи на сграда с верижен план, от която имаме едно помещение с размери 6 × 2 м. То е изградено от грубо обработени камъни, споени с кал. Градежът е изключително нестабилен. Основите на сградата са вкопани в стерилната пръст. Материалите в това

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

помещение са от II – III в. В обема на това помещение се наблюдават три по-късни вкопавания от XII – XIV и XIX – XX в., които нарушават голяма част от сградата. Тя вероятно продължава в южна посока извън проучвания от нас терен.

В северна посока от тази сграда се разкри основа (подложка) на друга улица (декуманус), ориентирана изток – запад. Проследи се частично трасето на тази улица. Разкритата част е 6 м, като целостта е нарушена от по-късни вкопавания от Средновековието и съвремието. Разкриха се и няколко плочи от канала под улицата и трамбовката от ломени камъни, споени с кал. Камъните от подложката, плочите и бордюрите липсват и вероятно са използвани за строителен материал в късните епохи. На север от останките от улица се разкри половин питос, вкопан в стерилната пръст, чието ниво в тази част на терена е високо. На дъното на питоса се намери монета от III в. В дълбочина двете улици правят кръстовище, като оформят инсула.

Проучени са две ями от XII – XIV в. с кръгла форма. И двете бяха запълнени с много фрагменти от битова керамика, характерна за периода.

В северната част на имота се установи че, кардото продължава. Улицата е запазена само в подложка от ломени и речни камъни, споени с кал и е във фрагментирано състояние, много разрушена и обрушена. Това е било вследствие на многократните строителни намеси не терена най-вече в XX в.

Обр. 2. Участък от декуманус с улична канализация

Fig. 2. Section of a decumanus street with a sewer

Обр. 3. Фрагмент от крепостната стена

Fig. 3. Section of the fortress wall

Бе разкрита и част от друга улица – декуманус – отново във северната част на имота, от която се проучиха няколко каменни блока. Нейното трасе се забелязваше в северния профил. Тези останки бяха документирани, след което профилът се срути заедно с част от съвременната бетонна стена над него.

В североизточния ъгъл на проучвания от нас имот се разкри отново част от улицата, а над нея много малка част от крепостната стена на Филипопол. Стената е ползвала за основа трасето на улицата. Доколкото успяхме да видим в профила, тя е изградена от големи сиенитни каменни блокове, запълнена с емплектон от дребни и едри камъни споени с розов хоросан. Тази стена се вижда само в профил.

При проучването на имота в югоизточната част върху кардото и до него бяха разкрити шест средновековни гроба – три мъжки и три женски. В два от женските гробове имаше гробен инвентар

– гривни и обеци. Останалите бяха без инвентар. Погребани са според християнската традиция, с ориентация запад – изток.

При проведеното проучване са намерени фрагментирана керамика от различни епохи – Античност, Средновековие и Възраждане, открити са и средновековни бронзови накити, както и 50 монети от Античността.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 53 KAPITAN RAYCHO STR. IN PLOVDIV

Zdravka Korkutova, Desislava Davidova

Summary

The excavations covered an area of 844 m^2. The thickness of the cultural deposits was 3.50 m. The archaeological structures concentrated in the southern part were severely damaged. In the eastern part of the property, a *cardo* street was documented, paved with syenite stones. The street was crossed by a medieval drain and a water pipe conduit, and continued north. In the middle of the street, a covered drain was built for the wastewater. A rammed clay layer covered the stones of the drain.

A part of a pottery kiln was discovered in the south-central part of the terrain. The materials are generally from the 2nd – 6th c. AD but fragments from the 13th – 14th c. were also found. Two rooms' foundations were found next to the kiln with materials dating it to the 12th – 14th c. West from the *cardo*, a chain-planned building was found with foundations in the sterile soil. The materials found allow dating this building to the 2nd – 3rd c. AD. To the north of this building, a part of the foundation of a *decumanus* was discovered. Several fragments of the drain were found in poor condition. Next to the *cardo*, half a *pithos* was discovered with a 3rd c. coin at the bottom. In the southeastern area, six Christian graves were found in the layer above the *cardo*. Two female burials contained bracelets and earrings.

From the period 12th – 14th c., two round pits were studied. Both were filled with numerous fragments of household pottery.

To the north, several stones of another *decumanus* were discovered in the northern cross-section. In the northeast corner, the fortress wall was discovered with the street as its base. It was constructed of large syenite stone blocks and *emplecton*.

Zdravka Korkutova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, zdravka_p@abv.bg
Deseslava Davidova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, RAM.Plovdiv@gmail.com

---

№ 64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДВОРА НА ВТОРО ОСНОВНО УЧИЛИЩЕ „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“, СТАРА ЗАГОРА

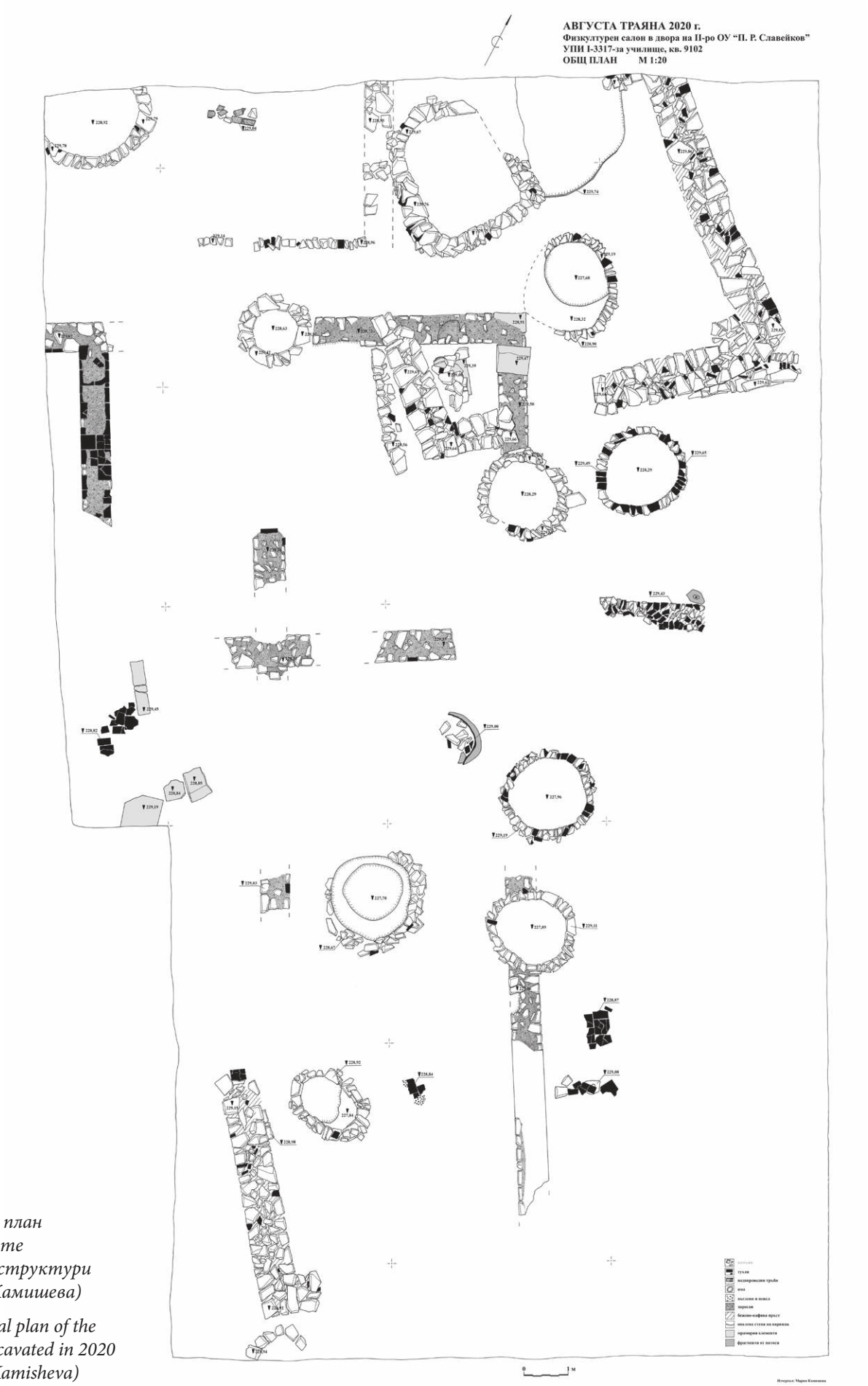
Мария Камишева, Атанас Атанасов

Обектът попада в западната част на укрепената територия на Августа Траяна, непосредствено над форумния комплекс при западната порта. До момента в двора на училището не са провеждани археологически проучвания и единствените наблюдения са свързани с изкопни дейности през 30-те години на XX в.

Проучванията през 2020 г. се провеждат във връзка с инвестиционни намерения на Община Стара Загора за изграждане на физкултурен салон в западния двор на Второ основно училище „П. Р. Славейков“. Археологическият екип е с ръководител ас. Мария Камишева и зам.-ръководител Атанас Атанасов, двамата от РИМ – Стара Загора. Първоначалните размери на терена за проучване бяха 16,40 × 30,80 м (505,12 кв. м), а впоследствие бяха увеличени на 19 × 36,60 м (695,40 кв. м) (обр. 1).

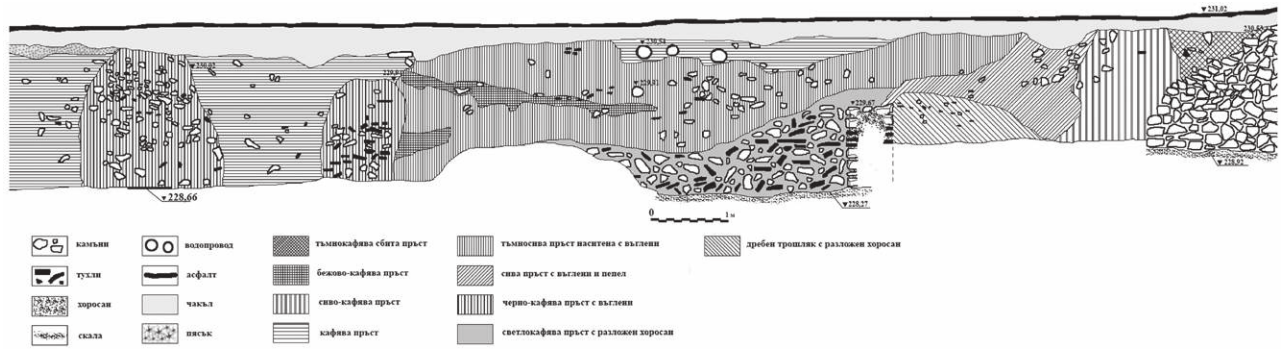
До момента на терена са разкрити структури от четири строителни периода (обр. 2):

I строителен период (II – средата на III в.). До момента от този строителен период са установени структури в северната част на проучвания терен. Разкрити са останки от зидове, изградени от жълт травертин, частично запазени. Ширината им е 0,58 м. В запазените си части те оформят поме-

Обр. 1. Общ план на проучените през 2020 г. структури (автор М. Камишева)

Fig. 1. General plan of the structures excavated in 2020 (author M. Kamisheva)

Обр. 2. Западен профил (автор М. Камишева)

Fig. 2. Western cross-section (author M. Kamisheva)

Обр. 3. Сграда със зърнохранилища от XII – XIV в. (снимка Цв. Четъшки)

Fig. 3. Building with granaries from 12th – 14th c. (photo Ts. Chetashki)

щение, с размери 3,50 м (С – Ю) и 3,80 м (И – З), което към момента не може да се свърже с конкретна структура на терена.

II строителен период (средата на III – IV в.). С този период е свързано изграждането на сграда с масивни зидове от ломени камъни и тухли, споени с розов хоросан. Ширината им е 0,68 м. Тя е разположена в западната част на терена и към момента размерите ѝ са 10,90 м (И – З) и 20,20 м (С – Ю). Сградата се развива в западна посока, където попада под трасето на ул. „Х. Д. Асенов". В нея са обособени няколко помещения с размери 6,50 × 3,20 м и 6,50 × 4,90 м. Входовете на установените помещения, както и на други, към момента не могат да бъдат определени поради големите разрушения през следващите строителни периоди.

Вероятно към този период трябва да се отнесат и многобройните фрагменти от мраморни елементи – блокове, бази, капители, корнизи и облицовъчни плочки, които са силно натрошени. В края на периода, когато вероятно тази сграда е спряла да изпълнява първоначалните си функции, в едно от помещенията е ситуиран питос.

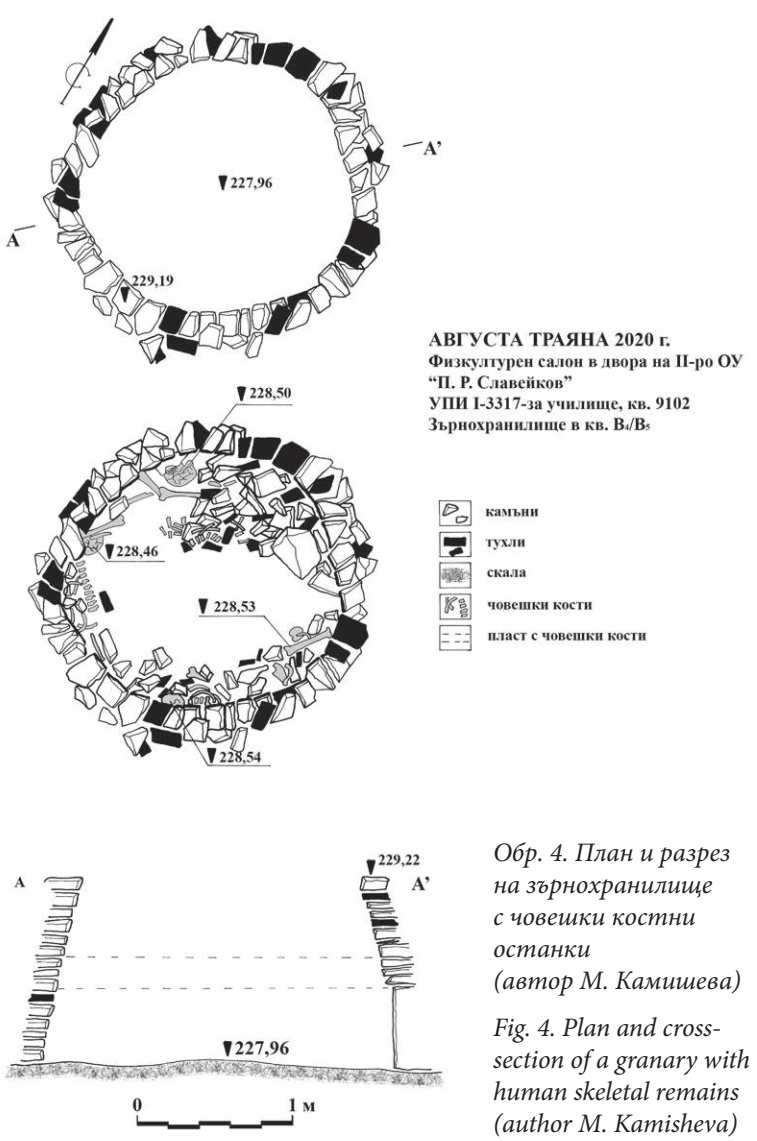
От периода края на X – XI в. не са разкрити структури, но на различни места около запазените антични зидове се откриват керамични фрагменти, съответстващи на тази епоха.

III строителен период (XII – XIV в.). В северната част на проучвания терен е ситуирана сгра-

да с размери 6,12 × 6,94 м и вход от юг с ширина 1,90 м. Под югоизточния ѝ ъгъл се разкрива по-ранен зид, който може да се определи като първи строителен период на сградата. Планът ѝ не може да се проследи детайлно, поради факта, че цялата ѝ северна част е демонтирана, вероятно поради строителството на изцяло разкритата (обр. 3).

Пред входа на сградата се открихa и проучиха две зърнохранилища, които в по-късен период са използвани за боклучни ями. Те са изградени от ломени камъни и фрагменти строителна керамика, споени с белезникава глина. Фундирани са до скалистия терен. Западното е ситуирано по трасето на античния зид, като в дълбочина го е разрушило изцяло. На места по стените на зърнохранилищата се забелязват остатъци от измазване. В основата си едното е изградено от големи мраморни блокове, които вероятно са преизползвани при разрушаване на античните сгради. Размерите на зърнохранилищата са съответно 1,60 × 1,66 м диаметър и дълбочина 1,30 м и 1,56 × 1,60 м диаметър и дълбочина 1,40 м.

Във вътрешността на сградата бе проучено още едно подобно зърнохранилище с диаметър 2,0 × 1,90 м. То е с по-голяма дълбочина от нивото на скалистия терен, в който е вкопано с 0,60 м. Възможно е то да принадлежи към сградата от първия период.

Обр. 4. План и разрез на зърнохранилище с човешки костни останки (автор М. Камишева)

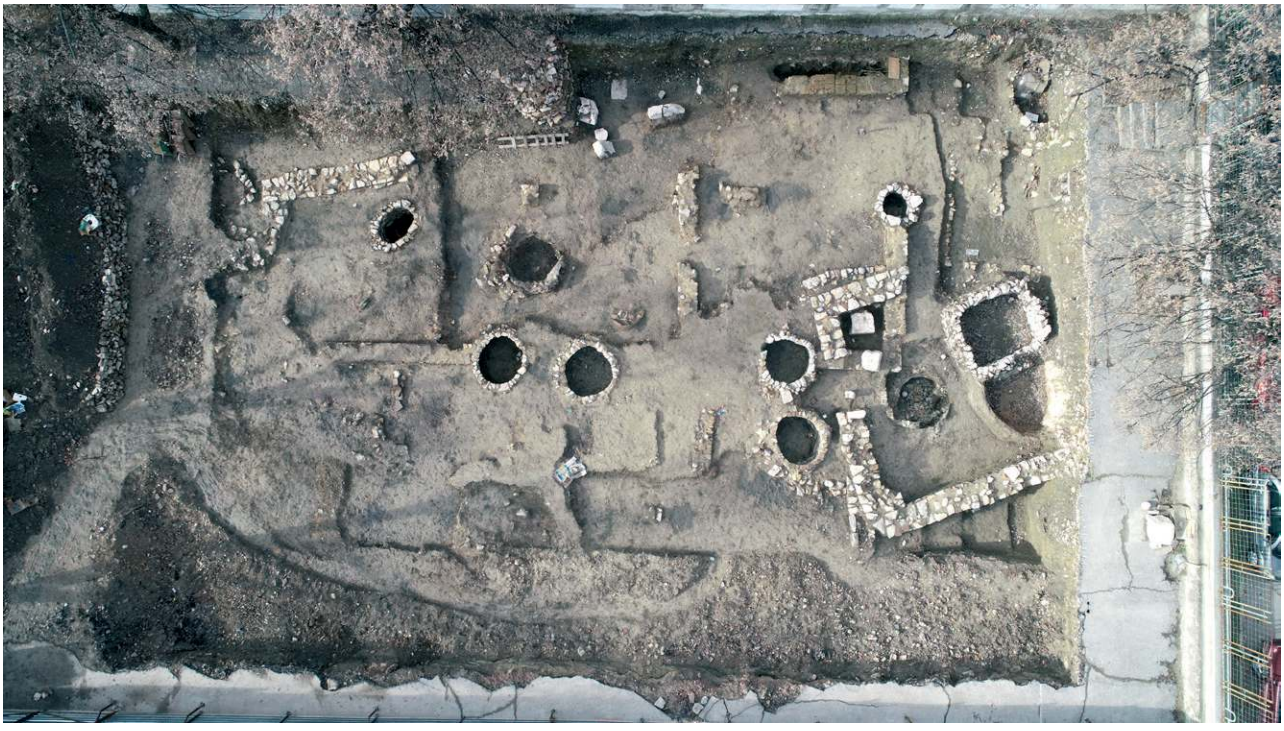
Fig. 4. Plan and cross-section of a granary with human skeletal remains (author M. Kamisheva)

Южно от описаните две зърнохранилища се разкриха и проучиха още две. Те попадат по трасето на античния зид, който бе разрушен в северната си част от едно от описаните по-горе. Античният зид е запазен в долната част на южното зърнохранилище. Подобно на описаните вече, тези две също са изградени от ломени камъни и фрагменти строителна керамика, като в основата на южното са поставени големи мраморни блокове. Споени са със сиво-белезникава глина, като на места личи измазване на стените. Размери: 1,44 × 1,60 м диаметър и дълбочина 1,38 м; 1,70 × 1,60 м диаметър и дълбочина 1,20 м.

Интерес представлява северното зърнохранилище, където бяха открити човешки останки. Индивидите са били поставени покрай стените на зърнохранилището, като върху тях са нахвърляни големи ломени камъни (обр. 4). Открити са части от пет черепа. Върху човешките останки са нахвърляни части от животни (вероятно крави?) и те отново са затрупани с големи ломени камъни. Към момента тази ситуация не е изяснена изцяло.

Западно от описаните последно зърнохранилища се разчисти пространство, наситено с белезникава пръст, на места и опалена. Възможно е това да е част от подово ниво на сграда, свързана със зърнохранилищата. Южно от коментираните структури се разчисти и огнище със зид южно от него, вероятно използван за направата на навес над него.

В северозападния ъгъл на терена бе проучено още едно зърнохранилище. В северната си част то е запазено почти до нивото на сегашния терен. Северната му половина остава в непроучваната част. То е с ширина 2,46 м при основата и дълбочина 1,74 м, като начинът му на изграждане е същият като описаните по-горе.

Обр. 5. Общ изглед на терена (снимка Цв. Четъшки)

Fig. 5. General view of the site (photo Ts. Chetashki)

Вероятно към този период трябва да се отнесе и едно от двете съоръжения за производство на негасена вар. То е разположено в северната част, като в северната си част остава в непроучвания терен. В профила ясно личи как зидът на средновековната сграда застъпва стената на съоръжението. Тя е с размери 2,72 м (С – Ю). Стените и дъното са силно опалени, а във вътрешността са запазени части от полуготовата суровина. Югоизточно от съоръжението се разкри струпване на големи мраморни блокове, които вероятно са използвани за суровина.

За второто подобно съоръжение не може да се даде конкретна датировка. Неговата структура е подобна на вече описаната. Северозападно от него отново се откриват голямо количество струпани мраморни блокове и елементи.

IV строителен период (XVIII – края на XIX в.). От този строителен период са разкрити три боклучни ями и вероятно част от зид, свързан със съществуването на сграда, която за момента не може да се установи (обр. 5).

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE YARD OF II PRIMARY SCHOOL "P. R. SLAVEIKOV", STARA ZAGORA

Maria Kamisheva, Atanas Atanasov

Summary

The site is located in the W part of the fortified area of *Augusta Traiana* (fig. 1). Structures from four building periods were documented (fig. 2), as follows.

Building period I (2nd – middle of the 3rd c. AD). Structures on the N side of the site were discovered: remains of walls built from yellow travertine. On the W side, the walls form a room measuring 3.50 × 3.80 m.

Building period II (middle of the 3rd – 4th c. AD). Parts of a building with massive walls built with stones and bricks set in mortar was found. The building (10.90 × 20.20 m) is located on the W side.

No structures from the end of 10th – 11th c. AD were discovered. However, in various places around the Roman walls, pottery fragments were found, perhaps of medieval date.

Building period III (12th – 14th c. AD). On the N side of the site, there is a building measuring 6.12 × 6.94 m (fig. 3). In front of the entrance two granaries were found. At a later stage they were used as waste pits. Spots of plastering are

found on parts of the granary's walls. Another two granaries were discovered on the S side. Human remains were found in the N granary. The deceased were placed around the walls of the granary and covered with stones (fig. 4). Probably from the same building period is one of the two structures for quicklime production.

Building period IV (18th – end of 19th c.). Three waste pits and a wall, part of a building, which cannot be established at the moment were discovered (fig. 5).

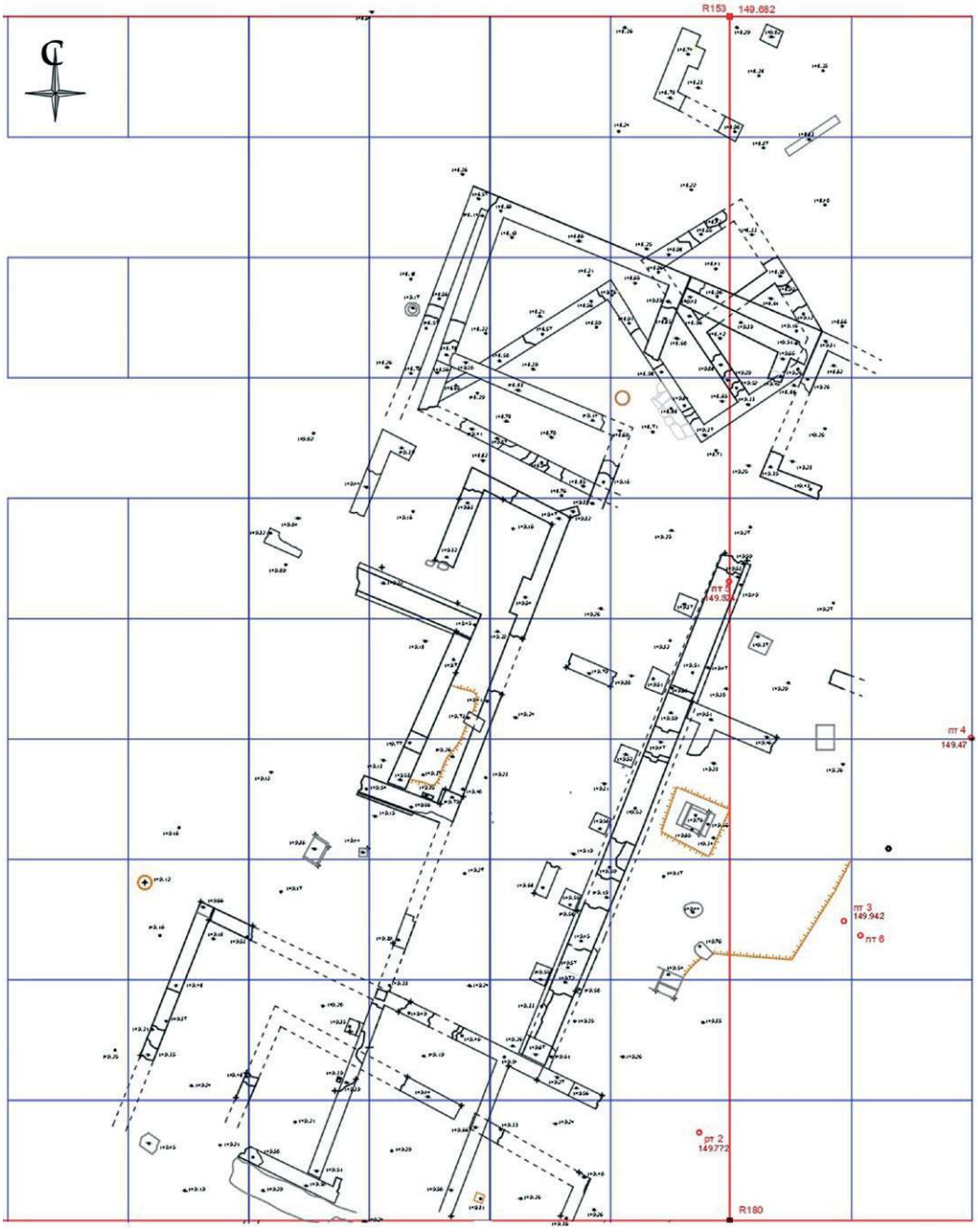
Maria Kamisheva, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, Stara Zagora, maria_ivanowa@abv.bg
Atanas Atanasov, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, nasko56320@abv.bg

№ 65. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРЕДСТАВИТЕЛНА СГРАДА ОТ КЪСНОРИМСКАТА ЕПОХА В КАБИЛЕ, СЕКТОР XII

Стефан Бакърджиев

Редовните археологически проучвания през 2020 г. се проведоха в периода 28.09 – 21.10.2020 г. от екип на РИМ – Ямбол с научен ръководител д-р Стефан Бакърджиев и заместник-ръководител Мирослав Козарев, както и Явор Русев – член на екипа. Проучванията през 2020 г. обхванаха площ от 525 кв. м и бяха съсредоточени в квартал XLII, квадрати № 9, 10, 18, 19, 20, 28, 29, 30, 39, 40, 50, 59 и 60, както и квартал XLIII, квадрати № 1, 11, 21. Основните научни цели са изясняване на планировката на проучваната представителна сграда в сектор XII, която е обозначена като сграда F, и изясняване на стратиграфията в централната част на проученото през 2019 г. пространство.

В резултат на извършеното археологическо проучване бе изяснено, че на север от дворното пространство се развива ново (северно), с поне три установени към момента верижни помещения в посока З – И. Първото от тях е разположено в самия СЗ ъгъл на сградата и е с ширина 7,0 м (равна на ширината на западното крило) и дължина 8,0 м в посока З – И. Второто е с размери 6,0 × 5,0 м и с ширината на покритата галерия пред западното крило. По отношение на помещение три можем да кажем, че е широко 5,0 м, докато дължината е неизвестна, тъй като остава в непроученото пространство. С разкриването на СЗ ъгъл на сграда F и частично на северното ѝ крило бе изяснено, че по линията С – Ю има ширина от 40 м и обхваща цяла инсула от римския военен лагер, тъй като от север, юг и запад е фланкирана от улици с ширина от 6,0 м. Проученото изцяло западно крило и частично южното и северното показват П-образен план около вътрешен двор с ширина С – Ю от 25 м, вероятно отворен на изток към източната порта. Прави впечатление, че осевата линия на входното пространство на източната порта съвпада с осевата линия в дворното пространство на сграда F. Проучванията през настоящата година потвърдиха и направените през 2019 г. изводи за поне два строителни периода във функционирането на сградата. При демонтирането на настилката от фрагментирана строителна керамика в квартал XLII, квадрати № 40, 50, 59 и 60, указваща ходовото ниво на кота 149,50 м, използвано при последния период на обитаване, се разкриха две нови квадратни основи за стълбове – № 5 и № 6, които запазват посоката и ориентацията на останалите четири. Тези резултати показват, че в първия период на използване на проучваната сграда пред западното крило е имало портик с дълбочина от 6,0 м, подържан от шест тухлени стълба през 2,50 м, стъпващи на квадратни основи от ломен камък, споен с бял хоросан и размери 0,65 × 0,65 м. Ходовото ниво през този период на обитаване в рамките на портика е от трамбована пръст на коти 149,25 – 149,30 м. Пластът между двете ходови нива в сграда F е с дебелина само 0,20 – 0,25 м, като в него се откриват монети и керамика от края на III до първите две десетилетия на IV в. Вероятно през 20-те години на IV в. сградата е претърпяла сериозни преустройства, което е довело и до леко изменение, по неясни засега причини, на плановата схема с около 0,50 м в посока югоизток, което е видно от резултатите от проучванията на северното крило на сградата в квартал XLII, квадрати № 18, 19, 20, 28 и 30 и в квартал XLIII, квадрат № 2. При преустройството ходовото ниво е от фрагменти строителна керамика и хоросан, повдигнато е на кота 149,50 м, портикът е заменен с покрита галерия с дълбочина

Обр. 1. План на проучената представителна сграда в Сектор XII (Сграда F)

Fig. 1. Plan of the excavated representative building in Sector XII (Building F)

от 7,0 м, подържана от тухлени стълбове с квадратна форма и размери 1,25 × 1,25 м, стъпващи върху широк 1,25 м зид от тухли с функция на стилобат. При преустройството зидовете са изградени и от по-дребни ломени камъни, въпреки че хоросанът е със сходни характеристики. При проучването в северната част на сградата бе установено, че основите са фундирани изключително плитко (суперструкциите са в рамките на около 0,50 м за вътрешните и около 0,60/ 0,65 м за външните зидове), което ни навежда на мисълта, че независимо от голямата си площ проучваната сграда е била на един етаж, а заравнителният пласт хоросан дава основание да смятаме, че стените над каменните цокли от 0,50 м са били изградени от кирпичени блокове.

За съжаление, проведените през 2020 г. археологически проучвания все още не могат да дадат ясен отговор на въпроса кога е изградена проучваната сграда. Причините за това са няколко: 1. нивото на запазеност в суперструкция на почти всички зидове е около 0,20 – 0,30 м над ходовото ниво през втория етап на обитаване; 2. пластът между двата строителни периода също е много тънък и

дава само датата на реконструкцията; 3. ходовото ниво от първия период стъпва върху разрушенията от късната елинистическа епоха (III – II в пр. Хр.). Независимо че в пластовете около ходовото ниво (кота 148,30 м) от първия период на обитаване на сграда F откриваме монети от втората половина на II до края на III в., считаме, че към този момент дата преди средата на III в. изглежда нереалистична, тъй като би означавало, че сградата е функционирала непроменена почти век и половина.

По отношение на крайната дата на обитаване няма съмнение – със сигурност сграда F, както и съседните сгради A, B, C, D и E, е разрушена и изоставена в края на IV в., вероятно по време на Готската война от 377/378 г. Проучваната сграда F напълно се вписва в планировката на останалите сгради в сектор XII. Под основите на северното крило на сграда F бе разкрит СИ ъгъл и част от голяма по площ сграда от елинистическата епоха. Зидове са от средни и големи ломени камъни на калова спойка и дебелина от 0,45 м. Ориентацията на сградата е с 34° на север спрямо сграда F. От елинистическата сграда са проучени три малки помещения в СИ ъгъл. Двете имат почти еднакви вътрешни размери. Северозападното е 3,50 × 2,50 м, югоизточното е 3,50 × 3,50 м, като от югозапад опират на коридор с ширина 2,0 и дължина 7,50 м. Североизточно от елинистическата сграда в квартал XLIII, квадрати с № 21 и 11 е разкрита настилка от дребни ломени камъни, която маркира ходовото ниво. Елинистическата сграда вероятно е опожарена след средата или по-скоро в края на III в. пр. Хр., както свидетелстват откритите монети.

Обр. 2. Керамичен тимиатерий, квт. XLII/40, край на III в. пр. Хр.

Fig. 2. Ceramic thymiaterion, section XLII/40, end of the 3rd c. BC

В заключение може да се отбележи, че плановата схема, голямата площ която обхваща, разположението ѝ срещу източната порта и северно от перистилна сграда D подсказват, че най-вероятно сграда F е принципията на военния лагер Кабиле. На този етап от проучванията можем да кажем със сигурност, че вторият период от съществуването ѝ обхваща времето от 20-те години на IV в. до 377/378 г. Първият период със сигурност включва III в., но датата на построяване на сградата остава засега неясна. Проучванията през 2020 г. в сектор XII показаха, че проучените през последните години сгради несъмнено са част от римския военен лагер Кабиле, но и че са изградени върху мощен пласт от елинистическата епоха.

Литература

Бакърджиев, Козарев 2019: Ст. Бакърджиев, М. Козарев. Археологически проучвания в Кабиле, Сектор XII, обект „Представителна сграда от късноримската епоха“. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 331 – 333.

Бакърджиев, Козарев 2020: Ст. Бакърджиев, М. Козарев. Археологическо проучване на представителна сграда от късноримската епоха в Кабиле. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 809 – 810.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A REPRESENTATIVE BUILDING FROM THE LATE ROMAN PERIOD IN *CABYLE*, SECTOR XII

Stefan Bakardzhiev

Summary

The excavations in 2020 were conducted in October by a team of RMH – Yambol and were led by Dr. Stefan Bakardzhiev. The excavations covered an area of 525 m² in section XLII, squares 9, 10, 18, 19, 20, 28, 29, 30, 39, 40, 50, 59 and 60, section XLIII, squares 1, 11, 21. The main objectives were to clarify the layout of the representative building in sector XII, designated as Building F, and to establish the stratigraphy in the central part excavated in 2019.

It was confirmed that Building F features a Π-shaped plan, with a width of 40 m (N – S), as the three wings, from west, north and south, closed a courtyard with a width of 25 m. Building F has two construction periods. During the first period, in front of the west wing there was a portico with a width of 6 m, supported by six pillars on square stone bases measuring 0.65 × 0.65 m. During the second period, the walking level was raised by 0.20 m, and the portico is replaced by a covered gallery with brick columns measuring 1.25 × 1.25 which lie on a brick-built stylobate with thickness of 1.25 m. The first period of the building is within the 3rd – beginning of the 4thc. AD, and the second is from the AD 320s until AD 377/378, after which Building F was abandoned. The layout and location of the building within the military camp provides a reason to believe that this is *principia* of the Roman military camp at *Cabyle*. The excavations showed that the northern part and the courtyard of Building F are located above a massive layer from the Hellenistic period in which a significant part of a building from the end of the 3rd c. BC was explored.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo More Str., 8600 Yambol, bakarjiev_st@mail.bg

---

№ 66. КЪСНОАНТИЧНА ФОРТИФИКАЦИЯ НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ (ОБЕКТИ 7 И 14)

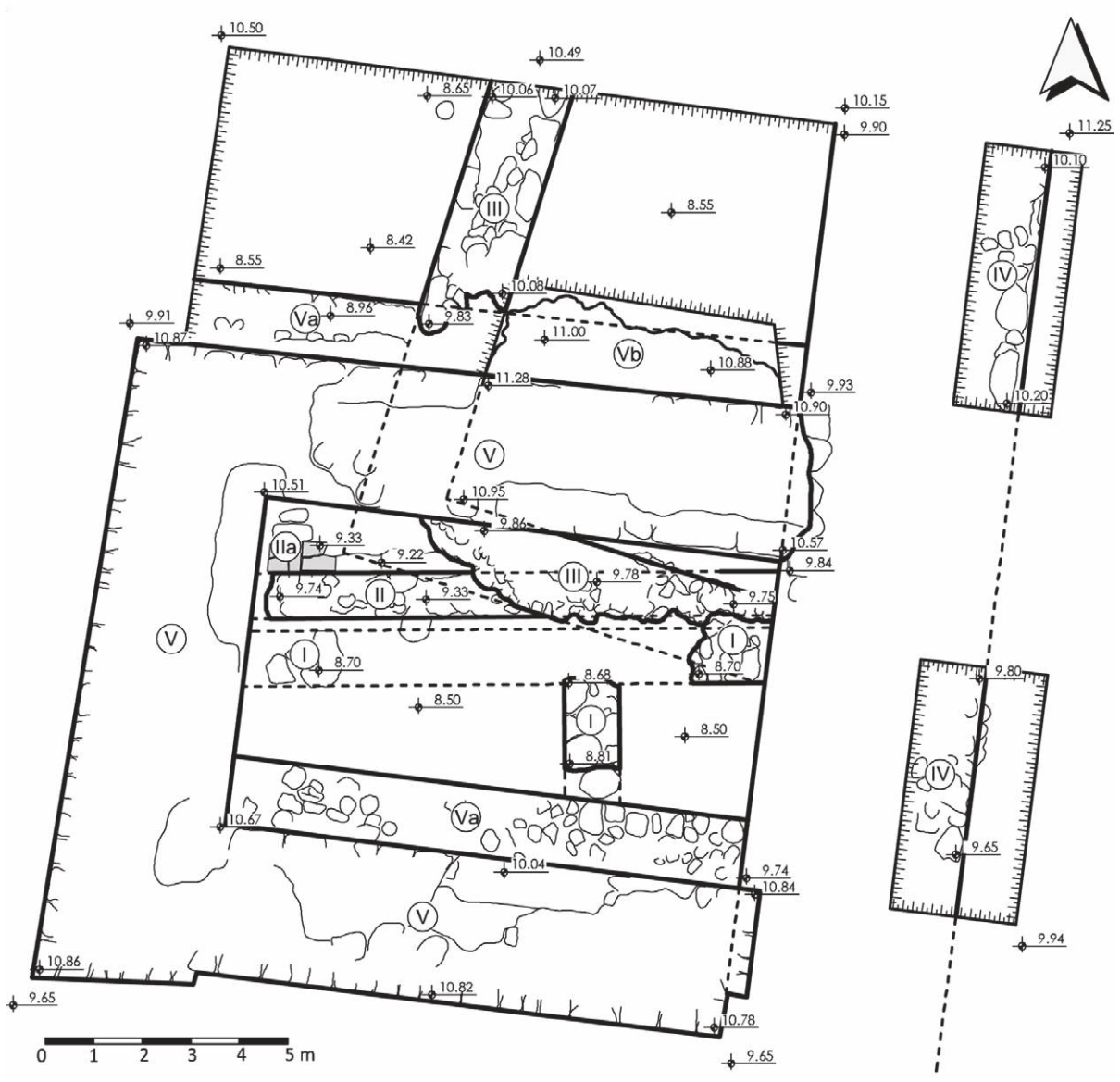
Людмил Вагалински

Разкопките траеха 18 работни дни през септември 2020 с финансиране от МК и подпомагане от Община Средец. Екип: Красимира Костова (ОИМ – Средец), арх. д-р Силва Събкова (НАИМ) и Алекс Радков (студент, СУ). Допринесоха: инж. Атанас Каменаров ‑ геодезично заснемане и Цветан Цветков ‑ нумизматично разпознаване.

Проучихме ранновизантийска северна привратна кула на западна порта (обект 7). Кулата е разположена до югоизточния ъгъл на с. Дебелт и непосредствено северно от път II-79 Бургас – Средец – Елхово (обр. 1). Сигурен *terminus post quem* за издигането на кулата (обр. 1.V) е монета, отсечена в периода 425 – 455 г., която намерихме в строителната траншея. Най-вероятно строежът бил извършен през втората половина на V в., когато била построена и срещуположната източна порта (обект 1), а северната късноримска куртина била подсилена отвътре с дебела стена (обекти 9 – 11). Кулата била долепена към западната куртина (обр. 1.IV, обр. 2.11) на късноантичната крепост на колонията, издигната през тетрархията. Разграничихме три строителни периода, заварени от късноримската куртина (обр. 1.I-III, обр. 2.2.4.6.7, обр. 3.3-6). Многобройни древни и съвременни вкопавания (обр. 3.3a.3b.7.8.12) нарушили стратиграфията на обекта, затруднявайки абсолютното датиране на тези градежи в рамките на I – III в. Впечатлява високата концентрация на римски бронзови монети от I век – девет броя от общо 81, намерени на обекта. Към тях трябва да добавим и една изключително рядка монета на Апамея на Мраморно море във Витиния (*Colonia Iulia Concordia Apamea*). Трите нови монети от Витиния потвърждават нумизматичен извод за тесни контакти на Деултум с тази малоазийска област. Монетите от обекта подкрепят и заключението, че търговският оборот в града бил оживен и през V – VI в., въпреки тежките вражески нападения.

Изследвахме нишата в южната страница на потерната, която разкрихме през 2019 г. (обект 12). Оказа се, че това е стълбище в самата източна куртина, свързвало потерната с бойната пътека. То е пример за много рядко комуникационно решение в античната фортификация.

Успяхме да локализираме междина кула. Тя лежи между сега известните две източни порти (обекти 1 и 2). Кулата е с впечатляващи външни размери – почти 13 × 8 м (обр. 4). Тя била изградена заедно с прилежащата източна куртина на крепостта в епохата на тетрархията. Верижни помещения били построени към вътрешното лице на източната куртина (обр. 4), чиято максимално запазена височина на суперструкцията е 3,10 м. Частично проучихме помещението, разположено южно от входа на кулата. То било изградено заедно с куртината. Изненадва наличието само на един строителен период преди куртината, който пострадал при вражеска атака (обр. 5.2). И други участъци в централната зона на града дават подобна стратиграфска картина. Дали става въпрос за паркове или за масивни градежи, унищожили предходни културни пластове? Нужни са още теренни резултати за аргументирано обяснение. Късноримските куртина и помещение преживели силен пожар, случил се след 408

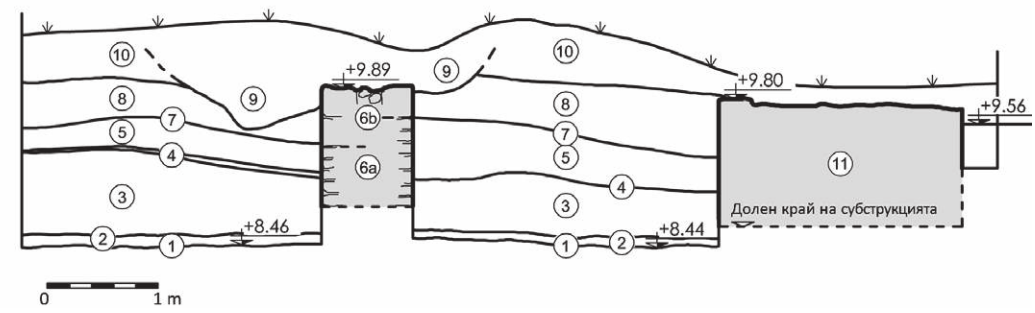

Обр. 1. Деултум, обект 7, С привратна кула на З ранновизантийска порта на късноантичната крепост, план (автори С. Събкова, Л. Вагалински): I. Стени с посока И – З (азимут 90°) и С – Ю (азимут 0°): речни и ломени камъни на бял хоросан; II. Стена с посока И – З (азимут 90°): ломен камък и хоросан със счукана керамика; IIа. Подова настилка от тухли върху хоросанова подложка, принадлежаща на стена II; III. Стени на сграда, сключващи прав ъгъл помежду си; стената с посока И – З има азимут 107°, а тази с посока С – Ю е с азимут 17°; субструкция: ломени камъни, хоросан с малки парченца счукана керамика; суперструкция: лица от полуобработени големи ломени камъни и емплектон от малки ломени камъни и парчета строителна керамика, свързани със същия хоросан; IV. Субструкция на З късноримска (от времето на тетрархията) крепостна стена; дебела около 2,25 м, азимут 7°; ломен камък на бял хоросан; към нея от З се долепя ранновизантийската С привратна кула; V. Ранновизантийска С привратна кула на З порта: лицева зидария от обработени камъни, включително преизползвани квадри, ядро от ломени камъни, всичко споено с хоросан със счукана керамика; квадри и обработени камъни са вложени и в субструкцията; Va. Подложка за стените на кулата, изградена от ломени камъни на хоросан със счукана керамика; Vb. Част от ядрото на крепостната стена, паднало en bloc

Fig. 1. Deultum, site 7, N turret of a W early Byzantine gate of the late antique fortress, plan (authors S. Sabkova, L. Vagalinski)

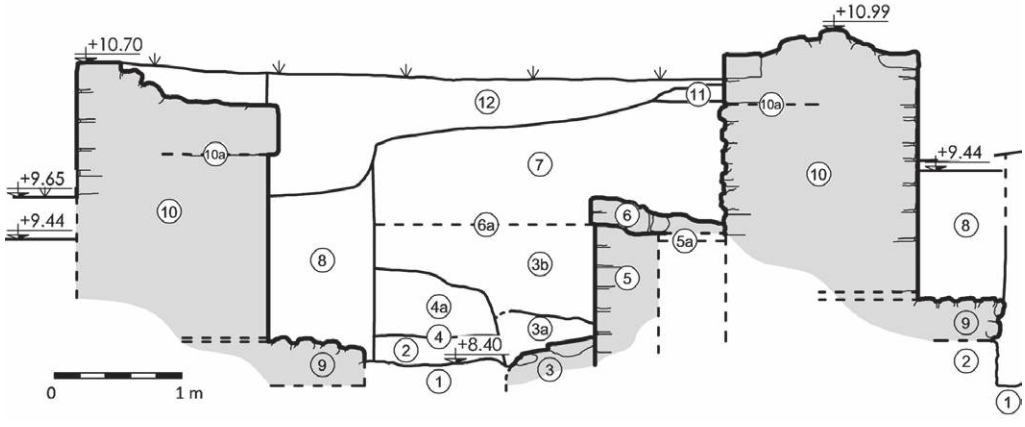
– 423 г. (обр. 5.6). Това нападение е регистрирано археологически и в други участъци на защитената площ на късноантичен Деултум (Vagalinski, in press).

Сред находките се открояват бронзова луковична фибула и бронзов медицински/ козметичен инструмент (шпатула-сонда).

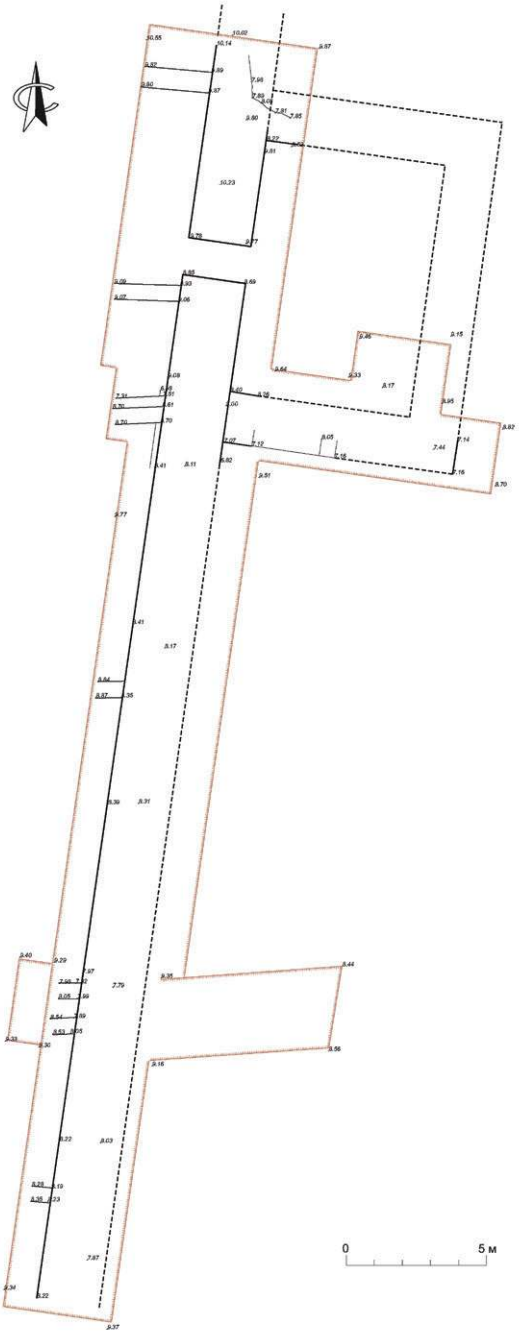
Обр. 2. Деултум, обект 7, С стратиграфски разрез в сондажи 2 и 3, разположени С от кулата; виж обр. 1 (автори С. Събкова, Л. Вагалински, А. Радков): 1. Стерил: бледожълта, мека материкова скала; 2. Първо подово ниво: жълто-кафява, плътна, стерилна глина; 3. Опожарени рушевини: в долната част на пласта лежат керемиди, а по-нагоре ивици от пепел, въглени, отухлен и неотухлен кирпич, битова керамика, дребни бучки бял хоросан, животински кости, парчета керемиди с шамот, малки ломени камъни; 4. Подово ниво, което вероятно съответства на стената И – З с прилежаща тухлена подова настилка във вътрешността на северната привратна кула: жълто-зелена плътна глина; 5. Опожарен пласт, принадлежащ на подово ниво 4: ивици пепел, въглени, отухлен и неотухлен кирпич, битова керамика; 6. Стена с посока С – Ю и азимут 17°; 6a. Субструкция: ломени камъни, хоросан с малки парченца счукана керамика; 6b. Суперструкция: лица от полуобработени големи ломени камъни и емплектон от малки ломени камъни и парчета строителна керамика, свързани със същия хоросан; 7. Подово ниво на стена 6: глина; 8. Опожарени рушевини на 6: пепел, въглени, тухли, керемиди, битова керамика, отухлен и неотухлен кирпич, отделни малки ломени камъни; 9. Яма за грабеж на стена 6: ломени камъни, буци хоросан с парченца счукана керамика, битова керамика, сива хумусизирана пръст; 10. Сиво-кафява хумусизирана пръст; 11. Субструкция на З късноримска (от времето на тетрархията) крепостна стена; дебела около 2,25 м; ломен камък на бял хоросан; към нея от запад се долепя ранновизантийската С привратна кула

Fig. 2. Deultum, site 7, N stratigraphic cross-section in trenches 2 and 3, situated to the N of the turret; see fig. 1 (authors S. Sabkova, L. Vagalinski, A. Radkov)

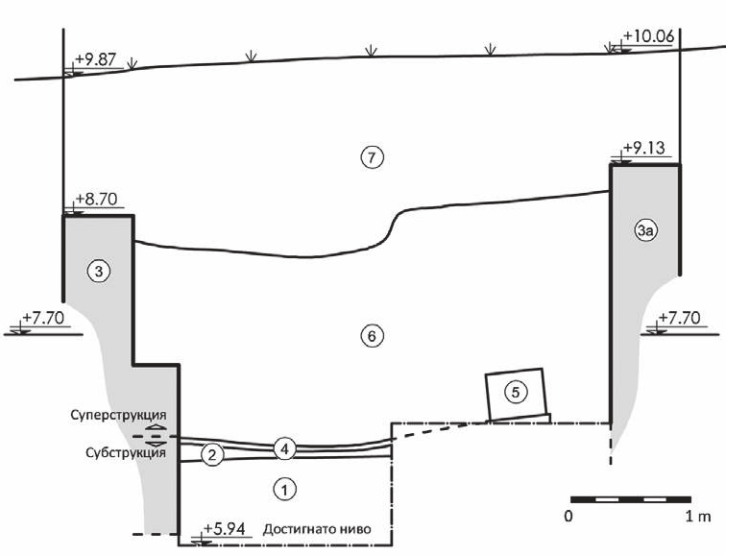
Обр. 3. Деултум, обект 7, стратиграфски разрез вътре в кулата покрай нейната З стена; виж обр. 1 (автори С. Събкова, Л. Вагалински, А. Радков): 1. Стерил: бледожълта, мека материкова скала; 2. Стерилна кафяво-черна пръст: сбита, смесена с кафяво-черни трошливи материкови камъни; 3. Стена с посока И – З: ломен камък и бял хоросан; 3a. Негатив на стена 3; 3b. Яма за грабеж на стена 3: рохка, сива, хумусизирана пръст и рушевини на 3 (малки ломени камъни, парчета керемиди, дребни буци бял хоросан); 4. Вероятно подово ниво на стена 3; 4a. Рушевини на стена 3; 5. Стена И – З с азимут 90°: ломен камък и хоросан със счукана керамика; 5a. Дневна повърхност на 5: настилка от тухли, запазена в СЗ ъгъл на кулата; 6. Стена И – З с азимут 107°: ломен камък и хоросан със счукана керамика; 6a. Предполагаема дневна повърхност на 6; 7. Прероveни рушевини; 8. Траншеи за изграждане на С и Ю стени на кулата: запълнени с хумусизирана пръст, бедна откъм артефакти; 9. Подложка за градежа на стените на кулата, изпълнена от ломени камъни на хоросан със счукана керамика; 10. Стени на ранновизантийската кула: лицева зидария от обработени камъни, включително преизползвани квадри, ядро от ломени камъни, всичко споено с хоросан със счукана керамика; квадри и обработени камъни са вложени и в субструкцията; 10a. Граница между субструкцията и суперструкцията на 9; 11. Хоросаново бъркало от строежа на 9: бял хоросан с пръснати парченца счукана керамика; 12. Съвременна яма за грабеж на камък: сива рохка пръст с разнесени рушевини на кулата

Fig. 3. Deultum, site 7, stratigraphic cross-section inside the turret along its W wall; see fig. 1 (authors S. Sabkova, L. Vagalinski, A. Radkov)

Обр. 4. Деултум, обект 14, план на И куртина с правоъгълна кула, изградени във времето на тетрархията (автори А. Каменаров, Л. Вагалински, Е. Дакашев)

Fig. 4. Deultum, site 14, plan of E curtain wall with a tower built in the period of the Tetrarchy (authors A. Kamenarov, L. Vagalinski, E. Dakashev)

Обр. 5. Деултум, обект 14, З стратиграфски разрез в помещение зад кулата и Ю от нейния вход; виж обр. 4 (автори С. Събкова, Л. Вагалински, А. Радков): 1. Черна, мазна, плътна пръст – стерил / антична орница (чернозем) (?); излизат отделни римски чирепи; 2. Пожар – ивици отухлена глина, пепел, неотухлен кирпич; 3. Стена, градена стъпаловидно в субструкция, перпендикулярна на източната късноримска куртина; субструкциите на тези две стени са конструктивно свързани; субструкцията е от ломени и полуобработени камъни, споени с хоросан с добавка от малко счукана керамика; стъпаловидната суперструкция е изградена по същия начин, като лицето ѝ е старателно измазано с розов хоросан със ситно смляна керамика; суперструкциите на тази стена и на куртината са на фуга; хоросанът на субструкцията на куртината е розов, с голямо количество счукана керамика; фугите на суперструкцията на куртината са старателно измазани с хоросан с голямо количество счукана керамика; в суперструкциите на куртината и на стена 3 има изравнителни тухлени редове; 3а. Стена от ломени и полуобработени камъни, споени с бял хоросан с малко добавени парченца счукана керамика; за подравняване са използвани отделни тухли и керемиди, и един тухлен ред; суперструкцията на стена 3а е на фуга спрямо суперструкцията на куртината; 4. Подово ниво на стени 3, 3а и куртината отвътре: зелено-кафява плътна глина; 5. Барабан (?) от варовикова колона, изправен върху каменен постамент, частично вкопан в подово ниво 4; 6. Силен пожар с terminus post quem AD 408, предизвикал изпадане на камъни и мазилка от 3, 3а и куртината: голямо количество силно отухлен кирпич (дебел 8 см), много въглени, пепел, керемиди, отделни тухли, ломени камъни с различни размери, включително парче от декоративна каменна колонка; 7. Поне две вкопавания (ями) за грабеж на строителен материал: сиво-кафява хумусизирана пръст с различна степен на плътност с пръснати керемиди, тухли, въглени и ломени камъни

Fig. 5. Deultum, site 14, W stratigraphic cross-section inside the premises situated behind the tower and to the S of its entrance; see fig. 4 (authors S. Sabkova, L. Vagalinski, A. Radkov)

Литература

Vagalinski, in press: L. Vagalinski. Archaeological data on enemy attacks in the Roman colony of Deultum. – In: L. Vagalinski, M. Raycheva, D. Boteva, N. Sharankov (eds.). Conflicts and catastrophes in Roman and late antique Thrace. Fourth Roman and late antique Thrace conference, Burgas, 12 – 16 October 2020.

LATE ANTIQUE FORTIFICATION OF THE ROMAN COLONY OF *DEULTUM* (SITES 7 AND 14)

Lyudmil Vagalinski

Summary

The N tower of the W gate was excavated (site 7, fig. 1.V). A reliable *t. p. quem* for its construction is a coin struck in AD 425 – 455, found in the construction trench. The building was most probably carried out in the second half of the 5th c. AD, when the opposite E gate was built, and the northern late Roman curtain wall was reinforced with a thick wall. The tower was added to the W curtain wall (fig. 1.IV, fig. 2.11) of the late antique fortress of the colony built during the Tetrarchy. We distinguished three construction periods found by the late Roman curtain wall (fig. 1.I-III, fig. 2.2.4.6.7, fig. 3.3-6). Numerous ancient and modern pits (fig. 3.3a.3b.7.8.12) disturbed the stratigraphy of the site, making it difficult to specify the date of these buildings within the 1st – 3rd c. AD.

Impressive is the high concentration of Roman bronze coins from the 1st c. AD – nine out of a total of 81. To these we must add an extremely rare coin of *Colonia Iulia Concordia Apamea*. The three new coins from *Bithynia* confirm the numismatic conclusion of *Deultum*'s close contacts with this Asia Minor region. The coins from the site also support an inference about brisk trade in *Deultum* during the 5th – 6th c. AD, despite the intense enemy attacks at that time.

A big tower with external dimensions of almost 13 × 8 m was located between the now known two E gates (site 14, fig. 4). It was built together with the E curtain wall of the fortress during the Tetrarchy. Chain rooms were attached to the inner face of the E curtain wall (fig. 4). We partially explored one of them, located S of the entrance to the tower. It was built together with the curtain wall. Surprisingly, there is only one construction period prior to the curtain wall, which was damaged in an enemy attack (fig. 5.2). The curtain wall and the premises survived a severe fire that occurred after AD 408 – 423 (fig. 5.6).

Lyudmil Vagalinski, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, lvagalin@techno-link.com

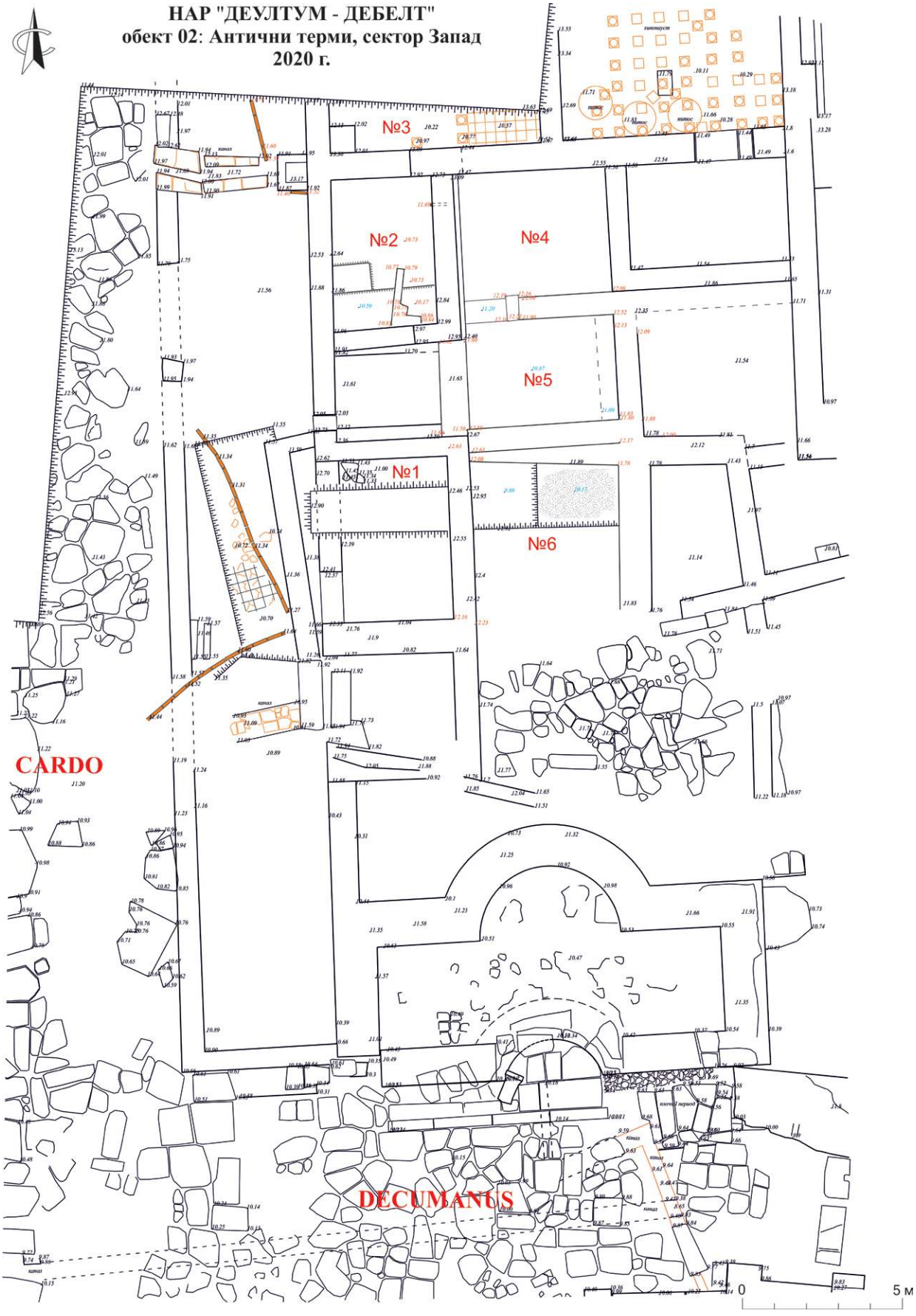

№ 67. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ, ПОДОБЕКТ 02 „АНТИЧНИ ТЕРМИ“

Красимира Костова, Добрина Харбалиева

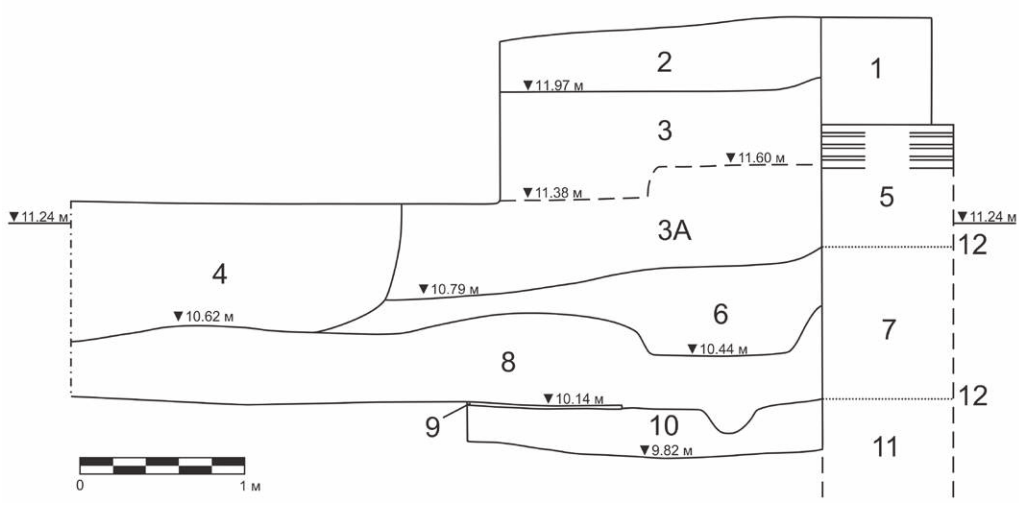
През 2020 г. работата продължи при достигнати дълбочини през 2019 г. в западната част на термите. Работата се концентрира в помещения 2, 5 и 6 (обр. 1) с цел прецизиране на стратиграфията до достигане на материк.

Помещение 2. В предходния археологически сезон се проучи складово помещение с две опожарени нива от края на VI в., вероятно свързано със славяно-аварските нашествия, и от средата на V в., датирано с монети на Теодосий II (вторият хунски пожар за града от 441 – 443 г.), добре известни от предходни проучвания. В помещение 2 са преизползвани заварените зидове на термите, които са изградени в строителна техника *opus mixtum* с три реда тухлена зидария и пояси от лицев каменен градеж, споени с бял хоросан, като на места в края на V – началото на VI в. са надзидани с лицев каменен градеж, споен със землено-глинен разтвор. През този археологически сезон се проучи заравнителен насип от сиво-кафява сбита пръст, под пожара от средата на V в. В него се откриха 49 монети. Керамиката е малко, силно фрагментирана. В ЮИ ъгъл на помещението се откри преотложена златна обица, чиито паралели откриваме във фаюмските портрети от II в. Насипът е формиран в началото на V в. (408 – 423 г.).

Обр. 1. План на сектор Запад

Fig. 1. Plan of sector West

Обр. 2. Стратиграфски разрез в сектор Запад, помещение 6 (изглед от север): 1. Зид от ломени камъни с бял хоросан, примесен със счукана тухла; 2. Опожаряване от края на VI в. (576 – 577 г.); 3. Опожаряване от 40-те години на V в. (441 – 443 г. ?) – II ниво на двуетажна жилищна сграда; 3а. Опожаряване от 40-те години на V в. (441 – 443 г. ?) – I ниво на двуетажна жилищна сграда; 4. Яма от края на V – началото на VI в.; 5. Зид от ломени камъни и четириредов тухлен пояс, с бял хоросан, примесен със счукана тухла; 6. Опожаряване от началото на V в. (монети на Хонорий и Теодосий II, 408/423 г.); 7. Зид (суперструкция) от ломени камъни и бял хоросан; 8. Заравнително ниво – пласт рохка песъклива пръст с въглени, формиран при демонтажни дейности; 9. Строително ниво – ивица бял хоросан; 10. Заравнителен пласт от чернозем между две хоросанови строителни нива; 11. Субструкция на 7 – ломени камъни с бял хоросан; 12. Банкет

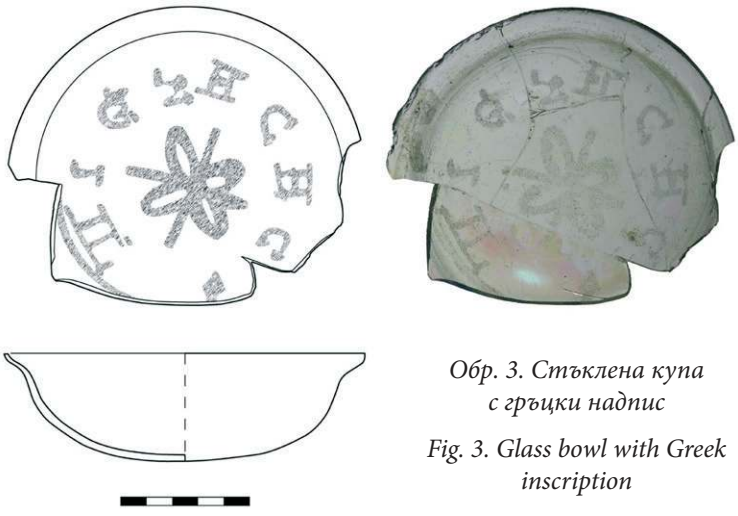
Fig. 2. Stratigraphic cross-section in sector West, room 6 (view from north): 1. Wall – quarry stones with white mortar mixed with crushed bricks; 2. Burnt layer from the end of 6th c. (AD 576 – 577); 3. Burnt layer from the 40s of 5th c. (AD 441 – 443?) – level 2 of a two-storey residential building; 3a. Burnt layer from the 40s of 5th c. (AD 441 – 443?) – level 1 of a two-storey residential building; 4. Pit from the end of 5th – beginning of 6th c.; 5. Wall – quarry stones and four brick courses with white mortar mixed with crushed bricks; 6. Burnt layer from the beginning of 5th c. (coins of Honorius and Theodosius II, AD 408/423); 7. Wall (superstructure) – quarry stones with white mortar; 8. Levelling layer – loose sandy soil with charcoal formed during dismantling activities; 9. Construction level – strip of white mortar; 10. Levelling layer – black soil between two mortar construction levels; 11. Foundations of 7 – quarry stones with white mortar; 12. Footing

След изчерпването му се достигна до основите на разграден античен зид. От него са запазени два реда тухли-половинки (0,36 × 0,18 × 0,06 м), споени с бял хоросан. Зидът е с посока С – Ю. В централната част на помещението се разкри струпване на хоросан и тухли от процеса на разграждане на зида. Основите му са вкопани в хумусизирания античен терен. В Ю част на помещението направихме малък сондаж, за да проследим пласта чернозем. Достигнахме до дълбочина 10,59; черноземът не беше изчерпан.

Помещение 5. През 2018 г. при проучването на помещение 1 се разкриха два успоредни канала, зидани със землено-глинен разтвор, чийто отток се движи на запад и преди стилобата на кардото завива на юг. През този археологически сезон започнахме проучването на помещение 5, което отстои от източната страна на помещение 1. Разкри се продължението на двата успоредни канала в източна посока. Зидани са с камък и тухли-половинки (0,19 × 0,38 × 0,05 м), като тухлите са използвани при оформянето на страниците на каналите и за подравняването на каменната зидария, която е със спойка от кал. Каналите са покрити с фрагменти от тегули и плочести камъни. Светлият отвор на северния канал е с ширина 0,25 м и дълбочина 0,36 м, а южният има ширина 0,24 м и дълбочина 0,38 м. Унищожени са при пожара в края на VI в. Каналите са вкопани в опожарен пласт от средата на V в. След демонтирането им и изчерпването на пласта от тегули се разкри голямо керамично струпване от амфори, силно фрагментирани LR1, LR2, LR3 и LR4, битова керамика, фрагменти от стъклени чашки за поликанделони, откри се и стъклена купа с гръцки надпис. Надписът е характерен за този период: πίε ζήσῃς – „Пий (и) бъди жив!“ (обр 3). Разпространен е в цялата империя, в западните провинции обикновено се изписва с латински букви (pie zeses), освен върху чаши се среща и върху надгробни паметници.

Помещението е вкопано в обемите на античните терми и е част от сграда с жилищни функции. То е във връзка с помещение 4 чрез вход, който разкрихме в северозападната му част (помещение 4 е проучвано през 2019 г.).

Подовото ниво на пожара от средата на V в. регистрирахме на дълбочина 11,40 м, като в централната част на помещението той пропада до дълбочина 11,11 м. Проученият пожар отнасяме към 441/ 443 г.

Обр. 3. Стъклена купа с гръцки надпис

Fig. 3. Glass bowl with Greek inscription

Помещение 6. Помещението се намира южно от помещение 5. В източната част е частично проучено от Ст. Дамянов през 1987 – 1988 г. В западната част помещението преизползва късноантичен зид, надграждащ зид на термите, който е изграден в строителна техника *opus mixtum* с три реда тухлена зидария и пояси от лицев каменен градеж, споени с бял хоросан, примесен със счукана тухла, докато северната преградна стена на помещението е изградена с камъни на калова спойка (това е зидът, които разделя помещение 6 от помещение 5). Зидът възсяда по-ранен, също изграден от лицев каменен градеж на калова спойка.

Работи се в северната част на помещението с цел да се проследи стратиграфията.

1. Проучи се пласт от пожар със силно отухлен кирпич, датиран с две монети на император Юстин II (565 – 578 г.), AE фолис, от 576/7 г.; на дълбочина 11,97 м се достигна подовото ниво на помещението.

2. Пожарът е на две нива, разделя ги пласт с овъглени греди (кота 11,60 – 11,38 м). Подовото ниво се достигна на дълбочина 10,79 м, като в източната част на помещението се разчисти струпване на черупки от речни миди. Проученият пожар е датиран с монети на император Теодосий II и се отнася към 441 – 443 г.

3. Под пожара от средата на V в. се достигна подово ниво на дълбчина 10,44 м от 408/423 г.

4. В пласта от 10,44 м до 9,80 м се проучи заравнителен насип, формиран на две нива: първото е от рохка песъчлива пръст, примесена с въглени, а второто е от разнесен бял хоросан, дребни камъни и фрагменти от строителна керамика, примесени с черна пръст. На дълбочина 9,80 м се достигна строително ниво, формирано от ломен камък, строителна керамика и хоросан. Културният пласт не е изчерпан.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*, SUB-SITE 02 "ANCIENT *THERMAE*"

Krasimira Kostova, Dobrina Harbalieva

Summary

The excavations of sub-site 02 "Ancient *thermae*" were concentrated in rooms 2, 5, and 6. In room 2, an earthen deposit was further excavated; a golden earring was discovered in the SE corner of the room, parallels for which can be seen on the Fayum portraits from the 2nd c. AD. The remains of an ancient wall were unearthed under the deposit. Two courses of bricks bound with white mortar are preserved. Its foundations are dug in the ancient terrain.

Rooms 5 and 6 were excavated in the eastern part of the sector. Traces of two fires were excavated in both rooms, one of them from the end of the 6th c. AD, dated with coins of Justin II (565 – 578), AE *follis*, AD 576/7, and the other one from the middle of the 5th c. AD, dated with coins of Theodosius II (402 – 450). We date the earlier fire to ca. AD 441 – 443.

In room 5, in the layer from the middle of the 5th c. AD, we unearthed a large ceramic deposit, containing LR1, LR2, LR3 and LR4 amphorae, domestic pottery, fragments of glass oil lamps from *polycandela*, as well as a glass bowl with a Greek inscription πίε ζήσῃς – "Drink (and) be alive!" – characteristic of the period.

The cultural layers of the site are not completely excavated.

Krasimira Kostova, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, kr.kostova@mail.bg
Dobrina Harbalieva, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, dobrinah@gmail.com

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ДЕУЛТУМ. ОБЩЕСТВЕНА СГРАДА И ИМПЕРАТОРСКИ ХРАМ

Христо Прешленов, Милена Райчева

Археологическите проучвания през 2020 г. са проведени в северната градска зона в сондажи (С 1 – С 8) в/и разширяващи разкрития от 1986 – 2019 г. на римски храмови структури, късноримски представителен жилищен комплекс и (ранно)византийски жилищни, стопански и отбранителни строежи, с цел (до)изясняване на техния план, конструкция, строителна техника и материали, вътрешно изграждане, преустройства и хронология (обр. 1).

С 1 – С 2. Проучени са структури в представителния късноримски жилищен комплекс. В централните му помещения над бипедални (0,72 × 0,715 м) тухли (част от подовата конструкция на наземен хипокауст) са наредени тухли (0,345 × 0,35 м; 0,20 × 0,37 м), бипедални тухли и керемиди, които нивелират/ укрепват обитаемото ниво на жилище, опожарено след 408/423 г. По времето на изграждането му суспензурата на хипокауста е запълнена с цели и фрагменти от керемиди, тухли (вкл. от пода на хипокауста), цели и фрагментирани тубуси, мраморна декоративна стенна облицовка (вкл. цветна с източносредиземноморски произход), железни и бронзови скоби за фиксирането ѝ, мраморни пиластрови капители, рамки за прозорци, первази, фрагменти стенна живопис и щукатура с йонийска кима, части от латински надпис(и), врязан(и) върху мраморни облицовъчни плочи, с оцветени с червена боя букви, фрагменти от бронзова женска статуя, бронзови монети на Антонин Пий (138 – 161 г.) и Галиен (260 – 268 г.).

Върху дъното (3 см (хидрофобна) и 5 см (бяла) хоросанова замазка и 0,13 м каменен блокаж) на хипокауста са положени 2-3 реда тухли (0,345 × 0,35 м), нивелиращи тубуси с диаметър 0,205 м.

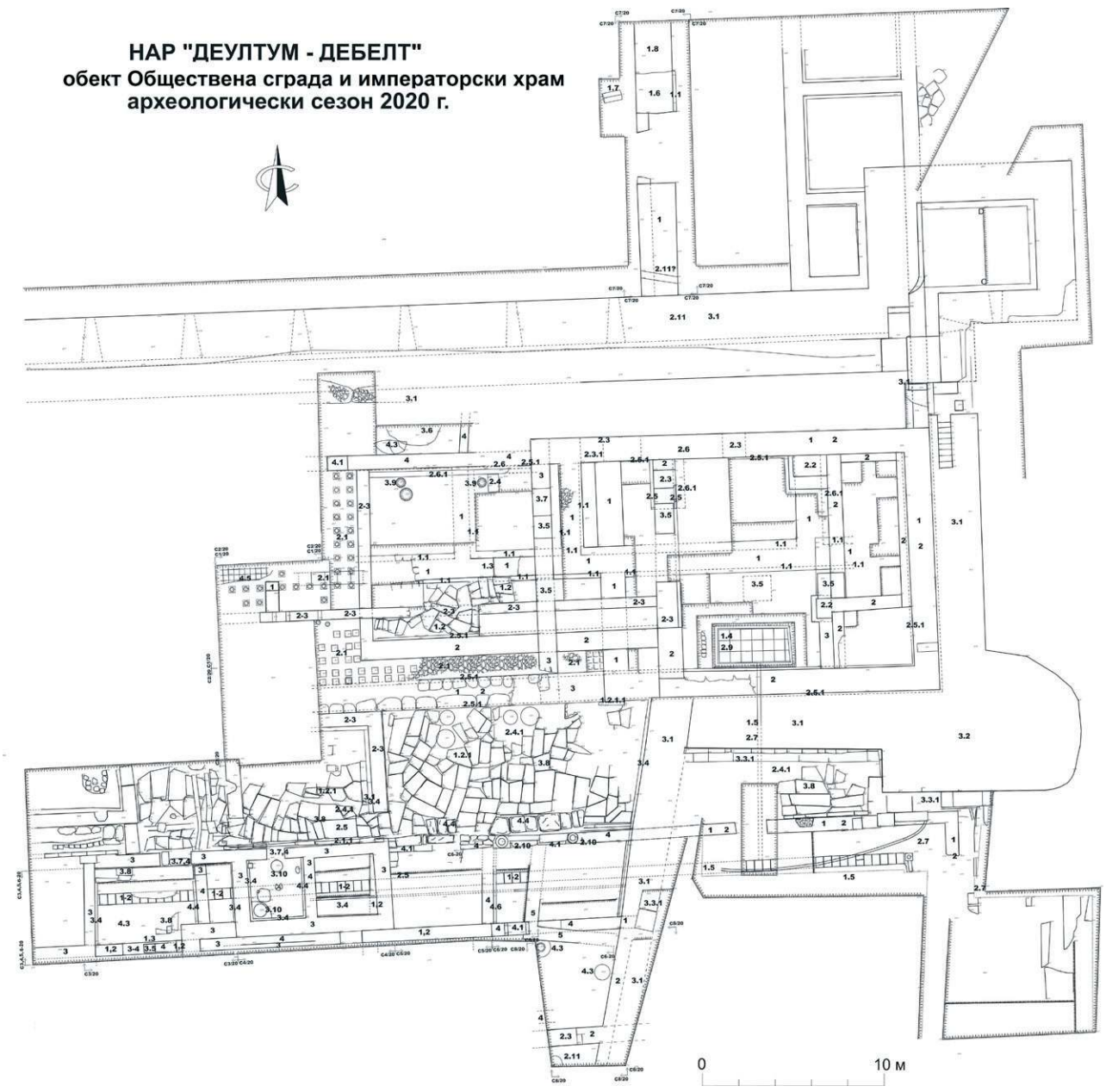
Под подложния блокаж на дъното на хипокауста, на кота 16,60 м, е разкрита (субструкцията на) стена (И – З) с дебелина над 0,60 м, изградена от грубо обработени камъни на белезникава хоросанова спойка – част от структури на/свързани (и) с римския императорски култ в инсулата северно от форумната баня.

При ремонт/преустройство на наземната отоплителна инсталация, на 3,50 м северно от южната външна стена (с дебелина 1,40 м) на късноримския жилищен комплекс, е изградена опорна стена (И – З) от грубо обработени камъни, мраморни (преупотребени) капители, части от хоризонтално вградени тубуси (паропроводи ?) на хоросанова спойка с дебелина 0,50 м, (пре)използвана като субструкция от строителите на опожарените след 408/423 г. структури.

В сивата почва на насипа, запълващ суспензурата на изоставения късноримски хипокауст, са разнесени ломени камъни, строителна керамика, части от тубуси, прозоречни рамки и первази, оцветена стенна мазилка, щукатура, бронзови монети, включително Херения Етрусцила (Виминациум, 249 – 250 г.) и Валент (367 – 378 г.), а при демонтирането на външната (южна) стена на комплекса сред ломени и грубо обработени камъни и хоросанови деструкции попадат късноримски/ ранновизантийски бронзови монети от Лициний (Хераклея, 316 – 317 г.) до Теодосий II (408 – 423 г.).

С 3. Проучени са структурите до геоложки „стерилен“ терен от силно дезинтегрирани туфи в помещението с вътрешни размери 7,50 (И – З) × 3,40 м (С – Ю), южно от декумануса (обр. 2). В южната му стена, изградена с грубо обработени камъни и тухли (0,33 – 0,34 м), с дебелина 0,60 м на бяла хоросанова спойка, е формиран прагът на портален вход, вероятно свързан с хоросанов слой северно – строително ниво, повдигнато/нивелирано с речен алувий (кафява глина, пясък и дребни фракции кварц и чакъл). Между хоросановите деструкции и черна глинесто-хумусизирана „погребана“ почва попадат бронзова монета на Филип II Цезар, отсечена в Деултум (244 – 247 г.) и на Салонин (256 г.). Субструкциите на стените на помещението достигат и запазват тухленото покритие (формат 0,585 × 0,435 м) на иззидан с грубо обработени камъни „кожух“ на керамичен (късно)римски водопровод с диаметър 0,22 м. Водопроводът е прекъснат по време на изкопни дейности (и преустройства в помещението ?), при които са загубени бронзови монети на Констанций II и Юлиян II, отсечени през 355 – 361 г. Върху бипедалните тухли на покритието му, в източния дял на помещението, е положен пласт жълтеникава глинеста почва, в която, вторично обгоряла (и обитаемо ниво на структури горели след 364– 392 г.), е загубена бронзова монета на Юлиян II (Кизик, 361 – 363 г.).

С 4 – С 5. Проучени са пластове, (пре)отложени над южната стена (с дебелина 0,60 м от грубо обработени камъни и тухли (0,33 – 0,34 м) на бяла хоросанова спойка) на късноримските/ ранновизантийските помещения южно от декумануса. Три свързани с нея стени с ориентация С – Ю се развиват в инсулата на форумната баня. С първата (с дебелина 1,0 м) стената (И – З) формира конструктивно прав

Обр. 1. План на проучваните структури: 1. Римски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор); 1.1. Банкет; 1.2. Каменна настилка (1.2.1. Улична; 1.2.1.1. С бордюрни ограничители); 1.3. Вход (зазидан); 1.4. Водохранилище; 1.5. Водопровод; 1.6. Колона; 1.7. Основа (1.7.1. Единичен фундамент; 1.7.2. Суха зидария); 2. Късноримски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор); 2.1. Хипокауст; 2.2 Тухлен стълб; 2.3. Вход (2.3.1. Стеснен/зазидан); 2.4. Подова настилка (2.4.1. Улична); 2.5. Банкет (2.5.1. Вторично формиран); 2.6. Стенна облицовка (2.6.1. Субструкция); 2.7. Водопровод; 2.8. Дървен стълб; 2.9. Водохранилище; 2.10. Колона(да); 2.11. Крепостна куртина; 2.12. Питос; 3. Ранновизантийски градеж/съоръжение (хоросанов свързващ разтвор); 3.1. Крепостна куртина; 3.2. Бастион; 3.3. Емплектон на крепостна стена (3.3.1. Облицовка/цокъл); 3.4. Банкет; 3.5. Каменен зидан стълб; 3.6 Хоросанова площадка; 3.7. Вход стеснен/зазидан; 3.8. Каменна настилка; 3.9. Дървен стълб; 3.10. Питос; 4. Ранновизантийски градеж/съоръжение/оборудване (земноглинен свързващ разтвор); 4.1. Вход; 4.2. Огнище; 4.3. Питос; 4.4. Канал; 4.5. Тухлена подова подложка; 5. Средновизантийски градеж (земноглинен свързващ разтвор)

Fig. 1. Plan of the explored structures

ъгъл, втората (с дебелина 0,90 м), вероятно я надгражда на 2,05 м западно, а третата (с дебелина 1,15 м), на 2,20 м западно, опира на фуга в нея.

С 6. Проучени са пластове в ранновизантийското помещение (края на IV – първата половина на V в.) с вътрешни размери 7,0 (И – З) × 4,0 (С – Ю) м западно от ранновизантийската крепостна стена,

Обр. 2. Сондаж С 3, изглед на проучените структури от югозапад

Fig. 2. Trench C 3, view of the explored structures from southwest

която южно от декумануса има дебелина 2,30 м и външен цокъл от туфови блокове „айтоски“ тип. Прагът на вход в помещението със зидарски отвор 0,90 м е изграден в унаследена късно(римска) стена в смесена зидария, върху заравнен пласт обгорели до разпрашаване кирпичи, битова керамика, амфорна тара, мраморни (преотложени) блокове, бронзови монети на Хонорий (408 – 423 г.), Теодосий II (425 – 435 г.). Прагът на предходното ранновизантийско обитаемо ниво е нивелиран с хоризонтално наредени тухли и керемиди. Заедно с тухли, формиращи банкет в западната стена на помещението, те маркират подово ниво, над което са отложени горелите през втората четвърт на V в. структури.

Източно, в стената в смесена зидария (И ‑ З) е изграден праг на (портален ?) вход, който, вероятно след пожар в средата на IV в., е повдигнат/преграден. Пред него, в обгорели до разпрашаване кирпичени деструкции, е запазена бронзова монета тип FEL TEMP REPARATIO „Виртус пробожда паднал конник“ (353 – 358 г.).

Под глинената настилка в северния дял на помещението е положен керамичен късноримски водопровод с диаметър 0,13 м, прекъснат западно при изкопни работи, извършени след 355 – 361 г. Южно от уличния стилобат е положено тухлено покритие върху късноримския керамичен водопровод, разкрит и западно. Строителният му изкоп достига/ навлиза в пясъчникови „стерилни“ туфи, под пластове с безлична керамика (III ‑ IV в.) и с брозов дупондий на Клавдий (41 – 54 г.). Протичането на вода по него се преустановява не по-късно от средата на IV в. Керамичните му тръби (диаметър 0,23 м) и в този участък са положени между укрепващи/термоизолиращи стени, изградени от грубо обработени камъни, споени с белезникав хоросанов разтвор, покрити с бипедални тухли.

С 7. Проучени са пластове пред северната късноримска/ранновизантийска крепостна стена. Северно от стена (С ‑ Ю) с дебелина 1,90 ‑ 2,0 м, заварена при строителството на крепостната стена, е изграден (римски ?) единичен фундамент (2,22 × 2,10 м) с лицево обработени камъни на бяла хоросанова спойка. До него е повалена (преотложена при съвременни демонтажни дейности) част от гладка колона с диаметър 0,89 м. Основа от ломени и грубо обработени камъни (суха зидария) с дебелина 2,27 м опира на фуга във фундамента. В дълбоки демонтажни съвременни и ранновизантийски (V ‑ VI в., VII (-VIII) в.) изкопи и ранновизантийски повдигащи/подравняващи пластове с речен алувий (жълто-кафява сбита глинеста почва, дребни фракции чакъл и пясък), достигащи (късно)римски ((края на) III ‑ IV в.) горели структури (пепелни прослойки, въглени, строителна керамика, фрагменти от римски амфори), са преотложени части от тегули коринтски тип, хоросанови деструкции, мраморни облицовъчни плочи, каменни блокове, тесери, железни скоби, каменен капител и части от гладки колони с диаметър 0,72 ‑ 0,86 м, битова керамика (III – IV в., IV – V в., VII – VIII в.).

С 8. Проучени са пластове южно от ранновизантийските помещения с кирпичени надстройки, тангиращи (И ‑ З) късноримската/ранновизантийската крепостна стена (обр. 3).

Над черна почва, въглени, битови керамични съдове, горели с бронзова монета на Констанций II (Сирмиум, 353 – 354 г.), е отложен хоросаново-глинест слой (под), принадлежащ на помещение, до чиято южна стена, с дебелина 0,80 м и поправян преграден вход, опира на фуга крепостната стена. Северната стена на помещението вероятно е в смесена зидария с праг, (също) повдигнат/преграден след опожаряване в средата на IV в. (след 353 – 358 г.).

Глинест (вторично отухлен) подов слой, стратиграфски разпознат и около два питоса, разкрити в западния и източния участък на сондажа, и в помещенията южно от улицата, покрива горели разпрашени кирпичи, въглени, битови керамични съдове и бронзова монета на Аркадий (392 – 395 г.).

Обр. 3. Стратиграфски разрез С 8 (запад) – С 8 (юг): 1. Повърхностен почвен хумусизиран хоризонт (нарушен при съвременни антропогенни дейности); 2. Сива пръст, ломени камъни, строителна керамика, хоросанови деструкции (преотложени, съвременен изкоп); 3. Сива пръст, строителна керамика (деструкции на 4); 4. Стени – ломени камъни и грубо обработени камъни (VIII в. ?) със земноглинена спойка; 5. Хоросановоглинест слой (подово ниво на 4); 6. Ломени и грубо обработени камъни, хоросанови фракции, строителна керамика, въглени (повдигащ 5 пласт); 7. Цели, раздробени и разпрашени кирпичи, въглени, битова керамика (горели след 370/410 г. структури на 8); 8. Стена в смесена зидария; 8.1. Крепостна куртина (на 9); 9. Глинест слой (подова повърхност на 8); 10. Питос (на 9); 11. Кафява почва, разпрашени кирпичи, въглени, битова керамика (горели структури на 8 и 12 след 392/5 г.); 12. Хоросаново-глинест слой (подово ниво на 8); 13. Черна почва, въглени, разпрашени кирпичи (горели структури на 8 след 353/8 г.)

Fig. 3. Stratigraphic cross-section C 8 (west) – C 8 (south)

Над това подово ниво са отложени цели, раздробени и разпрашени кирпичи, въглени и битова керамика, горели (според увредена бронзова монета) след 370 – 410 г. В структурите, горели на същото стратиграфско ниво, в съседните помещения южно от улицата е запазена бронзова монета на Теодосий II (425 – 435 г.). Южно от тях, в западния профил на сондажа, е различима стена (И – З) от ломени и грубо обработени камъни с дебелина 0,60 м на земноглинена спойка, със субструкция, вкопана в кирпичения ранновизантийски пласт и с хоросаново-глинесто подово ниво, стратиграфски идентично с това на средновизантийското (VIII в.) обитаване установено южно от улицата.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN *DEULTUM*. PUBLIC BUILDING AND IMPERIAL TEMPLE

Hristo Preshlenov, Milena Raycheva

Summary

Season 2020 focused on eight trenches, most of which in zones already studied in 1986 – 2019, as well as in the area N of the late Roman fortress wall (fig. 1).

Trenches C 1 – 2 yielded parts of the luxury late Roman residential complex, partly studied in the past few seasons. After the residence's abandonment, a new dwelling appeared over its remains and its hypocaust was filled with debris, including hypocaust tubes, marble revetment, stucco, wall-paintings, and a Latin inscription. The dwelling was burnt down post AD 408 – 423. Under the hypocaust floor, part of the massive stone-and-mortar E – W wall of the supposed imperial cult temple was revealed.

In Trench C 3, one of the so-called "merchant shops" was studied S of the *decumanus* (fig. 2), with several construction phases identified in its brick and stone walls. A (late) Roman ceramic water pipe was discovered beneath it. It was laid in the bedrock terrain and was disrupted in the mid-4th c. AD.

Trenches C 4 – 5 studied the south wall of the "shops". Three perpendicular N – S walls continue south, towards the *thermae*'s insula.

In Trench C 6 one of the "shops", dated to the 4th – 5th c. AD was excavated, with at least two habitation levels identified. Late Roman walls were adapted and reshaped. In the E part of the trench *Deultum*'s early Byzantine fortress wall was found.

The area north of the late Roman fortress wall was explored in Trench C 7. A massive stone-and-mortar foundation of almost square shape was found, as well as a fragment of a column.

More early Byzantine dwellings were studied in Trench C 8, S of the *decumanus* and W of the early Byzantine wall, with burnt layers, *spolia*, and great amount of mudbrick (fig. 3). At least two habitation phases were established, with indications of a fire in the mid-4th c. AD. The dwelling utilized the fortress wall and earlier Roman walls. Two *pithoi* were found *in situ*.

Hristo Preshlenov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, hristo.preshlenov@abv.bg
Milena Raycheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenaraycheva@gmail.com

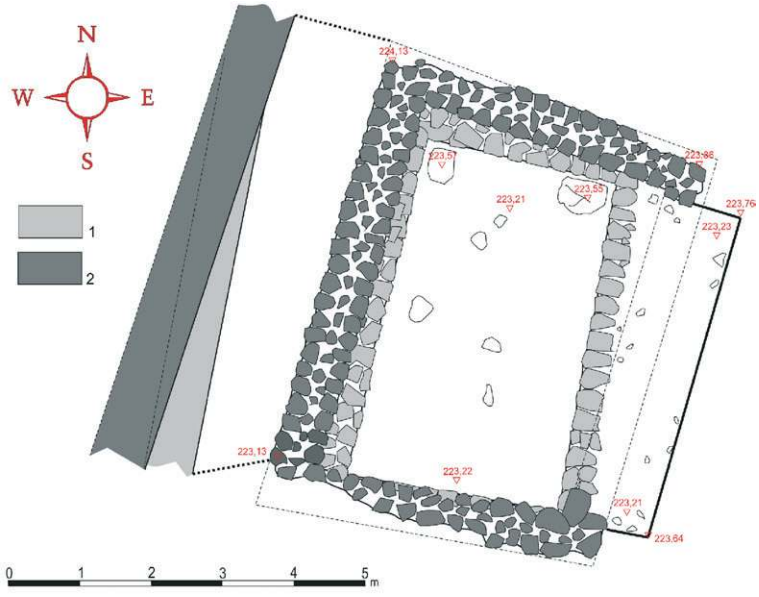
УКРЕПЕНИ ИЗВЪНГРАДСКИ ОБЕКТИ

№ 69. ПРОУЧВАНЕ НА ПЛАСТОВЕ ОТ АНТИЧНАТА ЕПОХА В МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ КАЛЕТО В МЕЗДРА

Сергей Торбатов

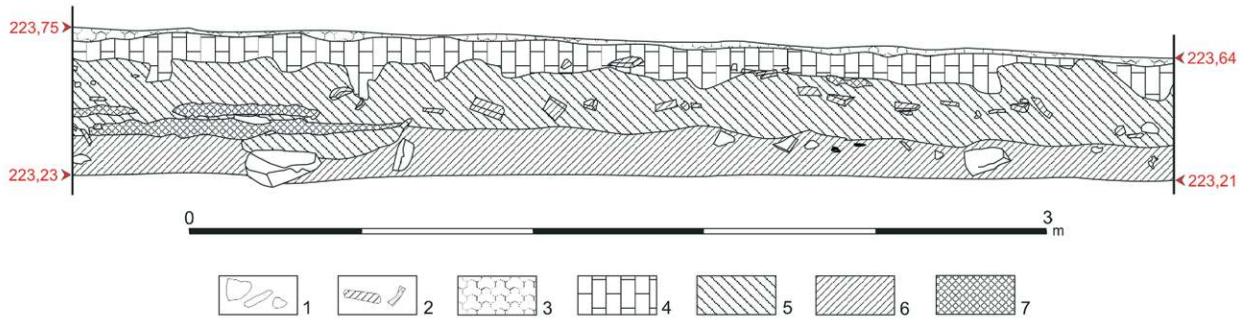
През 2020 г. поучването беше проведено в продължение на пет работни дни в югозападната част на обекта, в новообособения Сектор Е. През 80-те години на миналия век тук са проведени мащабни археологически разкопки, но културните напластявания са останали недоизчерпани, а за разкритите структури липсват графична документация и описания.

Проучването обхвана площ от около 30 м^2. Разчистени бяха останките от две сгради в суперпозиция, а частично – два зида (също в суперпозиция), които принадлежат на други сгради, пристроени към западната крепостна стена (обр. 1). В източната част на Сектор Е, под фрагментарно запазен селищен хоризонт от IV в., се попадна на непокътнат пласт, формиран по време на съществуването на езическия светилищен комплекс на хълма през III и в началото на IV в. В пласта отчетливо се разграничават двете хронологически фази във функционирането на комплекса – до и след средата на III в. Пластът съдържа наслоените останки от множество жертвоприношения, запечатвани с дребни камъни, фрагментирана строителна керамика, тънък пласт глина или пясъчна посипка. Регистрирани са нови три глинобитни есхари, каквито са познати и другаде в чертите на обекта. Интересното в случая е, че те са разположени една над друга и маркират три последователни етапа в извършването на култови действия на едно и също място, като горните две от тях са опалени до отухляване и със сигурност принадлежат към втората хронологическа фаза (обр. 2).

Обр. 1. Сектор Е – структури: 1. Втора четвърт на IV в.; 2. Първа половина на VI в.

Fig. 1. Sector E – structures: 1. Second quarter of the 4th c.; 2. First half of the 6th c.

Обр. 2. Сектор Е – източен профил: 1. Камъни; 2. Строителна керамика; 3. Хумусен пласт; 4. Тъмнокафява пръст – пласт от IV в.; 5. Жълта глинеста пръст – втора фаза във функционирането на светилищния комплекс; 6. Жълто-зелена глинеста пръст – първа фаза във функционирането на светилищния комплекс; 7. Отухлена глина

Fig. 2. Sector E – eastern cross-section: 1. Stones; 2. Architectural ceramics; 3. Humus layer; 4. Dark brown soil – layer from the 4th c.; 5. Yellow clay soil – second phase in the functioning of the sanctuary complex; 6. Yellow-green clay soil – first phase in the functioning of the sanctuary complex; 7. Burnt clay

Вотивният материал от жертвоприношенията е многочислен и разнообразен, но в общи линии повтаря познатия досега репертоар (Иванова 2014, 31 – 51). По-голям интерес представляват един ритуално огънат нож, ритуално деформиран плитък цилиндричен бронзов съд, два костени накрайника на кании за меч, а за пръв път сред вотивите от обекта се появяват бронзова лъжица и зооморфна фибула от рядък тип.

Сред монетните находки за отбелязване са четири колективни депозита, съдържащи от две до шест монети (денарии, антониниани, провинциално и централно бронзово монетосечене). Един от депозитите съдържа екземпляр на Пауталия от IV номинал с образа на Каракала, който принадлежи към досега неизвестен на науката тип.

Оказа се, че пространството във вътрешността на двете сгради, които бяха основен предмет на проучване през 2020 г., е било разкопано на значителна дълбочина през 80-те години на миналия век, но впоследствие се е запълнило с насип, като дебелината на недопроучения пласт от античната епоха не надхвърля 0,20 м. Установено беше, че зидовете на по-ранната сграда са вкопани директно в пласта от времето на функциониране на светилището, което отнася нейното изграждане към периода на цялостно препланиране и застрояване на територията върху хълма през втората четвърт на IV в. (Torbatov 2015, 157), за което свидетелстват и намерените в запазения пласт във вътрешността на сградата монети на Хелена и Констанций II, отсечени в периода 324 – 330 г. и 341 – 346 г. съответно.

Съдейки по стратиграфската позиция, конструктивните особености и местоположението, към същия строителен период се отнася и пристроената към крепостната стена по-ранна сграда, чийто източен зид беше частично разчистен през 2020 г.

В Сектор Е не беше запазено нищо от културния пласт, хронологически свързан с функционирането на двете регистрирани по-късни сгради. Те възсядат руините на по-ранните, донякъде възпроизвеждайки тяхната планировка и ориентация, но не и размерите и строителните им параметри. На места между структурите от двата строителни периода ясно личи опожарен пласт, наситен с въглени. Въпросните сгради с голяма увереност могат да бъдат отнесени към периода на поредното цялостно препланиране и застрояване на укрепената територия върху хълма през първата половина на VI в., последвало унищожаването през първата половина на V в. на съществувалото по-рано тук късноримско укрепено селище (Торбатов 2009, 50 – 51; Torbatov 2015, 158 – 159).

Придобитият в хода на проучването керамичен материал е сравнително малоброен (277 фрагмента), но напълно се вписва в стандартите на установената досега обща характеристика и статистика за обекта.

Литература

Иванова 2014: Б. Иванова. Вотивните дарове от светилището край Мездра (опит за класификация). – В: Втора докторантска конференция 28 – 29 ноември 2013 г. София „Проучвания на културно-

историческото наследство: предизвикателства и перспективи“ (Bulgarian e-Journal of Archaeology). София, 2014, 31 – 51.

Торбатов 2009: С. Торбатов. Мездра през римската епоха и късната античност. – В: Л. Крумова (ред.). Мездра. Кратък исторически очерк. София, 2009, 33 – 51.

Torbatov 2015: S. Torbatov. The transformations of a Roman military site: the case with Mezdra (North-Western Bulgaria). – In: L. Vagalinski, N. Sharankov (eds.). LIMES XXII. Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September 2012. Sofia, 2015, 151 – 161.

EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE AND ROMAN LAYERS AT KALETO MULTILAYER SITE IN MEZDRA

Sergey Torbatov

Summary

The excavations covered an area of about 30 m^2. The remains of two buildings in superposition were cleared, and partially – two walls (also in superposition), which belong to other buildings attached to the western fortress wall. In the eastern part of Sector E, under a partially preserved settlement horizon from the 4th c., an intact layer was registered, which had been formed during the existence of the pagan sanctuary complex on the hill in the 3rd and the beginning of the 4th c. Both phases in the functioning of the complex (before and after the middle of the 3rd c.) are clearly discernable. The layer contains the heaped remains of many sacrifices, sealed with small stones, broken building ceramics, a thin layer of clay or sand. The votive material from the sacrifices is numerous and varied, but in general it repeats the repertoire known so far. Among the coin finds four collective deposits are to be marked, which contain from two to six coins (*denarii*, *antoniniani*, provincial and central bronze). One of the deposits contains an issue of *Pautalia* of the 4th denomination with the image of Caracalla, which belongs to a hitherto unknown type.

It was found that the walls of the earlier building had been dug directly into the layer from the time of functioning of the sanctuary, which refers the construction of the building to the period of total re-planning and building-up of the territory on the hill in the second quarter of the 4th c. The earlier building attached to the fortress wall, the eastern wall of which was partially cleared in 2020, belongs to the same construction period.

The later buildings can be attributed with great confidence to the period of second complete re-planning and building-up of the fortified area on the hill in the first half of the 6th c., which followed the destruction of the former late Roman fortified settlement in the first half of the 5th c.

Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg

---

№ 70. КРЕПОСТ „БОРОВЕЦ“ ПРИ ПРАВЕЦ

Татяна Борисова, Михаела Занева

През месец септември и октомври 2020 г. се извърши редовно археологическо проучване на крепостта „Боровец“ край с. Разлив. Проучванията са финансирани от Министерство на културата по договор с Исторически музей – Правец. Договорът е за изпълнение на редовни археологически проучвания и теренна консервация на крепостта „Боровец“ – обект, спадащ към група ІБ съгласно чл. 5 от Правилата за представяне на целева финансова подкрепа за теренни археологически проучвания и теренна консервация. Екипът е в състав: Татяна Борисова и Михаела Занева – ИМ – Правец научни ръководители; заместник-ръководител – Владимир Стайков; научен консултант – проф. д-р Венцислав Динчев.

Извършихме проучване в източния сектор на крепостта и в западна посока към централната част. Проучени са около 200 кв. м площ (обр. 1.). Работата е локализирана в квадрати В 4/16, В 4/9, В 4/10, В 4/11, В4/12, В 4/7, В 4/8, В 5/9 и В 5/5. Работи се много трудно, защото денивелацията на 20 м от запад към изток е 5,70 м, има и коренища от големи дървета. Довършено е разчистването на Сграда

12 (обр. 2), открита през миналогодишния археологически сезон. Разкрито е изцяло северното външно лице на северната стена на сградата, изцяло разчистена е западната половина и вътрешното лице на западната стена – височина 1,70 м в осем реда камъни, както и източната стена. Южната стена е разкрита в 13 реда камъни и 2,10 м във височина. Входът е в югоизточния ъгъл. Сграда 12 е едноделна, с правоъгълен план, издължена в посока З – И. Отстои на известно разстояние от крепостната стена. Градежът е от ломени камъни на калова спойка, като на места е ползван и бял хоросан. Лицата са маркирани от по-големи ломени и слабо обработени камъни. Между тях има пълнеж (*emplecton*) от по-малки камъни и пръст. Вътрешното лице на южния зид е нарушено в средната част, вижда се нестабилност и слаб разсип от камъни в източна посока чрез приплъзване, накъдето е и голямата денивелацията на терена. Западната стена на сградата стъпва върху голяма скала, в която личат изсичания, и тя е включена в градежа. Размери на Сграда 12: дължина 5,64 м; ширина 3,66 м. От Сграда 12 произхождат два каменни бруса, два фолиса на Юстин (518 – 527 г.) и на Юстиниан I (527 – 565 г.), монети на Галиен (253 – 268 г.) и на Констанций II (337 – 361 г.), една монета, датирана в IV в., желязна стрела, три ножчета, част от желязна фибула, два катинара, желязно съдче, костена лъжичка, прешлен за вретено, бронзов пръстен, две тежести за рибарска мрежа, един железен сърп. През 2020 г. са открити още една бронзова монета, сребърна монета на Елагабал (218 – 222 г.), железен инструмент, бронзова тока, оловна тежест за рибарска мрежа, части от каменен съд, хромели. Откриват се множество фрагменти битова керамика и животински кости.

Обр. 1. Източен сектор на крепостта. Етап на проучвания до 2020 г.

Fig. 1. Eastern sector of the fortress. Stage of research up to 2020

Обр. 2. Сграда 12

Fig. 2. Building 12

Северно от Сграда 12 е разкрита Сграда 13. За разлика от Сгради 11 и 12, които имат обща стена помежду си в посока З – И, Сграда 13 отстои на 2,20 м от Сграда 12, т. е. между тях има ходово пространство. Сграда 13 е с правоъгълен план, като по дългата си ос е ориентирана в посока Ю – С. Изградена е от ломени и грубо обработени камъни за лица, на калова спойка (обр. 3). Пръстта тук е много твърда, сбита, примесена с трошляк. Сграда 13 също не е долепена до крепостната стена и отстои на 1 м разстояние от нея. Тук крепостната стена завива на северозапад и особеностите на терена са използвани максимално при градежа. Западната стена, разкрита във височина до 0,90 м и седем реда камъни при вътрешното лице на сградата, по цялото си протежение стъпва върху трошлива скала с червен цвят. И стена е запазена до 0,40 м в два до три реда камъни с по-големи размери и добре оформено външно лице. Южната стена е разкрита в три реда камъни с обработени лица и височина 0,65 м. Северната

Обр. 3. Сграда 13

Fig. 3. Building 13

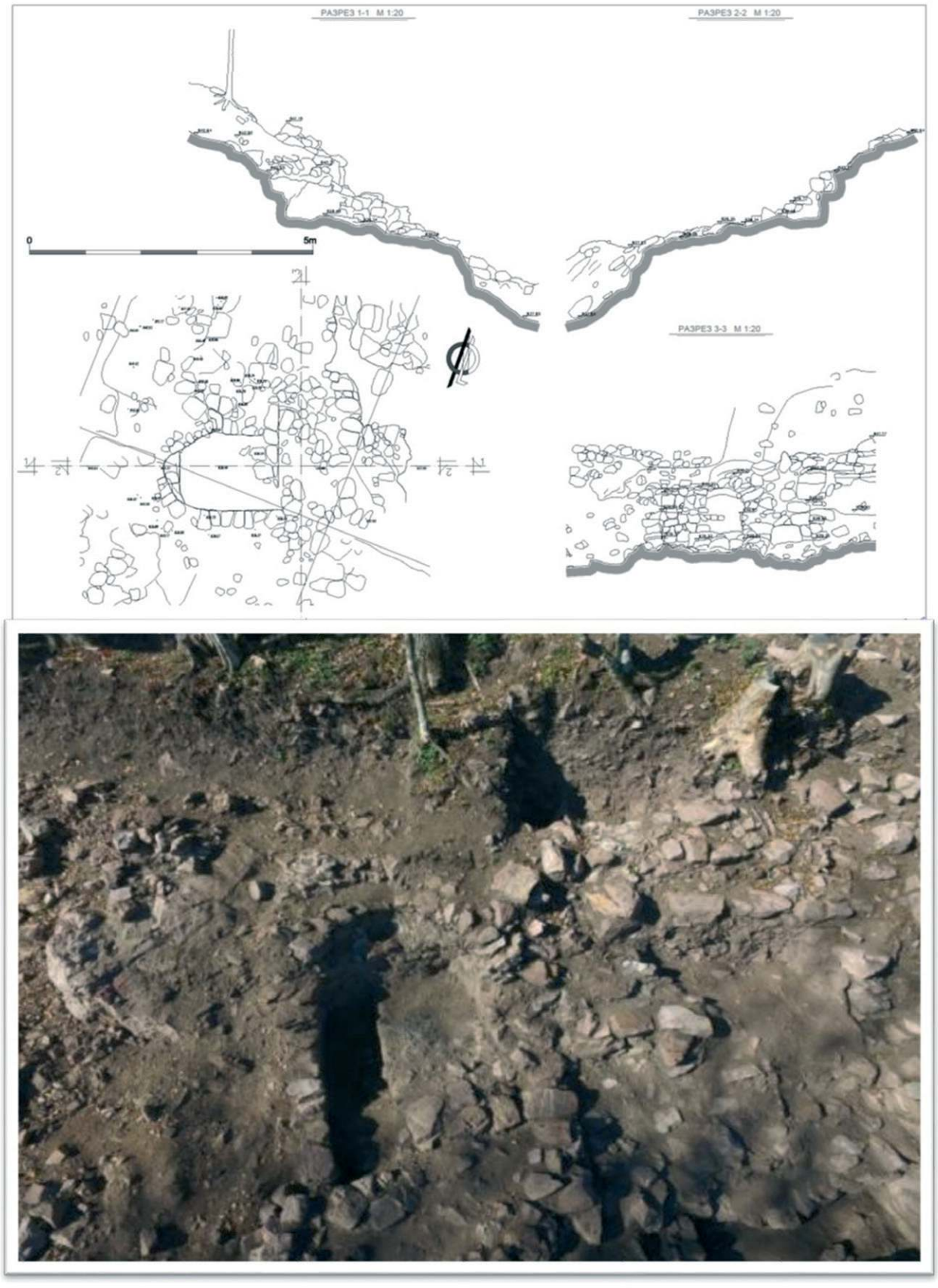
стена е разчистена изцяло откъм вътрешното лице, в източната част е разкрито и външното ѝ лице. Запазени са шест реда камъни до височина 0,86 м. Входът с ширина 1,57 м е при югозападния ъгъл на сградата. В средата на Сграда 13 се разкри плочест камък (0,65 × 0,52 м) и по-малки камъни, подредени напречно и забити около него – стъпало за вероятна дървена греда. Размери (външни) на Сграда 13: 6,30 × 5,30 м. От вътрешността на Сграда 13 произхождат седем бронзови монети (III – IV в.), железни предмети (длето, катинар, две ножчета, халка, стъргалка, зъби от дарак, стрела, скоби, клинове, кука и гвоздеи, цинтове), два каменни бруса, хромели, прешлен за вретено, тежест за рибарска мрежа, бронзова фибула, оловни стопилки. Открити са фрагменти битова керамика, малко животински кости и спорадично фрагменти строителна керамика. На югоизток от югоизточния ъгъл на Сграда 13 е разчистено хоросаново бъркало, вероятно свързано с изграждането на крепостната стена.

Разчистен е фрагмент от крепостната стена пред външното лице на източната стена на Сграда 13, с цел да се види отстоянието и позиционирането ѝ на терена. В тази част тя е построена от грубо обработени каменни блокове за лице и пълнеж от ломени камъни с хоросанова спойка, примесена с пръст. И двете новооткрити сгради не са долепени до крепостната стена, както е при повечето планински крепости, а отстоят на разстояние 1,00 – 1,50 м от нея. Това е характерно за планировката и изграждането на крепостта „Боровец“.

През 2020 г. проучихме цялостно локализираната през 2018 г. структура, интерпретирана сега като ковашка пещ за желязо (обр. 4). Разчистен е оставеният наполовина запълнител във вътрешността – пласт от дребни камъни, фрагменти от тухли и керамика, въглени, хоросан със счукани тухли, както и силно обгорялото дъно. Открити са фрагменти от желязна шлака в пространството около пещта, както и във вътрешността ѝ. Запазената част като градеж в основата е с правоъгълна форма, издължена в посока З – И, леко заоблена в югозападния и северозападния ъгли. Градена е от ломени камъни на калова спойка, някъде има включения от хоросан. Размери: дължина 1,50 м, с отвора до 2,00 м; ширина 1,40 м; разкрита височина от запад – 1,20 м. Основата е представлявала широката част на конус, стесняващ се нагоре като комин. В зидарията е имало отвори, през които е подаван въздух. Пещта, разкритото предпещно пространство и структурите около нея вероятно представляват части от една сграда (комплекс).

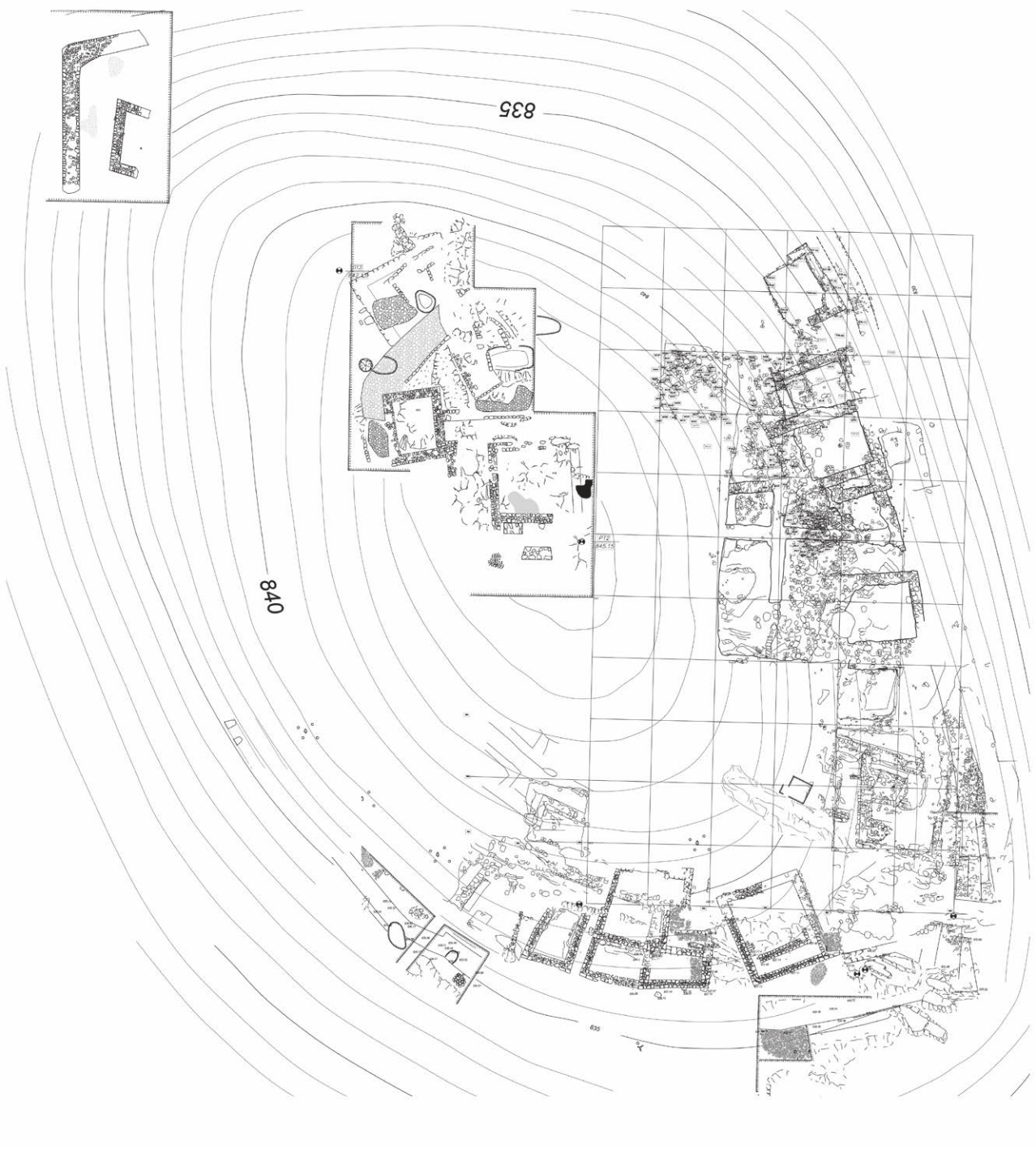
На територията на квадрати В 4/9 и В 4/10 в южната част е достигнато до големи скални масиви. В пръстта около тях се откриват голямо количество фрагментирана битова керамика и животински кости. В северната и северозападната част е свален насип, натрупан от нас при предишни проучвания върху големи иманярски изкопи. Археологически структури не са открити. Находките се ограничават до една бронзова тока и няколко железни предмети – стрела, ножче, стъргалка, части от хромели.

В кв. В 4/11 на терена остават две коренища, които не успяхме да премахнем. Разчистват се множество нападали камъни и пръст. Не се очертават останки от структури. Над двете коренища личат по-големи каменни блокове, за които има вероятност да са продължение в северна посока на стената, която е построена върху терасата в посока С – Ю (с леко отклонение СЗ – ЮИ) по цялото протежение на терасата в източната част на хълма. Тя вероятно изпълнява укрепваща функция. Откритите находки са: антониниан, сребърна монета на Траян Деций (249 – 251 г.), фолис, оловна тежест за ри-

Обр. 4. Ковашка пещ

Fig. 4. Blacksmithing furnace

Обр. 5. Общ план на крепостта с проучените квадрати и структури

Fig. 5. General plan of the fortress with the studied grid squares and structures

барска мрежа, два каменни бруса, части от хромели, железен инструмент, клинове, гвоздеи, скоби, фрагменти битова и малко строителна керамика.

Проучванията през 2020 г. потвърждават данните за стратиграфията на обекта (обр. 5). Крепостта е изградена през втората половина на III в. и функционира до края на VI в. Застроена е върху връх, а не върху високо равнинно плато. Постепенно става постоянен център за обитаване, вследствие на масовите варварски инвазии през късноримската епоха и Късната античност. Населението от равнината в края на IV и през V – VI в. масово се крие и установява за постоянно горе в крепостта. Останките от гъсто разположените сгради във вътрешността на крепостта доказват, че тя има функции на укрепено селище.

"BOROVETS" FORTRESS NEAR PRAVETS

Tatyana Borisova, Mihaela Zaneva

Summary

The 2020 campaign at the "Borovets" fortress, near Razliv village, focused on the E sector (fig. 1). Building 12, featuring a rectangular plan and W – E oriented, is excavated (fig. 2). Its west wall is founded on a large rock, incorporated in the construction. A fire layer is registered. The small finds comprise a bronze coin, a silver coin, an iron tool, a bronze buckle, a lead weight for a fishing net, parts of a stone vessel, grindstones; numerous pottery sherds and animal bones are found.

North of Building 12, Building 13 with a rectangular plan, N – S oriented is revealed (fig. 3). Seven bronze coins of 3rd – 4th c., iron objects, grindstones, a spindle whorl, a fishing net weights, bronze fibula are found there.

The construction of Buildings 12 and 13 consists of quarry stones on mud bonding, in some places with white mortar. Both buildings are situated at a distance from the fortress wall. A structure, localized in 2018, now is interpreted as a blacksmithing furnace is fully studied (fig. 4). Lumps of iron slag are found around the furnace, as well as inside it. It has a rectangular shape, slightly rounded with a W – E orientation. The furnace is built of quarry stones and mud bonding, with inclusions of mortar. The furnace furnace, the open the open space in front of it and the structures around it were probably parts of a complex.

A section of the fortress wall, east of Building 13 is cleared. The wall is built of roughly hewn stone blocks, with filling of quarry stones with mortar, mixed with soil. The route of the fortress wall follows the configuration of the terrain to the N – W (fig. 5). The research proves that the fortress has the functions of a fortified settlement and confirms that it was built in the middle of 3rd c. Life here continued in the 4rd – 6th c.

Tatyana Borisova, Museum of History – Pravets, 4 Todor Zhivkov Square, 2161 Pravets, tatqna_borisova@abv.bg
Mihaela Zaneva, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, mvz6@abv.bg

№ 71. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕ ШИРОКОВО", С. ШИРОКОВО, ОБЩ. ДВЕ МОГИЛИ

Деян Драгоев, Добрина Харбалиева

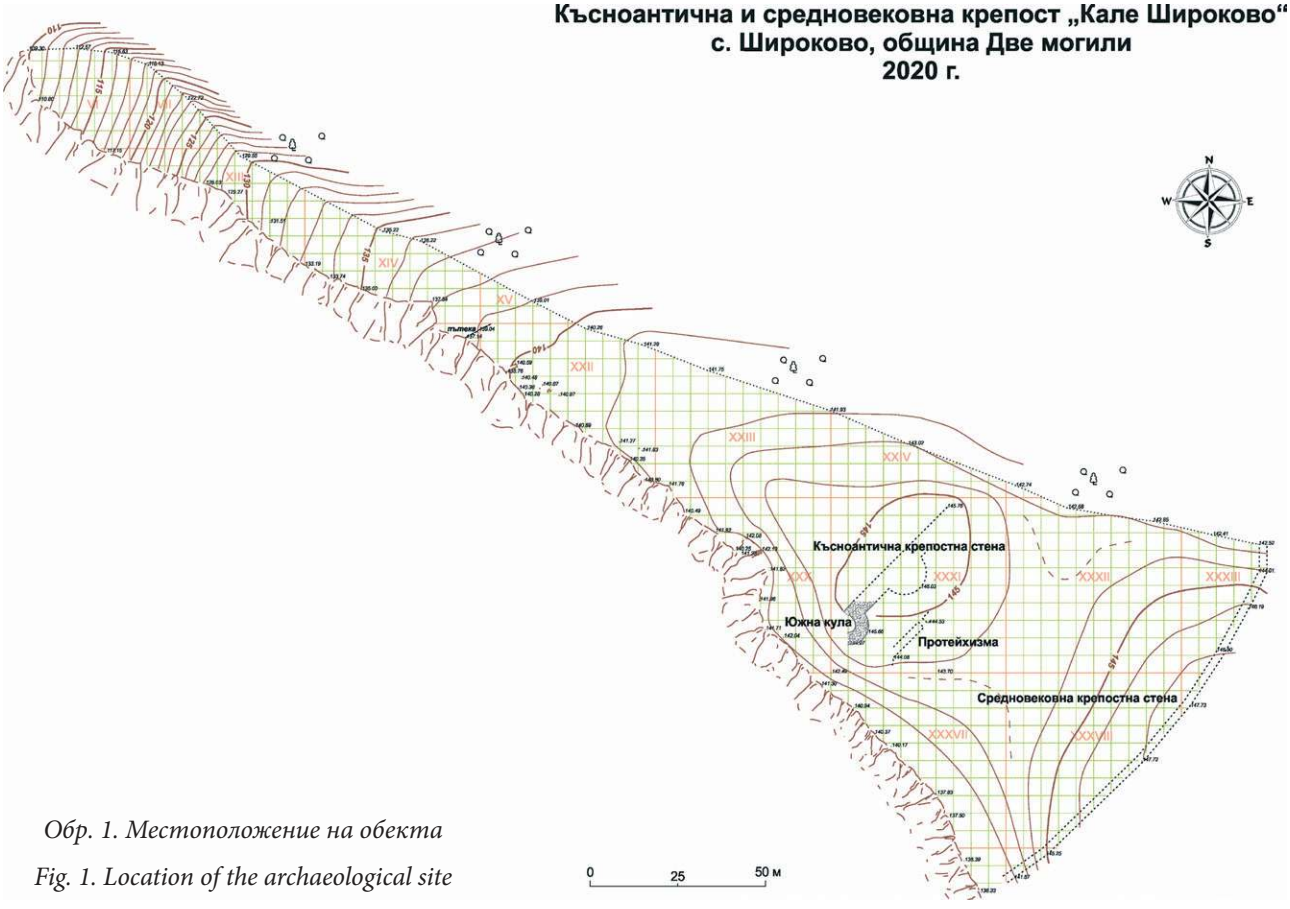
Обектът, познат в локалната топонимия като „Кале Широково", е разположен на естествено защитен скален нос, при сливането на реките Баниски и Черни Лом (обр. 1). Известен е за науката от началото на XX в. Първите данни за него, придружени с окомерен план на видимите тогава археологически структури, са дело на К. Шкорпил (Шкорпил 1914, 23 – 24, фиг. 17).

Археологическото проучване бе с редовен характер и се проведе в периода 27.08. – 15.09.2020 г. с целевата финансова подкрепа от страна на Министерство на културата и предоставени работници и логистика от Община Две могили[1].

Обектът бе привързан към единна план-квадратна мрежа, обхващаща както известната укрепена територия от близо 17 дка, така и прилежащата ѝ площ с податки за наличие на археологически структури. План-квадратната мрежа се състои от сектори с размери 50 × 50 м, обозначени с римски цифри във възходящ ред от запад към изток, и 100 стандартни работни квадрата с размер 5 × 5 м във всеки сектор, номерирани с арабски цифри.

Основната цел на археологическото проучване бе да се добие по-цялостна представа за характера и вида на укрепителната система на късноантичната крепост, да се прецизира хронологията на изграждането и функционирането ѝ.

[1] Ръководител на проучването е Деян Драгоев (РИМ – Русе), зам. ръководител – Добрина Харбалиева (ИМ – Средец), научен консултант – доц. д-р Сергей Торбатов (НАИМ – БАН), стажант-археолог – Велислава Великова (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий"); геодезическо заснемане – инж. Атанас Каменаров; въздушно заснемане и фотограметрия – доц. д-р Георги Христов (РУ „Ангел Кънчев").

Обр. 1. Местоположение на обекта

Fig. 1. Location of the archaeological site

Предвид теренните дадености и частично разкритата в иманярските изкопи археологическа субстанция, за осъществяване на поставената цел бяха заложени шест работни квадрата в югозападната част на Сектор XXXI – кв. 62, 63, 72, 73, 82 и 83, обхващащи участък от основната крепостна стена и южната кула по плана на К. Шкорпил. В хода на работата редица форсмажорни обстоятелства, породени от настъпилата пандемична обстановка и свързаните с нея трудности, доведоха до редуциране на проучваната площ. Размерите на кв. 63, 73 и 83 бяха намалени от изток с по 2,50 м. След тези промени общата проучена площ за сезона възлиза на 111,50 кв. м, като никъде не бе достигнато до стерилно ниво.

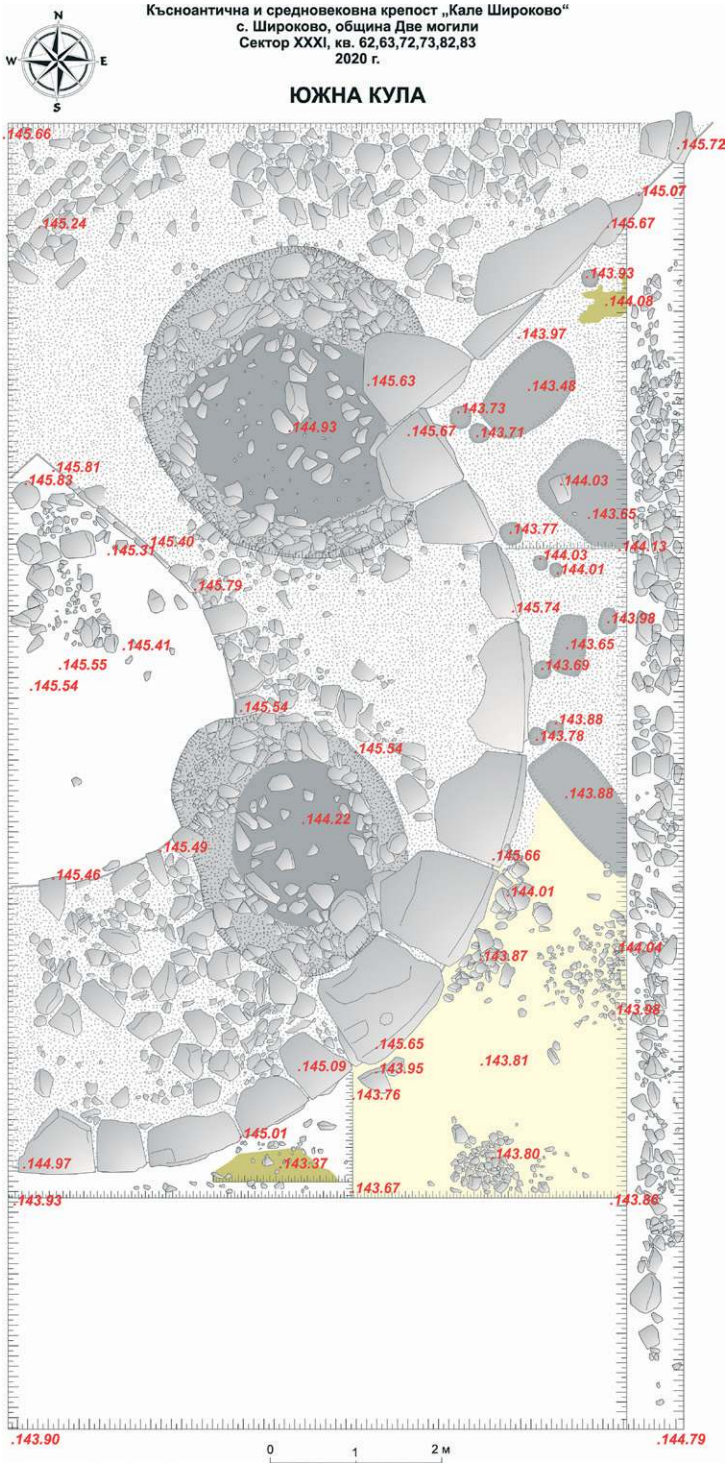
Основният резултат от археологическото проучване бе разкриването на участък от крепостната стена и прилежащата ѝ южна кула (обр. 2). Изградени са по напълно идентичен начин от добре обработени големи варовикови квадри с форма на пресечена пирамида и външно лице в техника на груба рустика (обр. 3). Емплектонът съдържа ломени камъни и бял на цвят хоросан с лек примес на ситно натрошена строителна керамика. В отделни случаи размерите на лицевите квадри достигат дължина от над 2 м и височина от 0,75 м. Блоковете прилягат плътно един до друг, като фугите не надвишават 1 см. Положени са в правилни хоризонтални редове, за спазването на които някои блокове са подрязвани в ъглите или в градежа са вмъквани по-малки камъни с необходимата форма и размери. Върху част от квадрите са налице каменоделски знаци и монограми, указващи местоположението на отделните блокове един спрямо друг и/или инициалите на лицето, което ги е произвело.

Разкритият участък от крепостната стена в рамките на проучваната площ е с дължина от 3,70 м, съхранен до достигнатото ниво (кота 143,88 м) в четири реда квадри от външното лице, с височина от 1,80 м. Широчината на крепостната стена на този етап от проучването е неясна, но не по-малка от 3,5 м, предвид регистрираната дебелина на прилежащата ѝ кула. Самата кула е с полукръгъл план и хипотетично реконструиран диаметър от 11 м. Изнесена е пред фронта на отбраната на 5 м. До достигнатото в хода на проучването ниво е запазена на височина от 2,65 м, в минимум шест реда лицеви квадри. Вътрешното лице е изградено от малки, грубо обработени камъни, обмазани с хоросанова мазилка, както е видно в голям иманярски изкоп, частично нарушаващ дъговидно извитата югоизточна стена на вътрешното помещение в кулата. То е с размери 4 × 4 м. При северозападния му ъгъл е регистриран неясен на този етап от проучването градеж, видът и характерът на който, както и про-

учването на самото помещение, ще бъдат една от задачите за следващия археологически сезон.

Конструктивно-строителният облик на така описаните фортификационни съоръжения показва безспорно техния късноантичен произход. Сигурен *terminus post quem* за изграждането *a fundamentis* на укрепителната система предоставя открита в емплектона на кулата дребноминална монета от типа GLORIA EXERCITVS, вариант с един щандарт, със стандартна датировка за типа в хронологическите рамки 335 – 341 г., но с вторично редуцирано ядро, отговарящо на тегловните стандарти от първата половина на V в.

В западната половина на кв. 63 и 73, в участъка, заключен между крепостната стена, южната кула и източния профил на проучваните квадрати, бе регистрирано подово ниво на помещение от сграда. Представлява тънък пласт трамбована глина, положен върху масивен слой ронлив бял хоросан (обр. 4). В пласта хоросан се проучиха четири вкопавания, обозначени като ями № 1 – 4. Същите са с различни размери и форма – кръгла, елипсовидна и правоъгълна. Плътно до външното лице на крепостната стена и следвайки контура на южната кула се разкриха дупки за дървени греди (самостоятелни или групирани по двойки), поддържащи покривната конструкция на помещението на сградата. Добър хронологически репер за времето на изграждането и функционирането ѝ са пентанумиум на император Юстин I, открит в запълнителя на една от дупките и бронзова фибула с подвито краче, тип 20б по Е. Генчева (Генчева 2004, 57 – 58), намерена върху подовото ѝ ниво. Няколко други находки – тока за колан, коланна апликация и половин фолис на император Фока показват, че под някаква форма животът в крепостта продължава и през първата половина на VII в.

Обр. 2. План на разкритите структури

Fig. 2. Plan of the excavated structures

Относно функционалната принадлежност на сградата, откритите в запълнителя на една от ямите множество стопилки и железни крици, резултат от металургично производство, дават възможност тя да се интерпретира като работилница, изнесена от съображения за сигурност извън очертанията на укрепената територия.

За времето на окончателното демонтиране на описаните фортификационни съоръжения сигурни данни предоставят стратиграфските наблюдения. Повсеместно в проучваните квадрати бе регистриран дебел до 1,50 м пласт трошляк – ломени камъни и разпрашен хоросан. Този пласт представлява деструкции от разграждането на крепостната стена. В него се откриха един анонимен фолис от клас B и множество фрагменти керамика с датировка X – XI в. Вероятно към това време или

Обр. 3. Външно лице на южната кула

Fig. 3. Outer face of the southern tower

Обр. 4. Вкопани в хоросановата подложка на подовото ниво ями и дупки за дървени греди

Fig. 4. Pits dug into the mortar substratum of the floor level, and postholes of wooden beams

малко по-късно трябва да се отнесе и изграждането на третата укрепителна линия, регистрирана в източна посока под формата на висок землен насип и ров пред него.

В заключение, конструктивно-строителният облик на проучените фортификационни съоръжения и регистрираната в източна посока протейхизма с идентичен градеж дават основание те да се разглеждат като осъществяване на имперски по своя характер инженерно-строителен замисъл, представляващ безаналогов пример в късноантичната фортификационна номенклатура в района на Русенското Поломие. Изградена във втората половина на V в. като военно или военно-полицейско укрепление, контролиращо пътната мрежа в долините на реките Баниски и Черни Лом, крепостта при с. Широково претърпява трансформация и в качеството си на цивилно укрепено селище преживява аваро-славянските нашествия от последната четвърт на VI в., превръщайки се в една от трите засвидетелствани такива в Русенското Поломие с регистрирано обитаване в първата половина на VII в.

Литература

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. Велико Търново, 2004.

Шкорпил 1914: К. Шкорпил. Опис на старините по течението на река Русенски Лом. София, 1914.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "KALE SHIROKOVO", SHIROKOVO VILLAGE, DVE MOGILI MUNICIPALITY

Deyan Dragoev, Dobrina Harbalieva

Summary

The "Kale Shirokovo" fortress is situated on a naturally fortified rock cape near the confluence of the two rivers – Baniski Lom and Cherni Lom (fig. 1).

The archaeological research took place in the SW part of Sector XXXI – grid squares Nos 62, 63, 72, 73 and 83. The main result was the revealing of a section of the fortress wall and an adjacent tower (fig. 2). They are both constructed of carefully hewn quadres with an outer face, made in the technique of a rough rustication (fig. 3). Some of the stone blocks appear to be marked by mason's signs and monograms. The southern tower is semicircular in plan, with

a diameter of 11 m. It spreads 5 m in front of the defense line. The width of the tower's walls is 3.50 m. The inner space measures 4 × 4 m. A reliable *terminus post quem* for the construction *a fudamentis* of the fortress is provided by a coin of GLORIA EXERCITVS type, found in the *emplecton* of the tower walls. This coin type itself dates to AD 335 – 341 but the fact that the coin flan has been subsequently reduced refers the coin to the first half of the 5th c.

A floor level of a room was excavated near the outer face of the fortification wall, and four pits and postholes from wooden beams, belonging to a roof support construction (fig. 4). Iron smelts and the ore residues, found in the pits, give grounds to a possible interpretation of the structure as a workshop, which functioned after the first quarter of the 6th c. Some artefacts, such as a coin, dated to the reign of Emperor Phocas, show that the habitation of the fortress continued during the first half of the 7th c.

According to the current stage of fieldwork and research, the dismantling of the fortification system took place in the 11th c.

Deyan Dragoev, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batenberg Square, 7000 Ruse, deyan_dragoev@abv.bg
Dobrina Harbalieva, Municipal Museum of History – Sredets, 24 D. Blagoev Str., 8300 Sredets, dobrinah@gmail.com

---

№ 72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ „КОВАЧЕВСКО КАЛЕ“ КРАЙ ПОПОВО

Олег Александров, Симеон Станчев

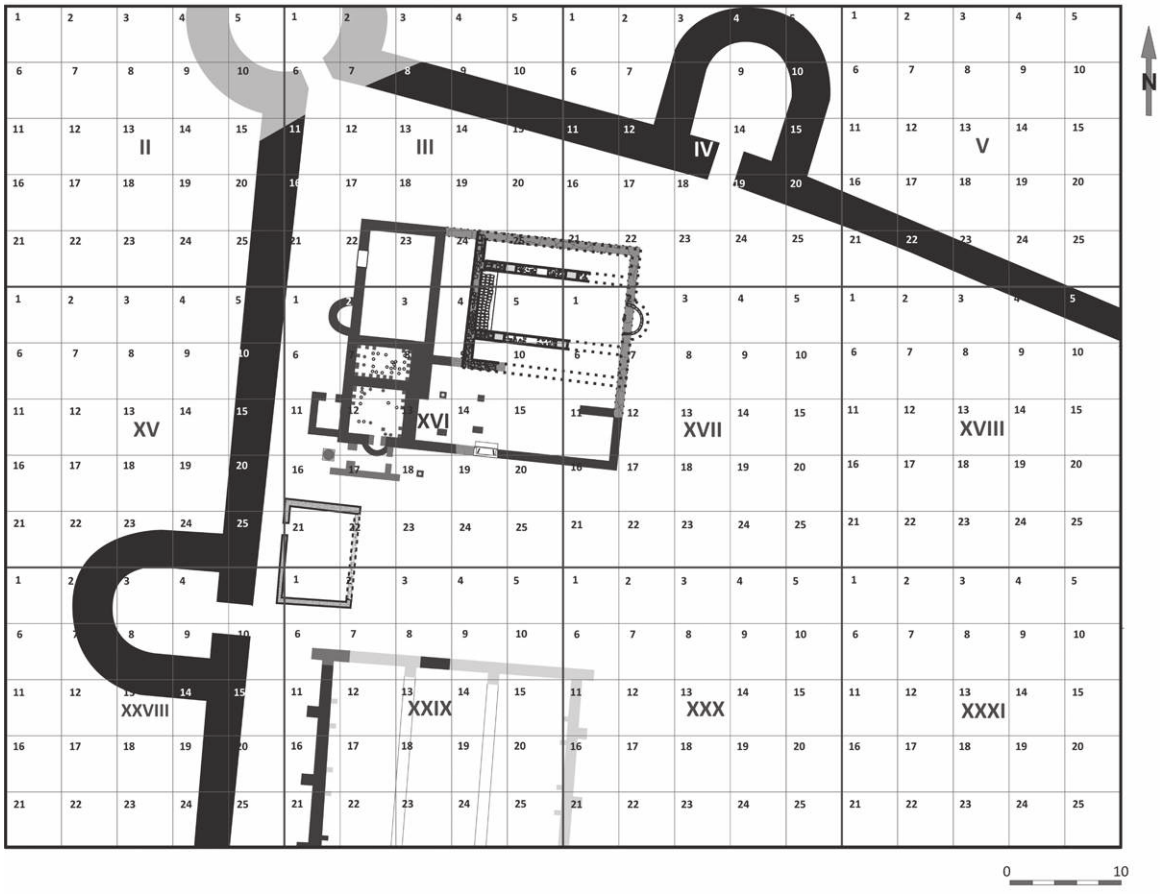
Обектът се намира на 6 км западно от гр. Попово и на 4 км източно от с. Ковачевец, непосредствено край главния път Бяла – Попово. Теренната работа се проведе в периода 02.09. – 08.10.2020 г. с 10 работника и научен екип от двама души.

Основна цел на археологическото проучване през 2020 г. бе продължаване на разкопките във вътрешността на крепостта и по-конкретно в района на изток от разкрития през 2017 – 2018 г. късноримски балнеум. През 2019 г. стана ясно, че на това място съществува редица от верижни помещения, свързани с функционирането на термите. Всички притежават добре запазена тухлена подова настилка. Най-голямото е с размери 12 м (север – юг) × 2,9 м (изток – запад), а останалите останаха с неясни размери, тъй като попадат под дървената туристическа пътека от изток. Също през 2019 г. бе открит вход (с ширина 1,78 м) от южната страна на въпросните структури. Така се оформи работната хипотеза, че балнеумът е само част от много по-голям комплекс. Потвърждаването на въпросната хипотеза можеше да се случи единствено при продължаване на археологическите проучвания на изток от работния сектор.

Първоначално планирахме проучване в рамките на четири работни квадрата: III – 25, XVI – 5, 10, 15, където дебелината на културния пласт е около 1,80 м. Още в началото попаднахме на сграда с неизвестни функция и размери, което наложи вместо в дълбочина, проучванията да се разгърнат още пò на изток в кв. XVII – 1, 6, 11 и частично в XVII – 2, 16 и IV – 21 до нейното пълно разкриване (обр. 1).

Разгръщането на теренното проучване не в дълбочина (до пълното изчерпване на културния пласт), а на значително по-голяма площ (около 200 кв. м) доведе до два неочаквани, но съществени резултата през 2020 г.

1. Достигна се югоизточният ъгъл на комплекса с балнеума. Ъгълът е разположен на 10,35 м от южния вход към комплекса; самият вход (с ширина 1,78 м) е разположен почти в средата на южния зид; от своя страна южният зид е с дължина от 24,20 м, т. е. колкото е късата северна страна на хореума. Това потвърди предположенията ни за прецизна предварителна планировка при първоначалното изграждане на крепостта – очевиден е единният замисъл в строителството на комплекса с балнеума и хореума, които са разделени от малък площад (разстоянието между двете сгради е 18 м). Площадът е отделял сградите и едновременно е разпределял движението към *via sagularis*, входа към кула № 10, малката потерна (изградена непосредствено от север на кулата), южния вход към комплекса с балнеума. Площадът е играел ролята на широк *decumanus*, който в източна посока се е свързвал с *cardo*, идващо от главната улица (свързваща западната с източната порти), минаващо непосредствено източно от хореума и комплекса с балнеума и достигащо до входа на кула № 3 (пре-

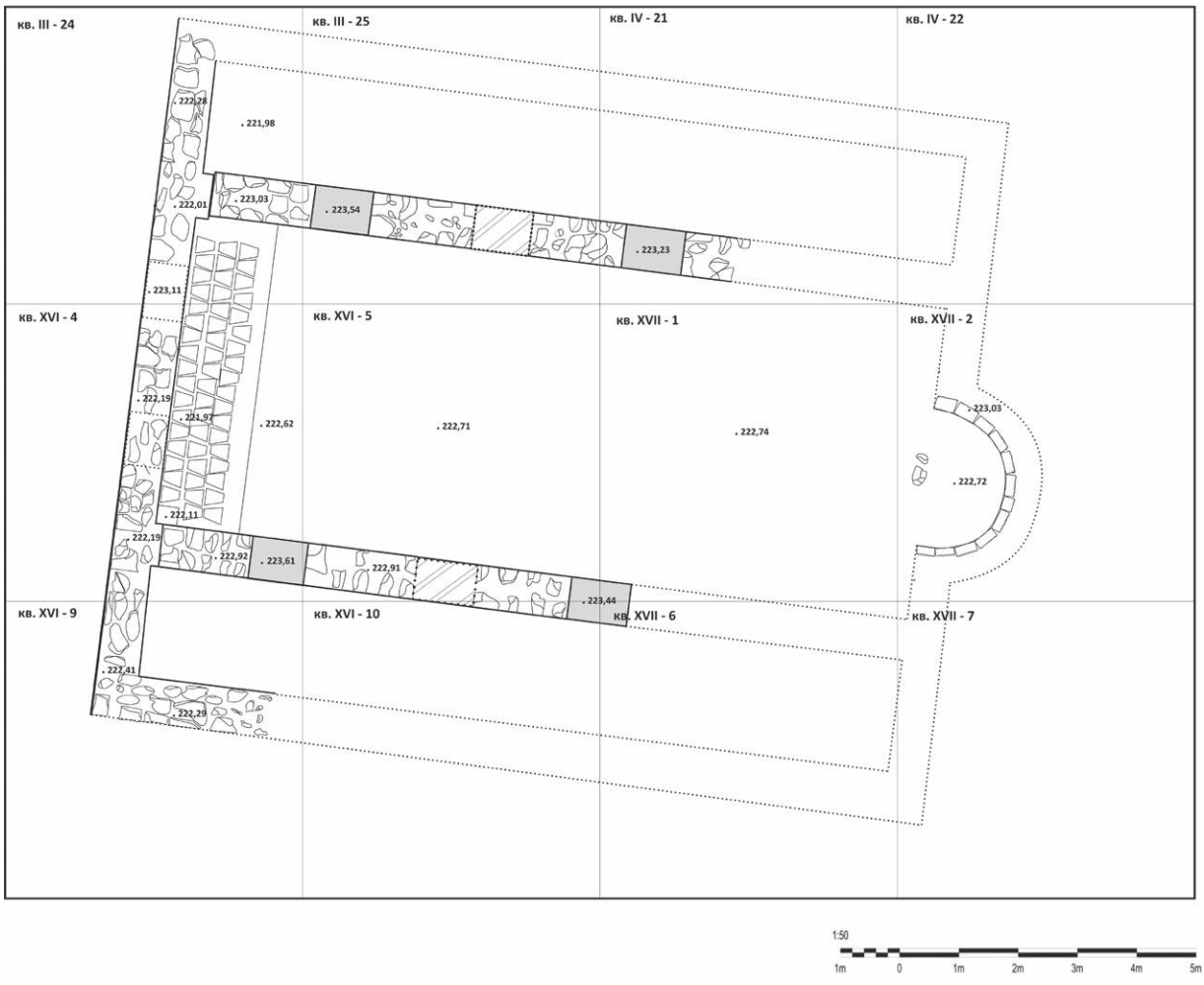
Обр. 1. Общ план с проучвания сектор

Fig. 1. General plan with the excavated sector

сичайки преди това *via sagularis* на това място). По този начин комплексът с балнеума е затворен от четири страни от улици – *via sagularis* от запад и север, широк *decumanus* от юг и *cardo* от изток (трасето на тази улица с посока север – юг все още не е проучено, но съществуването ѝ е без съмнение). Така комплексът, който от запад има дължина с посока север – юг от 20 м, заема една цяла инсула от 0,5 дка.

2. В хода на проучванията стана ясно, че върху рушевините на комплекса с балнеума (рухнал в средата на V в.) е построена ранновизантийска базилика през VI в. (обр. 2 и 3). Основите на базиликата са дълбоко вкопани в деструкциите от по-ранните постройки (обр. 4). По всичко изглежда, че стените на част от тях все още са се издигали във височина, тъй като основите на базиликата повтарят строителните линии на част от по-ранните градежи. На този етап (преди проучване на структурите в дълбочина) все още не може да се даде ясен отговор за връзката между двете постройки, хронологически отделени от почти едно столетие. Допълнително затруднение за изясняването на този въпрос е и пълното демонтиране на южния и северен външен зид на базиликата при добив на годен за вторична употреба строителен материал в ново и най-ново време (в една от траншеите бе открита монета от 2 стотинки от 1912 г.).

Независимо от почти напълно компрометираната археологическа субстанция над подовото ниво на базиликата (намиращо се в интензивно обработваната до преди няколко десетилетия съвременна орница, допълнително ставала обект на иманярски набези), както и пълното демонтиране на значителни части от супер- и субструкцията на сградата, планът на базиликата бе в значителна степен изяснен. Дължината на централния кораб (до олтарната апсида) е 13,40 м; външната ширина на базиликата е 12,20 м; централният кораб е с ширина 5,25 – 5,30 м; страничните кораби са по 1,90 м. Корабите са разделени от два каменни стилобата с ширина от 0,70 м (запазена дължина: южен – 7,20 м, северен – 8,80 м), изградени от ломени камъни и сполии, споени с бледорозов хоросан. Върху стилобатите симетрично (на разстояние 4,30 м един от друг) са изградени две двойки стълбове (с размери 0,70 × 1,00 м), които са поддържали дървени колони, които от своя страна са крепели дървените греди на покрива (на няколко места в корабите бяха открити следи от горели дървени греди и железни гвоз-

Обр. 2. Ранновизантийска базилика – план

Fig. 2. Early Byzantine basilica – plan

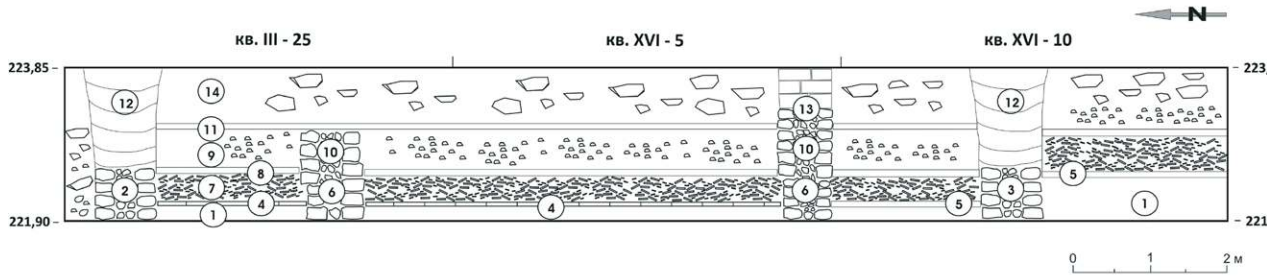
деи). Източно от втората двойка стълбове стилобатите са напълно демонтирани, което прави хипотетична реконструкцията на връзката на стилобатите и северната и южна външни стени на базиликата с източния зид, където се намира олтарната апсида. Самата апсида е запазена в лошо състояние – само един ред от вътрешното лице на суперструкцията. Ширината ѝ е относително малка – едва 2,40 м. Няма данни за други апсиди, от което следва, че базиликата е едноапсидна. Подът в олтара, както и в цялата сграда, е оформен от добре трамбована глина, непосредствено върху заравнените деструкции от по-ранните структури.

За съжаление никакви находки не бяха открити по време

Обр. 3. Ранновизантийска базилика, изглед от запад

Fig. 3. Early Byzantine basilica, view from west

Обр. 4. Ранновизантийска базилика – стратиграфски разрез (С – Ю) на проучвания сектор: 1. Стерилна глина; 2. Северна външна стена на комплекса с балнеума, използвана по-късно за външна стена на ранновизантийската базилика; 3. Зид от помещение в комплекса с балнеума, използван по-късно за външна стена на южния кораб на базиликата; 4. Подово ниво на по-ранните помещения от комплекса с балнеума, настлано с тухли; 5. Подово ниво от трамбована глина; 6. Силно разрушени зидове от комплекса с балнеума, споени с жълтеникав хоросан, използвани за основи на стилобатите на ранновизантийската базилика; 7. Пласт с опожарени деструкции от покрива на помещенията (затрупва монети от втората четвърт на IV в.); 8. Хоросан от пълнежа на стените; 9. Сиво-кафяв пласт с дребни камъни и хоросан, без строителна и битова керамика; 10. Основи на стилобатите на базиликата; 11. Подово ниво на базиликата от трамбована глина; 12. Траншеи от ограбването на строителен материал от северния и южния външни зидове на базиликата; 13. Стълб върху южния стилобат на базиликата; 14. Пласт с камъни, съвременни материали, отложен хумус

Fig. 4. Early Byzantine basilica – stratigraphic cross-section (N – S) of the excavated area

на проучването, което не позволява по-прецизна датировка. Според стратиграфската позиция базиликата не може да е по-ранна от средата на V в., но, имайки предвид пълната липса на данни за живот в крепостта от втора половина на V в., сме длъжни да отнесем храма към ранновизантийския период, но не и преди началото на VI в., а много вероятно и малко по-късно – някъде във втората четвърт на века. Разрушаването ѝ също е най-вероятно в унисон с прекратяването на живота в крепостта, което, на този етап на проучване в други части от укрепената територия, се отнася към 80-те години на VI в.

Считаме, че проучването на сектора е необходимо да продължи и през следващия археологически сезон до изясняване най-вече на хронологията и връзката на ранновизантийската базилика с по-ранните структури, както и евентуалното съществуване на по-ранна храмова постройка (от края на IV – началото на V в.) на това място.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE FORTRESS "KOVACHEVSKO KALE" NEAR POPOVO

Oleg Alexandrov, Simeon Stanchev

Summary

The late Roman fortress Kovachevsko kale is situated 6 km to the west of Popovo, next to the main road between Popovo and Byala. The fieldwork was carried out between the 2nd and the 29th of September 2020.

The original aim was to continue excavating the area east of the late Roman baths (*balneum*). In 2019 we found that there is a number of chain-arranged rooms in this place, likely related to the *balneum*. In 2020, in the same area we located a hitherto unknown building, lying above the layers of the *balneum* complex. We continued with diggings in a wider perimeter, in order to reveal the full size of the newly discovered building, and we came to two very important conclusions:

- We reached the SE corner of the *balneum* complex (fig. 1). Its south wall is 24.20 m long, same as the length of the *horreum*'s south wall. The entrance is located approximately in the middle of the south wall. This confirmed our supposition about a planned arrangement of the building in the fortress. There are streets on all four sides of the complex (*via sagularis* to the west and north, *cardo* to the east, and a wide *decumanus* to the south).

- It became clear that at the beginning of the 6th c. AD, an early Byzantine basilica was built on the ruins of the late Roman *balneum* complex (figs 2, 3). The foundations were dug into the ruins of the earlier building.

The newly discovered basilica has a central nave which is 13.40 m long and 5.25 – 5.30 m wide, and two aisles. The nave is separated from the two aisles by two stylobates, width of 0.70 m each. On the stylobate, pairs of pillars were

built as supports for wooden posts. East of the second pair of pillars, the stylobates are not preserved. The apse is small (2.40 m wide), with a clay floor.

The stratigraphic position of the newly discovered building points to the dating of its construction and functioning in the 6th c. AD (fig. 4).

Oleg Alexandrov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg
Simeon Stanchev, Historical Museum – Popovo, 97 Bulgaria Blvd, 7800 Popovo, simeon.stanchev94@gmail.com

№ 73. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ *PALMATAE* В М. КАЛЕТО, С. ОНОГУР, ОБЩ. ТЕРВЕЛ

Казимир Попконстантинов, Боян Тотев, Добри Добрев

Крепостта е разположена върху скалист полуостров, ограничен от изток от Суха река, а от север и юг – от два странични дола, вливащи се в нея. В съвременната научна литература укрепеното селище се идентифицира с *Palmat(ae)* в Procop. Aed. IV.6.32 – 33 (Torbatov 2000, 59 – 62). От 2016 г. настоящият екип проучва едноапсидна трикорабна базилика с размери 55 × 30 м (обр. 1), разположена в ЮИ сектор на крепостта (Попконстантинов и др. 2020, 844 – 848).

През 2020 г. бе проучена площ от около 500 кв. м. Работихме с 12 души от с. Балик и Оногур в работна план-квадратна мрежа (квадранти 25 × 25 м и квадрати 5 × 5 м).

Целта на проучването бе цялостно разкриване на западната част на базиликата в трите пространства (обр. 2) – атриум, екзонартекс и нартекс (кв. F XIII – F XIV и J XIII – J XIV).

Разкрихме втората база от северния портик на атриума, която отстои на 1,60 м от западната база и обгорената колона, установени през миналия сезон. Обгорената колона е вградена в източната стена на постройка, която обхваща северозападната част на атриума и северния портик В северната част на тази стена е зазидан северен вход към атриума. Ширината на входа е 1,80 м. Явно той е зазидан след разрушаването на базиликата, като зазиданата част е запазена в три непълни реда, а спойката е от калов разтвор. В южната част на зазиданият вход попада южната страница на входа. При проучването на южната стена на късната постройка в източна посока разкрихме база за колона (обр. 3). Тя изглежда е пренесена от стилобата на южния портик. Късната сграда, в която са използвани посочените сполии, вероятно е жилище с площ близо 100 кв. м. Тя попада отчасти върху основите на западния и северния портик, като в източната част на стената е вградена западната колона на южния портик. Южната и източната стени са били обмазани грижливо и мазилката е добила ръждиво-червеникав оттенък от силния пожар. Източната стена на сградата е изградена върху рушевините. В пласта на дълбочина 0,60 – 0,80 м (кота 141,30) се откриват безформени камъни, фрагменти от тухли, кухненска съдове (устия, стени, дръжки), устия от амфори, имбрици, гвоздеи с различни размери.

Обр. 1. Епископската базилика в Palmat(ae) (снимка с дрон М. Вълчев)

Fig. 1. The episcopal basilica in Palmat(ae) (drone photo M. Valchev)

В централната част на атриума, след снемане на два пласта – от чернозем (примесен с дребни камъни, хоросанови буч-

Обр. 2. Западен и южен портик на атриума, поглед от запад (снимка с дрон М. Вълчев)

Fig. 2. West and south porticoes of the atrium, view from west (drone photo M. Valchev)

Обр. 3. База на колона от южния портик, вградена в южната стена на жилището, поглед от югозапад

Fig. 3. Column basis from the south portico built in the south wall of the dwelling, view from south-west

ки, фрагменти от трапезна и кухненска керамика, амфори с т. нар. „гребенчата“ украса) и плътен хоросанов пласт с камъни с добре одялани страни – бе разкрит каменният плочник, който е оформен от местен камък с неравни лицеви части. В отделни сектори на плочника е запазена плътна хоросанова обмазка за изравняване на неравността му.

В югозападната част на квадрата, между западния и южния портик, недалеч от втората колона от западния портик бяха открити два фрагмента от варовиков капител (импост) – украсата е от волути, полупалмети, релефно оформен кръст с уширени краища на раменете (обр. 4). След разчистване на нападалите камъни с добре обработени лица около базите и колоните бяха открити още два варовикови капителя. Единият от тях е много добре запазен, вероятно от рухнала колона от западния или южния портик. Капителят е рухнал върху камъни и тухли от арката на южния портик, като тухлите са рухнали под наклон Ю – С. Неговата украса повтаря тази на фрагментирания капител от западния портик. Това още веднъж показва едновременността на подготовка и изграждане на колонадата на портиците. При разчистването на рушевините бе открита монета на Юстин II (565 – 578 г.).

В южната част на квадрата бе разкрит югоизточният Г-образно оформен ъгъл, изграден от тухли върху стилобата, който продължава в източна посока към екзонартекса. Интересно е, че тук вместо очаквания вход, подобно на срещуположния вход при югозападния ъгъл на западния портик, разкрихме тухлена ниша с дължина 1,30 м (С – Ю). До северното лице на нишата бе разкрит тухлен стълб с размери 1,60 × 0,80 м, със запазени четири реда от суперструкцията. Стената на нишата и тухленият стълб са изградени върху стилобат с посока С – Ю. На разстояние 2,60 м северно от тухления стълб бе разкрит вторият стълб от централния вход към екзонартекса, изграден с варовикови блокове с добре оформени лица. Той е запазен на височина 0,90 м, като южната му част е повредена от стената на жилището, изградено след разрушаването на базиликата. В пласта от рушевини попаднахме на корниз, което потвърждава наблюдението ни от миналия сезон, че е имало галерии над нартекса и екзонартекса. В този пласт открихме и бронзова монета на Юстиниан I, датирана в 550 – 565 г.

Продължи и проучването на екзонартекса, като разкрихме двата каменни стълба на централния вход от екзонартекса към нартекса. Те са изградени от варовикови блокчета с размери 0,40 × 0,60 м, 0,90 × 0,60, със запазена височина до 0,90 м. Ширината на входа е 2,60 м. На 0,60 м южно от южния стълб бе открит поставен вертикално добре обработен каменен блок с дебелина 0,40 м и дължина 0,90 м, който стеснява южния вход от екзонартекса към нартекса. Той е в една ос с тухлената ниша, която е вградена в западната стена на екзонартекса. Западното лице на стената ѝ е в една линия с тухления стълб и е в конструктивна връзка с него.

Обр. 4. Кемпферов капител в рушевините на атриума

Fig. 4. Impost capital in the debris in the atrium

В пластовете от рушевини в екзонартекса и нартекса се откриват фрагменти от тухли и варовикови блокчета от разрушените стени, стълбове и арки. Паралелно с тях се откриват и фрагменти от каменни корнизи от галерийните етажи над двете входни пространства. На кота 141,20 – 141,00 открихме фрагмент от ляво рамо на варовиков кръст с грижливо обработена лицева част и надпис KY (с титла за съкращение) и фрагмент с буквата Θ (обр. 5). Наличието на двата фрагмента от кръст с надпис показва, че се касае за надпис KYPIE BOHΘH върху кръст в кръгла рамка, поставен над централния вход от атриума към екзонартекса, който е на 2 м от местонамирането на по-големия фрагмент.

Обр. 5. Рамо на варовиков кръст с буквите KY

Fig. 5. Arm of a stone cross inscribed with the letters KY

При проучването на този сектор бяха намерени пет монети, от които една от IV – V в. и четири от първата половина и средата на VI в.

С цялостното проучване на атриума и екзонартекса установяваме една изчистена планова схема при оформлението на атриума, който е изграден заедно с базиликата и е оформен с четири околовръстни портици. Това е още една специфична архитектурна черта на епископската базилика в *Palmat(ae)*, която все пак има сходство с епископската базилика D в Царичин град.

Литература

Попконстантинов и др. 2020: К. Попконстантинов, Б. Тотев, Д. Добрев. Късноантична крепост *Palmatae* в м. Калето, с. Оногур, община Тервел. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 844 – 848.

Torbatov 2000: Procop. De Aedif. IV, 7, 12-14 and the historical geography of Moesia Secunda. – Archaeologia Bulgarica, 2000, 3, 58 – 77.

LATE ANTIQUE FORTRESS OF *PALMATAE* IN KALETO LOCALITY, ONOGUR VILLAGE, TERVEL MUNICIPALITY

Kazimir Popkonstantinov, Boyan Totev, Dobri Dobrev

Summary

The fortress is situated on a rocky peninsula surrounded by the river of Suha reka and two of its tributaries. The site is identified as *Palmat(ae)* (Proc. Aed. IV, 6,32 – 33). Since 2016 excavations have been conducted in the SE sector where a geophysical survey has attested a large building, W – E oriented. As a result, the eastern part of a single-apse three-nave basilica has been unearthed (fig. 1).

In 2020 the excavation continued in the atrium and the *exonarthex* (fig. 2). The N portico of the atrium was completely unearthed. One of its columns was found burned and built in a later dwelling. The north entrance was blocked at a later stage and served as a back wall of the same dwelling which occupied the north part of the atrium after the abandonment of the basilica. In the south wall of the dwelling, a column basis from the south portico was used as a *spolia* (fig. 3).

It was established that the SE corner of the west portico is L-shaped and constructed out of bricks on a stylobate. A brick niche instead of an entrance was arranged there, together with a brick pillar next to its north side. The two stone pillars that flanked the central entrance from the *exonarthex* to the *narthex* were also found still standing. The stone pavement of the atrium was cleared from the ruins among which three impost capitals (fig. 4) and seven coins dated to the first half of the 6th c. were found.

Kazimir Popkonstantinov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, popkonstantinov@yahoo.com
Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com
Dobri Dobrev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, rim_dobrich@abv.bg

№ 74. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КАРИЯ

Боян Тотев, Добри Добрев, Вървин Върбанов

Обр. 1. Кария. Проучена площ 2016 – 2020 г. (снимка С. Стойчев)

Fig. 1. Caria. Explored area 2016 – 2020 (photo S. Stoychev)

През 2020 г. разкопките на късноантичната крепост Кария се проведоха с финансиране от Министерството на Културата. Работи се в южния сектор, кв. VIII_{13-15}, VIII_{18-20} и VIII_{23-24} (обр. 1). Цел на проучванията през 2020 г. бе изясняване на планировката и хронологията на разкритите през 2019 г. части от сгради от елинистическия и римски период. След приключване на проучването се достигна до следните резултати:

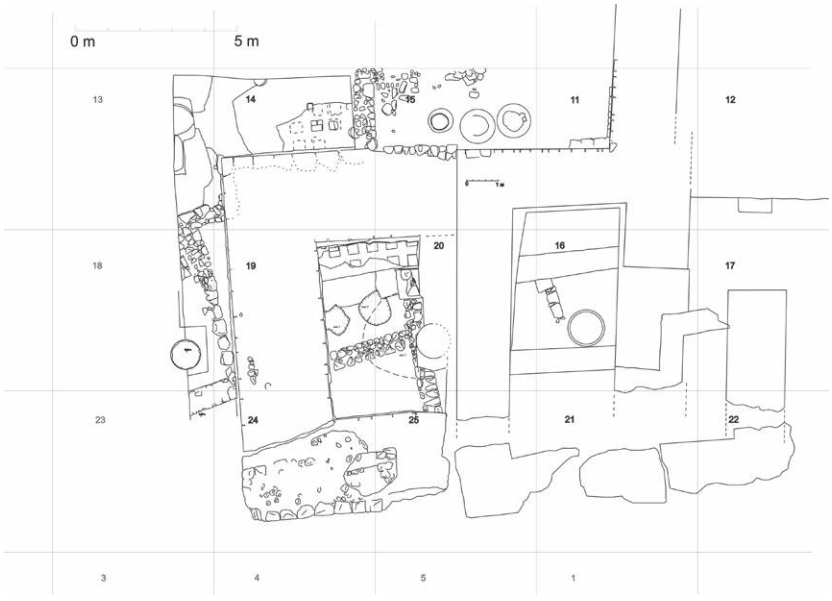
Структури от VI в. В кв. VIII_{14-15} се разкри югозападният ъгъл на сграда, изградена от необработени камъни с глинена спойка (обр. 2). Тя се развива на север, а на югоизток използва за стени крепостните такива. Постройката вероятно е със стопанско предназ-

начение, тъй като в нея са открити три питоса. При разширяване на проучваната площ на запад, в кв. VIII_{13}, се разчистиха останки от друг питос. Северно от него е регистрирано голямо късноантично вкопаване, продължаващо на север и на запад (диаметър над 3 м).

Структури от IV – V в. Няма установени структури от този период; към него се отнасят единствено пластовете над деструкциите от римската сграда с хипокауст.

Структури от II – III в. През 2020 г. е разкрита частта от римската сграда с хипокауст, северно от крепостната стена (обр. 3). Камъните от нейната северна и западна стени са извадени изцяло и са останали само траншеите от тях. В профила под сграда от VI в., в североизточния ъгъл на кв. VIII_{14}, тази траншея личи ясно от ниво 2,60 м (т. е. зидовете са демонтирани в късноримско време) и е вкопана в скалата до 1,49 м. От подовото ниво е запазен участък с размери 2,40 (И – З) × 1,50 м (С – Ю). Запазени са останки само от две колонки за хипокауст, а от още пет такива е останал отпечатък върху хоросановия под. Деструкциите над подовото ниво (пръст с концентрация на хоросан) започват от 2,17 м н.в. и свършват до хоросановия под (1,70 м н.в.). Открито е голямо количество фрагментирана строителна и битова римска и късноримска керамика. Общата ширина на сградата със зидовете е около 7 м (С – Ю), а дължината на помещението (И – З), разкрито още 1995 – 1996 г., е над 10 м.

Структури от V – II/I в. пр. Хр. През 2019 г. беше разкрит зид от сграда от елинистическия период. Тя е с ориентация СЗ – ЮИ и вероятно се е състояла от верижни помещения, от които до момента са разкрити частично две или три. Ширината ѝ (СЗ – ЮИ) е 5,50 м, а дължината (СИ – ЮЗ) остава неясна, досега са разкрити 7 м. Каменните зидове

Обр. 2. Кария – южен сектор, план

Fig. 2. Caria – south sector, plan

Обр. 3. Останки от римска и късноантична сгради (снимка В. Върбанов)

Fig. 3. Remains of Roman and late Roman buildings (photo V. Varbanov)

Обр. 4. Монета на Истрия, бронз, край на V в. пр. Хр. (снимка В. Върбанов)

Fig. 4. Coin of Histria, bronze, end of 5th c. BC (photo V. Varbanov)

на сградата се регистрират на нива 1,95 м н.в. и са фундирани до 1,24 м н.в. Сградата застъпва три ями. Двете са проучени през 2019 г. (ями 1 и 2) и се датират в периода III – II в. пр. Хр. Те застъпват друга яма – 3, която попада под зидовете на елинистическата сграда. Общата проучена площ от нея е около половината ѝ. Тя е с диаметър над 3 м, очертава се добре на ниво 0,84 м н.в. и се изчерпва на ниво 0,24 м н.в. През 2020 г. в ямата са открити 320 фрагмента керамика, главно амфори (над 80 %), хераклейски амфорен печат от първата половина на 50-те години на IV в. пр. Хр.[1], бронзова трипера стрела и тежест за стан. Датировка на структурата е във втората половина/края на IV – III в. пр. Хр.

Откритата лята монета от Истрия (обр. 4) засега е най-ранната находка от проучваната площ. Вероятно елинистическата сграда се датира в периода от втората половина/края на III – II в. пр. Хр. На този етап на проучване все още е неясно докога функционира, както и какви са били функциите ѝ.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE LATE ANTIQUE FORTRESS *CARIA*

Boyan Totev, Dobri Dobrev, Varbin Varbanov

Summary

The excavations in 2020 revealed the following structures and situations (figs 1 – 3):

Structures dated to the 5th – 6th c. AD. The southwestern corner of a building was excavated. It is preserved up to 3.88 m over the sea level. The level of habitation during the 6th c. AD is marked by the position of the rims of a seven *pithoi* (4.12 m).

Structures dated to the 2nd – 3rd c. AD. In 2020, the northern part of a building with hypocaust system is unearthed (figs 2, 3). Its width is 7.0 m (S – N), and its length (E – W) - more than 10.0 м.

Structures dated to the 5th – 2nd/1st c. BC. Three walls built of quarry mud-bound stones were excavated. They form two premises of a building (fig. 2). Three pits are found underneath this building. At this stage of research, the layout and the functions of this building cannot be specified. The initial date is within the late Hellenistic period.

During the excavations, 49 small finds are found: 18 coins (fig. 4), part of a brooch, four fragments of different terracotta figurines, six amphora stamps (Heraclea, Thasos) dated to the 4th c. BC, fragments of ceramic lamps and other items made of bronze and lead. The discovered pottery amounts to over 3500 sherds: 42 % belong to the Hellenistic period, 8 % to the Roman period, and the majority of 50 % – to Late Antiquity.

Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com
Dobri Dobrev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, rim_dobrich@abv.bg
Varbin Varbanov, Regional Museum of History – Ruse, 3 Knyaz Aleksandar Batemberg Square, 7000 Ruse, ramonearhaeology@abv.bg

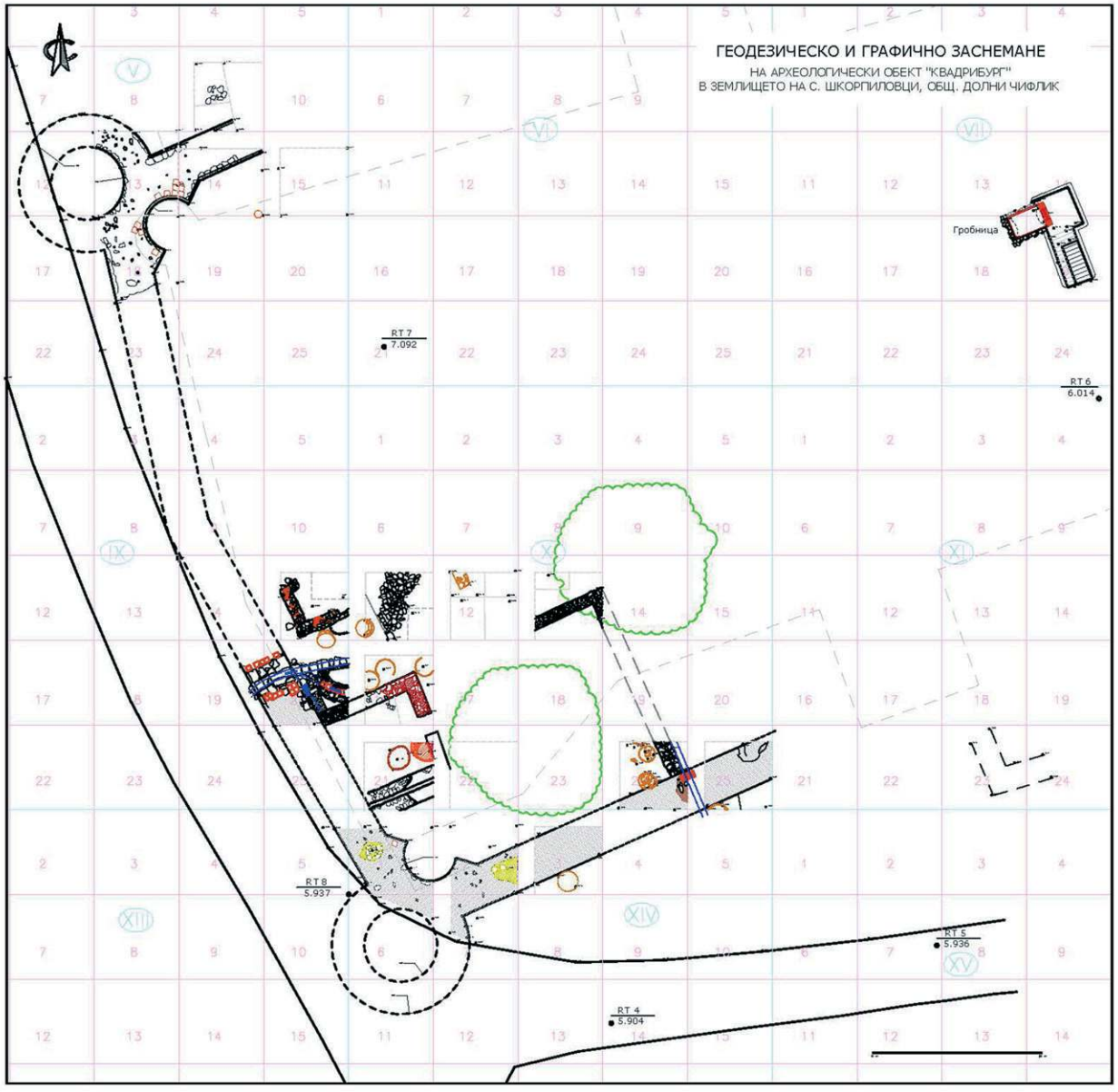
№ 75. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „КВАДРИБУРГ“ КРАЙ С. ШКОРПИЛОВЦИ, ОБЩ. ДОЛНИ ЧИФЛИК

Христо Кузов, Михаил Христов

През 2020 г. проучванията на обекта имаха за цел да изяснят археологическата ситуацията при югозападния и северозападния ъгъл на укреплението (обр. 1). По този начин трябваше да се установят особеностите на укрепителната система и, ако е възможно, нейните приблизителни размери.

Беше разчистено преддверието на югозападната ъглова кръгла кула, която остава напълно под трасето на съвременния път (обр. 2). Преддверието е с полукръгъл план. То е поместено в ъгъла, сключен между южната и западната куртина на укреплението. За да се оформят страниците на преддверието, при всяка от крепостните стени е оформено под тъп ъгъл разширение с приблизително еднаква дължина. Тези „чупки“ са съответно южното и западното начало на дъгата на полукръглото преддверие. От преддверието е изграден коридор към вътрешността на кулата. Ходовото му ниво

[1] Печатите от Шабла са обработени от гл. ас. д-р Калин Маджаров (НАИМ – БАН).

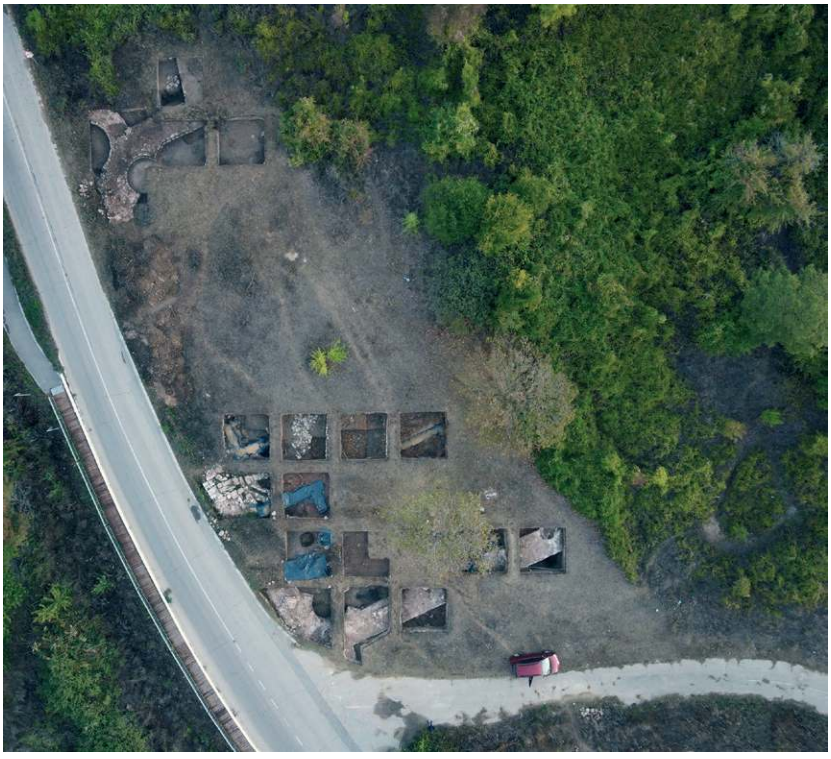
Обр. 1. План на разкритите структури

Fig. 1. Plan of the discovered structures

съвпада с нивото на банкета. При изграждането на коридора са вложени тухли. Две такива, които маркират западната му страница, се откриха *in situ*. Ширината на субструкцията в тази зона е 2,80 м. Суперструкция на това място не е съхранена.

Най-ранната структура е проучена от вътрешната страна на южната куртина. Това е опожарена дървена конструкция, предшестваща крепостната стена (обр. 3). От нея са съхранени гнездата от четири масивни дървени подпори с диаметър от 0,40 до 0,43 м. Южните са частично застъпени от крепостната стена. Не е ясно дали не е имало и други подпори по трасето на крепостната стена, преди нейното изграждане. Използвана е глина за обмазване на плет, който също е бил част от конструкцията. Градежът е унищожен от пожар. Възможно е това съоръжение да е било наблюдателна кула, но може да е имало и друга функция. Дата на съоръжението е III в. Тя е базирана на много ограничен археологически материал – предимно силно фрагментирана трапезна керамика.

Непосредствено на изток, по южната крепостна стена се установи наличието на по-късна сграда или навес, която е имала вероятно складови функции, предвид голямото количество амфорни фрагменти. Сграда е с добре оформено от глина подово ниво и масивна покривна конструкция, но все още с неизяснени изцяло параметри. Тя е използвала вътрешното лице на крепостната стена. По материали сградата е датирана в VI в.

Обр. 2. Проучвани участъци от обекта

Fig. 2. Excavated sections of the site

Обр. 3. Изгорели останки от дървена конструкция

Fig. 3. Burnt remains of a wooden structure

Хронологично по-късни от крепостната стена, съобразени с нея, са други две сгради от различни строителни периоди. Те се ситуират между западната потерна и югозападната ъглова кула (обр. 4). Сградите са масивни, изградени от ломен камък и кирпич. По-късната вероятно е имала втори етаж с по-лека конструкция. За западна стена ѝ е служел крепостният зид. Материалите от нея са ограничени и засега могат най-общо да се поставят в VI в. При проучването ѝ са установени следи от зидан водопровод, синхронен с крепостната стена, който е прекъснат при изграждането на сградата и остава под подовото ѝ ниво.

Сходна ситуация се наблюдава и при вътрешното лице на северната крепостна стена, но там обитаването е регистрирано единствено по наличието на културен пласт с материали. Обитаването и в тази зона е със същата дата – VI в., като за предходните столетия има по-ограничени данни, които на базата на керамиката и малкото монети се отнасят до средата/втората половина на V в.

Идентична е ситуацията и при северозападната ъглова кула и крепостната стена в непосредствена близост до нея (обр. 5). Тук са разкрити около 4,40 м дължина от стената и идентична ситуация с уширения, оформящи полукръглото преддверие на кулата. Разкрити са и двете „чупки“ към него, от север и от запад. Преддверието е с ширина 3,23 м и дълбочина почти 2 м. Входът и коридорът са оформени по идентичен начин с използването на тухли, като няколко от тях също са запазени *in situ*. Ширината на коридора е 1,24 м. Дължината на прохода от преддверието към вътрешността на кулата е 1,95 м.

Ширината на северната крепостна стена е 2,6 м с банкетите и 2,4 м над тях. Измерената ширина при кулата е 1,88 м. Вътрешността на кулата е кръгла, но диаметърът ѝ не е напълно разкрит. В дотук разкритата част максималната проследена вътрешна ширина на помещението е 4,10 м.

Важен принос на проучванията през 2020 г. е изясняването на строителната техника, използвана при изграждането на крепостта – *opus mixtum*. От контекста на крепостната стена на този етап

не произхождат конкретни археологически материали, които да прецизират съвсем точно датата на нейното изграждане.

Керамичният материал от обекта се отнася главно към периода на Късната античност, като сред находките са представени няколко групи съдове – за транспортиране и съхранение, кухненски и трапезни. В количествено отношение най-голяма е първата група.

Битовата керамика от южната зона на крепостта е ограничена като количество. Тук са концентрирани най-ранните керамични материали, отнасящи се към периода преди изграждането на укреплението. Те се свързват с овъглените и отухлени останки на структурата, предхождаща изграждането на южната крепостна стена. От останките на това ранно съоръжение произхождат само няколко фрагмента битова керамика, които са и единственият датиращ материал.

Доминират фрагментите от късноантични амфори, които се откриват в рамките на цялата проучвана площ, в контекста на различни структури (крепостната стена, жилищни сгради и предполагаеми складови постройки), като те се откриват в различно съотношение спрямо другите керамични групи при всеки от контекстите.

Откритите късноантични амфори са главно с понтийски, егейски и източносредиземноморски произход, но единични фрагменти насочват и към западносредиземноморски импорти.

Обр. 4. Късноантичен градеж

Fig. 4. Late antique construction

Обр. 5. Северозападна кула на крепостта

Fig. 5. North-west tower of the fortress

В югозападната част на обекта е регистрирана зона с по-голяма концентрация на амфорни фрагменти. Материалите произхождат от ясно разграничим пласт с деструкции от сградата, с паянтов градеж, при вътрешното лице на южната крепостна стена. В контекста на масивен опожарен пласт са открити около 200 фрагмента от само един късноантичен амфорен тип – LRA2, принадлежащи на няколко отделни амфори. Като *terminus post quem* за опожаряването е половин фолис на Юстин II и София от 572 – 573 г.

Значително по-ограничено е присъствието на амфорите от същия тип – LRA2, в зоната на северната крепостна стена, където са открити фрагменти само от две подобни амфори. Едната от тях се отнася също към VI в., а датата на втората се определя по нумизматичния материал около средата на V в.

Втората по обем група амфори е LRA1. От типа са налични основно стени, дръжки и един по-голям фрагмент от горната част с устието, произхождащ от запълване на траншея непосредствено

пред външното лице на северната крепостна стена. Амфори със сходни характеристики са отнесени към втората половина на VI в.

Ограничено е присъствието на понтийските амфори. Сред тях по-добре застъпени са само синопските, представени от дръжки, фрагменти от стени и едно дъно. То може да се отнесе към средните по размер (т. нар. "carrot") амфори от края на IV – първа половина на V в. Подобна е ситуацията и с амфорни типове LRA3 – открити с монети от края на IV в., а също и при т. нар. трапезни амфори, от които са намерени два фрагмента от устия и няколко дръжки. Открито е и устие от амфора, която намира точен паралел с такива от Кастра Мартис, отнесена в началото на IV – началото на V в.

В хронологично отношение сред трапезните съдове ясно се разграничават две групи съдове – римски и късноантични. Представени са основно сравнително големи паници и по-рядко купи с малък размер.

Римските трапезни съдове произхождат главно от югозападната зона на обекта. Част от тях се свързват с най-ранната, до този момент на проучванията, структура. Трапезните съдове са с консервативна форма. Представени са купи и паници, повечето с лаково покритие, в различни нюанси на червено или оранжево.

Купите са представени от: червенолаков съд, датиран в началото на II в. и малка червенолакова купа от северната част на обекта, която се доближава до такива, отнесени в широките хронологически рамки II – IV в.

Две червенолакови паници от контекста на ранната дървена структура намират близък паралел с материали от вила „Армира" и от Сингидунум, датирани във II – III в.

При проучването в зоната на северната крепостна стена е открит единственият трапезен съд без лаково покритие – биконична купа от I – II в.

Късноантичните трапезни съдове са най-вече червенолакови импорти от Северна Африка и Мала Азия. Концентрацията им е главно в северната част на крепостта.

Към северноафриканските принадлежи голямо блюдо от края на VI – първа половина на VII в.

С повече образци са представени малоазийските импорти от т. нар. фокейска керамика LRCW. Присъстват варианти на форми 3 и 4, като хронологично по-ранните от тях (форма 4) е датирана във втората половина на V в. От форма 3 са регистрирани варианти E и F, отнасящи се към началото и втората четвърт на VI в.

Кухненската керамика е съставена почти изцяло от гърнета и капаци към тях, като в количествено отношение е представена почти равностойно с трапезната.

В южната част на обекта, в контекста на най-ранната структура, предхождаща изграждането на крепостта, е открит фрагмент от по-голямо гърне, датирано във втората половина на III – IV в.

В тази група поставяме и фрагмент от голям червенолаков съд, открит също югозападната зона на обекта. Предвид неговите характеристики, той би могъл да се отнесе в периода от края на III до към края на IV – началото на V в.

По-голямата част от кухненската керамика от обекта произхожда от неговата северна зона, около вътрешното лице на крепостната стена.

Гърнетата могат да се отнесат към няколко добре познати типа със средни размери и сфероидна форма, с и без дръжки.

В СЗ ъгъл на крепостта покрай вътрешното лице на куртината са открити фрагменти от гърнета, които се отнасят към края на IV в., както и фрагменти от поне две гърнета с две дръжки, датирани от втората половина на IV – VI в.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT "QUADRIBURG" SITE NEAR SHKORPILOVTSI VILLAGE, DOLNI CHIFLIK MUNICIPALITY

Christo Kouzov, Mihail Hristov

Summary

In 2020, the fieldworks at the site were focused on the southwest and northwest corners of the fortification (fig. 1). The vestibules of the southwestern and northwestern round corner towers, which remain below the route of the modern road, were unearthed (fig. 2). The vestibule had a semicircular plan. From the vestibule, a corridor lead to the interior of the tower. Bricks were used in the construction of the corridor.

The earliest structure was studied from the inside of the southern curtain. This is a burnt wooden structure preceding the fortress wall (fig. 3). The construction was dated to the 3th c., but the datable archaeological material is very limited – mostly highly fragmented tableware.

Immediately to the east, along the southern fortress wall, a 6th c. building or shed was found, probably a storage, given the large number of amphora fragments. In the construction of the building the inner face of the fortress wall was incorporated.

Chronologically later than the fortress wall, but corresponding to its characteristics, are two other buildings from different construction periods. They are situated between the western poterna and the southwestern corner tower (fig. 4). The buildings are massive, built of quarry stone and adobe. The chronologically later one probably had a upper floor with a lighter construction. The fortress wall served as its western wall. The archaeological materials from this context are limited, but the building can generally be dated to the 6th c. Traces of a water conduit synchronous to the fortress wall were found at the 6th c. building – the conduit was cut by the building construction and remained below the floor level.

At the inner face of the northern fortress wall the habitation was registered only by the presence of a cultural layer with materials from the 6th c. (fig. 5).

Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg
Mihail Hristov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com

---

№ 76. КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ НА НОС СВЕТИ АТАНАС КРАЙ БЯЛА, ВАРНЕНСКА ОБЛАСТ

Валери Йотов, Александър Минчев

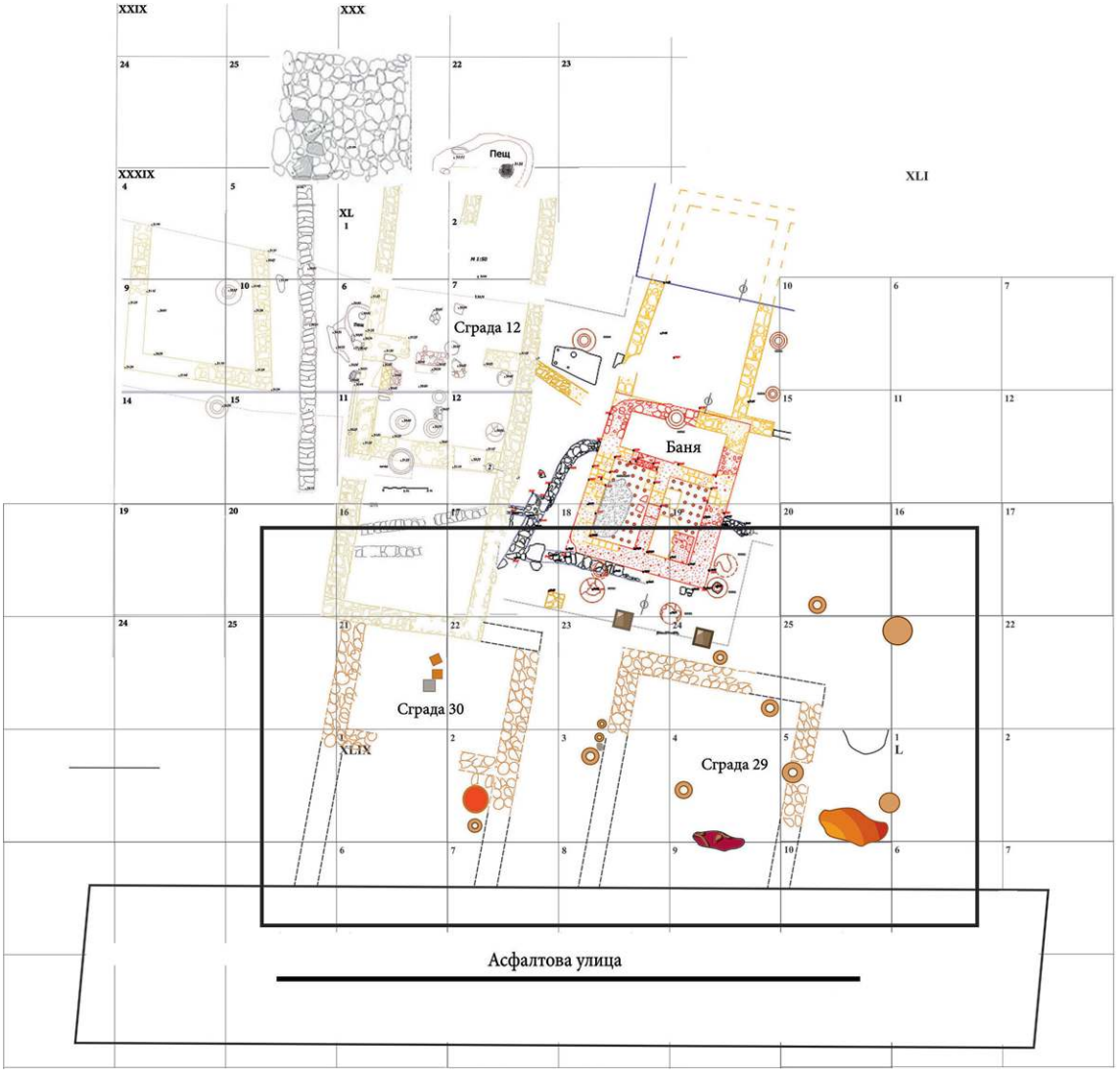
Археологическите разкопки на обект „Късноантична крепост на нос Св. Атанас" през 2020 г. бяха съсредоточени в сектор, разположен южно от проучената през 2013 г. късноантична обществена баня (обр. 1). В южната половина на квадрати XL 18 – 19 бяха разкрити три каменни основи на конструкция (0,70 × 0,70 м). Стълбовете са изградени от свързани с розов хоросан речни валуни. Навярно стълбовете са носели широк над 1 м навес, който е бил долепен до южната стена на късноантичната обществена баня. В „коридора" между този навес и банята е имало два питоса, които бяха открити полуразрушени. Навесът и питосите са били свързани с обслужването на банята.

Теренните проучвания разкриха и две нови сгради – Сграда 29 и Сграда 30. И двете имат два строителни периода от V – VI в. и са разрушени при пожар в началото на VII в.

Сграда 29 (обр. 1 и 2) е с частично запазени северен и източен зид и северозападен ъгъл. Южната част на сградата е разрушена от развиващата се в посока запад – изток съвременна асфалтирана улица. Сградата е била с правоъгълен план. Основите са били от сравнително добре оформени правоъгълни камъни, свързани на кал, а във височина са продължавали като паянтов градеж от греди с пълнеж от кирпичи между тях, което е характерно за повечето късноантични сгради в обекта. Единият от входовете е в източната стена, но е възможно да е имало и друг – от юг. В центъра на сградата е имало един или няколко дървени стълба, поддържащи покривната конструкция. До западния зид на сградата бяха разкрити останки от три питоса, както и част от каменен хромел. Във вътрешността бяха установени други четири питоса, единият от които е при входа от изток.

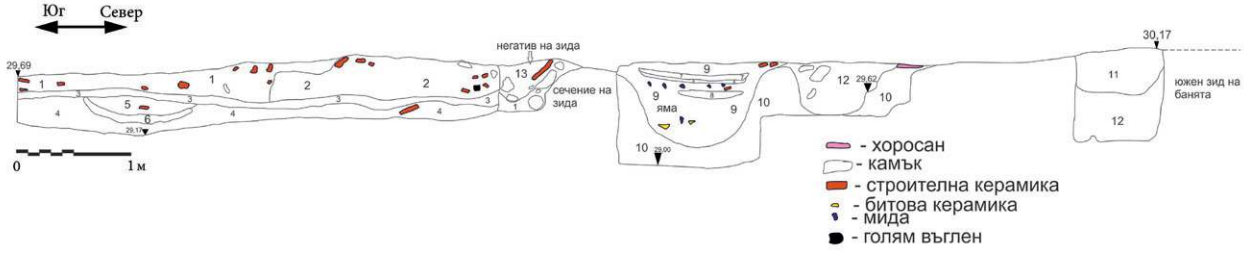
Северозападният ъгъл и западният зид на Сграда 30 (обр. 1) са долепени до южния зид на триделната Сграда 12, проучена през 2019 г. Северният зид е разрушен в източната си половина и при ъгъла на юг. Частично запазен е и източният зид на сградата. По средата на западния и на източния зид от вътрешните страници бяха установени по един малък зид, подобно на пиластри, които разделят сградата на две части. В южната бяха разкрити два питоса, единият от които е бил „срязан" и използван като огнище.

Приблизителната площ на всяка от двете сгради е била около 80 кв. м. Сграда 29 е била навярно със стопанско предназначение, докато Сграда 30 е имала както жилищни, така и стопански функ-

Обр. 1. План на проучваните през 2020 г. квадрати южно от банята (V – началото на VI в.) и сгради № 29 и 30 (VI – началото на VII в.)

Fig. 1. Plan of the grid squares excavated in 2020 south of the bath (5th – 6th c. AD) and Buildings Nos 29 and 30 (6th – early 7th c. AD)

Обр. 2. Профил север – юг в сграда № 29 (кв. XLIX-4, XL-24 – западен профил): 1. Светлокафява пръст, рушевини от строителна керамика и дребни камъни; 2. Жълто-кафява пръст и въглени; 3. Горял пласт – овъглена пръст; 4. Сива и сиво-пепелива пръст; 5. Сиво-пепелива пръст; 6. Вкопаване с кирпич на дъното; 7. Жълта глинеста пръст с дребни камъчета и единични фрагменти битова керамика; 8. Горял пласт – въглени; 9. Сиво-пепелива пръст с въглени, миди, единични фрагменти строителна керамика; 10. Стерил; 11. Съвременен насип; 12. Светлокафява пръст и въглени; 13. Тъмнокафява пръст

Fig. 2. Cross-section north – south in Building No. 29 (grid sq. XLIX-4, XL-24 – west cross-section)

ции. Откритите материали в двете сгради са монети от IV – началото на VII в., керамични фрагменти от чаши, гърнета, амфори, ремъчни украси (обр. 3) от късноантичния период.

В северозападния ъгъл на Сграда 30 и южно от средната от трите каменни основи за колонадата от юг на банята бе установено кръгово очертание на яма, която е била разрушена при изграждането на структурите от византийския период. В очертанията на тази разрушена яма бяха открити фрагменти от строителна керамика – тегули и имбрици, чиято предварителна датировка е от предримската епоха (?). От тази яма е възможно да произхождат откритите в нарушена среда в близост сребърни и бронзови римски монети.

Обр. 3. Бронзови колании принадлежности от сгради № 29 и 30 (VI – началото на VII в.)

Fig. 3. Bronze belt buckles and fittings from Buildings Nos 29 and 30 (6th – early 7th c. AD)

LATE ANTIQUE FORTRESS ON CAPE SVETI ATANAS NEAR BYALA, VARNA DISTRICT

Valeri Yotov, Alexander Minchev

Summary

In 2020, the archaeological excavation of the late antique fortress on cape St. Atanas were concentrated in the sector south of a late antique public bath investigated in 2013 (fig. 1). Three foundations of stone built pillars (0.70 × 0.70 m) were found, probably remains of supports of a shed attached to the south wall of the bath.

Two new buildings – Building 29 and Building 30 – were also investigated, each of them with an approximate area of about 80 m^2. They both had two stages of construction in the 5th – 6th c. AD and were destroyed by fire in the early 7th c.

Only the northern and eastern walls and the northwest corner are partially preserved in Building 29 (figs 1, 2). They featured stone foundations and a superstructure of wooden beams and mudbricks. One of the entrances is situated in the east wall of the building.

The east and west walls of Building 30 (fig. 1) are attached to the south wall of tripartite Building 12, investigated in 2019. In the middle and inside of these walls, stone build pilasters were discovered, which divided the building into two sections (rooms?). Two *pithoi* were discovered in the south section and one of them was cut and reused as a hearth. Building 29 was used probably for commercial purpose, while Building 30 had both residential and commercial functions.

In the northwest corner of Building 30, a circular pit was found, disturbed by the construction of the early Byzantine structures. In the pit, fragments of *tegulae* and *imbrices* were found, which could be tentatively dated to the pre-Roman period of the site (?). It is possible that the silver and bronze Roman coins of the 1st and 2nd c. AD found in a disturbed debris level nearby originated from that pit.

Valeri Yotov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, valeri.yotov@gmail.com
Alexander Minchev, al.minchev.varna@gmail.bg

№ 77. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЕЛЕН ДОЛ, ОБЩ. БЛАГОЕВГРАД

Цветана Комитова

Редовните археологически разкопки на късноантичната и средновековна крепост в землището на с. Зелен дол се проведоха през месец октомври 2020 г. в продължение на 18 работни дни, с основна задача добиване на нови данни за планировката, крепостното строителство, стратиграфията и хронологията на обекта.

Продължи проучването в северната част на крепостта. Изцяло е разкрито Помещение 1, разположено в северозападния ъгъл на укреплението, на дълбочина до материковата скала (обр. 1). Структура 1, чието проучване започна през миналия археологически сезон, продължава на изток и също е разчистена напълно. Заема централната част на помещението. Издължена е в посока изток – запад и е вкопана в скалата до 0,40 – 0,60 м дълбочина. Има неправилен четириъгълен план и размери 3,70 × 1,35 м. Стените отвътре са грубо изсечени в скалата и нямат гладко лице. Отвън изсичането от юг е плитко и едва очертава неравномерно дебела стена, а от север изобщо не се различава такава. В близост до външния югозападен ъгъл са издълбани две дупки, отчасти в самата стена (0,15 – 0,20 м в диаметър), може би за поставяне на дървени греди. Кръгли дупки, но с по-големи размери – 0,50 – 0,60 м, са издълбани в една линия и от северната страна, в близост до северозападния външен ъгъл. Не е изключено това да е вкопана част на жилище или съоръжение, свързано с някакво производство, от времето преди изграждането на античната крепост. Материалът от насипа в съоръжението не се различава от този, намерен досега в Помещение 1 и извън западната крепостна стена – битова керамика, преобладаващо от дебелостенни съдове, датирана в късния халколит и от късната бронзова епоха. Намерени са още няколко т. нар. „дръжки“, с които общият им брой вече е 10, типични за късния халколит в Западна България, познати от много проучени обекти (Чохаджиев 2001, 210, обр. 120, 8 – 17). Намерени са и фрагменти от идоли, датирани от късния халколит. Проследяването на културните напластявания в северната част на крепостта под античното ниво, както и анализът на керамичния материал, още веднъж потвърждават предположението за съществувало на това място селище в късния халколит, късната бронзова епоха, а вероятно и през късната желязна епоха.

Приключи проучването във вътрешността на северната кула. Изцяло е разкрит подът. Хоросановата замазка, в най-голяма степен в североизточния ъгъл, е върху подложка от дребни камъчета, споени със същия бял хоросан. В северозападния ъгъл, където замазката изобщо липсва, е направен сондаж с размери 2,5 × 2,0 м (обр. 2). В резултат се потвърди, че и тук, а вероятно и при изграждането на цялото укрепление, стените са фундирани върху много ронлива сива скала и следват денивелацията на терена. Поради сравнително малките размери на сондажа няма достатъчно данни за определяне на вдлъбнатините върху скалата като дело на човешка ръка. В насипите под подовото ниво керамиката е малко като количество и е преобладаващо от посочените ранни периоди на обитаване преди изграждането на крепостта, за разлика от керамиката над подовото ниво, която също е в малки количества, фрагментирана на дребно, но се

Обр. 1. Помещение 1 в северозападния ъгъл на крепостта

Fig. 1. Room 1 in the north-western corner of the fortress

отнася към периода на IV – VI в. При археологическите разкопки през 2019 г. в югоизточния ъгъл в кулата е намерена монета на Констанс (337 – 346 г.) (Комитова 2020). От същия период е и монетата, намерена в основата на зиданата площадка за стълбата към горните етажи на кулата през 2020 г. Резултатите от досегашните проучвания, както и анализът на подемния материал и най-вече на монетните находки, още веднъж доказват, че IV в. е най-вероятното време на изграждане на крепостта.

Разкрита е и част от помещение, долепено до западната крепостна стена, чиято северна половина попада под постройката за съоръженията на БНТ. Последица от съвременното строителство са тотално нарушената стратиграфия и невъзможността да се определи размерът и връзката на това помещение с помещението в северозападния ъгъл, нито пък други данни свързани с хронологията и строителната история в този сектор на крепостта. При изчерпване на пластовете се намира разновременна керамика. На достигнатата дълбочина, до 0,60 м на места, в много случаи керамиката от ранните периоди се намира почти на повърхността, което показва разбъркване на пластовете и нарушена стратиграфия вследствие от обитаването на терена в много дълъг период от време и от съвременните строителни дейности. На този етап на проучване е трудно да се изясни по каква причина до южната стена на помещението е изградена втора такава, плътно долепена до нея.

В резултат на археологическото проучване през 2020 г. са придобити нови данни за организацията на вътрешното пространство, хронологията, планировката и строителната история на крепостта.

Обр. 2. Северна кула – сондаж в северозападния ъгъл

Fig. 2. Northern tower – trench in the north-western corner

Литература

Комитова 2020: Цв. Комитова. Късноантична и средновековна крепост в землището на с. Зелен дол, общ. Благоевград. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 862 – 865.

Чохаджиев 2001: С. Чохаджиев. Ваксево – праисторически селища. Велико Търново, 2001.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS IN THE LAND OF ZELENI DOL VILLAGE, BLAGOEVGRAD MUNICIPALITY

Tzvetana Komitova

Summary

In 2020, the exploration in the northern part of the late antique and medieval fortress at Zeleni Dol continued and was aimed at acquisition of further data regarding the organization and the chronology of habitation, as well as focusing on the early periods of the site development.

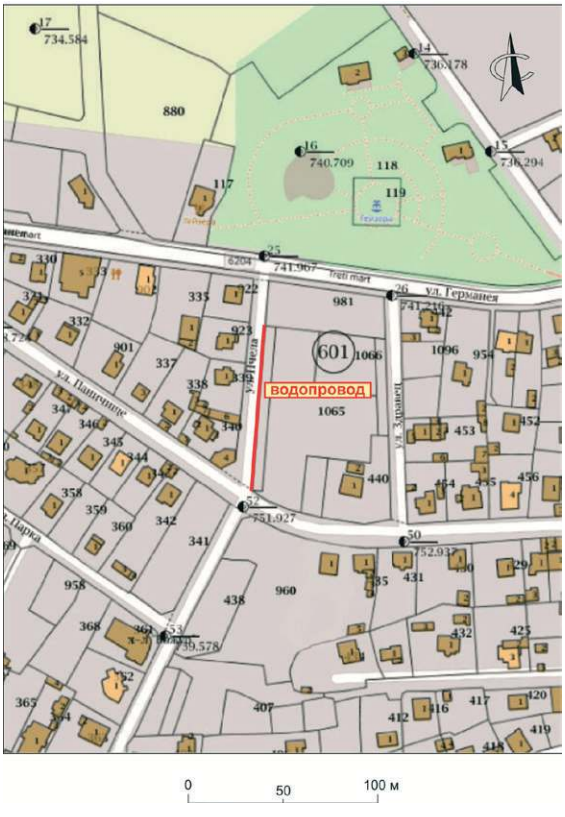
Room 1, located in the northwestern corner of the fortress (fig. 1), is now entirely explored down to the bedrock. The structure dug into the rock in the middle of the room, the exploration of which began in 2019, is further unearthed in eastern direction. The structure features a rectangular layout, with an irregular outline. On the southern side probably there has been a wall set in the rock, while at the northern corner two holes are found, perhaps intended for wooden posts. It is not unlikely that the structure is the lower dug-in part of a dwelling dated to the time of habitation of the location prior to the construction of the fortress in antiquity. The archaeological materials from the earth structure and in the dug-in structure are dated from the late Chalcolithic period. A few of the so-called "handles" typical for the late Chalcolithic in Western Bulgaria were also found.

The exploration of the northern tower down to floor level of the late antique period is completed. The mortar flooring layer is preserved in certain parts of the internal space of the tower, situated above a substratum of small pebbles bound with white mortar (fig. 2). A trial trench in the northwestern corner of the space allows to establish that the tower walls, similarly to the fortress walls, have been set on a rather unstable earth grey rock. There are certain cuts of small size in that bedrock, but due to their dimensions it is difficult to claim that they formed a part of a dug-in structure from the time preceeding the construction of the ancient fortress.

Tsvetana Komitova, komitova@abv.bg

№ 78. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В САПАРЕВА БАНЯ – ВОДОПРОВОДНО ОТКЛОНЕНИЕ

Светла Петрова, Емил Севдин

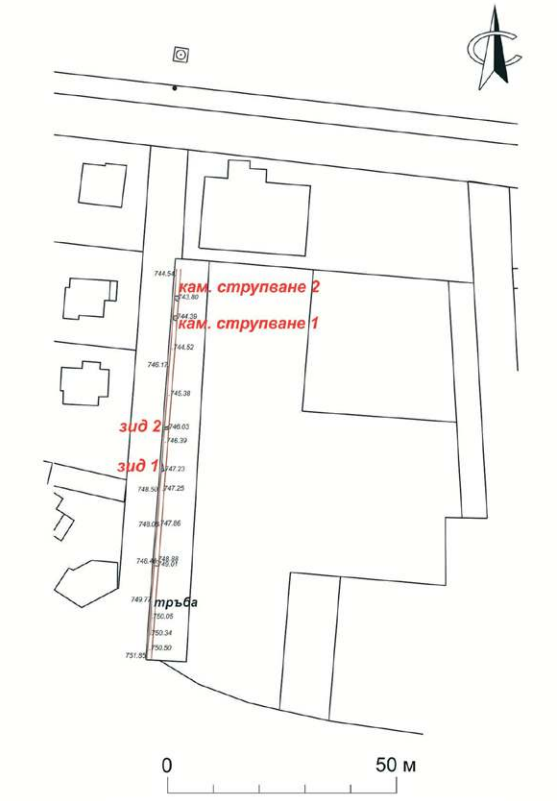
Обр. 1. Част от плана на Сапарева баня с мястото на проучването

Fig. 1. Part of the plan of Sapareva banya with the location of the excavations

Спасителното археологическо проучване на ПИ с идентификатори 65365.601.245, 65365.601.242, 65365.601.241 и 65365.601.244 по кадастралната карта на гр. Сапарева баня беше извършено в периода 21. – 26.10.2020 г., с научен ръководител д-р Светла Петрова и зам.-ръководител Емил Севдин. Проучването е във връзка с изграждането на водопроводно отклонение за снабдяване с минерална вода и е финансирано от частни инвеститори.

Трасето на водопроводното отклонение започва от от кръстовището с ул. „Германея" (от север), където е резервоарът за минерална вода, продължава в южна посока към Рила и достига до ул. „Паничище". Цялото трасе е с дължина от 132 м. Проучва се по източния тротоар на ул. „Пчела", в южната част на НКЦ с национално значение „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия" в м. Градището и на свързани с него сателитни обекти (обр. 1 и 2). Изкопът е с ширина от 0,60 м и дълбочина 1,30 – 1,60 м.

При спасителното проучване се попадна на останките на две съоръжения – югоизточен ъгъл на зид (т. нар. зид 1), вероятно сграда, съдейки по дебелината на стената (обр. 3). Зид 1 се намира на 41,5 м от кръстовището на ул. „Пчела" и ул. „Паничище". На 7,40 м от него в северна посока се разкри втори зид, с характеристики на ограден (т. нар. зид 2), който е с трасе изток – запад и пресича по ширина изкопа за водопровод (обр. 4). Зидовете са запазени

Обр. 2. Геодезическо заснемане на обекта

Fig. 2. Geodetic plan of the site

Обр. 3. Югоизточният ъгъл на сграда (т. нар. зид 1)

Fig. 3. The south-east corner of a building (wall 1)

в субструкция – от оградата е запазен само един ред; а от ъгъла на сградата – два реда. Жилището се е развивало в северозападна посока, т. е. под съвременната ул. „Пчела“. И двете съоръжения са изградени от ломени камъни, на калова спойка; вероятно в смесена зидария – разкрити са „плаващи“ фрагменти от римски тухли върху камъните. На терена се разкриха и няколко фрагмента от тегули, както и няколко фрагмента местна късноантична битова керамика.

На 20 м от резервоара в южна посока се разкри каменно струпване, без порядък. Това са земни маси, изхвърлени при изкопни дейности преди повече от 40 – 50 години, които могат да се свържат със строителствата на съвременните къщи, разположени по западната страна на ул. „Пчела“. В зоната на самия резервоар също се попадна на второ подобно каменно струпване, което също не показва останки от градежи, а по-скоро изхвърлени при изкопни дейности останки. Липсват археологически находки. Разкритите два зида ни показват единствено, че в близост до съвременния резервоар на ул. „Германея“, южно от военния лагер в античната и късноантичната епоха е съществувал вероятно жилищен квартал.

Обр. 4. Стена с посока изток – запад (т. нар. зид 2)

Fig. 4. East – west oriented wall (wall 2)

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN SAPAREVA BANYA – WATER CONDUIT DIVERSION

Svetla Petrova, Emil Sevdin

Summary

In 2020, rescue archaeological fieldworks in the town of Sapareva banya, land plots Nos 65365.601.245, 65365.601.242, 65365.601.241, 65365.601.244, were necessitated by the construction of a new diversion of mineral water conduit. The route of this diversion passes through the protected area of the Roman military camp *Germanea*, south of it (figs 1 and 2). The length of the studied route is 132 m, with a width of 0.60 m and depth of 1.30 – 1.60 m of the trench.

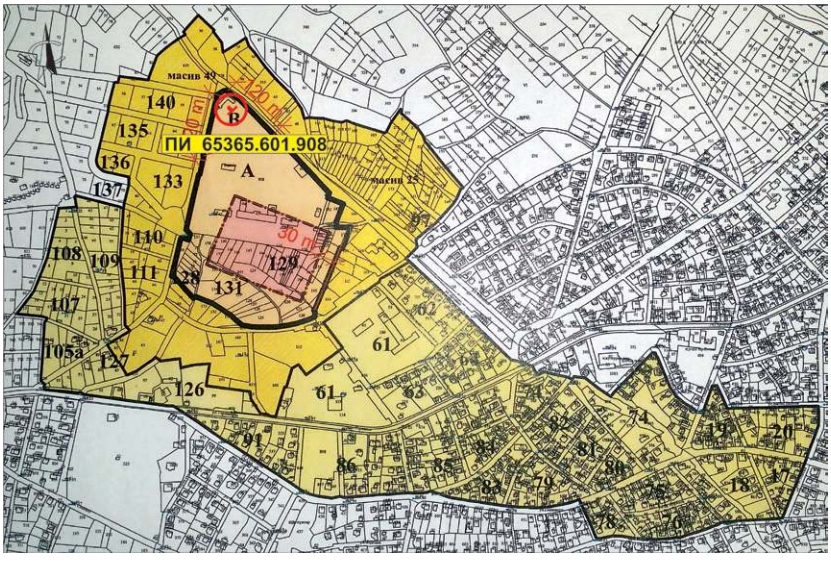
The excavations revealed sections of two walls, preserved only in their substructures – south-east corner of a late antique building (?) (fig. 3) and part of an east – west oriented fencing wall (fig. 4), as well as two stone heaps, without a clear context. The two walls documented provide evidence that near the modern reservoir on Germanea Str., during the Roman and late antique periods, south of the Roman military camp a residential area probably existed.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets, Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

№ 79. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В САПАРЕВА БАНЯ – БАЛНЕОСАНАТОРИУМ

Светла Петрова, Анелия Геренска

Парцелът, който се проучи в ПИ с иденитфкатор 65365.601.908.6, кв. 61 в Сапарева баня, е част от територията на балнеосанаториум – специализирана болница за рехабилитация. Той е изграден през 50-те години на миналия век, когато върху терена, предвиден за застрояване, са открити западната порта и жилищни помещения от северната част на военния лагер Германия. Спасителното археологическо проучване през 2020 г. бе извършено след искане от страна на инвеститора до Директора на ИМ – Дупница и подписан договор с управителя на СБР, Сапарева баня.

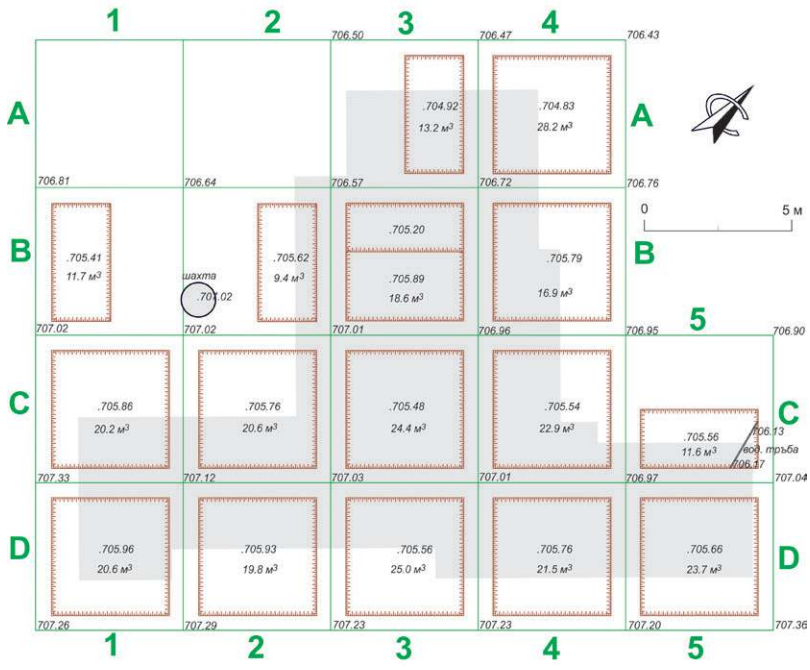
Обр. 1. Охранителни зони на НКЦ „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия“ с местоположение на проучвания терен

Fig. 1. Protected zones of “Roman military camp, late antique and early Byzantine city of Germanea” site with location of the excavated terrain

Проученият парцел попада в границите на НКЦ „Римски военен лагер, късноантичен и ранновизантийски град Германия“ в м. Градището, гр. Сапарева баня, обявена като „Античен град Германия – в двора на почивната станция“, т. е. той е ситуиран северозападно от съществуващите сгради на санаториума (обр. 1). Според инвестиционната документация терен от 202 кв. м е предвиден за застрояване. Теренът е наситен с подпочвени води, идващи от високите части на юг. Според проектната документация върху проучвания терен ще се изгради сграда за къмпинг база. След полагането на план-квадратна мрежа от инж. Атанас Каменаров, бяха проучени 14 археологически квадрата с обща площ 350 кв. м. Достигната

дълбочина на проучването е между 1,60 и 2 м, предвид извиращите подпочвени води (обр. 2).

Проучванията установиха, че теренът представлява глинеста маса, останки от антично корито, които биха могли да се свържат с рова пред стените на лагера, за чието съществуване пред източната порта споменава проф. Т. Иванов (Иванов 1992). Наслояването на тинестите и глинести почви се проследява в профилите на квадратите (обр. 3). Проучването не установи наличието на археологически структури. Откритите керамични фрагменти са няколко, разнесени в образуваното речно корито, и се отнасят към късноантичната епоха.

Обр. 2. План-квадратна мрежа на проучвания терен

Fig. 2. Grid squares of the excavated terrain

Обр. 3. Проучваният терен, изглед от север

Fig. 3. The excavated terrain, view from north

Литература

Иванов 1992: Т. Иванов. Укрепителната система на римския кастел и ранновизантийски град Германия (Сапарева баня). – Военноисторически сборник, 4, 1992, 5 – 25.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION IN SAPAREVA BANYA – BALNEOTHERAPY SANATORIUM

Svetla Petrova, Anelia Gerenska

Summary

The land plot No. 65365.601.908.6, quarter 61 in the town of Sapareva banya is located within the boundaries of the "Roman military camp, late antique and early Byzantine city of *Germanea*" site (fig. 1). In 2020, 14 archaeological grid squares were excavated with a total area of 350 m^2. The depth of the diggings is between 1.60 and 2 m, taking into account the groundwater springs at the site (fig. 2).

The terrain is formed of a clay deposit, a remnant of an ancient trough and can be related to the existence of a ditch in front of the fortress walls of the camp, discovered in front of the eastern gate by Prof. T. Ivanov. The layering of muddy and clayey soils is documented in the cross-sections of the grid squares (fig. 3). The excavations did not establish the presence of archaeological structures. The few ceramic fragments found date back to Late Antiquity.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Anelia Gerenska, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets, Str., 2600 Dupnitsa, anean@abv.bg

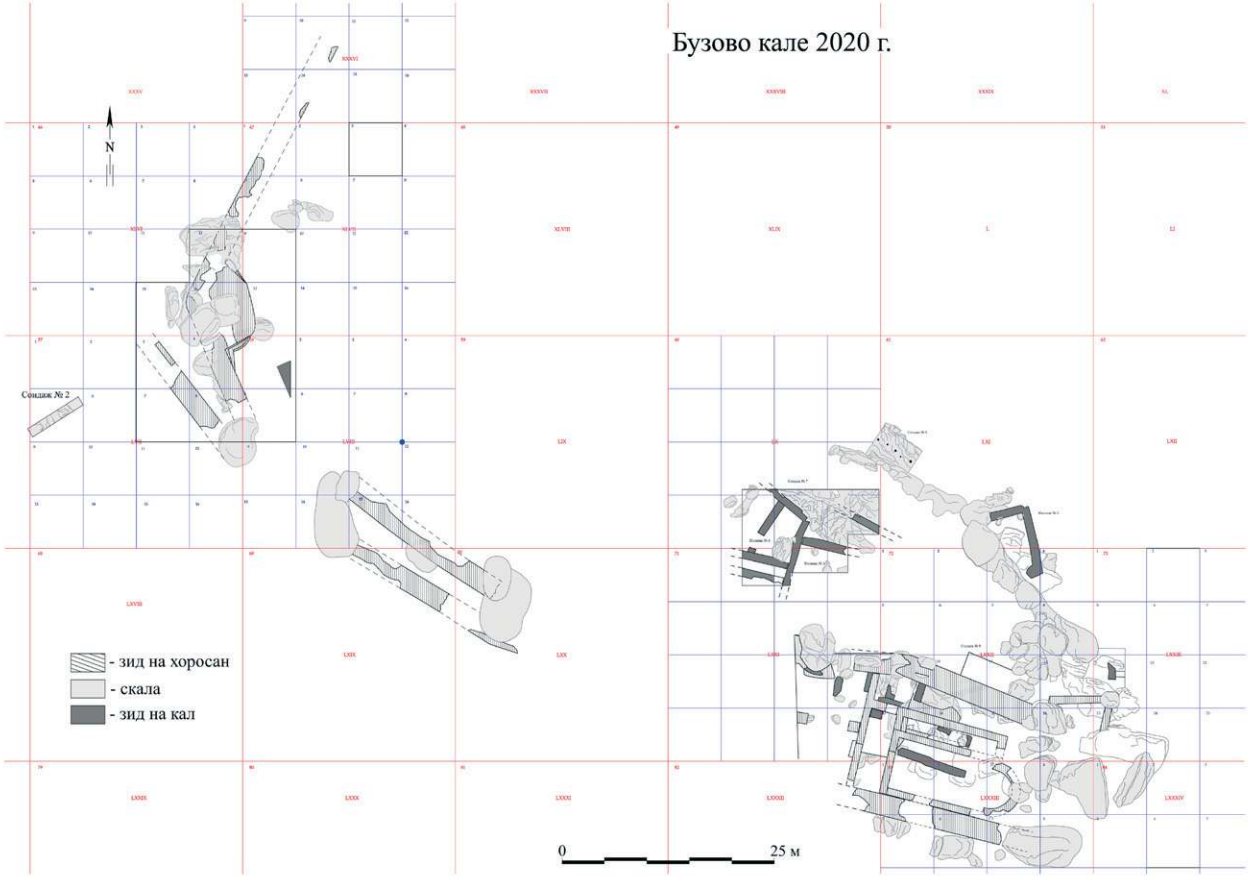
№ 80. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ БУЗОВО КАЛЕ“ ДО С. БУЗОВГРАД, ОБЩ. КАЗАНЛЪК

Деян Рабовянов, Пламен Дойчев

През м. август 2020 г. се осъществиха редовни археологически проучвания на късноантичната и средновековна крепост Бузово кале (обр. 1)[1]. Те обхванаха площ от 250 кв. м в притвора на църквата между двете крепостни стени, заедно със северното му помещение, пространството западно от църквата, сондаж № 7 с Жилища № 4 и 5, както и сондаж № 9 до вътрешното лице на вътрешната куртина.

Продължи работата в сондаж № 7 върху терасата зад вътрешната крепостна стена. Допроучи се пространството под И и З помещения на Жилище № 4 (обр. 2 и 4). Под пласта на подовото ниво се изследваха дупки от стълбове и ями от съдове, принадлежали на по-ранни постройки от V – началото на VI в. С цел да се проучат части от Ю помещение на Жилище № 4, в З част на същия сондаж се предприе разширение в южна посока. На 0,75 м от Ю зид на З и И помещение на жилището се откри С лице на друг зид, успореден на него. До него бе открит разрушен гроб. Скелетът е нарушен при изграждането на новооткрития зид. Ориентацията свидетелства за християнски погребален ритуал.

През 2020 г. се предприе разширение на сондаж № 7 и в И посока. Тук под повърхностния пласт бе открит зид с направление СЗ – ЮИ с дебелина 0,60 м и височина до 0,40 м над скалата, върху която

Обр. 1. Общ план на крепостта Бузово кале

Fig. 1. General plan of Buzovo kale fortress

[1] Проучвателският екип бе ръководен от доц. д-р Д. Рабовянов и включваше ас. П. Дойчев и А. Цветанов.

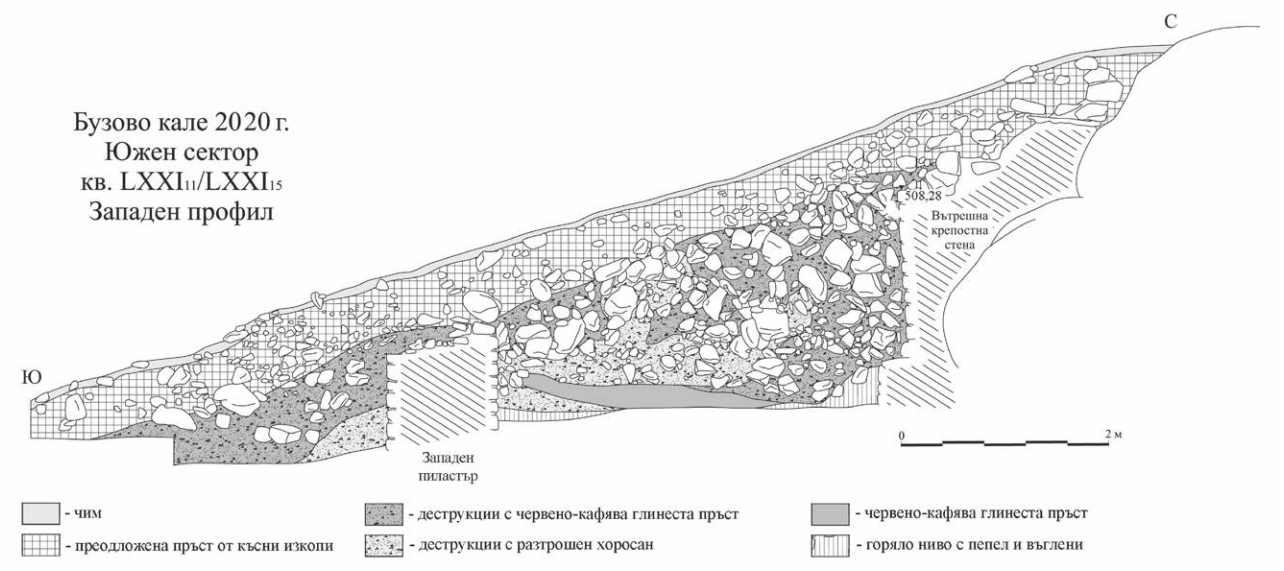
Обр. 2. План на южния сектор на крепостта Бузово кале с разкритите архитектурни останки

Fig. 2. Plan of the southern sector of Buzovo kale fortress with revealed architecture

е фундиран. Той е продължение на всичането в скалата, регистрирано през 2019 г. северно от Жилище № 4, и свидетелства за друго Жилище – № 5, което се развива на С – СИ. Материковата скала в рамките на Жилище № 5 бе достигната на дълбочина 0,15 – 0,30 м. Тя е използвана за под без подравняване. Ориентацията е сходна с тази на С зид на Жилище № 4, СИ – ЮЗ, като между двете остава свободно пространство с ширина около 2,50 м, използвано като трасе за движение. По всяка вероятност Жилище № 5 е достигало до ръба на скалния венец С от сондажа, който е почти успореден на ЮЗ му зид. При това положение широчината му възлиза на около 4 – 4,50 м.

Проучванията през 2020 г. обогатиха представата за равната тераса зад вътрешната крепостна стена (обр. 2, 4). Вероятно след 20-те години на VI в. тук се развива гъсто застроен жилищен „квартал“, от който са проучени три сгради и вътрешна улица. Под Жилища № 3 и 4 е регистрирано и поранно обитаване във вид на дупки от дървени стълбове и ями от съдове от леки постройки, датиращи между началото на V и началото на VI в.

Сондаж № 9 бе заложен до вътрешното лице на вътрешната куртина и бе продължение на проучвания терен, западно от Жилище № 1 (обр. 2, 4). Под чима до дълбочина 1,30 м се изчерпа насипът на

Обр. 3. Стратиграфски профил между двете крепостни стени в южния сектор на крепостта Бузово кале

Fig. 3. Stratigraphic cross-section between the two curtain walls in the southern sector of Buzovo kale fortress

Обр. 4. Аерофотография на двете крепостни стени с църквата между тях в южния сектор на крепостта Бузово кале (снимка Г. Христов)

Fig. 4. Aerial view of the two curtain walls and the church between them in the southern sector of Buzovo kale fortress (photo G. Hristov)

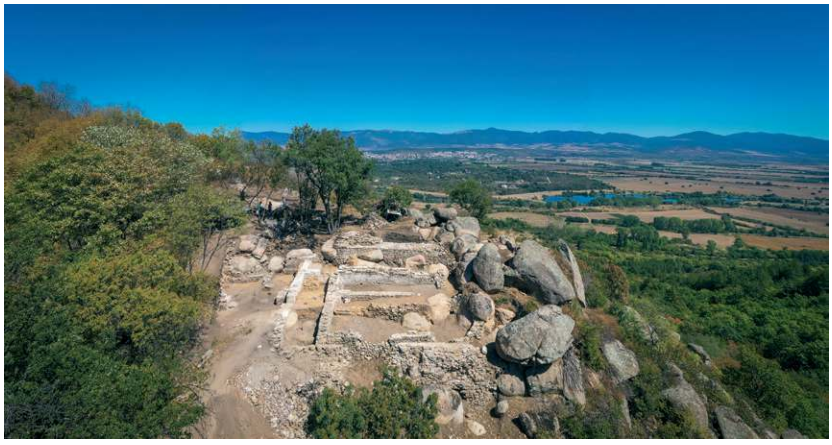
иманярски изкоп със смесени материали от РВЕ и XI – XII в. Изкопът е разрушил ходовото ниво до вътрешното лице на крепостната стена. Това личи по обмазването на фугите ѝ. На това ниво се достигна до незасегнат горял пласт от V в., пресечен от средновековна яма. Горелият пласт е разположен под ходовото ниво зад вътрешната крепостна стена и предхожда нейното изграждане. Пластът е прерязан от изкопа за полагането на фундамента на куртината.

През 2020 г. приключи и изследването на С помещение на притвора на църквата (обр. 2). За две години тук се изчерпа пласт с дебелина до 3 м. В централната част на помещението се откри петно от бял хоросан с размери 0,60 × 0,70 м с дебелина 4 см. Не е изключено то да е остатъкът от подложката на основа за кръщелен купел, разрушен при ремонта на помещението преди опожаряването на крепостта в 80-те години на VI в. Върху ерозиралата скална основа до Ю зид на помещението се откри част от зид на калова спойка. Той е запазен до два реда камъни във височина до 0,15 м и принадлежи на сграда от V в.

Резултати даде и допроучването на притвора на църквата. В С му половина се разкри жълтокафяво песъчливо ниво, равнящо с праговете на входовете от З към притвора и наоса, но на 0,35 м по-ниско от прага на входа към С помещение на притвора. Зидовете на наоса и на притвора го прерязват. В тези траншеи бяха открити монети на Анастасий I (491 – 518 г.) и анонимна такава от 512 – 538 г. В нивото се разкриха и две дупки от стълбове, имащи отношение към строежа на притвора. На 0,15 м под нивото се достигна до настилка от фрагментирани керемиди. Тя се намира на около 5 см до 0,10 – 0,15 м под праговете на входовете към притвора и наоса и е нарушена от изкопа за полагане на З зид на притвора. Проучванията в С част на притвора окончателно потвърдиха строежа на църквата в началото на VI в. Най-рано през 30-те години на същото столетие, но по-вероятно в началото на

управлението на император Юстиниан I, е извършено разширяването на църквата с добавянето на притвора на запад.

В Ю част на притвора продължи проучването на пластовете, предхождащи изграждането на църквата. През 2019 г. бе достигната дълбочина от 0,95 м спрямо пода на притвора. На тази дълбочина се проучи сиво песъчливо трамбовано ниво. В него се разкриха три дупки от стълбове, свързани с траншея. Най-източната дупка е наполовина срязана от зида на т. нар. „ранна сграда на хоросан“. Последният също така прерязва и самото ниво.

Обр. 5. Общ изглед от юг на проучвания терен (снимка Г. Христов)

Fig. 5. General view from south of the excavated area (photo G. Hristov)

Под горялото ниво бе изчерпан пласт от сива сбита пръст до дълбочина 1,10 м спрямо входа към притвора. Достигнато бе по-ранно горяло ниво, което датира от V в. То е прерязано от З зид на „ранната сграда на хоросан“ и З зид на притвора. В южната част до външната крепостна стена нивото е разрушено от късен изкоп. Откри се и част от вкопаване с триъгълна форма и размери 0,80 × 1,50 м. Предвид правия ъгъл, който сключват две от стените му, не е изключено то да е запълнен изкоп от демонтажа на зид, който според стратиграфската позиция датира от V в. Изкопът в И си част е прерязан от „ранния зид на хоросан“. Към момента не може да се определи със сигурност какво е отношението му към „ранната сграда на глина“, но са на едно и също ниво.

На Ю от вкопаването до вътрешното лице на външната куртина бяха установени границите на късния изкоп, който е прерязал нивата под пода на притвора. Изкопът бе изчерпан до дълбочина от 1,10 м спрямо нивото, на което е запазена куртината. Той позволи да се установи най-ранното ходово ниво до вътрешното лице на крепостната стена. На това ниво личи тънка хоросанова кора, а над нея фугите на куртината са измазани. Изкопът е прерязал нивото на терена и следи от него не се установиха, но то се намира на 1 м под нивата от V в., регистрирани северно от изкопа.

През 2020 г. се демонтира каменното струпване между двата зида на кал, западно от притвора (обр. 2, 4, 5). Под него се откри черно-пепеляв пласт с дебелина до 0,10 м, който преминава под И зид на глинеста спойка. Той заляга над трамбовано ниво от жълта пръст, което също преминава под него, но на запад достига до другия зид на кал. По-ранен е З зид, който е изграден на тъмнокафява калова спойка. Той отстои на 2,60 м от З зид на притвора и е успореден с него. Ширината му е 0,75 м. Във височина зидът е запазен на 0,15 м над достигнатото ниво от жълта пръст. Установи се още, че по външното лице на вътрешната крепостна стена има банкет с широчина 0,15 – 0,20 м, който е застъпен от жълто-песъчливото трамбовано ниво. В него се проучиха пет дупки от стълбове. Всички те са вкопани в сивия сбит пласт под жълтото ниво. Последното е положено след изграждането на вътрешната крепостна стена. Нивото се допира и до външното лице на З зид на притвора, който също е по-ранен от него, но е прерязано от И пиластър.

Наред с проучването на пространството до църквата се предприе и разширение с 1 м в З посока, свързано и с опресняване на профила между двете крепостни стени (обр. 3). Под повърхностния пласт с дебелина 0,40 – 0,60 м се изчерпаха редуващи се слоеве деструкции, смесени с хоросан и червено-кафява глина. Те са с дебелина ок. 2 м при вътрешната куртина до 0,40 м в Ю край на профила. Откри се 1 м от вътрешната крепостна стена. До профила тя е запазена на височина 3,50 м над достигнатото ниво пред външното ѝ лице. На външното ѝ лице се откри банкет с широчина 0,30 м. Западно от входа крепостната стена прави полуелипсовидна чупка, за да преодолее канара. В този участък тя е значително разрушена, като в градежа личат както поправки на хоросан, така и на червено-кафява глина. Последните са продължавали на значителна височина и са причината за голямото количество деструкции с червено-кафява глина в пространството западно от притвора.

Проучванията през 2020 г. обогатиха представата за относителната хронология в една от най-важните точки на крепостта – пространството между двете стени и църквата (обр. 1, 2). Западно от притвора се проследи следната картина. Основният пласт, свързан с развитието през V в., е сивият

пласт между двете куртини. Той застъпва сбит, жълт пласт, който вероятно не е стерилен. Сивият пласт от V в. е срязан от вътрешната крепостна стена, чието строителство може да се отнесе към началото на VI в. Следващ етап представлява строежът на притвора на Църква 2. Този мащабен строеж най-вероятно е осъществен в или след 30-те години на VI в. Да припомним, че Църква 1 тогава не е достигала дотук и датира от началото на VI в. След построяването на притвора, в даден етап е издигнат З зид на кал, който се е долепял до вътрешната крепостна стена и с него е свързано трамбованото ниво. Това ниво е срязано при строежа на И пиластър, долепен до З стена на притвора, т. е. тази реконструкция е по-късна. Следва бедствие с неизяснен характер, съпътствано от пожар, с който е свързано натрупването на черно-пепелявия пласт над жълтото ниво. Върху този пласт залягa т. нар. „каменна рампа". Върху рампата лежи най-късната структура, зидът със спойка на глина, използван за ремонта на С помещение на притвора. Това помещение, а и очевидно много значителен като размери ремонт на вътрешната крепостна стена със зидария на глина, трябва да се отнесе преди опожаряването на крепостта през 80-те години на VI в., маркирано с последните монети – тези на Юстин II със София.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF "LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS BUZOVO KALE" SITE NEAR BUZOVGRAD VILLAGE, KAZANLAK MUNICIPALITY

Deyan Rabovyanov, Plamen Doychev

Summary

In 2020, the excavations covered the space of the *narthex* of the church between the two fortification lines, together with an area west of the church, as well as trenches Nos 7 and 9 in the interior of the fortress (figs 1, 2).

During AD 520s, on the flat terrace behind the inner curtain wall, a dense residential neighbourhood was built, and three houses and a street are studied. Below houses Nos 3 and 4 there are traces of earlier habitation during the 5th – beginning of the 6th c.

The 2020 campaign shed light on the chronology of one of the most important parts of the fortress – the area between the two curtain walls, west of the *narthex* of the church (figs 3 – 5). The grey layer between the two curtains is dated to the 5th c. It was cut during the construction of the inner curtain in the beginning of the 6th c. Later, the *narthex* of Church 2 was built in AD 530s – 540s. Afterwards, a rather weak wall was erected, related to a level of rammed clay. This level was cut by the east pilaster of the western wall of the *narthex*. Some kind of disaster and big fire left black ashy layer over this yellow clay level. This black layer was covered by the so-called "stone ramp" in front of the entrance in the inner curtain. The latest structure – a wall with mud bonding – is situated above the ramp. This wall is related to the reconstruction of the north room of the *narthex*, implemented together with a major reconstruction of the inner curtain that could be dated just before the final pillaging of the fortress in AD 580s.

Deyan Rabovyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, rabovyanov@gmail.com

Plamen Doychev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, plamen_doichev@abv.bg

---

№ 81. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ТУИДА, СЛИВЕН

Николай Сираков, Веселин Игнатов

През месец септември 2020 г. се проведоха археологически разкопки на територията на антична и средновековна крепост Туида (рег. картон в АИС АКБ № 2600112). Работи се в участък с площ от 175 кв. м. Продължи проучването на разкритите през предходния сезон части от зидове, видимо оформящи голяма сграда (обр. 1 и 2).

Напълно проучени са шест ями. Те са с кръгъл отвора, цилиндрична форма, диаметри от 1,10 до 1,80 м и дълбочина до 2,15 м. В ямите се открива пълнеж от сиво-кафява пръст с фрагменти от строителна и битова керамика и животински кости. Съдържащите се в ямите материали ги отнасят към XI – XII в.

В западната част на проучваната площ се регистрира пласт отухлен кирпич с дебелина до 0,80 м. Кирпичът лежи върху пласт с неравномерна дебелина до 10 см въглени и пепел. Пластът от кирпич оформя рамките на постройка, която продължава в западна посока. Тази постройка е използвала някои зидове от по-стари сгради. Постройката е от периода VIII – IX в.

Малко по-ранно е помещението, което е използвало по-стари стени. Подът му е настлан с плочи с дебелина до 8 см (обр. 3). Интерес представлява част от по-тясна стена с ширина 0,70 м, с калова спойка. Тя върви успоредно на източната стена на постройката на разстояние 0,40 м. Вероятно е подпорна стена на дървено стълбище. В северозападната част на помещението е вкопан питос. В пласта над плочника липсват следи от пожар. Въз основа на откритите материали можем да отнесем помещението най-общо към втората половина на VI в.

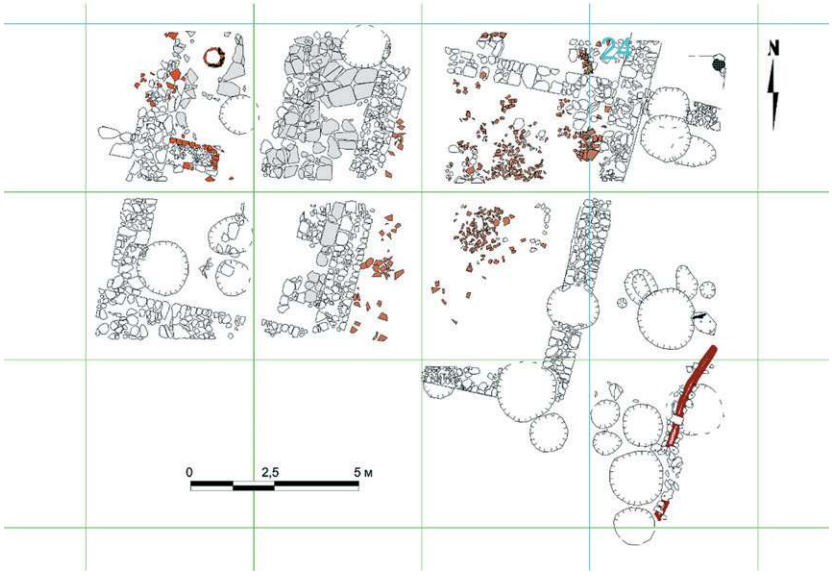
Пласт в дълбочина се проучи в източната част на огромна сграда, с разкрити зидове на изток и на юг. Проучената част е с размери 10 м (север – юг) × 15 м (изток – запад), като сградата продължава на север и на запад. Зидовете са с ширина от 0,90 до 1 м и са изградени на калова спойка. Проученият пласт е от въглени и пепел, запечатан от фрагментирани тегули и имбрици. Насред пласта от въглени и пепел се наблюдават многобройни фрагменти от тухли и ломени камъни. Тези наблюдения дават основание да предполагаме, че сградата е била на два етажа. Непосредствено до източната ѝ стена се забелязва дебел пласт единствено от пепел, което показва горенето на масивна дървесина, вероятно от колона или мебел.

Сред находките най-често срещани са бронзови монети, керамични тежести за вретено и рибарска мрежа. Единичните находки включват фрагмент от стъклена гривна и бронзова обеца.

Обр. 1. Общ изглед на проучваната площ

Fig. 1. General view of the studied area

Обр. 2. Общ план на проучваната площ

Fig. 2. General plan of the studied area

Обр. 3. Плочник (кв. 23-4), нарушен от средновековна яма, поглед от север

Fig. 3. Pavement (grid sq. 23-4) cut by medieval pit, view from north

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS *TUIDA*, SLIVEN

Nikolay Sirakov, Veselin Ignatov

Summary

In 2020, excavation work was carried out over an area of 175 m^2 in the late antique and medieval fortress *Tuida*. Sections of walls revealed during the previous excavation season, and apparently forming a building, were subject to archaeological research.

Six pits were fully excavated. They are cylindrical, with diameters ranging from 1.10 m to 1.80 m and a maximum depth of 2.15 m. The materials found in the pits are dated to the 11th – 12th c.

In the western part of the excavated area, a 0.8 m thick layer of burnt mudbrick was studied. It is situated above a layer of charcoal and ash with uneven thickness up to 0.10 m. These layers are associated with a building which continues to the west of the excavated space, and dated to the 8th – 9th c.

A building dated to an earlier period was constructed using some of the existing older walls. Its floor is paved with stone slabs. A part of a narrow wall (0.7 m width) with mud bonding is most likely a supporting wall of a wooden staircase in the building. There is a *pitos* in the north-western part of the building. There are no traces of fire in the layer over the pavement. This building is dated to the second half of the 6th c.

A layer was excavated in the eastern part of a large building with documented sections of walls in the east and south. The studied area measures 10 m (N – S) and 15 m (E – W), as the building continues to the north and to the west. The walls are from 0.9 m to 1 m wide built with mud bonding. The studied layer consists of charcoal, ash, fragmented roof tiles. There is a thick layer of ash in the middle, next to the eastern wall of the building, which indicates burning of massive wood, most probably of a post or some piece of furniture.

Nikolay Sirakov, Regional Historical Museum – Sliven, 18 Tsar Osvoboditel Blvd, 8800 Sliven, niki_sirakov@abv.bg
Veselin Ignatov, Regional Historical Museum – Sliven, 18 Tsar Osvoboditel Blvd, 8800 Sliven, ignatov_v@abv.bg.

№ 82. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АКВЕ КАЛИДЕ, СЕВЕРОИЗТОЧЕН СЕКТОР „БАНЯ“

Димчо Момчилов, Мирослав Класнаков

През лятото (юли – началото на август) на 2020 г. бе извършено поредно етапно проучване в археологическия комплекс „Акве калиде – Терма“.

След преориентация през 2018 г. и вече изцяло насочване на проучванията на север през 2019 г., основна задача през 2020 г. бе да бъде продължено разкриването на археологически структури в северната част на баните и североизточно пред тях, около североизточния аподитериум.

Значително бе разширено проучваното северно/североизточно пространство (обр. 1). Отново, както и през предходната година, голяма част от времето и средствата бяха отделени за почистване.

Проучванията обхванаха площ от около 400 кв. м (квадрати № А 13 – 17, В 8 – 16, С 8 – 10, С 13 – 17, D 8, D 14 – 16).

Особености, различни от частично проследените през 2018 г. (Момчилов, Класнаков 2019, 509 – 512) и 2019 г. (Момчилов, Класнаков 2020, 881 – 883), нямаше. И през 2020 г. продължи тенденцията на установяване на два основни културни пласта – върху късноантичния (ранновизантийски) е разположен средновековен, с долна граница в XI в. и горна в 60-те години на XIII в.

Бяха реализирани следните дейности:

1. Окончателно демонтиране на остатъците от средновековните канали № 1 и 2 в кв. В 9, В 13, С 10, С 13 и зид в кв. В 8, В 9, С 8, С 9, свързани със средновековната баня, съгласно предписанието на инспектората от 2014 г.

2. Продължаване на изчерпването на пластове и разкриването на целия североизточен аподитериум в дълбочина в кв. А 13 – 15, В 13 – 15, С 13 – 15.

3. Изследване на пространството в зоната между кв. В 8 и С 8, и В 13 и С 13.

4. Продължаване на проучването на пространството източно пред североизточния аподитериум в кв. D 14 и D 16.

5. Разкриване на външното източно лице на източния корпус в участъка от кв. В 8 до В 13.

Резултатите от проведените археологически проучвания са в няколко посоки:

1. В североизточния аподитериум:

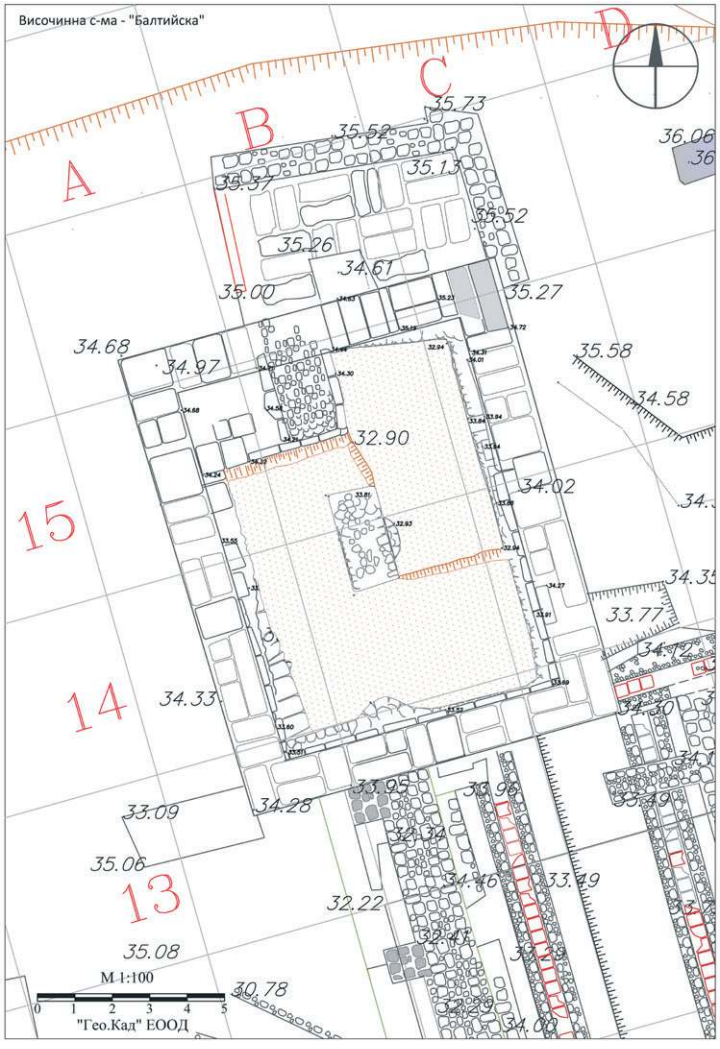
- значително изчерпване на вътрешното пространство до ниво 32,85 м н.в., при което:

1) е разчистена подложката от наредени камъни и плътен жълт хоросан на средновековния басейн от XI в., който е бил разположен в южната част на помещението; 2) е разкрита правоъгълна носеща стъпка, фиксирала промените в IV в.; 3) е установен в по-ранен етап (преди IV в.) от източната страна вход от портален тип (обр. 2), по-късно запечатан с антични сполии от андезитен туф.

- открити са още няколко ари.

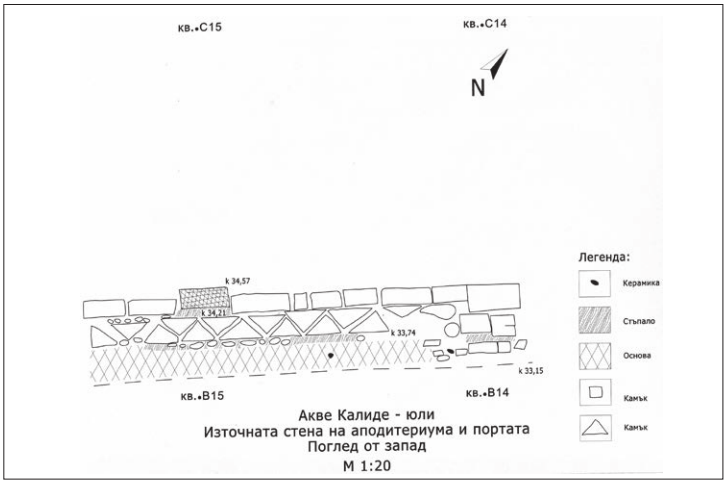
Без съмнение в тази част на банските помещения като сполии са преупотребени каменни блокове от античен храм.

2. По източния корпус на ранновизантийската баня:

Обр. 1. Археологически проучвания през 2020 г. в североизточния сектор – общ план

Fig. 1. Archaeological exploration in 2020 in the north-eastern sector – general plan

Обр. 2. Източната стена на аподитериума и порталният вход

Fig. 2. The eastern wall of the apodyterium and the portal entrance

Обр. 3. Новооткритият античен каптаж

Fig. 3. The newly discovered ancient water catchment

- разкрит е участък от източното лице с дължина от около 15 м (кв. В 11 – 13) до ниво от 33,64 м. Източно пред него на нива между 33,64 и 33, 87 м н.в. добре се датира горното ниво на културния пласт до VI в. Посоченото ниво е това, върху което са изградени средновековните канали от XI в.

- основата в източната страна на източния корпус на ранновизантийската баня в кв. В 8 – 10 е вкопана в слаб, неуплътнен насип и не лежи върху здрава почва. Също така има слягане, получено от течащите води и от обстоятелството, че зидът лежи в западния край на овраг. Голяма част от този неуплътнен насип е изнесена от течащите води. Така долната част на субструкцията е практически в празно пространство. Това наложи запълването (подпълването) на кухините (празните пространства под тежката стена) с МИОЗ. Достигнатото ниво под източния зид е 30,86 м н.в. На кота 30,73 м е достигната стерилна почва (между 30,56 и 30,80 м н.в.). Насипът е с керамика и монети от Античността и Късната античност. Нивото на банкета е 31,75 м н.в. – ходовото ниво в IV в.

- частично от юг и от изток в кв. В 10 е разкрит голям античен каптаж, върху който впоследствие е изградена и шахта (обр. 3).

3. В частично изследваните кв. С 15 и D 15 е достигнато долно ниво до 34,54 м н.в. Липсват структури, насипите са смесени, открива се основно керамика от IV в.

4. Продължава доминацията на откривани монети от IV в. Точно определените от общо 200 броя монети се разпределят, както следва: римски (II – III в.) – 17 бр.; XIII в. – 14 бр., а към IV в. се отнасят общо 87 монети.

Литература

Момчилов, Класнаков 2019: Д. Момчилов, М. Класнаков. Спасително археологическо проучване на територията на обект „Късноантична и средновековна крепост Акве калиде – Терма“, кв. Ветрен, гр. Бургас. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 509 – 512.

Момчилов, Класнаков 2020: Д. Момчилов, М. Класнаков. Археологически проучвания на Акве калиде, североизточен сектор „Баня“. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 881 – 883.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN *AQUAE CALIDAE*, NORTHEASTERN SECTOR "BATHS"

Dimcho Momchilov, Miroslav Klasnakov

Summary

The most significant results and findings of the 2020 campaign, focused on the excavation of the internal space of the NE *apodyterium* (fig. 1), are as follows:

- the substratum layer of the medieval pool from the 11th c., located in the southern part of the room, was studied;
- a rectangular support related to the changes in the 4th c. was documented;
- an earlier (pre-4th c.) portal entrance from the east was unearthed (fig. 2).

The eastern face of the eastern building of the early Byzantine baths with a length of about 15 m was revealed. At levels 33.64 – 33.87 masl, the upper level of the cultural deposits dates to the 6th c. The base of the eastern building of the baths has no solid foundations and is situated on an embankment layer containing pottery and coins from the Roman and late antique periods. The original level of the 4th c. is at 31.75 masl. From the south and from the east in grid square

B 10 a part of a large ancient water catchment was discovered (fig. 3), on which a shaft was later built.

The majority of the coins discovered are from the 4th c., similarly to the chronological distribution established in previous campaigns.

Dimcho Momchilov, History Museum – Karnobat, 4 Dimitar Polyanov Str., 8400 Karnobat, d.momchilov@abv.bg
Miroslav Klasnakov, Regional History Museum – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, miro_klasnakov@abv.bg

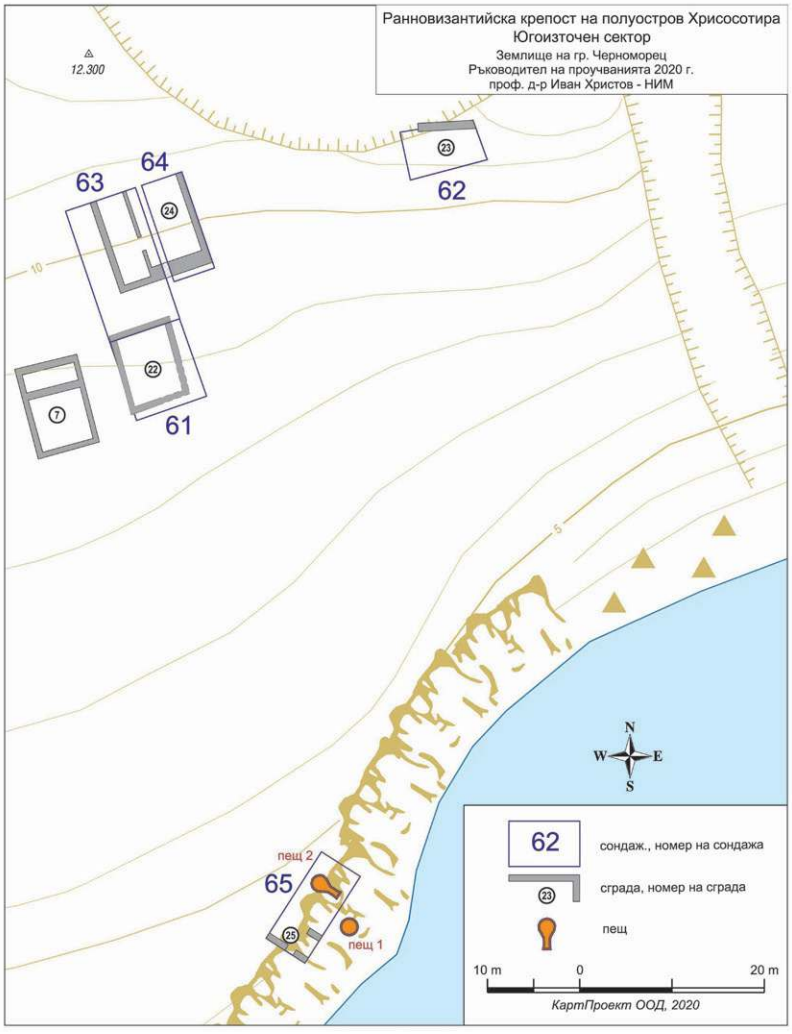
№ 83. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА КРЕПОСТ ХРИСОСОТИРА ДО ЧЕРНОМОРЕЦ

Иван Христов

Седмата поредна археологическа кампания в ранновизантийската крепост Хрисосотира се проведе през месец октомври 2020 г. със средства на Министерство на културата по спечелен проект на НИМ. Проучванията протекоха в югоизточния сектор на полуостров Хрисосотира, предварително съгласуван за разкопки с Министерство на отбраната. Бяха заложени четири сондажа с обща площ 265 кв. м (обр. 1).

Проучени бяха структури основно от Късната античност (VI в.), както и части от сграда от края на XVIII в. Бе изяснена цялостната планировка на сграда № 22, чието проучване започна през изминалия сезон.

В пределите на сондажи 63 и 64 бе локализирана и частично проучена голяма двуделна ранновизантийска постройка със запазена площ от 90 кв. м. Зидовете на потройката са изградени от ломени камъни на калова спойка. Дебелината им е 0,70 м, като допълнително южният зид на западното помещение е удебелен до 1,60 м. Между двете помещения е разчистен вход с широчина 1,50 м. В процеса на разкопките е констатирана изключително ниска концентрация на битова и строителна керамика, както и нарушение на предполагаемо подово ниво и културен пласт в северната половина на двете помещения. Изключения правят участъци предимно в южната периферия на вътрешността на постройката, където се откриват квадратни тухли, преизползвани вместо керемиди за покривна конструкция. В обема на сградата са открити две бронзови колонни токи и

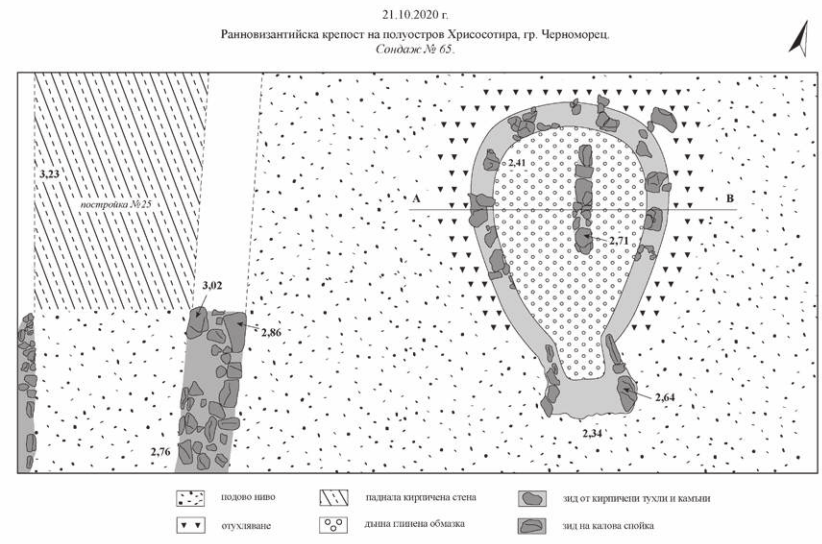
Обр. 1. План на югоизточния сектор на обекта и разположение на сондажите

Fig. 1. Plan of the south-east sector of the site and location of the trial trenches

Обр. 2. Сондаж 65

Fig. 2. Trench 65

Обр. 3. План на пещта

Fig. 3. Plan of the kiln

един фолис на император Фока и императрица Леонтия. Постройката попада в район в близост до ръба на старата кариера за камъни и зоната на активни разкривки до стерилна скала, което обяснява запазената субструкция на зидовете и нарушения културен пласт.

Изключително интересни данни за използването на южната брегова зона на крепостта дадоха проучванията в сондаж 65, разположен на ниска тераса, вдаваща се в морето. Върху терасата са открити две пещи за керамика. Първата пещ е частично запазена между група скали, често заливани от морето при силен щорм. Тя е с кръгла форма, диаметър 1,20 м и запазена височина 0,40 м.

Втората пещ е разкрита в североизточната половина на сондажа. Има овален план и спада към тип I/b/2 по типологията на А. Харизанов (Харизанов 2019, 91; 303). Представлява двукамерна пещ с канал (обр. 2). Конструкцията е с дължина 4 м и диаметър на запазената долна камера 2,70 м (обр. 3). Стените на пещта са дебели 0,35 м. Те са изградени от кирпичи и единични камъни, споени и обмазани с глина. Долната камера е със запазена височина до 0,45 м. В средата ѝ е запазена свободностояща централна стена, носеща скарата, с дължина 1 м и широчина 0,25 м (обр. 4). В обема на пещта са открити силно обгорели и остъклени фрагменти от съдове, както и части от питос, вторично изхвърлен, след като пещта е престанала да се използва. Не е открита предпещна яма, нито горна камера или скара. Според нас приблизителната датировка на структурата е VI в. Югозападно от пещта е разчистена силно разрушена структура, от която са запазени два зида с широчина 0,60 м и паднала кирпичена стена. Двата зида са на разстояние 2,10 м един от друг. От сградата са запазени частично зидове с дължина до 5 м, като по-голямата част от тях са пропаднали в морето. Откритата битова керамика под пласт керемиди също се отнася към времето на Късната античност.

Както бе споменато, в процеса на разкопките бе частично проучена сграда, която се отнася към най-късния период на обитаване на полуостров Хрисосотира. В сондаж 62 бе разчистен северният зид на постройка, документирана още през 2015 г. Той е разположен на самия ръб на каменната кариера. Във вътрешността на постройката е достигнато подово ниво от плочести камъни, върху което са открити керамични лули и фрагменти, характерни за периода XVIII – XIX в. Срещат се железни предмети, части от железни подкови, животински кости. Предполагаемата дължина на постройката е 10 м. Сградата е използвана продължително. За това свидетелства и надграждането във вътрешността чрез каменна платформа, стъпила върху вече рухнала покривна конструкция от нейно предишно разрушаване.

Липсват данни за другите зидове и общия обем на структурата поради факта, че нейното про-

учване е затруднено от тоновете пръст и камъни, натрупвани върху нея при разработването на кариерата до средата на миналия век. Във връзка с разкопките в сондаж 62 и новоразкрита сграда № 24, трябва да се припомни фактът, че полуостров Хрисосотира е отбелязан в план на Бургаския залив от 1830 г. с крайбрежието от Емине до Созопол, съставен от Е. Тетбу дьо Марини (Христов 2015, 1). Дьо Марини отбелязва н. Акра, (Akri) Nikolas, както и полуостров Хрисосотира, където са отразени и „руините на манастира на Троицата". За полуострова дьо Марини е поставил знак с червен цвят за голямо селище. Същия знак виждаме при големите морски градове като Месемврия, Анхиало и Бургас.

Обр. 4. Разрез на пещта

Fig. 4. Cross-section of the kiln

Литература

Харизанов 2019: А. Харизанов. Пещи за керамика в днешните български земи през I – VI век. (Дисертации, т. 15). София, 2019.

Христов 2015: И. Христов. Χρυσοσωτήρα. Ранновизантийска крепост на полуостров Хрисосотира при град Черноморец V – VI век, т. 1, София, 2015.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE EARLY BYZANTINE FORTRESS OF *CHRYSOSOTIRA* NEAR CHERNOMORETS

Ivan Hristov

Summary

The seventh consecutive archaeological digs of *Chrysosotira* took place in October 2020; they were funded by the Ministry of Culture, within a project of the National History Museum. The excavations were carried out in the south-eastern sector of the peninsula. Four trial trenches with a total area of 265 m^2 were set (fig. 1).

Structures mainly from Late Antiquity (6th c. AD) were uncovered, as well as parts of a building from the end of the 18th c. The overall layout of Building No. 22 was clarified, the excavation of which began in 2019.

Important data on the utilization of the southern coastal zone of the fortress were yielded in trench 65, located on a low terrace overlooking the sea. Two pottery kilns were discovered at this terrace. The first was partially preserved among a group of rocks often flooded by the sea during the heavy storms. It has a round shape, a diameter of 1.20 m, and a preserved height of 0.40 m.

The second kiln was discovered in the northeastern half of the trench. It is a two-chamber kiln with a channel (fig. 2). The structure is 4 m long and the diameter of the preserved lower chamber is 2.70 m (fig. 3). The walls of the kiln are 0.35 m thick. They are made of bricks and occasionally stones, bonded and coated with clay. In the middle there is a free-standing central wall bearing the grate with a length of 1 m and a width of 0.25 m (fig. 4). Heavily burnt and glazed fragments of vessels, as well as parts of *pithoi*, disposed after the kiln was no longer in operation, were found within it. No stoking pit was found, neither traces of the upper chamber nor a grate. The structure can be approximately dated to the 6th c.

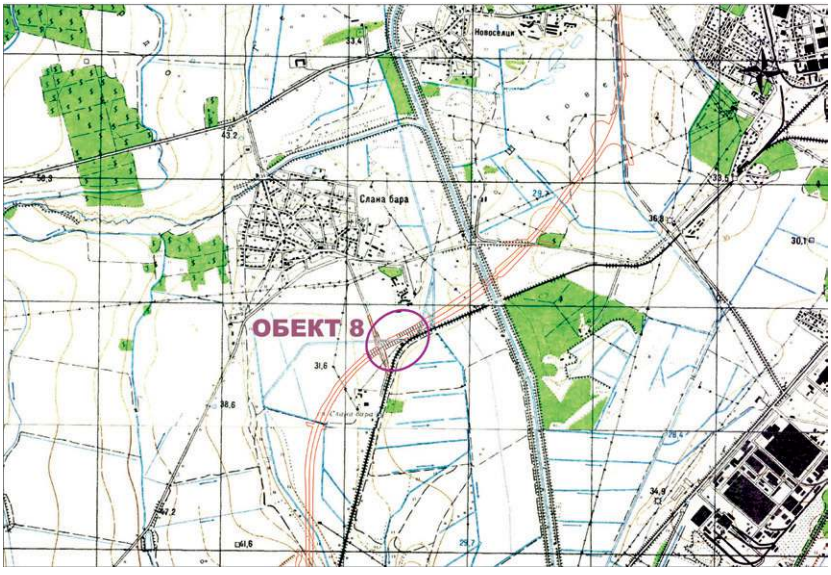
Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩНИ ОБЕКТИ И ПЪТНА МРЕЖА

№ 84. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА, КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХИ ПРИ С. СЛАНА БАРА, ВИДИНСКО

Александър Манев, Камен Клисуранов

През есента на 2020 г. беше проведено предварително археологическо проучване на Обект № 8 (км 11+730 – км 12+230) по трасето на път I-1 (Е79) „Видин – Ружинци – Монтана“, в землището на с. Слана бара, обл. Видин (обр. 1). Той е разположен югоизточно от с. Слана бара, в масив от земеделски земи, от двете страни на съвременната ж.п. линия. В този участък пътят лежи в оста североизток – югозапад. Площта за проучване, попадаща в рамките на сервитута на инвестиционния проект, е около 35 000 кв. м. Тя е пресечена по диагонал от дълбок отводнителен канал, изкопан през 40-те години на XX в., а съвременен асфалтов път отделя най-източната ѝ част. Въпреки че се намира частично върху най-високата точка в землището на съвременното село, Обект № 8 попада изцяло върху многократно наводняван терен, заливан от басейна на р. Дунав. Това ясно личи от песъкливия характер на пластовете, които имат наносен произход.

Обр. 1. Местоположение на обекта

Fig. 1. Location of the site

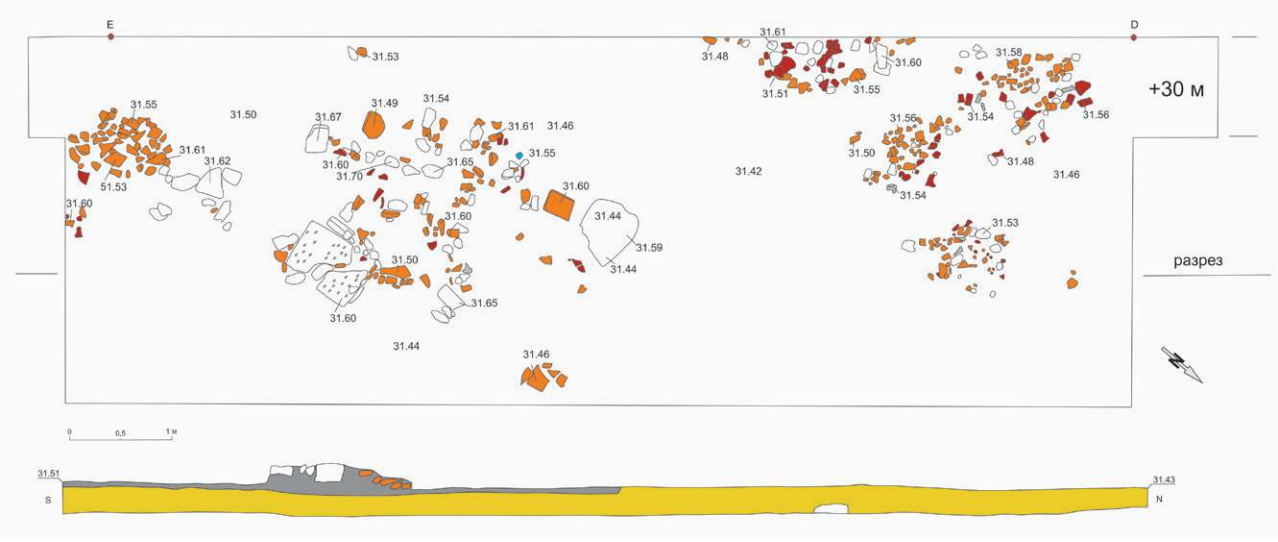

Обр. 2. Въздушен изглед към обекта

Fig. 2. Aerial view of the site

В рамките на работния процес бяха заложени 31 сондажа с ширина от 1 и 2 м и различна дължина, разположени напречно на сервитута, по цялото продължение на обекта (обр. 2). Бяха акумулирани културни материали в големи количества на цялата проучвана площ.

В източната си част обектът обхваща южната половина на ниско възвишение, където са разположени голям брой археологически структури. Консистентният нумизматичен материал от този сектор маркира периода между началото на XIII и края на XV в. В най-високата точка на терена е запазена долната част на кръгла битова пещ с диаметър 1,50 м и два тесни срещуположни отвора от север и юг. Дъното ѝ е настлано с

Обр. 3. Останки от наземна структура от римската епоха

Fig. 3. Remains of an on-ground structure from the Roman period

фрагментирани антични тухли и плочести камъни. Тя е била вкопана, а във височина е била изградена от глина, отухлена в процеса на употреба. В близост до нея бяха проучени и няколко отпадъчни ями с различни размери. В запълнителя на най-дълбоката се откриха няколко фрагментирани съда със сграфито украса и многоцветна глазура. На същото място са изхвърлени и едри буци отухлена глина, вероятно принадлежащи на конструкцията на пещта. В една от ямите, както и в самата пещ, се откриха монети на Йоан V Палеолог. В южния склон, в наносния песъклив пласт личат очертанията на три вкопани структури, една от които попадна цялостно в рамките на контролните сондажи. Тя има правоъгълна форма с дължината 3,60 м и ширина 2,80 м. Дъното ѝ е равно и оформено от трамбована пръст. Другите две структури бяха проучени само частично и формата им не беше изяснена. Във вътрешността на една от тях се откри сребърна монета на Цар Иван Александър с Михаил Асен, както и над 10 други монети от XIV в. Трите структури са плитко вкопани и имат жилищна или стопанска функция. В югоизточната част на възвишението беше разкрит гроб на индивид в детска възраст. Ритуалът е трупополагане според християнския обичай. Гробен инвентар липсва. Може да се допусне наличието на повече гробни съоръжения извън площта на сондажите. Проучените до момента структури предполагат съществуването на селище на това място, обитавано през XIV в. Изследваните обекти от този тип в региона не са много.

Обр. 4. Вотивни оловни огледала

Fig. 4. Votive lead mirrors

В долната част на полегатия южен склон на споменатото възвишение беше регистриран ограничен участък от зид, изграден от варовикови камъни на калова спойка. Той има ориентация североизток – югозапад и ширина 0,70 м. В голямата си част структурата попада извън рамките на за-

Обр. 5. Гроб от V в.

Fig. 5. Grave from the 5th c. AD

ложения сондаж. В същия участък беше акумулирано и голямо количество монети от Късната античност, предимно от първата половина на IV в.

Източно от възвишението, на самата граница на регистрирания обект, беше заложен сондаж с цел изясняване обхвата на археологическите структури. Единствено на това място земните пластове са с подчертано глинест характер, което може да се отдаде на близостта на два съвременни отводнителни канала. На дълбочина до 1,20 м бяха откривани културни материали от средновековната епоха. Възможно е те да са преотложени в резултат на свличане от по-високата част на терена. Не е изключено наличието и на вкопани структури в този сектор.

В югозападното подножие на възвишението се регистрира ясно обособен некропол с площ, надвишаваща 300 кв. м. Бяха проучени пет гробни съоръжения в рамките на заложените сондажи и допълнително регистрирани още две. Ритуалът на погребване е кремация. Гробните ями се очертават ясно по опалените си граници. Проучените съоръжения не се застъпват, а в краищата им бе регистрирана маркировка от необработени камъни със средни размери. Повечето гробове бяха разкрити с богат инвентар, включващ добре съхранени гробни дарове. Сред тях правят впечатление стъклени и керамични съдове, предмети за лична хигиена (бръснач, пинсета), накити, монети. Находките от некропола отнасят структурите към римския период (II – III в.).

В равнинен терен от южната страна на отводнителния канал бяха разкрити останките от една наземна (обр. 3) и няколко вкопани структури от римската епоха, както и подемен материал в големи количества. Регистрираната висока концентрация на строителна керамика може да се приеме като индикация за наличието на сграда с масивна конструкция в непосредствена близост. Открити бяха и над 10 керамични елемента с шестоъгълна форма от декоративна подова настилка. В процеса на работа местоположението на предполагаемата сграда не беше изяснено. Има вероятност тя да не попада в рамките на проучваната площ. По устни сведения, строителството на ж.п. линията е нарушило археологически структури с масивна архитектура. В този участък се откриват дребни находки, които могат да се свържат с некропола, разположен от другата страна на отводнителния канал. Сред тях е и депозит от няколко оловни огледала с релефна и ажурна украса (обр. 4).

Най-западната част на обекта е разположена западно от съвременния асфалтов път. Теренът и тук е подчертано равнинен. Културните материали в този участък са в по-малки количества, но се откриват в ясно изразени концентрации. Песъкливият пласт не позволява ясно да се отличат вкопаните структури. Комплекс от множество съдове за готвене или съхранение беше разкрит на западната граница на обекта. В целия сектор се откриват единични артефакти на дълбочина до 1 м под повърхността, в песъкливия наносен пласт.

Бяха заложени сондажи и успоредно на съществуващия асфалтов път, в разширение за проектиран надлез над шосе Е79. В тях се откриват културни материали от римската и късноантичната епохи, включително големи количества строителна керамика. Южно от трасето на проектирания път, в рамките на разширението за надлез, сондажът пресича вкопана структура с материали от IV в. и значително количество строителна керамика. Регистрираният участък е с дължина 6 м. На този етап не може да бъде определена функцията ѝ. В близост до нея се проучи гроб на възрастен индивид от женски пол, положен по християнски обичай. Очертанията на гробното съоръжение не личат в пе-

съкливия пласт. Гробният инвентар съдържа елементи на костюма, сред които фибула тип „Братей“ на дясното рамо (обр. 5). Без ясна връзка с други структури на този етап, може да се приеме, че погребението е извършено през V в.

В резултат на предварителното проучване археологически материали и структури бяха открити на цялата площ на Обект № 8. Хронологически той може да се отнесе към три периода. Продължително обитаване беше засвидетелствано през римската (II – IV в.) и средновековната (XIII – XV в.) епохи. За момента остава неясен характерът на структурите от Късната античност (IV – V в.). Обектът в рамките на сервитута за проектираното шосе ще бъде цялостно проучен през 2021 г.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF A SITE FROM ROMAN, LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL PERIODS NEAR SLANA BARA, VIDIN REGION

Alexander Manev, Kamen Klisuranov

Summary

In the autumn of 2020, preliminary rescue excavations were carried out at Site No. 8 on the route of the Vidin – Montana section of the E79 international road. It is situated in the land of Slana Bara village, southwest of Vidin (fig. 1). During the excavations, 31 trenches were laid along the length of the site (fig. 2). As a result, structures from three periods were found. In the eastern half of the area, on a low hill, a probable medieval settlement was researched. An oven, several pits, and three dug-in structures of unknown function were fully or partially excavated. The finds within some of the features date the settlement to the 14th c. AD. A grave of a toddler was also found in the area.

On the southern slope of the hill, a necropolis of the Roman era was situated. Five graves were excavated, with additional burial structures detected. The burial rite is cremation. Various well-preserved goods were found within the graves, which date the necropolis to the 2nd or 3rd c. AD.

In the field southeast of the height, several structures of the Roman period were unearthed (fig. 3). Large quantities of finds, including a deposit of lead mirrors (fig. 4), were collected in this area. No stone architecture was detected, despite the indications suggesting the existence of a large building.

In the westernmost part of the site, several dug-in structures were registered from the 4th c. AD. A grave of a female individual was excavated, buried with a fibula of barbarian origin, indicative of a 5th c. date (fig. 5).

Alexander Manev, aleman@abv.bg
Kamen Klisuranov, kamen_ik@abv.bg

№ 85. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. СИНАГОВЦИ, ОБЩ. ВИДИН (№ 6 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ Е79)

Здравко Димитров, Илко Цветков

През есента на 2020 година започнаха спасителните проучвания на един от най-големите археологически обекти по трасето на автомагистралата София – Враца – Видин (европейски път Е79 Солун – Кошице). Този новооткрит археологически комплекс е регистриран от доц. д-р Стефан Александров при теренни издирвания край с. Синаговци, на 10 км от Видин, през 2018 г.

Екипът в състав доц. д-р Здравко Димитров (НАИМ – БАН) – ръководител, и Илко Цветков – зам.-ръководител, проведе предварителните спасителни археологически проучвания със сондажен характер. Площта на този нов археологическия обект (№ 6 по трасето на Е79) бе 48 дка, разположени изцяло в земеделски земи.

Разкопките се проведоха от 01.10 до 15.11.2020 г., последвани от теренна консервация и зазимяване на обекта, обработка на документация, материали и находки. В проучването участваха археологическият екип (общо 10 души), 85 работници, геофизици, геодезисти, реставратори и други интердисциплинарни специалисти.

Обр. 1. Панорамна аерофотоснимка на обект № 6 край Синаговци след края на сондажното проучване

Fig. 1. Panoramic aerial view of site No. 6 near Sinagovtsi, at the end of the trench exploration

Обр. 2. Сграда от римския период (кв. F IV / 19 и 24) – ниво на засичане

Fig. 2. Building from the Roman period (grid sq. F IV / 19 and 24) – level of the excavations in 2020

Археологическото проучване представляваше сондажно изследване на равнинен терен от заливната тераса на р. Видбол (десен приток на Дунав), 300 м източно от с. Синаговци. В тази зона, която ще бъде засегната от строителството на автомагистралата, бяха изпълнени 57 сондажа и три големи траншеи, които покриха общо 10 % от площта на обекта.

Проучването на Обект № 6 започна с геофизично изследване, което бе проведено от екип, ръководен от гл. ас. д-р Християн Цанков (МГУ „Св. Иван Рилски“). Това недеструктивно проучване показа наличие на няколко аномални зони, което насочи сондажното археологическо проучване към тези приоритетни сектори.

В резултат на проучването бяха разкрити археологически структури, културни пластове, материали и находки върху територията на целия обект. Установено бе, че става въпрос за многопластов археологически комплекс. Археологическите периоди, от които бяха открити структури, материали и находки, са: тракийски период (РЖЕ), римска епоха (периодът на римското завоевание на долнодунавската зона и ерата на Принципата), ранносредновековна епоха, османска епоха (вероятно и Възраждане).

Като топографска ситуация обектът е много интересен и особено важен. Той се намира в най-ниската част на интензивно обитаваната долина на р. Видбол, при вливането ѝ в Дунав. Този ареал е по средата на пътя между двата най-големи обекта от най-западната част на Долнодунавския лимес – Бонония и Рациария, а именно в онази част на Крайдунавския път, където реката отново се обръща на изток. Това е най-големият завой на Дунав и зоната, в която варварската територия се вдава най-дълбоко в мизийските земи.

В 31 от сондажите бяха установени останки от археологически комплекси – цели структури (дори сгради) или деструкции от такива. В останалите 26 сондажа не бяха открити характерни структури или деструкции от тях, но са налице културни пластове от споменатите епохи. Само в траншеите на юг, близо до пътя, се попадна на стерилен терен и не бяха регистрирани останки от антропогенна дейност.

Археологическите структури, открити в сондажите, са с разнообразен характер. Сред тях се открояват културни пластове и материали от РЖЕ; културни пластове, материали и некропол от периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.; сграда от римската епоха (II – III в.) и пещи, свързани с нея; културни пластове и материали от периода IX – X в.; некропол, вероятно от османската епоха, с християнски погребален ритуал.

Основните архитектурни структури бяха регистрирани в зоните, определени от геофизичното изследване, а именно в квартали F IV/V и G IV/V.

Най-масивният комплекс представлява голяма сграда от римската императорска епоха (Принципат), изградена от варовикови блокове на суха фуга. Зидовете са запазени в отлично състояние. Налице са и падналите покриви от последния етап на експлоатация на комплекса. Сградата е разположена в кв. F IV/19 и F IV/24 (сондажи 10 × 10 м). Засега е сигурно, че тя има поне два строителни периода, тъй като са налице по-дълбоко разположени зидове, пресечени от други такива, които от своя страна са носили покривните конструкции, открити в горните части на терена. Материалите (керамика и монети) показват обща хронология от периода I – III в., но нейното прецизиране предстои. Разкриването на тази отлично запазена римска сграда ще бъде довършено при пълното проучване през 2021 г.

Обр. 3. Сграда и пещ от римския период

Fig. 3. Building and an oven from the Roman period

Непосредствено до нея бяха регистрирани три пещи от римската епоха. Те са най-вероятно битови, свързани с архитектурния комплекс от периода на Принципата. Техните нива на засичане са документирани, а пълното им проучване също предстои.

Обр. 4. Гроб № 1 от християнския некропол

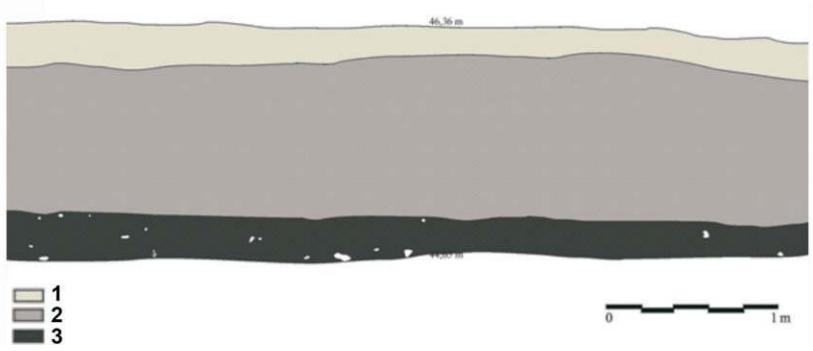
Fig. 4. Grave No. 1 from the Christian necropolis

На югоизток от сградата от римската епоха – в кв. E IX, F IX G и IX – в последния ден на сондажното проучване бе открит некропол, датиращ от I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. – един все още непроучен за Северозападна България период от историята на долнодунавския лимес. До днес такива комплекси не са проучвани по археологически път, а голяма част от тях са разрушени от иманяри. От некропола произхождат бронзови фибули и сребърни обеци. На терена се регистрират големи кости и разрушени ями от гробните съоръжения, които изглежда са били с кремация, но са били разорани при обработката на земята. Екипът очаква да попадне на запазени гробни съоръжения по време на пълното проучване.

В кв. F VII бе открит още един некропол. От него бяха проучени пет гроба с инхумация, без инвентар. Съоръженията представляват обикновенни гробни ями, а всички погребения са извършени по християнския ритуал. Предполагаме, че тези гробове датират от османския период поради тяхната стратиграфска позиция.

От особена важност са културните пластове от периода I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Те се намират много по-близо до реката от синхронния им некропол (кв. G III/G IV). Останките от този период (глинобитни деструкции, наситени с керамичен материал и характерни находки за периода) са вероятно от структури (ями или части от дървено-землени жилища), които ще бъдат проучвани при пълното изследване на обекта. Най-вероятно това са части от селище, разположено в долината на р. Видбол. Много вероятно е споменатият по-горе некропол с останки от кремирани индивиди и находки на границата на двете хилядолетия да принадлежи именно на това селище.

Бяха открити (в кв. F IV, съвсем близо до римската сграда) пластове и материали от периода на Ранното средновековие, IX – X в. Много вероятно е тук също да има селище от този период, но засега са регистрирани само фрагменти керамика и културен пласт. Край самото поречие на р. Видбол (кв. G III) бяха установени и пластове от РЖЕ, наситени с керамични фрагменти.

Обр. 5. Стратиграфия на обект № 6 (кв. GIV/17 – източен профил): 1. Орница (кафява пръст); 2. Светлокафяв наносен пласт; 3. Културен пласт от римския период (черна пръст)

Fig. 5. Stratigraphy of site No. 6 (grid square GIV/17 – east cross-section): 1. Topsoil (brown soil); 2. Light brown alluvial layer; 3. Cultural layer from the Roman period (black soil)

Находките от Обект № 6 за 2020 г. са 148 броя. Те включват монети от римската епоха (денари, сестерции, асове и др.), керамични съдове, фибули (от I в. пр. Хр. до III в. сл. Хр.), сребърни обеци и други накити, колективна находка от земеделски сечива и др. Сред находките се открояват редки за нашите земи денари на триумвира Марк Антоний и на Римската република от II – I в. пр. Хр.

В края на това кратко съобщение за обекта край Синаговци е необходимо да маркираме две други особености около проучването му: 1) със сигурност бе установено, че обектът продължава на юг, където е разположен некрополът от I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. Има вероятност структури от това селище (или вила) да се регистрират и на юг от пътя Видин – Дунавци – Синаговци; 2) на територията на северната част на обекта са образувани огромни насипи от алувиална пръст по поречието на р. Видбол. Те са покрили културните пластове със слой от 1,00 до 3,00 м. Поради тази причина многопластовата ситуация е напълно запазена, което представлява рядък шанс за археологическите обекти във Видинска област.

В края на разкопките археологическите терени на Обект № 6 бяха консервирани. Всички археологически структури бяха покрити с геотекстил и достигнатите нива бяха маркирани. Последва препогребване на структурите с цел запазването им през зимата. Предписанието и докладът за тази теренна консервация са дело на реставратор Гергана Байкушева от ИЕФЕМ – БАН.

RESCUE EXCAVATIONS OF A ROMAN PERIOD SITE NEAR SINAGOVTSI VILLAGE, VIDIN DISTRICT (SITE NO. 6 ON THE ROUTE OF E79 MOTORWAY)

Zdravko Dimitrov, Ilko Tsvetkov

Summary

In the autumn of 2020, rescue archaeological excavations at one of the largest archaeological sites along the route of the Sofia – Vratsa – Vidin highway (European route E79 Thessaloniki – Košice) began. In terms of topographic characteristics, the site is very interesting and especially important. It is located in the lowest part of the densely populated valley of the Vidbol River, at its confluence with the Danube River. This area is in the middle of the road between the two largest sites in the western part of the Lower Danube limes zone – *Bononia* and *Ratiaria*.

At site No. 6 near Sinagovtsi, 57 trenches were excavated (fig. 1), in 31 of which the remains of archaeological complexes were found – complete structures (even some buildings) or destruction of other buildings and many cultural layers. In the remaining 26 trenches, no archaeological structures or destructions from the buildings were found, but there was a cultural layer and materials. Only in the trenches to the south, near the road to Sinagovtsi, a sterile terrain was found and no remains of anthropogenic activity were registered.

The archaeological structures found in the excavations are of the five different periods: Early Iron Age, early Roman period, Roman imperial period, the early Middle Ages, and Ottoman period. A building from the Roman period (2nd – 3rd c. AD) (fig. 2), three ovens related to this building (fig. 3), necropolis from the period 1st c. BC – 1st c. AD, a Christian necropolis, probably from the Ottoman era (fig. 4), cultural layers and materials from the period 1st c. BC – 1st c. AD (fig. 5), cultural layers and materials from the period 9th – 10th AD, and cultural layers and materials from the Early Iron Age are some of the most important discoveries of the 2020 campaign.

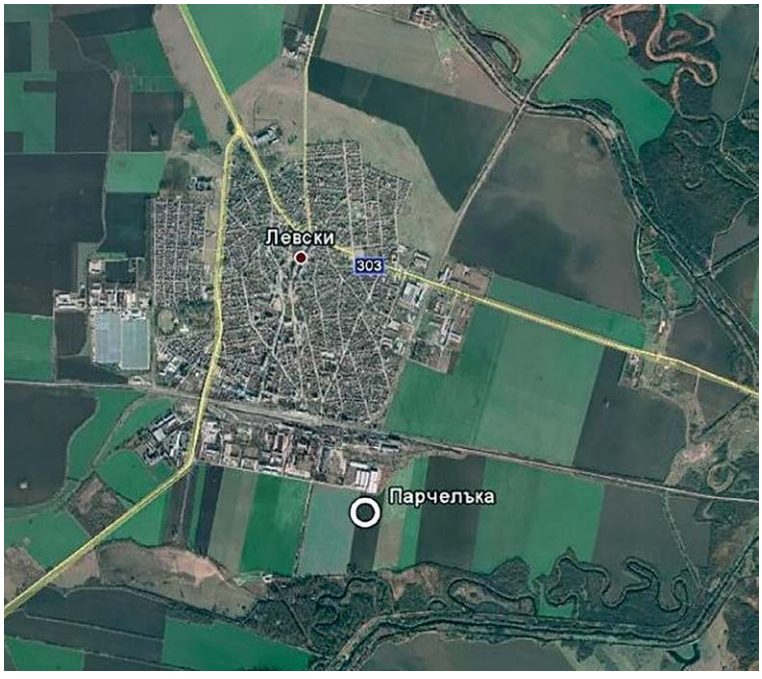
Zdravko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, zdravkodimitrov74@gmail.com
Ilko Tsvetkov, Regional Museum of History – Vidin, 13 Tsar Simeon Veliki Str., Vidin, ilko_cvetkov@abv.bg

№ 86. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ В М. ПАРЧЕЛЪКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ЛЕВСКИ, ОБЛ. ПЛЕВЕН

Владимир Найденов, Мартин Дяков

Обектът е разположен в м. Парчелъка, на 2,5 км югоизточно от гр. Левски, в близост до старото корито на р. Осъм, при надморска височина от 65 м (Шкорпил 1905, 479 – 480; Велков, 1929, 373 – 374; Митова-Джонова, 1979, 49 и 108, обр. 56[3]) . Теренът е с лек наклон на юг (обр. 1).

На площ от около 100 дка на терена се наблюдава средна (на места висока) концентрация на фрагменти строителна и битова керамика от античния и късноантичния период. На това място, по сведение на информатори, са намирани бази от колони и керемиди с големи размери.

Обр. 1. Местността Парчелъка в землището на град Левски

Fig. 1. Parchelaka locality within the land of Levski town

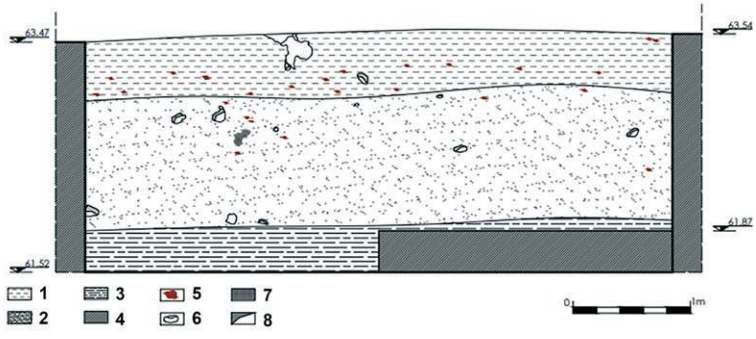
Проучването беше проведено през месец октомври 2020 г., в рамките на 15 работни дни от екип: ръководител Владимир Найденов (РИМ – Плевен), зам.-ръководител Мартин Дяков (РИМ – Плевен; регионален координатор АИС АКБ), Тинка Кръстева (РИМ – Плевен), арх. Елия Стефанова – графична документация. Научен консултант – доц. д-р Сертей Торбатов (НАИМ – БАН). Финансирането беше осигурено от Община Левски и РИМ – Плевен.

Първоначално беше заложена план-квадратна мрежа, в която са разположени четири сондажа с размери 5 × 5 м, ориентирани по посоките на света.

Проучените сондажи са разположени на площ, затворена в рамките на 10 дка. Документирани са три пласта – орница, светлосиво-кафяв и стерилен (обр. 2).

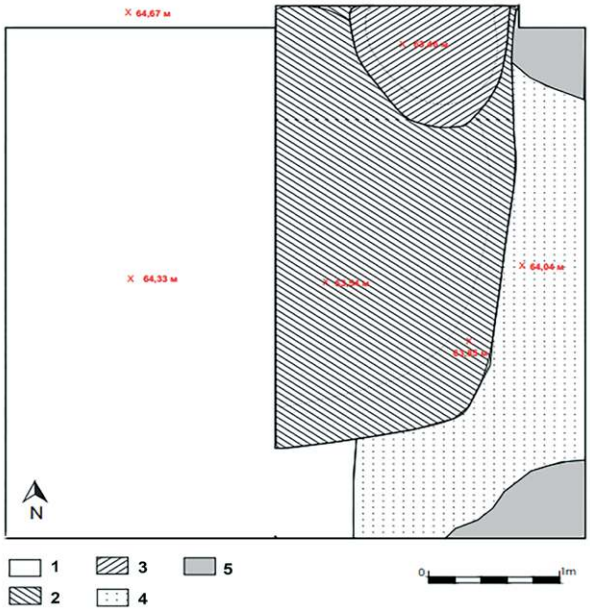
В Сондаж 1 е регистрирана яма с диаметър 4,40 м (проучена наполовина), като в нея е вписана втора помалка, с диаметър 1,20 м. Материалът е с висока концентрация – основно керамични фрагменти от периода II – III в. (включително *terra sigillata* и амфори) и от Късната античност (обр. 3 и 4). Вероятно става дума за целенасочено депониране. Керамиката в останалите сондажи е синхронна, но за разлика от откритата в Сондаж 1 е твърде фрагментирана и обезличена.

На места в Сондаж 4 бе регистрирано в негатив наличие на дървена конструкция (вероятно от покрив), отчетлива само в профилите.

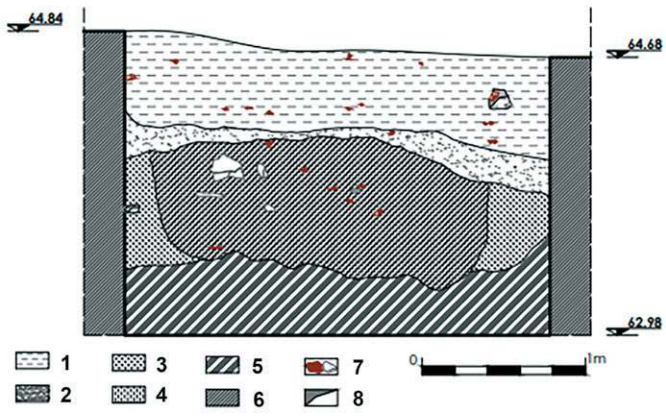
Обр. 2. Сондаж 2 – северен профил (автор Е. Стефанова): 1. Орница; 2. Светлокафяв пласт; 3. Стерилен пласт; 4. Неразкрит участък; 5. Фрагменти строителна керамика; 6. Камък; 7. Варовик; 8. Биотурбация

Fig. 2. Trench 2 – northern cross-section (author E. Stefanova): 1. Topsoil; 2. Light brown layer; 3. Sterile layer; 4. Non-excavated area; 5. Fragments of architectural ceramics; 6. Stone; 7. Limestone; 8. Bioturbation

Обр. 3. Сондаж 1 – план: 1. Непроучена част; 2. Яма 1 (сиво-жълт компактен запълнител със строителна и изключително висока концентрация на битова керамика); 3. Яма 2 (сив пепелив запълнител с въгленчета, малко количество строителна керамика и единични дребни камъни); 4. Жълт глинест пласт; 5. Съвременни нарушения

Fig. 3. Trench 1 - plan: 1. Non-excavated area; 2. Pit 1; 3. Pit 2; 4. Yellow clayey layer; 5. Modern disturbances

Обр. 4. Сондаж 1 – северен профил (автор Е. Стефанова): 1. Орница; 2. Светлокафяв пласт; 3. Яма 1; 4. Яма 2; 5. Жълто-кафяв пласт; 6. Неразкрит участък; 7. Фрагменти строителна и битова керамика; 8. Биотурбация

Fig. 4. Trench 1 – northern cross-section (author E. Stefanova): 1. Topsoil; 2. Light brown layer; 3. Pit 1; 4. Pit 2; 5. Yellow-brown layer; 6. Non-excavated area; 7. Fragments of architectural ceramics and pottery; 8. Bioturbation

В пластовете се срещат основно керамични фрагменти от периода II – III в. и фрагменти антична строителна керамика (керемиди), малък брой от Късната античност и спорадично от периода IX – XI в. Събраният материал включва 1613 фрагмента от шест технологични групи.

Находките от метал – бронзова колонна апликация от II – III в. и две бронзови монети от първата четвърт – втората половина на III в. са синхронни с преобладаващия керамичен материал.

При проучването не бяха регистрирани трайни археологически структури. На терена се наблюдават следи от иманярска дейност, които нарушават пластовете в дълбочина. Предвид дългогодишната интензивна земеделска обработка, повърхностният пласт е компрометиран.

В резултат на проучването се получи информация за стратиграфията на обекта в неговия югоизточен участък, проследени бяха напластяванията в дълбочина и беше събран подемен материал (основно битова керамика), който да даде възможност за прецизиране на хронологията.

Като вероятна хронологична рамка на обекта може да се посочи периодът II – III в. и Късната античност.

Литература

Велков 1929: И. Велков. Новооткрити старини. – Известия на българския археологически институт, 5, 1929, 373 – 374.

Митова-Джонова 1979: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Плевенски окръг. София, 1979 .

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Некоторые из дорог восточной Болгарии. Материалы для болгарских древностей. – В: Материалы для болгарских древностей. Абоба-Плиска (Известия Русского археологического института в Константинополе), 10, 1905, 479 – 480.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A ROMAN PERIOD SITE IN PARCHELAKA LOCALITY, THE LAND OF LEVSKI, DISTRICT PLEVEN

Vladimir Naydenov, Martin Dyakov

Summary

The site is located in Parchelaka locality, 2.5 km southeast of the town of Levski, near the old riverbed of the Osam River, at an altitude of 65 m. The terrain is slightly sloping to the south (fig.1).

In an area of about 10 ha, there is an average (in some places high) concentration of fragments of architectural and household ceramics from the Roman and late antique period.

Four trial trenches were set, and three layers were documented in them: arable land, light gray-brown layer and sterile (fig. 2).

In trench 4, a pit with a diameter of 4.40 m has been registered, and another smaller pit with a diameter of 1.20 m is cut into the bigger one. The material found in the trench is in high concentration – mainly ceramic fragments from the 2nd – 3rd c. AD (including *terra sigillata* and amphorae), and pieces dated to Late Antiquity. In some places the presence of a wooden structure (probably from a roof) was registered as negative features visible only in the cross-section of the trench 4.

Overall, the site yielded ceramic fragments from the 2nd – 4rd c. AD and fragments of ancient architectural ceramics (tiles), a small number from Late Antiquity and sporadically from the 9th – 11th c. The collected pottery assemblage includes 1613 fragments from six technological groups.

The metal finds – a bronze belt application dated to the 2nd – 3rd c., and two bronze coins from the first quarter – second half of the 3rd c are synchronous with the predominant pottery finds.

No solid archaeological structures were registered during the study. Traces of looters' activities are observed in the terrain, disturbing the archaeological layers.

Vladimir Naydenov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, vl_naydenov@abv.bg
Martin Dyakov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, museum@rim-pleven.com

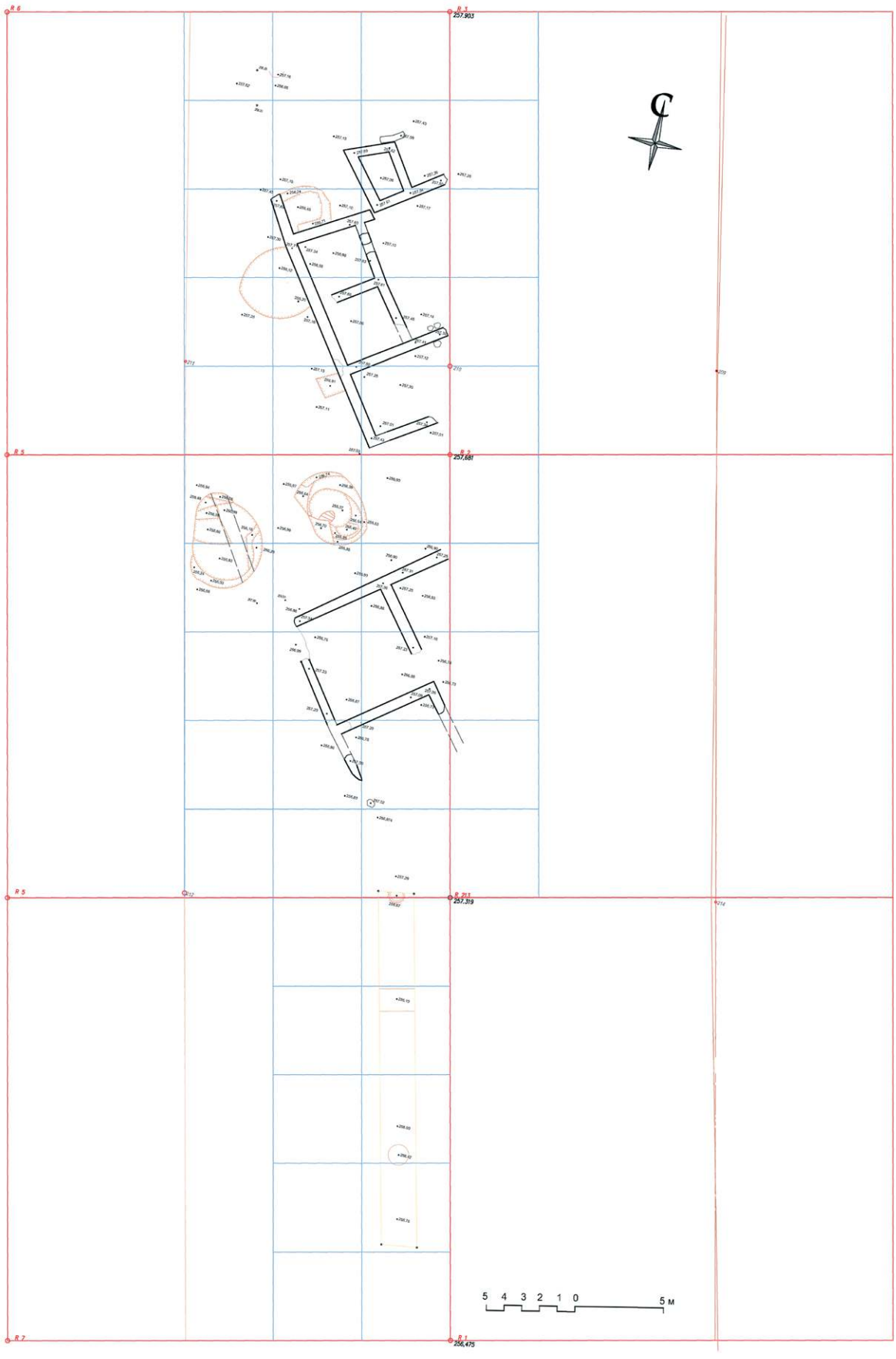
№ 87. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТРЪБАЧ, ОБЩ. ЛОЗНИЦА, ОБЛ. РАЗГРАД

Галена Радославова, Георги Дзанев

Археологическото проучване бе проведено на Обект № 2 по трасето на „Газопроводно отклонение Търговище DN 250, PN 5,4 MPa", вариант 1 (западен), км 2+892 до км 3+300 в землището на с. Тръбач, общ. Лозница, обл. Разград. Обектът е с географски координати E 26.485296, N 43.384730. Разположен е на едва забележим склон с източно изложение и надморска височина 250 – 260 м. Намира се на 1,2 км северозападно от с. Тръбач, в м. Одабаш, на 250 м западно от селския микроязовир. Местността представлява естествена тераса със силно изразена денивелация на север и на изток, където завършва със стръмни склонове. Археологическото проучване бе проведено в периода 01.06. – 28.08.2020 г.

През първия етап на разкопките бяха заложени 37 сондажа с обща площ 1118 кв. м и с дълбочина до 1 м. В южния участък на проучваната площ не бяха открити археологически структури. Откриваните в повърхностния хумусен пласт единични камъни и фрагменти предимно строителна керамика тук са разнесени от близката околност при механизираната обработка на терена.

Археологически структури бяха открити само в сондажите, разположени в 74-метровия участък от км 2+947 до км 3+021. Поради това именно тук бяха съсредоточени проучванията през втория етап на разкопките. На малка дълбочина от 0,25 до 0,40 м се попадна на разрушенията на две жилищни сгради. Сградите са ориентирани югозапад – североизток. От зидовете са запазени в един-два реда основите с ширина 0,55 м, изградени от средноголеми ломени варовикови камъни на калова спойка, а на места покрай тях – нападали деструкции от горял и отухлен от пожар кирпич и части от падналия покрив – фрагментирани тегули и имбрици (обр. 1).

Обр. 1. Общ план на археологическия обект при с. Тръбач (автор Ив. Саров)

Fig. 1. General plan of the archaeological site at Trubach village (author Iv. Sarov)

Сграда I. Разположена в северната част на проучвания терен. Разкритите ѝ размери са: 15,50 м (североизток – югозапад) × 16 м (северозапад – югоизток). Проучени са седем помещения (четири напълно и три частично). В централната част на сградата се намира голямо вътрешно помещение (двор? – помещение № 10 по реда на откриване) с размери 9,70 × 7,40 м. На няколко места в помещението се откриха струпвания от строителни деструкции: отухлен горял кирпич, примесен с единични камъни, множество фрагменти от покривни керемиди и железни гвоздеи. Откри се голямо количество битова керамика – червено- и кафяволакова, червена и бежова, изработена на грънчарско колело, както и фрагменти от съдове, изработени на ръка, с характерна шнуровидна украса. В помещението се откриха също и керамична тежест, керамичен прешлен за вретено, част от каменен мортарий и три автономни бронзови монети на градски управи: Филипополис (император Комод), Никополис ад Иструм (император Диадумениан), Никополис ад Иструм (император Гордиан III). Южно от помещение № 10 е частично проучено помещение № 2 с широчина 3,70 м и разкрита дължина 14,00 м. В централната част на помещението се разкри част от каменна настилка – плочник с размери 1,55 м (И – З) × 1,80 м (С – Ю). Освен гореописаната битова керамика тук се откриха и следните находки: фрагмент от кернос, варовиков архитектурен детайл, диск от каменен хромел, каменен брус, фрагмент от каменна плочка за стриване на лекарства, желязна шпатула, част от заключващ механизъм и две автономни бронзови монети на градски управи: Марцианополис (императори Макрин с Диадумениан), Никополис ад Иструм (император Елагабал). Западно от централното помещение № 10 се намират помещение № 1 с размери 3,20 × 3,50 м и помещение № 3 с размери 3,00 × 3,20 м. В тези две помещения се откриха ограничен брой фрагменти строителна и битова керамика. В помещение № 1 се откри фрагментиран унгвентарий, а в помещение № 3 – колективна находка от един бронзов и два железни ключа. Западно от това помещение бе разкрита значителна част от падналия покрив от тегули и имбрици. Северно от централното помещение № 10 са разположени последователно от запад към изток три помещения – № 6, 7 и 8. Помещение № 6 е с дължина 4 м и проучена ширина 2,50 м. Тук се откриха строителни деструкции – фрагменти от покривни керемиди и останки от горяло дърво, железни гвоздеи. В западната част на помещението се откриха фрагменти от луксозна червенолакова и кафяволакова трапезна керамика, фрагменти кухненска керамика, предимно гърнета и керамика, работена на ръка с шнуровидна украса, диск от каменен хромел, керамичен прешлен за вретено, железен нож и пет бронзови автономни монети на градски управи: Марцианополис (император Макрин), Марцианополис (император Елагабал), Марцианополис (император Север Александър – 2 бр.), Никея (император Макрин). Помещение № 7 е с размери 1,70 × 2,00 м. Тук не бяха открити никакви находки. Помещение № 8 е с проучена дължина 6,00 м и ширина 2,30 м. И тук находки не бяха открити.

Обр. 2. Зооморфна фигура

Fig. 2. Zoomorphic figurine

Обр. 3. Зооморфна фигура

Fig. 3. Zoomorphic figurine

Западно от Сграда I бяха открити част от златна обеца и сребърна монета – денарий на император Марк Аврелий.

Сграда II. Разположена на 7 м южно от Сграда I. Проучени са три помещения – едно от тях (помещение № 4) е проучено изцяло, а две (помещения № 5 и 9) са проучени частично. Проучените

Обр. 4. Зооморфна фигура

Fig. 4. Zoomorphic figurine

размери на сградата са 10 м (ЮЗ – СИ) × 11,50 м (СЗ – ЮИ). Помещение № 4 (ъгловото северозападно на сградата) е напълно проучено и има размери 5,50 × 6,00 м. В помещението се откриха фрагменти от червенолакова трапезна керамика, фрагменти кухненска керамика, работена на колело и керамика, работена на ръка, бронзова шпатула, зооморфна фигура.

Източно от помещение № 4 бе частично разкопано помещение № 5, с проучени размери 3,50 × 7,50 м. Открити са фрагменти от червено- и кафяволакова трапезна керамика, кухненска керамика, работена на колело и керамика, работена на ръка, хаван, фрагмент от устие на стъклен съд, силно износена бронзова монета – сестерция на император Антонин Пий.

Помещение № 9 се намира южно от помещение № 4, проучено е частично и има размери 5,50 × 4,50 м. Откри се малко количество битова керамика.

Откритите многобройни фрагменти битова керамика, отделни находки с битов характер и монети датират обитаването на сградите в рамките на периода края на II – първата половина на III в. (епохата на Северите). Опожаряването и разрушаването на постройките е осъществено най-вероятно от готите през 251 г., след разгрома на войските на император Траян Деций (249 – 251 г.).

Под основите на римските сгради и между тях бяха проучени шест негативни структури (ями). Вкопани са в материковата жълта льосова почва. Имат неправилна кръгла или овална форма, дълбочина на вкопаване от 0,98 м (яма 5) до 1,50 м (яма 2) и диаметри от 1,67 × 2,20 м (яма 5) до 4,60 м (яма 3). Запълнителят им се състои от черна до сивочерна или чернокафява на цвят пръст, примесена със строителни деструкции (горял отухлен кирпич, фрагментирани покривни керемиди, гвоздеи и въглени), множество фрагменти от битова керамика (амфори; червено- и кафяволакова; местна имитация на *terra sigillata*; керамика, работена на ръка; капаци, цедки), сравнително малко на брой животински кости и единични предмети, свързани с бита (железен нож, желязна огрибка, железен инструмент, медна апликация, железни фибули, керамична тежест, керамичен прешлен за вретено, кремъчна пластина). Три фигури на овни, изработени от недобре изпечена глина, бяха открити в яма 1 (обр. 2), в яма 2 (обр. 3) и южно от яма 1 (обр. 4) – най-вероятно разнесена от нея. В две от ямите – № 2 и 5 – бяха открити по една бронзова монета на Никополис ад Иструм (император Септимий Север). При яма 2 бе разкрита минаваща през средата ѝ каменна структура от разноформатни камъни на калова спойка, с посока ЮИ – СЗ и с дължина 4, 80 м и ширина 0,80 – 1,15 м, най-вероятно запечатваща тази яма.

Откритите негативни структури (ями) съдържат находки, аналогични на тези, открити в сградите – т. е. те предхождат непосредствено хронологически жилищните помещения.

При извършен оглед на терена бяха установени следи от римски жилища източно от проучената площ, основно по западния и северен бряг на селския микроязовир. Следи от такива жилища не бяха установени в западна, южна и северна посоки. Вероятно проучените две сгради са последните западни и най-къснi на това селище. Потвърждение на това е и обстоятелството, че са изградени върху заварените на терена негативни структури (ями) на по-ранните жилища.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF A SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD IN THE LAND OF TRUBACH VILLAGE, LOZNITSA MUNICIPALITY, RAZGRAD DISTRICT

Galena Radoslavova, Georgi Dzanev

Summary

The rescue archaeological excavation was carried out at site No. 2 along the route of "Targovishte DN 250, PN 5.4 MPa gas pipeline diversion", variant 1 (western), km 2+892 to km 3+300, in the land of Trubach village, Loznitsa municipality, Razgrad district. It is located 1.2 km northwest of the village of Trubach, in the Odabash locality. The excavations were implemented during the period 01.06. – 28.08.2020.

In the trial trenches in the southern part of the studied area, no archaeological structures were found.

In the northern part, remains of two buildings were partially excavated: the northern one consists of seven rooms and its dimensions, revealed so far, are 15.50 by 16 m. The southern building features three rooms and, at the current stage of research, measures 10 by 11.50 m (fig. 1). The walls of the buildings are preserved in one or two courses, are 0.55 m thick, and are built of medium-sized quarry limestone pieces with mud bonding. The numerous fragments of household pottery and small finds of household character found in the rooms date from the period of the end of the 2nd – the middle of the 3rd c. AD.

Under the foundations of the two buildings and next to them, six negative features were revealed – pits. The materials from them – mainly fragmented household ceramics and construction debris, as well as small finds of household character – pertain to the same chronological period, i. e. chronologically the pits are immediately preceding the dwellings built directly on them. Of particular interest among the finds from the pits are three figures of rams made of poorly fired clay (figs 2 – 4).

Galena Radoslavova, Regional Museum of History – Razgrad, 70 Aprilsko vastanie Blvd, 7200 Razgrad, galena_rz@abv.bg
Georgi Dzanev, Regional Museum of History – Razgrad, 70 Aprilsko vastanie Blvd, 7200 Razgrad, pegas_rz@abv.bg

№ 88. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КОМПЛЕКС ОТ III – IV В. В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛИ ЛОМ, ОБЩ. ЛОЗНИЦА, ОБЛ. РАЗГРАД

Румен Спасов, Веселина Вандова, Величка Мартинова

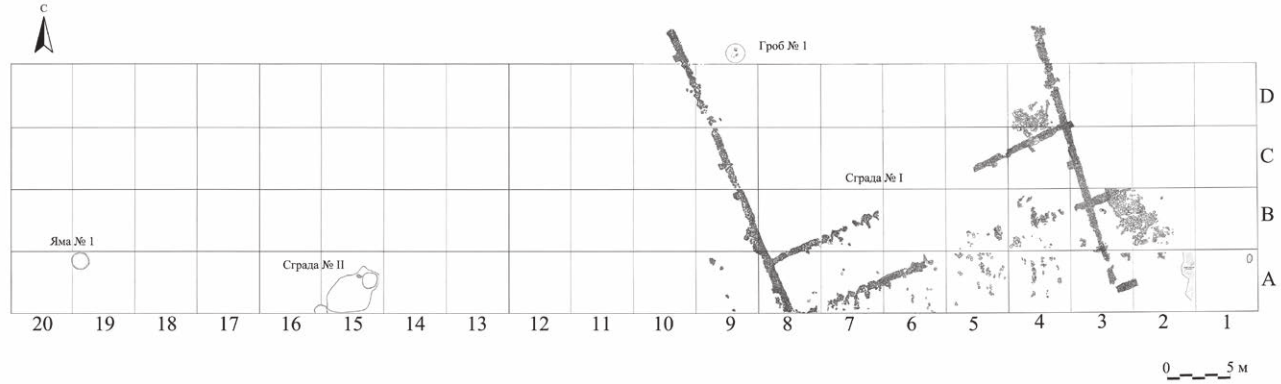
Обектът е регистриран през 2020 г. при археологическо наблюдение по време на отнемането на хумусния слой във връзка с проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап Б, в участъка от км 141+000 до км 141+100. Обозначен е като Обект № 1, Участък А2, в землището на с. Бели Лом. Ситуира се върху склон на ниско възвишение, на десния бряг на р. Бели Лом.

Общата площ на изследвания терен е 2,275 дка. При проучването му са разкрити: останки от стопански комплекс (Сграда I), отделна стопанска постройка (Сграда II), гроб с кремация и сметни ями (обр. 1).

Културният пласт има дебелина 0,35 – 0,40 м (обр. 2) и съдържа оскъдно количество материали от късноантичната епоха.

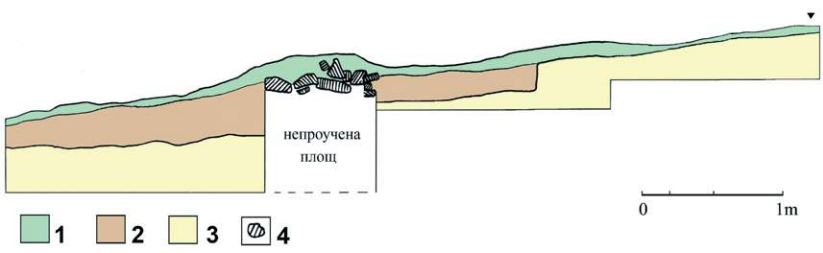
Сграда I се проследява на площ от 960 кв. м. Ориентирана е СЗ – ЮИ по надлъжната ос.

Плановата схема на комплекса не е достатъчно ясна поради лошата степен на запазеност на зи-

Обр. 1. Общ план на обекта (автори Г. Димитров, В. Мартинова, Г. Генов)

Fig. 1. General plan of the site (authors G. Dimitrov, V. Martinova, G. Genov)

Обр. 2. Северен (централен) профил на обекта, кв. E8-E9 (автори Р. Стоянова, В. Вандова): 1. Хумус; 2. Кафява сбита глинеста пръст с фрагменти битова и строителна керамика; 3. Стерилна почва; 4. Камък

Fig. 2. Northern (central) cross-section of the site, grid squares E8-E9 (authors R. Stoyanova, V. Vandova): 1. Topsoil; 2. Brown compacted clayey soil with fragments of architectural ceramics and pottery; 3. Sterile soil; 4. Stone

Обр. 3. Керамична лампа от Сграда I (снимка Р. Спасов)

Fig. 3. Ceramic lamp from Building I (photo R. Spassov)

довете. Причина за това е обстоятелството, че са плитко фундирани и част от тях са разрушени при земеделската обработка на терена през вековете, включително и през съвременната епоха.

В границите на проучения терен (сервитута на газопровода) Сграда I включва две дворни пространства (северно и южно), разделени от линия с помещения. Изследваната част от северния двор има площ 541,36 кв. м. Широчината му е 26,80 м. В посока СЗ – ЮИ се проследява на разстояние с дължина 20,20 м и преминава извън границите на изследваната площ.

От юг този двор е фланкиран от линия с помещения, разположени върху площ с дължина 26,80 м (СИ – ЮЗ) и широчина от 4,40 м (ЮЗ) до 6 м. Теренната информация не позволява да бъдат прецизирани броят, размерите и функциите на тези помещения.

От южния двор на комплекса е разкрит само североизточният ъгъл. Тук, по линията на източната стена на двора, е разположен вход с ширина 6,70 м.

Всички зидове на комплекса имат каменен градеж в основата. Оформени са с едри, средни и дребни ломени камъни, споени с кал. Запазени са до 0,30 м във височина. Ширината им е 0,60 м. Подовите нива не са маркирани с траен материал.

Количеството на намерените материали (обр. 3) е скромно, но позволява да се заключи, че комплексът е функционирал между втората половина на III и средата на IV в. Плановата му схема предполага стопански функции.

Сграда II отстои на 30 м западно от Сграда I. Представлява отделна, самостоятелна постройка, от която е разкрито едно помещение. Последното е слабо вкопано и има размери 4,90 м (СИ – ЮЗ) × 3,20 м.

В северната периферия на изследвания терен попада гроб с трупоизгаряне, датиращ от II – III в. Принадлежи на некропол от това време, намиращ се в непосредствена близост до проучения обект.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A COMPLEX OF THE 3RD – 4TH C. AD IN THE LAND OF BELI LOM VILLAGE, LOZNITSA MUNICIPALITY, RAZGRAD DISTRICT

Rumen Spassov, Veselina Vandova, Velichka Martinova

Summary

The site is located at a slope, on the right bank of Beli Lom River. The total area of the excavated terrain is 0.23 ha. The fieldwork revealed the remains of a homestead complex (Building I) and a separate farm dwelling (Building II), a cremation grave, as well as some waste pits (fig. 1).

The cultural layer is 0.35 – 0.40 m thick (fig. 2) and it contains late antique materials.

Building I features an area of 960 m^2. It is NW – SE oriented, and consists of two courtyards, separated by a row of premises. The studied section of the north courtyard measures 541.36 m^2. To the north, there is a row of rooms

with a total length of 26.80 m (NE – SW), and its width varies from 4.40 m (SW) to 6 m. The insufficient data and poor preservation of the remains does not allow us defining more precisely the number, dimensions and functions of these premises. The northeast corner and entrance of the south courtyard were also studied and the width of the entrance is 6.70 m. The walls are made of stone and mud and they are 0.60 m wide, with a preserved height of 0.30 m.

The archaeological materials from Building I are scarce (fig. 3), and still, the small finds allow to conclude that the complex functioned between the second half of the 3rd c. AD and the middle of the 4th c. AD. The layout of the building is indicative of its farm functions.

Building II is situated 30 m west of Building I. It is a separate building, and only one room of its layout is revealed. It is slightly dug-in into the terrain and measures 4.90 m (NE – SW) × 3.20 m.

In the north periphery of the excavated terrain there is a cremation grave which is dated to the 2nd – 3rd c. AD. It belongs to a necropolis, situated next to the studied site with the two buildings.

Rumen Spassov, Regional History Museum – Kyustendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg
Vesselina Vandova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, v.vandova@abv.bg
Velichka Martinova, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, villy_martinova@abv.bg

№ 89. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА НЕУКРЕПЕН СЕЛИЩЕН ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДОБРИ ВОЙНИКОВО, ОБЛ. ШУМЕН

Емил Нанков, Николай Димитров

Археологическият обект се намира в м. Чий-Йолюстю, на ок. 1,7 км североизточно от с. Добри Войниково и на ок. 2 км югозападно от с. Черна. Разположен е на полегат склон с южно/югозападно изложение на левия бряг на р. Капаклъдере, ляв приток на р. Каменица,. Наклонът на терена е в посока изток – запад (к. 338,20 – 333,39 м), като в западния край пада рязко в направление североизток – югозапад към високия бряг на Капаклъдере (обр. 1).

Обектът е регистриран на 30 юни 2020 г. след разкривка и отнемането на хумусния пласт чрез земекопна техника на „Булгартрансгаз" ЕАД. Поради денивелацията на терена, с цел подготовка на трасето за полагането на газопровода, в южната половина на сервитута е положен насип, докато в северната е достигнат и отнет част от стерилния пласт, на дълбочина 1 м от повърхността. Вследствие на археологическо наблюдение са регистрирани четири ями, вкопани в стерила, след което строителството е спряно.

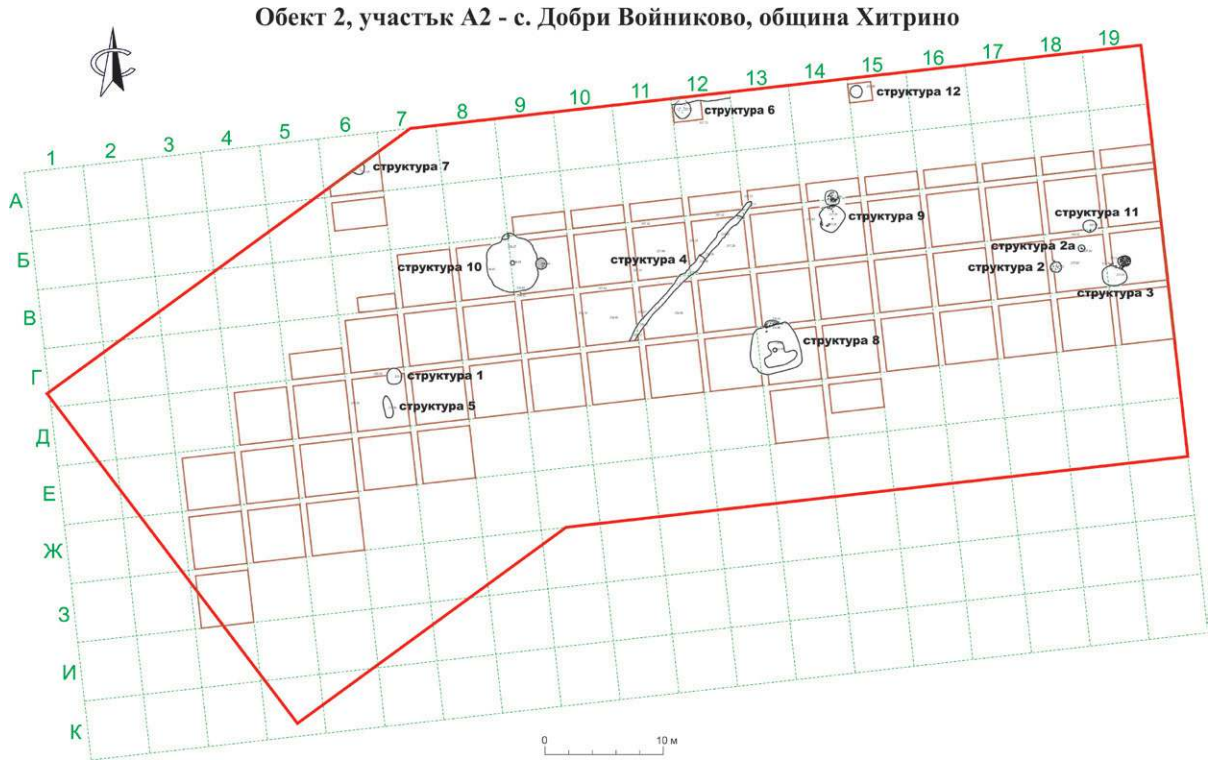
След сключване на договор между НАИМ – БАН и „Булгартрансгаз ЕАД" спасителните проучвания на Обект 2, участък А2, бяха проведени в периода 13 юли – 11 август 2020 г. под ръководството на гл. ас. д-р Е. Нанков (ръководител), докторант Н. Димитров (зам.-ръководител). В проучването взеха участие екип от археолози, стажанти, специалисти и работници.

Обр. 1. Аерофотоснимка на обекта, поглед от юг

Fig. 1. Aerial photograph of the site, view from south

Археологическото проучване беше осъществено след полагането на план-квадратна мрежа (5 × 5 м) в рамките на сервитута, с изключение на недостъпните за тази цел ок. 350 кв. м (кв. Ж9 – Ж19, 37, 38; И4 – И6) в най-южната част от обекта. Преди началото на разкопките бе извършено геомагнитно заснемане от гл. ас. д-р Християн Цанков (МГУ „Св. Иван

Обр. 2. Общ план на обекта с проучените структури в рамките на сервитута

Fig. 2. General plan of the site with the features excavated within the route of the pipeline

Обр. 3. Полувкопано жилище (Структура № 10) след края на проучванията

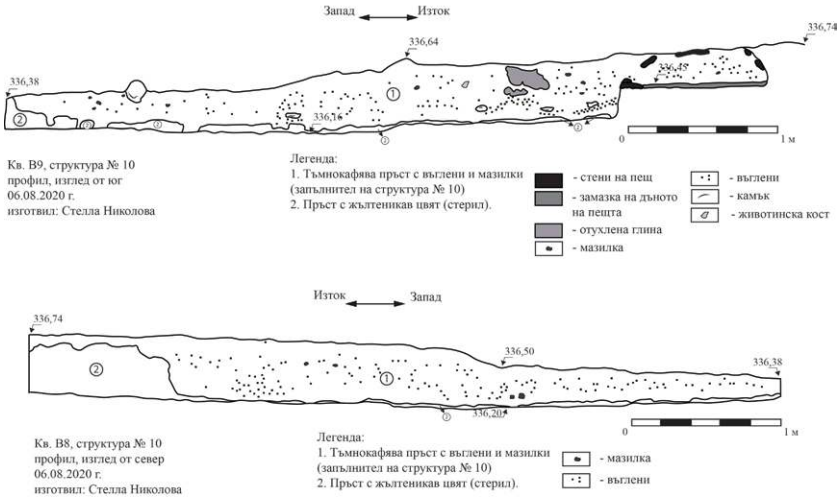
Fig. 3. A semi dug-in dwelling (Feature No. 10) after the end of excavations

Рилски“) в рамките на 2,7 дка. Резултатите показаха наличието на няколко аномалии с кръгла форма. В западния и източния край картината остана неясна поради депонирането на тръби в непосредствена близост до границите на обекта. Последвалите археологически разкопки потвърдиха частично добитата по геофизичен път информация. Установи се, че в кв. Ж3, Ж4 и Ж5 причината за аномалиите се дължи на коренната скала, регистрирана в стерилния пласт (льос).

Общият брой на проучените квадрати е 60, с разкрита площ от 1,5 дка. Усилията бяха съсредоточени в централната зона и нейната непосредствена периферия, с цел проучване на археологическите структури, попадащи в трасето на газопровода. Стратиграфията на обекта е сравнително еднообразна в проучените площи на обекта. Дебелината на хумуса (орница) варира в рамките на 0,40 – 0,50 м, като в северната половина той напълно липсва в резултат на интервенцията със земекопна техника преди регистрирането на обекта и началото на разкопките. В южната половина, над хумуса се регистрира съвременен насип с дебелина 0,20 – 0,40 м, положен от земекопната техника. Непосредствено под хумуса се регистрира пласт от сиво-черна пръст (дебелина 0,40 – 0,80 м), в който се откриват разнесени археологически материали. Стерилът, състоящ се от льос, в който бяха вкопани всички регистрирани структури, се открива след 0,40 – 0,60 м, като на отделни места в северната част на обекта започва на 1,00 м от съвременната повърхност.

В резултат на проучванията бяха разкрити 12 археологически структури (обр. 2), като всички от тях са негативни, т. е. вкопани в стерилния пласт. Това са: две полувкопани жилища, две битови пещи, седем стопански ями и една линейна структура (вероятно отводнително съоръжение). Въз основа на открития подемен материал, основно битова керамика, те са датирани в Късната античност (V – VI в.).

Структури 8 и 10 представляват полувкопани жилища с правоъгълна, почти квадратна форма (4,10 × 4,40 м, 5,05 × 5,00 м, дълб. 0,30 – 0,56 м), в които се откри запълнител от сиво-черна пръст, примесен с въглени, на места опалена глина (обр. 3, 4). Вътре в тях бяха регистрирани отоплителни съоръжения (пещи с глинен купол). Сред подемния материал се откроява наличието на фрагменти от амфори, кухненска керамика (гърнета, паници и др.) и животински кости. Интерес представляват едно бронзово огледало с посребрена горна повърхност от типа „Чми-Бригетио“, един костен гребен и бронзова обковка с кръст от колонна тока, датиращи от средата и втората половина на V – VI в. (Станев 2012, 259 – 263, обр. 95; тип Т.Е. III по Даскалов 2012, 56 – 57, обр. 72/1 – 9). И двете жилища бяха проучени изцяло.

Обр. 4. Стратиграфски профили на полувкопано жилище (Структура № 10)

Fig. 4. Stratigraphic cross-sections of the semi dug-in dwelling (Feature No. 10)

Обр. 5. Битова пещ с предпещна яма (Структура № 3), етап от проучванията

Fig. 5. A domestic oven with a stoke pit (Feature No. 3) during excavation

Структури 3 и 9 представляват битови пещи, разположени извън полувкопаните жилища (обр. 5). Структура 3, намираща се на ок. 30 м източно от Структура 8, е с кръгъл план (диаметър 0,70 м) и вход от юг, маркиран чрез надлъжно поставени камъни, водещ към кръгла предпещна яма. Регистрирани бяха и следи от глинения купол над кръглата камера, която беше запълнена с камъни. Структура 9, намираща се на ок. 10 м северно от Структура 8, представлява битова пещ с по-големи размери, състояща се от кръгла камера (диаметър 1,20 м) и предпещна яма (диаметър 1,90).

Структури 1, 2, 2а, 5, 6 и 7 са ями с кръгла форма, с цилиндрично и „крушовидно“ сечение, с диаметър 0,40 – 1,30 м и дълбочина 0,30 – 1,40 м. Запълнителят е идентичен за всички структури; състои се от тъмнокафява до сиво-черна пръст, с примес от въглени и стерил, привнесен вследствие на биотурбации. Подемният материал е сравнително оскъден: глинени мазилки, животински кости и единични фрагменти битова керамика. В Структури 1 и 5, които бяха документирани само в тяхната дънна част, не се откри битова керамика. Структура 2, с диаметър 0,80 м и дълбочина 1,65 м, вкопана до коренна скала, вероятно е използвана и за хранилище. В запълнителя се откриха черепи и предни крайници от две кучета. Пространственото разположение на ямите показва сравнителна близост до полувкопаните жилища и битовите пещи, което е основание за тяхната интерпретация като стопански.

Структура 4 представлява плитко вкопано в стерила (0,10 м) линейно съоръжение с дължина ок. 20 м (кв. Б13, В12, В11, Г11, Г10). В запълнителя от сиво-черна пръст се откриха дребни фрагменти глинени мазилки, парчета от въглени и няколко фрагмента битова керамика. Ориентацията на Структура 4 (СИ – ЮЗ) следва естествения наклон на терена в посока р. Капаклъдере. Идеята за ров, служил за основа на оградно (дървено) съоръжение, изглежда трудно защитима и поради факта, че структурата пресича и разделя пространства между полувкопаните жилища (Структури 8 и 10). Интересно е да се отбележи и това, че в механичните пластове, предхождащи неговото регистриране, се откриха шест фрагмента битова керамика и седем кремъчни сечива, датиращи от ранния халколит (култура Боян).

В процеса на проучванията бяха открити 35 ДКЦ, сред които една оловна пломба, бронзов пръстен, цинти, пирони, железни халки, железни ножчета, дърводелски свредел, фибули, прешлени за вретено, костени гребени, кремъчни сечива и един фрагмент от архитектурен детайл.

Проучваният обект има селищен характер, като категорично може да се разграничи един период на обитаване. Наличието на жилища, битови пещи и стопански ями свидетелства за уседналия характер на обитателите. Близостта до реката на запад/югозапад предполага, че става въпрос за регистриране на периферията на селището. Възможно е то да е с по-значителни размери и вероятно се е развивало на север и на изток. Въз основа на открития подемен материал, основно битова керамика, селището се датира в Късната античност (V – VI в.). На този етап хипотезата за неукрепено село с федератско население е адекватна на емпиричните данни, добити вследствие на спасителните археологически проучвания. Същевременно регистрираните фрагменти от раннохалколитна битова керамика, кремъчни сечива и кремъчно ядро, съчетано с липсата на културен пласт и праисторически структури в рамките на сервитута, показва, че вероятно в близката околност северно от обекта се е намирало и праисторическо селище от ранния халколит.

Литература

Даскалов 2012: М. Даскалов. Колани и колании украси от VI – VII век (от днешна България и съседните земи). София, 2012.

Станев 2012: А. Станев. Елементи на германския фибулен костюм на юг от Дунав по археологически данни от балканските провинции на Източната римска империя V – VI в. София, 2012.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN UNFORTIFIED SETTLEMENT FROM LATE ANTIQUITY NEAR DOBRI VOYNIKOVO VILLAGE, SHUMEN DISTRICT

Emil Nankov, Nikolay Dimitrov

Summary

The archaeological site is situated in the Chiyi-Yolustyu locality, ca. 1,7 km northeast of the village of Dobri Voynikovo. It is located on the left bank of Kapakludere River, a left tributary of Kamenitsa River, on a sloping terrain with southern – southwestern exposure. The slope of the terrain is in east – west direction (338.20 – 333.39 masl), and at the western end it falls sharply in the northeast – southwest direction to the high bank of Kapakludere River.

As a result of the rescue excavations, 12 archaeological features were discovered. All were dug into the loess. These are: two semi dug-out dwellings, two household ovens, seven pits and one linear structure (probably a drainage facility). On the basis of the small finds discovered, mainly household ceramics, the features are dated to Late Antiquity (5th – 6th c. AD).

The site has a settlement character, and one period of occupation can be definitely distinguished. The presence of dwellings, household ovens and pits testify to the sedentary nature of the inhabitants. The proximity to the river to the west/southwest suggests that the excavations have revealed only the periphery of the settlement, which may have been larger and probably developed to the north and the east. At this stage, the hypothesis of an unfortified village settled with *foederati* is adequate to the empirical data obtained as a result of the rescue archaeological research. At the same time, the several pottery sherds from the Early Chalcolithic period, along with seven flint tools and a flint core, combined with the lack of cultural layer and prehistoric structures within the excavated area, indicate that there was a prehistoric settlement of the Early Chalcolithic period situated most likely in the immediate vicinity north of the site.

Emil Nankov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ehn2@cornell.edu
Nikolay Dimitrov, nik1992@abv.bg

№ 90. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНОРИМСКАТА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПРАВЕНЦИ, ОБЩ. НОВИ ПАЗАР, ОБЛ. ШУМЕН

Андрей Аладжов, Елена Василева

Обект № 076/6021 по проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница”, етап „Линейна част“ – подетап Б, е разположен в землището на с. Правенци, общ. Нови Пазар, обл. Шумен. Заема площ от 18 дка в сервитута на проектното трасе. При спасителните археологически разкопки бяха проучени 10 % от площта – общо 1800 кв. м (обр. 1).

Обектът представлява двуслойно селище от късноримската и ранносредновековната епохи. Намира се в м. Карасулук на 0,78 км, 285° от центъра на с. Правенци (GPS координати N 43°25'30" E 027°04'39"). Разположен е върху билото и западния склон на възвишение, в подножието на което тече р. Пунарджика. Територията му се обработва със селскостопански машини.

При разкопките се установи, че най-интензивно мястото е обитавано през късноримската епоха. Най-многобройни и най-запазени са археологическите материали от първата половина на IV – началото на V в. Средновековното селище е обособено в източната една трета на площта, източно от асфалтовия път за с. Правенци.

Документирани са следните структури, ситуирани според геомагнитните аномалии в основните сектори, разкопани при предварителното проучване:

Сектор Запад. В сектора е проучена една антична сграда (№ 1), от която бяха запазени две успоредни траншеи, вкопани в скалата (мергел) и редица от дупки за колове, част от носещата конструкция за покрив (обр. 2). Пространството около основите беше наситено с мазилки и глина – останки от суперструкция от плет, обмазан с глина. В границите на сградата беше проучена яма за съхранение. Откритите материали (керамика и монети) се датират в IV в.

На запад от сграда № 1 беше разкрита сграда № 2 (структура № 12), от която на терен се проучиха две траншеи под прав ъгъл, врязани в скалата. В дъното на траншеите се разкриха редици от ями за носеща стълбова конструкция. Множеството мазилки свидетелстват за глинобитните стени на сградата. Откритите материали (керамика и монети) също се датират в IV в.

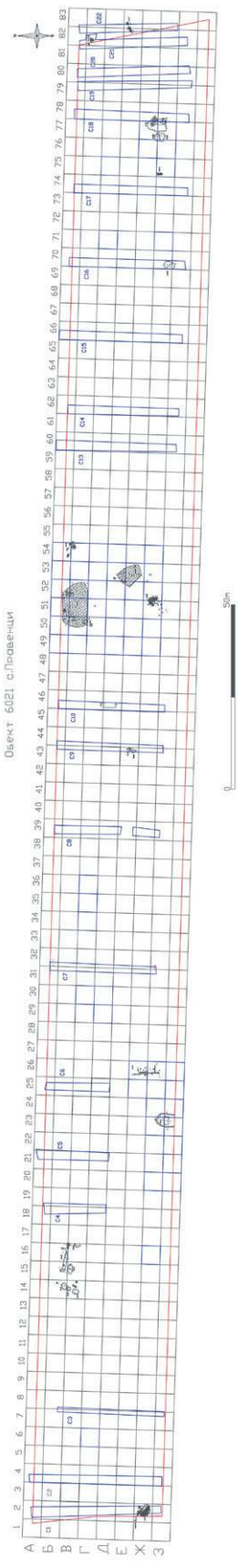
В сектора са проучени още деструкциите от каменна печка (структура № 6) – горели средноголеми дялани камъни, и струпване от животински кости, непосредствено на север от нея. И двете структури се датират в периода втора половина на IX – първа половина на X в.

Останалите проучени съоръжения са ями с различна функционална характеристика, общо шест, които се датират в късноримския период.

Сектор Изток. В източната част на обекта са регистрирани четири деструкции от средноголеми дялани горели камъни – силно разбити останки от печки, в които се откриваха материали от втората половина на IX – първата половина на X в. За съжаление, поради тънкия хумусен пласт, който е подложен на интензивна обработка, на терена не се очертаха границите на землянките, към които би трябвало да принадлежат отоплителните съоръжения.

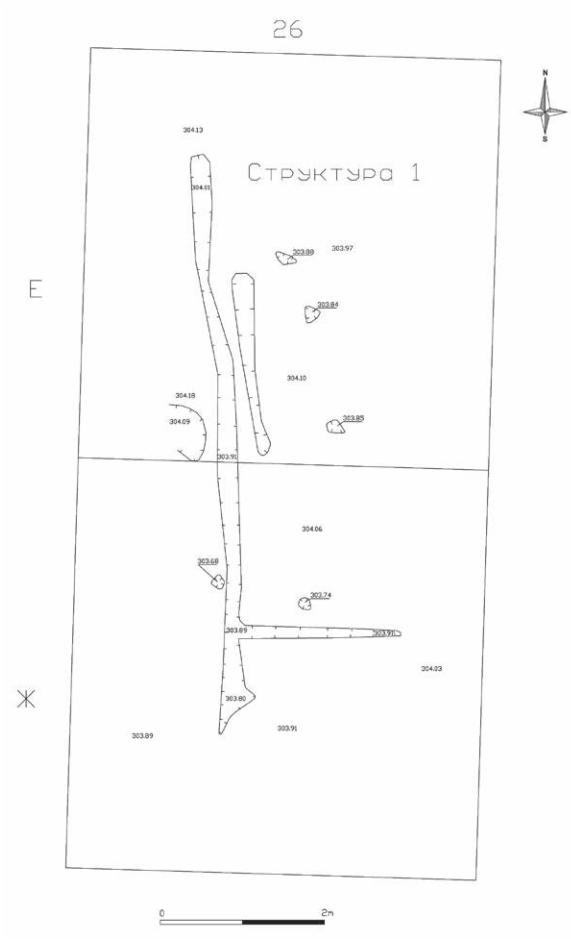
Най-интересната ситуация, която се проучи в този сектор, беше вкопана структура (№ 8), в границите на която се откриха три глинобитни пещи – едната за изпичане на керамика, а другите две битови, и две ями, запълнени с материали от пещите (обр. 3). Керамичната пещ е със силно изпечено и добре огладено дъно с дупки за проникване на топлия въздух и останки от куполно глинобитно покритие, части от което се откриха в кръгла яма, ситуирана непосредствено на юг от пещта. Керамичните фрагменти в запълнителя на ямата се датират в първата половина на VIII в. Сред тях най-информативно беше устието от кана, покрита с черна излъскана ангоба, намираща аналог в каната от гроба, проучен в Кабиюк от проф. Рашо Рашев през 2006 г. Тази датировка се потвърждава и от другите находки от сектора, най-важната (като хронологически индикатор) сред които е звездовидна висулка от оловен модел за обеца, която се датира в периода от края на VII до първата половина на IX в. (Григоров 2008, 163, обр. 29, тип V.4), но най-масовото им разпространение попада именно в първата половина на VIII в.

Сектор Централен. В този сектор бяха проучени на голяма площ (почти 1 дка) деструкциите на късноримска сграда (№ 3) с каменни основи и глинобитни стени, вероятно със стопански харак-

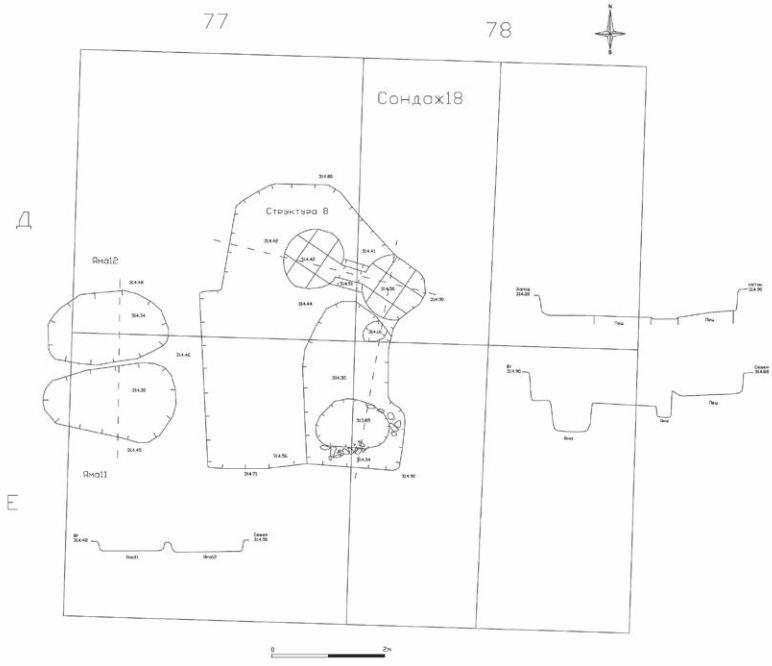
Обр. 1. Общ план на обект № 076/6021

Fig. 1. General plan of site No. 076/6021

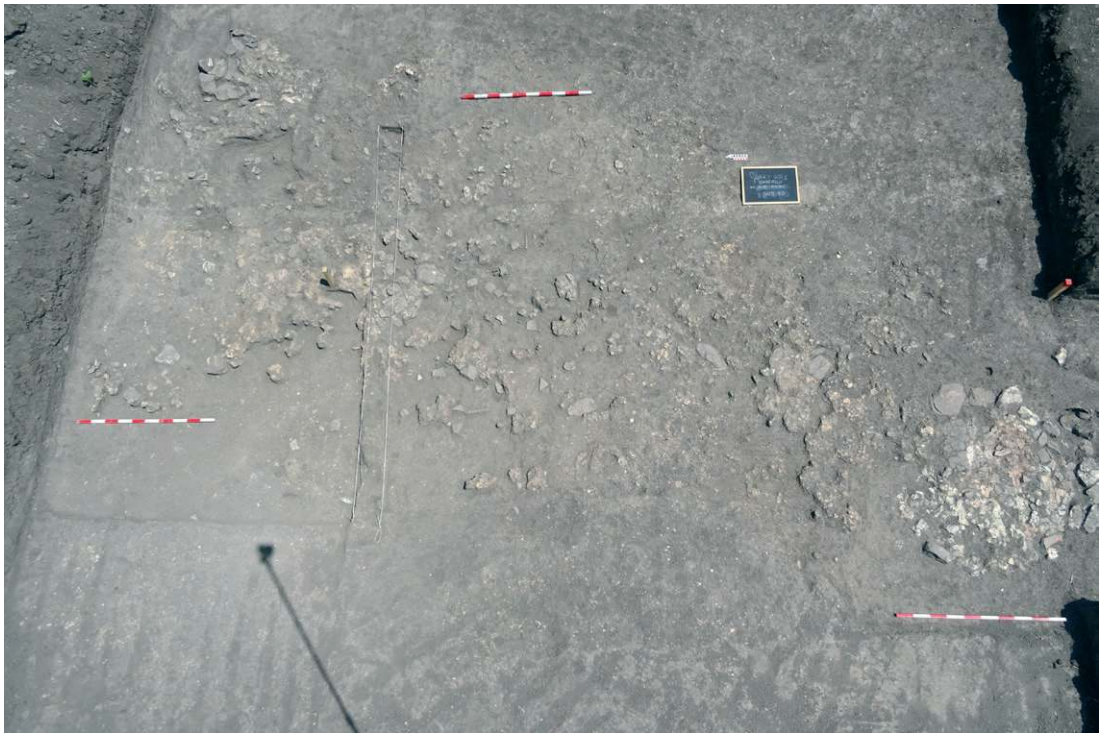
Обр. 2. Сграда № 1

Fig. 2. Building No. 1

Обр. 3. Структура № 8

Fig. 3. Structure No. 8

Обр. 4. Сграда № 3

Fig. 4. Building No. 3

тер. Предвид големината на постройката, не е изключено това да е бил хореум. Сред фрагментите от мазилки бяха открити няколко пещи, един хромел, както и над 1000 бронзови монети от IV в., 700 от които са част от колективна находка. Откритите на няколко места счупени на място цели съдове (кани, амфори, паници и гърнета) също се датират в IV в.

Обр. 5. Колективна монетна находка

Fig. 5. Coin hoard find

Обектът представлява двуслойно селище, в което са застъпени два исторически периода: късноримски и ранносредновековен. Според откритите археологически материали и най-вече множеството монети, селището е основано в началото на IV в. Най-ранните монети са на император Константин I (324 – 337 г.). Престава да съществува в самото начало на V в. Най-късни са монетите на император Аркадий (395 – 408 г.). Следите от опожаряване, най-видими при сграда № 3, показват, че най-вероятно селището е било опожарено и изоставено. Доказателство за това е и колективната находка от бронзови монети от IV в. (обр. 5), които явно са били скрити в основите на хореума и не са били потърсени след разрушаването на сградата. Сградите от периода не са били масивни. Както показаха проучванията, основите им са във вид на дупки от колове, вкопани в една линия в меката мергелна скала. За строежа им са използвани и четвъртити греди, отпечатъци от каквито бяха документирани на няколко места. Стените им са били глинобитни, тъй като в непосредствена близост до дупките от колове се откриваха петна от мазилки, някои от които отухлени вторично. Следите от дървени пръти по късовете мазилки сочат каква е била конструкцията на стените на постройките. Във вътрешността на сградите се откриваха ями за съхранение, както и следи от огнища.

Строителна керамика почти не се откриваше, което означава, че конструкциите не са имали керемидено покритие. Битовата керамика от вътрешността на сградите е характерна за късноримския период – тънкостенна на бързо колело – купи, гърнета, стомни и амфори, някои от които с жълта и жълто-зелена ангоба.

След насилственото прекъсване на живота на селището в началото на V в. следва тривековен период на хиатус, след което в началото на VIII в. е основано ранносредновековно селище. Явно жилищата са били характерните за това време и място полуземлянки, доказателство за което са множеството рушевини, останки от каменни печки. Средновековното селище частично застъпва античното, но основно се развива на изток от него. И през двете епохи тук са се разполагали периферииите на селищата. Най-вероятно централните им части са на същото място, на което е изградено и съвременното с. Правенци, в непосредствена близост до платото.

Обитаването на мястото се обяснява преди всичко с неговите природо-географски дадености – селището е ситуирано на склон с южно изложение, сред плодородни почви, в близост до плато, под което тече р. Пунарджик.

При разкопките са открити многобройни археологически материали – керамика, монети, накити, инструменти, прешлени за вретено, хромели и метални оръжия.

Документирани са множество структури – полувкопани сгради, глинобитни стени от римски жилища, ями от римския и средновековния периоди, битови и производствени пещи, каменни печки.

За съжаление обектът е компрометиран от интензивната обработка на тънкия хумусен слой. Всички останки от археологическите съоръжения бяха силно разрушени и на терена не се очертаваха като цялостни структури. Никъде не бе открит непокътнат културен пласт.

Неминуемо трябва да бъде отбелязана близостта на средновековното селище с Плиска. То е разположено на 6,3 км северозападно по права линия от дворцовия център. Тъй като времето на съществуване на селището съвпада напълно със столичния период на Плиска (началото на VIII до края на IX в.), трябва да го определим като сателитно на столицата. С този факт могат да се обяснят някои нетипични за едно обикновено ранносредновековно селище находки, каквито са луксозната трапезна керамика и моделите за отливане на накити.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF A SETTLEMENT FROM THE LATE ROMAN AND EARLY MEDIEVAL PERIODS IN THE LAND OF PRAVENTSI VILLAGE, NOVI PAZAR MUNICIPALITY, SHUMEN DISTRICT

Andrey Aladzhov, Elena Vasileva

Site 076/6021 on the route of the Bulgartransgaz EAD project for expansion of the gas transmission infrastructure parallel to the north (main) gas pipeline to the Bulgarian-Serbian border, is a two-layer settlement (fig. 1), with late Roman and early medieval periods. The settlement was founded at the beginning of the 4th c. It ceased to exist at the very beginning of the 5th c. when it was burnt down and abandoned. Proof of this is a hoard of over 700 bronze coins from the 4th c. (fig. 5), found in the base of the *horreum*. The buildings from the period are adobe (figs 2, 4). After the forced interruption of the life of the settlement at the beginning of the 5th c., a three-century period of hiatus followed, after which an early medieval settlement was founded at the beginning of the 8th c. Apparently, the dwellings were typical for the period and the region semi-dugouts, as evidenced by the numerous remains of stone stoves (fig. 3). The medieval settlement partially overlaps the late Roman one, but mainly develops to the east of it.

Various archaeological materials were found – ceramics, coins, jewellery, tools, spindle whorls, quern stones and metal weapons. Numerous structures have been documented – semi dug-in buildings, Roman dwellings, pits, domestic ovens and production kilns, stone stoves.

Finally, the proximity of the medieval settlement to Pliska must be noted. It is located 6.3 km NW in a straight line from the palace centre. Since the time of existence of the settlement coincides completely with the capital period of Pliska (the beginning of the 8th to the end of 9th c.), we can define it as a satellite of the capital. We believe that this fact can explain some, atypical for an ordinary early medieval settlement, finds, such as luxury tableware and models for casting jewellery.

Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com

Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, helengnom@gmail.com

№ 91. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РИМСКО СЕЛИЩЕ В М. БАТАЛЪКА КРАЙ С. БЕЛОГРАДЕЦ, ОБЩ. ВЕТРИНО

Сирма Александрова

Цялостното проучване на обект 82/6012 продължи четири месеца. Двата месеца предварително проучване започнаха с геофизично издирване. Засвидетелствани са седем основни хронологични периода:

1. В югозападния ъгъл на сервитута открихме десетина фрагмента ранноенеолитна керамика, която лежи в тънък пласт, непосредствено върху стерилната глина, без да има структури, към които да принадлежат.

2. Отново в югозападната част на трасето, върху материковата скала, има пласт от късната бронзова епоха, наситен с характерните за периода кремъци, гладилки и керамични фрагменти. КБЕ керамика открихме и в няколко ями, чието вкопаване се засича също от нивото на материковата скала.

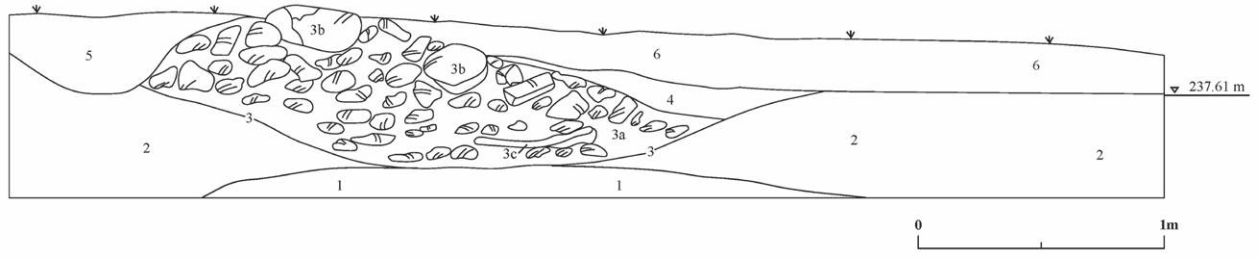
3.а. По времето на Принципата на това място е съществувал могилен некропол. От него в сервитута попадат четири идентично изградени могили. В древния терен е вкопана кръгла яма, с диаметър приблизително 3 м и дълбочина около 0,20 – 0,30 м. Запълнена е с въглени, парчета от натрошени керамични съдове и животински кости. Отгоре е покрита с каменен насип, който до наши дни е оцелял в два-три реда (обр. 1). Горелите човешки кости са поставени без урна или погребална яма, на малка купчинка, между най-долния и втория ред ломени камъни от насипа. Най-голямото количество оцелели човешки кости открихме в могилата в сондаж 44А-6. За тях антропологичният анализ, направен от доц. д-р Виктория Русева, казва следното: находката съдържа единични фрагменти от краниален скелет, фрагменти дълги кости на крайниците и корен от еднокоренов постоянен зъб. Пол не се определя. Възрастта е на израснал юноша. Човешките кости, събрани от останалите могили, не могат да дадат антропологична информация.

Животинските кости не са горели. Част от домашно животно винаги присъства под могилния насип. Могилите са ниски, трудно различими, каменният насип се разкрива от съвременната повърхност.

Находките от всичките четири могили са само два цинта, бронзова пластинка и неопределим фрагмент от железен предмет. Керамиката от римската епоха, открита в ямите на могилите, е сравнително голямо количество. Анализът на керамичния материал насочва към датировка на могилите в началото на II в.

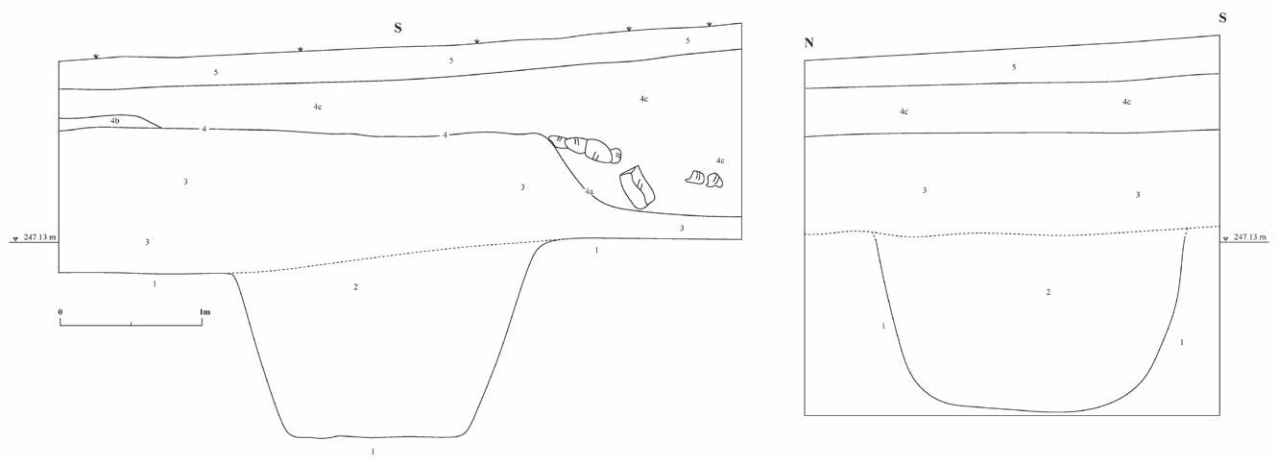
Синхронни с могилите са и четири ями. Три от тях са запълнени само с въглени и фрагменти римска керамика.

Четвъртата яма се намира в сондаж 36В-5 (обр. 2). В нея са открити 15 броя животински скелети на различни видове бозайници, птици и влечуги. Остеологичният анализ е направен от гл. ас. д-р Надежда Карастоянова. На дъното на ямата разкрихме скелет на кон. От него са налични черепът,

Обр. 1. Стратиграфски разрез С – Ю на надгробна могила, сондаж 44А-6 (автори В. Ставрева, Г. Лазарски, И. Шибаев): 1. Материкова скала; 2. Жълта, глинеста стерилна пръст; 3. Вкопаване за могилата; 3а. Пълнеж на вкопаването (сиво-черна пръст, много въглени и фрагменти от битова керамика, негорели животински кости); 3b. Каменен насип на могилата (между най-горния и най-долния ред камъни – кремирани човешки кости); 3с. Опалена глина; 4. Пласт, натрупал се след издигането на могилата (единични фрагменти римска битова керамика); 5. Иманярски изкоп; 6. Орница

Fig. 1. Stratigraphic cross-section of a burial mound

Обр. 2. Стратиграфски разрез на ритуална яма, сондаж 36 В-5 (автори П. Койчева, В. Ставрева, С. Иванов, Б. Борисов): 1. Жълта стерилна глина; 2. Ранноримска яма със скелет на кон на дъното. Запълнена е с черно-кафява пръст, примесена с доста въглени, битова керамика, много животински кости, няколко охлюва, фрагменти от питоси, дребни фрагменти от стъклени съдове; на места тънък пепеливо-бял пласт; 3. Сиво-кафяв преотложен пласт с материали от римската епоха – фрагменти битова и строителна керамика, отделни ломени камъни, единични животински кости и дребни въгленчета; 4. Дневна повърхност от средновековния период (X в.); 4a. Вкопаване за средновековно жилище. По долната му повърхност има ломени камъни, вероятно извадени от античните градежи; 4b. Огнище от средновековния период (X в.) – отухлена до яркочервено глина; 4c. Рушевини от средновековния период – сиво-пепелив пласт с дребни фрагменти от средновековна керамика, парченца отухлена глина и въгленчета. В пълнежа на вкопаването (землянка?) въгленитe са повече, но без ясно изразени следи от опожаряване на място; има и животински кости; 5. Орница

Fig. 2. Stratigraphic cross-section of a ritual pit

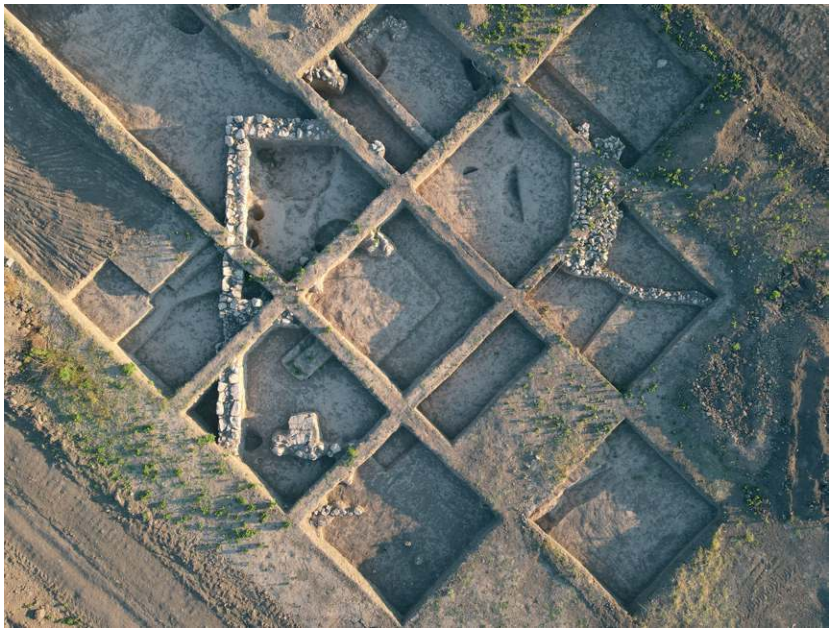
Обр. 3. Ритуална яма с погребение на кон на дъното

Fig. 3. Ritual pit with a horse burial at the bottom

торсът и предните леви крайници (обр. 3). Всички кости принадлежат на много млад индивид, на възраст под година и половина, който все още е с млечни зъби. Костите са му сравнително запазени, за разлика от черепа, който вероятно е целенасочено фрагментиран. Върху един от шийните прешлени има малки следи от одраскване, което може да е свързано с умъртвяването на животното. Над коня, до стените на ямата, има поставени три кучета. Две от тях са на възраст ок. 6 месеца, а третото – на 2 месеца. Нямат следи от разчленяване или термична обработка. Втори, повъзрастен кон е представен само с една кост – лява лопатка. Говедата са две – млади индивиди на възраст под година, като костите им (от задните крайници) са фрагментирани. Има открити части от шест скелета на свине, само един от тях е на дива свиня в зряла възраст. Всички останали са на възраст под 6 месеца. В непосредствена близост до коня е поставено новородено прасенце. Два скелета на птици са открити в ямата. Единият е на яребица, а другият е на птиче с размерите на врабче. Интересен е скелетът на един плъх, който трябва да е бил умишлено поставен тук. Освен него са намерени още два вида гризачи и една змия, но поради начина им на живот, те най-вероятно са попаднали сами в ямата. Скелетите на дребните животни са напълно запазени и в анатомичен порядък.

Освен изброените животни в ямата са открити фрагментирани керамични съдове от римската епоха и малко на брой нехарактерни железни предмети.

3.б. Отново от времето на Принципата, в непосредствена близост до могилите, се появява селище, като в сервитута попадат две отделни къщи, едната от които има ограден зид. Западната къща е по-добре запазена (обр. 4), докато от източната е оцелял само долният ред камъни от субструкцията на части от две стени, сключващи ъгъл. Оградният зид на двора на източната къща е в негатив.

Обр. 4. Къща от времето на Принципата

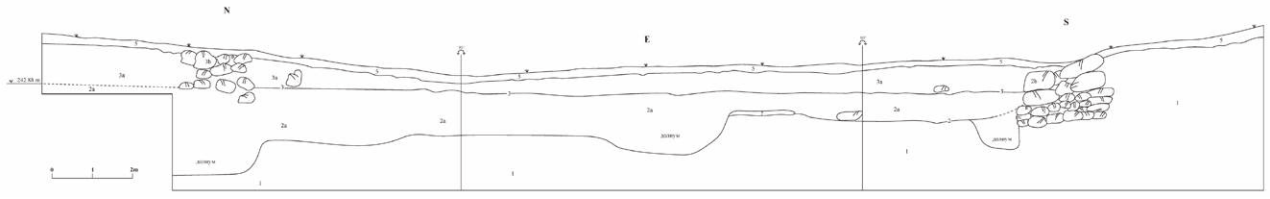
Fig. 4. House from the Principate era

Западната къща е вкопана в античния терен, извън нея древната дневна повърхност не е оцеляла заради терасирането на района, но подовите нива вътре в помещението са запазени. Стените са с каменна субструкция от средноголеми ломени камъни, нагоре е запазен цокъл от два-три реда по-големи ломени камъни. Градежът е на калова спойка, във височина стените са от кирпич. Парчета от опалените кирпичени стени намирахме в пожарите. Липсват керемиди. Стратиграфията тук показва два периода на обитаване (обр. 5). След пожар къщата е поправена, направено е ново, по-високо подово ниво и е стеснена малко от юг. В пожара от втория период имаме открита сигурна монета – провинциална на град Марцианополис, сечена при императори Каракала и Гета, в периода 209 – 217 г. Следователно *terminus post quem* за пожара на втората фаза на къщата е 209 г. Монетите са определени от д-р Калина Йорданова. Под подовите нива има ями с питоси, които са използвани и през двата периода на обитаване. След допълнително разглеждане на монетните находки, вероятно ще може да се прецизира и първата фаза. Находките, които открихме в рушевините на сградата, са малко, основно пирони и скоби за дърво. Керамиката е характерна за II – III в.

При изравняването на терена, за да бъдат направени големи парцели обработваема земя, дневната повърхност на втората (източна) къща е унищожена. Последният ред от субструкцията на запазения зид се разкрива под орницата, като на почти същото ниво са засечени и дъната на питосите тук. Между двете къщи в Античността е имало дере и до източната къща (северозападно и извън нея), непосредствено до дерето, открихме каменно корито. Близо до него бе скрита каничка с колективна находка от четири монети. Възможно е монетите да са били повече, но горната половина от каничката е унищожена от оранта. Три от монетите са от провинциалното монетосечене на Марцианополис. Две от тях са на Каракала и Юлия Домна, сечени между 198 – 217 г., третата е на император Макрин и сина му Диадумениан, отсечена в кратък период между 217 и 218 г. Четвъртата монета е сестерция от II в., с изрязана периферия. Според д-р Калина Йорданова тази монета със сигурност вече е била излязла от обращение. Укриването на монетната находка е с *terminus post quem* 217 г. и най-вероятно се е случило заедно с пожара на втората фаза на западната къща. За съжаление, унищожаването на подовите нива тук прави невъзможно определянето на евентуални периоди на обитаване.

4. По времето на Домината селището се измества в западната част на обекта. То отново се състои от отделни къщи, почти напълно унищожени от активна иманярска дейност. На места личат камъните от настилка между къщите. Не успяхме да разкрием пълен план на къща, нито здраво подово ниво. Находките намираме в орницата. Градежът на къщите е от каменна субструкция, нагоре стените са от кирпич. Покривите им са застлани с керемиди, регистрирани са и двата вида – тегули и имбрици, дори и керемида-комин. Пожарът е бил един, монетите от него са само от IV в.

В пререновените рушевини от Късната античност разкрихме гроб 1. Погребаният е положен в гробна яма, пресичаща деструкциите от ломени камъни и фрагменти от питоси. Запазената дължина на скелета е 1,56 м. Ориентацията е запад – изток, с глава на запад и азимут 285 градуса. Скелетът е

Обр. 5. Стратиграфски разрез на къща от времето на Принципата, сондаж 40А-10 (автори В. Ставрева, П. Койчева): 1. Жълто-кафява светла стерилна глина; 2. Подово ниво на римския градеж – първи период на сградата; бяла трамбована глина; 2а. Опожарен пласт на 2 – въглени, фрагментирана керамика, кости, отухлена глина; тъмнокафяв до черен цвят; 2b. Стена от едри ломени камъни на калова спойка, със запазени два реда от суперструкцията, а субструкцията е от два реда по-дребни ломени камъни; 3. Подово ниво на втория период на римския градеж, регистрирано по нивото на падане на рушевините; 3а. Опожарен пласт на 3 – следи от горели дървени греди, отделни ломени камъни, фрагментирана керамика; кафеникав цвят; 3b. Стена от по-дребни ломени камъни с калова спойка, долепена на фуга към 2b, образувайки допълнително помещение. Субструкцията е от един ред по-малки камъни, небрежно изградена; 4. Вкопаване за землянка от средновековния период (X в.); 4а. Пълнеж на землянката след изоставянето ѝ – сива пръст, единични фрагменти от средновековна керамика; 5. Орница

Fig. 5. Stratigraphic cross-section of a house from the Principate era

положен по гръб, ръцете са до тялото, лявата ръка е сгъната в областта на лакътя. Тъй като попада в орницата, костите са много фрагментирани. Липсват лявата половина на таза, част от долните и горните крайници, фалангите и част от черепа. Няма инвентар, ориентацията на скелета подсказва християнски обряд. Доц. д-р Виктория Русева определя индивида от мъжки пол, на възраст между 40 и 65 г. Имал е почти пълно обеззъбяване и най-вероятно подагра.

5. В източната половина на обекта има разкрити две пещи, датирани според керамиката след средата на IX в. Няма открити жилищни структури от това време. Пещите са с кръгъл план, с диаметър 1,50 м. Нагоре стените им са изградени от пръчки, измазани с глина. Нямат скара, най-вероятно са битови, за приготвяне на храна. Пещите са на разстояние 1,10 м една от друга и са функционирали последователно. След разрушаването на пещ 1 нивото на дневната повърхност е повдигнато и е изградена пещ 2. Всички материали, които намерихме, бяха от дневните повърхности пред тях, докато самите пещи бяха празни.

6. Множество средновековни жилища, вкопани след средата на X в., са концентрирани между осеви колчета 33 – 43. Повечето от тях представляват неголямо вкопаване в късноантичния пласт, с неправилен овален план и с единични фрагменти средновековна керамика вътре. Но има няколко землянки, които се открояват. В сондаж 37В-4 подът на землянката е застлан с камъни, образувайки правоъгълна площадка. В сондаж 40А-15 за източна стена е преизползван античен зид. Върху пода на това жилище *in situ* открихме части от две гърнета. В сондаж 43 А-6 за стена на землянка е използвана каменната шапка на могила. Тук разкрихме и каменна печка. Подобни каменни печки има на още две места, в две съседни землянки, в сондажи 39В-2 и 39В-3. Предполагам, че тук те са запазени по-добре, защото този участък е извън късноантичното селище и не е пострадал толкова от иманярските изкопи.

7. От началото на XX в. в централната част на проучваната площ има ограден зид, който затваря дворно място. В самия източен край на обекта проучихме една яма от това време, а от повърхността на вкопаване на ямата открихме запазен сегмент от пафта, както и няколко монети от Царство България.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN SETTLEMENT IN BATALAKA LOCALITY NEAR BELOGRADETS VILLAGE, VETRINO MUNICIPALITY

Sirma Alexandrova

Summary

The site is multi-layered, with seven main chronological periods attested.

1. A small amount of Early Eneolithic pottery lies in a layer directly on the sterile clay.

2. In the southwestern part of the site, over the bedrock, there is a layer from the Late Bronze Age, with flints and ceramic fragments.

3a. During the Principate, a mound necropolis existed in this place. Four identically built mounds were excavated. A round pit was dug in the ancient terrain, with a diameter of c. 3 m and a depth of c. 0.20 – 0.30 m. It is filled

with charcoal, pieces of broken ceramic vessels and animal bones. The top is covered with a stone embankment, which has survived in two – three courses (fig. 1). The burnt human bones are placed without an urn or burial pit, in a small pile, between the bottom and second course of stones from the embankment.

Four pits are synchronous with the mounds. In one of them (fig. 2) 15 animal skeletons were found. At the bottom of the pit, a skeleton of a very young horse was placed (fig. 3). Remains of three dogs, an older horse, two cattle, six pigs (one is a newborn), two birds and a rat were found, too.

3b. Later through the Principate, a settlement appears. Two separate houses were excavated. The western one is better preserved (fig. 4). Its stratigraphy shows two periods of habitation (fig. 5), with the second one terminated by a fire, with AD 209 as a *terminus post quem*.

4. During the Dominate, the settlement has moved to the western part of the site. It is again formed by separate houses. The coins here are only from the 4th c.

5. In the eastern part of the site, there are two ovens, dated after the middle of the 9th c.

6. Medieval dwellings dug after the middle of the 10th c. are concentrated between axial pegs Nos 33 – 43.

7. From the beginning of the 20th c. there is a fence wall and a pit.

Sirma Alexandrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, sirma_alexandrova@abv.bg

№ 92. ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА И КЪСНАТА АНТИЧНОСТ, КС „НОВА ПРОВАДИЯ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА

Гергана Илиева, Христо Кузов

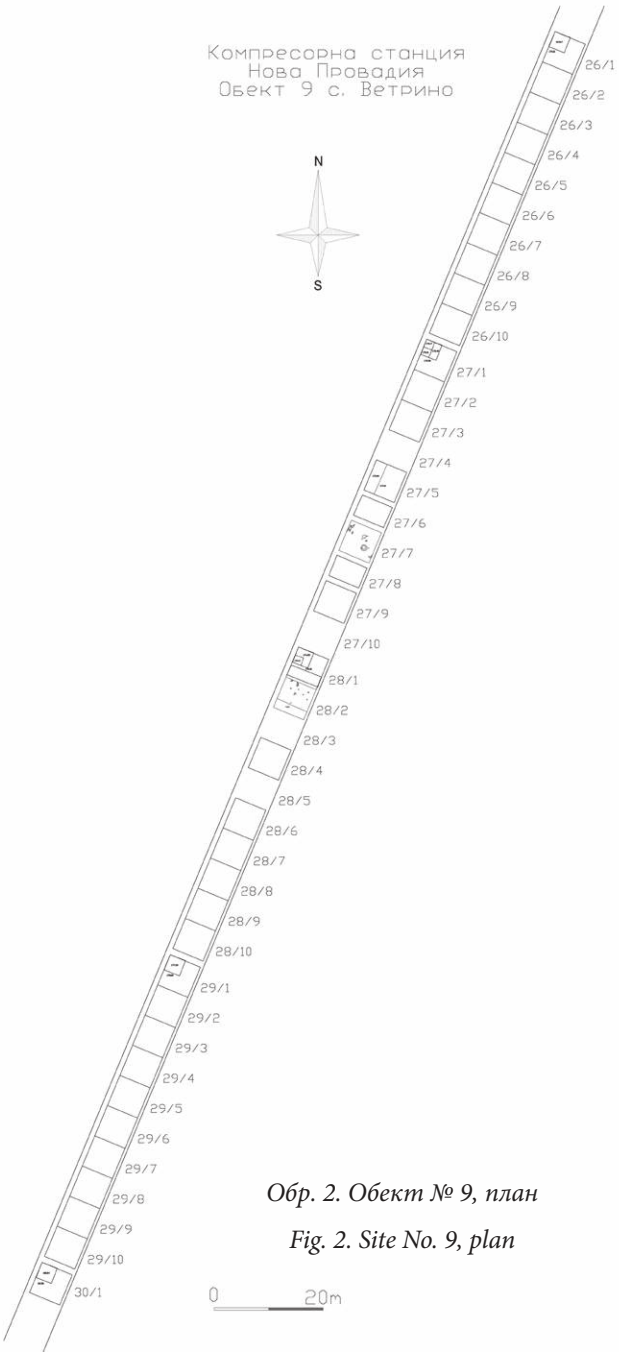
Във връзка с проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – подетап Б и строителството на електрическа компресорна станция „Нова Провадия“ към отсечка по трасето на газопровода до с. Ветрино, обл. Варна, бяха проведени спасителни археологически проучвания. Обектът се локализира върху висока надзаливна тераса на десния бряг на р. Язтепенска, на склон с източно изложение. Проучената площ е 248 кв. м (обр. 1).

В рамките на сервитута от новопроектирания електропровод към КС „Нова Провадия“ бяха заложени пет квадрата, ситуирани според зададените параметри и местоположение на стъпки за поставяне на електрически стълбове (обр. 2).

Обр. 1. Обект № 9, общ изглед

Fig. 1. Site No. 9, general view

Обр. 2. Обект № 9, план

Fig. 2. Site No. 9, plan

Обр. 3. Кв. 27-7: Яма № 1 и Яма № 2

Fig. 3. Grid square 27-7: Pit No. 1 and Pit No. 2

След изчерпването на механични пластове в проучените квадрати не бяха локализирани запазени археологически структури *in situ*. Голямото количество битова и строителна керамика, както и многобройните разпилени камъни и малко количество обмазки от плет, са данни за наличието на разрушени и обезличени сгради в околността. Най-силна концентрация на битова керамика беше регистрирана в кв. 27 и 28. В останалите квадрати се установи слаба концентрация на керамика, основно в орницата.

Между наситените с най-много археологически материал квадрати се заложиха нови такива, които да дадат повече информация за археологическата ситуация. В кв. 28-2 след втори механичен пласт се засече ниво със силна концентрация на керамика, кости от едри животни и разпилени буци кирпич. Синхронна ситуация се регистрира и в кв. 27-7, където под това ниво се откроиха очертанията на две боклучни ями (Яма № 1 и Яма № 2) (обр. 3). Яма № 1 беше запечатана с камъни и строителна керамика. Пълнежът на ямите се състои от големи фрагменти битова керамика, кости от едри животни, въглени и ниска концентрация на камъни.

Обработката на керамичните фрагменти допълва информацията от теренната работа. След статистически анализ керамиката е разпределена в следните групи: керамика с лаково покритие – 60,5 %, керамика без повърхностно покритие (обикновена) – 25,5 %, керамика на ръка – 1 %, късноантична битова керамика – 1,5 %, амфори – 8,1 %, лампи – 0,4 % и средновековна керамика – 3 %.

Съдовете от римската епоха са от втората половина на II – първа половина на III в., а тези от Късната античност – от втората половина на IV – първата половина на V в.

При изчерпване на механичните пластове в квадратите с металдетектор се откриха пет медни монети, бронзов пръстен-ключ, бронзова закопчалка и желязно резе от ключалка, фрагмент от железен пръстен, голям брой железни налчета и пирони. Открити бяха и фрагменти от стъклени съдчета. Нумизматичният материал хронологически кореспондира с откритите фрагменти от керамични съдове. Три от монетите са с датировка II – III в., две са от IV в.

Като резултат от теренните проучвания и открития археологически материал се установи: 1) наличие на разрушени и обезличени сгради в околността; 2) локализиране на селище с две фази: римска епоха (втората половина на II – първа половина на III в.) и Късната античност (втората половина на IV – първата половина на V в.).

SITE FROM THE ROMAN PERIOD AND LATE ANTIQUITY, COMPRESSOR STATION "NOVA PROVADIA", LAND OF VETRINO VILLAGE, VARNA DISTRICT

Gergana Ilieva, Christo Kouzov

Summary

In connection with the construction of "Nova Provadia" electric compressor station, situated on the route of the gas pipeline to the village of Vetrino (part of Bulgartransgaz EAD project for expansion of the gas transmission infrastructure parallel to the north (main) gas pipeline to the Bulgarian-Serbian border), rescue archaeological excavations were carried out. The site is located on a high terrace on the right bank of Yaztepenska River, on a slope facing east. The studied area is 248 m^2 (fig. 1). Within the easement of the newly designed power line, five grid squares were laid (fig. 2).

No preserved *in situ* archaeological structures were located in the studied grid squares. The large amount of pottery and architectural ceramics, as well as the numerous scattered stones and a small amount of plaster coatings, indicate the presence of destroyed buildings in the area. In square 28-2, a level with a high concentration of ceramics, bones of large animals and scattered lumps of adobe was detected. A synchronous situation was also registered in square 27-7, where beneath this level the outlines of two waste pits were revealed (fig. 3).

The study of the pottery assemblage from the site complements the information from the field work. Vessels from the Roman period are dated to the second half of the 2nd – first half of the 3rd c., and those from Late Antiquity are from the second half of the 4th – first half of the 5th c.

The coins from the site correspond chronologically to the pottery assemblage. Three of the coins are dated to the 2nd – 3rd c., and two are from the 4th c.

Gergana Ilieva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, gery_carey@abv.bg
Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg

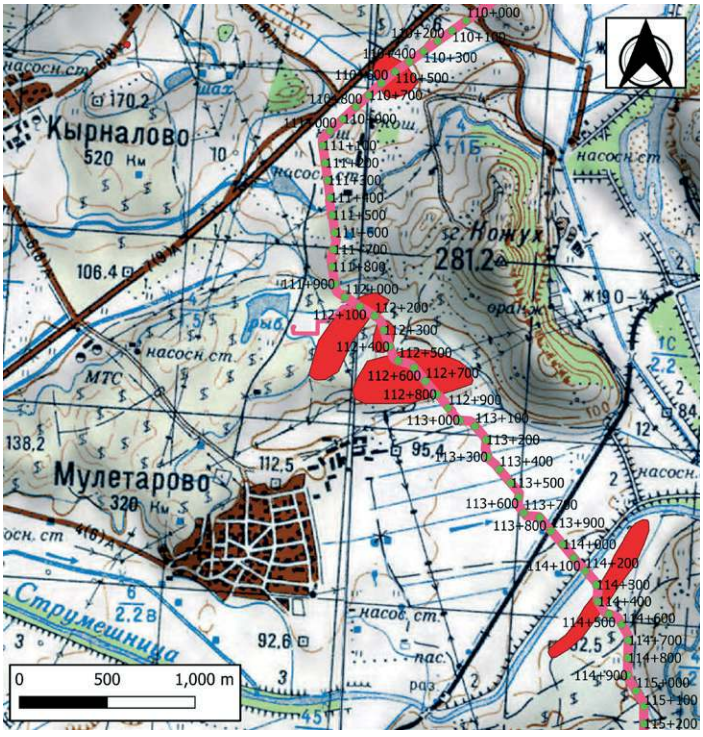
№ 93. АНТИЧНИ ОБЕКТИ В ГРАДСКАТА ТЕРИТОРИЯ НА ХЕРАКЛЕЯ СИНТИКА

Люба Трайкова, Десислава Тагарева

Спасителното проучване покрива трасето на „Магистрални (МОК) и локални оптични кабели (ЛОК) към Транзитния газопровод (ТГ) за Гърция и газопроводни отклонения (ГО) към него в участъка от Газоизмервателна станция (ГИС) „Дупница" до границата с Република Гърция" на Булгартрансгаз от км 110+800 до км 115+200, през землищата на с. Старчево, с. Рупите и с. Митино, общ. Петрич, обл. Благоевград (обр. 1). Строителните дейности се състояха в изкопаване на траншея за оптичен кабел с дълбочина 1,20 м и ширина 0,40 м. В периода 02 – 21.11.2020 г. бяха осъществени археологическо наблюдение и спасителни разкопки.

Екип: д-р Люба Трайкова – ръководител, Десислава Тагарева – зам.-ръководител; изготвяне на карта с трасето на оптичния кабел и регистрирани археологически обекти в АИС АКБ, в мобилно ГИС приложение – гл. ас. д-р Надежда Кечева; консултация нумизматика – гл. ас. д-р Светослав Йорданов.

Трасето на оптичния кабел преминава през няколко обекта, включени в АКБ. Преди пристигането на екипа южната отсечка от трасето за наблюдение от км 113+900 до км 115+200 беше изкопана и затрупана, включително м. Айдарица, където е регистриран обект в АКБ с регистрационна карта № 1900251. При извършеното посещение на място, по трасето на оптичния кабел и в непосредстве-

Обр. 1. Трасе на оптичния кабел и регистрирани обекти в АКБ (автори Н. Кечева, Л. Трайкова)

Fig. 1. The optical cable route and registered sites in Archaeological Map of Bulgaria (authors N. Kecheva, L. Traykova)

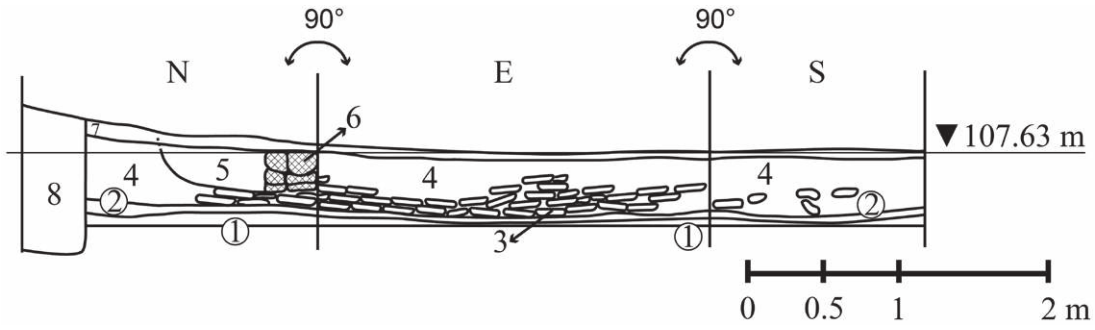

Обр. 2. Разкопана площ с останки от две жилища (автор Л. Трайкова)

Fig. 2. Excavated area with remains of two houses (author L. Traykova)

на близост до него по повърхността не се виждаха археологически материали. Обектът в м. Червените скали, с регистрационна карта № 10004281, е пресечен от трасето на оптичния кабел между км 112+450 до км 112+800. Траншеята не засегна културни пластове. Обект с регистрационна карта № 10004287 попада извън трасето за наблюдение, но оптичният кабел го пресича от около км 110+430 до км 110+620 и на мястото също беше извършено наблюдение, но не бяха регистрирани културни пластове. Антична строителна и битова керамика има само по повърхността. Изкопните дейности засегнаха обект с регистрационна карта № 10004279 между км 112+050 до км 112+150. Подемният материал включва антична строителна и битова керамика, фрагмент от теракота, две монети, една от които на император Клавдий (41 – 54 г.), другата нечетима.

Строителните дейности засегнаха жилище от обект с регистрационна карта № 10004283 при км 112+250 до км 112+330, където бяха извършени спасителни разкопки. Бяха направени две разширения – източно и западно от траншеята за оптичен кабел. Поголямата част от деструкциите, съдържащи ломен камък и керемиди, се разкриха в източното разширение. В западното разширение вероятно е бил югозападният ъгъл на жилището. След разчистването на нападалите камъни и керемиди в източното разширение беше достигнато подовото ниво на жилището. Жилището е полувкопано в мека скала, подовото ниво е изсечено в скалата, вдлъбнатините в нея са запълнени и изравнени с дребни късове от изсичането на скалата и глина. Самото подово ниво е покрито с тънък пласт светла глина. Подемният материал от това жилище включва голямо количество фини трапезни съдове, изработени на колело, повечето от които с лаково покритие, и по-малко кухненски съдове, дребни фрагменти от стъклени съдове, фрагменти от теракоти, един от тях е част от театрална маска със запазен отвор за око. В пръстта, изкопана от багера, беше намерена монета, отсечена в периода 342 – 348 г. Част от строителната керамика е с украса – ор-

Обр. 3. Профили на източното разширение при км 112+250 (автори Л. Трайкова, Д. Тагарева): 1. Изсечена скала; 2. Подово ниво на жилището – изсечена, подравнена скала, покрита с глина; 3. Керемиди; 4. Кафяв опожарен пласт на жилището; 5. Вкопаване за основи на зид (6); 6. Зид от ломени камъни на глинена спойка; 7. Хумус; 8. Траншея за оптичен кабел

Fig. 3. Cross-sections of the eastern trench at km 112+250 (authors L. Traykova, D. Tagareva): 1. Cut rock; 2. Floor level of the house – cut levelled rock, covered with clay; 3. Roof tiles; 4. Burnt remains of the house, brown layer; 5. Trench of foundations of wall (6); 6. Wall of quarry stones and clay binder; 7. Topsoil; 8. Optical cable trench

наменти, нанесени с пръсти, и/или буква „N“, вероятно местен производител. Намират се и множество дребни фрагменти от кости, част от които най-вероятно са човешки.

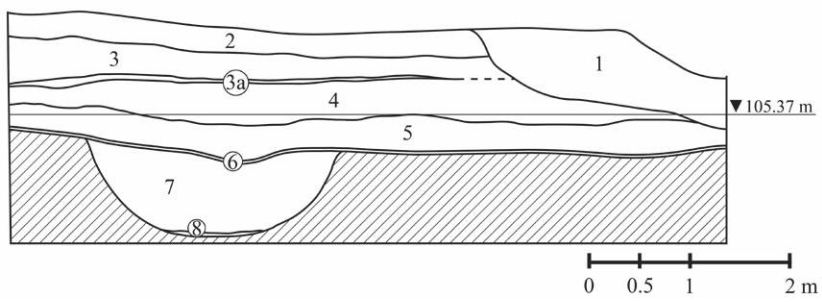
След разчистването на останките от жилището, в североизточния ъгъл на източното разширение беше регистриран зид от ломени камъни на кал, който лежи върху керемидите на проученото жилище. Направихме ново разширение. Разкрихме югозападен ъгъл на жилище, заварило деструкциите на жилището, вкопано в скалата. Градежът се състои от ломени и речни камъни на калова спойка, с ширина 0,60 м. Подовото ниво на по-късното жилище не беше запазено, зидовете са запазени само в един ред камъни от суперструкцията. Субструкцията се състои от два-три реда камъни на местата, където са вкопани в деструкциите на по-ранното жилище; там, където те са върху скала, се вижда само един ред камъни (обр. 2). Не се разкриха други зидове от това жилище, чиито основи лежат непосредствено под тревната покривка на терена (обр. 3). Южната стена има запазен край, оформен като страница на вход. Вероятно градежите не са запазени изцяло заради ерозия на терена. В непосредствена близост той се спуска почти отвесно на изток към сухо дере. Подемният материал от това жилище включва отделни дребни фрагменти строителна и битова керамика, две монети (от последната четвърт на IV в. и първата четвърт на V в.), железен пирамидален връх на стрела, три пирамидални тежести за стан, изработени от глина, и две каменни такива. В деструкциите на жилището, полувкопано в скалата, открихме фрагменти от устия на питоси. Вероятно те принадлежат на по-късното жилище и са били вкопани в заварените останки. Не открихме вкопавания за тези питоси в по-ранното жилище.

Не успяхме да разкрием границите/зидовете на по-ранното жилище. Вероятно част от камъните са били извадени и преизползвани за градежа на по-късното жилище. Преравянето на заварените деструкции е вероятно обяснение за ситно натрошените кости, открити в тях.

Събраният подемен материал и разположението на обекта в близост до античния град Хераклея Синтика позволяват датирането на обекта да се свърже с хронологията на селищните периоди, направена за града.

Откритата при наблюдението монета от втората четвърт на IV в. и фрагментите от теракота в по-ранното жилище насочват към третия селищен период на Хераклея Синтика (Вагалински 2019, 274). Този период завършва със земетресение с *terminus post quem* 388 г. След този период вече не се произвеждат теракоти (Vagalinski 2015, 107). Липсата на теракоти и двете монети (от последната четвърт на IV в. и първата четвърт на V в.) от по-късното жилище предполагат съответствие с четвъртия селищен период на Хераклея Синтика, завършил със следващо земетресение с *terminus post quem* 425 г. (Вагалински 2019, 274).

Между км 112+250 и 112+320 продължиха да се откриват фрагменти строителна керамика, както и фрагмент от хромел. До траншеята имаше прагов камък. При км 112+320 в профила на траншеята са регистрирани три етапа на обитаване от римската епоха. Заснетият профил е на част от същия обект като жилищата при км 112+250. На стратиграфския разрез е направено графично и фото-заснемане (обр. 4). Липсват монети и характерни фрагменти керамика. Датирането на трите етапа също може да се свърже с периодизацията на Хераклея Синтика. Стратиграфията на профила показва, че деструкциите от първия етап съдържат голямо количество отухлен кирпич. Използването на кирпич

Обр. 4. Западен профил при км 112+320 – км 112+327 (автори Л. Трайкова, Д. Тагарева): 1. Съвременно бунище; 2. Хумус; 3. Сиво-кафяв опожарен пласт с голямо количество керемиди; 3а. Дневна повърхност на пласт (3) – тъмнокафява глина; 4. Речен нанос – жълто-кафяв пласт,; 5. Тъмнокафяв опожарен пласт; 6. Дневна повърхност на пласт (5) – светлокафяв пласт; 7. Кафяв пласт с голямо количество отухлен кирпич; 8. Скала

Fig. 4. Western cross-section at km 112+320 – km 112+327 (authors L. Traykova, D. Tagareva): 1. Modern dump; 2. Topsoil; 3. Grey-brown layer burnt layer with a large amount of roof tiles; 3a. Ground level of layer (3) – dark brown clay; 4. River sediment – yellow-brown layer; 5. Dark brown burnt layer; 6. Ground level of layer (5) – light brown layer; 7. Brown layer with a large amount burnt adobe; 8. Bedrock

за изграждането на жилища е характерно за втория период, завършил с опожаряване след 276 г. (Vagalinski 2015, 97). Следващите два етапа най-вероятно отговарят на трети и четвърти селищен период на Хераклея Синтика (Вагалински 2019, 274).

Обектът, засегнат от трасето на оптичния кабел между км 112+250 и 112+330, представлява селище от градската територия на античния град Хераклея Синтика. Наличните данни показват, че то е синхронно с развитието на града в периода от последната четвърт на III в. до първата четвърт на V в.

В останалата част от трасето на оптичния кабел между км 110+800 – 115+200 не бяха регистрирани културни пластове и нови обекти.

Литература

Вагалински 2019: Л. Вагалински. Хераклея Синтика. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 273 – 276.

Vagalinski 2015: L. Vagalinski. Recent archaeological data about Heraclea Sintica. – In: L. Vagalinski, E. Nankov (eds) Heraclea Sintica: from Hellenistic polis to Roman .civitas (4th c. BC - 6th c. AD). Proceedings of a conference at Petrich, Bulgaria, September 19-21, 2013 (Papers of the American Research Center in Sofia, 2). Sofia, 2015, 86 – 125.

ANCIENT SITES IN THE REGION OF *HERACLEA SINTICA*

Lyuba Traykova, Desislava Tagareva

Summary

In 2020, archaeological monitoring was carried out along the optical cable trench route between km 110+800 – 115+200 (fig. 1). This route passes through several sites included in the Archaeological Map of Bulgaria. The information about them was updated. The remains of two houses from the late Roman period were excavated at km 112+250 (fig. 2). They belong to a settlement situated in the administrative territorial area of *Heraclea Sintica*. The materials found (sherds of pottery, terracotta and three coins) indicate that the site dates from the late Roman period (3rd – beginning of the 5th c. AD). At km 112+320 we registered a stratigraphic section with three stages of habitation from the late Roman period. The cross-sections were graphically documented (figs 3, 4).

In the rest of the route of the optical cable, between km 110+800 – 115+200 no cultural layers and new sites were registered.

Lyuba Traykova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ltraikova@mail.bg
Desislava Tagareva, d_t1992@abv.bg

№ 94. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МИРОВЯНЕ, СТОЛИЧНА ОБЩИНА

Иво Д. Чолаков, Милена Райчева

Проучването на късноантичния стопански комплекс се провежда за шести сезон (Чолаков, Славчев 2015; Чолаков, Райчева 2017; Чолаков, Райчева 2018; Чолаков, Райчева 2019; Чолаков, Райчева 2020). През 2020 г. се работи 33 дни през месеците септември и октомври[1]. Финансирането и през 2020 г. бе осигурено от Столична програма „Култура“ и Министерство на културата. Разширена е площта на археологическите проучвания на комплекса, като са изследвани нови ок. 100 кв. м (обр. 1). Проследени са стратиграфските напластявания от двата основни периода на обитаване – след 378 г. и след 408 г., белязани от сериозни пожари и разрушения. Регистрирани са и различни преправки, извършвани в сградите.

През 2020 г. са заложени три нови контролни сондажа и са разширени четири от вече съществуващите.

Приключено е проучването на масивната порта и привратното помещение, изградени през втория период на обитаване и разположени на южната оградна стена на комплекса. Разкрити са запазена част от прага на външния светъл отвор, част от тяло на варовикова колона *in situ* от външната част на сградата и е уточнен цялостният план на привратното помещение (обр. 2). Вероятно източно от входа първоначално е стояла и втора варовикова колона, а нейната липса на терен може да се обясни с голяма яма за грабеж на материал. В северозападна посока от това помещение е направен нов сондаж, чрез който е проследено продължението на южната оградна стена. И тук тя е долепена до по-ранен зид, като така дебелината ѝ се увеличава до 1,20 м. Завареното съоръжение е прав участък, подобен на този до привратното помещение, в който липсват напречни зидове. За момента не е уточнено разположението на заварените сгради от първия период, които се развиват в югозападна посока.

Продължи работата в централната част на комплекса по разкриването на предполагаемия вътрешен двор. За целта е разширен сондаж 23 и е заложен нов – сондаж 29, разположен северозападно от него. Тук бе допроучено западното лице на отвора със сводеста конструкция, открит в помещение № 4 (Чолаков, Райчева 2020, обр. 4). Потвърди се първоначалното предположение, че съоръжението не е използвано по предназначение след изграждането му. Изглежда, че площта западно от помещение № 4 е част от т. нар. вътрешен двор, чиито стени са издигнати заедно със сградите на първия комплекс и който е използван през двата периода на обитаване. На мястото са регистрирани многобройни останки и цели сегменти от паднали тухлени зидове от втория период за комплекса (обр. 3). Изглежда, че тук стените във височина са били изцяло от тухлен градеж с хоросанова спойка. Наличието на такива масивни пасажи от стената, нападали във „вътрешния двор“, не предполага постепенната им разруха, а вероятно въздействие на природен катаклизъм, например земетресение. Заедно с тях, във вътрешността на предполагаемия двор има големи участъци с обгорял кирпич. Вероятно това са останки от леки кирпичени конструкции, издигнати в ограденото пространство. В рамките на „вътрешния двор“ са регистрирани двете дневни повърхности на обитаване. Върху горното подово ниво, сред рушевините от последния пожар, е открит изцяло запазен мраморен хаван (обр. 5.8).

Усилията през сезона бяха насочени към доразкриване на верижните помещения, изградени през първия период на обитаване. До момента изцяло проучени са четири и частично още две. В северното разширение на сондаж 26 се разкри ново верижно помещение. То е с пореден номер 6 и се развива в североизточна посока, като продължение на помещения 3 и 4 (обр. 1). Междинната и обща стена на помещения 3 и 6 има удебеление от юг, до момента условно наричано „контрафорс“. При сегашните проучвания се оказа, че подобно удебеляване има и на северното лице на този зид. То е със сходни размери и е съобразено с първото. С двата „контрафорса“ общата дебелина на стената тук става

[1] В проучването взеха участие: А. Алексиев, А. Иванов, Ц. Гетовска, Г. Узунова, Д. Сандева, П. Харалампакис, П. Пенчев, С. Киров, А. Петрова, Г. Черкезов, Б. Мънзов, А. Манолов; аерофото и графично заснемане – арх. д-р С. Събкова (НАИМ – БАН); геодезично заснемане – инж. А. Каменаров; нумизматика – д-р В. Пенчев (НИМ); археозоология – Т. Тодоров (докторант НАИМ – БАН); палеоботаника – доц. д-р Ц. Попова (НАИМ – БАН); обработка керамика – В. Генчева (докторант НАИМ – БАН); реставрация – М. Тасева и К. Китанов (НАИМ – БАН), П. Панов (РИМ – София).

Обр. 1. Общ план на обекта (автори С. Събкова, А. Каменаров): 1. Разкопки през 2020 г.; 2. Първи късноантичен строителен период; 3. Втори късноантичен строителен период; 4. Средновековни структури

Fig. 1. General plan of the site (authors S. Sabkova, A. Kamenarov): 1. Excavations in 2020; 2. First late antique construction period; 3. Second late antique construction period; 4. Medieval structures

1,60 м (обр. 4). За момента няма обяснение за функцията на това съоръжение, свързано конструктивно със зида. Самата стена е изградена малко по-късно от първоначалните градежи на вилата, съдейки по фугите в двата ѝ края, но преди разрушенията от първия пожар за комплекса. В източната част на вилата се установи, че сградите от първия период продължават в североизточна посока. В този сектор е заложен нов сондаж 28, в който продължи търсенето на масивната оградна стена от втория период. До момента, неизвестно защо, тя не се проследява в тази част на обекта. Вместо нея са регистрирани зидове и помещения от първоначалния план на комплекса, използвани и през двата периода. В помещението, развиващо се на североизток, са открити два отвора за врати, единият от които е зазидан преди разрушенията от първия пожар. Тук са открити керамични съдове, железни инструменти и предмети, лежащи върху пода от втория период. От това помещение е разкрита само малка част и неговото проучване предстои. Продължи работата в сондаж 21, като той беше разширен за изясняване на ситуацията със северните продължения на стените от двата периода. Въпреки че достигна-

Обр. 2. Сондаж „Порта“ – запазени са част от прага на привратното помещение и колона от външната му страна

Fig. 2. “Gateway” trench – parts of the threshold of the entrance precinct and a column at the outer side are preserved

Обр. 3. Сондаж 29 – паднали стени в предполагаемия вътрешен двор

Fig. 3. Trench 29 – walls collapsed in the presumed inner courtyard

тата дълбочина е над 1,30 м от съвременния терен, са регистрират само рушевини и не се проследява трасето на зидовете. Вероятно те са разградени до основа. Работата в тази част на стопанството не е приключена.

Според остеологичния анализ на открития материал преобладават костите от домашни животни като овца/коза, говедо и свиня. При тях са представени всички възрастови групи и елементи на скелета. Това показва, че вероятно тези видове са отглеждани на място в стопанството. Доста по-рядко се срещат кости от кон, заек, куче, гъска и кокошка. Дивите животни са представени от кости на елен. Половината от материала има следи от слабо обгаряне, вероятно от термична обработка на месото. Единични са случаите на открити следи от евентуално транжиране.

Обр. 4. Сондаж 26 – стена с удебелявания и паднал покрив в помещение № 6 от първия период на комплекса

Fig. 4. Trench 26 – a wall with protrusions and a collapsed roof in room No. 6 from the first period of the complex

Археоботаничният анализ показа, че част от дървесината, използвана в комплекса, е от бор и габър.

При теренното проучване е регистрирано голямо количество керамика. За поредна година преобладава кухненската – около 80 % от всички фрагменти, представена основно от различни по форма

Обр. 5. Находки: 1. Желязна брадва; 2. Железен косер; 3. Железен нож за ренде; 4. Костена пластина от гребен; 5. Железен сгъваем нож; 6. Оловна тежест с желязна халка; 7. Фрагмент от керамичен главнярник; 8, 9. Железни части от мандало; 10. Мраморен хаван

Fig. 5. Finds: 1. Iron axe; 2. Iron billhook; 3. Iron plane blade; 4. Bone comb plate; 5. Iron folding knife; 6. Lead weight with iron hoop; 7. Part of a portable ceramic andiron; 8, 9. Iron parts of a door knocker; 10. Marble mortar

гърнета, купи, паници и капаци. Като брой открити фрагменти следват тези от трапезна керамика, част от тях с лаково или глазирано покритие. Съдовете за съхранение също са добре представени, докато находките от амфорна тара са единични. През миналата година са открити нови 40 монети, с което общият брой от обекта стават над 420; добре запазени железни инструменти – брадва, косер и ножове; железни пирони, скоби, тока и части от затварящи механизми; фрагмент от костен гребен; керамични тежести за тъкачен стан и част от главнярник във форма на животинска глава; каменни хромели и един изцяло запазен мраморен хаван (обр. 5). Откритите нови сечива допълват инструментариума на проучваното стопанство и потвърждават тезата, че поминъкът на обитателите му е свързан с производство на селскостопанска продукция и животновъдство.

През сезона започна работата по консервацията на разкритите стени в централната част на обекта, като целта е запазване на тяхната цялост и привеждането им в експозиционен вид. Направена е детайлна фотограметрия на новоразкритите помещения и сгради, като подготовка за бъдещо архитектурно заснемане на вилата.

Няма промени в хронологията на обекта. Времето на първоначалния строеж на сградите е след 378 г., а след 395 г., при вероятна вражеска атака, комплексът е опожарен. След 408 г. част от сградите на стопанството са оградени с масивна стена. След 457 г. сградите претърпяват поражения и обитаването на комплекса приключва. През XI – XII в. тук са издигнати жилища с паянтов градеж от преизползвани материали.

Литература

Чолаков, Райчева 2017: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 437 – 441.

Чолаков, Райчева 2018: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 380 – 384.

Чолаков, Райчева 2019: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс и средновековно селище“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 382 – 385.

Чолаков, Райчева 2020: И. Чолаков, М. Райчева. Археологическо проучване на обект „Късноантичен стопански комплекс“ в землището на с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 970 – 975.

Чолаков, Славчев 2015: И. Чолаков, В. Славчев. Археологическо проучване на обект № 2 (км 7+250 – 7+290) по трасето на междусистемна газова връзка България – Сърбия, с. Мировяне, Столична община. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 517 – 520.

EXCAVATIONS OF THE “LATE ANTIQUE PRODUCTION COMPLEX” SITE IN THE LAND OF MIROVYANE VILLAGE, SOFIA CAPITAL MUNICIPALITY

Ivo D. Cholakov, Milena Raycheva

Summary

In 2020, the completion of the trench with the massive gateway of the second phase of the complex was one of the main goals (fig. 1). The outer threshold and the layout of the gateway were fully revealed. A column drum was found *in situ*, by the SW corner of the gate (fig. 2). To the NW, a small trench confirmed the course of the “double” enclosure wall of the complex. No perpendicular walls of the earlier period were found here.

In the central part of the complex, the arched opening discovered in 2019 was fully unearthed (fig. 3). No other arches were constructed in the E wall of the courtyard, and the intended facility was likely never completed. The open-air area of the courtyard revealed that it was used in both phases. Chunks of mudbrick indicate that some light constructions (sheds?) stood here.

Two new rooms from the *villa* were studied in 2020. In one of them, a separating wall was additionally built in the first phase; in its middle part there is a wider segment protruding to both sides (fig. 4).

The attempt to trace the course of the wall in the NE corner of the complex yielded no result.

The osteological analysis confirmed the presence of mainly domesticated animals (sheep, cattle, pigs). Small finds include 40 coins, well-preserved iron tools, clamps, a fragment of a bone comb, ceramic loom weights, stone querns and an intact marble mortar (fig. 5). The pottery assemblage consists overwhelmingly of kitchenware. As established in previous seasons, the economy of the complex was based on farming and food supply on a local scale.

The site chronology remains unchanged: initial construction after AD 378, followed by a fire after AD 395; new buildings and an enclosure wall appeared after AD 408. All buildings were destroyed after AD 457, which put an end to habitation here until the 11th – 12th c.

Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com

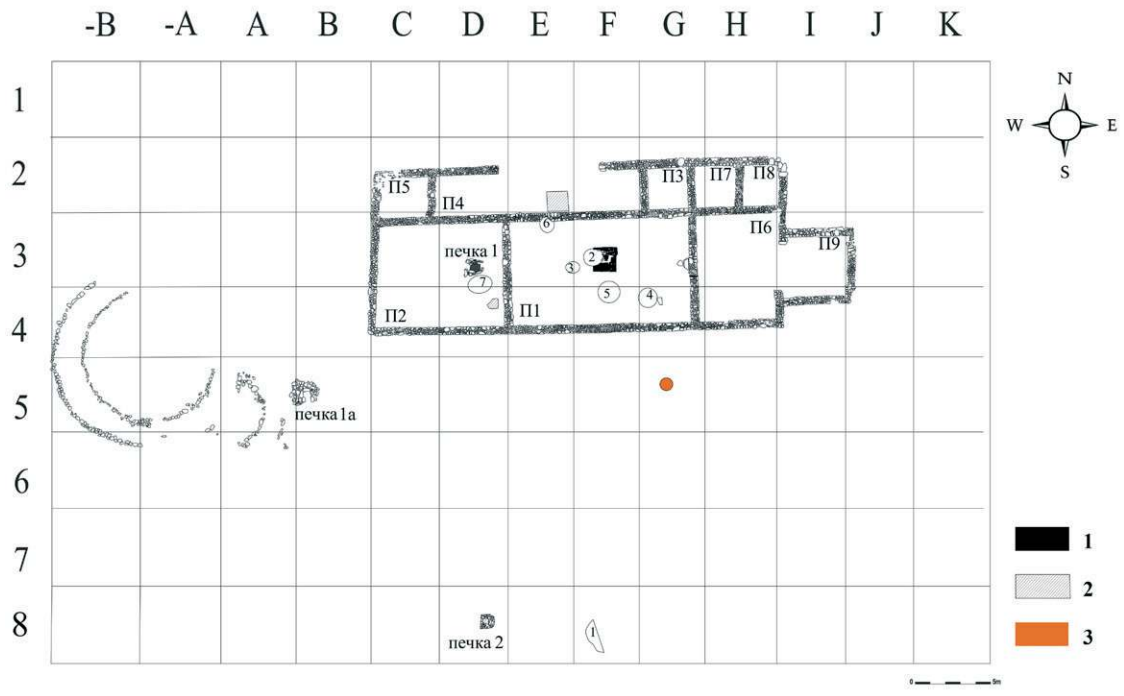
Milena Raycheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenaraycheva@gmail.com

№ 95. КЪСНОАНТИЧНА ПЪТНА СТАНЦИЯ И СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЖЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТАМБОЛОВО, ОБЩ. ИХТИМАН

Веселин Хаджиангелов, Диана Стоянчова

Площта на локализираните през предходната година с предварително проучване археологически структури е 600 кв. м. Пълното спасително проучване на Обект № 1 е проведено в периода 27.04. – 25.06.2020 г., като са изследвани два сектора от площадката.

Сектор I се намира в най-североизточната част от определения за проучване терен. Разкрита е голяма сграда с размери 37,10 × 13,60 м. Сградата е строена с един общ проект, който включва три верижно разположени обширни помещения, ориентирани в посока З – И. От север до тях са изградени четири по-малки помещения – едно при СЗ ъгъл на сградата и три при СИ ъгъл. Между помещения № 3 и 5 е помещение № 4, при което от северната му страна е изграден открит проход, наподобя-

Обр. 1. Общ план на обекта и разкопаните структури (сграда с помещения № 1 – 9, ями № 1 – 7, каменни пещи № 1, 1а, 2): 1. Тухла; 2. Петно с отухляване; 3. Питос

Fig. 1. General plan the site and the excavated structures (building with rooms Nos 1 – 9, pits Nos 1 – 7, stone ovens Nos 1, 1a, 2): 1. Brick; 2. Burnt spot; 3. Pithos

ващ трибелон. Стъпките (основи) на базите за дървени стълбове са запазени в субструкция (обр. 1). Всички ъгли при помещенията са конструктивно свързани. Сградата е фундирана със зидария от средно-големи ломени камъни със спойка на кал, докато при суперструкцията спойката е със здрав бял хоросан. Дебелината на стените е 0,65 м. Липсата на големи каменни струпвания около и вътре в сградата показва, че във височина зидарията не надхвърля 1 м, а във височина стените на сградата са изградени от паянтова дървена конструкция и плет, обмазан с глина. Между и под покривните деструкции се откриха пет петна с преотложени мазилки.

Източната половина от сградата е с най-представителна архитектура. Там са помещение № 6, а до него от изток е изграден правоъгълен анекс, подобен на апсида. Връзката между двете помещения е посредством широк 3 м проход. Помещение № 6 и неговата добавка – № 9, са били настлани с тухлен под. *In situ* са запазени три участъка, а в останалата част на двете помещения са открити и по-малки фрагментирани струпвания. Тухлите са върху подложка от речен пясък, с който е заравняван земленият под. На западната стена до подовото ниво на помещение № 6, отляво на входа, е изграден с тухли арковиден отвор. Той може да се интерпретира като въздуховод за проветрение или комуникация между помещения № 6 и 1.

Съдейки по дебелините на керемидените деструкции, могат да се направят следните изводи. Северните помещения, № 3, 4, 5, 7 и 8, са били изцяло под едноскатна покривна конструкция. Достъпът към тях е при СИ част на помещенията с ширина 0,90 м, като само за помещение № 3 входът е от съседното помещение № 4. Помещения № 2, 6 и 9 са с двускатни покриви, докато помещение № 1 е било частично отворено в средата, подобно на малък перистилен двор. Около четирите му страни са изградени наклонени навътре едноскатни навеси с ширина около 2,50 – 2,70 м. В средата на откритото помещение № 1 се документираха останки от настлана с тухли правоъгълна площадка за огнище и изградено към него вероятно коминно тяло (оджак).

Подовите нива на северните помещения са с около 0,50 м по-ниски от нивата на големите южни помещения. Сградата е строена съобразно денивелацията на терена. Сигурни страници за входове са откриха при помещения № 6, 3 и 5. За останалите входове подсказват отпечатъците от хоросановата зидария и остатъци от тухли.

При разкопките бяха открити 357 находки, като 80 % от тях са от сградата. В по-голямата си част находките са монети от средата на III до края на IV в. Откритите монети в затворен от рухна-

лия покрив комплекс датират от края на IV в. Впечатление правят малкото количество късноримска битова керамика и дебелият горял пласт около деструкциите на покрива. Ако липсата на битова керамика е белег за напускане и изоставяне на сградата, то опожарените пластове разкриват голям стихиен пожар.

След престъргване на подовите нива се очертаха множество ями с полукръгъл план. При изчерпването им се оказа, че запълнителят им е основно от фрагменти строителна керамика, въглени, малко количество монети (IV в.) и фрагменти от керамика – от КЖЕ и Средновековието. В средновековната яма при помещение № 2 на сградата се откри разрушен пласт от КЖЕ и останки от изгорели кости.

Обр. 2. Средновековна пещ в помещение № 2

Fig. 2. Medieval oven in room No. 2

За средновековно обитаване на сградата е трудно да се мисли, въпреки че в помещение № 2, в източната му половина, се разкри изградена от едри камъни средновековна пещ. Камерата е с крушовина форма и вероятно във височина е била засводена. Отвън каменният кожух е с форма на паралелепипед. Частично запазена е и предпещната овъглена яма (обр. 2). Дъното на камерата е изградено с преизползвани антични тухли. В пещта се откриха фрагменти от средновековно гърне (X – XI в.). В южния сектор извън сградата се откриха още две каменни пещи с идентично описание. Близостта на разпръснатите вторични ями следва да се разглежда в този контекст (обр. 3). Регистрираното в този участък средновековно присъствие е краткотрайно или спорадично.

Сред находките впечатляваща е колекцията от земеделски, строителни и железарски инструменти, както и железни детайли от каруци. Интересни са три обособени колективни монетни находки, първата от които се състои от 372 монети, втората – от 189, и третата – от осем монети. Колективните находки се откриха на три различни места в помещение № 1, разпръснати в площ около 1 × 1,80 м. Вероятно са били събрани в кожени кесии, укрити около гредите на покрива. Железните инструменти – сърпове, киркобрадва, шила и секачи, косери, лемеж и дърводелски сечива, също вероятно са били закачени по стените или тавана на навесите (?). Същото се отнася и за откритите животински кости от едри животни. Те не са в анатомичен порядък, а размесени и разпилени в цялото помещение. Може да се допусне, че се касае за окачено за изсушаване осолено месо (?).

Находките, както и ситуацията при местонамирането им, дава основание да се допусне хипотетична реконструкция за функционалната същност на сградата. Сградата не е активно обитавана, т. е. не е жилищна. Малките северни помещения с външни входове от север могат да бъдат спални помещения. Представителните помещения № 6 и 9 е възможно да имат приемна или административна функция, а обширното помещение № 2 да бъде складово. В най-голямото открито пространство на помещение № 1 с изградено огнище в средата е допустимо да изпълняват кухненски или дребни ремонтни дейности. Липсват сигурни данни за ковашка работилница.

Така описаната ситуация напомня за таберна на пътна станция. В проученото пространство не са открити други стопански сгради, дворно пространство, хореум или конюшни, обичайни за пътна станция, но това не изключва те да са били в близост или да са разрушени при строителните работи по компресорната станция северно от обекта. Наблюденията върху терена източно от сградата, на другия бряг на Кюй дере, също сочат, че там има значителни деструкции от антична сграда.

Всички тези данни, както и информацията от итинерарни записи и по-стари карти за наличие на пътна станция в района на гр. Ихтиман и в близост до прохода Суки (Траянови врата) позволяват да се допусне, че тази сграда може да е част от пътната станция Егерика, която все още не е сигурно локализирана. Двете най-близки проучени пътни станции са тези в близост до с. Вакарел и с. Ветрен.

Обр. 3. Ритуално съоръжение от КЖЕ

Fig. 3. Ritual structure from LIA

Сектор II се намира южно и западно от сградата. Там културните пластове са от КЖЕ. Открити са и преотложени материали от по-ранните епохи. Върху площ от 350 кв. м са разчистени две площадки, изградени от овални ограждения с камъни или оформени с тухли съоръжения и части от една есхара При всички случаи върху или около тях са открити цели или силно фрагментирани керамични съдове от КЖЕ и струпвания от животински кости.

Разпръснатите ритуални съоръжения е допустимо да се разглеждат в контекста на съществуващо през КЖЕ светилище. Основание за това са частично запазеният от предходната година каменен полукръг и съоръжението от два вписани един в друг каменни кръга западно от него в кв. -А5/-В5 (обр. 3).

Разкритият частично запазен външен кръг е с диаметър 14,50 м, а изцяло откритият вътрешен кръг е с диаметър 10 м. В идеалния център се откриха керамичен съд, изработен на ръка (чаша с конична форма) и две малки канички. В цялата площ на теменоса е разпръснато голямо количество керамика от разноформатни фрагментирани съдове, пепел и горели кости. В СИ част на кръга са разкрити кости от кон. Те не са в анатомичен порядък. До костите на долните крайници е открита желязна юзда. Пластът в двата каменни кръга е тънък и без следи от клада.

Направен е контролен дълбочинен сондаж през целия вътрешен кръг, в който не са открити материали и структури. Не е изключено каменните кръгове да са били покрити с невисок могилен насип, който вследствие на ерозията и земеделската дейност да е бил разнесен.

Керамиката от обекта е доста разнообразна и от няколко епохи – БЕ, РЖЕ, КЖЕ и Средновековие. Керамиката от КЖЕ е предимно от съдове, изработени на ръка и бавно колело. Срещат се кани, чашки с и без дръжки, груби урновидни съдове с украса от релефни ленти с насечки и прищипвания, бутони и езичести дръжки. Подобен тип съдове могат да се отнесат към периода V – I в. пр. Хр. Поради наличието на две бронзови монети на Филип Македонски (359 – 336 г. пр. Хр.) и един сребърен трихемиобол на о. Тасос от IV в. пр. Хр. обаче, горната граница би могла да се стесни и съдовете да се отнесат към IV в. пр. Хр., а долната граница остава по-широка поради липсата на друг датиращ материал.

Керамиката от късноантичния период в сградата е изключително оскъдна, с изключение на една цяла кана и няколко десетки фрагмента в пласта.

Малкото количество средновековни фрагменти се отнася към края на X – XI в.

LATE ANTIQUE ROAD STATION AND SANCTUARY FROM THE LATE IRON AGE IN THE LAND OF STAMBOLOVO VILLAGE, IHTIMAN MUNICIPALITY

Veselin Hadzhiangelov, Diana Stoyanchova

Summary

In 2020, rescue excavations were carried out in the investment area of the Ihtiman compressor station, near the village of Stambolovo. The studied area is 600 m^2.

A building measuring 37.10 × 13.60 m was discovered. It features two rows of rooms (fig. 1). Room No. 1 is partially open in the middle. Along its four walls, single-slope sheds slanting inward have been built.

Numerous pits were explored in the building. They post-date the period of functioning of the building. Several

structures are dated to the Middle Ages. An oven built of large stones was discovered in room No. 2. The chamber of the oven is pear-shaped (fig. 2). Two more identical ovens were found outside the building.

The building is probably a complex of a late antique road station which functioned in the 4th c. AD.

South and west of the building the cultural layers are from Late Iron Age. In an area of 350 m², five structures are found, built of stone or shaped with bricks. Around them, whole or highly fragmented LIA ceramic vessels and clay portable altars and animal bones were found. We interpret the scattered structures in the context of a Late Iron Age sanctuary. Part of it is a structure of two concentric stone circles in grid squares -A5/-B5 (fig. 3). The outer circle is partially preserved and has a diameter of 14.50 m; the fully preserved inner circle is 10 m in diameter. A conical cup and two small jugs were found in the centre of these circles. A large amount of pottery from various fragmented vessels, ashes and burnt bones is scattered over the entire area. Bones of a horse were discovered in the NE periphery of the circle. An iron bridle is placed next to the lower limbs. The layer in the two stone circles is thin and without traces of intense burning.

Veselin Hadzhiangelov, History Museum – Samokov, 4 Prof. Vasil Zahariev Str., 2000 Samokov, vhajiangelov@yahoo.com
Diana Stoyanchova, dianastoyanchova@gmail.com

№ 96. СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ДО С. БЪТА, ОБЩ. ПАНАГЮРИЩЕ

Валери Григоров, Светлана Венелинова

Обект 55 е разположен в м. Юрта, на около 500 м западно от с. Бъта, община Панагюрище, като заема високата крайречна тераса южно от р. Дълбокото дере (обр. 1). Обектът е вписан в АИС АКБ с регистрационна карта № 5100106 и е идентифициран като селище от Късната античност и от Второто българско царство. През 2015 г., при земеделски дейности, случайно е намерен вкопан в земята питос. Откритието е докладвано своевременно в Историческия музей в гр. Панагюрище и на място е изпратена комисия от Регионалния инспекторат на Министерство на културата, която е издала предписание за проучване. Проучване не е извършено, но имотът вече не се обработва.

През 2020 г., във връзка с постъпило инвестиционно намерение от „Булгартрансгаз“ да изгради газопроводно трасе, бяха проведени спасителни археологически разкопки. За да получим актуална информация за характеристиките и границите на обекта, се възползвахме от добрата видимост на терена и направихме оглед на крайречната тераса, като събрахме и археологически материали от изораната повърхност, сред които няколко монети и четири фибули от типове, характерни за края на II и III в. Теренният оглед потвърди наличието на археологически обект със селищни характеристики, който обаче се разпростира на значително по-голяма площ от отбелязаните в АКБ и е обхващал цялата речна тераса.

Обр. 1. Местоположение на обект 55 с отбелязана проучената площ

Fig. 1. Location of site 55 with the studied area marked

Обр. 2. Въздушна снимка на обект 55

Fig. 2. Aerial photo of site 55

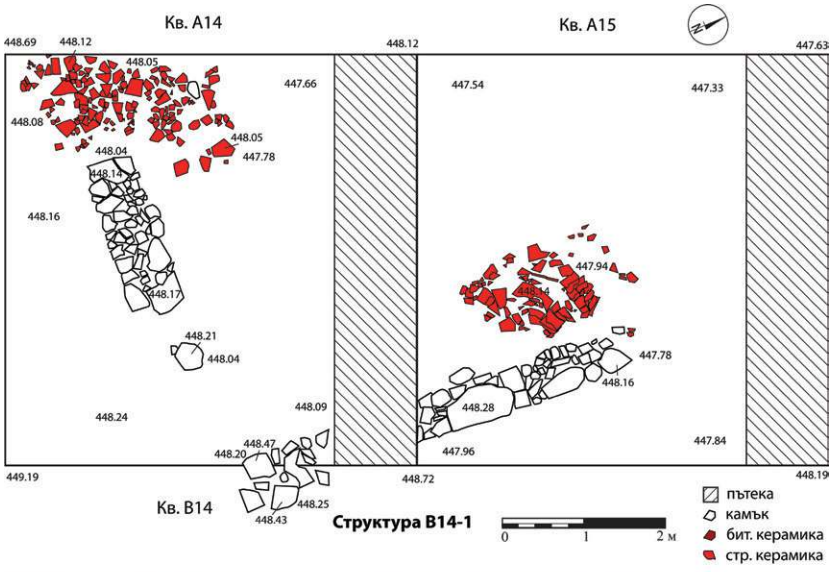

Обр. 3. Стратиграфия на обект 55

Fig. 3. Stratigraphy of site 55

Определената за спасителни разкопки площ е с размери 100 × 20 м и пресича западната периферия на селището. Проучването стартира с геофизично изследване, чиито резултати ни ориентираха за потенциални участъци с антропогенна дейност. Разкопките се извършиха на два етапа. В предварителния етап се проучи осевата линия на сервитута – по линии B и C от номерацията на план-квадратната мрежа (обр. 2), а в допълнителния етап завършвайки проучването на двете крайни линии – A и D. Разкопките се извършиха изцяло на ръка, без да се използва земекопна техника. Площта се проучи системно, в рамките на работни квадрати, като археологическите находки са стриктно стратифицирани.

Установена е следната стратиграфия на обекта. Под орницата е регистриран културен пласт с дебелина 0,30 – 0,40 м, а на отделни места дебелината му достига до 0,80 – 0,90 м (обр. 3). Стерилът представлява жълто-кафяв, глинесто-песъклив пласт. Под него следва материковата скала, която е документирана в отделни участъци на обекта.

Обр. 4. Останки от каменна постройка (B14-1)

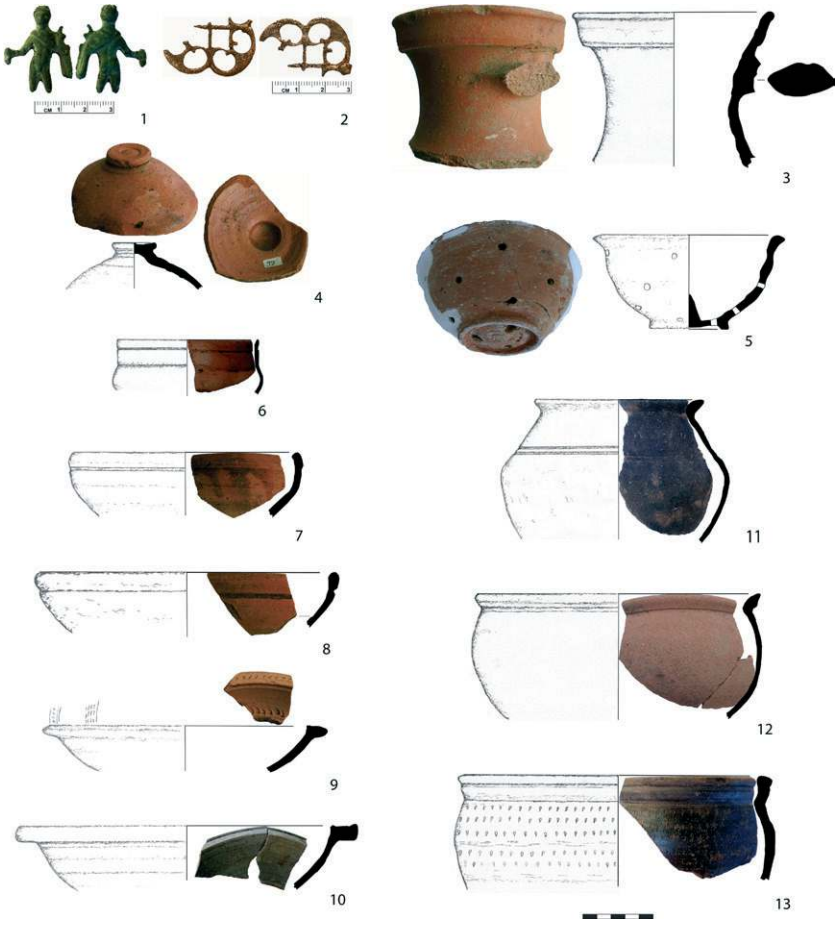
Fig. 4. Remains of a stone building (B14-1)

Разкрити бяха няколко археологически структури. Проучи се част от каменна постройка, обозначена като структура B14-1 (обр. 4). От нея частично са запазени две стени – източната и южната. Те са изградени с разноформатни ломени камъни на калова спойка. Зидовете са дебели 0,50 – 0,60 м, с оформени две лица. Южният зид завършва с равна страница, оформяща предполагаем вход. Документирани са две струпвания на фрагментирани керемиди – едното при входа, а второто до източния зид, където керемидите от срутилия се покрив са паднали в порядък. Непосредствено до входа се откриха няколко цинта, една метална игла и бронзова фигурка на божество (вероятно Хермес) (обр. 5.1).

Проучи се също така и едно вкопано помещение, обозначено като структура B17-1. Помещението е с овална форма, с размери 8,00 × 5,25 м и е вкопано на около 0,70 м от античното ходово ниво. В централната част на помещението е регистрирано плитко овално вкопаване с размери 2,15 × 2,30 м и дълбочина около 0,15 м. Подът на помещението представлява слабо отъпкан слой с лек наклон на север. Не са открити следи от отоплително съоръжение или от огнище. От южната страна е документиран вход, широк около 2 м. Описаните характеристики на помещението насочват към неговата по-скоро стопанска функция. Предвид заобления форма и размерите, може да се предположи, че е служило и за обор, а овалното вкопаване в средата напомня на корито от яслата на животните.

В запълнителя на помещението бяха открити голям брой археологически находки: цинтове за обувки, тежести за стан, прешлени за вретено, една ажурна апликация за конска сбруя (обр. 5.2), накрайник за стило, пръстен, железен ключ, фрагмент от бронзово огледало, две монети (една на Филип II и едно фуре антониниан), както и голямо количество римска керамика (1258 фрагмента).

Северно от вкопаното помещение се разкри ъгъл от каменен градеж (структура A18-1). От него е запазен един ред средноголеми камъни без спойка, оформящи субструкцията на плитка строителна

Обр. 5. Находки от обект 55: 1. Бронзова фигурка на Хермес; 2. Апликация за конска сбруя; 3 – 13. Римска керамика

Fig. 5. Finds from site 55: 1. Bronze figurine of Hermes; 2. Application for horse harness; 3 – 13. Roman pottery

траншея, широка 0,60 м и вкопана на 0,10 – 0,15 м под античното ходово ниво. Каменната постройка е долепена от север на вкопаното помещение и изглежда е съществувала синхронно с него.

Силно обезличени археологически структури са установени в квадрати B10, C10, B11, C11, B12, C12, B13, D13, където са документирани следи от процес на горене и единични въглени. В тези стратиграфски нива се откриват голямо количество археологически материали – фрагментирана битова и строителна керамика, цинтове от обувки, римски монети, пирони, желязна шлака, фибула и една търговска тежест (екзагия) с тегло 1 унция. В квадрати A10, B6, B7, B9, B10, B11, B12, B13, B14, C9, C10, C11, C12, C13, C14, D13, D16, D17, веднага под орницата, са документирани отделни камъни и фрагментирани керемиди, повечето *in situ*, които маркират античното ниво. Наличието на значително количество керемиди свидетелства, че вероятно тук са изграждани постройки с лека наземна конструкция, която не е оставила трайни археологически следи. Механизираната земеделска обработка също е фактор за пълното заличаване на следите от подобен вид съоръжения.

Нумизматичният материал се състои от 39 монети. Най-ранните монети са на Филип II (359 – 336 г. пр. Хр.), Александър III (336 – 323 г. пр. Хр.) и една монета на Абдера от III в. пр. Хр. И трите монети са открити в римски културен контекст, което повдига въпроса за късното им използване в парично обращение. Основният нумизматичен масив съдържа римски бронзови монети от IV в. Открити са и няколко по-ранни находки: монета на Веспасиан (69 – 79 г.), монета на Транквилина (241 – 244 г.), съпруга на император Гордиан III, сечена в Деултум, и фуре антониниан. В орницата бяха открити също четири монети от XIX в.: една османска, пробита и използвана като елемент от накит, една западноевропейска от края на XIX в. и две български (10 стотинки от 1881 г. и 2½ стотинки от 1888 г.).

Най-многобройният археологически материал на обекта е керамичният. Той е събиран тотално – общо 8472 фрагмента строителна керамика и 5513 фрагмента битова керамика. Строителната керамика е представена от фрагментирани керемиди с дебелина 1,2, 2 и 3 см. Липсата на изцяло запазени керемиди предполага, че още в древността материалът е бил събран, а на място е останала само натрошената и негодна за използване керамика.

Битовата керамика е представена с голямо разнообразие от форми (обр. 5.3 – 13). Керамичният комплекс съдържа фрагменти от: паници, гърнета, амфори, стомни, малки съдчета, използвани вероятно като чаши, кадилници, капаци. Керамиката е изработена от добре пречистена глина, без пясък или с много ситен пясък. При 12 % от фрагментите е документирано покритие с ангоба или с лак, обикновено това са фрагменти от паници. Преобладава използването на ангоба. Украса е установена при 5 % от фрагментите. Най-висок е делът на врязаната украса (80 %) и на релефната (11 %), останалите видове украса – набодена и щампа – присъстват сравнително ограничено (3 – 4 %).

Анализът на археологическите материали (метални предмети, монети и керамика) насочва към датиране на селището в периода на късноримската епоха (III – V в.).

ROMAN SETTLEMENT NEAR BATA VILLAGE, PANAGYURISHTE MUNICIPALITY

Valeri Grigorov, Svetlana Venelinova

Summary

The Roman-era settlement (site 55) is located about 500 m west from the village of Bata, Panagyurishte municipality (fig. 1). Rescue archaeological excavations were carried out in 2020, along the route of a gas pipeline planed for construction (fig. 2). A cultural layer with a thickness of 0.30 – 0.40 m is registered, and in particular places its thickness reached 0.80 – 0.90 m (fig. 3). Several archaeological structures have been revealed: part of a stone building (fig. 4), one dug-in dwelling and several highly destroyed archaeological structures. Various small finds were discovered: Roman coins, fibules, spindle whorls, loom weights, bronze figurine of a deity (possibly Hermes) (fig. 5. 1), application for horse harness (fig. 5. 1), *exagium* weighing 1 oz. A large amount of fragmented Roman ceramics was discovered, presented with a variety of ceramic shapes (fig. 5. 3-13). The analysis of archaeological materials (metal objects, coins and ceramics) determines the date of the settlement in the late Roman period (3rd – 5th c. AD).

Valeri Grigorov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, valerig@abv.bg
Svetlana Venelinova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, lihnida.sv@abv.bg

---

№ 97. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МНОГОСЛОЕН СЕЛИЩЕН ОБЕКТ ПРИ С. БОГДАНИЦА, ОБЩ. САДОВО

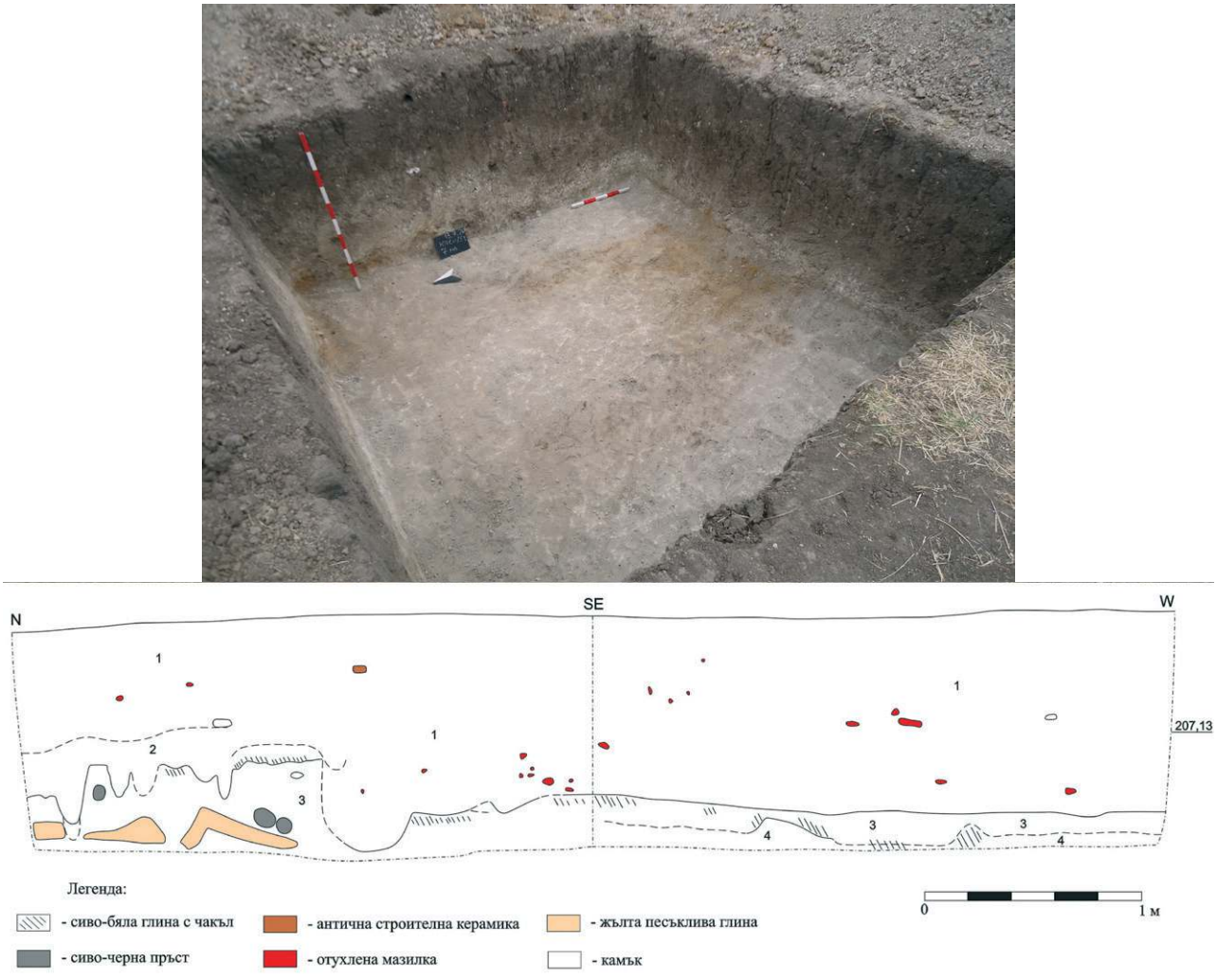
Елена Божинова, Пламена Георгиева

Спасителните археологически разкопки са извършени от НАИМ – БАН във връзка с инвестиционен проект за „Нова ВЛ 400 kV от п/ст „Пловдив“ – п/ст „Марица – Изток“. Обектът е регистриран по време на теренно издирване през 2019 г. във връзка със същия инвестиционен проект като многослойно селище с материали от халколита, КБЕ/РЖЕ, КЖЕ и Античността, с АКБ № 10006788 (Божинова, Христева 2020, 90). Анализът на откритите праисторически структури и артефакти е направен от Станимир Първанов.

Обектът се разполага на десния бряг на р. Черкезица, след вливането на дере в нея и преди вливането ѝ в р. Сушица, на голям терасовиден склон със северно изложение. При регистрирането му е отбелязано зониране на артефактите по хронология: ранен халколит – култура Марица, и Късна античност в южната, висока част; КБЕ/РЖЕ и КЖЕ (V – III в. пр. Хр.) в ниската северна част, близо до реката.

Стълб № 51 се разполага в западната част на обекта, близо до западната му граница. Предвид особеностите на изкопа за поставяне на стълба, са направени четири изкопа, всеки с размери 2,80 × 2,80 м, ориентирани по посоките на света, които за удобство ще наричаме сондажи. Между четирите сондажа остава непроучена площ, която служи за централни профили на проучваната площ. Профилът север – юг е с широчина 1,56 м, а профилът изток – запад – 2,70 м. За пълно проучване на разкритите структури северозападният сондаж е разширен в южна посока, в западната част на централния профил, като разширението е с размери 1 м (север – юг) × 2,20 м (изток – запад). Така общата проучена площ е 33,56 кв. м. Максималната достигната дълбочина е 1,30 м от съвременното ниво на терена.

Проучен е културен пласт, който се разполага на дълбочина до 0,55 м. Най-горната му част, до дълбочина 0,20 – 0,30 м, е обработваема и се различава с по-тъмен черно-кафяв цвят, като не се забелязват следи от дълбока оран и риголване. Под нея пластът е тъмнокафяв глинест. В дълбочина

Обр. 1. Вкопана структура, вероятно от ранния халколит, югоизточен квадрат, източен и южен профил (автори Е. Божинова, П. Георгиева): 1. Сиво-черна глинеста пръст; 2. Сиво-черна пръст с дребен чакъл; 3. Бяла глина с дребен чакъл; 4. Жълта чакълеста пръст

Fig. 1. A negative feature from the Early Chalcolithic, south-eastern trench, eastern and southern profile (authors E. Bozhinova, P. Georgieva): 1. Greyish black layer; 2. Greyish black layer with gravel; 3. White clay with gravel; 4. Yellow gravel layer

следва стерилен пласт от жълта глина с бели включения, която в дълбочина се променя в бяла, твърда глина.

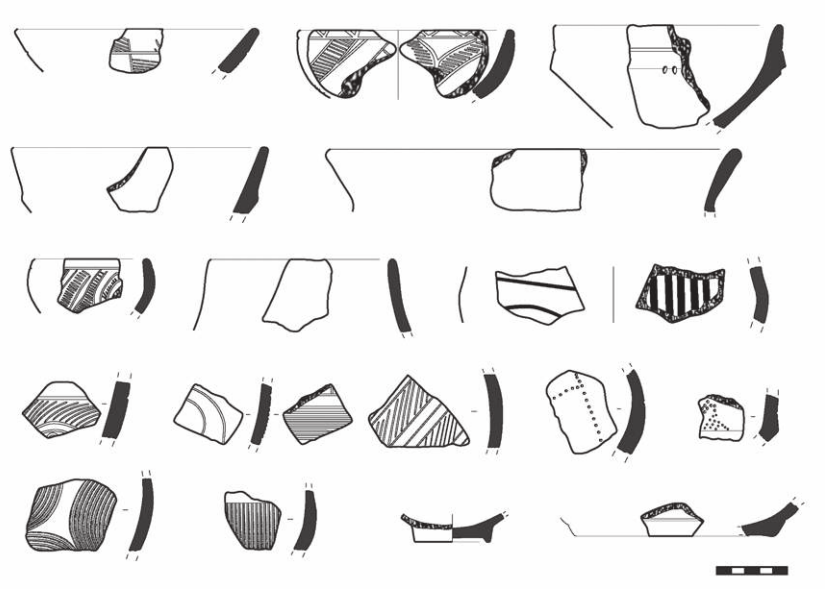
Артефакти се откриват относително равномерно в културния пласт, като тези от най-горния пласт са с по-малки размери. Над 95 % от откритите керамични фрагменти се отнасят към периода на ранния халколит. Единични фрагменти битова и строителна керамика датират в периода на Античността, като сред тях са и парчета от отухлени кирпичи.

Проучени и документирани са няколко археологически структури, запазени *in situ*. Към ранния халколит вероятно се отнася голямо вкопаване, проучено частично в южните квадрати (обр. 1). Вкопаването се развива извън границите на проучваната площ, в южна и източна посока, и размерите му не могат да бъдат посочени. Проучената му част е 1,30 × 6,56 м (север – юг). Има равно хоризонтално дъно, което е на дълбочина около 1 м от съвременната повърхност. Запълнено е с нееднороден пласт от жълто-кафява до сиво-кафява глинеста пръст, почти идентична по характеристики на културния пласт, поради което не може да се определи ясно началото му.

Керамиката от ранния халколит е с еднороден характер и би трябвало да се отнася към една фаза на обитаване, която най-вероятно принадлежи към първата половина на периода (обр. 2). Фрагментите са с измита повърхност, някои с ясни следи от влачене. Повърхността на повечето фини съдове е покрита с ангоба и бива по-рядко излъскана и най-често огладена. При грубата керамика се срещат

основно грубо огладена и огладена неангобирана повърхност. Най-многобройни са паниците, които по форма биват конични, полусферични, с нисък перваз и с висок извит навън перваз. Купите са с S-овидна, полусферична или цилиндрична форма. Наблюдават се и отделни части от дълбоки трисъставни съдове, към които вероятно принадлежат малкото на брой фрагменти от лентести дръжки. Украсата най-често е врязана, състояща се от тънки или широки линии. При няколко образеца се наблюдава съчетание от две успоредни линии, със запълнено между тях пространство с напречни врязани ивици. Част от линиите са запълнени с бяла паста. Срещат се също така набодена украса, релефни пъпки и канелюри. Дъната на финитe съдове са конкавни или под формата на пръстеновидни столчета, а на грубите са най-често плоски.

Проучени са и две пещи с диаметър около 1 м от римския или късноантичния период, разположени на разстояние 0,80 м една от друга (обр. 3). От тях са документирани дъната им, както и част от куполните им конструкции. Имат диаметър 0,85 – 0,90 м. При северната пещ куполът се откри срутил се във вътрешността на камерата, а при южната е запазен *in situ*, като вероятно леко е пропаднал, тъй като не се откри запазена връзката с дъното. Височината в центъра му е 0,36 м. По периферията им се откриват дупки за колове с диаметър между 7 и 10 см, които са част от конструкцията на купола, който е с дебелина 1 – 2 см. Дъната им са грижливо обмазани с глина с дебелина на обмазката до 2 см, без да е направена специална подложка. Дъното на северната пещ е равно, а при южната е вдлъбнато, като е възможно тази форма да е резултат от пропадане на централната му част. Върху дъното на южната пещ и западно от нея се откриха фрагменти от антич-

Обр. 2. Керамика от ранния халколит (автор С. Първанов)

Fig. 2. Pottery from the Early Chalcolithic (author S. Parvanov)

Обр. 3. Пещи от античния период, разкрити в северозападния квадрат: 1. Северна пещ; 2. Южна пещ

Fig. 3. Ovens from the antiquity period in the north-western trench: 1. Northern oven; 2. Southern oven

ни долиуми, фрагменти от тухли, ломени и валчести камъни. От всички открити фрагменти битова керамика, само седем се отнасят към периода на Античността. Два от фрагментите са сива керамика от КЖЕ, а останалите пет се датират в ранновизантийската епоха. Долиумите, макар и да не са сигурен хронологически индикатор, могат да се отнесат към римския период или Късната античност.

Литература

Божинова, Христева 2020: Е. Божинова, С. Христева. Теренни издирвания по трасето на далекопровод от Пловдив до Гълъбово. – Археологически открития и разкопки за 2019 г. Книга I. София, 2020, 89 – 93.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MULTILAYER SETTLEMENT SITE NEAR BOGDANITSA VILLAGE, SADOVO MUNICIPALITY

Elena Bozhinova, Plamena Georgieva

Summary

The site was registered as a multilayer settlement with materials related to the Chalcolithic, the Late Bronze/Early Iron Age, the Late Iron Age and the period of antiquity. It is located on the right bank of Cherkezitsa River, on a large terraced slope facing north. The power pole No. 51 is located near the western boundary of the site. A cultural layer to a depth of 0.55 m was studied. Over 95 % of the discovered pottery fragments are related to the Early Chalcolithic. Single pottery fragments date back to antiquity.

Several archaeological structures preserved *in situ* have been studied. A negative feature, partially studied in the southern section of the site, most likely dates back to the Early Chalcolithic (fig. 1). To the south and east the structure spans beyond the boundaries of the studied area and its dimensions cannot be specified. The diagnostic material from the site, even if not numerous, suggests that there are no differences in the characteristics of the ceramics from the individual layers. The ceramics is of the same kind, related to a period of habitation most likely in the first half of the Early Chalcolithic (fig. 2).

Two ovens with a diameter of about 1 m and located at a distance of 0.80 m from each other were also studied (fig. 3). They can be dated to the Roman period or Late Antiquity. The ovens' bottoms and part of their domes are documented. Fragments of *dolia*, architectural ceramics and stones were found at the bottom of the southern oven and west of it. Of all pottery fragments that were found, only seven are related to antiquity: two from the LIA and five from the early Byzantine period. The *dolia* can be attributed to the Roman or late antique periods.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com
Plamena Georgieva, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, pgeorgieva13.15@gmail.com

---

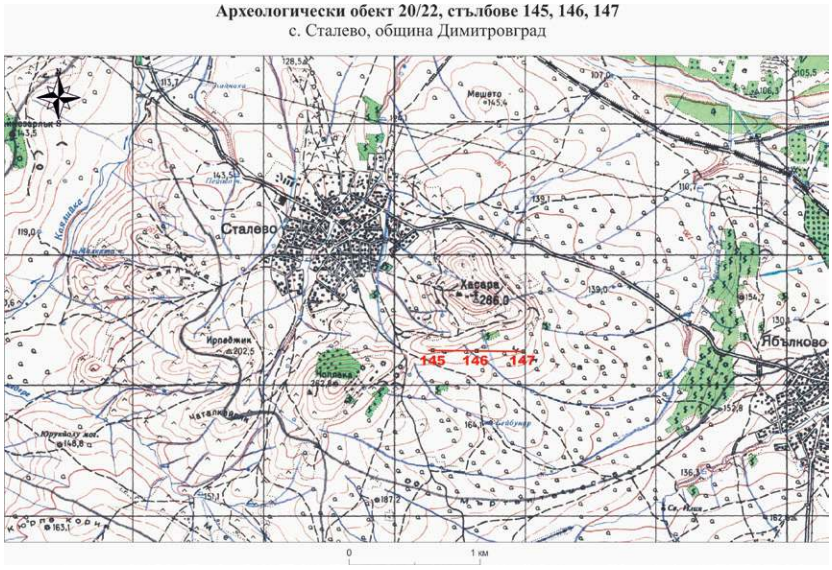
№ 98. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА И СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТАЛЕВО, ОБЩ. ДИМИТРОВГРАД

Александър Манев

Спасителното археологическо проучване се извърши във връзка с изпълнение на проект „Изграждане на нова въздушна линия 500 kV от п/ст Пловдив до п/ст Марица – Изток" на Електроенергиен Системен Оператор ЕАД. Обект 20/22 по трасето на инвестиционния проект се намира в землището на с. Сталево, общ. Димитровград, обл. Хасково (обр. 1). Разположен е източно от селото, под южния склон на възвишението Хисаря. На хълма са запазени фортификационни останки, които се свързват със средновековната крепост „Милеона" (Аладжов 1997). В полето южно от Хисаря са регистрирани обекти от различни обекти.

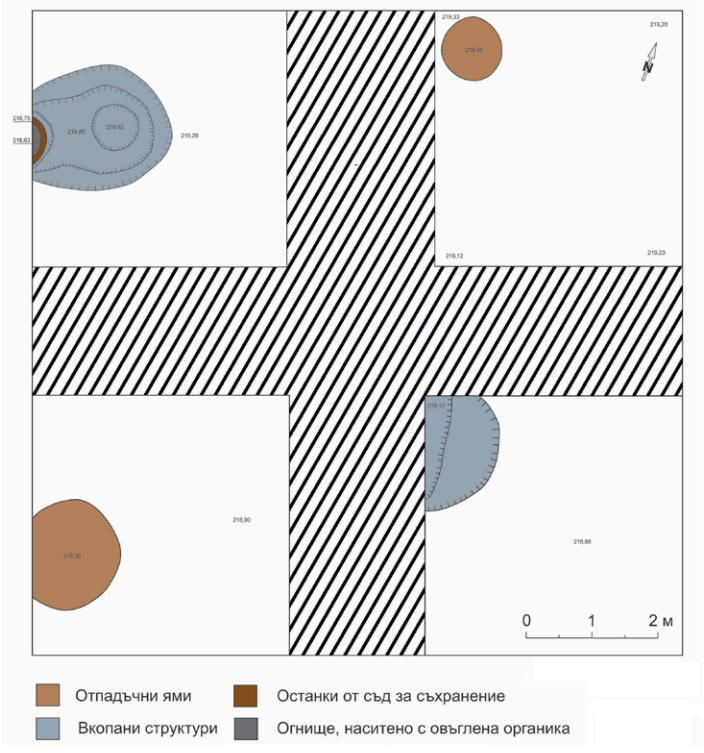
Застрашената площ е разположена в три участъка, върху очертанията за основи на три последователни стълба (№ 145 – 147) за електропреносни кабели. Те отстоят на около 350 м един от друг. Общата им площ се равнява на 285 кв. м. Размерите им са: Стълбове № 145 и 146 – 9,60 × 8,60 м; Стълб № 147 – 10,85 × 10,85 м. Археологическите разкопки бяха извършени през м. юли 2020 г. В процеса на работа бяха отстранени дълбоки пластове обработваема земя и беше достигната стерилна пръст под тях.

Най-източната част на проучването е в обработваема нива за зърнени култури. Археологически разкопки бяха предвидени и осъществени само в стъпките на Стълб № 147, разположени в ъглите на определената площ. Те са с квадратна форма и страна 3,85 м. Беше установено, че почти целият археологически пласт е разнесен от редовната земеделска дейност на този терен. В проучваната зона, под дебел пласт чернозем, се разкриха общо четири вкопани структури от римската епоха (обр. 2). Две от тях представляват отпадъчни ями. Само една от тях предостави по-голямо количество археологически материали, сред които фрагментирана кухненска керамика, част от хромелен камък и фрагмент от зооморфна фигурка, от която е запазен само животинският торс. Най-голям интерес предизвиква елипсовидно вкопаване, което попада само частично в рамките на изследвания терен. В проучената си част то е с дълбочина до 0,65 м в естествената скала. В границите му бе отчасти проучено огнище, оформено от дъното на голям съд за съхранение. Половината от огнището и останалият дял от вкопаването попадат западно от определената за проучване площ (обр. 3). Сред запълнителя на структурата и около нея се откри значително количество битова и строителна керамика. Може да се допусне, че структурата е имала стопански функции.

Обр. 1. Местоположение на Обект 20/22

Fig. 1. Location Site 20/22

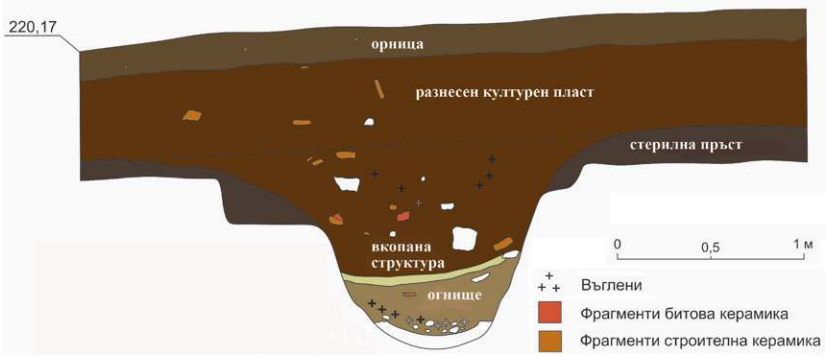

Обр. 2. План на проучваната площ на Стълб № 147

Fig. 2. Plan of the excavated area of the easternmost tower (tower No. 147)

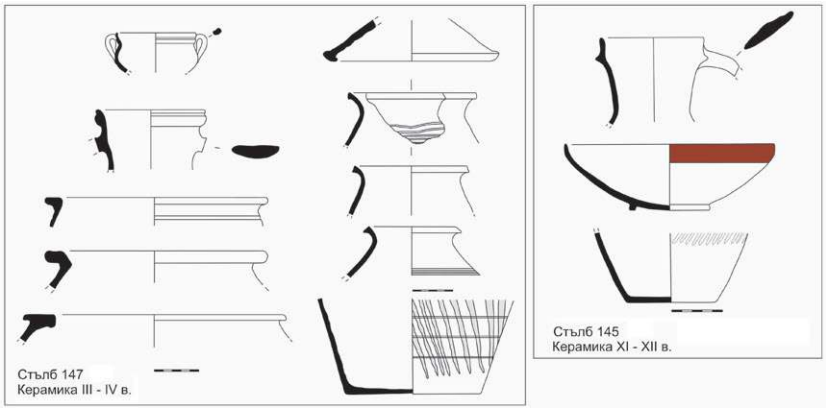
Последната вкопана структура попада в югоизточния сектор на очертанията за стълб и също не беше проучена изцяло. Малкото количество археологически материали от запълнителя ѝ не позволи да се определи нейното предназначение.

Малобройните нумизматични находки датират структурите от тази зона в края на III и началото на IV в. Керамичният материал се отнася към същия период (обр. 4).

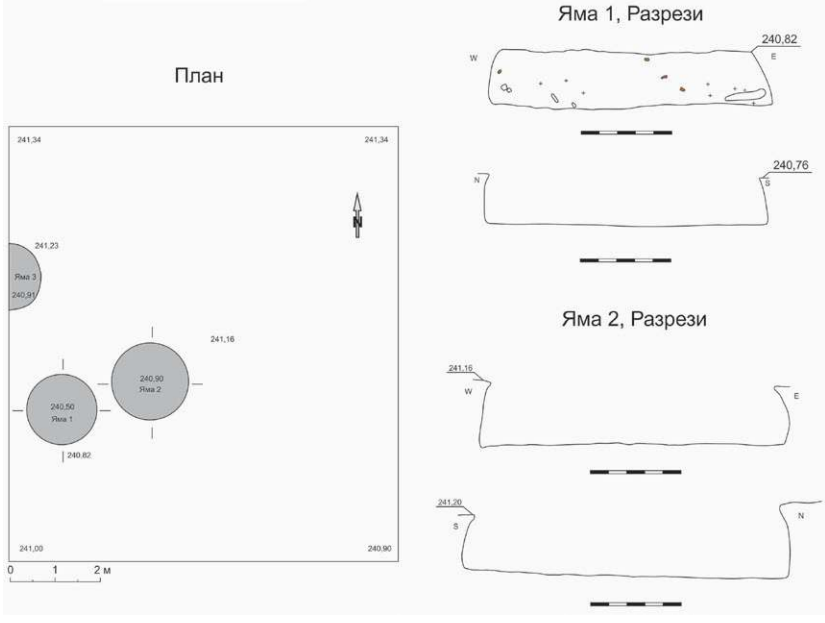
Обр. 3. Разрез на вкопаната структура с огнище в площта на Стълб № 147

Fig. 3. Cross-section of the dug-in structure with fireplace in the area of tower No. 147

Обр. 4. Керамика от Обект 20/22

Fig. 4. Pottery from Site 20/22

Обр. 5. Боклучни ями в площта на Стълб № 145

Fig. 5. Waste pits in the area of the westernmost tower (tower No. 145)

В площта на Стълб № 146, разположен южно от най-високата точка на Хисаря, беше открито минимално количество силно обезличени материали. Те се датират в римската епоха и вероятно са вторично отложени при земеделски дейности в най-горния пласт на терена. Непосредствено под повърхността, в южната част на проучваната площ, беше регистрирано струпване от камъни и фрагментирана керамика, без ясно различими граници. Предназначението на тези материали не може да бъде определено. Теренът тук е силно компрометиран в съвременността, тъй като по свидетелства на местното население той се намира в подножието на кариера за строителен материал от склона на Хисаря.

В площта на най-западния Стълб № 145 естествената скала беше достигната на 0,30 м под повърхността. Тук бяха регистрирани единствено три отпадъчни ями, една от които попадаща само частично в рамките на проучвания терен. Двете ями, които бяха проучени цялостно, имат кръгла форма с диаметър между 1,60 и 1,80 м и дълбочина от 0,30 м (обр. 5). Те бяха открити запълнени с богата на органика пръст, необработени камъни и културни материали, принадлежащи на средновековната епоха (XI – XIII в.). Сред керамичните останки се отличават малко на брой съдове с украса от червена ангоба, както и с петниста украса с глазура. Бе открит и фрагмент от стъклена гривна със светлосин цвят. В източния профил на този участък личи плитко вкопаване, запълнено с тъмна пръст, но без културни материали. То остава извън проучваната площ.

В резултат на проучванията може да се отбележи, че добитите данни не потвърждават очакваната локализация на мащабни селищни структури от римската, късноантичната, или средновековната епохи.

Литература

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN AND MEDIEVAL SITE IN THE LAND OF STALEVO VILLAGE, DIMITROVGRAD MUNICIPALITY

Alexander Manev

Summary

The site is situated on the southern foot of the Hisarya hill, which is known for the medieval fortress located there (fig. 1). The excavations were required in connection to the construction of a new overhead power line. The dig took place in three separate areas where the towers of the power line will be erected.

In the easternmost area, four dug-in structures were excavated, two of which were waste pits (fig. 2). One of them had a fireplace at the bottom of a large food-storage ceramic vessel (fig. 3). The function of the structure was unclear. The finds from the area are in small quantities (fig. 4). The structures are dated to the Roman period (end of the 3rd – beginning of the 4th c.).

The area of the second tower was compromised in modern times. Archaeological materials were very scarce. No structures were recorded there.

The westernmost tower area contained only three waste pits from the medieval period (11th – 12th c.). A few sherds of spatter painted ware and medieval red slip ware were found within the pits. The bedrock in this part of the site lays just 0.30 m below surface.

Alexander Manev, aleman@abv.bg

№ 99. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В М. БАЛАКЛИ КРАЙ ХАСКОВО

Божидар Драганов, Зорница Кръстева

Обектът се намира на югоизток от гр. Хасково в м. Балакли (Рибни дол). Той е с регистрационна карта № 10006844 в АИС АКБ и предварителна характеристика като единична постройка/селско имение от късната римска епоха. Разположен е върху високата част на южен склон на възвишение, което слабо доминира в околността (обр. 1). Предполагаемата му площ обхваща 11 дка с регистрирани няколко концентрации от камъни и строителна керамика, питоси и битова керамика на колело. Регистриран е при теренно издирване по трасето на въздушна електропреносна линия 400 kV от п/ст „Марица – Изток“ до п/ст „Неа Санта“ през 2019 г. с научен ръководител Петър Лещаков (Лещаков, Илиев, Огнянов 2020, 103 – 105, обр. 3.5). Поради факта, че трасето на електропровода пресича северозападната част на обекта, а площадката за фундамента на Стълб № 128 попада в неговата североизточна периферия, площта за основите на стълба е определена за спасително археологическо проучване.

В проучването взеха участие гл. ас. д-р Надежда Кирова-Йовчева и студенти от специалност „Археология” на ПУ „Паисий Хилендарски”. При анализа на битовата и строителна керамика е извършена консултация с д-р Веселин Игнатов (РИМ – Сливен), доц. д-р Красимир Ников (НАИМ – БАН) и гл. ас. д-р Даниела Стоянова (СУ „Св. Климент Охридски”). Аерофото заснемането е извършено от Петър Лещаков (НАИМ – БАН).

След почистването на терена в очертанията на площта за проучване и в близкия периметър ясно се наблюдават бразди от дълбока оран. На повърхността са регистрирани разнесени при обработката на земята отделни варовикови ломени камъни и концентрации от такива, фрагменти строителна керамика, устия от питоси и керамични фрагменти от съдове, изработени на грънчарско колело, от

римската епоха. Археологическото проучване е осъществено в рамките на площта за фундамента на площадката на Стълб № 128, която очертава квадрат с приблизителни размери 9 × 9 м и обща площ от 81 кв. м.

В площта за проучване се наблюдава идентична стратиграфска картина: след орница с дебелина от 0,30 до 0,40 м, тъмен сиво-кафяв цвят и сбита структура, наситена с преобладаващо дребни по размери фрагменти строителна и битова керамика от римската епоха и отделни варовикови камъни, но и с единични съвременни материали, следва пласт с дебелина от 0,40 до 0,50 м от изключително сбита тъмна сиво-кафява пръст, примесена с дребни варовикови включения (на места в изявени концентрации) и археологически материали от римската епоха – фрагменти строителна и битова керамика, изработена на грънчарско колело, и единични фрагменти от съдове, изработени на ръка. На условна дълбочина от 0,70 до 1,00 м от съвременната повърхност е достигнат стерилен пласт от жълт, песъчлив, изключително сбит материк, примесен с варовикови включения и петна. Поради особеностите на почвения пласт (вероятно карбонатен смолник) в него е трудно както откриването на ясни стратифицирани напластявания, така и разграничаването на негативни структури, ако в тях не са открити археологически материали, маркиращи нивото преди достигането до стерилен пласт.

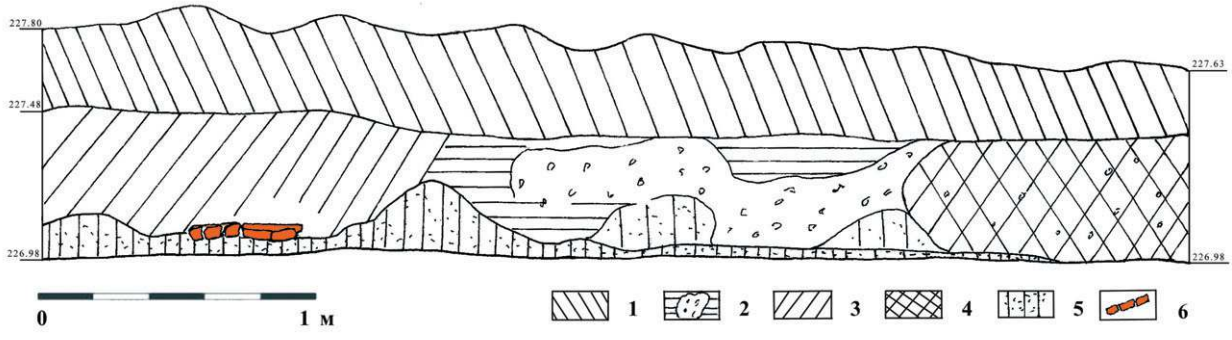

Обр. 1. Поглед към обекта и възвишението от изток (снимка П. Лещаков)

Fig. 1. Aerial view of the site and the hill from the east (photo P. Leshtakov)

Археологически останки (деструкции и частично запазени негативни структури) са открити единствено в южния сектор на проучваната площ. Малко струпване от няколко дребни и средни по размер варовикови камъни е регистрирано в кв. B1 в тънък пласт непосредствено над нивото на стерила.

Цяла и фрагментирана тухли, открити с лицевата повърхност надолу и с наклон, следващ денивелацията на терена на юг – югоизток, са регистрирани над стерилния пласт в кв. B2. Цялата тухла е на дъното на „негативна структура", регистрирана в източния профил на квадрата като вкопаване с пълнеж от сива сбита пръст, което продължава на изток извън проучваната площ

Обр. 2. Кв. B2, източен профил: 1. Орница (сиво-кафява сбита пръст); 2. Сиво-кафява сбита пръст, примесена с варовикови включения и петна; 3. Сива пръст; 4. Черна сбита пръст с варовикови включения; 5. Жълт, песъчлив материк с варовикови включения; 6. Тухли

Fig. 2. Grid sq. B2, eastern cross-section: 1. Fallow-land (grey-brown compacted soil); 2. Grey-brown compacted soil with limestone admixtures and concentrations; 3. Grey soil; 4. Black compacted soil with limestone admixtures; 5. Yellow sandy sterile soil with limestone admixtures; 6. Bricks

(обр. 2). Други археологически материали в пълнежа над тухлата и в профила на вкопаването не са установени. Със същата структура вероятно е свързано и регистрираното в кв. В2 в южния профил на контролно ребро И – З „вкопаване“, като маркира нейната северозападна част (обр. 3). То е с идентичен като характеристики запълнител, а при изчерпването му са открити единични дребни нехарактерни фрагменти строителна и битова керамика. В югоизточната част на квадрата е регистрирано петно черна сбита пръст, което се проследява в източния и южния профил на квадрата. То се развива в югоизточна посока, като само периферията му попада в границите на проучваната площ. В пълнежа му са открити няколко дребни фрагмента керамика, работена на ръка.

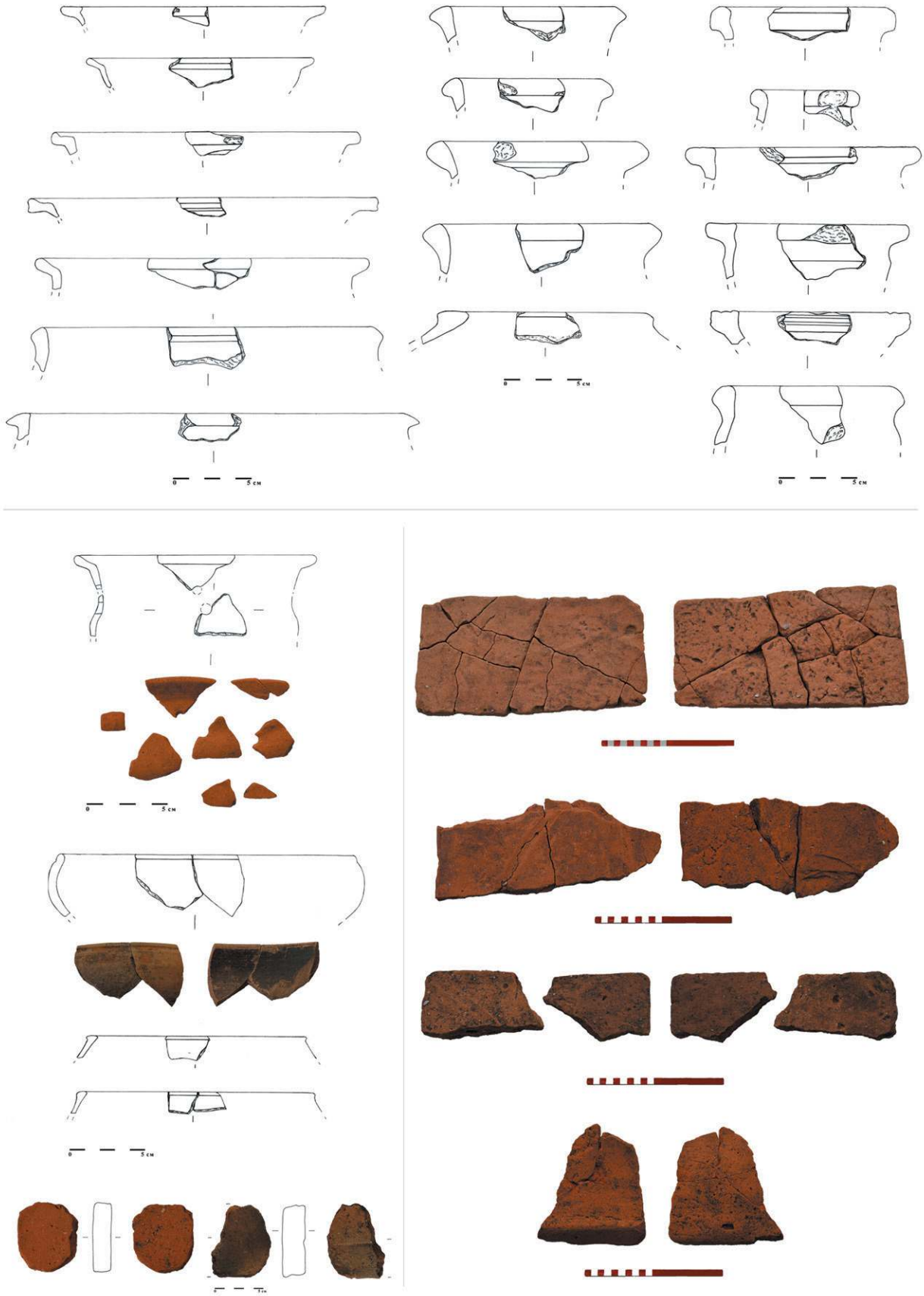
Обр. 3. Кв. В2, южен профил с негативната структура и ситуация с разкритите тухли върху стерила

Fig. 3. Grid sq. B2, southern cross-section with the sunken structure and the bricks found on the sterile soil

Откритият при спасителното археологическо проучване на обекта керамичен материал е силно фрагментиран и с измита повърхност. Преобладаващо е количеството на фрагментите от строителна керамика – основно тегули и имбрици, но също и фрагменти от тухли, някои от които с оформена с пръсти украса. Открити са и малко на брой фрагменти от стени и устия на питоси. Трапезната (обикновена и червенолакова) и кухненската керамика са представени от малко диагностични фрагменти от устия, дръжки, дъна или стени със запазено на места червенолаково покритие. Разпознаваемите форми са паници, купи, чаши, кани, цедки и др. (обр. 4). Регистрираният диагностичен материал в малката проучена част от обекта позволява отнасянето на керамичния комплекс към II – IV в. Сред откритите материали са и дребни фрагменти от силно корозирали железни предмети, както и фрагментирани и цели керамични кръгове, изработени основно от стени на питоси и на строителна керамика, вероятно недовършени тежести за рибарска мрежа.

Откритите при спасителните разкопки частично запазени негативни структури и археологически материали – строителна керамика, разсипи от местни варовикови камъни и битова керамика могат да бъдат свързани с останки от разрушени структури (постройки) и/или вкопани структури (?) от римската епоха (II – IV в.). Вероятно по-добре запазени структури, свързани с обитаването на обекта, могат да бъдат очаквани в югоизточна и югозападна от проучваната площ посока, където на повърхността са регистрирани концентрации от археологически материали и иманярски изкоп. Предвид и денивелацията на терена, може да се предположи, че там археологическите структури са засегнати в значително по-малка степен при обработката на земята.

Резултатите от спасителното археологическо проучване, проведено върху ограничена площ в северозападната част и периферия на обекта, потвърждават определената при неговата регистрация характеристика като обект, свързан със селищната структура и обитаване през римската епоха в региона. Стратегическото му местоположение, с ясна видимост в северна, източна и южна посока, е предпоставка в близост да са съществували вилни и/или стопански постройки от периода. Наличието на комплекси с висок стандарт на живот е засвидетелствано в градските територии на *Augusta Traiana* и *Hadrianopolis*, което подсказва, че тези имения със стопански характер, върху които се крепи икономическото развитие на провинция Тракия в периода II – III в. би трябвало да бъдат много повече на брой, но поне до момента са трудно разпознаваеми при археологическото проучване в съответния ареал. Това дава основание обектът да се свърже с провинциалното проявление на римската култура в югоизточната част на Балканския полуостров. Картината може да бъде допълнена при бъдещи археологически наблюдения и/или проучвания, свързани със строителни, стопански или инфраструктурни дейности, извършвани в непосредствена близост или в чертите на регистрирания обект.

Обр. 4. Фрагменти от битова (кухненска и трапезна) и строителна керамика, керамични кръгове (тежести за рибарска мрежа)

Fig. 4. Pottery sherds of table and kitchen ware, fragments of tiles, bricks and fishing net weights

Литература

Лещаков, Илиев, Огнянов 2020: П. Лещаков, С. Илиев, Д. Огнянов. Теренни издирвания по трасето на на въздушна електропреносна линия 400 kV от п/ст „Марица Изток“ до п/ст „Неа Санта“, Гърция: северен участък – на територията на обл. Хасково. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 101 – 105.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE ROMAN PERIOD IN BALAKLI LOCALITY NEAR HASKOVO

Bozhidar Draganov, Zornitsa Krasteva

Summary

The site is situated in the highest part of the southern slope of a hill (fig. 1). Its estimated area covers 1.1 ha. The site is registered during a field survey along the route of "New 400 kV Interconnection between substations Maritsa-East (Bulgaria) – Nea Santa (Greece)" in 2019.

During the rescue excavations in the area of tower No. 128 of the future overhead power line, archaeological remains (destructions and partially preserved sunken structures) were found only in the southern sector of the study area. Whole and fragmented bricks were registered above the sterile soil in grid square B2 (figs 2 – 3). One of them was found at the base of a dug-out structure (fig. 3). The ceramic assemblage of the site is scarce and highly fragmented. The quantity of the fragmented roof tiles and bricks is predominant. The pottery is represented by a few diagnostic fragments of kitchen and table (including red-slip) ware, such as bowls, cups, jugs, strainers, etc. (fig. 4).

The partially preserved dug-out structures and archaeological materials are related to the remains of destroyed buildings and structures from the Roman period (2nd – 4th c. AD). Better preserved structures related to the occupation of the site are probably located southeast and southwest of the excavated area, where concentrations of archaeological materials were registered on the surface.

Bozhidar Draganov, Plovdiv University "Paisii Hilendarski", 24 Tsar Asen Str., 4000 Plovdiv, b.draganov@abv.bg
Zornitsa Krasteva, krastevazz@gmail.com

№ 100. ПРОУЧВАНИЯ НА СЕКТОР „СТОПАНСКИ КОМПЛЕКС“ НА АНТИЧНА ВИЛА „АРМИРА“ КРАЙ ИВАЙЛОВГРАД

Гергана Кабакчиева

Проучванията през 2020 г. са проведени в сектор „Стопански комплекс“. Той е разположен само на 36 – 37 м западно от жилището на собствениците на антична вила „Армира“. Разкопките са финансирани от община Ивайловград. В археологическия екип участваха: доц. д-р Гергана Кабакчиева – научен ръководител; Соня Лазарова – заместник-ръководител; археолог Ивайло Кънев от НИМ. Първите разкопки в тази част на вилата са извършени сондажно през 60-те – началото на 70-те години на миналия век от Я. Младенова. През 2007 г. бе допроучена източната част от комплекса, а през 2014 г. североизточната част, със следи от пост-вилен живот.

По време на най-новите разкопки в сектора бяха открити останки от голяма сграда, верижни помещения от жилища, работилница, коридори и портици (обр. 1). Всички те са разположени около голям вътрешен двор. Северната стена на комплекса е подсилена с контрафорси. Останките от градежите са лошо запазени, тъй като цялата площ на сектора е била изгребвана за „чаша“ на язовир. По тази причина на терена открихме само по един-два реда от суперструкцията на зидовете, а на места и само основи. Фундирането е плитко, до 0,30 – 0,35 м. Повечето от зидовете не са носили тежки конструкции, с изключение на тези от голямата сграда. Достъпът до този голям архитектурен комплекс е бил контролиран. Входът между него и жилището на собствениците бе открит в юго-

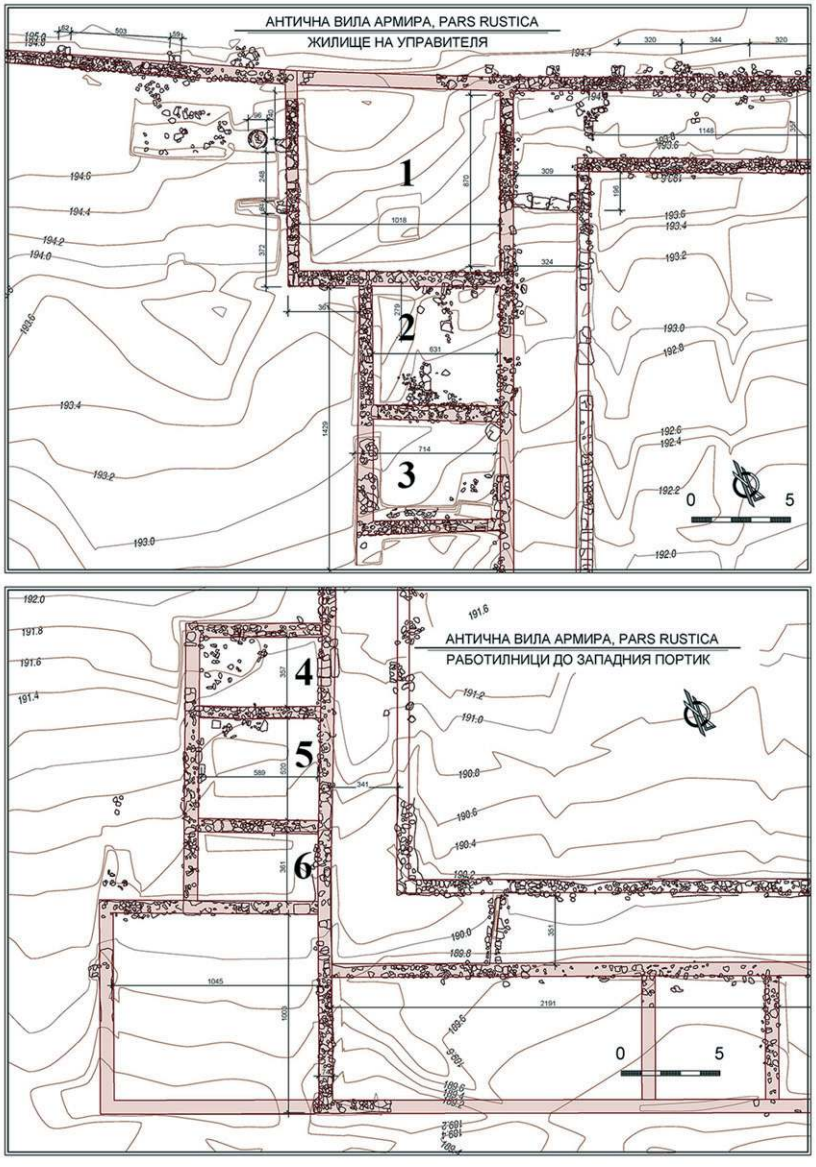
Обр. 1. Сектор „Стопански комплекс“ на вила „Армира“: 1. Общ план на (автори М. Каменова, Г. Кабакчиева); 2. Въздушна снимка, поглед от юг

Fig. 1. “Pars rustica” sector of villa “Armira”: 1. General plan (authors M. Kamenova, G. Kabakchieva); 2. Aerial photo, view from south

Обр. 2. Западна част на pars rustica на вила „Армира“: 1. Общ изглед от юг; 2. Жилище на управителя на вилата (помещения 1 – 3)

Fig. 2. The western section of pars rustica of villa “Armira”: 1. General view from south; 2. Premises of villa’s manager (rooms 1 – 3)

Обр. 3. Помещения 1 – 6 в pars rustica на вила „Армира“, планове (автори М. Каменова, Г. Кабакчиева): 1. Жилище на управителя (помещения 1 – 3); Железарска работилница (помещения 4 – 6)

Fig. 3. Rooms 1 – 6 in pars rustica of villa "Armira", layouts 0 (authors M. Kamenova, G. Kabakchieva): 1. Premises of villa's manager (rooms 1 – 3); 2. Smithing workshop (rooms 4 – 6)

източната част на *pars rustica*. Денивелацията от най-северната до най-южната част на стопанския комплекс е 6,88 м. Разкритата застроена площ е с правоъгълна форма и размери 210 × 65 м. Планът на стопанския комплекс е характерният за големите антични вили през римската епоха. От западната страна комплексът не бе затворен (обр. 2.1). В тази част разрушенията са много големи. Градежите са следвали наклона на терена. Стените са били строени от речни плоски и мраморизирани камъни, както и туф. Спойката е от глина. Северно от вътрешния двор бе разкопан дълъг коридор. По източния и северния коридор се е преминавало от жилището на собствениците на антична вила „Армира“ до това на управителя на вилното стопанство. Разкрита бе голяма сграда до западния край на северния коридор, която определяме като жилище на управителя на вила „Армира“ (обр. 2.2). Помещенията от къщата са по-солидно градени от всички останали постройки в сектора. Основните помещения в нея са три (обр. 3.1). Те са разположени едно до друго, с надлъжна ос север – юг. Най-голямото от тях е северното – помещение 1, което е с вътрешни размери 10,20 × 8,70 м, т. е. формата му е почти квадратна. Единствено зидовете на тази сграда са с дебелина 0,60 м и фундиране на дълбочина 0,90 м под античното, ходово ниво. До входа на сградата се е достигало през вестибюл от източната страна. Той е с входове от изток, запад и юг, тъй като е връзка не само от коридора към жилището, но и към западния портик на комплекса. Непосредствено до входа на жилището на управителя бе открита малка мраморна база за колона. Вероятно тя е от оформлението му. Западният зид на помещение 1 е с два контрафорса, за укрепване. На 1 м западно от помещението бе разкрит, вкопан в античния терен, голям долиум. Устието му липсваше, но фрагменти от него бяха намерени в източна и западна посока. Южно от голямото помещение е разкопано помещение 2. То е с правоъгълна форма и размери 6,20 × 3,44 м. В южната му част непосредствено под хумусния пласт разчистихме останките от паднал покрив, от големи дъговидно извити тегули (с размери 0,62 × 0,38 х 0,02 м). В античния насип под тегулите са намерени сребърна монета на императрица Херения Етрусцила, съпруга на император Деций Траян (249 – 251 г.) (обр. 4.4), фрагмент от антично огледало, бронзов пръстен, както и малко антична керамика от III – IV в. През втория строителен период от късноримско време това помещение е било разделено на две части по оста С – Ю. Междинният зид е с дебелина 0,50 м.

Обр. 4. Находки (снимки Г. Кабакчиева): 1. Изрезки от сребърни пластини от помещение 6 на работилницата; 2. Бронзова апликация за антична кола от работилницата; 3. Сноп от 15 железни заготовки (пръчки) от работилницата; 4. Сребърна монета на Херения Етрусцила (249 – 251 г.) от помещение 2 на жилището на управителя на вилата

Fig. 4. Small finds (photos G. Kabakchieva): 1. Offcuts from silver sheets from room 6 of the workshop; 2. Bronze fitting from an ancient cart from the workshop; 3. Bundle of 15 iron billets (rods) from the workshop; 4. Silver coin of Herennia Etruscilla (AD 249 – 251) from room 2 of the premises of villa's manager

Третото помещение от жилището на управителя е с размери 6,20 × 3,55 м. В него също бе разкрита запазена част от паднал покрив. В насипа са открити бронзова посребрена монета на император Аврелиан (270 – 275 г.), гвоздеи, както и малко обезличена антична керамика.

Южно от жилището на управителя на вилата са проучени други три помещения, 4 – 6, които са останки от работилница (обр. 3.2). Помещения 4 и 5 са работните помещения на железарската работилница. В източната половина на помещение 4 открихме дебел слой от пепел, но останките от пещта най-вероятно са били разрушени при изкопните работи с багери. В античния насип бяха намерени недовършени железни предмети и инструменти, брак от производство и шлака. До северната стена на помещението бе открит сноп от железни пръчки (заготовки) (обр. 4.3), от които са били изработвани скоби, гвоздеи, инструменти и други предмети. В разглежданото работно помещение 4 бяха намерени и две монети – едната е бронзова, на владетеля Адей от средата – втората половина на III в. пр. Хр., както и бронзова монета на императрица Фаустина Млада (161 – 175 г.).

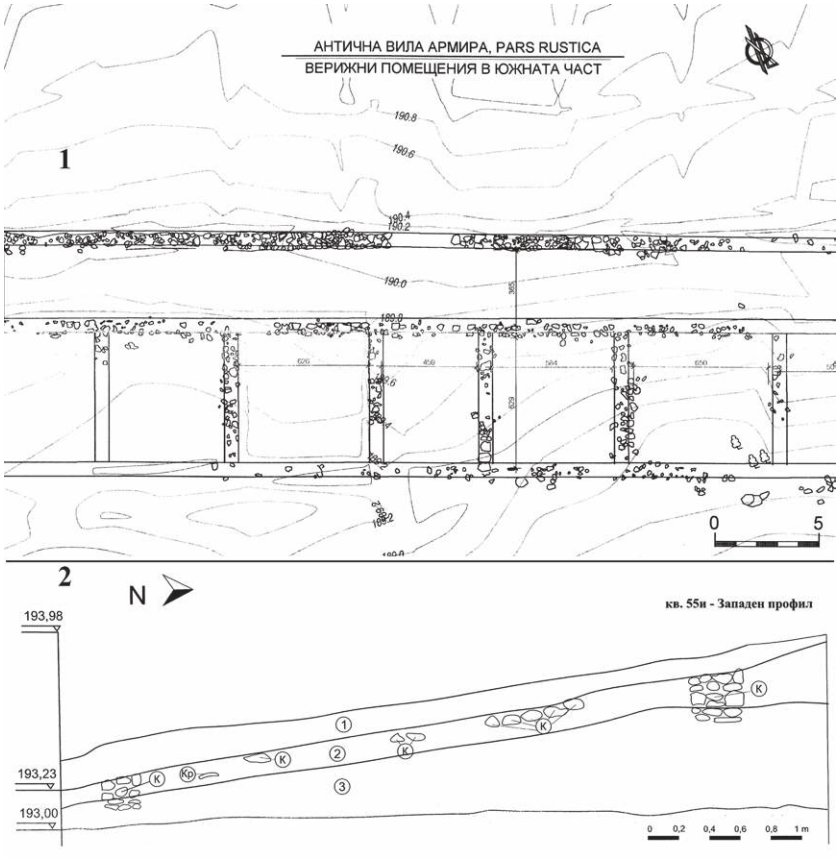
Следващото помещение 5 от работилницата определяме също като работно. То е имало и вход в северозападния край към помещение 4. В него бяха открити малка желязна наковалня, както и недовършен чук, отворът на който е изкован наполовина. Двата предмета са били скрити под подовото ниво в югоизточния край на помещението. Тук бе намерена и малка мраморна база за колона, която е била преупотребена в работилницата. През втория строителен период подът на помещението е бил покрит с парчета от мраморни облицовъчни плочи и тегули. Останки от тях бяха разчистени на място в северозападния му край.

Помещение 6 е най-южното от тези на работилницата. То най-вероятно е било с функции на ателие на художник. За определянето му като такова помагат намерените в него изрезки от сребърни пластини за апликации (обр. 4.1), както и една бронзова апликация за антична кола (обр. 4.2). Тези находки ни дават основание да предположим, че тук са били изработвани или поправяни антични коли. Допускам, че тук са били изработени и апликациите за античната погребална кола, която е открита в „Голямата могила“ при с. Свирачи (Kabakchieva 2010, 282 – 284; Kabakchieva 2011, 226 – 227).

Източно от работилницата и към вътрешния двор е бил издигнат портик. Той е с широчина 3,60 – 3,65 м. Стилобатът му е стъпаловиден, поради денивилацията. През западния портик се е влизало в работилницата и ателието. Портик бе разкрит и от южната страна на вътрешния двор. На юг от него са разкрити лошо запазените останки от девет големи помещения. Те са със значителни размери от 6,30 – 6,40 × 6,70 м (обр. 5.1). Помещенията са верижно разположени и всяко от тях е имало самостоятелен вход от север към портика.

При най-новите разкопки в северозападния край на комплекса попаднахме на останки от източна и северна стени на голямо, масивно помещение. То не е съобразено с ориентацията на всички останали постройки в *pars rustica*. Дебелината на стените е 0,90 м. Разкритата дължина от зидовете достига до 12 м без да е достигнат краят им. Възможно е това да е била кула в северозападния край на комплекса. В северозападната част на стопанския комплекс и върху останките от северния му зид бяха открити няколко каменни кръга, които са от големи зърнохранилища. Тях определяме като руини от периода на пост-вилния живот от последната четвърт на IV в.

Сред намерените археологически материали преобладават фрагментите от железни предмети, скоби и гвоздеи, както и брак от производството. Малкото количество движими културни ценности, както и керамика, се дължи на това, че проучваният терен е бил в значителна степен изгребан от багерите при оформянето на „чашата“ за язовир в долината на р. Армира. Това е причина и за лошо запазените строителни останки в целия сектор „Стопански комплекс“ (обр. 5.2).

Обр. 5. Сектор „Стопански комплекс“ на вила „Армира“: 1. Южен портик на верижните помещения, план (автор М. Каменова, Г. Кабакчиева); 2. Североизточна част на жилищно-занаятчийския комплекс, западен профил в кв. 55и (автор Г. Кабакчиева): 1. Хумус; 2. Разрушения от зидовете на северния коридор; 3. Стерил

Fig. 5. “Pars rustica” sector of villa “Armira”: 1. Southern portico of the chain-arranged rooms, plan (authors M. Kamenova, G. Kabakchieva); 2. North-western section of pars rustica, northern cross-section in grid sq. 55u (author G. Kabakchieva): 1. Topsoil; 2. Destructed remains of the walls of the northern corridor; 3. Sterile soil

Резултатите от теренните проучвания на сектора са с принос към цялостното изучаване на голямото вилно стопанство – антична вила „Армира“. Установени са някои от производствените дейности във вилата. Доказано е производството на железни предмети, инструменти, както и може да се предположи изработването или ремонт на антични коли. Останките от античното застрояване в сектора показват, че тук са живели управителите на античната вила и техните семейства, обслужващият вилата персонал, както и занаятчии и художници за работилницата. От проведените проучвания става ясно, че в т. нар. „Стопански комплекс“ не са извършвани селскостопански дейности и тази част от вилния комплекс може да бъде определена като жилищно-занаятчийски ансамбъл.

Литература

Kabakchieva 2010: G. Kabakchieva. The big mound of the family necropolis of the ancient villa Armira. – In: D. Triantaphyllos, D. Terzopoulou (eds). Horses and wagons in the ancient world. Orestiada, 2010, 279 – 296.

Kabakchieva 2011: G. Kabakchieva. Die antike Villa „Armira“ – eine Touristenattraktion in Bulgarien. – In: G. v. Bülow, H. Zabehlicky (eds). Bruckneudorf und Gamzigrad. Spätantike Paläste und die Großvillen im Donau-Balkan-Raum. Bonn, 2011, 219 – 231.

EXCAVATION OF THE *PARS RUSTICA* AT THE ANCIENT *VILLA* "ARMIRA" NEAR IVAILOVGRAD

Gergana Kabakchieva

Summary

In 2020, studies were conducted in the *pars rustica* sector west of the residence belonging to the *villa*'s owners (fig. 1. 1-2). Remains of buildings, workshop, corridors and porticoes were discovered (fig. 2. 1.). They are situated around a courtyard. The built-up area is around 13.6 ac. The plan of the complex is typical for this section of a Roman *villa*. The construction followed the slope of the terrain, from north to south. A corridor for access to the premises of the *villa*'s manager was discovered to the north of the courtyard. His house was built more solidly than the other buildings (fig. 2.2.). It has three rooms and the walls have deep foundations (fig. 3.1).

Porticoes to the west and south of the courtyard were discovered, along with remains of a workshop. Rooms Nos 4 and 5 are a smithy (fig. 3. 2). Iron items and instruments, as well as a large amount of refuse were found there. A bundle of iron rods – most probably billets for production of various implements – was found (fig. 4. 3). There was also an anvil and an unfinished iron hammer. Room 6 was an artist's atelier. Offcuts from silver sheets were found there (fig. 4.1 and 2). South of the large courtyard, the remains of nine rooms were discovered (fig. 5.1.).

During the excavations, a small number of finds (fig. 4.4.) and household ceramic were found. Results of the 2020 studies provide an insight into the history of *villa* "Armira". The production of iron items is now proven, as well as we could hypothesize that ancient carts were produced or repaired here. Most of the remains date to the 3rd – 4th c. There is no evidence of farming activities, indicating that this section of the *villa* complex can be identified as a residential-craft unit.

Gergana Kabakchieva, gkabakchieva@abv.bg

№ 101. ШИРОКОПЛОЩНО ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНО СЕЛИЩЕ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ЗЕМЛИЩЕ НА КЕРМЕН, ОБЩ. СЛИВЕН

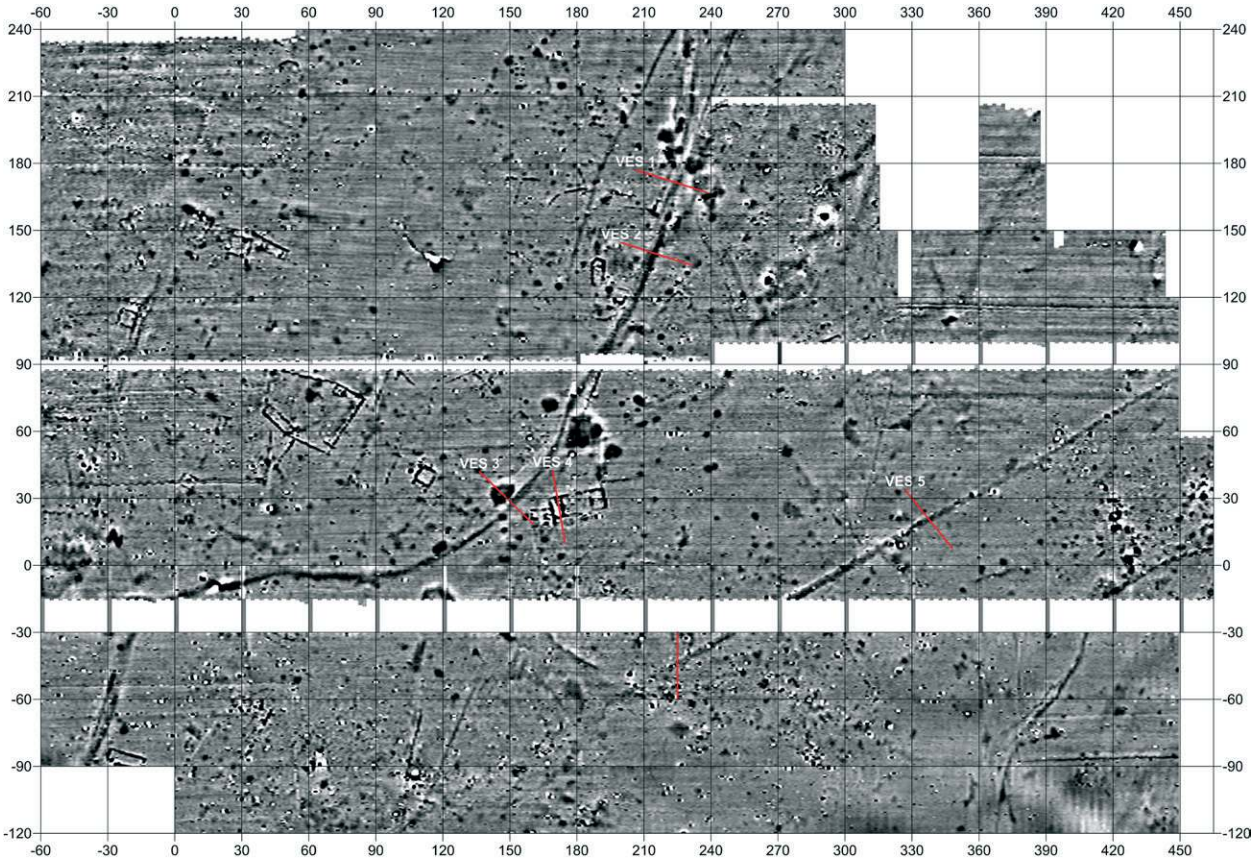
Пламен Георгиев, Никола Тонков, Христо Попов

Проучването, осъществено през 2020 г., бе планирано като продължение на геофизичното проучване на същото селище, проведено през лятото и есента на предходната 2019 г. (Георгиев, Попов, Тонков 2020, 1018 – 1021). Настоящата кампания бе последен етап от работата на екипа по изследването с недеструктивни методи на античната селищна мрежа в района на Керменските възвишения (землища на гр. Кермен и на селата Скобелево, Бозаджии, Чокоба, Младово, Коньово, Биково).

Съобразно избраната номенклатура и регистрираните останки и от други антични селища в землището на гр. Кермен, обектът проучван северно от съвременния град е определен условно като Кермен-3 или Кермен Север. Изследваната площ се разполага северно от Кермен, северозападно от съвременните гробища и източно от асфалтовия път Кермен – Николаево. Затворена е между мрежа от отводнителни канали, прокарани през 70-те години на XX в. През 2019 г. бе извършено геомагнитно картиране на 97,4 дка (97 400 кв. м). С оглед на получените резултати бе решено да се разшири значително площта в северна, източна и южна посока (обр. 1). За кампанията през 2020 г. бе планирано и използване на електросъпротивителен метод, с цел изясняване на характеристиките на някои от големите линейни структури/аномалии, регистрирани през 2019 г.

Античното селище е регистрирано през 2017 г. по време на интензивните теренни регистрации, осъществени в района на Кермен и в землищата на съседните села (Кацарова, Георгиев 2018; Регистрационен картон АКБ № 10005102). Въз основа на многобройния подемен археологически материал може да бъде датирано в периода II – III в.

Селището се намира в зона, пресечена от напоителни канали (срв. Георгиев, Попов, Тонков 2020, 1018 – 1019). Геофизичните проучвания са възможни в сектори, затворени от каналите.

Обр. 1. Резултати от геомагнитно картиране през 2019 и 2020 г. на площи от централните и източни части на археологическия обект

Fig. 1. Results of the geomagnetic mapping in 2019 and 2020 of areas in the central and eastern parts of the archaeological site

По време на геофизичните проучвания през 2020 г. състоянието на терена западно от шосето Кермен – Николаево позволи на места (въпреки съществуващите трайни насаждения) да се направи по-обстоен оглед. Благодарение на това, значително бе разширена информацията за териториалните параметри на селището. Бе установено, че то се развива на запад до около 300 – 400 м разстояние от подножието на възвишението Идемир, разположено на С – СЗ от Кермен (по южните му склонове преминава пътят за Младово) и до периферията на крайните северни/северозападни дворове на гр. Кермен.

По такъв начин от ЮЗ селището е фланкирано от това възвишение, а от ЮИ от Голям Чалъ баир (на чиито З склонове е разположено съвременното гробище).

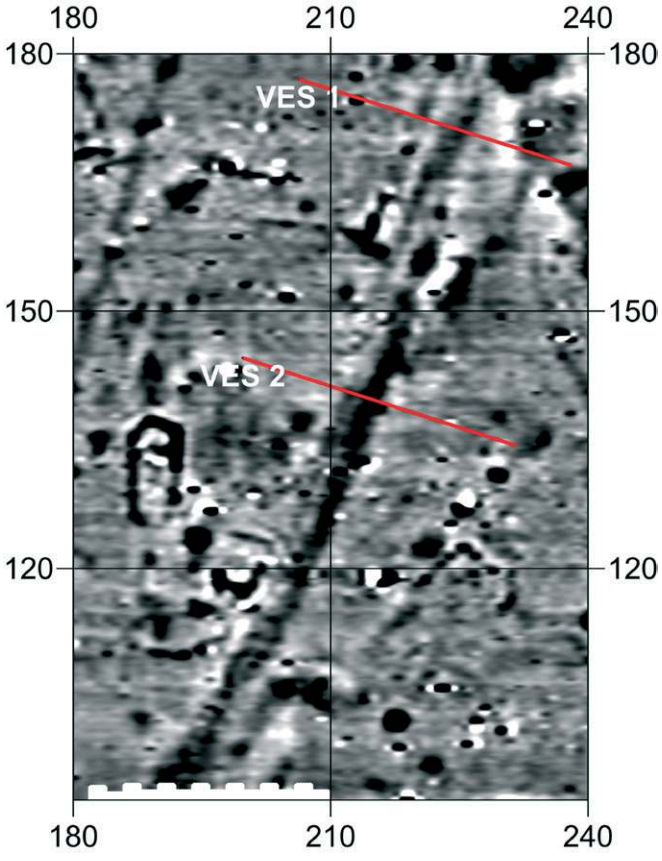
Въз основа на наблюденията през 2017, 2019 и 2020 г. може да се изкаже мнението, че общата площ на античното селище (заедно с територията на З от пътя Кермен – Николаево) надхвърля 550 – 600 дка. В западната му част се откриват и фрагменти от керамика, които въз основа на цвят, повърхност и технологични характеристики могат да се определят като принадлежащи към желязната епоха.

Античното селище е от открит тип. Както и при други антични селища, регистрирани в землищата на Скобелево, Коньово и Младово, то е разположено в най-ниските равнинни части на терена. На практика античното селище е разположено в най-ниските части на местността, максимално близо до основните водоизточници и до широките влажни зони, характерни за района.

През 2020 г. кампанията бе проведена на два етапа – през м. август и през м. ноември.

Геомагнитните измервания бяха направени с двойна конфигурация на флуксгейт градиометъра GRAD 601 на фирмата Barthington, Великобритания. Резултатите са обработени с компютърната програма ArcheoSurveyor на DW-Consulting, Нидерландия.

Допълнително с помощта на резистивиметър 4Point Light HP на фирмата LGM-Lippmann, ФРГ, бяха направени измервания на общо шест профила по метода на непрекъснатото вертикално електрическо сондиране (НВЕС). За ускоряване процеса на полевите измервания бяха използвани многожил-

Обр. 2. Участък на електросъпротивителни профили ВЕС-1 и ВЕС-2 в североизточната част на обекта

Fig. 2. Section of the electrical resistivity profiles VES-1 and VES-2 in the north-eastern part of the site

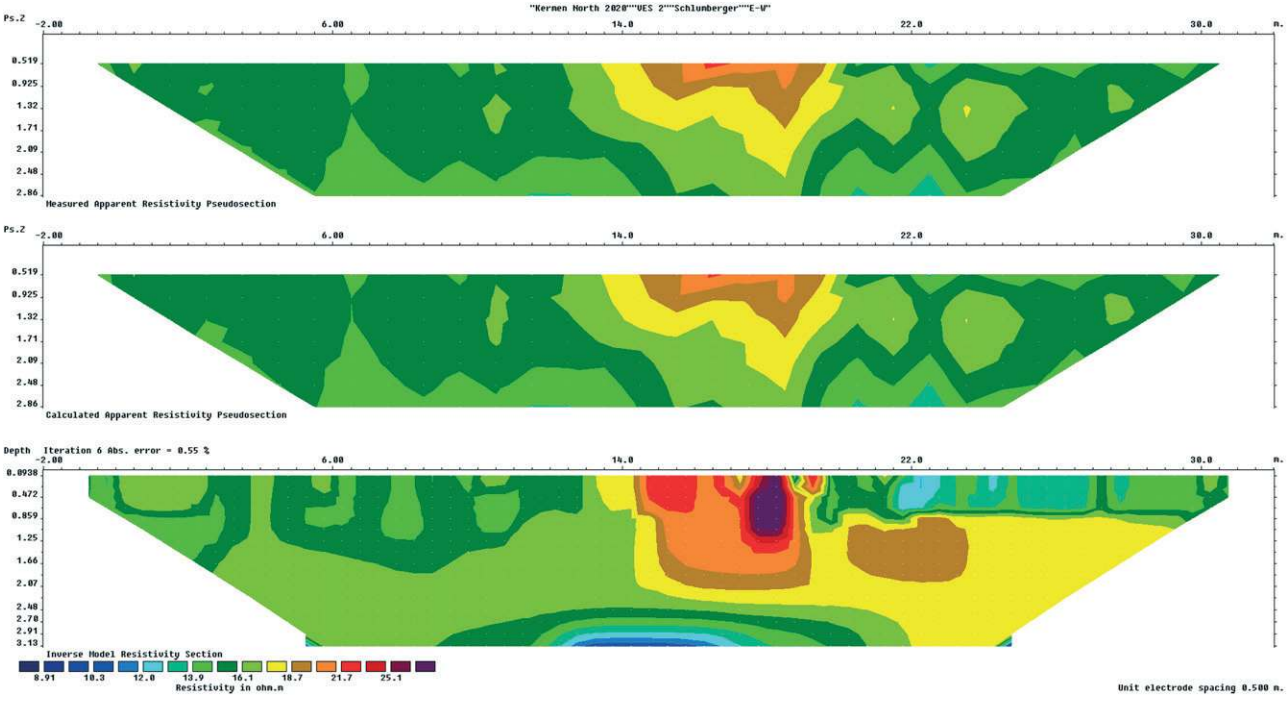
ни кабели и автоматични превключватели. Резултатите са обработени с програмата Res2DInv на Geotomo Software, Малайзия.

През 2020 г. бяха измерени още около 142 дка, с което общата измерена площ от територията на селището достигна около 240 дка.

Въз основа на получените от геомагнитното картиране резултати, на този етап може да бъде направен следният анализ:

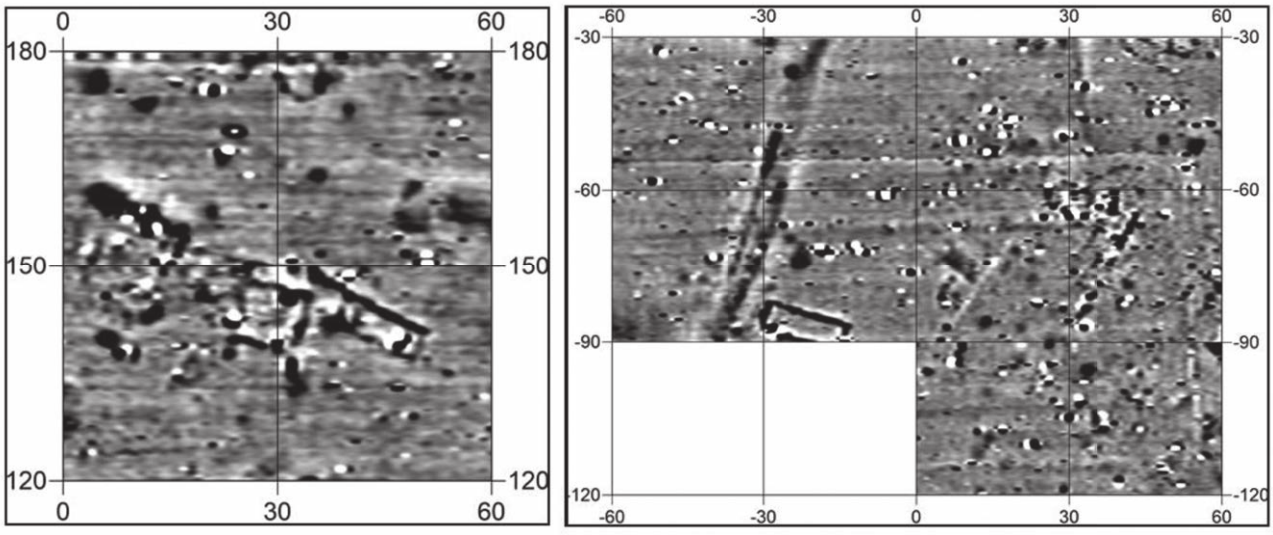
През източната и централна част на измерената площ с посока североизток – югозапад преминават две ясно изразени линейни структури. Продълженията на същите линейни структури бяха установени и в площите, измерени геомагнитно през 2020 г. (обр. 1). Едната от тях (най-общо с посока ЮЗ – СИ – С) изписва меандри и криволичи. Около нея са разположени някои от основните аномалии, интерпретирани като останки от дворове, къщи и ями. В северната си част тази аномалия се разклонява на множество по-малки, също така неравни и с множество завои/меандри аномалии. Втората линейна аномалия е почти идеално права. Посока И – СИ / З – ЮЗ. С цел изясняване на техните характеристики при двете линейни аномалии бяха заложени напречно общо четири електросъпротивителни профила (обр. 1, 2, 4).

Въз основа на резултатите от двумерното инверсионно моделиране на измерванията направени по метода НВЕС, може да се изкаже хипотезата, че първата аномалия принадлежи

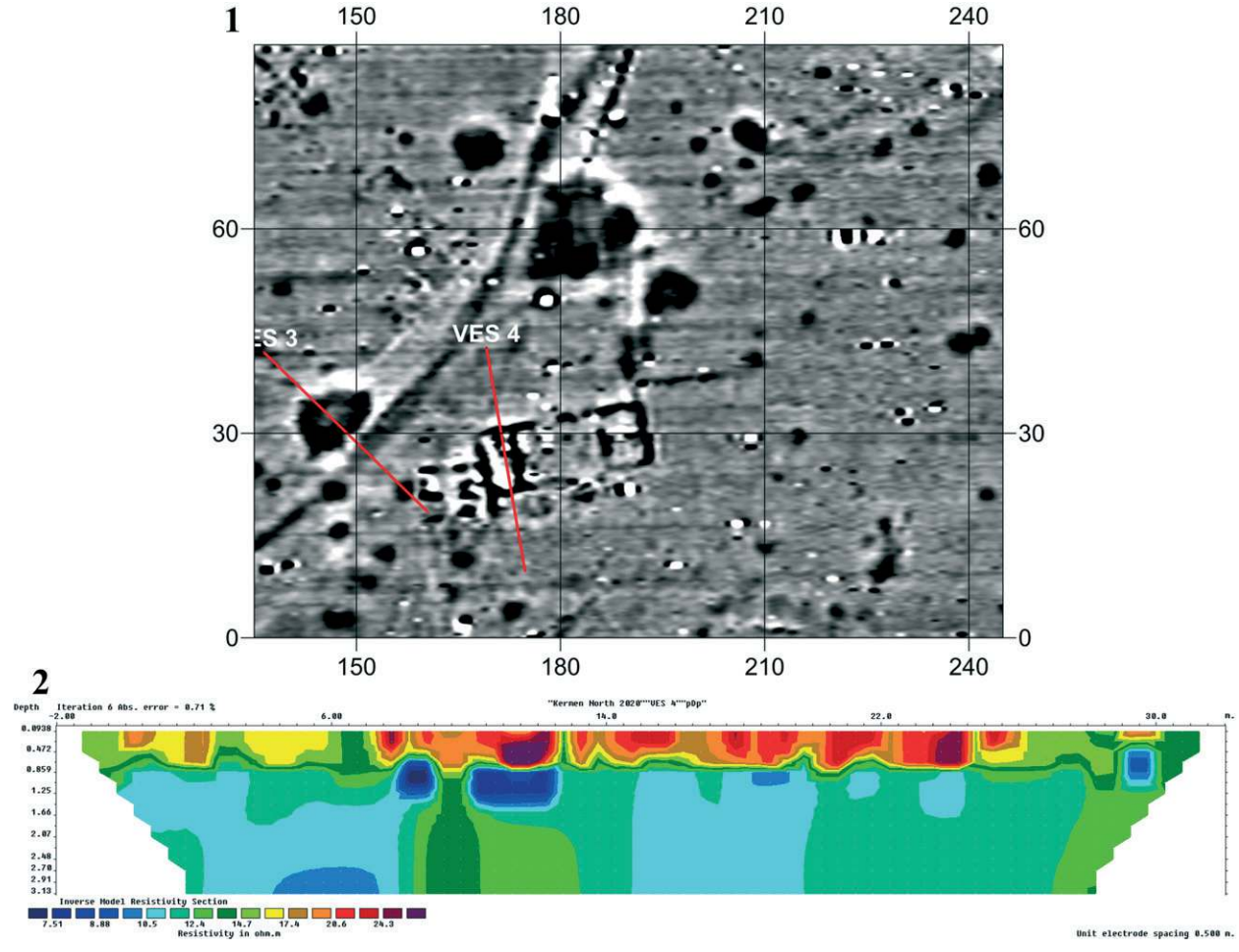
Обр. 3. ВЕС-2 – двумерно инверсионно моделиране на електросъпротивителен профил на линейна аномалия

Fig. 3. VES-2 – two-dimensional invers modeling of the electrical resistivity profile of a linear anomaly

Обр. 4. Резултати от геомагнитното картиране в различни сектори на обекта – планове на предполагаеми жилищни и стопански постройки и концентрации от ями край тях

Fig. 4. Results of the geomagnetic mapping in various parts of the site – layouts of presumed residential and household buildings, and clusters of pits near them

Обр. 5. Жилищен комплекс в централната част на обекта: 1. Геомагнитно картиране; 2. ВЕС-4 – двумерно инверсионно моделиране на електросъпротивителния профил на останките на същата сграда

Fig. 5. Residential complex in the central part of the site: 1. Geomagnetic mapping; 2. VES-4 – two-dimensional invers modelling of the electrical resistivity profile of the remains of the same building

на негатив от съществувал на това място малък воден източник (рекичка, поток), използван за напояване (обр. 2, 3). Около него са разположени някои от основните стопанства от селището.

Двумерното инверсионно моделиране при втората линейна аномалия показва плоска, а не негативна форма. В случая може да се предположи, че тя принадлежи на останки от път с локално значение.

Както и през 2019 г., при широкоплощното геомагнитно картиране бяха регистрирани редица аномалии, които могат да бъдат интерпретирани като останки от стопански и жилищни постройки, оградни стени и дворове, останки от производствена дейност, както и многобройни ями, чиято най-висока концентрация е в районите на останките от сгради и дворове (обр. 1, 4). При останките на една от регистрираните жилищни сгради също бе направено двумерно инверсионно моделиране по метода HBEC. Получените резултати показват ясно основите на сградата и дълбочината, до която са запазени, заедно с прилежащите културни пластове (обр. 5).

Полигоните, заложени за геомагнитно картиране и измерени през 2020 г., бяха разположени основно на С и Ю спрямо основния полигон от 2019 г. В северна посока, на около 100 м от полигона от 2019 г., интензитетът на аномалиите намалява (както и концентрацията на археологически материали на повърхността). В този участък бе достигната северната периферия на античното селище. Регистрирана бе и източната периферия на селищния обект.

Аномалиите, интерпретирани като останки от сгради, са с предполагаем (въз основа на плановите особености) жилищен и стопански характер. Както и при селищните обекти Скобелево 1 и Скобелево 2, различните стопанства са разположени на разстояние едно от друго. Нови останки от стопанства бяха открити основно в южна, западна и югозападна посока (спрямо първия полигон от 2019 г.). Отново отделните стопанства са на разстояние от 30 – 40 / 60 – 70 м до 100 – 120 м едно от друго. Селището категорично се развива на З и ЮЗ спрямо измерените площи. Направеното геомагнитно картиране дава много добра информационна основа за структурата и принципите на вътрешна организация на различните елементи от селището.

Комбинираното прилагане на два основни метода – геомагнитен и електросъпротивителен – даде възможност да се отговори на някои основни въпроси, възникнали в хода на теренната работа.

Литература

Георгиев, Попов, Тонков 2020: П. Георгиев, Х. Попов, Н. Тонков. Широкоплощно геофизическо проучване на антично селище от римската епоха, землище на гр. Кермен. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 1018 – 1021.

Кацарова, Георгиев 2018: В. Кацарова, П. Георгиев. Теренни издирвания в землищата на селата Младово, Коньово и Старо село, Сливенска област. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 658 – 659.

Кацарова, Попов, Тонков 2018: В. Кацарова, Х. Попов, Н. Тонков. Между Августа Траяна и Кабиле. Село от римската епоха в землището на с. Скобелево, община Сливен. – В: Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supplementum VI (2018). Stephanos archaeologicos ad 80 annum professoris Ludmili Getov. София, 2018, 343 – 362.

Попов, Тонков, Георгиев 2016: Х. Попов, Н. Тонков, П. Георгиев. Геофизическо проучване на антично селище в землището на с. Скобелево, община Сливен. – Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 934 – 937.

Попов, Тонков, Георгиев 2017: Х. Попов, Н. Тонков, П. Георгиев. Геофизично издирване на антични вили и селища в землището на гр. Кермен и с. Скобелево, община Сливен. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 745 – 747.

WIDE AREA GEOPHYSICAL SURVEY OF AN ANCIENT SETTLEMENT FROM THE ROMAN PERIOD NEAR KERMEN

Plamen Georgiev, Nikola Tonkov, Hristo Popov

Summary

The field work carried out in 2020 was planned as a continuation of the geophysical survey of the same settlement conducted in 2019. The area that was surveyed is situated to the north of the town of Kermen. The ancient settlement was detected in 2017 and is dated to the 2nd – 3rd c. AD.

Given the results obtained in 2019, it was decided to considerably expand the investigated area to the north, east, and south (fig. 1).

The geomagnetic surveys were carried out with a dual sensor system of the fluxgate gradiometer GRAD 601 of the company Barthington, UK. Additionally, by means of a 4Point Light HP resistivimeter of the German company LGM-Lippmann, measurements along traverses were made using the method of continuous vertical electrical sounding (CVES).

Two clearly outlined linear structures cut across the eastern and the central part of the surveyed area, from NE to SW. There, a total of four transverse resistivity traverses were measured (figs 1, 2, 4). Based on the results from the two-dimensional inverse modeling, it could be presumed that the first anomaly is the sunken bed of a small river or a stream that existed here (fig. 2, 3).

Like in 2019, the wide area geomagnetic survey revealed a number of anomalies that could be interpreted as remains of household and residential structures, enclosure walls and yards, as well as numerous pits with greatest concentration near the detected buildings and yards (fig. 1, 4).

In 2020, new remains from farms were discovered mainly to the S, W, and SW (from the first polygon surveyed in 2019). Again, the individual farms are situated at distances from 30 – 40 / 60 – 70 to 100 – 120 m from one another. Undoubtedly, the settlement continues to the W and SW from the surveyed area.

The integrated use of two principal geophysical methods – geomagnetic and electroresistivity – provided the answers to some major questions that arose in the course of the investigations.

Plamen Georgiev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pl_georgiev@hotmail.com
Nikola Tonkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, tonkov_n@hotmail.com
Hristo Popov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, popovhristo@yahoo.co.uk

№ 102. ТРАКО-РИМСКИ СЕЛИЩЕН ОБЕКТ В М. СВ. ИЛИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРОЙНО, ОБЩ. ЕЛХОВО

Даниела Агре, Деян Дичев, Христо Христов

Проучването на обекта започна през 2014 г. (Агре, Дичев, Христов 2014, 208 – 211). През 2018 г. на обекта бе извършено геомагнитно изследване, картината от което показа, че върху проучената площ се развива архитектурен комплекс с трапецовидна форма с площ от над 35 дка, като основната сграда е около 25 дка. Във вътрешността на комплекса се оформя дворно пространство с площ около 15 дка, като целият двор е бил ограден от колонада. В центъра на двора се локализира кръгла сграда. През 2020 г. започнаха редовните археологически проучвания на обекта с ръководител Даниела Агре – НАИМ – БАН и зам.-ръководители: Деян Дичев – ЕАМ – Елхово, Христо Христов – ЕАМ – Елхово. Една от основните задачи на проучването през сезона беше изясняване характера и хронологията на обекта. Работеше се в няколко сектора: Център, Север, Изток, Изток II и Югозапад (обр. 1).

Сектор Център. Работата бе съсредоточена в проучване на очертаната от геомагнитното изследване кръгла сграда. В заложените девет квадрата са разкрити два успоредни дъговидно извити зида, които са част от кръгла сграда (обр. 2). От вътрешния зид са проучени 21 м дължина, от външния – 14 м. Двата зида са с аналогично изграждане: от ломени варовикови камъни с бяла хоросанова спойка (обр. 3). Вътрешният зид е с ширина 0,86 м, а външният – 0,70 м. Запазени са във височина до 0,75 м. В квадратите чрез осем механични пласта е проучен културен пласт с дебелина 0,75 м, започващ непосредствено под орницата. Той е запълнен с почти плътен килим от деструкции на стените: камъни, фрагменти от керемиди, тухли, хоросан, малък брой фрагменти от битова керамика. Най-масивен е пластът с деструкции, ограничен между двата зида. Към центъра на сградата, оформен от вътрешния зид, пластът от деструкции изтънява. В проучените квадрати бяха открити фибули, пръстени, култови предмети, монети.

Обр. 1. Сектори от обекта, проучени през 2020 г.

Fig. 1. Sectors of the site excavated in 2020

Обр. 2. Кръгъл храм (толос) в централната част на обекта

Fig. 2. Round temple (tholos) in the central part of the site

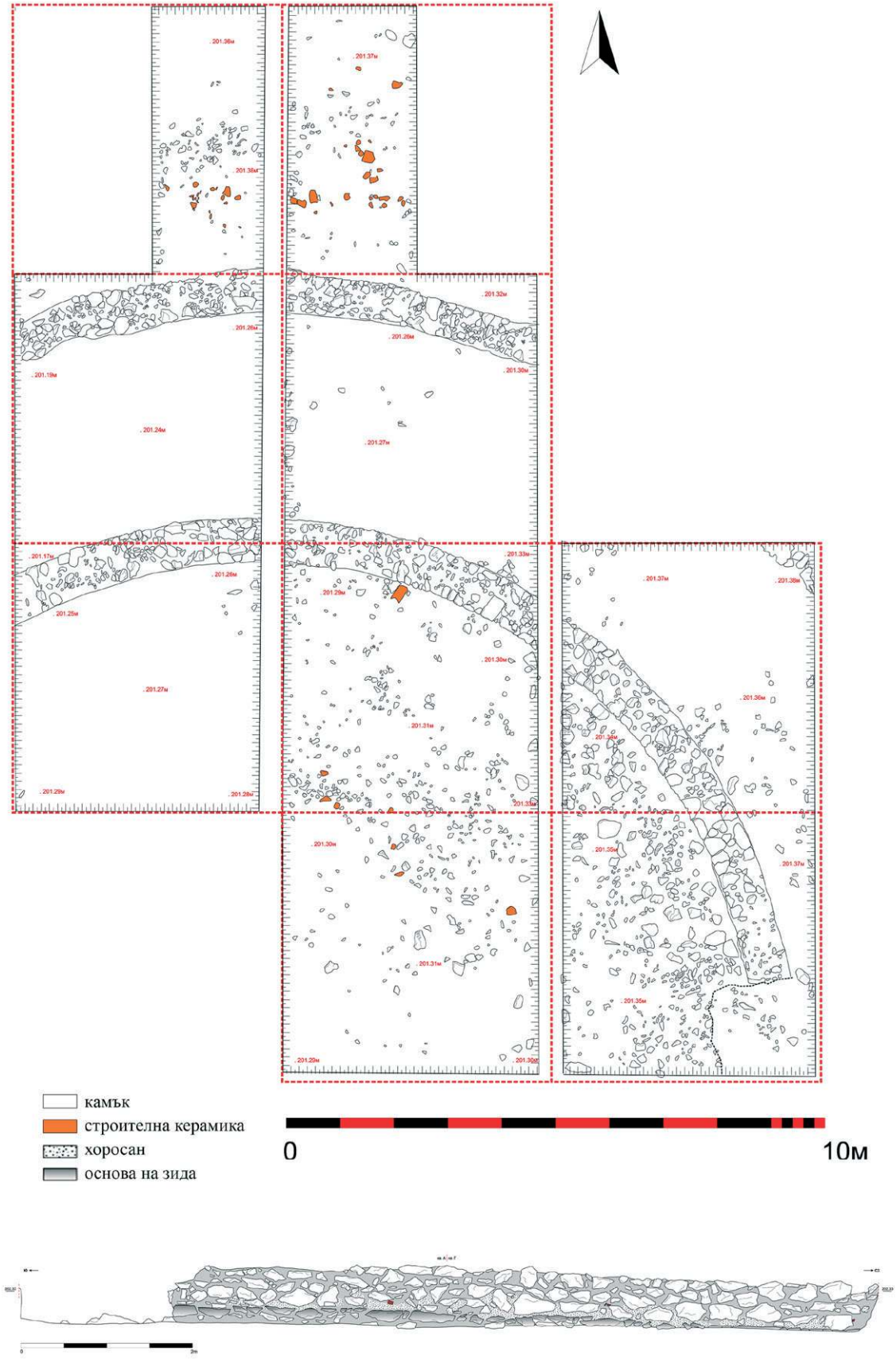
Проучванията на кръглата сграда в централната част на обекта потвърдиха изказаното по-рано от нас предположение за нейното предназначение – става дума за кръгъл храм – толос, с външен диаметър 36 м (Дичев 2019, 724 – 726).

Анализът на материалите от толоса позволява началото на неговото функциониране да бъде поставено най-общо през I в.

Сектор Изток. В сектора са заложени 14 квадрата, в които са проучени три помещения с правоъгълен план и ориентация СЗ – ЮИ, разположени верижно на запад. Зидовете са изградени от необработени камъни със спойката от бял хоросан. Запазени са във височина на субструкцията до 0,90 м. В помещенията са открити различни предмети от бита и култа, мраморни детайли от облицовка на стените, голям мраморен съд, фрагменти от прозоречно стъкло, керамични и стъклени съдове, накити, монети, апликации, бронзови медицински инструменти, стригила и много други находки.

Помещение 4 (кв. Д) е с размери 5,25 × 5,05 м (обр. 4). В него са регистрирани две подови нива, добре разграничени от варова обмазка на праговете на входовете в помещението. Разликата между двете нива е около 0,15 м. Върху долното ниво е открита фрагментирана амфора тип Дресел 24. Върху второто ниво не се откриват материали, спомагащи за поточното му датиране. Двете нива са прерязани от голяма негативна структура – варница (обр. 5).

Помещение 4 е свързано с вход с намиращото се североизточно от него помещение 5 (кв. Ж), проучено частично. В помещението са проучени седем механични пласта от деструкции от стените, отухлени мазилки, керемиди, камъни и хоросан. Върху подовото ниво в помещението *in situ* е открито струпване от големи тежести за стан, голям

Обр. 3. План на проучения участък от толоса и външно лице на вътрешния зид

Fig. 3. Plan of the excavated area of the tholos and outer face of the inner wall

Обр. 4. Сектор Изток – помещение 4 и участък от перистила пред него

Fig. 4. Sector East – room 4 and part of the peristyle in front of it

брой керамични съдове, астрагали, фрагментирани стъклени съдове, фрагменти от прозоречно стъкло, бронзови монети на Септимий Север (193 – 211 г.) и Максим (235 – 238 г.). На този етап от проучването смятаме, че това подово ниво може да се свърже с второто подово ниво в помещение 4.

В кв. Л *in situ* са разкрити керамични тръби, вероятно свързани с канализацията на обекта в този участък.

В сектор Изток бе разкрит и участък с дължина 18,50 м от стилобата, върху която стъпва колонадата на перистила. Открити са три мраморни бази и основите на още три, както и фрагменти от мраморни колони. Разстоянието между базите е 3,30 м.

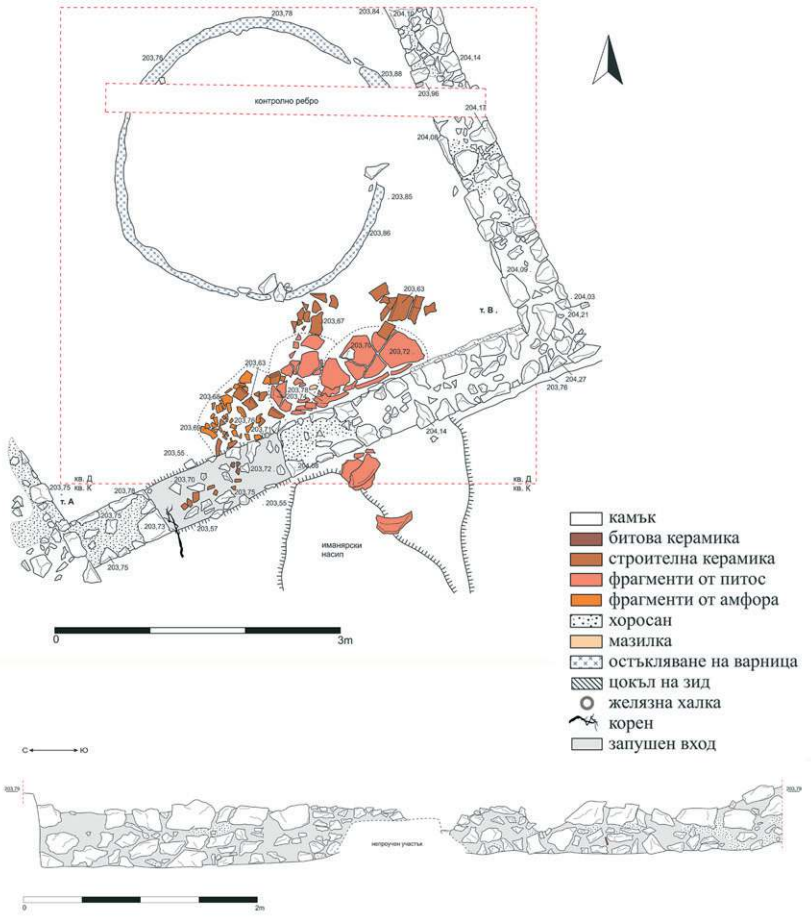
Сектор Изток II. В сектора са проучени шест квадрата. В кв. Б, В и Д са проучени седем механични пласта с дълбочина до 1 м, от които 0,80 м – плътен пласт с деструкции от стените: камъни, хоросан и тухли. Под този пласт е разчистен пласт с дебелина около 5 см, с кафяв цвят и глинеста структура, в който се откриват малък брой керамични фрагменти от римската епоха. Под този пласт започва пласт със сив цвят и пепелява структура, наситен с материали от класическата епоха. Същият пласт извън оградния зид в кв. Д започва непосредствено под орницата и е наситен с керамични материали от класическата епоха. Това предполага, че тази част на обекта е частично вкопана на шкарп в терена, като прерязва по-ранен масивен пласт от периода V – IV в. пр. Хр. В тези квадрати са проучени два зида. Източният зид е с направление ЮИ – СЗ, като от него е разкрит участък с дължина 4,80 м. Той е изграден от ломени камъни със стремеж към подравняване на редовете; спойката е от плътен бял хоросан. Запазен е във височина на субструкцията 0,70 м и ширина 0,60 м. Този зид се явява външна стена на обекта. Вторият зид е с направление СИ – ЮЗ, перпендикулярен на първия и е свързан конструктивно с него. Начинът му на изграждане е аналогичен на първия зид. Той е с дължина 9 м, ширина 0,60 м и запазена височина от 0,35 до 0,70 м; в средата му е документиран вход с ширина 1,30 м. В западния си край този зид е бил свързан с трети зид, който е успореден на зид 1 и перпендикулярен на зид 2. Този зид е изваден изцяло. Зидовете в кв. Д, Б и В оформят две помещения с вход между тях. Прави впечатление, че въпросните зидове са изградени по-прецизно, с влагане на тухла в определени участъци, а хоросанът е много по-плътен. На база на магнитометричното изследване знаем, че помещенията в тези квадрати са част от сграда, която се издава на изток извън общия трапецовиден план на обекта.

В кв. А, Г и Е културният пласт е по-тънък. Тук е проучен пласт с дебелина 0,40 м. Пластовете са почти еднородни, от тъмнокафява пръст с мазна структура. В тях се откриват дребни фрагменти от керемиди и фрагменти от битова керамика от II – III в. В тези квадрати са открити три успоредни зида с направление ЮИ – СЗ, дължина 5,20 м, ширина 0,55 м запазени във височина до 0,35 м. Градежът им е от ломени камъни, споени с бял хоросан. Те принадлежат на помещения от сградата, която се развива в кв. Б, В и Д. Най-западният зид в кв. Е е вътрешният зид на перистила. В кв. Е в зоната на перистила е открит прецизно изработен римо-дорийски капител тип I, датиран във втората половина на I – III в. (Димитров 2004, 221 – 222).

Сектор Север. В сектора са проучени пет квадрата. Подово ниво бе достигнато в кв. Ж и кв. З. В кв. Ж са проучени седем механични пласта с обща дълбочина 1,05 м. Най-горният пласт е с дебелина 0,70

м и е зает изцяло с деструкциите на стените: ломен камък, хоросан, фрагменти от тухла. Непосредствено под този пласт следва плътен пласт с дебелина около 0,30 м с деструкции от керемиди, въглени и пепел, голям брой железни гвоздеи. След вдигането на този пласт е разкрит пласт с дебелина 3 – 5 см от пепел и въглени, намиращ се непосредствено върху подовото ниво, което е от плътна, отхулена от опожаряването глинеста пръст. Върху него са открити няколко фрагмента от съдове, изработени на колело, с обща датировка II – III в. В този квадрат е локализиран СИ ъгъл на оградния зид на обекта.

В кв. З е проучен пласт с дебелина около 0,40 м. След първи механичен пласт се очертаха деструкции от керемиди с дебелина на пласта около 0,25 м. След вдигането му се достигна до подовото ниво, в което опожаряването е значително по-слабо спрямо това в кв. Ж. В квадрата са разчистени *in situ* голям брой керамични съдове (цедки, паници, блюда, импортни амфори), желязна лампа, теракота. Анализът на този материал позволява датирането му в края на II – средата на III в.

Обр. 5. План на помещение 4 и западно лице на западната му стена

Fig. 5. Plan of room 4 and western face of its western wall

Сектор Югозапад. В сектора са проучени три квадрата. В кв. В е разкрита част от източната стена на помещение, което се развива западно от нея. Стената е ориентирана СЗ – ЮИ, запазена височина 0,35 и ширина 1,10 м. Градежът е от ломени камъни със спойка от малко количество бял хоросан. Южно пред стената, в кв. А е разкрита площадка от тухли. Аналогични площадки на обекта бяха открити през 2014 г. В тези два квадрата е открит голям брой железни инструменти, както и бронзови монети на Фаустина Млада (145 – 170 г.) и Комод (180 – 192 г.).

В два сектора на обекта, в пласт със сив цвят и пепелива структура, е открито голямо количество фрагментирана монохромна керамика, импортна чернофирнисова керамика, монети на Парион от 480 г. пр. Хр., на Филип II, фибула от V – IV в. пр. Хр., както и керамика, изработена на ръка, от V – IV в. пр. Хр. Структури от този период през сезона не са открити. Резултатите от проучванията през сезона позволяват изграждането на обекта да се отнесе към I в. Той функционира през II в. и окончателно е унищожен около средата на III в., вероятно по времето на готските нашествия. Бъдещите проучвания на обекта ще позволят прецизиране на хронологията му и по-точното изясняване на неговия характер.

Литература

Агре, Дичев, Христов 2015: Д. Агре, Д. Дичев, Х. Христов. Археологически разкопки на селищен обект в м. Манастирчето – Св. Илия, край с. Стройно, община Елхово. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 208 – 211.

Димитров 2004: З. Димитров. Типология на архитектурните детайли в Долна Мизия и Тракия през римската епоха (I – III в. сл. Хр.). – В: Р. Иванов (ред.). Археология на българските земи. Т. I, София, 2004, 203 – 256.

Дичев 2019: Д. Дичев. Геофизични проучвания на обект в м. Манастирчето – Св. Илия в землището на с. Стройно, общ. Елхово. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 724 – 726.

THRACO-ROMAN SETTLEMENT SITE IN ST. ILIYA LOCALITY IN THE LAND OF STROYNO VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY

Daniela Agre, Deyan Dichev, Hristo Hristov

Summary

In 2020, the excavations were carried out in sectors Centre, North, East, East II and South-west. In the Centre sector, the work was focused on the study of the circular building outlined by the geomagnetic survey. Two concentric curved walls, which are part of the building, were revealed. Both walls have a similar construction: quarry limestone with white mortar bonding. The walls are preserved up to a height of 0.75 m. The cultural layer was 0.75 thick and consisted of debris from the walls: stones, fragments of tiles, bricks, mortar, and a small number of fragments of household ceramics. Several bronze fibulae, iron rings, cult objects and bronze coins were found. The excavations have confirmed the hypothesis that this is a round temple (*tholos*). The analysis of the materials from the *tholos* allowed dating the beginning of its functioning to the 1st c. AD in general.

In sector East, three rooms with a rectangular plan and NW – SE orientation, arranged in a row to the west, were discovered. The walls are built of quarry stones with white mortar. They are preserved up to a height of 0.90 m. A section with a length of 18.50 m from the stylobate, on which the colonnade of the peristyle stepped, was discovered. Three marble bases and the foundations of three more were found, as well as fragments of marble columns. The distance between the bases is 3.30 m.

The results of the 2020 excavations allowed dating the construction of the site to the 1st c. AD. It was functioning in the 2nd c. and was finally destroyed around the middle of the 3rd c., probably during the Gothic invasions. Future studies of the site will allow refining its chronology and clarifying its character.

Daniela Agre, daniela.agre@abv.bg
Deyan Dichev, Ethnological and Archaeological Museum – Elhovo, 4 Shipka Str., 8700 Elhovo, dejan.dichev@abv.bg
Hristo Hristov, Ethnological and Archaeological Museum – Elhovo, 4 Shipka Str., 8700 Elhovo, hryhr@abv.bg

ЕЗИЧЕСКИ И РАННОХРИСТИЯНСКИ КУЛТОВИ КОМПЛЕКСИ

№ 103. ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ВРАЦА

Нарцис Торбов, Мария Христова-Пенкова, Александра Петрова

Археологическото проучване, проведено с финансови средства на Община Враца, протече от 15.07. до 24.08.2020 г., в продължение на 25 работни дни.

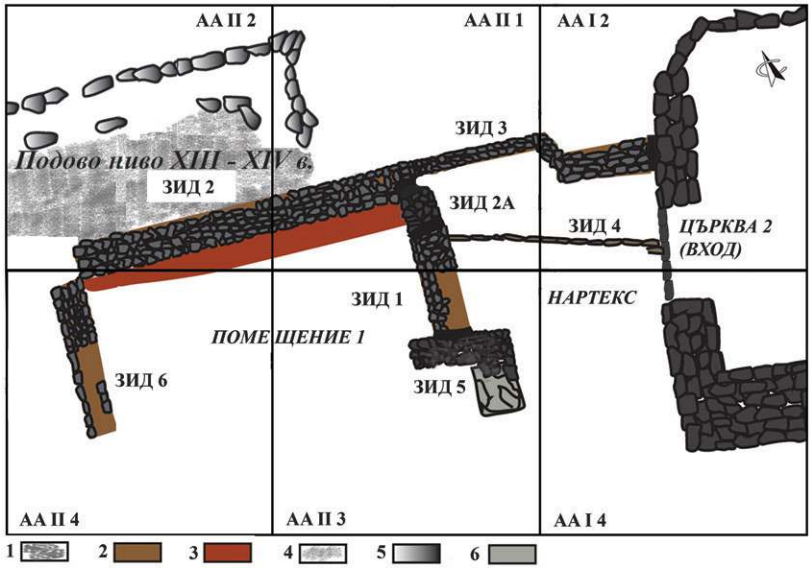
Проучването бе осъществено от екип със зам.-ръководител д-р Мария Христова-Пенкова, гл. ас. в ИЕМПАМ – БАН; член на екипа – Александра Петрова, РИМ – Враца; научен консултант – проф. д-р Борис Борисов.

Основната цел на проучването през 2020 г. бе разкриването на археологически структури в кв. ААІ4, ААІІ1, ААІІ3, ААІІ4 (обр. 1). Обозначаването на разкритите структури по-долу е съгласно работната номерация за 2019 и 2020 г.

В рамките на кв. АА II 3 бе разкрит зид 5 (обр. 1). От него е запазена част от суперструкцията и субструкцията. Той е изграден от камъни с хоросанова спойка и има приблизително същите размери и структура като проучената през миналия сезон част от зид 2 – зид 2А (обр. 1). Вероятно зид 2А и зид 5 представляват два пиластъра, разположени западно от входа на Църква 2, които са синхронни с нейното изграждане. Те са оформяли покрито пространство – нартекс, достъпно от север, юг и запад, през което се е влизало в храма през първия етап на изграждане.

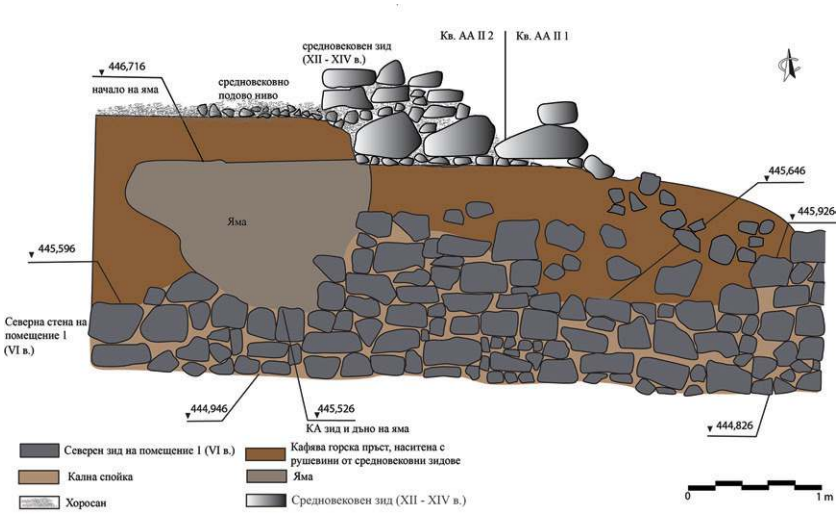
По-късно към тези два пиластъра е долепен на фуга зид на калова спойка – зид 3 (обр. 1). Той бе проучен и документиран през 2019 г. Пространството между пиластрите също е затворено със зид 1 на калова спойка (разкрита суперструкция) (обр. 1). Той бе проучен и документиран през 2020 г. Вероятно зид 1 и зид 3 оформят помещение с вход от юг от втория етап на изграждане на църквата.

Западно от него се развива помещение 1, чиято функция остава неясна. То е ограничено в западна посока от зид 6 на калова спойка (обр. 1). Помещението е проучено през 2020 г. и може да бъде отнесено към третия етап на изграждане и оформяне на архитектурния комплекс около Църква 2. Изцяло е разкрито вътрешното лице на северната стена на това помещение – зид 2 (суперструкция) (обр. 2) и частично запазените западна и източна стени – зид 1 (суперструкция), зид 5 и зид 6 (суперструкция) (обр. 1). Южната му стена се е свлякла предвид денивелацията на склона и свлачищните процеси.

Обр. 1. Общ план на археологическите структури, проучени през 2020 г.: 1. Хоросанова спойка; 2. Калова спойка; 3. Отухлено подово ниво; 4. Хоросаново подово ниво; 5. Зид от XII – XIV в.; 6. Материкова скала

Fig. 1. General plan of the archaeological structures studied in 2020: 1. Mortar binder; 2. Mud binder; 3. Burnt floor level; 4. Mortar floor level; 5. Wall from 12th – 14th c.; 6. Bedrock

Обр. 2. Южно лице на зид 2 и разположените над него средновековни зид и подово ниво

Fig. 2. Southern face of wall 2 and the medieval wall and floor level situated above it

От зид 4 е запазена само субструкцията (обр. 1). През 2019 г. е разкрита само едната му страна, поради опасност да бъде застрашена целостта на зид 3. Зидът вероятно е от сграда, изградена преди построяването на късноантичната църква от VI в., тъй като е разположен под банкета на нейната западна стена с входа. Църква 2 и комплексът, развиващ се западно от нея, вероятно са предшествани от сграда, чието съществуване е засвидетелствано единствено от проучения в субструкция зид 4. За момента неговото проследяване е невъзможно поради наситеността от структури в този участък и етапа, достигнат при тяхното проучване.

През 2020 г. бяха проучени две структури, разположени западно от входа на църквата. Тяхното

разкриване обогатява информацията за хронологията на изграждането на храмовия комплекс (обр. 1). Вероятно първоначално е изградена Църква 2 с покрит нартекс от запад, отворен на юг, север и запад (етап 1). По-късно това пространство е затворено от север и запад (етап 2). Едновременно с него или малко по-късно е оформено допълнително помещение 1 от запад, чиято функция остава неизяснена до момента (етап 3). Тези преустройства са осъществени през VI в., съгласно данните от монетните находки.

По време на проучването през 2020 г. бяха открити 30 находки. От особено значение като датиращ материал са бронзовите монети от времето на императорите Юстиниан (527 – 565 г.) и Юстин II (565 – 574 г.). Намерени са също оловни тежести за рибарска мрежа, ключове от желязо и бронз, част от везна от бронз, бронзови екзагии и фрагменти от стъклени съдове от ранновизантийската епоха.

Проучените зидове от помещение 1 и екзонартекса са подложени на влиянието на есенните и пролетни дъждове, както и натрупването на сняг през зимата. Това обстоятелство наложи те да бъдат укрепени чрез подреждане на полиетиленови чували, напълнени с пръст. Зидовете и подовото ниво са покрити с геотекстил.

STUDY OF A LATE ANTIQUE CHURCH IN GRADISHTE LOCALITY, WEST OF VRATSA

Nartsis Torbov, Maria Hristova-Penkova, Alexandra Petrova

Summary

In the course of the study in 2020, two structures located west of the church entrance were studied. Their discovery enriches the information about the chronology of the construction of the temple complex. Probably, Church 2 was originally built with a roofed *narthex* from the west (stage 1), open to the south, north and west. Later, this space was closed (stage 2), with walls from the north and west (fig. 1). Simultaneously with this transformation or a little later, an additional space – room 1 – was formed to the west (stage 3), the function of which remains unclear until now (fig. 1). These construction activities were carried out in the 6th c., according to the coins found.

During the study in 2020, 30 small finds were found and recorded in the field inventory book. The bronze coins from the time of Justinian I (AD 527 – 565) and Justin II (AD 565 – 574) are of particular importance as a dating material. Lead weights for fishing net, iron and bronze keys, part of a bronze scale, bronze *exagia* and fragments of glass vessels from the early Byzantine period were also found.

In order to prevent damage of the revealed structures, caused by atmospheric conditions, the unearthed walls of room 1 and the *narthex* were protected according to the site preservation requirements.

Nartsis Torbov, Regional Historical Museum – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, natorbov@abv.bg
Maria Hristova-Penkova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, mariachristova@abv.bg
Aleksandra Petrova, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, aleksandrapp@abv.bg

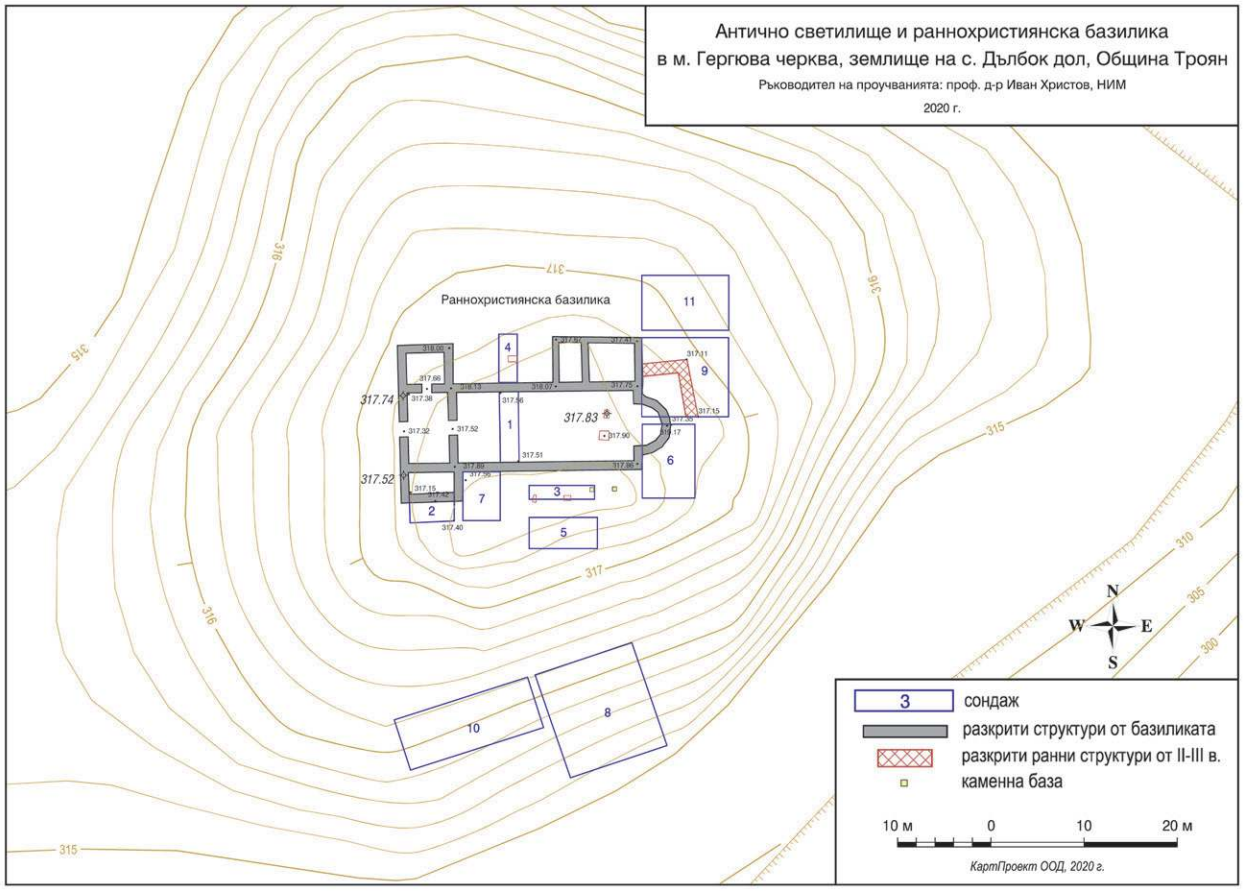

№ 104. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РИМСКО СВЕТИЛИЩЕ И РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА В М. ГЕРГЮВА ЧЕРКВА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ДЪЛБОК ДОЛ, ОБЩ. ТРОЯН

Иван Христов

Базиликата е разположена между троянските села Ломец и Дълбок дол, в м. Гергюва черква (318,50 м н. в.), на левия бряг на р. Осъм. Отдалечена е на 1 км южно от кастела Состра, върху малко платовидно възвишение.

Забелязана е от д-р Г. Китов през 1979 г., по време на проучванията на могилния некропол в едноименната местност. Според него местността носи името на старинна църква или параклис, чиито развалини са забелязани в близост до могила № I от некропола (Китов 2003, 73).

Обр. 1. План на обекта и разположение на сондажите

Fig. 1. Plan of the site and location of the trial trenches

През месец юли 2003 г. стартират археологически проучвания под ръководството на д-р Иван Христов (НИМ). Топонимът подсказва името на християнския храм, под чиито основи е регистриран по-ранен пласт от II – III в., свързан вероятно с по-старо светилище (Христов, Бинев 2003, 73 – 78; Христов 2007, 68 – 70).

Проучена е трикорабна базилика с една полукръгла апсида, притвор и три допълнително прилепени помещения от северната ѝ страна. Дължината на наоса е 24,30 м, ширината – 9,5 м. Ширината на притвора достига 9,5 м, а дължината му е 6 м. Съотношението между ширината и дължината на наоса е 2:5. Проучената базилика спада към т. нар. базилики с дървен покрив, едноделен олтар и дълъг наос. Базиликата в м. Гергюва черква е била построена на средищно място, сред регистрирани късноантични поселения в долината на р. Осъм, в близост до кастела Состра и предполагаемото разклонение на античния път за Никополис ад Иструм. Сложната ѝ архитектурна организация (изграждането на допълнителни помещения за обслужване на ритуала) предполага тя да е заемала основно място в религиозния живот на крайпътния комплекс през IV – V в. Базиликата е била разрушена по време на хунските нашествия в края на V в. Преизползвана е през средните векове.

През месеците август и септември 2020 г. продължиха археологическите проучвания в района на базиликата, като основните цели на екипа на НИМ бяха археологическо проучване на предполагаеми структури на светилище от II – III в. под основите на базиликата, както и проучване на южната периферия на базиликата.

Бяха заложени общо 10 сондажа на площ от 200 кв. м (обр. 1, 2).

Сондажите бяха разположени от север, изток и юг на църквата, както и един в самия наос. Всички те се характеризират с малка дълбочина поради факта, че храмът е бил построен върху скална повърхност, доминираща в най-високата и равна част на м. Гергюва черква.

Основните резултати от разкопките кореспондират с поставените научни задачи в програмата на проучванията. Открити са следи от предполагаемо по-ранно светилище от II в. и са документирани нови детайли от плана на раннохристиянския храм.

Обр. 2. Базиликата, поглед от изток

Fig. 2. The basilica, view from east

Обр. 3. Останки от олтар (II – III в.)

Fig. 3. Remains of an altar (2nd – 3rd c. AD)

Следи от предполагаемо светилище на Херакъл от II – III в. Още през 2003 г. на площ от 120 кв. м под подовото ниво на страничните северни помещения на базиликата са открити монети от II в., фрагменти от керамични съдове, изработени на ръка, и глинени обмазки, които са интерпретирани като следи от по-ранно светилище на това място. През 2020 г. следи от по-ранна култова дейност са регистрирани в сондажи 6 и 9, разположени източно от апсидата на храма. Върху достигната неравна скална основа са намерени фрагменти от червенолакови съдове, фрагменти от стъклени съдове, въглени, късове желязна руда, три сребърни денара на императорите Веспасиан, Траян и Хадриан, бронзова монета от началото на III в. и посребрен антониниан на император Аврелиан. Особено показателни за идентифицирането на предполагаемото езическо светилище са фрагментите от мраморни оброчни плочки сред които се откроява един с надпис. Надписът, според Николай Шаранков, се чете като: Θεῷ Ἡρακλ[εῖ – - -?] | εὐχήν / „На бог Херакъл – оброчен дар“. Като палеография се датира в края на II – първата половина на III в. За съжаление липсата на земна маса в дълбочина и плитко разположеният скален гребен, върху който е била построена църквата през IV в., са предпоставка по-ранните материали и предполагаеми структури да са били унищожени и масово разнесени на терена при построяването на християнския храм. Единствената запазена структура в сондаж 9, датираща от периода преди построяването на базиликата, представлява части от северната и източна стени на примитивен олтар. Документирани са основи, състоящи се от дребни ломени и обли речни камъни, изпълняващи ролята на подложка върху неравния терен във връзка с развитието във височина на структура, изградена от плет и покрита с керемиди. Предполагаемите размери на олтара са 6 × 8 м (обр. 3).

В контекста на откриването на по-ранните археологически материали трябва да се вземе предвид, че м. Гергюва черква в Античността е била място с концентрация на паметници – надгробни могили от II – III в., некропол от саркофази и плоски зидани гробове, локализиран в самия край на проучванията през 2020 г. Всички те са разположени от двете страни и в непосредствена близост до трасето на римския път Ескус – Филипополис. При извършени теренни наблюдения по време на разкопките бе локализирано трасето на пътя в обработваем земеделски участък на 300 м западно от църквата. Пътят е бил с широчина 7 м и е видимо продължение на проучения участък пред източната крепостна стена на кастела Состра.

Бележки върху плана на раннохристиянската базилика. През 2003 г. северно от преддверието на храма бе проучено квадратно помещение с масивни зидове. Зидове от симетрично разположено такова бяха заснети и южно от преддверието. През 2020 г. продължи проучването на южното помещение. В сондаж 2 бе разкрит южен зид с дебелина 0,70 м, запазен в субструкция и изграден от

плочести камъни и тухли, обилно споени с бял хоросан. Новоразкритият зид затваря помещение с външни размери 6,8 × 3,20 м и има ширина 0,80 м. Помещението е свързано конструктивно с основния зид на нартекса. В него, за съжаление, е открита само една медна късноантична монета от IV в.

Може да се предположи, че тези две помещения са кули, интегрирани към основния корпус на храма от запад. Макар и условно, Нели Чанева-Дечевска приема, че „Св. София" в София, както и църквите в Бухово и Иваняне (Софийско), с. Струмско (днес част от Благоевград), м. Джанавар тепе (Варненско), с. Дебрен, (Гоцеделчевско) и др. са имали на западната си фасада двойка кули (Чанева-Дечевска 1999, 97 – 100). Конкретното предназначение на кулите не може да се определи, но изследователката допуска, че в тях са се помещавали стълбите, водещи за галерийния етаж. Може да се предположи, че в неспокойни времена кулите са изпълнявали и защитни функции. Съществуват варианти те да са служели също като наблюдателници, съкровищници или камбанарии.

При разкопките в южната периферия на църквата, в сондаж 3 и източно от него бяха открити две колонни бази, разположени в линия на отстояние 1,90 м южно от южния зид на кораба. Те са фундирани непосредствено над скална основа и стерилна светлокафява горска почва. Плинтът на базите е нивото на запазено ходово ниво от плочести камъни. Предполагам, че се касае за локализирането на странична открита галерия/преддверие с колонада. Известно е, че броят на църквите със странични преддверия по българските земи е значителен. Преддверията са изграждани най-често от юг, за да се използва по-доброто изложение. Някои странични преддверия са оформени с монументални портици и като най-близък паралел, при това и географски, може да се посочи базилика № 2 в околностите на гр. Плевен (Митова-Джонова 1979, 57).

Църквата в м. Гергюва черква е изградена в средата на IV в. и функционирането ѝ в следващите епохи се датира единствено според монетния материал. През изминалия археологически сезон са открити монети от V в. и две монети на император Юстиниан I (фолис и половин фолис), медна средновековна монета със скифатна форма.

При разкопките бяха разчистени от растителност големи площи по южния склон на м. Гергюва черква и бяха заложени два сондажа – 8 и 10, върху сравнително равна тераса на южния склон, преди стръмния бряг на платото. И при двата, които обхващат площ от 130 кв. м, бе достигнат стерилен пласт от скала и светлокафява пръст непосредствено под хумусния пласт. В заключение може да се посочи, че църквата, посветена вероятно на св. Георги, е била самостоятелна култова структура в иначе богатия югозападен район на крайпътния комплекс Состра на пътя Ескус – Филипополис.

Литература

Китов 2003: Г. Китов. Некрополите на Состра. – В: Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Том 1, Велико Търново, 2003, 72 – 140.

Митова-Джонова 1979: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Плевенски окръг. София, 1979.

Христов 2007: И. Христов. Светилища на траките в Централен Хемус. Велико Търново, 2007.

Христов, Бинев 2003: Ив. Христов, М. Бинев. Раннохристиянска базилика в м. Гергюва черква. – В: Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Том 1, Велико Търново, 2003, 73 – 78.

Чанева-Дечевска 1999: Н. Чанева-Дечевска. Раннохристиянската архитектура в България IV – VI в. София, 1999.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN SANCTUARY AND AN EARLY CHRISTIAN BASILICA IN GERGYUVA CHERKVA LOCALITY, LAND OF DALBOK DOL VILLAGE, TROYAN MUNICIPALITY

Ivan Hristov

Summary

The basilica is situated between the villages of Lomets and Dalbok dol, Troyan municipality, in the locality of Gergyuva Cherkva (the toponym means 'church'), on the left bank of Osam River (318.50 m.a.s.l.). It is located 1 km south of *castellum Sostra*, on a small plateau.

The basilica was identified for first time by G. Kitov in 1979, during the excavations of the mound necropolis in the same area. In July 2003, archaeological excavations were conducted under the direction of I. Hristov.

A three-nave basilica with a semicircular apse, a *narthex* and three additional rooms on its northern side has been studied. The nave is 24.30 m long and 9.5 m wide. The basilica belongs to the group of so-called basilicas with wooden roof, a single-part altar and a long nave.

In August and September 2020, the archaeological excavations of the basilica were resumed, and the main goals of the NHM team were to carry out an archaeological survey of presumed structures of a 2nd – 3rd c. AD sanctuary located beneath the basilica, as well as to explore the southern part of the basilica.

A total of 10 trial trenches were laid in an area of 200 m^2 (figs 1, 2).

The main results of the excavations correspond to the objectives of the research programme. Traces of a supposedly earlier sanctuary from the 2nd c. have been found (fig. 3), and new details of the layout of the early Christian church have been documented.

Ivan Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, ivchristov70@abv.bg

№ 105. РАННОВИЗАНТИЙСКИ СКАЛЕН СКИТ В М. ДЪЛБОКА, ОБЩ. КАВАРНА

Боян Тотев

През 2020 г. в м. Дълбока, община Каварна, продължи проучването на скалния манастир, намиращ се в югоизточното подножие на късноантичната крепост Тимум. Тук през 2019 г. бяха фиксирани частично унищожените при строителни дейности останки от разположен на поне три нива късноантичен и ранносредновековен скален скит, съществувал през периода от IV – VI в. (Тотев и др. 2020, 1025 – 1029).

Обр. 1. Скален манастир – втори етаж

Fig. 1. Rock monastery – second floor

Спасителните разкопки започнаха след строителни дейности, застрашаващи недопроучени части от археологическия комплекс. Условията на работа бяха определени от два основни фактора: природни – разположение под надвиснал над морето стръмен склон със свлачищен характер, и антропогенни – драстично променяне на ландшафта при изграждане на кухненски блок със съпътстващи дейности по укрепване на склона. В резултат на това, археологическите проучвания се проведоха в необичайни условия. Основните дейности бяха концентрирани в периметър от 2 – 3 м, рязко ограничен между дълбок няколко метра изкоп с нестабилни краища и плитко фундирана каменна стена, поддържаща надвисналия склон. Достъпът до проучваните площи се осъществяваше по импровизирани дървени мостове от плоскости (обр.

1). Опасността от сериозни инциденти ограничи до необходимия минимум площта на археологическото проучване, като за обезопасяване бяха използвани въжета и алпийска техника. Обектът представлява верижна структура от третото ниво (втория етаж) на манастирския комплекс. През 2019 г. бяха разкрити запазени части от три помещения от нея в югозападната част на археологическия комплекс (обр. 2). Поради невъзможен достъп тогава недопроучени останаха други четири. Всички те са били запълнени и допълнително подравнени от строителите с обратен насип и еднородна на терена субстанция. Границите на структурите бяха фиксирани по запазените следи в профила на дълбокия южен изкоп откъм новопостроената кухня, от плочата на която бе осъществяван подходът към проучваните последни структури (помещения) № 4 – 8 на втория етаж.

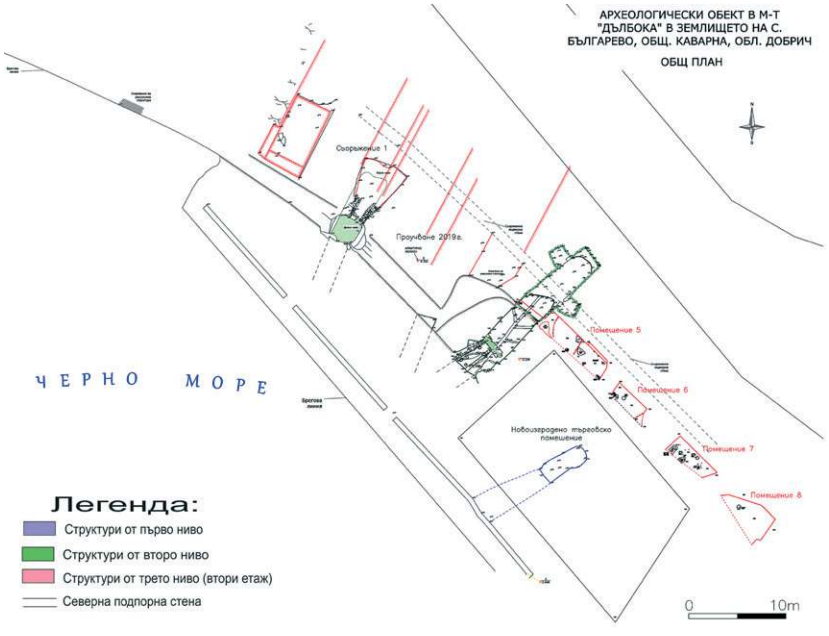
Структура № 4 (обр. 3) е разположена непосредствено над скалния параклис. Запазена е незначителна част от нея. Има издължена форма с неустановени размери, които могат да се проследят в посока североизток – югозапад на дължина не повече от няколко метра. Ширината в проучвания участък варира в рамките на 3,0 – 3,5 м, а височината в рамките на 1,0 – 1,2 м. Запазената дължина не беше проследена поради опасност от повреди по тавана на намиращия се непосредствено под структурата скален параклис. Между източната стена на структура № 4 и западната стена на отстоящата на 1 м структура № 5 се разкриха останките от проход. Характерно за структури № 5 и № 4 са тяхните сходни форма, ориентация и ниво на вкопаване.

Структура № 5 (обр. 3) е почти два пъти по-широка, със запазена височина около 1,20 м и изследвана дължина на разположените в посока север – юг сте-

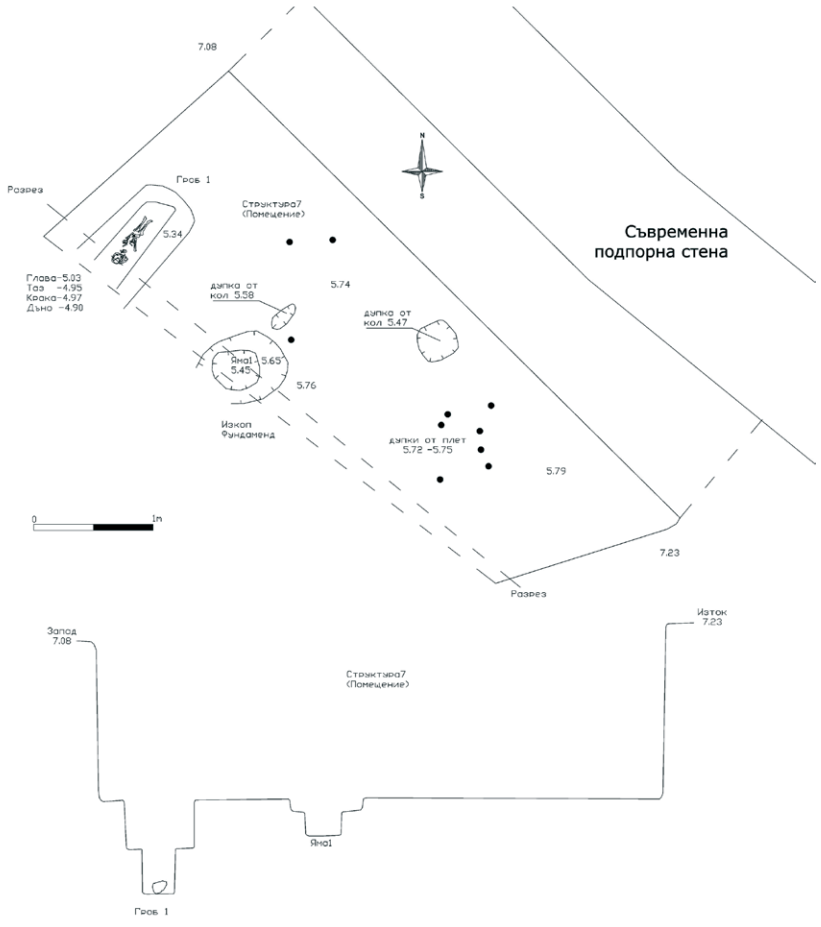
Обр. 2. Структури № 1 и 2, тераса III – западна част от верижно помещение (автор М. Вълчев)

Fig. 2. Structures Nos 1 and 2, terrace III – the western part of a chain-arranged room (author M. Valchev)

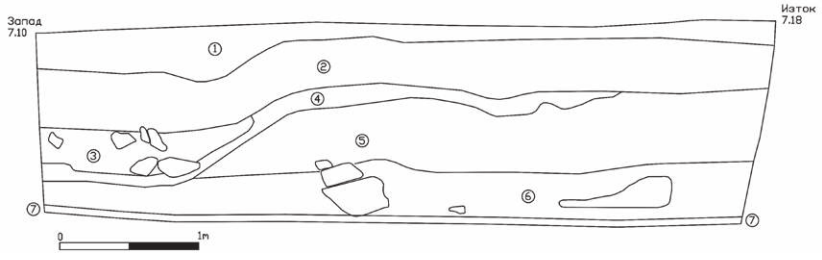
Обр. 3. Скален манастир – общ план (автор М. Вълчев)

Fig. 3. Rock monastery – general plan (author M. Valchev)

Обр. 4. Структура № 7 – план и разрез (автор. М. Вълчев)

Fig. 4. Structure No. 7 – plan and cross-section (author M. Valchev)

Обр. 5. Структура № 7 – северен профил (автор. М. Вълчев): 1. Съвременен насип; 2. Обратен варовиков насип; 3. Пласт от кафява глина; 4. Пласт с рушевини от тавана; 5. Наносен пласт; 6. Културен пласт от Късната античност; 7. Глинест слой върху пода

Fig. 5. Structure No. 7 – northern profile (author M. Valchev): 1. Modern embankment; 2. Limestone backfill; 3. Layer of brown soil; 4. Layer with debris of the ceiling; 5. Silt layer; 6. Cultural layer from Late Antiquity; 7. Clayey layer above the floor

ни 1,25 – 1,30 м. Тя е надлъжно разделена на две от оформена в льоса подпорна преграда с максимално разкрита ширина 0,90 м. Вероятно преградата е разграничавала две части: помещение № 5А (с ширина 4 м) и помещение № 5Б (с ширина 2,50 м). В северна посока проучването на структурата беше ограничено поради реалната опасност от подкопаване на плитко фундираната подпираща склона каменна стена, която пресича съоръжението. Въпреки фрагментарното проучване всички разкрити елементи оставят впечатлението за първоначална единност на структури № 4 и 5. Заедно с широката над 3 м структура № 4, структурите № 5А и 5Б оформят разреза на триделно помещение (вероятно унищожена от строителите църква със същата ориентация, както тази на намиращия се отдолу скален параклис). Следи от следхрамов период на обитаване са останките от две временни огнища в структури № 5А и 5Б.

Структура № 6 (обр. 3) се намира на 1,80 м източно от структури № 5. Запазената ориентация на проучваната част е в посока север – юг (с отклонения североизток – югозапад), с ширина приблизително 4,50 м и дълбочина 1,60 м. Както и при предходните структури, всички размери са приблизителни, защото съоръжението е унищожено в голямата си част от изкопа за кухнята (на юг) и от подпорната каменна стена (на север). Върху подовото ниво бе проучено огнище.

Структура № 7 (обр. 4) отстои на 4,90 м източно от структура № 6. Също като нея, тя е била ориентирана в посока север – юг (с отклонения североизток – югозапад), с ширина 4,70 м в южната и 5,30 м в северната проучена част. Запазената дълбочина е между 1,25 и 1,40 м в различните части. Проучената източна дълга част е 1,80 м, а западната 2,20 м. Гроб № 1 е издълбан непосредствено до западната стена, като част от него (заедно с южната част на помещението) е унищожена от южния строителен изкоп. Гробната яма е със заоблен край и ориентация североизток – югозапад. Размери: запазена дължина 1,19 м, максимална широчина 0,67 м, дълбочина 0,60 м. Запълнителят е от жълтеникава глинеста пръст с единични ранновизантийски керамични фрагменти. По протежение на гроба е надлъжно вкопана ниша с широчина 0,25 м и дължина 1,15 м. В нея се откриха

кости на положено с глава на югозапад дете. Тялото е било свито, за да бъде побрано в нишата. Ръцете са скръстени в областта на гърдите, главата – леко обърната на изток. Краката са изпънати. Крехките детски кости са силно разрушени от влажната и агресивна среда. Възможно е дълбоката 0,20 м ниша да е била изкопана специално за погребението през късните етапи от съществуването на комплекса или да е част от първичното гробно съоръжение. Върху подовото ниво са издълбани и две ями с неясно предназначение, личат и следи от плитки подпори (вероятно за дървен подиум).

Структура № 8 (обр. 3) се намира най-източно от проучените помещения и в непосредствена близост до различни сгради, прилежащи към дегустационната площадка. Запазена е само част, помалко от половината, на оформения като апсида североизточен край на помещението. Най-вероятно ориентацията е била като при другите структури, но това не може да се твърди категорично. Южната част на помещението е напълно разрушена, но съдейки по запазените размери, то вероятно е било два пъти по-широко от структури № 6 и 7.

С изключение на обратните насипи в № 8 стратиграфията, е приблизително еднаква за всички останали помещения (обр. 5). Повърхностният пласт е от строителни рушевини – насипана и трамбована с булдозер сбита глинеста белезникава почва, примесена със силно натрошени мергелни скали. В пласта се срещат и материали от ново време и единични фрагменти от късноантична керамика – основно ранновизантийска амфорна тара. Под този пласт са неравномерно разслоени останки от каменни варовикови или мергелни плочи, части от нападал таван. Под него има пласт от просмукан мергел, а под него – дебел 0,10 – 0,20 м пласт от морски пясък, примесен с просмукани инертни материали. В този пласт се откриват многобройни керамични фрагменти. Под песъчливия слой на места има просмукан мергел или настилка, а под него много тънък горял на места културен пласт, който е разположен върху мергелова подсипка, частично запазена върху дъното на структурата. В тези пластове се откриват керамични фрагменти от ранновизантийско време. Вероятно леко горелият пласт е следствие от последното обитаване на пещерата, а песъчливият нанос и откритите в него многобройни керамични фрагменти са донесени от морската вълна, катастрофично прекратила живота в съоръжението.

Керамичният материал в помещенията е сходен. Той може да бъде отнесен към ранновизантийския период (V – VI в.). Прави впечатление голямото количество фрагменти от амфори. Битовата керамика е доста по-малко; представена е от фрагменти малки и средноголеми кухненски съдове. Всички те са свързани с последния етап от живота в археологическия комплекс, когато сградата не е била използвана според първоначалното си предназначение. Масивни керамични форми са вторично употребени във временни огнища. Такива са тегулите в структури № 5А и 6 и престоялото във вода дъно от питос в № 8.

Всички проучени структури са успоредно вкопани в склона с неголямо отстояние една от друга (обр. 3). Те вероятно са били свързани помежду си с пътека откъм външната южна страна или с вътрешни коридори. Имат различни размери, но обща, издължена по оста североизток – югозапад форма. Входът им е бил от юг, но тази част е унищожена при изкопните дейности за новата кухня. Съвременната подпорна стена пресича напречно повечето структури, като дъното им остава в склона северно от нея. При строежа на помещенията са използвани природните дадености. Разкритите структури са вкопани в пласт от плътен льос, като за под и таван са използвани естествено разслоени по-твърди варовикови плочи. Част от стените на помещенията са били допълнително оглаждани. Подът е бил покрит с бял мергел. Върху него са изграждани или вкопавани временни конструкции като огнища, ями и дървени скари.

Проучванията през 2020 г. са от съществено значение за реконструкцията на скалния манастир. Мащабите на строителство, както и концентрацията на култови, жилищни и гробнични съоръжения във верижното помещение, показва централното място на втория етаж в археологическия комплекс. Стратиграфският анализ засяга последните два периода на обитаване през VI в. Първият период е свързан с функционирането на манастира като култов център до голямото земетресение и наводнение през 544 г. (Theoph. Chron. 224, 29 – 33), а вторият е свързан с преизползване на част от запазените структури за интензивно, но краткотрайно жилищно обитаване през следващите десетилетия.

Литература

Тотев и др. 2020: Б. Тотев, Н. Шаранков, В. Жекунова, Св. Тодорова. Ранновизантийски скален скит в м. Дълбока, община Каварна. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1025 – 1029.

Theoph. Chron.: Theophanis Chronographia (ed. C. de Boor), I – II. Lipsiae, 1883.

EARLY BYZANTINE ROCK MONASTERY IN DALBOKA LOCALITY, KAVARNA MUNICIPALITY

Boyan Totev

Summary

In 2020, in Dalboka locality, Kavarna municipality, the exploration of the rock monastery, located in the south-eastern foothill of the late antique fortress *Timum*, continued (fig. 1). The emergency archaeological excavations were carried out due to ongoing construction activities, threatening the unexplored parts of the archaeological complex. The accessible parts of rooms Nos 4 – 8, which form the central and eastern part of the chain structure occupying the second floor of the monastery, were discovered (fig. 3). All surveyed rooms were dug in parallel in the slope with a small distance from each other. They were connected by a path to the outer south side or by internal corridors. They had different sizes, but one and the same shape, NE – SW oriented. Their entrance was from the south, overlooking the sea, but this part is now destroyed during the construction activities. The newly built stone retaining wall crosses most of the structures. Natural conditions have been skillfully used in the construction of the rooms. They were dug in a layer of dense loess, and naturally layered harder limestone slabs were used for the floor and ceiling. Parts of the walls of the rooms were additionally smoothed. The floor was covered with white marl.

The central place and importance of the second monastery floor in the archaeological complex is shown by the scale of construction, as well as the concentration of cult, residential and tomb installations in the chain rooms. The stratigraphic analysis gives data only for the two final periods of habitation in the 6th c. AD (fig. 5.). The first of them is related to the last stage of the functioning of the monastery as a cult center, and the second period is related to an intensive but short-term temporary occupation after its abandonment. Probably, the end of the first period was associated with the devastating tsunami of the time of Justinian I.

Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, thesteppes@gmail.com

---

№ 106. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА (V – VI В.), С. МИКРЕВО, ОБЩ. СТРУМЯНИ

Владимир Петков, Христина Цонева

Археологическите проучвания на обект „Епископска базилика, с. Микрево“ започват през 1996 г. Обектът активно се проучва също и от 2000 до 2011 г., след което, поради липса на средства, археологическите разкопки са прекратени. В резултат е проследен цялостният план на базиликата и е разкрит раннохристиянски комплекс от периода V – VI в.

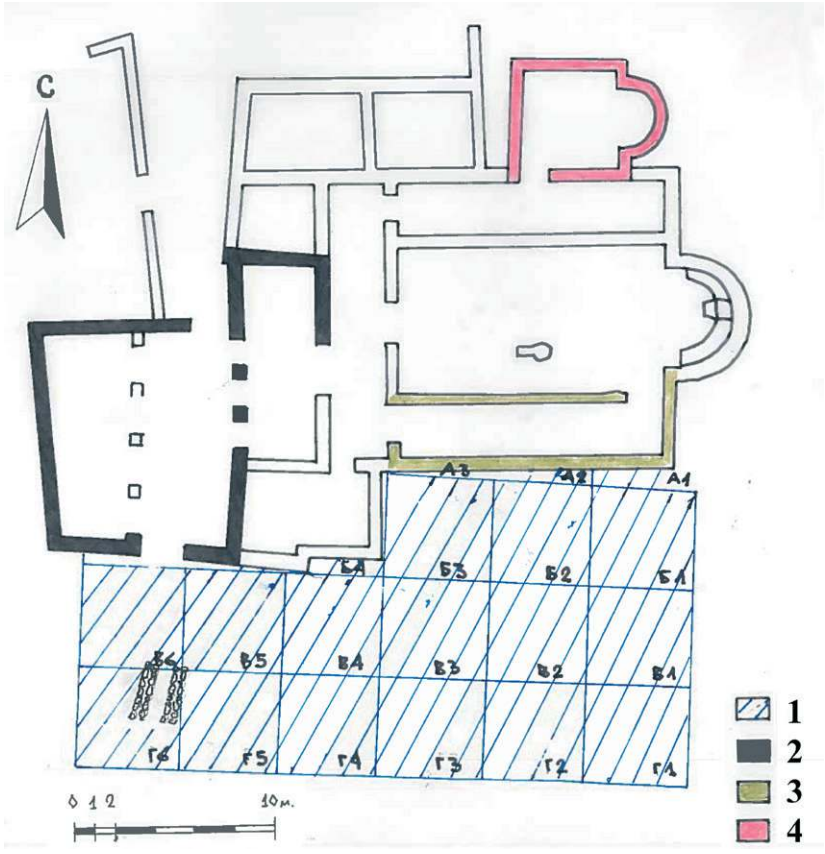
През 2020 г., предвид ограничения ресурс на средства и работници, беше предвидено проучването да продължи в два сектора. Първият се намира на юг от базиликата, непосредствено до южния зид, а вторият – на юг от атриума на базиликата. Тъй като участъците се явяват извън проучвания по-рано комплекс и бяха минали 10 години от последното проучване, беше заложена нова план-квадратна мрежа, ориентирана по посоките на света. Проучванията в първия сектор бяха на площ от 75 кв. м в квадрати А1, А2, А3 (само в южните им части, предвид планировката на базиликата) и Б1, Б2, Б3 (обр. 1). Достигнатата дълбочина на сондажа е до 1,50 м. В резултат на проучванията се откри малко количество силно фрагментирана битова керамика – предимно обикновена червена и сива (т. нар. „македонска сива тера сигилата“), строителна покривна керамика и животински кости. Единствено непосредствено до външната страна на южния зид се откриха части от паднал покрив и силно фрагментирани прозоречни стъкла, което говори, че южната фасада на базиликата е имала прозорци. Разкри се напълно външната стена на южния зид. Оказа се, че в основата си тя е масивно изградена от обли речни и дялани камъни с хоросанова фуга. Максимално запазената ѝ височина е 0,80 м. Тя е била измазана с мазилка, която е декорирана с линии около лицата на камъните, които я изграждат.

На юг от атриума при проучването се регистрираха горели петна, които са разнесени и две силно обгорели ями. Материалът в ямите не се различава от останалия такъв, открит в пласта. На мес-

та, на юг от атриума, се откриха и фрагменти от късната желязна епоха. Такива са откривани и порано – в южния кораб на базиликата. Поради прекратяването на разкопките в този сектор стерилната основа не бе достигната навсякъде.

Южно от атриума, в ската към м. Горно градище, се извърши стратиграфско заснемане на профил, получил се по естествен начин вследствие на денивелацията в тази част. Благодарение на това бяха разграничени три културни пласта. Първият е с кафява рохка пръст и с висока концентрация на дребни камъни, фрагменти от строителна покривна и битова керамика. Той се явява синхронен с базиликата. На две места в него отчетливо са групирани едри камъни, за които при проучването по-късно се оказа, че са страници на зидове (обр. 2). Вторият културен пласт е с кафява сбита пръст и е със средна концентрация на малки камъчета и ниска концентрация на въгленчета. Третият пласт е пепеляво- (сиво-) кафява сбита пръст със средна концентрация на въгленчета и единични фрагменти от глинена мазилка.

Проучването в сектора на юг от атриума на базиликата бе с размери 10 × 3 м. Оказа се, че подходът към вътрешния двор е ставал чрез иззидан коридор, изграден от два масивни зида с дебелина от 0,60 м. Досега разкрита дължина на зидовете е 2,50 м (обр. 3). Съоръжението е било покрито с дървен покрив и керемиди, като фрагменти от имбриците се разкриха по пода на коридора. Зидовете са градени в техника *opus mixtum*. Останки от градежа – обли речни камъни – почти не се откриват, което ни навежда на мисълта, че или това е основната височина на коридора, или е имало надграждане с кирпич. Откриха се и малко количество фрагменти от стенописи. Подът на помещението е с лека дениве-

Обр. 1. Общ план на базиликата и проучваните сектори: 1. Площ на разкопките през 2020 г.; 2. Атриум; 3. Южен кораб; 4. Баптистерий

Fig. 1. General plan of the basilica and the studied sectors: 1. Area of the 2020 excavations; 2. Atrium; 3. Southern aisle; 4. Baptistery

Обр. 2. Разрез на проучваните структури южно от атриума на базиликата

Fig. 2. Cross-section of the studied structures south of the atrium of the basilica

Обр. 3. План на структурите в кв. Г6: 1. Строителна керамика; 2. Камък

Fig. 3. Plan of the structures in grid sq. Г6: 1. Architectural ceramics; 2. Stone

лация на юг и е глинобитен. По сведения на местни жители, на юг, в посока м. Горно градище, са били открити и каменни стълби.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE EPISCOPAL BASILICA (5TH – 6TH C. AD), MIKREVO VILLAGE, STRUMYANI MUNICIPALITY

Vladimir Petkov, Hristina Tsoneva

Summary

The archaeological excavations in 2020 were carried out in two sectors south of the basilica, in an area of 105 m^2, as permitted by the available limited funds for the fieldworks. The most important result was the discovery of the walk to the official entrance to the basilica from the south. The access to the courtyard was through a corridor built of two massive walls, 0.60 m thick and featuring an uncovered length of 2.50 m. It was built with river stones and adobe in the 5th – 6th c. AD. The outer front of the south wall was completely revealed. It turned out that it was built with mortar bonding at the foundations, and a mortar bonding up to a height of 0.80 m. The wall was plastered and decorated with lines enclosing the rounded river stones. The corridor was covered with a wooden tiled roof, and fragments of the tiles were found on the floor. Fragments of glass panes indicate that the southern facade of the basilica had glazed windows. Several burnt pits were found; probably they are remains of hearths. Iron Age finds were also discovered, mainly south of the atrium.

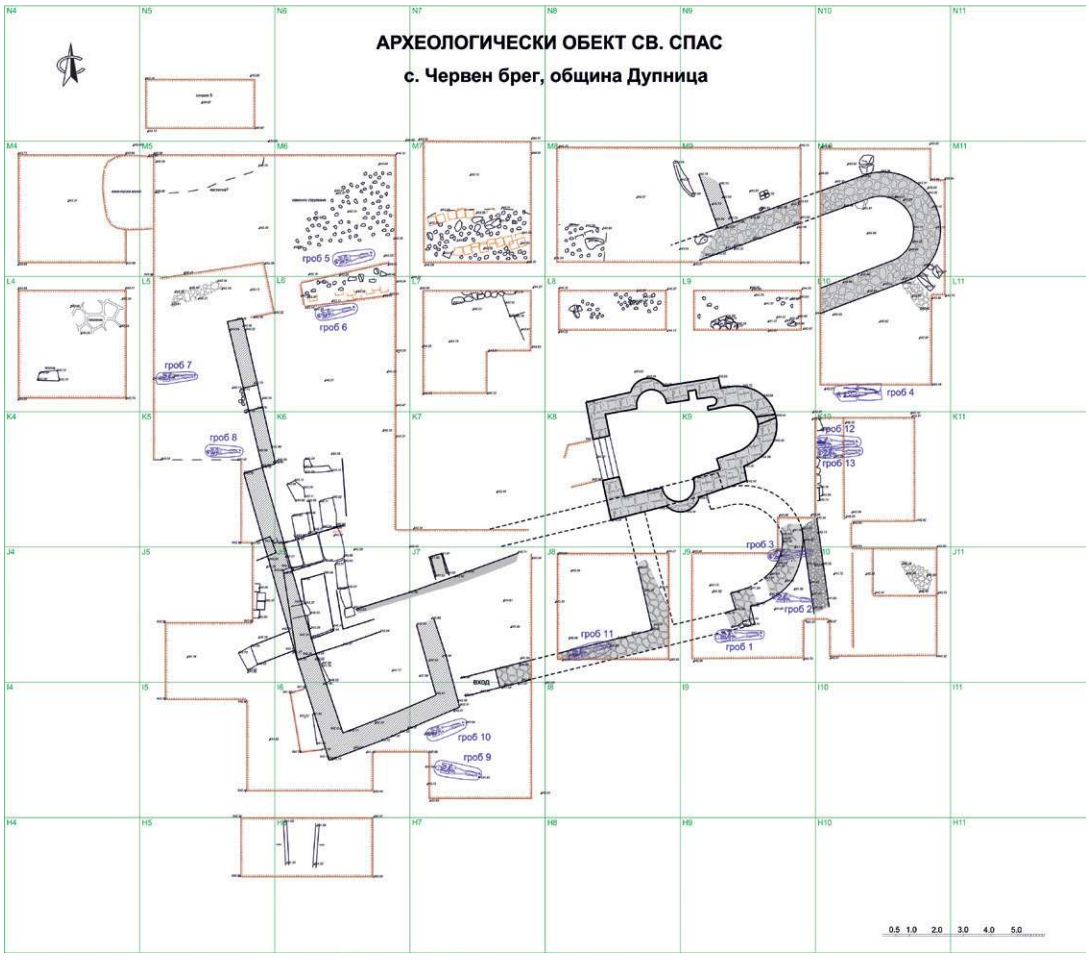
Vladimir Petkov, vladimirpetkov@mail.bg
Hristina Tsoneva, hristina_tsoneva@abv.bg

№ 107. РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА СЪС СРЕДНОВЕКОВНА ЦЪРКВА „СВ. СПАС“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЧЕРВЕН БРЕГ, ОБЩ. ДУПНИЦА, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ

Светла Петрова, Анелия Геренска, Емил Севдин

Проучването на раннохристиянската базилика се извърши през периода 24.08. – 14.09.2020 г. от екип в състав: С. Петрова и А. Геренска – съ-ръководители, Е. Севдин – зам.-ръководител, инж. А. Каменаров – геодезическо заснемане. Финансирането на проучването е по спечелен проект към МК за целева подкрепа за археологически проучвания през 2020 г.

Комплексът от раннохристиянска базилика и средновековна църква при с. Червен брег, община Дупница, е обявен за групова недвижима културна ценност с категория национално значение, по реда на чл. 64, ал. 1 от ЗКН (Протокол от 27.03.2019 г.). Раннохристиянската базилика, върху чиито руини през Средновековието е издигната съществуващата еднокорабна църква „Възнесение Господне“ („Св. Спас“), е принадлежала на антично, късноантично и средновековно селище, разположено на

Обр. 1. План на разкритите структури

Fig. 1. Plan of the discovered structures

площ от над 350 дка, отъждествено с античното тракийско село Болбабрия, известно от епиграфски паметник. Резултатите от досегашните проучвания показват, че тракийското селище в края на II в. се превръща във *vicus* на римския лагер Германия, където лагерува *Cohors II Lucensium* (Petrova 2019, 157 – 186).

Целта през настоящия сезон бе да се проучи източната част – пред южния кораб, апсидата и северният кораб на раннохристиянската базилика. Предвид съществуващата средновековна църква, разкриването и проследяването на дъгата на апсидата е затруднено (обр. 1). Изследването, съгласно одобрения от МК проект, трябваше да установи плана на базиликата в източна и североизточна посоки.

Обр. 2. Апсидата на южния кораб на базиликата и част от източната стена на светилището

Fig. 2. The apse of the southern aisle of the basilica and part of the eastern wall of the sanctuary

Обр. 3. Източната стена на светилището с полуразкрития жертвен камък и северната основа на средния кораб на ранносредновековната църква

Fig. 3. The eastern wall of the sanctuary with the half-unearthed altar stone and the northern foundations of the nave of the early medieval church

Обр. 4. Северната основа на централния кораб на ранносредновековната църква, вкопана в разрушенията на северната стена на базиликата. Централната апсида на ранносредновековната църква

Fig. 4. The northern foundations of the nave of the early medieval church dug into the ruins of the northern wall of the basilica. The central apse of the early medieval church

Обр. 5. Mensa sacra, фрагмент, мрамор

Fig. 5. Mensa sacra, fragment, marble

В резултат на проучването беше разкрита максимално дъгата на апсидата на южния кораб. Установи се, че тя е застъпила в субструкция стена с посока север – юг (обр. 2). Тази стена тангира и частично преминава под най-изпъкналата част на дъгата на апсидата, като продължава в северна посока и обхваща цялата ширина на раннохристиянската базилика. Предвид мястото, на което я локализираме и открития в северния кораб на раннохристиянската базилика обработен камък, който определяме като жертвен, считаме, че това е източната стена от целата на езически храм, за което свидетелстват открити оброчни плочки (Велков 1921, 204; Венедиков 1955, 195 – 201; Младенова 1967, 41, обр. 3). Стената, както и разкритата апсида, са запазени в субструкция – в строителна техника от каменна зидария на кал (обр. 3).

В североизточната част на проучвания терен се разкриха в субструкция основите на трета църква, също построена от ломени камъни на калова спойка. Тя е трикорабна и триапсидна. Разположена е на 3 м северно от северната стена на средновековната църква. Основите на тази новооткрита църква са били вкопани в разрушената северна стена на раннохристиянската базилика,

построена върху разрушенията на езическия храм (обр. 4). Останките от тази трикорабна триапсидна църква свързваме с ранносредновековната епоха X – XI в., както показват и откритите керамични фрагменти от тази епоха. Още едно доказателство за това, че църквата е втората поред построена на терена християнска сграда (след базиликата), е откритият в централната апсида мраморен фрагмент от свещена маса (обр. 5). Той е преупотребен по предназначение от раннохристиянската базилика в ранносредновековната църква. Видно от профилирания край на фрагмента от свещена маса, тя следва да е имала характерната за раннохристиянския период 'σ' (сигма) или кръгла форма.

Южният кораб на ранносредновековната църква частично припокрива северния кораб на раннохристиянската базилика. Установява се религиозен континюитет, продължил и с построяването на средновековната църква (XII – XVI в.) със запазени стенописни фрагменти от края на XIII и от XVI в., преустроена в края на XVI в. с два певника – от север и от юг.

Откритите находки са предимно керамика – късноантична и средновековна, монети от III – началото на V в. и османски сребърни акчета.

Проучванията през настоящата година отново потвърдиха хипотезата ни за построяването на средновековната църква в средния кораб на раннохристиянската базилика; те доказаха високата научна стойност на обекта и неговата уникалност – наличието на две средновековни църкви върху и около руините на раннохристиянска базилика, всички те построени върху разрушенията на античен езически храм.

Литература

Велков 1921: И. Велков. Антични паметници из България. – Годишник на Народния музей, III, 1921, 204.

Венедиков 1955: Два новооткрити паметника за религията на траките през римската епоха. – Известия на археологическия институт, XIX, 1955, 195 – 201.

Младенова 1967: Необнародвани паметници на Хермес. – Археология, 1967, 4, 40 – 48.

Petrova 2019: The ancient and medieval settlement at the village of Cherven breg, municipality of Dupnitsa in Bulgaria (Preliminary report). – In: M. Rakocija (ed.). Niš and Byzantium, XVII, 2019, 157 – 186.

EARLY CHRISTIAN BASILICA WITH MEDIEVAL CHURCH „ST. SPAS", LAND OF CHERVEN BREG VILLAGE, DUPNITSA MUNICIPALITY, KYUSTENDIL DISTRICT

Svetla Petrova, Aneliya Gerenska, Emil Sevdin

Summary

The goal of the 2020 excavation season was the exploration of the eastern part of the early Christian basilica – in front of the southern aisle, the apse and the north aisle, and, given the existing medieval church in that place, to trace as far as possible the curve of the apse.

As a result of the research, the curve of the apse of the southern aisle was revealed as much as possible. It overlaps a N – S oriented wall, which, together with the discovered altar stone, shows us the whole part of the eastern wall of the sanctuarysanctuary (figs 1, 3).

Northeast of the basilica and the medieval church, in the ruins of the northern wall, the foundations of a third church were discovered. It is a three-aisled and three-apse church (fig. 4), and it belongs to the early medieval period (10th – 11th c.). Another proof that the newly identified church is the second Christian building after the early Christian basilica is the discovered fragment of a marble *mensa sacra*, 'σ'-shaped or round in shape (fig. 4), part of the furniture of the early Christian basilica which has been reused in the later church.

A millennial religious continuity is established by three Christian churches built at the spot of a pagan temple.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Anelia Gerenska, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, anean@abv.bg
Emil Sevdin, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

№ 108. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРЕДТЕЧА“ НА О. СВ. ИВАН, СОЗОПОЛ

Казимир Попконстантинов, Росина Костова, Димитър Недев

Патриаршеският манастир „Св. Йоан Предтеча“ се намира на о. Св. Иван – най-големият от петте острова по българското черноморско крайбрежие и един от трите в созополския залив. Манастирът е разположен върху южната тераса на острова, отворена към залива и е с приблизителна площ от 6 дка (обр. 1). Обектът се проучва чрез редовни археологически разкопки от настоящия екип от 2008 г. (Попконстантинов и др. 2015, 209 – 218).

През 2020 г. насочихме усилията си към завършване на сондажите на аязмото на манастира с оглед на ускоряване на подготовката за реализиране на проекта за консервация и експониране на проучените части от манастира (Попконстантинов и др. 2020, 1045 – 1049). Работата ни продължи със снемане на пласт под отстъпа на западната фасада, който е на 2,23 м от най-високата точка на свода на покрива на аязмото (к. 17,87). В северния профил на сондажа на к. 15,04 от R 17 (17,44) се очерта следната стратиграфия (обр. 2):

Обр. 1. Средновековната църква на манастира „Св. Йоан Предтеча“ и сондажите при аязмото южно от нея (снимка с дрон М. Вълчев)

Fig. 1. Medieval church of the monastery of St John the Forerunner and the trenches at the hagiasma south of it (drone photo M. Valchev)

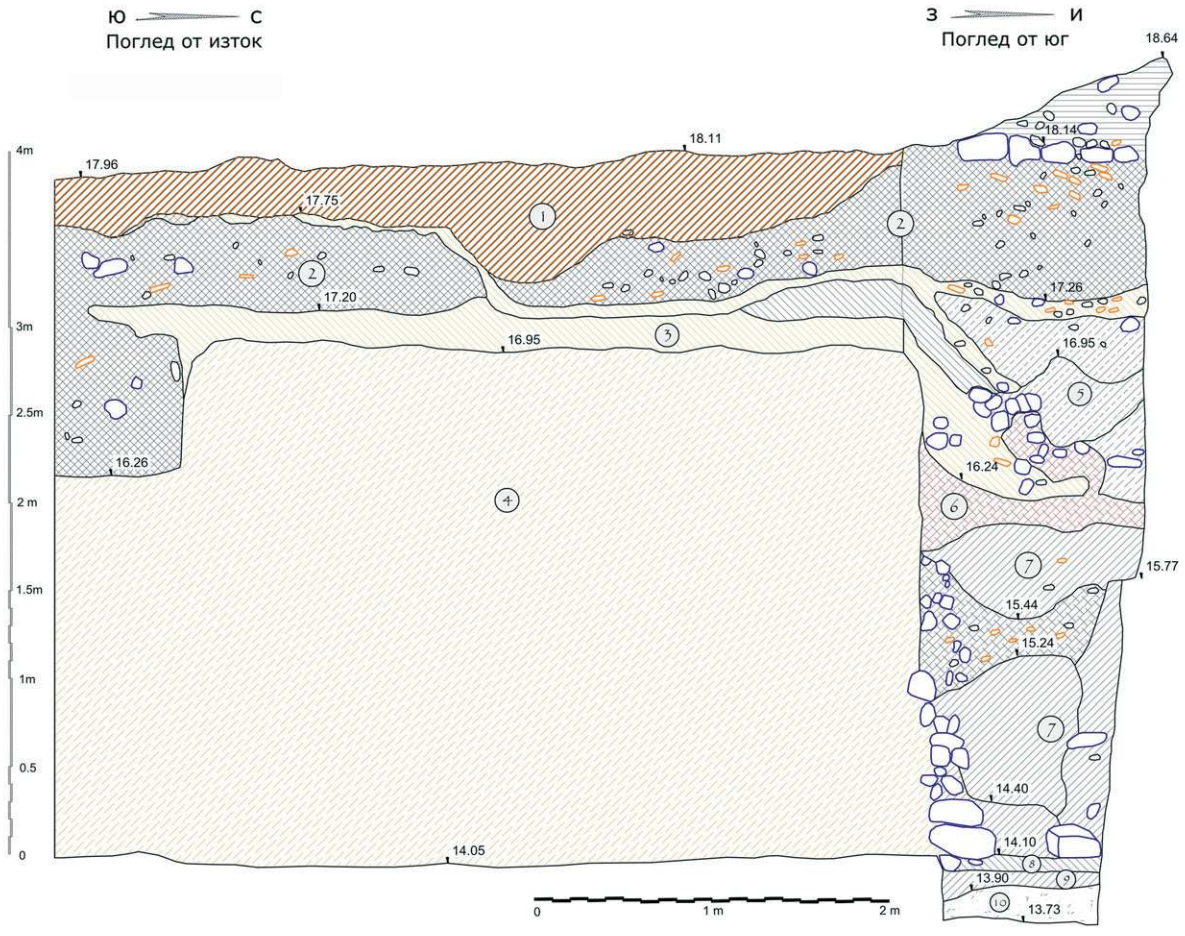
- Най-горният пласт се състои от чернозем с примеси от дребни камъчета, фрагменти от тухли, керемиди, фрагменти от късносредновековна керамика.

- В централната част на профила, по-близо до северозападния ъгъл на аязмото, се очертава пласт от камъни с различна големина (0,10 – 0,15 м) сред пясъчников пласт, който достига плътно до северозападния ъгъл на аязмото и е на 1,20 м височина от отстъпа на западната фасада. В насипа се откриват гвоздеи, хоросанови фуги, керамични фрагменти от XV – XVII в.

- Под този пласт следва пръст, примесена с дребни камъчета, мидени черупки, хоросанови бучки, фрагменти от тухли. В източния си край пластът е плътен, пясъчников.

- След това се очертава пласт с червеникав цвят. На тази дълбочина (к. 16,24) съвсем ясно се очертава насип западно от отстъпа на западната стена на аязмото.

В южната част на сондажа разкрихме уширението на изкопа, в който всъщност се оказва западната част на аязмото. От юг на север изкопът е с „клиновидна форма“ – от 0,50 м в южната част до 1,20 м в северната част на ширината на основата на аязмото. Този изкоп е запълнен с насипа,

Обр. 2. Западен и северен профил на сондажа пред западната стена на аязмото: 1. Съвременен пласт; 2. Чернозем с чакъл, хоросан и фрагменти строителна керамика; 3. Жълт пясъчен пласт с фин хоросан; 4. Ситен хоросан, примесен с фин пясък; 5. Тъмен пласт без примеси; 6. Червено-кафява глина; 7. Светлокафяв пласт; 8. Плътен светлокафяв пласт; 9. Тъмнокафяв пласт с камъни; 10. Плътен червеникав пласт

Fig. 2. Western and northern cross-sections of the trench at the western wall of the hagiasma

в който на к. 14,40 има разнороден материал – камъни, хоросанови бучки, битова и строителна керамика. На дълбочина 1,50 м от отстъпа на западната стена (к. 14,51), в северната част на сондажа попаднахме на хоросанов пласт, вероятно от хоросаново бъркало. Под него достигнахме кафеникав пясъчников пласт, смесен с фрагменти от битова керамика, тухли, камъни, които проследихме по цялата ширина на сондажа. В него открихме монета на Сюлейман I (1520 – 1566 г.), сечена в Константинопол в периода 1555 – 1556 г. След снемането на този пласт, на к. 14,40 достигнахме до пласт с обли, грубо обработени камъни. При неговото разчистване попаднахме на фрагменти от трапезна керамика от втората половина на XVI в. Сред тях има единични фрагменти от XI – XII в., както и фрагменти от антични керемиди с борд. Открихме и две железни ножчета, една малка костена игла, и обезличена монета от елинистическата епоха (IV – I в. пр. Хр.).

Особен интерес представлява основа, която се очерта в северозападната част на изкопа и продължава в пясъчен пласт в западна посока. Основата е запазена в шест реда със спойка от глинест разтвор (обр. 3). Тя принадлежи на сграда, която е предхождала изграждането на аязмото, вероятно от елинистическата епоха. На к. 13,73 разкрихме камъни в пласт от черна пръст с примеси от мидени черупки, керамични фрагменти (амфори с ангоба от IX – X в., стени с „гребенчата“ украса от V – VI в., фрагменти от XII – XV в.), въгленчета, фрагменти от строителна керамика, хоросанови бучки. В този пласт открихме обезличена монета от V в. и фуре от XIV – XVI в.

След снемането на този пласт се разкрива хоросанов пласт западно от западната основа на аязмото, наситен с трапезна и строителна керамика. След престъргване в северната част попаднахме на гнездо на греда от дървена скара в основата на аязмото. При внимателното разчистване на пласта се очертаха леглата, оформени за гредите (к. 13,73) (обр. 4). Дължината на гредата, на чието легло

Обр. 3. Основа на елинистическа сграда северозападно от аязмото, поглед от юг

Fig. 3. Foundation of a Hellenistic building north-west of the hagiasma, view from south

попаднахме, е била 1,20 м. Дебелината на гредата, според запазеното легло, е 0,13 м.

Продължихме проучването на терена и пред източната стена на аязмото, като на разстояние 1,30 м източно от аязмото снехме насип от местни камъни, фрагментирани тухли и керемиди, обикновена и глазирана керамика (XV – XVII в.), железни гвоздеи. Целта е да установим трасето на водопровода, до който достигнахме през 2019 г. На к. 17,03 регистрирахме хоросановия кожух на водопровода. Той се намира на 1,75 м северно от южния край на аязмото, трасето му е разчистено на дължина 3,50 м от източната стена на аязмото в СИ посока (обр. 5). Той е съставен от керамични тръби, положени върху хоросаново легло и покрити с хоросанов кожух. Трасето е положено върху насип с фрагменти от тухли, керемиди, дребни камъни и малко кухненска керамика (XV – XVI в. и ранновизантийска епоха).

Североизточно от водопровода, на к. 16,97 и на 1,40 м източно от източната стена на аязмото, попаднахме на гроб с ориентация З – И (№ 28). Разкрихме скелета само до бедрените кости, тъй като останалата част от тялото попада под насип, върху който е калдъръмът на манастирския двор. Тялото е положено в плитка гробна яма с ориентация З – И и ширина при черепа 1,00 м. Ръцете са скръстени в коремната област. Дължината на разчистения скелет е 0,90 м. В насипа над гроба открихме дирхем на Мурад III (1574 – 1595 г.), който ни предлага *terminus post quem*. На същото ниво, южно от гроба, открихме и кръгла сребърна апликация с релефно изображение. На 2,00 м ЮЗ от гроб № 28 попаднахме на още един гроб (№ 29). Той е разположен на 1,80 м източно от аязмото. Тялото е положено в гробна яма с трапецовидна форма и дълбочина 0,20 м, с ориентация З – И. И в този случай разкрихме скелета частично, само до коленете, защото и той в останалата си част е под насипа и калдъръмената настилка. Скелетът е в изпънато положение, лявата ръка е положена в коремната област, а дясната – върху гръдния кош. Няма инвентар и находки.

В хода на проучването разкрихме и значителна част от източната стена на аязмото. На 1,70 м в южна посока от върха на дъгата на покрива на аязмото е запазен своеобразен „кожух“ от грубо обработени камъни, тухли, хоросанови буци, положени върху насип от хоросан, парчета тухли, пръст. Южният край на аязмото завършва с голям обработен блок. Той е част от каменен ред с посока И – З, който оформя южната периферия на терасата, където попада аязмото. Тази тераса вероятно е направена в последния период на функциониране на манастира, XV – XVII в., заедно с пътеките от южния пристан към самото аязмо и средновековната църква. Тогава теренът е изравняван с насип, който се вижда добре в профила под каменния блок на ъгъла на аязмото – дребни камъни, фрагменти от тухли, хоросан. Същият насип се наблюдава и в източния и южния профил на сондажа. На к. 15,74 от ключовата точка на свода достигаме отстъпа и на източната фасада. Върху него стъпват „петите“ на дъговидното оформление на фасадата. В насипа се откриват фрагменти от тухли, битова керамика от XV – XVI в. Тук обаче липсва пясъчниковият пласт, който е натрупан от запад, за да служи за уплътняване на терена около съоръжението.

В сектора ЮИ от аязмото задачата ни бе изчерпването на културния пласт северно от северната основа на сграда (к. 16,39), проучена през 2017 г. Предприехме демонтиране на подковообразния зид от плочести и обработени камъни западно от основата. Очерта се ред от плочести, средни по размер обработени местни камъни и тухли с посока С – Ю, върху насип от пръст и тухлени парчета. Сред този ред камъни намерихме част от варовикова осмостенна колонка. Проследената дължина на този каменен ред

по оста С – Ю е 2,10 м. От СЗ край в източна посока на разстояние 1,10 м се проследява още малко от този ред камъни. След това, през 0,50 – 1,00 м разкривахме по един плочест камък, които очертават редица. До един от тях имаше и легло на дървена греда. Тези плочести камъни са върху насипен жълто-кафяв пласт с петна от хоросан, фрагменти от тухли, фрагменти от трапезна и кухненска керамика (XV – XVI в.), животински кости и предмети на бита (костено копче, катинар). Изглежда основите и „стъпките“ от плочести камъни са останки от леки конструкции в последния етап от съществуването на манастира.

Обр. 4. Останки от дървена скара при основата на западната стена на аязмото, поглед от запад

Fig. 4. Remains of wooden beams at the foundation of the western wall of the hagiasma, a view from west

Обр. 5. Водопроводът североизточно от източната стена на аязмото, поглед от юг

Fig. 5. The water pipes north-east of the eastern wall of the hagiasma, view from south

Резултатите от проучването на аязмото илюстрират етапите на преустройство на манастира. Изглежда, че по архитектурен тип и строителна техника това водно съоръжение е било построено през ранновизантийския период. Разположението му в една ос със западния вход на базиликата показва синхронност на двете структури. Каменната основа на глинена спойка, на която попаднахме в СЗ ъгъл на сондажа пред западната стена на водния резервоар на дълбочина близо 4 м под последното ходово ниво на манастирския двор, показва, че до извора е имало структура, която е предхождала изграждането му. С оглед на други преки и косвени данни за наличието на светилище на острова, вероятно посветено на Аполон (например декрета с текст за дипломатически отношения между Аполония и Хераклея Понтийска от IV – III в. пр. Хр.), можем да предположим, че изворът, върху който е изградено аязмото, е бил ползван първо като свещен извор. Не по-рано от втората половина на XVI в., поради някакви причини, е направен изкоп почти до основата на аязмото по цялата ширина на западната му стена, който скоро след това е бил затрупан.

Литература

Попконстантинов и др. 2015: К. Попконстантинов, † Ц. Дражева, Р. Костова. Манастирът „Св. Йоан Продром“ на остров Св. Иван в светлината на новите археологически проучвания (2008 – 2013). – Известия на Бургаския музей, V, 2015, 209 – 218.

Попконстантинов и др. 2020: К. Попконстантинов, Р. Костова, Д. Недев. Средновековният манастир „Св. Йоан Предтеча“ на о-в Св. Иван, Созопол. – Археологически открития и разкопки за 2019 г. Книга II. София, 2020, 1045 – 1049.

MEDIEVAL MONASTERY OF ST JOHN THE FORERUNNER ON THE ISLAND OF SVETI IVAN, SOZOPOL

Kazimir Popkonstantinov, Rossina Kostova, Dimitar Nedev

Summary

In 2020, the excavations in the trenches in front of the western and eastern wall of the *hagiasma* of the monastery, implemented during the previous season, continued (fig. 1). The trench at the western part of the *hagiasma* revealed that in the mid-16th c. the monks made a trench down to its foundations which was leveled soon after (fig. 2). Therefore, a wide range of pottery and coins from the 4th c. BC to the mid-16th c. AD were found in the layers. A stone foundation from the Hellenistic period was partially revealed to the north-west of the *hagisama* (fig. 3). Traces of wooden beams used in the construction of the foundation of the *hagiasma* were attested at the bottom of the trench (fig. 4). A section of ceramic water pipes from the late medieval period was traced to the east the *hagiasma* (fig. 5). Two graves from the same period were found to the south of the water pipes.

Kazimir Popkonstantinov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, popkonstantinov@yahoo.com
Rossina Kostova, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, korina68bg@yahoo.com
Dimitar Nedev, Municipal Cultural Institute "Museum Centre – Sozopol", 12 Han Krum Square, 8130 Sozopol, am_sozopol@abv.bg

НЕКРОПОЛИ

№ 109. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНИ СТРУКТУРИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. НЕДАН, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Румен Спасов, Веселина Вандова, Величка Мартинова

Обектът (№ 5/4008) е регистриран през 2020 г. при археологическо наблюдение по време на отнемането на хумусния слой по трасето на проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз" ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница". Ситуира се на ниска надзаливна тераса, на левия бряг на р. Ломя, приток на р. Осъм.

Общата площ на изследвания терен е 1 490 кв. м. Включва два отделни сектора (Сектор I и Сектор II), отстоящи на 108 м един от друг по линията запад – изток.

Сектор I обхваща западната част на обекта и има площ от 950 кв. м (обр. 1). Проучен е на дълбочина от 0,30 м в източната част, където на това ниво се достига стерилна почва, до 0,75 м в западната част. Вкопаните структури достигат дълбочина 1,70 м. Дебелината на културния пласт е 0,20 – 0,30 м, като той съдържа малко археологически материали.

В Сектор I са разкрити общо 14 структури, от които 11 гроба, две пещи и постройка с глинобитни стени, от която са запазени голямо количество отухлени стенни мазилки. Размерите на постройката в рамките на изследвания терен са 6 м (С – Ю) × 3,50 м, като в южна посока тя преминава извън границите на обекта. Плановата схема и предназначението ѝ не може да бъдат прецизирани. Функционирала е през IV в. сл. Хр.

В некропола са застъпени различни по вид гробни съоръжения. В два случая са изкопани обикновени гробни ями. Един гроб е зидан с тухли и хоросан, дъното е настлано с тухли (обр. 2). При ос-

Обр. 1. Сектор I, въздушна фотография (снимка А. Йорданова)

Fig. 1. Sector I, aerial view (photo A. Yordanova)

таналите съоръжения гробните ями са маркирани на нивото на древния терен с каменни кръгове или елипси, оформени с различни по големина ломени камъни. Размерите на ямите варират от 1,90 × 1,60 м до 3,10 × 2,40 м, а дълбочината на вкопаване е между 0,70 и 1,70 м. Мъртвите са полагани по гръб, с глава на запад или изток. Гробният инвентар включва накити от бронз – обеци, игла за коса, гривни, торква, фибули и керамична кана. Находките датират от IV в. сл. Хр.

В източната част на сектора са разкрити две глинобитни пещи, датиращи от Късното средновековие.

Сектор II има площ 515 кв. м и в него е достигната дълбочина от 0,30 до 0,70 м спрямо нивото на терена след отнемане на хумусния слой.

Дебелината на културния пласт е от 0,20 до 0,30/0,35 м спрямо същото ниво. В една от негативните структури е достигната дълбочина 1,40 м.

Регистрирани и изследвани са шест археологически структури, сред които две самостоятелни пещи, едно полувкопано жилище и вкопаване, нарушено от по-късна яма (обр. 3).

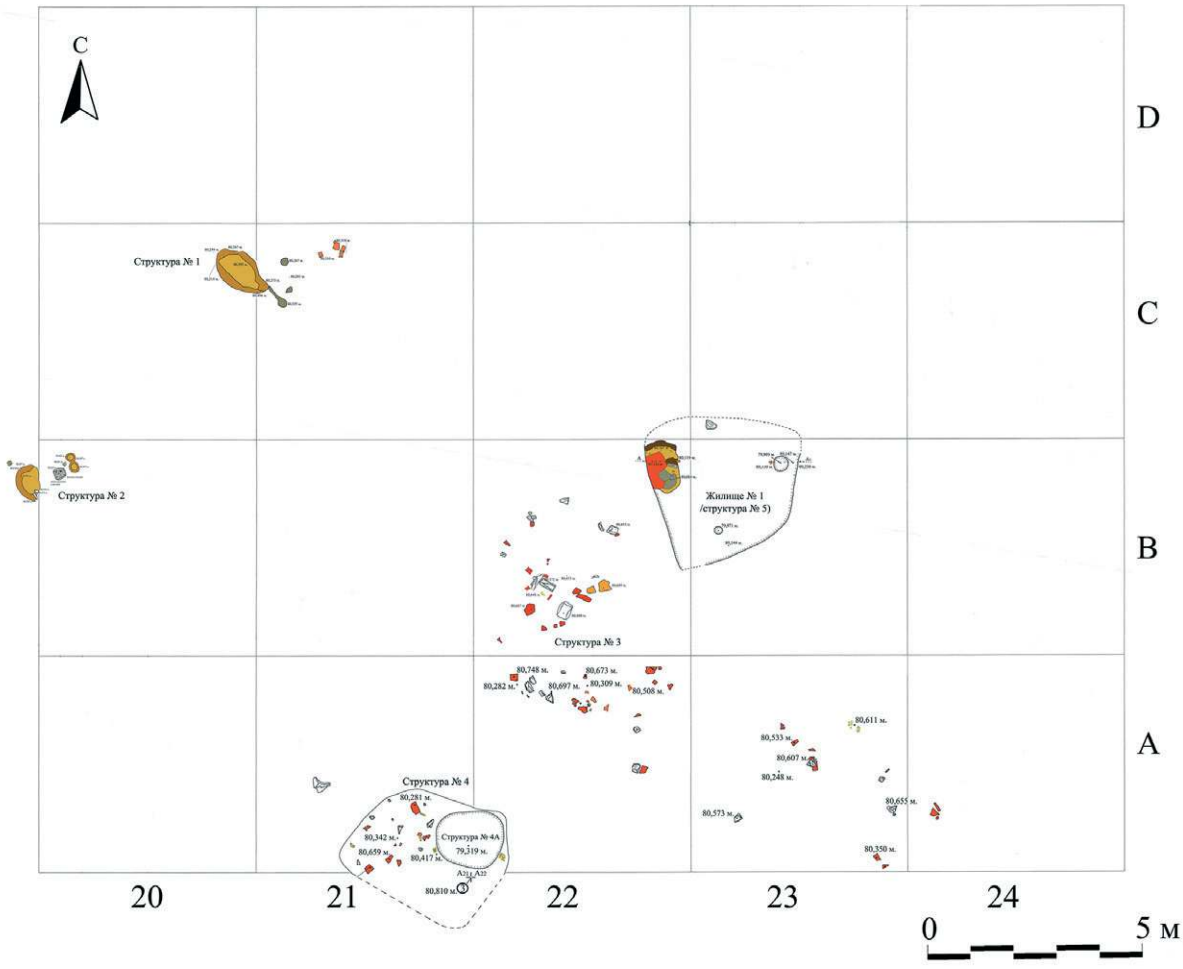

Обр. 2. Гроб № 11 (снимка Р. Спасов)

Fig. 2. Grave No. 11 (photo R. Spassov)

Пещите са частично запазени. Пещ № 1 има размери 1,00 м (СЗ – ЮИ) × 0,60 м, а Пещ № 2 – 0,80 м (СЗ – ЮИ) × 0,50 м.

Полувкопаното жилище (Структура № 5) има четириъгълен план и размери 3,60 (СИ – ЮЗ) × 3,50 м. Отоплителното му съоръжение се намира в северозападния ъгъл, до западната стена. Има максимални запазени размери 1,24 м (СЗ – ЮИ) × 0,75 м. Дълбочината му е 0,40 – 0,50 м спрямо нивото на терена. Представлява глинобитна пещ, от която е запазена западната част. Основата на пещта

Обр. 3. Сектор II, общ план (автор Г. Димитров)

Fig. 3. Sector II, general plan (author G. Dimitrov)

е от опалена глина с кафяв до керемидено-червен цвят и има дебелина от 3 до 7 см. В основата са използвани отделни дребни речни камъни и единични фрагменти от керамични съдове.

В южната част на изследваната площ се ситуира вкопана структура с максимални проучени размери 4,05 м (И – З) × 2,10 м (Структура № 4). В южна посока тя продължава извън границите на проучваната площ. Източната ѝ част е нарушена от по-късна яма с диаметър 1,35 – 1,55 м. В ямата е достигната дълбочина 1,50 м. Съдържа животински кости и фрагменти от керамични съдове.

Двете пещи, полувкопаното жилище и ямата датират от Късното средновековие. Другите две структури (№ 3 и № 4) съдържат фрагменти от тегули и от битова керамика, които се отнасят към IV – първа половина на V в. сл. Хр.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE NECROPOLIS AND LATE MEDIEVAL STRUCTURES IN THE LAND OF NEDAN VILLAGE, PAVLIKENI MUNICIPALITY, VELIKO TARNOVO DISTRICT

Rumen Spassov, Veselina Vandova, Velichka Martinova

Summary

The site is located at a low non-flood terrace on the left bank of Lomya River, a tributary of Osam River. The total excavated area is 1490 m^2, divided in two sectors. The thickness of the cultural layer at the site is 0.20 – 0.30 m.

In Sector I, situated 108 m east of Sector II, a total of 14 structures were excavated – 11 graves, two kilns and a wattle-and-daub dwelling (fig. 1). The dwelling measures 6 m (N – S) by 3,50 m, but the full extent of its area remains beyond the boundaries of Sector I. Therefore, its plan and functions cannot be specified. It is dated to the 4th c. AD.

There are three different types of graves in the necropolis – plain grave pits, a grave built of bricks and mortar (fig. 2), deep pits, marked with circles or ellipses of stones with different sizes. The dimensions of the pits vary (from 1.90 by 1.60 m to 3.10 by 2.40 m), with a depth of 0.70 – 1.70 m. The deceased were laid on their back, with head to west or east. The grave goods consist of bronze adornments – earrings, a hair pin, bracelets, a torque, fibulas and a ceramic jug. The finds are dated to the 4th c. AD.

In Sector II, two clay-built kilns, a semi dug-in dwelling, and a sunken feature intersected by a later pit (fig. 3).

The kilns are partially preserved; their dimensions are 1 m (NW – SE) by 0.60 m and 2 – 0.80 m (NW – SE) by 0.50 m.

The semi dug-in dwelling features a rectangular plan, measuring 3.60 (NE – SW) by 3.50 m. Its heating installation – a clay oven, 1.24 m (NW – SE) by 0.75 m – is situated in its northwest corner, next to the west wall of the dwelling.

The two kilns, the dwelling and the pit are dated to the late medieval period, and the sunken feature is dated to the 4th – first half of the 5th c. AD.

Rumen Spassov, Regional History Museum – Kyustendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, rumenspassov@abv.bg
Vesselina Vandova, Regional Museum of History – Kyustendil, 55 Bulgaria Str., 2500 Kyustendil, v.vandova@abv.bg
Velichka Martinova, Regional History Museum – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, villy_martinova@abv.bg

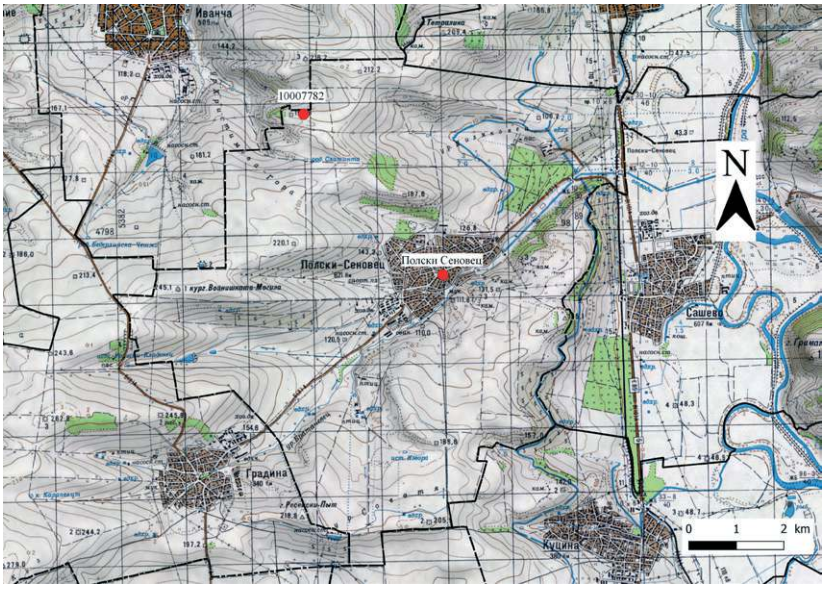
№ 110. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА НЕКРОПОЛ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА КРАЙ С. ПОЛСКИ СЕНОВЕЦ, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Калин Чакъров, Антон Атанасов

Спасителните разкопки са проведени през периода 22.06. – 15.07.2020 г. във връзка с изграждането на газопровод по проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, Етап: Линейна част, подетап А, участък А5. Екипът е с ръководител Калин Чакъров (РИМ – Велико Търново), зам.-ръководител Антон Атанасов и членове Стоян Александров, Мирослав Нейчев, Нина Михайлова, Деяна Христова (ИМ – Полски Тръмбеш), Драган Илиев.

Некрополът е регистриран при наблюдение, осъществено от първите четирима души от екипа, провел по-късно археологическите разкопки[1]. Обектът е заведен първоначално в номерацията от наблюдението като № 5, а в документацията на „Булгартрансгаз“ – като № 7.

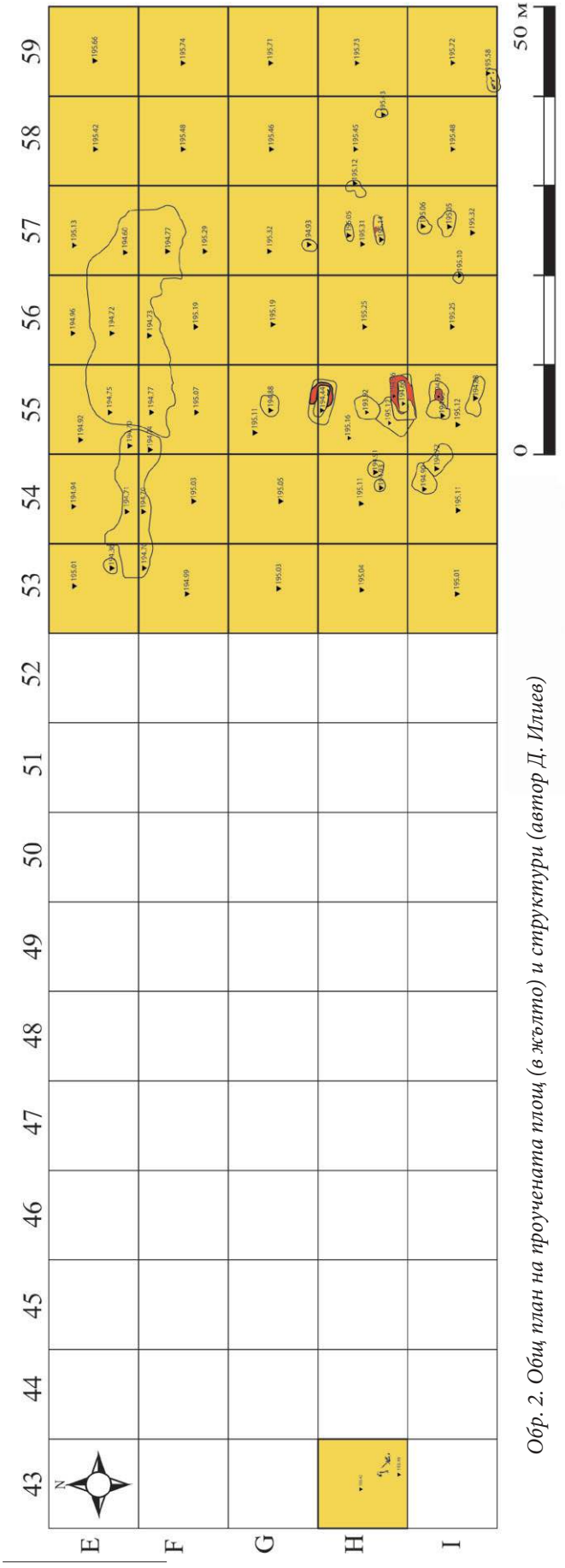
Некрополът се намира в м. Бобени (Бобини) драки, 3249 м северозападно от църквата в с. Полски Сеновец, азимут 318,96° (обр. 1). Разположен на език на възвишение в северозападните покрайнини на землището на селото.

Обр. 1. Карта с разположението на обекта (автор К. Чакъров)

Fig. 1. Map with the location of the site (author K. Chakarov)

[1] Съобщение за резултатите от наблюдението в участък А5 на газопровода е поместено от авторите в настоящия том.

Обр. 2. Общ план на проучената площ (в жълто) и структури (автор Д. Илиев)

Fig. 2. General plan of the studied area (highlighted in yellow) and structures (author D. Iliev)

Проучени са 900 кв. м, в които са изследвани 16 вкопавания, както и четири гроба с трупоизгаряне (№ 1 – 4), два с трупополагане (№ 6 – 7) и един (№ 5) без следи от погребален обред (обр. 2, 3).

Гробове № 1 – 2 са съоръжения със стъпаловиден отстъп на всички страни (обр. 3, 4). Те могат да бъдат отнесени към тип IV1 по Д. Вълчева, с някои особености на тип IV2 (Вълчева 2005, 191) или тип А.I. по Л. Оца (Oţa 2013, 14 – 37). Според класификацията на Л. Гетов съоръжението е тип IVA (Гетов 1970, 4). Липсата на кости и гробен инвентар поставят въпроса за характера на този тип гробове. Единствено в гроб № 1 са открити две фаянсови пъпешовидни мъниста.

Гробната яма на гроб № 3 (обр. 3, 4) може да бъде отнесена към следните установени типове съоръжения: тип II по Д. Вълчева (Вълчева 2005, 190), тип А.I. по Л. Оца (Oţa 2013, 14 – 37) и тип IБ по Л. Гетов (Гетов 1979, 2). Липсват инвентар и човешки останки.

Гроб № 4 (обр. 3, 4) може да бъде определен като тип I по Д. Вълчева (Вълчева 2005, 190), тип А.I. по Л. Оца (Oţa 2013, 14 – 37) и тип IБ по Л. Гетов (Гетов 1979, 2). Няма инвентар и човешки останки.

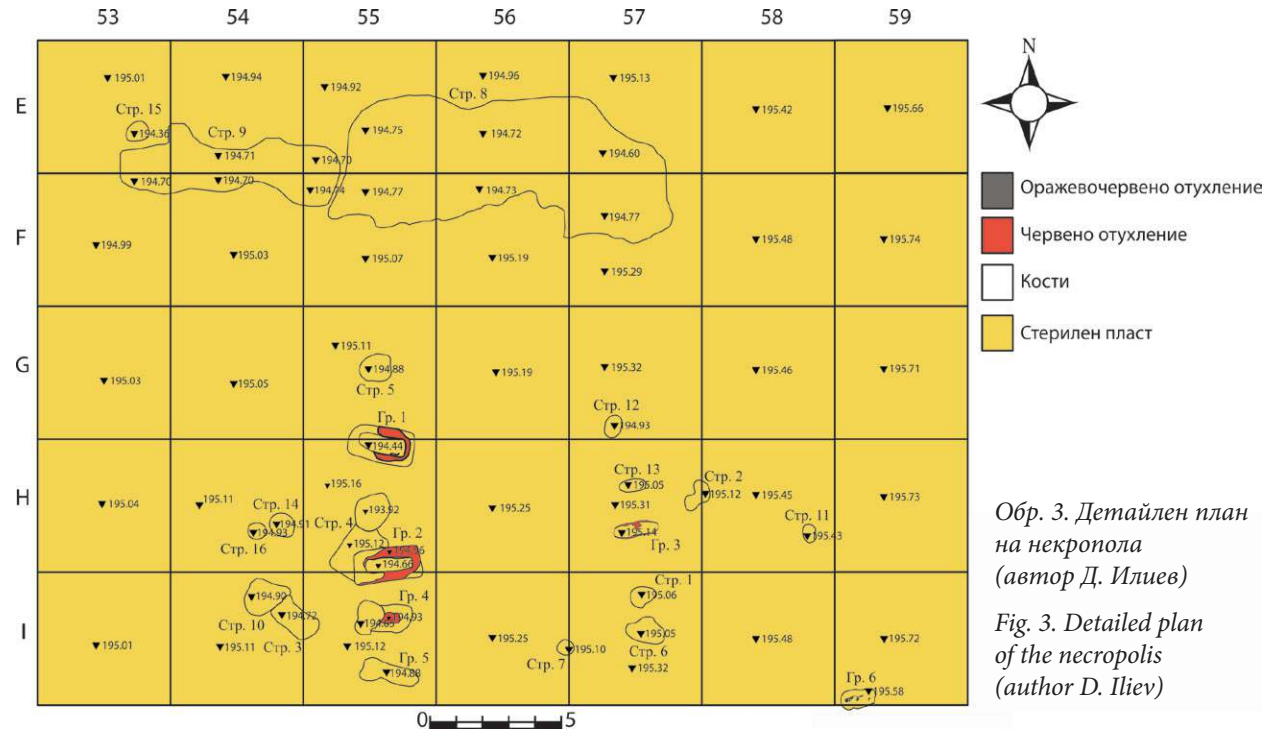
При гроб № 5 (обр. 3, 4) няма следи от опалване. Не са открити човешки останки и въглени. От ямата произхожда пъпешовидно фаянсово мънисто.

В гроб № 6 (обр. 3) е открит изпънат по гръб скелет на индивид в детска възраст – около 6 г. (в края на *Infans I*)[1]. Възможно е гробът да спада към тип II по Л. Гетов (Л. Гетов (Гетов 1979, 2) – трупозаравяне в неоформени гробове (Вълчева 2005, 190). Керамичната купичка, открита в него, го датира в първата половина на III в. Периферното му положение спрямо останалите гробове може да бъде прието като свидетелство за вторично погребване в несъществуващ вече могилен насип.

Гроб № 7 (обр. 2) е идентифициран като изолирана ситуация от ронливи кости, открити на разстояние от некропола. Останките принадлежат на индивид в зряла възраст (?20 – 40 г., *Adultus*), вероятно от мъжки пол. Няма гробен инвентар.

Структури № 1 – 16 могат да бъдат определени като по-късни намеси в терена на

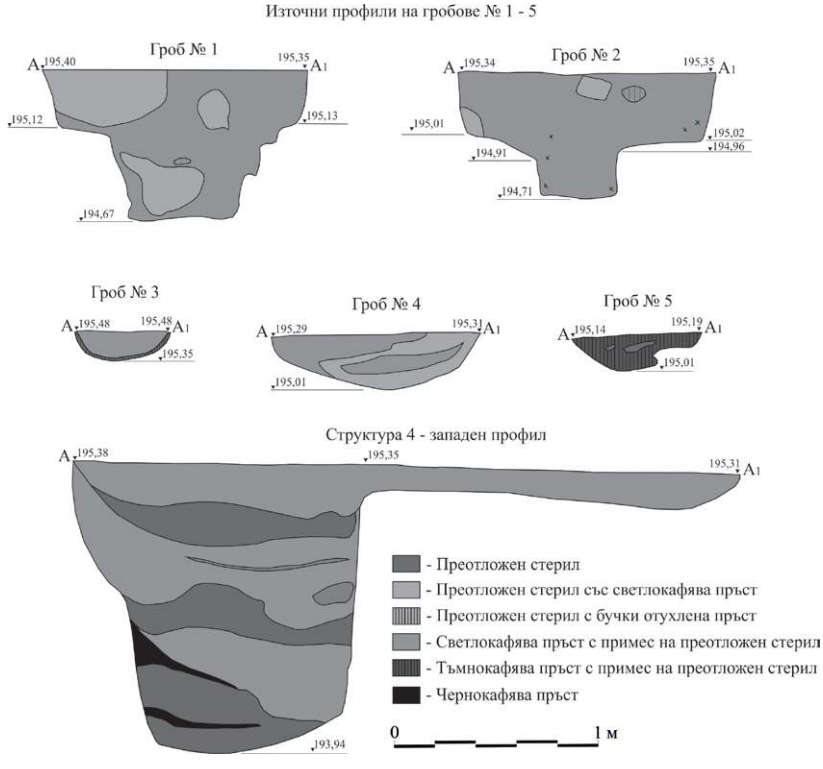
[1] Изследването на антропологичните останки е благодарение на гл. ас. д-р Н. Атанасова от секция „Антропология и анатомия“ при ИЕМПАМ – БАН.

Обр. 3. Детайлен план на некропола (автор Д. Илиев)

Fig. 3. Detailed plan of the necropolis (author D. Iliev)

некропола (обр. 2, 3). Сигурно свидетелство за това е пресичането на гроб № 2 от структура № 4. Липсата на добре датирани материали не позволяват прецизирането на времето, в което са оформени. В някои се откриват малко фрагменти от керамични съдове от римската епоха, както и антични гвоздеи, което не може да изключи възможността за датировка в римската епоха. Характерът на запълнителя на ямите обаче (тъмнокафява до черна пръст) по-скоро свидетелства за техния по-съвременен характер. Това е особено отчетливо при големите структури № 8 и 9 – вероятно иманярска дейност с багер, както и при линейните ивици от черна пръст, които се забелязват по цялата площ – може би следи от риголване.

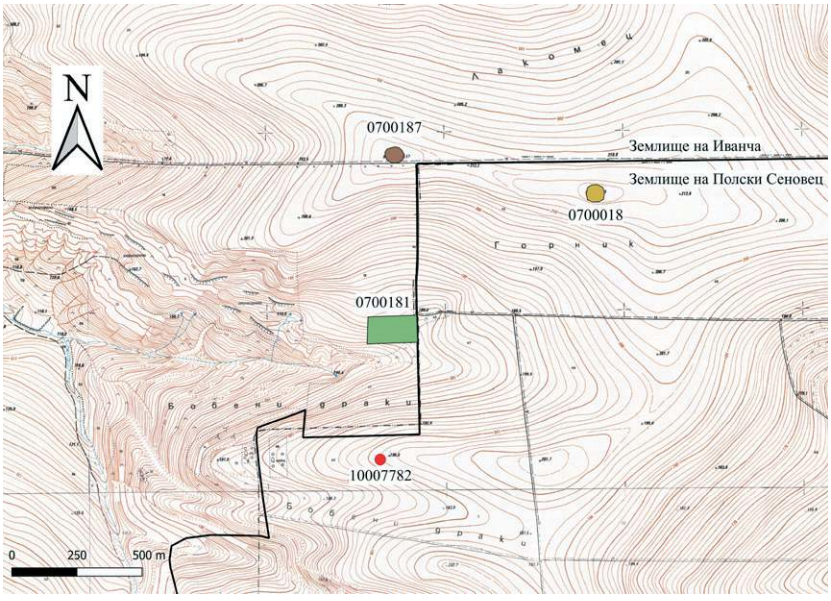

Обр. 4. Профили на структури от некропола (автор К. Чакъров)

Fig. 4. Cross-sections of structures of the necropolis (author K. Chakarov)

Село Полски Сеновец е известно за римската археология предимно с това, че в землището му (в м. Геранчето, 2,65 км североизточно от църквата, азимут 52°) е открит един от 11-те надписа[1] за границите между Долна Мизия и Тракия през 136 г. – ILBulg 390 (Банев, Лазов 1981, 37 – 38, кат. № 1). Освен това, от м. Качуля произхожда надгробна плоча, съобщаваща за това, че е погребан аго-

[1] ILBulg 429 от с. Бутово; ILBulg 358 от с. Масларево; ILBulg 357 от Свищов; IGLNov 72 от Нове (Божилова, Колендо 1985); ILBulg 386 от с. Хотница. В. Герасимова предполага наличието на още един надпис Раданово (Gerasimova-Tomova 1987, 18), но физическата му липса и приведените факти свидетелстват по-скоро, че такъв не съществува. Извън територията на Никополис, от околностите на гр. Роман, са известни още пет надписа с това съдържание, но в обратен ред: inter Thraces et Moesos (ILBulg 184; Христов 2004, 5 – 8).

Обр. 5. Карта с разположението на некропола от римската епоха (отбелязан с червена точка) в най-близкия му пространствено-времеви контекст (автор К. Чакъров)

Fig. 5. Map with the location of the necropolis (marked as a red dot) in its closest spatiotemporal context (author K. Chakarov)

раном от Никополис ад Иструм (Стефанов 1956, 30 – № 4; ILBulg 391). Местността Бърчината, намираща се югоизточно от селото, е вероятно един от основните източници за строителен материал (пясъчник) за Града на победата[1].

На 350 м североизточно от проучвания некропол в м. Бобени драки, азимут 7°, в м. Белите локви в землището на с. Иванча се намира селищен обект от римската епоха (АИС АКБ № 0700181; Стефанов 1956, 62 – № 49)[2] (обр. 5). Северно от обекта има две могили (АИС АКБ № 0700187, 0700018; Стефанов 1956, 27). Селището е разположено в ниската част на дол, а могилите са по северното било на дола. Възможно е некрополът в м. Бобени драки, намиращ се на южното било на този дол, да е също могила, но обезличена вследствие на дългогодишната човешка намеса[3].

Литература

Банев, Лазов 1981: Кр. Банев, Р. Лазов. Латински надписи от Долна Мизия. – Археология, 1981, 4, 37 – 45.

Божилова, Колендо 1985: В. Божилова, Й. Колендо. Граничен стълб от 136 г., намерен в Нове. – Археология, 1985, 4, 39 – 46.

Вълчева 2005: Д. Вълчева. Гробни съоръжения в могилите от римската епоха в Североизточна България. – В: Д. Гергова, М. Чичикова, К. Димитров (ред.). Хелис. Изследвания, резултати и проблеми в „Сборяново", 4. София, 2005, 188 – 199.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – IV в.). – Археология, 1970, 1, 1 – 12.

Стефанов 1956: Ст. Стефанов. Старините по Долния басейн на Янтра. Материали за археологическата карта на България. Книга VIII. София, 1956.

Христов 2004: Ив. Христов. Нови епиграфски данни за северната граница на провинция Тракия при император Хадриан. – Минало, 2, 2004, 5 – 8.

Gerasimova-Tomova 1987: V. Gerasimova-Tomova. Zur Grenzbestimmung zwischen Möesien und Thrakien in der Umbegung von Nicopolis ad Istrum in der ersten Hälfte des 2. Jh n. Chr. – Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte Papyrologie und Epigraphik, 2, 1987, 17 – 21.

IGBNov: J. Kolendo, V. Božilova, A. Bresson, T. Drew-Bear, V. Velkov. Inscriptiones Greques et Latines de Novae (Mésie Inférieure). Bordeaux, 1997.

ILBulg: B. Gerov (ed.). Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Inscriptiones Inter Oescum et Iatrum Repertae. Serdicae, MCMLXXXIX.

Oța 2013: L. Oța. Lumea funerară în Moesia Inferior (secolele I – III p. Chr.). Brăila, 2013.

[1] Лични наблюдения на К. Чакъров.
[2] В публикацията на Ст. Стефанов е предадено погрешно в югозападна посока спрямо селото (Стефанов 1956, 62 – № 49).
[3] В противен случай обект като плосък некропол няма как да стане лесно достояние на иманярите, без да личи на терен.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A ROMAN ERA NECROPOLIS NEAR POLSKI SENOVETS VILLAGE, POLSKI TRAMBESH MUNICIPALITY, VELIKO TARNOVO DISTRICT

Kalin Chakarov, Anton Atanasov

Summary

The site is situated in the north-western fringes of the land of the village of Polski Senovets. The place is an elevated terrain with good observation characteristics (fig. 1).

Four cremation (Nos 1 – 4) and two inhumation graves (Nos 6 and 7) from the 3rd c. AD, as well as a grave (No. 5) with no indication of a burial rite, and some later pits – probably results of looting (figs 2, 3) have been excavated. The site's characteristics and topography suggest that it could be a disintegrated Roman era burial mound, which belonged to a settlement structure situated at the foothills of the hill (fig. 5).

Kalin Chakarov, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, kalinsbicke@abv.bg
Anton Atanasov, anton_atanasov@gbg.bg

№ 111. НОВИ ДАННИ ЗА ИЗТОЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА

Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова

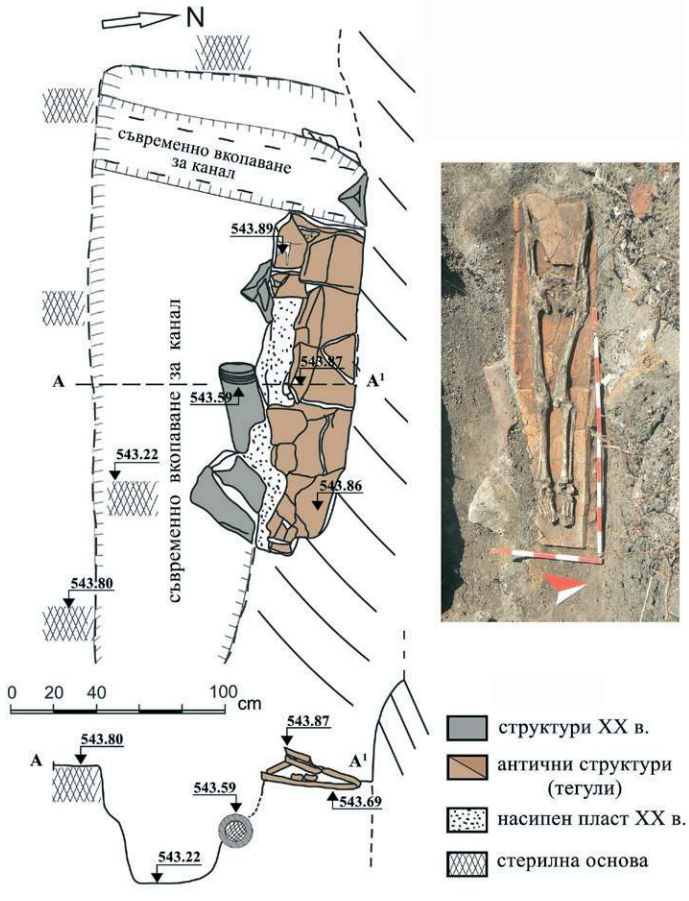
Спасителното археологическо проучване е предприето във връзка с инвестиционен проект за изграждане сграда със смесено предназначение и подземни гаражи в УПИ IV-171, кв. 535, м. „Център – Зона А-север", СО, район „Оборище", с административен адрес, бул. „Янко Сакъзов" № 7, София. Обектът се намира на територията на бившето посолство на Чешката република.

През първата половина на XX в. тук са разположени сгради, принадлежащи на Гвардейските казарми от периода на Трето българско царство.

Проучената площ е с размери около 300 кв. м, разделена на два сектора – северен (СИ) и южен (ЮЗ).

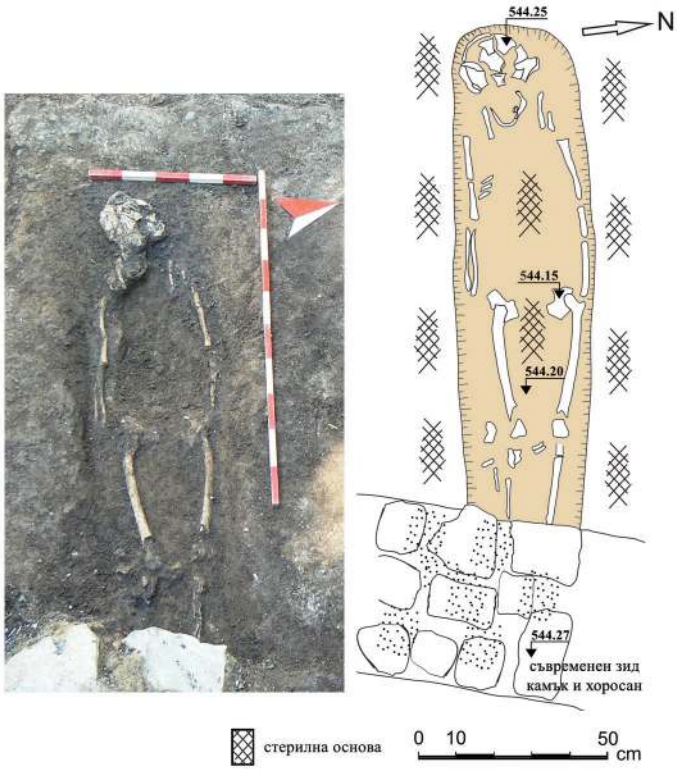
В северния сектор с начална кота 545,35, в проучените около 120 кв. м под тревна покривка от юг и асфалтова настилка от север, на дълбочина между 1,00 – 1,50 м (кота 543,85) навсякъде са разкрити насипни пластове с деструкции, строителни отпадъци, ламарини, фрагменти санитарен фаянс и пр. от XX в. От кота 543,75/65 в дълбочина се разкрива стерилен пласт – глинеста материкова основа със светъл, сивокафяв, до жълто-кафяв цвят. Проследен е до кота 543,25/20, без да се открият следи от вкопавания.

В южния сектор (по линията на бул. „Я. Сакъзов") с начална кота 546,65, под

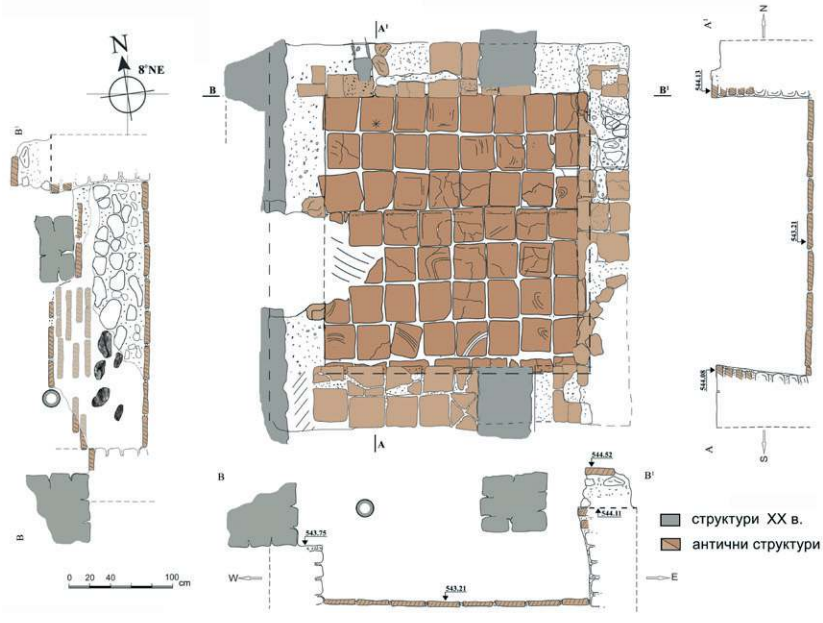
Обр. 1. План и разрез на гроб № 1 преди и след отваряне (автори Л. Дафова, Ю. Мешеков)

Fig. 1. Plan and cross-section of grave No. 1 before and after the uncovering (authors L. Dafova, Y. Meshekov)

Обр. 2. План на гроб № 2
(автори И. Борисова-Кацарова, Л. Дафова, Ю. Мешеков)

Fig. 2. Plan of grave No. 2
(authors I. Borisova-Katsarova, L. Dafova, Y. Meshekov)

Обр. 3. Гробната камера – план, разрези и изглед по разрез B-B1
(автори И. Борисова-Кацарова, Ю. Мешеков)

Fig. 3. The burial chamber – plan, sections, and sectional view along B-B1 axis
(authors I. Borisova-Katsarova, Y. Meshekov)

тревната настилка се открива пласт с деструкции и материали от XX в. На дълбочина 2,20 – 2,50 м се наблюдава пласт с разложен хоросан и силно фрагментирана строителна керамика, вероятно късноантична, но без други археологически материали. В непосредствена близост до основите на общежитието към посолството, в северната периферия на изкопа, на кота 543,80 е разкрит единичен тегулен гроб – Гроб № 1 (обр. 1), вкопан в материковия пласт, регистриран от кота 544,20. Ориентацията е З – И. Гробът е частично разрушен от запад и юг от вкопаване за съвременна канализация. Погребалният обред е трупополагане по гръб, с ръце вероятно върху коремната област. Скелетът се разкрива върху три хоризонтално разположени тегули. Покритието е било също от тегули, стреховидно поставени, които вероятно са се приплъзнали, като единият ред плътно е покрил скелета. Антропологичният анализ[1] показа, че скелетът принадлежи на жена с дребен ръст, на възраст между 20 и 40 години. Костите са силно изтлели. В гроба не е намерен гробен инвентар, но според характера на гробното съоръжение и ориентацията му може да бъде отнесен към Късната античност.

В южния сектор (по линията на ул. „П. Волов“) с начална кота 546,65, в проучените около 180 кв. м под тревната площ, в дълбочина между 2,00 – 2,50 м, се разкри масивен пласт деструкции от сградите на гвардейските казарми, както и техните основи. Под тях, на дълбочина около 2,50 м (кота 544,20), е достигната стерилна глинеста материкова основа със светъл жълто-кафяв цвят. В северозападната част на сектора под пласта деструкции, между ивичните основи на една от разрушените съвременни построй-

[1] Антропологичният анализ е извършен от екип на доц. д-р Виктория Русева, ИЕМПАМ – БАН.

ки, на кота 544,25 е разкрит Гроб № 2, вкопан в стерилната основа (обр. 2). Гробното съоръжение е обикновена гробна яма с елипсовидна форма и ориентация З – И. Обредът е инхумация по гръб, с ръце вероятно изпънати покрай тялото. Костите са в лошо състояние, гръдният кош е напълно изтлял. Скелетът е на жена на възраст между 20 и 40 години. Липсва гробен инвентар. На около 0,50 м на юг е регистрирано очертанието на малка гробна яма с напълно деструктиран скелет (Гроб № 3). Откриват се единствено молар и канин от млечно съзъбие, които подсказват, че в гроба е било положено дете на възраст около 2 години.

Обр. 4. Камерата на гробницата със скелетните останки

Fig. 4. The chamber of the tomb with the skeletal remains

На около 2 м на север е разкрито гробно съоръжение от Късната античност. То представлява правоъгълна в план гробница, от която са запазени иззиданите с камъни стени и до четири реда тухли от вероятно сводово покритие (обр. 3). На места личи варова стенна обмазка, но без следи от пигменти. И четирите зида са засегнати от основите на сградите от първата половина на XX в. и от по-късни комуникации. Гробната камера се разкри запълнена с масивен пласт с дебелина 0,70 – 0,80 м от човешки кости (обр. 4), примесени със земна маса, фрагментирана строителна керамика и камъни, като последните са вероятно от градежа на гробното съоръжение. Проучването показа, че телата са били разположени покрай стените на гробницата, във всякакви посоки и едно върху друго – както по гръб, така и по лице. В хода на разложителните процеси и по-късни нарушения костите са се разместили. В резултат на това не бе установен анатомичен порядък при почти никой от скелетите. Някои от костите, включително черепи, разположени върху настлания с тухли под (обр. 5) на гробницата, изглеждаха струпани покрай стените ѝ. Възможно е това да са останките от първите погребани в късноантичния период. Фрагмент от стъклена гривна и стъклено мънисто биха могли да са с късноантична дата. Откритите между костите други предмети – няколко фрагментирани керамични съда, обици (обикновени халки), два пръстена, монети, между които френски, сребърни, сечени в периода 922 – 1000 г. в името на Шарл III Простовати (898 – 922 г.) и бронзови византийски фолиси на император Константин X и Евдокия (1059 – 1067 г.)[1], насочват към дата на болшинството от скелетите в X – XI в. Точният им брой е

Обр. 5. Тухлен под на гробната камера

Fig. 5. Brick floor of the burial chamber

[1] Нумизматичният анализ е извършен от Марина Дойчинова (РИМ-София).

труден за установяване, но вероятно надхвърлят сто. Костните останки са както на мъже, така и на жени. Предварителните антропологически наблюдения показват, че преобладават тези на мъжете. Разположението на скелетите не подсказва извършване на погребален обред. Може да се допусне, че по време на Първия кръстоносен поход (1096 – 1099 г.) в гробницата са положени, дори може да се приеме и „нахвърляни", телата на участници в т. нар. „Народен кръстоносен поход", воден от Пиер Отшелника, за които е известно, че са „безчинствали" из Европа и в частност около Ниш и София през 1096 г. (Гагова 1998, 39 и сл.).

Възможно е в гробницата да са полагани индивиди и в по-късни исторически епохи. Предстои радиовъглеродно датиране на няколко черепа, разположени на различни нива в гробницата, с цел прецизиране на датировката.

Литература

Гагова 1998: Кр. Гагова. Кръстоносните походи. София, 1998.

NEW DATA ON THE EASTERN NECROPOLIS OF *SERDICA*

Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova

Summary

The rescue archaeological survey was carried out in connection to an investment intention for construction of a building in a property situated at the terrain of the former embassy of the Czech Republic in Sofia.

In the NE sector of the site no archaeological remains were detected. In the SW sector, Grave No. 1 constructed of *tegulae* (fig. 1), and Grave No. 2 – a plain pit (fig. 2) – were excavated. Both contained inhumations, with skeletons laid on their back, women at the age of 20 and 40. The graves are dated to the period of Late Antiquity. A tomb belongs to the same period. It was discovered north of Grave No. 2, damaged by later construction activities at the site. The tomb has a quadrangular, almost square plan (fig. 3). Its walls were preserved, built of stones and brick courses, which probably formed a vaulted roof. The flooring is also of bricks (fig. 5). Inside, the remains of more than 100 individuals were found, in a non-anatomical order (fig. 4). Probably some of the remains belong to the deceased originally buried in the late antique tomb. The rest are from a later period(s). Finds such as bronze jewellery, pottery, silver coins, minted in the period AD 922 – 1000 in the name of Charles III the Simple (898 – 922) and bronze Byzantine *follis* of Constantine X and Eudokia (1059 – 1067) are dated to 10th – 11th c. We can assume that persons who took part in the so-called People's Crusade, led by Pierre (Peter) the Hermit, who were known to have raged in Europe, and in particular around Nis and Sofia in AD 1096, were buried, even thrown, in the tomb. It is possible that other individuals were buried in the tomb in later historical periods.

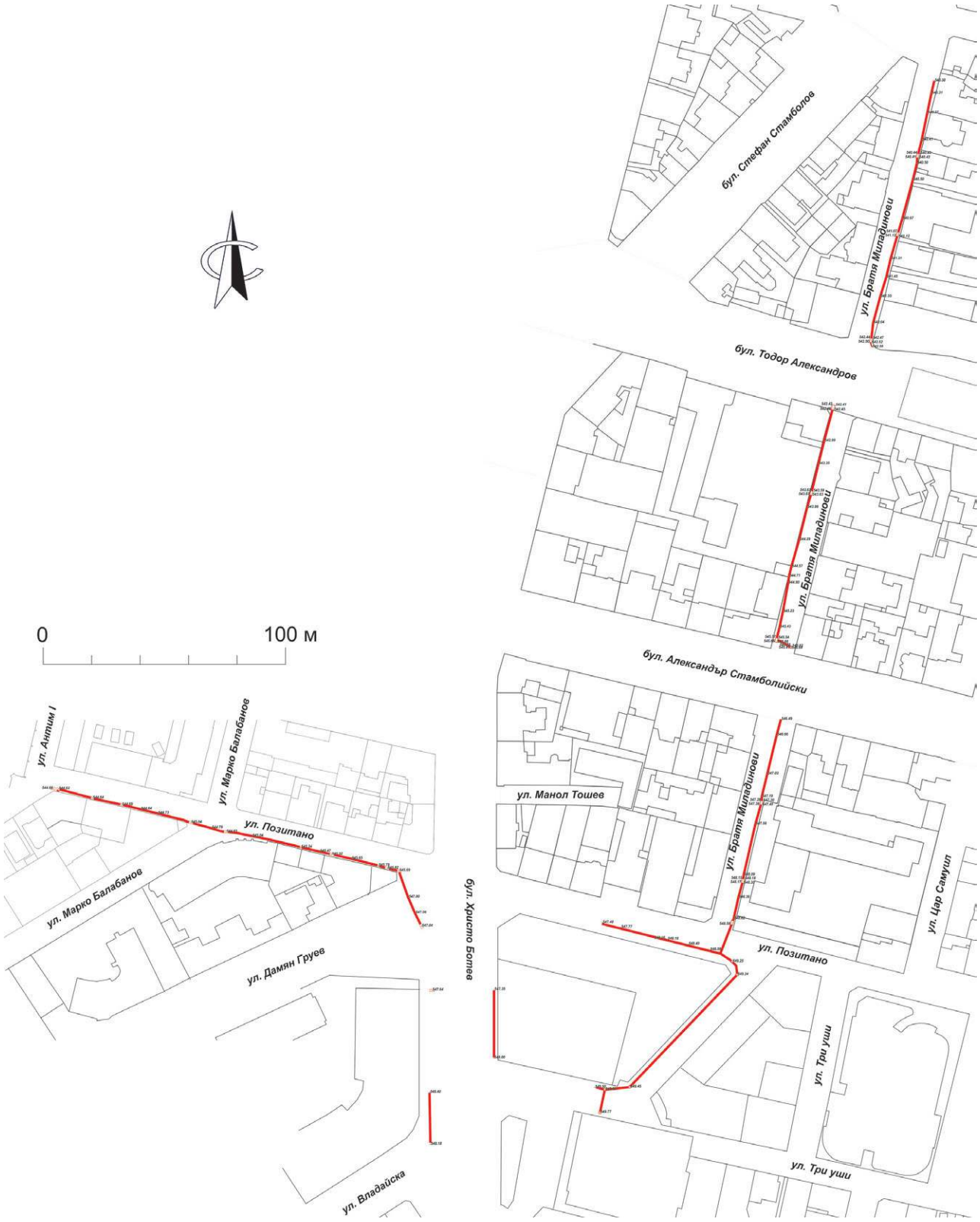
Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, meshekov@abv.bg
Iliana Borisova-Katsarova, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, ilianabo@yahoo.com

---

№ 112. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПЪРВА И ТРЕТА ЗАЩИТЕНИ ЗОНИ НА ИАР „СЕРДИКА – СРЕДЕЦ"

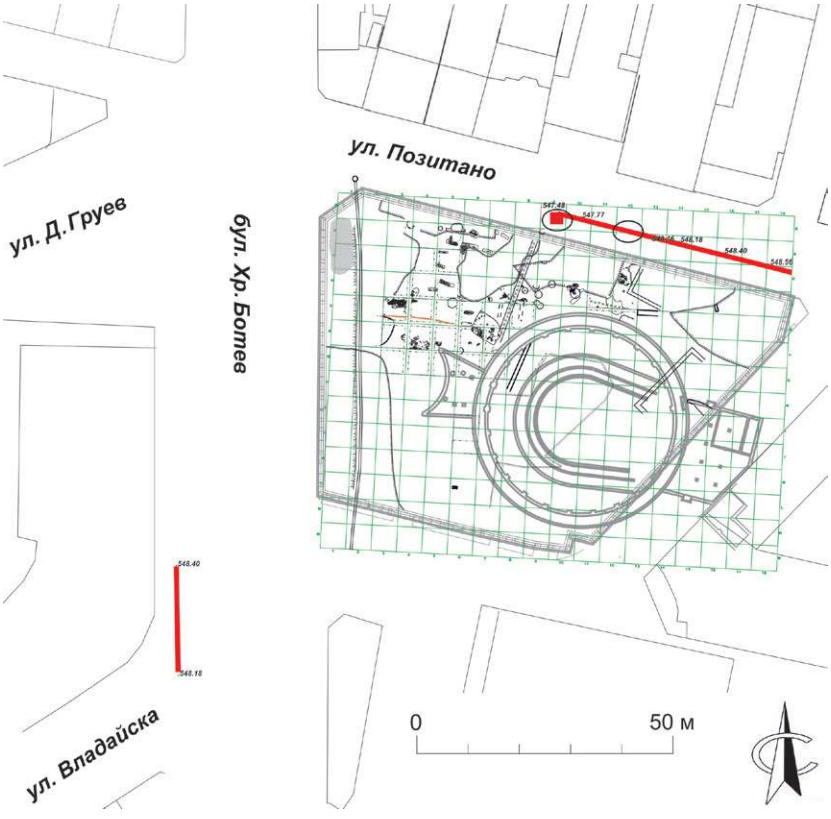
Анастасия Чолакова, Марио Иванов

Проучването е проведено във връзка с изкопни дейности, предприети от частен инвеститор, за изграждане на външно електрозахранване на сграда в процес на строителство в м. Солни пазар в София, където през 2018 г. са извършени спасителни разкопки (Василева и др. 2019). През 2020 г. теренната работа се осъществи в обхвата на линейните трасета за полагане на кабели и на прилежащите им шахти. Общата дължина на изкопите, попадащи в защитените зони на ИАР „Сердика – Сре-

Обр. 1. Разположение на проучените трасета (маркирани в червено) в първа и трета защитени зони на ИАР „Сердика – Средец“ (автори А. Каменаров, Д. Огнянов)

Fig. 1. Location of the excavated routes (marked in red) in first and third protected zones of Serdica – Sredets Historical and Archaeological Reserve (authors A. Kamenarov, D. Ognyanov)

Обр. 2. Разположение на изкопите (маркирани в червено) с документирани археологически структури и пластове около археологическия обект в м. Солни пазар (автор А. Каменаров) – двата участъка с частично запазени структури по ул. „В. Позитано“ са маркирани с ограждания

Fig. 2. Location of the trenches (marked in red) with documented archaeological structures and layers in the area of Solni Pazar archaeological site (author A. Kamenarov) – the two sections with partially preserved structures at V. Positano Str. are outlined

дец“, е около 850 м. Те са разположени в участъци по протежение на ул. „Братя Миладинови“, ул. „В. Позитано“, бул. „Хр. Ботев“, бул. „Македония“ и ул. „Волга“ (обр. 1). Дълбочината на траншеите варира между 0,60 и 1,20 м, а ширината – между 0,60 и 1,00 м, което определя и ограничените възможности за изследване. Проучването се извърши в периода 03.08. – 17.10. 2020 г., в рамките на 50 работни дни, с помощта на земекопна техника и на ръка.

По протежение на ул. „Братя Миладинови“ не са установени следи от археологически напластявания или структури; не са открити и движими археологически материали. В изкопите се разкрива единствено съвременна подземна инфраструктура, пластове, вероятно отразяващи състоянието на терена към началото на 20-те години на XX в., както и насипи, свързани със строителството на софийското метро под бул. „Т. Александров“. В дълбочина се достига до слоеве от чакълест стерил.

По протежение на ул. „Волга“ и ул. „В. Позитано“, в непосредствена близост до обекта в м. Солни пазар, са разкрити масивни останки от сградата на Софийския държавен цирк от 1962 г., както и основи на сгради от първата половина на XX в., съществували на това място преди изграждането на цирка. Археологическите напластявания вероятно са били унищожени при тези строителства. Единствените два малки участъка с частично запазени пластове и структури се намират по южния тротоар на ул. „В. Позитано“, непоследствено до северната граница на обекта в м. Солни пазар (обр. 2).

В източния участък е регистриран пласт с материали от периода на Късната античност, както и яма от османската епоха (обр. 3). В пласта се откриват малко на брой фрагментирани човешки кости[1] и единични фрагменти от антични тегули, принадлежащи на разрушени гробове от късноантичния западен некропол на Сердика. Наличието в пласта на по-късни материали (керамични фрагменти от османския период, фрагменти от тухли от началото на XX в.) предполага, че нарушаването на гробовете се е случило в миналото. Причина за това е интензивното използване на терена през периодите след Късната античност, констатирано и при проучването на обекта в м. Солни пазар (Василева и др. 2019, 429 – 430), както и най-вероятно целенасочено снижаване на естествения склон в този участък при полагането на съвременната улична мрежа в историческия център на София в края на XIX – началото на XX в.

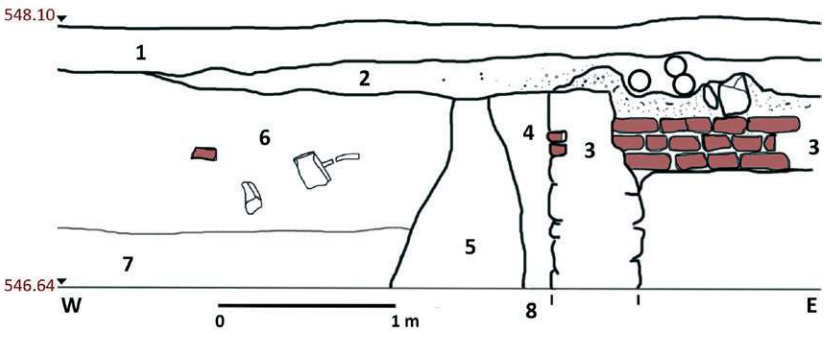
В западния участък, при изкоп на шахта към кабелното трасе (обр. 3) се попадна на частично запазен зид с ориентация север – юг, изграден от ломени камъни и ронлив бял хоросан, който се свързва с малък участък от пласт, наситен с фрагменти битова и строителна керамика и животински кости. Керамичните фрагменти са характерни за късноосманската/ранновъзрожденската

[1] Костните останки са определени от доц. д-р Виктория Русева, ИЕМПАМ – БАН.

епоха (обр. 4). Данните показват, че се касае за обитаване на терена, вероятно през периода XVII – XVIII в., когато в м. Солни пазар са функционирали производствени съоръжения (Василева и др. 2019, 430). Останките от постройка, разкрити в изкопа непосредствено на север от границата на проучения обект в м. Солни пазар, са значително засегнати от строителството от първата половина на XX в.

По протежение на източния тротоар на бул. „Хр. Ботев“ не се достига до запазени археологически напластявания, а в участък по западния тротоар, пред сградата на Министерство на земеделието (обр. 2), е установен пласт с неголяма концентрация на материали от XVII – XVIII в., но без запазени структури. Пластът е силно нарушен от дейностите при изграждането на сградата на министерството през 20-те години на XX в. и от съвременната подземна инфраструктура.

По протежение на ул. „В. Позитано“ в участъка между ул. „Д. Груев и ул. „Антим I“ се разкриват стерилни наносни пластове, което потвърждава липсата на археологически останки в района, установена при други теренни проучвания (вж. статията на И. Борисова-Кацарова в настоящия том). Два преотложени фрагмента от човешки кости са единствените намерени материали, които биха могли да се свържат с данните за съществувалите в този участък християнски/еврейски гробища (Иширков 1912).

Обр. 3. Профил по северната страна на изкопа на ул. „В. Позитано“ (автори А. Харизанов, А. Чолакова): 1. Землен насип (тревни площи); 2. Съвременен подравнителен пласт с тръби на действащи подземни комуникации; 3. Ъгъл от основи на сграда – разрез на западната стена и вътрешно лице на северната стена, първа половина на XX в.; 4. Изкоп за строеж на зида от XX в.; 5. Яма от османската епоха; 6. Пласт с материали от Късната античност; 7. Стерилен пласт; 8. Достигнато долно ниво на изкопа

Fig. 3. Cross-section along the northern side of the trench at V. Positano Str. (authors A. Harizanov, A. Cholakova): 1. Embankment (grassplot); 2. Modern levelling layer with operating underground cable routes; 3. Corner of a building foundation – cross-section of W wall and inner face of N wall, first half of the 20th c.; 4. Trench for construction of the 20th c. building; 5. Pit from the Ottoman period; 6. Layer with materials from Late Antiquity; 7. Sterile ground; 8. Bottom of the excavation trench

Обр. 4. Керамични фрагменти от изкопа на ул. „В. Позитано“, късноосманска/ранновъзрожденска епоха

Fig. 4. Pottery fragments from the trench at V. Positano Str., late Ottoman / early National Revival period

Литература

Василева и др 2019: Е. Василева, А. Чолакова, Ю. Пулчев. Западен некропол на Сердика – спасително археологическо проучване на обект „Солни пазар“, гр. София. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 428 – 431.

Иширков 1912: А. Иширков. Град София през XVII в. (Материали за историята на София, Книга III). София, 1912.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN FIRST AND THIRD PROTECTED ZONES OF *SERDICA* – SREDETS HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Anastasia Cholakova, Mario Ivanov

Summary

The rescue fieldworks in 2020 were necessitated by the construction of electricity supply underground infrastructure. The routes of the excavated trenches were situated along several streets in the central part of Sofia (fig. 1). Archaeological features and materials were attested only in the immediate proximity to an extensive multilayer archaeological site excavated in 2018 (fig. 2). Remains of destroyed late antique graves (fragments of human bones and pieces of *tegulae* used for the construction of the graves, part of the western necropolis of *Serdica*) were found, along with structures and materials from the late Ottoman / early National Revival period (figs 3 and 4), all of them significantly disturbed by the 20th c. construction activities.

Anastasia Cholakova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, anastasia.cholakova@gmail.com
Mario Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, slotarm74@gmail.com

№ 113. ЗАПАДЕН НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА – ОБЕКТ НА УЛ. „ИВАН ДЕНКОГЛУ“ № 6 В СОФИЯ

Юниан Мешеков

През 2019 г. на обекта е извършено спасително археологическо проучване, при което е установен единствен късноантичен зидан тухлен гроб, с гробен инвентар – набор от стъклени съдове и елементи от златотъкано облекло по скелетните останки на погребания (Мешеков, Борисова-Кацарова 2020, 1055 – 1060).

Проведеният през 2020 г. втори етап на спасителното проучване е в изпълнение на решение на експертна комисия МК за последващо проучване на площта под автомивка в края на вход-изходната рампа на обекта на ул. „И. Денкоглу“ № 6, попадащ в границите на първа защитена зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“.

След демонтиране на бетоновата автомивка (от кота 552,10) и изгребване на масивен пласт баластра, насипан през 2019 г. за оформянето на автомивката, както и на деструкции от единични останки от основите на бившето лятно кино „Мир“, продължаващи до кота 550,10, на проучваната площ от около 20 кв. м не е установено наличие на археологически структури, стратиграфски напластявания, по-ранни от споменатите съвременни, както и археологически находки. Подобно на проучването в предходната година, на кота 550,40 е достигнато ниво на стерилна основа – светлокафява глинесто-песъклива пръст, в отсъствие на следи от антропогенна дейност. В дълбочина, както и в зоната южно от автомивката, освободена за строителство от експертна комисия на МК от 2019 г., стерилната основа продължава в яркожълт на цвят, песъклив пласт.

Отсъствието на други гробни структури в проучените през двете години около 700 кв. м площ на парцела и наличието само на зидания гроб от 2019 г. би могло да се обясни с разположението му в югоизточната периферия на западния некропол на Сердика.

Литература

Мешеков, Борисова-Кацарова 2020: Ю. Мешеков, И. Борисова-Кацарова. Късноантичен тухлен зидан гроб от западния некропол на Сердика. – Археологически открития и разкопки през 2019. Книга II. София, 2020, 1055 – 1060.

WESTERN NECROPOLIS OF *SERDICA* – A SITE AT 6 IVAN DENKOGLU STR. IN SOFIA

Yunian Meshekov

Summary

During the rescue research conducted in 2020, as a second stage of the excavations carried out in 2019, no archaeological structures were attested, as well as no archaeological finds were discovered. Similarly to the study in 2019, at elevation 550.40 a level of sterile ground was reached – light brown clayey-sandy soil – in the absence of traces of anthropogenic activity.

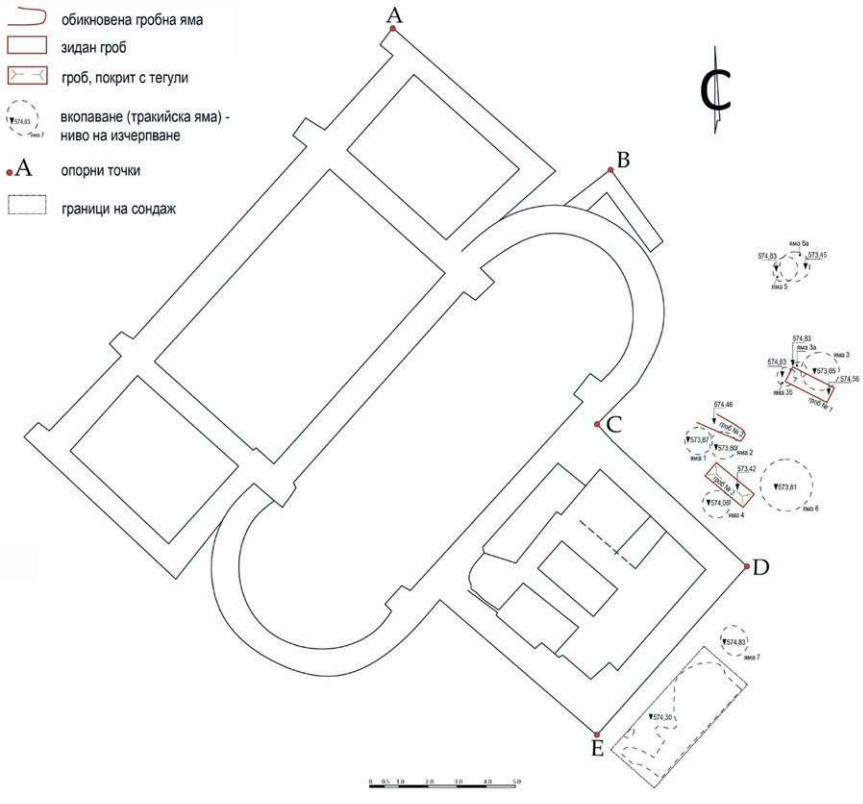
Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, meshekov@abv.bg

№ 114. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОАНТИЧЕН МАВЗОЛЕЙ“, КВ. ЛОЗЕНЕЦ В СОФИЯ

Юниан Мешеков, Александър Станев

Спасителното археологическо проучване на обекта е предприето във връзка с изпълнение на проект на Столична община „Консервация, реставрация и експониране на „Късноантичен мавзолей“ в кв. Лозенец, гр. София и е осъществено на два етапа: археологическо наблюдение в периода 24.11. – 05.12.2020 г., последвано от разкопки в периода 17 – 30.12.2020 г.[1]

През периода на наблюдението са премахнати бетонови решетъчни паркингови елементи, поставени под наклон за противосвлачищно укрепване на земните пластове по периферията на археологическия комплекс. Извършени са четири сондажа с размери 1,00 × 1,00 м (вкопани до кота 573,40), свързани с изграждането на фундаменти за бъдещата покривна конструкция над камерата със саркофазите, без наличие на движими или недвижими културни ценности.

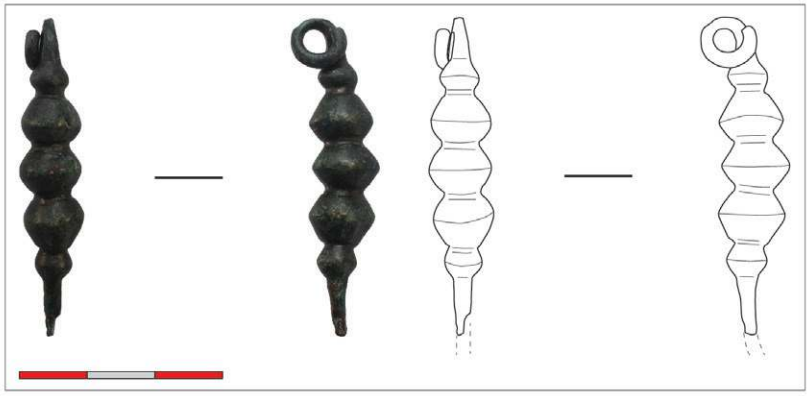

Обр. 1. Общ план на мавзолея с новоразкритите структури

Fig. 1. General plan of the mausoleum with the newly discovered structures

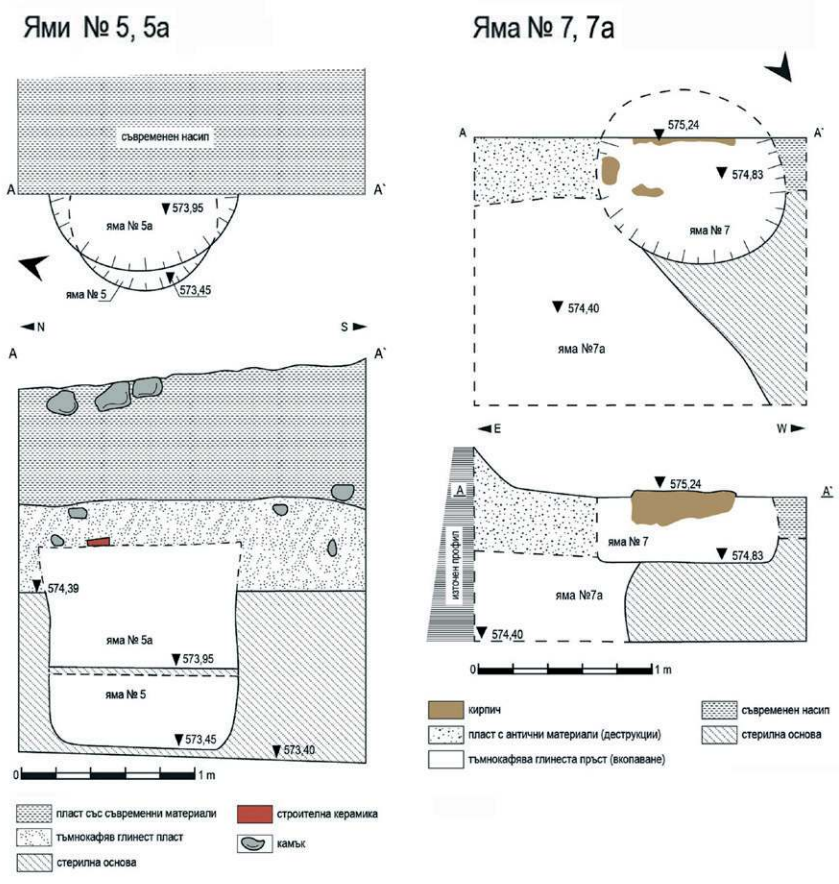
Последва машинно отнемане на горните пластове на север и североизток от мавзолея, в дъга, с цел достигане ниво за изграждане подпорни стени по изготвения проект (ширината на работния отсек е 3 м, което обхваща наклона за противосвлачищното укрепване). По оформения стратиграфски

[1] В проучването взеха участие колегите гл. ас. д-р Марио Иванов (НАИМ – БАН) и Люба Дафова (РИМ – София).

Обр. 2. Фибула, ранножелязна епоха, от яма № 6

Fig. 2. Fibula, Early Iron Age, from pit No. 6

Обр. 3. Ями № 5, 5а и 7, 7а, план и разрез (автор Л. Дафова)

Fig. 3. Pits No. 5, 5a and 7, 7a, plan and cross-section (author L. Dafova)

профил северно и североизточно, до дълбочина 1 м от околния терен се проследяват единствено съвременни боклучни отлагания и деструкции на стари постройки от XX в. До необходимата за строителни дейности кота 573,20 се развива стерилен материков пласт от светла, жълто-кафява глинеста пръст.

На 05.12.2020 г. при изкопните дейности на около 3 м северно от северната апсида на мавзолея (на кота 574.90) е установено наличието на неизвестна до момента археологическа структура – зидан тухлен гроб, с ориентация И – З. Съгласно чл. 160(2) от Закона за културното наследство изкопните дейности на обекта са преустановени.

Подновяването на работата, вече като археологическо проучване, започва с ръчно зачистване на сектора източно и североизточно от мавзолея. По цялата разчистена зона около сградата е достигнато до културни напластявания. В процеса на работа е установено, че проучваният пласт включва съоръжения от два значително отдалечени един от друг хронологически периода: V – IV в. пр. Хр. и IV – V в.

Към по-ранния период принадлежат седем вкопани в терена структури (ями № 1 – 7), с кръгла или близка до кръгла в план форма (обр. 1). Те са запълнени с тъмна на цвят, глинеста пръст, примесена с късове жълта стерилна глина, единични фрагменти от мазилки, битова керамика в различна концентрация (предимно на бавно грънчарско колело и малък процент на ръка), единични животински кости (основно от птици), въгленчета в различна концентрация. Керамичният материал е от периода на КЖЕ, в границите на VI/V – IV в. пр. Хр., но се срещат и единични фрагменти от КБЕ – РЖЕ[1]. В яма № 6 е открита и бронзова (двуспирална?) фибула, която може да бъде отнесена към времето на РЖЕ (обр. 2), тип B II 1, вариант α, по Д. Гергова (Gergova 1987, 44, Tafel 13, N 166), с датировка до началото на VIII в. пр. Хр.

Ями № 5 и 7 са двойни (обр. 3), а № 3 е съставена от три вкопани едно в друго съоръжения (обр. 4). Две от вкопаните структури предполагат извършването на дейности, свързани с огън. На дъно-

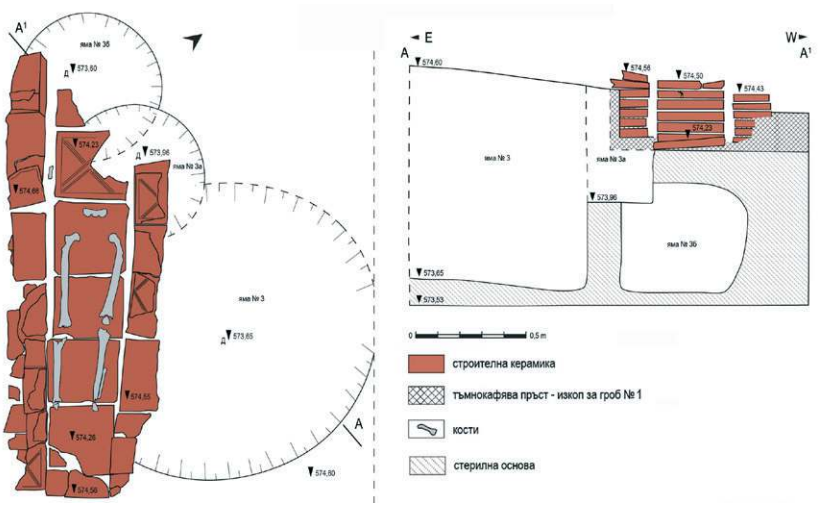
[1] Керамичният материал е консултиран от доц. д-р Венета Ханджийска-Янкулова.

то на яма № 2 е регистриран участък с кръгла форма, формиран от горяла дървесина и отухлена глина, в центъра на който личи кръгъл „стълб“ от глина, по която не се откриват следи от горене (обр. 5). При яма № 7 е установена отухлена стеничка и пласт от пепел, наподобяващи елементи на съоръжение, вероятно огнище или пещ, също разположено частично върху по-ранно вкопаване.

Към времето на Късната античност (IV – V в.) се отнасят три разкрити гроба: гроб № 1, зидан с тухли (обр. 4), гроб № 2 – ямно вкопаване, и гроб № 3 със стреховидно покритие от тегули. Гробните съоръжения са ориентирани запад – изток. И в трите случая скелетните останки са силно изтлели вследствие химически агресивна среда, положени са по гръб, с изпънати крака и са на възраст над 20 години[1].

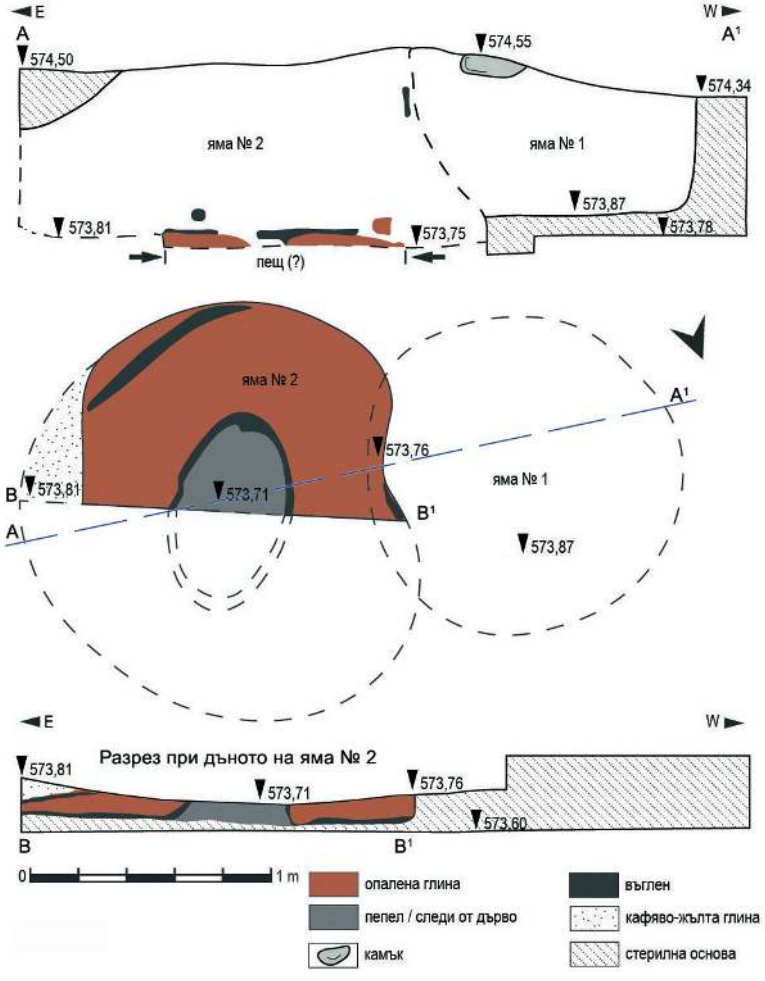
Единствено при гроб № 3 с тегулно покритие е регистриран инвентар – варовиков прешлен за вретено, положен между стъпалата на починалата[2]. В запълнителя на гроба, на около 0,20 м над покривните тегули е регистрирана бронзова гривна с отворени краища, оформени като стилизирани змийски глави.

Южно от мавзолея е документиран участък с неправилна форма, който е частично вкопан в стерилния пласт. При северната граница е зачистено струпване от средни по размер речни камъни и едри фрагменти от строителна керамика, основно тегули. В него се регистрира слаба концентрация на късноантична битова керамика, единични фрагменти от стъкло, железни предмети, двуреден костен гребен и над 30 късноантични монети. Нумизматичният материал както от тук, така и от останалата проучена площ, обхваща времевия период между

Обр. 4. Гроб № 1 и ями № 3, 3а и 3б, план и разрез (автор Л. Дафова)

Fig. 4. Grave No. 1 and pits No. 3, 3a and 3b, plan and cross-section (author L. Dafova)

Обр. 5. Ями № 1 и 2, план и разрез (автор Л. Дафова)

Fig. 5. Pits Nos 1 and 2, plan and cross-section (author L. Dafova)

[1] Антропологичен доклад, изготвен от доц. д-р Виктория Русева, ИЕМПАМ-БАН, извършила теренната и лабораторна обработка на костния материал.

[2] Според антропологичния доклад индивидът е от женски пол, с патологична особеност при лявото ходило, провокирана от травма, довело прѝживе до обездвижване в ходилото и слабо накуцване.

втората третина на IV до средата – втората половина на V в., като доминират монетите между края на IV – V в.[1]

При предходното проучване на късноантичния мавзолей в кв. Лозенец, проведено през 2001 г. (Шалганов, Иванов 2002; Шалганов, Иванов 2006), също са документирани вкопани съоръжения, интерпретирани с „евентуален култов характер" (Иванов 2003, 49), които предлагат сходен като датировка материал.

Литература

Иванов 2003: М. Иванов. Комплекс от ями и съоръжения от IV в. пр. Хр. в кв. Лозенец, София. – Археология, 2003, 2, 43 – 51.

Шалганов, Иванов 2002: К. Шалганов, М. Иванов. Късноантичен мавзолей в кв. Лозенец, София. – Археологически открития и разкопки през 2001 г. София, 2002, 96 – 98.

Шалганов, Иванов 2006: К. Шалганов, М. Иванов. Новооткрит късноантичен мавзолей в кв. Лозенец, София. – В: Ал. Димитрова-Милчева, В. Кацарова (ред.). Spartacus II. 2075 години от въстанието на Спартак. Трако-римско наследство. 2000 години християнство. Международен симпозиум 1 – 4 октомври 2002 г., Сандански. Велико Търново, 2006, 314 – 324.

Gergova 1987: D. Gergova. Fruh- und ältereisenzeiliche Fibeln in Bulgarien (Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIV, 7. Band). München, 1987.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL STUDY OF "LATE ANTIQUE MAUSOLEUM" SITE, LOZENETZ QUARTER IN SOFIA

Yunian Meshekov, Alexander Stanev

Summary

The rescue archaeological exploration of the site was carried out in two stages: archaeological monitoring in the period 25th November – 5th December 2020, followed by excavations in the period 17th December – 30th December 2020.

During the the first stage, modern waste deposits and remains of 20th c. buildings were registered. However, about 3 m north of the northern apse of the mausoleum (at 574.90 m.a.s.l.), a hitherto unknown brick-built grave, W – E oriented, was unearthed, and therefore the fieldwork proceeded to its second stage.

Throughout the excavations period, it was established that remains from two, definitely distant from each other, chronological periods are present at the site: the 5th – 4th c. BC and the 4th – 5th c. AD.

Seven pits dug into the terrain, with round or almost round plan are dated to the earlier period (figs 1, 3 – 5). They are filled with dark clayey soil, occasional pieces of plaster, different concentrations of household pottery from the Late Iron Age (6th/5th – 4th c. BC), mostly produced on a slow potter's wheel, and a small percentage of hand-built ceramics, single animal bones (mainly avian), as well as a bronze fibula, which can be attributed to the Early Iron Age (fig. 2).

Three graves are dated to Late Antiquity (4th – 5th c. AD) – a brick-built grave No. 1 (fig. 4), grave No. 2 with a plain pit, and grave No. 3 covered with *tegulae*. All burial structures are W – E oriented.

To the south of the mausoleum, an area featuring irregular shape was excavated, and it is partially dug into the sterile soil. The numismatic material, both from here and from the rest of the site, covers the timespan between the second third of the 4th c. to the middle/second half of the 5th c., as the finds from the end of the 4th – 5th c. are predominant.

Yunian Meshekov, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, meshekov@abv.bg
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, 1000 Sofia, alexander.stanev@gmail.com

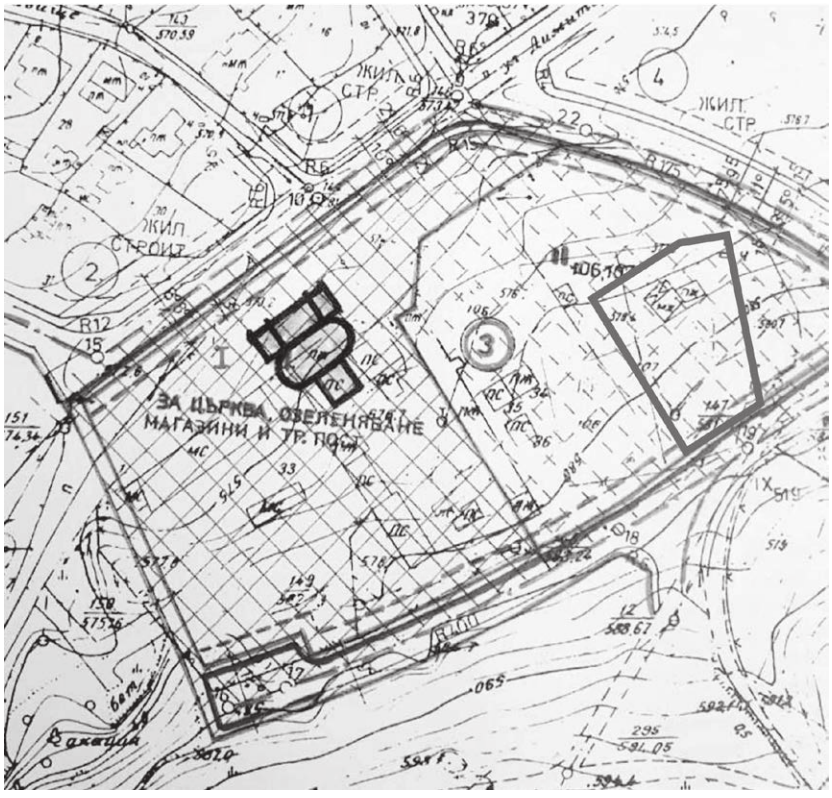
[1] Нумизматичният анализ е извършен от Марина Дойчинова (РИМ – София).

№ 115. КЪСНОРИМСКИ НЕКРОПОЛ В КВ. ЛОЗЕНЕЦ, СОФИЯ

Марио Иванов, Александър Харизанов

През месец септември 2020 г. се проведе спасително археологическо проучване в УПИ VI-164, кв. 3 (ПИ 68134.1004.16) от регулационния план на м. „Лозенец“ – жилищна група „Южен парк“, район „Триадица“, ул. „Димитър Хаджикоцев“ № 91, гр. София. Разкопките бяха осъществени под ръководството на гл. ас. д-р М. Иванов (ръководител), гл. ас. д-р А. Харизанов (зам.-ръководител) и научен екип в състав: В. Ноева и Р. Александров – археолози, инж. А. Каменаров и инж. Д. Огнянов – геодезически заснемания, доц. д-р В. Русева – антропологичен анализ, гл. ас. д-р П. Пенкова – лабораторни изследвания, консервация и реставрация на находките.

Имотът се намира на около 75 м източно от проучения през 2001 г. късноантичен мавзолей (Шалганов, Иванов 2006) и попада в неговата охранителна зона (обр. 1).

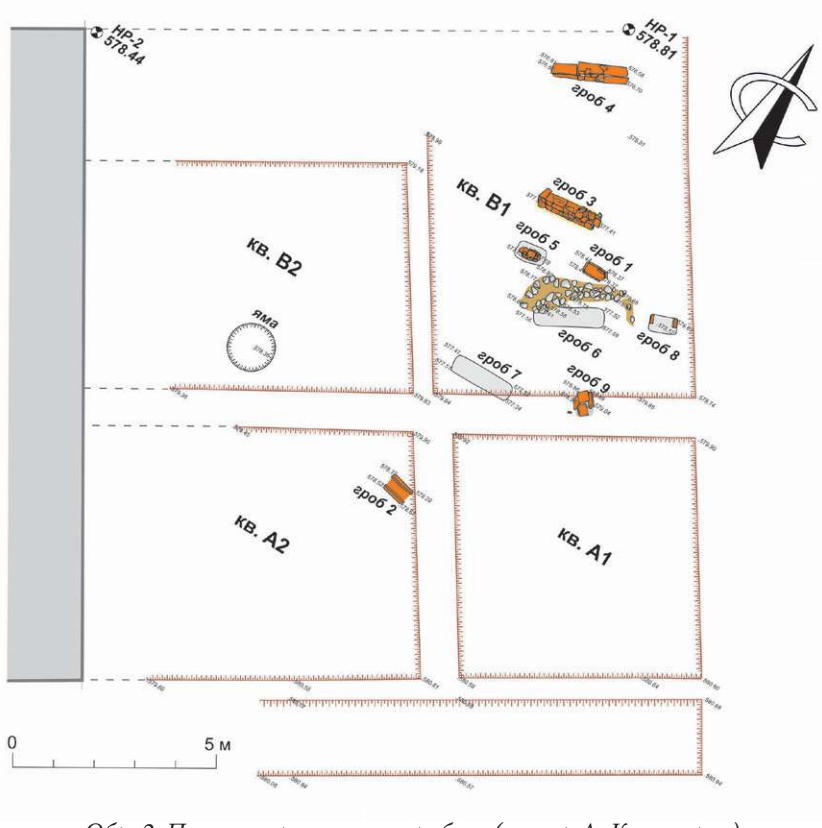
Обр. 1. Местоположение на проучвания имот източно от късноантичния мавзолей в кв. Лозенец, София (автор А. Каменаров)

Fig. 1. Location of the excavated plot east of the late antique mausoleum in Lozenets quarter, Sofia (author A. Kamenarov)

Проучен е участък от около 320 кв. м в предвидената за застрояване западна и северозападна част на имота. В този обхват се включва площта на бъдещата сграда (около 250 кв. м) и две тесни ивици (между 1,50 и 2,50 м) прилежаща площ от изток и юг за оформянето на подход към подземен паркинг под сградата.

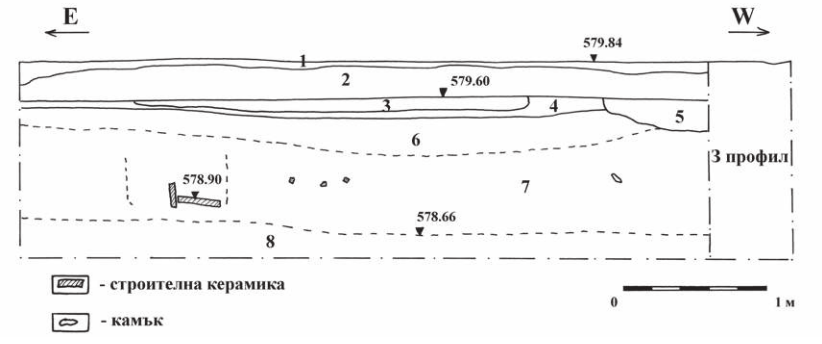
В резултат на археологическите разкопки се откриха останки от късноримския период (IV в.) и от съвременно (XX в.) застрояване. В северната половина на проучената част от имота са засвидетелствани само два пласта – сиво-кафяв, смесен със съвременни отпадъци, и хомогенен кафяво-бежов пласт, представляващ естествената геоложка основа. В северната половина на проучения участък стратиграфската картина е по-сложна. Под съвременния сиво-кафяв пласт се разполага отухлено глинобитно подово ниво и опалена до сиво-черно чиста пръст под него (обр. 3). Откритите фрагменти от цигли и две монети с номинали 5 и 50 стотинки позволяват нивото да се свърже с паянтова постройка, изградена към съществувалата в имота къща, отразена в кадастралните заснемания. Под този пласт, приблизително от кота 579,00 – 578,80 се разполага сравнително хомогенен кафяво-бежов глинест пласт, в който се откриват много малко антични фрагменти от керемиди и обезличена битова керамика. Ограниченият археологически материал позволява този пласт да се свърже с човешко обитаване и дейност през Античността, най-вероятно късноримския период (IV в.). Най-отдолу се разполага хомогенен, глинесто-песъклив пласт, без материали, с кафяво-бежов до бежово-зеленикав цвят, представляващ естествената геоложка основа.

Археологическото проучване разкри наличието на неизвестен до момента плосък некропол, свързан с късноантичния мавзолей. Проучени са общо девет гробни съоръжения (обр. 2) от няколко типа. Засвидетелствани са две правоъгълни гробни ями със заоблени ъгли (гробове № 6 и 7), три гроба, оформени със стреховидно поставени тегули (гробове № 2 – 4) и гробни ями с малък размер, оформени до-

Обр. 2. План на проучените гробове (автор А. Каменаров)

Fig. 2. Plan of the excavated graves (author A. Kamenarov)

Обр. 3. Южен стратиграфски разрез в кв. В1 (автори А. Харизанов, М. Иванов): 1. Сиво-черен пласт; 2. Сиво-кафяв пласт, смесен с отухлена пръст; 3. Отухлено подово ниво; 4. Черна опалена пръст; 5. Отухлено ниво; 6. Сиво-черна хомогенна пръст; 7. Кафяво-бежов глинест пласт; 8. Бежово-зеленикав глинесто-песъклив пласт без материали

Fig. 3. Southern stratigraphic cross-section in grid square B1 (authors A. Harizanov, M. Ivanov): 1. Greyish-black layer; 2. Greyish brown layer mixed with burnt soil; 3. Burnt floor level; 4. Black burnt layer; 5. Burnt level; 6. Greyish-black homogeneous layer; 7. Brown-beige clayey layer; 8. Beige-green, clayey-sandy layer

пълнително с фрагменти от тухли и тегули (гробове № 1, 5, 8 и 9).

Гроб № 1 се намира в кв. В1, северно от каменната структура, маркираща гроб № 6 (обр. 2, обр. 4). Размерите на съоръжението са 0,60 × 0,34 м, с ориентация запад – изток. По стените и дъното ямата е оформена с фрагменти от тухли и керемиди и е покрита с една цяла керемида. В съоръжението не се откриха човешки кости и инвентар. Предвид размерите, може да се предположи, че в гроба е било погребано новородено или бебе в съвсем млада възраст.

Гроб № 2 се намира в североизточния ъгъл на кв. А2 (обр. 2). Съоръжението е оформено от две стреховидно поставени керемиди и има размери около 0,80 × 0,36 м. Късите страни на гробното съоръжение са затворени с фрагменти от керемиди. В гроба не се откриха инвентар и човешки останки. Предвид размерите на съоръжението, може да се предположи, че се касае за детски гроб.

Гроб № 3 се намира на около 1,50 м северно от гроб № 1. На кота 578,57 се откри цял керамичен съд (гърне), поставен с устието надолу. Дъното на съда е пробито, а отворът е покрит с фрагмент от тухла (обр. 4, 5). Съдът вероятно е свързан с постпогребални и поменални ритуали, извършвани над гроб № 3, който се откри на около 1,20 м по-ниско, на кота 577,40. Съоръжението представлява тегулен гроб с размери 1,80 × 0,97 м и ориентация запад – изток. Оформен е от стреховидно поставени цели и фрагментирани тегули. Във вътрешността на гроба се откриха силно изтлели останки от индивид, положен с глава на запад, без инвентар.

Гроб № 4 е разположен северно от гроб № 3, в северния край на проучената площ (обр. 2). Гробът е с идентично оформяне от тегули, с разликата, че дъното му е покрито с две цели и една половинка керемиди. Гробът е открит на кота 576,57. Ориентацията му е СИ – ЮЗ и има размери 1,80 × 0,80 м. В него бяха проучени силно изтлели останки от индивид с неустановими пол и възраст. При краката на погребания се откри корозирал железен предмет и силно изтляла бронзова монета, вероятно от края на IV в.

Гроб № 5 се намира западно от гроб № 1 и южно от гроб № 3 (обр. 2); има ориентация И – З и размери 0,72 × 0,45 м. Съоръжението е оформено като стъпаловидна яма, чиято вътрешна част е обли-

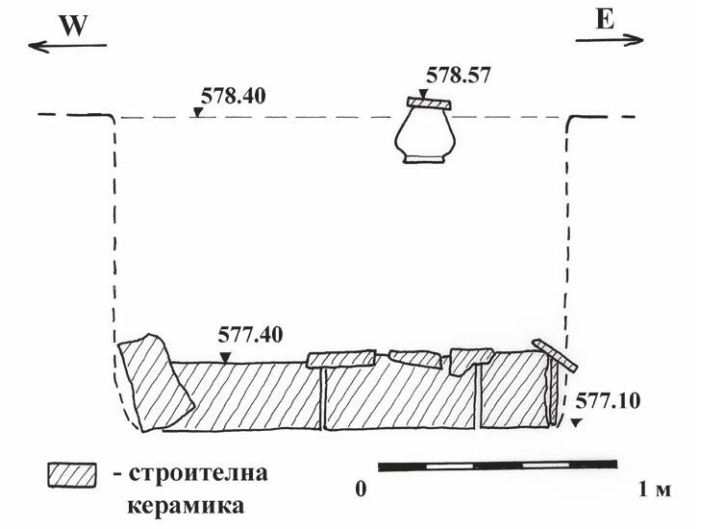
цована с фрагменти от керемиди. Не е открит инвентар и човешки кости. Съдейки по размерите, вероятно отново се касае за гробно съоръжение на новородено или съвсем малко бебе.

Южно от гроб № 1, на кота около 578,80 е проучено каменно съоръжение с размери 2,50 × 1,20 м. Състои се от два до три реда камъни, споени с глина и слабо вкопани в античния терен. Под каменното съоръжение, на кота около 577,60 се откри гроб № 6. Съоръжението представлява обикновена яма с размери 1,60 × 0,90 м и ориентация СИ – ЮЗ. В нея бяха проучени силно изтлели останки от женски индивид в детска възраст, положен с глава на североизток. В гроба се откри инвентар, поставен при краката на погребания индивид: стъклен унгвентарий с вретеновидна форма, керамична кана, фрагменти от силно фрагментиран стъклен съд и два железни обръча с останки от дърво по тях – вероятно от дървен съд (ведро ?). В областта на шията на погребаната се откриха стъклени мъниста и златен медальон с аметист. Датировката на съоръжението, според открития инвентар, може да се отнесе към първата половина на IV в.

Обр. 4. Археологически структури в кв. B1: каменна маркировка на гроб № 6, гроб № 1, керамичен съд над гроб № 3 (снимка М. Иванов)

Fig. 4. Archaeological features in grid square B1: stone marking of grave No. 6, grave No. 1, ceramic vessel above grave No. 3 (photo M. Ivanov)

Обр. 5. Графичен разрез на гроб № 3 с позицията на керамичния съд над него (автор М. Иванов)

Fig. 5. Cross-section of grave No. 3 with the position of the ceramic vessel above it (author M. Ivanov)

Гроб № 7 попада в южната част на кв. B1 (обр. 2). Представлява обикновена яма с правоъгълна форма и заоблени ъгли, с ориентация И – З и размери 1,60 × 0,40 м. По дъното и частично по стените на ямата се откриха останки от изтляла дървесина, вероятно от дървена облицовка с дъски. В гробното съоръжение се откриха само следи от изтлели човешки кости, които не позволяват определяне на позицията на скелета, пол и възраст. Липсва и инвентар.

Непосредствено на изток от гроб № 6 е проучена малка овална яма с размери 0,80 × 0,40 м и ориентация ЮЗ – СИ (обр. 2). Съоръжението е обозначено като гроб № 8, макар че функцията му като гроб не е безспорна. В двата края на ямата се откри поставен косо по един фрагмент от тухла. Липсват кости и инвентар. Предвид размерите на съоръжението и по аналогия с останалите гробове, може да се допусне, че се касае за гроб на индивид в първа детска възраст.

Гроб № 9 се намира източно от гроб № 7 и попада изцяло в южния профил (обр. 2, 3). Представлява малка яма, оформена с цели и фрагменти от тухли, които се откриха разместени. Размери – 0,62 × 0,50 м. В съоръжението не се откриха кости и инвентар. Подобно на гроб № 8, идентификацията на описаната структура като гробно съоръжение е несигурна.

В югозападната част на кв. В2 е проучена яма с цилиндро-конична форма и диаметър 1,20 м. Ямата е регистрирана на кота 578,36. В пълнежа ѝ се откриха въглени, няколко камъка и една животинска кост. По аналогия с ямния комплекс, проучен около късноантичния мавзолей (Иванов 2003), ямата може да се отнесе към предримската епоха, макар че не е открит сигурен археологически материал в подкрепа на датировката.

Резултатите от проведените археологически разкопки показват, че на това място е съществувал късноримски некропол (IV в.), от който са проучени девет гробни съоръжения. Вероятно некрополът се развива в източна, западна и северна посока, където склонът е по-полегат. Археологическите проучвания около мавзолея в края на 2020 г. разкриха неизвестни гробни съоръжения, което показва, че мавзолеят е част от по-голям некропол (вж. статията на Ю. Мешеков и Ал. Станев в настоящия том). Ориентацията на гробните съоръжения позволява да се предположи, че некрополът е възникнал вероятно още в първата половина на IV в., като в следващите десетилетия на същото място са полагани и християнизирани индивиди, както показва правилната ориентация З – И и липсата на гробен инвентар. Проучените съоръжения, свързани с поменални ритуали, обогатяват представата ни за погребалните обичаи и практики от периода. Липсата на остеологичен материал в част от гробовете може да се обясни с агресивния химически състав на пръстта и по-слабата устойчивост на детските кости. Резултатите от лабораторните анализи вероятно ще дадат повече информация за тази особеност.

Литература

Иванов 2003: М. Иванов. Комплекс от ями и съоръжения от IV в. пр. Хр. в кв. Лозенец, София. – Археология, 2003, 2, 43 – 51.

Шалганов, Иванов 2006: К. Шалганов, М. Иванов. Новооткрит късноантичен мавзолей в кв. Лозенец, София. – В: Ал. Димитрова-Милчева, В. Кацарова (ред.). Spartacus II. 2075 години от въстанието на Спартак. Трако-римско наследство. 2000 години християнство. Международен симпозиум 1 – 4 октомври 2002 г., Сандански. Велико Търново, 2006, 314 – 324.

LATE ROMAN NECROPOLIS IN LOZENETS QUARTER, SOFIA

Mario Ivanov, Alexander Harizanov

Summary

In September 2020, excavations were carried out in a private plot in Lozenets quarter, Sofia. The site is located at about 75 m east of the late antique mausoleum unearthed in 2001 (fig. 1).

In the excavated part of the necropolis nine graves are registered (fig. 2). Two graves are plain pits with rounded corners (Nos 6 and 7). Three graves are covered with roof tiles set in a gable (Nos 2 – 4). The remaining four are small pits with different types of brick and tile lining of the walls and the bottom (Nos 1, 5, 8 and 9).

Two of the excavated graves have additional features which deserve attention. Grave No. 3 is marked by a ceramic vessel placed upside down on the ground above the fill of the pit (figs 4, 5). The base of the pot is intentionally pierced for some posterior use and was found covered with a piece of brick. Most probably the discovered structure is connected with posthumous rites performed over the grave.

Grave No. 6 is marked on the ground level by a stone structure with clay bonding (figs 2, 4). The grave itself provided the richest inventory consisting of glass *unguentaria*, ceramic jug, gold necklace pendant and glass beads. Two iron rings, probably from a wooden vessel, are discovered among the other finds. The orientation of the grave is east – west, which is an exception among the entire researched part of the site.

The date of the necropolis could be placed in the 4th c. AD, according to the limited number of finds. Grave No. 6 is probably earlier (first half of the 4th c.?) than the rest, which most likely belong to the early Christian period.

Only few of the graves contain human remains (graves Nos 3, 4 and 6). No preserved bones were found in the others. According to the size, some of the graves are apparently burials of young children or babies. Grave No. 6 belongs to a young girl, graves Nos 3 and 4 – most probably to adults.

Mario Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, slotarm74@gmail.com

Alexander Harizanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, a_harizanov@abv.bg

№ 116. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ В САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ

Светла Петрова, Емил Севдин

Проучваният терен се намира южно от военния лагер Германея и частично попада в територията на южния и югозападния некропол. Разкопките са проведени в поземлени имоти с идентификатори 65365.31.48, 65365.24.12, 65365.601.241 и 65365.24.2 от кадастралната карта на гр. Сапарева баня, по протежение на трасето на водопроводно отклонение за снабдяване с минерална вода. Изкопът е с обща дължина 770 м, дълбочина 1,20 – 1,30 м и ширина 0, 80 м (обр. 1).

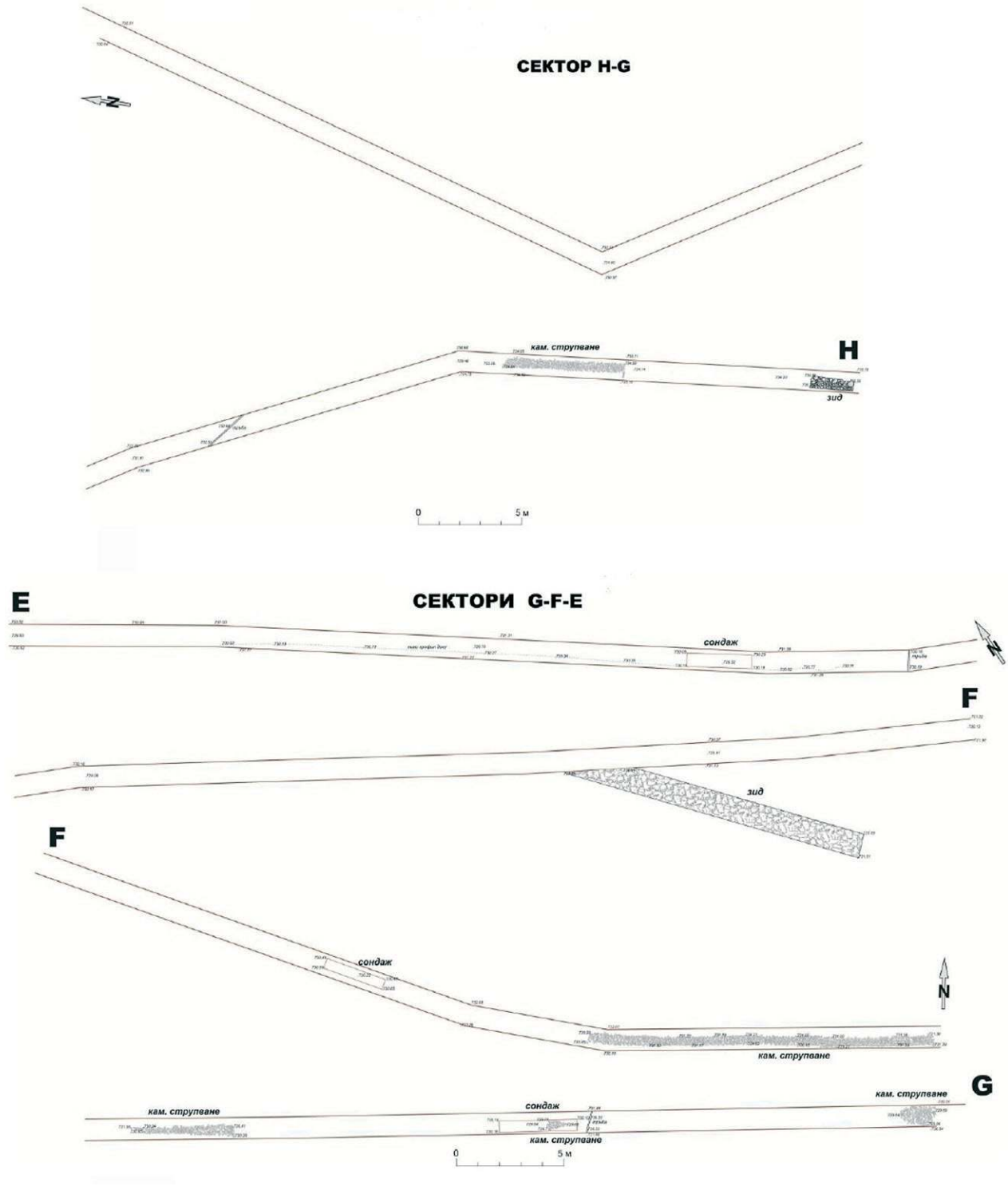
Обр. 1. Проучваното трасе с отбелязани сектори

Fig. 1. The studied route with sectors indicated

Извършеното проучване в отсечката от 770 м до 520 м (общо трасе от 250 м в сектори H – G – F; обр. 1, 2) не показа наличие на значими следи от обитаване. Проучването на трасето започна от насипа за нов път под паркинга на хотел „103°“, в участъка от т. H до т. G по геодезическото заснемане (обр. 2). В самото начало на изкопа, на 0,50 м дълбочина се достигна до каменна структура – зид, запазен в субструкция от два реда камъни на калова спойка, с посока юг – север. В северния си край зидът сключва прав ъгъл със зид, от който в западния профил се виждат още три реда камъни във височина. Зидът е част от помещение с неустановена функция, тъй като излиза извън границите на трасето и не е проучван. Следващите метри не показаха обитаване, въпреки близостта на терена с южната крепостна стена на лагера. На 9 м от зида и на дълбочина от 0,30 до 0,70 м се достигна до каменно струпване с дължина 6 м. То представлява разсип от дребни и средни по големина камъни, с наличие на единични фрагменти от тухли и тегули, дребни костици и елемент от метален обков (обр. 2). Изхождайки от местоположението на откритият зид и каменното струпване, както и на базата на ландшафтната характеристика, може да се предположи, че посочените структури очертават най-външните граници на обитаваното през Античността пространство, западно и северозападно от гейзера.

В северния край на сектора, преди точка G, на дълбочина 0,70 м от терена се достигна до второ каменно струпване от едри и средни по размер камъни, сред които има и отделни фрагменти от тегули. То е резултат от насипна дейност, извършвана с цел да се запълни и подравни съществувалото тук някога дере. След това в протежение на 120 м, в в участъка между точки G – F – E изкопът преминава през терен без находки, с глинесто-торфена пръст, в резултат на протичащите и в момента на дълбоки вади минерални води (обр. 2). Предвид вида на пластовете, изкуствено равния терен и откритата монета (от 25 стотинки от 1951 г.), предполагаме, че горният слой от кафява пръст е насип, свързан с облагородяването на територията около санаториума през 50-те и 60-те години на XX в. В сектор F – E, на 16 м от т. F в западна посока, на повърхността на терена се достигна до нова каменна структура, която излиза извън периметъра на трасето, като го пресича под ъгъл от 35° и се развива в югоизточна посока. Установи се, че това са останки от преди 70 години, когато тук е имало стопанска постройка.

В участъка D – C, на 2 м западно от гроб № 8 се разкри зид, който преминава с посока север – юг през изкопа (обр. 3). Неговото предназначение остава неизвестно, но може да се предположи, че бележи източната стена на западния некропол на Германия, поради факта, че гроб № 1 е разнесен. От него

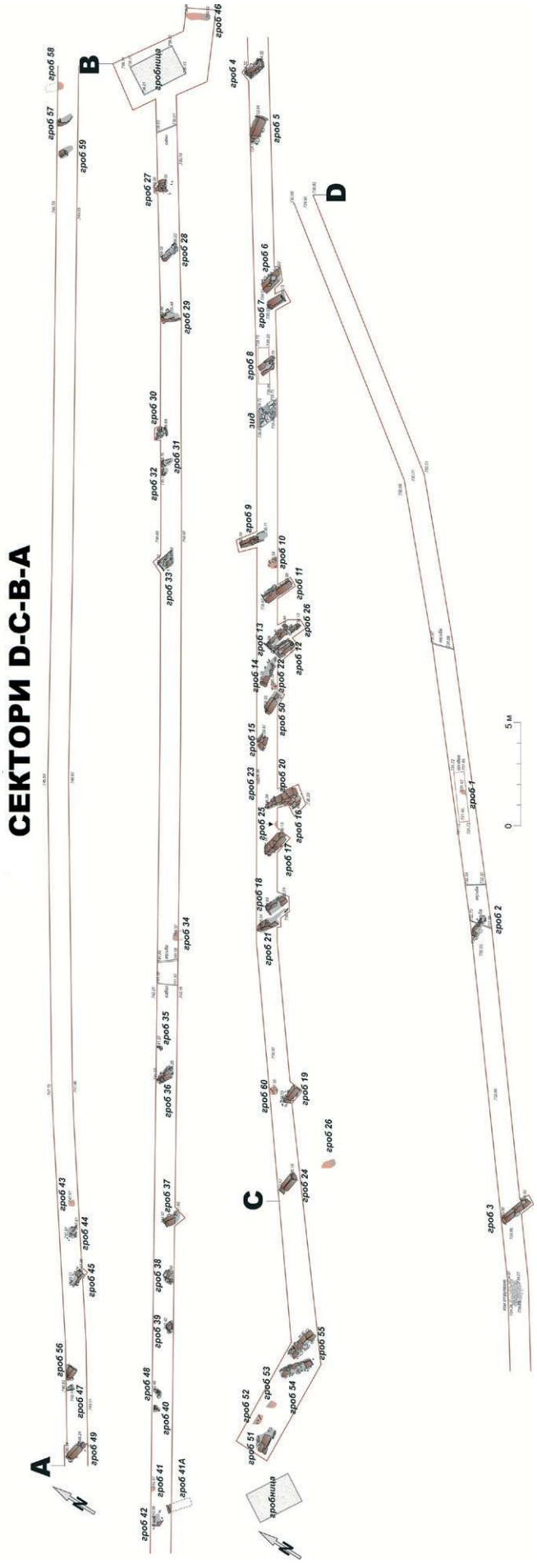

Обр. 2. Планове на изкопа и разкритите структури в сектори H – G и G – F – E

Fig. 2. Plan of the trench and the unearthed structures in sectors H – G and G – F – E

се откри само черепът. След това следваха разрушения и спорадично разположени гробове, чиято гъстота е по-висока след стената, в западна посока.

При излаза на изкопа за водопроводното отклонение на ул. „Йордан Попмихайлов“, по протежение от 200 м (сектор D – C), до Т-образното кръстовище (ул. „Й. Попмихайлов“ и ул. „Златен век“) се разкриха 33 гроба, а по трасето след разкритата гробница – в протежение на 200 м (сектор B – A) се разкриха още 27 гроба (обр. 3). Всички гробове са от периода на Късната античност. Погребенията са извършени по християнски обичай и се отнасят към периода от края на III в. до първата четвърт на V в. Установени са фамилни гробни места, като гробовете са по няколко един върху друг или с

Обр. 3. Планове на изкопа и разкритите гробове в сектори D – C – B – A

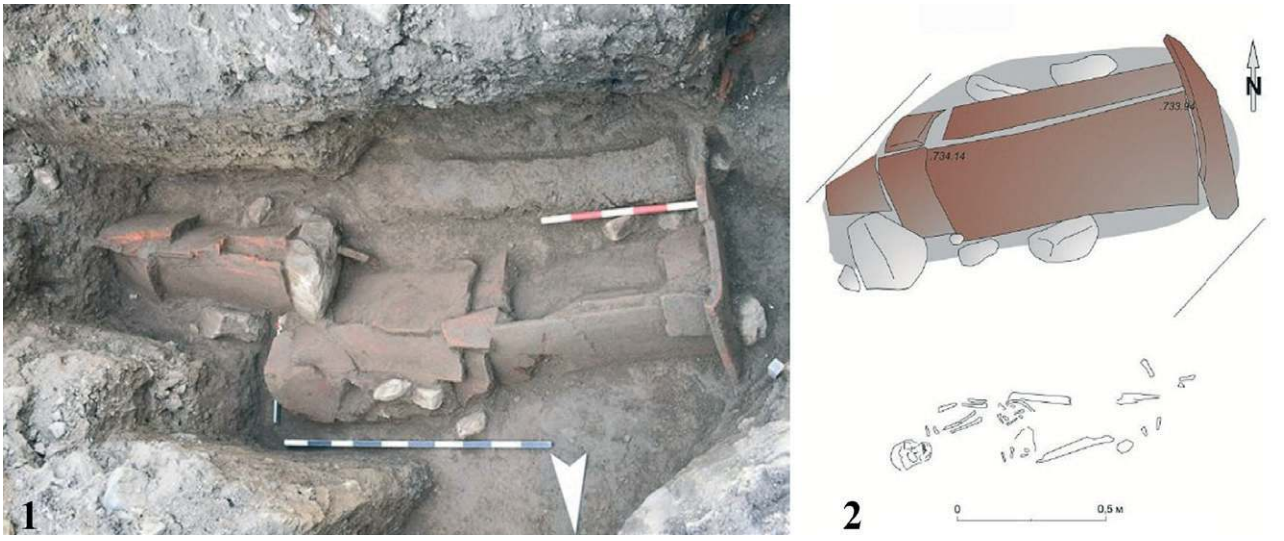
Fig. 3. Plans of the trench and the unearthed graves in sectors D – C – B – A

малко отклонение – гробове № 12 – 14 и 26 (обр. 4.1), № 16 и 20, № 18 и 21 и др.

Погребенията са извършвани по два начина. При единия върху подредени на дъното на гробната яма тегули е поставяно тялото и отгоре е изграждано стреховидно покритие от тегули, цялото покривано с камъни. При втория начин тялото е поставено направо върху терена и върху него е изграждано стреховидното покритие от тегули, като някои от гробовете също са покривани с камъни (обр. 4.2). Детските гробове съставляват около 12,5 % от всички проучени комплекси. Погребенията са извършени по християнски обичай, без гробни дарове. В насипите на канала по трасето между сектори E – D и първите 30 м от трасето на сектор D – C, по посока на т. C, между гробовете се откриха няколко бронзови монети: на Диоклециан, сечена в Хераклея; на Йовиан, сечена в трета официна в Солун; на Константин Велики, сечени в Солун, в официни втора (317 – 318 г.) и пета (326 – 328 г.); на Констанций II; на Хонорий, както и неопределима минима от края на IV – началото на V в. Монетният материал, малкото керамични фрагменти и метални предмети потвърждават данните, че некрополът е съществувал от края на III в. до първата четвърт на V в. Те подсказват за близко до некропола обитаване, в неговата североизточна част.

Разкритите и проучени гробове допълват данните, получени през през 2014 г., когато сред разкритите 23 гроба в некропола е проучена изцяло и една антична/късноантична гробница, втора – частично разрушена, както и част от разрушена базилика (Хаджиангелов, Христов 2015a, 489 – 492; Хаджиангелов, Христов 2015b, 492 – 494).

В северозападната част на Т-образното кръстовището (ул. „Й. Попмихайлов“ и ул. „Златен век“) беше разкритана късноантична гробница. Разположена е в западната страна на Т-образното кръстовище. В план е правоъгълна, с ориентация по дългата страна запад – изток (обр. 5.1). Изградена е от тухли с добавен каменен градеж (обр. 5.2). Вкопана е в земята, а изграждането ѝ е станало в предвари-

Обр. 4. Късноантичните гробове: 1. Гробове № 13 (ляво), № 14 (горе) и № 26 (дясно долу); 2. Гроб № 5

Fig. 4. The late antique graves: 1. Graves No. 13 (left), No. 14 (top), and No. 26 (right, bottom); 2. Grave No. 5

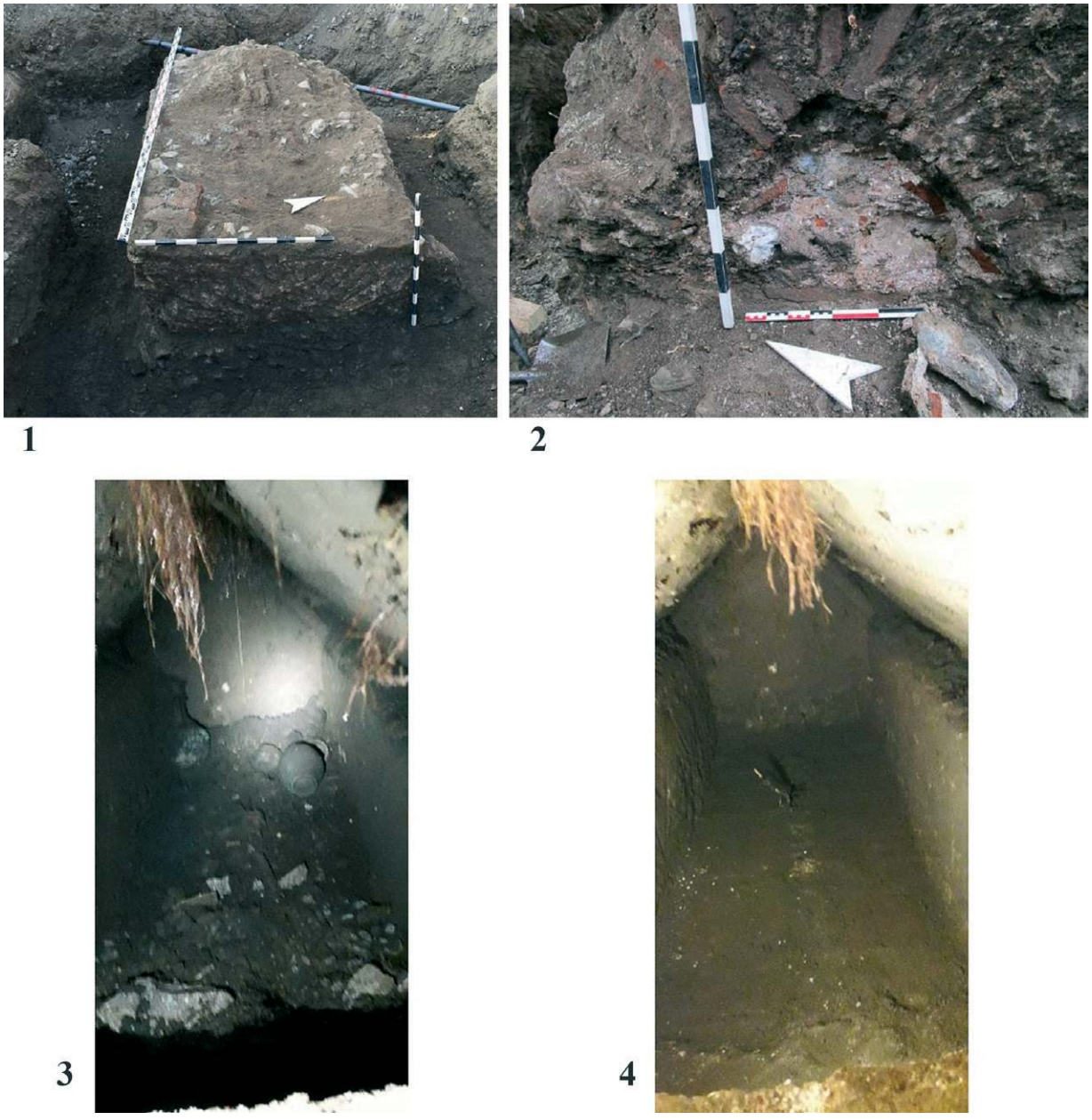
телно изкопана яма. Видно гробното съоръжение е било под земята. Покрита е със стреховиден скрит свод, с отстъп от стените, изградени на височина от около 0,80 м. Широките фуги на люнета на външната западна стена показват засводяване отвън, скрито с изграждането на равна площадка върху засводяването. Фугите на външното засводяване са запълнени с хоросан, примесен с раздробена на дребни парчета тухла. Равната площадка-под върху гробницата е била покрита с тухли. Това показва възможно изграждане на помещение над гробницата, превръщайки я в гробница-мавзолей. Отвътре стените на гробницата са измазани и украсени с врязани християнски символи (обр. 5.4). Аналог на гробницата намираме в Сирмиум, в същите хронологически граници (Popović 2016, fig. 12 and 14).

Погребението в гробницата е чрез инхумация, по християнски обичай, извършено по време на управлението на Констанций II (337 – 361 г.), според откритата сребърна силиква – „първа матрица", сечена в Трир през 347 г., когато императорът става август. Погребаният е бил най-вероятно военно лице, както е видно от множеството предмети на въоръжението (14 броя). Бил е облечен в парадно облекло, от което е запазена част от тъканта на наметалото – върху канията на ножа и върху други предмети, с колан, апликиран със сребърни елементи и сребърна тока, със сребърен позлатен медальон. Като гробни дарове са поставени още стъклена чаша с шлифована украса, керамични съдове – амфора, кана, ойнохое, стомна, чаша (обр. 5.3). Очевидно в гробницата е погребано военно лице, свързано с управлението на Констанций II, възможно придружил императора във времето на престоя му в Сирмиум или дошъл оттам в Германия и получил персонални награди – медальон, а възможно и някакво количество от комеморативните за императора монети. Въоръжението е неприсъщо по форма за региона, както и самото качество на метала, който се откри изключително корозирал[1].

Разкритата гробница е засега единствената разкрита и неограбена гробна структура в района, която илюстрира живота на селището в раннохристиянската епоха – средата / третата четвърт на IV в. Освен това гробната находка ни показва, че лагерът не е напуснат от армията в средата на III в., както се считаше досега, а е продължил да съществува като такъв, с някаква вероятно малка военна част и през късноантичната епоха през IV – V в., възможно и в VI в.

Разкритите по цялото трасе гробове са 60 и една гробница, всички те датирани в периода от края на III – IV в. до първата четвърт на V в., във времето на управление на императорите Диоклециан, Константин Велики, Констанций II, Йовиан и Хонорий, според откритите монети. Откритата при настоящето проучване част от некропола на Германия, заедно с другите два обекта, също част от некропола, проучени през 2020 г. (в УПИ VI 2757/2781 и УПИ VIII 2783/2781, кв. 110 – вж. статиите на С. Петрова и Е. Севдин в настоящия том), както и частта от некропола, проучена през 2014 г. от В. Хаджиангелов и М. Христов очертават границите на западния некропол, започвал на ок. 100 м западно от Западната порта на крепостта и развил се в западна и южна посока.

[1] Известно е, че желязото произвеждано в Самоковския ареал има състав, който не му позволява да корозира.

Обр. 5. Раннохристиянската гробница: 1. Поглед от изток; 2. Западната стена – мястото, където гробницата е била затворена след полагането на тялото; 3. Вътрешността на гробницата с част от гробните дарове in situ; 4. Вътрешността на гробницата с част от украсата вляво

Fig. 5. The early Christian tomb: 1. View from east; 2. The western wall – the place where the tomb was sealed after the burial; 3. The interior of the tomb with part of the grave goods in situ; 4. The interior of the tomb with part of the decoration on the left

Литература

Хаджиангелов, Христов 2015a: В. Хаджиангелов, М. Христов. Спасително археологическо проучване в гр. Сапарева баня, парцел УПИ X-2641. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 489 – 492.

Хаджиангелов, Христов 2015b: В. Хаджиангелов, М. Христов. Спасително археологическо проучване в гр. Сапарева баня, парцел УПИ IX-2771, квартал 111. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 492 – 494.

Popović 2016: I. Popović. Survey of early Christianity in Sirmium/Sremska Mitrovica (fourth to fifth c. AD). – In: I. Bugarski, O. Heinrich-Tamáska, V. Ivanišević, D. Syrbe (Hrsg.). GrenzÜbergänge. Spätrömisch,

frühchristlich, frühbyzantinisch als Kategorien der historisch-archäologischen Forschung an der mittleren Donau. Akten des 27. Internationalen Symposiums der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum, Ruma, 4.–7.11.2015 (Forschungen zu Spätantike und Mittelalter 4). Remshalden, 2016, 179 – 193.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE NECROPOLIS IN SAPAREVA BANYA, KYUSTENDIL DISTRICT

Svetla Petrova, Emil Sevdin

Summary

The excavated area is located south of the Roman military camp *Germanea*, and partially falls into the territory of its southern and south-western necropolis. The excavation trench is 770 m long, with a depth of 1.20 – 1.30 m, and a width of 0.80 m (fig. 1). The route of the trench is defined by the upcoming construction of a water conduit diversion.

In sectors H – G – F no substantial traces of habitation are found (fig. 2), except for occasional remains of walls. In section D – C, a wall is discovered, N – S oriented, probably part of the eastern fence of the necropolis. In the section west of the wall, the frequency of the graves in the excavation trench is considerably higher (fig. 3).

In sector D – C, 33 graves are discovered near the T-junction of the modern streets, and another 27 graves along the route in sector B – A (fig. 3). The burials are performed according to the Christian rites and are dated to the end of the 3rd – the first quarter of the 5th c. AD. No goods have been placed in the graves. Family burial grounds with several graves are attested (fig. 4.1).

The graves are constructed in two different ways. In some cases, *tegulae* are placed at the bottom of the grave pit, and on the top of the pit a cover of *tegulae* set in a gable is built, additionally covered with stones. Alternatively, the body is placed directly on the ground and a *tegulae* cover is built on it, in some graves also covered with stones. (fig. 4.2). Children are buried in approx. 12.5 % of the excavated graves.

An E – W oriented rectangular tomb is found, built of stones and bricks, with a vault-like cover and levelled upper surface (fig. 5). Inside the walls of the tomb are plastered with mortar with incised Christian symbols. The deceased is buried according to the Christian rites, probably during the reign of Constantius II, as indicated by a silver *siliqua* minted in Trier in AD 347, found in the tomb. The rich grave inventory, incl. weapons and a silver gilded medallion, suggests that the buried probably had a military rank.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

---

№ 117. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ (УПИ VI 2757/2781, КВ. 110)

Светла Петрова, Емил Севдин

Теренът, в който се извърши спасителното археологическо проучване, е частна собственост и цел на собствениците е инвестиционно намерение за обществени нужди. Парцелът отстои на около 120 м (ок. 400 римски стъпки) югозападно от Западната порта на римския военен лагер Германея, проучена през 50-те години на миналия век (обр. 1). Проучването се извърши в периода 29.06. – 19.07.2020 г. с ръководител д-р Светла Петрова и зам.-ръководител Емил Севдин. Геодезическото заснемане е направено от инж. А. Каменаров.

Съгласно становището на МК беше проучен теренът на строителното петно. Бяха проучени изцяло 14 квадрата, като само в няколко бяха открити археологически структури (обр. 2). Беше разкрита част от късноантичния некропол на Германия с прилежащата му ограда и част от архитектурна структура със запазени стени – западна и към нея втора, конструктивно свързана стена с посока изток. Градежът е запазен в субструкция от два реда камъни на кал. Останките показ-

ват, че сградата е била свързана с късноантичния некропол, като подсказва за съществуването на раннохристиянска гробищна базилика. Част от западната стена на тази сграда е прорязана от по-късен средновековен гроб (№ 5). Около западната страна на базиликата и в непосредствена близост до оградата се откриха участъци със запазена каменна настилка, вероятно маркираща входовете към некропола и към базиликата. При проучването бе достигната дълбочина до стерил (-2 м от терена), а в някои квадрати – предимно тези с археологическите находки – дълбочина от 1,30 до 1,60 м до стерилните пластове.

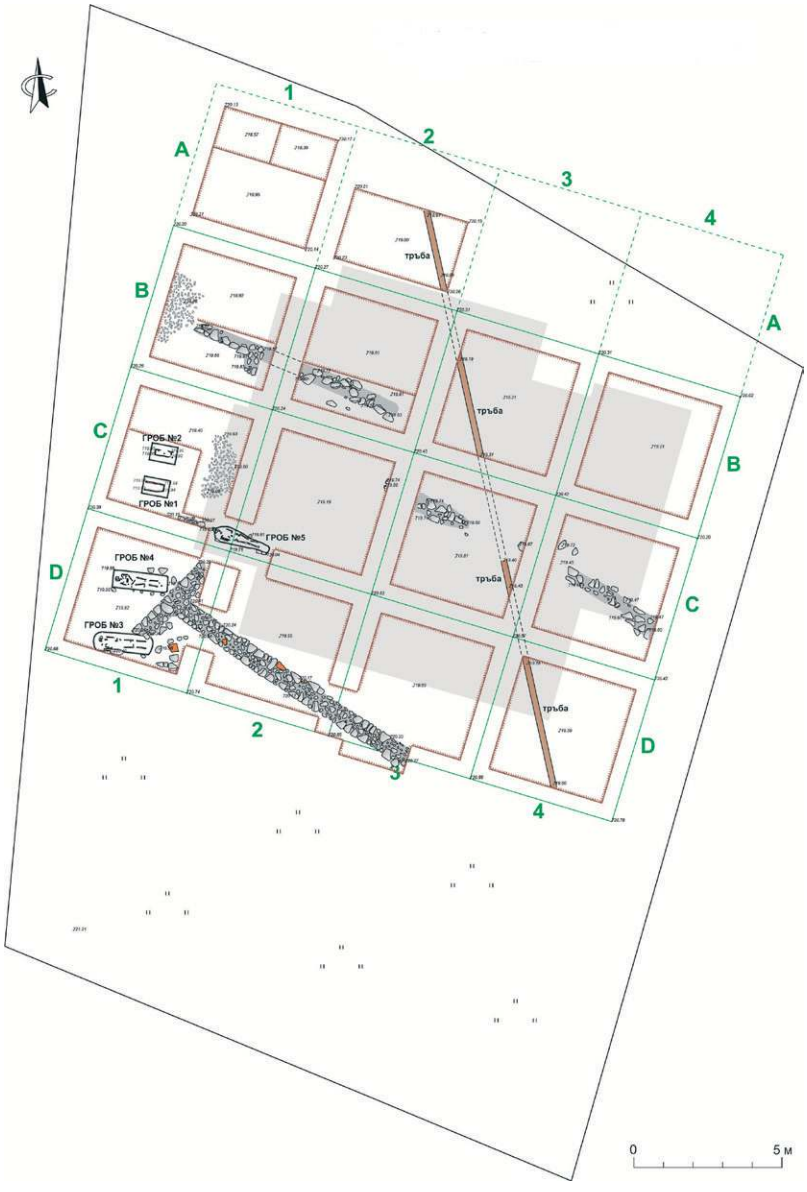
В парцела се откриха общо пет гроба от некропола. Два от тях са от късноантичната епоха, а три са от средновековната. Късноантичните погребения са на деца в неонатална възраст, като костите бяха изтлели. Откриха се малки костици от черепите им. И петте погребения са извършени чрез инхумация, по християнски обичай. Гробните ями са грижливо оформени, макар и с различни материали.

При гроб № 1, след изкопаването на гробната яма, на дъното са поставени като подложка две римски тухли. След поставянето на тялото над гроба е издигнато двускато покритие от тухли (обр. 3). От изток и запад покритието е оформено с вертикално поставени парчета от тухли. Върху вътрешната страна на източната тухла е изрязан равнораменен кръст в средата на фрагмента. Гроб № 2 е оформен подобно на първия, но само в западната половина. Източната част на гроба е оформена с камъни. След тухленото покритие и двете гробни ями са били оградени и оформени с камъни (обр. 3). Средновековните погребения са извършени в гробни ями, маркирани с камъни, без ковчези или ограничаване с дървени греди (обр. 4).

Обр. 1. Местоположение на обекта, кадастър на гр. Сапарева баня

Fig. 1. Location of the site, cadastre of the town of Sapareva Banya

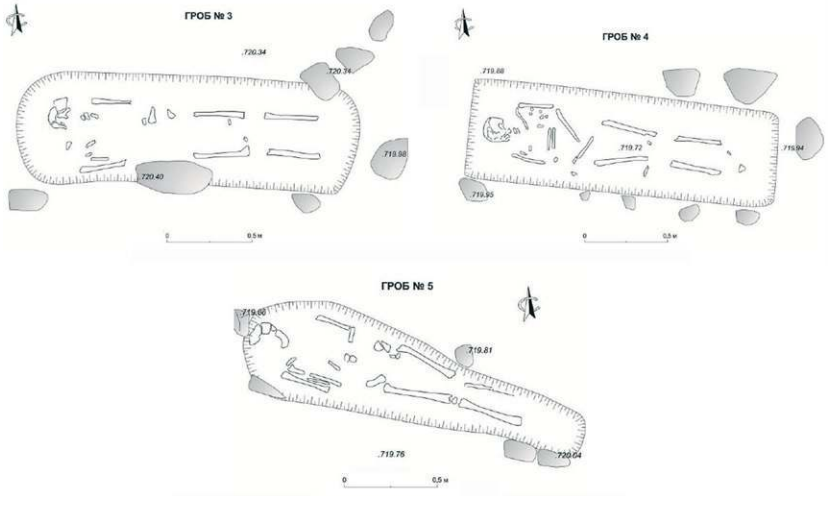
Обр. 2. План на разктитите структури

Fig. 2. Plan of the discovered structures

Обр. 3. Гробове № 1 и 2 (Късна античност)

Fig. 3. Graves Nos 1 and 2 (Late Antiquity)

Обр. 4. Гробове № 3 – 5 (Средновековие)

Fig. 4. Graves Nos 3 – 5 (Middle Ages)

Обр. 5. Керамичен мортарий, след реставрация

Fig. 5. Ceramic mortarium, after restoration

При проучването се откриха четири бронзови късноантични монети, датирани предимно в първата половина на V в. Две монети на Теодосий II са сечени в Кизик. Едната е с венец и кръст на реверса. Втората монета е с реверс с изображения на императорите Хонорий и Теодосий, сечена в Кизик между 408 и 423 г. Откриха се и бронзови, оловни и няколко железни предмета, фрагменти от керамика, както и фрагменти от керамичен мортарий (обр. 5). Подобен на него е открит при проучването на обект „Кулата“ над гр. Дупница.

Проведеното спасително проучване разкри периферията на некропол, започвал в северозападните покрайнини на укрепения военен лагер. Установено е, че некрополът продължава в южна посока с погребения от раннохристиянската епоха, както показват разкритите гробове и гробници при проучванията през 2014 г. и през 2020 г. (Хаджиангелов, Христов 2015a, 489 – 492; Хаджиангелов, Христов 2015b, 492 – 494; вж. статиите на С. Петрова и Е. Севдин в настоящия том). Така се локализира площ, която започва на около 100 м от Западната порта на военния лагер и на повече от 200 м в южна посока, очертаваща границите на западния некропол на Германия.

Литература

Хаджиангелов, Христов 2015a: В. Хаджиангелов, М. Христов. Спасително археологическо проучване в гр. Сапарева баня, парцел УПИ X-2641. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 489 – 492.

Хаджиангелов, Христов 2015b: В. Хаджиангелов, М. Христов. Спасително археологическо проучване в гр. Сапарева баня, парцел УПИ IX-2771, квартал 111. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 492 – 494.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN SAPAREVA BANYA, KYUSTENDIL DISTRICT (PLOT VI 2757/2781, SQ. 110)

Svetla Petrova, Emil Sevdin

Summary

The terrain is located at about 120 m south-west of the western gate of the Roman military camp of *Germanea*, excavated in the 1950s (fig. 1). In 2020, 14 grid squares were fully studied, and only in a few of them archaeological structures were found (fig. 2). A section of the late antique necropolis of *Germanea* was excavated. Parts of its adjoining fence and of an architectural structure have been also unearthed; we interpret the architectural remains as a cemetery basilica. Around the west side of the basilica and next to the fence areas of preserved stone pavement were found, probably marking the entrances to the necropolis and to the basilica. Five graves were studied – two dated to Late Antiquity (fig. 3), covered with bricks set in a gable, and three grave pits with stone enclosures from the medieval period (fig. 4).

During the fieldwork four bronze late antique coins were found, mostly dated to the first half of the 5th c. AD, as well as several iron objects and fragments of a ceramic *mortarium* (fig. 5).

The research revealed the periphery of a necropolis in the north-western outskirts of the military camp; the continuation of the necropolis southward outlines the boundaries of the western necropolis of *Germanea*.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

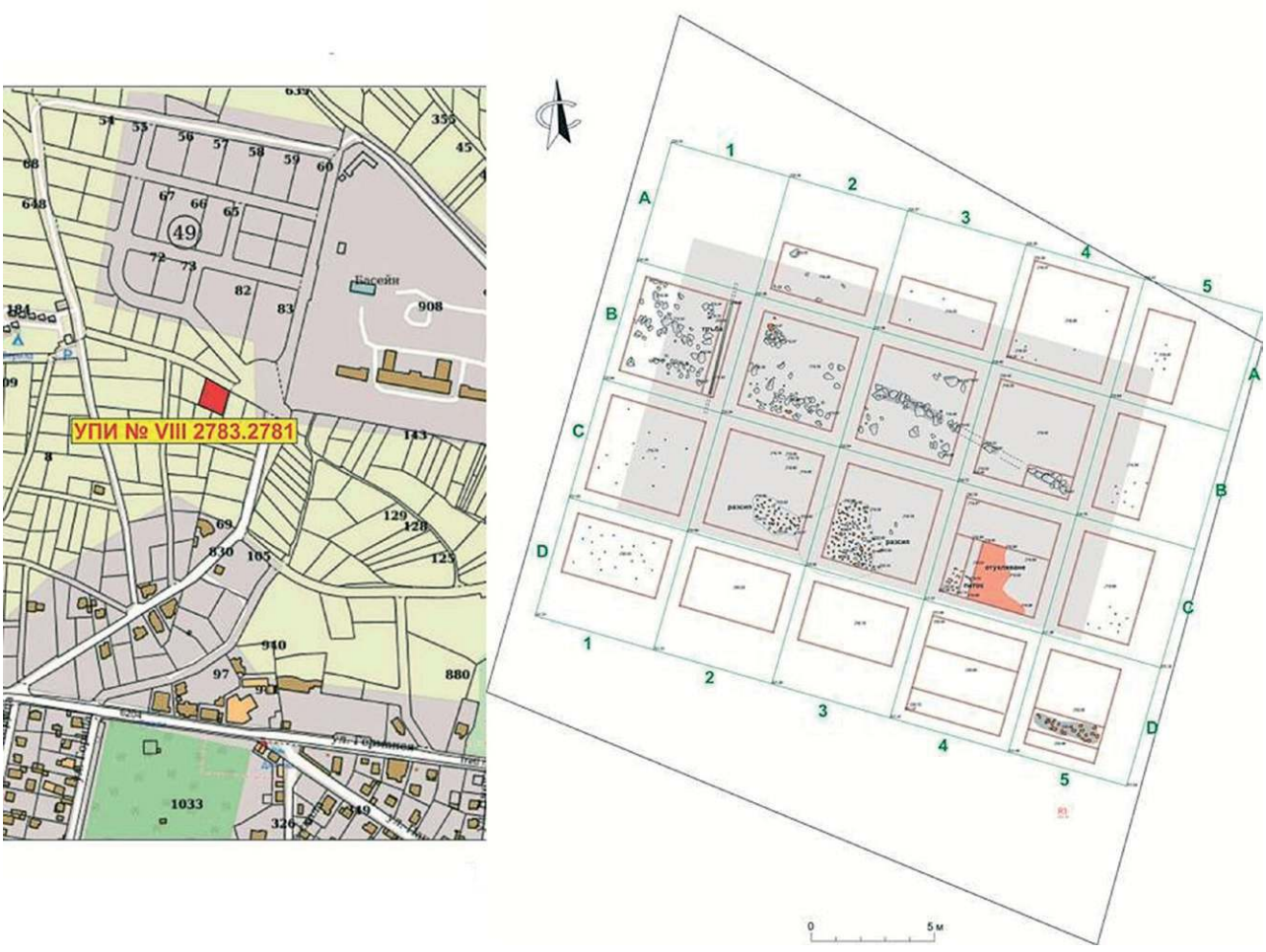
№ 118. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ (УПИ VIII 2783/2781, КВ. 110)

Светла Петрова, Емил Севдин

Теренът, в който се извърши спасителното археологическо проучване, е частна собственост и цел на собствениците е инвестиционно намерение за обществени нужди. Парцелът е съседен и е разположен източно на парцел УПИ VI 2757/2781, кв. 110. Отстои на около 100 м (ок. 300 римски стъпки) югозападно от Западната порта на римския военен лагер Германия, проучена в началото на 50-те години на миналия век.

Археологическото проучване се извърши върху терена на строителното петно (обр. 1). Бяха проучени 19 археологически квадрата, като само в няколко бяха открити структури: продължението на оградния зид на некропола (обр. 2), който се локализира в съседния парцел, УПИ VI 2757/2781 (вж. статията на с. Петрова и Е. Севдин в настоящия том). Градежът е запазен само в един ред от субструкцията, като на места е прекъснат. В източната част на петното, в два от квадратите – С-3/С-4, по оста изток – запад, беше разкрито железарско огнище. То е направено от настлани тухли и върху тях се установи 6 – 8 см горял пласт (обр. 3).

Върху цялата площ на проучването се открива насип с дебелина от 0,60 – 0,70 м, натрупан според откритите съвременни монети между 1951 и 1962 г. Върху терена, в онези години намирал се извън населеното място, са били изсипвани земни маси от строителствата в съвременното селище (обр. 4). В насипа, сред дребен строителен трошляк и хоросан, бяха открити общо 31 монети. Сред тях преобладават минимите от края на IV – първата половина на V в. От монетите по-голям интерес представляват тези на Септимий Север (бронз, сечена в Рим), на Константин Велики (комеморативна монета с образа на Константинопол, сечена в Хераклея; монета с Рома на аверса и вълчицата с Ромул и Рем на реверса, сечена в Кизик), на наследниците на Константин Велики, предимно на Констанций II, а също и посребрен антониан фолис на Север II, сечен в Сердика (обр. 5). Бяха открити и няколко железни и оловни предмета (тежести), фрагменти от късноантична керамика, както и съвременна метална водопроводна тръба, преминаваща през пет от южните проучвани квадрати.

Обр. 1. Местоположение на обекта (кадастър на гр. Сапарева баня) и план на разкритите структури

Fig. 1. Location of the site (cadastre of the town of Sapareva Banya) and plan of the discovered structures

Обр. 2. Част от оградата на некропола

Fig. 2. Section of the necropolis' fence

Обр. 3. Железарско огнище – етап от разчистването

Fig. 3. Ironworking hearth – stage of excavation

Въпреки че теренът попада в територията на некропола и достигнатата дълочина до стерил е 1,60 – 2,00 м, гробове не бяха открити. Разкрива се периферията на некропола, който е започвал в северната покрайнина и видно продължава в южна посока. Проучването на терена с разкрития ограден зид ни показва, че некрополът е започвал сравнително отдалечено от западната порта на Германия.

Обр. 4. Насип от античен строителен трошляк

Fig. 4. An embankment of ancient construction debris

Обр. 5. Фолис на Север II, сечен в трета официна на Сердика през 305 – 306 г.

Fig. 5. Follis of Severus II, minted in the third officina of Serdica in AD 305 – 306

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN SAPAREVA BANYA, KYUSTENDIL DISTRICT (PLOT VIII 2783/2781, SQ. 110)

Svetla Petrova, Emil Sevdin

Summary

The archaeological research was carried out in an area of a future construction site (fig. 1). In total 19 archaeological grid squares were studied. Structures were found in several of them: the continuation of the fence wall of the necropolis (fig. 2), which is located in the neighbouring plot VI 2757/2781. The remains of the wall are preserved only in one course of the substructure, and in some places it is completely destroyed. In the eastern part of the site, in grid squares C-3/C-4, along the east – west axis, an ironworking hearth was discovered, formed of bricks and with 6 – 8 cm thick burnt layer (fig. 3).

In the entire site an embankment was registered, formed of soil disposed during construction works in the town of Sapareva Banya in 1950s and 1960s (fig. 4). It was found that this embankment contained numerous ancient coins – a total of 31 items (fig 5). The lack of graves, the presence of the ironworking hearth, possibly serving the needs of the necropolis, shows us that this was probably the periphery of the necropolis enclosed by a fencing wall.

Svetla Petrova, Museum of Archaeology – Sandanski, 55 Makedonia Str., 2800 Sandanski, svetlapetrova57@gmail.com
Emil Sevdin, History Museum – Dupnitsa, 3 Sredets Str., 2600 Dupnitsa, emil_sevdin@abv.bg

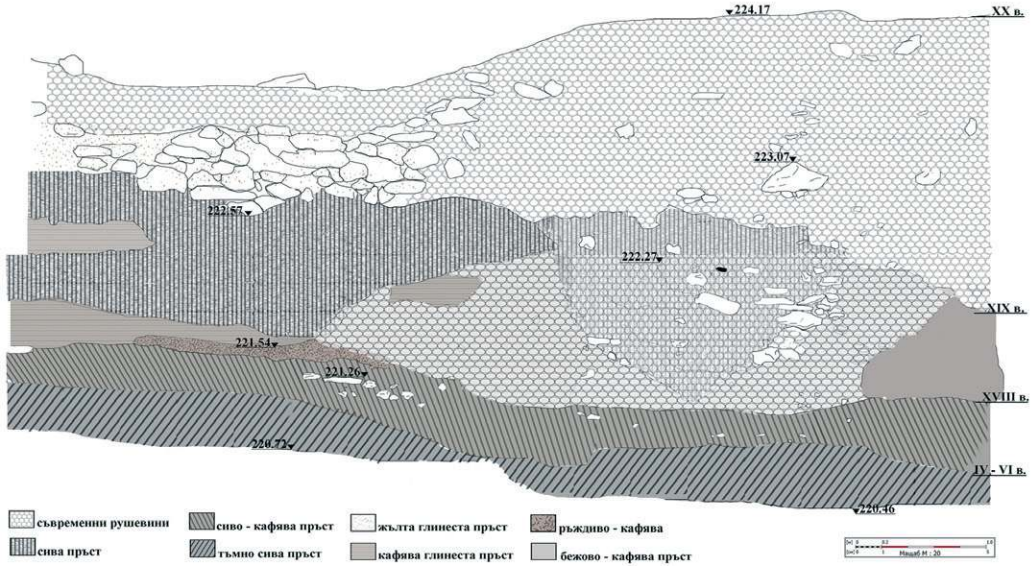

№ 119. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ И НЕКРОПОЛ В ЗОНА Б НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“

Петър Калчев, Пламена Бакалова

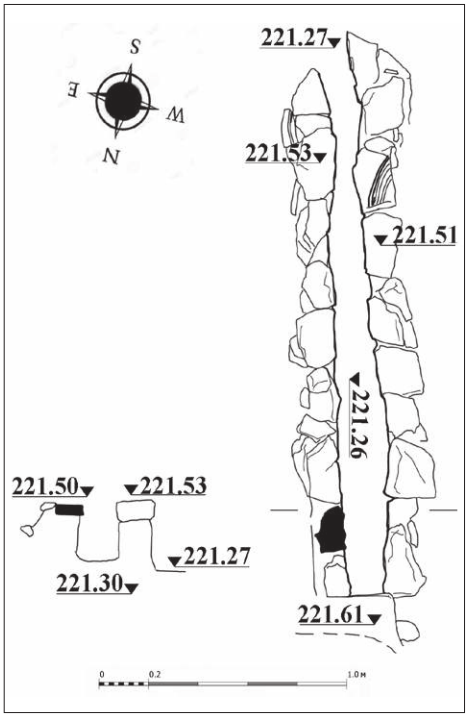
Във връзка с осъществяване на инвестиционно намерение на обект УПИ XXV-3466, кв. 72, ул. „Св. Отец Паисий“ № 100, разположен в западната част на зона Б на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“, се проведе археологическо наблюдение, което прерасна в спасително археологическо проучване (обр. 1).

В границите на парцела бяха регистрирани четири негативни структури – ями от периода XIX – XX в. Те се откриват в централната и източната част на терена. С градеж от различни по размери, обработени и необработени ломени камъни на суха зидария са стените на ями № 2, 3 и 4, като за № 2 и

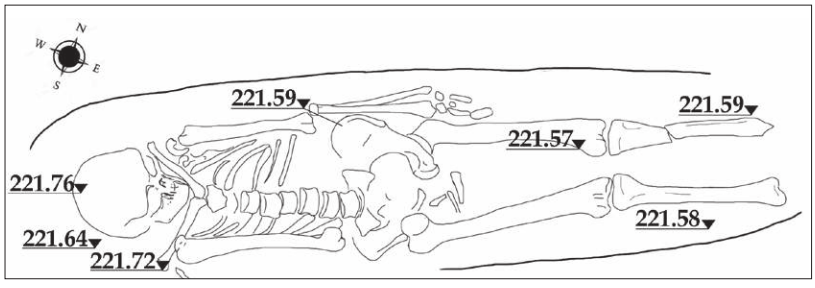
Обр. 1. Източен профил на проучвания обект

Fig. 1. Eastern cross-section of the excavated site

Обр. 2. Късноантичен канал – план и разрез

Fig. 2. Late antique sewer – plan and cross-section

Обр. 3. Гроб № 1

Fig. 3. Grave No. 1

3 предполагаме, че са септични ями. Без каменен градеж е яма № 1. Тя е вкопана в културния пласт и частично го нарушава. Запълнителят на ямите е от тъмнокафява до черна на цвят, рохка по структура пръст, примесена с пепел и въглени, както и единични фрагменти от керамични и стъклени съдове, силно корозирали железни предмети и животински кости. Дъната на ямите са с неравна повърхност. В североизточния ъгъл на терена бе регистрирана и съвременна шахта с бетонен капак.

В северната част на обекта (кв. А1/В1, А2/В2, А3/В3, В4, А5/В5 и кв. А6) се разкри и частично запазена настилка от дребни по размери необработени ломени камъни и трамбована сиво-кафява пръст. Проследява се от регистрираната шахта до ями № 2 и 3. Тази настилка би могла да се свърже с обслужването на съвременните септични ями.

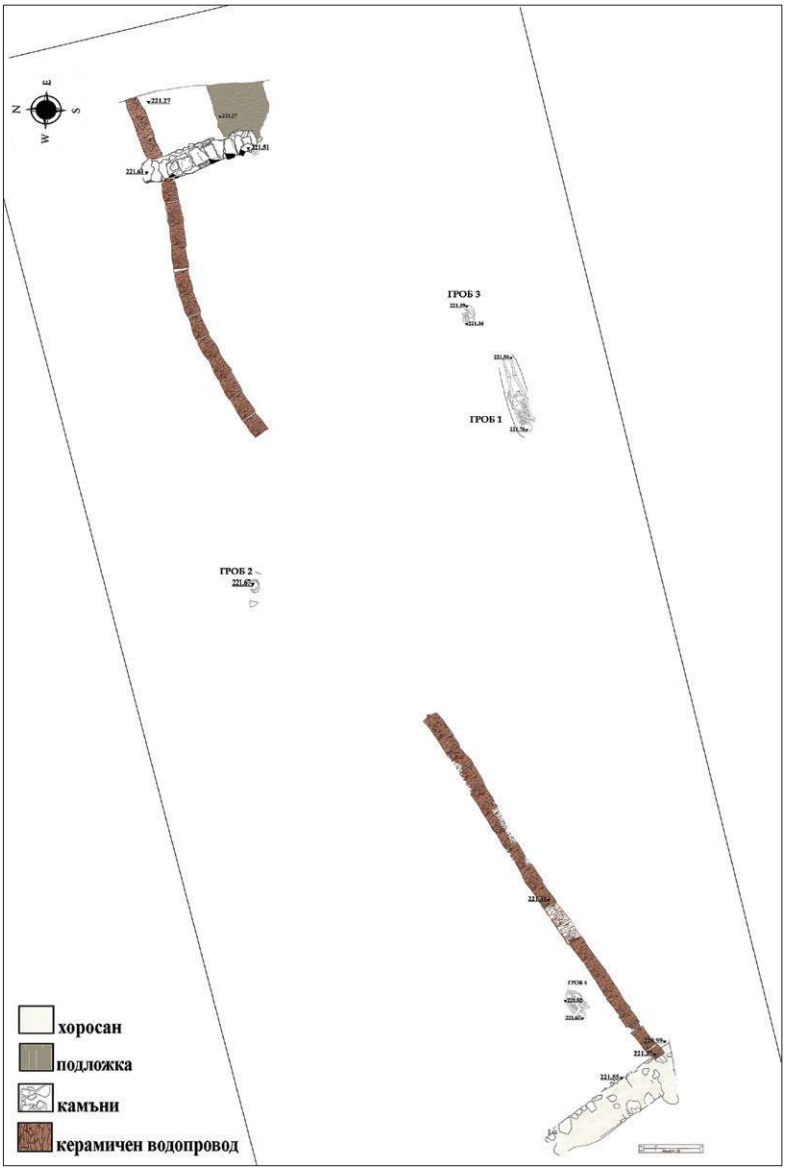
От края на XVII – XIX в. се проучиха девет негативни структури – ями № 5 – 13. Те са с кръгла, елипсовидна или правоъгълна със заоблени ъгли форма. Пълнежът не се отличава от този, наблюдаван при другите ями от този период – тъмнокафява, рохка по структура пръст, примесена с въглени и пепел. Локализират се като по-тъмни на фона на околния терен петна. При яма № 11 се откри варова обмазка до 1 см, частично запазена върху източната стена на структурата. Дъната при повечето ями са с неравна повърхност.

В западната част на терена (кота 222,02) се регистрира каменен зид с ориентация С – Ю. Градежът му е от обработени и необработени ломени камъни, споени с бял хоросан. Има разкрита дължина 2,80 м и ширина 0,70 м. Според стратиграфските наблюдения и открития археологически материал

можем да го отнесем към края на IV – V в. С него се свързва и частично запазената настилка в централната част на обекта. Тя е изградена от дребни необработени ломени камъни, единични фрагменти строителна керамика и трамбована кафява, глинеста по структура пръст.

При проучването се разкри и трасето на канал, с ориентация С – Ю. Той е изграден от средни по размер и дребни ломени камъни и единични фрагменти строителна керамика, споени с кал (обр. 2). Покритието му е от средни по размер и дребни ломени камъни и на места тухли. Подът е без покритие и е вкопан в културния пласт. Каналът има следните размери: дължина 2,45 м, ширина 0,52 м и отвор 0,18 м в северния край и 0,16 м в южния. Пълнежът му е от тъмнокафява на цвят, рохка по структура пръст. Вероятно трасето на канала продължава на север и попада в съседния имот. Според стратиграфските наблюдения може да се отнесе към периода на изграждане на настилката – края на IV – V в.

В изследваната площ се разкриха и четири гроба. Гробна яма се установи само при гроб № 1 (обр. 3). Тя е обикновена, плитко вкопана в древния терен. Има правоъгълна форма със заоблени ъгли. Ориентацията на погребаните индивиди е З – И, според християнския обичай. По-голямата част от гробните съоръжения са нарушени от по-късни вкопавания. Откритите материали в два от гробовете позволяват датирането на некропола в VI в.

Обр. 4. Общ план на късноантичните структури на обекта

Fig. 4. General plan of the late antique features at the site

Керамичен водопровод с посока И – З се проследи с известни прекъсвания в целия проучван терен (обр. 4). Изграден е от керамични тръби с дължина 0,45 м, ширина 0,24 м и муфа 0,05 м. Вкопан е в стерилен откъм археологически материали терен, който е от тъмносива, глинеста по структура пръст. Според стратиграфските наблюдения и откритите материали се датира в края на III – V в.

Регистрацията на обекта в АИС „Археологическа карта на България“ е с картон № 2300159, автор Мария Камишева; последна актуализация от 03.02.2021 г., направена от Мария Камишева.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT MULTILAYER SITE AND NECROPOLIS IN ZONE Б OF *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Petar Kalchev, Plamena Bakalova

Summary

The site is situated in the western part of *Augusta Traiana* – Vereya – Stara Zagora Archaeological Reserve.

In total 13 pits were registered – nine of them are dated to the 17th – 19th c., and the remaining four are from the 19th – 20th c.

Four graves were excavated, all of them W – E oriented, according to the Christian burial rite.

The skeletons were found disturbed by later interventions. Burial pit was registered only at grave No. 1 (fig. 3). In two of the graves, personal belongings of the deceased were found. According to them, the necropolis can be dated to the 6th c. AD.

In the western part of the site, a wall was documented, N – S oriented. It is built of quarry stones with white mortar. Stratigraphic observations and the construction technique indicate that the wall can be dated to the 4th – 5th c. AD. A partially preserved pavement in the centre of the site is related to it.

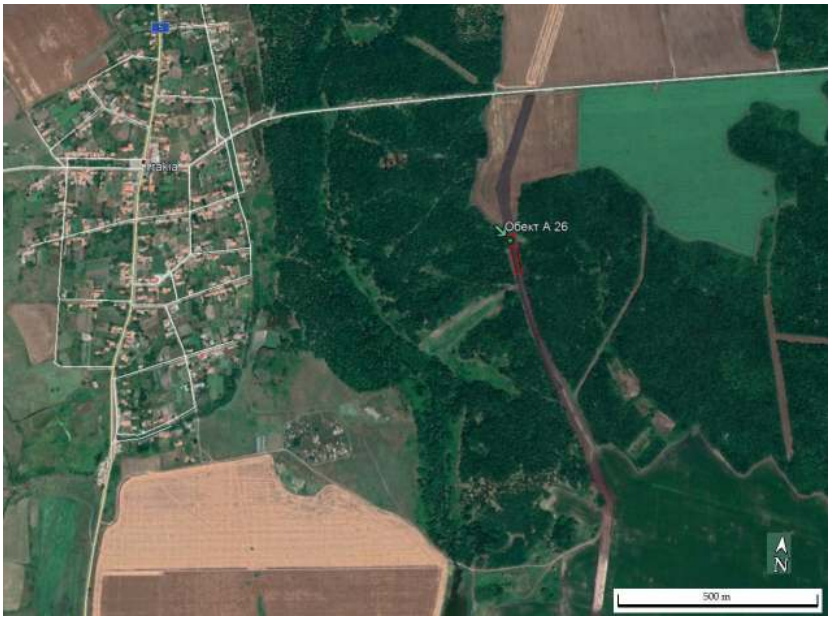
A sewer from the same period was also found. It has a N – S direction, constructed of quarry stones and fragments of architectural ceramics with mud bonding (fig. 2).

A ceramic pipe water conduit from the end of the 3rd – 4th c. is registered in the whole site (fig. 4).

Petar Kalchev, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, kalchevp@abv.bg
Plamena Bakalova, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, plamenabakalova@gmail.com

№ 120. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТРАКИЯ, ОБЩ. ОПАН, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Светослав Йорданов, Стилиян Иванов

Обр. 1. Местоположение на обект А26

Fig. 1. Location of Site A26

През месец август 2020 г. бе проведено пълно археологическо проучване на Обект А26, локализиран при км 129+040 – км 129+100 по трасето на междусистемна газова връзка Гърция – България[1]. Обектът е регистриран от Петър Лещаков (НАИМ – БАН) през лятото на същата година, при археологическо наблюдение на строителните дейности по изграждането на газопровода. Откритите при наблюдението материали дават основание на откривателя да го регистрира като плосък некропол с трупоизгаряне в урни от римска епоха (I – II в. сл. Хр.)[2].

Обект А26 е разположен на около 1 км източно от центъра на с. Тракия, общ. Опан, обл. Стара Загора, в м. Корията – просека в горски масив, със слаб наклон върху било на рид (обр. 1). В непосредствена близост се намира проученият през 2019 г. Обект № 73 (Иванов, Гюрджийска 2019, 395 – 397; Иванов 2020, 1004 – 1006). Разкопките са финансирани по Договор между НАИМ – БАН и „Ай Си Джи Би“ АД.

Площта, отредена за пълно археологическо проучване е 1198 кв. м. Попада в трасето на газопровода, което в този участък заема цялата широчина на просеката (20 м), частично използвана и като че-

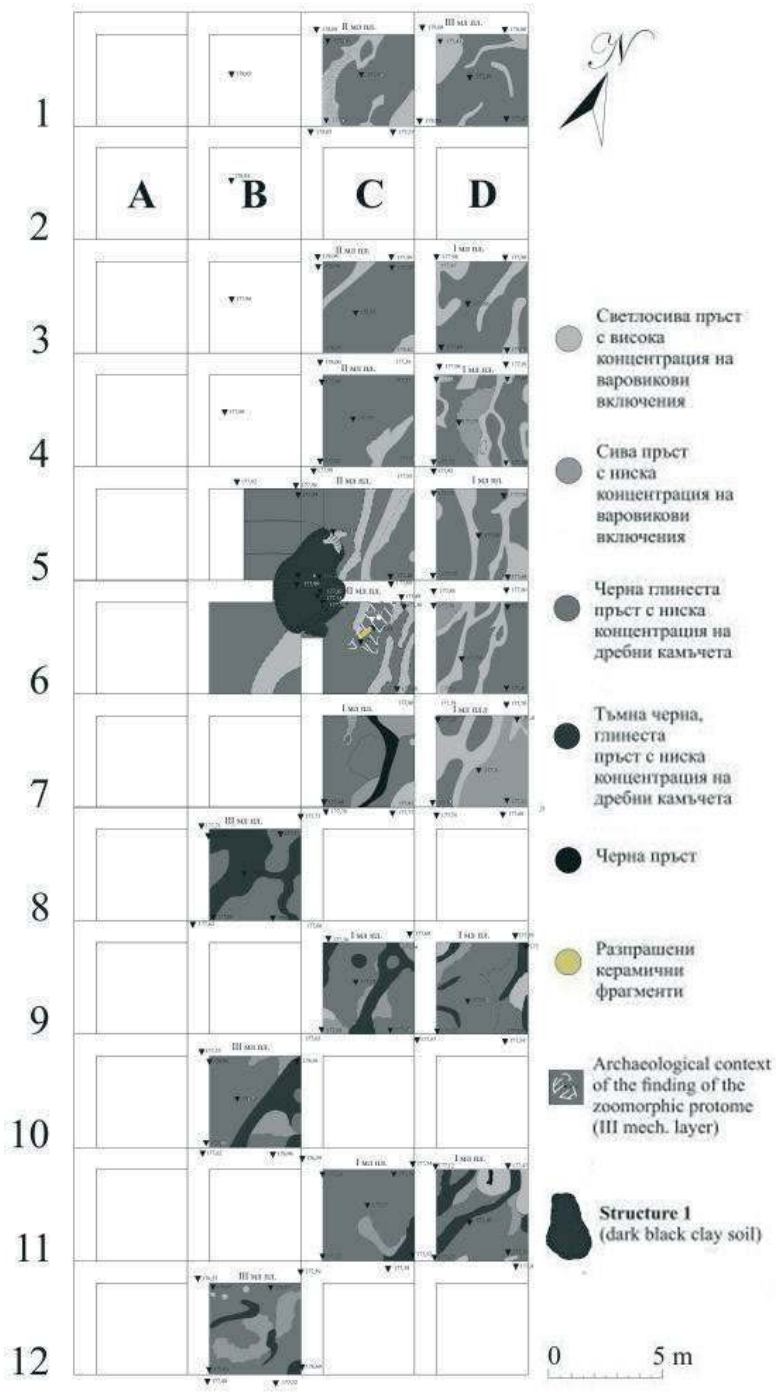
[1] В спасителното археологическо проучване участваха Николета Маринова, Нанси Маринова (ИМ – Чирпан) и Петър Минков (НАИМ – БАН); обработка на керамика – Стилиян Иванов; графична документация – Петър Минков; реставрация – Мария Тасева (НАИМ – БАН), геодезическо заснемане – Стоян Ненчев.

[2] За резултатите от извършеното археологическо наблюдение на обекта виж публикацията на П. Лещаков, Ст. Илиев и Д. Огнянов в настоящия том.

рен път. При отнемането на хумусния пласт от строителите на газопровода цялата пръст е натрупана в ивица, заемаща приблизително 5 – 7 м от сервитутната линия. В заложената върху цялата площ на обекта план-квадратна мрежа с ориентация по трасето на газопровода тази натрупана пръст попада върху най-западната линия квадрати А (обр. 2).

В проучените квадрати са заложени контролни профили от север и запад, с ширина от 1 м. Единствено в квадрат С5 липсва западен профил, защото в тази част на квадрата попада откритата при археологическото наблюдението урна. Преминаващият през обекта черен път не позволява проучването на квадрати В1 – В4 поради ежедневното му използване, а квадрат В5 се проучва с намалени размери (2,50 × 4 м).

На около 1,5 м южно от откритата при наблюдението урна се достигна до керамично струпване с разпръснати фрагменти от съд. Там е регистрирана структура, която вероятно е била свързана с проучената при наблюдението ситуация – кремация в урна, и вероятно е част от ниска могилка. Пръстта в структурата е по-тъмна, черна, без следи от горене. Намерените керамични фрагменти са от кратеровиден съд с долна конична (леко конвексна) и горна цилиндрична част на тялото (обр. 3), силно извит навън и леко навътре ръб на устието. Запазена е едната вертикална дръжка с една надлъжна канелюра и елипсовидно напречно сечение. Върху цилиндричната част са нанесени три хоризонтални врязани линии. Дъното липсва. Глината е оранжева, без примеси. На места върху външната повърхност личат следи от оранжево-червен лак. Размери: диаметър на устието – 23 см, запазена височина – 18 см.

Обр. 2. Общ план на обект А26

Fig. 2. General plan of Site A26

Кратеровидни съдове от този тип са ни познати от проучванията на могилния некропол в м. Калвака край с. Бутово, Великотърновско. Там те са документирани заедно с монети на императорите Хадриан, Антонин Пий и Марк Аврелий (Sultov 1985, 76). Подобен съд, датиран в същия период, е известен от разкопки на гроб в могила № 7 от некропола в промишления комплекс „Марица-изток“ (Буюклиев 1962, 54, обр. 14/б). Засега производството на типа в Долна Мизия е регистрирано единствено в комплекса при м. Върбовски ливади до гр. Павликени през втора-трета четвърт на II в. (Ivanov 2019, 19).

Въз основа на посочените добре датирани точни паралели от Тракия и Долна Мизия може да отнесем производството и употребата на откритият съд към средата – трета четвърт на II в. Тази датировка се потвърждава и от намерените при археологическото наблюдение монети, най-късната от които е отсечена във времето на управление на Антонин Пий (138 – 161 г.).

Обр. 3. Структура 1 – фрагментите от съда на терен и след реставрацията

Fig. 3. Structure 1 – vessel sherds in situ and after the restoration

Обр. 4. Структура 1 и местонамирането на фрагмента от култова брадвичка

Fig. 4. Structure 1 and findspot of the fragment of cult axe

Кратеровидният съд е открит между кв. B5/6 и C5/6 и там бяха частично премахнати профилите и площта от коти 177,88 до 177,38 бе проучена до стерилни пластове. Не бяха открити останки от други кремации или находки при керамичното струпване. В квадрат C5, извън ситуацията е открита сестерция на император Траян (98 – 117 г.). В цялата проучвана площ стерилните земни пластове са светли ивици, попадащи на различна дълбочина, като между тях има натрупана хумусна пръст.

Погребенията в урни се появяват в края на първа четвърт на II в., като в повечето случай изгарянето на тялото е ставало извън могилата, а инвентарът е беден и еднообразен (Гетов 1970, 5).

В акумулирана хумусна пръст в кв. C6, на кота 177,21 извън археологическа структура бе открита фрагментирана зооморфна част от култова брадвичка (обр. 4), която намира най-близко сходство с брадвите от Чомаковци и Тетевен. Преобладащият брой култови брадвички произхождат от северната част на страната и са открити в могилни насипи. При проучванията на обекта бяха открити и малък брой фрагменти керамика от РЖЕ).

При проучването на заложените в останалата площ квадрати не бяха открихa археологически структури и находки.

Литература

Буюклиев 1962: Х. Буюклиев. Трако-римски могилен некропол в района на промишлен комплекс „Марица-изток“. – Археология, 1962, 1, 50 – 55.

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичай и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – IV в.). – Археология, 1970, 1, 1 – 11.

Иванов 2020: С. Иванов. Спасително археологическо проучване на късноримска постройка в м. Кория-та, землище на с. Тракия, общ. Опан, обл. Стара Загора. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1004 – 1007.

Иванов, Гюрджийска 2019: С. Иванов, Д. Гюрджийска. Спасително археологическо проучване на обект № 73 по трасето на междусистемна газова връзка Гърция – България край с. Тракия, община Опан. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 395 – 298.

Ivanov 2019: S. Ivanov. Typology and chronology of the red slip ware from the Roman manufacturing complex in the Varbovski Livadi site near Pavlikeni. – Archaeologia Bulgarica, 23, 1, 1 – 31.

Sultov 1985: B. Sultov. Ceramic production on the territory of Nicopolis ad Istrum (2nd – 4th century). – Годишник на Софийския университет „Климент Охридски" – Исторически факултет, LXXVI, 2. София, 1985.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF A ROMAN PERIOD NECROPOLIS IN THE LAND OF TRAKIA VILLAGE, OPAN MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT

Svetoslav Yordanov, Stiliyan Ivanov

Summary

In August 2020, a rescue archaeological survey was conducted at Site A26, located on the route of Greece – Bulgaria gas interconnector pipeline, about 1 km east of the centre of the village of Trakia, Opan municipality, Stara Zagora district (fig. 1).

The site is registered during archaeological monitoring as a flat necropolis from the Roman era, with burials in urns. During the rescue research, a structure was discovered (fig. 2), in which fragments from a *krater*-like vessel were found (fig. 3). The vessel is dated to the middle of the 2nd c. AD, as also confirmed by the coins found at the site. We assume that the structure was associated with a low burial mound, leveled in the 20th c.

In the grid square next to the structure with the ceramic vessel, but not related to it and at a lower level, a fragmented zoomorphic cultic axe was found, probably dated to EIA (fig. 4).

Svetoslav Yordanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, svetoslav.yordanov@abv.bg
Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stilsa@abv.bg

№ 121. ПРОУЧВАНЕ НА СЕВЕРОЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА РИМСКИЯ ГРАД АНХИАЛО

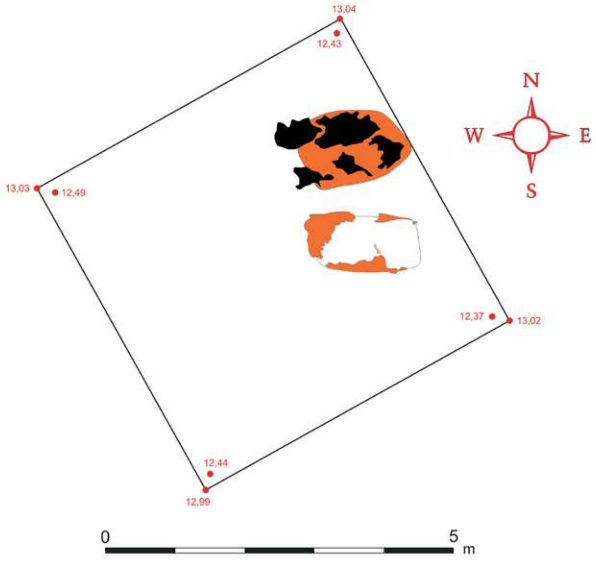
Биляна Торбатова, Сергей Торбатов

През първата половина на юни 2020 г. бяха извършени спасителни археологически разкопки на терените, предназначени за изграждане на стъпки за стълбове по трасето на въздушна линия към електрическа подстанция „Поморие 110/20 kV". Стъпките, общо осем, попадат в границите на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало". Разположени са на различно отстояние една от друга, а площта им варира от 5 × 5 до 8,50 × 8,50 м.

В четири от стъпките (№ 33, 34, 36 и 40 по проекта) не бяха открити археологически структури, нито какъвто и да било подемен археологически материал. В останалите четири стъпки обаче се попадна на структури, пряко свързани с античен некропол, функционирал тук през римската епоха.

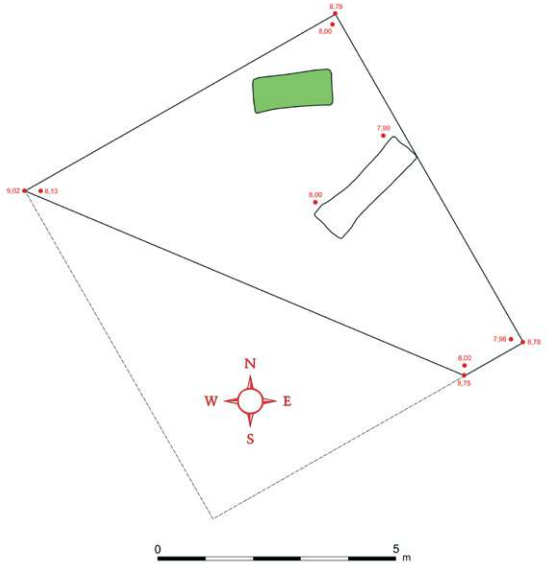
В стъпка № 35 беше проучен Гроб 1, а редом с него – погребална клада (обр. 1). Част от останките от извършеното върху кладата трупоизгаряне са били поставени в още недогорял вид в предварително подготвена плитка гробна яма, разположена в съседство. Гробният инвентар включва кабари от обувки, преминали през процеса на кремацията, и три допълнително поставени керамични съда – гърне, похлупено с паница, и чаша. Гробът датира от първата половина на III в.

В частично проучената стъпка № 39 беше проучен Гроб 2 и една подготвена, но неизползвана гробна яма, която впоследствие е била запълнена, а запълнителят – плътно трамбован (обр. 2). Гроб 2 съдържа останките от извършено на място трупоизгаряне. В гробната яма бяха намерени множество горели и силно фрагментирани гвоздеи – вероятно от конструкцията на погребалното ложе. Гробният инвентар е сравнително богат и съдържа функционални елементи от тоалетно сандъче, бронзово огледало, керамични съдове (стомна, чаша и малка купичка) и два стъклени балсамария. Всички предмети са били поставени в гробната яма след края на кремацията, като огледалото и стомната са

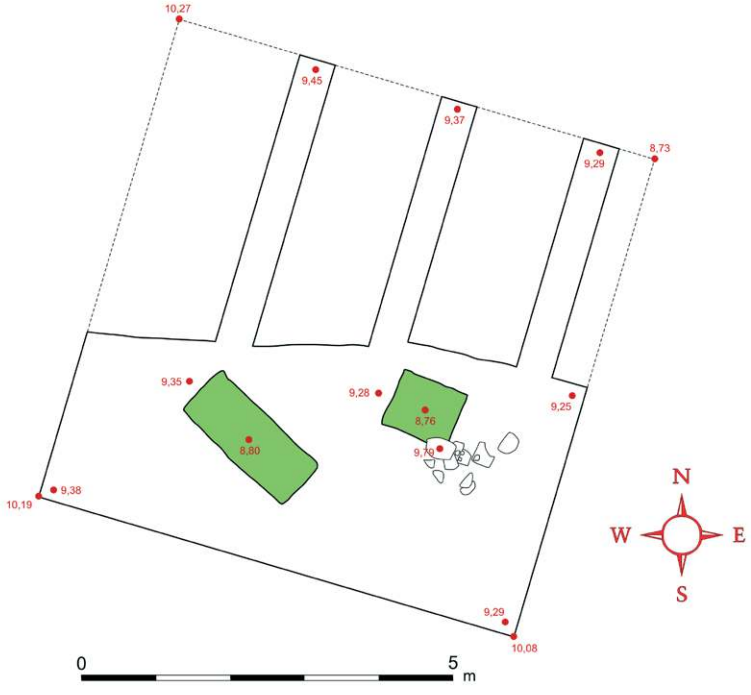
Обр. 1. Стъпка № 35: гроб 1 и погребална клада

Fig. 1. Area of tower No. 35: grave 1 and a funeral pyre

Обр. 2. Стъпка № 39: гроб 2 и неизползван гроб

Fig. 2. Area of tower No. 39: grave 2 and an unused grave pit

Обр. 3. Стъпка № 38: два неизползвани гроба

Fig. 3. Area of tower No. 38: two unused grave pits

били преди това ритуално натрошени, а от стомната са поставени само част от фрагментите. Датировката на гроба е във втората половина на II – началото на III в.

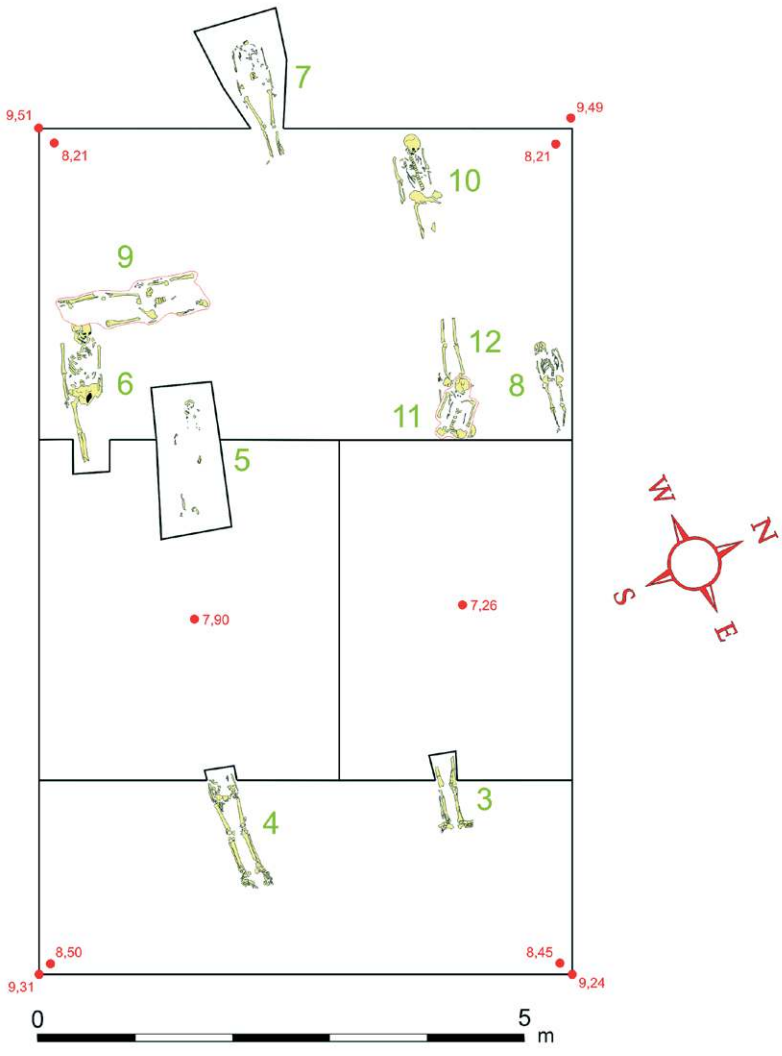
Подобно на ситуацията в стъпка № 39, в стъпка № 38 бяха разкрити още две подготвени, но неизползвани гробни ями, които също са били впоследствие запълнени и трамбовани (обр. 3). Малките размери на едната от тях показват, че тя вероятно е била предназначена да побере останките от извършено на друго място трупоизгаряне.

Изкопът за стъпка № 37 се наложи да бъде на два пъти разширяван в западна посока, тъй като при разкопките се попадна на множество гробни съоръжения. Тук бяха проучени общо 10 гроба, с поредна номерация от 3 до 12 (обр. 4). Извършените в тях погребения са чрез трупополагане в гробни ями с различна ориентация. Намерените в някои от гробовете силно корозирали и фрагментирани железни гвоздеи дават основание да се твърди, че в тях покойниците са били положени в дървени ковчези. Стратиграфската картина и суперпозицията на част от гробовете дава възможност ясно да се разграничат поне три последователни фази в използването на това място за погребални цели. Към третата от тях със сигурност може да бъде отнесен само Гроб 5, който за съжаление е безинвентарен и не може да бъде точно датиран.

По отношение на гробните съоръжения интерес представляват Гробове 5 и 7, първият от които е с покритие от добре обработени каменни плочи, а вторият – от керемиди. Най-ранен е Гроб 12, който се отнася към първата хронологическа фаза. Намереният в него ас на император Антонин Пий със средна степен на износеност позволява датировката му да бъде определена не по-рано от третата четвърт на II в.

Към същата фаза се отнася и Гроб 9, с непрецизирана датировка във втората половина на II – първата половина на III в. Прави впечатление, че само тези два гроба са с ориентация различна от останалите в съседство с тях.

Към втората фаза със сигурност принадлежи Гроб 6, който частично разрушава Гроб 9. Намерената в Гроб 6 монета, поставена в устата на покойника като „Харонов обол", е отсечена в Деултум в 217 – 218 г. Макар и силно окислена, тя почти не е била в циркулация и позволява датировката на погребението да се постави още в началото на 20-те години на III в. Пак към втората фаза принадлежат безинвентарните Гробове 3, 4, 7 и 8, както и Гроб 10, който е един от най-богатите и интересни. Гробният му инвентар съдържа сребърен пръстен, три бронзови гривни, наниз от различни маниста и два стъклени балсамария.

Обр. 4. Стъпка № 37: гробове 3 – 12

Fig. 4. Area of tower No. 37: graves 3 – 12

През 2014 г. бяха извършени мащабни спасителни разкопки на територията на Западния некропол на римския Анхиало (Иванова 2017, 76 – 82). През 2020 г., въз основа на новите проучвания и на по-стари сведения (Карайотов 2015, 69), сигурно е локализиран друг градски некропол, който следва да бъде обозначен като Северозападен. Засега няма никакви данни, че между двата има друга, освен хронологическа връзка. По своето местоположение Северозападният некропол на римския Анхиало точно се вписва в пространството между двете главни сухоземни артерии, свързващи града с околния свят – пътя за Марцианопол/Месамбрия и този за Деултум/Акве калиде. Важно е да се отбележи, че Северозападният некропол представя известни различия спрямо Западния както по практикувания погребален обред, така и по състава на гробните дарове.

Литература

Иванова 2017: Б. Иванова. Нови данни за Западния некропол на Анхиало (Предварително съобщение). – Известия на Исторически музей – Поморие, 2, 2017, 76 – 82.

Карайотов 2015: И. Карайотов. Анхиалос през Античността. Бургас, 2015.

EXCAVATIONS IN THE NORTH-WESTERN NECROPOLIS OF THE ROMAN CITY OF *ANCHIALUS*

Bilyana Torbatova, Sergey Torbatov

Summary

In June 2020, rescue archaeological excavations were carried out in the vicinity of the town of Pomorie, at eight separate areas, where towers of a new overhead power line will be constructed. In four of them structures from an ancient necropolis that functioned here during the Roman era were found.

At tower No. 35, Grave 1 from the first half of the 3rd c. AD was studied, and next to it – a funeral pyre.

At tower No. 39, Grave 2 from the second half of the 2nd – beginning of the 3rd c. AD and a prepared but unused grave pit were studied. The latter was subsequently filled, and the filling was tightly rammed.

At tower No. 38, two more prepared but unused grave pits were discovered, which were also subsequently filled and rammed.

At tower No. 37, Graves 3 – 12 were excavated. The burial rite is inhumation. The deceased were buried in pits of different orientation, in certain cases in wooden coffins. The stratigraphy of the site allows distinguishing at least three phases in the use of this place for burial purposes. Only Grave 5, unfortunately lacking grave goods and therefore can not be accurately dated, is attributed to the third phase.

Graves 5 and 7 are covered with hewn stone slabs and with roof tiles. Grave 12 is the earliest one. Likewise Grave 9, Grave 12 belongs to the first chronological phase dated not earlier than the third quarter of the 2nd c. Grave 6 certainly belongs to the second phase and can precisely be dated to the early 20s of the 3rd c. The second phase also includes Graves 3, 4, 7 and 8 (all of them without grave goods), as well as Grave 10, which is one of the the richest.

In 2014, rescue excavations were carried at the western necropolis of Roman *Anchialus*. The present study identifies another urban necropolis, designated as north-western. It is important to note that the north-western necropolis presents some differences from the western one – both in the funeral rites practiced and in the range of the grave goods.

Bilyana Torbatova, bil2909@abv.bg
Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg

№ 122. ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОЗАПАДНИТЕ ПОКРАЙНИНИ НА АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО

Биляна Торбатова, Сергей Торбатов

Обр. 1. Разположение на проучените сектори в границите на имота

Fig. 1. Location of the excavated sectors within the boundaries of the plot

В периода януари – март 2020 г. бяха извършени спасителни археологически разкопки в поземлен имот с идентификатор 57491.15.408 по плана на гр. Поморие, който попада в границите на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало“. Имотът се разполага в неурбанизирана територия в м. Харманите, на около 200 м западно от шосето от Бургас за туристически комплекс „Слънчев бряг“. Заема естествена падина, успоредна на северозападната римска крепостна стена на Анхиало и отстои на по-малко от 50 м извън укрепената територия на античния и средновековен град. Проучванията бяха проведени във връзка с предстоящо изграждане на това място на електрическа подстанция за нуждите на гр. Поморие.

Събраните сведения от местни жители и анализът на картографските материали дадоха възможност да се установи, че естествената конфигурация на терена в чертите на имота е била чувствително променена през последните 40 години: отначало във връзка с методично вадене на пясък за строителни нужди, после – с провеждането на иригационни мероприятия и изграждането тук на система от канали и водоеми, а накрая (примерно от 2007-2008 г. насетне) – с използването на мястото като депо за строителни отпадъци и земна маса от извършвани другаде в чертите на гр. Поморие изкопни дейности.

Обр. 2. Сектор II (запад) – траншеи от антични (лозови?) насаждения

Fig. 2. Sector II (west) – trenches of ancient (vine?) yards

Разкопките бяха проведени в девет работни сектора, обхващащи по предписание всички площи, които ще бъдат засегнати от изкопни и насипни работи във връзка с предстоящото строителство (Сектори I – VIII), както и единствения участък в границите на имота, който се е оказал некомпрометиран от антропогенни намеси през близкото минало (Сектор IX). Проучената площ възлиза на около 2630 кв. м (обр. 1).

В Сектор IX не бяха регистрирани никакви археологически структури, нито подемен материал. В Сектори I, III, IV и VI – VIII, въпреки наличието на немалко находки в широк хронологически диапазон (от късножелязната до османската епоха), не става дума за нормално отложен културен пласт, а за съвременен насип, формиран от докарана от друго място пръст. В Сектор V (а отчасти и в Сектор II) се регистрира вероятно заварен, но напълно унищожен и „преобърнат" в резултат на добива на пясък и иригационните мероприятия културен пласт, за което може да се съди по стратиграфската позиция на находките.

Археологически структури бяха регистрирани само в западната половина на Сектор II – добре запазени останки от четири плитки (0,10 – 0,15 м), дъговидно извити траншеи, вкопани в стерилен тинест пясък (обр. 2). Според множество примери от околностите на близката Аполония подобни траншеи се отъждествяват с древни (лозови?) насаждения. За съществуването на лозя в околностите на римския Анхиало разполагаме със сигурни епиграфски сведения, запазени в надписа на една оброчна плочка, посветена на Аполон от Авлудзенес Авлудзенеос (IGBulg. I2, 374), но подобни структури се откриват за пръв път в града и в близката до него територия. Точната им датировка не може да бъде определена, но намерената в пласта над техния запълнител керамика е изключително от Средновековието (XI – XII в.), а на нивото на терена, от който са вкопани траншеите, между две от тях, е намерен фрагмент от теракота с датировка II – III в., което може да се приеме като свидетелство, че траншеите са най-вероятно от римската епоха или евентуално от началната фаза на Късната античност.

EXCAVATIONS IN THE NORTH-WESTERN OUTSKIRTS OF THE ANCIENT AND MEDIEVAL CITY OF *ANCHIALUS*

Bilyana Torbatova, Sergey Torbatov

Summary

The excavations were conducted in an area of about 2630 m^2, in a plot in a non-urbanized zone near Pomorie, about 200 m west of the road from Burgas to Sunny Beach resort. The site occupies a natural depression parallel to the north-western Roman fortress wall of *Anchialus*, less than 50 m outside the fortified town, in the presumed area

of the necropolis. The terrain within the land property has been significantly altered in the last 40 years, as a result of intense digging activities.

The excavations were carried out in nine working sectors (fig. 1). No archaeological structures or materials were found in Sector IX. In Sectors I, III, IV, and VI – VIII, despite the presence of many artefacts from a wide chronological range (from the Late Iron Age to the Ottoman era), no original cultural layer was registered, but a re-deposited modern embankment of soil brought from elsewhere. There might have been some archaeological layer in Sector V (and partially in Sector II), but it was completely destroyed as a result of continuous sand quarrying.

Archaeological structures were registered only in the western half of Sector II – well-preserved remains of four shallow (0.10 – 0.15 m) curved trenches dug in sterile muddy sand (fig. 2). According to numerous examples from the vicinity of nearby *Apollonia*, they are identified as traces of ancient (vine?) yards, which probably date back to the Roman era or the initial phase of Late Antiquity, at the latest. There is reliable epigraphic evidence about the existence of vineyards in the vicinity of Roman *Anchialus* (IGBulg. I2, 374), but such ancient trenches are found for the first time in the city and in the adjacent territory.

Bilyana Torbatova, bil2909@abv.bg
Sergey Torbatov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, torbatov@abv.bg

---

№ 123. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. КРОТИРЯ, ПОМОРИЕ

Олег Александров

Спасителното археологическо проучване беше извършено на обект в ПИ 57491.16.178 по КК на гр. Поморие, попадащ в границите на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало“. Теренната работа се проведе в периода 01 – 15.07.2020 г. Основната ни цел бе установяването наличие или липса на археологически структури във връзка с инвестиционно намерение. Предвид становище на МК да бъдат извършени сондажни проучвания, бяха заложени четири сондажа – три от тях с размери 2,5 × 10 м и един по-голям, с площ от 80 кв. м. Във всички сондажи, при средна дълбочина от 1,30 – 1,40 м се констатира идентична ситуация: в най-горната част бе повсеместно регистриран пласт с дебелина 0,20 – 0,30 м, формиран от съвременна антропогенна дейност; под него се разкопа тъмно-кафява почва без никакви културни останки (дебелина 0,80 – 0,90 м); под нея се регистрира стерилна, тъмна на цвят глина (на някои места вместо глина се констатира стерилен жълто-бял варовик). По време на проучването не бяха установени археологически структури и изобщо културен пласт.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN KROTIRYA LOCALITY, POMORIE

Oleg Alexandrov

Summary

The excavated area is situated in the territory of the necropolis of the Roman and late Roman city of *Ulpia Anchialus*. In all of the excavated trenches the absence of graves or any other kind of archaeological structures or any archaeological layers at all was established.

Oleg Alexandrov, Veliko Tarnovo University "St Cyril and St Methodius", 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg

---

№ 124. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. ХОНЯТ, ПОМОРИЕ

Олег Александров

Спасителното археологическо проучване беше извършено на обект в ПИ 57491.510.44 по КК на гр. Поморие, попадащ в границите на недвижимата културна ценност „Античен некропол на Улпия Анхиало“. Теренната работа се проведе в периода 20 – 30.07.2020 г. Основната ни цел бе установяване наличие или липса на археологически структури във връзка с инвестиционно намерение.

Проученият парцел е равен (в средата с кота 11,88), с много лек наклон на юг и приблизителни размери 30 м (север – юг) × 15 м (изток – запад). Проучването на терена показа еднотипна стратиграфска картина:

- на дълбочина до 0,30 м от заварения терен се регистрират съвременни антропогенни напластявания от най-ново време;

- на дълбочина от 0,30 до 1,10 – 1,20 м се регистрира хомогенна тъмнокафява хумусна почва, примесена с малки естествени варовикови бучки, но при пълна липса на каквато и да било следа от човешка дейност (структури, керамика и изобщо културен пласт);

- при дълбочина от 1,10 – 1,20 м (кота 10,70 – 10,80) се достига до светлокафява глина (отново примесена с малки варовикови бучки), чиято дебелина е едва 0,10 – 0,20 м;

- непосредствено под глината лежи стерилен варовиков пласт със светъл, почти бял цвят (кота 10,60 – 10,70).

Единствената следа от човешка дейност бе регистрирана при достигане на глинестия пласт. При неговото престъргване се забелязаха следи от две успоредни линейни вкопавания, запълнени с тъмнокафявата почва от по-горния пласт (ширината на разположеното от запад е 0,80 м, а на това от изток е 0,50 м). Много вероятно е да са прокопани още в древността, за което косвено свидетелстват няколкото фрагмента антична керамика, открити на дъното им. Предполагам, че траншеите представляват следи от селскостопанска обработка (древни лозя или други подобни култури) в плодородната извънградска територия на Улпия Анхиало.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN HONYAT LOCALITY, POMORIE

Oleg Alexandrov

Summary

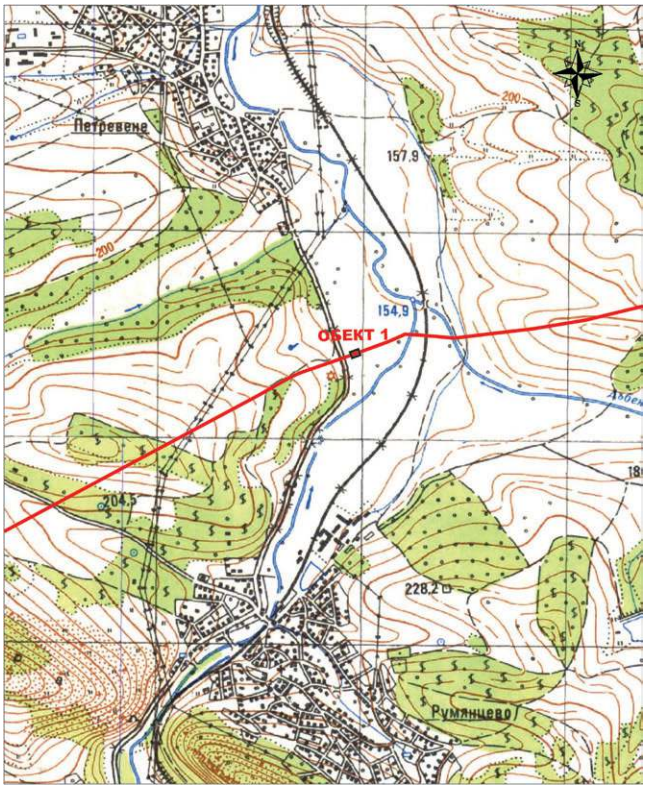
The excavated site is situated in the presumed territory of the necropolis of *Ulpia Anchialus*. The fieldwork attested several stratigraphic layers but none of them containing archaeological materials or traces of anthropogenic activities. The only exception in this setting was found in a clayey layer, at a depth of 1.10 – 1.20 m from the present-day surface. Two parallel linear dug-in features, with a width of 0.80 and 0.50 m, were documented in this layer, filled with dark brown soil from the upper layer. It is possible that the trenches have been dug in the ancient times, as suggested by a few fragments of ancient pottery found at their bottoms. Presumably, the trenches are traces of ancient agricultural activities (trenches for vineyards?) in the fertile land of *Ulpia Anchialus*.

Oleg Alexandrov, Veliko Tarnovo University “St Cyril and St Methodius”, 2 Teodosii Tarnovski Str., 5000 Veliko Tarnovo, oleg_alexandrov@abv.bg

ПРОИЗВОДСТВЕНИ ОБЕКТИ

№ 125. ПЕЩИ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА КЕРАМИКА ОТ РИМСКАТА ЕПОХА ПРИ С. РУМЯНЦЕВО, ЛОВЕШКО

Александър Манев, Адриана Божкова

Обр. 1. Местоположение на обекта

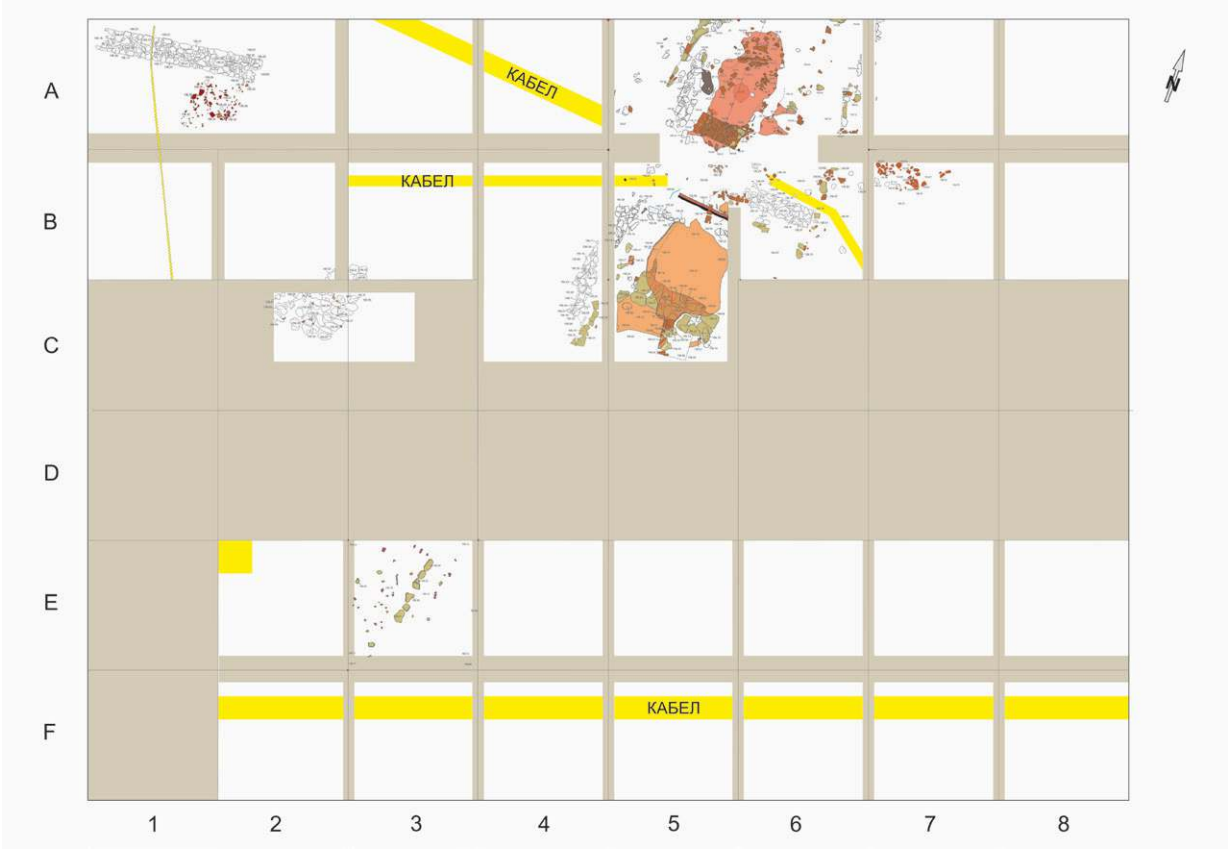
Fig. 1. Location of the site

През август 2020 г. беше извършено спасително археологическо проучване на новорегистриран обект № 1 по проект на Булгартрансгаз ЕАД „Подмяна на магистрален (преносен) газопровод в участъка ОС „Беглеж“ – КВ „Дерманци“ – КВ „Батулци“ – КВ „Калугерово“. Той се намира в землището на с. Румянцево, община Луковит, област Ловеч, северно от селото и до шосе Е83 (обр. 1). Разположен е в селскостопански блок за отглеждане на зърнени култури, върху незаливна тераса на р. Златна Панега. Теренът е редовно обработван в съвременността.

Площта на проучвания участък е 1200 кв. м, попадащи в сервитута на газопроводната инфраструктура. През средата на застрашената територия преминава старото трасе на газопроводната тръба, с площ около 300 кв. м. Този участък не беше проучен поради липсата на перспектива за археологически наблюдения тук. Така обектът е разделен надлъжно на две еднакви по площ части, северно и южно от старото трасе на газопровода. В процеса на работа беше установено, че и двата сектора са компрометирани от съвременни изкопи за съпътстващата газопровода инфраструктура (обр. 2). Въпреки това, в северния сектор бяха разкрити археологически структури, макар и не напълно запазени (обр. 3). Регистрираха се основите на няколко зида, два от които разположени под прав ъгъл и вероятно принадлежащи на постройка, чиито пълни очертания не могат да се изяснят. Целостта ѝ е била нарушена от по-късни археологически структури и допълнително компрометирана от съвременните изкопни дейности. Зидовете са изградени от необработени варовикови камъни на калова спойка, с ширина от 0,80 м. Всички са ориентирани по световните посоки. Запазен е само най-долният ред камъни, разположен директно върху песъкливия стерил. Стените на сградата във височина вероятно са били от нетрайни материали. В северозападния ъгъл на проучваната площ беше разкрита част от подобен зид, нарушен в двата си края от съвременни изкопни дейности. Запазената дължина е 5,15 м. До източния му край бе разчистено петно с висока концентрация на фрагментирана битова керамика. Съдовете са били умишлено депонирани на това място по неизвестни причини.

В средата на северния сектор, непосредствено до най-дългия регистриран зид, бяха разкрити останките от две пещи за производство на керамика, от които са запазени само горивните камери, вкопани в глинестия стерил (обр. 4).

Пещ № 1 беше открита затрупана под останките от конструкцията си, състоящи се от дребни парчета отухлена глина. Пещта е ориентирана по световните посоки, с отвор на юг. По време на проучването беше разкрита източната половина на структурата, което позволява реконструкция на

Обр. 2. План на проучената площ

Fig. 2. Plan of the excavated area

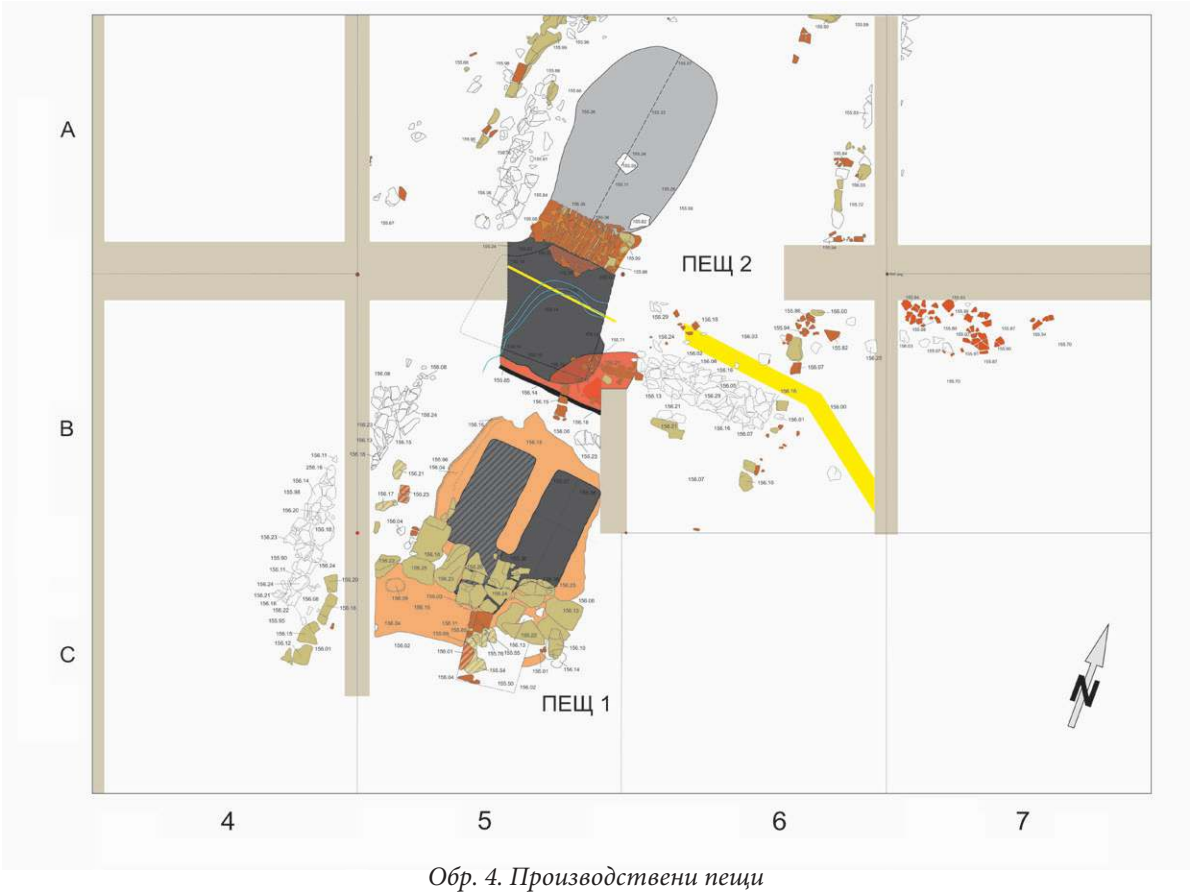

Обр. 3. Общ изглед на северната половина на проучената площ

Fig. 3. General view of the northern half of the excavated area

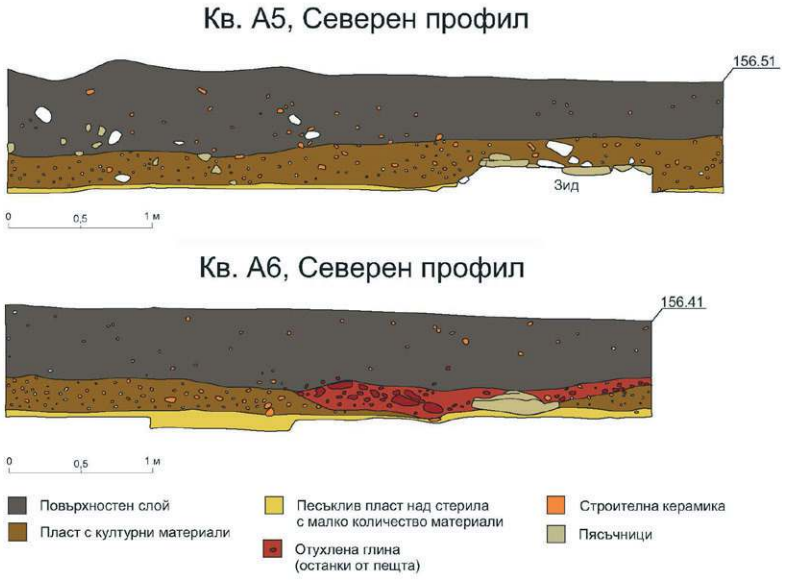
цялото съоръжение. Горивната камера е запазена до нивото на засводяването, на 0,60 м над дъното. Тя има правоъгълен план с езичеста подпора, която я разполовява. Ширината ѝ е 2,40 м, а дължината – 2,10 м. Проучената половина беше открита запълнена с деструкции. На дъното не се регистрираха следи от пепел и въглени. Не бяха открити и останки от скарата. Засводеният канал на пещта има ширина 0,50 м и същата височина в центъра. Дълъг е 0,80 м и за покритието му е било използвано необичайно решение. Над него са настлани плоски пясъчни блокове, които формират линия с дължина 4 м, разположена успоредно на предната стена на камерата. В следствие на високите температури цветът на пясъчниците се е променил съществено. По-голямата част от работната площадка е била унищожена от изкопа за стария газопровод. Конструкцията на пещта е била изцяло от глина. Горивната камера е напълно вкопана, а горната е била изцяло над земята.

Пещ № 2 е разположена огледално на Пещ № 1 и отстои на около 0,80 м в северна осока, като отворът ѝ е от север. Нейната горивна камера е била нарушена в съвременността от трасетата на четири кабела, които я пресичат по оста запад – изток. Запазена е задната стена на камерата, със засводяването в единия ъгъл. Тя е висока 1,00 м. Формата на камерата е правоъгълна, с дължина 2,20 м. Ширината ѝ не може да се установи поради нарушенията, но вероятно е ок. 2 м. Не бяха открити следи от подпо-

Обр. 4. Производствени пещи

Fig. 4. Production kilns

Обр. 5. Стратиграфия на обекта

Fig. 5. Stratigraphy of the site

ра. Дъното на камерата беше покрито с въглени и пепел. Каналът на пещта има дължина 0,80 м, височина 0,60 м и ширина 0,80 м. Засводен е с тухлена конструкция. И при тази пещ долната камера е изцяло вкопана. В засводяването ѝ са били използвани тухли. Не бяха открити следи от скарата. Горната камера е била наземна. Напълно проучена беше работната площадка. Тя е с овална форма и дължина по оста север – юг 3,60 м. Широка е 2,50 м, а най-дълбоката ѝ част е 0,10 м под нивото на префурниума, за полесното обслужване на пещта. В запълнителя на ямата бяха открити въглени, пепел и наслоени деструкции от съоръжението, примесени с умерено количество фрагментирана битова керамика и животински кости.

Предвид стратиграфското разположение на структурите следва да се заключи, че каменните цокли за зидовете на постройката са били демонтирани, за да се освободи място за двете пещи, които вероятно са функционирали едновременно. Керамиката, акумулирана от площта на обекта, може да се свърже именно с тези съоръжения. Не е изключено съоръженията да са използвани и за производството на строителна керамика.

В южния сектор стерилната пръст беше достигната на ок. 0,50 м дълбочина, като концентра-

цията на културни материали тук е много ниска. Единствено в най-югозападната част на обекта, на площ от ок. 50 кв. м се регистрира напластяване с по-голямо количество материали, но без ясен контекст. В този участък близостта на съвременното шосе и стария газопровод определят ниската степен на запазеност на културни пластове. Единствената разкрита структура представлява линия от необработени пясъчници с ориентацията на регистрираната постройка. Същата линия е засечена и в северната част на обект, плътно долепена до един от зидовете.

От северния сектор на обекта беше събрана битова и строителна керамика в големи количества, макар и силно износена. Откриха се множество фрагментирани *tegulae* и *imbrices*, тухли с различен формат, включително и производствен брак. Битовата керамика се състои основно от трапезни съдове, местно производство. Материалът е разнообразен като форми и декоративни техники. Висок е процентът на луксозни подноси с врязана и релефна украса и лаково покритие. Бяха реконструирани съдове с правоъгълна и овална форма. В по-голямата си част декорацията им се състои от флорални мотиви. На един от фрагментите се наблюдава човешко изображение. Сред находките се отличава и теракотена фигурка на впрегатно животно, вероятно предназначена за детска играчка. Въпреки че материалите са в обезличено състояние, може да се отчете високото качество и разнообразие на продукцията. Тънкият стратиграфски пласт (обр. 5) отнася експлоатацията на пещите към ограничен период от време, между края на II и първата половина на III в. За това свидетелства и оскъдният нумизматичен материал, сред който монета на Марк Аврелий и сребърен денар на Септимий Север, както и добре запазена войнишка фибула с форма на свастика.

Изобилието на сходни материали в обработваемите площи на цялата тераса в северна посока, както и свидетелствата за редовна иманярска активност, предполагат наличието на обособено стопанство с голям обхват. Предвид разположението на проучените структури и спецификата на околния терен, може да се допусне, че разкритите археологически материали попадат в южната му периферия. Грънчарска работилница със сходна продукция е проучена при вилен комплекс край с. Сухаче, на 23 км северозападно от Обект № 1 (Ханджийска 2017).

Литература

Ханджийска 2017: В. Ханджийска. Археологическо проучване на територията на вилно имение от римската епоха в м. Селището при с. Сухаче през 2016 г. – Археологически разкрития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 434 – 437.

POTTERY PRODUCTION KILNS FROM THE ROMAN PERIOD NEAR RUMYANTSEVO VILLAGE, LOVECH REGION

Alexander Manev, Adriana Bozhkova

Summary

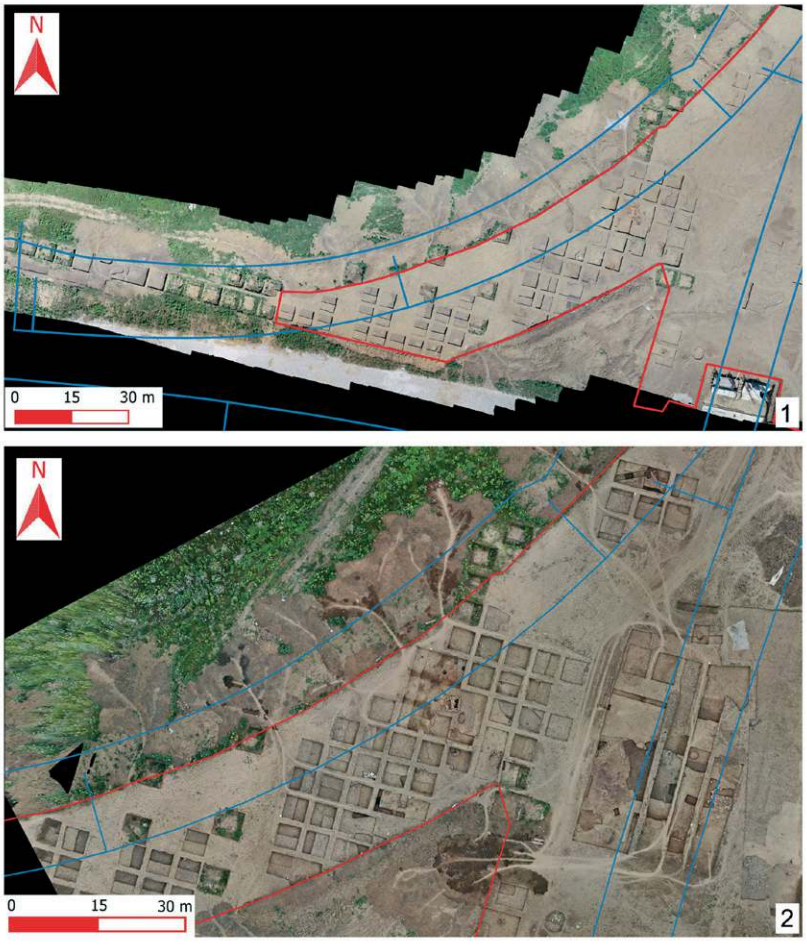
In August 2020, archaeological Site No. 1, endangered by the construction work of a major gas pipeline replacement project, was excavated. It is located north of the village of Rumyantsevo, Lukovit municipality, Lovech district (fig. 1). The site's area has been disturbed in the past by various trenches dug along the pipeline. Nevertheless, archaeological structures are still remaining in the northern half of the site (figs 2, 3). During the excavations, remains of at least two buildings were unearthed. Their walls consist of mud-bound quarry stones, of which only the lowest courses are preserved. One of the buildings was partially destroyed in order for two production kilns to be dug in (fig. 4). Only the combustion chambers of the kilns are preserved. No traces of the perforated floors were recovered. Kiln No. 1 has a rectangular plan, measuring 2.40 by 2.10 m, and a supporting wall, dividing it in two. The vaulted channel had an unusual cover of flat sandstone blocks. The stoke pit was destroyed by the gas pipeline. Kiln No. 2 also features a rectangular plan. Its combustion chamber was compromised by four dug-in power cables of the pipeline. The vaulted stoking channel was fully preserved, as well as the stoke pit.

The thinness of the archaeological layers (fig. 5) suggests that the kilns have operated only for a limited timespan. The ceramic material from the site is indicative of a wide-range and high-quality pottery production, including a high percentage of red-slip trays among the vessels. The finds date the structures to the late 2nd and first half of the 3rd c. AD. The excavated area is situated in the southern periphery of a larger rural economy complex, which developed on a low terrace over Zlatna Panega River.

Alexander Manev, aleman@abv.bg
Adriana Bozhkova, Regional Museum of History – Pazardzhik, 15 Konstantin Velichkov Square, 4400 Pazardzhik, adriana_experanca@abv.bg

№ 126. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ (ОБЕКТ № 4, ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „БОАЗА“, АМ „ХЕМУС“)

Иво Д. Чолаков, Георги Иванов

Обр. 1. Обект 4: 1. Аерофотозаснемане на 27.06.2020 г.; 2. Централна част на обекта – аерофотозаснемане на 18.07.2020 г.

Fig. 1. Site 4: 1. Aerial photo from 27.06.2020; 2. Central part of the site – aerial photo from 18.07.2020

Обектът се намира в м. Полето в землището на с. Брестница, община Ябланица, област Ловеч. Разположен е върху надзаливна тераса на р. Вит и попада в земеделски площи. Части от него се засягат от бъдещото трасе на АМ „Хемус“ и пътен възел „Боаза“. През периода октомври – декември 2019 г. е проведено предварителното проучване на обекта (Чолаков, Иванов 2020). През месеците май – юли 2020 г., в рамките на 45 работни дни се осъществи пълното проучване на обекта в рамките на сервитута на магистралата и съпътстващите съоръжения на пътния възел. Работи се в над 70 квадрата с размери 5 × 5 м от заложената през 2019 г. план-квадратна мрежа. В по-голямата си част те са съобразени с конфигурацията на терена и засечените геомагнитни аномалии (обр. 1).

Екипът е в състав: Г. Иванов и И. Чолаков – научни ръководители, А. Алексиев – зам.-ръководител, археолози и студенти[1]. Проучванията през 2020 г. се извършиха основно в централната и източната част на обекта, попадаща в рамките на бъдещия пътен възел. Предварително с помощта на земекопна техника бе отнет хумусният пласт. В този пласт от 0,50 – 0,70 м няма археологически структури. Откриват се отделни материали, разнесени при селскостопанска дейност. Паралелно с това, западно от централната част на обекта продължи проучването на разкритите през миналата година останки от сгради от римския период (средата на II до средата на III в.). Поради релефа на древния терен някои структури са на дълбочина над 2 м (обр. 2). Стените на сградите са изградени от камъни на глинена спойка. На мястото се откриват следи от обитаване и през желязната епоха. Запазени са ниво от отухлена глина, термично съоръжение и плитко вкопаване. Ямата съдържа голямо количество овъглен ечемик, късове отухлена глина и керамика, изработена на ръка. Вероятно това е част от ранно селище, развиващо

[1] В проучването участваха: С. Станчев, М. Врабков, Г. Джурковска, Ц. Гетовска, И. Кирилова, Д. Сандева, Х. Попова, Х. Стоянова, В. Николов, Н. Захариев, Н. Александров, П. Пенчев, В. Витанов, М. Валентинова и Р. Гущераклиев. Археозоологично изследване – Т. Тодоров (НАИМ-БАН); палеоботанично изследване – Ц. Попова (НАИМ-БАН); антропологично изследване – В. Русева (ИЕМПАМ-БАН); геоморфоложки анализ – Л. Гълъбинов (Геоинс Консулт ООД).

се на север върху ниско възвишение. От южната страна на магистралата в рамките на сервитута, с помощта на земекопна техника е прокопана траншея с дължина ок. 200 м, ширина 1 м и дълбочина 1,20 м. В рамките на този изкоп няма съоръжения, но се регистрират разнесени антични керамични фрагменти. В профилите на изкопите за моста са регистрирани две плитки вкопавания с подобни материали. Вероятно в тази част на обекта има ями, повечето засегнати от съвременната селскостопанска дейност.

Основните съоръжения и материали се откриват в рамките на пътния възел, северно от трасето на магистралата. В по-голямата част от обекта, под съвременния хумус се регистрира пласт от античното обитаване. Той е наситен с многобройни дребни фрагменти от битова керамика, дребни късове отухлена мазилка и въглени. Най-впечатляващото съоръжение тук е откритата голяма антична пещ за строителна керамика, тип II b2 по А. Харизанов (Харизанов 2019, 104). Пещта е двукамерна, като са запазени предпещната ѝ яма, долната камера и частично скарата (обр. 3). Има правоъгълен план и размери 2 м (И – З) × 2,4 м (С – Ю). Тя е вкопана в античния терен, с вход от запад. В стените и скарата има вградени керамични фрагменти, за заздравяване на конструкцията. Запазената камера, долната повърхност на скарата и отчасти каналът към предпещната яма са силно обгорели до степен на остъкляване. При последното ѝ използване източната половина от скарата е рухнала и част от продукцията е пропаднала в долната камера. Северно и южно от пещта, в рамките на предпещната яма се открива голямо количество бракувана продукция – тухли и керемиди. Част от тях са силно деформирани и остъклени. Остава открит въпросът за къде е била предназначена продукцията, при положение че в проучваното антично селище е открита много малко строителна керамика. Около пещта е регистриран пласт от камъни (кварцити и варовици), резултат от естествено натрупване, причинено от временни потоци или т. нар. „пороен конус“. Вероятно тук е имало дере, в чийто ляв бряг частично е вкопана пещта.

Обр. 2. Каменни структури в западната част на обекта

Fig. 2. Stone structures in the western part of the site

Обр. 3. Пещ за производство на строителна керамика

Fig. 3. Kiln for production of architectural ceramics

В северната част на пътния възел са регистрирани едно термично съоръжение с неясно предназначение и дълбока яма, вероятно за съхранение на припаси, в която се открива пшеница. Две-

Обр. 4. Две пещи за преработка на желязна руда

Fig. 4. Two furnaces for iron ore smelting

те структури принадлежат на античното селище, като съдържат много останки от интензивно горене – късове отухлена глина (кирпич и обмазки), битова керамика и камъни. В близост до тези съоръжения, както и до керамичната пещ, няма жилищни структури и вероятно те се намират извън селището от римския период.

В рамките на западното и централното платно на пътния възел са регистрирани следи от средновековно обитаване. Това са три вкопани жилища, частично обхванати от сервитута, с четириъгълен план и термични съоръжения в тях. Взетите проби за радиовъглероден анализ показаха, че те датират от периода от средата на VIII – IX в. Отоплителните съоръжения са изградени от камъни на суха зидария, оформящи горивна камера с куполообразно покритие. Регистрирани са останки и от три пещи за преработка на желязна руда от същия период (обр. 4). Всички са с форма на пресечен конус и имат предпещно пространство, вкопано в тогавашния терен. Открито е голямо количество шлака и следи от интензивно горене, следствие на производствената им дейност. Източник на суровина най-вероятно са сидеритови конкреции, събирани от коритото на р. Вит, преминаваща през Етрополската свита. Разкритите средновековни жилища и останки от производство изглежда, че са най-западната периферия на селище, проучвано като Обект 5 по трасето на АМ „Хемус“ (Иванов 2020).

В рамките на централното платно на пътния възел, след отнемането на хумусния пласт се регистрира пласт от плътно наредени дребни и средни камъни. Те оформят структура с приблизително кръгла форма, на площ от над 30 кв. м и неясно предназначение. След документирането им камъните са премахнати, а в дълбочина са регистрирани нови структури. Сред тях са четири средновековни домакински пещи, разположени по периферията на вкопаване с неправилна форма. Намират се в близост до някои от средновековните жилища и вероятно обслужват няколко домакинства. На мястото са открити следи и от нетрайни антични постройки. Регистрирани са дупки от дървени стълбове, останки от дървени подове и каменни струпвания. В тази част от обекта са разкрити няколко вкопавания с пълнеж от средни и големи камъни и отделни фрагменти битова керамика от двата основни периода. Струпването им не е свързано с металургичната дейност през Средновековието, а по-вероятно е да са депонирани за бъдещи градежи.

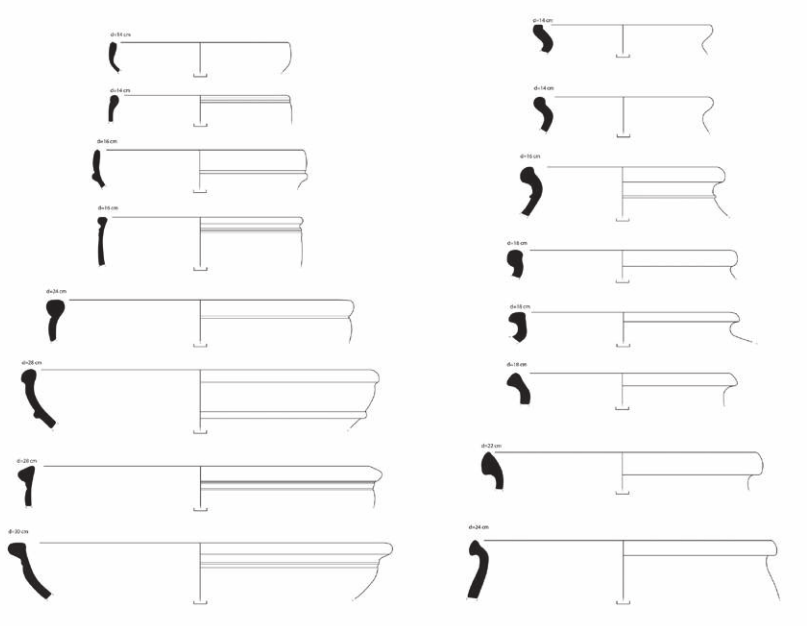
В североизточната част на пътния възел са регистрирани три гробни съоръжения. Погребаните индивиди са в изпънато положение, с глави на запад и ръце поставени върху торса. Скелетите са в анатомичен ред и костите им са запазени. Открити са части от череп на четвърти индивид в много лошо състояние. Според антропологичното изследване скелетите са на двама мъже на възраст 18 – 25 г. и над 20 г., както и на възрастна жена (40 – 60 г.). Нивото на полагане на погребаните е сходно. Те са положени в обикновени гробни ями, вкопани в античния пласт и запълнени със същата пръст. Липсва гробен инвентар. Гробовете вероятно са част от християнски некропол, развиващ се на североизток и свързан със средновековното селище.

Направеният палеоботаничен анализ показа, че всички взети проби от овъглена дървесина съдържат два вида – дъб и бор, като първият преобладава. Установени са също зърна от житни рас-

тения – ечемик и пшеница, вероятно част от хранителни запаси.

Според археозоологичното изследване на костите от обекта преобладават тези от говедо, овца/коза и свиня. По-рядко се срещат останки от кон, куче, заек и кокошка. От дивите животни се срещат кости на елен, глиган и сърна.

Подобно на предварителните проучвания, откритите материали са дребни метални предмети, фрагментирана керамика предимно от римския период и по-малко от Ранното средновековие. Намерени са няколко железни ножа, ключ, стилус, клин, пробой и цинтове. Открити са още бронзови игла от фибула, катарама и кука за риболов. Основните откривани керамични форми са кухненски и трапезни гърнета, купи и паници (обр. 5). Трапезната керамика е представена от тънкостенни чашки, купи и няколко фрагмента от блюда. Част от съдовете имат лаково покритие и врязана украса. Единични са регистрираните фрагменти от амфори и съдове за съхранение, няколко са фрагментите от цедки. Откритата средновековна керамика е представена от кухненски гърнета с врязана украса по тялото.

Обр. 5. Керамични съдове от Обект 4

Fig. 5. Pottery from Site 4

Спасителното проучване на Обект 4 в рамките на сервитута на магистралата и пътен възел „Боаза“ е приключено. Изследвани са части от източната периферия на селище, съществувало през втората половина на II до средата на III в. Сградите са изградени от дървени конструкции или от камъни на глинена спойка, а във височина от кирпич и глинени обмазки. През Ранното средновековие (средата на VIII – IX в.) на мястото има селище от полувкопани жилища и металургичен център. След приключване на проучванията най-добре запазената металургична пещ е вдигната от терена и изпратена за консервация и реставрация, а обектът е предаден за строителство.

Литература

Иванов 2020: С. Иванов. Спасително археологическо проучване на ранносредновековно селище с данни за металургична дейност в м. Полето край с. Брестница, общ. Ябланица, обл. Ловеч. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1303 – 1307.

Харизанов 2019: А. Харизанов. Пещи за керамика в днешните български земи през I – VI век (Дисертации, т. 15). София, 2019.

Чолаков, Иванов 2020: И. Д. Чолаков, Г. Иванов Спасително археологическо проучване на обект от римската епоха при прохода Боаза (Обект № 4 по трасето на АМ „Хемус“). – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 923 – 927.

RESCUE EXCAVATIONS OF A ROMAN AND EARLY MEDIEVAL SITE (SITE NO. 4, BOAZA JUNCTION, HEMUS MOTORWAY)

Ivo D. Cholakov, Georgi Ivanov

Summary

The site is located in the vicinity of Brestnitsa village, Lovech municipality. In May – July 2020, complete excavations were carried out in the easement of the Hemus Motorway route and Boaza road junction (fig. 1).

A layer with traces of ancient habitation lies right under the topsoil. The layer is characterised by a large quan-

tity of small-sized household pottery sherds, small pieces of burnt clay and charcoal. Buildings constructed of stones and traces of wooden constructions were uncovered. They belong to the eastern periphery of a settlement dated to the second half of the 2nd – mid-3rd c. AD (fig. 2).

The most impressive among the discovered structures is a large ceramic kiln with preserved stoke pit, stoking channel, support, combustion (lower) chamber and parts of a perforated floor. The kiln is dug into the ancient terrain and its entrance is located to the west (fig. 3). During its last use, the eastern half of the perforated floor has collapsed, and part of the production has fell into the lower chamber.

Furthermore, three dugout dwellings with a rectangular plan and four household ovens were found. Radiocarbon analyses indicate mid-7th – 9th c. AD dates of these structures. Three more furnaces for iron ore smelting were discovered (fig. 4). Three graves, most likely part of a Christian necropolis, also belong to the medieval period.

The majority of finds are pottery sherds, dated mainly to the Roman period and fewer dated to the early Middle Ages, and small metal objects. The main vessel shapes are pots, bowls and plates attributed to the table and kitchenware categories (fig. 5).

The rescue excavations of Site No. 4 were completed and the area is provided for construction works.

Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com
Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivanov.geo@gmail.com

---

№ 127. ПЕЩ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА КЕРАМИКА И СЪПЪТСТВАЩИ СТРУКТУРИ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА (IV В.), С. СЛАВЯНИ, ОБЩ. ЛОВЕЧ

Теодора Богданова, Надежда Карастоянова

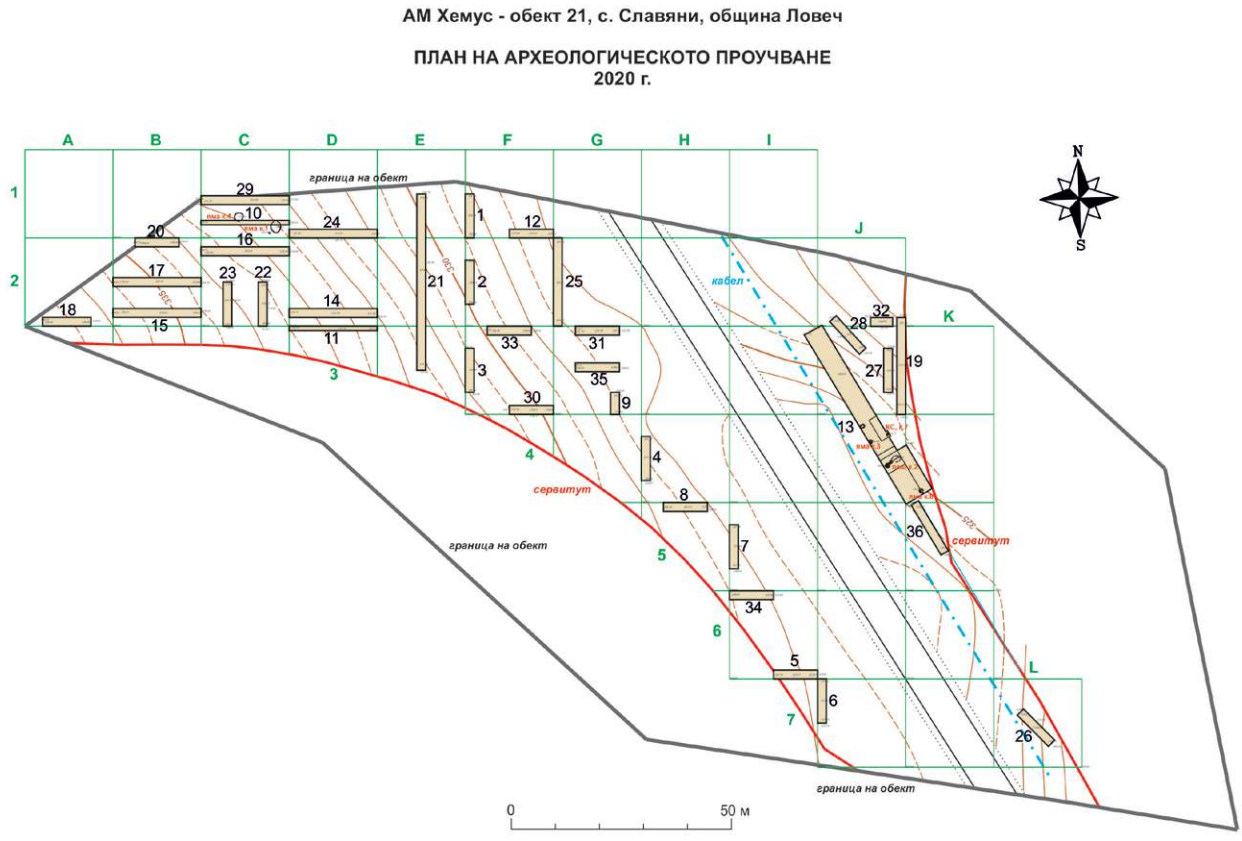
В периода май – юни 2020 г. се извърши спасително археологическо проучване на Обект 21 (от км 137+100 до км 137+300 по проекта на НКСИП от 2014 г. или км 138+540 до км138+740 по техническия проект на АПИ) по трасето на автомагистрала „Хемус“, в землището на с. Славяни, област Ловеч. В работата взеха участие Павел Попов, Николай Александров, Огнян Лулев и инж. Ат. Каменаров.

Обектът е с обща площ 8 дка, има неправилна форма, определена от местоположението му – на пътен възел, който ще свързва републиканския път Ловеч – Плевен с бъдещата автомагистрала. Трасето на пътя преминава през източната част на обекта, като 4/5 от него попадат западно от пътя, а 1/5 – източно от него. По предоставената от „Автомагистрали“ АД информация, в тази източна част, успоредно на пътя преминават няколко съвременни структури – трасе на оптичен кабел, водопровод и бетона шахта.

Археологическо проучване имаше предварителен характер, с цел изясняване мащаба и характеристиките на археологическия обект. Дейността на обекта включваше полагане на 35 сондажни изкопа с размери, вариращи от 10 × 2 м до 60 × 5 м и дълбочина между 0,50 и 0,80 м от нивото на съвременния терен, до достигане на естествени стерилни пластове (обр. 1). Сондажите бяха разположени по цялата площ на обекта, включително в неговата източна част, за която имаше информация, че е нарушена от съвременните структури. Беше проучена площ от 1100 кв. м, равняваща се на 14 % от общата площ на обекта, застъпена от сервитута на пътния възел.

Извършеното геофизично изследване на западната част на обекта разкри наличието на аномалии единствено в най-високата (западна) зона, която бе почти изцяло проучена. Бяха открити две ями с кръгла форма и размери 2,50 × 2,30 м и 1,10 × 0,80 м, в обема на които се намериха единични керамични фрагменти, отнасящи двете негативни структури към ранножелязната епоха. Това са единствените структури, регистрирани в частта от обекта, попадаща западно от републиканския път. В заложените сондажи в зоната не бяха регистрирани никакви археологически структури или материали, като непосредствено под пласта орница се достигна до пласт с характеристиките на стерил.

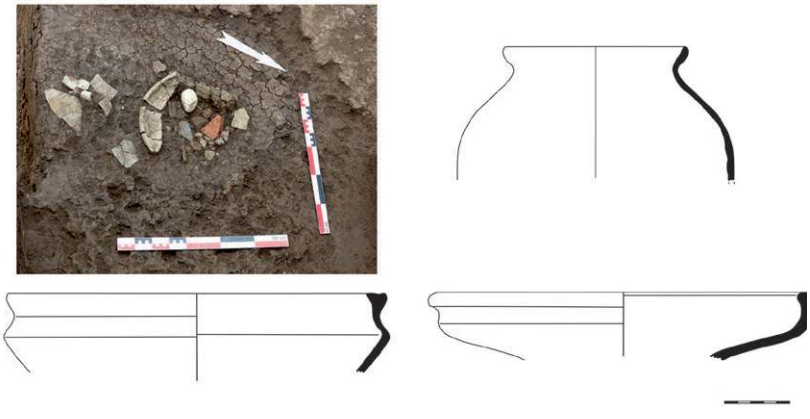
В частта от обекта, попадаща източно от републиканския път, заложените сондажи покриват почти изцяло площта, подлежаща на проучване (обр. 1). Тази зона е разположена в близост до дере

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

с водоизточник. Тук бяха проучени яма с размери 0,80 × 0,60 м, съдържаща единични керамични фрагменти от местна керамика от Късната античност, керамично струпване със съдове от IV в. (обр. 2), пещ за производството на керамика (обр. 3) и яма, вероятно свързана с дейността на пещта (обр. 4).

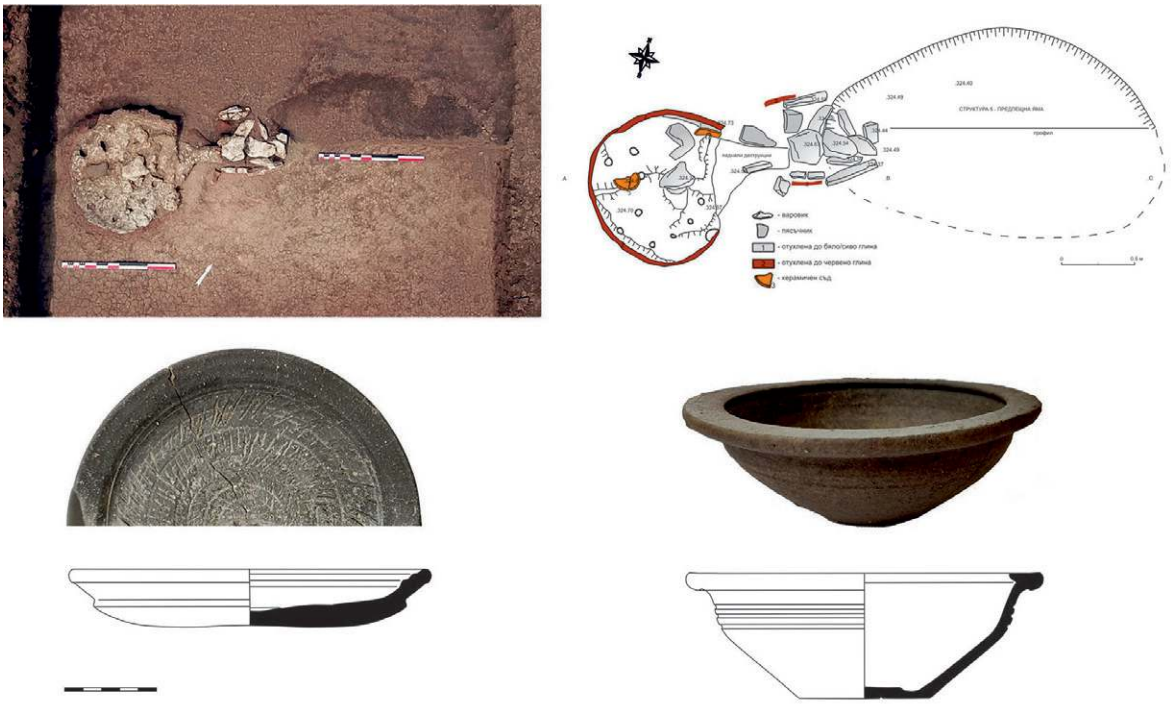

Обр. 2. Керамично струпване, IV в.

Fig. 2. Ceramic deposit, 4th c. AD

Пещта принадлежи към типа двукамерни пещи с долно опалване, чиято западна част е била вкопана в склона (1,10 м в диаметър). Префурниумът е разположен от изток и има правоъгълна издължена форма, като е изграден от бели плоски камъни. Тук бе регистрирана и предпещна яма, осигуряваща достъпа до него. Тя е с овална форма и размери 2,05 м (изток – запад) и 1,35 м (север – юг). Фрагменти от купола на съоръжението, плосък камък, вероятно покриващ отвора на купола, както и половин монохромна сива паница, бяха открити върху скарата на пещта (обр. 3). Скарата е снабдена с девет кръгли отвора, през които топлият въздух е преминавал от горивната камера. Скарата е подържана от един централен стълб. В горивната камера беше открита цяла купа, обърната с дъното нагоре (обр. 3). Въз основа на откритият материал пещта може да бъде отнесена към IV в.

Ямата, открита в близост до пещта, е с форма на пресечен конус с размери 1,70 м (изток – запад) и 1,40 м (север – юг), дълбочина 1,60 м. В нейния обем бяха открити фрагменти от горели мазилки и въглени, за които стратиграфските наблюдения дават основание да се допусне, че са били насипвани неколкократно. Централно разположени в ямата бяха регистрирани няколко съда – каменен мор-

Обр. 3. Пещ за производство на керамика и материалите от нея, IV в.

Fig. 3. Kiln for pottery production and the materials found in it, 4th c. AD

Обр. 4. Яма и материалите от нея, IV в.

Fig. 4. Pit and the materials found in it, 4th c. AD

тарий, фрагменти от две купи и две големи гърнета (обр. 4), а също и овъглена греда, кости от опашката на коза или овца, фрагмент от череп и рог на говедо и зъб от кон. Въз основа на материалите от ямата се установи, че тя е синхронна с пещта и също се отнася към IV в.

Всички тези структури бяха регистрирани веднага след отнемането на орницата, като тяхната горна част е била унищожена при селскостопанските дейности. В останалите сондажи, заложени в тази зона, не се откриха никакви археологически материали или структури.

POTTERY PRODUCTION KILN AND ASSOCIATED STRUCTURES FROM THE ROMAN PERIOD (4TH C. AD), SLAVYANI VILLAGE, LOVECH MUNICIPALITY

Teodora Bogdanova, Nadezhda Karastoyanova

Summary

In May – June 2020, rescue archaeological excavations took place at Site 21 in the land of Slavyani village, municipality of Lovech; the site lies in the route of the future construction of Hemus Motorway (fig. 1). The site has a total area of 0.8 ha. The preliminary archaeological excavations aimed to clarify the scale and characteristics of the archaeological site. A total of 35 trenches was set and explored in an area of 1100 m^2, amounting to 14 % of the total area of the site.

Archaeological structures and materials were registered in two of the trenches. Two pits were documented in the western part of the site. Their fills contained occasional ceramic fragments from the Early Iron Age. Another pit was found in the eastern part of the site, dated with ceramic fragments of locally produced pottery from Late Antiquity. In the same area of the site, a ceramic deposit, with fragments of six vessels (fig. 2), a pottery production kiln (fig. 3), and a pit most likely related to the kiln and the production process (fig. 4) were found. All of these features are dated to the 4th c. AD.

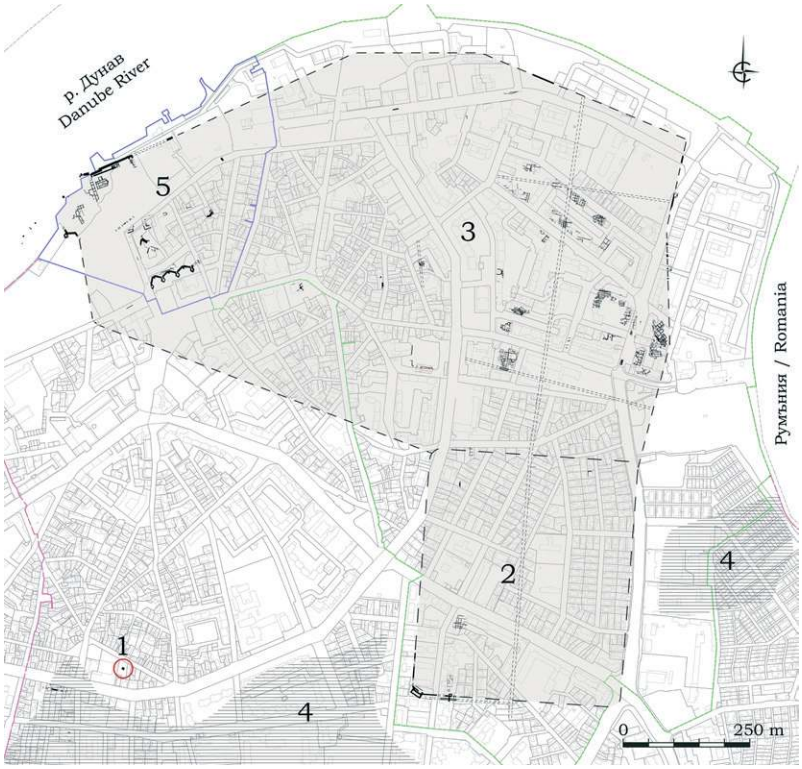
Teodora Bogdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vorbog@yahoo.com
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Science, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, n_karastoyanova@nmnhs.com

№ 128. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА ПЕЩ ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА ТУХЛИ В СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Кристиан Михайлов, Светлана Ганчева

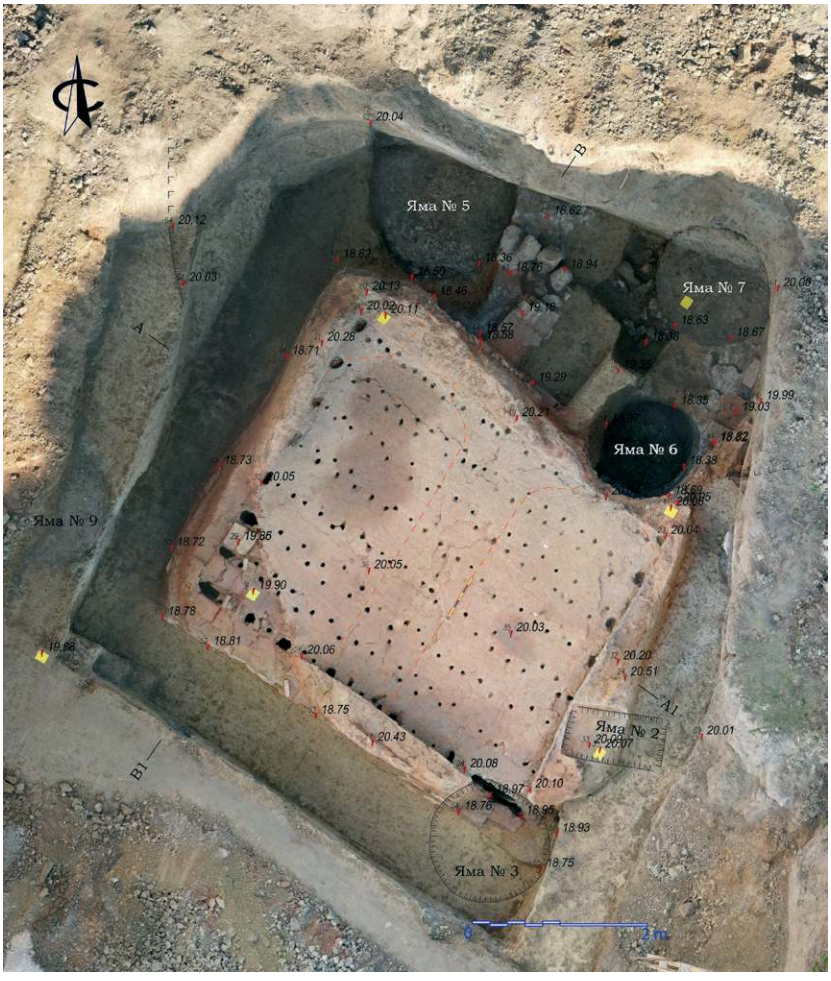
В извънградската територия на Дуросторум – Доростол (обр. 1), в поземлен имот 66425.500.7014 на ул. „Хаджи Димитър“ бе започнат масов изкоп за четириетажна социална сграда със сутерен. При проведеното археологическо наблюдение, почти в средата на изкопа, бе регистрирано тухлено съоръжение и изкопните работи бяха прекратени. Извършени са спасителни археологически разкопки от екип на РИМ – Силистра.

Проучена е голяма пещ за строителна керамика с външни размери 4,70 м (ЮЗ – СИ) и 5,40 м (СЗ – ЮИ) (обр. 2). Работата беше концентрирана в три направления

Обр. 1. Карта на гр. Силистра: 1. Местоположение на пещта; 2. Лагер на XI Клавдиев легион; 3. Предполагаема укрепена площ на Дуросторум през IV в.; 4. Некропол; 5. Кастел от VI в.

Fig. 1. Map of the town of Silistra: 1. Location of the kiln; 2. Camp of Legio XI Claudia; 3. Supposed fortified area of Durostorum in the 4th c. AD; 4. Necropolis; 5. Castellum from the 6th c. AD

Обр. 2. Фотограметрично заснемане на пещта (автор М. Вълчев)

Fig. 2. Photogrammetry image of the kiln (author M. Valchev)

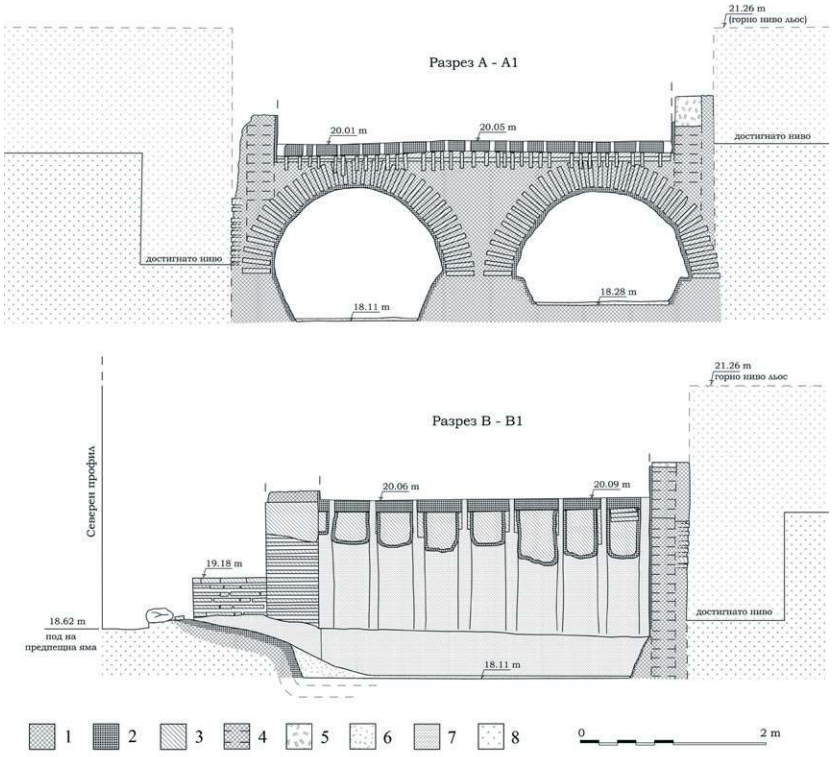
– проучване на вътрешността на пещта, разкриване на фасадите от запад, юг и изток и проучване на предпещната яма от север.

Пещта е почти изцяло вкопана в льоса, който достига до кота около 21,26 м (обр. 3). Покритието и стените на горната камера са срутени във вътрешността ѝ, като рушевините са проследени до кота 21,34 м. Този пълнеж представлява хомогенен сбит и отухлен трошляк, сред който се откриха доста парчета от изпечени до розово-червен цвят кирпичи, дебели 0,10 – 0,12 м. Най-голям брой кирпичи е установен върху кота 20,84 м, на която те оформят на места отчетлив слой. Скарата е изцяло покрита от натрошени керемиденочервени тухли и помалък брой деформирани фрагменти от тухли с черен цвят на лома. Количеството на тухлите е голямо, натрупани са безразборно в 2-3 плътни слоя непосредствено върху скарата. Само една от тухлите е почти напълно запазена, с размери 0,31 × 0,30 × 0,04 м, деформирана и с много твърда черна структура. Установен е и втори формат с размери 0,34 × 0,34 × 0,05 м. Тухлите са с плитко вдълбана с пръсти украса от двойки успоредни прави или дъговидни линии. Характеристиките им насочват към датировка в Късната античност.

Съхранените до височина 0,35 м стени на горната камера са отвесни. Отвътре са със силно изпечена глинена обмазка. Не са запазени отвори, предназначени за зареждане на продукцията. Стените са градени от изпечени кирпичи с размери около 0,30 × 0,20 × 0,10 м, споени с глина. Пространството между кирпичените зидове и края на изкопа, в който е градена пещта, е запълнено с пръст, на места и с безразборно хвърлени или хоризонтално редени тухли.

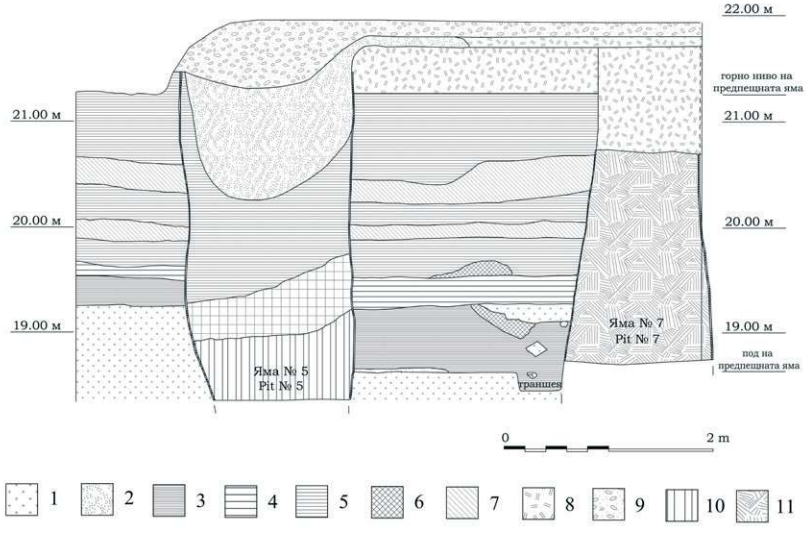
Напълно запазената скара е с размери 4,35 м (СЗ – ЮИ) и 3,50 м (СИ – ЮЗ). В нея са оформени осем успоредни двойни или единични редици от кръгли вентилационни отвори с диаметър ок. 4 см, през които са преминавали горещите изгорели газове от долните камери. Някои от отворите покрай западната, южната и източната стени са с диаметър около 0,15 м. Скарата е дебела около 0,12 м, изградена е на пластове от изпечена до розово глина, примесена с плява и фрагменти от тухли и керемиди, а отгоре е с двуслойна обмазка. Поддържана е от тухлените арки на двете горивни камери. В празнините между арките са плътно вмъкнати фрагменти от тухли, които са вертикално поставени и редени зигзаговидно. Те са споени или обмазани с глина и между тях преминават вентилационните отвори.

Горивните камери са две, със самостоятелни сводести входове от северната страна, които са широки 0,85 м и високи 1,10 м. Входовете са изградени с тухли на глинена спойка. Всяка камера е съставена от редуващи се седем тухлени арки, без да се брои входната, които са широки около 0,35 м и отстоят на 0,12 – 0,14 м една от друга. В горната част завършват с два реда хоризонтално положени тухли с размери 0,29 × 0,36 × 0,04 м и 0,29 × 0,15 × 0,04 м, върху които стъпва скарата. Арките се свързват в централна подпорна стена, без вътрешна връзка между двете самостоятелни горивни камери. Самите горивни камери са с тунелообразна, полукръгла в сечение форма, със скосени ъгли. Дължината им е 3,60 м (без входовете), високи са 1,42 м (западната камера) и 1,22 м (източната камера) и широки 1,85

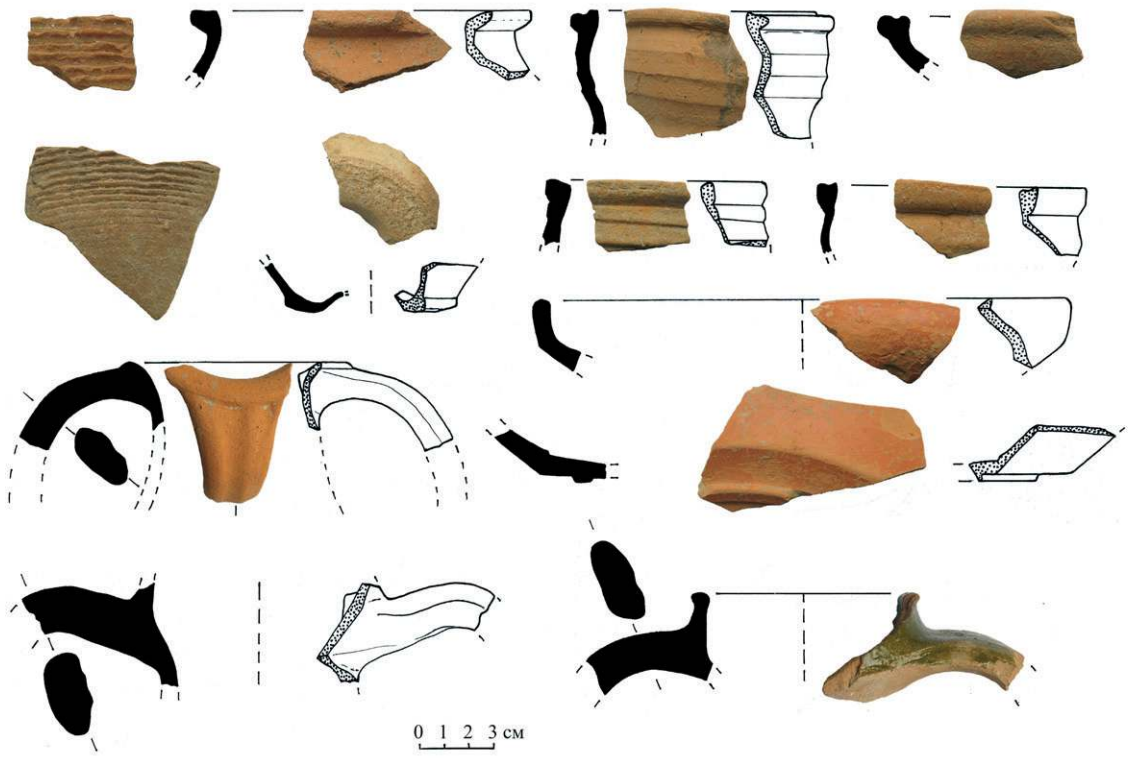
Обр. 3. Разрези на пещта: 1. Отухлена пръст; 2. Скара, отухлена обмазка; 3. Тухла, разрез на тухлен градеж; 4. Кирпичен градеж; 5. Тъмнокафява пръст с отухлени бучки; 6. Пепел; 7. Обмазани стени на горивната камера; 8. Льос

Fig. 3. Cross-sections of the kiln: 1. Red burnt clay; 2. Grill, burnt coating; 3. Brick, cross-section of brick masonry; 4. Adobe masonry; 5. Dark brown soil with burnt clay particles; 6. Ashes; 7. Plastered walls of the combustion chambers; 8. Loess

Обр. 4. Северен профил – насип в предпещната яма: 1. Льос; 2. Пепел върху пода; 3. Кафява пръст с отухлени бучки и жълти петна; 4. Редуващи се прослойки от жълта и кафява пръст, естествено натрупани при ерозия; 5. Кафява пръст с дребни отухлени бучки; 6. Бучки отухлена пръст; 7. Жълта пръст с кафеникави петънца; 8. Сиво-черна пръст (пластове от османския период); 9. Рушевини от края на XIX – XX в.; 10. Кафява пръст с въгленчета (насипи в ями - хранилища от края на XIX в.); 11. Глинена обмазка на ями хранилища

Fig. 4. Northern stratigraphic cross-section – fill of the stoke pit: 1. Loess; 2. Ashes on the floor; 3. Brown soil with burnt clay particles; 4. Alternating layers of yellow and brown soil naturally accumulated during erosion; 5. Brown soil with small burnt clay particles; 6. Lumps of burnt clay; 7. Yellow soil; 8. Dark grey soil (Ottoman layer); 9. Destruction layer (19th - 20th c.); 10. Fills of storage pits from the end of the 19th c.; 11. Clay coating of the storage pits

Обр. 5. Битова керамика от рушевините на горната камера на пещта

Fig. 5. Pottery from the debris of the upper chamber of the kiln

– 1,88 м. Интериорът им е обмазан с глина, при което са останали следи от пръстите на строителите. Подовете са равни и също обмазани. Върху тях е натрупана пепел – дебели до 0,40 м пластове близо до входовете и съвсем тънки слоеве дълбоко във вътрешността. Разчистването на камерите бе много трудоемко, понеже бяха изцяло запълнени с просмукани по естествен начин прослойки от жълт льос и тъмна пръст. След изоставянето на пещта пръстта е навлязла в камерите през входовете, в резултат на ерозия на предпещната яма.

И двата входа са фланкирани с тухлени зидове от източната страна. Зидът при източния вход е надграден във височина с разложен отухлен кирпич. Тухлен зид изглежда е имало и от западната страна на източния вход, но е почти напълно унищожен от Яма № 6. Запазена е, при това частично, само една тухла от първия ред на градежа му, на нивото на пода на предпещната яма. Фланкиран с тухлени зидове и от двете страни вероятно е бил и западният вход. Тук обаче западният зид изглежда е напълно заличен от Яма № 5. Всички тухлени зидове са били с лица само от страната на входа и от север, докато третата им страна е опирала в льос. По този начин между двата входа е била оформена повдигната льосова площадка. Западният вход е преграден с редица от четири големи необработени камъка.

Предпещната яма е пред входовете. Представлява вкопаване в льоса с дълбочина около 2,65 м, чиято дължина в северна посока още не е установена. Ширината на ямата се долавя в профилите и надвишава 7,70 м. Подът ѝ е на кота 18,62 м. Слой пепел върху него се проследява единствено в две успоредни ивици пред двата входа, а пред източния вход подът под пепелта е с частично запазена обмазка от розов хоросан. Между двете ивици с пепел е вкопана траншея с дълбочина 0,30 м, която преграждa през средата разкритата част от предпещната яма. Предпещната яма е запълнена в долната част с кафява пръст с отухлени бучки. Идентичен е насипът и на траншеята, но с повече камъни и фрагменти от тухли на дъното ѝ. Нагоре следват редуващи се пластове от светлокафява и жълта пръст, вероятно натрупани постепенно в резултат на ерозия след изоставянето на съоръжението (обр. 4).

Археологическите материали от предпещната яма са малко – няколко фрагмента от тухли и три нехарактерни стени от битова керамика. Горната камера на пещта съдържаше седемдесет дребни фрагмента от битова керамика, като този материал има неочаквано широка хронология: има фрагменти от „късноримски долнодунавски каолинови изделия“ (LRDKW) от III в., лакова керамика и т. нар. сигилата „Виминациум – Маргум“, фрагменти от гърнета от края на IV – началото на V в., от

гърне от VI в. и фрагменти от гребенчати амфори от края на V – VI в. (обр. 5). Намерена е и една обезличена от високата температура дребна бронзова монета от Късната античност.

На обекта се откриха 12 септични, сметни или хранилищни ями от XIX – XX в., някои от които са засегнали пещта. Югоизточният ѝ ъгъл е разбит от яма № 3. Източната стена е перфорирана от правоъгълна яма № 2, запълнена с железа от коларска работилница от края на XIX – началото на XX в. Източният вход е обезличен от яма № 6. Хранилищата са две: ями № 5 и 7. Те са с цилиндрична форма и дълбоко вкопани. Стените им са обмазани с глина.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE ANTIQUE KILN FOR BRICK PRODUCTION IN SILISTRA

Georgi Atanasov, Kristian Mihaylov, Svetlana Gancheva

Summary

At Hadzhi Dimitar Str., in the suburban territory of *Durostorum* – Dorostol, a large brick production kiln was excavated (fig. 1). The external dimensions of the kiln are 4.70 m (SW – NE) and 5.40 m (NW – SE) (fig. 2). The structure is almost entirely dug into the loess (fig. 3).

The dome and the walls of the upper chamber were found collapsed inside the chamber, forming a homogeneous fill of compacted burnt clay particles, among which many pieces of fired adobes 0.10 – 0.12 m thick were found. The grill was covered with 2-3 layers of randomly accumulated fragments of bricks. Only one of the bricks is almost completely preserved, measuring 0.31 × 0.30 × 0.04 m, deformed and with a very hard black structure. The walls of the upper chamber are preserved at a height of 0.35 m and are built of fired adobes, bound and coated with clay.

The fully preserved grill has an area of 15.2 m^2. It is perforated by eight parallel rows of round holes (diameter of 4 – 15 cm) for the flow of hot air from the combustion chambers. The upper chamber of the kiln contained small fragments of household ceramics from the 3rd to the 6th c. AD (fig. 5).

The combustion chambers are two, with arched openings on the north side built of bricks. The entrances are flanked by brick walls. Each chamber is composed of alternating brick arches. The combustion chambers are tunnel-shaped, with a semicircular cross-section, with beveled corners. Their interior is coated with clay. There are ashes accumulated on the floors. The chambers are completely filled with naturally permeated layers of yellow loess and dark soil.

The stoke pit in front of the kiln openings was only partially excavated. It is an extensive digging in the loess with a depth of about 2.65 m (fig. 4).

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, geoatal@abv.bg
Kristian Mihaylov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, kristian1987@abv.bg
Svetlana Gancheva, Regional Museum of History – Silistra, 74 Simeon Veliki Str., 7500 Silistra, svetlanagancheva@abv.bg

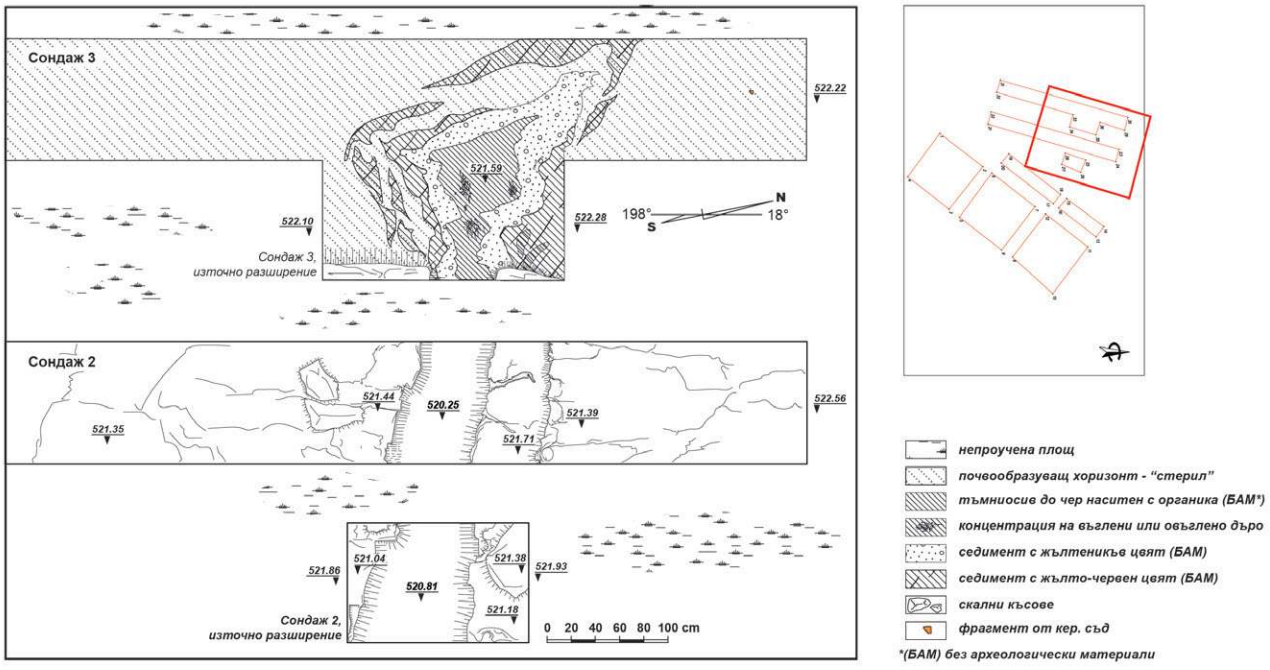

№ 129. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В РАМКИТЕ НА ОБЕКТ „АНТИЧНИ ЗЛАТОДОБИВНИ РУДНИЦИ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТРЕМЦИ, ОБЩ. КЪРДЖАЛИ

Станислав Илиев, Дамян Дамянов

Спасителното археологическо проучване се проведе в периода 29.06. – 16.07.2020 г. Целта бе да се добие информация за хронологията и функцията на две структури (НЕ-ОР-14 и НЕ-ОР-15), които са регистрирани по време на теренни издирвания, проведени през 2017 г. и са разположени на терен, предвиден за площадка на стълб № 232 по трасето на ВЕЛ 400 кV от п/ст „Марица-Изток“ Р. България до п/ст „Неа Санта“, Р. Гърция (Попов и др. 2018, 648 – 650).

В хода на проучването бе установено, че източната част на площта е заета от малко кариерно стъпало с височина до 1 м и дължина до 15 м. По всяка вероятност в миналото (неустановено кога) тук са добивани каменни блокове за строителство.

Обр. 1. План на северната част на Сондажи 2 и 3 и техните разширения

Fig. 1. Plan of the northern part of Trenches 2 and 3 and their extensions

В западната и централната част на площта, където преди началото на проучването на терен се наблюдаваше хлътване, бяха заложени три сондажа с цел да се локализира местоположението на структури НЕ-ОР-14 и НЕ-ОР-15. Проучването в дълбочина при Сондаж 2 разкри разломна структура с ширина 1,7 м. Тя представлява система от субпаралелни пукнатини, с посока 122° (обр. 1). Това обуславя възникването на неголяма негативна форма с посоката на разломната зона, наподобяваща установените в находището древни рупи. Формата неколкократно е била запълвана с делувий, в който са попаднали и археологически материали от археологически структури, развиващи се вероятно непосредствено на запад от проучваната площ, датирани с известна условност, в периода на Късната античност или Средновековието.

Литература

Попов и др. 2018: Х. Попов, Р. Стойчев, П. Георгиев, К. Чукалев. Теренни издирвания в землищата на селата Стремци, Рани лист, Ястреб, Стремово, Бели пласт и Звезден, община Кърджали. – Археологически открития и разкопки през 2017 г. София, 2018, 648 – 650.

RESCUE EXCAVATIONS WITHIN THE BOUNDARIES OF "ANCIENT GOLD MINES" SITE, LAND OF STREMTSI VILLAGE, KARDZHALI MUNICIPALITY

Stanislav Iliev, Damyan Damyanov

Summary

The purpose of the rescue archaeological excavations was to obtain information about the chronology and function of two structures registered in 2017 at the spot intended for construction of a tower of a new overhead power line. The study revealed a system of natural cracks in the bedrock (fig. 1), resembling the ancient mining pits found in the site. The cracks were repeatedly filled with sediment and redeposited archaeological materials, which originate from archaeological features located nearby and tentatively dated to Late Antiquity or the Middle Ages.

Stanislav Iliev, Regional Museum of History – Haskovo, 19 Svoboda Sq., 6300 Haskovo, utah1912@gmail.com
Damyan Damyanov, Regional Museum of History – Smolyan, 5 Dicho Petrov Str., 4700 Smolyan, ddam_sm@abv.bg

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ

№ 130. ПРЕДВАРИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАНАСТИРСКО, ОБЩ. ЛОЗНИЦА

Милена Райчева, Александър Алексиев

Предварителното археологическо проучване на Обект 72/5000 бе извършено във връзка с проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап Б, в землището на с. Манастирско, общ. Лозница, обл. Разград. В проучването взеха участие А. Алексиев (зам.-ръководител), Ст. Станчев, В. Будакова, Д. Сандева, П. Харалампакис.

Обр. 1. Сондаж 4

Fig. 1. Trench 4

Обектът е регистриран през 2012 г. по време на теренните издирвания във връзка със строежа на газопровода. Разположен е на склон със северно изложение, върху висока тераса на р. Бели Лом, западно от пътя Разград – Търговище, на 0,5 км и 139° от центъра на с. Манастирско. Според предварителните данни, материалите от терена показват наличие на селище от римската епоха (III в.) с площ от ок. 7 дка. Осовата линия на съпътстващата тръба на газопровода преминава в близост до южната му периферия. Засегнатата от сервитута площ възлиза на 0,234 дка. Предвидени за предварително проучване бяха 100 кв. м.

Заложени бяха общо пет сондажа с различни размери, с обща площ 101 кв. м. В три от сондажите бе използвана земекопна техника при отнемането на най-горния пласт. В Сондаж 1 бе установено съвременно вкопаване (канал?), с ориентация С – Ю и полукръгло сечние, без материали.

В нито един от сондажите не бяха открити културни пластове или антични археологически структури (обр. 1). Единствено в орницата бяха намерени оскъден брой нехарактерни фрагменти битова керамика, изработена на грънчарско колело. Стерил – жълто-бяла и кафяво-жълта глина с варовикови включения, бе достигнат във всички сондажи на дълбочина от 0,50 – 0,70 м от съвременния терен.

Висока концентрация от материали върху повърхността на терена се наблюдава на разстояние около 50 м северно и северозападно от проучваната площ, извън обсега на сервитута, където по всяка вероятност се намира античното селище.

TRIAL EXCAVATIONS OF A SITE IN THE LAND OF MANASTIRSKO VILLAGE, LOZNITSA MUNICIPALITY

Milena Raycheva, Alexander Alexiev

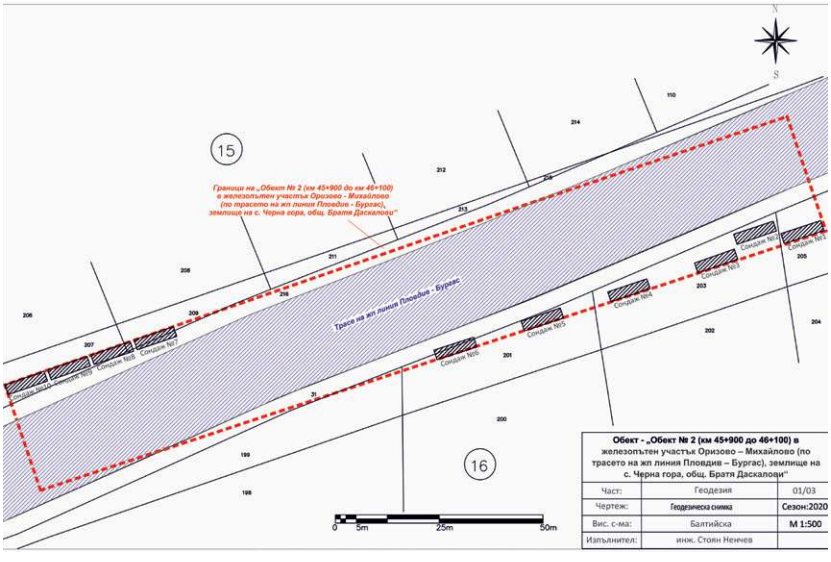
Summary

Site 72/5000 was registered in 2012 as a Roman settlement. A gas pipe construction project, expected to affect its periphery, prompted the excavations. Five trial trenches revealed no structures or materials (fig. 1). Pottery concentration near the site indicates that a settlement is located about 50 m to the west and north-west of the pipeline's route.

Milena Raycheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, milenaraycheva@gmail.com
Alexander Alexiev, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, alexander.alexiev.1990@gmail.com

№ 131. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ПЕРИФЕРИЯТА НА РИМСКИ ОБЕКТ КРАЙ С. ЧЕРНА ГОРА, ОБЩ. БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, ОБЛ. СТАРА ЗАГОРА

Стилиян Иванов

Обр. 1. Общ план

Fig. 1. General plan

Спасителните разкопки се проведоха през есента на 2020 г. Обектът се намира на 1,7 км югозападно от центъра на с. Черна гора, в м. Симеонова могила. През него преминава жп линията Пловдив – Бургас. Общата площ, предвидена за предварителни проучвания и попадаща в рамките на сервитута на новопроектираните съоръжения, е 5,0 дка, от които 4,0 дка са заети от съществуващата жп линия с прилежащата ѝ инфраструктура. Според така заварената ситуация незасегнатият от старото строителство терен се оказа не повече от 1,0 дка, попадащ в две тесни ивици от север и от юг на трасето на линията.

Първоначално бяха заложени две линии от общо 10 сондажа с ориентация СИ – ЮЗ и размери 10,0 × 2,5 м, заемащи приблизително 25 % от свободната за работа площ (обр. 1, 2). Първата група от шест изкопа попада южно от жп линията, а останалите четири – северно от нея.

Разкопките бяха предшествани от зачистване на заварената повърхност с помощта на земекопна техника. Впоследствие в южната част, с ръчно отнемане на сбития кафяво-черен пласт при сондажи 1 – 3, където концентрацията на строителна керамика бе малко по-висока, на дълбочина от 0,40 – 0,50 м беше достигната стерилната глинеста пръст с червеникаво-кафяв цвят. В сондажи 4 – 6 беше открита малко количество силно фрагментирана керамика, но само в повърхностния пласт (орница). При северната група сондажи 7 – 10 стерилът беше достигнат на дълбочина не по-голяма от 0,50 – 0,60 м.

Заложените по цялата площ сондажи не дадоха ясна представа за характера и точната хронология на обекта, както и не спомогнаха за установяване на границите му. При оглед на терена южно и западно, извън рамките на проучваната площ, бяха разграничени две петна с по-висока концентрация на археологически материали – ломени камъни и фрагменти от строителна и битова керамика с оранжево-червен цвят, работена на бързо грънчарско колело. Базирайки се на тези наблюдения, може да се допусне, че останките от структури от римския/късноримския период (II – III/IV в.) по всяка вероятност се развиват в тази посока.

Обр. 2. Панорамен изглед към обекта в заключителния етап на проучванията, поглед от югозапад

Fig. 2. Panoramic view of the site in the final stage of the excavations, view from south-west

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN THE PERIPHERY OF A ROMAN SITE NEAR THE VILLAGE OF CHERNA GORA, BRATYA DASKALOVI MUNICIPALITY, STARA ZAGORA DISTRICT

Stiliyan Ivanov

Summary

The site is situated 1.7 km south-west of the centre of the village of Cherna gora, in Simeonova mogila locality. The archaeological trenches, set within the whole area of the site, did not provide clear information regarding the character, chronology and the boundaries of the site. Two spots with a higher concentration of archaeological finds from the Roman and late Roman period were found south and west of the investigated area, outside the terrain affected by the upcoming construction works.

Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stilsa@abv.bg

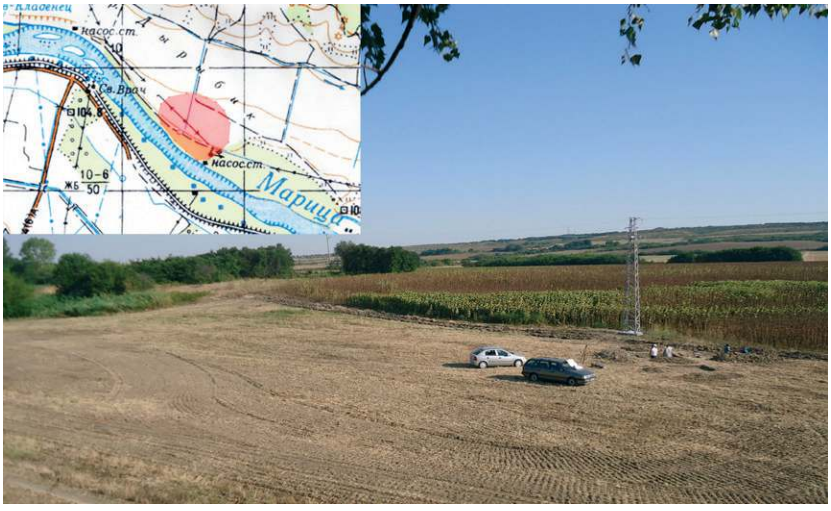

№ 132. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ В М. ВЪРБАЛАКА, ДИМИТРОВГРАД

Елена Божинова

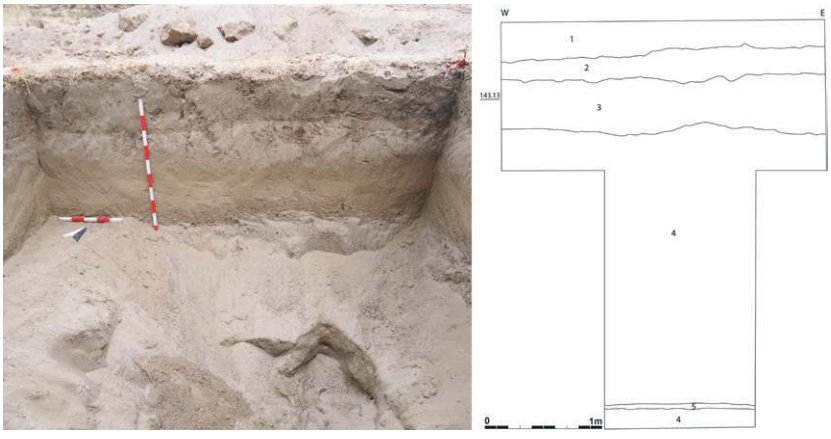
Археологическите разкопки са извършени от НАИМ – БАН във връзка с инвестиционен проект за „Нова ВЛ 400 kV от п/ст „Пловдив“ – п/ст „Марица-изток“. Зам.-ръководител на проучването е Стефан Янакиев.

Обектът е регистриран по време на теренно издирване на археологически обекти през 2019 г. във връзка със същия инвестиционен проект като многослойно селище с материали от ранен халколит – култура Марица, КЖЕ, Късна античност (IV в.) и Средновековие (XII – нач. на XIII в.), АКБ

Обр. 1. Разположение на обекта с проучваните сондажи, поглед от югоизток, и карта с отбелязани границите на обекта (М 1:50 000)

Fig. 1. Disposition of the site with the excavated trenches, view from south-east, and a map with indication of site's boundaries (map scale 1:50 000)

Обр. 2. Северозападен сондаж, северен профил (автор С. Янакиев): 1. Светлосив сбит пласт; 2. Светлобежов сбит пласт; 3. Светлобежов песъклив пласт; 4. Чист бял речен пясък; 5. Чакъл

Fig. 2. North-western trench, northern profile (author S. Yanakiev): 1. Light grey compacted layer; 2. Light beige compacted layer; 3. Light beige sandy layer; 4. Pure white river sand; 5. Gravel

№ 10006800 (Божинова, Христева 2020, 90). Разположен е върху полегат склон с южно изложение на първа надзаливна тераса на левия бряг на р. Марица (обр. 1). По време на разкопките са събрани характерни фрагменти керамика от повърхността на обекта, в резултат на което е установено обитаване и през ранния или средния период на бронзовата епоха.

Проучването е в границите на четири сондажа с квадратен план, всеки със страна 2,80 м, разположени на разстояние 2 – 3 м един от друг. Разположени са непосредствено до източната граница на обекта. Максималната достигната дълбочина е 2,80 м.

Във всички изкопи липсва културен пласт. Изцяло се работи в наносни пластове от пясъци, като се разграничават няколко стратиграфски пласта. Горните два пласта са съответно от сива и бежова сбита песъклива пръст, оформени в резултат на селскостопанската обработка на терена. Под тях следва пласт от бледожълт пясък с висока плътност. Най-долният проучван пласт е от бял ронлив речен пясък, в долната част на който се проследяват ивица с чакълести камъни (обр. 2). Археологически материали – малко фрагменти битова и строителна керамика от Античността, се откриват в горните три пласта. Единични фрагменти от епоха близка до съвремието се откриват в най-горния обработваем пласт.

Установените стратиграфски пластове са анализирани от доц. д-р Росица Кендерова – геоморфолог, с цел установяване причината за рязката граница на обекта в източна посока. Достигнатите изводи са, че при приливи на р. Марица вероятно част от югоизточната периферия на обекта е унищожена, а в по-късен период оформеното тук корито на реката е запълнено с алувиални пясъци. Най-долният проучен пласт е оформен от руслото на реката, която е преминавала през тази част на терена. Следващите във височина пластове са от по-късен период и са образувани не от руслото на реката, а от периферните ѝ части при разливанията. Тази процеси следва да се датират в период след последното обитаване на обекта през Средновековието, най-вероятно в период, близък до съвремието.

Литература

Божинова, Христева 2020: Е. Божинова, С. Христева. Теренни издирвания по трасето на далекопровод от Пловдив до Гълъбово. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 89 – 93.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT A MULTILAYER SITE IN VARBALAKA LOCALITY, DIMITROVGRAD

Elena Bozhinova

Summary

The site is a settlement from the early Chalcolithic period (Maritza culture), Late Iron Age, Late Antiquity (4th c. AD) and the Middle Ages (12th – beginning of 13th c.), situated at the first non-flooded river terrace of Maritza River (fig. 1). The excavations are carried out due to an investment project for construction of a new overhead power line from Plovdiv to Galabovo. Archaeological layers are lacking in the excavated trenches. The natural sterile strata are composed of sandy soil and a layer of pure river sand beneath it (fig. 2). According to the geomorphological analysis, the periphery of the site has been destroyed by the river tides. The newly formed riverbed is subsequently filled with alluvial sands. These processes postdate the medieval period.

Elena Bozhinova, Regional Museum of Archaeology – Plovdiv, 1 Saedinenie Square, 4000 Plovdiv, elena.bozhinova@gmail.com

ADDENDA

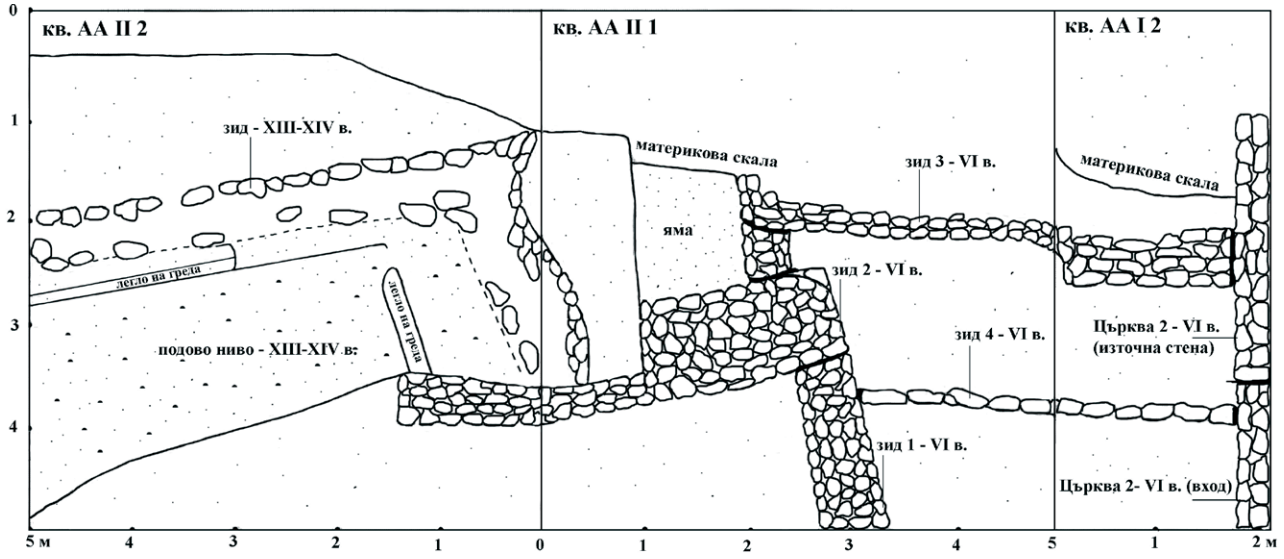
№ 133. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. ГРАДИЩЕ, ЗАПАДНО ОТ ВРАЦА (2019 г.)

Нарцис Торбов, Мария Христова-Пенкова

Местността Градище се намира на около 2,5 км западно от град Враца. Археологическият обект е разположен на стръмен склон, северно от шосето за с. Згориград и река Лева, която образува в скалния масив природен феномен – прохода Вратцата. През 2019 г. в рамките на общо 33 работни дни от август до октомври е реализиран тринадесетият археологически сезон със средства, осигурени от Община Враца, а също и по целевата програма за финансиране на теренни археологически проучвания и консервация на Министерство на културата по договор с РИМ – Враца. Проучвателският екип включва още проф. д-р Борис Борисов – научен консултант, и Александра Петрова, РИМ-Враца – член на екипа.

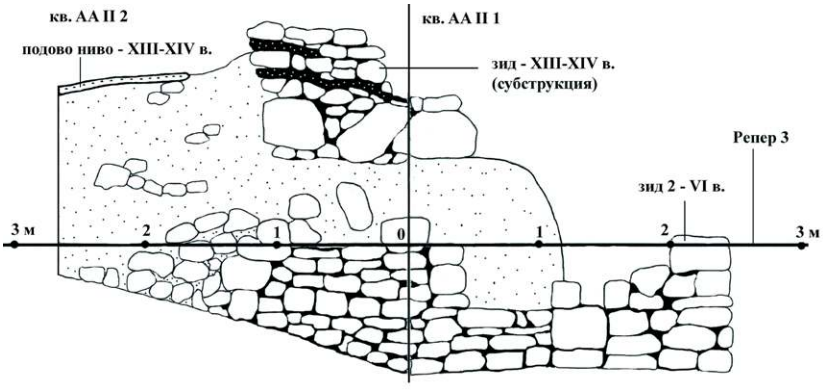
Основната цел на проучването през 2019 г. е разкриването на археологически структури в квадрати AAII2, AAII1 и AAI2. Продължи проучването на хоросановото подово ниво в кв. AAII2, разположено западно от късноантичната църква (Църква 2) (обр. 1). През 2018 г. хоросановото ниво бе разчистено в съседния кв. AAIII1, разположен в посока запад. Неговата подложка е съставена от ломени камъни, покрити с хоросанова замазка. Разкритите археологически материали наложиха промяна на неговата първоначална датировка в VI в. (Късна античност) към по-късен интервал от време, а именно XIII – XIV в. (Българско средновековие).

В рамките на квадрати AAII2, AAII1 и AAI2 бяха последователно разкрити зид 1, зид 2, зид 3 и зид 4, които са изградени от ломен варовик на хоросанова спойка (обр. 1 – 3). От зид 4 (субструкция) е разкрито само едното лице поради опасност да бъде застрашена целостта на зид 3 (обр. 1, 3). Първият зид вероятно е от сграда, изградена преди построяването на късноантичната църква от VI в., тъй като е разположен под банкета на нейната западна стена с входа. Зид 1 (субструкция и суперструкция) е разположен почти перпендикулярно на него по линията юг – север и първоначално огражда в посока изток пространството пред входа на църквата (обр. 1, 3). Над него е застроен зид 2 (субструкция и суперструкция), който вероятно оформя външен ъгъл и е част от сграда, разположена под хоросановото подово ниво на постройката от Българското средновековие в Кв. AAII2 (обр. 1 – 3).

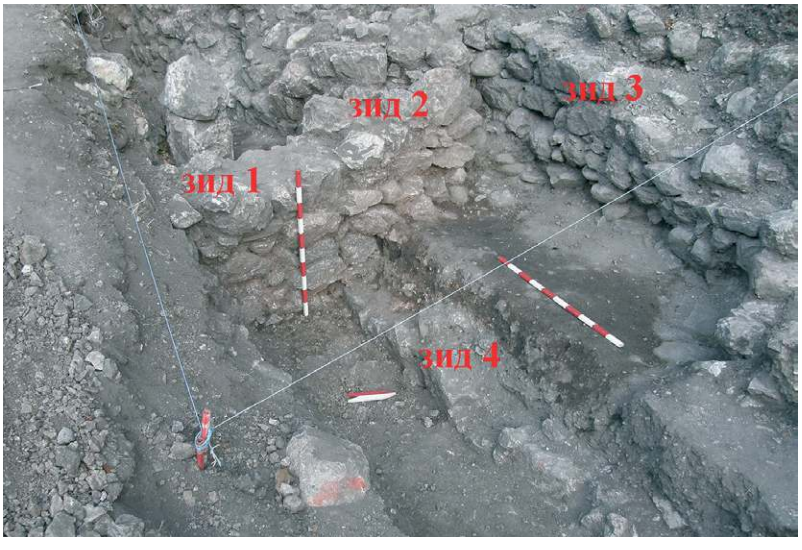
Обр. 1. Общ план на проучения през 2019 г. сектор, квадрати AAII1, AAII2 и AAI2

Fig. 1. General plan of the sector in excavated 2019, grid squares AAII1, AAII2, AAI2

Обр. 2. Стратиграфски профил изток – запад в кв. AAII1 и AAII2

Fig. 2. Stratigraphic cross-section east – west in grid sq. AAII1 and AAII2

Обр. 3. Проучените през 2019 г. археологически структури в суперпозиция

Fig. 3. Archaeological structures in superposition excavated in 2019

Зид 1 и зид 2 са свързани със зид 3 чрез допълнително застрояване (обр. 1, 3). От зид 3 (субструкция и суперструкция) е разкрито само едното лице. Той е на фуга със западна стена на църквата и огражда пространството пред църквата в северна посока (обр. 1, 3).

При проучването през 2019 г. са разкрити зид 1, зид 2 и зид 3, които оформят пространството пред входа на църквата (обр. 1 – 3). Тяхното изграждане вероятно е синхронно с нейното построяване през VI в. Зид 4 в хронологическо отношение е по-ранен – той е от сграда, съществувала преди построяването на църквата (обр. 1, 3). Разкрито е окончателно и подовото ниво на сграда от XIII – XIV в. (обр. 1).

Намерените в хода на проучването находки, вписани под 21 полеви инвентарни номера, са постъпили в основния и научно-спомагателния фонд на РИМ – Враца. От особено значение като датиращ материал са разкритите монети от Късната античност и Българското средновековие. Намерени са също оловни тежести от рибарска мрежа от Късната античност, бронзова обеца, бронзови пръстени и стъклено мънисто, характерни за Българското средновековие.

Поради факта, че разкритите зидове и хоросановото подово ниво са подложени на влиянието на есенните и пролетни дъждове, както и натрупването на сняг през зимата, в края на археологическия сезон те са укрепени с камъни и пръст.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF A LATE ANTIQUE CHURCH IN GRADISHTE LOCALITY, WEST OF VRATSA, IN 2019

Nartsis Torbov, Maria Hristova-Penkova

Summary

The work in 2019 was concentrated in the sector west of the late antique church (Church 2), in grid squares AAII2, AAII1, and AAI2 (figs 1, 2). In square AAII2, the study of the mortar floor level located west of Church 2 continued. In 2018, the mortar layer was excavated in the neighbouring square AAIII1. Its base comprises limestone and mortar. The archaeological materials related to this structure gave reason to change the tentative dating in the 6th c. AD (Late Antiquity) to the later chronological period of the Bulgarian Middle Ages (13th – 14th c.).

The survey in 2019 also revealed wall 1, wall 2 and wall 3 built of limestone, which outline the space at the entrance to Church 2 (figs 1, 3). The construction of these walls is probably synchronous with the construction of the church in the 6th c. Wall 4 is chronologically earlier and it is part of a building that existed before the church was built (fig. 1, 3).

During the excavations, 21 small finds were discovered. Of particular importance are the coins from Late Antiquity and the Bulgarian Middle Ages. Were found also lead fishing weights, a bronze earring, bronze finger rings and a glass bead from the medieval period.

Nartsis Torbov, Regional Historical Museum – Vratsa, 2 Hristo Botev Square, 3000 Vratsa, natorbov@abv.bg
Maria Hristova-Penkova, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Block 25, Akad. Georgi Bonchev Str., 1113 Sofia, mariachristova@abv.bg

---

№ 134. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 26/2007 ПРИ С. ГЛОЖЕНЕ, ОБЩ. КОЗЛОДУЙ, ОБЛ. ВРАЦА (2019 г.)

Михаела Занева, Калоян Петков

Обектът е разположен върху склон на тераса на левия бряг на р. Огоста и е проучен във връзка с проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап А. При предварителните обходи при км 411+380 – км 411+790 са установени няколко участъка с концентрация на битова и строителна керамика и ломени камъни. Площта на селището е около 340 дка. На около 8 км в СИ посока е с. Хърлец, където в м. Калето се намира НАР „Августа“.

Обектът е проучен в два етапа за 114 работни дни през май – август 2019 г. През първия етап площта е разделена на 53 сондажа (обр. 1). Част от тях са с ориентация И – З по цялата ширина на обекта (35 м), а други са с ориентация С – Ю по дължина на трасето. Максимално достигната дълбочина на места е до 2,30 м (ниво на стерил) от съвременния терен.

В най-западната и най-високата част на трасето, на дълбочина 0,50 м от нивото на съвременния терен са открити две урни – Гроб № 01 и Гроб № 02, с кремирани човешки останки от КБЕ (XIV в. пр. н. е). Те са част от некропол от този период, чиито граници не са локализирани. И двете урни са поставени на нивото на древния терен, като разликата между двата гроба е, че при единия костните останки са открити във вътрешността на самия съд, а при другия кремираните кости са намерени извън съда. Разчистени са още четири гроба с трупополагане в изпънато положение и хокер. В два от тях се откриват останки от полагането на няколко индивида. Не личат контури от гробна яма. Извършено е радиокарбонно датиране, което дава точна дата на костните останки в XIV в. пр. н. е.

Обр. 1. Общ изглед на проучената площ (снимка с дрон)
Fig. 1. General view of the excavated area (drone photo)

В най-източната и най-ниска част от сервитута са локализирани други три гроба с трупополагане в анатомичен порядък. Два от тях са с изпънати горни и долни крайници, а третият е положен на дясната си страна в поза хокер. Главите са ориентирани на И, гробна яма и при трите не е локализирана, няма и гробен инвентар. Радиокарбонното изследване показва датировка в VIII – IX в.

От римската епоха са проучени 12 жилищни структури, вкопани в материковия терен, 25 ями с пълнеж от мазилки, въглени, пепел, фрагментирана битова керамика, животински кости и други материали, две огнища, две битови пещи, четири линейни структури (обр. 2, 3) и пет структури, чийто характер засега не може да се прецизира. Разкрита е и част от настилка с ориентация С – Ю, дължина около 25,40 и ширина около 2,50 м (обр. 4). Изградена е от един ред големи камъни, подредени един до друг, някои от тях обработени, както и по-малки речни камъни. Всички тези структури са разположени в централната част на сервитута и се развиват в западна посока.

В централната зона на обекта, западно от жилище № 03 са разчистени частично запазени основи на градеж (обр. 5). Те са паралелно разположени една на друга, с ориентация И – З, с максимална дебелина 0,60 м. Дължината на установената част е около 7,30 м. Зидовете са документирани в субструкция, със запазени два реда камъни на калова спойка. Основите са плитки, в близост до днешната повърхност на терена, градени от необработен местен варовик.

Проученият обект е вероятно неукрепена селища единица с домакинска структура (*vicus*). Като алтернативна работна хипотеза на този етап от проучването може да се приеме, че това поселение може да е с военен характер.

Обработката на керамичния материал е дело на д-р Николай Русев. Разграничени се следните технологични групи: тера сигилата, рисувана керамика, глазирана керамика, тънкостенна керамика, керамика на ръка, „дакийски“ чаши, излъскана керамика, сива керамика, керамика на бавно колело, керамика с лаково покритие, обикновена керамика и каолинови изделия. Идентифицирани са също амфори, лампи, цедки, кадилници и средновековна керамика.

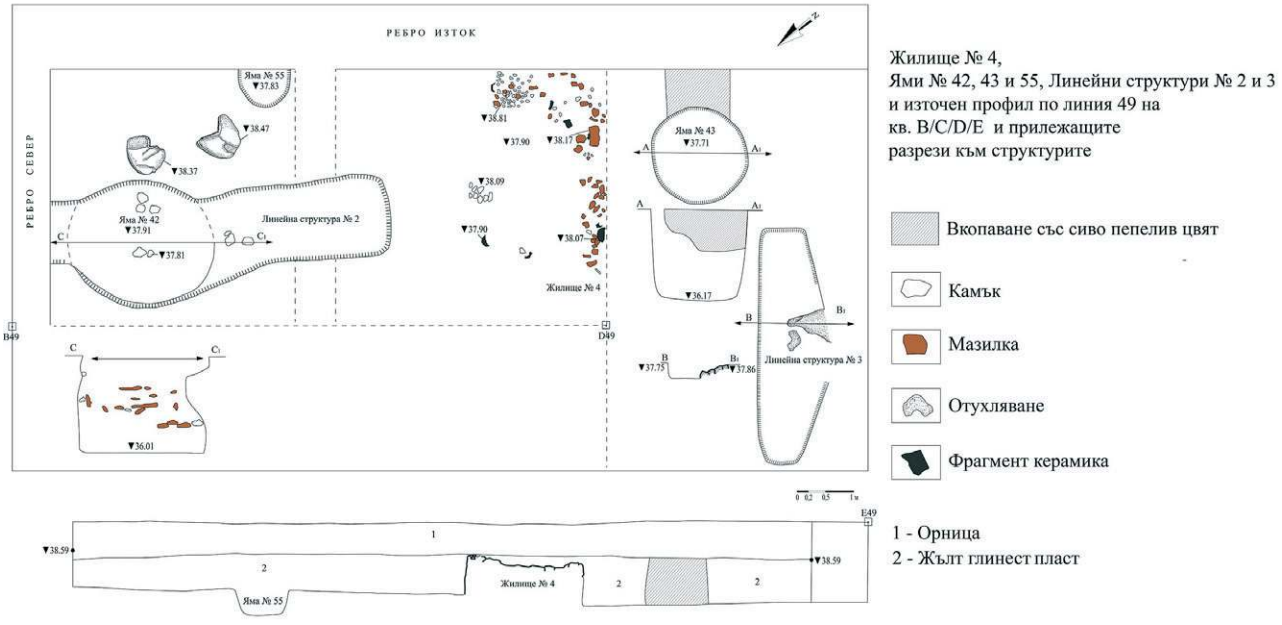
Най-ранните материали са от началото на I в. Това са голяма част от излъсканата керамика, керамиката на ръка и бавно колело. Те се датират около средата – 70-те години на века. От това време са и отделни фрагменти от сивата керамика. Керамичният репертоар от I в. е представен от импортна керамика – тера сигилата и амфори, рисувана керамика, „дакийски“ тип чаши, излъскана керамика, керамика на ръка, сива и груба кухненска керамика.

Най-многобройна е грубата керамика от II – началото на III в. В този период намалява количе-

Обр. 2. Линейна структура № 01 с два кучешки скелета в анатомичен порядък

Fig. 2. Linear feature No. 01 with two dog skeletons in preserved anatomical order

Обр. 3. Жилище № 04 и линейни структури № 02 и № 03

Fig. 3. Dwelling No. 04 and linear features Nos 02 and 03

ството на излъсканата керамика и керамиката ръка за сметка на лаковата и обикновена керамика.

През първата половина на II в. се увеличава броят на амфорите за зехтин, тип Дресел 24. От това време са и най-ранно датираните съдове с лаково покритие. Значително се увеличава броят на обикновената битова керамика.

След първата половина – средата на III в. обемът на керамиката намалява. От това време са по-голямата част от каолиновите изделия. Количеството керамика от края на III – началото на IV в. е незначително. Не са регистрирани форми, характерни за късноримската битова керамика от IV в. През този период са употребявани незначително количество съдове от предходната епоха. Най-късно датираната антична керамика са няколко фрагмента с излъскана украса от края на IV – първа половина на V в. Извършено е и петрографско изследване на керамични образци. Реставрирани са 21 съда, включително амфора с дипинт в наситено червена боя в два реда, разчетени като Novius Faustus, вероятно името на търговеца или производителя.

Открити са 417 предмета, от които 106 монети, три обеци, три висулки, 12 пръстена, фибули, апликации, три фрагмента от военна диплома, костени предмети, тежести за стан, прешлени за

Обр. 4. Настилка от камъни

Fig. 4. Stone pavement

Обр. 5. Частично запазени основи на градеж, паралелно разположени един на друг, с ориентация изток – запад

Fig. 5. Partially preserved foundations of construction, parallel to each other, and east – west oriented

вретено, токи, железни косери, лампа, оръдия на труда, пирони, скоби, цинтове, ключове, резета от ключалки.

Всички открити монети са от римския период, с изключение една монета на Филип II Македонски. Нумизматичният материал обхваща ас, дупондий, денар, сестерция и колонии, една лята монета и денар на Марк Антоний. Най-многобройни са монетите на Август (26 бр.), следвани от тези на Гета (8 бр.), Елагабал (6 бр.), Септимий Север (5 бр.), Траян, Каракала, и Фаустина Млада, Нерон (4 бр.) и Веспасиан (3 бр.), Юлия Домна, Комод, Домициан, Клавдий и Германик (2 бр.), Агрипа, Ливия Августа, Тиберий, Антонина Млада, Фаустина Стара, Антонин Пий, Марк Аврелий, Макрин и Север Александър. Двадесет и три от монетите не могат да бъдат определени поради ниската степен на запазеност.

Халковидните обеци с успоредно разминаващи се краища, завършващи с 2-3 намотки около халката, са характерни за I – II в. Халковидните обеци, чиито краища завършват като халка и кука, се отнасят към II – III в. Пръстените с овална плочка с гнездо, запълнено със стъклена паста и по-тънки рамене се датират през I – началото на II в. Пръстените с елипсовидна плочка с гема и плавно стесняващи се рамене към халката се датират през II – III в., без значение от метала, от който са изработени. Пръстен с гема от тъмночервен карнеол с вероятно изображение на Херакъл условно може да се датира през II – III в. Гравировката на гемата е груба и неумела, детайлите и атрибутите са предадени сумарно и схематично, което издава работата на местно ателие. Пръстен с елипсовидна, равна плочка с изображение, изработена като едно цяло с раменете и халката се датира към края на III – IV в. или по-скоро IV в. Един от пръстените, чиято кръгла плочка вероятно е била много тънка и се е пробила, може да се датира през втората половина на IV в.

Едни от интересните находки са фрагментите от втората плочка на военна диплома с датата и данните за войника на вътрешната страна и имената на свидетелите на външната. Паметникът е разчетен от Николай Шаранков. Дипломата е от времето на император Хадриан, от периода май – септември 127 г. сл. Хр., според имената на консулите Квинт Тиней Руф и Марк Лициний Целер Непот – Q(uinto) Tineio Rufo, [M. Licinio Celere] Nepote co(n)s(ulibus). Преди имената на консулите се вижда краят на последния ред от текста на императорското постановление – [quas postea duxissent dumta]xat singuli sin(gulis) – краят на стандартната формула за правото на брак, която се превежда като „(... право на брак със съпругите, които са имали тогава, когато им е дадено гражданството, или, ако някои са

били безбрачни, с тези, за които се оженят впоследствие), стига само всеки да се ожени само веднъж". Дипломата е издадена на пехотинец ([ex] pedite), който по произход е дакиец. Като се има предвид датата на дипломата и 25-годишната военна служба, очевидно става дума за войник, рекрутиран във времето около Първата дакийска война на император Траян (101 – 102 г. сл. Хр.). Войникът е служил в кохорта с командир на име Аквила (cui prae(est) [- – -] Aquila), но от името на кохортата единственото, което е запазено, са прозвищата P(ia) F(idelis), „Благочестива и Вярна".

В заключение можем да кажем, че обитаването на терена започва около средата на I в. и се разширява значително през 70-те години – края на века. Разцветът на селището започва около средата – 70-те години на II в. Най-интензивно е обитаването на терена в първата половина на III в.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE 26/2007 NEAR GLOZHENE VILLAGE, KOZLODUY MUNICIPALITY, VRATSA DISTRICT, IN 2019

Mihaela Zaneva, Kaloyan Petkov

Summary

The site is situated at a slope on the left bank of Ogosta River. The overall area of the site is ca. 34 ha, excavated with 53 trenches (fig. 1).

In the westernmost and the highest part of the site, two graves were found, with cremated human remains and urns from the Late Bronze Age (14th c. BC). Four more graves with inhumations were excavated, dated to the same period.

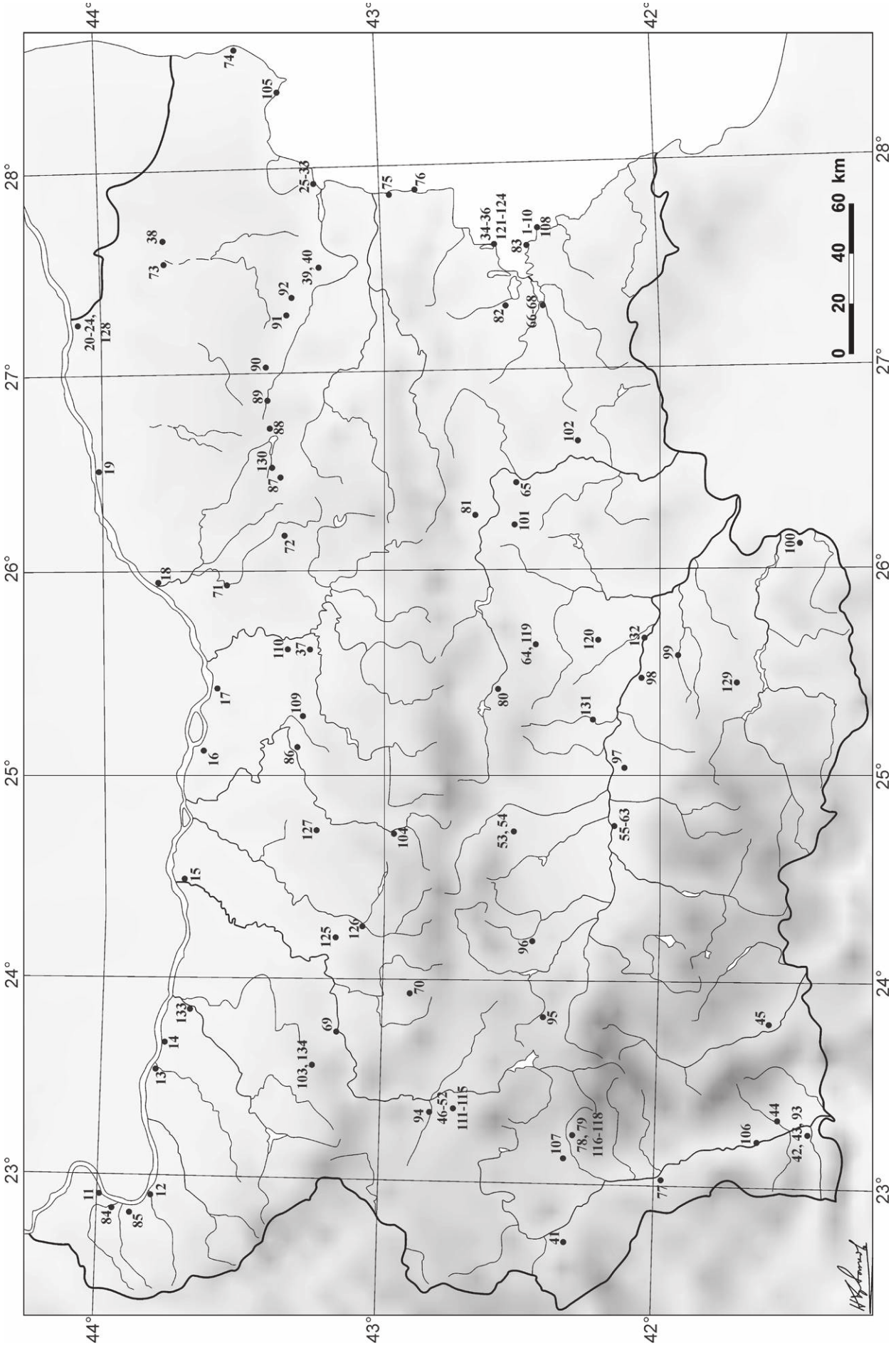
In the easternmost and the lowest part of the site, another three graves were excavated, with skeletal remains laid with heads towards east and with no grave goods. The radiocarbon analysis of the bones indicated 8th – 9th c. date of the graves.

The Roman period site comprised the remains of 12 dwellings dug into the ground terrain, 25 pits with pieces of plaster, charcoal, ashes, pottery sherds and animal bones in their fills, as well as two fireplaces, two household ovens, four linear features (figs 2, 3), five structures whose character cannot be specified, and a section of a stone pavement (fig. 4). In the central part of the site, partially preserved foundations of a construction were found (fig. 5).

A wide range of small finds was discovered, in total 417 objects – bronze and silver Roman coins, jewellery, bone artefacts, various iron tools and implements, etc. Two fragments of a bronze Roman military diploma from AD 127 should be mentioned, as well. The Roman pottery from the site represents various technological groups from the 1st – 4th c. AD, including an amphora with two-line dipinito painted with red paint.

According to the pottery and the small finds, the habitation of the terrain commenced ca. the middle of the 1st c. AD, and expanded in the 70s – the end of the century. The occupation of the site was the most intensive the in the first half of the 3rd c. AD.

Mihaela Zaneva, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia,, mvz6@abv.bg
Kaloyan Petkov, Sofia University "St Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, kaloyan_i_petkov@abv.bg

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km
74
105
25-33
75
76
34-36
121-124
83
1-10
108
38
73
39, 40
92
91
82
66-68
20-24,
128
90
89
88
102
130
87
19
81
65
101
72
100
18
71
110
37
64, 119
120
132
99
17
109
80
98
129
131
16
86
97
127
104
53, 54
55-63
15
125
126
96
70
133
14
69
95
45
13
103, 134
94
46-52
111-115
44
106
107
78, 79
116-118
42, 43, 93
12
11
84
85
77
41

V. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

СТОЛИЦИ И ТЕХНИТЕ ОКОЛНОСТИ

ПЛИСКА

№ 1. КРЪГЛА КАМЕННА ПЛОЩАДКА В ПЛИСКА

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова

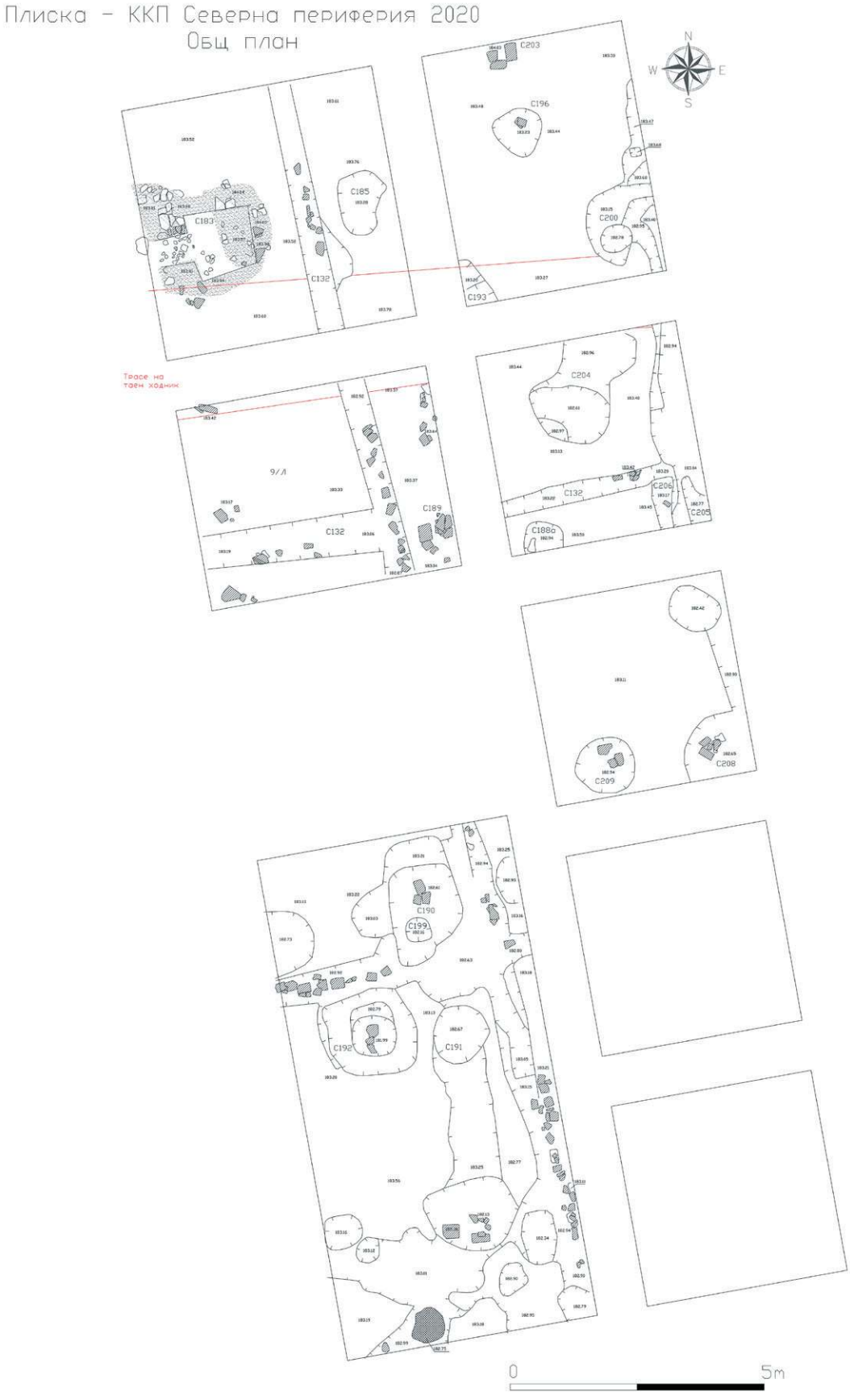
Разкопките през 2020 г. на обект „ККП и „северна периферия“ бяха проведени с основната цел да продължим изясняването на относителната хронология на сгради и структури, северно от Цитаделата в Плиска и по-конкретно в зоната, наречена Северна периферия на Кръглата каменна площадка (обр. 1). Самото разположение на площадката говори за важното значение, което това съоръжение е играло в живота на Плиска както в столичния, така и в следстоличния период на града. Площадката отстои на 10 м северно от тухлената стена на Цитаделата и на 10 м източно от монументалната дворцова сграда, наречена Болярско жилище. ККП влиза, също така, и в територията, оградена с дървена ограда (Станилов и др. 2008, 589 – 591), която повтаря приблизително размерите на тухлената ограда в Дворцовия център.

През изминалия сезон проучихме осем квадрата, разположени в СИ ъгъл на обекта (обр. 2). Основната ни цел беше да изясним взаимоотношението между тайния ходник с посока И – З и Дървената

Обр. 1. Плиска – Дворцов център – ККП и СИ периферия

Fig. 1. Pliska – Palace Center – Round Stone Ground and NE periphery

Обр. 2. План на проучения през 2020 г. участък

Fig. 2. Plan of the section explored in 2020

Обр. 3. Профил с трите основни стратиграфски пласта на обекта

Fig. 3. Profile with the three main stratigraphic layers of the site

сграда, която проучихме северно от ККП. Трасетата на двете структури вървят успоредно едно на друго в продължение на 35 м, на 1 – 1,5 м разстояние, като на изток започват да се доближават. Ето защо заложихме изкопите в този ъгъл.

Сградата има траншейно-ямни основи и се датира в началото на IX в. според относителната хронология на обекта, която успяхме да изясним благодарение на интересните суперпозиции в СЗ периферия на ККП.

В изпълнение на заложената цел продължи проучването на неизвестния допреди три години таен ходник с посока запад – изток и свързани с него съоръжения в квадрати 9Л – М – 10Л – М. В редицата Л тайният ходник се пресича с дървената сграда.

Общата площ, на която през този полеви сезон се работи, е 250 кв. м, с 16 души работници и трима души екип. На половината от проучваната площ културните напластявания стигат до 3 м дълбочина.

Разкопаването на тайния ходник по северната периферия на ККП ни позволи да добием керамичен материал в относително голямо количество, което рядко се случва при проучването на такива съоръжения.

Обр. 4. Тухлена пещ

Fig. 4. Brick-built kiln

Обр. 5. Траншеи и ями – основи на дървена сграда

Fig. 5. Trenches and pits – foundations of a wooden building

Керамичен материал в относително висока концентрация регистрирахме за пръв път и в запълнителя на траншеята на дървената сграда. Нейното трасе продължава да се следи на изток до И профил на кв. 9 – Л, където чупи под ъгъл от 90° на север и се следи в кв. 9 – М. Горното ниво на траншеята се засича на 1,30 м от съвременната повърхност и на кота 183,40 м. Точно на тази дълбочина се засича и горната повърхност на трамбования насип на тайния ходник. Ясно се вижда, че

траншеята на дървената сграда с посока С – Ю прерязва трасето на тайния ходник, което означава, че дървената сграда е построена след като ходникът е бил засипан и е престанал да функционира като подземно комуникационно трасе.

Анализът на суперпозицията между двете съоръжения (обр. 2) и съпоставянето на откритата в тях керамика ни позволява да предложим следните изводи – тайният ходник с посока изток – запад е функционирал преди края на VIII в., когато е бил засипан със силно трамбован насип, който е позволявал неговото трасе да се използва като основа за други съоръжения. Дървената сграда е построена няколко десетилетия (две или три) след тайния ходник – в първата третина на IX в. Двете структури не са част от един строителен хоризонт във Вътрешния град на Плиска.

Проучването на пластовете върху трасето на тайния ходник и върху дървената сграда ни разкри обичайната за втората половина на IX – началото на XI в. картина на живота във Вътрешния град, разграничима в три стратиграфски пласта (обр. 3).

Най-горният (СП I) и съответно най-късният пласт е сив насип, наситен с каменни деструкции, в който се откриваха керамика и находки от третата четвърт на X – до първата половина на XI в.: тънкостенна битова керамика на бързо колело, анонимни фолиси клас А1 и А2, печати, токи и апликации. Това е последният етап от живота на града и времето на неговото изоставяне.

Следващият отдолу кафяв пласт (СП II) е най-дебелият слой (0,60 до 0,70 м). Този пласт се датира от началото до последната четвърт на X в. Той се асоциира с най-интензивното обитаване на зоната, както впрочем и в целия Вътрешен град. Едни от най-интересните съоръжения са тухлените пещи за производство. Дотук сме проучили пет, всички с еднакъв план. Такава пещ проучихме и в кв. 5 – М непосредствено над трасето на тайния ходник, както и в кв. 3 – М, на 1 м северно от ходника. През този сезон разкопахме поредната тухлена пещ в кв. 9 – М, отново върху трасето на тайния ходник (обр. 4). Това ни наведе на мисълта, че силно трамбованият насип на ходника е бил умишлено предпочетен като основа за изграждането на големите тежки пещи. Както при пещите, открити в предишни години, така и при тази бяха проучени няколко конструктивни ями, разположени в полукръг. Явно те са част от покривна конструкция над пещта.

Най-долният пласт (СП III) се състои от жълто-кафяв насип, в който археологическите материали са относително малобройни и стратиграфски попада във втората половина на IX – началото на X в. На места в това ниво се откриват и по-ранни структури от първата половина на IX в.

Разкопките през предходния сезон 2019 доведоха до разкриването на нови 15 м от трасето на първия таен ходник с посока изток – запад в Плиска. Всички проучени до този момент ходници са с посока север – юг и неизменно са свързани с Дворцовия център. Наличието на нов ходник с различна ориентация, разположен сравнително далеч от известните ни дворци, означава, че във Вътрешния град на Плиска вероятно съществуват неизвестни представителни сгради, свързани с този ходник. Съществуването на такива сгради вече не би трябвало да ни изненадва. Осъществените през 2017 г. геофизични измервания на почти цялата площ на Вътрешния град (Filzwieser et al. 2019, 229 – 261) показаха, че сгради с представителен характер има не само в Дворцовия център на Плиска.

Аналогиите с горелия таен ходник от Крумовия дворец са показателни за датировката и на новооткрития ходник. Горелият ходник е опожарен през 811 г., след което е престанал да функционира. Засипването на ходника изток – запад е станало в края на VIII – началото на IX в., както ни показва откритата в неговия насип керамика. Съответно датировката на тяхното използване трябва да се свали до средата на VIII в., а може би и по-рано.

След дългогодишни (от 2012 г. насам) проучвания окончателно бе изяснена датировката и планировката на голямата дървена сграда. Тя се състои от две успоредни траншеи, фланкирани с двойки конструктивни ями (обр. 5). Има правоъгълен план, с който рамкира кръглата сграда, открита под каменната настилка на арената. Вътрешното разпределение на сградата включва големи квадратни клетки със страна 7 – 8 м, около които вървят обходни коридори.

Литература

Станилов и др. 2008: С. Станилов, М. Инкова, В. Григоров, А. Аладжов. Двор с дървена ограда северно от Цитаделата на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 589 – 591.

Filzwieser et al. 2019: R. Filzwieser, A. Aladzhov, J. Schlegel, A. Hinterleitner, N. Doneus, H. Schiel, J. Dimitrov, M. Gamon, F. Daim, W. Neubauer. Pliska – integrated geophysical prospection of the first early medieval Bulgarian capital. – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 9(2), 2019, 229 – 261.

ROUND STONE GROUND IN PLISKA

Andrey Aladzhov, Evgenia Komatarova-Balinova

Summary

Our main goal in 2020 was to clarify the connection between the Secret Passage in the E – W direction and the Wooden Building north of the Round Stone Ground. The analysis of the superposition between the two structures (figs 1, 2, 5) allows us to propose the following conclusions – the Secret Passage functioned before the end of the 8th c., when it was filled with heavily compacted embankment, which allowed its route to be used as a basis for other facilities. The Wooden Building was built two or three decades after the construction of the Secret Passage – in the first third of the 9th c. The two structures are not part of a single construction horizon in the Inner City of Pliska.

The study of the layers accumulated on the Secret Passage's route and on the remains of the Wooden Building revealed the usual picture of life in the Inner City during the second half of the 9th – beginning of the 11th c., distinguishable in three stratigraphic layers (fig. 3).

The uppermost (layer 1) is a grey embankment, replete with stone destructions in which pottery and finds from the third quarter of the 10th to the first half of the 11th c. were discovered. This is the last stage of the city's life and the time of its abandonment.

The next brown layer below (layer 2) is the thickest one (0.60 to 0.70 m). This layer dates from the beginning to the last quarter of the 10th c. It is associated with the most intensive habitation of the area, as well as in the whole Inner City. One of the most interesting structures are the brick-built production kilns (fig. 4).

The lowest layer (layer 3) consists of a yellow-brown embankment in which the archaeological materials are relatively scarce; stratigraphically it falls in the second half of the 9th – early 10th c. At this level also earlier structures from the first half of the 9th c. are found.

Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com

Evgenia Komatarova-Balinova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, e_komatarova@abv.bg

№ 2. ДВОР, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Станислав Станилов, Мариела Инкова, Панайот Антонов

През 2020 г. проучванията бяха проведени през месеците август и септември със 17 работника на площ от 175 кв. м. Задачата беше да изследваме северната улица на Вътрешния град, която попада под туристическата алея – от достигнатата миналата година дължина до самия вход на оградената с тухлена стена Цитадела. Разстоянието от 15 м бе покрито от три двойки – общо шест – квадрата плюс още един на запад от този изкоп, покрай тухлената стена. Така проучената площ е 175 кв. м, при което северната половина на последния квадрат остана да се допроучва през следващия сезон (обр. 1). Източните квадрати попадат в стари сондажи и техният насип не се изчерпва.

Пълното изследване е предизвикано от откритите предишните две години останки от два дървени пасажа, заемащи през определени периоди трасето на една от четирите главни улици на Вътрешния град. Единият от тях е бил надземен дървен „тунел" върху дебели стълбове, а другият, който го следва хронологически, бил наземен, конструиран с дървени стени от вкопани дълбоко греди с покритие (?). Останките от надземния пасаж са дълбоки ями, разположени в три модула, а от наземния – траншеи, които минават през техните насипи (обр. 2) (Станилов и др. 2019, 1099 – 1004, обр. 1 – 5). През 2019 г. установихме, че източната редица от ями и траншеята достигат плътно до външния ъгъл на източната страница на северната порта на Цитаделата.

Западната линия от ями и пресичащата ги траншея остават под каменна стена, която е изградена през X в. От същото време са останките и от два водопровода от керамични тръби с посока север

Обр. 1. Част от проучените квадрати през 2020 г. Ситуация

Fig. 1. Part of the explored squares in 2020. Situation

– юг, без облицовка и спойка от хоросан, вкопани на 0,25 – 0,30 м от съвременния терен. Следи от друг подобен водопровод, с посока запад – изток, бяха открити в южния край на каменната стена, с оформени страници на пресечницата и отпечатък от тръба в хоросанова подложка в нея. Това означава, че двете структури са едновременни и водопроводът също се отнася към следстоличния период. Неговите тръби били демонтирани, трасето им като траншея е слабо забележимо още няколко метра на запад. Потвърждение за абсолютната им хронология е откритата под южната част от каменната стена глазирана керамика от края на IX – X в.

По-голямата част от кв. 43 е заета от стар сондаж. В автентичния насип при източната страна е проучено напълно трасето на траншеята от източния пасаж, широка от 0,80 до 1 м и дълбока 1,55 – 1,60 м. По дъното, посока север – юг, има тясна вдлъбната ивица с фрагменти от тухли като подложка на ред от дървени греди. Траншеята е пресякла открития с предишен сондаж изход в източната стена на тайния ходник, който минава под алеята. Широк е 1,50 м, прагът му е на дълбочина 1,45 – 1,50 м и в него се регистрират следи от отпечатъци от вертикални греди. Те вероятно са от стълба, от което следва, че изходът е бил шахтов.

В същия квадрат вдигнахме насипа на стария изкоп между плитко лежащия водопровод и каменната стена. Дъното на изкопа е на дълбочина около 1,50 м и няма следи от траншеята, която вероятно остава под каменната стена. Свидетелство за това са тухли, чиито краища се подават на едно ниво от насипа под източния профил на каменната стена. В самия югозападен ъгъл на изкопа обаче разчистихме яма с размери 0,60 × 0,30 м, която на запад и юг остава под насипите на каменната стена и пътеката на квадрата. На дъното, дълбоко 1,90 м, хоризонтално лежи голям фрагмент от тухла, останал отчасти в насипа под каменната стена. Вероятно това е част от яма за конструкцията на надземния пасаж.

Друга яма разкопахме в кв. 44, където автентични са само отлаганията в северната третина, докато останалите южни две трети попадат в стария изкоп на нашите сондажни проучвания под туристическата алея, чийто насип няма да изчерпваме. В автентичния, т. е. непроучван терен разкопахме част от източната траншея на пасажа, широка 0,35 – 0,40 м и дълбока 1,40 – 1,60 м от съвременния терен. Насипът съдържа хоросанови бучки, един фрагмент от стомна, а към дъното – черна пръст. Трасето пресича от изток елипсовидна яма или по-скоро две свързани ями, с ширина до 0,85 м, на чието дъно има хоризонтално разположени фрагменти от тухли. Насипът е кафяво-жълт с въгленчета. При окончателното разкопаване се оказа, че южната яма е съвсем кръгла, с гнездо от подпора на дъното, дълбоко 1,40 м, върху което има три, един върху друг, фрагмента от тухли. Тя вероятно е вкопана вторично спрямо другата. Освен това, в профила на траншеята се вижда, че краищата, ъглите на едни от тухлите леко застъпват нейния насип, на което ще търсим обяснение.

В кв. 45 е демонтиран сегмент от каменната стена, дълъг 5,70 м в посока на север от тухлената стена на Цитаделата, за да проучим западното трасе на траншеята на наземния и редицата ями на надземния проход, както и връзката им със стената на Цитаделата. Оказва се, че дъното на траншеята (дълбочина 1,40 – 1 м, заради денивелацията на терена) е обложено с тухли, предимно в северния край, но и до тухлената стена. От насипа на траншеята произхожда един фрагмент – жълта керамика с червена ангоба. В южния край тухлите бяха вдигнати и се изчерпи насип на яма до 2 м, където

Обр. 2. Негативни следи от ями и пресичащи ги траншеи на трасета от дървена конструкция на надземен и наземен пасаж

Fig. 2. Negative traces of pits and intersecting trenches on the routes of ground and above-ground passage's wooden construction

Обр. 3. Ями за носещите греди от конструкцията на неизвестна досега дървена сграда (?)

Fig. 3. Pits for the supporting beams of the construction of a hitherto unknown wooden building (?)

Обр. 5. Септичен канал с яма, северно от Цитаделата

Fig. 5. Septic channel with a cess pit north of the Citadel

Обр. 4. Трасе на траншеята от ранната дървена стена на Цитаделата, разположена плътно до и под по-късната тухлена стена

Fig. 4. Route of the trench from the early wooden wall of the Citadel, located close to and under the later brick wall

имаше плоско лежащ голям фрагмент от тухла, при ъгъла на западната страница на входа. Може да се приеме за пета на греда, прилягала плътно от запад към входа на Цитаделата. Насипът на ямата продължава и под каменната субструкция и не може да се изчерпи. Така или иначе, такава греда тук би била част от конструкцията и на надземния и на наземния пасаж.

През този сезон се потвърди наблюдението ни от 2019 г. – линията на ямите на надземния и трасетата на траншеите на наземния пасаж на около 7 – 8 м от входа свиват навътре, за да достигнат до страниците на входа на Цитаделата. Освен това, по тази дължина траншеите са фундирани значително по-плитко, до 1,20 м, докато ямите остават на същата дълбочина от около 2 м.

На 0,50 м западно от ямата на надземния пасаж при входа е установена друга, дълбока до 2 м яма, част от която остава под пътеката. При разкопаването на насипите в съседния кв. 48 се оказва, че тя е преминала в траншея, широка 0,80 до 1,10 м със същата дълбочина. Проследена на още 5 м в западна посока, тя постепенно минава под субструкцията на стената на Цитаделата. Това вероятно е леглото на дървена ограда на Дворцовия комплекс, която предхожда тухлената стена (обр. 3). По устни сведения на колеги, подобни следи от нея са забелязани и на други места по очертанията на тухлената крепост. Успоредно на тази траншея, на 3,50 м северно от линията на каменната субструкция, бе изчерпан насипът на непроучван участък от южната страна на дървената ограда на Двора.

В кв. 47 са разкопани две големи овални ями на разстояние 1,50 м една от друга, в линия север – юг. Във височина те имат обща конфигурация, но надолу се разделят, всяка с диаметър приблизително 1 и 1,10 м и дълбочина 2,10 – 2,20 м. Предполагаме, че са част от конструкцията на неизвестна засега дървена сграда (обр. 4). Предвид липсата на керамика и дълбочината им може да се предположи, че се датират в столичния период.

Последната структура, открита през тази година, е септичен канал, западно от основния изкоп. Той излиза от субструкцията на стената на Цитаделата и продължава на разстояние повече от 3,50 м на север до една, вероятно септична яма (обр. 5). Дъното на силно денивелираното трасе е покрито със седем цели, застъпващи се тегули. При излаза му от каменния градеж първата тегула е фланкирана с други две изправени и с наклон навътре.

Насипите на проучваните структури съдържат отделни керамични фрагменти, които се отнасят най-късно към първата половина на IX в., което има пряко отношение към датирането на съоръженията. Изключение прави споменатата глазирана керамика, която е *terminus post quem* за стената от ломен камък.

Изводите от проучването са следните: 1. Най-късните структури са водопроводите под туристическата алея и останките от успоредния на тухлената стена водопровод, заедно със стената от ломен камък на глинена спойка. Тя има и абсолютна хронология – при нейния демонтаж, в кв. 45, под основата се откри глазирана керамика от края на IX – X в., което е *terminus post quem* за нейното изграждане; 2. Следват останките от двата дървени пасажа – надземния, чиито следи са ямите и наземния с траншеите, който следвал неговото демонтиране. През този сезон бе установено, че и двете трасета от реда на пасажите, на разстояние 7 – 8 м от входа на крепостта свиват навътре, за да достигнат точно до двата ъгъла на страниците на входа на Цитаделата; 3. Наземният пасаж, а следователно и надземният, пресичат насипа на южната траншея на Двора. Същото съотношение е установено през предишни години в изкоп 38 по трасето на северната траншея на Двора, в участъка по трасето на туристическата алея; 4. Септичният канал, който излиза от тухлената стена, вероятно е устроен заедно с нейното изграждане (?). Възможно е обаче леглото му да е пробито по-късно, но това ще установим през следващия сезон; 5. Мястото на дървената стена, предхождаща тухлената в относителната хронологическа скала, е трудно определимо, защото е съвсем слабо проучена и засега не са открити конфликтни точки с други, по-добре датирани структури; 6. На този етап на проучванията не може да се установи съотношението между ходника, който свързва езическия храм със съоръжението под каменния площад и тухлената стена на Цитаделата; 7. Неясно остава и хронологическото съотношение между дървената стена, предхождаща тухлената и Малкия Дворец; 8. Единичните керамични фрагменти, открити в насипите на проучваните структурите, с изключение на глазираната, се отнасят най-късно към първата половина на IX в.

Литература

Станилов и др. 2019: С. Станилов, М. Инкова, С. Иванов, П. Антонов. Двор, северно от Цитаделата във Вътрешния град на Плиска. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1099 – 1004.

A COURTYARD NORTH OF THE CITADEL IN THE INNER CITY OF PLISKA

Stanislav Stanilov, Mariela Inkova, Panayot Antonov

Summary

The excavations were concentrated at the southern end of the northern main street connecting the Citadel with the stone fortress (fig. 1). The continuation of the two rows of pits, the intersecting trenches and the remains of a wooden structure of the N – S oriented ground and above-ground passages (fig. 2) were explored. The depth of the pits varies around 2.20 – 2.30 m, and that of the trenches around 1.80 – 2 m. At a distance of 7 – 8 m from its entrance, the direction of the pits smoothly turns inwards.

In grid square 47, two oval pits were uncovered, at a distance of 1.50 m, in a N – S line, each pit with a diameter of approximately 1 and 1.10 m, up to 2 – 2.10 m deep and with a substrate of fragmented bricks for wooden beams. They probably are traces of a wooden building (fig. 4).

A section of the route of the trench for the Citadel's early wooden wall was revealed in grid squares 45 and 48 (fig. 3). It was 0.90 m wide and up to 1.80 m deep. It ran close to the brick wall, gradually entering under its stone substructure. It preceded the brick wall of the Citadel.

At 10 m, also west of the entrance in the brick wall, a drain lined with overlapping *tegulae*, emerged under its substructure (fig. 5). Over 3.50 m long, it continued northwards to the bottom of a cesspit.

The latest, dating to the post-capital period, were the "pavement" of fragmented bricks on the old medieval terrain, the stone fence on the west side of the wooden passages, the remains of two water conduits built of ceramic pipes on its eastern side, and the traces of another west – east oriented water conduit.

In the backfill of the structures studied this year, occasional pottery fragments were found, dating from the first half of the 9th c. at the latest.

Stanislav Stanilov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, bat_slavko@abv.bg
Mariela Inkova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, inkovam@mail.bg
Panayot Antonov, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, panayotva@abv.bg

---

№ 3. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

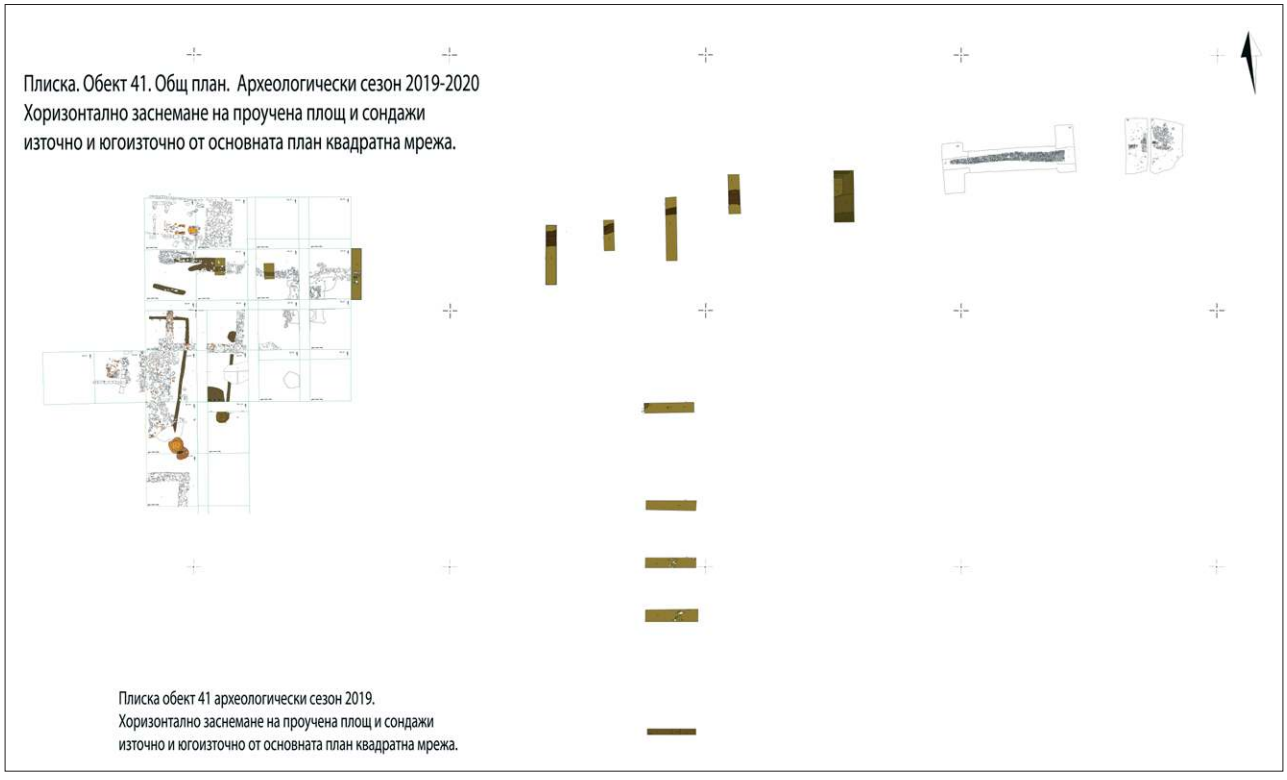
Константин Константинов, Гергана Илиева, Ивайло Кънев

През 2020 г. разкопките на обект № 41 в северозападната част на Външния град на Плиска се проведоха в периода от 17 август до 10 септември. Научен ръководител на проучването беше доц. д-р Константин Константинов (ШУ), заместник ръководители гл. ас. д-р Гергана Илиева (НАИМ – БАН) и Ивайло Кънев (НИМ), а научен консултант – проф. д-р Стоян Витлянов (ШУ). Геодезическото заснемане и изработването на техническата и графичната документация беше извършено от Християн Узунов (ИМ – Исперих). Лабораторната консервация и реставрация на керамичния материал беше поверена на Станка Георгиева, а на металните находки – на Нина Диянова (НАИМ – БАН).

В археологическите проучвания участваха 13 наемни работници от село Избул, община Нови Пазар, както и студенти от ШУ „Епископ Константин Преславски". Финансирането беше осигурено по проект, подкрепен от Министерството на културата и по договор с Националния исторически музей.

Според предварителния план целта на изминалата кампания беше разкриването на сектора източно от проучените през миналия сезон структури в североизточната част на вътрешния двор на комплекса. През този сезон беше проучена обща площ от 150 кв. м при средна дебелина на културния пласт от 1,20 м (обр. 1).

В североизточната част на вътрешния двор на комплекса продължи работата източно от проучените през 2019 г. квадрати. С цел проучване на каменното струпване върху траншеята в източна

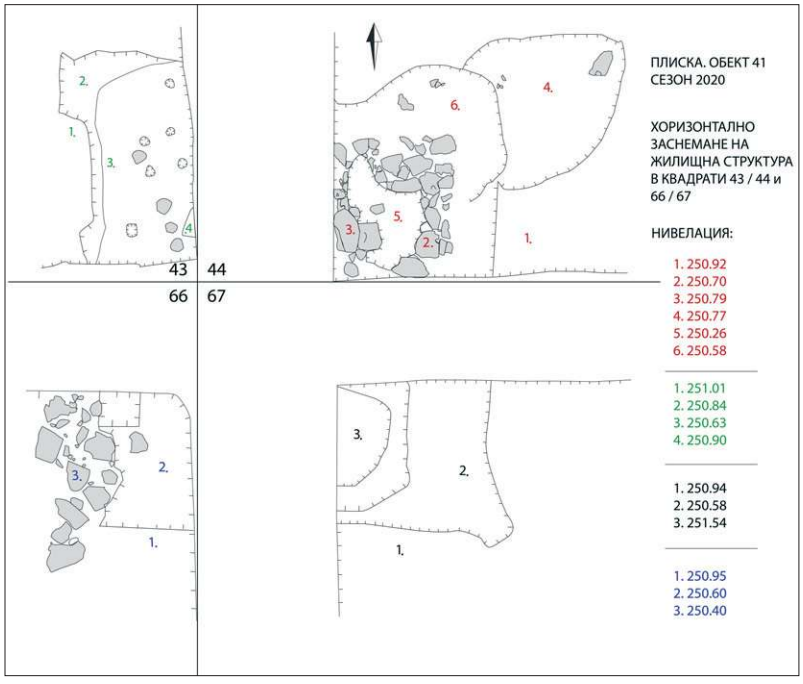

Обр. 1. Хоризонтален план на проучените през 2019 и 2020 г. сектори в североизточната част на вътрешния двор на комплекса

Fig. 1. Horizontal plan of the sectors surveyed in 2019 and 2020 in the north-eastern part of the inner yard of the complex

посока, както и на вкопаното жилище № 3 от кв. 67, регистрирано през 2018 г. бяха заложени четири нови квадрата с поредни номера според план-квадратната мрежа – 20, 44, 68, 92.

В квадрати 43, 44, 67 и 68 беше проучен пълнежът във вътрешността на вкопано жилище № 3. То има четириъгълна форма и размери 4,10 × 3,50 м (обр. 2). Насипът е от черна пръст с примеси от дребни въгленчета, кости от едри животни и единични фрагменти керамика с гребенчат орнамент, както и сива керамика с излъскани ивици. Не се попадна на други археологически материали. Подовото ниво на жилището се достигна на дълбочина 0,90 м от околния терен и на 1,90 м от съвременния терен. По дъното ясно личат следи от колове с диаметър 5 – 10 см.

Обр. 2. Хоризонтален план на вкопано жилище № 3

Fig. 2. Horizontal plan of the dug-in dwelling No. 3

Североизточно от вкопаното жилище бяха засечени очертанията на яма с диаметър 1,30 м. Пълнежът ѝ е от тъмно-кафява рохка пръст без примеси. Окончателното ѝ проучване и изясняването на нейния характер остава като задача пред екипа за следващия археологически сезон.

Обр. 3. Пещ № 1

Fig. 3. Kiln No. 1

Съгласно предварително заложения план по ревизиране на изкопите от 90-те години на XX в., през сезон 2020 се работи и в западна посока, в други три квадрата – 64, 87, 88.

Откриха се основите на пещта, разкрита през 2003 г. (обр. 3). Пещта е изградена от тухли и плочести камъни, оформящи хоризонтални редове от изток и запад, а от юг границата ѝ се формира от плоска керемида, поставена на ребро. По дъното на пещта се разкриха дребни фрагменти от строителна керамика и дребни камъни. Предпещното пространство също е изпълнено с фрагменти от силно опушени и обгорели покривни керемиди, примесени с пепел, въглени и отухлена пръст. Попадна се и на няколко фрагмента от старобългарска битова керамика с врязана украса. Пещта е запазена на височина 0,60 м. Дължината ѝ в посока изток – запад е 1,40 м, а в посока север – юг 2,10 м. Горивната камера е с размери 1,10 × 1 м.

Пръстта във вътрешността на пещта е светложълта, силно пепелява. Попадна се на нападали фрагменти от покривни керемиди от двата типа, без знаци, както и на единични фрагменти битова керамика (в това число и фрагмент от дъно на съд с релефен знак). От изток пещта е ограничена от зид с ширина 0,45 м, ориентиран север – юг. Зидът е от едри плочести камъни, които са сходни с тези от останалите сгради в центъра на комплекса. На разстояние 2,40 м един от друг в зида са разположени надлъжно два правоъгълни каменни блока с квадратни гнезда, които наподобяват шестте ключови камъка от проучената църковна сграда в северната част на комплекса. Размери на северния камък и размери на южния камък: дължина 0,84 м, ширина 0,46 м, височина 0,30 м; размери на гнездото 0,20 × 0,25 × 0,10 м. От юг пещта е ограничена от едноредов зид в посока изток – запад. Общата му дължина е 2,90 м, а ширината му е 0,25 м.

Според предварителния план за работа с цел проследяване на трасето на траншеята от 2019 г. в източна посока, през настоящия сезон бяха заложени няколко нови сондажа.

Сондаж № 16 беше разположен на 10 м източно от миналогодишния сондаж № 15. Целта е да се засече продължението на трасето на траншеята, регистрирана там, в източна посока. Ориентиран е с надлъжната си ос в посока север – юг и е с размери 5 × 2 м. Очертанията на траншеята се оформиха ясно на дълбочина 0,40 м от съвременния терен. Ширината ѝ на тази дълбочина беше 1,85 – 1,90 м. По решение на екипа траншеята беше прорязана напречно и се изчерпа само западната ѝ половина, за да се проследи стратиграфски характерът на напластяванията ѝ в дълбочина. Изчерпването на траншеята показа, че тя се развива стъпаловидно. Най-тясната ѝ част е с ширина 0,40 – 0,50 м. Дъното ѝ се достигна на дълбочина 1,25 м от съвременния терен (кота 249,74 м) и на 0,95 м от околния терен. Пълнежът на траншеята е от рохкава хумусна пръст, без примеси.

Сондаж № 17 беше разположен на разстояние 20 м източно от сондаж № 16. Има размери 4 × 2 м и ориентация по надлъжната ос север – юг. В последствие той беше удължен с 1 м в южна посока. Целта му беше да се проследи трасето на траншеята от сондаж № 16 в източна посока. Здравият терен се достигна на дълбочина 0,30 м от съвременния терен (кота 248,58 м). В централната част на сондажа, на разстояние 2,80 м от северния профил, се попадна на редица от мергелни камъни в посока изток – запад. Прави впечатление, че каменното струпване е здраво трамбовано в льоса. След направения разрез стана ясно, че траншеята има скосени страници към центъра, нейната дълбочина е 1,10 м от съвременния терен и 0,90 м от околния терен (кота 247,79 м). Траншеята е широка 1,90 м. Пълнежът е с ширина 1,30 м. Структурата на пълнежа е изградена от дребни плочести камъни, които са подредени и трамбовани в хоризонтална позиция. Прави впечатление, че към дъното камъните са по-ситни, а във височина размерът им се увеличава. На този етап се предпо-

лага, че вероятно това е продължението на траншеята в източна посока, а установената промяна в структурата на основата се дължи на доближаването до дерето под наклон, което налага по-здраво укрепване на основите ѝ.

При така създалата се ситуация се наложи на 5 м източно от сондаж № 17 да бъде заложен нов сондаж № 18, който достига непосредствено до западния склон на дерето. Целта беше да проследим трасето на траншеята в източна посока. Той е с размери 5 × 2 м, ориентиран с надлъжната си ос в посока север – юг. По подобие на сондаж № 17 в централната част се откри каменен дренаж с ширина 1,80 м. След направения разрез на каменния пълнеж в траншеята пред западното ѝ лице стана ясно, че насипът е подобен на този в сондаж № 17, но прави впечатление, че камъните не са така добре хоризонтално подредени. Допълнително се установи, че северната страница на траншеята е стъпаловидно изсечена. Дъното е застлано с плочести мергели и се достига на дълбочина 1,25 м от съвременния терен и на 0,70 м от околния терен.

На 10 м западно от сондаж № 17 беше заложен сондаж № 19 с размери 5 × 2 м. Ориентиран е с надлъжната си ос в посока север – юг. Целта на сондажа беше да се проследи дали дренажът от плочести камъни във вътрешността на траншеята е наличен на запад. Границите на траншеята се очертаха ясно на дълбочина 0,40 – 0,60 м. Ширината ѝ е 1,05 м с каменен пълнеж от 0,40 до 0,70 м. Северният ѝ край е на 1,50 м от северния профил на сондажа, а южният ѝ край – на 2,30 м от южния профил на сондажа. Не се забелязаха следи от каменен дренаж. Това наложи залагането на сондаж № 20 между сондажи № 17 и 19, чиято основна цел е да проследи връзката между чистата траншея и траншеята с дренаж. Именно поради тази причина сондажът беше ориентиран в посока изток – запад. Дължината му е 10 м, ширината му е 2,50 м. На дълбочина 0,20 – 0,40 м започнаха да се забелязват дребни камъни от пълнежа на траншеята. В източната част тя е по-широка от западната (ширина в източната част: 1,40 м; ширина в западната част: 0,60 м).

Наличието на източен профил на траншеята в сондаж № 18 наложи проследяването му в посока Асар дере, което се намира непосредствено до сондажа. По склона на дерето се извършиха изкопни работи в сондаж № 21. Оформена беше равна тераса с дължина в посока изток – запад 1,30 м и дължина в посока север – юг 5 м. В северната част на терена ясно се оформи струпване от едри камъни, ориентирано в посока северозапад – югоизток. Южната част е от суха, сбита пръст с примеси от трошляк и дребни камъчета. В централната част на оформената тераса се разчисти трасето на траншеята, която продължава на разстояние 3,30 м от западния профил. Пълнежът ѝ не се различава от този в съседния сондаж № 18 – дренаж от мергелни камъни без спойка, които укрепват страниците на траншеята. Дъното на траншеята беше достигнато на дълбочина 1,20 м от съвременния терен и на 0,50 м от околния терен. Липсват археологически материали. Цялостното проучване на сектора и изясняването на връзката на траншеята с дерето остава като задача пред екипа за следващия археологически сезон.

След приключване на теренната работа беше извършена полева консервация на недвижимите културни ценности на обекта, съгласно предписанията на Диана Иванова (експерт-консерватор в РИМ – Шумен).

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 41 IN THE OUTER TOWN OF PLISKA

Konstantin Konstantinov, Gergana Ilieva, Ivaylo Kanev

Summary

The excavations took place from 17 August to 10 September 2020. The aim of the 2020 campaign was to uncover the eastern sector of the structures studied during the previous season in the NE part of the courtyard of the complex (fig. 1).

The research of a dug-out dwelling No. 3 continued (fig. 2). It has a quadrangular plan, measuring 4.10 × 3.50 m. In its fill pottery sherds, animal bones and charcoal were found. The floor level of the dwelling was reached at a depth of 0.90 m from the surrounding terrain and 1.90 m from the modern terrain. Postholes with a diameter of 5 – 10 cm are clearly visible on the bottom.

Kiln No. 1 discovered in 2003 was fully explored (fig. 3). It is built of bricks and slab stones, forming horizontal rows from east and west, and from the south a vertically positioned flat roof tile is used as kiln wall. Small fragments of architectural ceramics and small stones were found at the bottom of the kiln. The stoke pit is also filled with fragments of heavily smoked and burnt roof tiles mixed with ash, charcoal and soil. We also came across several

fragments of old Bulgarian household ceramics with incised decoration. The kiln is preserved at a height of 0.60 m. Its length in the E – W direction is 1.40 m, and in the N – S direction 2.10 m. The combustion chamber measures 1.10 × 1 m.

In order to trace the route of the trench from 2019 in eastern direction, several new excavation trenches were laid this season (Nos 16 to 21). Their study showed that the trench continues in the eastern direction and reaches one from the tributaries of Asar Dere, 62 m east of the centre of the complex. The research in trench 17 showed that its fill in this section and to the east was of small slab stones, which were arranged and compacted in a horizontal position.

Konstantin Konstantinov, Shumen University "Konstantin Preslavsky", 115 Universitetska Str., 9700 Shumen, k.konstantinov@shu.bg
Gergana Ilieva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, gery_carey@abv.bg
Ivaylo Kanev, National History Museum, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, tapanar@abv.bg

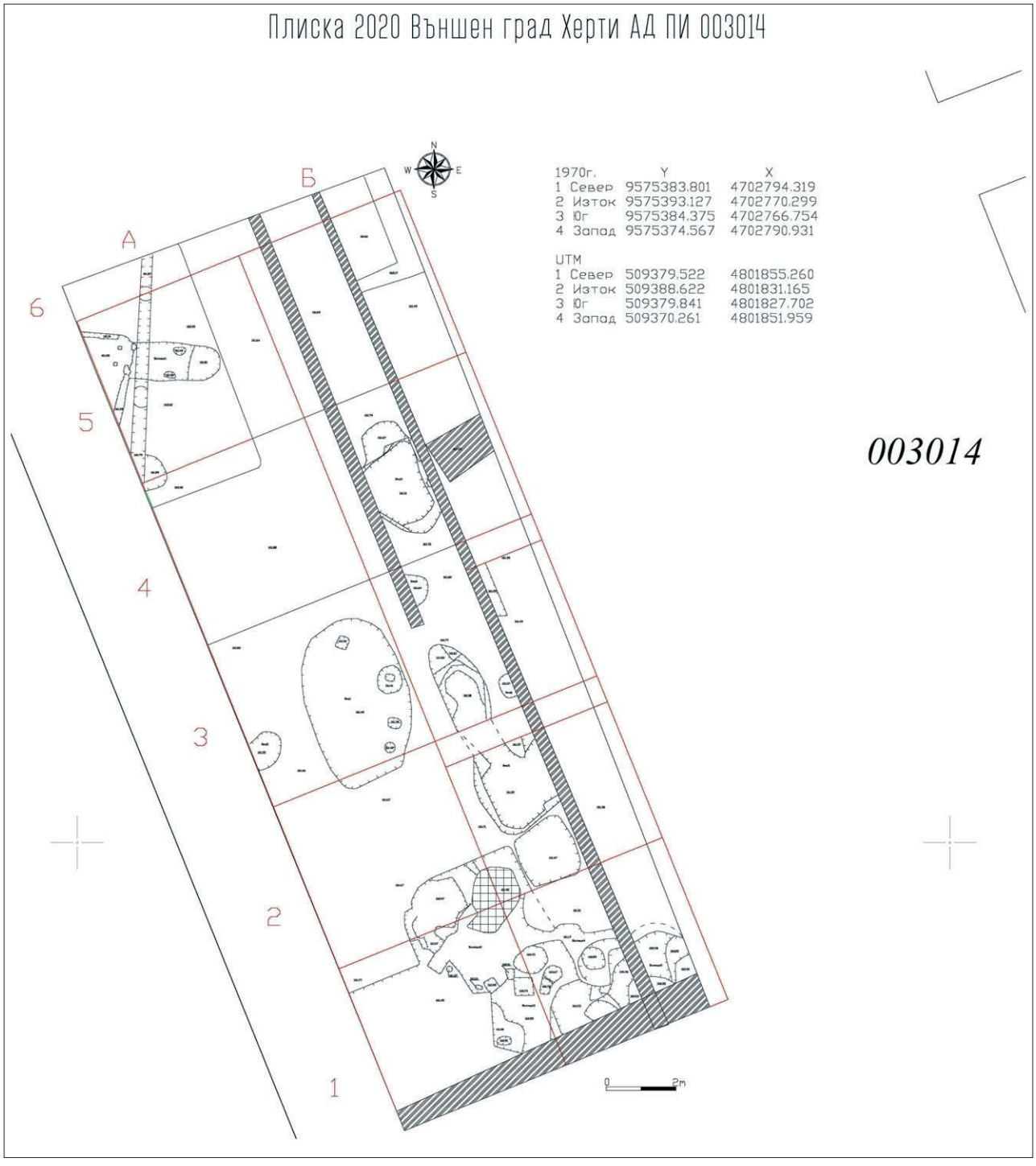
№ 4. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ЗАПАДНАТА ЧАСТ НА НИАР „ПЛИСКА", ВЪНШЕН ГРАД

Христина Стоянова, Станислав Иванов

През януари 2020 г. в югозападната част на Външния град на Плиска се извършиха спасителни разкопки. Те бяха свързани с инвестиционни намерения на фирма „Херти" АД, чиято производствена база се намира в западния край на съвременния град Плиска. Върху определения за строителство парцел, ПИ № 003014 с площ от 200 кв. м, съществуваше асфалтиран паркинг. Преди началото на разкопките механизирано беше отнет бетонът и подложката от чакъл. На определената площ за проучване разгърнахме план-квадратна мрежа в две редици (обр. 1).

В централната част на изкопа, в кв. 2, 3, 4 А/Б се разчистиха ями с различна форма, запълнени със силно трамбована жълто-сива глина. Три от тях са малки и имат почти кръгла форма. Очертават се на еднаква дълбочина от 0,80 м и нивото им на изчерпване е от 0,90 до 1,20 м от съвременния терен. В кв. 3А се открива най-голямата яма, която е плитко вкопана, само на 0,30 – 0,35 см от нивото ѝ на очертаване. Има сравнително правилна елипсовидна форма, равно дъно и четири плитки гнезда за дървени стълбове (от 0,07 до 0,15 м). Размери на ямата 4,80 × 3,08 м, ниво на изчерпване 1,23 м от съвременния терен. Другите две ями (№ 3 и 5) са с неправилни форми и стъпаловидно вдълбаване. Яма № 3 се очертава на дълбочина 0,80 м и дъното ѝ е достигнато на 1,56 м от съвременния терен. Има размери 3,30 × 1,60 м. Яма № 5 е по-издължена, с Г-образна форма и размери 5,88 × 2,05 м. Тя също се очертава на дълбочина от 0,80 м и дъното ѝ се достига на 1,49 м от съвременния терен. Пълнежът им е силно сбит, почти неразличим от материка и без никакви материали. Яма № 1, въпреки правилната елипсовидна форма и стъпки по периферията, трудно би могла да се определи като жилище. Липсва една от основните характеристики на жилищата – отоплително съоръжение или следа от такова. Запълването на всички ями с един и същ пълнеж и почти еднаква дълбочина на вкопаване ги отнасят към едно и също съоръжение, което на този етап на проучвания е трудно да бъде интерпретирано.

В кв. 5, 6 А на дълбочина 0,75 м от съвременния терен се очерта траншея с ширина 0,45 м и посока С – Ю. Пълнежът ѝ беше изчерпан на 0,90 м дълбочина. След разчистването ѝ се установи, че тя пресича друго вкопано съоръжение, което се разполагаше източно и западно от нея. След проучването стана ясно, че това е СИ ъгъл на вкопано жилище с вход от изток. Подът на жилището се достигна на дълбочина от 1,45 м от съвременния терен, а подходът е оформен като рампа от изток до самия ъгъл. Рампата има размери дължина 2,5 м и ширина от 1 м. Нейното вкопаване се очертава от 0,90 м и достига до пода на жилището. Двустранно по дължината ѝ се откриха четири гнезда за дървени стълбове. Двете са разположени почти в средата на подхода и най- вероятно имат връзка с покривната конструкция, а другите две са фланкирали входа. От вътрешната страна покрай проучените части от северната и източна стени се разчистиха и улеи от хоризонтални греди. Жилището е било ориентирано със стените си по посоките на света (обр. 2).

Обр. 1. Общ план на проучвания терен

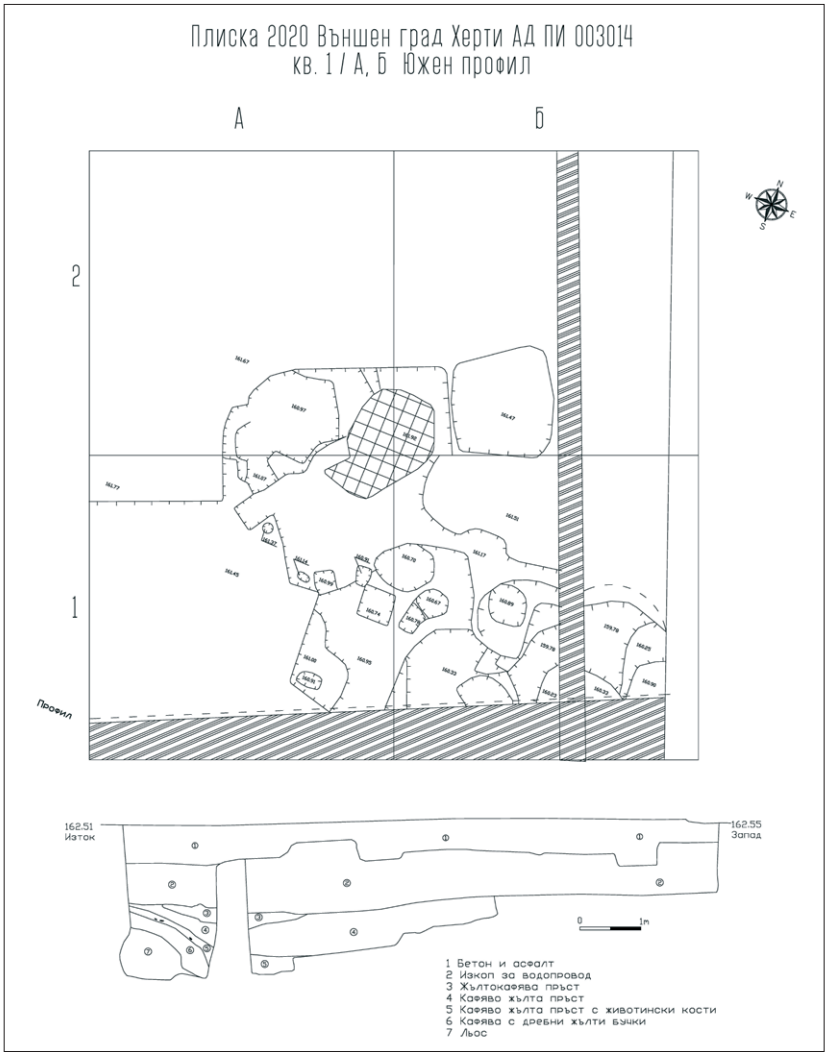
Fig. 1. General plan of the researched terrain

В централната част на кв. 1, 2 А/Б на дълбочина 0,60 м от съвременното ниво се достигна до обгорена до червено пръст с куполовидна форма – глинобитна пещ. На следващия пласт, около нея на запад и юг се откроi петно със смесена кафяво-жълта пръст. При изчерпването на този пълнеж се установиха множество ями и гнезда от дървени стълбове, вдълбаващи се поетапно в югоизточна посока. Могат да се разграничат подови нива на дълбочина 1,30 м, вероятно на жилището с глинената пещ (жилище № 2), и на дълбочина 1,55 м, южно от него (жилище № 3). На най-голяма дълбочина се достига в югоизточната част на изкопа. Там се достига до 2,72 м от съвременното ниво. При разкопаването на тази структура, очертала се в самия югоизточен ъгъл на разкопавания терен и компрометирана от съвременни изкопи от юг и през централната ѝ част, на дълбочина 1,80 м от съвременното

Обр. 2. Траншея и североизточен ъгъл на вкопано жилище с вход от изток

Fig. 2. Trench and north-east corner of a dug-in dwelling with an entrance from the east

Обр. 3. Вкопани жилища в южната част на изкопа. Южен профил на кв. 1 А/Б

Fig. 3. Dug-in dwellings in the southern part of the excavation. South profile of sq. 1 A/B

ниво се достигна до обгорена до червено кора с множество въглени, вероятно под на разрушена пещ. Това насочва също към разполагане на две структури една върху друга. Всички тези ями и гнезда са останки от вкопани жилища, разположени едно върху друго. Въпреки опитите ни, ясни граници не можаха да бъдат откроени. Най-вероятно тук са съществували три или четири жилища, застъпващи се и изграждани в относително близко време (обр. 3). Затрудненията се допълват и от това, че части от тях остават в некопан терен на юг и изток.

През 2016 г. при други строителни дейности, предприети в производствената база на „Херти“ АД, също бяха извършени спасителни разкопки (Стоянова, Иванов 2017). Тогава бяха разкрити жилища, оградни съоръжения и два гроба, свързани със селище, съществувало в средата на IX – първа половина на X в. Новите проучвания са ситуирани на около 80 м от тогава проучвания терен. Сега откритите жилища попадат по линията на западния профил на проучения по-рано изкоп, където се установи най-голямо насищане със застъпващи се и разположени една върху друга вкопани структури. Близкото разположение на новите жилища, както и еднотипният керамичен материал, който се открива, дават основание те да бъдат отнесени към същото селище.

Литература

Стоянова, Иванов 2017: Х. Стоянова, С. Иванов. Спасителни разкопки на обект „Поземлени имоти № 011069, 040037 И 003012 в НИАР „Плиска“, Външен град“. – Археологически открития и разкопки през 2016 г. София, 2017, 537 – 539.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE WESTERN PART OF PLISKA RESERVE, OUTER CITY

Hristina Stoyanova, Stanislav Ivanov

Summary

In January 2020, in the southwestern part of the Outer City of Pliska, in land plot No. 003014, rescue excavations were carried out in an area of 200 m^2, as the plot is intended for upcoming construction works (fig. 1).

In the central part of the site, in grid squares 2, 3, 4 A/B, three oval pits and three steps filled with strongly compacted yellow-greyish clay, almost indistinguishable from the sterile ground and without any materials, were found. The identical filling and almost the same depth of all the pits suggest that the pits belonged to one and the same installation which, at the present stage of research, is difficult to interpret.

In grid squares 5, 6 A, a narrow trench was discovered, N – S oriented. After its excavation, it came to light, that the trench was crossing another sunken strusture. It was found that this is the NE corner of a dugout house with a ramp-shaped entrance from the east. The dwelling was oriented with its walls to the cardinal directions (fig. 2).

In the southern part of the site, in grid squares 1, 2 A/B many pits and postholes were cleared. They are all remains of dugout dwellings stacked on top of each other. Most probably there were three or four overlapping dwellings here, built within a relatively narrow timespan (fig. 3).

In 2016, about 80 m to the south, similar dwellings were discovered. They are part of a settlement that existed from the middle of the 9th to the first half of the 10th c. The close location of the newly discovered dwellings, as well as the uniform ceramic material that was discovered in them, gives us grounds to refer them to the same settlement.

Hristina Stoyanova, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, hstoqnova@abv.bg
Stanislav Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, stanislavivanovarh@mail.bg

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

№ 5. ДВОРЦОВ ЦЕНТЪР – СЕВЕР В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

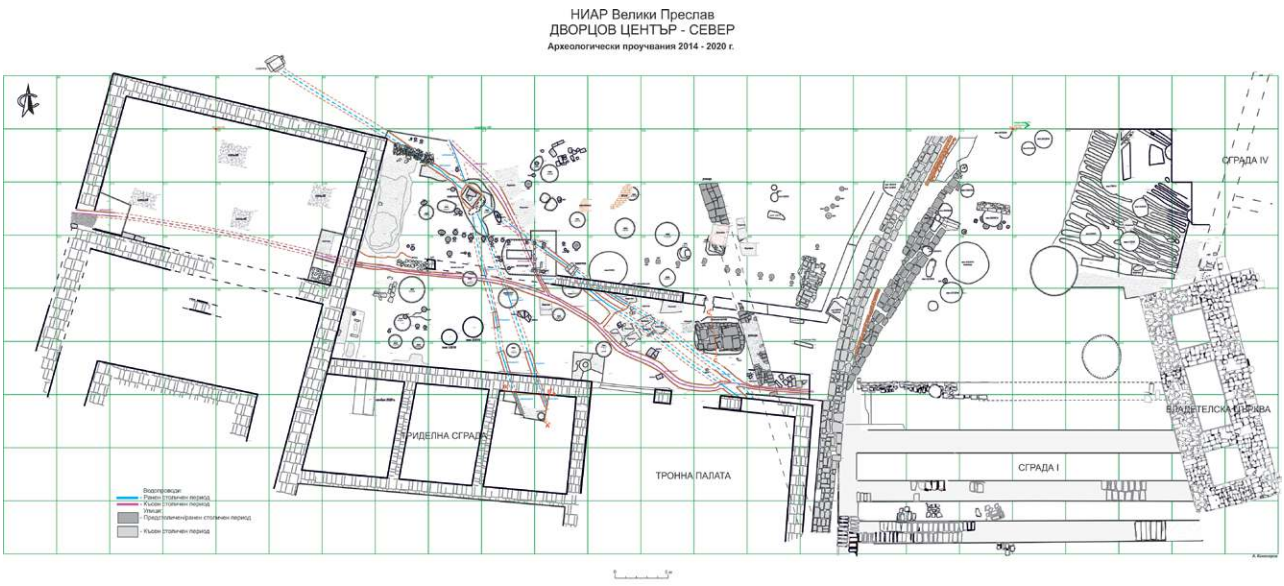
Снежана Горянова, Маргарита Ваклинова, Димитър Димитров

Археологическите разкопки са проведени за 16 работни дни през септември и октомври 2020 г. и са финансирани от Министерството на културата по проект на НАИМ[1].

Продължава в дълбочина проучването на: 1) терените непосредствено северно от Тронната палата; 2) проследяване трасетата на захранващите водопроводи покрай североизточния ъгъл на разширението на Западния дворец и продълженията им в югозападна посока през т. нар. Триделна сграда. При северозападния ъгъл на Владетелската църква продължи изучаването на границите и конструкцията на структурата от хоризонтално поставени масивни дървени греди (обр. 1).

В пространството между Тронната палата и „стопанския двор“ (от единната план-квадратна мрежа на Велики Преслав квадрати 150/335, 336, 337, 345, 346, 347) е свален горният слой (дебелина 0,30 м) от масивното засипване на терена с вкаменени варовикови отцепки и прах – отпадък от обработката на място на варовиковите блокове за изграждането на дворцовите сгради. Установи се, че насипването е било правено постепенно, на пластове, които са запълвали терена и периодично са били трамбовани. Заедно с това е бил оформян и следван предварително заложен наклон от запад към изток, различен от естествения и поради това в източната част, пред Тронната палата, насипването е с по-голяма дебелина. Там то е и много твърдо, със значителен примес от хоросани. Особено плътна е хоросаново-трошляко-

[1] Геодезичното заснемане е направено от инж. А. Каменаров. В разкопките и изработването на графичната документация участва А. Йорданова, магистър в СУ.

Обр. 1. Дворцов център – север. Общ план 2014 – 2020 г.

Fig. 1. Palace assemblage – north. General plan 2014 – 2020

Обр. 2. Вкопано, облицовано с каменни плочи съоръжение и ранна средновековна улица

Fig. 2. Facility cut into the ground, lined with stone slabs and an early medieval street

вата маса над каменната настилка на улицата и на места отстраняването ѝ е трудно (обр. 2).

Изчерпано е запълването на откритото през предходния сезон облицовано с правоъгълни плочи от мраморизиран варовик вкопаване (обр. 2). Запълнителят е от варовикови отцепки, отпадък от обработката на блоковете за строителството на дворцовите сгради. Има малко количество фрагменти от тухли и тегули и кости от 11 животни[1]. Животните са от домашни породи (говедо, свиня, коза, овца) и са представени седем възрастни и четири млади индивиди. Засипването на съоръжението е станало в кратко време. Вкопаването има правоъгълна форма, като източната му стена е леко извита навън. Облицовката е от дебели 7 до 10 см правоъгълни варовикови плочи, дълги между 0,65 и 0,90 м и широки 0,36 – 0,46 м. Дъното е покрито с големи и дебели четвъртити плочести камъни от друга порода (подобни на плочите от настилката на улицата), а фугите между тях са попълнени от по-малки плочи и плоски речни камъни. Под тях има подложка от дребни камъчета и много песъклив хоросан (или калциран пясък). Фугите на дъното и по облицовката не са измазани, но на места има слаби следи от бледорозов хоросан. Над горното ниво на облицовката може би е имало поне един ред градеж, съдейки по уширенията в южната и северна страни на изкопа. Пространството между източната стена и настилката на улицата (0,35 – 0,45 м) е запълнено с необработени и речни камъни. Вътрешните размери на съоръжението са 3,60 × 2,12 м, а дълбочината на вкопаването му спрямо нивото на улицата е ок. 0,90 м. Засега функцията и предназначението му са неясни.

За проследяване развитието на водопреносната мрежа в Дворцовия център е премахнат пласт (дебелина 0,15 – 0,20 м) от трошляково-хоросановия насип северозападно от откритата през 2018 г. дълбока водосборна и разпределителна шахта. Разкрита е част от трасетата на входящите в шахта-

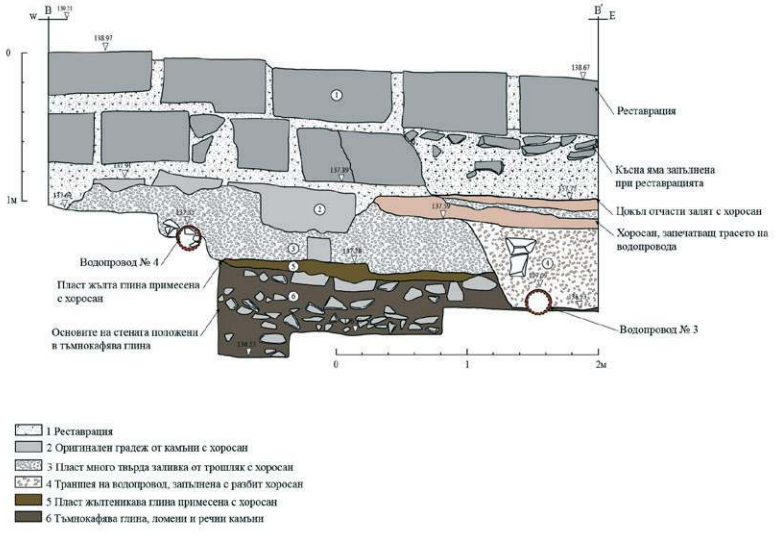
[1] Костните останки са обработени и идентифицирани от проф. З. Боев (Национален природонаучен музей – БАН).

та водопроводи. Югозападният преминава под чакълестата засипка от основата на северната стена на масивно стълбище, свързващо северната част на добавката към Западния дворец със „стопанския двор“ (Ваклинова, Горянова 2017, 541, обр. 1 и 2) и продължава на северозапад към откритата още през 20-те години на XX в. дълбока шахта (Господинов 1932, 185, обр. 153). На около 3 м от шахтата в северна посока втората захранваща тръба е била прекъсната и трасето на този водопровод е било изместено – то минава край шахтата, насочва се на юг и южно от оградната стена на „стопанския двор“ се е вливало в късния тръбопровод № 1, идващ от запад.

Обр. 3. Сондаж в източното помещение на Триделната сграда

Fig. 3. Trench in the eastern room of the Tripartite Building

Обр. 4. Северен профил на сондажа в източното помещение на Триделната сграда

Fig. 4. The northern cross-section of the trench in the eastern room of the Tripartite Building

Два от изходящите от шахтата от 2018 г. тръбопроводи се отправят на югоизток и през 2019 г. се установи, че те най-вероятно са прекъснати при построяването на Триделната сграда. За да се провери това наблюдение е направен дълбок сондаж в източното помещение на Триделната сграда (обр. 3 и 4). Той е с размери 4 × 2,50 м и е разположен непосредствено до северната стена на сградата. Достигната е дълбочина 1,80 м от нивото на настилката от блокчета, където пръстта е чиста, с кафяв цвят. Виждат се следните напластявания от здравия терен до настилката на пода: дебел пласт от чиста тъмнокафява глинеста пръст, който не е нарушен от човешка дейност; над него плътна дебела засипка (строително ниво) от варовикови отцепки, трошляци и от разложени хоросани; насипен пласт от разнородна кафява пръст; нов тънък подравнителен пласт от хоросани и най-отгоре тънка засипка от пръст, в която са положени блокчетата от подовата настилка. Под строителното ниво се откриват тръбите от продължения в югоизточна посока на двата проследявани тръбопровода. В запълнителя на траншеята на източния водопровод № 4 е намерено сгънато, усукано и завързано снопче от телчета от медна сплав. Поради счупването на тръбите можа да се установи, че и двата тръбопровода са прекъснати при полагането на основите на Триделната сграда. Самата основа е дълбока, вкопана на 0,80 – 1 м под нивото на западния тръбопровод. Изглежда, че на дъното на изкопа са били набити пилоти, засипани с дребни камъчета, а във височина се редуват пластове от дребен необработен и речен камък, залети с чиста тъмнокафява глина. Над горното ниво на тръбите от западното трасе, върху тънък хоросанов пласт започва блоков градеж в субструкция, а отстрани по блоковете има здраво полепнал много плътен хоросан със ситна баластра, различен от състава на трошляково-хоросановия насип от строителното ниво. На 1,50 м южно от стената беше проучена яма, запълнена със строителни отпадъци, която е служила за укрепването на носещ стълб от строителното скеле.

Обр. 5. Южният край на съоръжението от дървени хоризонтални греди

Fig. 5. The southern half of the facility made of horizontal wooden beams

Втори сондаж е разположен до северната стена на западното помещение на Триделната сграда и е с размери 3,50 × 2 м (дълга ос по посока север – юг). Потвърждава се информацията за конструкцията на основата на стената. Открити са две дупки от пилоти с диаметър 5 см, забити в ненарушавана дотогава глинеста пръст с малко по-светъл от горния пласт кафяв цвят. По цялата дължина на тази стена на Триделната сграда основата от необработен камък и глина е потясна от основния блоков градеж.

Проучването на частично разкритата през предходните сезони конструкция от хоризонтално разположени в глинестата пръст дървени греди продължи в южна посока в кв. 151 / 222, 223, и 224. Установено бе, че продължението към западната стена на т. нар. Сграда IV (Димитров, Манолова-Войкова 2015, 619 – 622) опира до северния зид на Владетелската базилика. Под основата и тук са открити дупки от пилоти с диаметър 5 – 8 см, засипани с тънък пласт песъклив хоросан. От запад на стената има масив от варовикови трошляци и хоросан с ширина 1,90 м. Изглежда той е стабилизирал от изток основата на съоръжението от хоризонтално положени дървени греди. Под ъгъл спрямо базиликата, на разстояние 0,70 м в източната и на 1,50 м в западната част тази конструкция от южната си страна е завършвала с пошироката траншея, вкопана в здравата кафява глина. Поради разрушаването ѝ ширината не може да се установи със сигурност, но в най-тясната си част е 0,40 м.

Конструкцията е била нарушена от две бъркала за хоросан. От едното, с правоъгълна форма, има само отпечатък върху глината. Второто е с елипсовидна форма и доста гладки стени. Съдържанието му е смесено с парчета от малки блокчета. Третото нарушение е от яма с цилиндрична форма и равно дъно, на което лежат няколко малки блокчета. Северната част на тази яма е проучена през 2015 г. (яма 8/2015). В насипа ѝ има само отделни дребни фрагменти от битова керамика от XIII – XV в.

Установена е ширината на дървената конструкция – 10,60 м в посока запад – изток. Югозападният ъгъл е разрушен от много голяма и дълбока яма, проучвана преди повече от 10 години. Все още е неясна северната ѝ граница, която попада във все още неразкопаван сектор.

През 2020 г. продължи разкриването на съоръжения и напластявания от различни периоди в изграждането и преустройството на дворцовия комплекс. Липсата на датиращи находки и материали (включително керамика) все още не позволява да бъде установена абсолютната хронология на изграждането. Особено показателни са промените в планирането и устройството на добре развитата водопреносна мрежа. Изследването на етапите в преустройството ѝ ще даде възможност за разкриване строителната периодизация и на преславските дворци.

Литература

Ваклинова, Горянова 2017: М. Ваклинова, С. Горянова. НИАР „Велики Преслав“. Дворцов център – север. – Археологически открития и разкопки през 2016. София, 2017, 539 – 542.

Господинов 1932: Ю. С. Господинов. Разкопки в Преслав. – Известия на Българския археологически институт, VI (1930 – 1931), 1932, 183 – 193.

Димитров, Манолова-Войкова 2015: П. Димитров, М. Манолова-Войкова. Обект „Владетелска църква – Некропол“ в НИАР „Велики Преслав“ – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 619 – 622.

PALACE ASSEMBLAGE – NORTH IN VELIKI PRESLAV RESERVE

Snezhana Goryanova, Margarita Vaklinova, Dimitar Dimitrov

Summary

The excavations in the area to the N of the Throne Chamber's antechamber continued in 2020. A feature cut into the ground was found less than 5 m away from the entrance of the antechamber and immediately to the W of the street paved with stone slabs (figs 1, 2). The feature was a rectangle, 3.60 m long and 2.12 m wide. Its depth was ca. 0.90 m measured from the street level. The bottom was covered with large and solid square stone slabs similar to those used for the street pavement, and the walls were lined with evenly cut rectangular slabs of marbled limestone. The function of the facility remains unidentified. It stopped functioning after the construction of the N sectors of the palace and was completely filled in with limestone waste. Additionally, it yielded fragments of bricks and tiles as well as single bones of 11 domestic animals.

Two test trenches were made next to the northern wall of the eastern and the western rooms of the Tripartite Building. It was documented that its foundation was 1 m deep, made of quarry stones, bound with brown clay. The terrain below was strengthened with wooden piles (figs 3, 4). The excavations confirmed that two of the water mains coming from the NW were cut off during the construction of the Building.

The excavation of the water pipelines in the NW quarter of the sector is continuing. The water main with the wide pipe was most probably connected to the deep distribution shaft to the N of the antechamber of the Western Palace (fig. 1).

The southern half of the remains of the structure made of horizontal solid wooden beams was unearthed near the northern wall of the Ruler's Basilica (figs 1, 5). It is shaped as a wider trench cut into the clayey soil. There were no traces of any construction. The total width of the facility in the E – W direction was 10.60 m. It continued to the N.

Snezhana Goryanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, sgoryanova@gmail.com
Margarita Vaklinova, mvaklinova@abv.bg
Dimitar Dimitrov, Archaeological Museum – Veliki Preslav, P.O. Box 16, Veliki Preslav 9850, arxeologa@abv.bg

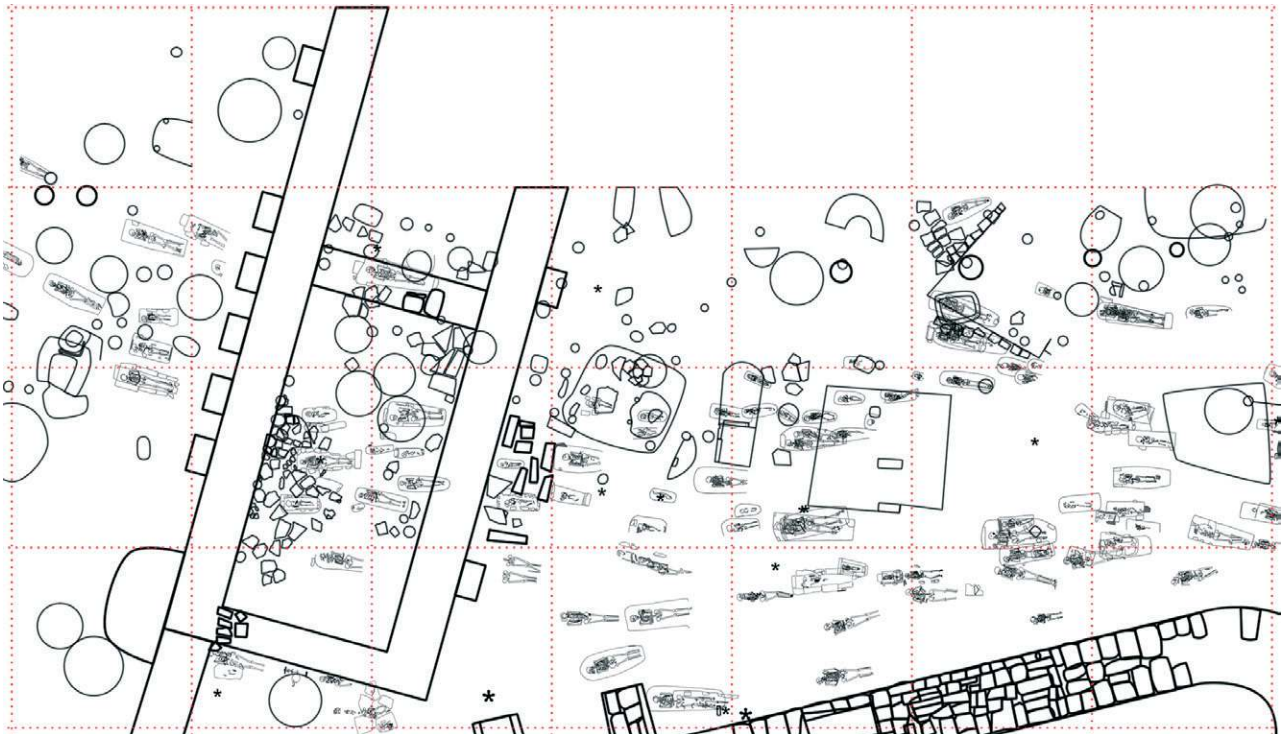

№ 6. ОБЕКТ „ВЛАДЕТЕЛСКА ЦЪРКВА – НЕКРОПОЛ“ В СЕКТОР СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКАТА В НИАР „ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ“

Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

Редовните археологически разкопки на обект „Владетелска църква – Некропол“ в НИАР „Велики Преслав“ се проведоха в периода 27.07. – 14.09.2020 г. Финансирането бе осигурено от МК на Р България по договор с НАИМ – БАН.

През този сезон продължи изследването на участъка, попадащ в кв. 151/84 – 86, 98-208, 99 и 100 от план-квадратната мрежа на Вътрешния град, през част от които е минавало и трасето на временен път, обслужвал дейности по социализацията на обекта. Прокарването му е унищожило и компрометирало значителна част от средновековния културен пласт. По време на археологическото проучване бяха открити материали и структури от IX – X, X – XI и XII – XIV в. (обр. 1). Сред най-ранните останки, документирани в южната линия квадрати (151/98 – 100), са „редица“ от четири кръгли дупки с размери 0,40 – 0,50 м, вероятно от вертикално забити греди, чието конкретно предназначение и дата засега остават неопределени. Може би разкриването в бъдеще на други такива, в неразкопания терен на север от тях, ще допринесе за изясняването на тяхната функция и хронология. В края на X – първата четвърт на XI в., освен частично разкритата през 2019 г. вкопана постройка, западно от нея е била направена и малка, вероятно домакинска пещ. Липсват сигурни следи от човешка дейност на мястото от края на XI и целия XII в., като обитаването в сектора е било възобновено едва към началото на XIII в., когато са изкопани двете новоразкрити битови ями – № 257 и 258, а след тях, през втората половина

Обр. 1. План на сектора

Fig. 1. Plan of the sector

на столетието са положени и гробове № 2 – 4/2020, които маркират и края на активното използване на терена през Средновековието.

Всички покойници – мъж и жена в зряла възраст (*Maturus*) и две деца (*Infans I, II*), са били погребани според християнския канон: с ориентация запад – изток, по гръб, главата е на тила, горните крайници са върху торса, а долните изпънати. Не са установени индикации за използването на ковчези или други допълнителни гробни съоръжения, както и останки от облекло. В гроб № 3/2020 бе открит най-богатият гробен дар в некропола до момента (обр. 2). Върху гърдите на починалото в съвсем ранна възраст бебе бяха намерени над 1500 стъклени мъниста, три кръгли полусферични медни медальона, три кръгли, плоски медни апликации и два сребърни наушника с гроздовидни висулки. Трябва да кажем, че новооткритите гробове не променят съществено линията на очакваната северна граница на некропола, като на пръв поглед леко я „отместват“ на север, но по-скоро в случая се касае за отделни „изолирани“ гробове, останали встрани от най-използваните участъци. Общият брой на гробовете в некропола достигна 558.

Отново се потвърди и наблюдението ни, че единствено в кв. 151/98-208 културните пластове са запазили своята последователност на отлагане. В останалите квадрати се наблюдава силно смесване на материали от различни периоди. Причините за това са както голямото количество ями и гробове, вкопани в терена по време на ВБЦ, така масовото извличане на строителни материали от обекта от XI до началото на XX в. Първите четири механични пласта във всички разглеждани квадрати са напълно компрометирани. В следващите десет МП на кв. 151/97 категоричен превес имат керамиката и находките, отнасящи се към XIII в. Едва в 15 МП се наблюдава завишаване дела на материалите от Ранния следстоличен период. За напълно хомогенни и „изчистени“ от по-късни включвания могат да се приемат само последните два (19 и 20 МП), отнасящи се към края на X и началото на XI в.

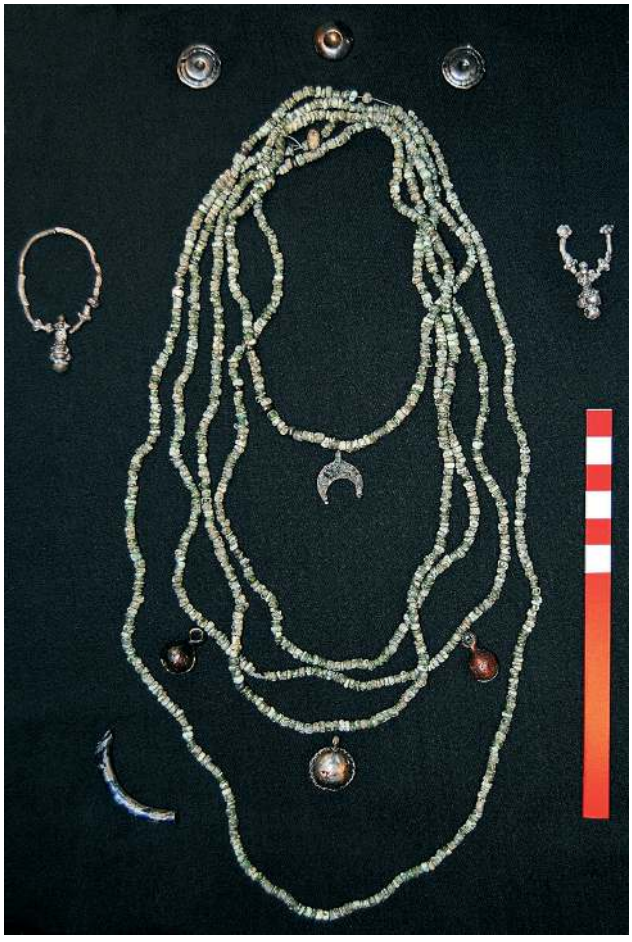
Малко по-различна е картината в кв. 151/98, където съществено процентно завишаване на находките от Ранния следстоличен период се отбелязва още в 12 МП, но до най-долното проучено ниво все още се срещат отделни по-късни материали.

При кв. 151/99 има добре обособен слой от XIII в., който включва пет до десет механични пласта. В следващите нива (11 – 15 МП) е налице смесване на материалите от Ранния и Късния следстолични периоди. Материалната култура от края на X и началото на XI в. се регистрира отчетливо само в последните два механични пласта (16 и 17 МП).

В кв. 151/100, където се намира част от проучената през 2019 г. вкопана постройка, на практика липсва обособен пласт от Ранния следстоличен период и подемният материал се вмества в хронологическите граници на XIII в. Единични по-ранни находки се откриват едва на достигнатото хоросаново ниво.

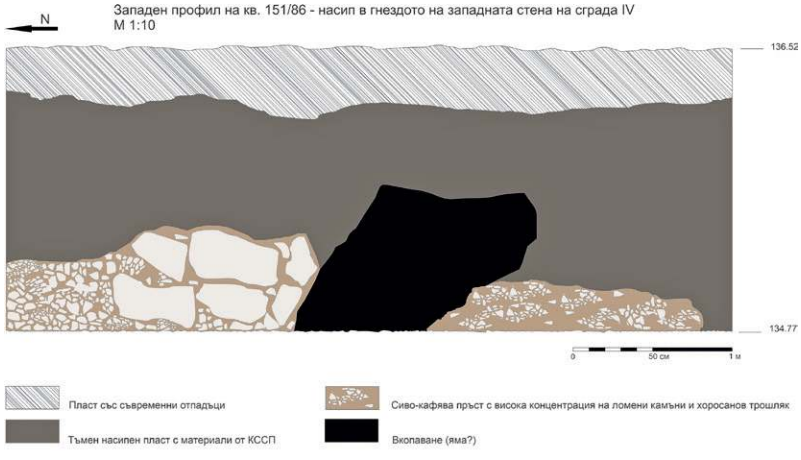
Продължени бяха проучванията и в северната линия квадрати – 151/84 – 86, обхващащи и „фланкиращи“ от изток и запад монументалната Сграда IV.

В намиращия се западно от нея кв. 151/84 бяха достигнати нива, обитавани през края на X – началото XI и XIII в. Сред най-ранните засега структури в него са следите от лека дървена конструкция, част от грубо подредена настилка от разнородни материали – тухли, керемиди и плочести камъни, а също и вкопаване с неправилна четириъгълна форма, чието пълно разкриване и изясняване предстои. През XIII в. сред тях са били разположени яма № 254 и гроб № 1/2020 г. Първите седем механични пласта в квадрата съдържат находки и керамика от XIII в. Няколко по-ранни монети във 2 и 3 МП, както и променливите проценти на керамиката изработена на РГК в 5, 6 и 7 МП са резултат от направените през XIII в. вкопавания. Количествените съотношения между двете основни хронологически групи керамика ясно показват промяната на културния пласт в 8 МП, където е регистрирано и отбелязаното вече ходово ниво от Ранния следстоличен период.

Обр. 2. Накити от гроб № 3/2020

Fig. 2. Adornments from Grave No. 3/2020

Обр. 3. Западен профил на кв. 151/86

Fig. 3. Western profile of square 151/86

В кв. 151/85, на кота 135,80 м бе достигнато нивото на запълнителя в леглото на западния зид на Сграда IV (обр. 3). В горната си част той се състои от сиво-черна пръст идентична по характеристики с т. нар. „тъмен насипен пласт“ формиран в сектора, а и във Вътрешния град като цяло – след XII в. С изчерпването на последния – между коти 135,67 – 135,30 м – съдържанието му рязко се променя в пласт изцяло съставен от образувани при демонтажа на зидарията деструкции и изоставени непотребни материали – малки до големи късове бял и червен хоросан, фрагменти от квадри, речни и ломени камъни. От външната страна на зида бе разчистено и гнездото на поредния декоративен пиластър, отстоящ на около 3,10 м от съседния южен, с което наблюдаваният до момента по западната фасада „ритъм“, с междинни разстояния от ок. 0,70 м, е бил нарушен и приведен в съ-

Обр. 4. Леглото на З стена на Сграда IV след разчистването му

Fig. 4. The unearthed trench of the western wall of Building IV

Обр. 5. Моливдовул на Никифор Филокал, стратег (XI в.)

Fig. 5. Lead seal of Nicephorus Philocalos (11th c.)

ответствие с този при източната. Към по-късните съоръжения в близост се отнасят две стопански ями – № 253 и 255. Последната е значително по-малка и плитка от „класическите" за XIII в. сметни ями и очевидно е изкопана с минимални усилия, за може би по-различна цел, използвайки за страница все още запазения в някаква степен градеж на пиластъра (обр. 4). От материалите, възможно произхождащи от постройката, могат да се отличат някои по-луксозни архитектурни детайли като една полуколонка от розово-червен мрамор и сегменти от мозайка в *opus sectile*. Отново трябва да отбележим и голямото количество мазилки от хидрофобен хоросан с дебелина 5 – 13 см, индикиращи наличието на солидно водно съоръжение, вероятно на етажа на сградата.

Сред инвентирания подемен материал (отразен в 100 ПИН) фигурират предмети от всички сфери на човешката дейност: ежедневно-битови (прешлени за вретено, ножове, огрибки, обтегачи за хоризонтален стан, риболовни пособия), накити и украси (медни обеци и пръстени, стъклени гривни, медни и бронзови ремъчни токи и апликации), въоръжение (предимно върхове на стрели и противокавалерийски шипове). Както винаги най-многобройни са монетните находки – 42 екземпляра. Най-ранната монета е фолис от 40 нумии от VI в. Следват два анонимни фолиса от XI в. – класове А1 и А2. Преобладаващо присъствие имат изрязаните корубести монети, представени с имитационните монетосечения от първата половина на XIII в. – предимно от тип А, сечен в Константинопол (1208 – 1261). Периодът приключва в 60-те години на XIII в., традиционно маркиран от скифата на цар Мичо Асен (1256 – 1263). Липсват други средновековни български или османски емисии, както и характерните за XIII в. солунски и никейски монети, част от монетооборота на Преслав през този период. От обекта произхождат и два оловни византийски печата, единият от които е половинка с напълно обезличена повърхност. Другият се свързва с лицето Никифор Филокал, стратег (XI в.).

Масовият керамичен материал възлиза на над 10 600 фрагмента и се вписва в две ясно обособени хронологически серии: краят на X – началото на XI в. и XIII в.

Както и в предходните сезони, в количествено отношение доминира керамиката от XIII в. Най-голям дял сред нея заемат тънкостенните кухненски съдове, източени на КГК с пестеливо нанесена врязана украса. Местният им произход се потвърждава от деформирани при изпичането образци, откривани в различни нива на повърхностния „тъмен" насипен пласт и в две сметни ями (№ 254, 257). Синхронни на тях са стомни,

кани и паници, рисувани с бяла или виненочервена ангоба или покрити със зелено-кафява глазура. Малък е делът на монохромната сграфито керамика, част от която принадлежи към местното грънчарско производство.

Керамиката от края на X и началото на XI в. е по-малко. Към нея спадат изработени на РГК съдове от песъчлива глина с врязана украса или без украса, гърнета и стомни от чиста глина, изпечени в режим на редукция. Сред трапезната керамика от същия период са стомни и кани, покрити с масленозелена или зелено-кафява глазура. Византийският внос е представен основно от амфори тип I по N. Günsenin (включително една дръжка с печат), както и единични фрагменти от амфори тип II по N. Günsenin. Сред вносната керамика заслужава да се отбележи фрагмент от фаянсов съд с тюркоазено-синя глазура, производство на Иран от XII – XIII в. Малък брой стени и дъна от гърнета, изработени на ръка от глина с едри примеси на органичен материал и варовик, издават връзка с керамичната традиция на късните номади от първата половина на XI в.

Както винаги, в края на разкопките бе извършена теренна консервация на всички движими и недвижими археологически паметници (обр. 5).

SITE "RULER'S CHURCH – NECROPOLIS" NORTH OF THE BASILICA IN VELIKI PRESLAV RESERVE

Petar Dimitrov, Mariya Manolova-Voykova

Summary

In 2020 we continued the survey of squares 151/84 – 86, 98-208, 99 and 100. During the excavation, archaeological structures and artefacts from the following periods were discovered: 9th – 10th, 10th – 11th and 12th – 14th c. (fig. 1).

Some of the earliest remains registered in the S line of squares were four round holes with diameter of ca. 0.45 m, most probably postholes from vertically placed beams with unclear function. At the end of the 10th – beginning of the 11th c., next to a dugout discovered in 2019, a small oven was made. No traces of human activities from the middle of the 11th until the end of the 12th c. were discovered in the sector. The revival of habitation here in the beginning of the 13th c. is evidenced by two middens. Later, in the second half of the 13th c., three graves were laid here. One of them – a grave of a baby – contained a rich inventory of a necklace, earrings, appliques and pendants (fig. 2).

In square 151/85 the fill in the trench of the W wall of Building IV was reached (fig. 3). The nest of the next decorative pilaster was discovered outside the wall. The later facilities in the vicinity include two pits – Nos 253, 255. The latter is significantly smaller and shallower than the typical 13th c. middens and had obviously been dug with minimal effort, perhaps for a different purpose, using as its back side the still somewhat preserved construction of the pilaster (fig. 4).

Some luxurious architectural details can be distinguished, possibly originating from Building IV – a semi-column of pink-red marble and segments of *opus sectile* mosaic. Again, we must emphasize the large amount of thick plasters of hydrophobic mortar, indicating the presence of a water structure, probably on the floor level of the building.

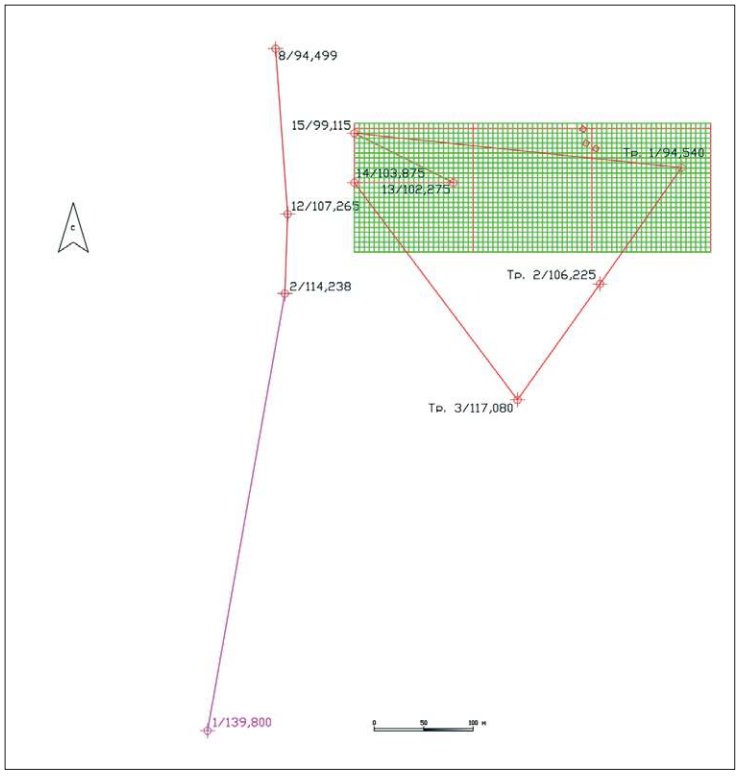
At the end of the excavation, field conservation of all archaeological monuments was carried out (fig. 5).

Petar Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, p_d_dimitrov@abv.bg
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

№ 7. ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗЛАТАР, ОБЩ. ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

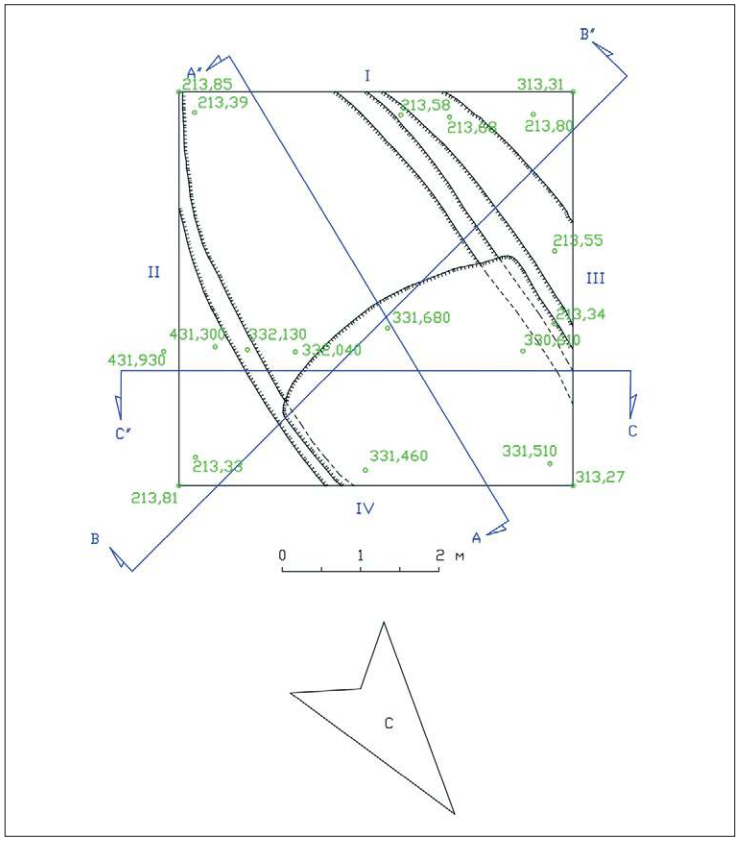
Стела Дончева, Тихомир Тихов

Археологическите проучвания на производствения център за металопластика при с. Златар се провеждат от 2007 г. с прекъсване от три години. В резултат на това, през последното десетилетие са разкрити шест комплекса, съставени от две до четири работилници. В тях са проучени значителен брой стационарни съоръжения (пещи, ями, огнища и др.), както и голям брой движими паметници

Обр. 1. Общ ситуационен план

Fig. 1. General plan

Обр. 2. Комплекс VI. Работилница 1. Продължение на траншеята в северозападна посока

Fig. 2. Complex VI. Workshop 1. The extension of the trench to the northwest

– главно продукция на отделните работилници. Броят на последните достига до 2400 находки, а разнообразният им характер – главно произведения на металопластиката (колани набори – токи, апликации, колани краища; накити – обеци, пръстени; култови предмети – кръстове, пандантиви) – е доказателство за интензивната производствена дейност и високото ниво на ювелирния занаят, практикуван на това място.

Находките, монетният състав и керамичният материал определят датировката на старобългарския производствен център за художествен метал в първата половина и средата на X в., а отстоянието му само на 10 км от Преслав е свидетелство за връзката със столичния център и наличието на целенасочена политика при организирането на отделните занаяти по време на разцвета на културата в Първото българско царство (обр. 1).

През 2018 г. се разкри нов, неизвестен досега комплекс от работилници в рамките на производствения център. Територията, на която са разположени всички съоръжения, обхваща площ от 40 дка. Новият комплекс се намира в най-източната част на това място и определя неговите граници в тази посока. Така в резултат на регистрирането на новите работилници, можем със сигурност да определим всички граници на производствения център. От новия комплекс VI през 2018 г. се проучи една работилница, включваща площ от 20 кв. м. Работното съоръжение се състои от пещ, разположена на юг и предпещно пространство, северно от нея. Очертанията на огнище, силно разрушено, се намират западно от самата пещ. Поради малката дълбочина, на която се откриват структурите по терена – начало от едва 0,40 – 0,50 м, голяма част от съоръженията са разрушени от продължителната и системна механизирана обработка на района. По-запазени са вкопаните от тази дълбочина (нивото на тогавашния терен) структури, каквито се явяват основата на разкритата пещ и предпещното пространство пред нея, както и оформените в здравия терен няколко вкопавания с кръгла и правоъгълна форма, свързани с особеностите на технологичния процес.

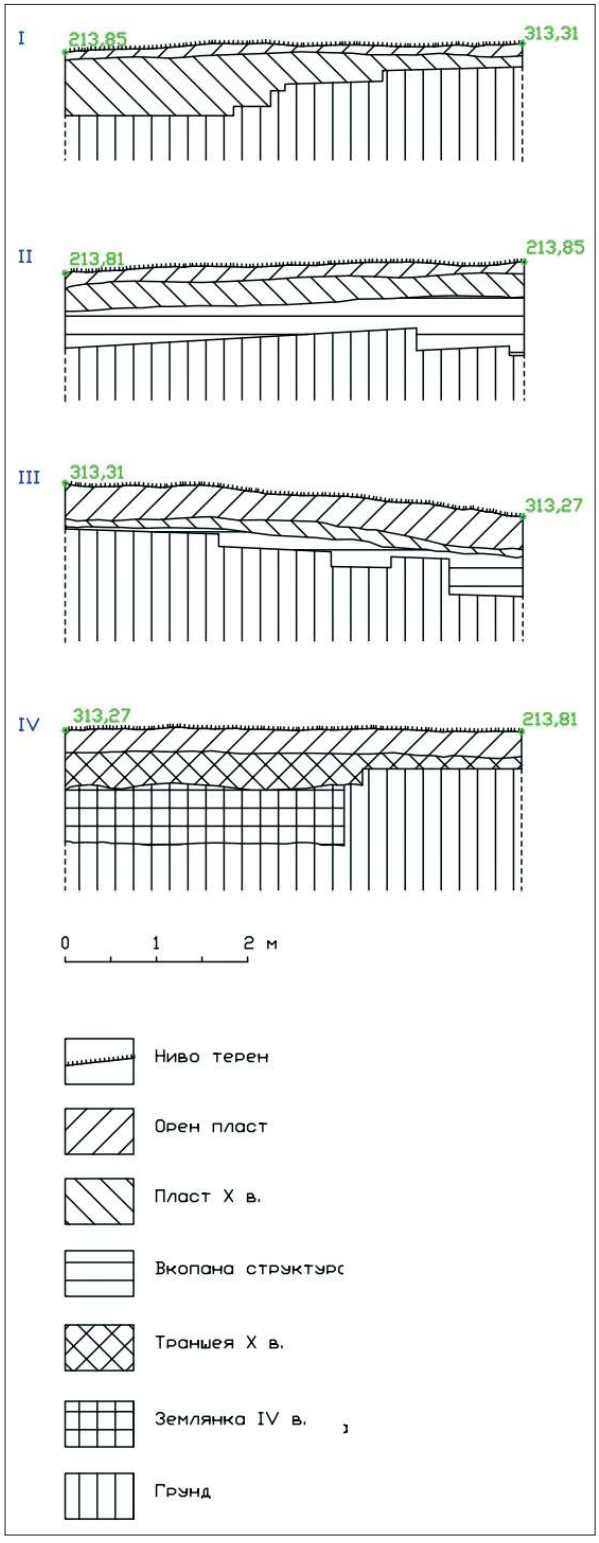
Целта на проучванията през 2020 г. беше да се разкрие продължението на

работилницата в южна и източна посока. В резултат на разкопките, проведени на това място през месец септември, се очертаха границите на работното съоръжение от юг. В заложените изкопи се разкри продължението на траншеята, тръгваща от предпещната яма с посока север – юг и следваща денивелацията на терена. И това, което е по-важно – намери се нейният край. В кв. 6, където се регистрира съоръжението, се достигна до 0,90 м в южната и 1 м в северната част. На това ниво се очерта леглото на траншеята с посока север – юг, следваща денивелацията на терена. В южната част ширината е 2,20 м, в северната – 2,80 м. Траншеята следва очертанията от няколко нива, особено в западна посока, с което продължава участъка, разкрит през 2018 г. Всяко едно ниво е широко 0,20 – 0,25 м и отстои едно от друго на 0,15 м. Оформят се четири нива на вкопаване, като началото е от ходовото ниво на тогавашния терен, т. е. на 0,35 – 0,40 м от съвременния терен. Така се повтаря стратиграфската картина от досегашните дългогодишни наблюдения (обр. 2).

До момента не бяхме разкривали пълна дължина на производствена траншея, което се явява важен момент при очертаването на цялостната картина на дейността, осъществявана в производствения център и отделните етапи от нея. Освен основната траншея се регистрираха източните очертания и на втора такава, успоредна на основната. Нейните западни граници попадат в неразкопания терен, но ширината ѝ може да бъде уточнена, съобразно тази на изцяло разкритата траншея западно от нея.

Стратиграфската картина повтаря своите характеристики и при новия комплекс. След орния пласт от 0,20 – 0,30 м следва смесен пласт от тъмна до светло-кафява пръст с примеси от фрагменти керамика и метални находки. Нивото на X в. отстои на 0,30 до 0,40 м от съвременния терен и достига до 0,50 м. Стерилният пласт от 0,08 – 0,10 м, където няма вкопавания в дълбочина, се състои от речни волутъци и дребни камъни и се намира под това ниво, след което следва жълта глинеста почва. Дълбочината на вкопаване на някои съоръжения достига до 1,60 – 1,80 м, например нивото на предпещното пространство при проученото през 2018 г. горивно съоръжение (обр. 3).

При проучването на продължението на работилницата в южна посока се попадна на вкопаване под нивото на основната траншея с размери 2,60/2,70 м и дълбочина от 0,80 – 1,10 м, което се оказа по-ранна структура от античния период. Нивото на вкопаване започва на дълбочина 0,65 м от север и 0,60 м от юг от нивото на старобългарския пласт. Керамичният материал и някои метални находки, сред които и цяла фибула, даират ранната структура, вероятно жилище, в III в. пр. Хр. Разкритото жилище е синхронно с регистрираното селище на северния бряг от коритото на някогашната река и отстои на няколкостотин метра от северните граници на старобългарския производствен център. По сведения на местни жители, в нивата, където е раз-

Обр. 3. Комплекс VI. Работилница
1. Производствена траншея. Профили

Fig. 3. Complex VI. Workshop
1. Production trench. Cross-sections

Обр. 4. Комплекс VI. Работилница 1. Основната траншея с вкопаната под нея по-ранна землянка

Fig. 4. Complex VI. Workshop 1. The main trench, with the earlier dug-out underneath

Обр. 5. Комплекс VI. Втора траншея за отпадни води и производствена яма

Fig. 5. Complex VI. A second trench for collecting sewage and a production pit

положено ранното селище от елинистическия период, са намерени монети на Лизимах и Месемврия. В процеса на изчерпване на насипа в ранната структура се събра голямо количество керамика, която според специалистите (използвам възможността да благодаря на колегата Калин Маджаров) се датира във втората половина на III в. пр. Хр. и произхожда от Синопе, Книд и други елинистически центрове. Керамиката постъпи главно от мястото (кв. 6), където бяха разкрити повечето средновековни структури (обр. 4).

Ранното жилище попада под нивото на производствената траншея с посока юг – север и съвпада с крайната северна граница на комплекса. Вероятно то е част от споменатото селище на другия бряг на реката. Възможно е в непосредствена близост да има и други подобни ранни структури. Тъй като този терен попада извън очертанията на производствения център, проучвания на това място не са провеждани. Редно е да се отбележи, че до настоящия момент не са разкривани по-ранни структури на територията на производствения център, което потвърждава неговия еднослоен характер.

Регистрира се и трасето на друга, успоредна на споменатата траншея от запад. До нейните граници се очертаха дупки от колове, навлизащи в грунда, с размери съответно 0,15 м и 0,09 м. Ширината на новата траншея е от 0,50 до 1,60 м с три нива на вкопаване по направление на денивелацията на терена. Ямата заедно с двете траншеи, разкрити в трите изкопа, са продължение на работилницата, проучена през 2018 г. (обр. 5).

Новите съоръжения допълват общата картина на комплекс VI и проучената работилница, попадащи в най-крайните североизточни части на производствения център и са добър завършек на десетгодишните проучвания на това място. Разкриването на пълните граници на работилницата и прилежащите ѝ съоръжения от последния комплекс от работилници в производствен център за художествен метал от първата половина на X в. в Златар, в околностите на Преслав, определя пълния териториален обхват на производствения център и точния брой на комплексите в него. Проучването на отделните структури, които са от малкото запазени и известни досега на това място, допринася за изясняването на характера и устройството на една работилница от Ранното българско средновековие, както и изяснява важни и специфични етапи от целия производствения процес.

В процеса на работа се събра голямо количество керамика с характерната за този период врязана линейна украса. Важно значение имат и металните находки, особено различните по форма и размери железни инструменти, които обогатяват групата на ювелирния инструментариум, намерен досега и допринасят за изясняването на специфични моменти от практиката при производството на художествен метал в ранносредновековна България през X в. Останалите метални находки, близо 3000 на брой, сред които преобладават готовите изделия (колани гарнитури и накити), допълват разнообразието от форми и украси на произведенията на художествения метал и доказват овладения до съвършенство ювелирен занаят от българските средновековни майстори през X в.

METAL ART PRODUCTION CENTRE NEAR ZLATAR VILLAGE, VELIKI PRESLAV MUNICIPALITY

Stela Doncheva, Tihomir Tihov

Summary

Archaeological excavations of the production centre for metal art near the village of Zlatar have been conducted since 2007 with a break of three years. In 2018 a new unknown complex of workshops within the production centre was discovered. The new complex is located in the easternmost part of this place and defines its boundaries in this direction. Thus, as a result of the localization of the new workshops, we can certainly determine all the boundaries of the production centre. A furnace was excavated in registered in 2018 workshop, located to the south and a pre-furnace area north of it. The outline of the hearth is located west of the furnace itself.

The aim of the studies in 2020 was to reveal the continuation of the workshop in the southern and eastern direction. As a result of the excavations, the boundaries of the production installation from the south were outlined. The excavations revealed the continuation of the trench, starting from the pre-furnace pit with a north – south direction and following the displacement of the terrain. We have not revealed the full length of the production trench so far, which is an important point in outlining the overall picture of the activities carried out in the production centre and their individual stages.

During the excavations, a large amount of ceramics was collected with the characteristic for this period incised linear decoration. Metal finds are also important, especially iron tools of different shapes and sizes, which enrich the group of jewellery tools found so far and contribute to clarifying specific aspects of the practice of artistic metal production in early medieval Bulgaria in the 10th c.

Stela Doncheva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Shumen Branch, 4 Gen. Toshev Str., 9700 Shumen, donchevastela@yahoo.com
Tihomir Tihov, Regional Museum of History – Shumen, 17 Slavyanski Blvd, 9700 Shumen, t.tihov@museum-shumen.eu

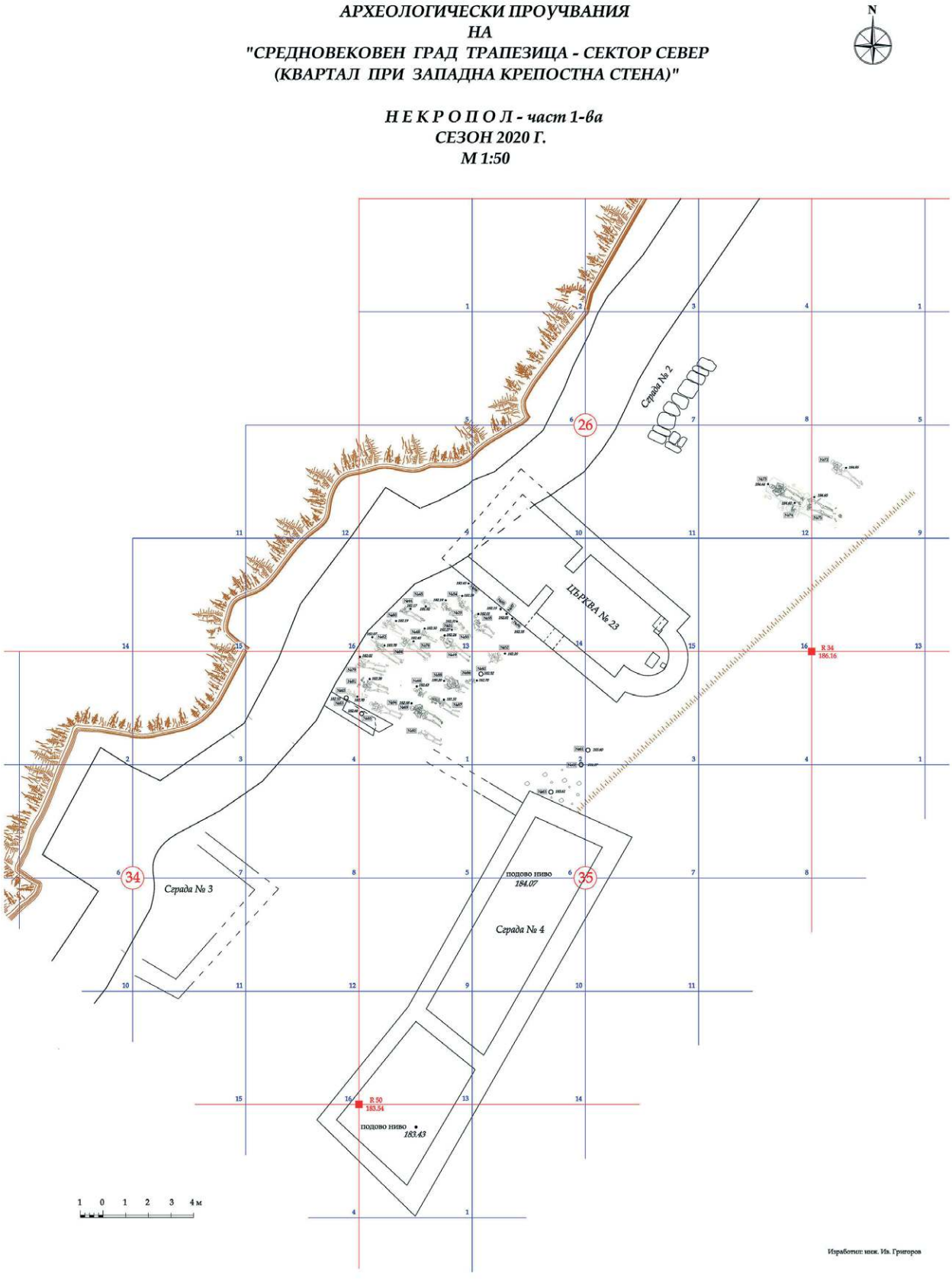
ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№ 8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР СЕВЕР (КВАРТАЛ ПРИ ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА) ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Пламен Караилиев, Надежда Ботева

Проучвателските усилия през настоящия сезон бяха насочени към разкриването на обособения жилищен квартал край западната крепостна стена, некрополът на енорийската църква № 23, където беше открит златният кръст, улични комуникации и няколко жилищни постройки. Всичко това е в пряка връзка с останалите проучвания на крепостта, с цел изясняване на общото градоустройство и фортификация. Редовните археологически разкопки, както и полевата консервация са проведени в продължение на 40 работни дни. В резултат е проучена площ от над 200 кв. м и са обособени няколко по-важни обекта в следните квадрати XXIV – 4; XXIV – 13, 14; XXXV – 1, 2 (некропол юг); XXXV – 6, 7, 9, 10, 13, 14 (сграда IV_1); XXXV – 13, 14; XLIV – 1 (сграда IV_2); XXVII – 9, 12 (некропол север).

От некропола на църква № 23 през този сезон бяха проучени 56 гроба, т. е. с миналогодишните, броят на погребаните става общо 96 (Тотев и др. 2020, 1125 – 1129). От юг сега са разкрити 51 гроба, а от север – пет. Всички те са подредени в четири – пет реда и най-вероятно са били маркирани с надгробия. Гъстотата на погребване в отделните участъци е различна. Тя е най-голяма във високото ниво, където през този сезон са разчистени 40 гроба. В долното, по-ниско ниво са разкрити 16 гроба. Всички погребани са били положени в дървени ковчези, от които се откриват железните гвоздеи. Според предварителните наблюдения стана ясно, че доминират възрастните индивиди, за разлика от

Обр. 1. Част от некропола на църква № 23

Fig. 1. Part of the necropolis of church No. 23

подрастващите (2 бр.) и детски индивиди (8 бр.). Гробният инвентар е най-разнообразен: позлатени и посребрени бронзови сферични копчета с различна големина, монети, медни накити – обеци и пръстени, керамични жетони, железни инструменти, метална щипка за гасене на свещи и др. Внимание предизвикват множеството копчета при някои мъжки индивиди (от 10 до над 100 бр. за всеки отделен случай), които явно имат декоративна функция, свързана с костюма. Сред накитите от некропола правят впечатление няколко посребрени пръстена, открити на място на пръстите или поставени като гробен дар, какъвто е примерът с брачния пръстен от гроб № 53. Интересен е случаят и при гроб № 87, на дясното ухо на който е открита посребрена халка – обеца, която в някои случаи е белег за привилегировано положение или военен ранг. При някои от гробовете са поставени една или повече монети. В няколко гроба върху черепа са запазени следи от сърмена лента (№ 53, 56, 64), а при гроб № 53, при краката са открити плетени пискюли от края на дрехата.

От юг некрополът може да бъде ограничен до разкрития от нас през тази година зид в посока изток – запад, докато от северната страна на църквата, където е имало и галерия, гробовете продължават още 2 м на север. Ако това са границите на некропола на тази енорийска църква, то досега е проучена докрай западната част от север и юг на храма, откъдето са разкрити 96 гроба. Вероятно при цялостното разкопаване ще бъдат открити поне още толкова гробни съоръжения. Подобен е общият брой на гробовете в некрополите на църкви № 19 и 20, което подсказва за едно сравнително равномерно разпределение на жителите на кварталите в крепостта.

На няколко метра южно от църква № 23 започва външният ъгъл на сграда № 4. Размерите на стените на сградата са различни, тъй като за основа е използвана скална тераса. Зидът от запад е с дебелина 0,90 м и дължина 17,30 м. Източният зид е дълъг 19,31 м. Зидът от север е дълъг 4,90 м, а този от юг – 6,10 м. Вътрешността на сградата е разчленена на две помещения, посредством зид в посока изток, с ширина 0,60 м, които са с различни размери. Вътрешната ширина от север на първото помещение е 3,24 м, ширината му от юг е 3,26 м. Западната стена е с дължине 9,75 м, а стената от изток – 10,59 м. Второто помещение е със следните вътрешни размери: дължина на южния зид – 4,25 м, а на северния зид – 3,37 м. Дължината на западната стена е 5,58 м, а на източната – 5,93 м. Най-

Обр. 2. Сграда 4 – поглед от юг

Fig. 2. Building 4 – view from the south

Обр. 3. Златна монета на Андроник II с Михаил IX Палеолог (1294 – 1320)

Fig. 3. Gold coin of Andronicus II with Michael IX Palaeologus (1294 – 1320)

Обр. 4. Пластина от слонова кост. Част от апликация върху кутия (сандъче), X в.

Fig. 4. Ivory plate, part of an application on a casket, 10th c.

Обр. 5. Посребрени копчета, декориращи дрехата на погребания в гроб № 79

Fig. 5. Silver–plated buttons, adorning the garment of the person, buried in grave No. 79

дълбоко основата на сградата е фундирана в северната част, като в посока юг, едновременно с падането на терена, основите са поплитки. Лицевата зидария тук е запазена във височина на един ред. В основата на зидовете най-долният ред е от средни и едри по размер скални волутъци, над който започва двулицева зидария на калова спойка от едри плочести камъни с дебелина от 0,05 – 0,15 м. Пълнежът в средата на зидовете е от дребни и средни ломени камъни. В границите на проучваната площ, в западния край на помещение 4_1, след вдигане на нападалите камъни от разрушенията на зидовете разкрихме подово ниво от светложълта, вероятно глинеста пръст. Подовото ниво се намира на дълбочина 0,30 – 0,40 м от запазеното горно ниво на северния зид на сграда № 4. В другото помещение 4_2 е регистрирано по-ниско подово ниво, предвид наклонът на терена.

От юг на църквата явно се обособява двор, който отделя некропола на храма от двуделната сграда № 4. Той е бил покрит с калдъръмена настилка, от която е запазен северният ѝ край. Липсата на очертани входове или стъпки за колонада от запад на сграда № 4 затруднява на този етап определянето на нейното предназначение. Материалът, открит в нея, е разнообразен – железни инструменти, оръжия, колани токи и катарами, над 50 бр. монети, сребърна лъжица и златна монета на Андроник II с Михаил IX, сечена в периода от 1294 – 1320 г.

Наблюденията за строителството и ремонта на църква № 23, възникването и развитието на некропола и изграждането на сграда № 4 предлагат следната работна хронология. Първоначално от южната страна на храма е имало малък брой гробове, т. е. погребването е било съсредоточено преди всичко от север на църквата. След ремонта на южната стена на църквата и преправката на входа започва интензивно използване на терена за погребване и от юг. Със строителството на сграда № 4 се повдига нивото чрез изграждане на калдъръмената настилка. Изглежда в даден момент продължава погребването в участъците на този двор, като е направен опит това да се ограничи с преградния зид с посока изток – запад.

При разкопките са инвентирани близо 300 бр. находки, като повече от половината от тях са монети. Открити са многобройни фрагменти от керамични сграфито съдове, части от стъклени съдове, детайли от колани, медни копчета, пръстени и обеци, колании висулки, медни и костени апликации, железни токи, пластина от слонова кост с растителна и геометрична украса от апликация към сандъче, изработено във византийската столица и др.

Осъществена е цялостна полева консервация на разкритите архитектурни структури. Със суха зидария са укрепени основите на новоразкритата сграда № 4. Направено е отводняване на вътрешността на постройката и основите на зидовете. Вътрешността на сградата е запълнена до подовото ниво с жълта, глинеста пръст, каквато изобилства на обекта. За да се предпази постройката, от изток е прокопан канал за отвеждане на стичащата се по склона вода. При изкопа за този канал е регистрирано наличието и на още две жилищни постройки, които са означени с № 5 и 6, но тяхното проучване ще се осъществи през следващите години. От север на църква № 23, чрез дублиращи каменни зидове с дебелина 0,80 м, височина 1 м и насипка от пръст, са укрепени основите и е направено отводняване.

Продължава изследването и лабораторната реставрация на стенописите от църква № 23 (Тотев и др. 2019, 475 – 477). От откритите в земята фрагменти досега са сглобени седем сцени: „Успение Богородично“, „Сретение Христово“, „Възкресение Лазарово“, „Вход в Йерусалим“, „Възкресение Христово“, „Жени мироносици на гроба Господен“, „Преображение Христово“, както и части от няколко фигури на светци от първия регистър на църквата.

Литература

Тотев и др. 2019: К. Тотев, П. Караилиев, Н. Ботева. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – Сектор Север (Западна крепостна стена)“. – Археологически открития и разкопки през 2018. София, 2019, 475 – 477.

Тотев и др. 2020: К. Тотев, П. Караилиев, Н. Ботева. Археологически проучвания на „Средновековен град Трапезица – Сектор Север (Квартал при западната крепостна стена)“ във Велико Търново. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1125 – 1129.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE TRAPEZITSA MEDIEVAL TOWN – NORTH SECTOR (QUARTER AT THE WESTERN FORTRESS WALL) IN VELIKO TARNOVO

Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Nadezhda Boteva

Summary

During the 2020 campaign we continued the excavations of the residential neighbourhood near the Western Fortress Wall, the necropolis of the parish church No. 23, street communications and several residential buildings.

From the necropolis of church No. 23, 56 graves have been studied, and in total the number of graves excavated in 2019 and 2020 reaches 96. All individuals were laid in wooden coffins. According to the preliminary observations, the graves of adults dominate, in contrast to adolescents (2) and children (8). The burial inventory is rather diverse: gilded and silver-plated bronze spherical buttons of different sizes, coins, copper jewellery – earrings and finger rings, ceramic tokens, iron tools, as well as remains of purl textiles.

South of the church there is a small yard with a partially preserved cobblestone pavement, which separates the necropolis from a large building with two premises, marked as Building No. 4. The dimensions of its walls are different, as the rocky terrace is used as a basis. The wall on the west is 0.90 m thick and 17.30 m long, the eastern wall is 19.31 m long, the northern one is 4.90 m long and the one to the south is 6.10 m long.

Nearly 300 finds were inventoried during the excavations, more than half of which are coins. Fragments of sgraffito ceramic vessels, parts of glass vessels, belts fittings, copper buttons, finger rings and earrings, belt strap ends, copper and bone applications, iron buckles, etc. were also found. Noteworthy are an ivory plate with floral and geometric decoration, part of a casket application, made in Constantinople, a silver spoon and a gold coin of Andronicus II with Michael IX, minted in the period between 1294 and 1320.

Konstantin Totev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, konstantin_totev@abv.bg
Plamen Karailiev, Museum of Archaeology – Radnevo, 2A Alexander Stamboliiski Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg
Nadezhda Boteva, Sevlievo Historical Museum, 10 Skobelev Str., 5400 Sevlievo, nadejda_boteva@abv.bg

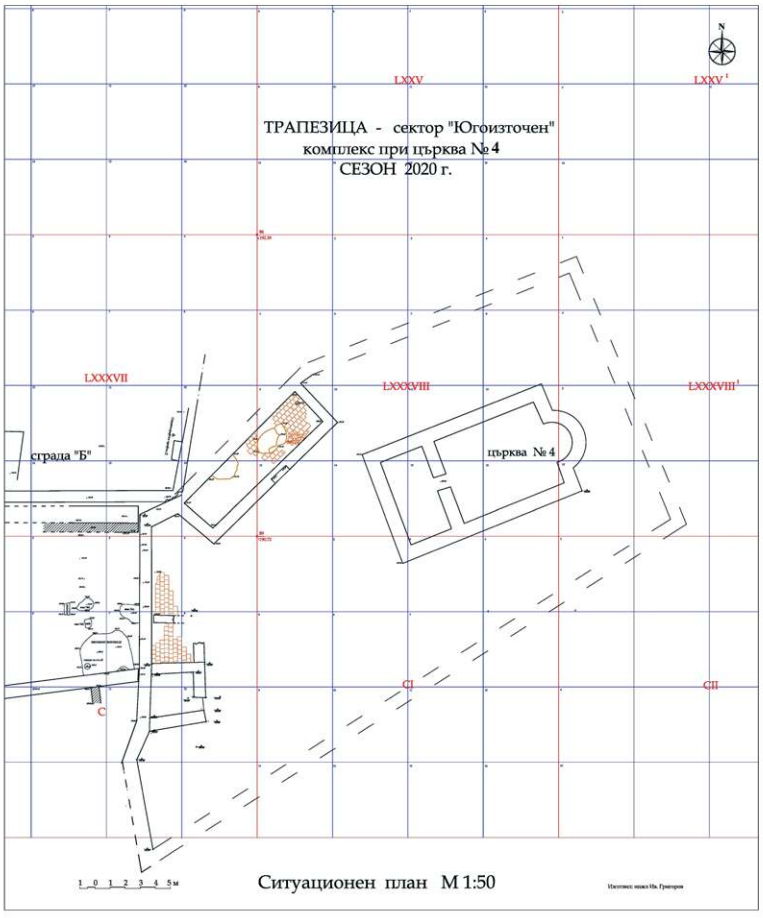

№ 9. НОВООТКРИТ ЗАТВОРЕН ПРЕДСТАВИТЕЛЕН КОМПЛЕКС ПРИ ЦЪРКВА № 4 В СЕКТОР „ИЗТОК“ НА СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА, СРЕДАТА НА XIII – КРАЯ НА XIV ВЕК

Мирко Робов

Проучваният сектор е разположен върху три съседни тераси по денивелацията на терена към юг. Върху горните две от тях е изграден ансамбълът при църква № 3 (Робов 2016b, 141 – 151). Върху третата тераса са останките от голяма правоъгълна постройка, непосредствено допряна от изток до западния зид на новоразкрития затворен комплекс при църква № 4.

Върху двете тераси от юг е бил ситуиран голям комплекс за обработка на желязо (Робов 2020, 132 – 152), създаден в края на XII и функционирал до 30-те години на XIII в. – производствени съо-

Обр. 1. Затворен архитектурен комплекс при църква № 4 на Трапезица, план

Fig. 1. An enclosed architectural complex near church No. 4 on Trapezitsa, layout

ръжения и некропол върху средната тераса (Робов 2016а, 741 – 750) и жилища върху най-южната тераса.

Върху най-южната от терасите през 2014 г. се разкри североизточната част от постройка. Ситуирана е непосредствено западно от църква № 4. Градежът е на хоросанова спойка, като с хоросан са измазани и вътрешните стени. Този малък проучен участък бе индикация за представително строителство, развито като планова композиция върху най-източната част от въпросната тераса, в посока към църква № 4.

Проученият през 2020 г. участък е с обща площ от около 200 кв. м (обр. 1). Стерилното ниво е от дебел слой варовикови камъни и бучки. За разлика от установената ситуация в досега проучените сектори в югоизточната част на крепостта, където в хронологичната картина на обитаване са установени останки от късния халколит, ранно и късножелязната епохи, както и първите десетилетия от столично Търново, в проучения през настоящия сезон участък се установи обитаване в един период: от 40-те години на XIII в. до края на Търновското царство.

Останките от тези ранни обитавания, както и от последвалата железарска дейност, развита върху двете южни тераси в участъка, най-вероятно са били премахнати при подготовката на терена за изграждането на новооткрития комплекс, между 30-те и 40-те години на XIII в. Самият терен е бил разчистен до нивото на варовиковия стерилен слой, като е търсена здрава основа за последващите строителни дейности.

Като цяло се установи голям затворен комплекс, оформен представително, който включва в плановата си композиция църква № 4 (обр. 2).

Оградният зид е разкрит цялостно от запад и частично от север и юг. Затваря площ от около 900 кв. м.

Откъм източното му лице западният зид е с дължина от 21,10 м, измерено между двата вътрешни ъгъла. Дебелината на зида е 0,80 м. В градежа са вложени средни и големи камъни, добре обработени, на калова спойка. Видим е стремежът към редова зидария. Източното лице на зида, което е вътрешно за комплекса, е било измазано с хоросанова мазилка в очертанията на верижно оформеното крило тук.

В плана на западното крило ясно са очертани три помещения, подредени във верижен план (обр. 3). Между последното помещение от север и северния ограден зид при северозападния ъгъл на комплекса пространството съответства на още едно, четвърто помещение. Такова вероятно е съществувало с открита фасада към вътрешния двор, тъй като и в този участък вътрешните стени са грижливо измазани с хоросан, напълно идентично с оформлението на интериора на останалата част от това крило.

Най-южното от помещенията в крилото е четвъртита постройка с вътрешни размери 2,85 м (изток – запад) на 2,95 м. Градежът е от средни и големи по размер, добре обработени камъни с оформени лица, на калова спойка. Видим е стремежът към редова зидария. Вътрешните стени на помещението

са измазани с хоросанова мазилка. Подовата настилка е тухлена. В южната част на източния зид е оформен вход, отвеждащ към вътрешния двор на комплекса. Ширината му е 0,90 м, а дълбочината – 0,80 м.

При следващите към север помещения от верижната сграда на западното крило източният зид на първото от юг помещение продължава като стилобатен едноредов градеж на крилото, предвид денивелацията на терена, до изравняването на нивото с това на варовиковия пласт от север. В тази част от крилото именно този слой играе ролята на стилобат – като основа на градежите, от една страна, и като основа за носещи подпорни стълбове, от друга. Наличието на данни за тези конструкции показва, че в северната част на крилото помещенията от верижната постройка са оставали с открити фасади към дворното пространство.

Идентично с първото помещение от юг и останалите помещения от западното крило са с измазани с хоросан вътрешни стени и с тухлени подови настилки. Всеки от тези тухлени пасажи е с размери 2,60 × 2,60 м. Тухлите са подредени в правилни редове по надлъжната ос на крилото (север – юг). Единичният екземпляр е с дебелина 3 см и квадратна форма със страна от 0,29 м.

Северното крило на комплекса (трапезария) представлява правоъгълно помещение с издължен план по оста североизток – югозапад. Използва като северен зид оградния зид на комплекса. Помещението е с вътрешни размери: 11 м по оста изток – запад и 2,80 м по оста север – юг. Входът към вътрешния двор на комплекса е оформен в южния зид. Ширината му е 1 м. Вътрешността на трапезарията е оформена по сравнително еднотипен начин с помещенията от западното крило (обр. 4). Вътрешните стени са измазани с хоросан, а подът е оформен с тухлена настилка. Самите тухли са като тези от западното крило – дебели 3 см и с квадратна форма със страна от 0,29 м. Очевидно става въпрос за една и съща продукция, вложена едновременно и еднотипно в подовите настилки от помещенията в комплекса. Пасажите от въпросната настилка са подредени в правилни редове по надлъжната ос на постройката (изток – запад). В североизточния ъгъл на помещението,

Обр. 2. Затворен архитектурен комплекс при църква № 4 на Трапезица

Fig. 2. An enclosed architectural complex near church No. 4 at Trapezitsa

Обр. 3. Западно крило на комплекса

Fig. 3. The western wing of the complex

Обр. 4. Северно крило на комплекса – трапезария

Fig. 4. The northern wing of the complex – the dining hall

в специално гнездо в тухления под е поставено керамично гърне, така че устието му равни с нивото на тухления под. Дълбочината на гнездото е 0,30 м, а диаметърът на устието на съда е 0,15 м.

Като съществен елемент в оформлението на интериора на трапезарията са две съоръжения със сходна функция – битова пещ и отоплително съоръжение. Битовата пещ е запазена само в основата на съоръжението. Височината ѝ е 0,15 м спрямо нивото на тухления под. Самата основа е от отухлена до червено глина, в резултат на многократно опалване. Съоръжението е допряно до вътрешното лице на северния зид. Пещта е със запазена форма на полукръг. Отоплителното съоръжение е с елипсовидна форма. Състои се от отухлена глина, примесена с фрагменти от тухли. Откъм западната и северната му страни са поставени вертикално тухли и каменни плочи. Те ограничават околовръстния тухлен венец около съоръжението, оформен с фрагментирани тухли. Ширината на венеца е 0,55 м. Размерите на съоръжението са: изток – запад – 1,75 м; север – юг – 1,20 м. Съоръжението опира до вътрешното лице на северния зид чрез тухления си пояс.

Новоразкритият ансамбъл при църква № 4 е съществено допълнение към градоустройствената картина в сектор Източен. Сам по себе си той не е неочаквано откритие при досегашните резултати в участъка, предвид комуникационната схема в сектора и не на последно място пълното отсъствие на жилищно строителство, организирано в голям столичен квартал със съпътстващи структури, производствени и търговски постройки, некрополи и т. н. В този смисъл тук се оформя градска среда единствено с граничещи един с друг големи затворени ансамбли, обитавани от представители на видната столична аристокрация (Робов 2019, 407 – 416). Пряк е достъпът до гражданския комплекс при църква № 3, с широка алея, която непосредствено отвежда до основната вътрешна комуникация в крепостта, между нейните северна и южна порти. Вероятно по идентичен начин е бил организиран и достъпът до комплекса при църква № 4. Плановите решения, размерите и най-вече оформлението на крилата показват различното им функционално предназначение и несъмнено обитаване от високопоставени персони с различен статус в столичната йерархия – светски или църковни дейци.

В този смисъл, напълно естествено и двата комплекса престават да функционират с падането на Търново в края на XIV в.

През сезона са намерени общо 101 монети, 87 от които са в хронологичната рамка от 30-те години на XIII до края на XIV в. Десет са неопределените екземпляри. Две монети са от времето преди XII в., а други две – след падането на Търново.

Като цяло нумизматична картина потвърждава досегашните изводи за хронологичната последователност в проучвания участък и в целия източен сектор на крепостта. Концентрацията на нумизматичния материал в участъка е повече от двойно по-ниска от тази в съседните участъци – западно от новооткрития комплекс върху същата тераса в сектора, както и при проучването на гражданския ансамбъл при църква № 3. Тук нещата трябва вероятно да се свържат с конкретното функционално предназначение на ансамбъла и статута на неговите обитатели в продължение на почти целия период на Търновското царство.

Извън монетите, инвентираните през сезона находки са общо 31. Сред тях са: масивна бронзова тока от конска амуниция с позлата, антропоморфна тока с позлата, медни и бронзови апликации, някои от които богато орнаментирани с растителни композиции, цялостно запазен железен ключ от масивен катинар, масивен орнаментиран бронзов крак, вероятно от свещник, оловни пломби, елементи от масивни медни съдове, сребърни сферични копчета, графити върху керамични фрагменти, колани токи, бронзов пръстен, керамичен пул за игра и др.

Литература

Робов 2016a: М. Робов. Некрополът при църква № 3 на Трапезица. – В: Проф. д-р Борис Борисов. Ученици и приятели. ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и българската археология, II. Велико Търново, 2016, 741 – 750.

Робов 2016b: М. Робов. Новооткрит комплекс в североизточния сектор на Трапезица. – Годишник на Националния археологически музей 13, 2016, 141 – 151.

Робов 2019: М. Робов. Костен архиерейски жезъл от затворения комплекс при църква № 3 на Трапезица. – Търновска книжовна школа 11, 2019, 407 – 416.

Робов 2020: М. Робов. Обработката на желязо в ранните десетилетия на столична Трапезица. – В: НВУ „Васил Левски“. Сборник доклади от годишна университетска научна конференция, 1. Велико Търново, 2020, 132 – 152.

A NEWLY DISCOVERED ENCLOSED REPRESENTATIVE COMPLEX NEAR CHURCH NO. 4 IN SECTOR "EAST" OF THE TRAPEZITSA MEDIEVAL TOWN, MIDDLE OF 13TH – END OF 14TH C.

Mirko Robov

Summary

The excavated site is situated on three adjacent terraces, on the southernmost of which a large architectural complex is discovered, encompassing an area of 900 m^2. It was constructed during the first half of the 13th c. and existed until the fall of Tarnovo at the end of the 14th c.

Two wings of the complex are discovered. The western one is a chain building. The inner walls are plastered, and the floors are covered with brick pavements. The northern wing, which we interpret as a dining hall, is constructed in a similar manner. A large household oven is uncovered, as well as an elliptical heating facility / fireplace.

The discovery of this complex contributes to the understanding of the urban planning in this sector. No traces of residential buildings, production and commercial structures, necropoleis, etc. were identified here. In this context, an urban environment was formed here, consisting only of large, enclosed ensembles, bordering one with another and inhabited by representatives of the eminent aristocracy of the capital.

Mirko Robov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, mrobov@abv.bg

№ 10. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕКТОР ЮЖЕН" ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Деян Рабовянов, Венко Иванов

През 2020 г. продължиха археологическите проучвания в Южния сектор на Трапезица. Те се осъществиха по договор между НАИМ – БАН и МК.[1] Основна задача се явяваше допроучването на частите от обекта, чието проучване започна през 2019 г. Друга задача бе да се изследват кв. CXXXIII$_{11, 15}$, CXLVII$_3$, между сградата на север от площада пред ЮЗ порта (обозначена като жилище № 18), улицата С – Ю и западната част на жилище № 15.

И през 2020 г. продължи изследването на некропола на църква № 22. Основните дейности се осъществиха в кв. CXLVIII$_1$ и CXXXIV$_{13}$, като целта бе цялостно проучване на пространството на север от притвора и наблюдение върху стратиграфската картина тук. Проучи се западният ограден зид на некропола и пластът зад него. Наблюденията тук и на запад по трасето на улицата С – Ю потвърдиха, че оградният зид е по-късен от ранната настилка на тази улица и я възсяда. Същевременно строежът му е предшествал насипването на късната настилка. Всичко насочва към строеж на зида и насипване на късната настилка на улицата в 70^{те} години на XIV в. Трябва да се отбележи разрушеното състояние на този зид и наличието на керамика, носеща белезите на ранния османски период около него, което насочва, че той е разрушен именно в началото на XV в. Паралелно с изчерпването на пластовете се проучиха и 23 гроба. Общо от некропола около църква № 22 през 2020 г. се проучиха 17 първични гроба и шест с вторично положени кости. Сред тях се откроява гроб № 131 на жена, с останки от сърмен текстил на главата и две златни обеци. Пет от проучените гробове със сигурност могат да се отнесат към некропола, предшестващ строежа на църква № 22.

В южната част на изследваната площ се допроучиха започнатите през 2019 г. кв. CXLVII$_{11, 15}$,

[1] Работният екип включваше доц. д-р Д. Рабовянов – ръководител, докторанта на НАИМ – БАН В. Иванов – зам.-ръководител, ас. П. Дойчев и студентите И. Иванов, С. Анастасова, А. Цветанов, С. Оливерова и П. Кильовски. Геодезичното заснемане се осъществи от инж. И. Григоров, аерофотозаснемането от доц. Г. Христов от РУ. Нумизматичният материал бе определен от гл. ас. д-р С. Михайлов, а човешкият костен материал – от гл. ас. д-р Н. Атанасова. Консервацията на находките от метал бе направена от Р. Караманова-Златкова от НАИМ – БАН, а на керамичните съдове – от А. Евстатиева от РИМ – София.

Обр. 1. План на средновековния град Трапезица с проучените през 2020 г. части от Южния сектор

Fig. 1. Plan of the medieval town Trapezitsa with a highlight on the parts of the Southern sector excavated in 2020

обхващащи северната половина на жилище № 16. Бяха изчерпани пластът на запълнителя, плочниковият под и насипът под него. Установи се, че жилище № 16 е най-рано от края на XIV в. с просъществуване в първите три десетилетия на XV в. Под жилище № 16 се проучиха ями № 171 и 176 и дупки от дървени стълбове, които най-общо могат да се отнесат към средата / втората половина на XIV в. На тяхното ниво и под тях се проучиха яма № 172 от края на XIII – първа половина на XIV в., ямата-хранилище № 175 от XIII в. и дупки за дървени стълбове от лека постройка, вероятно свързани с нея. Към РЖЕ се отнася една пещ. Въпреки наличните материали структури, от късноя халколит и преходния период не бяха регистрирани.

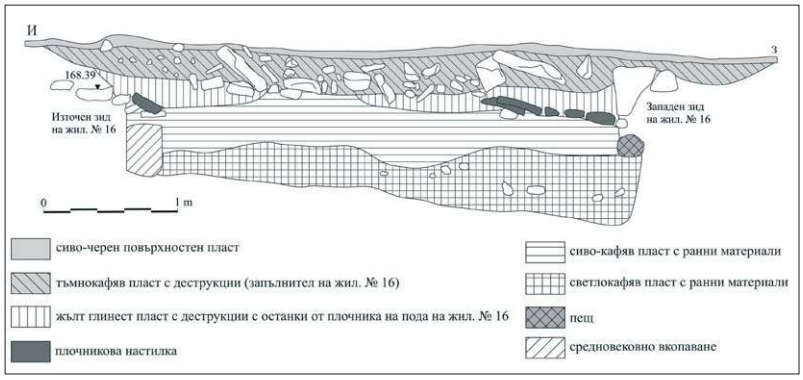

Обр. 2. План на проучваната СЗ част от Южния сектор на Трапезица

Fig. 2. Plan of excavations in NW part of Southern sector of Trapezitsa

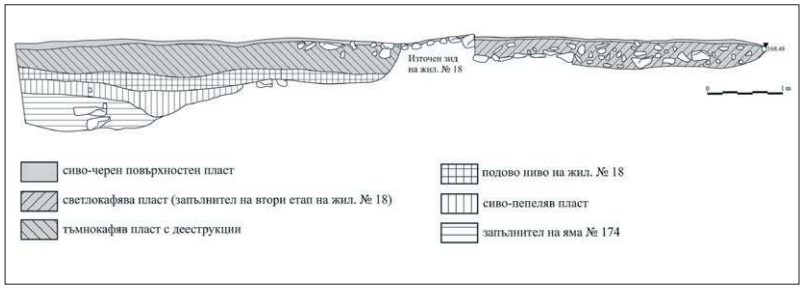
На север от жилище № 16, отвъд улицата И – З, разширяваща се в площад пред ЮЗ порта, се проучи изцяло ЮИ ъгъл на жилище № 18 и частично пространството на юг от него до сградата, долепена до крепостното стълбище на запад от портата. Под жилище № 18 бяха регистрирани разрушена пещ, пласт и яма № 174 от РЖЕ. Самото жилище, заедно със зиданата камера-изба в ЮИ му ъгъл, е било изградено и ползвано между 30^те^ и 70^те^ години на XIV в. Камерата е правоъгълна, с вътрешни размери 2,00 × 1,05 м, с височина на зидовете 0,70 м. Оформена е от дебели 0,20 м еднолицеви зидове от преизползвани фрагменти от тухли и керемиди, споени с жълта глина. Интересно е оформянето на източната фасада на сградата, където между два издаващи се зида, които може да са носели изнесена част от етажа отгоре, има настилка от плочи. Със средата на XIV в. е свързано и хоросановото бъркало на юг от жилище № 18, имащо отношение към строежа на крепостното стълбище. След 70^те^ години XIV в. сградата претърпява частично разрушение и ремонт. При тази реконструкция камерата е засипана, а подът от плочи изваден и повдигнат с насип, който изцяло я покрива. По-вероятно през този период сградата не е запазила анекса с плочи пред източната си фасада. В този си вид жилището е функционирало и в началните десетилетия на XV в. От този втори период е и подобното на настилка поле от деструкции южно от жилище № 18 в кв. $CXLVII_5$.

Сред основните задачи бе и проучването на три нови квадрата – $CXLVII_3$, $CXXXIII_{11, 15}$, на север от жилище № 18. Проучването тук разкри сложна стратиграфска картина с множество структури. В средата на това пространство се проучи нова сграда, построена и използвана между края на XIV и

Обр. 3. Южен стратиграфски профил на кв. CXLVII$_{15, 16}$

Fig. 3. South stratigraphic profile in sq. CXLVII$_{15, 16}$

Обр. 4. Северен стратиграфски профил на кв. CXLVII$_{6, 7}$

Fig. 4. North stratigraphic profile in sq. CXLVII$_{6, 7}$

30^те^ години на XV в. Тя бе озозначена като жилище № 19 и интересното при нея е устройството на пода. Високата източна половина е на материковата скала, а по-голямата западна, където скалата е на по-ниско ниво, е била покрита с дървен под – следите от хоризонталните греди за пода се откриха във вид на гнезда върху ръба на скалата.

Едновременно със сградата, на север и юг от нея – в посока на жилища № 18 и 21, са били оформени дворове между сградите, оградени със зидове към главната улица С – Ю. Смяташе се, че северният от тези зидове е източен на жилище № 15. Всъщност с тази сграда са свързани къс участък от зид на по-ниско ниво на изток от него и т. нар. „преграден зид И – З“, нарушен от ЮИ ъгъл на жилище № 19. Жилище № 15 е по-късно от полувкопаното жилище № 17 и по-ранно от жилище № 19 и преградните зидове до улицата С – Ю, т. е. е функционирало между 30^те^ и 70^те^ години на XIV в. Тук е мястото да се отбележи, че т. нар. „преграден зид И – З“ е успореден на С стена на жилище № 18 на юг от него. От жилище № 15 няма запазени нива. Наред с това в неговото пространство в период от средата до 70^те^ години на XIV в. са изкопани ями № 161А, 180 и 183. В периода на първата половина до 70^те^ години на XIV в. могат да се отнесат яма № 182 и пещта в кв. CXXXIII$_{11.}$

Към първите две до три десетилетия на XIV в. трябва да се отнесат жилище № 17 и яма № 161Б, а наред с тях и ями № 168 и 186 и гробове № 157 и 162. Сред тези структури изпъква яма № 161Б, която е била част от устройството на жилище № 17, в която се откриха голямо количество материали от ВБЦ и много находки и монети. Към първите десетилетия на XIV в. се отнасят и следите от дървена постройка – линията от пет дупки за дървени стълбове на север от жилище № 18. Тя е предшествала масивното застрояване на района след 30^те^ години на века.

Т. нар. „вкопано помещение“ е под ЮИ ъгъл на жилище № 19. То е врязано в скалата и пласта над нея на дълбочина 0,50 – 0,90 м. Има неправилна четириъгълна форма и размери 3,55 × 3,10 м. Датировката му в рамките на XIII в. търпи прецизиране.

Наред с описаните три квадрата на запад и север от тях се отвориха за проучване три нови – CXXXIII$_{6, 7, 10}$. Там се разкриха жилище № 20 на юг и № 21 на север, а между тях и продължението на „двора“ между жилища № 19 и 21. По-значими са резултатите в жилище № 20, на което на дълбочина 0,80 м се достигна подовото ниво с останките от отоплително съоръжение в СИ ъгъл на северното му помещение. Разкритите участъци от зидовете му са със запазена височина до 0,70 м над пода. Изградени са от полуобработени плочести и ломени камъни, споени с кал. На този етап жилище № 20 може да се отнесе към втората половина на XIV в. То е по-ранно от долепеното до И му стена жилище № 19. Жилище № 21 на север вероятно е със сходна датировка, като и двете са използвани в началото на XV в.

През 2020 г. се решиха проблемите на стратиграфията и хронологията в сондажа на североизток от църква № 22, обхващащ кв. CXXXV$_{10, 14}$. С изключение на малка част от пласта върху скалата той може да се смята за проучен. Най-късна се явява т. нар. „късна сграда“ – голяма постройка с поне две помещения и дълга ос СЗ – ЮИ. Тя е построена и функционирала през последните три десетилетия на XIV в. С нея е свързана и голямата яма за съхранение № 170 в източното ѝ помещение, която в

края на използването ѝ е превърната в боклучна. „Късната сграда“ е следвала плана и частично преизползвала основите на предхождащата я „ранна сграда“, за която може да се предложи датировка между 30^те^ и 70^те^ години на XIV в. Между двете сгради като позиция и хронология попадат ями № 173А и Б от втората половина на XIV в.

Обр. 5. Аерофотография на проучваната част от Южния сектор (снимка Г. Христов)

Fig. 5. Aero photography of the excavated part of the Southern sector of Trapezitsa (photo G. Hristov)

Под т. нар. „ранна сграда“ се проучиха пет ями. От тях № 177, 178, 179, 185 са най-общо от първата половина на XIV в., а № 184 – от края на XIII – началото на XIV в. Трябва да се отбележи, че яма № 179 е нарушена от дупка за дървен стълб, която заедно с две други оформя прав ъгъл и е индикатор за наличието на лека постройка с дървен скелет, предшестваща ранната сграда и по-късна от яма № 179, с датировка в рамките на първата половина на XIV в. Други две ями – № 177 и 178, пък пресичат останките от най-ранната структура в кв. CXXXV$_{14}$. Това вероятно е била лека постройка от първата половина до след средата на XIII в. От нея бяха запазени няколко каменни плочи със стеничка и ниво от жълта глина.

Картината в проучваните части на обекта допълни резултатите от предходните години. Наред с това трябва да се отбележат два нови момента. Това са наличието на данни за обитаване в района около ЮЗ порта в първите три десетилетия на XV в. Това е сигурно свидетелство, че поне малка част от Трапезица е обитавана през началните десетилетия от османския период, въпреки като цяло масовото напускане на крепостта. Стратиграфският сондаж на североизток от църква № 22 показа, че на „втората тераса“ в южната част на Трапезица е налице същото сложно обитаване през ВБЦ.

По време на проучванията през 2020 г. се осъществи цялостна консервация на църква № 22 и се рехабилитираха по-стари части от обекта, а предвидените за допроучване участъци бяха зазимени.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF “MEDIEVAL TOWN TRAPEZITSA – SECTION SOUTH” SITE IN VELIKO TARNOVO

Deyan Rabovyanov, Venko Ivanov

Summary

The archaeological excavations in 2020 complemented the picture in the southern part of Trapezitsa. The western wall of the necropolis of church No. 22 is later than the early pavement of this street and sits on it. Its construction and the laying of the late pavement occurs in the 70s of the 14th c.

To the north of the partially surveyed dwelling No. 16 from the beginning of the 15th c., part of a dwelling No. 18 was excavated. It was built between the 30s and 70s of the 14th c. After the 70s of 14th c. the building underwent partial demolition, followed by repairs in order to be used in the beginning of the 15th c. North of the building in grid squares CXLVII$_3$, CXXXIII$_{11, 15}$ and CXXXIII$_{6, 7, 10}$ a complex stratigraphic picture was revealed, with many structures from the 13th – 14th c., including dwellings used in the beginning of the 15th c.

The stratigraphy of the trench to the northeast of church No. 22 in CXXXV$_{10, 14}$ was also clarified. The latest is the so-called “Late building”. It was used during the last three decades of the 14th c. The Late building followed the plan and partially reused the foundations of its predecessor, the “Early building”, inhabited between the 30s and 70s of the 14th c. Between and under these two buildings many pits and other light facilities dated from the 13th to the 14th c. were discovered.

The picture in the studied parts of the site complemented the results of previous campaigns. In addition, two new points should be noted. These evidence of the habitation in the area around the SW gate in the first three decades of the 15th c. despite the organized abandonment of the fortress. Also, the stratigraphic trench NE of church No. 22 showed that on the "second terrace" in the S part of Trapezitsa there is the same complex and multi-period inhabitation during the time of the Second Bulgarian Kingdom.

Deyan Rabovyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, rabovyanov@gmail.com
Venko Ivanov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, venko_4@abv.bg

№ 11. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЦЪРКВА И БАНЯ, ЮЖНО ОТ МАНАСТИРА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ", ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Пламен Караилиев, Диана Косева

Обектът „Църква и баня" е разположен в южния външен двор на манастира „Св. 40 мъченици". Разкопките тук се водят без прекъсване от 12 години. Те са в синхрон с програмата на община Велико Търново за превръщане на крайречната ивица на р. Янтра в туристическа пешеходна зона. Проучванията тук се явяват продължение на разкопките от юг на комплекса при манастира Великата лавра.

През 2020 г. основна задача беше разкриването на терена пред апсидата на църквата, т. е. под самото асфалтово платно, където, при ремонта на пътя през 2019 г., участъкът е подготвен за археологическо проучване.

Друг акцент се явяват запазените на място стенописи в олтарната част, които допълват представата за живописта на тази църква (Косева-Тотева 2016, 139 – 143). През изминалия сезон се извърши цялостно почистване, китване и бордиране на стенописния цокъл, тъй като при разкриването на стенописите, затиснати от кожуха на банята, се наблюдаваха нарушения на спойката между живописната мазилка и каменния зид на източната стена и усилията бяха насочени към укрепване на живописта на място, но поради напредването на есента китването и бордирането на стенописите беше отложено за този сезон. Установи се, че живописният цокъл, представящ драперия, обхваща цялата апсида, като достига до източните пиластри в наоса. От там цокълът сменя своята декоративна програма и представлява имитация на мраморна облицовка *opus sectile*. В южния край на апсидата на църквата, над цокълната драперия, личат следи от украсата на епископска мантия с широки вертикални ивици на участник в композицията „Поклонение на жертвата".

Целта на археологическите разкопки през 2020 г. е завършването на проучванията на църквата и некропола преди всичко от изток и североизток. Разкопките бяха планирани след срутването на асфалтовия път и наложилия се сериозен ремонт на защитното покритие на църквата през предходната година. Това доведе до тяхното провеждане след поставянето на пилотите на пътя една година по-късно. Така изключително много се стесни от изток обсегът на първоначално предвидените изкопни работи, които трябваше да обхващат пространството на 3 м източно от апсидата на църквата. Тук очаквахме да разкрием гробове от средновековния некропол. В случая се оказа обаче, че е възможно да изкопаем с миньорски способ не повече от площ с ширина 1,50 м пред източната стена на църквата.

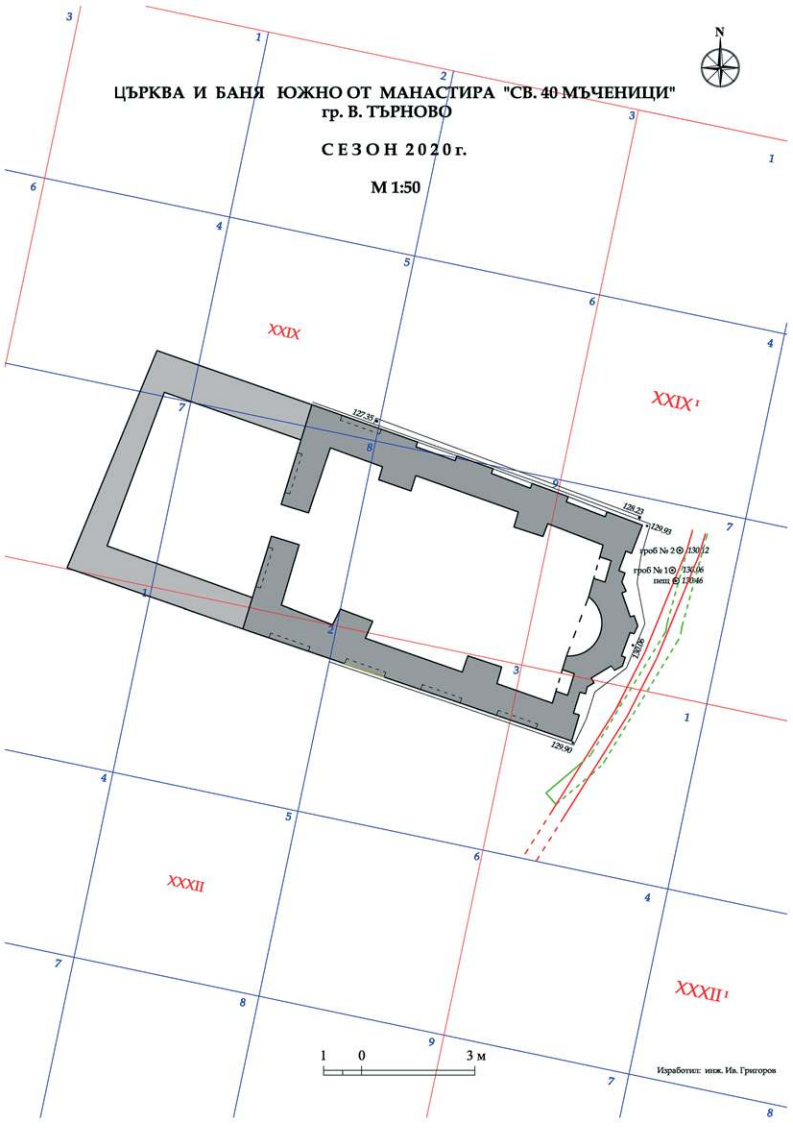
Наред с това възникна необходимостта от демонтаж на големи каменни плочи, надвиснали заплашително в шкарпа зад северния ъгъл на църквата, използвани за надгробия през XIX в. Апсидната част на църквата, както се вижда, е запазена в оригинал на височина почти 4 м с основите. Трудно и опасно е дори да мислим, че пред апсидата можем да достигнем на широк периметър средновековното ходово ниво. Необходим е специален проект, при който да се осигури конструкция за безопасна работа в прохода под пътя, ако се мисли за цялостно експониране на обекта.

От изключителна важност за изясняване ситуацията на проучвания участък и връзката му с по-рано открити обекти се оказаха двете новоразкрити подпорни стени на изток от църквата. Тези стени, както и връзката и съотнасянето им към цялостния профил по протежение на юг от църквата,

до голяма степен са определящи за изясняване на хронологията на разкритите архитектурни, жилищни и производствени структури в проучвания сектор, както и за определяне на цялостната градоустройствена ситуация в квартала в западното подножие на крепостта на Царевец. Резултатите от проучванията в тази част на средновековния град дават отговори на редица дискусионни въпроси, засягащи урбанизационните проблеми, стоящи от години пред проучвателите на старата столица.

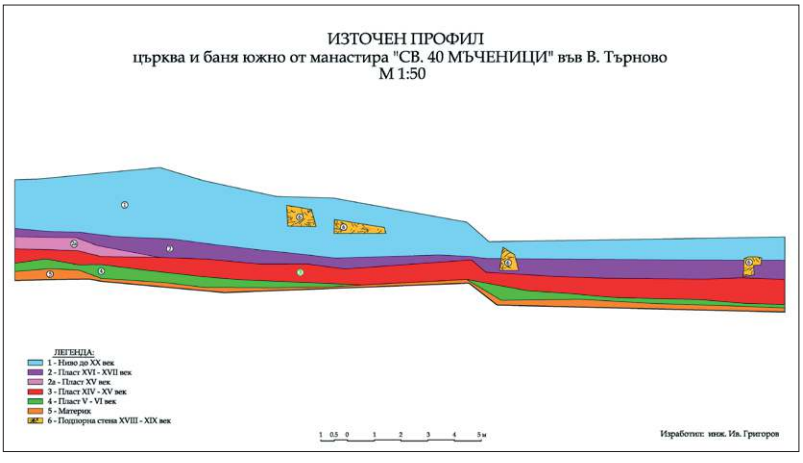
В този контекст новите разкопки внесоха известен коректив в досегашната хронология на обекта. Разкритата по-ранна подпорна стена, издигната синхронно с банята, е изградена от едри, добре оформени камъни с хоросанова спойка. Тя е фундирана приблизително 0,30 м и е отдалечена на 1 – 1,20 м от източните рамене на църквата. Височината на стената в сегашния ѝ вид е 0,90 м, като видимата ѝ част е била 0,60 м във времето, когато е функционирала банята. От тази стена разкрихме три сектора, които ограждат от изток и юг банята. Непосредствено на изток от апсидата двата сектора на стената правят чрез фуга чупка в посока изток. По същия начин, но без фуга, посоката на стената е променена с чупка в североизток – югоизток, като заобикаля банята от юг. При изграждането си тази стена вероятно е разрушила част от средновековния некропол, който се е развивал на изток от църквата. За това свидетелстват гробове № 1 и 2, които открихме на север от северното рамо на църквата.

Външната източна стена на църквата под линията на бордюра няма лице (т. е. това са основи). Подредбата на камъните създава впечатление, че зидът е оформен като подпорен, към което ни насочва и средновековният терен, който не е бил по-висок от долния край на бордюра. Вероятно в западна посока средновековният терен постепенно се е спускал към крепостната стена. Тази ситуация се вижда добре при основата на северната стена на църквата, където

Обр. 1. План на църквата южно от манастира „Св. 40 мъченици“

Fig. 1. Plan of the church south of the monastery “St. 40 holy martyrs”

Обр. 2. Профилът на обекта от юг

Fig. 2. The south profile of the site

Обр. 3. Участъкът с новооткритите подпорни зидове пред източната стена на църквата (поглед от север и юг)

Fig. 3. The section with the newly discovered retaining walls in front of the eastern wall of the church (view from north and south)

Обр. 4. Вътрешността на църквата (поглед от югоизток и запад)

Fig. 4. The interior of the church (view from south-east and west)

разкрихме същия банкет, но вече поставен до най-долния ред камъни. Това показва, че основите на църквата от изток са вкопани с близо 1 м в склона, за да бъде преодоляна денивелацията.

Втората, съвсем късна стена, изпълнена на кал, не е съобразена със стената с хоросанова спойка. Тя върви в права линия и затваря централната и южната чупка на стената на хоросан, като при централната, лицето ѝ е в посока запад, с височина 0,30 м. На юг части от тази стена може да бъдат проследени почти до края на ранновизантийското укрепление.

В резултат на направените проучвания разчитането на стратиграфския профил на обекта има следния вид:

1. Ранен пласт (V – VI в.);
2. Средновековен пласт: църква от XIV в. и некропол, от който са проучени два гроба;
3. Работилници с пещи (XIV – XV в.);
4. Баня (края на XV – XVI в. ?) и подпорна стена на хоросан (XVI в.?);
5. Следстоличен християнски некропол към църквата „Св. 40 мъченици“ (XVI – XVII в.);
6. Жилищни ями (XVII – XVIII в.?);
7. Подпорна стена (XVIII – XIX в.).

Сред откритите над 50 находки се открояват нови монети от колективната находка сребърни грошове на Иван Александър с Михаил Асен, разкрита през миналата година, както и няколко блюда със зооморфна украса, изпълнени в сграфито техника (Тотев, Караилиев, Косева 2020, 1138 – 1143). Бъдещите проучвания е необходимо да продължат на север от църквата, в южния двор на църквата „Св. 40 мъченици“. Едва тогава ще може със сигурност да се разбере дали новоразкритата църква е играла ролята на крипта на манастира Великата лавра.

Археологическите разкопки в южната част на комплекса при църквата „Св. 40 мъченици“ предоставят непрекъснат поток от нова информация за градоустройството, хронологията и периодизацията за предстоличния, столичния и следстоличния периоди в развитието на Търново.

Обр. 5. Глазирани и сграфито съдове, открити пред източната фасада на църквата

Fig. 5. Glazed and sgraffito vessels found in front of the eastern facade of the church

Литература

Косева-Тотева 2016: Д. Косева-Тотева. Стенописи от археологическите разкопки на средновековната българска столица Търново. Велико Търново, 2016, 139 – 143.

Тотев, Караилиев, Косева 2020: К. Тотев, П. Караилиев, Д. Косева. Археологически проучвания на обект „Църква и баня, южно от манастира „Св. 40 мъченици“, Велико Търново. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1138 – 1143.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF "CHURCH AND BATH SOUTH OF THE MONASTERY OF THE HOLY FORTY MARTYRS" SITE, VELIKO TARNOVO

Konstantin Totev, Plamen Karailiev, Diana Koseva

Summary

Archaeological excavations in the southern part of the complex near the church "Holy Forty Martyrs" in 2020 provided new information about the urban planning, chronology and periodization for the pre-capital, capital and post-capital periods in the development of Tarnovo. As a result of the research, the interpretation of the stratigraphy of the site is established as follows:

1. An early layer, dated in 5th – 6th c.; 2. A medieval layer from 14th c. – church and necropolis from which two graves have been studied; 3. Workshops with furnaces, dated in 14th – 15th c.; 4. A bath probably from the late 15th – 16th c., and retaining wall bound with mortar around 16th c.; 5. A post-capital Christian necropolis that functioned with the church "Holy Forty Martyrs", 16th – 17th c.; 6. Residential pits, probably from the 17th – 18th c.; 7. A retaining wall, dated to the 18th – 19th c.

Among the more than fifty finds from the 2020 campaign, new coins, part of the collective find of silver coins of Ivan Alexander with Mikhail Asen stand out, as well as several dishes with zoomorphic decoration in sgraffito technique. Future researches need to be carried out north of the church, in the southern courtyard of the "Holy Forty Martyrs" church. Only thereafter it will be possible for us to know with certainty whether the newly discovered church played the role of a crypt for the Great Laura Monastery.

Konstantin Totev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, konstantin_totev@abv.bg
Plamen Karailiev, Museum of Archaeology – Radnevo, 2A Alexander Stamboliiski Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg
Diana Koseva, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo 6 Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, diana_toteva@abv.bg

№ 12. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „УСПЕНИЕ НА СВ. БОГОРОДИЦА", РАННОВИЗАНТИЙСКА БАЗИЛИКА И ТРАКИЙСКИ НЕКРОПОЛ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Хитко Вачев, Илиян Петракиев

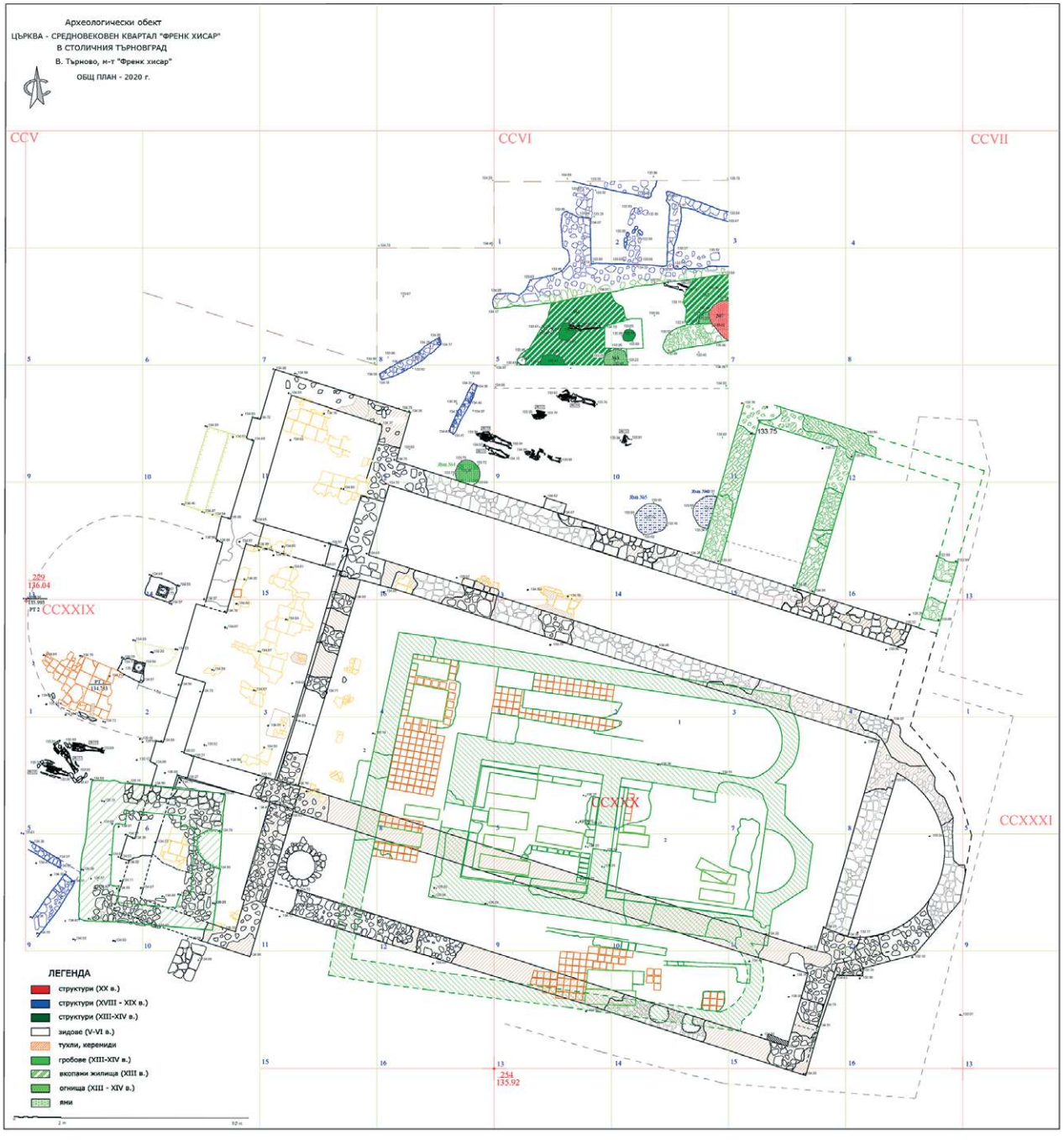
Обектът е разположен в средновековния квартал „Френк хисар", в поземлен имот с идентификатор 10447.155.22 по кадастралната карта на гр. Велико Търново. През 2020 г. проучванията се проведоха за седми археологически сезон.

Теренната работа е съсредоточеня в квадрати CCVI 1, CCVI 2, CCVI 5, CCVI 6, CCVI 9, CCVI 10, CCV 8, CCXXIX 5, CCXXIX 12, намиращи се в западната, северната и южната част на обекта (обр. 1). Констатира се, че проучваната площ е покрита със съвременен насип, чиято дебелина варира в границите 1,2 – 1,6 м (обр. 2).

Некропол**.** Северен сектор. Продължава проучването на некропола, разположен северно от средновековната църква. В квадрати CCVI 5, CCVI 9, CCVI 10 са разкрити осем гроба. В гробове № 131 и 134 покойниците са погребани в ковчези. За наличието им се съди по откритите железни гвоздеи, посредством които са били прихванати страниците. Гвоздеите са изработени чрез коване, главите са четириъгълни, дължината им е 8 – 10 см.

Покойниците в останалите шест гроба са погребани в обикновени гробни ями. Те са с правоъгълна форма, без следи от специално оформление. Ямата на гроб № 130 е оформена с фрагменти от ранновизантийски керамични плочи и камъни от изток и юг.

Погребенията са извършени в съответствие с християнския погребален обред, според който мъртвото тяло е положено по гръб, ориентирано в посока запад – изток. В гробове № 130, 134 и 135 черепът е положен върху тила. В гроб № 130 черепът е извит към лявото рамо, а в гроб № 135 той е

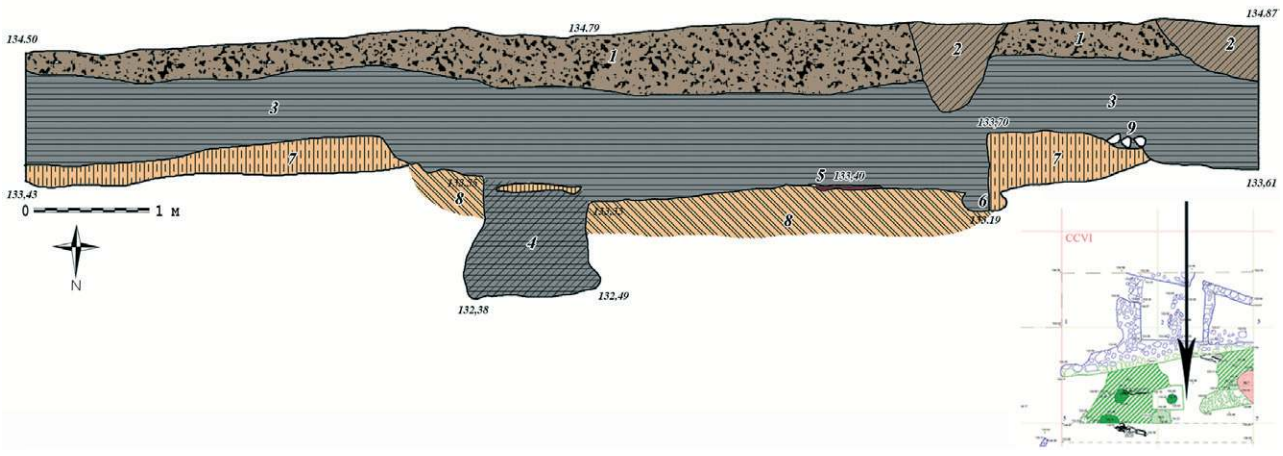
Обр. 1. План на проучвания обект

Fig. 1. General plan of the studied site

извит към лявото рамо. Няма данни, които да сочат, че това е някаква ритуална практика, а по-скоро става дума за постсмъртни разместванията, породени от денивелацията на терена. В останалите гробове няма данни за положението на черепа поради изтляването или унищожаването му вследствие на съвременни регулативни мероприятия.

Констатират се разнообразни положения на ръцете. В гробове № 130, 133 те са поставени върху долната част на коремната област. В гроб № 135 едната ръка е поставена върху гърдите, а за другата няма данни. В гроб № 134 дясната ръка е върху гърдите, а лявата в долната част на коремната област. В останалите гробове няма данни за положението на горните крайници поради унищожаването им вследствие на съвременни регулативни мероприятия.

В гробове № 129, 130, 131, 133, 134, 139 долните крайници на погребаните са изпънати. Няма данни за положението им в гробове № 132, 135 поради липсата им.

*Обр. 2. Стратиграфски профил – северен сектор***:** *1. Съвременен пласт; 2. Съвременни боклучни ями 3. Сив подравнителен пласт (XIII – нач. на XIV в.); 4. Яма № 3 (XIII – нач. на XIV в.); 5. Огнище, вкопано жилище №1 (XIII в.); 7. Стерилен пласт; 8. Подово ниво на вкопано жилище №1 (XIII в.); 9. Камък*

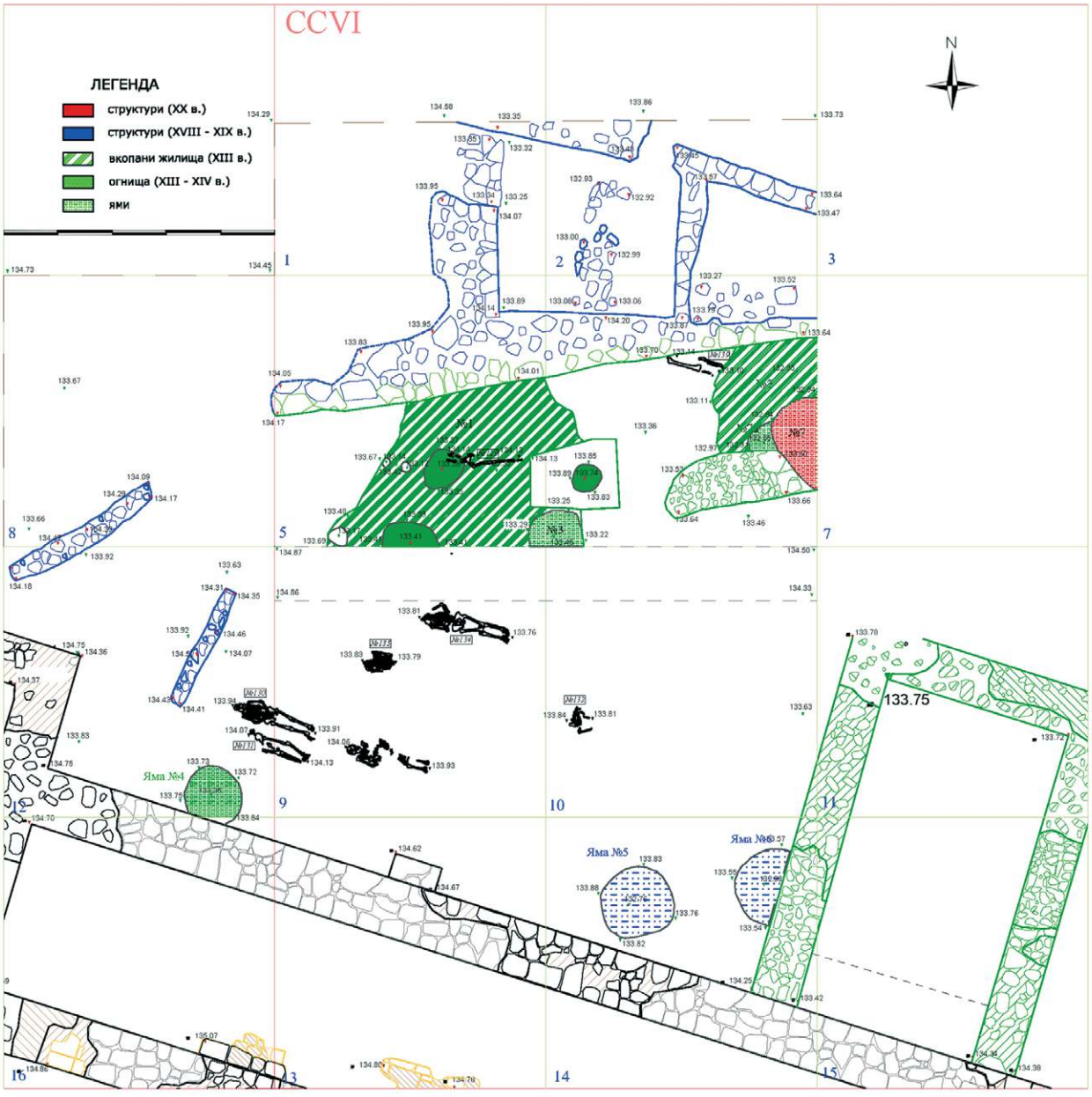
Fig. 2. North sector – stratigraphic profile: 1. Layer from recent times; 2. Garbage pits from recent times; 3. Grey leveling layer (13th – beginning of 14th c.); 4. Pit No. 3 (13th – beginning of 14th c.); 5. A hearth and dug-out No. 1, 13th c.; 7. Sterile ground; 8. Floor level of dug-out No. 1, 13th c.; 9. A stone

Наличие на гробен инвентар е установено в няколко гроба. Върху черепа и гръдния кош на погребания индивид в гроб № 131 има отпечатък от сърмен текстил, който е напълно деструктирал. Върху таза се откри малко бронзово копче, а под него – силно орязана монета. Върху горната част на скелета в гроб № 133 се откриха две сферични бронзови копчета. Върху дясната лакътна кост на погребания в гроб № 134 е поставен фрагмент от сграфито паница, а под мандибулата се откри бронзово копче.

Стратиграфската картина на некропола, установена през настоящия и миналите археологически сезони, дава основание да считаме, че разкритите гробовете са от периода – XIII до 30-те години на XIV в.

В Северния сектор (обр. 3), квадрат CCVI 5, е проучена частично жилищна структура № 1. Тя е ориентирана в посока югозапад – североизток и има дължина 2,80 м и ширина 5,40 м. От североизток структурата е прорязана от зид на калова спойка с дължина 9,70 м и ширина 0,90 – 1,30 м. На този етап на проучване смятаме, че този зид представлява субструкцията на оградната стена на комплекса. Разкрито е южното му лице. За основа са използвани едри камъни с размери средно 0,55 × 0,70 м, над които следват редове от средни по големина камъни с размери 0,30 × 0,40 м. Спойката е калова. Южната част на жилище № 1 остава непроучена поради факта, че попада в контролния профил ориентиран в посока изток – запад. До северозападната стена на жилище № 1, от вътрешната ѝ страна бяха разкрити три дупки от колове. Двете от тях са с диаметър 0,18 – 0,20 м, а дълбочината на вкопаване е 0,30 м. Третата дупка се намира в югозападната част на жилището, има диаметър 0,40 м и дълбочина 0,45 м. Допускаме, че в нея е бил поставен дървен стълб, играещ ключова роля в носещата конструкция. Установената дълбочина на вкопаване на жилището спрямо терена е 0,40 м. В южната част на жилището бяха разкрити останки от огнище с размери 0,50 × 0,60 м, чиято южна част остава непроучена, тъй като попада в контролния профил. На 1,50 м североизточно от него бе разкрито второ огнище с размери 0,60 × 0,70 м. То лежи на 5 см по-ниско от подовото ниво, на което е локализирано огнище № 1 и в случая маркира по-ранно подово ниво. В непосредствена близост до профила бе частично проучена яма № 3. Тя има крушовидна форма, с диаметър при устието 0,90 м, в най-широката част е 1,20 м. Дълбочината ѝ е 0,85 м. Откритите в нея материали са от XIII в.

В квадрат CCVI 6, източно от жилище № 1 бе проучено частично вкопано жилище с пореден № 2. Размерите на разкопаната му площ са 1,50 × 1,90 м. От север то е ограничено от споменатия ограден зид, а източната му част попада в неразкопания терен. От запад то е оградено с необработени камъни. Дълбочината на вкопаване на жилището е 0,40 м. В източната му част е проучена яма № 7А. Тя е с неправилна форма и има приблизителен диаметър 0,65 м. Вътрешността на ямата е запълнена с пръст и материали, които най-общо се отнасят към първата половина на XIII в. Целостта на ямата е нарушена от съвременна боклучна яма № 7.

Обр. 3. Северен сектор – план

Fig. 3. North sector – layout

В квадрат CCVI 6, на 0,50 – 0,60 м над фиксираното подово ниво на жилище № 1 е регистрирано друго подово ниво, което принадлежи на жилище № 3. От него е запазено огнище с полукръгла форма, отворено на североизток. Диаметърът му е 0,65 м и е оградено с речни камъни и фрагменти от ранновизантийска строителна керамика.

В квадрат CCV 8 е проучено вкопаване в здравия терен, което вероятно принадлежи на жилищна структура № 4. Размерите му са 4,60 в посока изток – запад и 4,20 м в посока север – юг. Дълбочината на вкопаването е 0,25 м. Вътрешността е запълнена с подравнителен пласт с материали от XIII в.

В квадрати CCVI 1 и CCVI 2 след демонтиране на строителните останки от съвременната епоха бе проучена частично жилищна структура, за която бяха установени два основни периода на функционирането ѝ през османската епоха. Размерите на постройката са 3,30 м в посока изток – запад и 3,20 м в посока север – юг. Входът е оформен при северозападния ъгъл и има ширина 1,30 м. Жилищната структура е вкопана в земния насип, като денивелацията е преодоляна посредством стъпала, оформени от каменни плочи. Каменните стени са еднолицеви, спойката е калова. На този етап на проучване смятаме, че постройката е функционирала през XVIII – XIX в.

Обр. 4. Ранновизантийски гробове, VI в.

Fig. 4. Early Byzantine graves, 6th c.

Южен сектор. На дълбочина 0,70 м от нивото на околния терен в кв. CCXXIX 12 бе разкрит зид с дебелина 0,70 м и дължина 4,20 м. Ориентиран е в посока север – юг. Изграден е от средно големи камъни, а спойката е хоросанова. Запазената субструкция е с височина 0,15 – 0,28 м. На този етап на проучване смятаме, че той е изграден през XIV в.

Некропол. Западен сектор. Проучваната площ попада в квадрат CCXXIX 5. На повърхността на терена, на нивото на плочниковата настилка пред входа на базиликата бяха регистрирани два надгробни паметника. Те представляват необработени каменни плочи с дебелина 7 см и се издигат над терена на височина 0,20 м. При проучване на терена под тях бяха разкрити три гроба – № 136, 137, 138. Те са вкопани на различна дълбочина спрямо околния терен, без гробните ями да засягат целостта на погребаните индивиди. Най-ранното погребение е извършено в гроб № 138. Той е ориентиран в посока запад – изток. Гробната камера е оформена от западната си страна с керамична плоча с размери 0,34 × 0,34 м, фрагменти от строителна керамика и покривна керемида. Погребаният индивид е положен по гръб, черепът е извит към лявото рамо, горните крайници са покрай тялото, долните крайници са изпънати. Не е открит гробен инвентар. Гроб № 137 е ориентиран в посока северозапад – югоизток и лежи 0,25 м по-високо от гроб № 138. От запад гробната камера е оформена с керамична плоча с размери 0,34 × 0,34 м, а от изток посредством необработени камъни. Погребението е извършено в съответствие с християнския погребален обичай. Около черепа на погребания индивид се констатира наличие на златосърмен текстил. По тази причина черепът е пренесен в ЛКР на РИМ – Велико Търново, за извършване на микроскопски анализ. Гроб № 136 е ориентиран в посока запад – изток и лежи 0,30 м по-високо от гроб № 137. Погребаният индивид е положен в обикновена гробна яма без следи от специално оформление. Разкритият скелет лежи по гръб, горните крайници са покрай тялото, долните крайници са изпънати. В гроба не е открит погребален инвентар. На база стратиграфските наблюдения датировката на разкритите гробове се отнася към VI в. (обр. 4).

През 2020 г. в инвентарната книга на проучванията са вписани 125 находки.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL MONASTERY OF THE ASSUMPTION OF HOLY VIRGIN, AN EARLY BYZANTINE BASILICA AND A THRACIAN NECROPOLIS

Hitko Vachev, Iliyan Petrakiev

Summary

The site is situated in the Franc Hissar neighbourhood of the medieval capital Tarnovgrad. The excavations in 2020 were focused north, west and south of the medieval monastery church (fig. 1). The area that has been examined was below a recent days layer, whose thickness varied in the range of 1.2 – 1.6 m (fig. 2).

North of the church a necropolis was located, from which eight graves were unearthed. The burials were performed in the 13th c., according to Christian burial rite. Part of a fencing wall was unearthed north of the burial ground. It has an east – west orientation, a length of 9.70 m and a width of 0.70/1.30 m. It is made of rough stones, bound with mud, and is preserved at its substructure level. Four residential structures used during the 13th c. have been partly unearthed between the wall and the necropolis (fig. 3). They were dug into the ground at a depth of 0.20 – 0.40 m.

Only fireplaces and waste pits have been preserved to recent times. The buildings were destroyed in the 14th c. when the fencing wall of the complex was built. Three graves were discovered west of the entrance of the early Byzantine basilica. They were marked with rough stones at the ground level. The deceased were buried according to Christian burial rite. A piece of golden thread textile was found on the skull of the individual buried in grave No. 137. The graves date to the time when the early Byzantine basilica was used – the 6th and early 7th c. (fig. 4).

Hitko Vachev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000, Veliko Tarnovo, h.vachev@mail.bg
Iliyan Petrakiev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000, Veliko Tarnovo, petrakiev@museumvt.com

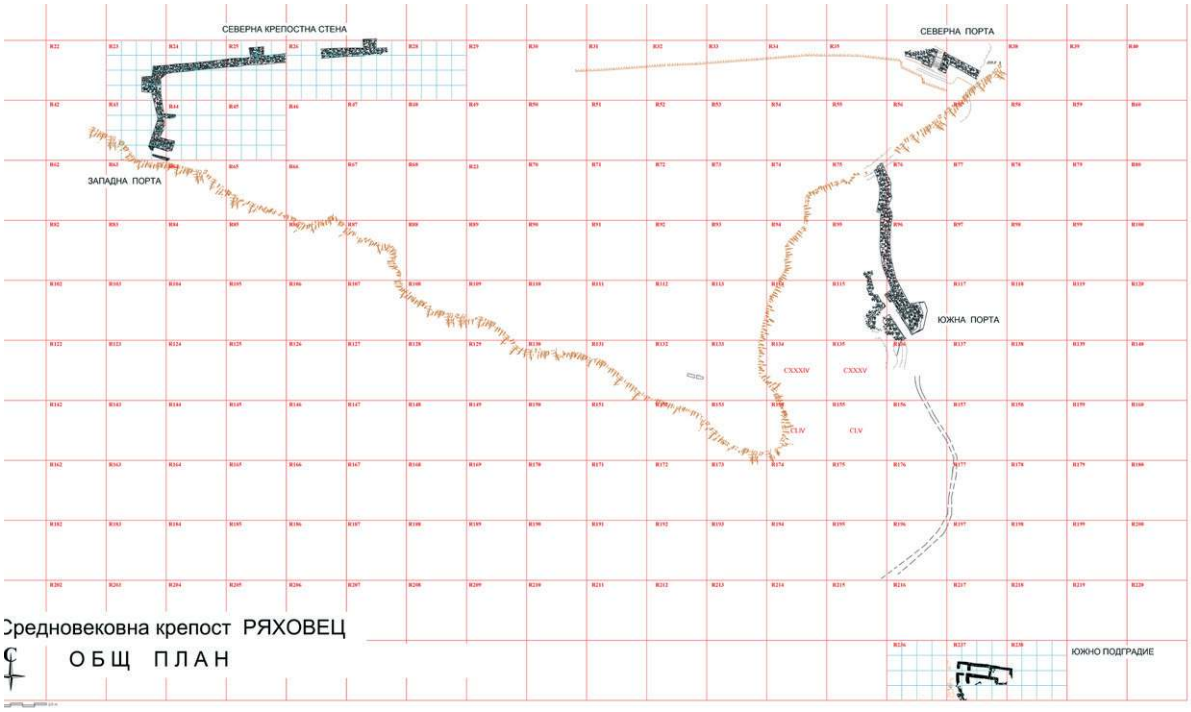
ГРАДОВЕ И КРЕПОСТИ

13. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ ПРИ СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „РЯХОВЕЦ“ КРАЙ ГОРНА ОРЯХОВИЦА

Илиян Петракиев, Мая Иванова, Златина Петракиева

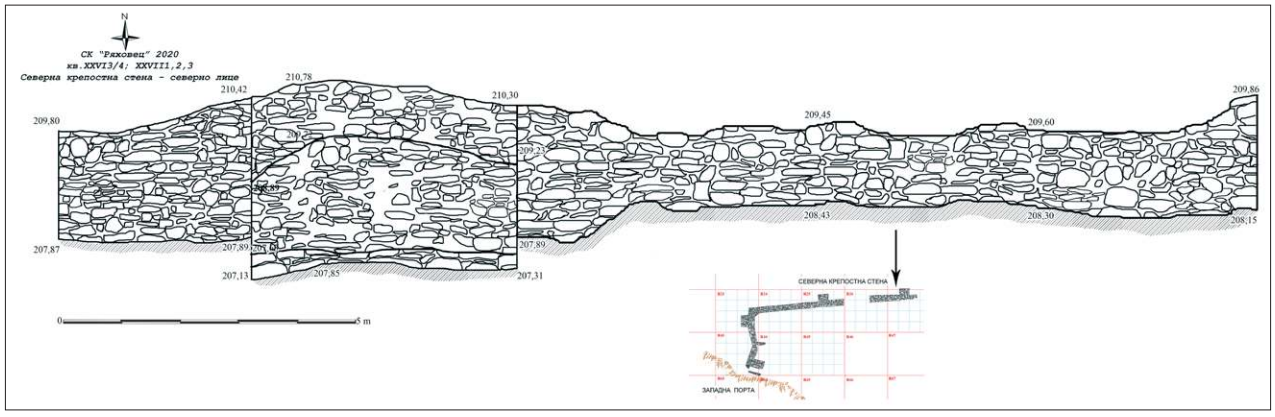
Археологическото проучване е проведено в рамките на 17 работни дни в периода 23.09. – 23.10.2020 г. на обща площ от около 330 кв. м в два основни сектора: северна крепостна стена и южно подградие.

Северна крепостна стена. Проучването ѝ е започнато през 2018 г. в кв. XXIV_{7}, като пред външното ѝ лице е разкрит тъмнокафяв пласт с дребен трошляк и парченца хоросан (СКС03). В този пласт са открити два средновековни гроба – № 3 и 4 (Петракиев, Иванова 2019, 494). През 2019 г. е проучен нов участък от стената и пространството пред нея с дължина от около 30 м. В кв. $XXV_{3, 7}$, на около

Обр. 1. Средновековна крепост „Ряховец“ край гр. Горна Оряховица. Общ план на проучената площ

Fig. 1. The medieval fortress of Ryahovets near Gorna Oryahovitsa. General plan of the site

Обр. 2. Външно лице на северната крепостна стена – силует

Fig. 2. North fortification wall, external face. Profile

32,50 м източно от СЗ ъгъл на крепостта, е разкрита трапецовидна плътна кула (№ 1) с площ 14,30 кв. м, която е изнесена на 3,20 м пред куртината. Ширината ѝ при външната северна стена достига 4,90 м, а в най-тясната южна част при връзката с крепостната стена е 4,30 м (обр. 1). Установено е, че пластът с разрушения пред външното лице на крепостната стена (СКС03) в някои участъци е с различен характер. Западно от кула № 1 големите каменни блокове от рухването на стената са извадени, като по този начин е усвоено пространство за средновековния некропол и са проучени нови четири гроба (Петракиев, Иванова, Петракиева 2020, 1148).

През 2020 г. е разкрит нов участък от външното лице на северната крепостна стена и пространството пред нея, с дължина от около 25 м в кв. $XXVI_{3,4}$ и $XXVII_{1,2,3}$ (обр. 1-3).

Потвърждава се известната до момента стратиграфска ситуация от предходните сезони. Най-отгоре се регистрира насип от камъни и тъмна рохка пръст, образуван след рухването на фортификационното съоръжение (СКС02), който съответства на късната фаза „А“ на обитаване на крепостта. Под него се достига до дебел пласт с множество нападали камъни от северната стена (СКС03Б), който се свързва с рухването ѝ на север по посока на значителната естествена денивелация на терена.

Потвърди се наблюдението от предходния сезон, че източно от кула № 1 пространството пред крепостната стена не е използвано за некропол и поради тази причина пластът е изпълнен освен с бял хоросан и трошляк и със значително количество големи нападали камъни. Под него се достига до сив пласт с въглени, битова средновековна керамика, кости и монети от началото на XIII в. (СКС05). На места този пласт е значително по-наситен с въглени, които му придават и по-тъмен цвят (СКС04). Въпреки различната им консистенция двата пласта са синхронни, като разнородността им идва единствено от количеството на въглени и битови предмети, вероятно от различната степен на обитаване на терасата над крепостната стена. По всяка вероятност този пласт е боклучен насип от фаза „Б“ на средновековния период на обитаване (края на XII – 30-40-те години на XIII в.). Този пласт лежи непосредствено върху трамбовано ниво от хоросан с дребни камъни с ширина около 0,70 – 0,90 м пред крепостната стена, което може да се свърже със строителството на крепостта (СКС07).

Почти по цялата новоразкрита дължина на северната стена външното ѝ лице е запазено на височина от около 1 – 1,50 м, като ясно се вижда значителната денивелация между вътрешния и външния запазени ръбове, получени вследствие на рухването ѝ в северна посока.

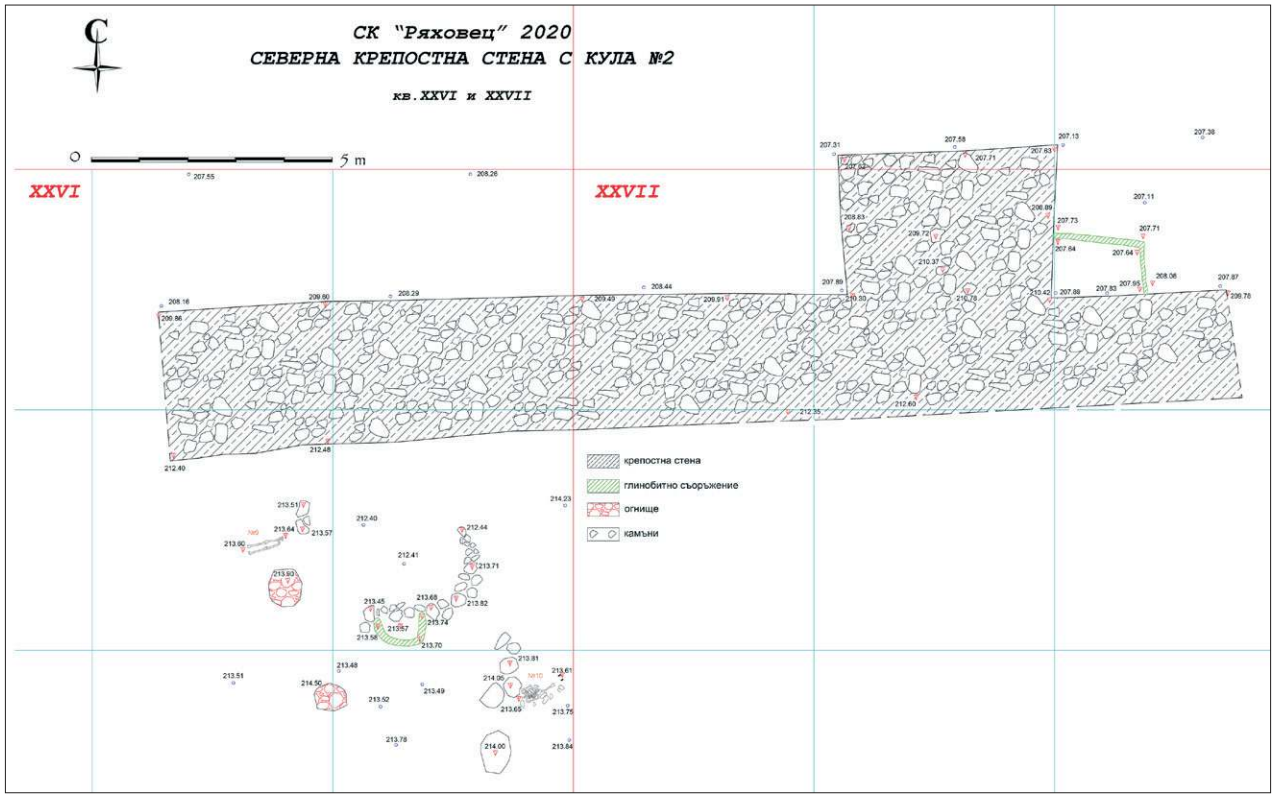
В кв. XXVII_2, на около 33,40 м източно от кула № 1 се разкри нова плътна кула (обр. 1-3). Установи се, че строителството на фортификационните съоръжения в този участък следват определен алгоритъм при определянето на разстоянието между кулите. Разстоянието между двете кули е почти същото като това между СЗ ъгъл на крепостта и първата кула. Кула № 2 е също с трапецовидна форма, макар и не толкова ясно изразена, с площ от 13,40 кв. м. Тя е изнесена на 2,90 м пред крепостната стена при западното си лице и на 3,20 м при източното, като е широка 4,60 м в най-външната си северна част и 4,25 м при куртината. Разликата в дължините между западната и източна стени е обусловено вероятно от леката извивка в южна посока на трасето на крепостната стена, източно след кула № 2 (обр. 3). Също като кула № 1 и тя е конструктивно свързана с крепостната стена и с аналогичен градеж от средни и големи ломени камъни, споени с бял хоросан. В южната си част, при връзката със стената, кулата е

запазена най-добре и достига до 2,50 м височина от фундамента върху скалната повърхност. В северна посока тя е силно обрушена, подобно на крепостната стена. В основата до източното лице на кулата е проучено глинобитно съоръжение с Г-образна форма. То представлява широка до 0,15 м и дълга общо около 2,80 м „стеничка", свързваща кулата с външното лице на крепостната стена, като оформя малко правоъгълно пространство с размери 1,90 × 1,20 м, ориентирано И – З по посоката на стената (обр. 3).

В пространството от юг, над вътрешното лице на крепостната стена в започнатите през 2019 г. кв. $XXVI_{7, 8, 11, 12}$ още в най-горния чимов пласт е проучен едноредов зид, без да е установено наличието на постройка или друга структура. Непосредствено северно от него и на около 0,40 м дълбочина е проучен гроб № 9, от който са запазени само долните крайници и част от таза (обр. 3). В северния край на квадратите е достигнато до вътрешното лице на северната крепостна стена, като е установено, че пластът е с насипен характер и разнороден по състав и датировка подемен материал.

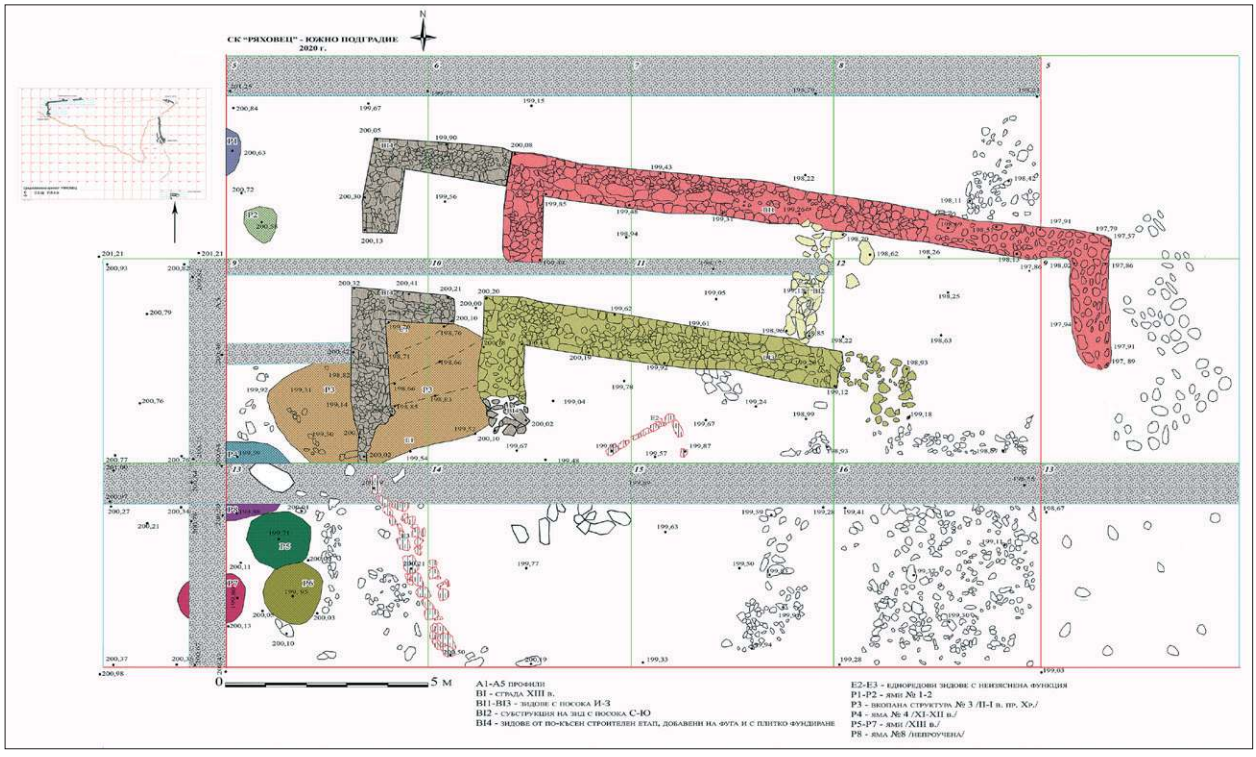
През 2020 г. на дълбочина от около 1,20 м е достигнато до части от едноредов каменен зид с дължина около 3 м на калова спойка от необработени големи и средни по големина камъни с посока С – Ю, който пресича и частично унищожава горната част на черепа в новопроучен средновековен гроб (№ 10). Гробната яма е с посока И – З, индивидът е положен съобразно християнския погребален обряд, като върху дясната страна на гърдите е поставен кремък, най-вероятно част от обред, свързан с определени постсмъртни практики. Западно от споменатия зид е разкрито негоряло глинобитно съоръжение с размери 1,43 × 0,97 м. От север то е долепено до друг полукръгъл зид от средни необработени камъни, с обща дължина от около 3,70 м, като на този етап е разкрита само източната му част (обр. 3).

Южно подградие**.** През 2019 г. са проучени общо 12 квадрата – $CCXXXVII_{5 - 16,}$ като всички те попадат във вече изследван през 90-те години терен, когато е частично разкрита средновековна сграда, ориентирана И – З. Запазеният ѝ обем вече е описан (Петракиев, Иванова, Петракиева 2020, 1150). От изток поради денивелацията на терена тя се проследява само частично в субструкция. Основите ѝ са вкопани неравномерно в плътен жълто-кафяв стерил, върху който следва пласт от множество камъни и тъмна рохка пръст, в който се откриват и единствените на терена археологически материали – средновековна битова керамика, кости и монети от XIII в. През 2020 г., в пространството южно от сградата, между двата стратиграфски пласта е проучен и сив пласт, в който също се откриват средновековна битова керамика и монети от XIII в.

Обр. 3. Ситуационен план на проучената през 2020 г. площ при северната крепостна стена

Fig. 3. Situational plan of the area at the north fortification wall, studied in 2020

Обр. 4. Ситуационен план на проучената през 2020 г. площ при южното подградие на крепостта

Fig. 4. Situational plan of the area at the south suburb of the fortress, studied in 2020

Обр. 5. Ортофото на средновековната сграда в южното подградие

Fig. 5. Orthophoto of the medieval building in the south suburb

Проучена е източната част на сградата в кв. CCXXXVIII$_{5, 9}$. Установи се, че този участък е почти напълно унищожен и на терен е запазен единствено СИ ъгъл и част от източната стена на постройката. Измерената по този начин обща дължина на сградата, заедно с добавения на фуга зид от запад, е 18,32 м. За съжаление невъзможността да се проучи ЮИ дял от постройката не позволява на този етап да се установи точният ѝ план и функционална принадлежност (обр. 4, 5).

Западно от сградата, в квадрати CCXXXVII $_{9, 10}$, продължи проучването на вкопана структура № 3 (обр. 4-5). Установи се, че тя е с издължена форма в посока СИ – ЮЗ и на този етап може да се предположи, че става въпрос за ров или друг вид вкопано съоръжение. През 2019 г., на база откритите две амфорни дръжки с анепиграфни печати и оловна имитативна монета на Одесос, структурата е датирана (II – I в. пр. Хр). Датировката се потвърждава и от откритите през 2020 г. керамичен материал и аналогичен амфорен печат.

В кв. CCXXXVII$_{13}$ са доразкрити ями № 5 и 6, както и източната част на яма № 7. И трите ями попадат във вече проучвания през 90-те години терен, поради което са запазени само най-долните им части. Единствено в яма № 5 са открити малко средновековни керамични фрагменти, както и три монети от първата половина на XIII в.

През 2020 г. са инвентирани 169 находки, от които 132 са монети. Сред тях 11 римски (края на III – началото на V в.), четири византийски от XII в. и 113 от XIII в., от които най-многобройни са латински имитации – 63 бр., български имитации – 6 бр., Солунско деспотство – 3 бр., както и 40 бр. нарязани и обезличени монети. Сред тях трябва да се отбележи и отрязана четвъртинка от медна мо-

нета на цар Иван Асен II (1218 – 1241). За първи път са открити и монети, отсечени след 1257 г. Това са два екземпляра – тип I и тип V на цар Константин Асен (1257 – 1277).

Литература

Петракиев, Иванова 2019: И. Петракиев, М. Иванова. Средновековна крепост „Ряховец“ край гр. Горна Оряховица. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 492 – 495.

Петракиев, Иванова, Петракиева 2020: И. Петракиев, М. Иванова, З. Петракиева. Археологически проучвания на средновековна крепост „Ряховец“, гр. Горна Оряховица. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1147 – 1150.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT RYAHOVETS MEDIEVAL FORTRESS NEAR GORNA ORYAHOVITSA

Iliyan Petrakiev, Maya Ivanova, Zlatina Petrakieva

Summary

The excavations in 2020 were carried out at a total area of about 330 m^2 in two main sectors:

North fortification wall. In 2020 we uncovered a new sector of the north fortification wall's external side, measuring about 25 m in length (figs 1, 3). A new bastion-tower was unearthed at about 33.40 m east of Tower No. 1 (figs 2, 3). It has been determined that the fortification facilities here were constructed regarding the distance between the towers. Tower No. 2 is trapezoidal in plan, covering 13.40 m^2. It protrudes in front of the fortification wall at 2.90 m from the W face and 3.20 m from the E face, it is 4.60 m wide at its outermost N part and 4.25 m at the curtain wall.

South suburb. The E part of the building in grid square CCXXXVIII$_{5,9}$ was examined. It was ascertained that only the NE corner and part of the east wall of the structure survived to modern times. The thus measured total length of the building is 18.32 m. Unfortunately, as it is not possible to explore the SE part of the building, currently we are not able to outline its exact plan and function (figs 4, 5).

West of the building we continued the excavations of a sunken structure No.3 (figs 4, 5). It was found that the building had an elongated plan, in the NE-SW direction, probably because of a ditch or some other negative structure. This season we confirmed the date of the structure, proposed in 2019: the 2nd – 1st c. BC.

In 2020, 169 small finds were inventoried, of which 132 were coins, among them: 11 Roman, four Byzantine from the 12th c. and 113 from the 13th c., of which the most numerous are the Latin imitations. Worth noting is a cut quarter of a copper coin of Tsar Ivan Assen II (1218 – 1241). For the first time at the site two coins of Tsar Konstantin Assen, minted after 1257 have been yielded.

Iliyan Petrakiev, Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo
Maya Ivanova, Museum of History – Gorna Oryahovitsa, 1 Antim I Str., 5100 Gorna Oryahovitsa, ma_q@abv.bg
Zlatina Petrakieva, Museum of History – Gorna Oryahovitsa, 1 Antim I Str., 5100 Gorna Oryahovitsa, z_yaneva@abv.bg

---

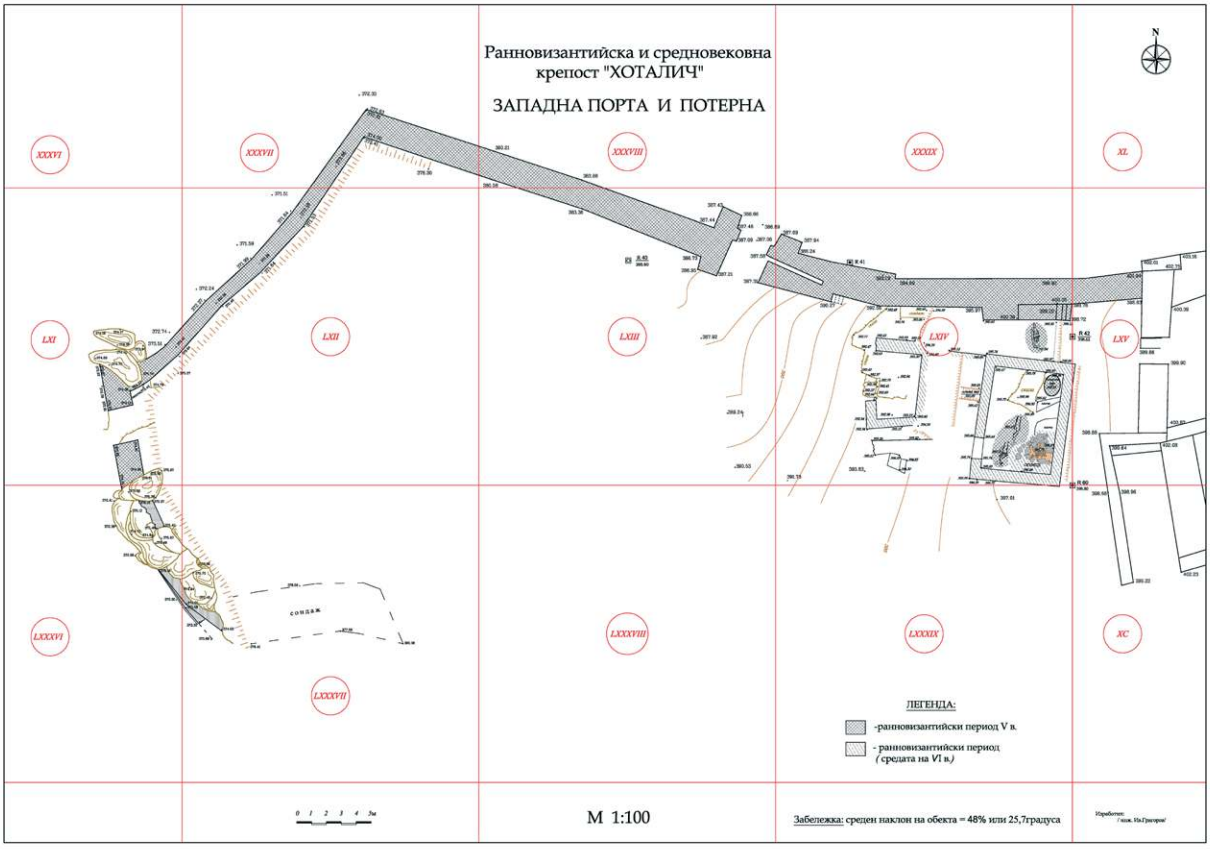
№ 14. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ХОТАЛИЧ КРАЙ СЕВЛИЕВО

Надежда Ботева

Археологическите проучвания се проведоха през август и септември 2020 г. с финансови средства на Министерство на културата и община Севлиево.

Разкопките бяха планирани в две посоки, които засягат двата основни периода в живота на крепостта – ранновизантийския период и годините на Второто българско царство.

Първо възобновихме разкопките в най-западната част на цитаделата. Местоположението на избрания за проучване терен е от значение, тъй като оттук минават всички туристи, които се из-

Обр. 1. Западната част на цитаделата на Хоталич

Fig. 1. The western part of the citadel of Hotalich

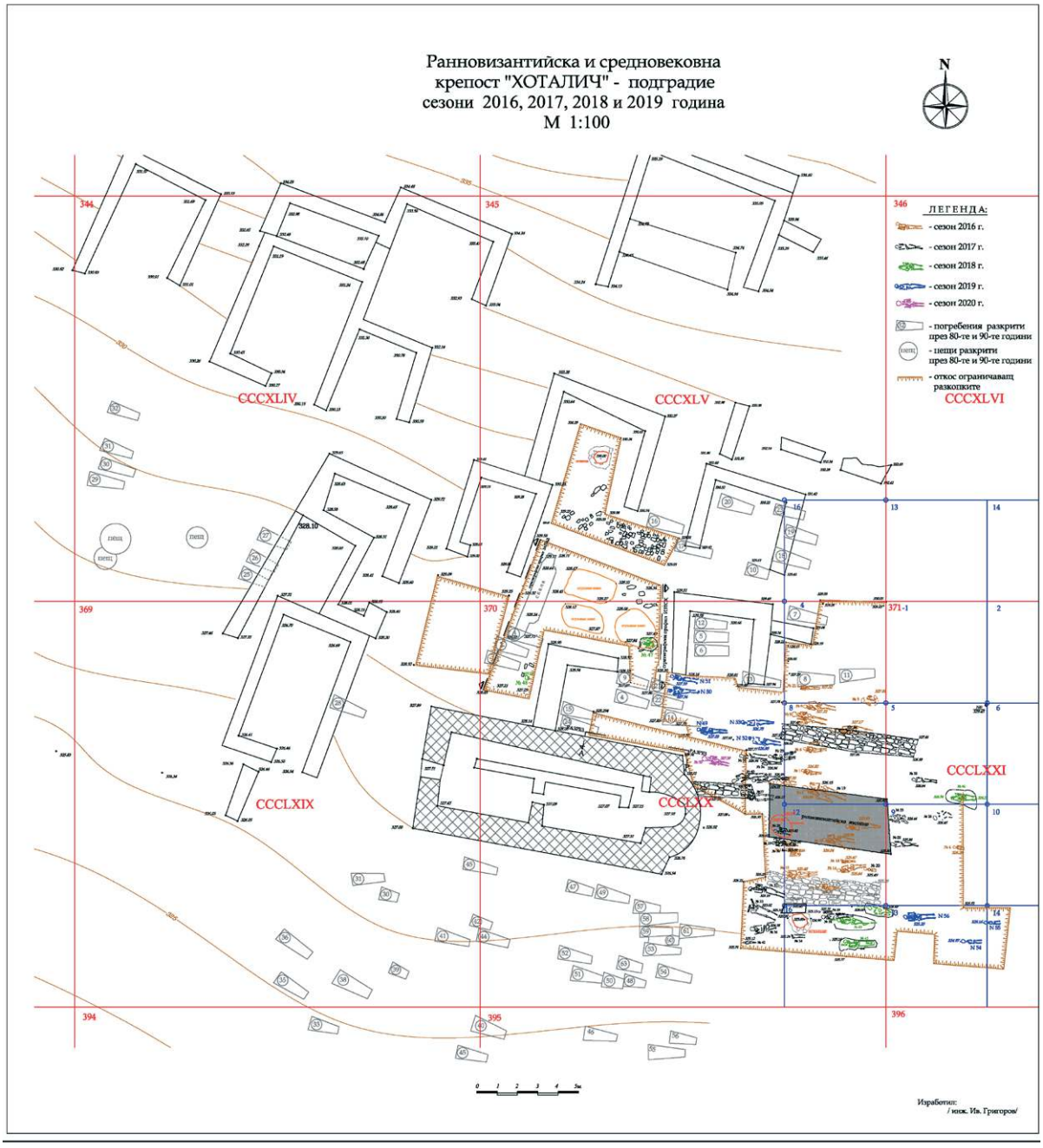

Обр. 2. Част от проучвания терен със Северната порта

Fig. 2. Part of the studied area with the north gate

качват към цитаделата. Цялостното проучване на този участък е част от дългосрочна археологическа програма за проучване на крепостта. Целта на планираните разкопки е да се изясни застрояването във вътрешността на ранновизантийската крепост (обр. 1).

След четиригодишно прекъсване възобновихме проучванията около западната и северната порти, където в предходните години открихме ранновизантийска косторезна работилница, жилище от същата епоха, терасиране и отводняване на стръмния терен. За постигане на целите си трябваше да решим проблема с депонирането на изкопаната пръст. От опит знаем, че големите депа пречат за изясняване на цялостния план на обекта, както и това, че под тях остават археологически структури. За да избегнем това, предприехме проучване на терен, върху който да депонираме изкопаната пръст. Размерите на сондажа бяха приблизително 7 × 2 м. Оказа се, че под тънкия хумусен пласт започва скален венец. Не се откриха никакви материали и археологически структури, които да се консервират и експонират.

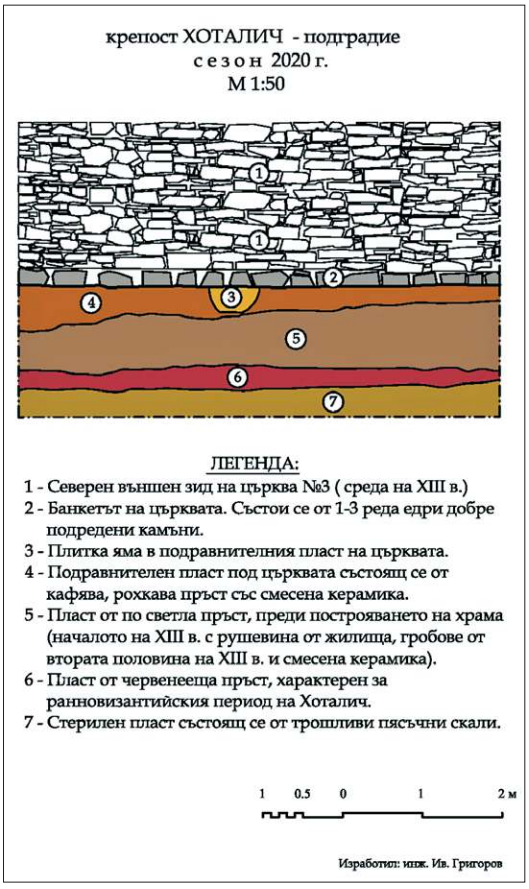

Обр. 3. Източната част на селището с църква № 3 и некропола

Fig. 3. The eastern part of the settlement with Church No. 3 and the necropolis

Продължи проучването на терена, южно и източно от северната порта. Тук попаднахме на голямо количество рушевини, които бяхме принудени да премахнем и в тази посока отидоха значителна част от времето и усилията ни. Не по-малко време ни отне и разчистването на терена от дървета и храсти (обр. 2). Можем да оценим този сезон като подготвителен за предстоящите археологически открития, които ще предостави този важен сектор. Липсват находки с експозиционна стойност. Керамиката е оскъдна, силно фрагментирана и разновременна. В последните дни все пак успяхме да достигнем до нивото на културен пласт, белязан с откриването на домакинска пещ с вътрешен диаметър 0,35 – 0,40 м. Непосредствено до пещта се откри монета на Юстин II (565 – 578). Дали тази монета е случайно попаднала или бележи ранновизантийското присъствие там е въпрос, който може да се изясни по-нататък при продължаване на разкопките.

Наблюденията, които направихме по отношение техниката на изграждане, засега потвърждават предположението, че става дума за средновековния културен пласт. Външната страна на ко-

Обр. 4. Стратиграфски профил на северната част на църква № 3

Fig. 4. Stratigraphic profile of the northern part of Church No. 3

жуха на пещта е облепен с фрагменти от средновековна керамика. На разстояние от 1,70 м, южно от огнището бе разкрито струпване на животински кости, изследвани от д-р Рибаров. Те предоставят информация за това, че жителите на крепостта са се занимавали с животновъдство и са се хранели предимно с отглежданите от тях животни. Менюто е допълвано и от лов на диви животни, но в малка степен.

Паралелно с това проучвахме и малък участък в непосредствена близост до вътрешното лице на източното крило на северната порта. Крепостната стена в този участък е основно реставрирана. На разстояние от 9 м успяхме да достигнем до субструкцията на вътрешното лице на стената. Установи се, че куртината е градена с малък отстъп от основата, като скалите предварително са подравнени с кален, едър пясък. Попаднахме и на първото стъпало или платформа на стълбище, което е конструктивно свързано със стената и е обслужвало надвратната кула.

В укрепеното подножие на средновековния Хоталич успяхме да работим през последните две седмици. Тук успяхме да проучим малка част от некропола на църква № 3. Разкопките обхванаха малък терен, непосредствено зад северната част на апсидата и северната стена на църквата (обр. 2). Разкри се субструкцията на тази част от храма. По цялата дължина се установи банкет, върху който стъпва църквата. Изграден е от големи, добре оформени камъни. Фундирането е плитко, като само апсидата е вкопана по-дълбоко: 0,40 – 0,45 м. Беше проучен и още един гроб (обр. 2). В непосредствена близост до външното лице на северната стена на църквата бе снет стратиграфски профил (обр. 3). Може да се каже, че с това проучванията на некропола в североизточната му част приключиха. През 2016 г. в този сектор на некропола бяха разкрити 57 гроба, с което се попълни неговият цялостен план. С това гробовете в некропола стават 120. Тяхната датировка се определя в средата и втора половина на XIII в. Голяма част от открития в тях инвентар има висока експозиционна стойност. Много от накитите в три поредни години бяха представени в представителните изложби „Българска археология“.

EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS HOTALICH NEAR SEVLIEVO

Nadezhda Boteva

Summary

After a fouryear break, in 2020 we resumed the exploration of the terrain west of the North Gate (fig. 1). We came across a large quantity of debris and its removal took significant part of our time and effort. In addition, there was a need to clear the terrain of trees and bushes (fig. 2). Therefore, this season was mostly a preparatory one for future archaeological discoveries in this important sector. Accordingly, there are no small finds of exhibition worth; the pottery is scarce, highly fragmented and diverse. In the final days of the campaign, however, we managed to reach the level of a cultural layer marked by the opening of a domestic oven with an inner diameter 0.35 – 0.40 m. At a distance of 1.70 m south of it, an accumulation of animal bones was discovered. The bones, examined by Dr G. Ribarov, provide information for the main livelihood of the local population – the inhabitants of the fortress were engaged in animal husbandry and the meat was one of the main dishes in their diet. The gain, provided by hunting was a supplement to their menu, but to a smaller extent.

Within the last two weeks we had the opportunity to work at the fortified foot of the medieval Hotalich. The excavations covered a small area, just behind the northern part of the apse and the northern wall of Church No 3. The

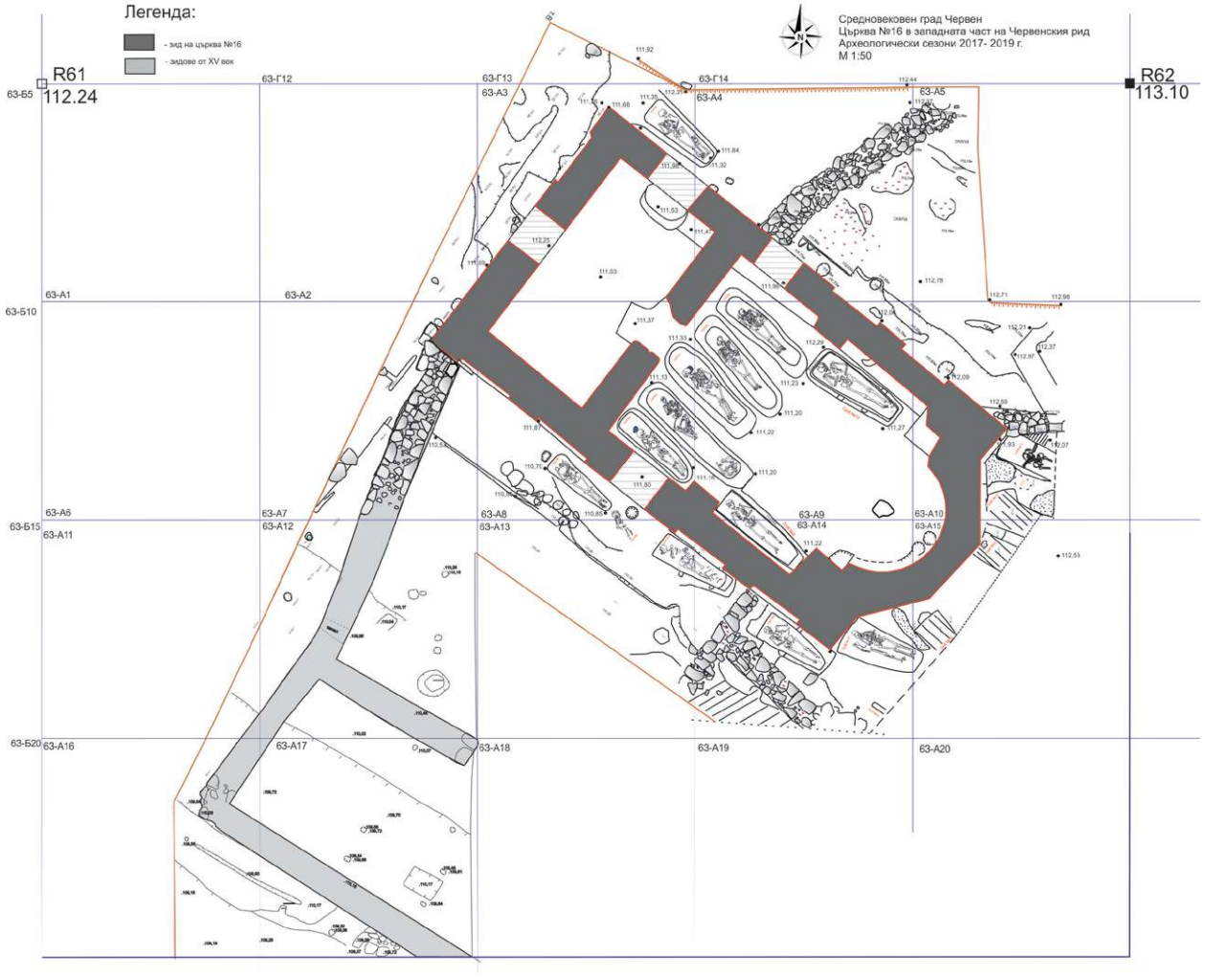
substruction of this part of the temple was revealed. Another grave was excavated (fig. 3). A stratigraphic cross-section was documented in the immediate vicinity of the outside face of the north wall of the church (fig. 4). With this, the research of the necropolis in its north-eastern part has been finalised.

Nadezhda Boteva, Sevlievo Historical Museum, 10 Skobelev Str., Sevlievo 5400 nadejda_boteva@abv.bg

№ 15. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ЧЕРВЕН. ЦЪРКВА № 16 В ЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ВЪНШНИЯ ГРАД

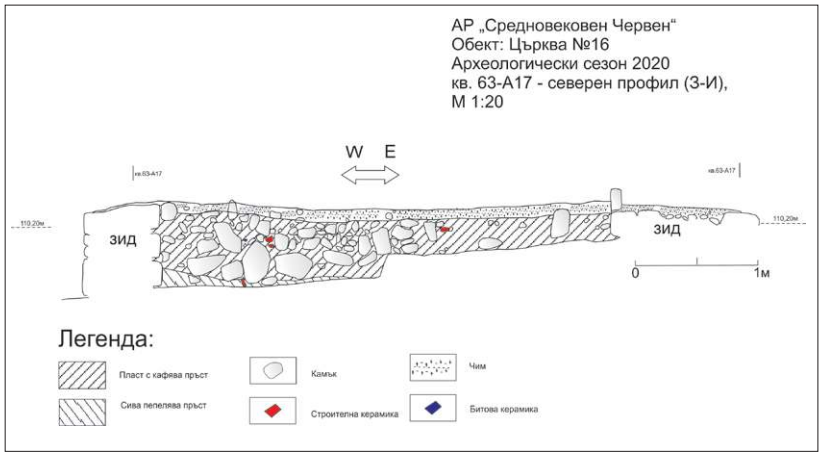
Светлана Великова, Велина Жекунова

През 2020 г. за четвърти пореден сезон продължава проучването около църква № 16. Разкопките са финансирани от Регионален исторически музей – Русе. Проведоха се в периода 10.08. – 20.08.2020 г. от екип с ръководител Светлана Великова (уредник в отдел „Археология“, РИМ – Русе), зам.-ръководител Велина Жекунова, и доц. д-р Деян Рабовянов (НАИМ – БАН) – научен консултант. В проучването взеха участие археолози, студенти и доброволци: д-р Вербин Върбанов (РИМ – Русе), д-р Никола Русев (РИМ

Обр. 1. Общ план на проучванията през 2020 година

Fig. 1. General plan of the excavations in 2020

Обр. 2. Профил южно от църква № 16

Fig. 2. Stratigraphic profile to the south of Church No. 16

Обр. 3. Аерофотография на проучената площ

Fig. 3. Aerial photo of the excavated area

– Русе) , Методи Димитров, д-р Искрен Великов (РИМ – Русе), Петър Дигранов (РИМ – Русе). Доброволци през този сезон са археологът Димитър Пачев, д-р Поля Чернева, Рафаил Русев, Калоян Кънчев.

Новооткритата църква е разположена в западната част на външния град. Целите на проучването включват извършване на археологически разкопки към прилежащата територия на храма, за да се установи нейният характер и налични структури. Поради ограничените ресурси и време работата ни се концентрира в южна посока от църквата. Изследваната площ е 55 кв. м. Структурите попадат основно в археологическите квадрати 63-А12, 63-А16 и 63-А17 (обр. 1). Дебелината на културния пласт варира от 0,50 до 0,90 м (обр. 2).

Проученият участък южно от църква № 16 е с ширина 3 м. Разкрита е изцяло южната стена на храма. В тази посока се очертава спадане на скалното ниво, където е регистрирано трасето на зид от ломени камъни с калова спойка. Проследено е продължението му в южна посока на дължина 6 м. Характерът на градежа и това, че е долепен до южната стена на църквата, с изместена спрямо нея ос, сочат по-късното му изграждане спрямо църковната сграда. В основата му се забелязва пласт от горяло ниво, както и разбъркани човешки кости (гроб № 13), вероятно засегнати при градежа. В проучвана траншея западно от този зид е намерена колективна монетна находка, която също е силно горяла. През новия сезон продължихме проучването на този зид. Успяхме да разкрием зоната, в която прави завой в източна посока. Дължината му в посока север – юг е 8,64 м, след което прави ъгъл и продължава в източна посока, като разкритата му дължина там е 6,70 м. Дебелината му варира между 0,60 – 0,70 м, във височина е запазен в два до четири реда камъни с различни размери и е на калова спойка.

Във вътрешността на пространството, което се обособява от описания зид, разкрихме следните структури. В северната част на кв. 63-А12, в скалната основа проучихме четири отвора от вкопавания за греди, както и едно вкопаване с кръгла форма и с по-големи размери (0,70 × 0,60 м). При вътрешния ъгъл между външния зид (с посока север – юг) и разкрития вътрешен (с посока изток – запад), в трасето на първия зид се разкри канал за отвеждане на дъждовни води. Размерите на канала са: ширина 0,24 – 0,32 м, височина 0,40 – 0,50 м. В южната част от проученото вътрешно пространство също се достигна до скалния под. В тази част той е добре изравнен и включва стъпаловидно понижение на скалата, което образува две равни тераси с различна ширина. Горната скална тераса е с ширина 1,20 м, а долната е широка 2,40 м. На пода на по-ниската тераса, в югоизточния ъгъл, е разкрито изсечено в скалата съоръжение. То се състои от правоъгълна вана с размери 0,50 – 0,72 м и дълбочина 0,35 м. Северно и южно от него са регистрирани отвори за дървена конструкция.

Пред външното лице на оградния зид, в южна посока проучихме малък сектор. Скалата е неравна, разкрито е изсичане с форма на канал с дължина 2,80 м и ширина 0,10 – 0,12 м. От тази зона са разкрити много монети, както и разнообразни железни предмети (токи, ножове, части от подкови).

Проучванията през 2020 г. допринасят за изясняване на характера на застрояването около църква № 16 (обр. 3). От южната страна до храма е прилепено пространство с оформено помещение в него. Разкрита е част от сграда с добре изравнен скален под и изсечено съоръжение, която свързваме с обитаване през ранния османски период (XV – XVI в.). Във всички участъци от проучваната площ достигнахме до скалната основа. В резултат от проучването през този археологически сезон са придобити 136 находки. От тях 110 бр. са монети, а 32 бр. са предмети с разнообразен характер – железни токи, посребрени копчета, части от подкови, ножове, стрели, части от железни инструменти. Битовата керамика се отнася към периода на Второто българско царство (XII – XIV в.) и ранния османски период (XV – XVI в.).

MEDIEVAL TOWN OF CHERVEN. CHURCH NO. 16 IN THE WESTERN PART OF THE OUTER TOWN

Svetlana Velikova, Velina Zhekunova

Summary

Season 2020 was the fourth campaign of the study of the area around Church No. 16. The excavations were funded by the Rousse Regional Museum of History. They were conducted in August 2020, by Svetlana Velikovaq head of the team (Rousse Regional Museum of History), Velina Zhekunova as a vice-head, and Assoc. Prof. Deyan Rabovyanov (National Institute of Archaeology with Museum) as a consultant. The excavations were implemented by a team of archaeologists, students and volunteers: Dr Varbin Varbanov, Dr Nikola Rusev, Metodi Dimitrov, Dr Iskren Velikov, Petar Digranov, Dimitar Pachev, Dr Polia Cherneva, Rafail Rusev, Kaloyan Kanchev.

The newly discovered church is located in the western part of the Outer town. The aims of the study include excavations of the area in close proximity to the temple in order to clarify its characteristics and the presence of other structures. Due to the limited resources and time, our work was focused to the south of the church, encompassing an area of 55 m^2. The excavated structures are situated in grid squares 63-A12, 63-A16, and 63-A17 (fig. 1). The thickness of the cultural layer varies from 0.50 to 0.90 m (fig. 2).

The 2020 fieldworks contributed for our understanding of the character of urbanization around Church No. 16 (fig. 3). To the south of the temple a dwelling is formed – part of a building was revealed, with levelled rock floor and a facility cut into the rock. We associate the use of this dwelling with the early Ottoman period (15th – 16th c.). In all examined areas the bedrock was reached. A total of 136 small finds were unearthed during the archaeological campaign, among them 110 coins, and 32 artefacts– iron buckles, silver-plated buttons, parts of horseshoes, knives, arrowheads, parts of iron instruments.

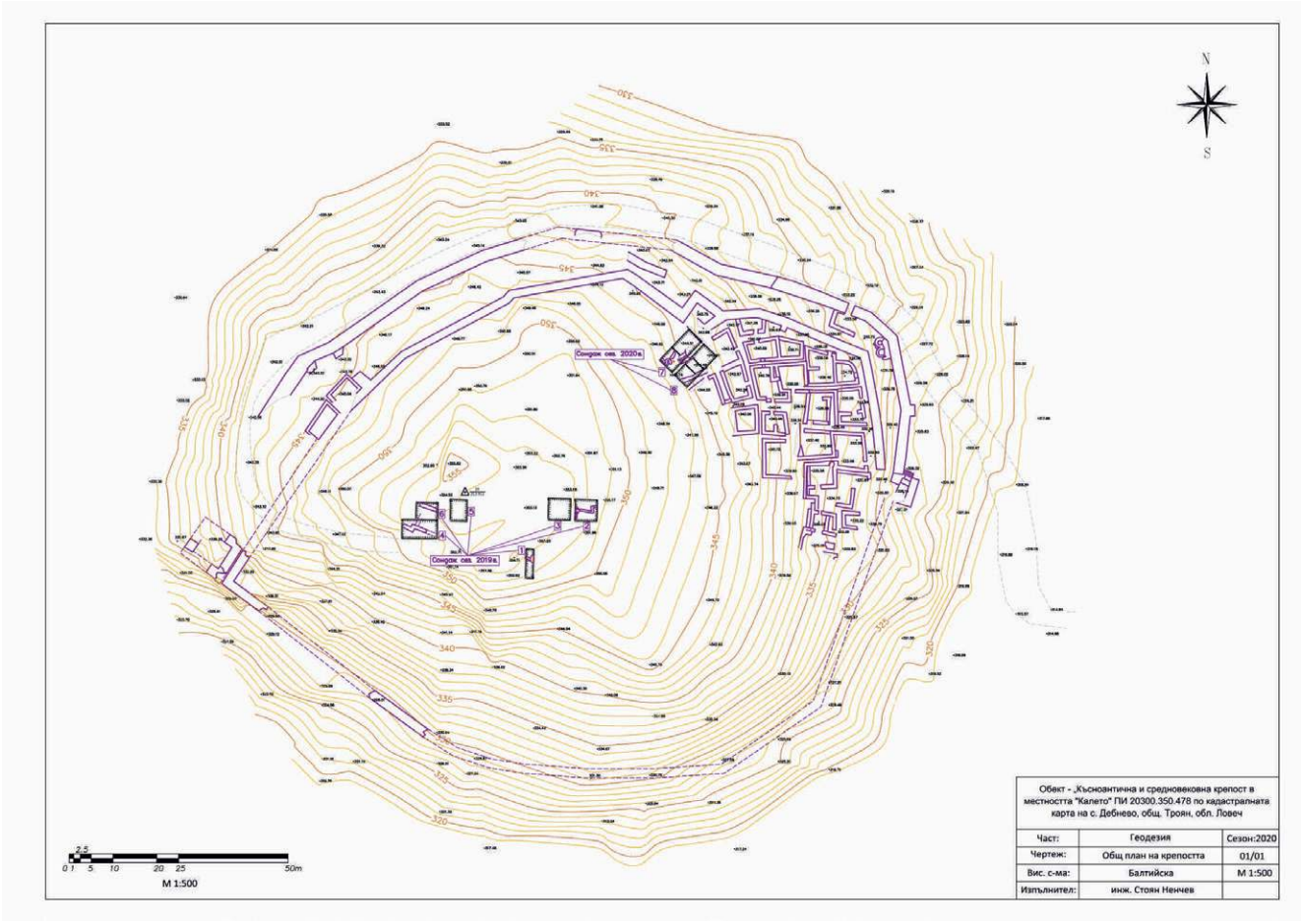
Svetlana Velikova, Rousse Regional Museum of History, 3 Al. Battenberg Square, Ruse 7000, svetlanavelikova@abv.bg
Velina Zhekunova, velinazhekunova@gmail.com

№ 16. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. КАЛЕТО ПРИ С. ДЕБНЕВО, ОБЩ. ТРОЯН, ОБЛ. ЛОВЕЧ

Стилиян Иванов

През есента на 2020 г. продължиха редовните проучвания на обект „Късноантична и средновековна крепост в м. Калето при с. Дебнево, общ. Троян, обл. Ловеч“. Разкопките бяха финансирани от Министерство на културата и община Троян. Целите на проучването през тази година бяха прецизиране хронологията на обитаване, актуализиране на изработеното през 80-те години на XX в. геодезично заснемане и възстановяване на достъпа до обекта.

По време на първия етап от проучванията, на площ от приблизително 5 дка беше извършено почистване на разкритите и консервирани до момента структури от растителността. Така бе осигу-

Обр. 1. Общ план на обекта (автор С. Ненчев)

Fig. 1. General plan of the site (author S. Nenchev)

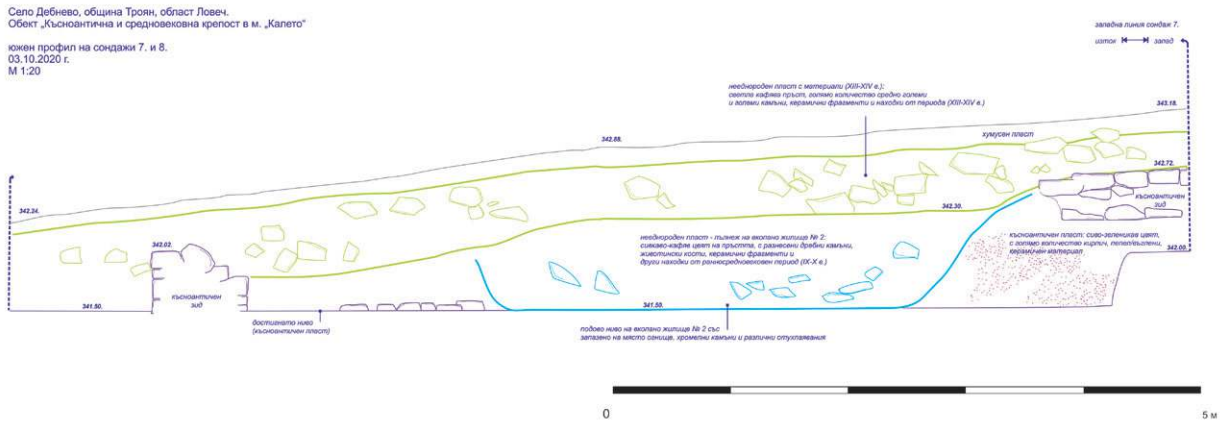

Обр. 2. Останки от късноантичен зид в сондаж 7 (поглед от северозапад)

Fig. 2. Remains of a late antique wall in trench 7 (view from north-west)

рен достъп до останките от проучената през 80-те години на XX в. източна порта с кула и металургични пещи с цел геодезичното им заснемане и последващо опазване чрез теренна консервация. С помощта на земекопна техника бе премахната част от пръстта, депонирана по време на предходните археологически разкопки в източната част на хълма. В резултат, от старото депо бяха събрани 24 метални находки, сред които интерес представляват: фрагмент от канделабър и девет монети от късноантичната епоха; две старобългарски ремъчни украси от IX – X в; гривна, обица и четири монети от периода на Второто българско царство. Впоследствие бе възстановен и пътят до най-високата точка на хълма.

Вторият етап на проучването бе свързан с продължаване

Обр. 3. Южен/югозападен стратиграфски профил в сондажи 7 и 8 (поглед от североизток)

Fig. 3. Sothern/southwestern stratigraphic profile in trenches 7 and 8 (view from north-west)

на разкопките в североизточния сектор на крепостта на площ от 100 кв. м (обр. 1). Южно от четвъртитата кула на северната вътрешна крепостна стена бяха заложени два сондажа (7 и 8) с ориентация, съобразена с направлението на крепостната стена и размери 10 × 4,5 м. Между тях беше оставено контролно ребро с дебелина 1 м, което след заснемане бе демонтирано. Проученият терен се характеризира с ясно изразена денивелация в посока ЮЗ – СИ. Разкритите структури в сондажи 7 и 8, стратиграфските наблюдения, заедно с анализа на намерените на място материали позволиха да бъдат разграничени поне четири отделни периода на обитаване на обекта.

Обр. 4. Изглед към северния/северозападния ъгъл на ранносредновековно вкопано жилище 2 и каменната печка (поглед от изток)

Fig. 4. View towards the northern/north-western corner of an early medieval dugout dwelling 2 and the stone hearth (view from east)

Най-ранната структура попада непосредствено пред вътрешното лице на крепостната стена, в рамките на сондаж 7. Тя представлява глинено огнище с овална форма от периода на късножелязната епоха. От огнището е запазена единствено южната му половина (до дължина 1 м), а северната е засегната от по-късната строителна траншея на средновековното укрепително съоръжение. В западна посока беше разчистено струпване от дребни речни камъни, намиращи се в пласт от изтлели кирпичи, въглени и голямо количество сива монохромна керамика, парчета от съдове работени на ръка и два глинени прешлена.

Пластът с материали от късножелязната епоха беше регистриран във всички части на проучваната през този сезон площ, като единствено в северната половина на сондаж 7 той бе напълно изчерпан. Пластът е сбит и с оранжево-кафяв цвят. Непосредствено върху него лежат основите на късноантичните градежи. От тях частично бяха разкрити останките на поне две помещения от сгради с ориентация СИ – ЮЗ. Зидовете с дебелина 0,70 – 0,80 м са строени от средно големи ломени плочести камъни със спойка от сиво-жълтеникава глина (обр. 2). Между помещенията се оформя тесен проход с ширина 0,50 – 0,60 м. Запазеният пласт от това време е също със сиво-жълт цвят и пепелива структура, вероятно в резултат на изтлелия кирпич. В него се откриваше голямо количество обикновена

Обр. 5. Изглед към фрагмент от вкопано помещение с еднолицев каменен градеж от периода на Второто българско царство (поглед от север)

Fig. 5. View towards a fragment of semi-dugout dwelling with stone facing of the walls, Second Bulgarian Kingdom (view from north)

сиво-черна керамика, работена на бързо грънчарско колело и въглени. От пласта произхождат и няколко медни монети от края на IV – V в[1].

През следващия период на обитаване късноантичните градежи, в частта им, която попада в южната половина на сондажи 7 и 8, са били нарушени от изграждането на ранносредновековно вкопано жилище (№ 2) от периода на Първото българско царство. То е без каменна облицовка, с почти квадратен план, размери 3,70 × 3,80 – 3,90 м и ориентация по посоките на света с отклонение СИ – ЮЗ. Докато С и СЗ граници на жилището се очертават ясно на терен, то в южната му част те са по-трудно различими. Вкопано е до нивото на оранжево-кафявия пласт с материали от късножелязната епоха или до дълбочина 1,20 – 1,40 м от съвременната повърхност и до около 1 м от тогавашния терен (обр. 3). В западния му ъгъл е запазена каменната печка (обр. 4), а на места са регистрирани и отухлявания на пода в резултат на силен огън. Вътрешността на жилището бе запълнена със светлокафява, рохка пръст, примесена с ломени камъни и малко количество керамика, работена на ръка и бавно грънчарско колело. Находките, намерени в рамките на структурата, са три изцяло запазени хромела, две бронзови ремъчни апликации и една медна обица, които се отнасят към втората половина/края на IX – X в. В източна посока, на разстояние от около 1,5 м от предполагаемата югоизточна граница на жилището (в рамките на сондаж 8), беше разкрито и едно каменно огнище, изградено от вертикално побити плочи. На този етап не е възможно да се определи категорично дали то попада в рамките на вкопаната структура или е разположено в близост, но извън нея. По подобен начин – чрез побити каменни плочи, бе оформено и огнището, намерено през 2019 г. в СЗ ъгъл на ранносредновековно вкопано жилище № 1 (Иванов, Драгоев 2020, 1191).

С по-късния средновековен период на обитаване се свързват разчистените два фрагмента от частично запазени вкопани структури (№ 2 и 3) с еднолицев каменен градеж (вероятно жилища). Според материалите, намерени в близост, те могат да бъдат отнесени към периода на Второто българско царство. Едната структура, попадаща между сондажи 7 и 8, прекъсва направлението на двете късноантични сгради и се разполага върху мястото с описаното по-горе проходно пространство. Втората структура от този период е регистрирана в южната половина на сондаж 7, като при нея за подово ниво е използван директно подравненият късноантичен пласт (обр. 5). От пълнежа ѝ произхождат част от дъното на купа със сграфито украса, голямо количество обикновена керамика, изработена на бързо въртящо се грънчарско колело и една медна монета от XIV в.

В повърхностния пласт над изброените структури се откриват находки и от Късното средновековие. През този сезон са инвентирани два предмета от този период: керамична лула и една османска сребърна монета, отсечена през управлението на султан Махмуд I (1730 – 1754 г.).

Кратките срокове не позволиха проучването на допълнителни площи от обекта. Всички разкрити и почистени от растителността структури са прецизно документирани чрез геодезия, графики и фотозаснемане. Работата на терена приключи с дейности по теренната консервация и полагане на план-квадратна мрежа, която да подпомогне проучванията през предстоящите сезони.

[1] За нумизматичния анализ съм благодарен на колегата Деян Драгоев (РИМ – Русе).

Литература

Иванов, Драгоев 2020: С. Иванов, Д. Драгоев. Редовно археологическо проучване на обект късноантична и средновековна крепост в м. Калето при с. Дебнево, общ. Троян, обл. Ловеч. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1189 – 1193.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "KALETO" NEAR DEBNEVO VILLAGE, TROYAN MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT

Stiliyan Ivanov

Summary

The archaeological excavations of the site "Late antique and medieval fortress Kaleto near the village of Debnevo, Troyan municipality, Lovech district" continued during the autumn of 2020 (fig. 1). Among the earliest finds, an oval fireplace covered with clay from the Late Iron Age (4th – 3rd c. BC) should be noted. The foundations of the late antique buildings (fig. 2) lie on the layer containing early materials. We explored partially the remains of two rooms of one or two separate buildings. Regarding the next period of habitation, our team established that the late antique structures were affected by a dugout dwelling built during the period of the First Bulgarian Kingdom (fig. 3). A stone-built hearth was found preserved in the north-western corner of the dwelling (fig. 4). Two fragments of semi-dugout dwellings with stone cladding of the walls (fig. 5) can pertain to the period of the Second Bulgarian Kingdom.

Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stilsa@abv.bg

---

№ 17. КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЕТО" В СВИЩОВ

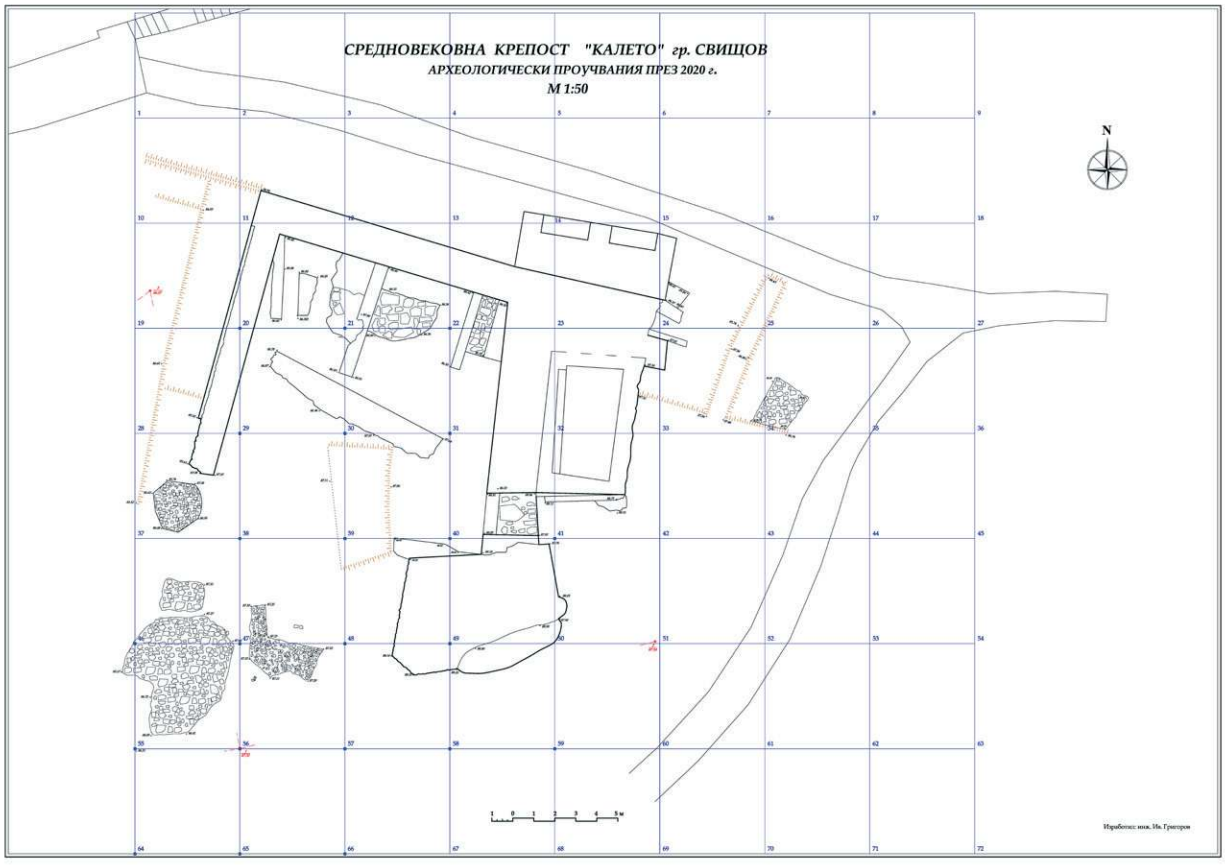
Николай Овчаров, Марин Маринов, Полина Пиперкова

От 21.09. до 23.10.2020 г. екип с ръководител доц. д.и.н. Н. Овчаров (НАИМ – БАН) проведе проучване на „Калето" (обр. 1 и 2). Беше възстановена план-квадратната мрежа на обекта. Изкопните дейности се извършиха на механични пластове от 0,15 – 0,20 м, на площ около 170 кв. м. Консултант за монетите е проф. д-р К. Дочев.

Беше отнет до жълта пръст (кота 87,12 м) контролният профил (И – З) от 2019 г. в кв. 37, 38, 39 и 40 и изчерпан културният пласт от тъмнокафява пръст в него, при което беше открита срязана монета (1360 – 1380 г.) и фрагмент от съд с украса сграфито. В кв. 39 и 40 премахването му съвпадна с отнемането на запазената в тях османска дворна настилка, която беше и неговото най-високо ниво (кота 88,04 м). В тъмнокафявата пръст под тази настилка, в профила и останалата част на кв. 38, 39 и 40 се съдържаха разпилени разноформатни камъни и фрагменти от битова и строителна късносредновековна керамика. При разкриването и отнемането им до жълта пръст (кота 87,56 м) бяха открити седем монети: срязана (1360 – 1380 г.), монета на Иван Александър (1331 – 1371 г.), фолис (383 – 408 г.), срязана медна (1242 – 1257 г.), мангър (втора ½ на XV в.), монета на Реметалк I и Август (14 г. пр. Хр. – 12 г. сл. Хр.), монета на Теодор I Ласкарис (1205 – 1222 г.); и част от тухла с печат …II AL на Първи Италийски легион.

В кв. 40 и 49 беше разкрит зидът под прага на крепостната порта и ъгълът му със северната стена на южната кула, и намерени пет монети: срязана медна (1242 – 1257 г.), монета на Иван Шишман (1371 – 1395 г.), монета на Иван Александър (след 1360 г.), фолис на Валенс (364 – 368 г.), латинска имитация (1220 – 1250 г.). Височината на зида от прага (кота 88,85 м) на портата до най-долния му ред камъни е 1 м. Градежът е от споени с бял хоросан обработени камъни.

В кв. 48, 49, 50, 57 и 58 бяха разчистени останките на южната крепостна кула. Лицевата ѝ зидария е от споени с бял хоросан обработени камъни. Запазен на място е предимно емплектонът от

Обр. 1. План на обекта с разкритите структури през 2020 г.

Fig. 1. General plan of the site with the structures excavated in 2020

разноформатни обработени камъни, споени с бял хоросан. Открит е отвор за греда с размери 0,18 × 0,21 м. Част от емплектона беше разкрита рухнала пред южната (кота 87,87 м) и източната страна (кота 87,84 м) на кулата. При отнемането му бяха открити четири монети: на Андроник II Палеолог (1282 – 1328 г.), на Константин Асен (орязана около 1360 – 1370 г.) в бучка хоросан, както и срязана медна монета (1242 – 1257 г.) и австро-унгарски търговски жетон (началото на XIX в.).

Внушително количество от емплектона беше разкрито рухнало западно пред кулата (кота 88,06 м), при което бяха намерени две монети на Абдул Меджид (1839 – 1861 г.) и др. Под емплектона в кв. 57 и 58 беше достигнат жълт пясъчник, а в кв. 48 – жълта пръст (кота 86,98 м). При отнемането на емплектона в кв. 47 и 56 беше оформен контролен профил с ориентация С – Ю. Западно и северозападно от него беше отнет пласт тъмнокафява (кота 87,60 м) до жълта пръст (кота 87,13 м). В пласта се съдържаха съвременни отпадъци и стотинки на НРБ от 60-те и 70-те години на XX в., но също фрагменти късносредновековна битова керамика и троен грош на Сигизмунд III Ваза (1587 – 1632 г.), срязана медна монета (1242 – 1257 г.), плочка от пръстен-печат или само печат (XIV – XV в.). В кв. 47 беше разкрита относително голяма яма. При изчерпването (кота 87,13 м) на запълнителя ѝ от тъмнокафява пръст (до кота 86,75 м) в кв. 47 бяха открити фрагменти от късносредновековна битова керамика, фаянсови съдове и монета на Абдул Азис (1839 – 1861 г.).

В кв. 46 и 47, и 47 и 55 бяха разкрити два участъка с останки от положени в жълтата пръст основи на (южната крепостна?) стена от каменни блокчета. Спойка не беше установена. В кв. 46 и 55 бяха разкрити деструкции от западната крепостна стена, лежащи върху жълтата пръст (кота 86,98 м). Те са от споени с бял хоросан дребни обработени камъни. От идентични материали е друга част деструкции в кв. 37. В насипа между тази част и деструкциите в кв. 46 беше намерена част от фугас.

В кв. 49, 40, 41 и 42 беше премахнат масивен насип (И – З) от пръст (кота 88,85 м) и разкрито източното лице на зида под крепостната порта. Градежът му е идентичен с този на западното лице. Общата дебелина на зида е 2,40 м. В насипа бяха открити съд със сграфито украса и шест монети на Иван Александър с Михаил Асен (1332 – 1355 г.), Абдул Меджид (1839 – 1861 г.), латинска имитация (1204 – 1250 г.), срязана монета (1360 – 1380 г.), монета на Иван Шишман (1371 – 1395 г.), на Андроник

Обр. 2. Въздушна снимка на обекта след проучването през 2020 г.

Fig. 2. Aerial photo of the site after the excavations in 2020

II Палеолог (1282 – 1328 г.), срязана медна монета (1242 – 1257 г.). Беше разкрит североизточният ъгъл на южната кула и намерени монета на Михаил VIII Палеолог (1259 – 1282 г.) и сребърен грош на Стефан Урош II Милутин (1282 – 1320 г.). Пред долния каменен ред на източното лице беше разчистено хоросаново ниво (кота 87,76 м) и намерена монета на Константин Асен (срязана ½, след 1360 г.). Източно пред това ниво беше открит пласт с натрошена строителна керамика, а под него – камъни, фрагменти от строителна керамика, единични животински кости и латинска имитация с малък модул (1220 – 1250 г.). При направения изкоп беше достигната жълта пръст (кота 87,48 м) и открита монета на Андроник II Палеолог (1282 – 1328 г.).

Беше разкрит зидът (СЗ – ЮИ), открит от В. Вълов (1961 г.), със запазени размери: дължина 9,95 м, максимална дебелина 1,30 м, максимална височина 1 м (кота 87,68 м). Тъй като има лице само от северната страна и предвид височината на терена южно от него, зидът вероятно е подпорен. При разкриването му бяха намерени осем монети: три латински имитации (1220 – 1250 г.), срязана монета (1360 – 1380 г.), монета на Андроник II с Михаил IX Палеолог (1294 – 1320 г.), на Андроник III Палеолог (1328 – 1341 г.), на Андроник II Палеолог (срязана ½, след 1360 г.), на Карол I (от 1882 г.).

В кв. 21, 22, 30 и 31 беше отнета тъмнокафява пръст (кота 87,09 м), в която се съдържаха обработени камъни от лицева зидария и емплектон, животински кости (от кота 86,80 м), много фрагменти от късносредновековна битова керамика и монета на Иван Шишман (1371 – 1395 г.). В ъгъла на източната и северната крепостни стени беше открит зид (С – Ю) със запазена дължина 3,70 м, западно лице с дебелина 0,50 м и запазена височина (на кота 86,80 м) до 1 м. Лицето е от споени с бял хоросан каменни блокове, а емплектонът – от дребни камъни. При разкриването им беше намерено глинено гърне и медно торнезе на Йоан II Орсини (1308 – 1320 г.). Западно от зида бяха разкрити каменни деструкции и девет монети: на Константин Асен (1257 – 1277 г.), три латински имитации (1220 – 1250 г.), две срязани монети (1242 – 1257 г.), монета на Алексий III Ангел (1195 – 1203 г.) и сребърна на Сюлейман I (1520 – 1566 г.). Отнемането на културния пласт беше преустановено (на кота 86,68 м).

Беше разкрит вътрешният ъгъл на северозападната крепостна стена, при което беше намерена (кота 85,97 м) латинска имитация (1220 – 1250 г.). Пред него беше разкрита структура от две глинобитни части, облицовани от вътрешните им страни с редове от каменни блокове. Във втория отдолу нагоре каменен ред на източната част е положен каменен блок с размери 0,65 × 0,24 м. В него е врязан надпис L. L. H и неразличима година с арабски числа.

В кв. 37 и 38 беше отнета тъмнокафява (кота 87,36 м) и достигната жълта пръст (87,12 м) и се разкриха последните във височина каменни редове от вътрешното лице на западната крепостна стена. Беше открита монета на Михаил VIII Палеолог (1259 – 1282 г.). Височината на лицето тук е до 2 м, а общата му дебелина с оцелелия емплектон е около 1,20 м. В кв. 37, 28, 19, и 11 беше разкрито запазеното до 3 м височина външно лице на стената. Лицевата зидария е идентична с тази на вътрешното лице. Емплектонът е от споени с бял хоросан малки камъни. За разкриването на лицето беше оформен (кота 87,07 – 85,92 м) успореден на него изкоп (СИ – ЮЗ), в който бяха открити две срязани медни монети (1242 – 1257 г.) и две колективни находки от общо 36 монети (1867 – 1882 г.) на Карол I.

В кв. 33 и 24 бяха разкрити два частично запазени успоредни зида (И – З) от споени с бял хоросан камъни, с дължина съответно 2,40 и 2,36 м и еднаква дебелина от 1,60 м. Зидът в кв. 33 продължава зад северната стена на крепостната щерна, а зидът в кв. 24 – под емплектона на северната крепостна стена. Източно от тях беше оформен (от кота 87,52 м) контролен профил (ЮЗ – СИ). При разкриването им беше отнета тъмнокафява пръст и в рушевините на зида в кв. 24 беше намерена монета на Андроник II Палеолог (срязана ½ след 1360 г.). Същата пръст беше отнета източно от профила (от кота 86,99 м) и в нея беше открита глинена стомна. В кв. 34 беше разкрито струпване от разноформатни

обработени камъни. В източното лице на профила в кв. 25 бяха открити малка стъклена бутилка и фрагменти от глинен съд.

Под нивото на полагане на зида в кв. 24 (кота 85,96 м) беше оформен профил (И – З) до нивото на разположената северно от профила асфалтова алея (кота 84,62 м). В тъмнокафявата пръст бяха намерени керамични фрагменти от късната желязна епоха, които показват, че това е пластът с латенска керамика, открит от В. Вълов (1961 г.).

Фрагментите от късножелязна керамика, римската тухла с печат, античните и късноантичните монети предполагат, че хълмът, на който е построено „Калето", е обитаван през съответните епохи. Възможно е да е използван за целите на отбраната на Римската империя през I – IV в. Каменните деструкции и зидът в североизточния ъгъл на крепостта предполагат, че по времето на Второто българско царство в тази (а вероятно и в останалата) част на крепостта има (казармени?) помещения. Към това време насочват намерените при разкриването им монети и керамика от XIII – XIV в. Местонамирането на фугаса предполага как е унищожена крепостта през 1810 г. Взривена е западната, вероятно и южната ѝ стена, което е било достатъчно, за да я направи нефункционална.

THE LATE MEDIEVAL FORTRESS "KALETO" IN SVISHTOV

Nikolay Ovcharov, Marin Marinov, Polina Piperkova

Summary

The excavations of the fortress "Kaleto" continued in 2020 (figs 1 and 2). In the northern part of the fortified space we continued the exploration of a layer dated to the 13th – 14th c. Some poorly preserved stone destructions were discovered and among the finds discovered there are a huge amount of pottery sherds, including some parts of sgraffito vessels and coins from that period. Those finds give us a reason to suggest that in the fortress there were some premises (possibly barracks) in the time of the Second Bulgarian Kingdom. Northeast from the cistern of the fortress a layer was excavated, containing pottery sherds from the Late Iron Age. Several Roman and late Roman coins were discovered in different parts of the fortress. The sherds and the coins suggest that the hill was inhabited during the late Hellenistic and/or Roman era. In the remains of the western wall a piece of fougasse was found, most probably from the blasting of the fortress in 1810.

Nikolay Ovcharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, aia_ira@abv.bg
Marin Marinov, Museum of History – Svishtov, 6 Klokotnitsa Str., 5250 Svishtov, marinovkmarin@gmail.com
Polina Piperkova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, polinka_1989@abv.bg

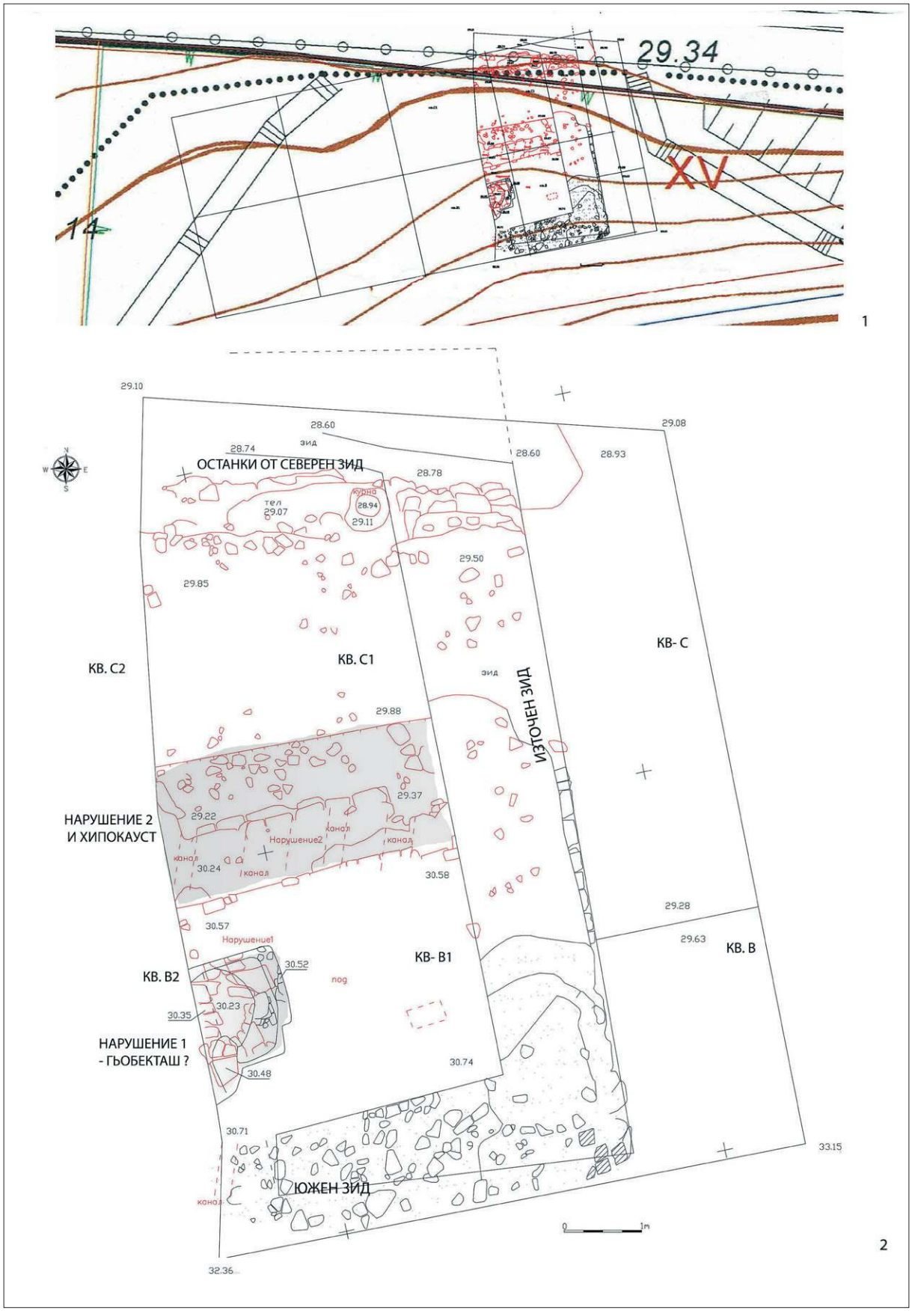

№ 18. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТУРСКА БАНЯ ПРИ ОРЯХОВСКИ ГРАДСКИ ПЛАЖ

Евгения Найденова

Изграждането на велоалея по проект на община Оряхово при крайбрежната градска ивица наложи провеждането за втора година на спасително археологическо проучване на останките от турска баня, разкрити тук през 2019 г. То се осъществи в продължение на 19 работни дни от 27.07. до 16.08.2020 г. с основни задачи премахване на насип до трасето на алеята, наложено от строителните дейности и добиването на нова информация за този тип османско строителство. Научни консултанти са доц. д-р Валери Григоров (НАИМ – БАН) и д-р Жулиета Гюлева (РИМ – Велико Търново).

Проучената площ е 45,40 кв. м. Според условията на терена тя е разпределена в квадрати В, В1, В2, С, С1 и С2 като работни участъци с ориентация по С – Ю и И – З, с размери както следва: в кв. В, В1 и В2 (5 × 0,90 м), кв. С (4,60 × 0,90 м), кв. С1 (5 × 5 м, без крайна северна ивица от 20 см, поради наличие

Обр. 1. Разположение (1) и общ план (2)

Fig. 1. Location (1) and general plan (2)

на водопровод) и кв. С2 (5 × 0,50 м) (обр. 1). Механичните пластове се отнемат основно на ръка. Багер се използва само за две малки отделни загребвания на пръст.

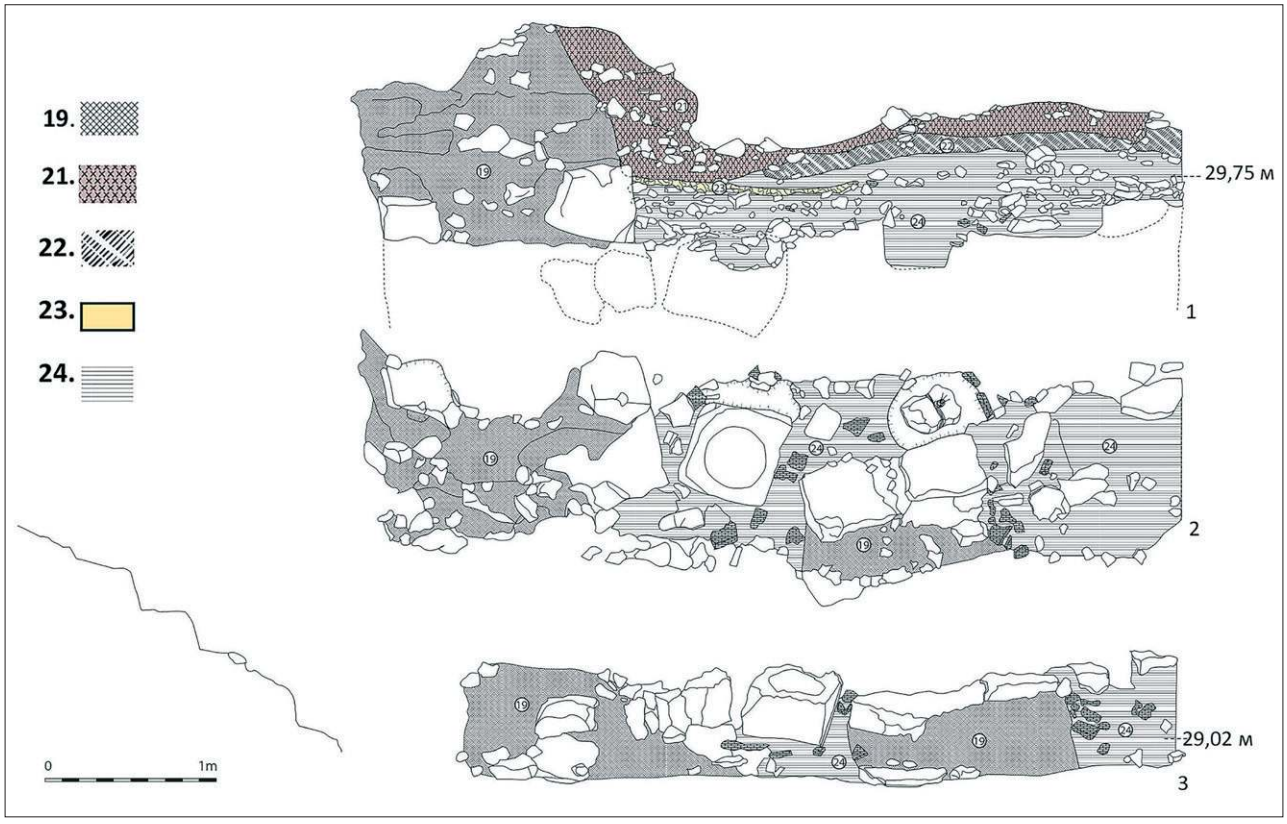
В източната част на проучваната площ, кв. В, В1 и С се отстранява насип от 3 до 1 м и се достига до стерилна основа, в която изпъкват варовикови скални късове. Отчита се денивелация на древния терен от 0,90 м.

Обр. 2. Общ изглед. Поглед от североизток

Fig. 2. General view. View from north-east

В кв. С1 се проследява продължение на субструкцията на източния зид в северна посока. Общата му установена дължина с новоразкритата част е 9,30 м (обр. 1, 2). Североизточният ъгъл е напълно разрушен. Може да се предположи, че източната част на банята е била дълга около 10 м. Останките на зида завършват с големи обработени камъни с почти правилна правоъгълна форма, които маркират ширина от 1,60 м. Проучената нова част от субструкцията на източния зид е със запазени максимална височина 1 м и дължина 5,10 м. Покрита е с хоросаново-чакълест слой, приме-

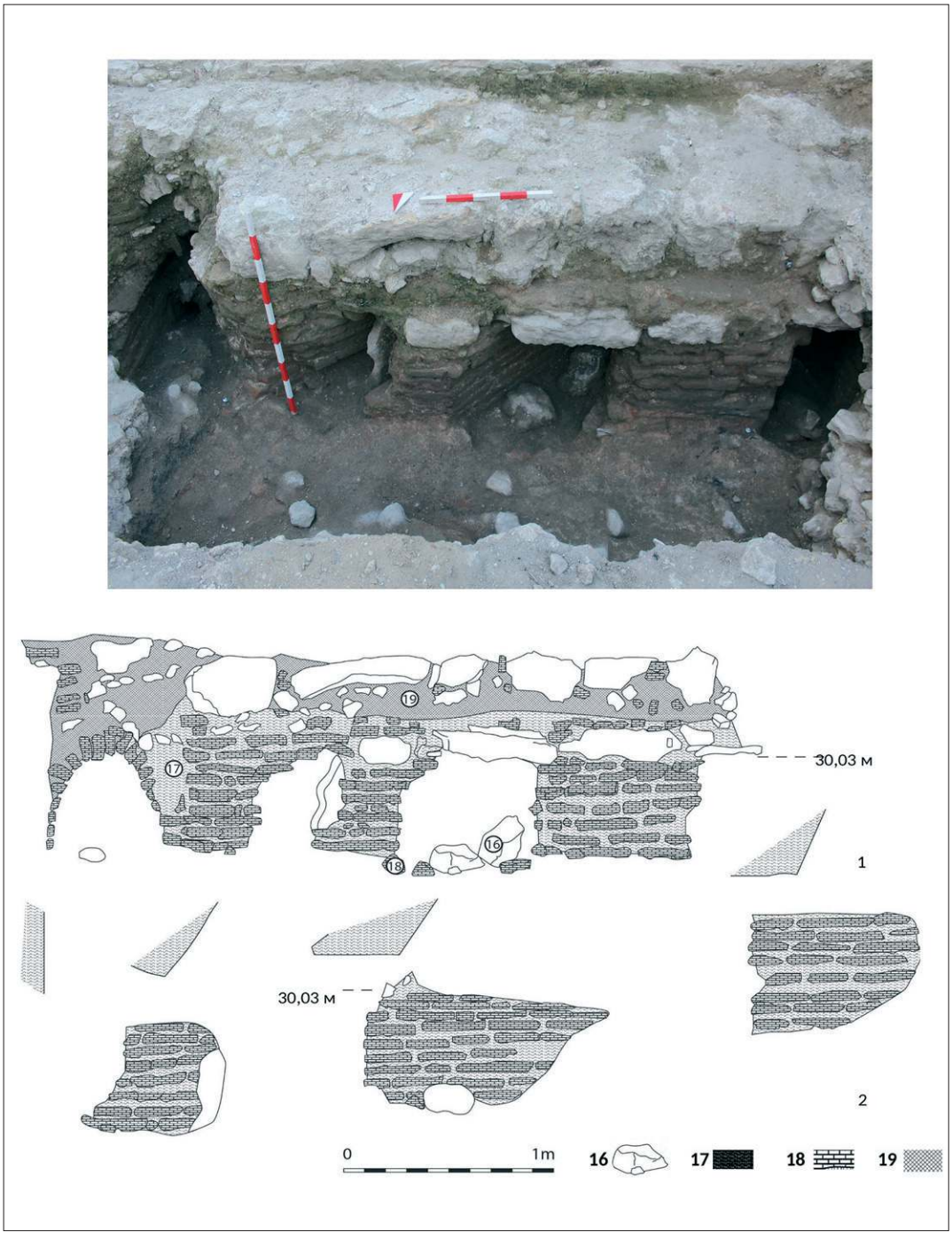

Обр. 3. Северен профил (1, 3) и хоризонтален план с разположението на курната (2)

Fig. 3. North stratigraphic profile (1, 3) and horizontal plan with the location of the kurna (2)

Легенда: 19. Бяла хоросанова спойка; 21. Кафяв пласт с хоросан, чакъл, пясък, камъни, парчета тухли и керемиди; 22. Сива ивица пръст с чакъл и въглени; 23. Глинена замазка; 24. Сив пласт от хоросан, камъни, парчета тухли и керемиди

Key: 19. White mortar binder; 21. Brown layer with mortar, gravel, sand, stones, pieces of bricks and tiles; 22. Grey strip of soil with gravel and charcoal; 23. Clay screed; 24. Grey layer of mortar, stones, pieces of bricks and tiles

Обр. 4. Хипокаустни канали и стени

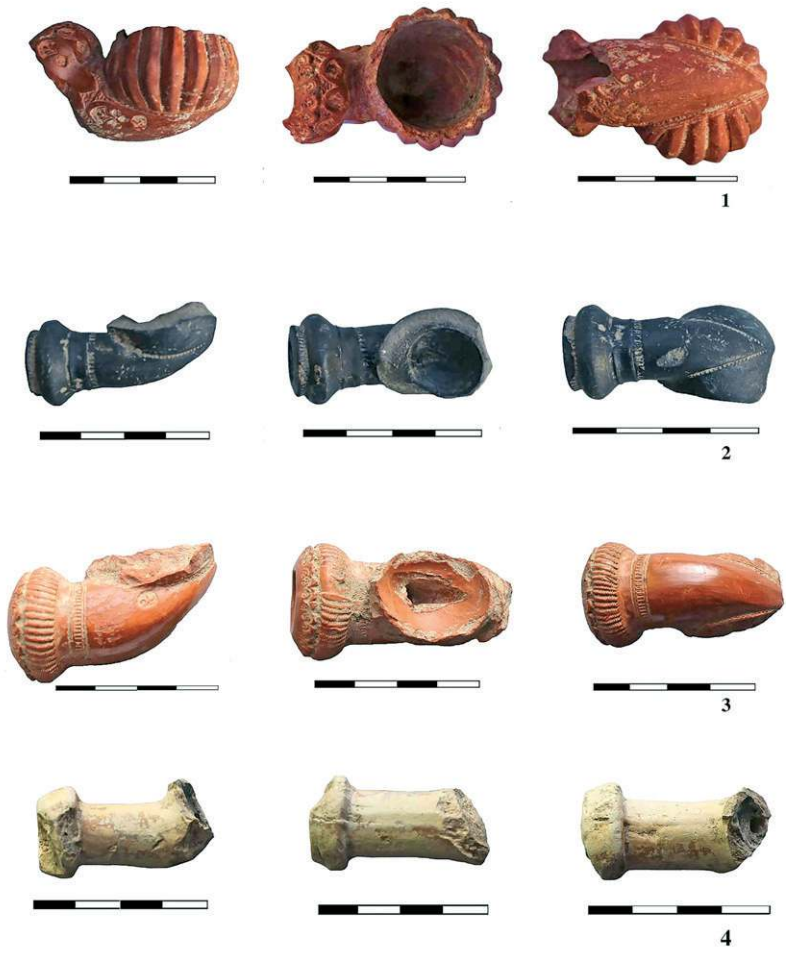
Fig. 4. Underfloor heating ducts and walls

Легенда: 16. Камъни; 17. Розова хоросанова замазка; 18. Тухли; 19. Бяла хоросанова спойка

Key: 16. Stones; 17. Pink mortar putty; 18. Bricks; 19. White mortar binder

сен с пръст. Субструкцията стъпва върху стерилна жълта глинеста пръст посредством пояс камъни с отстъп от 0,15 – 0,20 м. Нейното външно лице е изградено от едри и средни по размер камъни. Фугите между тях са запълнени с дребни камъни, парчета тухли и хоросанова спойка. За пълнеж са използвани средни и дребни по големина необработени камъни, хоросан и чакъл.

В северния край на зида, в основата на външното му лице са разкрити два отвора с диаметър 0,10 – 0,12 м, на разстояние около 0,25 м един от друг (обр. 2). Първият, южен, се намира на 0,10 м над стерила и отстои на 7,10 м северно от първия подобен отвор при югоизточния ъгъл на същия зид, регистриран през 2019 г. Вторият отвор се намира на 0,30 м над стерила. Каналите, които тръгват

Обр. 5. Керамични лули от кр. на XVIII – нач. на XIX в. (1, 2), от втората половина на XIX в. (3) и от XVII в. (4)

Fig. 5. Ceramic pipes from the end of 18th – beginning of 19th century (1, 2), from the second half of 19th century (3), from 17th century (4)

от отворите надолу, са кухи до 0,30 – 0,40 м дълбочина. Трети отвор се установява на около 0,90 м северно от втория, в самия градеж на зида, приблизително на същото ниво. Той е затиснат частично отгоре от камък, вследствие най-вероятно на преправки в банята. Допускаме, че описаните отвори и канали са част от димоотводната система.

Теренните наблюдения показват стъпаловидно изграждане на основите на банята, съобразено с наклона на съществуващо малко възвишение. Стерилът се състои от различни глинести наслаги и варовикови скални образувания. На разстояние 4 м от южния профил в кв. В1 субструкцията на източния зид лежи върху дебел слой сбита оранжева глина. При югоизточния ъгъл на банята се регистрира и скален варовиков къс, който дава стабилност на градежа. След тези 4 м стерилната оранжева глина прекъсва. В северна посока на нейното място продължава следващата част от субструкцията на зида, която от своя страна е издигната върху жълта глинеста пръст и варовикови образувания (обр. 2).

След отстраняване на насип от пръст, пясък и чакъл в северната част на кв. С1 и С2 се установява, че северният зид е изцяло разрушен. Липсва субструкция и външно лице. Запазена е малка част от основата, представена от пояс от едри (0,40 – 0,45 × 0,20 – 0,30 × 0,20 м) и средни (0,16 × 0,10 × 0,06 м) по големина камъни. Той се регистрира в продължение на 2 м, следва посока североизток – югозапад и отстои на 0,70 м западно от останките на източния зид (обр. 2, 3.1 – 3). Наличието на водопровод в непосредствена близост на север не дава възможност за работа в дълбочина. Оформеният северен профил в кв. С1 и кв. С2 включва субструкцията на източния зид с широчина 1,60 м и напластявания с материали от градежа на банята. Зачистени са основно паднали деструкции – пластове от камъни, чакъл, хоросан, пясък, парчета тухли и керемиди. Между тях се очертават сива ивица и глинена замазка със следи от огън. Дебелината на глинената замазка е 5 см (обр. 3.1).

Между субструкцията на източния зид и каменния пояс от северния зид се открива паднала курна, изработена от сив пясъчен камък. Има почти квадратно тяло с външни размери 0,50 × 0,52 м и височина 0,40 м (обр. 2, 3.2). Издълбаната вътрешна част за водата е с диаметър 0,32 – 0,38 м. На запад от курната, сред деструкциите се намира камък, обхванат от дебела усукана тел. Наличието на тази тел, на парчета бодлива тел в отнетия насип, както и намирането на войнишка лъжица тук свидетелстват за военно присъствие. В периода 1924 – 1925 г. върху руините на банята са нанесени допълнителни разрушения. Исторически факт е изграждането на германски понтонен мост през 1941 г.

На север от запазения под на горещото помещение (в ЮЗ част на кв. С1 и в ЮИ част на кв. С2) се проучва нарушение 2, което представлява дълбоко вкопаване с неправилна правоъгълна форма и размери 3,20 м И – З × 1,50 м С – Ю (обр. 1.1). В южната му страна се разкрива част от хипокауст – чети-

ри канала между тухлени стени, изградени под ъгъл, следващи посоката СИ – ЮЗ (обр. 4). При отворите ширината на каналите е около 0,50 м, а навътре под пода на горещото помещение те се стесняват до 0,30 м. Тухлените стени са високи 0,50 м и имат различна ширина – 0,40 м и 0,73 м. Хипокаустните канали и стени са покрити с отделни редове от едри грубо обработени камъни и разположени между тях слоеве от тухли с розова хоросанова замазка и от дребни и средни камъни с хоросанова спойка. С това покритие общата височина на съоръжението е 1 м. В основата му се регистрира хоросанов слой с розов цвят, при който ясно се виждат сиво-черни петна от горещия дим, циркулирал в каналите. На това ниво в северната страна на нарушението се открива ред от тухли, което поставя въпроса за наличие на основа от стена.

В западната половина на кв. В2 се зачиства нарушение 1, отстоящо на 0,50 м северно от южния зид. Разкритата му част има неправилна правоъгълна форма със заоблени ъгли и размери 1,50 м С – Ю × 1 м И – З (обр. 1.1). То прорязва пода на горещото помещение до дълбочина 0,30 м, достигайки до подложка от розов хоросан с дебелина 6 – 10 см. От градежа на пода се виждат три реда тухли и пластове розов хоросан между тях. Според своята форма и местоположение нарушението може да се интерпретира като разбит гьобекташ.

Проучените пластове съдържат много съвременни материали, които заедно с откритите монети от 30-те и 50 – 60-те години на XX в. доказват натрупването на насипа върху руините на банята през различни периоди от време. Това лишава регистрираните находки от сигурен археологически контекст. Сред тях са четири фрагментирани керамични лули, датирани от края на XVIII в. до втората половина на XIX[1] (обр.5. 1-4) и малка месингова статуетка на глиган от XIX в. Откритите керамични фрагменти от османски съдове принадлежат към периода от XVI до XIX в.

В обобщение, новите резултати от проведеното спасително проучване на турската баня в Оряхово са: доразкриване на източния зид до дължина 9,30 м, откриване на курна от халвет, на следи от северния зид, на част от отоплителната система на горещото помещение и вероятно на основата на гьобекташа към него.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A TURKISH BATH AT THE ORYAHOVO BEACH

Evgeniya Naydenova

Summary

The main results of the rescue fieldworksin 2020 comprise complete excavation of the eastern wall to a length of 9.30 meters, discovering of a *kurna* of *halvet*, traces of the north wall, part of the heating system of the hot premises and probably the base of a *göbektash* nearby. The researched area covers 6 m^2 (fig. 1).

The newly studied part of the substructure of the eastern wall was preserved at a maximum height of 1 m, length of 5.10 m and width of 1.60 m. Its outer surface is made of large and medium-sized stones (figs 2, 3). Three openings with a diameter of 0.10 – 0.12 m and ducts running downwards were discovered at the northern end of the wall – probably connected to the flue system.

The north wall of the complex is completely destroyed. A very small part of the foundation has been preserved – a stone course of 2 m. Next to it a fallen *kurna* made of grey sandstone was discovered. The studied part of the underfloor heating consists of four ducts located between brick walls, built at an angle, following the NE – SW direction (fig. 4). After removing the accumulation of stones in the western part of the hot premises, a pit with an irregular rectangular shape, rounded corners and a depth of 0.30 m was located. Our working hypothesis is that the pit may have resulted from the removal of a *göbektash*.

The finds include also four fragmented ceramic pipes dating from the 17th to the second half of 19th c. (fig. 5) The discovered ceramic fragments of Ottoman vessels belong to the period from the 16th to the 19th c.

Evgeniya Naydenova, Museum of History – Oryahovo, 13 Vasil Levski Str., 3300 Oryahovo, evgenia_ar@abv.bg

[1] Консултация на Владислав Тодоров.

№ 19. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МИСИОНИС“ КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ – СЕКТОР „СЕВЕР“, СЕВЕРНО ОТ БАЗИЛИКА № 2

Стефан Иванов

Археологическите проучвания в обект „Ранновизантийска и средновековна крепост Мисионис“ през 2020 г. се проведоха във вътрешността на ранновизантийската крепост – северно от базилика № 2, в квартал № 28 и отделни части от квартал № 29. Общата проучена площ е около 250 кв. м, като достигнатата на места дълбочина е до 2,20 м (обр. 1).

В процеса на изследването цялостно бе проучена сграда № 2, като бяха установени плановете на още четири помещения от нея от края на V – VI в., на улица от края на V – VI в., както и част от средновековна сграда от XIII – XIV в.

Проучената сграда № 2 е разположена непосредствено северно от базилика № 2. Тя има дължина 18,90 м (С – Ю) и ширина 13,80 м (И – З). Състои се общо от седем помещения с различни размери, като през този сезон се проучиха помещения № 3, 5, 6 и 7, а останалите три бяха проучени през сезон 2019 г. Установи се, че сградата е разположена терасовидно и е изградена от обработени камъни, като за спойка при основната част от помещенията от № 2 до 6 е използван бял хоросан, а за останалите две помещения № 1 и № 7 е използвана за спойка глина (обр. 2).

Централното помещение (№ 3) на сградата има размери 7,50 × 4,80 м, с вход от изток, който е основният вход на сграда № 2. Подовото покритие е от правилно подредени каменни плочи с различна големина, като фугите между тях са запълнени с каменен трошляк и бяла трамбована глинеста пръст. Подходът към помещението се е осъществявал от главния източен вход на сградата, който е затварян с двукрила дървена врата.

Северно от него е изградено помещение № 5, което има правоъгълен план и е ориентирано по дългата си ос в посока изток – запад. Подходът към него се е осъществявал чрез вход с ширина от 2,1 м, изграден в южния му зид, който е затварян с дървена врата. След това по каменно стълбище със същата ширина се е осъществявал входът към помещението, като на терена са запазени част от стъпалата, които са били три на брой.

Западно от помещение № 3 е изградено помещение № 6. То има правоъгълен план и е ориентирано по дългата си ос север – юг.

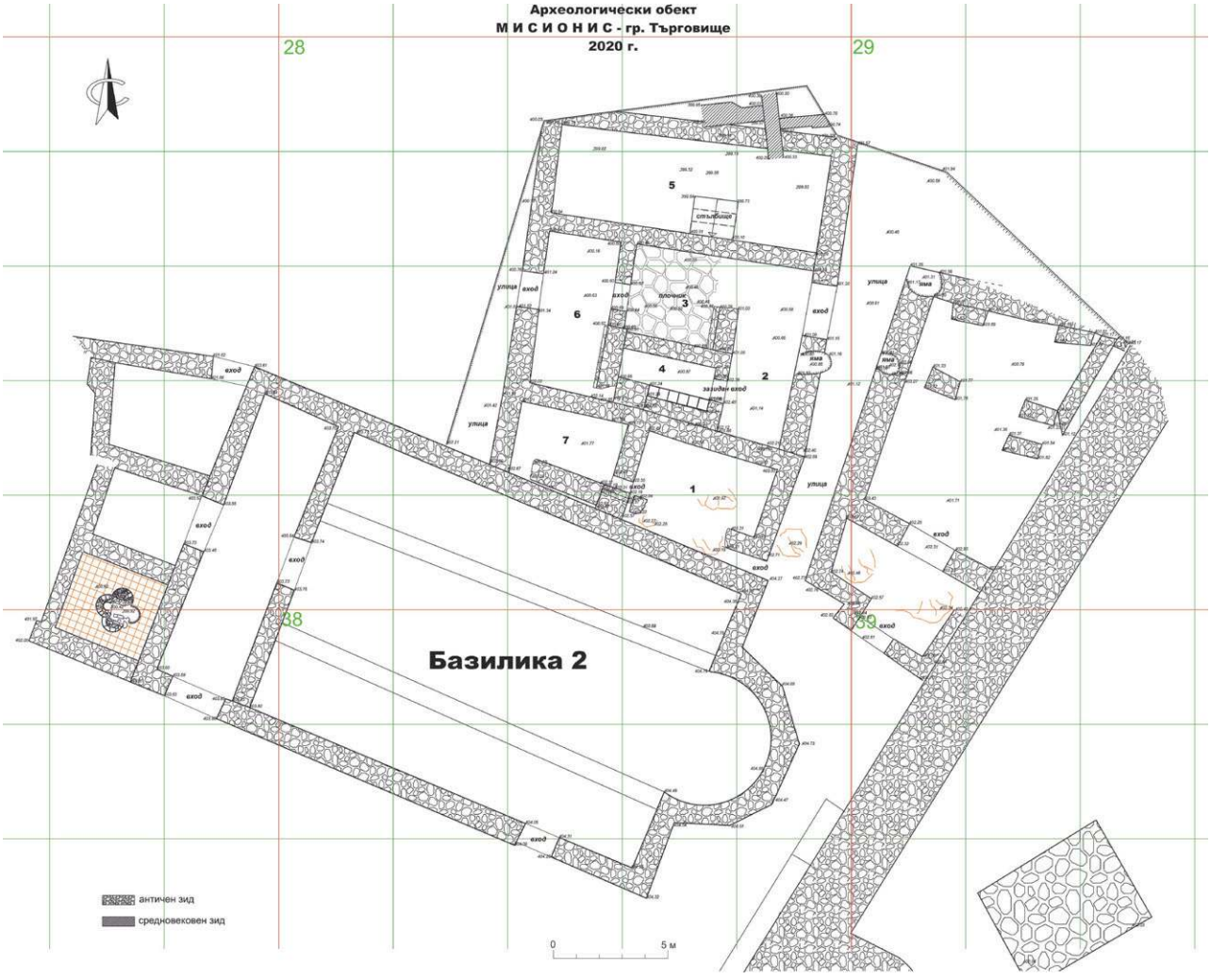

Обр. 1. Общ изглед на обекта

Fig. 1. General view of the site

Помещение № 7 се позиционира в югозападната част на сградата и има неправилен трапецовиден план. Ориентирано е по дългата си ос изток – запад. То е изградено, подобно на помещение № 1, от добре обработени камъни със спойка от глина. В източния му зид е оформен вход с ширина 0,80 м към помещение № 1, като така се е осъществявал и основният достъп към него.

По външните лица на откритите зидове на места личат ивици от хоросанова обмазка на сградата, с дебелина от 0,10 м. Покривната конструкция е била от масивни дървени греди, като цялата сграда е била покрита с тегули и имбрици. Основите са полагани върху подравнена скала, а отгоре пласт от бяла глинеста

Обр. 2. План на археологическите обекти – сектор Север

Fig. 2. Plan of the archaeological sites – sector North

пръст, която е служила за подово покритие в различните помещения, с изключение на помещение № 3.

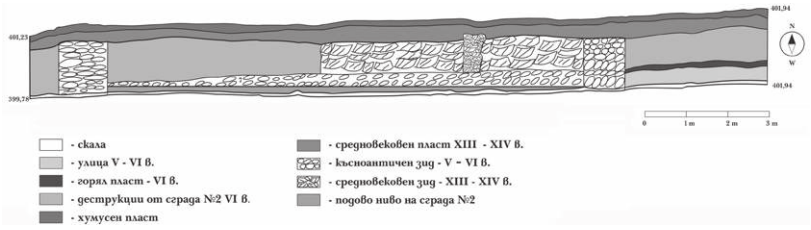
Запазените зидове са широки от 0,80 до 1 м, а във височина са запазени от 0,30 до 1,60 м. Откритите множество фрагменти от плоско стъкло предполагат наличието по фасадата на сградата на прозорци, които са били остъклени.

Сграда № 2 е съществувала като единен жилищен комплекс от седем помещения. Богатият нумизматичен материал и останалите открити археологически материали показват, че тя е построена синхронно с базилика № 2 в края на V в. и е просъществувала до 80-те години на VI в., когато крепостта е превзета и частично опожарена.

Проучена бе и част от късноантична улица, намираща се между сгради № 1 и № 2. Тя е изградена непосредствено върху добре обработената скала, а платното ѝ е покрито с бяла глинеста пръст. Нейната изследвана дължина в посока от юг към север е 19,7 м, като началото на входа ѝ започва непосредствено от източния вход на базилика № 2 и продължава до края на сграда № 2. По нея се е осъществявал единственият достъп към/от базилика № 2 и от портата към сграда № 2.

През този археологически сезон бяха открити останки от сграда от XIII – XIV в. в рамките на помещение № 5. Върху неговия северен зид е изградено средновековно жилище с дължина 6,3 м (И – З), с дебелина на стените от 0,80 м. То е двуделно, като в средата му е изграден зид в посока север – юг с ширина 0,40 м, който разделя сградата на две части. Тя е изградена от ломени камъни на калова спойка и обмазана с тънък пласт глина. Това вероятно е южният зид на тази сграда от XIII – XIV в., като тя продължава в северна посока (обр. 3).

От откритите движими находки преобладава керамиката – силно фрагментирана, основно от периода XIII – XIV в., с отделни фрагменти със сграфито украса, както и ограничено количество от

Обр. 3. Стратиграфски профил (изток – запад)

Fig. 3. Stratigraphic profile (east – west)

V – VI в. При изследването в помещение № 6 се откри и фрагментирана тухла със запазена част от надпис от четири букви – EORM.

Монетните находки от археологически сезон 2020 г. показват сходство с картината в други синхронни крепости от днешна североизточна България. Открити бяха бронзови монети от края на IV – началото на V в., които са били използвани като редовно разплащателно средство до края на V в. Сравнително по-голямо от предходните сезони е количеството на фолисите от VI в. Концентрацията на находките е в средата на XIII в., като акцентът са имитативните серии монети. Българските средновековни монети са представени от екземпляри на българските царе от XIV в.

При проучването на вътрешността на сграда № 2, от периода V – VI в. бяха открити бронзови и железни фибули, бронзови екзагии, бронзови накити, както и голям брой столчета от стъклени чаши.

От периода на обитаване през XIII – XIV в. бяха открити и отделни предмети от бита и снаряжение на конник – шпори и части от юзди, различни типове стрели, както и накити – пръстени (сребърни и бронзови), бронзови обеци, колании апликации, фибули, тежести за вретено, железни игли.

Работата по обекта предстои да бъде продължена в северна и западна посока до достигане северната част на крепостната стена.

EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL FORTRESS "MISSIONIS" NEAR TARGOVISHTE – SECTOR "NORTH", NORTH OF BASILICA NO. 2

Stefan Ivanov

Summary

In 2020, the archaeological excavations covered an area inside the early Byzantine fortress, north of Basilica No. 2 (fig. 1). Building No. 2 was completely explored, and a street from the end of the 5th – 6th c. was discovered, as well as part of a medieval building dating from the 13th – 14th c.

The fully explored Building No. 2, has a length of 18.90 m and a width of 13.80 m, and it consists of seven rooms. It is built of hewn stones. Mortar is used as a binding material in five of the rooms and for the other two – clay (fig. 2). The roof was covered with *tegulae* and *imbrices*. The foundations are laid on the levelled bedrock, and the flooring is made of white soil, except for room No. 3. The walls are preserved to a height of 0.80 – 1.00 m. The building existed as a detached residential complex of seven rooms, built at the end of 5th c. and it functioned until the 80s of the 6th c.

Part of a late antique street between Buildings Nos 1 and 2 was also studied. It is laid on the processed bedrock, and its length is 19.7 m.

Remains of a building from the 13th – 14th c. were found. It has two premises, with a partition wall in the middle. It is built of quarry stones, bound with mud and plastered with clay (fig. 3).

Among the discovered materials, pottery is predominant – mainly from the period 13th – 14th c. as well as from the 5th – 6th c. Bronze coins were discovered, dating from the beginning of the 5th to the 6th c. The majority of the finds is dated to the middle of the 13th c., with the emphasis on imitation coins. Bulgarian medieval coins from the 14th c. were foundq too. The artefacts from the period 5th – 6th c. include *exagia*, some jewellery, as well as stems of glass stemmed goblets. Among the finds from the 13th – 14th c. the spurs, bridle parts, arrow tips and jewellery – finger rings, earrings, belt appliqués – should be mentioned.

Stefan Ivanov, Regional Historical Museum – Targovishte, 2 Mitropolit Andrey Str., 7700 Targovishte, spi_tgv@abv.bg

№ 20. НАР „КАЛИАКРА“

Бони Петрунова, Елена Ендарова, Филип Петрунов

През 2020 г. археологическите разкопки се провеждат в Сектори 82 – 87, във Вътрешния град на крепостта Калиакра, където се работи от 2014 г., като работната площ обхваща 11 квадрата от план-квадратната мрежа, или 275 кв. м (обр. 1). Там се разкриват структури и градежи от V – VI в., XIV и самото начало на XV в. (обр. 2).

В сектор 87, кв. А1 продължи разчистването на участъка, наситен с антични останки. След демонтиране на нападали керемиди и варовикови камъни от покрива се разкри помещение с вход от север, обозначено като „Антично помещение 1“ (обр. 3). То е с размери 2,50 м (С – Ю) × 1,70 м (И – З) или общо 4,25 кв. м. В процеса на проучване в южната част на помещението са инвентирани малка амфора тип *Spatheion* с произход от Северна Африка, каквито се откриват на обект „Хрисосотира“, както и на обекти в Румъния (Murighol) и Турция (Yassi Ada), силно обезличена монета от VI в. и малка кукичка. В северната част на помещението бяха намерени фрагменти стъкло, а до самия вход – капак на питос. По западния зид на помещението има следи от горяло дърво и запазена мазилка. В СИ ъгъл на помещението, на кота 52,33 – 52,18 м бе разкрито изсечено и оформено в скалата кръгло съоръжение, вероятно легло за питос.

В сектори 86, кв. К1 и 87, кв. А1 продължи разчистването на гробове, открити през 2019 г. Започна демонтиране на каменни плочи, южно от гробната камера на гроб 91/2019 (гроб на млада жена със златен пръстен). Целта на този демонтаж е да се потърси южният край на стена „И“, както и да се установи дали тя оформя ъгъл със стена „Ж“. Бяха направени следните наблюдения: камъните и каменните плочи, южно от гробното съоръжение на гроб 91/2019, не очертават стена. При тяхното разчистване не е регистрирано друго съоръжение или градеж. Също така, прави впечатление, че в т. нар. „Късна сграда“ е регистриран горял пласт на кота 53,51 м, който не се проследява на юг. Това показва, че стена „Ж“ е била сериозно компрометирана при по-късни вкопавания, както и се потвърди предположението от 2018 – 2019 г. за локализацията на южната стена на т. нар. „Късна сграда“ (обр. 4).

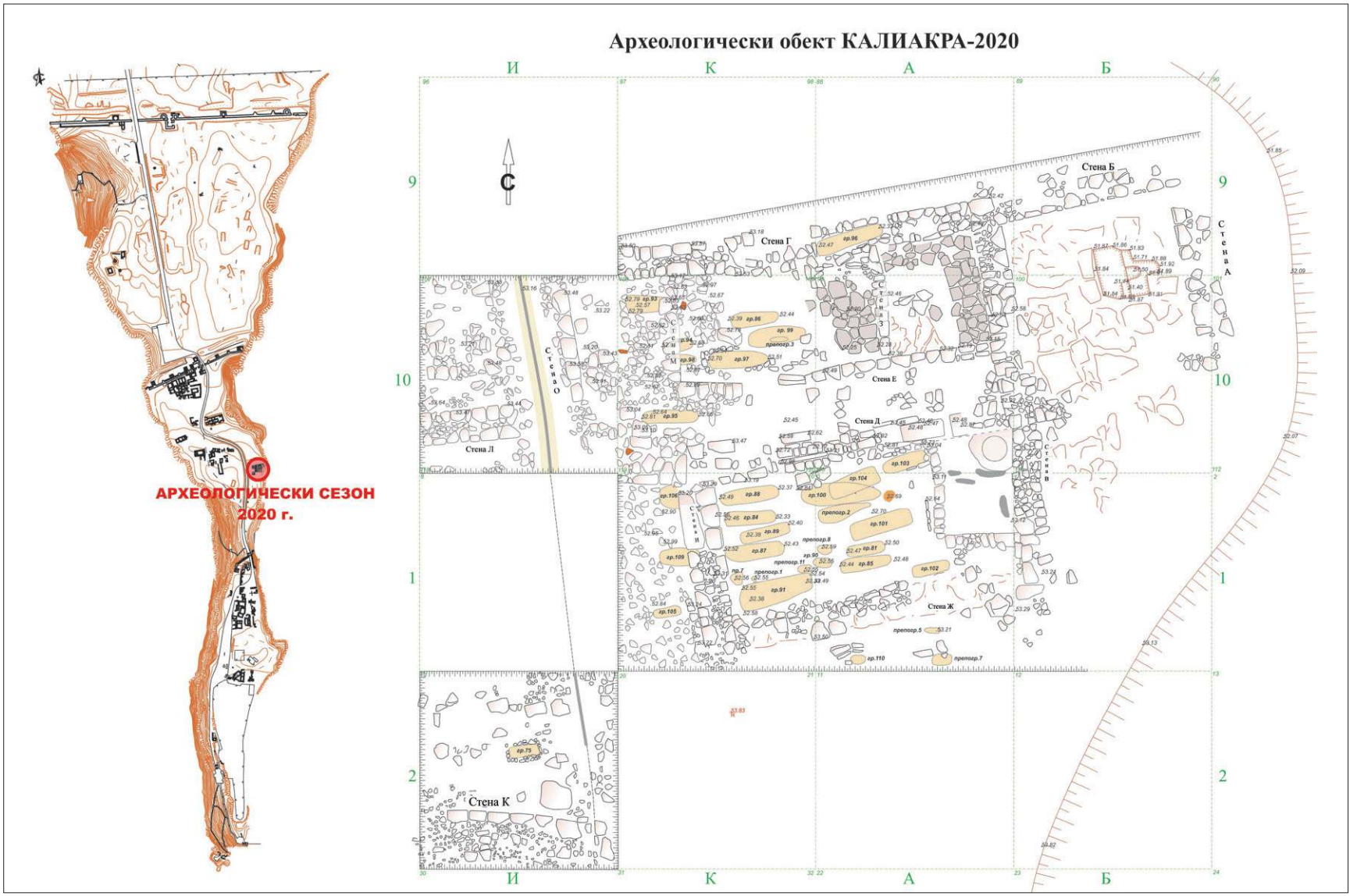
През 2019 г. североизточният вътрешен ъгъл на „Късната сграда“ остана недоразкрит, тъй като там беше регистрирано правоъгълно петно с бледосив цвят (хоросаново бъркало?). През 2020 г. този ъгъл беше проучен до ниво 52,38 м, като в процеса на работата бяха регистрирани плочник и гробове. Каменният плочник е част от подовото покритие на „Късната сграда“. Тук той се открива на кота 52,63 м и е с размери 1,50 м (И – З) × 0,80 м (С – Ю). Западно и югозападно от него бяха проучени гробове № 100, 101, 102, 103 и 104. С най-много дарове се оказа гроб № 104 (обр. 5): 20 сребърни копчета, златен пръстен с дублетен кабошон и монтиран в него планински кристал, две златни обеци и фрагменти от тъкани, които са изследвани от д-р Иван Чокоев (РИМ – Велико Търново).

Предварителният доклад на д-р Чокоев показва, че на челото на девойката е имало диадема, изтъкана от сребърни и златни нишки. В хода на изследването са идентифицирани осем различни текстилни изделия, от които по-интересни са копринена мрежа за коса, фина копринена тъкан в сплитка „лито“, копринена тъкан в сложна сплитка „лампас“, фрагменти от копринена везба върху тъканта „лампас“. Голяма част от текстилните материали са останки от украсата за глава, а следите от копринена везба може да са от погребална възглавничка.

През сезон 2020 в изследвания сектор са проучени 13 нови гробни съоръжения и седем препогребвания. Всички гробове са били оформени съгласно християнския погребален обред. Костните останки са предоставени за анализ на д-р Виктория Русева от Института по експериментална морфология и антропология при БАН.

Една от целите на проучването през 2020 г. бе уточняването на останките от античните градежи, нарушени при обособяването на средновековния некропол и изграждането на т. нар. „Късна сграда“. Едно от предположенията е, че те са част от стопански помещения от V – VI в.

В сектор 82 започна проучване на нов квадрат – кв. И10, с площ 25 кв. м, с начална кота 53,65 м. Оказа се, че този участък е компрометиран поради преминаваща съвременна тръба и кабел. Въпреки това бяха регистрирани две стени, обозначени като „О“ и „Л“. Стена „О“ има лице от изток и е с ориентация С – Ю, където има 2,80 м дължина и ширина 0,50 м. Стена „Л“ е с две лица и има ориентация И – З, с дължина 2,40 м и ширина 0,70 м.

Обр. 1. План на проучванията през сезон 2020

Fig. 1. Plan of the studied area, archaeological campaign 2020

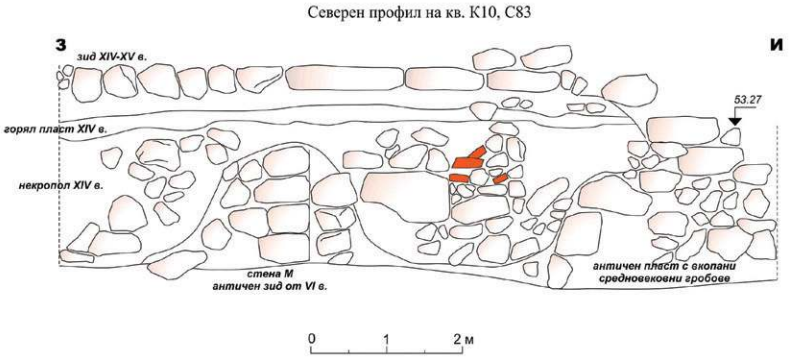
В сектор 86 също започна проучване в нов квадрат – кв. И1, западно от „Късната сграда“. Регистрирани са рушевини от камъни, които не очертават структура. Достигната кота в края на проучването 53,20 м.

През този археологически сезон са инвентирани общо 90 движими културни ценности, от които 24 монети, златен пръстен с дублетен кабошон, в който са монтирани планински кристал и стъкло, златни и бронзови обеци, копчета, обичайното количество фрагменти от антична и средновековна керамика, каменни капаци за питоси и железни битови предмети.

През 2020 г. поради изчерпване на културните пластове, в проучваните сектори бяха открити малко монети. Четири от тях са късноантични, не са добре запазени и представят най-ранните културни напластявания на това място. За този период, от края на IV до средата на V в., монетите са с доста ниско качество и са много миниатюрни. Често се използват и фалшификати или просто пластинки.

Следващата епоха, която се установява в хоризонт около 0,20 м над късноантичния, е ранновизантийската. От периода са открити само три монети. Интересно е, че един фолис е в ниво от силно горял пласт, източно от „Татарската къща“. Макар и силно обгорена, тази монета едва ли е отсечена след 613 г., когато последните фолиси на Ираклий засвидетелстват превземането на тази част на Балканите от т. нар. аваро-славяни.

Най–интересни са петте монети от българската хегемония на полуострова, като две от тях са на деспот Добротица. Те са от типа „буква Д с точки“ и съкратена абревиатура на Калиакра „КАЛК“. Едната е с добро качество, а другата, за учудване, е доста редуцирана чрез орязване. Открита е и една интересна медна монета на цар Иван Александър от „тип 2“ на неговото медно монетосечене, която до сега не е откривана на Калиакра. Иконогра-

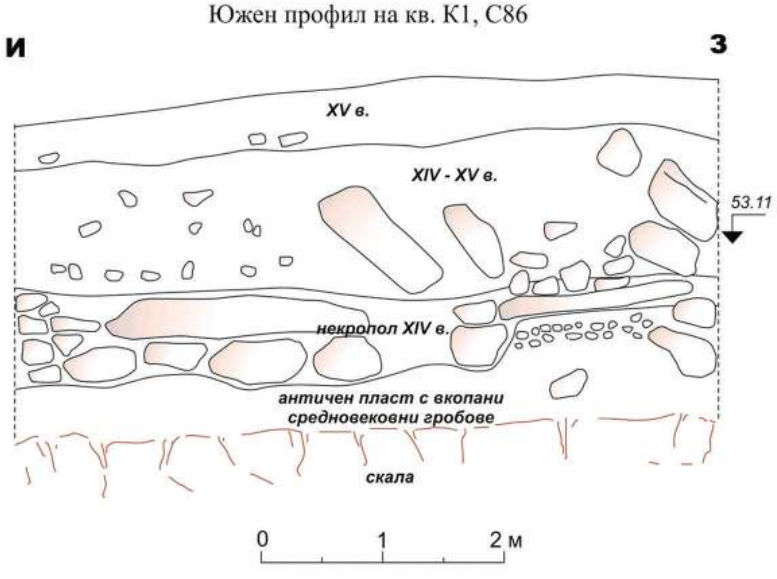
Обр. 2. Стратиграфски профил, кв. К10 в сектор 83

Fig. 2. Stratigraphic profile, square K10, Sector 83

Обр. 3. „Антично помещение 1“, поглед от юг

Fig. 3. “Antique Building 1”, view from south

Обр. 4. Стратиграфски профил, кв. К1 в сектор 86

Fig. 4. Stratigraphic profile, square K1, Sector 86

Обр. 5. Гроб № 104

Fig. 5. Grave No. 104

фията ѝ представлява архангел с разперени криле и голям кръст на опакото.

Османските монети се откриват в най-горните пластове. Те са четири броя, повечето на султан Баязид I. По-важно за хронологията на мястото е едно акче на неговия пряк наследник емир Сюлейман (1402 – 1411 г.), който пръв поема властта след смъртта на Баязид. Това е показател, че животът тук не замира, а продължава, макар и не с такава интензивност.

Интересен факт е, че в новите сондажи, западно от сградата и некропола османските монети се появяват заедно с медните на Второто българско царство и тези на деспот Добротица, като те се откриват приблизително в един хоризонт. В тази насока може да се мисли, че тези монети са циркулирали в един общ паричен поток след средата на XIV в.

Полевата консервация в проучените сектори е извършена съгласно указанията и препоръките на арх. Юлий Фърков. Целта на консервацията тази година беше да се съхранят най-източните градежи от разкритата архитектура. Проучваният терен се намира на една от главните туристически пътеки на Калиакра и е важно зидовете да бъдат запечатани поради големия туристически интерес, който в повечето случаи има деструктивно влияние върху старината.

KALIAKRA NATIONAL ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Boni Petrunova, Elena Endarova, Filip Petrunov

Summary

In 2020, the research took place in Sectors 82-87 of the Inner City of Kaliakra Fortress (fig. 1). Structures and buildings dated to the 5th – 6th c., the 14th and the very beginning of the 15th c. have been revealed (figs 2, 4).

In "Antique building 1" a small *Spatheion* type amphora originating from North Africa has been found. Similar ones have been discovered at *Chrystosotira* and archaeological sites in Romania (Murighol) and Turkey (Yassi Ada). In the NE corner of the room, a round structure, probably a *pithos* bed cut into the bedrock has been excavated (fig. 3).

Additionally, the north-eastern inner corner of the "Late building" was excavated to the elevation of 52.38. During the 2020 research, a pavement and five graves were registered. The most valuable grave goods were found in Grave № 104 – 20 silver buttons, a gold ring with mountain crystal cabochon, two gold earrings and textile fragments studied by Dr Ivan Chokoev were yielded (fig. 5). Eight different types of textile have been identified. The most interesting samples are as follows: silk net for hair, fine silk fabric plain weave, silk luxury fabric type "Lampas" and fragments of silk embroidery on the "Lampas" fabric. Most of the preserved textile materials are remnants of the head decoration. This season, 13 new graves were excavated in the sector, all of them laid according to the Christian burial rite.

A total amount of 90 small finds were registered, 24 of which are coins. Among them the most interesting are five coins from the period of the Bulgarian hegemony on the peninsula: two minted by despot Dobrotitsa, of type "Letter *Д* with dots" with abbreviation of Kaliakra "*КАЛК*". An interesting copper coin of Tsar Ivan Alexander "Type 2" of his copper coinage has been discovered as well. Its iconography depicts an Archangel with outstretched wings and a large cross on the back.

Boni Petrunova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, boni_boon@abv.bg
Elena Endarova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, e.endarova@historymuseum.org
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg

№ 21. АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НА НОС ЧИРАКМАН

Велислав Бонев, Елена Василева, Калин Маджаров, Яна Димитрова

Археологическите проучвания на нос Чиракман през 2020 г. бяха съсредоточени в сектор 88/XXIII и сектор 88/XXIV. Целта на работата бе продължаване на проучването на културните напластявания в квадратите, започнати през 2019 г., както и разкритите структури да бъдат технически и фото документирани; да бъде допълнен общият план на обекта (обр. 1).

Отнеманата при работата пръст е рохка, пепелива и нестабилна. Разкрити са останките от няколко помещения, които, според стратиграфската си позиция и открития в тях археологически мате-

Обр. 1. Аерофото на проучвания сектор

Fig. 1. Aerial photo of the excavated sector

Обр. 2. Общ план на сектор 88/XXIII

Fig. 2. General plan of Sector 88/XXIII

риал, могат да бъдат отнесени към периода XIV – XV в. Запазената височина на зидовете е от 0,20 до 0,40 м, изградени са от ломени камъни с неголеми размери на спойка от глина. Повечето са еднолицеви, с малка дебелина. При градежа на много от тях са преизползвани каменни блокове от по-ранни градежи. Всички стени на помещенията са изградени директно върху терена, без подложка. При строежа на част от късносредновековните структури са били използвани видими и запазени тогава на терен късноантични зидове. Последните са включени в общата планировка на помещенията, а където е било необходимо са били прегражда ни, демонтирани и/или достроявани. Пластът от Късното средновековие е горял, в следствие на което пръстта е с жълтеникав или сиво-пепелив цвят, примесена с въглени, малки парчета отухлени мазилки и е изключително рохка. През настоящия сезон бяха проучени три помещения (обр. 2), които могат да бъдат свързани с периода на най-късното обитаване на нос Чиракман.

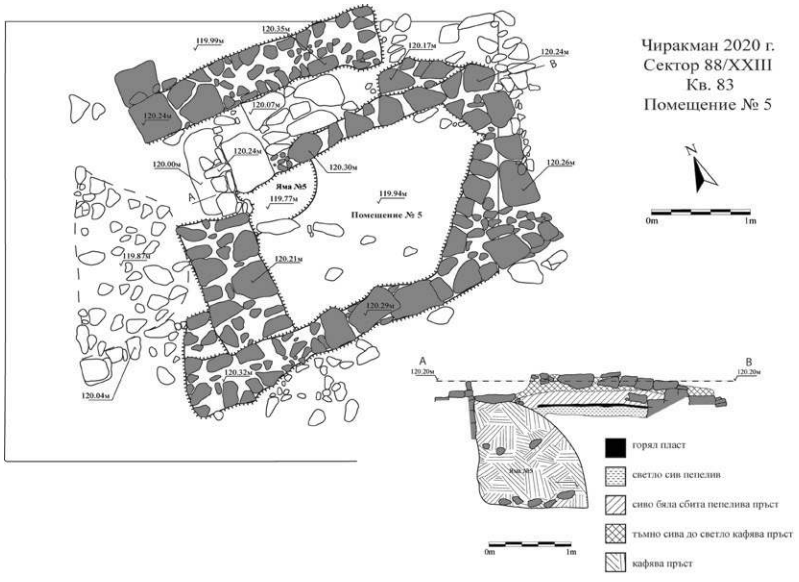
Помещение № 5 (обр. 3) – ситуирано е в кв. 83, полувкопано в по-ранните пластове. Има приблизително правоъгълен план, ориентация изток – запад, добре запазени зидове. Вътрешните му размери са 2,48 м (И – З) × 1,63 м (С – Ю). Стените са от ломени камъни, грубо оформени в неправилни редове. Изключение прави западната стена, която е част от античен двулицев градеж, включен в общата планировка на структурата (дебелина ок. 0,65 м). Всички други стени са еднолицеви, като дебелината им се определя от големината на камъните, които ги изграждат. Вътрешността на помещението бе запълнена с камъни от деструкциите му, които след документиране бяха отстранени. В източната си част вътрешното пространство е намалено с диагонален зид (обр. 4), вероятно използван за „хладилник“ (ниша за съхранение). Подовото му ниво е било от трамбована пръст. Керамиката от съоръжението е смесена – средновековна, късноантична и елинистическа, силно фрагментирана. Под подовото му ниво частично е почистен питос, запазен на място и свързан със структури от по-ранна епоха. Северно от северната му стена е разкрит плочник от големи каменни блокове, който е бил нарушен при изграждането на помещение № 5. Откритата при работата керамика е смесена – късноантична, средновековна и елинистическа. При проучването на съоръжението са открити и редица находки: костена пластина, фрагменти от керамична лампа, амфорен печат, ранновизантийска монета и др. В северозападния ъгъл на помещението е проучена яма № 5, която трябва да бъде свързана с периода на обитаване на помещението. Дъното на последната нарушава по-ранни каменни съоръжения. В запълнителя ѝ са открити тежест за рибарска мрежа, мънисто и каменен брус.

Помещение № 6 – ситуирано е в ЮЗ ъгъл на кв. 73, като единствено ЮЗ му ъгъл навлиза от север в кв. 83. Вътрешните му размери са 3 м (С – Ю) × 1,58 м (И – З). Полувкопано е в по-ранни пластове.

Има приблизително правоъгълен план, ориентация север – юг. Добре запазени са два от зидовете му, като части от северния и западния липсват. Зидовете са еднолицеви, като за спойка е използвана глина. В градежа на повечето стени са включени каменни блокове от по-ранни градежи. Западната стена на помещението лежи върху останките от източната стена на голямата късноантична сграда, разкрита през 2004 – 2005 г. Керамиката, открита във вътрешността му, отново е смесена. Открит е и керамичен прешлен за вретено.

Помещение № 7 е разположено източно от помещение № 5 (обр. 4). Ситуирано е в южната част на кв. 74, а ЮЗ му ъгъл навлиза в кв. 84. Ориентацията му е приблизително запад – изток с леко отклонение на север. Разкрити са три от стените му – северна, западна и южна, а източната или навлиза в дълбочина, или е била разрушена. Структурата е лошо запазена, но това е свързано със стратиграфската ѝ позиция – помещението е разкрито на дълбочина от 5 – 10 см от нивото на съвременния терен. Полувкопано е в по-ранни пластове. Има приблизително правоъгълен план, ориентация изток – запад. Стените са изградени от ломени камъни с малки размери, а за спойка е използвана глина. Южната му стена бе частично разкрита през 2019 г. При всички зидове градежът е еднолицев. Изключение прави западният зид, който е двулицев, по-грижливо изграден и навлизащ в дълбочина. Много от използваните за направата му камъни са с по-големи размери и той е бил част от по-ранна структура. В западната част на помещението бе достигнат пласт от пепел. Разкрити са и следи от отухлявания в югозападния му ъгъл. Керамиката, открита във вътрешността му отново е смесена – късноантична, средновековна и елинистическа. От тук произхождат и два амфорни печата.

Западно от западния зид на помещение № 7, до източния зид на помещение № 5 е оформено празно пространство с приблизително правоъгълен план и размери 1,50 м (север – юг) × 1 м (изток – запад). На няколко места в него са разкрити големи плочести камъни, лежащи хоризонтално. Тук са открити фрагменти от късноантични керемиди. Откритите при проучване-

Обр. 3. Помещение № 5 – план и разрез

Fig. 3. Room No. 5 layout and cross-section

Обр. 4. Помещения № 5 и № 7 при проучванията

Fig. 4. Rooms No. 5 and No. 7 during the excavations

Обр. 5. Снимки на някои от гробовете

Fig. 5. Pictures of some of the graves

то на тези помещения материали са малко, въпреки че има такива, които могат да бъдат директно свързани с бита – тежести за рибарска мрежа, рибарска кука, прешлени за вретено и др. Липсата на запазени *in situ* цели съдове позволява да се допусне, че помещенията са били изоставени преди да загинат от пожар.

В южната част на сектор 88/XXIII (кв. 93 и 94) са разкрити и документирани 12 гроба с инхумация (обр. 5). При почти всички гробните ями са облицовани с камъни, повечето от които вертикално забити. При един от гробовете са открити и покривни каменни плочи, а при други са поставени плочести камъни в различни области на горната част на скелета. Скелетите са положени по гръб, с изпънати долни крайници, а горните са свити в лакътната става и положени в областта на корема. Ориентацията е изток – запад, с глава на запад. При два от тях са открити бронзови копчета, а при друг – бронзова игла за коса. Голямата им концентрация в два квадрата, както и проучените през 2004 – 2005 г. други гробове, позволяват да се твърди, че става въпрос за некропол, който най-вероятно е свързан с църква, разположена върху базиликалния комплекс на юг. Стратиграфската позиция на проучените гробове, както и единичните находки от тях, позволяват да се датират в края на XIV – XV в. При антропологическия анализ са идентифицирани общо 13 индивида – четири деца, един юноша, четирима мъже, три жени и един израснал индивид с неопределяем пол. Мъжете от проучените гробове се отличават с много масивни кости, с голяма дължина и съответно висок и много висок ръст. Интересно е да се отбележи наблюдението на антрополога[1], че при скелета от гроб № 7 е идентифициран одонтогенен тумор на мандибулата, като за потвърждение на диагнозата е направена рентгенография.

В сектор 88/XXIV – кв. 2, 3, 4, с цел подравняване на нивата, са отнети няколко механични пласта. Голяма част от натрупаната там пръст е от рампа от проучването на базиликата. Материалите са смесени, а в пръстта са открити и съвременни материали. Разкрити са останки от солиден зид с приблизителна посока изток – запад, който е много лошо запазен и вероятно трябва да се свърже с периода на Късната античност. Част от него е била разрушена при изграждането на по-късните гробове, а друга е пострадала в близкото минало. На цялата работна площ в двата сектора са открити и други зидове, които могат да бъдат свързани с тази епоха. Те са много по-стабилни, като спойка отново е била използвана глина, но ломените камъни са с видимо по-големи размери. Всички са двулицеви, а дебелината им е по-голяма. Късноантичният пласт също е горял, като на терен се отличава с по-светлосивия си цвят, а пръстта отново е много рохка.

Освен ситуираната в помещение № 5 яма са регистрирани още пет вкопани структури (ями № 6 – 10). Те се отличават много ясно на терен с по-тъмния цвят на запълнителя си. На ниво засичане

[1] Антропологическият анализ е направен от гл. ас. д-р Надежда Атанасова – ИЕМПАМ – БАН.

при някои от ямите са регистрирани струпвания от камъни с различни размери (до 0,25 м), които маркират контура на съоръжението. Проучена е яма № 3, регистрирана през 2019 г. Тя е вкопана в античния пласт и пълнежът ѝ се отличава ясно с по-тъмния си цвят. Пръстта е рохка, с множество камъни и малко керамични фрагменти. Материалът в запълнителя е смесен (Средновековие и Късна античност) и сравнително малкоброен. В ямата е открита бронзова катарама, а на самото дъно – оловен екзагиум.

Керамиката, която бе открита при работата в двата сектора, е в голямо количество, като заедно се откриват фрагменти от различни епохи – Елинизъм, Късна античност и Късно средновековие, както и единични фрагменти от римски съдове. На цялата проучвана площ са намерени редица фрагменти от строителна керамика (елинистическа и късноантична), както и множество животински кости.

През 2020 г. са регистрирани 88 находки. Много от тях са предмети, свързани с ежедневния бит – тежести за рибарска мрежа, рибарска кука, прешлени за вретено и др. Бяха открити и няколко фрагмента от теракотени статуетки. Интерес будят откритите 11 амфорни печата – пет родоски, три синопски и три от т. нар. „кръг Хераклея". От тях до момента са идентифицирани девет екземпляра, осем от които са с дата от началото на втората четвърт до средата на последната четвърт на III в. пр. Хр., а един – с дата 195 – 162 г. пр. Хр. Монетите, открити при работата, са 14. Най-висок е броят на византийските (4 бр.) от средата на VI в. и елинистическите (III – I в. пр. Хр.). Открити са и три римски бронзови монети от III в., и три миними от V в. Въпреки проучените няколко помещения, от XIV – XV в. бе открита само една медна стамина на цар Иван Александър (1331 – 1337 г).

ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS AT CHIRAKMAN CAPE

Velislav Bonev, Elena Vasileva, Kalin Madzharov, Yana Dimitrova

Summary

During the 2020 season, sectors 88/XXIII and 88/XXIV were excavated (figs 1 and 2). Three premises from the 14th – 15th c. were uncovered (Nos 5, 6, 7), as well as five pits (Nos 6 – 10). All the features are semi-dug into the earlier layers. The walls of the premises are single-faced, their height varies from 0.20 to 0.40 m; the construction is of quarry stones bound with clay. In some of the walls stone blocks from earlier periods were re-used. All the constructions were founded directly into the terrain, without a substructure. Sections of late antique wall were included into the later planning. The late medieval layer was burnt. **Room No. 5** (fig. 3) is east – west oriented, measuring 2.48 × 1.63 m. Its construction destroyed an earlier level of stone slabs. The interior is cut by a diagonal wall, forming a small separate space, probably used as a storage facility. Underneath a *pithos* from an earlier period was found. Related to the room is the **pit No. 5**, found in the NW corner. **Room No. 6** measures 3 × 1.58 m. Three of the walls of **Room No. 7** (fig. 4) were uncovered. It nearly rectangular in plan. Between rooms Nos 5 and 7 a small rectangular space (1.50 × 1 m) is formed, partially covered with stone slabs.

Twelve inhumation graves from a church necropolis (connected to a basilica complex to the south) were found. The graves were cladded with vertical stone slabs (fig. 5). They date to the 14th – 15th c.

The pottery is in great quantity, as the sherds belong to the Hellenistic period, Late Antiquity and the Late Middle Ages. We discovered 88 small finds, mostly household objects – weights for fish nets, spindle whorls, a fish-hook; as well as fragments from terracotta figurines, 11 amphora seals, and 14 coins from the 3rd – 1st c. BC, the 3rd to the 6th c. AD, and only one from the time of Tsar Ivan Alexander (1331 – 1337).

Velislav Bonev, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, velislav.bonev@abv.bg
Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, helengnom@gmail.com
Kalin Madzharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, kalinmadzharov@mail.bg
Yana Dimitrova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, yanadimitr@yahoo.com

№ 22. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В КВ. „ХОРИЗОНТ“, БАЛЧИК

Румяна Колева, Чавдар Кирилов, Радостина Енчева

Разкопките се проведоха от 20 август до 4 септември 2020 г. и са осъществени с целева финансова подкрепа на Министерството на културата за провеждане на теренни археологически проучвания и теренна консервация.

Главната цел на проучванията през 2020 г. бе да се демонтират няколко пътеки в очертанията на иначе вече проучения между 2016 и 2019 г. терен – източните пътеки на H24, I21, I22, I23 и I24 и южните пътеки на J21, J22 и J23. Освен това се предвиждаше работа най-вече в очертанията на квадрати J21 и J22 с цел доизясняване на ситуацията в източната част на „сградата с питосите“, разкрита частично в кв. I21, I22, I23, J21 и J22.

Под южната пътека на кв. J21 бе разкрито продължението в източна посока на северния зид на „сградата с питосите“. Той е тежко пострадал при по-късното демонтиране, като в тази си част е унищожен до по-ниско от първичното подово ниво на сградата и от ходовото ниво извън нея, респективно от границата между суб- и суперструкцията му. В рамките на квадрата не бе установен северо-

Обр. 1. План на проучените през 2017 – 2020 г. квадрати с разкритата сграда в кв. I22/I23

Fig. 1. The excavated in 2017 – 2020 grid squares with the building in squares I22/I23

източен ъгъл на сградата. Нейната дължина в посока изток – запад на този етап вече достигна точно десет метра. Цялостното ѝ доразкриване очевидно тепърва предстои.

По своите характеристики зидът тук не се отличава от останалите части на сградата. Единствената отлика е каналът, който преминава напречно на основите му. Той е интегрална част от градежа. Замислен е и е изпълнен още при построяването ѝ. Каменният му под има наклон от юг на север, т. е. отвежда навън от постройката. В запълващата го рохка пръст се откриха няколко фрагмента плоско прозоречно стъкло и животински кости.

В южната половина на източната пътека на кв. I22 се откриха два фрагмента от подови замазки от отухлена пръст, разположени на различни нива. Първоначалното предположение бе, че долната е част от оригиналното късноантично подово ниво на сградата, а горната, до чието ниво се откриваха и средновековни материали, принадлежи на средновековна преправка. Частичното проучване на пласта между двете замазки показа, че в него се съдържат и средновековни материали, така че и долната подова замазка следва да се отнесе към Средновековието или най-малкото е функционирала и тогава. Горната несъмнено е тясно свързана с каменната настилка в кв. J22, разкрита още през миналата година на същото ниво, а също и с еднолицевия каменен зид в южна посока.

Обр. 2. Разкритият участък в края на проучването: 1. северен зид на „сградата с питосите"; 2. канал в основите на северния зид; 3. горно подово ниво от обгоряла глина; 4. долно подово ниво; 5. каменна настилка; 6. сондаж покрай северната страна на зидан паралелепипед; 7. зидан паралелепипед; 8. еднолицев зид с посока запад – изток; 9. дъно на питос; 10. зид с посока С – Ю; 11. настилка западно от зида С – Ю; 12. яма в кв. J24

Fig. 2. The area revealed at the end of the study: 1. north wall of the "building with the pithoi"; 2. channel in the foundations of the north wall; 3. upper floor level of burnt clay; 4. lower floor level; 5. stone flooring; 6. trench along the northern side of a masonry parallelepiped; 7. masonry parallelepiped; 8. single-sided wall with west – east direction; 9. bottom of a pitos; 10. wall with direction N – S; 11. pavement west of the N – S wall; 12. pit in square J24

Последният е пряко продължение в западна посока на северната страна на масивния зидан паралелепипед в кв. J22 – J23, долепен до южния зид на „сградата с питосите". Той бе частично разкрит през 2019 г. и доразкрит в по-голямата си част през тази година при демонтажа на южната пътека на кв. J22. Изглежда, че в даден момент през Средновековието в рамките на сградата е извършено преустройство, при което е обособено помещение, което от юг е оградено от една страна от масивния паралелепипед, а от друга – от долепения от север до него еднолицев зид. Подът на това помещение е споменатата каменна настилка. На този етап нямаме основания да се съмняваме, че северната му граница е оригиналният северен зид на „сградата с питосите".

Функцията на масивния зидан паралелепипед продължава да не е изяснена, но за сметка на това бе добита яснота относно конструкцията на неговите основи. В малък сондаж покрай северната му страна се установи, че в нарочно устроено в заварения терен вкопаване е положена компактна маса от ломени камъни, достигаща във височина древното ходово ниво. От него нагоре вече е градена грижливо конструкцията на съоръжението от обработени камъни, строителна керамика и хоросан. В сондажа под нивото на настилката има само чиста кафява пръст (древен хумус), залягаща върху материковата скала, която бе достигната на неголяма дълбочина. Това означава, че в тази част на сградата, за разлика от останалите досега проучени пространства, не е устроен сутерен с питоси.

Западно от масивния паралелепипед бе установено наличието на вкопана долна част от долиум.

Той е поредният такъв в рамките на сградата и общо третият, който откриваме *in situ*. Изглежда е бил повреден преди или по време на демонтажа на долиумите от приземния етаж на сградата към момента на нейното напускане. В пълнежа му не се откриха археологически материали. От него бяха взети проби за археоботанични анализи.

При демонтирането на южната пътека на кв. J23 очаквано се установиха плочи от разкрита през 2019 г. в кв. J23 и J24 каменна настилка, както и част от ограничаващия я от изток зид.

В централната част на кв. J24 още през миналата година допуснахме наличието на яма, вероятно допринесла за разрушаването на настилката в този участък. При нейното проучване се установи, че в горното ниво на запълнителя има прошарена пръст, доста камъни, немалко фрагментирана строителна керамика и множество фрагменти от фино късноантично съдче. В дълбочина пълнежът е от чиста кафява пръст, в която на места личат повече или по-малко значими включения материкова маса. Археологически материал, с изключение на два малки фрагмента от керемиди, няма. Ямата не бе изчерпана в дълбочина и границите ѝ не са напълно установени.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS IN "HORIZONT" NEIGHBOURHOOD, BALCHIK

Rumyana Koleva, Chavdar Kirilov, Radostina Encheva

Summary

The northern wall of the building I22/I23 (1/I22) was revealed beneath the southern balk of grid square J21. The wall was destroyed in modern times to a depth lower than the building's original floor. A sewer cuts its foundations. The sewer was made during the construction of the wall, and its stone floor slopes from south to north outside the building. The eastern wall of the building was not unearthed in 2020. It is probably situated further eastwards.

Two sectors of clay plastered floors were documented at different depths in the southern half of the eastern balk of grid square I22. The upper floor is connected to the pavement (floor) in J22 excavated in 2019 at the same level, as well as with the dry-stone wall to the south. The artefacts found between the two floors show that the lower one was also constructed or at least had functioned in the medieval period.

The function of the solid masonry parallelepiped remains undefined. In a small trench along its northern side, it was found that a compact mass of quarry stones, reaching the height of the ancient walking level, was laid in a deliberate cut in the welded terrain. The upper part of the facility was built of stones, bricks, and mortar. In the trench below the level of the pavement there is only pure brown soil (the ancient soil), lying on the mainland rock, which was revealed at a small depth. This means that in this part of the building, unlike the other spaces studied so far, there is no basement with *pithoi*.

Parts of the pavement made of stone slabs and the wall to the east of it was revealed beneath the southern balk of grid square J23. A pit was documented in the central part of J24.

Rumyana Koleva, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, rukoleva@gmail.com
Chavdar Kirilov, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, ckirilov@uni-sofia.bg
Radostina Encheva, Museum of History – Balchik, 2 Dimitar Zhelev Str., 9600 Balchik, museum_balchik@abv.bg

---

№ 23. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ КАСТРИЦИ, РЕЗИДЕНЦИЯ ЕВКСИНОГРАД, ВАРНА

Игор Лазаренко, Мария Манолова-Войкова

Археологическите разкопки на обект „Късноантична и средновековна крепост Кастрици" в резиденция Евксиноград, гр. Варна, се проведоха през м. септември 2020 г. През този сезон те обхванаха сектор в централната южна част на крепостта, около разкритата през 2014 г. църква № 2 (обр. 1) (Плетньов и др. 2015, 678 – 681). Основните задачи на теренната работа бяха изясняване хронологията на храма и изчерпването на некропола около него. С тази цел бяха възобновени проучванията в кв. XXVI / 16, 17, 21, 22 от постоянната план-квадратна мрежа на крепостта (обр. 2).

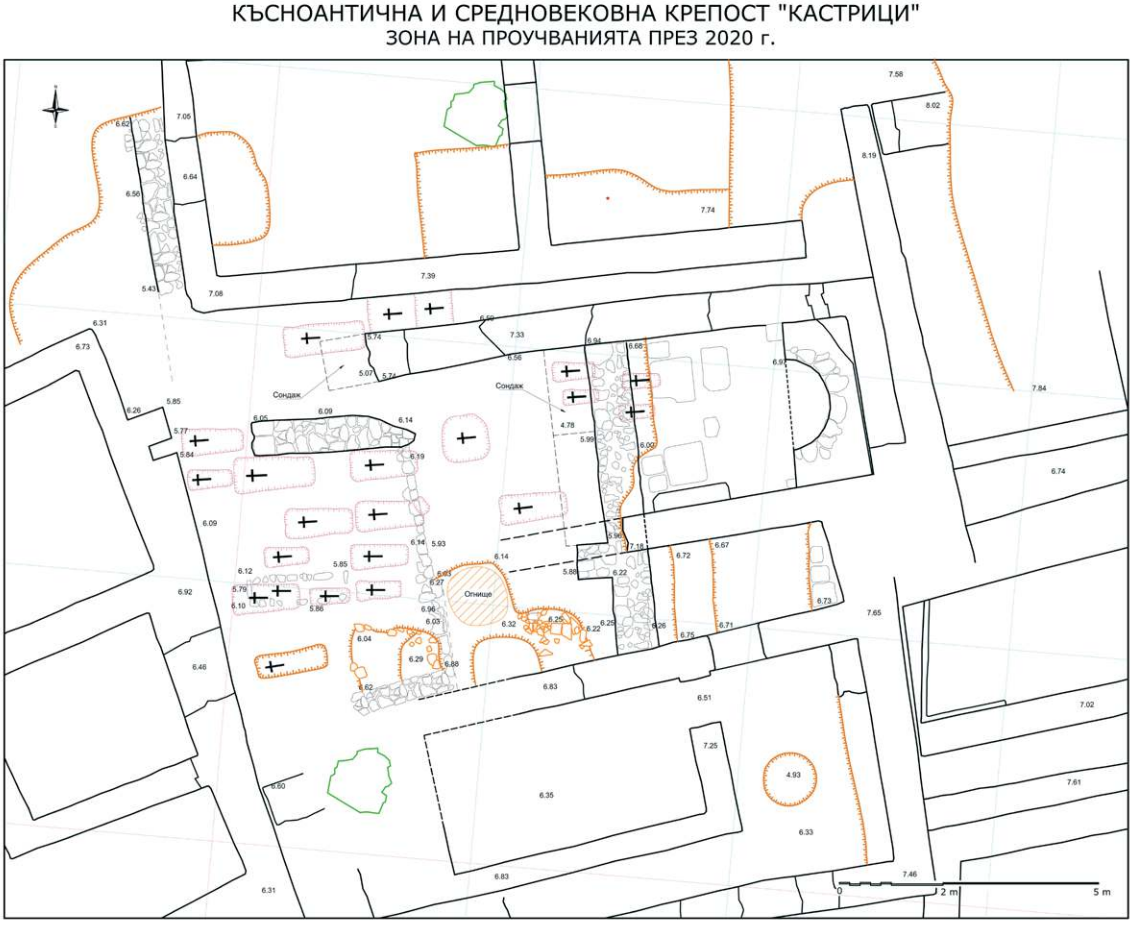
За уточняване хронологията на изграждането на църквата беше заложен сондаж непосредствено от запад на запазената настилка в наоса (обр. 3). Чрез сондажа се установи, че северната стена на храма е изградена върху основите на ранновизантийска сграда. При по-късния строеж, тя вече е била обезличена. Това се доказва от пласт с дебелина около 0,10 – 0,15 м от тъмна пръст, който покрива късноантичния зид и същевременно служи за изравняващо ниво, от което започват основите на късносредновековната църква. От основите на късноантичната сграда са разкрити 3,5 м по трасето на северната ѝ стена и около 6 м от трасето на източната. Те са вкопани в чиста тъмнокафява пръст без следи от по-старо обитаване. В сондажа не бяха установени материали от Ранното или Късното средновековие. Така се потвърждава направеното през миналия сезон предположение за строеж на църквата в средата или втората половина на XIV в. (Лазаренко, Манолова-Войкова 2020, 1165).

Обр. 1. Църква № 2 (поглед от запад)

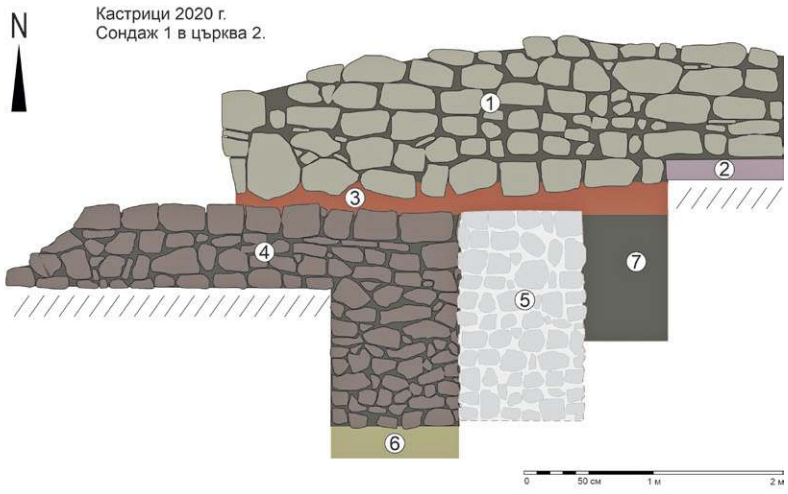
Fig. 1. Church No. 2 (view from west)

Продължи проучването на некропола около църква № 2. Бяха

Обр. 2. План на зоната на разкопки в некропола на църква № 2 през 2020 г.

Fig. 2. Plan of the excavation area in 2020 within the necropolis of church No. 2

Обр. 3. Изглед от северната стена на църква № 2 със сондаж № 1 в североизточния ъгъл на основата на късноантична сграда: 1 – северна стена на църква № 2; 2 – плоча от настилката на църква № 2; 3 – изравнителен пласт от жълто-кафява чиста пръст; 4 – северната стена на късноантична сграда под църква № 2; 5 – източната стена на късноантична сграда под църква № 2; 6 – стерилна жълта сбита пръст; 7 – тъмен насипен пласт, в който са вкопани гробове от некропола на църква № 2

Fig. 3. View of the northern wall of church No. 2 with a test trench in the northeastern angle of the late antique building: 1. northern wall of church No. 2; 2. slab from the pavement of church No. 2; 3. leveling layer of yellow-brownish clean soil; 4. northern wall of the late antique building under church No. 2; 5. eastern wall of the late antique building under church No. 2; 6. sterile yellowish soil; 7. dark loose layer in which graves of the church No. 2 necropolis are dug

Обр. 4. Череп на възрастна жена от гроб № 3/2020, върху който частично е съхранена златотъкана кърпа

Fig. 4. Scull of an elderly woman from grave No. 3/2020 with a gold-woven cloth partially preserved

разкрити още пет гроба на деца и три на възрастни индивиди. В пет от тях имаше инвентар – медни копчета, поставен до тялото трапезен съд, монети. Нови сведения за облеклото през зрялото Средновековие предоставя гроб на възрастна жена (№ 3/2020), върху черепа на която частично е съхранена златотъкана кърпа (обр. 4).

При проучването на некропола се изясниха планът и размерите на наземна постройка № 8, чието разкриване започна през 2019 г. (Лазаренко, Манолова-Войкова 2020, 1164 – 1165). Тя се намира западно от църквата, в кв. XXVI/16, 21. Подовото ниво е твърд пласт подравнена пръст със следи от опалване и разнесени върху него въглени и пепел. Северната стена е с дължина 3,7 м, като нейната западна част е разрушена от гробна яма. Максималната запазена височина на зида в североизточния ъгъл, който е заобле за преминаването на улица, е 1,2 м. Дебелината на стената е 0,7 м. Изградена е от грубо обработени и ломени варовикови камъни, на места подзиждани с късноантични тегули. Източната стена е с дължина 4,15 м и дебелина 0,45 – 0,50 м. Максималната запазена височина на зида в южния край е 1,05 м. Южната стена има запазена дължина 1,8 м и височина до 1,0 м. Дебелината остава неизвестна. Западният край е разбит от изкоп за засаждане на парково дърво и от ямата на гроб № 7/2020 г. Вероятно постройката е била долепена до жилище № 6 в кв. XXV/19-20, 24-25, но връзката остава неясна поради наличието на много гробни ями до източната стена на жилище № 6 (Лазаренко, Манолова-Войкова 2020, 1163, обр. 1). В ЮИ ъгъл на жилището се намира пещ, оградена с плочести камъни и късноантични тегули. Тя има четириъгълна форма, издължена в посоката И – З и размери 0,9 м (И – З) × 0,7 м (С – Ю). Подът е покрит с пепел, а в насипа над него се открива керамика и монети от XIV в. Запазена е част от кожуха на пещта от жълта глинеста пръст и дребни ломени камъни. Входът се намира на запад, но е обезличен от вкопаването на гроб № 5/2020 г.

Литература

Лазаренко, Манолова-Войкова 2019: И. Лазаренко, М. Манолова-Войкова. Крепост Кастрици в резиденция Евксиноград, Варна. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 502 – 504.

Лазаренко, Манолова-Войкова 2020: И. Лазаренко, М. Манолова-Войкова. Крепост Кастрици в резиденция Евксиноград, Варна. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1162 – 1166.

Плетньов и др. 2015: В. Плетньов, М. Манолова-Войкова, И. Лазаренко. Археологическо проучване на крепостта Кастрици, Евксиноград. – Археологически открития и разкопки през 2014 г. София, 2015, 678 – 681.

LATE ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS KASTRITSI, EUXINOGRAD RESIDENCE, VARNA

Igor Lazarenko, Mariya Manolova-Voykova

Summary

In 2020, the excavation of the late antique and medieval fortress Kastritsi in Euxinograd residence, Varna were conducted around church No. 2 (figs 1, 2). In order to specify the time of its construction, a test trench was made west of the preserved pavement in the nave (fig. 3). It was proven that the northern wall of the church had been built over a late antique building. Its northeast corner is situated beneath the foundations of church No. 2. A thin levelling layer between the late antique masonry and the foundations of the church proved that, by the time the latter was constructed, the newly discovered late antique building had already been destroyed and invisible on the surface.

The survey of the necropolis around the church continued and eight new graves of five children and three adults were discovered. Over the scull of an elderly woman in grave No. 3/2020, a gold-woven textile was partially preserved (fig. 4).

Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg
Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de

---

№ 24. КРЕПОСТ „ПЕТРИЧ КАЛЕ“, ОБЩ. АВРЕН, ОБЛ. ВАРНА

Мария Манолова-Войкова, Игор Лазаренко

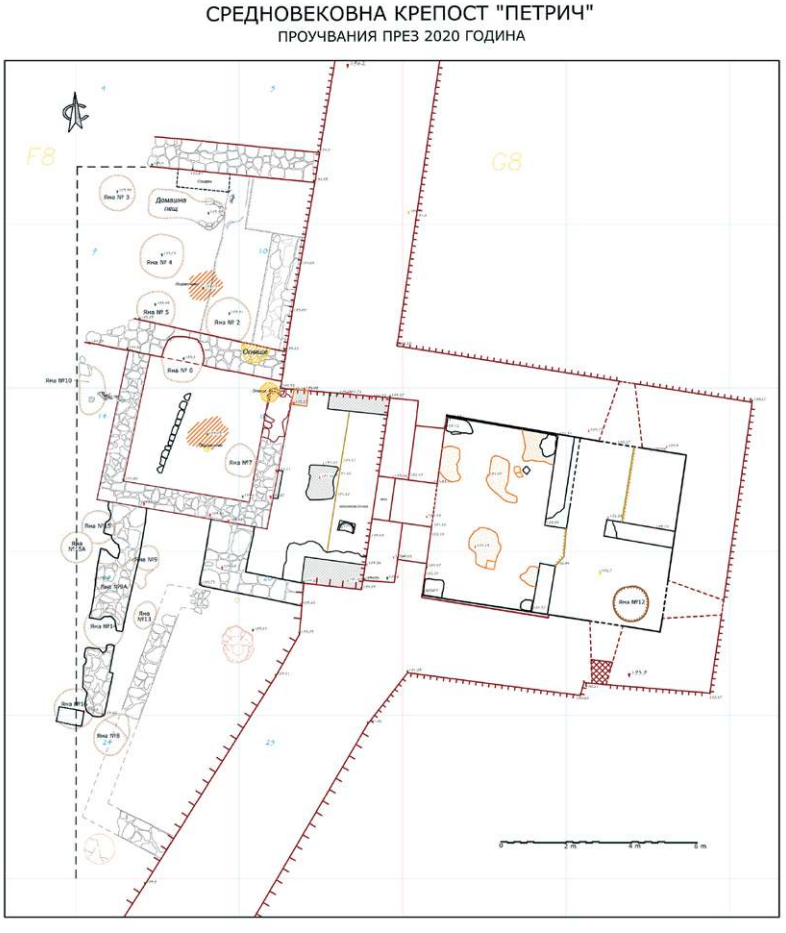
Проучванията през 2020 г. обхванаха трите посочени в предварителната работна програма сектори: южната кула на основната крепостна стена (кула 1); сектор до вътрешното лице на крепостната стена, южно от подхода към кула 1; сектор между основната крепостна и протейхизмата. По време на разкопките се проучиха стратиграфски пластове и архитектурни останки от няколко периода: XIII – първата половина на XV в.; V – VI в.; III – IV в.

Най-късни са останки от жилищни и стопански постройки, разкрити между основната крепостна стена и протейхизмата в кв. G7/ 2, 7, 11 и G6/ 19, 22 от постоянната план-квадратна мрежа на обекта. В този сектор са установени огнища, подови нива от заравнена пръст или глина, останки от стени градени от ломени камъни с кал. В кв. G6/22 е разкрита югоизточната част на плитко вкопана постройка с огнище в югозападната част (обр. 1). Проучванията през този сезон отново потвърдиха, че пространството извън основната крепостна стена е обитавано през Късното средновековие (от началото на XIII до първата половина на XV в.). Съхраненият средновековен културен слой е сравнително тънък, с височина, която варира от 0,20 – 0,30 до 0,60 м. В най-източната част на същия сектор е проследено част от трасето на протейхизмата. Тя има ширина 2,33 м. Лицевата зидария е от добре дялани варовикови камъни споени с бял хоросан с малко счукана тухла или керамика. Емплектонът е от ломени камъни с обилно количество хоросан. Следва да се отбележи, че върху разчистената гор-

Обр. 1. Южна част на плитко вкопана постройка от външната страна на крепостната стена

Fig. 1. Southern part of a semi-dugout near the outer face of the fortress wall

Обр. 2. План на кула 1 и сектора западно от входа ѝ (М. Вълчев)

Fig. 2. Plan of Tower 1 and the sector west of its entrance (M. Valchev)

на повърхност на стената е запазено част от подово ниво от трамбована и опалена глина – факт, който подсказва, че поне част от протейхизмата е била разрушена през Късното средновековие.

Към XII – началото на XIII в. се отнася част от наземна постройка, разположена във вътрешността на крепостта, в западната част на кв. F8/19. От нея е запазена част от пода, оформен от заравнена глинеста пръст и източната стена, изградена от ломени камъни споени с кал. Постройката е силно обезличена от пет сметни ями. Сред материалите от пълнежа им са керамика, дребни находки и монети от средата и края на XIII в.

В същия сектор, в близост до подхода към кула 1 са регистрирани основи на две сгради (обр. 2). Първата от тях е открита под подовото ниво на гореописаната средновековна постройка – обстоятелство, което определя *terminus ante quem* за изграждането ѝ в периода преди XII в. Разкрит е нейният югоизточен ъгъл, като от трасето на източната стена са проследени 6,60 м, а от южната – 0,80 м. Максималната установена на този етап дълбочина на основата е 0,97 м, а ширината – 0,70 м. Нарушена е последователно от три сметни ями от средата – края на XIII в. Югоизточният ъгъл на основата е солидно укрепен с големи квадри.

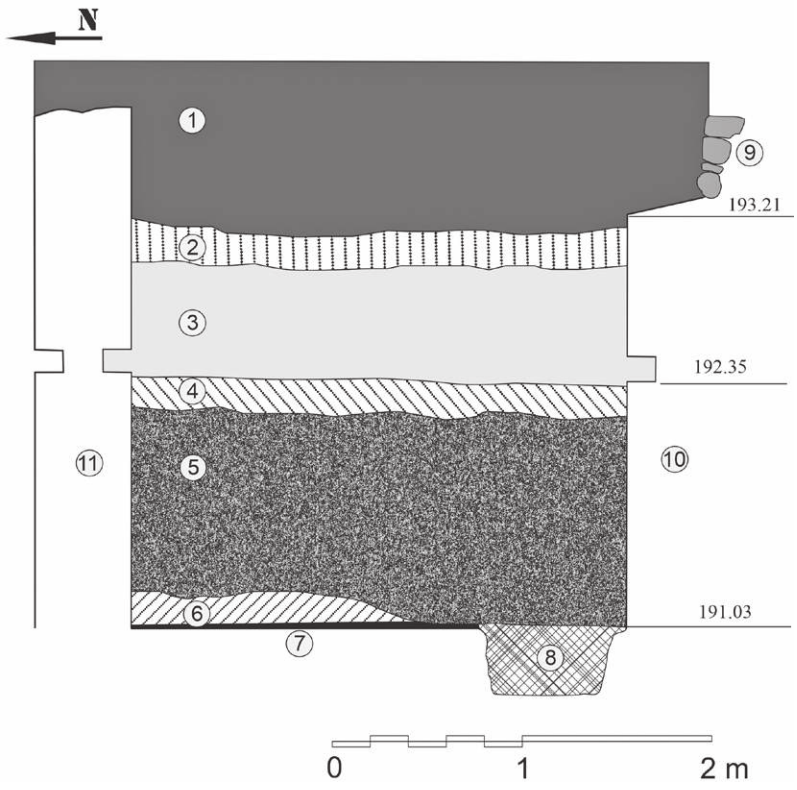
Втората сграда загражда пространството пред входа на кулата (обр. 2). През 2019 г. бе частично разчистено подовото ѝ ниво, върху което се откриха находки от VI в. През този сезон се разкри югоизточният ъгъл на сградата. Нейната северна част остава под средновековното жилище от XI в. в кв. F8/14. Стените имат ширина 0,60 м. От суперструкцията са останали два реда от малки, добре оформени варовикови блокчета споени с кал. Основата с височина 1,20 м е направена от грубо дялани камъни с кал. И тук, както при предходната сграда, югозападният ъгъл е укрепен с големи квадри.

Южно от тази сграда, до крепостната стена в кв. F8/19, 20, 24 продължи проучването на късноантичен насип, съставен от тъмнокафява пръст с малко ломени камъни и хоросанови бучки. Да-

тировката му в рамките на периода IV – VI в. се определя от откритите монети и керамика. В същия контекст, за пръв път бяха открити и фрагменти от сивоглинени съдове с излъскана украса, отразяващи влиянията на варварската керамика от последната четвърт на IV в. до края на VI в.

През този сезон продължи проучването на южната кула (кула 1), като основна цел бе окончателното разкриване на двете източни помещения (обр. 2). След вдигането на насипа над бойница на югоизточното помещение се изясни, че тя е била преградена с тънък зид с дебелина 0,50 м, направен от грубо обработени камъни и кал. Преградната стена е поставена върху външната част на бойницата. В насипа останал от вътрешната ѝ страна бяха открити фрагменти от трапезна керамика, османски и български монети доказващи, че поправката е направена в края на XIV или първите десетилетия на XV в.

Вдигането на насипите във вътрешността на източните помещения до подовите им нива даде възможност да се направи цялостна реконструкция на проучените пластове през периода 2018 – 2020 г. и показа следната стратиграфска последователност (обр. 3). Повърхностният насип с дебелина 1 – 1,20 м представлява масив от тъмна пръст с отломки от стените на кулата. Липсата на подемни материали в пласта дава основание това разрушаване да се свърже с периода след изоставянето на крепостта в средата на XV в. (обр. 3, пласт 1). Под него е установен по-тънък слой, отразяващ използването на кулата през XIII – XIV в. (обр. 3, пласт 2). Долната му повърхност достига до втори пласт с деструкции, съставен от хоросан, квадри и мазилки (обр. 3, пласт 3). В най-долните му нива бе открита мраморна маса (обр. 4), която заедно с откритата до нея монета на Клавдий II Готски (268 – 270) дава *terminus post quem* за настъпилото първо срутване в края на III в. Следва тънък изравнителен

Обр. 3. Обобщен стратиграфски разрез на пластовете в югоизточното помещение на кулата (проучвания 2018 – 2020): 1 – пласт с деструкции, включително рухнали сегменти от стените; 2 – сиво-пепелява пръст с материали от XIII – първа половина на XV в.; 3 – пласт с деструкции – хоросан, квадри, мазилки; 4 – жълто-кафява пръст със строителна керамика, без находки; 5 – кафява пръст със строителна керамика, без находки; 6 – тъмна пръст пепел, въглени, римска керамика; 7 – подово ниво от трамбована глинеста пръст; 8 – яма № 12; 9 – зазиждане на бойницата; 10 – южна стена на кулата; 11 – разделителна стена между източните помещения

Fig. 3. Summarized stratigraphic section of the layers in the southeastern room of the tower (surveys 2018 – 2020): 1. layer with destructions, including collapsed segments of the walls; 2. grayish soil with artifacts from the 13th – first half of the 15th century; 3. destruction layer of mortar, stones and plasters; 4. yellow-brownish soil with building ceramics, without finds; 5. brown soil with building ceramics, without finds; 6. dark soil with ashes, coal and Roman pottery; 7. floor level of compacted clayey soil; 8. pit No. 12; 9. wall up of the embrasure; 10. south wall of the tower; 11. separating wall between the eastern rooms

Обр. 4. Мраморна маса

Fig. 4. A marble table

Обр. 5. Постаменти пред входа на кулата

Fig. 5. Pedestals at the entrance of the tower

слой от жълто-кафява чиста пръст без находки, който изглежда е оформял ходово ниво (обр. 3, пласт 4). Насипът под него представлява еднороден масив от кафява пръст с висока концентрация на ломени камъни и строителни отпадъци: части от тегули и тухли, парчета хоросан, фрагменти от стенни мазилки и таванни замазки с отпечатъци от камъш (обр. 3, пласт 5). Липсват каквито и да е находки, включително керамика и монети, поради което може да се предположи, че насипът е направен целенасочено, за повдигане на ходовото ниво. Отложеният непосредствено над подовото ниво пласт е съставен от тъмна пръст с много пепел и въглени, в която се откриват отделни фрагменти късноримска керамика с червен лак, груби кухненски съдове изработени на ръка и тара (обр. 3, пласт 6). Подобно на проученото вече западно помещение, подът е оформен от твърда глинеста пръст, на места със следи от опалване (обр. 3, пласт 7). Покрит е с плътен слой пепел, а на няколко места *in situ* са запазени части от тухли, вероятно от извадена в по-късно време настилка. В пода на югоизточното помещение, в близост до неговия югоизточен ъгъл е вкопана яма, от пълнежа на която произхождат трапезни римски съдове и изработена на ръка керамика (обр. 3, пласт 8). Направеният сондаж в североизточния ъгъл на североизточното помещение показа, че подът на кулата и нейната северна стена са изградени върху материковата скала, като естествените неравности в нея са били запълнени със слой от трамбована глинеста пръст и ломени камъни.

През 2020 г., с оглед улесняване на достъпа до входа на кулата, бе разширен сондажът от 2019 г. в западна посока, като той достигна източната стена на средновековната постройка в преддверието на кулата в кв. F8/14 и основата на южната стена на късноантичната сграда в кв. F8/14-19-20. Установените стратиграфски слоеве потвърдиха наблюденията от предходния сезон (Манолова-Войкова, Лазаренко 2020, 1166 – 1168) и дадоха нови данни за оформлението на пространството пред входа на кулата. През 2019 г. бяха разчистени два постамента с височина 0,75 м, долепени съответно към северната и южната стени на преддверието. Основите им са изградени от ломени камъни с обилно количество бял хоросан, а горните им повърхности са подравнени с квадри и загладен хоросан. Между тях, пред центъра на входа бе установен още един по-нисък постамент (с височина 0,40 м), чиято горна част е била зидана с тухли. И трите постамента застъпват подложката за настилка пред входа на кулата – индикация за преустройство на входното пространство с все още неясна хронология. През 2020 г., в западния профил на сондажа се очертаха още два, високи по 1 м постамента с подобна конструкция. Единият е долепен до северната стена на преддверието, а вторият е поставен в оста на входа и разкрития през 2019 г. централен постамент. Предназначението на постаментите е все още неясно, но не може да бъде изключена възможността те да са част от конструкция, оформяла портик пред входа на кулата (обр. 5).

От откритите находки по време на проучванията на крепостта в полевата инвентарна книга са отразени 63 предмета, измежду които са средновековни, късноантични и римски железни оръдия на труда, върхове на стрели, елементи на костюма, медни и стъклени накити, трапезни съдове и лампи, архитектурна украса. Откритите монети са 71. Основната част от нумизматичния материал се съсредоточава в два периода: III – VI и XI – XIV в. Най-ранната открита монета е на цар Реметалк I (12/13 г. пр. Хр. – 12 г. сл. Хр.), а най-късните засвидетелствани емисии са мангъри на султан Баязид I (1389 – 1402 г.).

Теренните проучвания бяха съпътствани от консервационни дейности по укрепване зидовете на кулата, включващи структурна стабилизация на някои от най-застрашените участъци с инжекционни заздравяващи разтвори, почистване и запълване на каверни в зидарията, почистване на леглата на сантрачите, тяхното укрепване и запълването им със специално обработен дървен материал.

Литература

Манолова-Войкова, Лазаренко 2020: М. Манолова-Войкова, И. Лазаренко. Крепост „Петрич кале“, общ. Аврен, обл. Варна. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1166 – 1170.

FORTRESS "PETRICH KALE", AVREN MUNICIPALITY, VARNA REGION

Mariya Manolova-Voykova, Igor Lazarenko

Summary

The excavations in 2020 were conducted in three sectors of the site: the southern tower of the main fortress wall (Tower 1); next to the inner face of the fortress wall, near Tower 1; a sector between the main fortress wall and the *proteichisma*. During the excavations stratigraphic layers and architectural remains from several periods were discovered: 13th – the first half of the 15th c., 5th – 6th c., 3rd – 4th c.

Chronologically, the latest are the remains of 13th – 14th c. residential premises, discovered between the main fortress wall and the *proteichisma*. Within this sector, hearths, floor levels of flattened soil or clay, remains of walls built of stones and mud were registered. The south-eastern part of a semi-dugout with a fireplace in the southwestern part was discovered (fig. 1).

Another poorly preserved dwelling from the end of 12th – beginning of the 13th c. was identified inside the fortress. Below and near it the foundations of two late antique buildings were unearthed (fig. 2).

The survey of Tower 1 continued and the reaching of the floor levels in the two eastern rooms made it possible to make a complete reconstruction of the fill layers that have been studied since 2018 (fig. 3). It is now possible to assume that this part of the tower had been at least three times reconstructed – during the late Roman period, in the early Byzantine period and at the end of the 14th – beginning of the 15th c. In one of the destruction layers we discovered an almost intact marble table dating back to the end of the 3rd or beginning of the 4th c. (fig. 4).

In order to facilitate the access to the tower, the test trench from 2019 in front of the tower entrance was widened and other three pedestals forming some still undefined architectural construction in front of the tower were discovered (fig. 5).

Mariya Manolova-Voykova, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, mara_manolova@yahoo.de
Igor Lazarenko, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, lazarenko@mail.bg

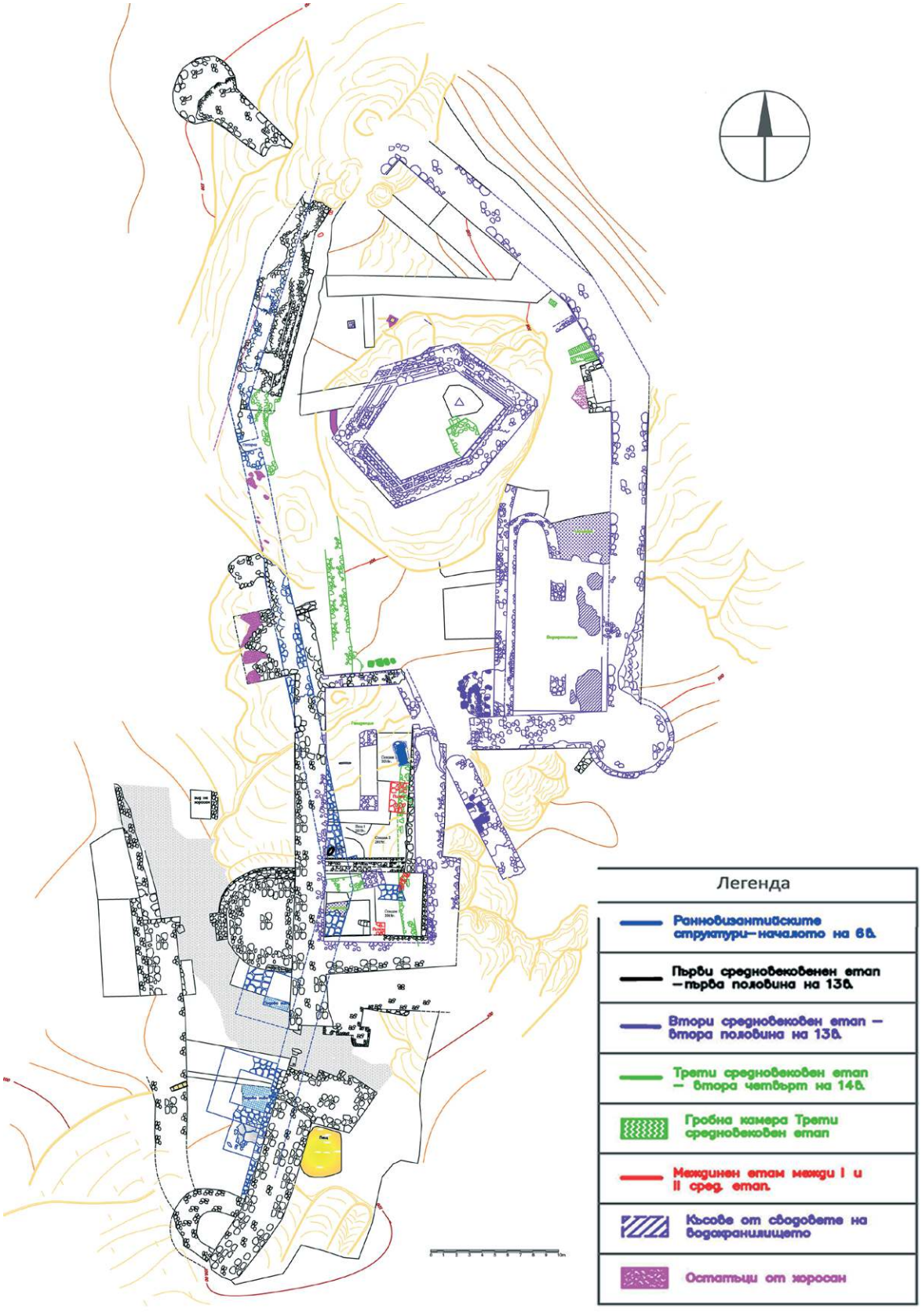

№ 25. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА РУСОКАСТРО, СЕКТОР „ЦИТАДЕЛА“

Милен Николов

Археологическото проучване се осъществи в периода 22 юли – 10 октомври 2020 г. Финансирането бе от страна на Министерството на културата и община Камено. Екипът включваше Васил Мутафов (СУ „Св. Климент Охридски“), Силвия Борисова (РИМ – Бургас) и Татяна Чалъкова (ПУ „Паисий Хилендарски“). Работи се в цитаделата на крепостта (обр. 1), в северната ѝ част, на няколко подобекта.

Донжон (обр. 2). Изцяло се допроучи владетелската шестоъгълна кула-донжон, като се махнаха ребра с обща дължина 41 м, ширина 2,5 м и височина от 1 до 2,2 м. Окончателните външни размери на кулата са 16,30 м (дължина) × 11,50 м (ширина). Има неправилен план; външните дължини на стените са както следва: ЮЗ стена – 7,18 м; ЮИ стена – 7,30 м; Ю стена – 6,95 м; СЗ стена – 6,88 м; С стена – 6,35 м; СИ стена – 7,3 м. Източният ръб на кулата е всъщност квадра с дължина 0,35 м, която е демонтирана в ново време, но налице е нейното хоросаново легло върху скалата. Ширината на стените на кулата е от 1,85 до 1,95 м.

Обр. 1. План на цитаделата на крепостта, разкопки 2016 – 2020 г.

Fig. 1. Plan of the citadel of the fortress, excavations 2016 – 2020

Обр. 2. Аерофотоснимка на цитаделата с донжона

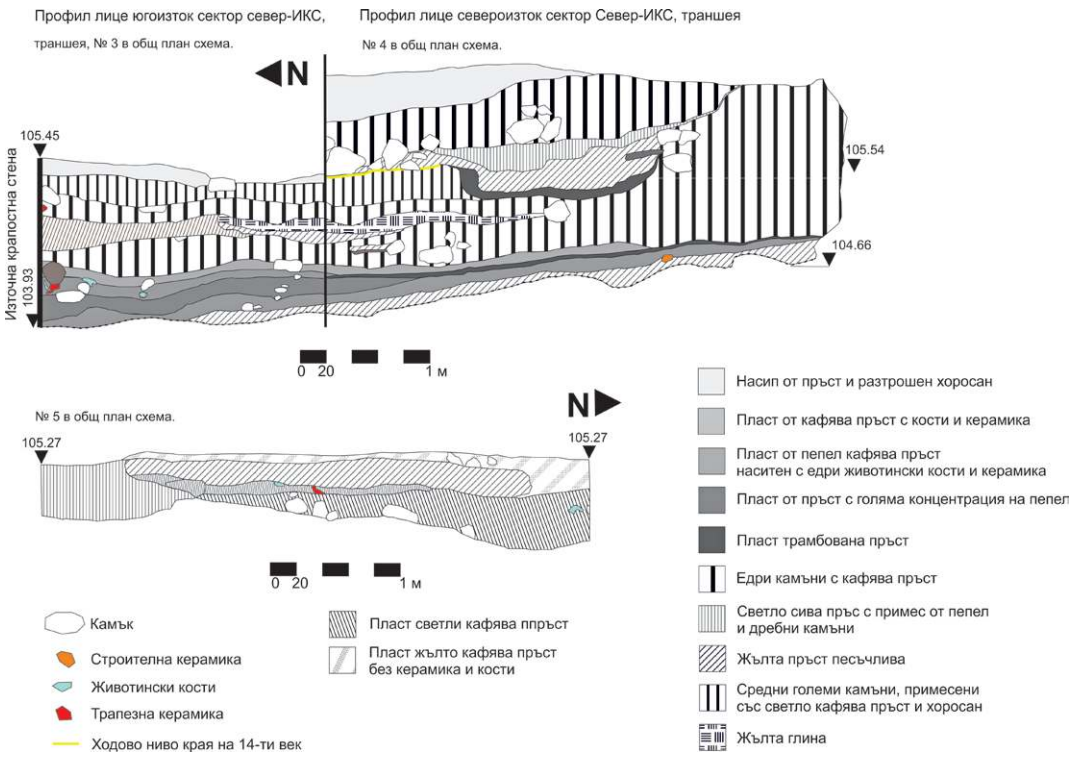
Fig. 2. Aerial photo of the citadel with the donjon

Напълно се потвърдиха резултатите от 2019 г. Кулата е изградена в края на XIII в. в най-високата част на скалния хълм. Материковата скала е отчасти подравнена с насип от пръст. В скалните джобове се е задържала на места пръст от по-ранни епохи и там се откриха няколко фрагмента тракийска керамика от VII – VI в. пр. Хр. Натрупаната пръст е покрита с тънък до 3 см пласт хоросан. Обмазана е и скалата в отделни участъци – това е подът на кулата. В югоизточната ѝ част е изградена платформа с неправилен план, с размери приблизително 2,5 × 1,8 м и запазена височина 1,05 м. Тя е направена от камъни на глинеста спойка, с емплектон от камъни и глина. Платформата е долепена до вътрешното лице на южната и югоизточната стена на донжона. Към края на XIV в. кулата е унищожена при пожар. Останките от този пожар са изхвърлени и разнесени в ново време от иманяри, военни и от геодезисти, които точно в кулата са поставили геодезическа точка 3 клас. Квадрите от външните лица на стените на кулата са изнесени изцяло, с изключение на осем броя, останали на място. Стените са в тежко състояние – емплектонът от камъни и хоросан се рони и пада. Поради тази причина, в края на разкопките стените на кулата са иззидани на сухозидица отвън и са покрити с 1000 чувала, напълнени с пръст и хоросан.

Централен профил. В този подобект се проучи площ от около 30 кв. м, на дълбочина от 0,5 до 1,80 м. Направен бе стратиграфски разрез от източната стена на цитаделата до западната стена на цитаделата, с обща дължина 20,5 м. И тук са констатирани три ходови нива, същите както и на север от централния профил. И тук се откри стъпка за дървена греда покрай западната крепостна стена. Това е доказателство, че покрай западната стена е имало едноскатен навес с наклон на изток, който е бил направен в края на XIII в., синхронно с изграждането на донжона. Над нивото на тази стъпка има огнище от времето след средата на XIV в.

Сектор Север – източна крепостна стена (ИКС). Този обект се проучи почти напълно, като се достигна до дълбочина от 0,9 до 2,2 м. Той попада в квадрати A1, B1, A2, B2 и A3, B3 от квадрант 80 от план-квадратната мрежа на обекта. Успешно бяха локализирани три ходови нива – от средата на XIII в., от края на XIII в. и от средата – третата четвърт на XIV в. Обектът се раздели на две части – източен, покрай вътрешното лице на източната крепостна стена, с площ от 10 кв. м, и западен, с площ от 70 кв. м.

Източна част. Довърши се проучването на траншея с размери 5 × 2 м покрай вътрешното лице на източната крепостна стена на цитаделата, започната през 2006 г. Установи се, че веднага след изграждането на стената е натрупан пласт с дебелина до 0,2 м от дребни камъни, пръст, керамика и

Обр. 3. Профили в траншея покрай източната крепостна стена на цитаделата, северно от донжона

Fig. 3. Cross–sections in the trench along the eastern fortress wall of the citadel, north of the donjon

хоросан. Този пласт е много силно трамбован. Това е всъщност най-ранното ходово ниво. Върху този пласт има тънък пласт от пепел и въглени, върху който е натрупан като насип много рохкав пласт от сива пръст, хоросан, керамика, огромно количество животински кости, на места – глина. Горното ниво на този пласт е второто ходово ниво от края на XIII в. Върху този пласт е натрупан пласт от сива пръст, ь на места и оцветена в жълто много рохка пръст. Горното ниво на този пласт бележи ходовото ниво към средата – края на XIV в. (обр. 3).

Западна част. Западната част на подобекта е в пространството източно от западната крепостна стена на цитаделата и северно от централния профил. Това е площ от около 70 кв. м. И тук се установиха три ходови нива, подобно на източната част на подобекта. Тук се локализира и огнище от края на XIV в. За допроучване са останали ок. 15 кв. м, на дълбочина до 0,4 м. Установи се наличие на стъпка за дървена греда, на 2,5 м от западната крепостна стена.

Вътрешна кула. Локализира се покрай вътрешното лице на източната крепостна стена, източно от донжона. Кулата е правоъгълна в план, изградена от ломени камъни с калова спойка. Дългжината ѝ по протежение на източната крепостна стена е 3,82 м; издава се на запад, навътре с 1,6 м. Входът е от запад на изток, широк е 1,36 м. Ширината на стените на кулата е 0,7 м. За съжаление, крепостната стена и източната част на кулата са срутени по източния скален склон на скалния хълм, но по всичко личи, че кулата се е издавала пред фронта на крепостната стена. Следи за това бихме могли да търсим през следващия археологически сезон.

Подът на кулата е измазан с глина, смесена с хоросан. При разрезът му установихме, че върху скалата има пласт хоросан – вероятно бъркало. Проучванията на кулата не са довършени.

Северно от кулата, покрай източната крепостна стена и покрай северната стена на кулата, се проучи малък некропол от две гробни ями. В тях са погребани три възрастни индивида и пет деца в най-млада възраст, едното е бебе. Важно е да се уточни, че някои от детските кости са препогребани върху скелетите на възрастните индивиди. Гробовете са без инвентар. Под черепа на гроб № 2 – северният гроб, се откри желязно ножче. Датировката на некропола е в първа половина – среда на XIV в.

Северно от вътрешната кула, на 7 м, и респективно северно от некропола се откри къс зид с дължина 1,87 м и ширина 0,47 – 0,50 м. Зидът е много силно разрушен – останали са само няколко камъка от него в основата, както и легла от камъните. Камъните в основата са обмазани с хоросан,

както и скалата. Не може да се определи дали това е хоросан от бъркало. Все още не може да се твърди категорично, но зидът вероятно е от края на XIII в. и изглежда затваря от север цялата огромна постройка с щерната на замъка от края на XIII в. На запад зидът опира в изсечената скала, върху която е изграден донжонът.

Северно от зида има голямо петно от паднал кирпич с керемиденочервен цвят. Вероятно става въпрос за втори кирпичен етаж, разрушен и върху който е натрупана и подравнена пръст за последното ходово ниво от средата – третата четвърт на XIV в.

Източна крепостна стена. Почти напълно е проучена източната стена на цитаделата – вътрешно лице. Основата стъпва директно върху скалата, стъпаловидно. Там, където скалата е по-подравнена, има насипан пласт от около 0,15 м пръст, върху който стъпва стената. Градежът е без цокъл, от добре оформени ломени камъни. Лицата са със спойка от хоросан, а емплектонът е от камъни и пръст. Проучени са напълно нови 12 м от стената, остават за проучване около 10 м.

Намерени са едва няколко монети – две на Ахейското княжество, две на цар Иван Александър, половин фолис от 571 г., един фолис клас „B“ и медна скифата, вероятно българска, която се датира в средата на XIII в., но до момента няма открит нейн паралел. Открити са много железни предмети – върхове на стрели, на копия, ковани пирони, огрибка, халки, апликации от бронз и желязо и др. Открит е и накрайник от колан с украса в техниката на клетъчния емайл – в центъра има елипсовидна гема, монтирана в касета, с изображение на гълъб с маслинова клонка.

ARCHAEOLOGICAL STUDY OF THE RUSOKASTRO FORTRESS, SECTOR “CITADEL”

Milen Nikolov

Summary

In 2020, research continued in the citadel of the Rusokastro fortress. The ruler’s tower/donjon has been completely uncovered. It is hexagonal in plan, 16.30 m long and 11.50 m wide. The observation that it was abandoned after a fire in approx. 1360[s] has been confirmed. In modern times, the donjon has been used as a quarry, because of the good quality stone blocks of which its faces were built.

A 20.5 m long stratigraphic cross-section was made north of the donjon, located between the western and eastern walls of the citadel. The observation that the ruler’s tower was built at the end of the 13th – the very beginning of the 14th c. was confirmed. Three walking levels are documented: the earliest is from the middle of the 13th c., followed by a level from the end of the 13th – beginning of the 14th c., and the latest one from the middle of the 14th c.

A rectangular tower was partially studied at the eastern fortress wall. It has an entrance from the west. Its layout covers the terrain both east and west of the eastern fortress wall, built simultaneously approx. in the middle of the 13th c. The walls are 0.70 cm thick, built with quarry stones bound with clay.

To the north of this tower a small necropolis was explored – two graves, in both of which several burials were documented. They are laid according to the Christian burial rites and date to the second quarter – the middle of the 14th c.

During the research many iron small finds were discovered, most of them arrowheads and spearsheads. A belt strap end with cloisonné enamel and a mounted engraved gemstone with an image of a dove with an olive branch was also found.

Milen Nikolov, Regional Museum of History – Burgas, 69 Slavyanska Str., 8000 Burgas, milennko75@gmail.com

№ 26. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „МАЛКОТО КАЛЕ“, С. ВОДЕН, ОБЩ. БОЛЯРОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ

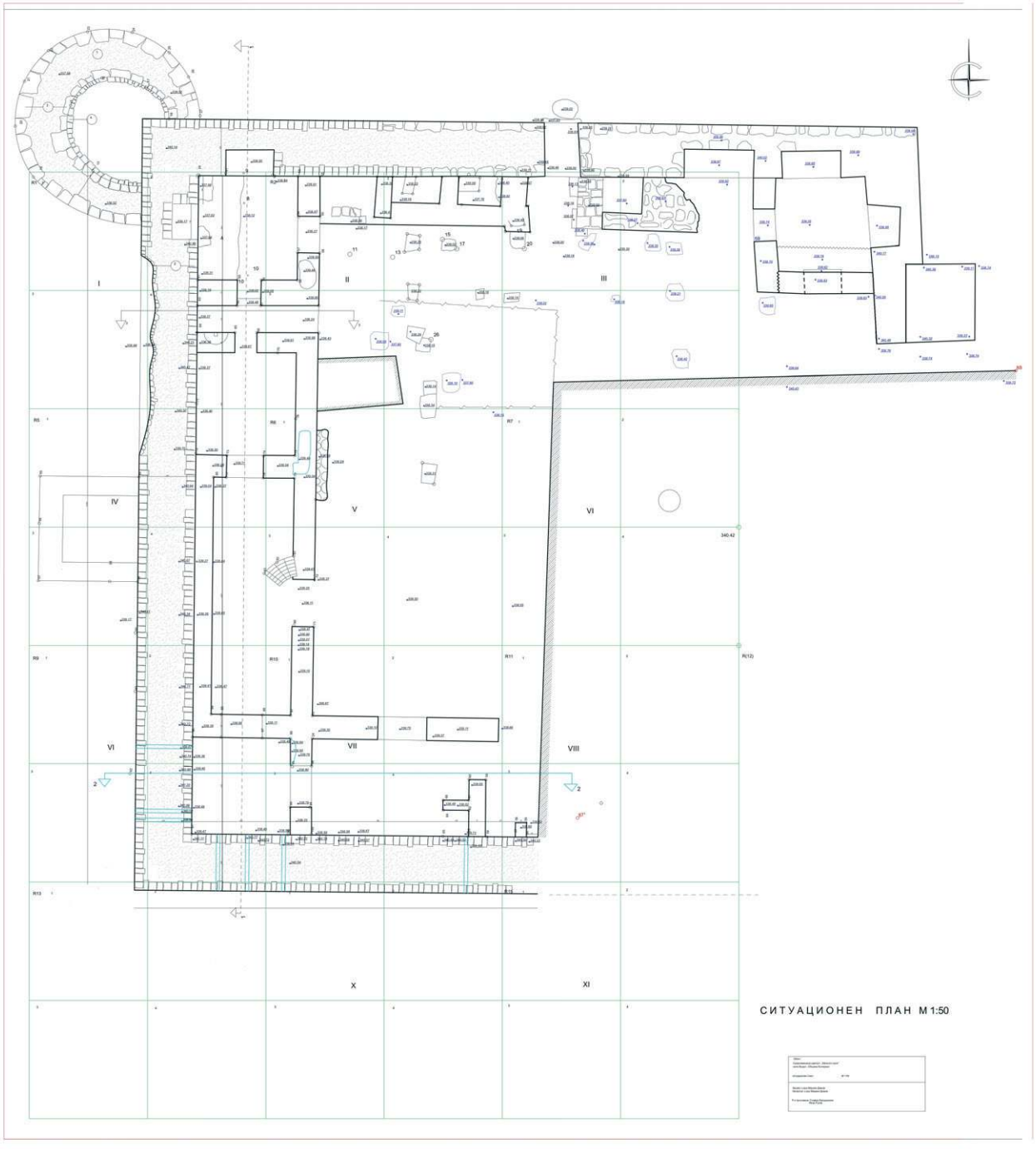
Стефан Бакърджиев, Явор Русев

Археологическите проучвания се проведоха през месеците август – октомври 2020 г. от екип с научен ръководител д-р Стефан Бакърджиев, РИМ – Ямбол и зам.-ръководител Явор Русев, РИМ – Ямбол, съвместно с преподаватели и студенти от УниБИТ, София, с финансовата подкрепа на Министерство на културата.

Съгласно поставените научни цели – изясняване на планировката, стратиграфията и хронологията на обекта, усилията на археологическия екип бяха насочени към проучването на вътрешното пространство и укрепителната система на крепостта, в участъка източно от разкрития през 2019 г. вход, разположен в средата на северната крепостна стена. Проучено бе пространство от 225 кв. м, обхващащо квадрати D/3, E/3, F/2, F/3, G/2, G/3, H/2, H/3 и I/3 от план-квадратната мрежа. Дебелината на проучения пласт варира в различните участъци. В западната част на проученото пространство, което попада в рамките на вътрешния двор, бе 1,20 м, а на изток и север, в близост до вътрешното лице на крепостна стена бе 1,70 м. В този участък могат да се разграничат общо три пласта – първият (хумусен), с дебелина от 0,20 м в източната и до 0,35 м в западната част, е от кафява горска песъклива пръст. Под него започва дебел пласт (между 0,80 и 1,20 м) рушевини от едри, средни и дребни камъни, бял хоросан и фрагментирана строителна керамика (тухли и по-малко керемиди). Прави впечатление, че в него пръст почти липсва. Третият, последен пласт, с дебелина от 0,15 – 0,20 м е от опожарени рушевини, наситени с въглени, голямо количество фрагментирана битова керамика, находки, фрагменти от стенописи и други археологически материали. Този пласт е отложен върху ходовото ниво в дворното пространство, маркирано от замазка от розов хоросан с дебелина от 5 – 7 см. По протежение на вътрешното лице на крепостната стена, източно от северния вход на крепостта, попадащо в квадрати E/2 и F2, бе проучено малко помещение със зидове от ломен камък на хоросан. То има вътрешни размери 1,60 × 1,50 м и е долепено на фуга към вътрешното лице на стената. Това помещение е идентично на разкритото от западната страна. Изграждането на малките верижни помещения от двете страни на северния вход е увеличило дълбочината на северния вход с 2,20 м и е станало вероятно през втория строителен период от функционирането на крепостта. На 12,50 м в посока изток, по протежение на вътрешното лице на крепостната стена, в квадрат H/2 бе достигнат СИ вътрешен ъгъл на крепостта.

В квадрати G/2 и H/2 бе разкрита сграда (помещение), разположена в СИ ъгъл и долепена на фуга до вътрешните лица на северния и източния крепостни зидове. Тя има почти квадратен план, с вътрешни размери 4,10 м И – З и 3,80 м С – Ю. Стените от запад и юг са с дебелина от 1 м. От градежа е запазен само каменният цокъл с височина от 1,25 м, изграден от големи камъни, споени с бял хоросан – над него градежът е продължавал с тухли. Отвън и отвътре стените са имали мазилка от бял хоросан с дебелина от 2 – 3 см. В средата на западната и южната стени има по един централно разположен вход – от запад с ширина 1,40 м и от юг с ширина 1,55 м. Южният вход в по-късен етап е бил зазидан с ломени камъни на калова спойка. Откритата през настоящия сезон сграда (помещение) в СИ ъгъл е идентична на тази в СЗ ъгъл на крепостта. Подовото ниво в сградата е от глинеста, силно трамбована пръст. На северната и източната крепостни стени при СИ от вътрешната страна има разположени по две правоъгълни конструктивни ниши. Ходовите нива и на двете ниши съвпадат с ходовото ниво в помещението. Северната ниша е широка 2,50 м и дълбока 1,15 м, а източната – съответно 1,80 м и 1,20 м. Две такива ниши със същото разположение са разкрити и при проучванията на СЗ ъгъл на крепостта.

При проучването на северната крепостна стена в този участък се установи, че тя е със ширина от 2 м, запазена е от вътрешната страна на височина 1,00 – 1,55 м. Отвън, при СИ ъгъл на крепостта няма кула, както при СЗ ъгъл, а зидът продължава под прав ъгъл в посока юг като източна крепостна стена. Източният крепостен зид е запазен по-високо – между 1,55 и 2,05 м в суперструкция. На 9,50 м в посока изток се разкри източният вход на крепостта. От север входът е фланкиран от правоъгълна плътна кула, широка 3,20 м, която се издава на 2 м пред куртината. Тя е долепена на фуга към кре-

Обр. 1. План на проучванията на средновековната крепост „Малкото кале“, с. Воден, общ. Болярово

Fig. 1. Medieval fortress “Malkoto kale”, Voden village, Bolyarovo municipality, layout of the site

постната стена. Ширината на входа не е изяснена все още, но от нея са проучени 1,40 м. Разкритите каменни стъпки за подпорни греди и дебелият пласт от въглени непосредствено западно от входа и успоредно на южния зид на сградата при СИ ъгъл подсказват за наличието на навес с дълбочина от 4 м след входа към двора. В рамките на пространството непосредствено след входа към вътрешността на крепостта, на площ от 10 кв. м, в опожарения пласт и в още 0,20 м над него се разкриха над 3000 силно раздробени фрагмента от стенописи. По-запазените от тях подсказват за наличие на сцени с религиозен характер. Откриването на фрагментите от стенописи в дворното пространство извън проучената сграда при СИ ъгъл предполага, че са или от външни украси от по-висок етаж, или принадлежат на сграда, която остава в непроученото пространство от юг, в квадрати G/3 и F/3. Според откритите в пожара археологически материали разкритите стенописи се датират в XII в.

Обр. 2. Общ изглед на проучванията през 2020 г. на средновековната крепост „Малкото кале", с. Воден, общ. Болярово – поглед от запад

Fig. 2. The researched area of the medieval fortress "Malkoto kale", Voden village, Bolyarovo municipality in 2020 – view from west

В дворното пространство, попадащо в квадрати F/2 и F/3, бяха разчистени три успоредни плочести камъка със значителни размери (0,80 × 0,60 м) и неправилна правоъгълна форма (вероятно стъпки за подпори от навеси в двора), разположени в посока север – юг, върху подовата ходова замазка. За изясняване на хронологията в обитаването на крепостта, в централната северна част на дворното пространство извършихме проучване на площ от 25 кв. М в квадрати D/3 и E/3. Установено бе, че под пласта хоросан с дебелина от 5 – 7 см, маркиращ ходовото ниво в двора, следва пласт с дебелина от 0,15 м от рушевини, в които се откриват фрагменти битова керамика и животински кости. Този пласт застъпва тънък (3 – 5 см) опожарен пласт, под който на кота 337,85 м започва пласт от трамбована червеникава пръст, примесена със ситно натрошен каменен филц и чакъл. Дебелината на този пласт достига до 0,25 м, като покрива и подравнява терена над материковата скала, която се появява на нива от 337,60 м. В рамките на проучването в този стратиграфски сондаж, под ходовото ниво (338,10 м), маркирано с хоросановия пласт, се откриха колективна монетна находка от анонимни фолиси тип В, сечени по времето на император Михаил IV Пафлагон (1034 – 1041) и пет оловни печата, датирани в средата и втората половина на XI в. Тези находки датират описаните пластове под хоросановото ходово ниво в средата и втората половина на XI в. Непосредствено под хоросановия пласт, на кота 337,95 м бе открит оловен жетон на император Алексий Комнин от 1092 – 1093 г. В рамките на хоросановото ходово ниво (338,00 – 338,10 м) и в опожарения пласт над него (338,40 м) се откриха нови два оловни печата, датирани във втората половина на XII в. Пластът е наситен и с голямо количество фрагментирана луксозна керамика, сред която се срещат сграфито, белоглинена и глазирана керамика, както и такава покрита със златиста ангоба. Откриват се и значително количество метални предмети като върхове на стрели, ножове, апликации, боздуган и голям брой пирони с различни размери.

Археологическите проучвания през настоящия сезон показват, че крепостта е построена не по-рано от 40-те години на XI в., като в края на века вероятно е силно пострадала. Вероятно в началото на XII в. е възстановена и доукрепена чрез удебеляване на СЗ кула и изграждането на плътна такава, фланкираща от север източния вход. При това преустройство ходовото ниво в двора е повдигнато и запечатано с пласт розов хоросан. Тогава са долепени и сградите западно и северно от входа на северната крепостна стена, който поради малката си ширина от 1,45 – 1,50 м има функция на потерна. Проучванията през настоящия сезон потвърдиха направените до този момент изводи, че крепостта е окончателно разрушена в края на XII в. по време на Третия кръстоносен поход.

Литература

Бакърджиев 2013: Ст. Бакърджиев. Археологически проучвания на средновековна крепост „Малкото кале", с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол през 2012 г. – Археологически открития и разкопки през 2012 г. София, 2013, 457 – 459.

Бакърджиев, Русев 2019: Ст. Бакърджиев, Я. Русев. Археологически проучвания на средновековна крепост „Малкото кале", с. Воден, общ. Болярово, обл. Ямбол през 2018 г. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 524 – 526.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL FORTRESS "MALKOTO KALE" NEAR VODEN VILLAGE, BOLYAROVO MUNICIPALITY

Stefan Bakardzhiev, Yavor Rusev

Summary

The archaeological excavations in 2020 were conducted in August and October by a team of the Regional Museum of History – Yambol, led by Dr Stefan Bakardzhiev and Yavor Rusev and participants from the University of Library Studies and Informational Technologies, Sofia.

An area of 225 m^2 east from the northern entrance of the fortress was studied. A small room adjacent to the inner face of the northern fortress wall and a square building in its NE corner were excavated. The building has entrances from the south and west and is identical to the one found in the NW corner of the fortress. Excavations of the northern fortress wall revealed that there was no tower near the NE corner. On the eastern wall, 9.5 m south from the NE corner, the eastern entrance of the fortress was revealed. It is flanked by a 3.20 m wide bastion tower, which protrudes 2.0 m in front of the wall. In the inner yard just behind the eastern entrance, a stratigraphic trench within an area of 25 m^2 was made. It is situated in the middle of the northern part of the inner yard below the mortar floor level. Within the test trench six coins were discovered – anonymous follis type of Emperor Michael IV (1034 – 1041), as well as five lead seals, dated to the middle and second half of the 11th c.

The excavations in 2020 showed that the fortress was built not earlier than in the 40^s of 11th c., and was destroyed at the end of that century. It was rebuilt at the beginning of the 12th c. and was finally destroyed at the end of it, during the time of the Third Crusade.

Stefan Bakardzhiev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, st_bakarjiev@abv.bg
Yavor Rusev, Regional Museum of History – Yambol, 2 Byalo more Str., 8600 Yambol, museum@mail.bg

---

№ 27. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ГРАДИЩЕТО", С. МЕЛНИЦА, ОБЩ. ЕЛХОВО, ОБЛ. ЯМБОЛ

Анна Агре, Чавдар Кирилов

Проучванията през тазгодишната кампания бяха осъществени в периода 19.09. – 18.10.2020 г. Разкопките бяха финансирани със средства на Министерство на културата при наличие на съфинансиране от страна на ЕАМ – Елхово.

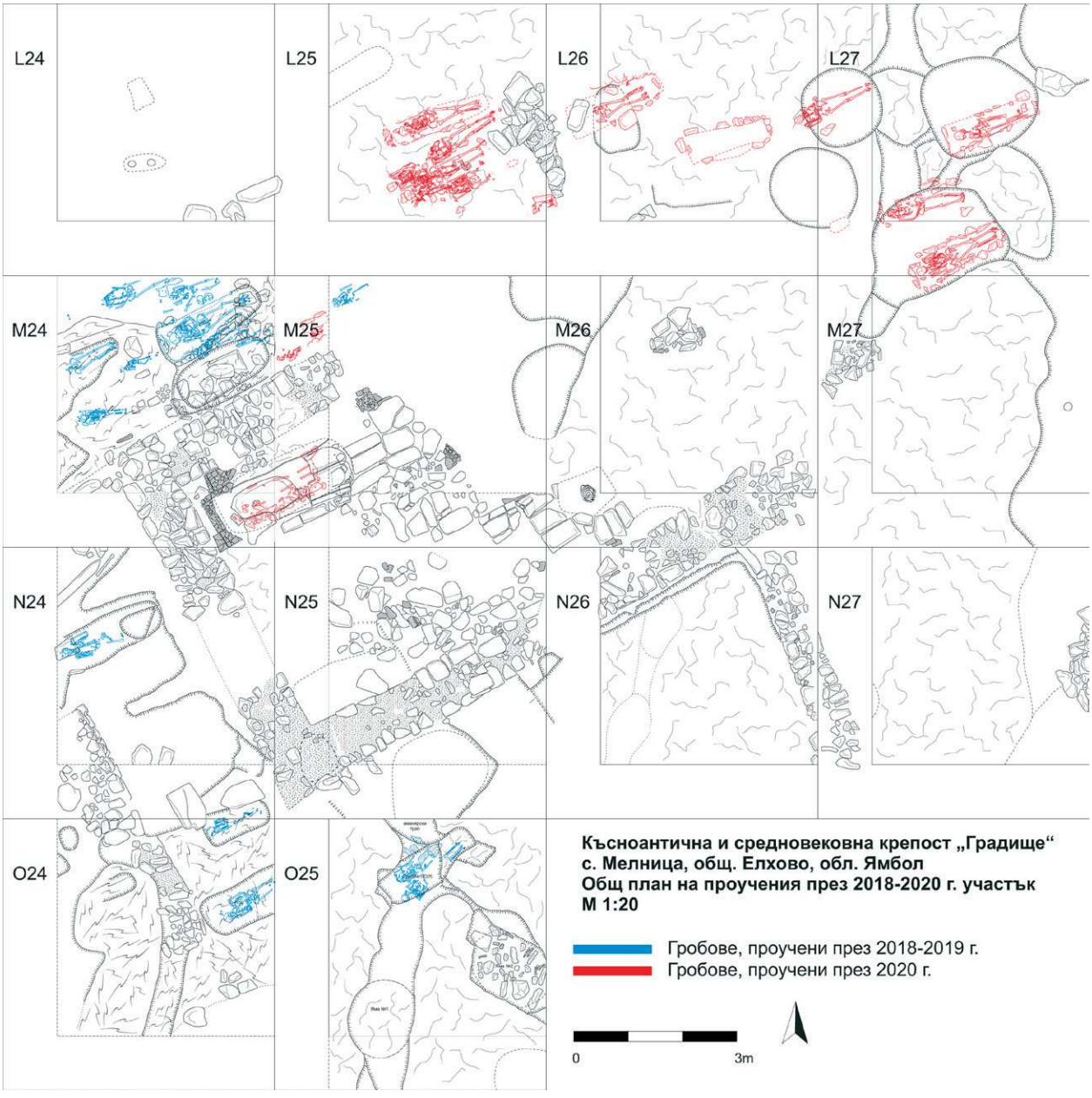
Работната програма предвиждаше проучване на източната част на църквата, разположена на най-високата точка на крепостта, и по-конкретно на квадрати L26, L27, M26 и M27 съгласно общата план-квадратна мрежа на обекта. Наред с това бе планирано да бъдат демонтирани някои останали от предходните сезони пътеки между квадратите, обхващащи западната част на църквата.

Предварителната работна програма бе изпълнена, а проучването обхвана дори по-голяма от предвидената площ. Освен предварително планираните квадрати цялостно бяха проучени L25 и N27, а частично – L24. Бяха демонтирани западните пътеки на квадрати M25, N25, O25 и N26, както и южните пътеки на квадрати M24, M25, M26, и N25.

Получените резултати са както следва:

Църква. Окончателно бе разкрит целият храм. Източната му половина е почти напълно разрушена още в миналото, във всеки случай преди края на XIX в. Това ще да е причината, поради която братя Шкорпил допускат, че сградата е била „пирг", а не църква. В тази част на храма успяхме да установим in situ единствено част от южния му зид, който не е запазен в целостта си до източния си край, както и фрагмент от апсидата.

Подовата настилка, заемаща по-голямата част от западната част на храма, е запазена на не повече от 7 м източно от западния му зид (и то само в южната му част), което означава, че при обща

Обр. 1. Общ план на пространството, проучено между 2018 и 2020 г.

Fig. 1. General plan of the area excavated between 2018 and 2020

дължина на църквата от 12 м, в източната му третина няма съхранена никаква настилка. Иначе и през тази година успяхме да установим, че навсякъде, където има запазена настилка, тя има два периода на изграждане – първи с целоформатни квадратни тухли и втори с каменни плочи.

И в проучените през тази година площи в деструкциите на църквата се откриваше – наред с неглазираната и неукрасена керамика, както и с фрагменти от амфорни стени – сграфито керамика, най-вече от т. нар. „семейство Зевксип“ без следи от триноги по дъната, което поставя финала на функционирането на храма нейде в първата половина на XIII в.

Под настилката на места се установи наличието на антропогенен насип, служещ за запълване на пониженията в материковата скала и изравняване на терена преди полагането ѝ, но в него не се намериха находки, които да позволят да се определи някакъв що-годе сигурен *terminus post quem* за изграждането на църквата, респективно полагането на първия ѝ под.

Некропол около църквата. Бяха разкрити и проучени нови 20 гроба, разположени от северната и североизточната страна на църквата. Те са безинвентарни и без изключение положени съобразно християнския погребален обред. Рядко в някои от тях се откриваха накити и/или елементи на

костюма *in situ*. В кв. L25 успяхме да установим четири различни нива на погребване – гроб № 10 е под гробове № 8 и 9, те на свой ред са под гробове № 2, 3 и 6, а последните са нарушени от гробната яма на гроб № 4. Последният имаше в насипа си керамика от т. нар. „семейство Зевксип", т. е. Погребението е извършено е най-рано в началото на XIII в. Констатираната ситуация заедно с наличието на множество разбъркани кости от по-ранни гробове, установени почти навсякъде по територията на некропола, засвидетелства интензивно и вероятно не твърде кратко погребване в рамките на едно и също, изглежда ограничено, пространство около храма.

Наличието на други два гроба бе само установено, а проучването им оставено за следващия сезон. Единият е част от „северната" група гробове (в кв. L24), но другият е разположен в източната периферия на квадрат M27, източно от църквата. В източния профил на същия квадрат, както и на съседния N27, личат още няколко вкопавания, характерът на които подсказва, че може да става дума за гробни ями. Евентуалното наличие на гробове от некропола и източно от църквата ще се потвърди или отхвърли през следващия сезон.

Скелетните останки от гробовете бяха предадени за антропологически анализ на д-р Виктория Русева (ИЕМПАМ – БАН). Резултатите от него са приложени в отчетната документация за годината. Некрополът се интерпретира като светски, поради наличието на скелети на деца, жени и мъже.

Обр. 2. Чифт златни обеци от гроба в югозападния ъгъл на църквата

Fig. 2. Pair of golden earrings from the grave in the southwestern corner of the church

Обр. 3. Тегленица от яма № 2 в кв. L26

Fig. 3. Siphon for draining wine found in pit 2, sq. L26

По-ранни от некропола структури. Част от гробовете са разположени върху по-ранни вкопавания (главно в квадрати L26 и L27). В тях и особено в тези в кв. L27 се откри огромно количество археологически материал (най-вече керамика, но и животински кости, метални предмети – в това число накити, предмети от слонова кост и т. н.). Успяхме да възстановим няколко цели съда, както и цели профили от други, така щото само от керамичния материал произхождат над 10 инвентарни единици, а като цяло полевата инвентарна книга от тазгодишните проучвания съдържа 78 полеви инвентарни номера.

Изключително интересно е, че при доста керамични фрагменти се наблюдават изкривявания и деформации, които говорят в полза на това, че пред себе си имаме в немалка степен комплекс от бракувана керамична продукция. Това поставя открито въпроса за производството на керамика на място, вероятно в рамките на самия проучван през годината терен или в непосредствена близост.

Като цяло керамичният комплекс от вкопаванията се характеризира с някои особености, сред които изпъкват нехарактерни за другите (по-цялостно изучени и по-познати към момента) части на Тракия форми, високият процент на затворени форми съдове (най-вече еднодръжни и амфоровидни стомни), както и тоталната доминация на канелирана хоризонтална украса (понякога в комбинация с набождания и насечки).

От изключителна важност е това, че керамични фрагменти от (без изключение) всички вкопавания в кв. L27 демонстрират механична връзка помежду си, което означава, че части от едни и същи съдове са попаднали в различни вкопавания, т. е. последните са запълвани на практика едновременно.

С изключение на един-единствен фрагмент, в целия керамичен комплекс от тези вкопани структури липсва сграфито керамика, което означава, че той се отнася към време, в което нейното производство и по-широко разпространение е още в зората си. Това позволява времето на запълва-

не на тези структури да се отнесе не по-късно от средата на XII в., което е и най-късната възможна долна граница на появата на (поне част от) гробовете в некропола.

Това до голяма степен кореспондира с факта, че на дъното на едно от вкопаванията (HC2/L27) се откри монета на Алексий I Комнин (съгласно определението на д-р Владимир Пенчев от НИМ), която задава *terminus post quem* за запълването на комплексите.

Изключителен интерес буди и обстоятелството, че в техните насипи се откри значително количество накити (пръстени, обеци, гривни и др.), каквито обаче почти не се откриват върху скелетите от проучените гробове (с едно единствено изключение, бронзова гривна със запазена върху нея тъкан в гроб № 10/L25). Това поставя въпроса защо тези предмети не са отивали заедно с мъртвия в гроба, при все че са били носени приживе.

Гробове в църквата. При демонтирането на западните пътеки на квадрати M25 и N25 бяха разкрити два гроба, разположени съответно в югозападния и в северозападния ъгъл на църквата. Южния откритме ограбен, а в него – множество кости в разбъркано състояние, разпръснати из целия гроб, които според антропологическия анализ принадлежат на (поне) три индивида. Не е ясно кога точно е станало това, но при всички положения сравнително отдавна. В ареала на гроба нямаше следи от скорошни иманярски интервенции, а в насипа му имаше метални предмети, които не биха били оставени там, ако е бил използван металотърсач.

Северният е „недокоснат от човешки ръце“ (поне в по-ново време). Той е разрушил по-ранната тухлена настилка. Покрит е с каменни плочи, които – поне онези, които не са хлътнали в дълбочина – са на едно и също ниво с каменните плочи от горната настилка на храма и вероятно също са служили като подово ниво по същото време. Гробът е служил за многократно погребване. В източната му част, над намиращия се в анатомичен порядък последен погребан индивид разкрихме множество разбъркани кости от поне два други индивида. Сред тях намерихме чифт златни обеци, датиращи от XII – XIII в., които указват приблизителното време на първоначалното изкопаване на гроба. Най-вероятно той е служил за семейна гробница на аристократична фамилия, тясно свързана с храма и крепостта.

EXCAVATIONS OF THE LATE ROMAN AND MIDDLE BYZANTINE FORTRESS “GRADISHTETO” NEAR MELNITSA VILLAGE, ELHOVO MUNICIPALITY, YAMBOL DISTRICT

Anna Agre, Chavdar Kirilov

Summary

The church at the hilltop was completely excavated. Its eastern half was obviously demolished in the not so near past. In some places there were preserved remains of flooring, which testifies that there was an earlier brick-made floor level which was later covered with stone slabs. There is still no reliable data about the time of erection of the church. In its debris we found fragments of Zeuxippus ware, which are evidence for the abandonment of the church in the first half of the 13th c.

Twenty Christian graves were excavated on the northern side the church. The burials lack grave goods, jewellery and dress accessories are rather rare. In grid square L25, graves at no less than four different levels were documented. In the latest burial we found a fragment of Zeuxippus ware.

Several earlier pits northeast and east of the church provide *terminus post quem* for the establishment of the burial ground. They are filled with a huge amount of pottery fragments, among which only one piece of fine sgraffito ware was found. Based on this, it can be assumed that they were filled at a time when sgraffito pottery was just appearing, i. e. in the first half or the middle of the 12th c. The presence of a coin of Emperor Alexius Comnenus in one of the dugout structures also speaks in favour of this assumption. We found parts of the same vessels deposited in different pits which means that they were filled simultaneously. Numerous fragments are deformed, which could indicate pottery production on site.

Inside the church, in its northwest and southwest corners, we found two graves, one of which was looted long ago. The other one was covered with stone slabs, and in it we found reburied bones of at least two individuals (among them a pair of gold earrings) and a third skeleton *in situ*, which is the latest burial here. It seems that the grave was a relatively long used (family?) tomb.

Anna Agre, aniagre@gmail.com
Chavdar Kirilov, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, ckirilov@uni-sofia.bg

№ 28. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ВЕРДИЦА“ В М. ГРАДИЩЕТО, СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Димитър Янков

През 2020 г. проучванията се проведоха в ЮИ сектор на обекта, попадащ в кв. 246, 247, 271, 272 от план-квадратната мрежа. Разкопките са финансирани по проект от Министерството на култура и от община Твърдица. Осъществени са върху част от църквата, разположена извън крепостните стени в този участък с площ от 180 кв. м, както и върху част от външната крепостна стена, на площ от 30 кв. м.

Целта бе да се почистят и разкрият все още запазените останки от църквата, проучвана през 1959 г. от Елена Бацова, РИМ – Сливен под ръководството на ст. н. с. Стамен Михайлов от НАИМ – БАН и да се разкрие част от външната крепостна стена в този участък. Разкритите участъци да бъдат полево укрепени и консервирани с цел да се създаде представителност на обекта в тази най-достъпна част за посещение. Същевременно задачи на теренната работа са и изясняването на стратиграфията на разкритите археологически структури, както и документирането им със съвременни технически средства.

Църква. През сезона се работи по почистването на останките от северния зид на църквата, който бе видим на терена преди началото на проучванията, апсидата и външното лице на южния зид.

Проучванията на северния зид показаха, че той е изграден от ломени камъни с добре оформени лица със спойка от бял хоросан. Запазен е в различна височина – от 0,80 м на изток до 1,80 м в притвора. Уточнени са вътрешните размери на църквата. Притворът е с дължина от 2,90 м, наосът – 4,90 – 5 м, апсидата е с приблизителен диаметър от 5 м. Ширината на северния зид и на преградния зид на притвора е от 0,90 м. В притвора е открита ниша с височина 0,90 м, ширина 0,68 м и дълбочина 0,46 м.

В почистената северна част на наоса бе открита малка част от подово ниво, останало неунищожено от иманярски интервенции. То е с размери ,20 м (С – Ю) × 1 м (И – З). Състои се от глинена замазка с дебелина 2,5 – 3 см, в която има отделни фрагменти от строителна керамика. Под нея следва тънък слой хоросан с дебелина 0,5 – 1 см и пласт от жълто-кафява песъклива пръст с дебелина 0,10 – 0,15 м. Този пласт от пръст е служел за подравняване над естествените скали на това място и пълнежа от ломени камъни и пръст.

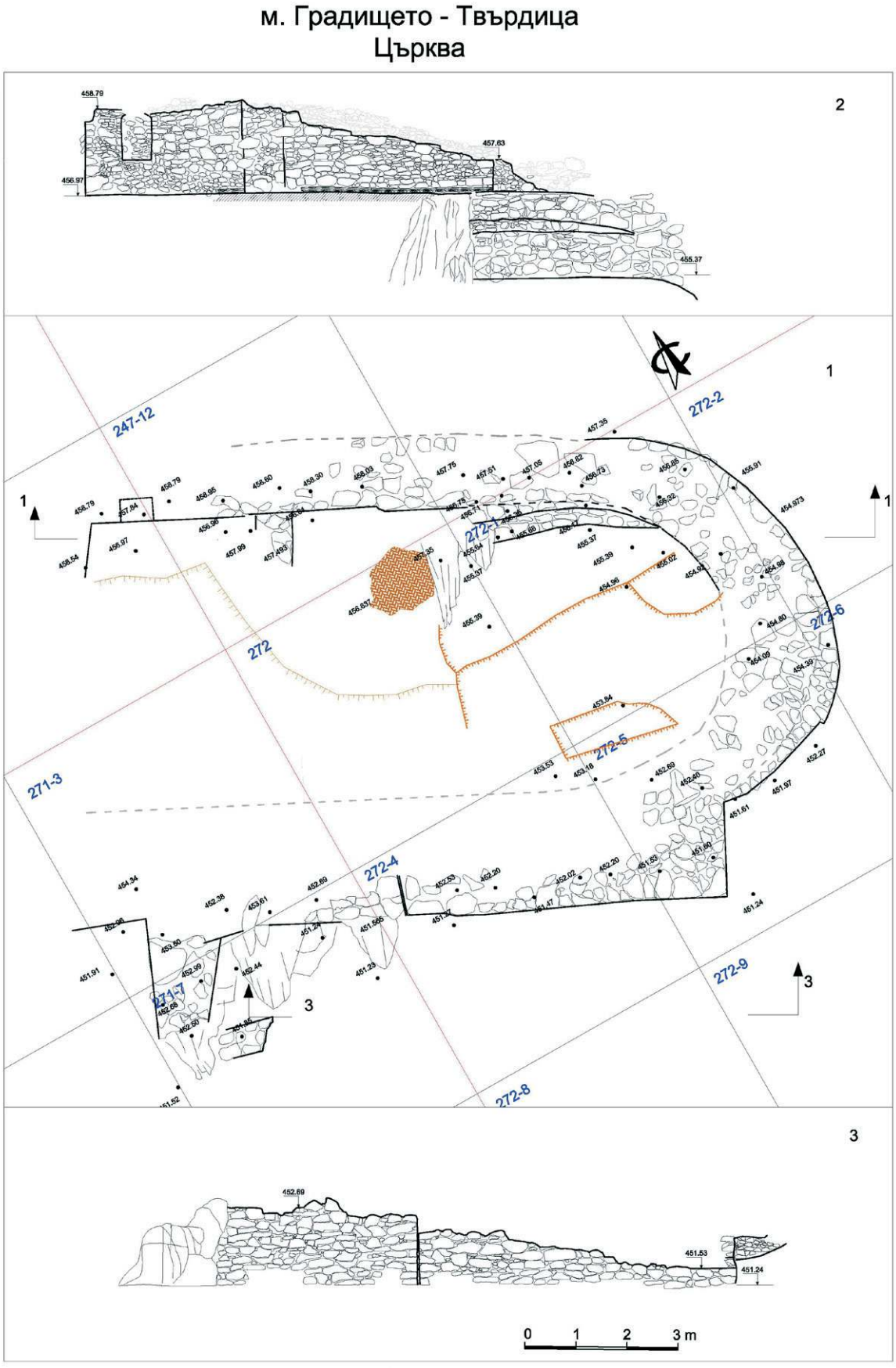
Апсида. Зидът ѝ във вътрешната североизточна част е изграден с отстъп на три стъпала. Стъпалото най-долу е на калова спойка, а другите две са със спойка от бял хоросан. Отстъпите са с размери в зависимост от използваните камъни, като все пак са подравнявани с ширина от 0,20 – 0,25 м. Отвън апсидата е разкрита в югоизточната си част. Тя е изграждана под наклон навътре. Ширината на зида е 1,30 – 1,50 м в зависимост от нивото на измерване.

В насипа се откриват железни гвоздеи, фрагменти от строителна керамика (основно тухли), фрагменти от варовикови блокчета. Открити са и множество фрагменти от стенописи, като най-многобройни са в насипа на притвора. Фрагментите от стенописи са с различен цвят – кафяво, жълто, тъмночервено, светло и тъмнозелено. В разкритата част от притвора са запазени части от стенописи с максимални размери 0,40 × 0,10 – 0,15 м.

Южен зид. Проучен е в продължение на 9 м отвън. Изграден е от средни по размер и едри ломени камъни с добре оформени лица на бял хоросан; съобразяван е и с естествените скали, намиращи се тук, които са са използвани в градежа. Запазен е на височина от 0,50 м в източната част при апсидата и до 1,20 – 1,30 м в западната част до разкритата тук огромна скала. При 5,25 м в западна посока от апсидата се регистрира фуга в зида. Двете части на зида при това ниво на разкриване не са свързани.

В срутените от външната страна на зида пръст, камъни и хоросан се откриват единични фрагменти от глинени съдове от периода на Средновековието (XI – XIV в.), железни гвоздеи с различни размери и форма на главите, византийска корубеста монета – латинска имитация тип Е (1208 – 1241 г.) и три нарязани корубести монети, които са без ясни образи, от XIII в. В насипа са регистрирани и отделни човешки кости.

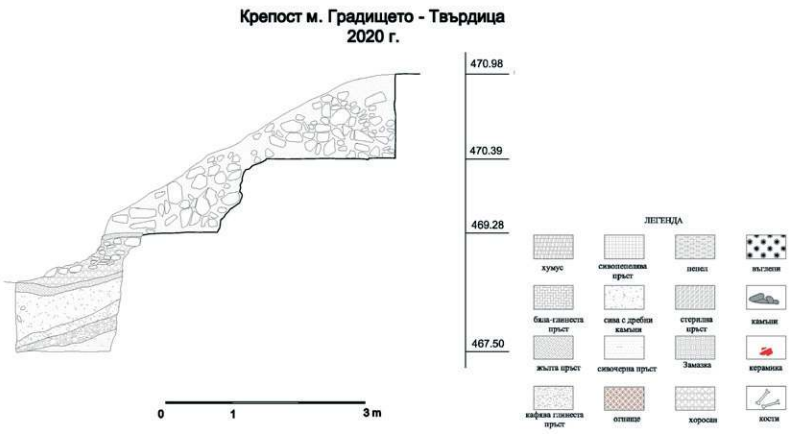
Външна крепостна стена в ЮИ сектор. Участъкът, предвиден за проучване, попада в квадрати 246-3; 246-7 и кв. 247. Заложен бе сондаж с размери 3 × 5 м отвътре по протежение на външната крепостна стена с посока СИ – ЮЗ. Стената, проучвана през 2015 г., отвън е разкрита на 6,50 м в близост

Обр. 1.1. Хоризонтален план на проучените части; 2. Северен зид – отвътре; 3. Южен зид – отвън

Fig. 1.1. Horizontal plan of the investigated sections; 2. North wall from the inside; 3. South wall from the outside

до най-достъпната за посетители част от крепостта и до най-добре запазения участък от нея. Изградена е от едри и средни по размер ломени камъни с добре оформени лица на бял хоросан (*opus incertum*). В средата са нахвърляни по-малки ломени камъни в бял хоросан. Ширината на стената в разкрития участък е 2,20 м. На 4,50 м от началото на разкриването на стената, от репер 8, тя променя посоката си на югозапад. В северния и южния край на сондажа на фуга до крепостната стена са долепени два зида с посока на СЗ. От зида в северната част на сондажа е разкрито южното лице. То е измазано с бял хоросан. Разкрит е на дължина от 2,50 м и височина 1 – 1,20 м. Зидът в южния край на сондажа е проучен на 1,40 м и височина от 1 – 1,10 м. Изграден от ломени камъни с добре оформени лица на бял хоросан.

Обр. 2. Сондаж 1. Западен профил

Fig. 2. Trench 1, West stratigraphic profile

Долепени до крепостната стена, в южната част на сондажа се регистрират едри ломени камъни на калова спойка. Може би са част от зид до крепостната стена.

В сондажа, който поради голямата денивелация е проучван стъпаловидно с отнемане на механични пластове с дебелина от 0,20 м, се установи, че в северната му част има срутване на едри ломени камъни, покрити със сиво-черна пръст, а в дълбочина – жълта глинеста. В този пласт се откриват фрагменти от керамика на бързо колело от Средновековието, с датировка XI – XIV в. В средната част на сондажа, на кота 469,07 м е установен пласт от хоросан. В южната част на сондажа, където е достигната кота 467,08 м и дълбочина 3,98 м от репер 8, се проследяват различни пластове (обр. 2).

В пласта от пръст, сиво-черна на цвят, с фина структура, наситена с дребни камъчета и пепел са открити фрагменти от глинени съдове от периода V – VI в. и два предмета от кост – шпатула и фрагмент от дръжка.

Потвърждава се наблюдението от проучванията в СЗ сектор на обекта в предходните години за разрушаване и опожаряване в края на VI или началото на VII в. и възстановяване през XI в.

В хода на проучванията на почистените участъци от зидовете на църквата и външната крепостна стена е извършено укрепване и полева консервация. Обработената площ е от 25 кв. м.

Литература

Бацова 1960: Е. Бацова. Археологически находки от Сливенско. – Археология, 1960, 2, 47 – 49.

Попов 1982: А. Попов. Крепости и укрепителни съоръжения в Крънската средновековна област. София, 1982.

PLANNED ARCHAELOGICAL EXCAVATIONS OF THE FORTRESS "GRADISHTE" NORTH-EAST OF TVARDITSA

Krasimir Velkov, Dimitar Yankov

Summary

An area of 210 m^2 located in the south-eastern part of the fortress was investigated in 2020, including part of the church, situated outside the fortress walls, as well as a section close to the outer fortress wall and at the wall itself.

Church. The remains of the church unearthed in 1959, including the north wall, the apse and the outer part of the south wall have been cleared. The walls were built with large hewn stones bound with white mortar. The preserved walls have different height. The inside dimensions of the church are as follows – the *nartex* is 2.90 m long, the nave – 4.90/5 m, and the apse has a diameter of 5 m. The width of the north wall and the partition wall is 0.90 m. A niche 0.90 m high, 0.68 m wide 0.46 m deep (fig. 1) was uncovered. The apse wall has a wider base which narrows at a height of 1.30

– 1.50 m. In total, a length of 9 m of the south wall was uncovered. Fragments of murals in different colours – brown, yellow, dark-red, light and dark-green – were found inside the church and mostly in the *nartex*.

Outer wall of the fortress. Part of it, 6.50 m long and 2.20 m wide, was excavated. It was built with large stones with well-shaped front parts and white mortar (*opus incertum*). The wall has a core of smaller stones bound with white mortar. Inside the fortress walls we made a test trench measuring 5 × 3 m. At its north and south ends we discovered the bases of the two walls with NW orientation, stick to the fortress wall. At the south end of the trench the elevation of 467.28 was reached and in the stratigraphic profile layers from the 5th – 6th and the 11th – 14th c. can be identified (fig. 2).

The 2020 fieldworks confirmed the assumption about the destruction of the site at the end of the 6th or the beginning of the 7th c. and its later reconstruction in the 11th c.

Krasimir Velkov, Museum of History – Tvarditsa, 16 Neofit Rilski Str., 8890 Tvarditsa, tvard_museum@abv.bg
Dimitar Yankov, dimiter_yankov@yahoo.com

№ 29. РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЛЮТИЦА

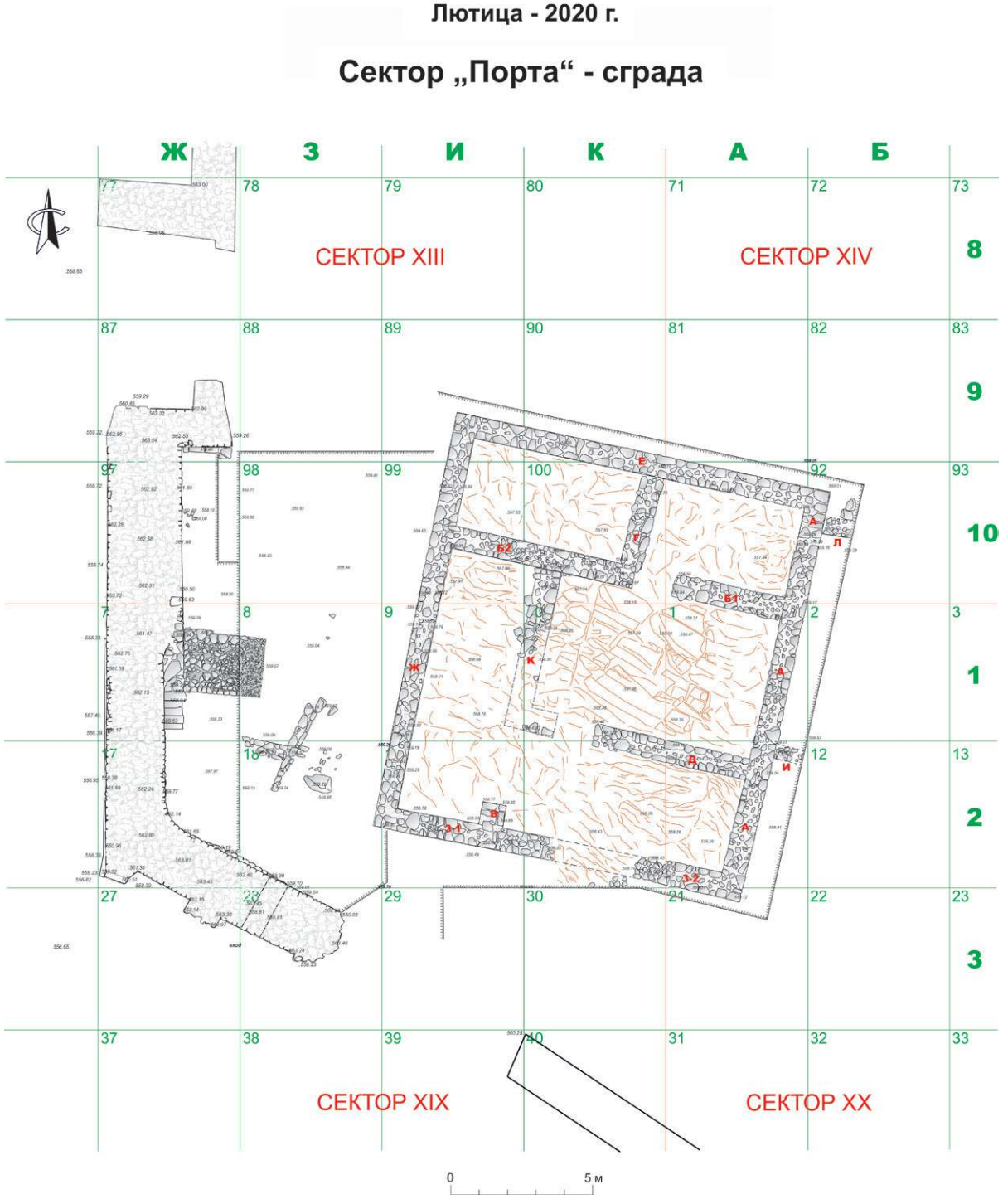
Филип Петрунов, Виолина Кирякова

През 2020 г. бяха проведени редовни археологически проучвания в средновековния град Лютица, по договор между Министерство на Културата на Р България и НАИМ – БАН. Проучването е реализирано в централната част на голямата сграда и до входа на укрепената територия. Това са кв. 31, 32 и К1 на сектор XIX и А1, А2, В1 и В2 на сектор XX. Кв. А1, А2 и К1 са изчерпани до скала и е уточнена хронологията на функциониране и построяване на сградата. Тя вероятно е изградена в края на IX или самото начало на X в., а краят на нейната експлоатация е през последната четвърт на XIII в. В началото на XIV в. е използвана за добив на строителен материал за реконструкция на крепостната стена, за производство на вар и обособяването на сгради със значително по-малък план върху останките ѝ.

Източно от сградата продължи проучването на пластовете от XIII – XIV в. Останките от структура 1, документирана в кв. 31 и 32, стоят на кота над нивото, на което е запазена масивната сграда 1. Това важи и по отношение на масивната стъпка пред вътрешното лице на крепостната стена и конструктивното стълбище към куртината. Основите на структурата са фундирани върху деструкции и материали от края на XIII в. (Петрунова, Петрунов, Кирякова 2020, 1210 – 1214).

Проучването на сграда 1 започва през 2011 г. и за седем сезона са документирани над 1300 предмета и масов археологически материал. Трябва да се има предвид, че нейната функция като административна постройка се отнася основно за периода X – XI в., от когато са и откритите в предходните сезони единични печати на византийската администрация и ½ обезличен печат, открит през 2020 г. Също така е интересен фактът, че в посочения стратиграфски хоризонт се наблюдава присъствие на средиземноморски миди, характерни за кухнята на висшето духовенство.

От изток на централното помещение е изградено преграждане с олекотена конструкция, вероятно плетена стена, отделящо пространство широко 2,20 м, а от запад върху скалата е установена стена, от която са останали единични камъни. Тя е синхронна на първоначалния план на сградата и запазените зидове от север се проследяват в конструктивна връзка до най-високо запазените височини на стена Б2. Новата стена, макар и силно разрушена и демонтирана през XIV в., е също с ширина от 0,80 м и е обозначена на основния план като стена К. В рамките на 15 дни са извършени дейности по проучване и документиране на археологически паметници, отложени в споменатите квадрати през Средновековието. Това са находки, масов керамичен материал и животински костни останки най-общо от пет отделни хронологически етапа на обитаване на хълма, на който е разположена средновековната твърдина. Ситуациите и структурите, които са проучвани, се отнасят към Средновековието (X – XIV в.). Общо придобитите нови находки по инвентарна книга са 107 екземпляра, от които 48 са монети, 43 от тях са разпознаваеми. Откритите монетни паметници представят циркулацията от IV в. пр. Хр. до XIV в. и включват монети на Маронея (387 – 348 пр. Хр.) – 3 бр., Филип II (359 – 336 пр. Хр.) – 1 бр., Маронея (168 – 148 г. пр. Хр.) – 4 бр. Византийска империя от периода X – XI в. е представена

Обр. 1. План на проучванията

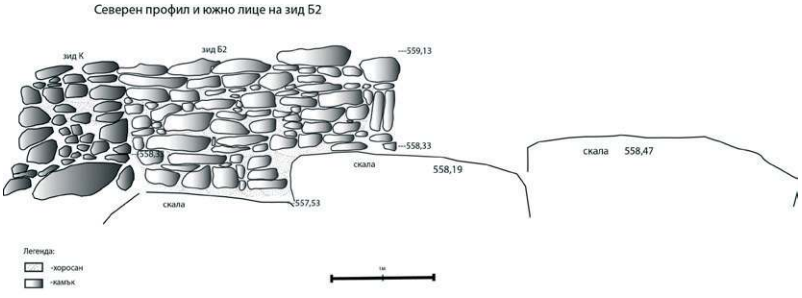
Fig. 1. Plan of the excavated area

от по един екземпляр на Роман I Лакапин (920 – 940) и анонимен фолис клас В (Роман III Аргир (1028 – 1034), както и монети от XI – XII в. на Алексий I Комнин (1081 – 1118), отсечена след 1092 г., и Исак II Ангел (1185 – 1195). Преобладаващо е наличието на латински и български имитации от периода 1204 – 1257 г. – 22 екземляра, като латинските са 16 на брой. Също така се откриват нумизматични паметници на Никейската империя (1204 – 1261) – 3 бр., Солунска империя (1224 – 1246) – 2 бр., франкски торнезета (Атина и Ахея) и Венецианска република – по един. Материалите, засвидетелстващи живота в Лютица през втората половина на XIV в. са твърде малко, но през настоящия археологически сезон такъв се явява типичният орязан сребърен венециански дукат по стандарта на българската сребърна аспра от последните години на управлението на цар Иван Александър, с тегло около 0,60 – 0,80

Обр. 2. Аеро-фото

Fig. 2. Aerial photo

Обр. 3. Стратиграфски профил

Fig. 3. Stratigraphic profiles

Обр. 4. Фолис на Никифор II Фока (963 – 969 г.), препечатка върху монета на Константин VII (913 – 959 г.)

Fig. 4. Follis of Nicephorus II Phocas (963 – 969) countermark on a coin of Constantine VII (913 – 959)

гр, както и с теглото на 1/16 византийска сребърна перпера на Йоан V Палеолог (1341 – 1391), сечени след 1366 г. Впечатление прави и монета на Андроник III Палеолог (1328 –1341), сребърно торнезе, сечено в Константинопол, ΠΟΛΙΤΗΚΟΝ?, „императорът прав с кръст и кълбо с кръст/Христос на трон“ – монета, каквато до момента не бе откривана на Лютица.

Другите открити находки представят основно бита и културата от X до XIII в., като преобладава керамиката от Средновековието (Борисов 2002, 30 – 84). Сред керамичните съдове присъстват и една стена от съд, отнасящ се към къснобронзовата епоха (Димитрова 2009, 15 – 32) и два печата от късножелязната епоха (Нехризов 2006, 30 – 84). Тези и другите по-ранни материали са попаднали в трамбовката под пода на сградата при нейното изграждане. Освен тях са открити и фрагментирани прешлени за вретено, стъклени гривни, два кръста-медальони, като по-добре запазеният е с характерна изработка и съдържание на олово типични за X – XI в. (Дончева-Петкова 2011, 471 – 473), обеци и пръстени, пробои и различни елементи от предмети, свързани с ежедневието на средновековните обитатели на Лютица. Освен битовите принадлежности в квадратите към крепостната стена са открити и елементи от войнското снаряжение и екипировка: върхове за стрели, пластини от конска амуниция, капачка за дръжка на нож и сегмент от желязна кания.

Литература

Борисов 2002: Б. Борисов. Керамика и керамично производство през XI – XII век от територията на днешна югоизточна България (Марица-Изток. Археологически проучвания, 6). Раднево, 2002.

Димитрова 2009: Я. Димитрова. Керамика от късната бронзова и ранно желязната епоха от крепостта Лютица, Ивайловградско. – В: LAUREA: In honorem Margaritae Vaklinova. София, 2009, 15 – 32.

Дончева-Петкова 2011: Л. Дончева-Петкова. Средновековни кръстове-енколпиони от България (IX – XIV в.). София, 2011.

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Глинени печати за украса на керамика от ранната желязна епоха в Тракия. – В: Гетите – култура и традиции (Хелис 5). София, 2006, 298 – 312.

Петрунова, Петрунов, Кирякова 2020: Б. Петрунова, Ф. Петрунов, В. Кирякова. Археологическо проучване на средновековен град Лютица. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1210 – 1214.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE MEDIEVAL TOWN "LYUTITSA"

Filip Petrunov, Violina Kiryakova

Summary

The campaign in 2020 took place under the contract between the Ministry of Culture and NAIM-BAS. The survey was carried out in the central part of the massive building next to the entrance of the fortified territory. The interior of the building has been excavated entirely to the rock and its chronology was clarified. Very likely, it was built by the end of the 9th c. or the beginning of the 10th c. and was abandoned by the end of the 13th c. At the beginning of the 14thc. its remains were used as a building material for the reconstruction of the fortress wall and the production of lime. Up on its debris, buildings with much smaller sizes were built.

Over seven seasons, more than 1300 small finds have been documented at Building 1. Due to the few Byzantine administration seals discovered during the previous campaigns, it can be argued that it has functioned as an administrative building mainly in the 10th – 11th c. It is interesting to note the presence of Mediterranean mussels in this stratigraphic level. To the east of the central room a partition, probably wattle, wall was built, separating 2.20 m wide space. To the west on the rock, single stones, remains of a wall were been found. The wall is synchronous with the original plan of the building. Besides the walls preserved in the north can be traced in constructive connection to the highest extend of wall B2. The new wall, although heavily destroyed and dismantled in 14th c., is 0.80 m wide and is marked on the main plan as wall K. Within 15 days, the research and documentation of archaeological monuments were carried out. These are artefacts, ceramic material and animal bones, in general deriving from five separate chronological stages of the habitation of the medieval fortress. The archaeological structures that were studied this season are dated back to the Middle Ages, from the 10th to the 14th c.

Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg
Violina Kiryakova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1404 Sofia, v.kirqkova@abv.bg

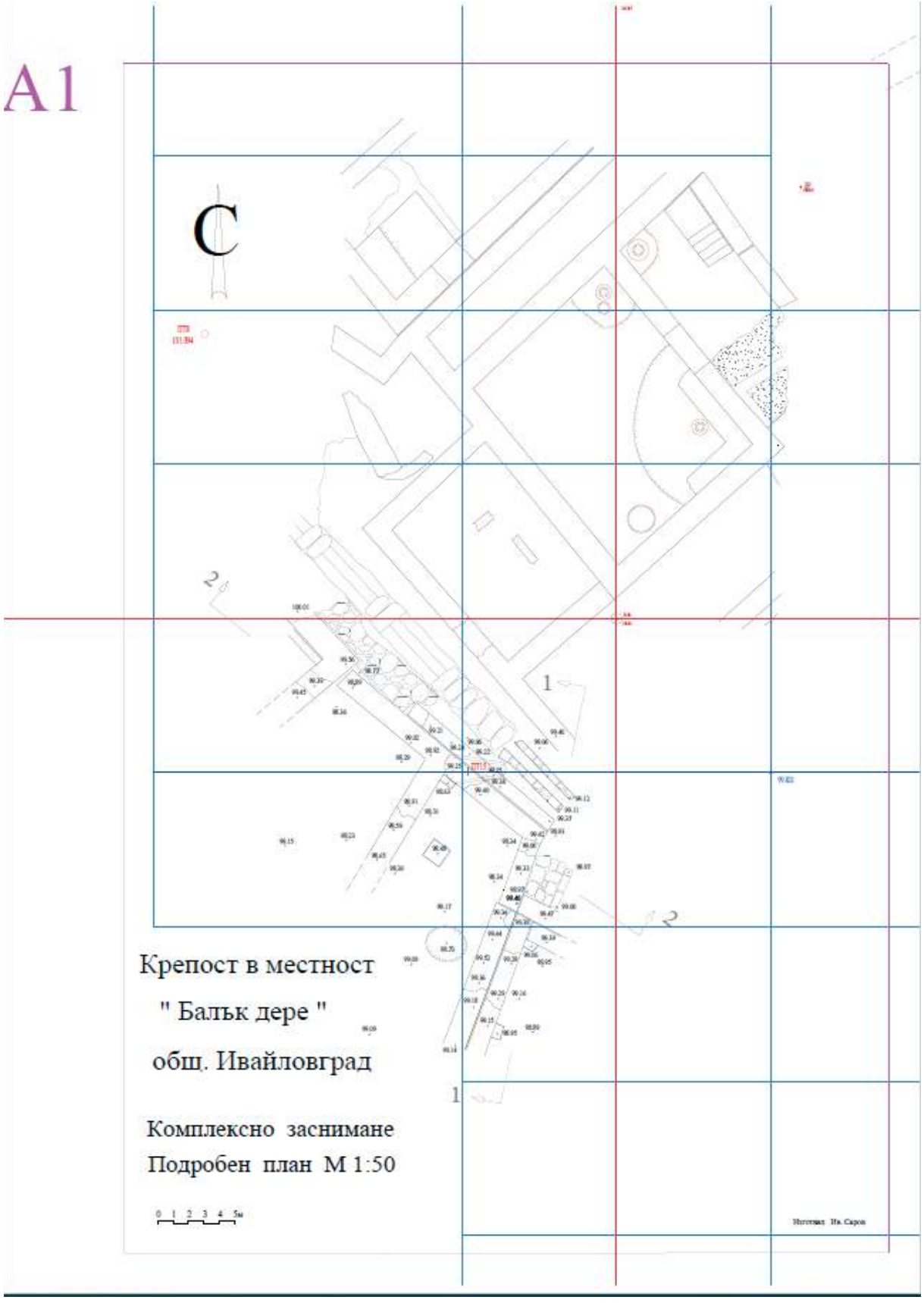
№ 30. КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „БАЛЪК ДЕРЕ", ОБЩ. ИВАЙЛОВГРАД

Ивайло Кънев

Проучванията през археологически сезон 2020 г. продължиха южно от Сграда № 2 в посока южната крепостна стена. Основната цел бе да се доразкрият археологическите структури, открити през предходната 2019 г., като основната работа се съсредоточи в сектор Б, в квадрати с работни № 82, 83, 92, съгласно поставената първоначално план-квадратна мрежа. Основание за това решение бяха резултатите от сезон 2019 г., а именно направените контролни сондажи показаха, че културните пластове се развиват в дълбочина.

Археологическите разкопки в кв. № 82 и 92 през настоящия сезон продължиха от достигнатата дълбочина през 2019 г. – 1,4 м от съвременното ниво на терена и продължиха до дълбочина до 2,2 м, достигайки материкова скала.

В кв. № 92 се отстрани регистрираният насип с вкопаване от XIII в., на дъното му се откри една монета – коруба от средата на XIII в. и фрагмент от сграфито керамика, с което се потвърди тезата, че тази късна интервенция е унищожила в този участък всички предходни структури на дълбочина 1,60 м. Важно е да се отбележи, че в западния профил на кв. № 92 се разкри част от ъгъла и лицето на мощен зид, който е ориентиран югозапад – североизток и вероятно е част от голяма сграда, която се намира в западната част на крепостта (обр. 1).

Обр. 1. Геодезично заснемане

Fig. 1. Geodetic survey

Същевременно, за по-голяма прецизност на резултатите се взе решение да се премахне контролното ребро между кв. № 82 и 92, за да се отвори пространството между тях. В резултат се откри наличието на неизвестен до този момент зид, ориентиран север – юг и перпендикулярен на улицата и на практика той изиграва ролята на граница с вкопаването от XIII в., защото в процеса на разкопките се видя, че в насипа на кв. № 82, намиращ се на изток от новооткрития зид, няма материали от XIII в.

Обр. 2. Състояние на проучването

Fig. 2. Excavation state

След надлежното геодезично и фото документиране разкопките продължиха в дълбочина. В двата квадрата се откриха следи от пожари, разхвърляни камъни без архитектурен порядък, в горялата пепелява пръст се откриха фрагменти от керамика и колективна монетна находка от края на IV – първа половина на V в.

След отстраняването на деструкциите се установи, че последвалите в дълбочина културни пластове не са компрометирани. Отбелязваме, че пред източното лице на новооткрития зид в кв. № 82 има квадратна „стъпка“ направена от средно големи ломени камъни споени с глина. Тя е вкопана в материка и наподобява основа за колона. „Стъпката“ е изградена успоредно на зида на отстояние 1,5 м (обр. 2). На този етап от проучването не може да се каже каква е била нейната функция и предназначение. След отстраняването на този културен пласт разкопките продължиха на дълбочина до 2,20 м от съвременното ниво на терена, където се достигна до червена, сбита материкова скала. В направените контролни сондажи в кв. № 82 и 92 на сектор Б, ориентирани север – юг и изток – запад, не се откриха по-ранни културни пластове и показаха, че всички са проучени и изчерпани (обр. 3).

Обр. 3. Въздушно заснемане на проучвания терен

Fig. 3. Aerial photography of the excavated terrain

Проведоха се разкопки и в кв. № 83. През 2019 г. бе отстранен най-горният хумусен пласт и се достигна до дълбочина 0,40 м от съвременното ниво на терена. Разкриха се каменни струпвания без порядък. От това ниво продължиха разкопките на дълбочина 0,60 м, откриха се лицата на зид на кал, ориентиран север – юг и широк 1,90 м. След почистването се установи, че това са два долепени един до друг зида. На този етап от проучванията не може да се каже кой от двата е по-ранен или двата са синхронни. Пред западното лице на зида се откри яма – нейните граници се размиват в дълбочина под 0,6 м от съвременното ниво на терена. В нея се откриха фрагменти от сграфито керамика от XIII в. Последвалото слизане в дълбочина до 0,80 м от съвременното ниво установи, че в южната част на квадрата, пред западното лице на единия зид има ярко червен горял насип, който остана непроучен. В цялост квадратът се разкопа до тази дълбочина в очакване следващия сезон да се разкрие до материк.

Анализът от резултатите при допроучването на кв. № 82, 92 и 83 потвърди основната теза, че през втората половина на IV в. (след разгрома на император Валент при Одрин на 9 август 378 г.) на този терен започва активна строителна дейност и формиране на крепостното съоръжение. По-ранните структури са унищожени, преизползвани са като строителен материал, а зидовете в проучваните квадрати са включени в новата архитектурна ситуация. Наличието на отделни артефакти от II – III в. доказва, че този терен е обитаван през Античността и най-вероятно е представлявал култов център. Също така се утвърди и мнението, че последният период на функциониране на крепостта е първата половина на XIII в., когато Четвъртият кръстоносен поход променя геополитическата структура на Балканите и крепостта губи предназначението си.

Обобщавайки резултатите, смятаме че проучването през 2021 г. трябва да се насочи към довършване на кв. № 83 и да се проучи намиращият се западно от него кв. № 93. Резултатите ще покажат връзката между новооткритите зидове в кв. № 82 и 83. При наличие на средства е необходимо да започне и проучване на изток, в посока към сграда № 3. Реализирането на тези две цели ще доуточни инфраструктурата на крепостта и подхода към главния вход от юг от една страна, и от друга – наличието на масивни жилищни сгради на запад.

LATE-ANTIQUE AND MEDIEVAL FORTRESS "BALAK DERE", IVAYLOVGRAD MUNICIPALITY

Ivaylo Kanev

Summary

The archaeological excavations in 2020 season of grid squares Nos 82 and 92 started from the depth reached in 2019 – 1.4 m beneath the modern-days terrain – and continued to a depth of 2.2 m, reaching the bedrock.

In square No. 92 we have removed the already documented embankment cut by a negative structure from the 13th c. It should be noted that in the western section of the grid square we have revealed parts of the front and corner of a massive wall, which has a southwest–northeast orientation and is part of a massive building, located in the western part of the fortress (fig. 1).

A hitherto unknown wall, which has a north–south orientation and is perpendicular to the street, was found in square No. 82. We note the presence of a square "step" on its eastern side, which was dug into the earth and resembles the base of a column. The "step" is built parallel to the wall at a distance of 1.5 m (fig. 2). This completes the study of the cultural layers. Excavations were carried out in square No. 83, which was not explored in 2019. The area remained mostly unexplored also during this season.

The analysis of the results from the additional study of squares Nos 82, 92 and 83 confirms the conclusion that active construction works including the establishment of the fortress itself began at this site in the second half of the 4th c. AD, after the defeat of Emperor Valens at *Hadrianopolis* on August 9, AD 378 (fig. 3).

Ivaylo Kanev, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1404 Sofia, tapanar@abv.bg

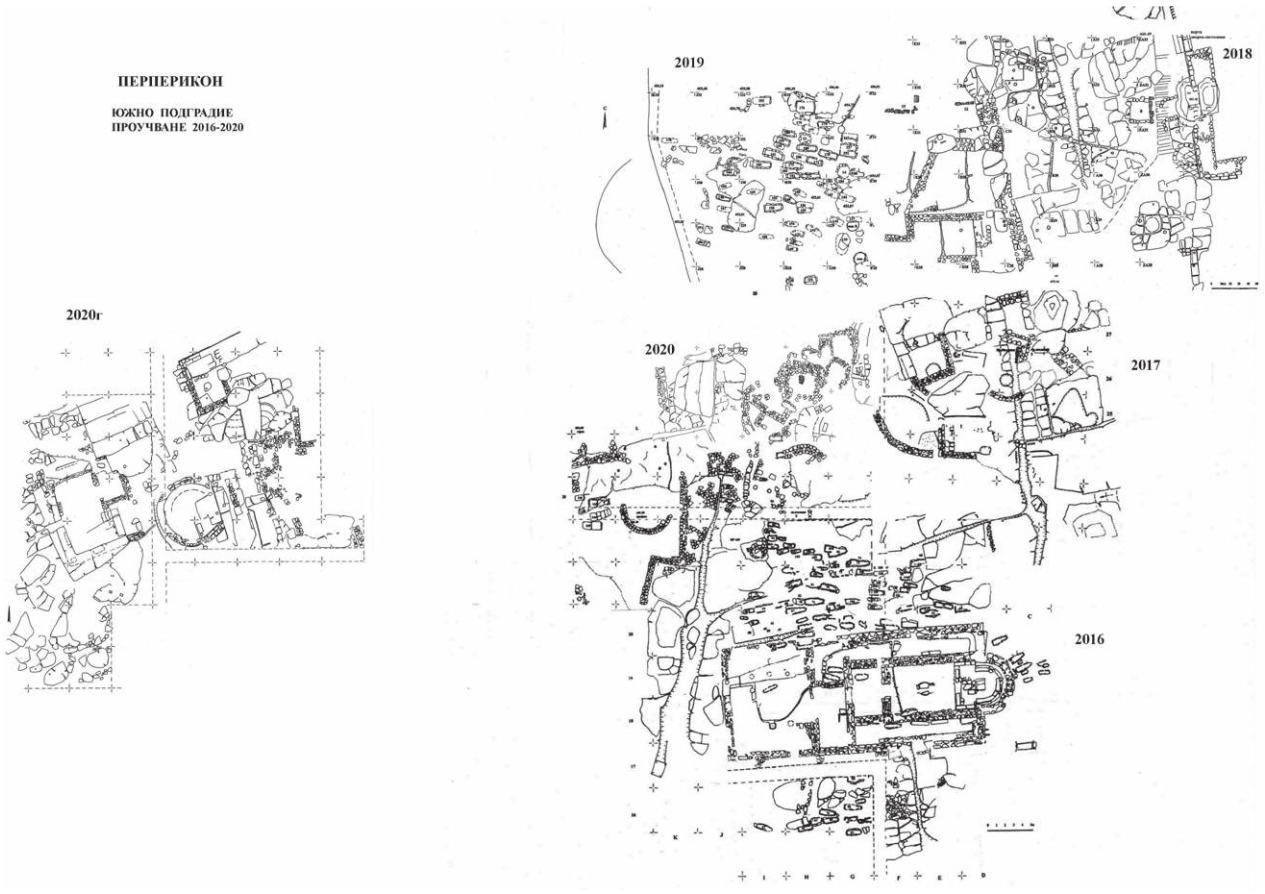

№ 31. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Полина Пиперкова

Теренното археологическо проучване на обект „Античен и средновековен скален град Перперикон" се извърши под ръководството на доц. д.и.н. Николай Овчаров (НАИМ – БАН) по Договор с РИМ – Кърджали, в периода 22.06. – 10.09.2020 г., със средства от републиканския бюджет – целева субсидия за община Кърджали, договор община Кърджали и Регионален исторически музей – Кърджали.

Археологическото проучване през 2020 г. за четвърта поредна година бе проведено в южното подградие на Перперикон с цел изясняване на градоустройството в подградието. Проучванията са съсредоточени северно и западно от църква № 4 с цел изучаване на пространството около храма и евентуално свързания с него комплекс от сгради.

Обр. 1. Общ план на проучванията

Fig. 1. General plan of the excavations

В северния сектор на работа бе заложена план-квадратна мрежа от 10 квадрата с размери 5 × 5 м и площ от 250 кв. м. Продължен бе контролен стратиграфски профил от 2016 г. с посока север – юг в кв. F25 и F26. В западния сектор на проучване бе заложена план-квадратна мрежа от 55 квадрата с размери 5 × 5 м, като от тях се проучиха 38 квадрата и покрита площ от 900 кв. м. В сектора се заложиха два контролни стратиграфски профила: единият с посока север – юг при кв. Z22 – U22 и втори, с посока изток – запад при кв. Y22 – Y26, с цел – проследяване на вертикалната и хоризонталната стратиграфия (обр. 1).

Обр. 2. Общ изглед на проучванията северно от църква № 4 (аероснимка)

Fig. 2. Overview of the site, north of Church No. 4 (aerial photo)

При проучванията северно от църква № 4 (обр. 2) се разкриха останки от три средновековни жилища и една късноантична сграда. Жилищата са полувкопани, изградени от обработени камъни, споени с глина. Според градежа и намерените материали жилищата се отнасят към периода след втората половина на XIII в. Разкриха се и останки от сграда, изградена върху материковата скала от добре обработени двулицево, средно големи камъни, споени с глина. Градежът на структурата и намерените материали се отнасят към Късната античност. В западна посока от структурите се разкри продължението на улицата, развиваща се на север, изсечена в материковата скала и покрита със скални отцепи.

Обр. 3. Общ изглед на проучванията западно от църква № 4 (аероснимка)

Fig. 3. Overview of the site, west of Church No. 4 (aerial photo)

Проучени бяха три гроба от християнската епоха. Погребаните са положени в гробни ями, ориентирани по оста изток – запад, без гробен инвентар.

В участъка западно от църква № 4 (обр. 3) се проучиха останки от четири средновековни жилища и четири сгради от периода на Късната античност. Останките от средновековните жилища са изградени от еднолицево обработени камъни, споени с глина, като три от жилищата са ситурани в руините на разкритите сгради от късноантичната епоха.

От периода на Късната античност се проучиха четири сгради. Те са разположени терасовидно една спрямо друга и съобразени с терена. Избрани са участъци с подходяща материкова скала, която е обработвана предварително преди полагането на основите на сградите. При липсата на материкова скала на избраното строително ниво пространството е запълвано с глинеста пръст, примесена със строителен трошляк.

Най-западната проучена сграда (№ 5) има правоъгълен план, с вход от изток. Тя, вероятно, е била с керемиден покрив. На пода на сградата от материковата скала е оформено съоръжение, вероятно с кухненско предназначение. Сградата е изградена почти изцяло в скалата.

В източна посока се разкриха две сгради, като едната от тях (№ 10) прави впечатление с полигонален, почти кръгъл план. Входът на сградата е от изток, като оттам е оформено и правоъгълно по форма преддверие. Мястото на изграждане е внимателно подбрано, като е избрана приблизително равна скала, дооформена с инструменти. Във височина сградата е била изградена от добре обработени големи каменни блокове, споени с кал. Във вътрешността на сградата и външно от западната част на дъгата, се откриха и издялани в материка канали, вероятно с отводнителна функция. В източна посока бе проучена още една сграда, за чиито основи е използвана отново материковата скала. Планът ѝ е правоъгълен, с вход в северозападния ъгъл.

На север се проучи още една сграда с правоъгълен план и вход от изток, частично изсечена в материковата скала и доизградена във височина с добре оформен двулицев зид от каменни блокове, с емплектон от глина и строителен трошляк.

В сектора се проучи и един гроб от християнската епоха. Гробното съоръжение е трапецовидна камера, издялана частично в материковата скала и покрита с плочести камъни.

Всички проучени ситуации са графично и фото документирани.

По време на проучването се откриха фрагменти от глинени съдове, бронзови и железни предмети. Всички са вписани в полевата инвентарна книга, която съдържа 137 инвентарни номера.

ARCHAEOLOGICAL STUDY OF ANTIQUE AND MEDIEVAL ROCK CITY PERPERIKON

Nikolay Ovcharov, Daniela Kodjamanova, Polina Piperkova

Summary

The archaeological survey in 2020, for the fourth consective year, was conducted in the southern suburbs of Perperikon in order to clarify the urban planning in that part of the city. The research is concentrated north and west

of Church No. 4 (fig. 1), where we had the main task to study the area around the temple and possibly the associated complex of buildings.

The excavations north of Church No. 4 (fig. 2) revealed fragments of three medieval dwellings and a late antique building. Three graves from the Christian era were explored. To the west of the structures the extension of the street was revealed, continuing to the north, carved into the mainland rock and covered with rock flakes.

In the western section of Church No. 4 (fig. 3) four sections of medieval dwellings and four buildings from the period of Late Antiquity were studied. The medieval dwellings are situated inside the late antique buildings. One of them has a polygonal, almost round plan and a vestibule formed in front of it.

Nikolay Ovcharov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, aia_ira@abv.bg
Daniela Kodjamanova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, daniani5@abv.bg
Polina Piperkova, Regional Museum of History – Kardzhali, 4 Republikanska Str., 6600 Kardzhali, polinka_1989@abv.bg

---

№ 32. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КОКАЛЯНСКИ УРВИЧ

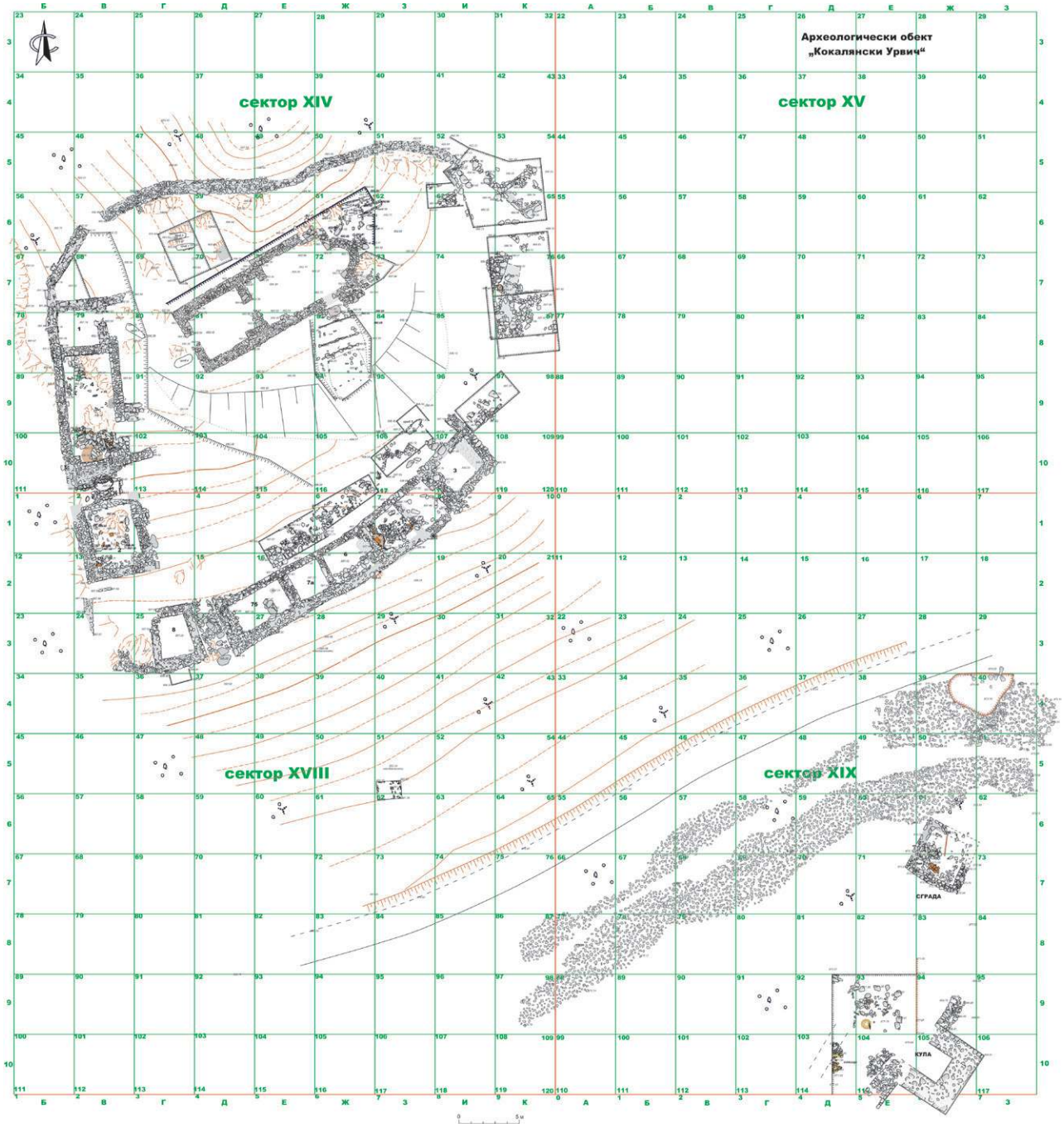
Виолина Кирякова, Филип Петрунов

През м. октомври 2020 г. бяха извършени редовни археологически проучвания при средновековния манастир и южно от него в крепостта Кокалянски Урвич. Научни ръководители са Виолина Кирякова от НИМ и Филип Петрунов от НАИМ – БАН. Проучванията са реализирани в рамките на 15 дни. При първоначалното почистване на терена е установено наличието на каменни разсипи в западна посока от проучваните през 2019 г. квадрати. Те се простират до края на сектор XIX от заложената план-квадратна мрежа и с разкритите нови деструкции от сгради общата дължина на разсипа става над 50 м и ширина до 10 м. Наличието на покривни керемиди, аспра на Иван Александър с Михаил Асен (1332 – 1355) от втора фаза (1341 – 1347 г.) на второ сребърно монетосечене (1332 – 1347/1348 г.), както и други предмети, дават основание да се предположи, че в разглеждания сектор е функционирал квартал с жилищни постройки от XIV в.

Заложените според предварителния план за изпълнение на проекта сондажи в кв. Е9 и Е10 допринесоха със следната информация: Разчистена е крепостна стена в рамките на кв. Е10, с дължина от 3,20 м и ширина 2,10 м. Тя е запазена на височина 1,70 м, като нейното източно лице е обрушено до нивото на терена, южно от високо запазената постройка, обозначена като № 3. Трасето на стената, запазена от север и това на стената от юг на високата сграда № 3 се разминават, като южната е с 1 м по на запад от северната. Също така ширината на зида е различна, като документираната през 2019 г. стена от север е с ширина 1,40 м.

Документирани са следи от постройка, регистрирана като сграда № 2, след проучената през 2019 г. сграда с плочник и огнище в кв. Е и Ж6 и 7, която е обозначена като сграда № 1 (Кирякова, Петрунов 2020). Частично е очертан планът на сграда № 2, като голяма част от нейния градеж е унищожена при по-късни вкопавания. Откриват се монети от XIX и XX в., както и една стотинка от 2000 г. Сграда № 2 се регистрира най-добре в оформения в шкарпа профил на кв. Д9 и Д10. Личат единични камъни от лицето на стената във височина до 1,60 м, а самият градеж е силно деструктирал поради изпълнението му – камък на кал. От изток в кв. Е10 е документиран малък фрагмент от стена, отстояща на 0,20 м от западното лице на крепостната стена, с размери 1 × 0,40 м. Така частично е установен планът на сградата, който е неправилен четириъгълник.

В кв. Д10 е документирано огнище с размери 1,40 × 0,80 м, оформено от едри необработени камъни с глинена обмазка и речни волутъци във високите части на градежа. Самото огнище се намира пред западната стена на сграда № 2. Подът на огнището е покрит с дребни плочести камъни, а фугите са запълнени с едра речна баластра. Сграда № 2, както и огнището са фундирани върху деструкции от по-ранни градежи. Направено е термомагнитно изследване на проби от огнището, като е установено че са достигани работни температури между 530 и 710 °C. Този диапазон е по-висок от характерния за домакинските печки, където температурата обикновено не надвишава 460 °C (Kostadinova-Avramova, Lesigyarski, Kovacheva 2014, 35 – 50; Dimitrov, Kostadinova-Avramova 2019, 1 – 5), но температури от

Обр. 1. План на проучванията

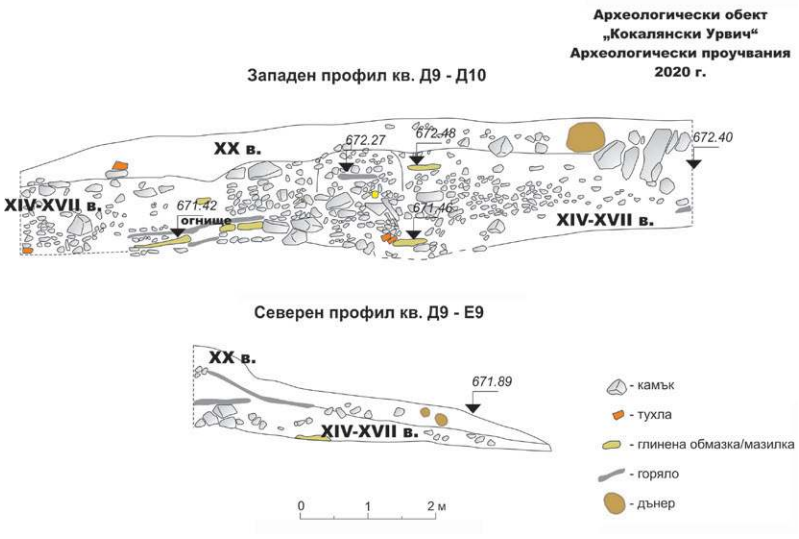
Fig. 1. Plan of the excavated area

този порядък са лесно постижими при откритите огнища и производствените съоръжения. Фактът, че за три съседни подобразеца, получени от една и съща проба, е установена температурна вариация от 100 °C предполага, че анализираната структура най-вероятно е открито огнище. В непосредствена близост до огнището са открити и битови предмети за кухненски цели: кухненска каменна подложка и двоен инструмент – железен нож с огрибка.

При проучването през 2020 г. са инвентирани 35 предмета от сребро, бронз, желязо и камък и са документирани стотици животински кости. Сред откритите и анализирани 287 фрагмента от кости на животни няма такива в анатомичен порядък. От тях са определени 206, принадлежащи към седем животински вида. Най-голям е броят на домашните животни, представени от коза/овца (80 фрагмента), свиня (89 фрагмента), говедо (26 фрагмента) и кон (5 фрагмента). Дивечът е представен от

три зъба от елен и една кост от птица. Разпознати са и два фрагмента от мандибула на куче. От масовия археологически материал са документирани фрагментирани железни предмети, битова и строителна керамика, железни шлаки, крици и стопилки от различните етапи на рудодобива и металургията през XIV – XVII в. Производството на желязо и рудодобив по течението на река Искър през Средновековието е описано от Херман Шкорпил още в началото на XX в. (Шкорпил 1884, 50 – 70).

Тъй като животинските кости и производствените материали се откриват в равномерни количества из цялата територия на сграда № 2, на този етап е трудно да се потвърди функцията на разкритите останки. Съдейки по производствените практики описани от Шкорпил, може да се допусне хипотезата, че някои технологични процеси на металургията са извършвани в същото огнище, където е приготвяна и храната за ежедневните нужди на обитателите на сградата.

Обр. 3. Стратиграфски профили

Fig. 3. Stratigraphic profiles

Обр. 2. Аерофото

Fig. 2. Aerial photo

Обр. 4. Нож-огрибка

Fig. 4. Knife-spatula

Литература

Кирякова, Петрунов 2020: В. Кирякова, Ф. Петрунов. Крепостта Кокалянски Урвич. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1125 – 1228.

Шкорпил 1884: Х. Шкорпил: Природните богатства в целокупна България. Пловдив, 1884.

Dimitrov, Kostadinova-Avramova 2019: P. Dimitrov, M. Kostadinova-Avramova. Applying archaeomagnetic method to identify the purpose of usage of archaeological furnaces. – Conference Proceedings, 10th Congress of the Balkan Geophysical Society, Sep 2019, Volume 2019, 1 – 5.

Kostadinova-Avramova, Lesigyarski, Kovacheva 2014: M. Kostadinova-Avramova, D. Lesigyarski, M. Kovacheva. Archaeomagnetic study of two medieval ovens discovered in the Pliska Palace, North-eastern Bulgaria. – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 4, 35 – 50.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT KOKALYANSKI URVICH

Violina Kiryakova, Filip Petrunov

Summary

In October 2020, the annual archaeological excavations were carried out in the "Kokalyanski Urvich" fortress under the supervision of Violina Kiryakova and Filip Petrunov. During the preparation of the terrain, an accummulation of stones with a length of more than 50 m and a width of up to 10 m was documented. The presence of roof tiles, an *aspron* of Ivan Alexander with Michael Asen (1332 – 1355), from the second silver coinage, second phase (1341 – 1347), as well as other artefacts give us reason to assume that the studied area functioned as a neighbourhood with residential buildings from the 14th c.

In square E10 a fortress wall with a length of 3.20 m, a width of 2.10 m and preserved at a height of 1.70 m was explored. The route of the preserved northern wall of the high-rising Building 3 and that of the southern wall diverge one from the other, as the southern one is 1 m west of the northern one. Moreover, the width of the walls is different too, as the one from the north is 1.40 m wide.

Traces of building (marked as Building 2) with an irregular rectangular plan have been discovered. In square D10 a hearth debris (1.40 × 0.80 m) made of large unworked stones with clay coating and small river pebbles in the high parts of the construction has been discovered. The floor of the hearth is covered with small stone slabs, and the joints are filled with large river gravel. The hearth itself is located in front of the west wall of Building 2. During the 2020 campaign 35 artefacts made of silver, bronze, iron and stone were recorded and hundreds of animal bones were documented. Additionally, fragmented iron objects, household and construction ceramics, iron slags and refuse from different stages of the mining process and metallurgy in the 14th – 17th c. have been discovered.

Violina Kiryakova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1404 Sofia, v.kirqkova@abv.bg
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg

НЕУКРЕПЕНИ СЕЛИЩА

№ 33. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 7, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ТЪРНЯНЕ, ОБЛ. ВИДИН, ПО ПРОЕКТ „ИЗВЪРШВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-1 (E-79) „ВИДИН – РУЖИНЦИ – МОНТАНА"

Елена Василева, Жени Василева, Елица Николаева, Християн Цанков

Обект № 7 е регистриран под № 10006337 в АКБ като селище от средновековната епоха. Извършените геофизични изследвания преди археологическото проучване бяха съсредоточени в част от археологическия обект, пресечен от проектното трасе на път I-1 (E-79), разположен на около 300 м източно от с. Търняне и на около 900 м западно от гр. Дунавци (обр. 1). Геофизичното измерване е извършено с протонен градиентометър модел GSM-19TGW. Геомагнитните измервания са извършени по 172 успоредни профила през 1 м (61 с посока юг – север и 111 с посока запад – изток) с обща дължина 30 450 м, а проучената площ възлиза на 30 дка. Резултатите от изследването са анализирани и са изготвени цифрови карти на измереното геомагнитно поле[1] (обр. 2).

На тази площ са регистрирани 47 структури. От тях 23 ями, със средна дълбочина от 2,50 м, една

[1] Геофизично изследване – гл. ас. д-р Християн Цанков, ас. д-р Атанас Кисьов, катедра „Приложна геофизика", Геологопроучвателен факултет на Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски", Мартин Хараланов, Драгомир Драгомиров, катедра „Астрономия, метеорология и геофизика", Физически факултет, СУ „Св. Климент Охридски".

линейна аномалия (ров), с ширина 5 м и дълбочина 1 м, шест огнища, две пещи за керамика, шест жилища, три от които землянки, два гроба с инхумация. Всички описани по-горе структури принадлежат на средновековната епоха (XIII – XIV в.). Освен тях на обекта е регистриран и пласт от РБЕ – култура Магура-Коцофени. На нея принадлежи едно жилище, а в по-късните етапи на бронзовата епоха е датиран гроб с кремация в урна. Така общият брой на структурите е 49.

Обр. 1. Обзорен Google Earth изглед на района около обект № 7

Fig. 1. Google Earth overview of the area around site No. 7

По време на проучването на обект № 7 е регистриран пласт с материали от РБЕ – керамични съдове и фрагменти, кремъчни и костени сечива, животински кости. Керамиката представя основния комплекс на култура Магура-Коцофени, характерна за района на СЗ България. Това са паници с полусферична форма и равно отрязан ръб, купи с издължено тяло и украса от релефни ръбове, хоризонтални тунелести дръжки, лентести дръжки, украсени с дълбоки врязани линии, фрагменти от съдове с различни композиции от врязана украса, със залепени хоризонтални редове от лещоподобни кръгчета, шнурова украса и др. Именно шнуровата украса и врязаните линии по съдовете позволяват датирането на материалите във втората фаза на култура Магура-Коцофени.

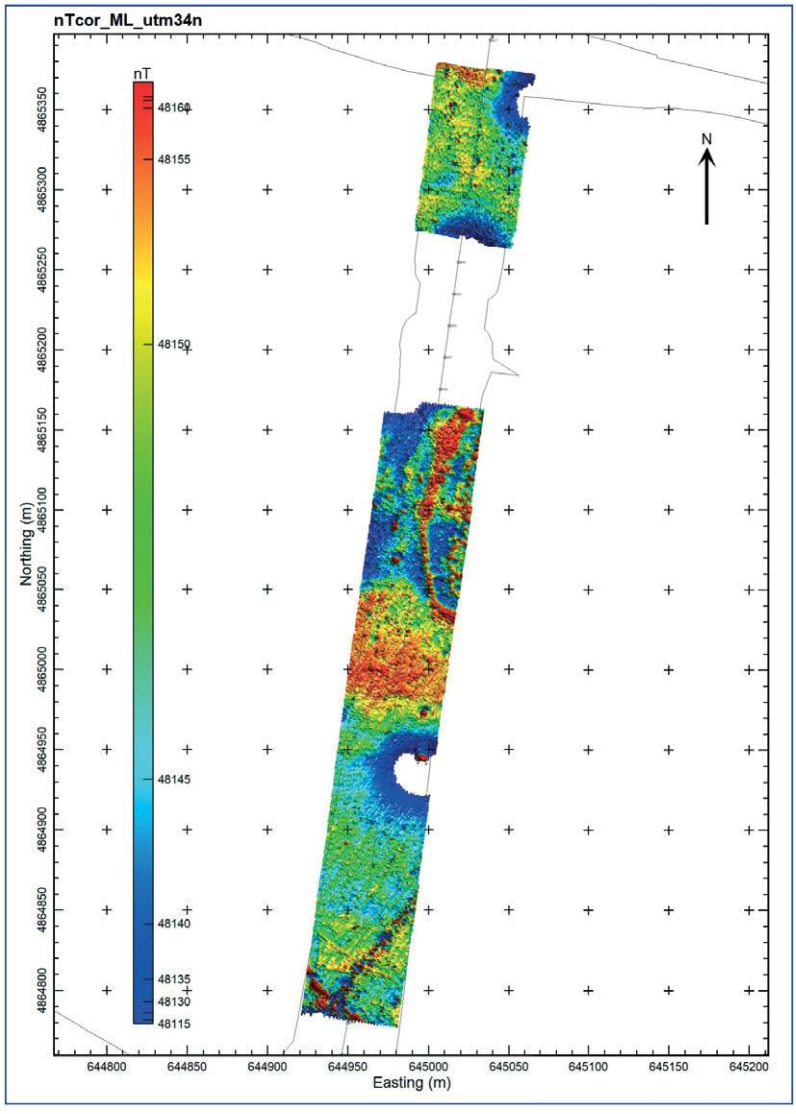
От РБЕ трябва да се отбележи структура № 40 (кв. K65/J65). Проучено е термично съоръжение със запазена глинена подложка. Около него са регистрирани въглени, следи от деструкции, животински кости, костени и кремъчни сечива, керамични фрагменти. Съоръжението вероятно е част от разрушена постройка/жилище, което на този етап е проучено само в рамките на сондаж № 33. В същия сондаж е регистрирано ниво от още една замазка, вероятно от друга жилищна постройка.

По време на проучването е разкрит гроб с трупоизгаряне (структура № 44). Кремацията е извършена извън гробната яма. Останките са поставени във висок съд (урна), като в запълнителя на урната се откриват освен горели човешки кости и висока концентрация на парчета въглени. Урната лежи на дълбочина 0,40 м от съвременната повърхност. Запазена е в лошо състояние. Няма данни за покритието на съда. Гробният инвентар се състои от глинена чаша с една висока дръжка над устието. Урната вероятно е част от некропол от бронзовата епоха, който попада в трасето на път Е-79. Направеният антропологически анализ показва, че не са открити диагностични костни фрагменти за реконструкция на възрастта и пола на погребания[1].

Сондажните проучвания на обект № 7 при с. Търняне свидетелстват, че през III хил. пр. Хр. е съществувало селище, а по-късно, през II хил. пр. Хр., южно от него – некропол.

От епохата на Средновековието внимание заслужава структура № 20 (кв. J41/кв. K41). Разкрита е пещ, чиято куполна част не е запазена. Съоръжението има подковообразен план. Ориентирано е север – юг, с размери – 1,80 м север – юг и 1,70 м изток – запад. Входът на пещта е от север и е с размери 0,30 – 0,40 м. Пред него е разкрита глинена плоча с правоъгълна форма. Във вътрешността на пещта, е разкрито отухляване – стена, разделяща две камери в съоръжението. Дебелината на външните стени на пещта е 0,20 м. Разкрити са 10 дупки от колове – по четири на западната и източната стени, и по една в ъглите сключващи се между южната и вътрешната стени. Във вътрешността на пещта са разкрити срутили се обмазки от скарата на съоръжението. По нея има кръгли и правоъгълни отвори, както и следи от глеч. При проучването са разкрити четири нива от силно фрагментирана керамика, смесена с разрушените мазилки. Това са съдове – купи, паници, стомни, работени на колело и датирани в

[1] Антропологически анализ – гл. ас. д-р Надежда Атанасова, Секция „Антропология и анатомия“, ИЕМПАМ – БАН.

Обр. 2. Карта на аномалното геомагнитно поле Ta1 за долното ниво на измерване в обект № 7

Fig. 2. Map of the anomalous magnetic field Ta1 for the lower level of measurement of site No. 7

периода XIII – XIV в. Открити са и триноги за изпичане на керамиката. В камерите е разкрита и подложката на горивната камера, която представлява ниво от отухляване със сив пепелив цвят. Съоръжението е използвано за производство на керамика (обр. 3).

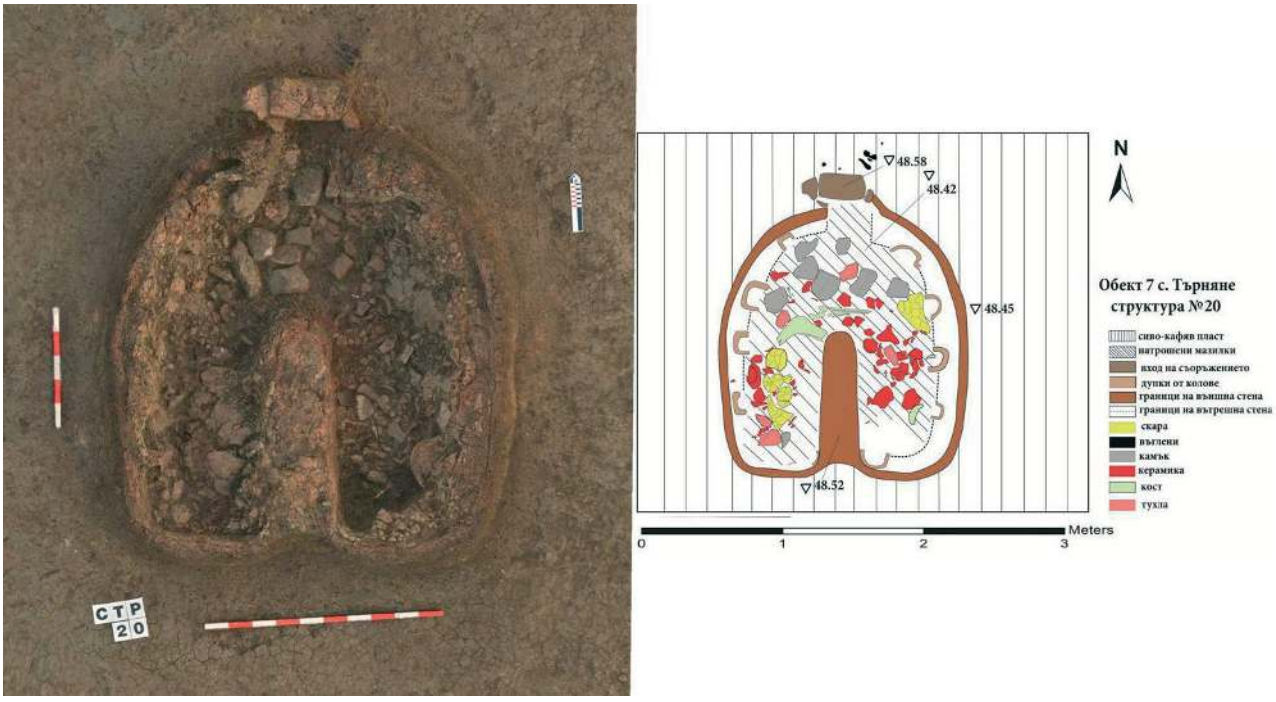
Структура № 22 е жилище с правоъгълен план. На терен са регистрирани мазилки – горели, силно натрошени с дребен и малък размер, като само в югозападната част на квадрата е регистриран участък със запазена замазка. По някои от мазилките личат негативни отпечатъци от колово-плетена конструкция.

В западната част на сондаж № 28 (кв. D57/E57) се очерта неопределено по форма вкопаване от сива рохка пръст, примесена с въглени, с размери изток – запад приблизително 2 м (структура № 9). След изчерпването на 0,30 м пласт от нивото на засичане се очерта правоъгълно вкопаване. Структурата е интерпретирана като землянка. В югоизточна част от вкопаването се откриват археологически материали от периода XIII – XIV в. – множество керамични фрагменти и кости, метални инструменти, накити, оръжия.

Внимание заслужават четири от ямите (обр. 4). Всички те са с голям диаметър и дълбочина над 3 м от нивото на засичане (№ 7, 14, 15, 17). На дъната на всички са регистрирани и разчистени костни останки от животни, а в ями № 15 и 17 и останки от дърво[1]. Археозоологичният анализ[2] показва, че в изследвания остеологичен материал преобладават кости от домашни животни, като солидна част от находката (35,16 %) е формирана по съвкупност от фрагменти на дребни преживни животни (овца – *Ovis aries* и коза – *Capra hircus*), процентно разпределени, както следва: 22,75 % кости от *Ovis aries* и 11,74 % от *Capra hircus*. Незначителна част от костите (0,67 %) представляват силни фрагментации и/или произхождат от ювенили, което не позволява да бъдат видово прецизирани. Преобладават костите от кон (*Equus caballus*) (34,79 %), принадлежащи на възрастни индивиди. Костите от куче (*Canis familiaris*) заемат 8,27 % от остеологичния материал. Изследвани са и кости, принадлежащи на индивиди от кокошев и водоплаващ вид. Костите от говедо са общо 12,62 %, а от свиня – 1,70 %. Интерес представляват откритите в ями № 7 и 15 черупки от кокоши яйца и люспи от риба.

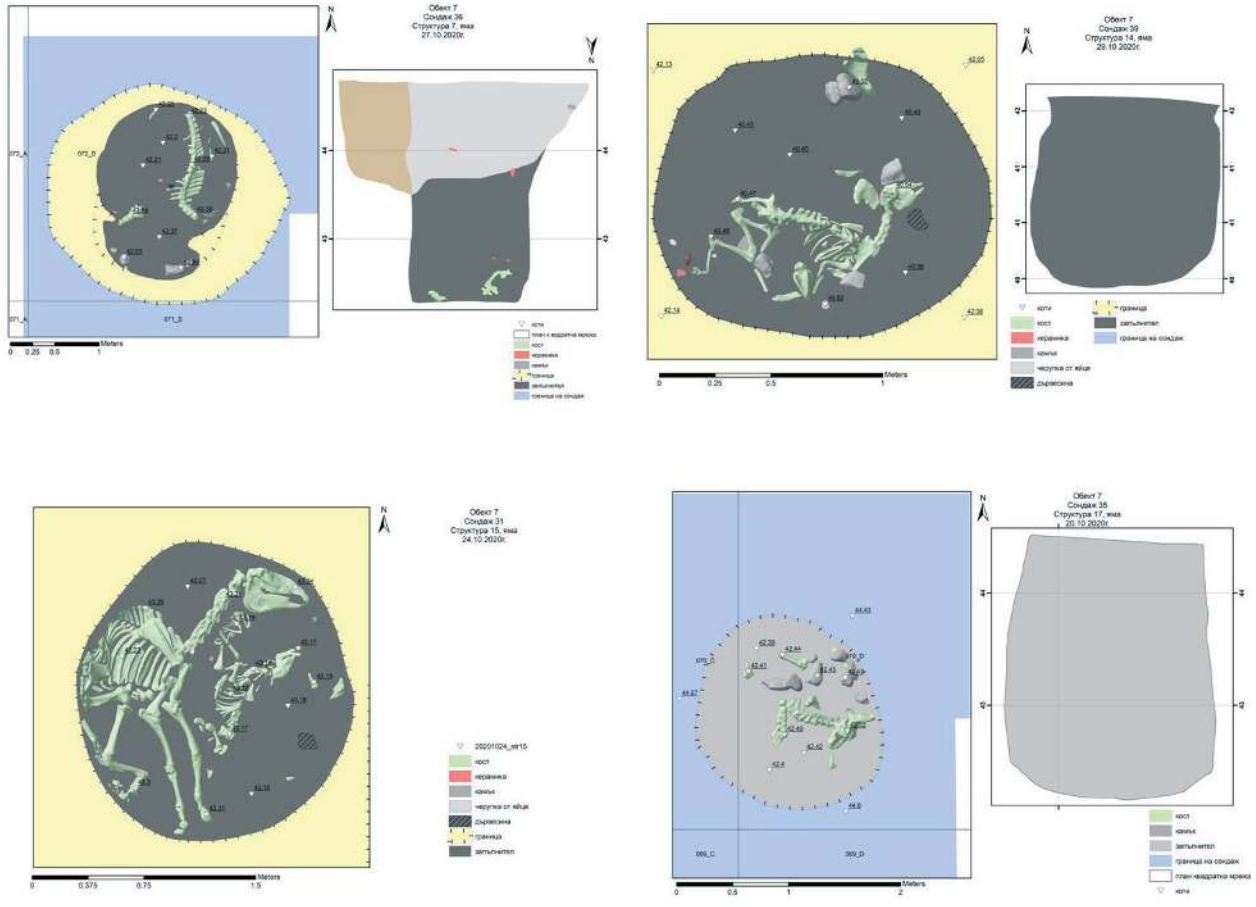
Освен урната с кремация на обекта са проучени и два гроба с инхумация, датирани в Средновековието. В тях са идентифицирани общо три индивида – жена на вероятна възраст 25 – 35 г. и две бебета (~ 1,5 месечна възраст и ~ 1-годишна възраст при настъпването на смъртта).

[1] Археоботаничен анализ е направен от Ханна Христова, СИИ АКБ, НАИМ – БАН.
[2] Археозоологичен анализ – доц. д-р Диана Владова, Тракийски университет, Факултет по ветеринарна медицина, Катедра по ветеринарна анатомия, хистология и ембриология, Секция по ветеринарна анатомия.

Обр. 3. Структура № 20, сондаж 17, кв. J41 и кв. K41 – пещ за керамика

Fig. 3. Structure No. 20, trench 17, squares J41 and K41 – pottery kiln

Обр. 4. Ями с животни (структури № 7, 14, 15, 17)

Fig. 4. Pits with animals (features Nos 7, 14, 15, 17)

Обр. 5. Керамика от ранннобронзовата и средновековната епохи

Fig. 5. Pottery from the Early Bronze Age and the Middle Ages

По време на проучването са открити множество материали, от които са инвентирани 339 находки – монети, стрели, различни инструменти: длета, шила, стъргалки, ножове, тежести, фрагменти от медни съдове, керамични съдове (обр. 5), накити: пръстени, гривни, висулки от обеци, токи, нагръдни кръстчета, медальони и др. Монетният материал[1] е представен от: римски монети от V в., византийски монети от XI в. – анонимен фолис, клас C – Михаил IV (1038 – 1044), монети от периода 1204 – 1257 г. – латински имитации с голям модул, серия D-W, латински имитации с малък модул, серия A-H, Константинопол (1220 – 1257), обезличени и нарязани медни латински имитации (1242 – 1257), Солунско деспотство (1224 – 1244) – Мануил Дука Комнин (1230 – 1237), тип C. Българското царство (1257 – 1396) е представено от монети на Константин Асен (1257 – 1277), Георги I Тертер с Теодор Светослав (1280 – 1292), Иван Александър (1331 – 1371), Иван Срацимир (1355 – 1396), както и имитативни медни монетосечения от периода 1370 – 1390 г. Палеолозите (1282 – 1425) са представени от монети на Андроник II Палеолог (1282 – 1328), Андроник II с Михаил IX Палеолог (1294 – 1320), Андроник III Палеолог (1328 – 1341), Мануил II Палеолог (1391 – 1425), както и обезличени и нарязани монети на Палеолозите от периода 1360 – 1380 г. Открита е и една монета на Стефан Душан (1331 – 1355), една на Епирското деспотство – Йоан II Орсини (1323 – 1335), една татарска от XIV в. Османската империя е представена от монети на Мурад II (1421 – 1451), Мехмед II (1451 – 1481), Баязид II (1481 – 1512), Селим II (1512 – 1520), Сюлейман I (1520 – 1262). Монетите показват, че това е селище с интензивен живот през няколко хронологически периода – от 1210 – 1220 г. до 1242 г., когато почти цяла Северна България е пометена от два големи татаро-монголски отряда. Вероятно селището е частично засегнато от похода през 1242 г., а след това се възстановява в началото или към 30-те години на XIV в., с интензивност в периода 1360 – 1400 г.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE 7 IN THE LAND OF TARNYANE VILLAGE, VIDIN DISTRICT, WITHIN THE "CONDUCTION OF ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS ALONG THE ROUTE OF ROAD I-1 (E-79) "VIDIN-RUZHINTSI-MONTANA" PROJECT

Elena Vasileva, Zheni Vasileva, Elitsa Nikolaeva, Christian Tsankov

Summary

Site No. 7 near Tarnyane is registered as a settlement from the medieval period. In an area of 3 ha 47 archaeological structures were recorded. Twenty-three of them were pits with average depth of 2.50 m; there is also one linear anomaly (a ditch), which is 5 m wide and 1 m deep. Furthermore, during the excavations six hearths, two pottery kilns, six dwellings, three of which dugouts, and two graves with inhumation were found. The described features belong to the medieval period (11th – 14th c.). A layer and a dwelling dated in the Early Bronze Age – culture Magura-Coţofeni – were also recorded. A cremation grave was discovered, belonging to the later stages of the Bronze Age. The total number of registered archaeological features is 49.

The discovered coins suggest that the settlement was intensively inhabited during several chronological periods – from 1210/1220 to 1242, when two large groups of turco-mongols destroyed almost the entire Northern Bulgaria. Probably the village was partially affected by this campaign in 1242 and then rebuilt in the early 30s of the 14th c. most intensively inhabited in the period 1360 – 1400. Perhaps there is a brief break in the habitation during the Hungarian occupation of this region as part of the Vidin Kingdom. It lasted until 1370 and probably life was re-established and continued until the conquest of Vidin by the Turks at the end of 1396 throughout the 15th c.

Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, helengnom@gmail.com
Zheni Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vassileva.jeni@gmail.com
Elitsa Nikolaeva, elica.svilenova@abv.bg
Christian Tsankov, University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", 1 Prof. Boyan Kamenov Str., 1700 Sofia, ch.tzankov@gmail.com

[1] Нумизматичен анализ – проф. д-р Константин Дочев.

№ 34. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. КАЗАШКОТО, С. ВЕТРИНО

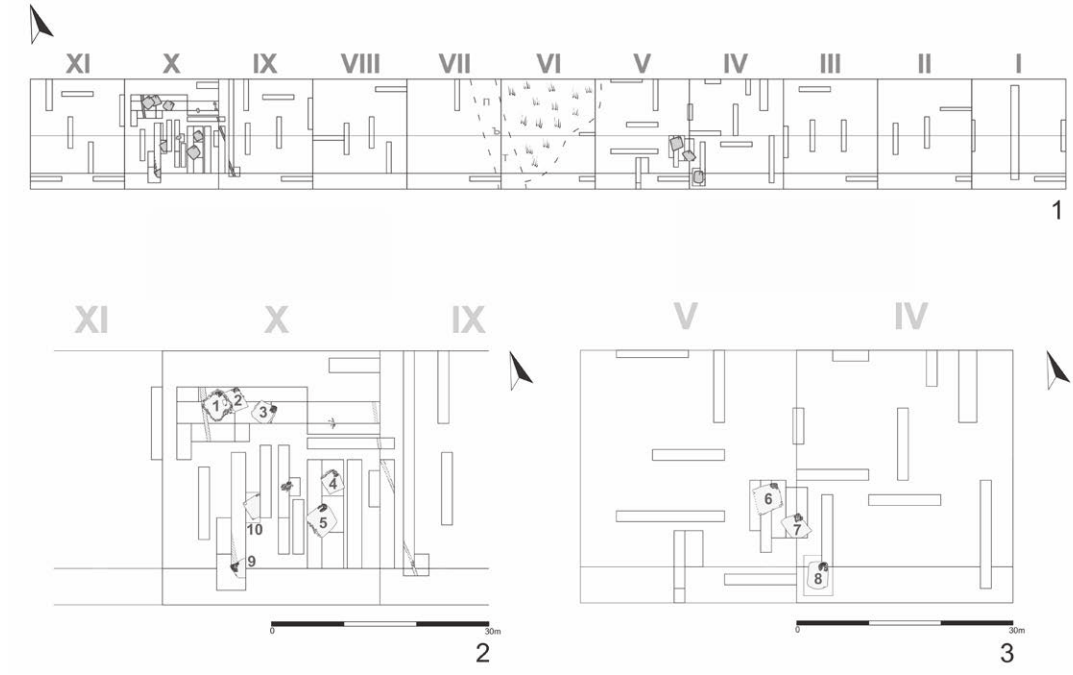
Методи Даскалов, Владимир Стайков

Спасителното археологическо проучване се проведе във връзка с осъществяването на проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница, етап „Линейна част“ – подетап А“. Обект № 88/7001 (км 70+495 – 70+820) е разположен на 2,07 км ЮЗ от центъра на с. Ветрино, област Варна, в обработваеми земи с наклон на запад, към левия бряг на малка рекичка.

Сондажното проучване се осъществи на два етапа в периода април – юли 2020 г., като бе предшествано от геомагнитно обследване, извършено от гл. ас. инж. д-р Н. Тонков (НАИМ – БАН). То показа магнитни аномалии, концентрирани основно в западната половина на обекта. Бяха заложени общо 67 сондажа с различни размери, които обхванаха площ от над 1500 кв. м, при обща площ на обекта 11 375 кв. м. В по-голямата си част източната и централната част не показаха следи от обитаване – източната четвърт на обекта беше компрометирана от съвременна тръба на довеждащ водопровод, а в централната част проучването бе възпрепятствано от твърде високото ниво на подпочвените води и стар коларски път, пресичащ сервитута.

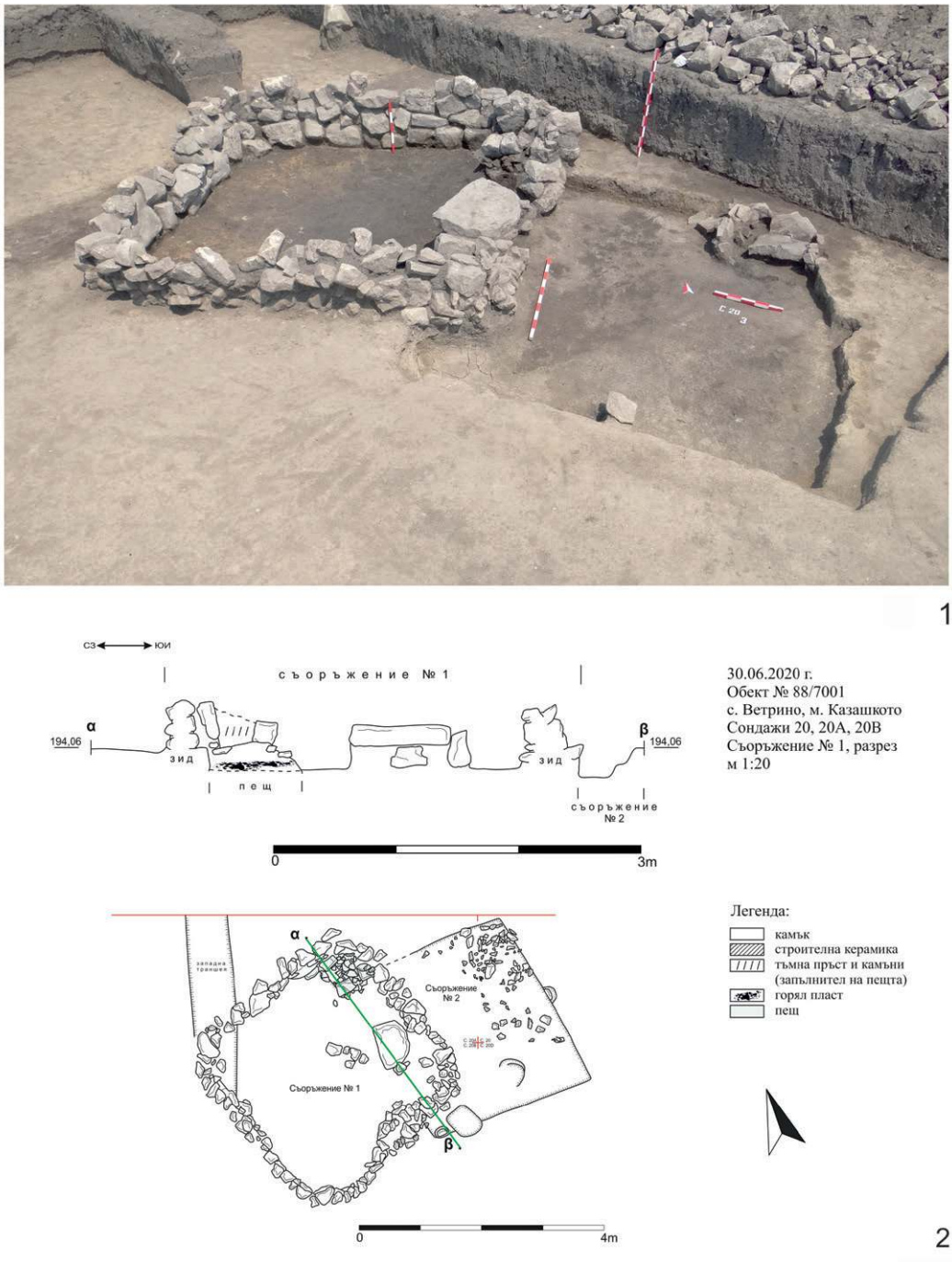
Археологически структури бяха регистрирани в два сектора, обозначени като западен и източен (обр. 1). Бяха разкрити общо десет полувкопани в стерилния терен структури с каменни печки в един от ъглите, интерпретирани като жилища. Те са с почти квадратен план и размери от 2,55 × 2,60 м (структура № 4) до 4,40 × 4,10 м (структура № 1) и площ между 6,6 и 18 кв. м. При две от структурите – № 1 и 4, бе документирано укрепване на една или всички четири стени с допълнителен, еднолицев зид, запазен между 0,65 м и 1,05 м (обр. 2). В ъглите и в средата на стените на структури № 2, 3, 4, 7 и 10 бяха регистрирани дупки от дървени колове и укрепващите ги камъни. С едно изключение, всички вкопани жилища са ориентирани с ъглите си по посоките на света.

Каменните печки са от два типа – правоъгълни, с камера, оформена от големи, вертикално поставени камъни и кожух от по-дребни камъни и подковообразни, изградени от малки, ломени камъни, споени с жълтеникава пръст или бял хоросан.

Обр. 1. Обект № 88 / 7001 край Ветрино – общ план, западен и източен сектор

Fig. 1. Site 88 / 7001 near Vetrino – general layout, western and eastern sector

Обр. 2. Жилище № 1 в суперпозиция спрямо западната траншея и Жилище № 2 (фото и графично заснемане)

Fig. 2. Dwelling 1 overlapping the western trench and Dwelling 2 (photo and graphic plan)

Седем от жилищните структури са групирани в западния сектор, докато другите три се разполагат в източния, оформяйки по този начин своеобразни „квартали". И докато в източния сектор други антропогенни структури не се разкриха, в западния сектор се проучиха още някои вкопани съоръжения. На първо място, разкриха се две успоредни траншеи с приблизителна посока С – Ю, разположени от двете страни на жилищата – западната траншея беше с ширина 0,78 м и дълбочина 0,80 м от нивото на засичане. Източната беше по-тясна – около 0,40 м, и вероятно по-плитка, макар че хомогенната пръст прави установяването на точната дълбочина проблемно. В запълнителя на траншеите не се откри почти никакъв археологически материал. Подобни структури в източния сектор не бяха локализирани.

Другите разкрити структури са две каменни струпвания, вероятно представляващи плитки

Обр. 3. Метални находки (апликации и кръстчета) от Обект № 88 / 7001, края на IX – X в.

Fig. 3. Metal finds (inlays and cross – pendants) from Site 88 / 7001, end of 9th – 10th c.

вкопавания – в струпването от сондаж № 33 не се откри никакъв съпътстващ материал, а в това в сондаж № 45, освен камъните, се попадна на парчета мазилка и фрагменти битова керамика.

Документирани бяха някои ситуации, които ясно показват, че селището има поне два етапа на използване, и двата от времето на Ранното средновековие. Две от жилищните структури – № 1 и № 9 „стъпват“ върху запълнената западна траншея, като освен нея, структура № 1 е в суперпозиция и спрямо структура № 2, лягайки върху западния ѝ ъгъл (обр. 2). Тези стратиграфски наблюдения дават основание да се предположи, че двете траншеи или поне западната от тях и някои от жилищата – със сигурност такова е жилище № 2, принадлежат на по-ранния период на селището, когато този квартал е бил ограден с просто защитно съоръжение, от което днес са останали двете траншеи. В следващ етап от развитието на селището последните вече не функционират – те са били запълнени, а някои от по-късните жилища, каквито доказано са структура № 1 и 9, са изградени върху тях. По отношение на хронологията на структура № 1 трябва да се отбележи и че под каменната печка се регистрира пласт въглени и отухлена пръст, вероятно свидетелстващ за по-ранно огнище.

Керамичният материал от обекта не се отличава с голямо изобилие – основната част от него се откри в сондажите, в които бяха регистрирани и десетте полувкопани жилища. Отчетливо доминира керамиката, изработена на бавно грънчарско колело, от непречистена глина, с украса от врязани успоредни прави или вълнообразни линии. Могат да се разграничат условно две групи: едните са отчетливо по-грубо изработени и изпечени, с по-едри примеси в тестото, докато другите са изработени по-качествено, макар и по подобна технология. Значително по-малко са фрагментите от съдове, изработени от фина, пречистена глина и украсени с излъскани ивици, като наблюденията при обработката показват, че по правило към тази група спадат съдове със затворена форма, най-вече кани. По-скоро като изключения се откриват фрагменти от съдове, покрити с маслено зелена глазура и амфорна тара. В четири случая се попадна на релефни знаци върху дъната на съдове – три от тях са части от знак Х, а в един случай е запазена част от окръжност. Обобщено, керамичният материал с нищо не се различава от типичния такъв, откриван във всички ранносредновековни обекти от днешна Североизточна България и характеризиращ културата на Първата българска държава.

На второ място след битовата керамика се нареждат животинските кости. Направеният от доц. д-р Д. Костов остеологичен анализ показа, че доминират костите от едър рогат добитък, немалка част принадлежат също на кози и на коне, по-рядко се откриват кости от свине, домашни птици и кучета. Шест от откритите инвентарни находки са костени инструменти, като сред тях има такива от конски, ко́зи и кучешки кости.

Най-голямата част от инвентарните находки са именно костените шила – откриха се девет такива, от които пет произхождат от запълнителя на едно и също жилище – № 6, в източния сектор. Внимание заслужават петте различни по форма апликации от медна сплав (обр. 3). Безспорно се откроява една капковидна апликация с добре запазена позлата – такава по всяка вероятност е имала и още една, щитовидна апликация, от която обаче почти нищо не е запазено. Открити бяха и две бронзови нагръдни кръстчета, керамични и оловни прешлени за вретено, каменни инструменти,

железен връх на стрела, безформени оловни предмети и медни пластини. От целия обект се откриха общо четири монети – три са късноантични, от първата половина на IV в., четвъртата е съвременна.

Селището в м. Казашкото при с. Ветрино може да се отнесе към времето на Първата българска държава. Липсата на натрупан културен пласт подсказва, че то е просъществувало за твърде кратък период от време. И все пак, стратиграфските наблюдения недвусмислено показват, че селището има по-ранен етап, към който се отнасят част от вкопаните съоръжения и траншеите, и по-късен, в който траншеите вече са запълнени и върху тях стъпват други жилища. Откритите материали – битова керамика, апликации, костени инструменти – макар и не особено многобройни, са достатъчно информативни и разпознаваеми, за да дадат основание времето на живот на селището да се ограничи в периода между края на IX и самото начало на XI в. Краткият живот на структурите в него, отразен и в малкото количество до голяма степен еднообразен материал, който не се поддава на по-конкретно хронологическо определяне, не дават възможност за прецизиране на вътрешната хронология на селището и жилищните структури в него. За категоричното отнасяне на селището към периода на Ранното средновековие спомага и почти пълната липса на каквито и да било материали от други епохи – изключенията са споменатите три късноантични монети, твърде незначителен брой керамични фрагменти от желязната епоха, открити извън структурите и няколко съвременни находки.

Наблюденията на екипа на терен показват, че ранносредновековното селище се развива и на север, и на юг от сервитута на газопровода – това показват както множеството големи камъни и хоросан, разпръснати из околните ниви, така и сателитните изображения на мястото, на които са видими разлики в пръстта на същите тези места.

След приключване на втория етап от проучването през месец юли 2020 г. обект 88/7001 е предаден за строителство.

EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE LOCALITY KAZASHKOTO, VETRINO VILLAGE

Metodi Daskalov, Vladimir Staykov

Summary

Site No. 88/7001 is located at about 2 km SW from the village of Vetrino, Varna district. The rescue excavations proceeded for two and a half months and uncovered part of a settlement existed during the First Bulgarian State. Ten semi-dugout dwellings were found – they had almost square plan, oriented with their corners to the cardinal directions, with a stove in the N corner. Two of the houses had one or all four sides entrenched with a simple, one-sided stone wall (fig. 2). Seven dwellings formed a small residential area in the W part of the site, and the other three – in the central E part (fig. 1). In the western sector, around the dugout houses, two trenches were located – parallel one to the other, oriented N – S. Two of the houses – No. 1 and No. 9 overlapped the west trench, which, together with the fact, that Dwelling No. 1 overlapped also Dwelling No. 2, means, that the settlement has at least two phases of habitation. The scarce findings though do not allow a more precise dating of the structures. Most of the pottery artefacts were found near and in the residential areas – the dominant type is made on a slow wheel, from rough clay and is decorated with incised lines. Notably fewer other fragments are found – from vessels, made of fine clay, with polished ornaments, from amphorae or from pots, covered with green glaze. Among the other finds worth to mention are a few bronze inlays (fig. 3), one of them with gilding, several bone and stone tools, two bronze cross-pendants, lead and clay spindle whorls and others.

The pottery and metal artefacts prove that the settlement in the Kazashkoto location was inhabited for a short period of time between the 9th and the beginning of 11th c. The absence of any other structures and finds means that there is no other habitation at the site, neither from earlier nor from later date.

Metodi Daskalov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, m.m.daskalov@abv.bg

Vladimir Staykov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladimir_st_staykov@abv.bg

№ 35. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА

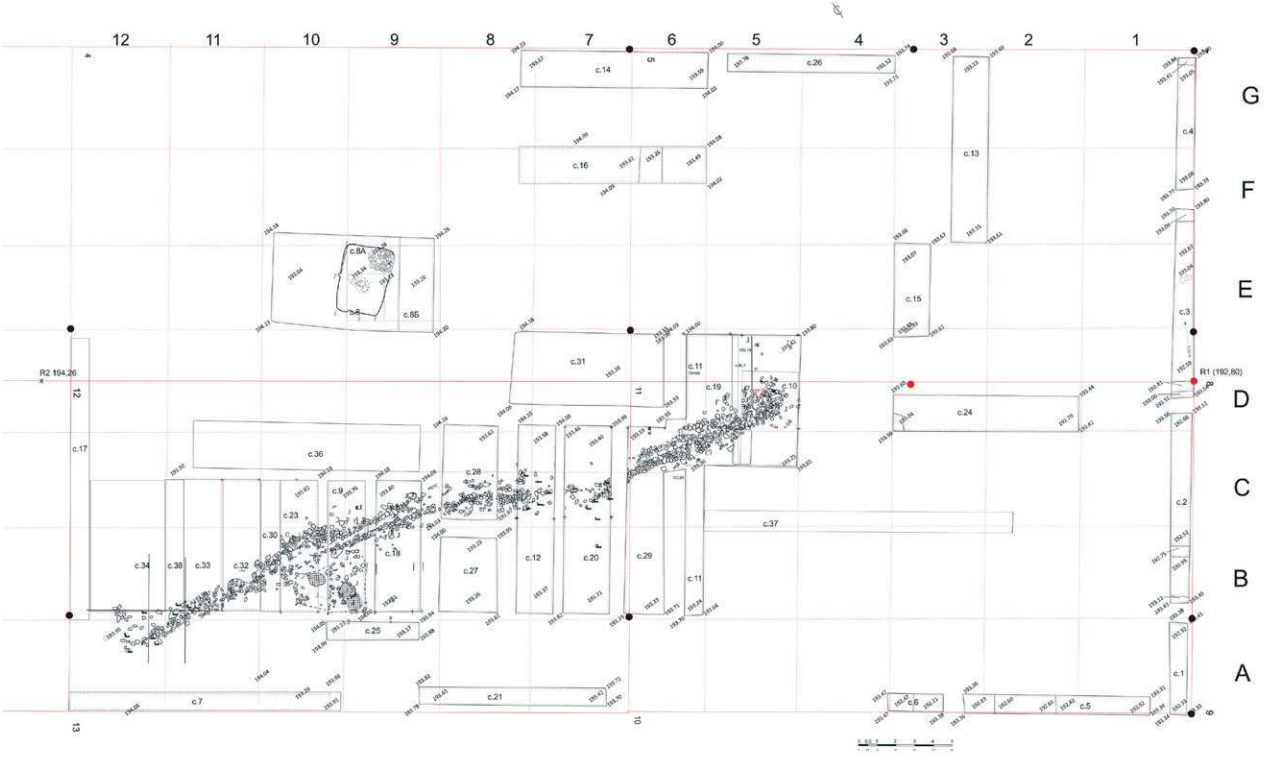
Галина Грозданова, Дойчин Грозданов, Камен Клисуранов

Спасителните археологически разкопки на обект 87/7000, в землището на с. Ветрино, общ. Ветрино, обл. Варна, се проведоха във връзка с проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап Б, по договор с Булгартрансгаз, км 70+880 – 70+960. Те бяха осъществени на два последователни етапа, предварителен и финален, в период от общо 40 календарни и 29 работни дни, с начална дата 22.04. до 31.05.2020 г. В проучванията освен авторите участва и Гълъбина Йосифова (докторант на НАИМ).

Обектът е разположен на 2,1 км югозападно от центъра на с. Ветрино. Ситуира се на ниска надзаливна тераса на десния бряг на малка река, ляв приток на р. Златина. Теренът представлява изорана незасята нива, с добра видимост. Релефът е равнинен, със слабо изразен наклон от запад на изток, към реката. В ЮЗ край на обекта има леко издигане в посока към образувалото се тук естествено възвишение.

Площта, отредена за проучване в рамките на сервитута бе 2800 кв. м. Целта на проучванията беше да се установи наличие на обект и културни напластявания, очертаване на неговите граници и интензитет и документиране на разкритите археологически структури, както и установяване на хронологията на този обект.

В границите на обекта бе разгърната план-квадратна мрежа с квадрати 15 × 15 м, на места разбита до 5 × 5 м, ориентирана спрямо трасето на газопровода. Организацията, планирането и реализирането на археологическите проучвания бе съобразено с резултатите на геофизичното измерване на гл. ас. д-р Н. Тонков (НАИМ).

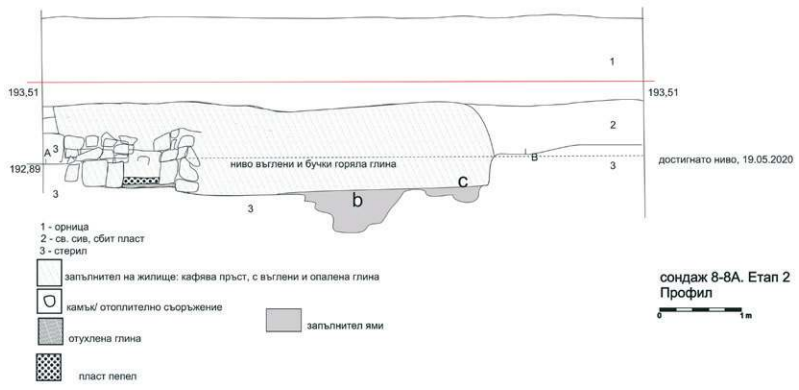
Обр. 1. План на обекта

Fig. 1. General plan of the site

Заложени бяха общо 37 сондажа, с обща проучена площ възлизаща на 554 кв. м. Средната дълбочина на сондажите е около 0,70 – 0,80 м, като има такива до 1,20 м дълбочина (сондаж 6, 8, 8А, 8Б). Сондажите показват дебел пласт чернозем – до 0,60 – 0,70 м от нивото на съвременния терен на места, под който в някои сондажи излиза жълтата материкова пръст, а в други се забелязва пласт около 0,10 – 0,15 м сбита, сиво-кафява глина, с варовикови включения. В най-дълбоките сондажи, в източната част на обекта, откъм реката, стерилът е достигнат на 0,80 м. Културен пласт на обекта липсва. Орницата достига до 0,40 м дълбочина, до която се откриват съвременни железа и машинни части, примесени с археологически материали. Керамика и дребни находки се откриват до 0,50 м от нивото на съвременния терен.

Една значителна част от сондажите (с номера 1-7; 13-17, 21, 24, 25, 31, 36, 37) се оказаха празни.

Бяха проучени изцяло три регистрирани в сондажите археологически структури: каменен зид, частично отнесен при земеделската обработка на земята и две структури с жилищен характер. Едната е вкопана, четириъгълна в план, с каменна печка в ъгъла, а другата е наземна, с огнище почти в средата и като цяло представлява недобре запазена и трудно видима на терен паянтова конструкция.

Обр. 2. Профил на вкопано жилище 1

Fig. 2. Cross-section of the dug–out dwelling 1

Обр. 3. Ортофото на обекта (инж. Иван Иванов, Деян Недялков, НИНКН)

Fig. 3. An ortho–photo image of the site (eng. Ivan Ivanov, Deyan Nedyalkov, NIICH)

Интерес представлява т. нар. структура 3 – каменна структура, зид. Разкрита е в сектор с цялостно проучена площ от 340 кв. м. Структурата е наземна, което обуславя в значителна степен лошото ѝ състояние. Има линеен характер и е ориентирана З – И (азимут 94°). Проследена е на дължина над 39 линейни метра. Предполагаме, че става дума за зид, от който е запазена частично само основата. Градежът на зида е бил от ломени камъни, със средни размери, а на отделни места и едри камъни, с големина над 40 см, на глинена спойка. Понеже няма данни за съществуването на преградни зидове, не можем да приемем, че става дума за сграда, въпреки наличния подемен материал. Вероятно зидът е бил част от някаква ограда, може би на дворно пространство (?). Подовото/ходово ниво, свързано с функционирането на зида, е трудно разграничимо на терен и се долавя единствено в южна посока, най-вече като ниво, на което лежат каменните деструкции и фрагменти керамика. Под това ниво, в дълбочина не се открива никакъв археологически материал. Изглежда, че оградният зид е свързан с функционирането на наземната жилищна структура 2.

Резултатите от проведените спасителни археологически проучвания показват, че става дума за значително по размери ранносредновековно селище, разположено на двата бряга на малката рекичка. Освен на срещуположния (ляв) бряг на реката, където паралелно с нашите, се провеждаха разкопки на обект 88/7001, с ръководител доц. М. Даскалов (Даскалов, Грозданова 2020, 444 – 449), въз основа на теренните наблюдения имаме основания да твърдим, че селището се развива и в посока южно от сервитута.

Преобладаващата част от керамиката е на бавно колело, с врязана украса, и по-рядко от сива, пречистена глина. Преобладават удебелените, запетайковидни устия на гърнета. Строителна керами-

ка – керемиди, се открива сравнително рядко. Находките са като цяло оскъдни: бронзова и желязна тока, ножчета, огрибка и др. Предварителните данни от обработката на керамиката показват, че проучените структури – вкопаната и наземните, се различават по хронология: едната отнасяме засега по-общо в границите на IX – X в., а другата, вкопаната, е възможно да е малко по-ранна: VIII – IX в.

Литература

Даскалов, Грозданова 2020: М. Даскалов, Г. Грозданова. Обекти А1/7000 – 7001 край Ветрино, област Варна. – В: Х. Попов (ред.). Поток през времето. Спасителни археологически проучвания по разширението на газопреносната мрежа на „Булгартрансгаз“ ЕАД (Национален археологически музей – Каталози, Supplementum 1). София, 2020, 444 – 449.

EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE LAND OF VETRINO VILLAGE, VARNA DISTRICT

Galina Grozdanova, Doychin Grozdanov, Kamen Klisuranov

Summary

The rescue archaeological excavations of the site 87/7000 were conducted in connection to the "Expansion of the gas transmission infrastructure of Bulgartransgaz EAD" project. They were accomplished in two phases: preliminary and final, between 22.04. and 31.05.2020.

The site is located 2 km SE from the centre of Vetrino village, along the right bank of a small river, a tributary of Zlatina River.

A total number of 37 trenches were laid. To the depth of 0.40 m the layer showed traces of modern agricultural activity mixed with archaeological remains. The virgin soil appeared approximately 0.80 m below the present surface.

Three archaeological structures were uncovered. Two of them were defined as dwellings. They belong to different types. The first one is a dug-out dwelling with stone oven in the corner, and the other is ground levelled, with a hearth close to its centre.

Remains of a stone fence foundation, nearly 40 m long, was partly destroyed by agricultural works. It functions in connection with the ground feature.

The area under investigation is part of a large settlement that spreads also to the left bank of the river (site 88/7001, excavated M. Daskalov) and south from the easement area as well.

A significant part of the pottery sherds was produced on a slow-motion wheel, with combed decoration; less frequent are the sherds of grey polished wares. The rounded, comma-shaped rim profiles are prevailing. The limited number of the finds included buckles, iron knives, a scraper, etc. The preliminary pottery analyses show that the excavated features – the dug-out and the ground ones differed in their chronology. The first one is dated not very precisely in the 8th – 9th c. AD, the other two – in the timespan of the 9th – 10th c.

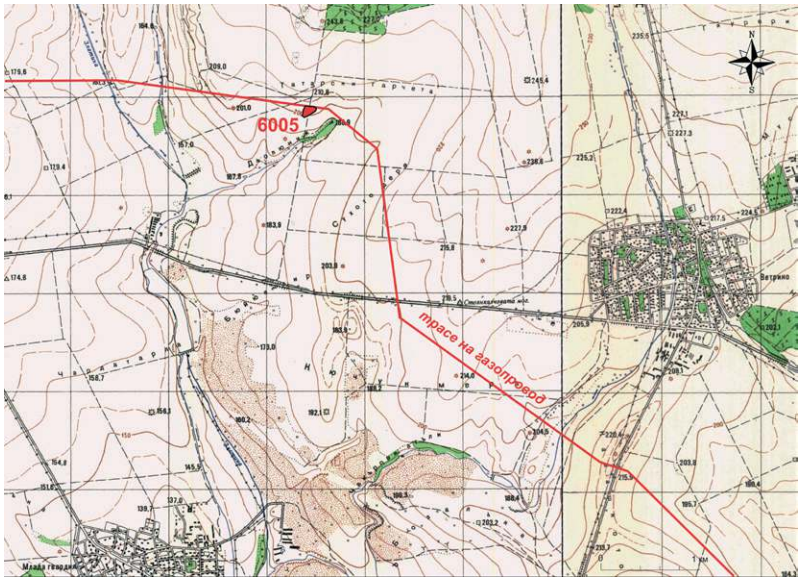
Galina Grozdanova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ggrozdanova1@gmail.com
Doychin Grozdanov, National Institute for Immovable Cultural Heritage, 17 Al. Stamboliyski Blvd, 1000 Sofia, doichyn_eg@abv.bg
Kamen Klisuranov, kamen_ik@abv.bg

№ 36. РАННОСРЕДНОВЕКОВНИ БИТОВИ ПЕЩИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕТРИНО, ВАРНЕНСКО

Александър Манев, Александър Иванов, Надежда Карастоянова

През пролетта на 2020 г. се проведе спасително проучване на обект 86/6005 по проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап Б. Проучването

беше с предварителен характер и имаше за цел да удостовери евентуалното наличие на археологически структури. Обектът се намира в м. Бабука, в землището на с. Ветрино, общ. Ветрино, обл. Варна (обр. 1). Теренът на това място е равнинен, с лека денивелация в южна посока. Регистрираният обект попада в селскостопански блок за отглеждане на слънчоглед и лежи в непосредствена близост до извора на р. Златина. Сервитутът на газопреносната структура преминава през северната периферия на обекта, като само южната половина на сервитута попада в предварително определените граници.

Обр. 1. Местоположение на обекта

Fig. 1. The site's location

Бяха заложени 15 сондажа с различни размери, разположени напречно и надлъжно по продължение на сервитута (обр. 2). Ориентацията на повечето от тях е север – юг. Проучената площ се равнява на около 15 % от общата застрашена площ на обекта в рамките на сервитута, която се равнява на 2000 кв. м. В резултат беше установено, че на проучената площ изцяло липсва културен пласт. Под дебел слой орница се регистрира жълт на цвят, глинест стерил. Откритият подемен материал в по-голямата част от обекта се изразява в незначително количество нехарактерна битова керамика, изработена на ръка и бавно колело и фрагменти строителна керамика. В западния край на обекта под повърхността беше регистрирано струпване на необработени камъни, без културни материали сред тях. То е с ограничен обхват, с дължина от около 8 м и ширина 3 м. Разположено е в пласта на орницата, непосредствено над стерила. Подобни купчини от камъни се наблюдават на много места в нивите наоколо, а образуването им е резултат от съвременна земеделска оран.

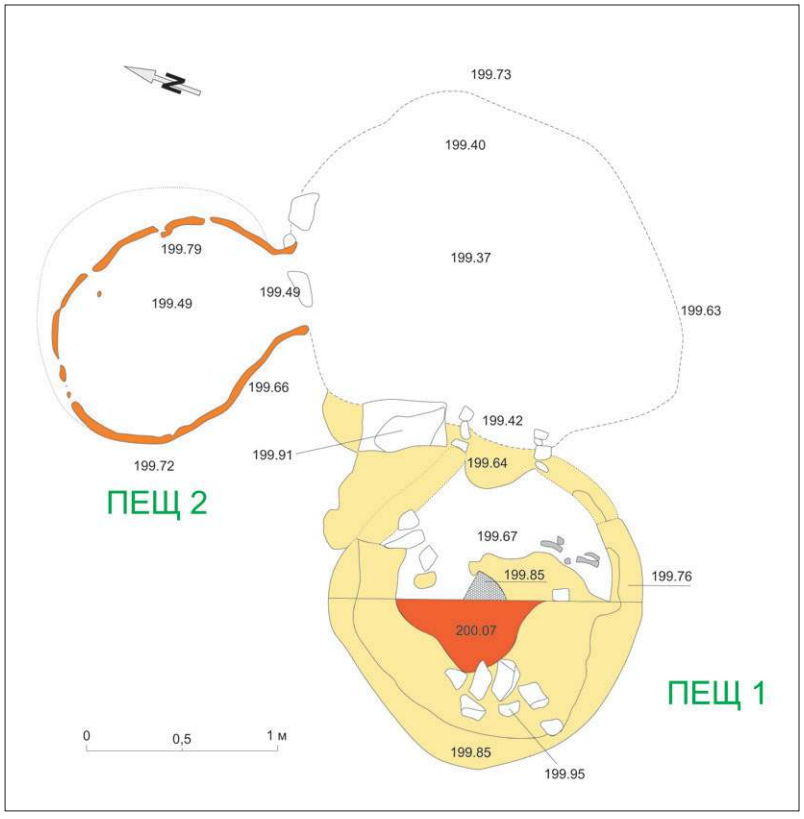
Обр. 2. Въздушна снимка на сондажите (поглед от север)

Fig. 2. Aerial photo of the trenches (view from north)

В рамките на обработваемия блок, в широк обхват се наблюдават туфи от гъста растителност, в повечето случаи оформени като кръгове от дейността на земеделските машини. Една от тези необработени площи попада частично и в сервитута на газопровода, в рамките на обект 6005. Контролен сондаж с дълбочина 1 м беше заложен до центъра на образуването. Археологически материали не бяха открити.

В североизточния ъгъл на обекта се регистрира второ струпване от необработени камъни, с диаметър 3 м. След демонтирането му, под самата граница на обекта, бяха открити две битови пещи, вкопани в стерилната глина. Запазени са само в долната си част. Те са разположени една до друга и отстоят на 1 м разстояние. Двете пещи са обърнати с отворите си към една обща предпещна яма (обр. 3).

Пещ 1 е кръгла в план, с диаметър в основата от 1,60 м. Камерата е с форма на купол, запазена във височина до 0,40 м. Отворът на пещта е обърнат на изток. Тя беше открита запълнена с пръст и деструкции от глинената ѝ конструкция, в която са използвани фрагменти от два хромелни

Обр. 3. План на пещите

Fig. 3. Plan of the ovens

Обр. 4. Комплексът на пещите (поглед от югоизток)

Fig. 4. The ovens complex seen from south-east

камъка. На дъното на пещта бяха регистрирани две последователни глинени замазки, твърдо изпечени от високата температура. В глината на самите замазки, както и на дъното на пещта се откри голямо количество фрагментирана керамика от гърнета, изработени на бавно колело. Те имат врязана линейна и вълнообразна украса или излъскани ивици по повърхността. Значително е и количеството животински останки.

Пещ 2 също има кръгла форма, с диаметър в основата от 1,30 м. Нейната камера е запазена във височина до 0,30 м. Отворът ѝ е обърнат на юг. На дъното ѝ беше регистрирана глинена замазка, положена директно върху стерилната пръст. Във вътрешността на пещта се откри голямо количество битова керамика и кости.

Предпещната яма е с неправилен, близък до кръг план и максимална ширина от 2,20 м. Тя е вкопана на 0,10 м под нивото на пещите за по-лесното им обслужване. В запълнителя ѝ се откриха културни материали в умерени количества. Именно работната площадка е била покрита със струпването от камъни. Не се изключва възможността преди срутването си те да са изграждали заслон срещу ветровити условия.

Комплексът носи следи от регулярна употреба. В пещите и в ямата пред тях беше открито значително количество животински кости и фрагментирани съдове. Въз основа на битовата керамика, изграждането на топлинните съоръжения следва да се отнесе към периода IX – X в. Животинските останки представляват главно фрагментирани кости от крайниците на домашни животни – говедо, дребни преживни (коза/овца) и домашна свиня. Останките са умишлено фрагментирани и със следи от термична обработка. По своя характер те представляват хранителни остатъци, които вероятно след консумацията на месото са изхвърлени.

В непосредствена близост до пещите не бяха открити други археологически структури (обр. 4). Съществуването на такива обаче не е изключено извън рамките на изследваната територия. Липсата на указания на повърхността за наличието на вече проучените структури допуска възможността за по-голям обхват на археологическия обект, особено предвид близостта на воден източник.

EARLY MEDIEVAL OVENS IN THE VICINITY OF VETRINO, VARNA REGION

Alexander Manev, Alexander Ivanov, Nadezhda Karastoyanova

Summary

In the spring of 2020 rescue excavations took place east of Vetrino village, at Site 86/6005 on the new international gas-pipeline route (fig. 1). During the campaign 15 trenches were laid along the site's length (fig. 2). The only archaeological structures were found in the north-eastern corner. Two domed ovens, dug into the natural clay, were excavated. They are situated next to each other, sharing the same stoke pit (fig. 3). **Oven 1** is round in shape and it has a diameter of 1.60 m. It opens into the pit, facing east. In the bottom two superimposed levels of fired clay were excavated. **Oven 2** is also a circular structure, with a diameter of 1.30 m. Its opening faces south. Within the structures multiple pottery sherds were found, as well as animal bones. The pottery comprises cooking pots with incised and burnished decoration and dates the complex to the 9th – 10th c. The animal remains represent predominantly fragmented livestock bones and can be interpreted as food waste. No other structures were found nearby (fig. 4), although households are expected to exist in relation to the ovens.

Alexander Manev, aleman@abv.bg
Alexander Ivanov, lupacho@abv.bg
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Sciences, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, nadiakarastoyanova@gmail.bg

№ 37. СЕЛИЩА ОТ КЪСНОБРОНЗОВАТА ЕПОХА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ ПРИ ОБЕКТ 85/6009 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛОГРАДЕЦ, ОБЩ. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА

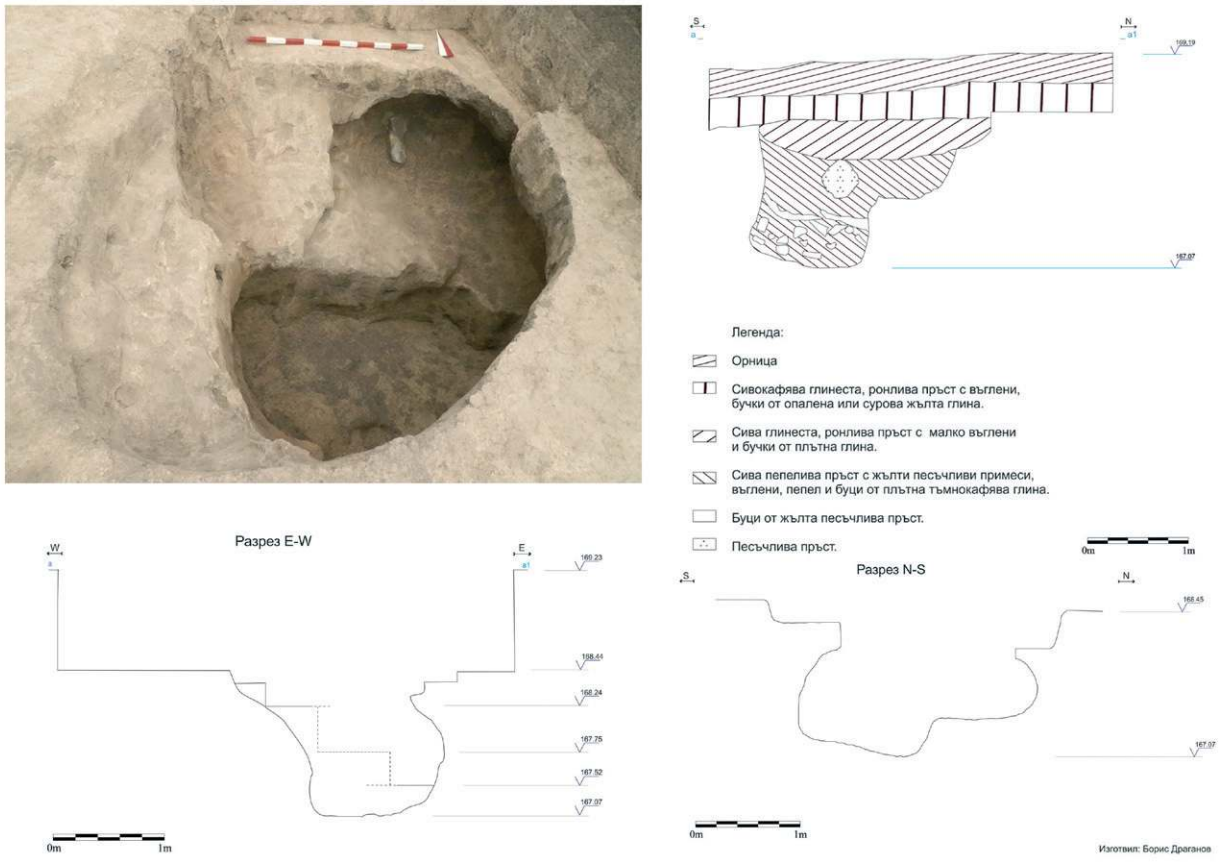
Иво Топалилов, Цветелина Славкова

Проучването на обект 85/6009 бе извършено във връзка с проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз" ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница", етап „Линейна част" – Подетап Б. Проведе се през месеците май – юни под ръководството на доц. д-р Иво Топалилов, ръководител и Цветелина Славкова, заместник ръ-

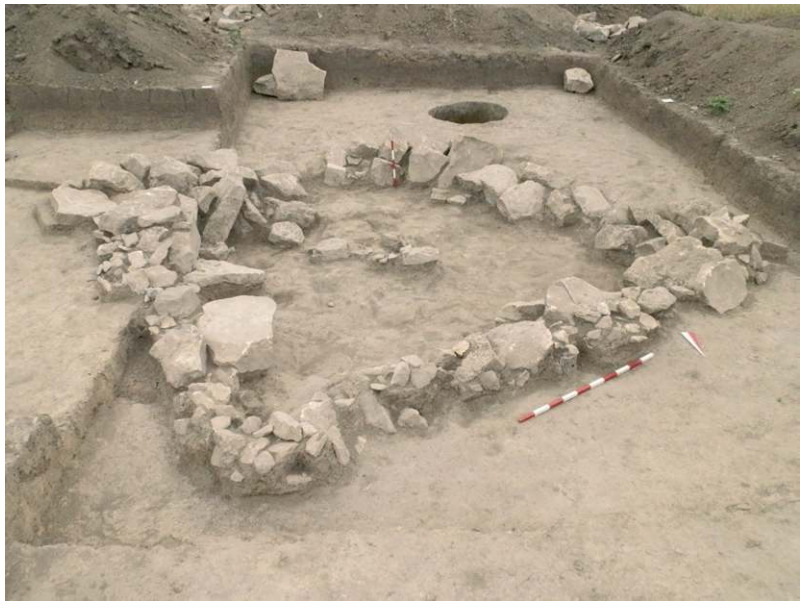
Обр. 1. Общ изглед на обекта

Fig. 1. General view of the site

Обр. 2. Яма КН 506 от КБЕ с профил и разрези

Fig. 2. Late Bronze Age pit (CN 506) with profile and sections

Обр. 3. Вкопана сграда с каменен градеж от Ранното средновековие (КН 1003)

Fig. 3. Early Medieval semi-dug-out with stone lining (CN 1003)

ководител. В него взе участие Борис Драганов. Костният материал е обработен от Теодор Тодоров, а реставрация и консервация на откритите находки извършиха Милица Илиева, Ренета Караманова-Златкова и Чавдар Чомаков.

При разкопките на обект 85/6009 се проучиха 435 кв. м (обр. 1), като се разкриха останки от къснобронзовата (втората половина на II хил. пр. Хр.) и ранносредновековната епохи (края на VIII – IX в.)[1]. От първата се проучиха три ями, две от които са били по-плитки и от тях се откриха само дъната им, като в останалата си част са били унищожени при по-късните обитавания на мястото. Интерес представлява третата, която е най-голяма по размер (КН 506) (обр. 2). Тя има елипсовидна форма и размери 1,90 × 2,46 м, и е запазе-

[1] За датировката на керамичния материал изказваме благодарности на доц. д-р Стефан Александров за керамиката от къснобронзовата епоха и на гл. ас. д-р Янко Димитров за керамиката от средновековната епоха.

на на дълбочина до 1,40 м. Достъпът до нейното дъно се е осъществявал посредством специално направени за целта стъпала, издълбани и оформени в материковата основа. В тези ями се откриха множество фрагменти от керамични съдове и животински кости, от които преобладават тези на домашните животни – най-вече от говедо (*Bos taurus*), но също така от свиня (*Sus domesticus*), овца/коза (*Ovis aries* / *Capra hircus*) и по-рядко от куче (*Canis familiaris*). От дивите животни са открити няколко кости от елен (*Cervus elaphus*) и от прелетни птици, като например от патица (*Branta bernicla Anas sp.*) и щъркел (*Ciconia sp.*). Основната концентрация на костния материал се откри на дъното на ямата, като върху костите е документирано наличието на няколко зърна от червена охра, върху които лежи пласт от бяла пепел с дебелина 5 см. В нея са открити костено оръдие и кремъчна пластина със зъбчат ретуш. Наличието на тези ями без съмнение указва за съществуването на селище, което поради тънкия културен пласт не е запазено и следите от жилищата му се проследиха в по-късните слоеве. Останките се разкриха в централната и северната половина на проучваната площ, но то е продължавало и в южна посока. Разстоянието между ямите не е константно и не позволява да се предположи наличието на строга планировка.

Обр. 4. Полувкопано жилище от Ранното средновековие КН 2003 с открития в него оловен медальон

Fig. 4. Early medieval semi-dug-out (CN 2003) with the lead medallion found in it

Обр. 5. Полувкопано жилище от Ранното средновековие (КН 607)

Fig. 5. Early medieval semi-dug-out (CN 607)

От епохата на Ранното средновековие се проучиха останките на три полувкопани жилища, които са различни по своя характер. И трите са разположени в северната половина на проучваната площ и принадлежат на селище, което се развива в северна посока, извън рамките на сервитута. Установи се, че те имат поне по две фази на съществуване, през които при някои са били променени техните размери, планировка и интериор. Изглежда, че първоначалните сгради могат да се отнесат към полувкопаните жилища, като принадлежат към квадратния и елипсовидния тип и са ориентирани в посока северозапад – югоизток. В две от тях бе регистрирано наличието на пещ в СЗ част. Предвид открития материал и желязна шлака в една от полуземлянките (обр. 5), я интерпретираме като производствено помещение (КН 607). Тя е квадратна по план (4,50 × 4,54 м) с изнесена пещ в западна посока, която запазва функциите и през втората фаза, без осъществяването на радикални промени в планировката и интериора. Другата землянка (КН 2003) има елипсовидна форма с размери 3,10 × 4 м, като вкопаването е 0,80 м и е било преодоляно чрез издълбани в материка стъпала (обр. 4). В северната ѝ част са документирани пещ и глинено съоръжение. Откритият в нея материал се състои

основно от фрагменти от керамични съдове и животински кости. Землянката е била изцяло запълнена при изграждането на новата сграда, от която се проучи основата на нейната изба. Новата землянка е с правоъгълна форма и заоблени ъгли, като в нея се откри значително количество керамика и неясен оловен предмет (медальон/пломба?). Дупките за колове, които се разкриха южно и западно от структурата показват развитието на новата сграда във височина.

В тази землянка са открити фрагменти от няколко керамични съда, от които не са възстановени цели форми. Разграничават се съдове от груба песъклива глина, гърнета, с богата врязана украса, някои от дъната имат отпечатана буква „А“ в позитив и съдове от пречистена глина с добре огладена черна повърхност и излъскани ивици, гърнета и стомни.

Не такава обаче е ситуацията при третата, най-западно разположената КН 1003 (обр. 3). Тя е била допълнително разширена и придобива квадратна форма (4,30 × 4,30 м), като стените ѝ са изградени от вертикално поставени каменни плочи. Предвид формата и големината на някои от тях, изглежда, че те са принадлежали към намиращ се в близост път от римската епоха, а други – на градежи на сграда от римската епоха, направени от ломени камъни, споени с бял хоросан, вероятно вила. Сградата е разположена на северозападен склон, което обяснява наличието на външен „кожух“ от малки по размер камъни на глинена спойка, от северната и източната страна. При проучванията на първата фаза се откриха основно фрагменти керамика, докато при тези на втората фаза – фрагменти от железни предмети и две костени шила. Своеобразен вкопан зимник под формата на кръгла яма е открит южно от сградата, но в близост до нея.

Сред костите преобладават тези от домашни животни, като например от говедо (*Bos taurus*), свиня (*Sus domesticus*) и овца/коза (*Ovis aries / Capra hircus*) и по-рядко от кон (*Equus cabalus*) и куче (*Canis familiaris*). От дивите животни са открити няколко кости от елен (*Cervus elaphus*), няколко от патица (*Anser sp.*) и от неопределен вид птица (*Aves*). При свинете се срещат всички елементи на скелета, което означава, че най-вероятно тези животни са живеели в рамките на обекта или в близост до него, а не са докарвани като трупно месо. Освен това се наблюдава наличието на кости на индивиди от всички възрастови групи. Вероятно свинете са отглеждани локално. Костите от диви животни се срещат много рядко и са представени от малко видове животни.

SETTLEMENTS FROM THE LATE BRONZE AGE AND THE EARLY MIDDLE AGES AT SITE 85/6009 IN THE LAND OF BELOGRADETS VILLAGE, VARNA DISTRICT

Ivo Topalilov, Tsvetelina Slavkova

Summary

During the excavations remains from the Late Bronze Age (second half of the 2nd mill. BC) and early Middle Ages (late 8th – 9th c.) were discovered. From the earlier period, three pits were excavated, two of them with only the bottom preserved. The third one is bigger and deeper – the bottom was accessible via steps cut in the bedrock. The material consists of pottery and animal bones. The presence of these pits indicates the existence of a settlement, developing in S direction.

From the early Medieval period, the remains of three semi-dugouts were discovered. They belong to a settlement developing further to the N. All of them have two phases, with changes of their dimensions, layout and interior. They have oval or square ground plan, oriented NW – SE. In two of them a stove in the NW part was found. Given the discovered materials, we interpret one of them as a production facility. The other square shaped semi-dugout has walls lined on the inside with stones. In the first phase mainly pottery was found, while fragments of iron objects originate from the second phase. A round pit, probably a cellar was found S of the building.

The third building has an oval plan, with a kiln and a clay facility in the N part. The material consists of pottery and animal bones. The dugout was filled during the construction of a new building with a rectangular shape and rounded corners, from which the foundation of its cellar was studied – we found a large amount of pottery and a lead medallion. The holes S and W of the structure testify to the superstructure of the building. Fragments of several ceramic vessels were found, made of coarse clay, pots with incised decoration, some of the bottoms with a relief letter “A”. Pots and pitchers made of refined clay with a polished black surface and polished stripes were also found.

Ivo Topalilov, Institute of Balkan Studies and Center of Thracology “Prof. Alexander Fol” – Bulgarian Academy of Sciences, 13 Moskovska Str., 1000 Sofia, itopalilov@yahoo.com
Tsvetelina Slavkova, Archaeological Museum “Prof. Mieczyslaw Domaradzki”, 59 Bulgaria Blvd, 4490 Septemvri, tsveta_slavkova@abv.bg

№ 38. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВИЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛОГРАДЕЦ

Николай Русев, Ивайло Крумов

Обектът е регистриран по време на строителни дейности в тази част от трасето на газопреносната структура, при археологическо наблюдение, извършено от Станимир Стойчев (РИМ – Шумен) и е определен селище от Средновековието. Намира се в землището на с. Белоградец, община Ветрино, между местностите Папурлука и Бешбунар на 401 м надморска височина.

За пълно археологическо проучване бе определен терен с площ от 4500 кв. м.

Заложена бе план-квадратна мрежа върху цялата площ на терена. В западната и северна част на всеки квадрат бяха оставени контролни профили.

Спасителното проучване бе осъществено през месеците юни и юли 2020 г., в резултат на което целият терен, на който бе установено наличието на археологически останки, бе изследван (обр. 1). Разкрити бяха структури и материали от следните периоди: праистория, Елинизъм и Средновековие.

Материалите от праисторията се ограничават до множество кремъчни артефакти (основно ядра и отломъци). Запазени структури от тази епоха в границите на трасето на газопровода не бях открити.

От елинистическата епоха се разкри кремация в погребална урна в кв. 69 по заложената план-квадратна мрежа. Урната е поставена старателно върху подложка от подредени камъни. След изгарянето костите са положени в купа, покрита с части от гърне като похлупак (обр. 2). Откри се и една бронзова фибула. Характеристиките на находките позволяват датировката да бъде поставена в периода IV – III в. пр. Хр.

Най-многобройни са материалите от Средновековието. В кв. 46 се разкри вкопана структура – землянка от периода на IX – X в. Структурата е с овална до кръгла форма. Запълнителят е с тъмнокафява до сива пръст с овъглявания. Размерите на структурата са 4 × 3,20 м. В нея се откриха няколко монети, множество бронзови и железни предмети, висока концентрация на керамика и животински кости.

В запълнителя на землянката се откриха две монети от Късната античност – едната на Теодосий II, другата – на Аркадий или Хонорий.

Обр. 1. Снимка на терена след приключване на археологическото проучване

Fig. 1. A photo of the site after the end of the archaeological exploration

Обр. 2. Кремацията в урна по време на проучването

Fig. 2. The urn cremation during the excavation

Също от запълнителя на съоръжението бяха предадени животински кости за радиовъглеродно датиране. Анализът предостави датировка в рамките края на VI – началото на VII в.

В квадрати 180, 150/151, 96, 177, 134/135 се разкриха правоъгълни съоръжения с ориентация изток – запад и север – юг. Съоръженията са обмазани с глина. В тях се откриват значително количество въглени, горели греди и дребни, силно горели кости. Откритата в тях керамика е от периода на IX в. Съоръженията с размери 1,50 × 0,52 м, 1,20 × 0,60 м, 2,10 × 0,65 м и в тях се регистрират следи от силно горене на място за кратък период от време. Единствено в структура № 5 бяха открити животински кости. Радиовъглеродното датиране предоставя данни за датировка в края на VIII – края на IX в.

Откриха се множество материали, свързани с обитаването на мястото през този период – керамика, стило, бронзов пръстен, множество железни предмети и керамични фрагменти.

Проучените квадрати са равномерно разположени върху цялата територия на селището. Документирани са три пласта – орница, светлосив до кафяв и стерилен. Средната достигната дълбочина е 0,50 м с отнетите 0,30 м с механизирана техника при строителните дейности.

RESCUE ACRHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM THE HELLENISTIC PERIOD AND THE MIDDLE AGES IN THE LAND OF BELOGRADETS VILLAGE

Nikolay Rusev, Ivaylo Krumov

Summary

The site was registered during The archaeological monitoring that accompanied the construction activities in this section of the route of the gas pipeline. The rescue excavations were carried out in the summer of 2020. Structures and materials from different periods were uncovered: pehistory, Hellenistic period and the Middle Ages.

The prehistoric finds are limited to numerous flint artefacts, mainly cores and flakes. No preserved structures were discovered within the area of the pipeline's easement.

From the Hellenistic period, a cremation grave with the remains placed in an urn was discovered. The vase was carefully placed on a base of arranged stones. After the body was cremated, the remains were deposited in a bowl that was covered with fragments from a pot. A bronze *fibula* was also discovered. The specifics of the finds indicate that the cremation grave should be dated to the 4th – 3rd c. BC.

Most numerous are the medieval materials. One dugout dwelling from the 10th – 11th c. was completely excavated. Abundant materials related to human occupation here in this period were discovered: pottery sherds, a stylus, a bronze fingerring and numerous iron artefacts.

Nikolay Rusev, National Institute for Immovable Cultural Heritage, 17 Al. Stamboliyski Blvd, 1000 Sofia, nikolairrusev@abv.bg
Ivaylo Krumov, Historical Museum Belogradchik, 1 Pop Krastyu Str., 3900, Belogradchik, krumes@abv.bg

№ 39. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ КЪСНАТА АНТИЧНОСТ И СРЕДНОВЕКОВИЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛОГРАДЕЦ

Николай Русев, Владимир Найденов

Обектът е регистриран при теренни обхождания от Андрей Аладжов (НАИМ – БАН) като селище от Късната античност и Средновековието. Разположен е на около 3 км североизточно от с. Белоградец в Девненската низина и западно от поречието на р. Златина, на 165 м средна надморска височина.

Разкопките се осъществиха в рамките на 22 работни дни през месеците април и май 2020 г., в резултат на което целият терен, на който бе установено наличието на археологически останки, бе изследван. Направеното геофизично проучване показа наличие на аномалии в централната и източната части на трасето, попадащи в сервитута определен за археологическо проучване.

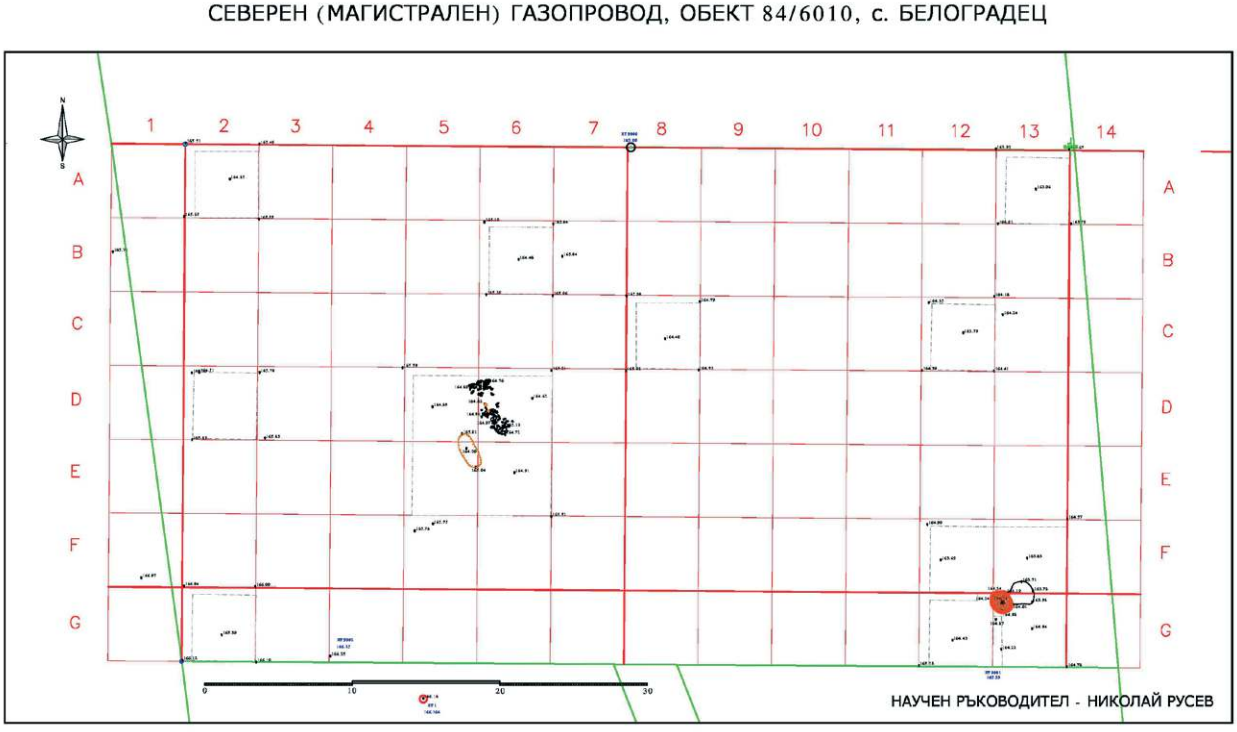
Заложена бе план-квадратна мрежа. В северната и западната част на всеки квадрат се оставиха контролни профили (обр. 1).

Разкриха се материали от следните епохи: праистория, Елинизъм, Късна античност и Средновековие.

Материалите от праисторията се ограничават до множество кремъчни артефакти (основно ядра и отломъци). Запазени структури от тази епоха в границите на трасето на газопровода не бяха открити.

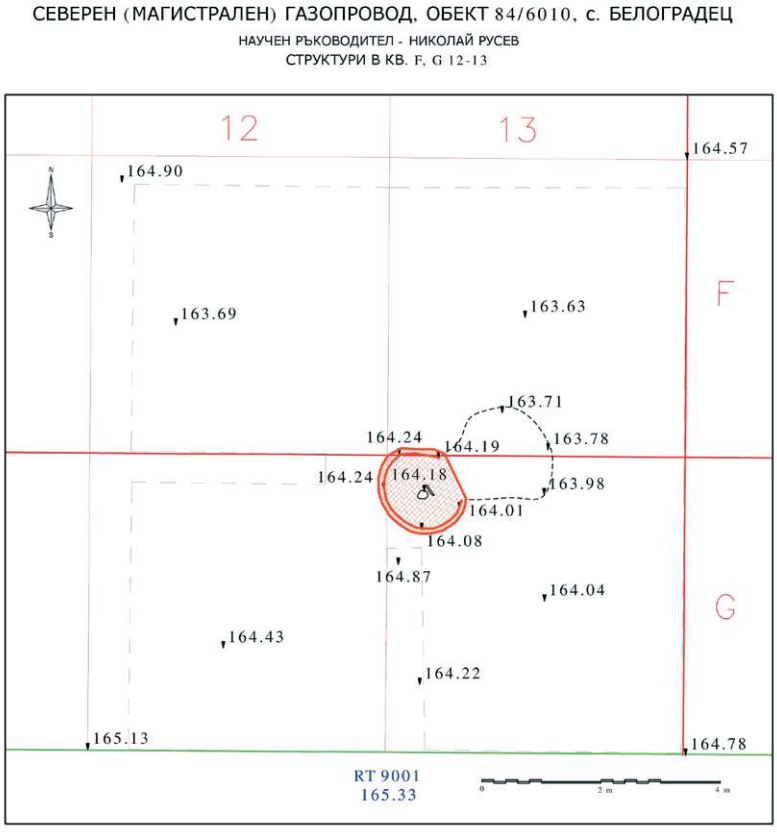
От елинистическата епоха се откриха единствено няколко силно обезличени керамични фрагмента. Съдовете са силно фрагментирани, изработени от недобре пречистена глина с червен до кафяв цвят и са украсени с релефни ленти.

От Късната античност се разкри силно разрушена пещ за производство на битова керамика. Пещта е с кръгъл план. Подпорният стълб е изграден от строителни материали. Няма запазена скара (обр. 2). Типът е широко разпространен от римската епоха и Късната античност (Хариза-

Обр. 1. Общ план на изследвания терен след края на проучването

Fig. 1. General plan of the excavated area

Обр. 2. План на проучена пещ с предпещна яма

Fig. 2. Oven with stoke pit

нов 2019, 89 – 90). При проучването във вътрешността на пещта бе открита част от тилна човешка кост. Не бяха открити други археологически материали, свързани с тази структура.

Освен посочената пещ се откриха керамични фрагменти – дъна от амфори тип LRA2 с датировка в IV в. и няколко капака за амфори, изработени от стени на неупотребявани вече амфори от типове LRA2 и LRA3.

От епохата на Средновековието се разкриха останки от два гроба. Покритието на гроб № 1 е от добре обработени плочести камъни, ориентация северозапад – югоизток и размери 2,80 × 1 м. Върху гробното съоръжение се откриха керамични фрагменти от VIII – IX в., множество животински кости и няколко железни предмета. Гробната яма е овална. Запълнителят ѝ е светлокафява пръст. При проучването се достигна до ниво стерил. Не се откриха човешки останки и археологически материали.

Второто гробно съоръжение е изградено от добре обработени малки и средно големи камъни – в насип от светлобежова пръст. Около камъните се откриха керамични фрагменти от VIII – IX в., множество животински кости и няколко железни предмета. При проучването не се откриха човешки кости и археологически материали.

Върху останалата площ, определена за археологическо проучване в рамките на сервитута, археологически структури и материали не бяха открити.

Литература

Харизанов 2019: А. Харизанов. Пещи за керамика в днешните български земи през I – VI век (Дисертации, 15). София, 2019.

RESCUE ACRHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A SITE FROM LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES IN THE LAND OF BELOGRADETS VILLAGE

Nikolay Rusev, Vladimir Naydenov

Summary

The site was registered during field surveys that accompanied the construction activities in this section of the route of the gas pipeline. The rescue excavations were carried out in April and May 2020. Structures and materials from different periods were uncovered: prehistory, Hellenistic and late Roman periods, and the Middle Ages.

The prehistoric finds are limited to numerous flint artefacts, mainly cores and flakes. No preserved structures were discovered within the area of the pipeline's easement.

From the Hellenistic period, only a few pottery sherds were found. The vessels were made from well refined clay and many of the sherds feature the typical relief band. No preserved structures were discovered from this period.

The late Roman period is presented by archaeological structures and materials. A heavily destroyed kiln for

household ceramic was discovered. Some bottom parts from vessels belonging to LRA2 and lids, made of reused LRA3 sherds were also found.

Most numerous are the medieval materials. Two structures from the early medieval period were studied. They are rectangular in shape, covered with small and medium-sized flat stones. Among the finds are numerous pottery fragments, animal bones and several iron artefacts, including knives, arrows and horseshoes.

Nikolay Rusev, National Institute for Immovable Cultural Heritage, 17 Al. Stamboliyski Blvd, 1000 Sofia, nikolairrusev@abv.bg
Vladimir Naydenov, Regional Museum of History – Pleven, 3 Stoyan Zaimov Str., 5800 Pleven, vl_naydenov@abv.bg

№ 40. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ 83/6011 В М. КАРТАЛЪК, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БЕЛОГРАДЕЦ, ОБЩ. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА

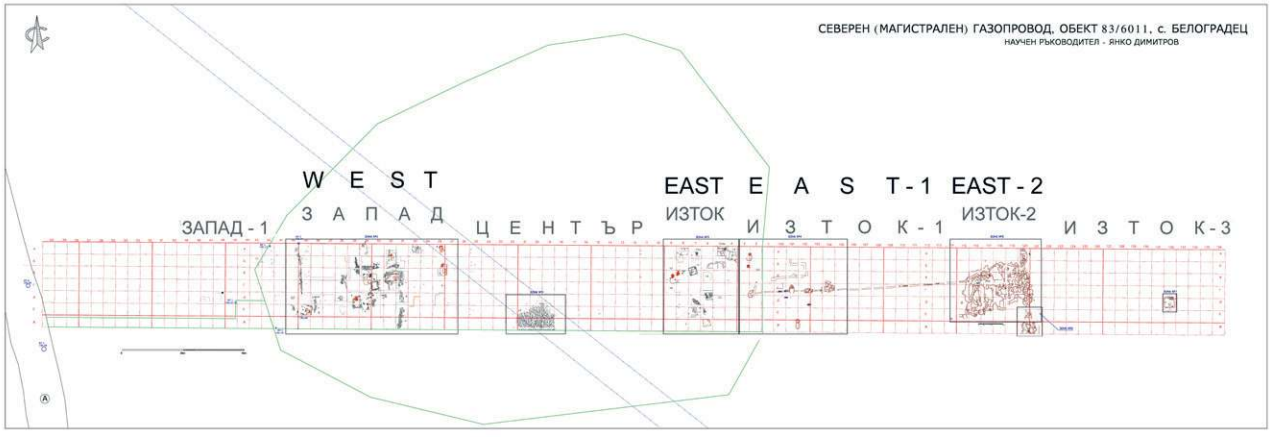
Янко Димитров, Христо Кузов

Обектът се намира на км 78+712,57 – 79+148,99 по трасето на газопровод „Балкански поток". Характеристиката на разкритите структури във функционално и планиграфско отношение позволи в площта му му да бъдат ограничени две зони: 1. Селищна; 2. Сакрално-погребална (обр. 1).

Селищна зона. Концентрация на жилища и на структури с домакинско и стопанско предназначение бе регистрирана в сектори „Запад", „Изток" и „Изток 3".

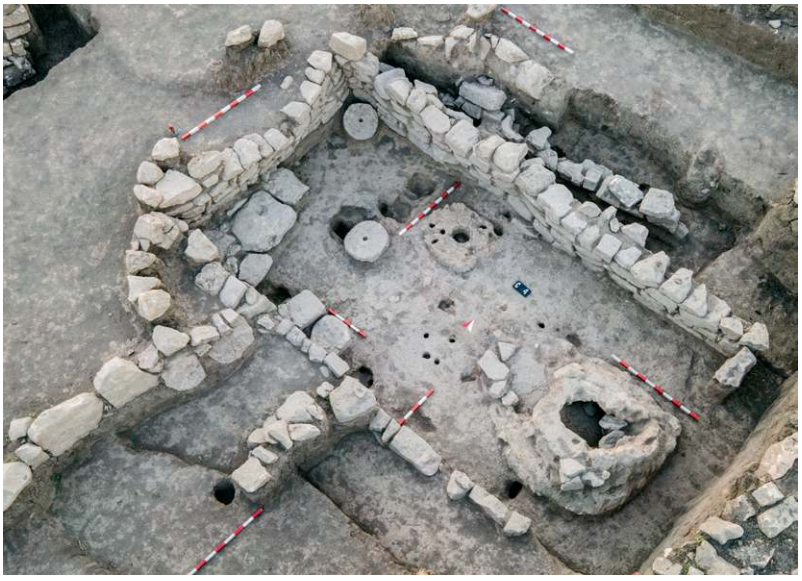
Разкритите сгради и съоръжения са разположени в два стратиграфски хоризонта. В горния хоризонт бяха документирани четири едноделни и едноетажни сгради, правоъгълни в план, а около сградите – останки от каменни настилки и оградни стени на дворове. Две от сградите представляват отчасти вкопани помещения (дълбочина до 1 м) със стени, които в долната част са зидани от ломени камъни на калова спойка, а над земята са имали паянтова конструкция. В едната от тези сгради се е помещавала фурна за хляб – върху пода ѝ бе разкрита куполовидна пещ, а в близост с нея – двата каменни диска и всички останали елементи от ръчна мелница-хромел (обр. 2). Другата сграда най-вероятно е служела за жилище, тъй като в северозападния ѝ ъгъл е разкрита напълно запазената каменна печка. Проучени бяха и останките от две изцяло наземни сгради с каменни основи на стените, които във височина са били с паянтова конструкция. Върху пода на едната *in situ* бяха намерени четири глинени съда, които могат да се датират в края на IX – първата половина на X в. и са показателни за хронологията на горния жилищен хоризонт в селищната зона.

Под хоризонта с каменни сгради бяха разкрити 18 жилища-полуземлянки, оборудвани с ка-

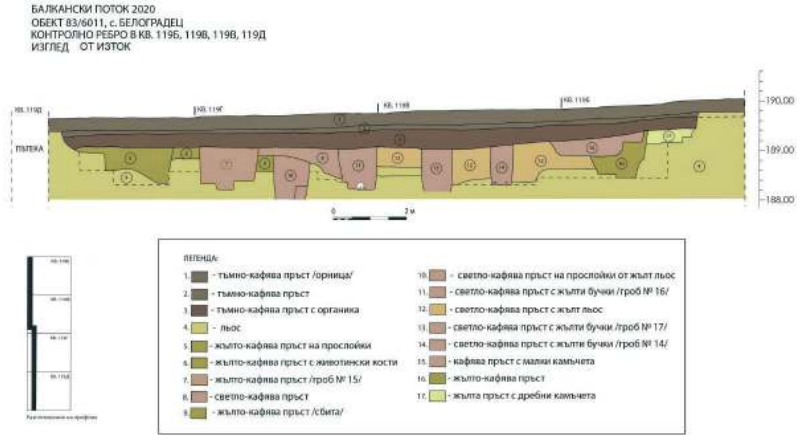
Обр. 1. Общ план на обекта с обозначение на секторите и структурите (М. Вълчев)

Fig. 1. Layout of the site, with the sectors and features outlined (M. Valchev)

Обр. 2. Помещение с пещ и останки от ръчна мелница-хромел, Селищна зона, Сектор Запад, кв. 32В, края на IX – първата половина на X в.

Fig. 2. Room with oven and remains of a hand quern, West sector, sq. 32B, late 9th – first half of 10th century

Обр. 3. Стратиграфски профил С – Ю в Сектор Изток 2, квадрати 119/ Б – Д (Я. Димитров, Ю. Савев)

Fig. 3. N–S stratigraphic profile in East 1 sector, squares 119/ Б – Д (Y. Dimitrov, Y. Savev)

менни печки, а встрани от тях – пет малки вкопани помещения с пещ-фурни. В сектор „Изток“ жилищата-полуземлянки са разположени в две стратиграфски нива. Наблюденията върху устройството на жилищата, намерената в тях битова керамика (включително два цели съда), както и отделни метални находки с „къса“ датировка, насочват към извода, че тази по-ранна фаза на селищната зона се отнася към периода края на VIII – края на IX в.

Сакрално-погребална зона. С най-значим научен потенциал, но и най-трудни за анализ са резултатите от проучването на терена в сектори „Изток 1“ и „Изток 2“, където на площ от 4200 кв. м не бе регистрирана нито една структура с характеристиките на жилище. Вместо това, там бяха открити два некропола и няколко функционално свързани структури, които позволяват идентифицирането на голям ритуален комплекс, функционирал през езическия и ранния християнски период на Първото българско царство.

Ритуални трапове. В сектор „Изток 1” (квадрати 115-120/ А-Е) бе проучено т. нар. Голямо вкопано съоръжение. То има елипсовидна форма (размери по осите 27 × 17 м), ориентирано е североизток – югозапад и заема площ от около 450 кв. м. Установените във вътрешността две ходови нива показаха, че съоръжението има две фази на изграждане и функциониране (обр. 3).

През първата му фаза то е представлявало дълбок около 1,50 м елипсовиден трап със стъпаловидно изрязани в льоса стени. Покрай стените бяха разкрити ями с гнезда от сравнително плитко побивани дървени стълбове, които вероятно са част от стабилна конструкция, издигаща се над ръба на трапа като парапет. Влизането в него изглежда е ставало от югозападната му страна, където бяха разкрити следи от дървената конструкцията на широк 3 м вход. Дупки от четвъртити и кръгли в сечение греди, дебели по 0,20 – 0,30 м, бяха разкрити в редици покрай северозападната и североизточна стени на съоръжението и вътре, напречно на дългата му ос. Това показа, че на първото (долно) ходово ниво съоръжението е било разпределено посредством дървени прегради на две отделения – западно и източно. В рамките на двете отделения неколкократно са били закопавани цели и/или части от трупове на животни – основно кучета, коне и говеда (костните останки са определени от проф. д-р Н. Начев, ШУ). В този първи хоризонт на ямите с ритуални полагания на животни, други материали, освен костните останки, не бяха намерени.

Сходни с Голямото вкопано съоръжение характеристики показаха проучените на пет места (в кв. 2/Г-Д, 102/Г, 103-104/В-Г, 120-121/Ж, 119/120/А) т. нар. Малки ритуални трапове. В тях също бяха устано-

вени следи от дървени конструкции, които обрамчват дълбоки вкопавания с полагани в тях еднократно или на няколко пъти цели и/или части от животни, сред които най-много са тези от коне и кучета. В горната част от насипа, запълващ трапа, регистриран в кв. 120-121/ Ж, бяха намерени железен връх на стрела и разбито гърне. Съдът, който бе реставриран изцяло, е изработен на ръчно колело от пречистена глина. Съпоставен с керамиката от Плиска, той може да се датира във втората половина на IX в.

Ритуална площадка с двор. През неговата втора фаза на съществуване т. нар. Голямо вкопано съоръжение е било преустроено и е функционирало като вкопана в терена оградена площадка. По форма, устройство, а вероятно и по функция, тя е подобна на двете площадки проучени във Вътрешния град на Плиска (Станилов, Аладжов 2011, 88; Георгиев 2018: 55, 60, 61, обр. 22; Аладжов, Коматарова 2019, 44, обр. 1). Ситуацията на второто (горно) ходово ниво, показа, че и през тази по-късна фаза е продължило закопаването на цели и/или части от жертвени животни. Освен ритуални ями, на няколко места в границите на площадката бяха разкрити и останки от тризни – струпвания от камъни, животински кости, фрагменти от глинени съдове, а в един случай и цял съд, намерен *in situ*. В съпоставка с материалите от Плиска керамиката може да се датира в периода края на VIII в. – края на IX в.

Дървената ограда на двора към Ритуалната площадка бе проучена в сектор „Изток 1“, по линията на квадрати „Г“. Разкрита бе нейната дълга 70 м траншейна основа, която в кв. 2/Г чупи на север, оформяйки югозападния ъгъл на двора. В кв. 115/В бе установено, че оградата се свързва с дървеностълбовата конструкция от втората фаза на т. нар. Голямо вкопано съоръжение.

В сектор „Изток 1“ бяха проучени и четири еднотипни съоръжения, които представляват изградени на нивото на тогавашния терен куполовидни пещи-фурни, свързани с неголеми вкопани помещения за обслужването им.

Некропол в сектор „Изток 1“. На площ от около 70 кв. м бяха разкрити четири гроба с костни останки от четири индивиди (антропологичен анализ на гл. ас. д-р Надежда Атанасова, ИЕМПАМ – БАН). Четирите погребения са извършени съобразно християнския погребален обред. Като необичаен може да се определи само гроб № 4, при който трупът е бил положен в яма от демонтиран наскоро дървен стълб и освен това е бил „затиснат“ с камъни.

Некропол в сектор „Изток 2“. В границите на Голямото вкопано съоръжение и непосредствено източно от него, на площ от около 200 кв. м, бяха разкрити човешки костни останки от 37 индивиди – 29 израснали и осем деца. В западната част на некропола са разположени 12 гроба с единични трупополагания. Ориентацията на гробовете в посока запад – изток и положението на откритите в тях скелети показват съобразяване с християнската погребална практика. От друга страна, като отклонения от тази норма трябва да се отбележат ситуациите, при които бе регистрирано затискане на труповете с камъни и наличие на животински кости в ямите. В източната част на некропола са открити костни останки от 25 индивиди (21 израснали, четири деца). Скелети в пълен анатомичен състав и в артикулация бяха открити само в т. нар. „редовни“ гробове № $5_{А}$ и № 9. Предвид ориентацията и позата на погребаните и двата гроба са в драстичен разрез с нормите на християнската погребална практика. В тази част на некропола бяха открити други четири ненарушени гроба, а освен тях – седем вкопавания, съдържащи вторично разнесени и/или препогребани човешки кости. Анализът на костните останки, открити в четирите ненарушени гроба (№ 1, 3, 4, $5_{Б-Г}$), показа, че в случая става въпрос за извънредно необичайни погребения, при които в гробовете са били положени само части от телата, само главите, или само отчленените крайници на насилствено умъртвени индивиди. Особено важни данни за хронологията на хоризонта с „необичайни“ погребения предостави гроб № 4, в който бе открита сборна находка, състояща са от 14 накитни предмети – осем обеци (пет сребърни и три от медна сплав), две изработени от медна сплав кухи сфероидни висулки и две стъклени мъниста.

Като се имат предвид стратиграфските съотношения на структурите, данните за керамиката и най-вече сборната находка от гроб № 4, датировката на новооткритите Ритуален комплекс и два некропола в м. Карталък при с. Белоградец може да се постави в границите от края на VIII в. до края на IX в.

Литература

Аладжов, Коматарова-Балинова 2019: А. Аладжов, Е. Коматарова-Балинова. Кръгла каменна площадка в Плиска. Проучвания през 2018 г. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 447 – 449.

Георгиев 2018: П. Георгиев. Плиска – езическото средище на България през IX в. – Плиска-Преслав, 13. София, 2018, 21 – 79.

Станилов, Аладжов 2011: Ст. Станилов, А. Аладжов. Археологически разкопки на обект Кръгла каменна площадка. – Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 388 – 389.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS AT SITE 83/6011 IN THE KARTALAK LOCALITY, LAND OF BELOGRADEC VILLAGE, VETRINO MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT

Yanko Dimitrov, Christo Kouzov

Summary

The plan of site 83/6011 along the route of the Balkan Stream gas pipeline, and the functions of the discovered structures allow us to identify two areas: a settlement in the W part of the site, and a sacred funerary area in its E part (fig. 1).

Settlement area (fig. 1: West, East). Two stratigraphic horizons were registered in the territory of the settlement. The upper horizon, based on the ceramic finds, dates from the late 9th to the middle of the 10th c. It is represented by four single-room buildings that were used for residential, economic, and household needs. Around them, parts of the walls of rectangular yards were discovered, and in some places – the remains of stone pavement. Well-preserved single-face walls were discovered in the dug-in parts of two of the buildings, one of which must have housed a bread bakery. An oven and elements of a quern nearby were discovered (fig. 2).

In the lower horizon of the settlement only dug-in structures were excavated: 18 semi-dugouts, seven baking rooms equipped with round clay ovens, and six pits supporting the poles of a wooden structure were found. The lower horizon of the settlement, based on the pottery and other finds, dates between the late 8th and the end of the 9th c.

Sacred funerary area. The results of the investigations, although difficult to analyse, in the E part of the site (fig. 1: East 1, East 2) are probably most significant. Dozens of archaeological structures were discovered over an area of 4200 m^2, none of which has the characteristics of a dwelling. Instead, structures uncovered here could resemble the components of a large ritual complex that operated during the pagan and early Christian period of the First Bulgarian State, between the end of the 8th and the end of the 9th c. Also two necropoleis from the 9th c. with regular and unusual burials were investigated.

Yanko Dimitrov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Branch Shumen, 4 Gen. Toshev Str., 9700 Shumen, yanko_aim@mail.bg
Christo Kouzov, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, h.kouzov@abv.bg

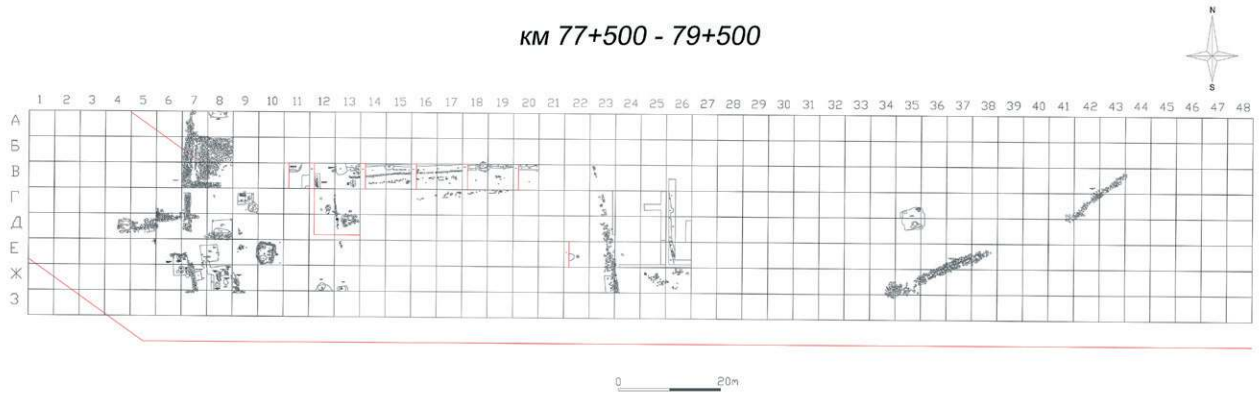

№ 41. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 4 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БЕЛОГРАДЕЦ, ОБЩ. ВЕТРИНО, ОБЛ. ВАРНА

Андрей Аладжов, Елена Василева

Обект № 4 е разположен в землището на с. Белоградец и попада в трасето на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница (етап „Линейна част“ – подетап Б“). Заема площ от 8,4 дка в сервитута на проектното трасе. При спасителните археологически разкопки са проучени 100 % от площта.

Обектът представлява част от голямо селище, построено и обитавано през ранносредновековния период от VIII до X в. (обр. 1). В проучвания участък попадат три представителни сгради от селището. Те се датират в първата половина на X в. и са синхронни с времето на разцвет на строителството във Велики Преслав. В селището са регистрирани и проучени два строителни хоризонта. По-ранният, от първата трета на X в., се характеризира с вкопани полуземлянки. При разкопките са проучени девет такива. Имат правоъгълен план и отоплителни съоръжения в някой от ъглите – каменни печки и огнища. Част от тях са с облицовани с ломени камъни стени. От този по-ранен период датират и вкопани дълги траншеи – изкопи за основи на дървени огради, които са ограждали обособени части от селището. Вторият строителен хоризонт се характеризира с каменни сгради

Обр. 1. Общ план на обект 4

Fig. 1. General plan of Site 4

Обр. 2. Ранносредновековна полувкопана сграда (жилище 2)

Fig. 2. Early medieval semi-dugout building (dwelling 2)

с дебели зидове и покриви, покрити с керемиди. Откритите части от водопроводни тръби, показват, че жилищата са били водоснабдени. За богатото обзавеждане на къщите свидетелстват късовете от стенни мазилки, запечатани с цветни замазки – части от стенописи. Висшият ранг на обитателите на тези масивни сгради се потвърждава недвусмислено и от скъпите вещи, които бяха открити при разкопките. Сред тях изпъкват няколко луксозни обици, едната от които позлатена, украсена със сложната техника на гранулацията. Открити са също и катарами, колани апликации, пръстени, монети и стрели. Не по-малко важни в научно отношение са и находките, които свидетелстват за домашния бит и занаяти на по-обикновеното население, живяло в непосредствена близост до богатите къщи и вероятно обслужващо техните обитатели. Костени игли и шила, тежести за стан и вретено, метални дръжки от ведра, костени ашици за игра, керамични трапезни и кухненски съдове са сред най-често откриваните в жилищата. Въпреки своята скромна архитектура и тези сгради се отличават от масово строените по това време землянки със своите по-големи размери, с каменните си стенни облицовки, с наличието на добре оформени входове със стъпала и дървени врати. Освен като жилища, някои от тези сгради са ползвани и за други цели. Особено интересна е една вкопана сграда (жилище № 2 – обр. 2), със стени изцяло облицовани с няколко реда камъни, с каменни стъпала, пред които се откриха метални панти – части от дървена врата. Тук е регистрирана голяма подница за изпичане на хляб, три хромела за мелене на зърно и огнище, които ни помогнаха да интерпретираме постройката като една от кухните, в които са приготвяли храна за високопоставените обитатели на това селище.

Документирани са следните структури:

Сектор Изток. В сектора са проучени части от зидовете на четири сгради, изградени от ломени и обработени камъни с глинена спойка. Сградите са ориентирани с дългите си страни север – юг. Точните им размери не са установени, тъй като излизат извън границите на сервитута. В този сектор беше проучена една единствена землянка, което не е странно, тъй като тук орницата е по-плитка и обработката на почвата с машини е унищожила в много голяма степен археологическите структури. Откритите материали (керамика, метални и костени находки) се датират в първата половина на X в.

Обр. 3. Сграда 2

Fig. 3. Building 2

Сектор Централен. В централната част на обект № 4 са проучени деструкции от зидове (сгради № 2 и 3), изградени със средно големи дялани и ломени камъни, сред които се откриваха материали от първата половина на X в. За съжаление, поради тънкия хумусен пласт, който е подложен на интензивна обработка, на терена не се очертаха разпределителните зидове на сградите. При документирането на обекта в цялост се оказа, че сгради № 2 и 3 са част от една голяма сграда или по-скоро каменна ограда, която обхваща площ от над 2 дка (обр. 1). Дори съоръжението да е служило като ограда, то е стабилно изградено със средно големи и големи камъни, някои от които са дялани, има широки основи, вкопани до скалата (кватернерни алувиални глини). Най-вероятно тя е част от голям комплекс, заедно със сграда № 1 в сектор запад.

Сектор Запад. При теренните издирвания тази част от обекта е била основната причина да се препоръчат спасителни проучвания на това място. След отнемане на 0,20 м слой от машините на строителите на терена се появиха големи каменни блокове и множество фрагменти от строителна и битова керамика. Преди стартирането на разкопките беше проведено геофизично изследване от д-р Никола Тонков. В резултат на измерванията в сектор запад се очерта масивна аномалия, която интерпретирахме като каменна триделна постройка. След окончателните проучвания на този терен беше документирана многоделна масивна сграда (№ 1 – обр. 4). Сградата е с размери 35 × 30 м и вероятно е имала представителен характер. Частично възстановеният план на сградата е петделен. Постройката явно е била по-голяма, тъй като зидовете ѝ продължаваха и в северна и в южна посока, извън границите на сервитута. В едно от помещенията се разкри под от големи обработени каменни плочи. Под основите на каменните зидове проучихме три полуземлянки. Още четири такива бяха разкрити на едно ниво със зидовете, което означава, че в тази част на обекта има два строителни етапа – един по-ранен, от началото на X в., когато теренът е зает само от обикновени жилища и втори, който следва непосредствено първия и приключва към средата на века. При него е интересно да се отбележи, че вкопаните постройки са съществували съвместно с масивната каменна сграда.

Обект № 4 представлява обособена част от ранносредновековно селище, съществувала през първата половина X в. Сред откритата битова керамика и останалите археологически материали няма по-ранни или по-късни от този период. Това не е изненадващо, като се има предвид, че именно по това време във Външния град на Плиска се появяват множеството архитектурни комплекси, наречени болярски имения. Те притежават сходни архитектурни елементи, най-важните от които са представителна сграда и сгради със стопански и жилищен характер, обособени чрез собствена ограда – каменна или дървена. Някои от по-богатите комплекси са включвали и църковна постройка. Не е изключено и тук да е имало църква, за което свидетелстват късове от цветни мазилки и парчета от мраморни детайли.

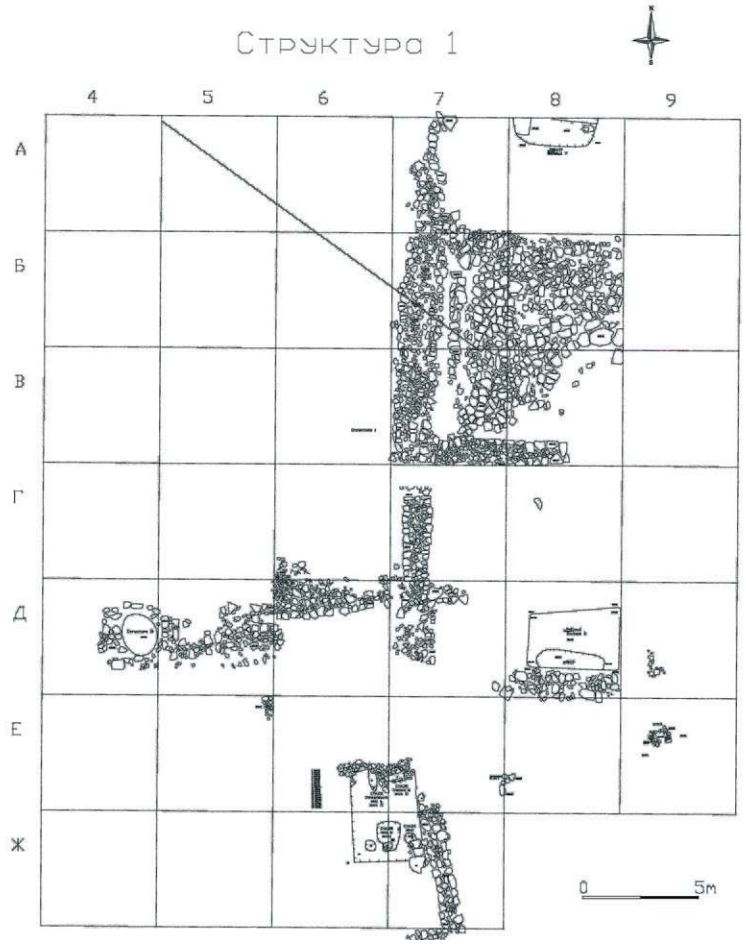
Обитаването на мястото се обяснява преди всичко с неговите природо-географски дадености – селището е ситуирано на склон с югоизточно изложение, сред плодородни почви, оградено от три страни с плата. През полето преминават две реки. Западният склон на платото Стан е с добри вертикални разкрития на варовици, които са много подходящи за обработка. Тук се намира и едно от големите кремъчни находища в СИ България, което обяснява и многобройните кремъчни оръжия, откривани при проучванията. Алувиалните наноси са предимно от песъклива глина, която е подходяща за производството на керамика.

При разкопките са открити многобройни археологически материали – керамика, монети, накити, инструменти, прешлени за вретено, множество шила и игли, хромели и метални оръжия.

Документирани са множество структури: каменни многоделни сгради, полувкопани сгради с каменни облицовки, каменни печки, глинобитни пещи и обикновени огнища, конструктивни ями и ями за съхранение, траншеи за дървени и каменни огради, човешки и животински останки.

За съжаление обектът е компрометиран от интензивната обработка на тънкия хумусен слой. Голяма част от археологическите съоръжения беше силно разрушена. Най-запазените структури бяха напълно проучени и документирани.

Всички постройки, проучени при спасителните разкопки, са част от един голям архитектурен комплекс, който се състои от представителна масивна сграда, на изток от която е издигната каменна ограда, обособяваща пространство, наситено с вкопани сгради с жилищен и стопански характер (обр. 5). Комплексът е разположен в най-високата част от площта, която селището заема, като така доминира над околния терен. Това е и най-защитената природно зона, намираща се в основата на западния склон на платото Стан. Вероятно селището заема много по-голяма площ от проучената по трасето на газопровода, за което свидетелстват купчините с обработени камъни, събирани от нивите при обработката на земята. Сред камъните не

Обр. 4. Сграда 1

Fig. 4. Building 1

Обр. 5. Обект 4

Fig. 5. Site 4

са рядкост и частите от архитектурни детайли – корнизи, колони и капители. Много от тях са сполии, които средновековните строители са взимали от намиращата се в съседство римска вила.

В резултат на мащабните проучвания през този сезон, беше открит един нов, неизвестен досега селищен център, разположен в близост до първата българска столица Плиска.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 4 IN THE LAND OF BELOGRADETS VILLAGE, VETRINO MUNICIPALITY, VARNA DISTRICT

Andrey Aladzhov, Elena Vasileva

Summary

Site No. 4 on the track of the Bulgartransgaz gas transfer structure, parallel to the northern pipeline to the Bulgarian-Serbian border, is part of a large settlement, built and inhabited during the early medieval period from the 8th to the 10th c. (figs 1, 5) Three representative buildings from the settlement fall into the area studied by us. They date back to the first half of the 10th c. Two construction horizons have been registered and studied in the settlement. The earlier one, from the first third of the 10th c., is characterized by dwellings half-dug into the ground. Long trenches have been dug during this earlier period – foundations of wooden fences, which surrounded separate parts of the settlement.

The second construction horizon is characterized by stone buildings (figs 3, 4) with thick walls and tiled roofs. Fragments of water pipes show that the houses were supplied with water. The high rank of the inhabitants of these massive buildings is unequivocally confirmed by the valuable small finds. Among them stand out several luxury earrings, one of which gilded, decorated with granulation. We also found belt buckles, belt applications, rings, coins and arrowheads. The dwellings differ from the mass-built dugouts at that time with their larger dimensions, their stone wall cladding and the presence of well-formed entrances with steps and wooden doors. Of particular interest was a dug-in building (Dwelling 2) (fig. 2) with walls completely lined with several rows of stones, with stone steps in front of which metal hinges – parts of a wooden door – were found. Here we studied a large baking tray, three quern stones for grinding grain and a hearth, which allowed us to interpret the building as one of the kitchens in which food was prepared for the high-ranked inhabitants of this village.

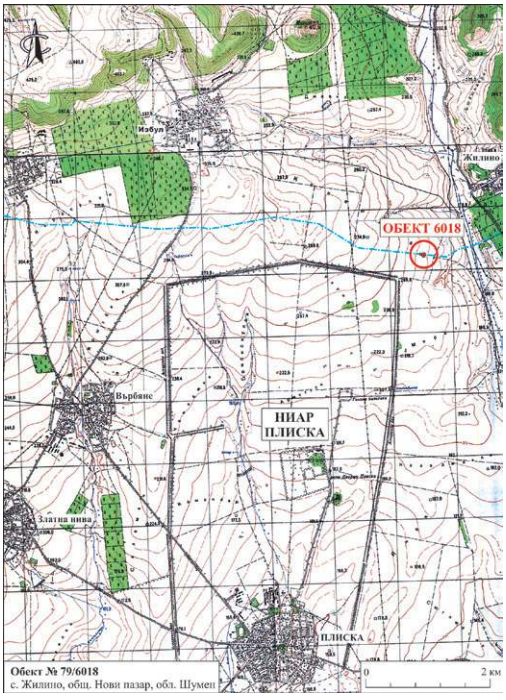
Andrey Aladzhov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, alajov@gmail.com
Elena Vasileva, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, helengnom@gmail.com

№ 42. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ОТ РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ КРАЙ С. ЖИЛИНО, ОБЩ. НОВИ ПАЗАР

Александър Харизанов

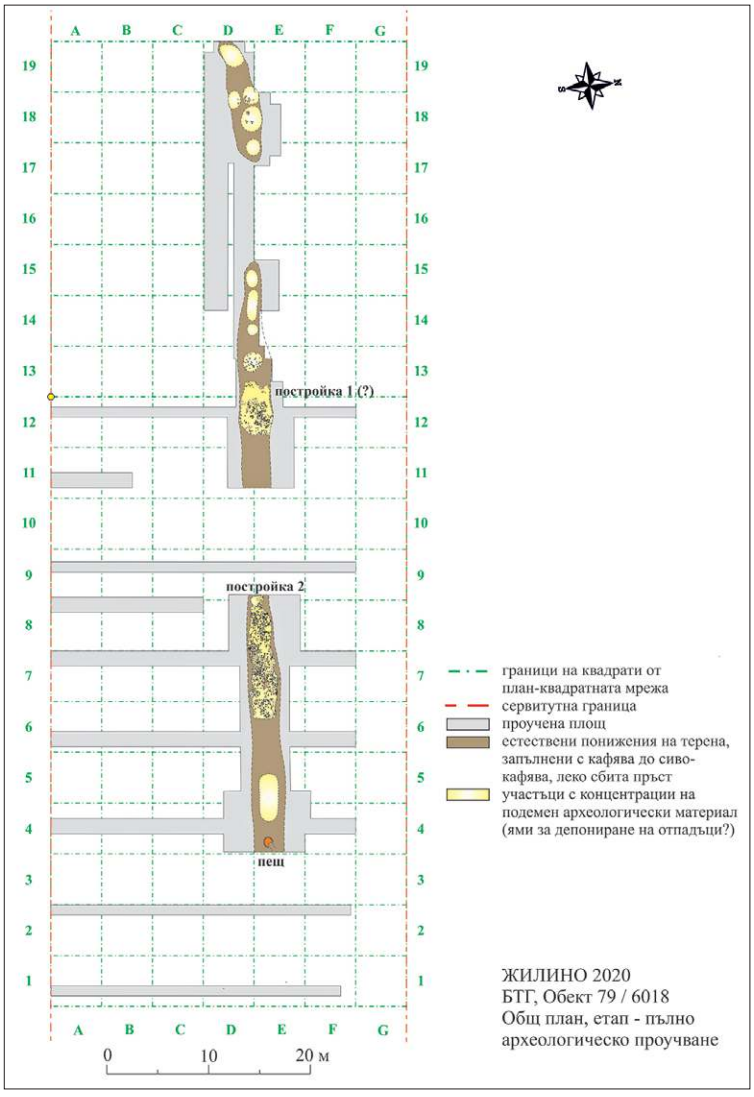
Спасителното археологическо проучване на обект 79/6018 в землището на с. Жилино, общ. Нови пазар, обл. Шумен, бе проведено като част от проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап Б. Разкопките бяха осъществени на два етапа (предварително и пълно проучване) в периода 22.04. – 28.05.2020[1].

[1] Археологическият екип бе в състав: д-р Александър Харизанов – ръководител, Радослав Александров – зам-ръководител по време на предварителното проучване, Камен Клисуранов – зам.-ръководител на пълното проучване, Кристина Косева – археолог. Геодезично позициониране на проучените структури и картен материал бяха изготвени от инж. Димитър Огнянов и инж. Атанас Каменаров. Палеоботанично изследване на органични останки бе извършено от Ханна Христова, анализ на животински кости – от Теодор Тодоров, консервация на находки – от Мария Тасева. На всички тях изказвам благодарност.

Обр. 1. Карта (М 1:25 000) със зоната на Плиска и местоположението на обекта (автор А. Каменаров)

Fig. 1. Map (1:25 000 scale) of the Pliska area and the location of the site (author A. Kamenarov)

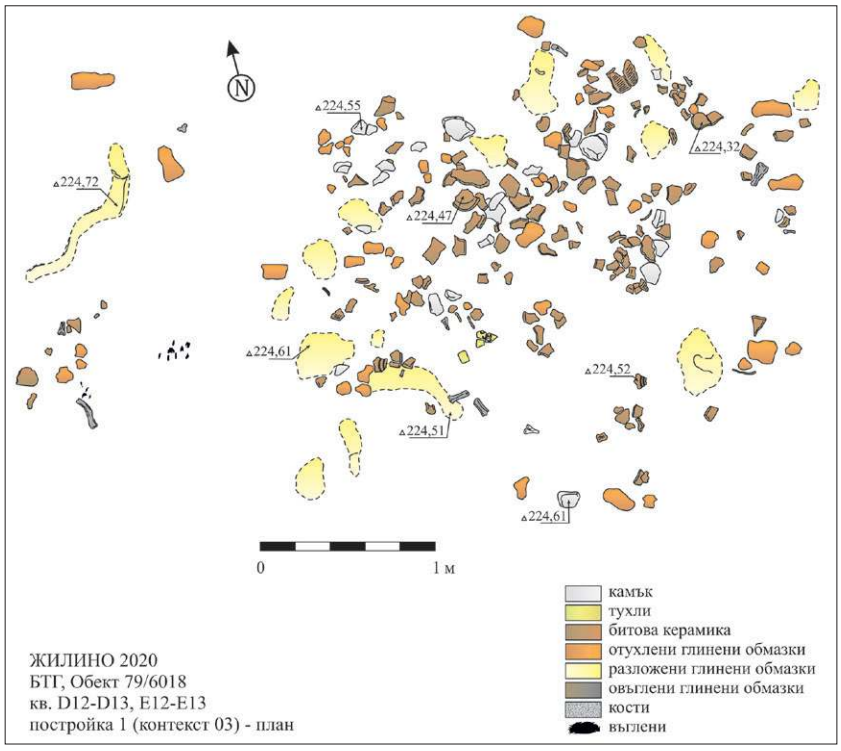

Обр. 2. Общ план на обекта (автори А. Каменаров, Д. Огнянов, А. Харизанов)

Fig. 2. General plan of the site (authors A. Kamenarov, D. Ognyanov, A. Harizanov)

Обектът е разположен в м. Канардж (Катнарджа), на около 2 км югозападно от с. Жилино, в обработваеми площи от Плисковското поле (обр. 1). Зададената за предварително проучване площ бе с приблизителна дължина 56 м и ширина на сервитута 35 м (от км 99+556,15 до км 99+612,12). По време на пълното проучване (от км 99+571 до км 99+647) бе обхванатa площ от допълнителни 35 м дължина в западна посока, където също бе установено наличие на археологически останки. Целият терен е с ясно изразена денивелация от запад на изток (надморска височина на повърхността от 227 до 221 м). Проектираната план-квадратна мрежа следваше трасето на сервитута, което в този участък бе с приблизителна ориентация И – З.

Стратиграфските напластявания на обекта се състояха от горен хумусен слой (орница, с дебелина между 0,25 и 0,40 м) и долен пласт от жълтеникава, сбита и глинеста пръст, в която не беше открит подемен археологически материал. Установените останки от обитаване на терена преди съвремието включваха две постройки с лека конструкция, една битова пещ и три зони с по няколко концентрации на животински кости, фрагменти битова керамика, парчета отухлена глинена обмазка и въглени. Всички описани структури бяха открити на границата между двата стратиграфски пласта, ситуирани в естествени понижения на терена (оврази), запълнени с леко сбита, кафява до сиво-кафява пръст. Въпросните оврази имаха приблизителна ориентация З – И и попадаха в северната половина на сервитута, близо до централната му ос (обр. 2).

Обр. 3. План на постройка 1 (автор К. Косева)

Fig. 3. Layout of building building 1 (author K. Koseva)

Първата предполагаема постройка (контекст 03) бе разкрита в квадрати D12, D13, E12 и E13 (обр. 2 и 3). Концентрацията на подемен материал бе локализирана на площ от около 15 кв. м (приблизителни размери: 5 м И – З × 2,5 – 3,5 м С – Ю). Открито бе значително количество отухлени и разложени глинени обмазки (или кирпичи?), фрагменти битова керамика, също камъни, единични фрагменти от късноримски тухли (една с частично запазен печат), животински кости и въглени. В северозападния край на петното бе разкрит вълнообразен в план остатък от стена (от разложени кирпичи или отухлена глина), който вероятно маркира края на структурата в този участък. Не бяха открити следи от опалване на място.

Втората постройка (контекст 04) бе установена на 15 метра източно от първата, в кв. D6-D9, E6-E9 (обр. 2). Концентрацията на подемен археологически материал обхващаше площ около 25 кв. м (приблизителни размери: 12 м И – З × 1,50 – 2,50 м С – Ю) и включваше отухлени, разложени и овъглени късове от глинена обмазка (много от които със следи от пръти или клонки), камъни, единични фрагменти от тухли и керемиди, въглени и парчета овъглена дървесина, и най-вече голямо количество фрагментирана битова керамика (обр. 4). Освен овъгленатa дървесина, свидетелство за намиралата се в този участък лека дървена конструкция бяха откритите железни крепежни елементи с раздвоени тела, вероятно използвани за фиксиране на тънки дъски или летви.

И при двете предполагаеми постройки не бяха открити следи от носещи стените дървени колове или греди и разположени във вътрешността им термични съоръжения. Една пещ (контекст 09), най-вероятно използвана за битови нужди, бе открита на около 12 м източно от постройка 2, в кв. E4 (обр. 2). Тя бе с овална в план камера (диаметър 0,80 – 0,90 м) и отвор на СИ, следващ естествената денивелация на терена. Оформена бе от отухлена глинеста пръст, с тънък пласт глинена обмазка по вътрешното лице на стените и дъното. Последното бе овъглено и покрито с едва забележим слой от пепел, основно в участъка към отвора. Вътрешността на камерата бе запълнена с пръст и парчета отухлена глина от купола на съоръжението. От пръстта непосредствено над дъното произхождат единични зърна от мека пшеница.

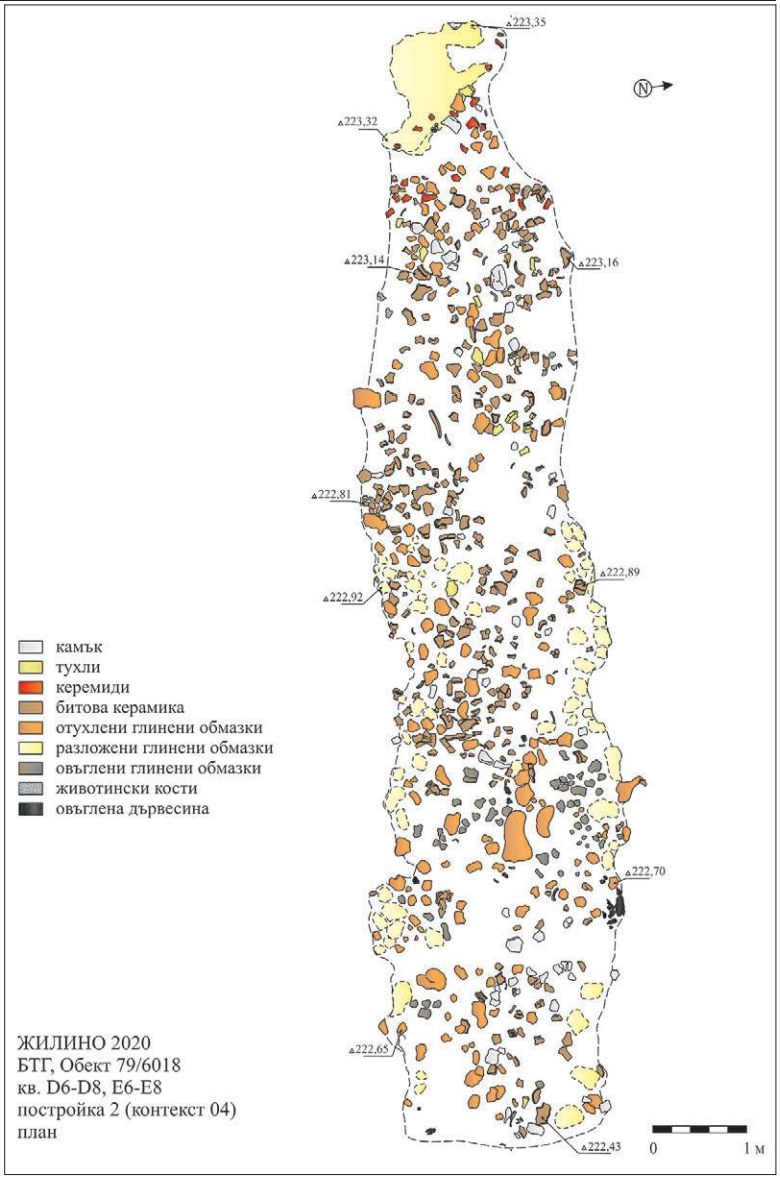
В участъка между постройка 2 и битовата пещ, под орницата, бе установен тънък пласт от тъмна пръст с въглени и неголямо количество фрагменти битова керамика, късове отухлена глинена обмазка и единични камъни (контексти 05 и 06). Под него бе разкрито ниво от тъмна, по-рохка пръст, примесена с много голямо количество животински кости, по-малко въглени, единични фрагменти битова керамика и парчета отухлена глинена обмазка (контекст 10). Въпросният подемен материал бе локализиран на площ с размери около 4,50 м И – З и 1,70 – 180 м С – Ю (обр. 2 и 5).

Концентрации отново предимно на животински кости, по-малко фрагменти битова керамика, единични късове отухлена глинена обмазка, камъни и въглени бяха регистрирани и на запад от предполагаемата постройка 1 (обр. 2). Почти непосредствено до нея (в кв. D13 – E13) бе установена негативна структура с неправилен овален план и диаметър 1,80 – 2 м (контекст 07). На запад, в кв. D14, D15, E14 и E15, бяха проучени още три подобни структури (контексти 07a-07c) с неясни очертания, разграничаващи се от околния терен (попадащ в едно от описаните му естествени понижения) основно по наличието на подемен археологически материал.

В най-западната част на проучената площ, в кв. D17, D18, D19, E17 и E18 бе установен последният клъстър от концентрации на археологически останки (контексти 08a-08e), разположен в пласт от кафява до сиво-кафява пръст (контекст 08), попадащ в друго естествено хлътване на терена (обр. 2). Тук отново преобладаваха животинските кости, най-голямо количество от които бе открито в контекст 08e.

Сред откритата битова керамика преобладават гърнетата с груба фактура и едри примеси, изработени на бавно грънчарско колело. Основната украса е от врязани вълнообразни и прави линии (Дончева-Петкова 1977, 51 – 53; 58; Ангелова, Дончева-Петкова 1992, 14 – 21). По-малко са фрагментите от съдове с по-фина фактура, изработени на бавно и бързо колело (Grigorov, Dimitrov 2013, 122 – 124). Цветът на глината при тях варира от бежов до керамиденочервен. Украса се установява сравнително рядко, където е налична във вид на излъскване, с ивичести и мрежести орнаменти[1].

Резултатите от палеоботаничното изследване показват наличие основно на дървесина (от дъб, бук, орех, ясен и лоза), малко количество мека пшеница и просо (доклад на Х. Христова). Според анализа на костните останки, на територията на обекта категорично доминират такива от локално отглеждани домашни животни (свиня, говедо, овца/коза), вероятно използвани и за добиване на вторични продукти (мляко, вълна и др.). Единични са костите от диви животни като елен и заек (доклад на Т. Тодоров).

Обр. 4. План на постройка 2 (автор К. Косева)

Fig. 4. Layout of building 2 (author K. Koseva)

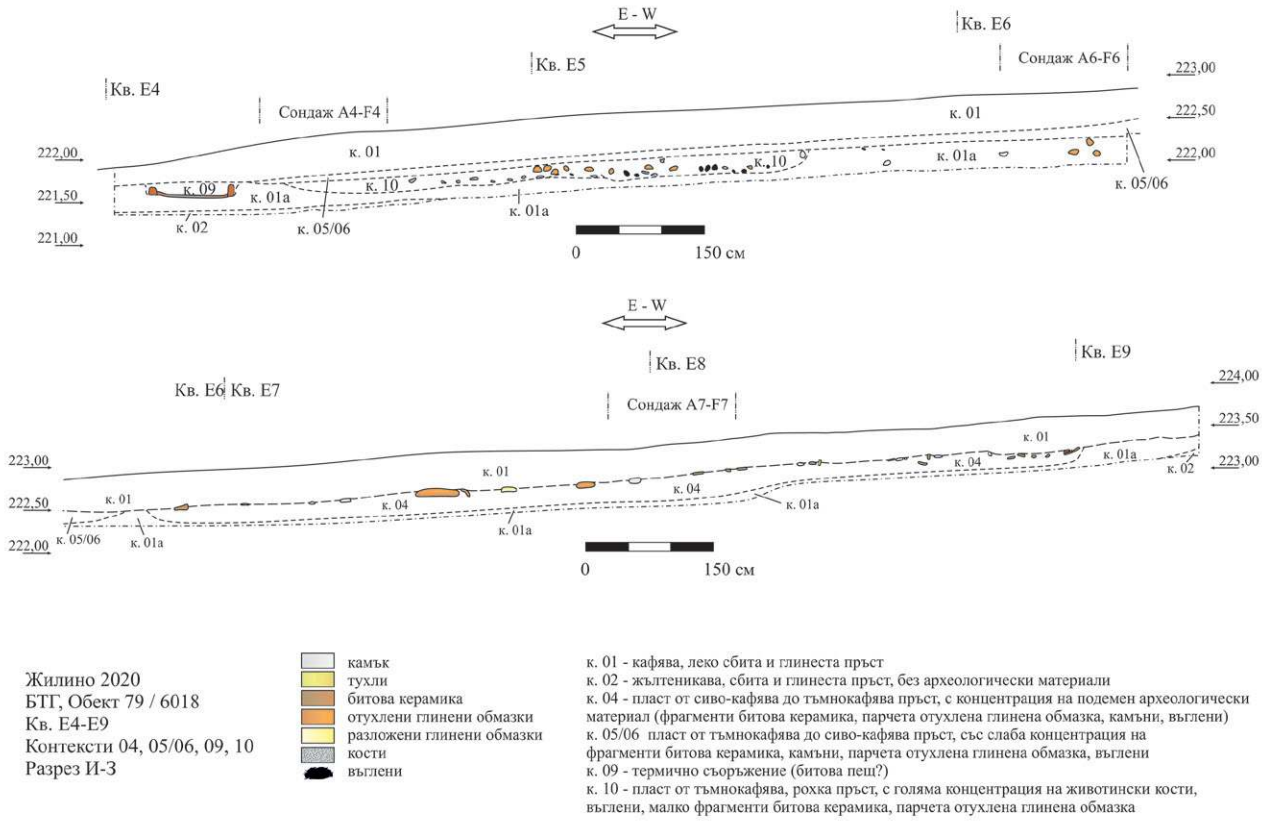
Проведеното теренно проучване, заедно с резултатите от началната обработка на подемния археологически материал и направените интердисциплинарни изследвания, позволяват да определим обекта като част от открито селище с преобладаващ поминък скотовъдство. Двете постройки най-вероятно са имали глинено-плетна или друг вид лека конструкция и покриви от нетраен материал. Малката ширина на постройка 2, липсата на отоплително съоръжение и голямото количество паднала на място керамика във вътрешността ѝ указват, че конструкцията най-вероятно е използвана за склад. Откритата овъглена дървесина на изток от същата постройка предполага част от нея да е рухнала надолу по склона. Друга възможност е наличие на заградено с дървена ограда пространство. Останалите концентрации на подемен материал (контексти 07-07c, 08a-08e и 10) са вероятно останки от депа (ями?) за изхвърляне на отпадъци, а единствената проучена пещ е използвана за битови нужди.

Липсата на диагностични находки оставя като датиращ материал единствено откритата при проучването керамика. С оглед началния етап на нейната обработка[2] засега обитаването на обекта може да се постави в широките хронологични граници от края на VIII до началото на IX – X в.

---

[1] Предварителната статистическа обработка на керамиката и откритите ѝ аналогии са дело на К. Клисуранов.

[2] Цялостната обработка и публикуване на керамиката от обекта предстои; благодаря на доц. д-р В. Григоров, гл. ас. д-р Я. Димитров и гл. ас. д-р Е. Тодорова, които предложиха мнения за вида и датировката на части от обработения до момента керамичен материал.

Обр. 5. Разрез И – З на източната зона на обекта (автори К. Косева, А. Харизанов)

Fig. 5. E – W cross-section of the eastern part of the site (authors K. Koseva, A. Harizanov)

Литература

Ангелова, Дончева-Петкова 1992: С. Ангелова, Л. Дончева-Петкова. Разпространение на т. нар. „пастирска керамика“ в България. – Археология, XXIV, 1, 14 – 21.

Дончева-Петкова 1977: Л. Дончева-Петкова**.** Българската битова керамика през Ранното средновековие. София, 1977.

Grigorov, Dimitrov 2013: V. Grigorov, J. Dimitrov. New data about pottery production in the 9 – 10 centuries in Pliska. – Bulgarian e-Journal of Archaeology, 3 (2013), 122 – 135.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF AN EARLY MEDIEVAL SITE NEAR THE VILLAGE OF ZHILINO, NOVI PAZAR MUNICIPALITY

Alexander Harizanov

Summary

The archaeological research of site No. 79/6018 was necessitated by the expansion of the gas-supplying network of “Bulgartransgaz”. The site was located ca. 2 km SW of the village of Zhilino, near the NE corner of the Outer town of medieval Pliska (fig. 1).

Remains of two buildings or sheds, one oven and several dump deposits were uncovered, with an overall W–E orientation as was the slope of the terrain (fig. 2).

The two buildings probably had earth and timber construction and straw rooftops. A great number of pottery sherds was found within the ruins (mostly in Building no. 2), along with smaller quantities of stones, brick and tile fragments, animal bones and charcoal (figs 3 and 4).

No ovens were found inside these shelters. The only such facility was discovered E of Building No. 2 (figs 2 and 5). It had an oval chamber with an opening to the NE, following the natural slope. The structure has been dug into the

clayish soil and lined with thin clay plaster. It was most likely used for food preparation, as proven by the lightly fired walls and the seeds of bread wheat found above the floor.

The dump deposits were unearthed in the western, central and eastern part of the site (figs 2 and 5) and comprised mostly animal bones, with smaller quantities of charcoal, pottery sherds and pieces of fired clay plaster. An analysis of part of the bones produced evidence for the predominance of animal husbandry among the activities of the inhabitants.

The discovered pottery consisted primarily of hand-wheeled coarse wares, decorated with incised lines, along with smaller quantities of mostly undecorated vessels of finer fabric, made both on a hand- and kick-wheel. The preliminary dating of this rural settlement could be set within the timespan from the end of the 8th / beginning of the 9th to the 10th c.

Alexander Harizanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, a_harizanov@abv.bg

№ 43. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 85-2 ПРИ С. ГРАДИЩЕ

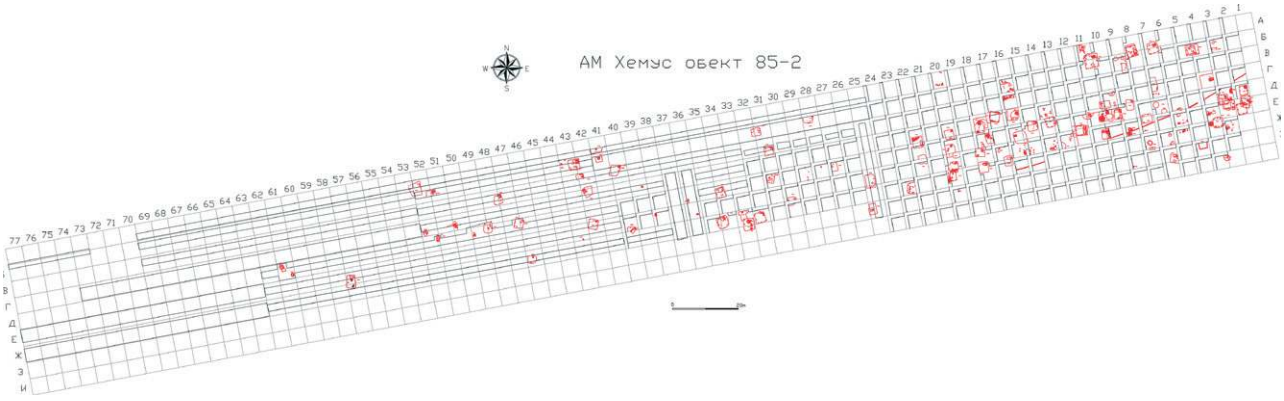
Станислав Иванов, Боян Тотев

Обект № 85-2 по трасето на АМ „Хемус“ попада в землището на с. Градище, общ. Шумен и е между км 322+060 и км 322+440 по трасето на магистралата. Спасителното археологическо проучване се извърши във връзка с изграждането на отсечка от трасето. Теренната работа е извършена от екип: Станислав Иванов (НАИМ) – ръководител и Боян Тотев (РИМ – Добрич) – зам.-ръководител.

Обектът се намира в м. Гяуролсън и непосредствено при извора на започващата тук р. Пакоша. Секторът предвиден за проучване се намира на десния бряг на реката. На срещуположния ляв бряг се намира селищна могила от периода на късния халколит. В днешно време реката не е с голям воден отток, но има податки, че в миналото количеството е било по-голямо.

В резултат на извършените проучвания в сервитута попадат структури от два основни периода – късен халколит и Първо българско царство. По-голямата част от разкритите над 115 структури са от периода на Ранното средновековие (обр. 1).

Структурите, принадлежащи на къснохалколитната епоха се откриват основно в източната част на обекта, която се намира и в непосредствена близост със селищната могила. От нея са регистрирани шест гроба и ями. При пет от гробовете не бяха запазени целите индивиди, а отделни техни части. Само в гроб № 3 (обр. 2) погребаният е изцяло запазен. Скелетът е в положение хокер, поставен на лявата си страна, с глава на изток. Индивидът е от мъжки пол на възраст 35 – 45 г. При долните крайници в западния край на гробната яма са поставени два съда (купи), които играят ролята на гро-

Обр. 1. План на разкритите структури

Fig. 1. Plan of the discovered structures

Обр. 2. Гроб № 3

Fig. 2. Grave No. 3

бен дар. Южно от костите се откриха и две костени мъниста.

Ямите, на нивото на засичане, са с кръгъл или близък до кръг план. Стените им са отвесни, а дъната равни. В част от тях се откриват цели или фрагментирани керамични съдове, а в други само обмазки. На няколко места се регистрираха струпвания от мазилки произхождащи от стени. Те приличат повече на изхвърлени „строителни" отпадъци при разчистване на рухнало жилище, отколкото на рушевини открити *in situ*.

С живота през тази епоха се свързват и находки от кремък и камък – кремъчни стъргалки и фрагменти от каменни брадви, които за съжаление произхождат от пластовете, а не от структури.

От втория период – Първо българско царство, са преобладаващата част от структурите – над 90. Те са представени само от жилища и помещения с битово предназначение.

Всички жилища спадат към типа на полувкопаните землянки. Те са с четвъртит план и са ориентирани почти правилно по посоките на света, с леко отклонение на югоизток. Размерите им са и сравнително малки – площ от около 10 – 12 кв. м, но има и малко по-големи. Дълбочината на вкопаването им е различна. Подът на част от тях е на дълбочина от около 0,80 – 0,90 м от съвременния терен, докато на други се достига на дълбочина от около 1,60 м. Отоплителните им съоръжения са най-често четириъгълни печки из-

Обр. 3. Структура № 2

Fig. 3. Structure No. 2

градени от средни по големина камъни. Разположени са в североизточния или югоизточния ъгъл на жилището. Част от печките са вкопани по-дълбоко от нивото на пода. Покрай стените на жилищата се откриват гнезда от дървени греди, които са поддържали покривната конструкция на жилищата. Те най-често са разположени в ъглите и в средата на стените. В насипа на голям брой жилища е регистриран по-наситен или по-рехав примес от жълта глина, наблюдаван най-често покрай стените. Неговото наличие е косвен индикатор за наличието на облицовка от дърво по стените. Според първоначалните предположения той произхожда от запълването на пространството между стените на землянките и дървената облицовка във вътрешността.

В няколко случая се установи последователност в използването на едно и също жилище (обр. 3). То се изразява в наличието на вторични подови нива и изграждането на нови отоплителни съоръжения. В два случая са регистрирани три периода на използване на едно жилище, като в тези случаи вече се наблюдава и разширяване на самото жилище.

Обр. 4. Структура № 43

Fig. 4. Structure No. 43

При малък на брой помещения се откриват глинобитни пещи (обр. 4). Те са изградени в здравите стени на помещенията и по този начин попадат извън границите им. Те могат да бъдат интерпретирани като пещи с битово предназначение. Помещенията пред тях са използвани единствено за тяхното обслужване, за което говорят и малките им размери. Има само един случай на две пещи с общо предпещно помещение.

Към този период може да се отнесе и единственият разкрит гроб в западната половина на обекта. Скелетът е по гръб с глава на запад. Дясната ръка е положена в областта на таза, а лявата изпъната покрай тялото, краката са изпънати. При него липсва гробен инвентар.

Основният материал, произхождащ от жилищата, е битовата керамика и животинските кости. Керамичният материал е преобладаващо от кухненски съдове – гърнета с врязана украса, изработени от песъклива глина на бавно колело. Сравнително малко е количеството на гърнетата от пречистена глина, украсени с излъскани ивици. Малък процент от керамичните форми принадлежи на трапезните съдове. Те са представени основно от жълти кани и стомни, като се срещат както с излъскване, така и с ангоба. Единични са фрагментите и от глазирани съдове. Инцидентно се срещат и фрагменти от амфорна тара. Върху някои стени се откриват и врязани, а по дъната – релефни знаци. Според характеристиките си керамиката позволява да се датира най-общо в IX – X в. След пълното обработване на материала е възможно да се открояят по-прецизни датировки.

От проучванията постъпиха и множество предмети, свързани както с ежедневния бит, така също и инструменти, които могат да бъдат свързани с практикуването на занаяти от населението, обитавало селището. От бита най-многобройни са железни ножчета, костени шила, прешлени за вретено, огнива и др. Сред инструментите могат да бъдат откроени тесли и длета. Откриват се и многобройни находки, свързани с въоръжението – костена псалия, предпазител от сабя, плочки от ризница, разнообразни върхове от стрели. От предметите, свързани с облеклото и украсата по тялото могат да бъдат споменати – колани токи, накрайници и апликации, копчета, медальони, пръстени, обеци и няколко кръстчета.

Разположението на вкопаните жилища показва, че е налице групиране на жилищата в близост едно до друго. То обаче не винаги е ясно изразено, като броят на жилищата в тези групи е различен. Най-голяма гъстота е регистрирана в източната част, а в западна посока концентрацията намалява. Това обстоятелство намира логично обяснение с протичащата в източната част р. Пакоша.

При извършеното спасително археологическо проучване се установи, че на това място се намира селище, съществувало продължително време през IX и X в. То продължава в северна и западна посока, като засега са установени части от неговите северна и западна граници. В тази обособена зона то обхваща площ от около 60 дка, като без съмнение е било много по-голямо. Локализирането му в близост до пълноводна река и наличието на плодородна почва са обстоятелства, които са спомогнали за неговото продължително съществуване през периода на Първото българско царство.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF SITE NO. 85-2 NEAR THE VILLAGE OF GRADISHTE

Stanislav Ivanov, Boyan Totev

Summary

Site No. 85-2 (km 322+060 – km 322+440) on the route of Hemus Highway is located in Gyaurolson locality near the village of Gradishte, Shumen municipality, on the right bank of the Pakosha River, close to its spring. On the left bank there is a settlement mound from the Late Chalcolithic period. The research revealed over 115 structures from two main periods – Late Chalcolithic and the First Bulgarian Kingdom (fig. 1).

The structures belonging to the Late Chalcolithic era are mainly in the eastern part of the site, in close proximity to the settlement mound. Six burials and pits have been registered from this period. In five cases only separate parts of the skeletons were preserved. In grave No. 3 (fig. 2), the skeleton is in a hocker position, placed on its left side, head to the E. Two bowls were placed at the feet, and two bone beads were found S of the bones. The pits are round in plan.

The majority of the structures are from the period of the First Bulgarian State – dwellings and premises for household use. All dwellings are half-dugouts with a rectangular plan, small size and are oriented almost exactly to the cardinal directions. The heating facilities are quadrangular stoves located in the NE or SE corner. Some of the stoves are dug into the floor. Postholes of wooden beams supporting the roof structure are found along the walls. The walls were lined with wood. We have documented cases of a continuous use of some dwellings (figs 3, 4, 5).

A few premises have clay ovens in the solid walls. They are interpreted as household ovens. From this period is also a burial of an individual laid on his back and arm in the pelvic area. The dwellings are most densely grouped in the E part of the site, which is explained by the Pakosha River flowing here. The proximity to a water source and fertile soil have contributed to the settlement's long existence during the 9th – 10th c.

Stanislav Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Branch Shumen, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, stanislavivanovarh@mail.bg
Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, ivanov.bt@abv.bg

---

№ 44. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 7, С. РАЛИЦА, ОБЩ. ТЪРГОВИЩЕ, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ

Филип Петрунов, Мартин Христов

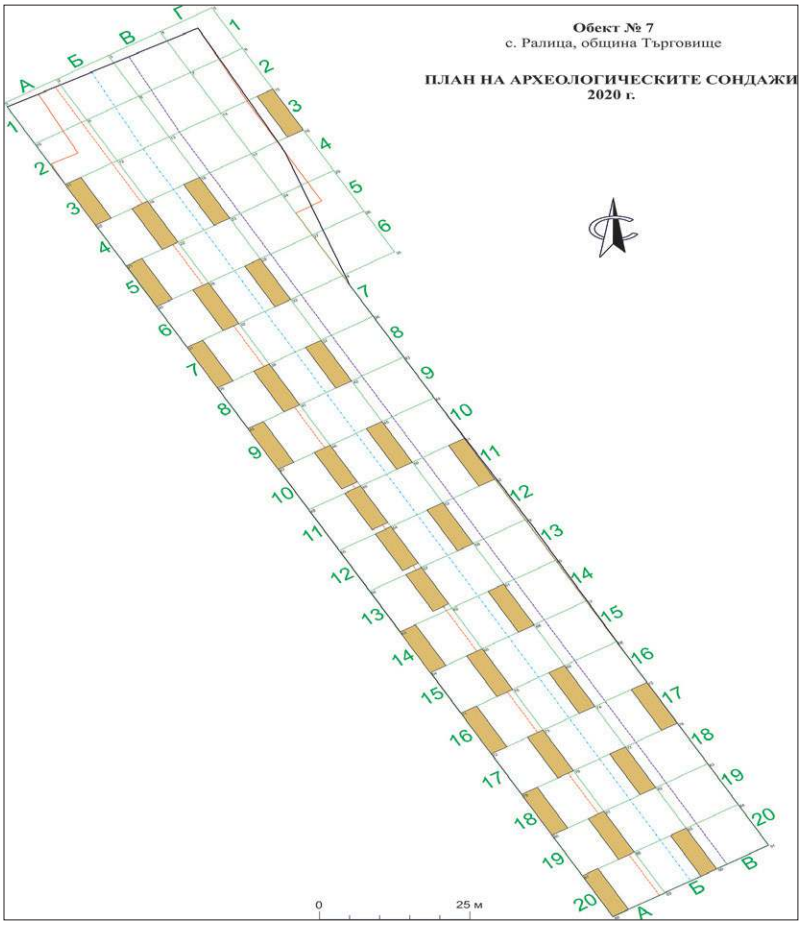
Спасителните археологически проучвания на обект № 7, с. Ралица, общ. Търговище, обл. Търговище, бяха извършени във връзка с изпълнението на проект: „Изграждане на газопроводно отклонение „Търговище“ – DN 250, PN 5,4 MPa“, вариант 1 (западен) през 2020 г.

Обектът се намира в ниската част на земеделски блок по десния бряг на р. Врана. Обработваемата земя се простира на площи, които са организирани през 60-те години на XX в. като част от АПК на селата Давидово, Ралица, Бистра и Голямо Соколово. Географските координати на обекта, маркирани при предварителните обходи са E 26,534053, N 43,306799, а работният номер, с който е отбелязан в проекта на инвеститора е „обект 1007“. Заложеният участък за проучване попада между км 13+300 и 13+500, като общата му площ в сервитута на бъдещия газопровод е приблизително 6 дка. Обектът е изследван с георадар по проучвателна мрежа съставена от 181 профила, при разстояние между профилите 1 м. Общата дължина на профилите възлиза на 5130 м, като е проучен участък с приблизителна площ 5,12

дка. Събраните георадарни данни са обработени и интерпретирани. В рамките на изследвания участък са регистрирани една двойна линейна аномалия, свързана със съвременни комуникации и една аномална зона, свързана с особености в литологията на средата. Получените резултати от георадарните изследвания не дават информация за наличие на археологически структури в изследвания участък.

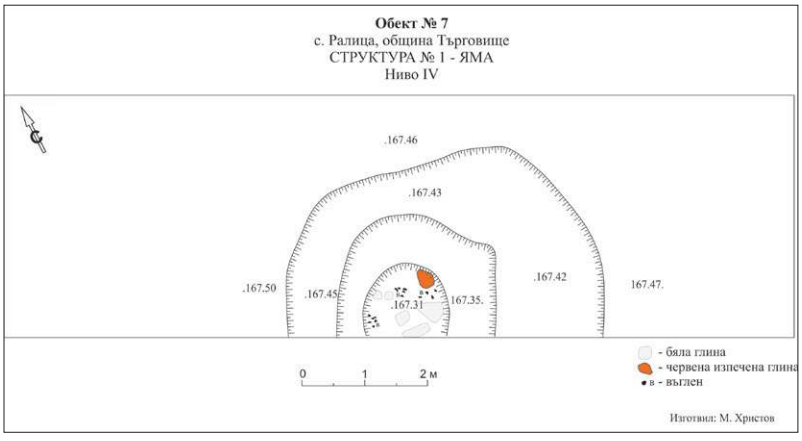
При започване на проучването е установено наличие на действащ газопровод, положен по оста на отложения сервитут в края на XX в. Успоредно с това е наличен и оптичен кабел, положен през януари месец на 2020 г.

Данните, събрани от местното население насочват към османското село Омак кьой, което съвпада със старото местоположение на село Ралица. Селото е било преместено заради чумна епидемия с приблизително 2 км на запад. Това не е изключено, имайки предвид, че събраната керамика, монети и други предмети показват основно хронология от XIX и началото на XX в. Общо са документирани 19 ДКЦ от сребро, бронз, желязо и кремък, събрани от повърхността. Такъв е и един турски грош на султан Абдул Меджид (1839 – 1861), сечен в Константиние в 15-та му година на управление, т. е. след реформата му в 1844 г. (от 14.10.1852 до 01.10.1853 г.). Събрани са и седем пластини от кремък. Част от тях биха могли да се отнасят към поранна епоха, но е възможно и да са от дикани, използвани в селището, разположено на това място до втората половина на XIX в.

Обр. 1. План на сондажите

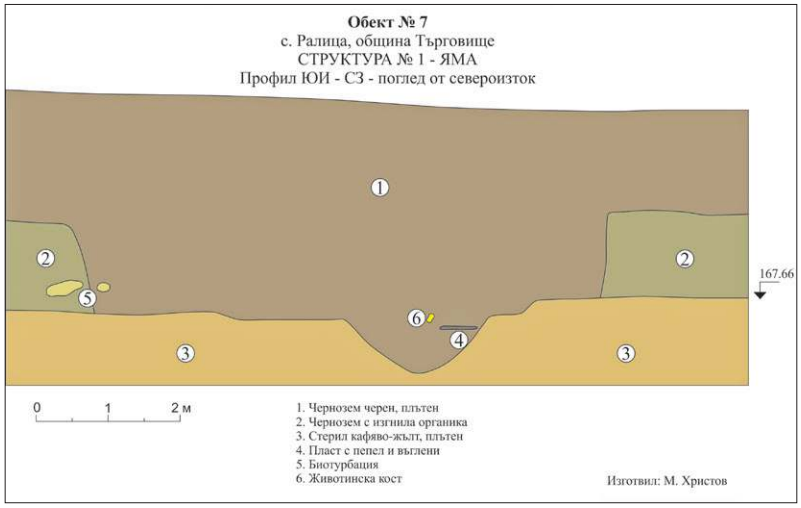
Fig. 1. Plan of the trenches

Обр. 2. План на структура 1 в кв. А3

Fig. 2. Plan of structure 1 in square A3

Направени са 30 сондажа с размери 2 × 10 м и дълбочина до 1,20 м, ръчно и с багер, като на целия терен е документирано само едно дъно от яма. Обозначена като структура № 1, тя попада на границата на сервитута на бъдещото газопроводното отклонение. Ямата бе със запълнител от тъмно-кафява пръст, рохък и примесен с малко и дребни животински кости, малко дребни въглени и отделни разпрашени мазилки с дребни и средни размери. Във вътрешността се откриха плочести камъни със средни и дребни размери, както и единични фрагменти от керамични съдове. Керамичният материал е много малко. Регистрирани са три фрагмента от периода VIII – X в., изработена от песъклива глина, на ръчно колело, с врязана украса от прави и вълнообразни линии (Дончева-Петкова, Нинов, Парушев 1999, 76). Останалата керамика, събрана в структура № 1 и на повърхността, е с датировка най-общо XIX – XX в., като някои от

Обр. 3. Стратиграфски профил в кв. А3

Fig. 3. Stratigraphic profile in square A3

фрагментите са от трапезни съдове с тъмно-зелена или кафява глазура. По-голямата част от керамиката е силно фрагментирана и обезличена и трудно би могло да се установи нейната датировка и форма. От документираните находки по-цялостно запазени са един връх за стрела с три ръба и един бронзов кистен.

Литература

Дончева-Петкова, Нинов, Парушев 1999: Л. Дончева-Петкова, Л. Нинов, Н. Парушев. Одърци. Селище от Първото българско царство, 1. София, 1999.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 7, RALITSA VILLAGE, TARGOVISHTE MUNICIPALITY, TARGOVISHTE DISTRICT

Filip Petrunov, Martin Hristov

Summary

Site № 7 near the village of Ralitsa, Targovishte municipality is located in the lower part of an arable field on the right bank of the Vrana River. The site was surveyed with georadar. Within the surveyed area, a double linear anomaly related to the modern communications and an anomalous area related to features in the lithology of the environment were registered. The results obtained from the georadar survey do not confirm the presence of archaeological structures.

The data collected by the local population connects the field with the Ottoman village of Omakköy, which coincides with the old location of the village of Ralitsa. Thirty trenches measuring 2 ×10 m were excavated to a depth up to 1.20 m. The only documented structure in the whole terrain is a bottom of a pit recorded as Structure 1. Pottery sherds dated back to the 8th – 10th c. and 19th – 20th c. have been registered. A total amount of 19 artefacts made of silver, bronze, iron and flint, mainly collected from the surface, have been documented. Such is a Turkish Groschen of Sultan Abdulmejid I (1839 – 1861), minted in Constantinople in honour of the 15th year of his rule, i. e. after his reform in 1844, and more precisely from 14.10.1852 to 01.10.1853. Additionally, among the documented finds, the best preserved are an arrowhead with three edges and one bronze kisten.

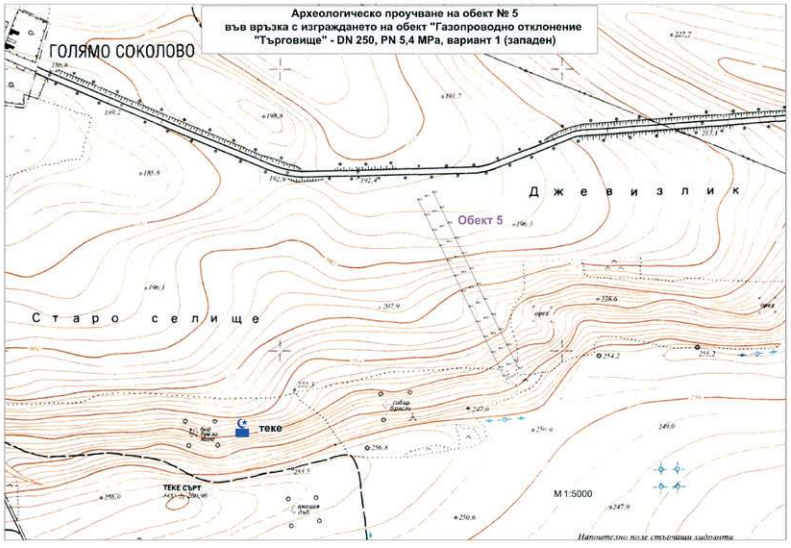
Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg
Martin Hristov, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, martohristov@yahoo.com

№ 45. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 5 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЯМО СОКОЛОВО

Красимир Велков, Росица Христова

Проведеното археологическо проучване е част от изпълнението на мащабния инфраструктурен проект по изграждането „Газопроводно отклонение „Търговище“ – DN 250, PN 5,4 MPa, вариант 1 (западен). В резултат на проведените терени издирвания по газопроводното трасе през месец юни 2019 г. са регистрирани седем археологически обекта, един от които е обект № 5, на 1,3 км източно от с. Голямо Соколово. В царевична нива, с видимост от 0 до 20 %, са открити няколко фрагмента

керамика, които най-общо са определени като средновековни или османски, с координати: E 26,515956 и N 43,331301. Поради силно ограничената видимост границите на обекта са поставени приблизително в зоната между км 9+353 и км 9+700, като от площта на обекта в рамките на сервитутната зона на бъдещия газопровод попадат приблизително 10 дка.

Обр. 1. Местоположение на обект № 5 в землището на с. Голямо Соколово

Fig. 1. Location of the site No. 5 in the land of the village Golyamo Sokolovo

Работата на терен се проведе в рамките на 24 работни дни в периода 03.06. – 02.07.2020 г. от екип в състав д-р Красимир Велков (ИМ – Твърдица), научен ръководител и д-р Росица Христова (ИМ – Карнобат), зам.-ръководител. Обектът попада върху склон със северозападно изложение. В рамките на сервитутното трасе, което е с дължина 350 м в посока север – юг и широчина 15 м изток – запад, от които препоръчани за разкопки са 13 м, бяха заложени 57 сондажа с размери 5 × 1 м и 10 × 1 м (обр. 1). Минималната дълбочина, достигната в някои от сондажите е 0,30 м в участъците с изветряла материкова бяла скала и 1,80 – 2 м в занижените части на терена. Общата отворена площ възлиза на 340 кв. м. В сондажите са регистрирани три пласта. Най-горният представлява орница в сиво-черно и карбонатен чернозем с кафяв цвят, която в границите на обекта е с дълбочина от 0 м до 0,40 м. Под него следва тъмно-кафяв стерилен пласт (0,40 – 0,60 м), а стерилът е изразен като жълтеникава глинеста пръст.

По повърхността на цялата площ бяха намерени разпръснати керамични фрагменти от османския период и късове от строителна керамика (предимно от керемиди). Такива, заедно с кремъчни пластини и животински кости, се намираха и в орницата на дълбочина да 0,40 м. В сондажите не бяха регистрирани археологически структури, поради което се предполага, че материалите са свлечени от високата гориста част и разнесени при оран. От друга страна, на 700 м западно от проучваното трасе се намира м. Старото селище, където има следи от обитаване от римския, ранновизантийския и османския периоди, а малко по на юг в гората и днес съществува теке, което дава основание там да се предполага наличие на римско светилище.

По трасето между репери № 523 – 529 и 526 – 527 се пресече палеорусло, запълнено с черна пръст, което се очерта на терена като дълбоко вкопаване в рамките на сондажи № 12 – 16. Съставът, цветът и структурата на запълнителя индикират, че е образуван при фациална обстановка на застойни води, богати на органични вещества. В черната пръст на места бяха намерени силно обезличени фрагменти от керамика – вероятно римска.

Резултати от проучването:

- изцяло бе проучена площта, предназначена за строителството на изграждането на обект „Газопроводно отклонение „Търговище“ – DN 250, PN 5,4 MPa, вариант 1 (западен);

- по повърхността на обекта и в дълбочина до 0,40 м бяха открити археологически материали със средна и минимална концентрация – фрагменти битова и строителна керамика и животински кости, които не са част от археологически структури;

- при сондажните проучвания не са регистрирани данни за наличието на археологически структури.

Предвид горепосочените обстоятелства, обектът беше освободен за осъществяване на инвестиционното намерение.

Литература

Челебиев 2012: К. Челебиев. История на село Голямо Соколово, Търговище, 2012.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 5 IN THE LAND OF GOLYAMO SOKOLOVO VILLAGE

Krasimir Velkov, Rositsa Hristova

Summary

The rescue excavations near the village of Golyamo Sokolovo were part of the implementation of an infrastructure project for construction of the Targovishte gas pipeline – variant 1 (Western). The area intended for the construction of the gas pipeline diversion has been fully studied by laying a total of 57 trenches measuring 5 × 1 m and 10 × 1 m (fig. 1). During the excavations on the surface and at a depth of up to 0.40 m transported archaeological materials of medium and small concentration were found – pottery sherds, pieces of construction ceramics and animal bones. No archaeological structures were registered in the trenches, and it is assumed that the materials were slipped from the higher forest ground and scattered during ploughing of the land. Probably part of them originated from the locality named "Old Settlement" where traces of habitation from the Roman, early Byzantine and Ottoman periods are identified.

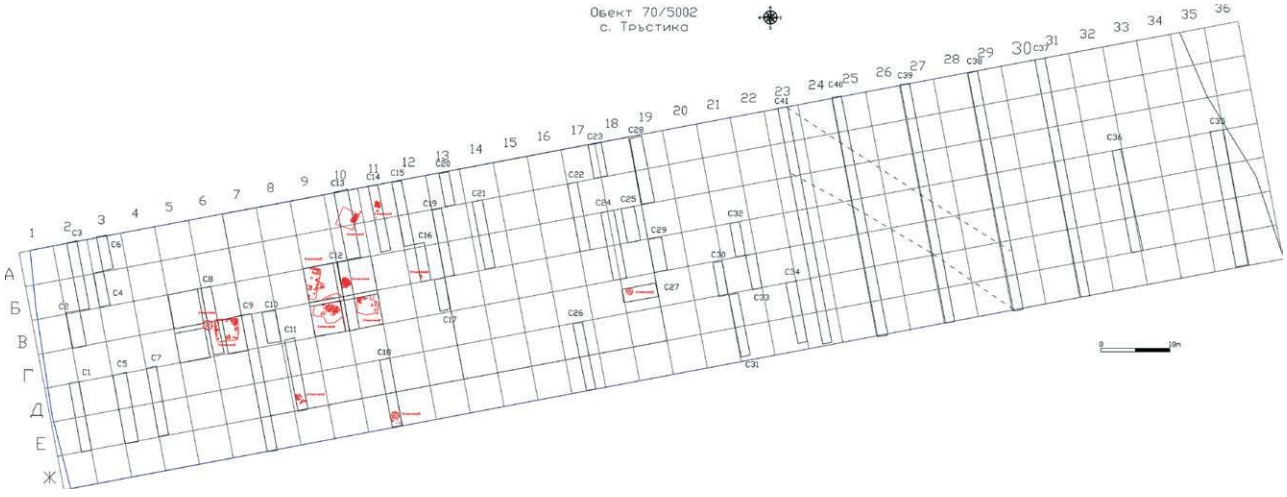
Krasimir Velkov, Museum of History – Tvarditsa, 16 Neofit Rilski, 8890 Tvarditsa, tvard_museum@abv.bg
Rositsa Hristova, Museum of History – Karnobat, 4 Dimitar Polyanov, 8400 Karnobat, karnobat.muzey@mail.bg

№ 46. ОБЕКТ № 70/5002, С. ТРЪСТИКА, ОБЩ. ПОПОВО. ПРЕДВАРИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ

Станислав Иванов, Боян Тотев

Обект № 70/5002 попада в землището на с. Тръстика, общ. Попово, обл. Търговище. Спасителното археологическо проучване се наложи във връзка с проекта по „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз" ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница", етап „Линейна част" – Подетап Б".

Извършеното от инж. д-р Никола Тонков геофизично проучване позволи да бъдат локализирани част от структурите. Данните от геофизиката показаха концентрация на аномалии в западната част на обекта, където бяха съсредоточени основните ни усилия. В източната половина бяха направени проверовъчни изкопи с цел потвърждение наблюденията ни, че в този сектор не се очаква наличие на археологически структури.

Обр. 1. Общ план на проучения терен с регистрираните структури

Fig. 1. General plan of the studied terrain with the registered structures

По този начин при предварителното проучване бяха засечени 12 археологически структури – основно вкопани жилища и битови пещи.

Жилищата са от типа на полувкопаните землянки, които не бяха регистрирани от геофизичните измервания. От тях са проучени две вкопани жилища – структури № 2 и 5 (последното частично), и четири са засечени на ниво очертание.

Предварителните наблюдения показват, че се касае за сравнително малки по площ жилища от около 14 – 16 кв. м. Дълбочината, на която са вкопани е сравнително малка – до около 0,70 – 0,80 м от сегашното ниво на терена и са ориентирани по посоките на света. По правило отоплителното им съоръжение е каменна печка, разположена в североизточната част на жилището, с отвор на югозапад. Те са запазени в долните си части, но това е достатъчно да се определи планът им – правоъгълен. В пода на жилищата, основно покрай стените, се засичат ями от стълбовата конструкция, поддържаща покрива на жилището. Тесните вкопани каналчета покрай две от стените на структура № 2 позволяват да се предположи наличието на облицовка от дърво покрай стените.

Основният материал, откриван в запълващия ги насип е битова керамика и животински кости. Керамичният материал позволява да датираме досега проучваните жилища в периода на първата половина на X в. Откриват се и единични предмети, свързани с ежедневния бит на населението обитавало селището – основно костени шила, но има и огниво.

Обр. 2. Снимка с дрон на западната част на обекта

Fig. 2. Drone photo of the western part of the site

Обр. 3. Структури № 1 и 2

Fig. 3. Structures No. 1 and No. 2

Вторият тип съоръжения, разкрити на обекта, са глинобитни пещи (пет броя), вероятно с битово предназначение, от които са проучени две. Те са сравнително плитко вкопани в терена – на около 0,30 – 0,50 м от сегашното ниво, непосредствено под орния пласт, което способства да ги откриваме в много разрушено състояние. Засега не е абсолютно изяснен начинът на направата им, но са възможни два варианта. Първият е да са били със сравнително ниска горивна камера, като за неин таван е използван неизкопан терен. Втората възможност е във височина за тяхното изграждане да са използвани камъни, каквито се откриха при структура № 4. Формата им е близка до кръг с диаметър 1,20 – 1,30 м, а отворът им е от юг. Пред него вероятно е имало ограничено, плитко вкопаване, служещо за по-лесното им обслужване. Възможно е пещите с предпещните пространства да са разположени под леки навеси, но няма регистрирани данни за последните предположения.

Засега при разчистването на горивните камери не е открит датиращ материал, но най-вероятно те са свързани с жилищата, за което говори и обстоятелството, че са разположени в непосредствена близост до тях.

Обр. 4. Структура № 5

Fig. 4. Structure No. 5

Разположението на засечените жилища позволява да се направи предположение за обособяването им в малки групи от две-три жилища и пещ.

В южната периферия на сервитута бе разкрита малка концентрация на ломени камъни и отделни фрагментирани тухли, които останаха с неизяснен характер.

При проучването бе открита керамика, принадлежаща към желязната епоха. Тя се ситуира в горните стратиграфски нива, открива се почти по целия терен и не може да бъде свързана с проучените структури. Вероятно е привнесена от близката околност в резултат на природни явления и човешка дейност.

Резултатите от проведеното проучване разкриха част селище, което се развива в северна и южна посока. Въз основа на придобитите данни и материалите, произхождащи от структурите, то може да се датира в X в.

SITE NO. 70/5002, TRASTIKA VILLAGE, POPOVO MUNICIPALITY. PRELIMINARY STUDY

Stanislav Ivanov, Boyan Totev

Summary

The performed geophysical survey allowed us to locate some of the structures which were concentrated in the western part of the site. Thus, during the preliminary study, 12 archaeological structures were detected – mainly dug-in dwellings and household ovens (figs 1, 2).

The dwellings are of the half-dugout type, relatively small in size, dug at about 0.70 – 0.80 m deep from the current level of the terrain. They are quadrangular in plan, oriented to the cardinal directions. Their heating facility is a rectangular stone stove located in the NE part of the dwelling, with an entrance to the SW. In the floor of the dwellings, mainly along the walls, postholes from the pillar construction supporting the roof were detected. The narrow, dug channels along two of the walls of Structure 2 suggest that there were wooden claddings along those walls. The main materials originating from the structures are pottery and animal bones, but there are also finds related to the daily life of the population – bone awls, firesteel, etc. (figs 3, 4).

The second type of features discovered at the site are clay ovens for domestic use. They are dug relatively shallowly into the terrain – at about 0.30 – 0.50 m from the current level. Their shape is close to a circle with a diameter of 1.20 – 1.30 m, with an entrance from the south.

No dating material was found during the cleaning of the combustion chambers, but most likely the ovens are related to the dwellings since they are located in close proximity to them.

The location of the structures allows us to make an assumption about their grouping into small clusters of two or three dwellings and an oven.

The results of the study revealed part of a larger settlement which is developing in N and S directions. Based on the acquired data and the materials originating from the structures, the settlement can be dated to the 10th c.

Stanislav Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Branch Shumen, 4 General Toshev Str., 9700 Shumen, stanislavivanovarh@mail.bg

Boyan Totev, Regional Museum of History – Dobrich, 18 Dr Konstantin Stoilov Str., 9300 Dobrich, ivanov.bt@abv.bg

№ 47. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. ТРЪСТИКА, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ

Михаил Христов, Марин Маринов

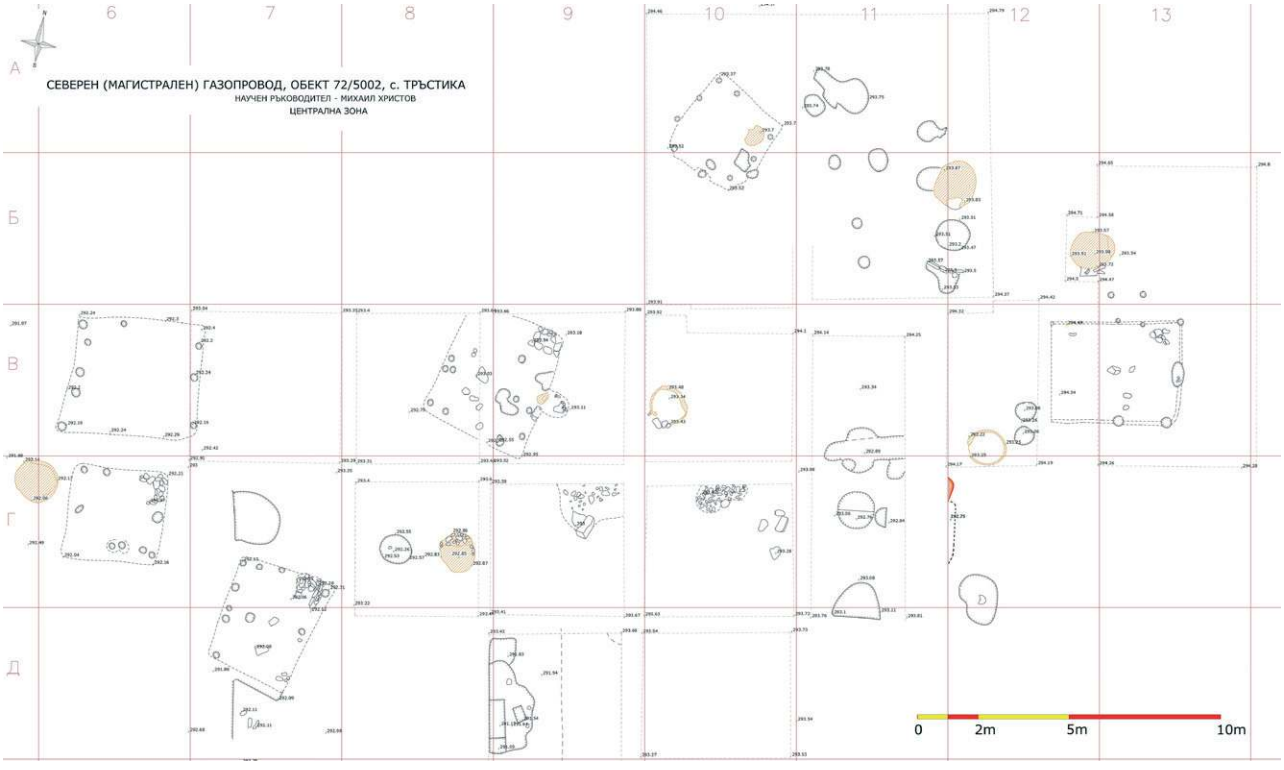
Разкопките са извършени в рамките на 21 дни през месеците юни и юли 2020 г. от екип и студенти от катедра „Археология“ на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и представляват втори етап от спасителното проучване на обект 70/5002, от км 160+985 до 161+090 по проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз“ ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница“, етап „Линейна част“ – Подетап Б.

Теренната работа беше съобразена с данните от предварителното геофизично изследване, което маркира серия от аномалии с голяма плътност в западната и южната части на обекта. Те са разположени гнездово, като така реалната площ с концентрация на структури възлиза на около 600 кв. м.

Разкритата през втория етап на археологическото изследване площ е около 800 кв. м, на средна дълбочина 1 м (на места достига до 2 м). Приоритетно бяха проучени регистрираните при геофизичното изследване аномалии.

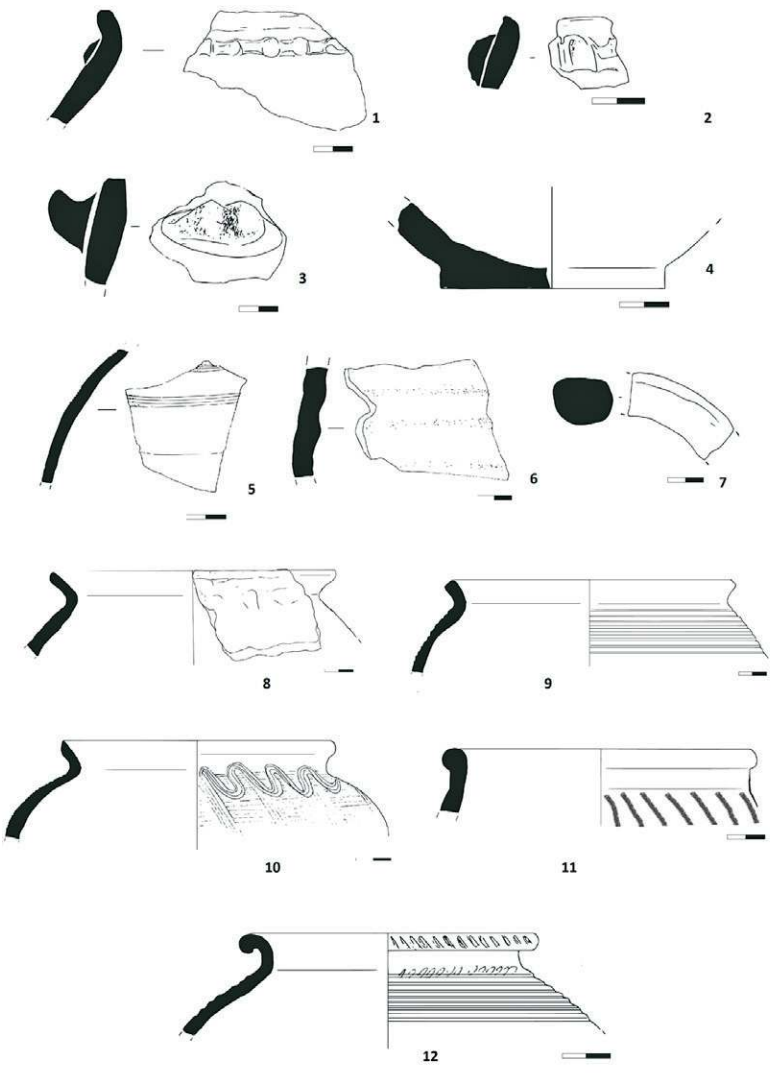
Основната част от регистрираните и проучени структури са съсредоточени в западната част на обекта, като концентрацията им е по-интензивна в средната му част т. е. по дължината на сервитута.

Най-ранните материали от обекта могат да се свържат с късножелязната епоха. При проучването е открито известно количество керамика от този период. Тя се открива с различна концентрация в почти цялата проучвана площ без обаче да може да се обвърже винаги със структури. Късножелязната керамика обикновено се открива смесена със средновековни материали в контекста на разрушени средновековни съоръжения и дори често произхожда от по-висока стратиграфска позиция спрямо средновековните структури, което допуска тези материали да са преотложени в по-късен период в резултат на обработката на терена. За дълбока оран свидетелстват данните от профилите И – З, като

Обр. 1. Общ план на разкритите ранносредновековни структури в западната и централната зона на обекта

Fig. 1. General plan of the early medieval structures in the western and central area of the site

Обр. 2. Керамика от проучванията: 1 – 4. керамика от КЖЕ; 5 – 7. фрагменти от ранносредновековни амфори; 8. гърне на ръка; 9, 10, 12. гърнета от песъчлива глина; 11. сив съд с механично излъскан орнамент

Fig. 2. Pottery found during the excavations: 1 – 4. Late Iron Age; 5 – 7. fragments of early medieval amphorae; 8. hand-built pot; 9, 10, 12. pots, made from sandy clay; 11. burnished gray pot

браздите са особено добре видими в централната и северната част на обекта.

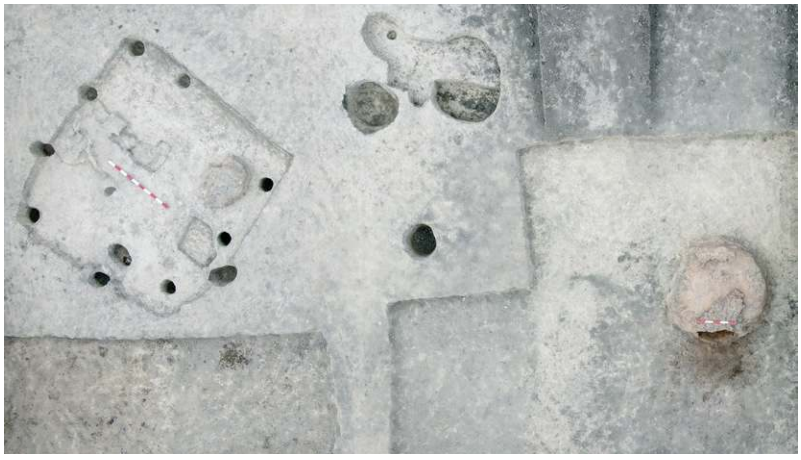
Макар и трудно доловими, индикации за разрушени ями от КЖЕ се проследяват на места в западната част на обекта. Със същия период може да се свърже и кръгло съоръжение от опалени глинени обмазки с диаметър 0,78 м в кв. 17А. Ямите се проследяват преди всичко по концентрацията от керамика на ръка, представени са почти само гърнета със средни и големи размери, груба фактура и неравномерно изпичане на ниска температура. Част от съдовете притежават езичести или грубо оформени обикновени дръжки и са допълнително украсени с релефен лентовиден орнамент с ямички, насечки или прищипвания.

Теренът е най-интензивно обитаван през Ранното средновековие. Важен резултат е установяването на два етапа на обитаване от този период. Първият засега може да се отнесе най-общо в VIII в. Към него се отнася частично разкрито в кв. 12Г жилище, ориентирано почти правилно по оста С – Ю. В североизточния му ъгъл е изградена глинобитна пещ, в която се откриха фрагменти от кухненска керамика работена на ръка. Близък паралел на пещта и жилището може да се посочи от проучванията на палисадата на аула до с. Хан Крум. Разкритото там почти идентично жилище се отнася от проучвателите към периода преди изграждането на палисадата т. е. преди края на VIII – началото на IX в. (Балабанов, Стоева 2015, 293 – 294, 306).

Към същия ранен период се отнасят и три синхронни на жилището ями непосредствено западно от него в квадрати 11-Г и 11-Д. От тях произхождат фрагменти от поне два типа ранносредновековни амфори – глобуларни, (Hayes 1992, 71, Type 29; Bass 1982, 159 – 160, subtype 2b; Голофаст 2019, 40, 42, рис. 1, № 1; Голофаст, Евдокимов 2019, 199, 216, рис. 14, № 2) и късни варианти от типа LRA 1 (van Alfen 1996, Type VI/VIII, 197 – 200), които могат да се отнесат в периода от втората половина на VII в. до около средата на VIII в.

При първия етап на разкопките са проучени в различна степен две жилища от втория период на селището. При подновените проучвания са разкрити още три слабо вкопани в терена жилища, които се отнасят към втория етап на обитаване на селището от Ранното средновековие – втора половина на IX – X в., както и две сгради, които предвид особеностите на конструкцията – по-големите размери и липсата на отоплително съоръжение, интерпретираме като стопански постройки. Селището е организирано гнездово, част от сградите са групирани в близост една до друга и така са оформени зони с по-интензивно обитаване и такива с по-слабо или никакво. Жилищата са разкрити в кв. 7Г-Д, 10А-Б, 12/13Б-В, стопанските постройки са ситуирани в северозападната част на проучваната зона в кв. 5В и 6В.

Жилищата са с правоъгълен, трапецовиден или близък до квадрат план, ориентирани са С – Ю или СИ – ЮЗ, а размерите им варират от около 2,7 – 3 × 2,5 м при по-малките до около 3,7 × 2,7 – 3 м при по-големите. Всички жилища притежават зидана от ломен камък правоъгълна каменна печка, изградена винаги в североизточния им ъгъл. Добре проследими на терена са и следите от вертикалните елементи на носещата конструкция, а на места се долавят и леглата от плетовата конструкция на стените. В запълването на жилищата и най-вече на подовите им нива се срещат неголямо количество разпръснати камъни с малки и средни размери, които не могат да се обвържат с конкретни съоръжения. Присъствието им може да се обясни с нуждата да се укрепи органиката използвана при покривите на сградите.

Обр. 3. Ранносредновековно жилище, глинобитна пещ и сметна яма в кв. 10/11 А-Б

Fig. 3. Early medieval dwelling, clay oven and waste pit – sq. 10/11 A-B

В жилищата се откриват ограничено количество материали, това са преди всичко фрагменти кухненска керамика характерна за IX и особено X в., изработена в основната си част от песъклива глина на бавно колело, която носи следи от интензивна употреба. По-слабо са представени сиви съдове от добре пречистена глина със следи от повърхностно механично излъскване, съвсем ограничено е присъствието на глазираните трапезни съдове. Сред останалите материали могат да се споменат биконични и кръгли прешлени за вретено, силно обезличени и корозирали железни скрепителни елементи от конструкцията на сградите и костени шила. Липсата на материали като цели хромелни камъни (открит е само един фрагмент от такъв камък – в сметна яма), повече битова керамика или тежести за вертикален тъкачен стан на този етап насочва към възможността жителите на селището да са го напуснали организирано, отнасяйки със себе си повечето си притежания, в края на X или в началото на XI в.

В пространството между сградите са проучени пет пещи, като две от тях са почти изцяло съхранени. Те са кръгли, куполовидни и добре опалени отвътре и отвън, диаметрите им са сходни – около 1 – 1,20 м, високи са около 0,50 м, техниката на изграждане също е идентична – подложка от малки камъни и фрагментирана керамика, върху която е изграден подът на пещта от дебело обмазана глина, стените са с дебелина около 3 – 4 см и са много добре опалени. При повечето от тях се проследяват и предпещни ями, запълнени с пепел. Идентични като конструкция, разположение и размер пещи са проучени в ранносредновековното селище на територията на Абритус (Георгиева, 1961, 12 – 13) и при Кладенци (Ваклинов, Станилов, 1981, 35).

Пещите обикновено са в непосредствена близост до жилищата и вероятно не са били под открито небе. Индикации за наличието на леки предпазващи конструкции – навеси, са проследените дупки от греди около част от пещите.

В контекста на пещите и сградите са и разкритите десет ями с различни размери и функция, които се датират изцяло от периода на Ранното средновековие.

Внимание заслужават следите от железен шлак, които предполагат металообработване на мястото.

Проучената зона е част от по-голям селищен обект, който би следвало да се развива в северно и южно направление. Западната граница на селището може да се приеме за сравнително точно маркирана, като тя съвпада доста точно с рамките на самия археологически обект.

Литература

Балабанов, Стоева 2015: Т. Балабанов, К. Стоева. Нови данни за укрепителната система на аула на хан Омуртаг при с. Хан Крум, Шуменско. – В: Плиска – Преслав, 11. София. 279 – 312.

Ваклинов, Станилов 1981: С. Ваклинов, С. Станилов. Кладенци. Ранносредновековно българско селище. Варна, 1981.

Георгиева 1961: С. Георгиева. Средновековното селище над развалините на античния град Абритус. – Известия на археологическия институт, XXIV, 1961, 9 – 36.

Голофаст, 2019: Л. Голофаст. Комплексы амфор причерноморского типа из Фанагории. – В: Проблемы истории и археологии Средневекового Крыма. Симферополь, 2019, 39 – 43.

Голофаст, Евдокимов 2019: Л. Голофаст, П. Евдокимов. К вопросу о времени бытования амфор с мелким зональным рифлением (по материалам раскопок в Фанагории). – В: МАИЭТ, Выпуск XXIV, 2019, 186 – 216.

Bass 1982: G. Bass. The pottery. – In: Bass G., van Doorninck, F. Yassi Ada. Vol I, A seventh – century Byzantine shipwreck. College Station, 1982, 155 – 188.

Hayes 1992: J. Hayes. Excavations at Saraçhane in Istanbul, vol. 2. The pottery. Princeton, N. J., 1992.

van Alfen 1996: P. van Alfen. New light on the 7th-c. Yassi Ada shipwreck: capacities and standard sizes of LRA 1 amphoras. – Journal of Roman Archaeology 9, 198 – 213.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF AN EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT NEAR THE VILLAGE OF TRASTIKA, POPOVO MUNICIPALITY, TARGOVISHTE DISTRICT

Mihail Hristov, Marin Marinov

Summary

The excavations were carried out within 21 days in June and July 2020 by a team from the Department of Archaeology at the "St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo, as a second stage of the rescue study on this site. Two main periods of human activity were discovered during the excavations here.

The first one is dated to the Late Iron Age. In many areas of the site we discovered traces of Thracian pits, demolished in recent times and filled with fragments of Late Iron Age pottery. As a result, fragments of Thracian hand-built vessels are scattered on vast area and often they are found mixed with medieval or modern materials.

During the early medieval period, a village with houses constructed of wattle and daub developed at this place. The earliest archaeological materials from that settlement could be dated around the 8th c. In the central area, part of such a house and three pits nearby were excavated, filled with fragments of globular amphorae, and hand-built cooking pots.

The period of most intense occupation here falls within the 10th c. At that point the settlement was growing and covered most of the central and western parts of the excavated area. In this period around every house groups of facilities of different types emerged, connected with the dwelling – those include big, vaulted clay ovens for bread baking, storage houses, and waste pits.

In the beginning of the 11th c. the settlement was abandoned.

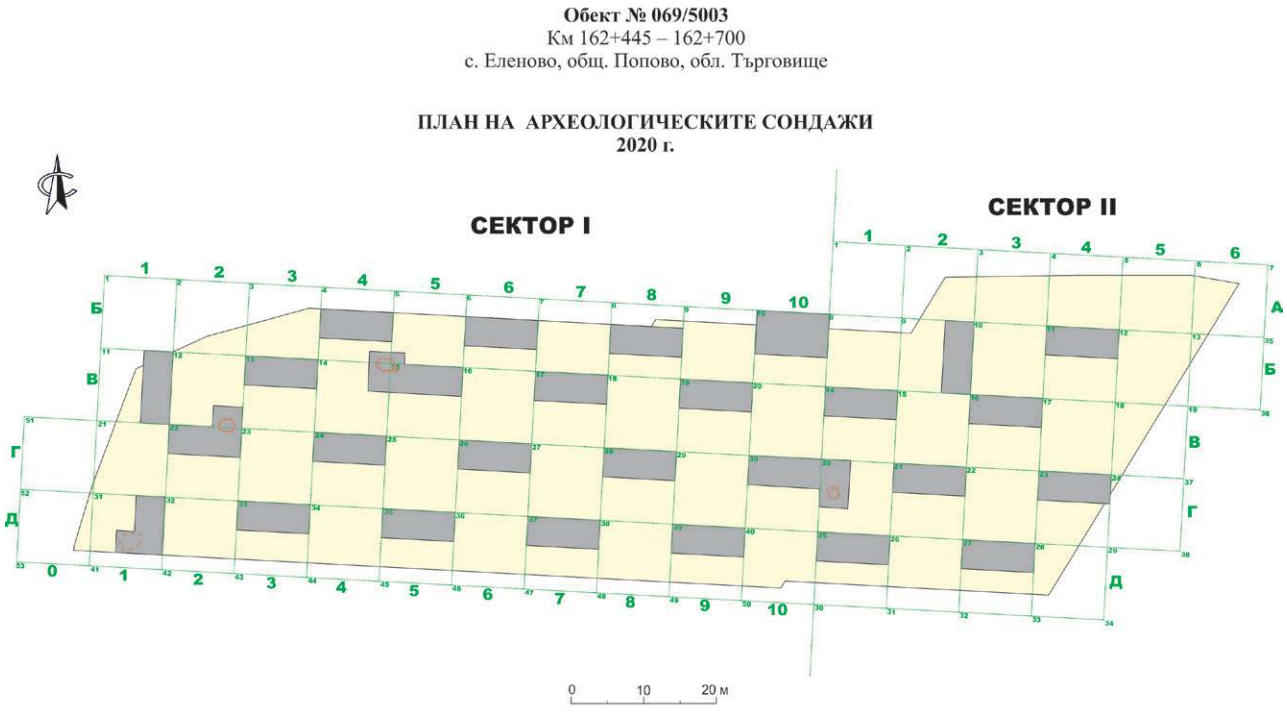
Mihail Hristov, "St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo, 2 Teodosi Tarnovski Str., 5003 Veliko Tarnovo, mhristov.uni@gmail.com
Marin Marinov, Museum of History – Svishtov, 6 Klokotnitsa Str., 5250 Svishtov, marinovkmarin@gmail.com

---

№ 48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 069/5003, С. ЕЛЕНОВО

Филип Петрунов, Богдана Богданова

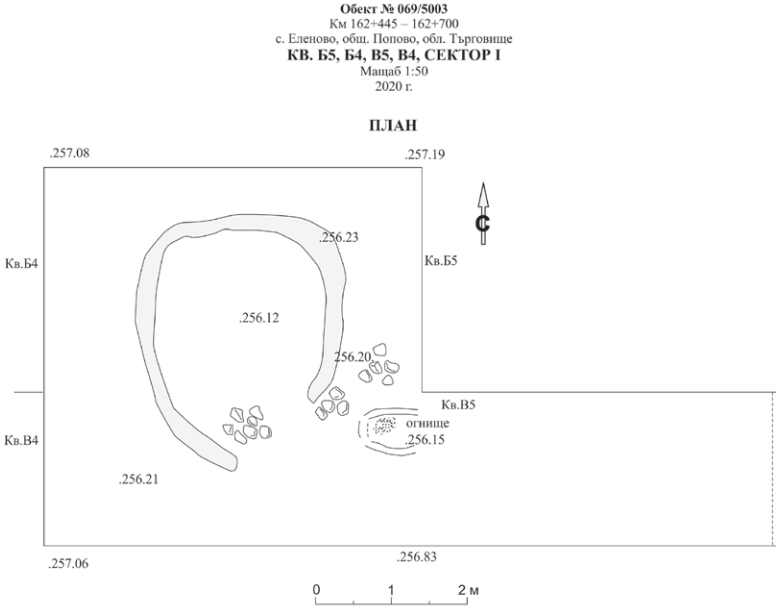
Във връзка с проект „Разширение на газопреносната инфраструктура на „Булгартрансгаз" ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница", етап „Линейна част" – Подетап Б, са проведени спасителни археологически разкопки на обект № 069/5003, км 162+445 – 162+700 при с. Еленово, общ. Попово, обл. Търговище.

Обр. 1. План на сондажите и регистрираните структури

Fig. 1. Plan of the trenches and the registered structures

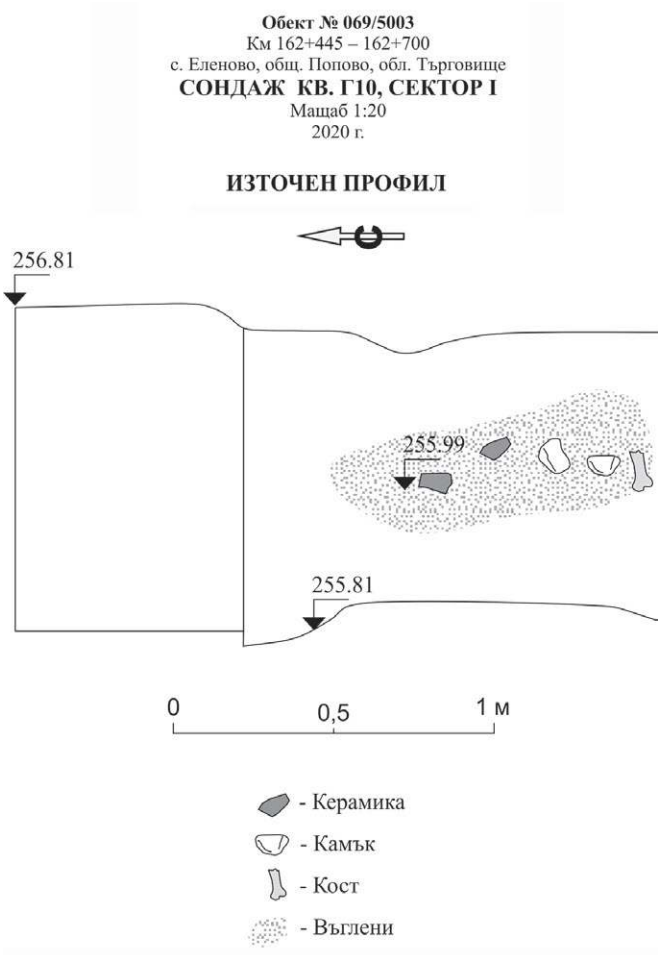
Обектът се намира на 2,2 км и 126° от центъра на с. Еленово. Разположен е в ниската част на склон, спускащ се в южна посока. Теренът представлява обработваема нива, която е в експлоатация през последните петдесет години. При предварителните обходи е регистрирана битова керамика от КЖЕ и Първото българско царство. При провеждането на спасителното археологическо проучване е регистрирана ниска концентрация на битова и строителна керамика и метални предмети, отнасящи се към Ранното средновековие. По повърхността са открити малко количество животински кости, прехвърляни дълго време вследствие на селскостопанската дейност. От терена са проучени 10 % или малко над 560 кв. м, заложени като обем на предварителното сондажно проучване.

Обр. 2. План на землянка с правоъгълно огнище

Fig. 2. Plan of a dwelling with a rectangular hearth

Работата бе организирана основно в 28 сондажа с размери 10 × 2 м, разположени така, че да обхванат по-голяма част от терена, както и аномалиите регистрирани при геофизичното изследване. Данните от цялостното проучване показаха общо три ситуации с частично запазени структури. Достигнатата дълбочина в изкопите е от 1 до 1,80 м, като във всички бе копано до сива глинеста стерилна пръст. При проучването са установени едно жилище с огнище в кв. Б4/В4 на сектор I, едно огнище в кв. Г1 на сектор II и Г10 на сектор I, една яма в кв. Б2/В2 на сектор I и едно петно с единични фрагменти керамика и животински кости в кв. Д1 на сектор I. С оглед на малобройните структури, документирани на терена могат да се вземат под внимание формата и устройството на двете огнища. И двете

Обр. 3. Профил при огнище в кв. Г10

Fig. 3. Profile of the hearth in square G10

Обр. 4. Звънец с човешки лица

Fig. 4. Bell decorated with human faces

отоплително-готварски съоръжения са с правоъгълна форма. Според предложената от Л. Дончева-Петкова класификация на жилищните отоплителни съоръжения от комплекса до с. Одърци наличието на огнище извън землянката и с правоъгълна форма трябва се разглежда като характерно архитектурно решение след началото на X в. (Дончева-Петкова, Нинов, Парушев 1999, 51).

Преобладаващата част от керамиката е изработена от песъклива глина, на ръчно колело, с врязана украса. По-малобройна е сивата керамика с излъскана украса. И двата основни типа керамика датират обекта в периода средата на VIII – първата половина на IX в. Този извод се подкрепя и от особено характерните образци на светлоглинена луксозна керамика, сред която най-често срещаните форми са на трапезни съдове – кани и стомни, както и на съдове за транспортиране на течности – амфори, амфоровидни стомни и делви. Масово керамиката е силно фрагментирана, а при голяма част от фрагментите личат множество надрасквания от селскостопанска техника.

При спасителните археологически разкопки край с. Еленово са разкрити 463 животински костни фрагмента. Разпознаваемите костни фрагменти са 170, принадлежащи към шест животински вида: коза/овца, говедо, свиня, кон, елен и куче. Тяхното разпределение по квадрати не бе равномерно, като най-голямо количество са документирани в боклучна яма в кв. В2/ Г2. При повечето открити материали липсва конкретната археологическата среда, като изключение правят два животински астрагала, открити в структура № 1, кв. Б4/В4. Те са част от пълнежа на жилището, заедно с няколко по-добре запазени стени от гърнета с врязана украса (Дончева-Петкова, Нинов, Парушев 1999, 76) Тези астрагали носят характерни издрасквания по повърхността си като зарове за игра (Андреев 1992, 87).

Обработени са над 70 плика с единични фрагменти битова керамика, като тяхното разпределение е спрямо план-квадратната мрежа на обекта. Фрагментите са с датировка предимно от периода на Първото българско царство и няколко, които биха могли да се отнесат към Късната античност. Общо са инвентирани 40 предмета от бронз, желязо и камък. Вероятно на това място е съществувало малко селище. Откритите материали отнасят селището към периода на Първата българска държава (VII – X в.). Сред находките се открояват няколко върхове на стрели, една мотика с добре запазена форма, железни ножове, костни и каменни шила, както и едно звънче с антропоморфни изображения, вероятно от края на VII в. (Кирякова 2021, 182 – 187).

Литература

Андреев 1992: Й. Андреев. Всекидневието на българите през XII – XIV век. София 1992.

Дончева-Петкова, Нинов, Парушев 1999: Л. Дончева-Петкова, Л. Нинов, Н. Парушев. Одърци. Селище от Първото българско царство, 1. София, 1999.

Кирякова 2021: В. Кирякова. Старобългарски апотропеен звънец от село Еленово, област Търговище. – Известия на Национален исторически музей, XXXIII, 2021, 182 – 187.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT SITE NO. 069/5003, ELENOVO VILLAGE

Filip Petrunov, Bogdana Bogdanova

Summary

The rescue archaeological excavations at Site No. 069/5003, km 162+445 – 162+700, near the village of Elenovo, Popovo municipality, Targovishte district were carried out in relation to a gas pipeline construction.

The site is located 2.2 km from the centre of the village of Elenovo. It is located in the lower part of a slope, lowering to the south, in arable land which has been in exploitation for the past fifty years. During the rescue archaeological research, low concentration of household and construction ceramics and metal objects related to the early Middle Ages was found. Around 10 % or a little over 560 m^2 of the field have been studied. The work was organized mainly in 28 trenches measuring 10 × 2 m. In total, three situations with partially preserved structures were found. During the research, a dwelling with a hearth, another hearth not related to some other structure, a pit and a spot with concentration of pottery sherds and animal bones have been discovered.

The discovered household pottery is dated back to the period of the First Bulgarian Kingdom. Bone material from six animal species – goat/sheep, cattle, pig, horse, deer and dog has been identified, as well as two astragals. A total amount of 40 artefacts made of bronze, iron and stone were inventoried. Probably back in the time there was a small settlement in this place. The discovered artefacts refer the archaeological site to the First Bulgarian State (7th – 10th c.). Among the finds several arrowheads, a well-preserved hoe, iron knives, bone and stone awls, and a bell with anthropomorphic images, probably from the late 7th c. have been found.

Filip Petrunov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, fili4@abv.bg
Bogdana Bogdanova, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1404 Sofia, b.bogdanova93@gmail.com

№ 49. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 66/5007, РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ДО С. КАРДАМ, ОБЩ. ПОПОВО

Деян Рабовянов, Пламен Дойчев

Спасителните археологически проучвания на обект № 66/5007, км 175+510 – 175+770 по трасето на северен магистрален газопровод, се проведоха между 21.04. и 30.06.2020 г.[1] Селището се намира на високата тераса на р. Черни Лом. Теренът – обработваема нива, е склон с лек наклон на север. Неблагоприятното разположение и изложеността на ветровете са били компенсирани от постоянно течащото поточе на запад от селището. Обектът се намира на 2,1 км и 314º от центъра на с. Кардам и първоначално е определен като селище с материали основно от X в., с площ около 50 дка.

Археологическото проучване – първоначално сондажно, а впоследствие обхванало и целия сервитут, доведе до изследването на 4000 кв. м, представляващи 15 % от площта на селището, обхващало

[1] Разкопките се осъществиха от екип с научен ръководител доц. д-р Д. Рабовянов и зам. ръководител П. Дойчев (НАИМ – БАН). В екипа участваха още Ж. Гюлева (РИМ – В. Търново) и А. Цветанов като археолози – членове на екипа и И. Иванов, С. Анастасова и П. Кильовски като стажант-археолози.

Обр. 1. Аерофотография на ранносредновековното селище до с. Кардам с проучената част на преден план. Изглед от изток (снимка Г. Христов)

Fig. 1. Aerial photo of the early medieval settlement near Kardam, with the researched area at the front. View from east (photo G. Hristov)

Обр. 2. Ортофотография на проучената част от селището до с. Кардам след края на разкопките (снимка Г. Христов)

Fig. 2. Orto-photo of the explored part of the settlement near Kardam after the excavations (photo G. Hristov)

Обр. 3. Група землянки в западната част на обекта (Структури № 3, 15А, 15Б и Ями № 3, 8 и 21). Изглед от юг (снимка Д. Рабовянов)

Fig. 3. A group of dug-outs in the western part of the site (Structures 3, 15A, 15B and Pits 3, 8 and 21). View from south (photo D. Rabovyanov)

територия около 25 дка. В резултат се разкриха 23 землянки, 25 вкопани домакински пещи, две траншеи от дървени палисади, 24 ями и шест други структури. Единственият проучен гроб бе от РЖЕ (VIII – VI в. пр. Хр.). Той заедно с малкото и силно обезличени керамични фрагменти от средния халколит свидетелства за присъствието и на други епохи в околността.

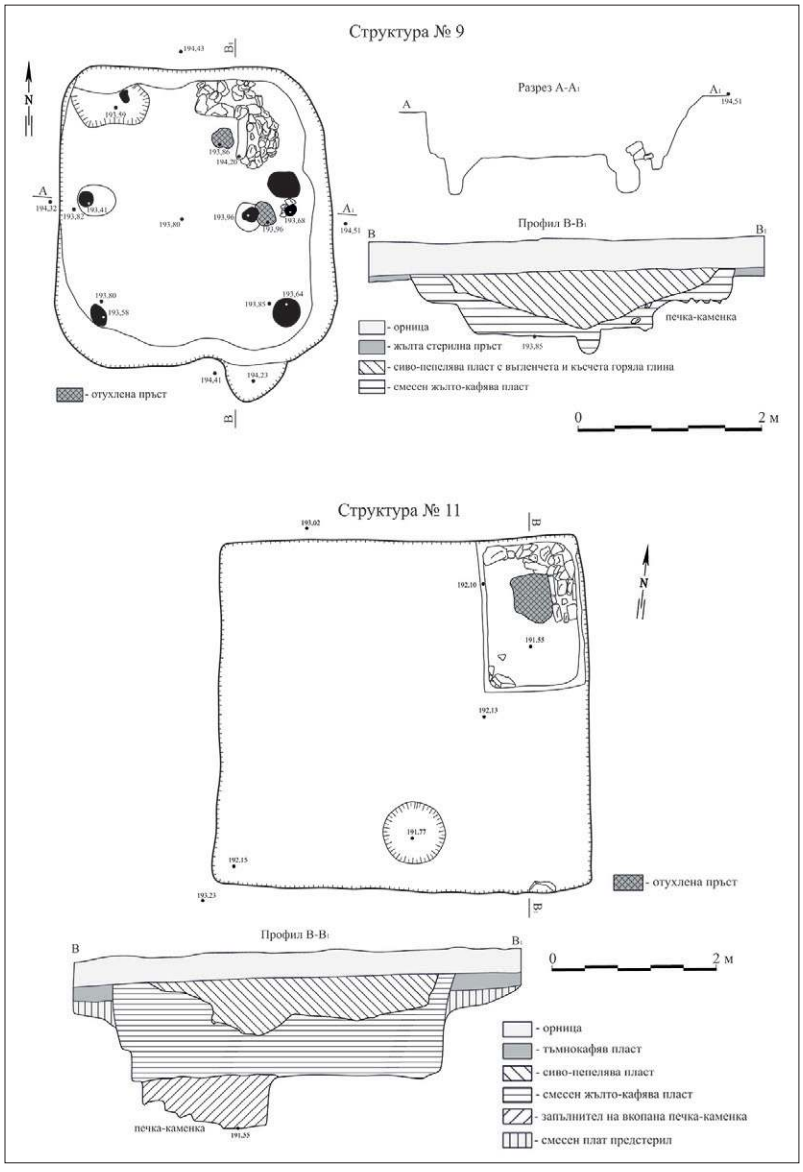
Разполагането на склон и ежегодната обработка на земята са причината водната ерозия постоянно да отнася почвения слой. Това, наред с механизираната обработка на земята до дълбочина 0,35 м, е довело до унищожаването от 0,40 до 0,60 м от горната част на повечето структури.

От 23-те вкопани жилища в 18 са открити отоплителни съоръжения, а четири от частично проучените на база общи белези също могат да се определят като землянки. Ямите на жилищата са с правоъгълен, най-често квадратен план. Размерите им са в рамките на 3 до 3,50 м. Налице са обаче и землянки с дължина на страната, надхвърляща 4 м. По отношение на ориентацията преобладават жилищата с отклонение на изток. Дълбочината на вкопаване на землянките варира от 0,40 до 1,10 м. По отношение на конструкцията преобладават тези, при които има следи от облицовка на стените с греди. При две жилища са открити по две срещуположни дупки за стълбове, носещи билото на двускатния покрив, а при останалите пет стълбовете са разположени в ъглите и покрай стените.

Организираното напускане на селището е довело до почти пълното унищожение на следите от бита в жилищата. Това е и причината от отоплителните съоръжения, които без изключения са каменни печки, да се запазят частично само пет. Почти всички са издигнати директно върху пода. Горивните камери са били правоъгълни, с размери 0,30 × 0,50 м, а стените от ломени камъни имат дебелина до 0,50 м заедно с кожуха. Очевидно е пре-

обладаването на разположените в североизточния ъгъл, но има и изключения. В седем от проучваните жилища са открити и неголеми ями до южната стена.

Наред със землянките бяха проучени и 25 домакински пещи. Те имат кръгъл до овален план и диаметър на измазаното и изпечено до твърдост дъно от 1,05 до 1,40 м. Отухлените стени преминават в купол с височина до 0,50 м. Отворите са арковидни, най-често оформени с изправени ломени камъни. Тяхната ширина варира от 0,30 до 0,50 м, а височината им е около 0,30 – 0,35 м. При пещите се забелязва групиране в „празните“ пространства между землянките, като в централната част на обекта се проучиха 18 от тях. Типично е многократното използване на едни и същи места, като често новата пещ частично или изцяло унищожава старата пещ или предпещната ѝ яма. Предпещната яма е задължителен елемент, който се проследи и при единствената каменна печка, открита извън землянка. Прави впечатление и разполагането на отворите и предпещните ями основно от север и изток. Това вероятно има отношение към наклона на терена. В обекта до Кардам в нито едно жилище не са открити подобни съоръжения, за разлика от други ранносредновековни селища от България и Балканите.

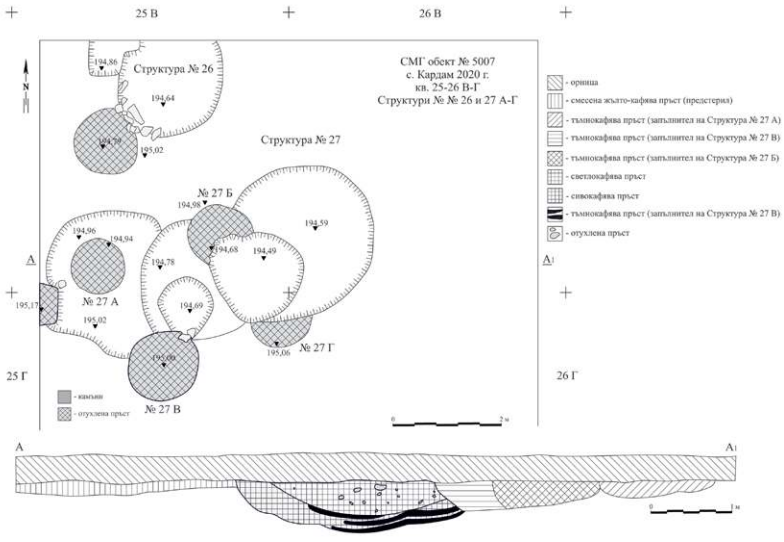
Обр. 4. Планове и стратиграфски профили на землянки – Структури № 9 и 11 (автори П. Дойчев, И. Иванов)

Fig. 4. Layouts and stratigraphic profiles of dug-outs – Structures 9 and 11 (authors P. Doychev, I. Ivanov)

Проучените 24 ями имат разнообразна форма, размери и функция. Сред тях използваните за съхранение са 12 на брой. В четири ями с малки размери са изхвърлени камъните от ремонт на печките-каменки в землянките. Само четири могат да се определят като боклучни. Малкият им брой при минималното количество на археологическите материали в пластовете се обяснява с често наблюдаваното вторично използване на полузасипаните землянки за изхвърляне на смет. Ямите са сравнително равномерно разпръснати по проучената площ, но все пак малко повече са те в западната третина на обекта, концентрирайки се около землянките. При повечето липсват данни за пряка обвързаност с други съоръжения, но близостта на някои ями за съхранение до землянки не изключва връзка помежду им.

Преминаването на газопровода през средата на северната половина на селището позволи да се направят наблюдения върху неговата планировка и устройство. Повечето землянки са групирани в линии с направление ЮЗ – СИ, между които се оформят „празни“ пространства, в които са разположени основно домакинските пещи. Намиращи се на открито или под леки покриви и с просто устройство – вкопани в материка, те вероятно бързо са се амортизирали, което е довело и до струпването им в гнезда, където се пресичат една друга. Това показва и че малка част от тях са функционирали едновременно.

Очевидно е наличието на землянки, които се отклоняват от общата схема. Това отразява ет-

Обр. 5. Група от домакински пещи (Структури 26, 27А-Г в кв. 25-26В-Г) между вкопаните жилища (автори П. Дойчев, И. Иванов)

Fig. 5. A group of domestic ovens (Structures 26, 27A-G in sq. 25-26V-G) among the dwellings (authors P. Doychev, I. Ivanov)

апност в живота на селището. Пример за това е и застъпването на две или дори три землянки и немалкото примери за пресичащи се една друга структури с различна функция. В това отношение важни са проучените части от двете траншеи за дървени палисади. Разположението им успоредно и на разстояние една от друга вероятно отразява етапи на разширение на укрепената площ. Това се потвърждава и от случая, при който землянка „реже" вече изоставената вътрешна траншея. Наличието на жилища и други структури извън палисадите поставя редица въпроси. Дали цялата площ на селището е била защитена, имало ли е селището и други подобни укрепени части? Тепърва ще бъдат направени анализи за мястото на обекта до Кардам в културата на ранносредновековна България. Безспорно, то не стои изолирано и демонстрира редица сходни черти с немалкото проучени ранносредновековни селища на ПБЦ.

Разкопките на ранносредновековното селище до с. Кардам доведоха и до откриването на многобройни археологически материали. Наред с големия брой керамични фрагменти и възстановените съдове бяха намерени и 150 находки. Сред тях основно място заемат предметите на бита и свързаните с практикуваните занаяти. Такива са керамичните дискове от стени на съдове, каменните точила, каменно капаче, керамична тежест, прешлени за вретено и шест железни предмета – халки, фрагмент от обков и част от катинар. Най-многобройни – 61, са костените шила. С тях са свързани и трите точила за оформянето и поддръжката им. Сред продуктите на косторезния занаят изпъква двувърхото рогче със сложна врязана украса. Интерес представляват и двете костени кънки, обяснени с близостта на Черни Лом. Не изненадва оскъдността на предметите от метал. Тук не става въпрос само за паметниците на въоръжението и снаряжението, представени от две железни халки от плетена ризница и желязна псалия, а и за инструментите и свързаните с бита находки. Сред тях са едва пет ножчета, четири железни шила, четири фрагмента от железни игли и две железни изземки. Сред накитите могат да се посочат три обеци и два пръстена, които най-общо попадат в широките граници между VIII и XI в. На обекта бяха намерени само три изтрити бронзови римски монети. Те нямат датираща стойност за селището, но средата им на откриване показва, че са ползвани шест столетия след тяхното отсичане.

Откритите находки не притежават достатъчно тясна хронология, за да решат проблема за датировката на селището. До голяма степен това се компенсира от богатия керамичен материал[1]. Сред ранносредновековната керамика доминира тази от песъчлива глина с врязана украса – 82 %. Керамиката от сива глина с излъскана украса е 10,45 % от общото количество. Изразено по-малко, само 3,54 %, е жълтоглинената керамика. Керамиката на ръка е 2,15 % от общия брой. Важно е да се отбележи, че тя се открива заедно с останалите видове. Глазираната керамика е регистрирана само с два фрагмента. Всички могат да бъдат датирани най-късно до средата – втората трета на X в.

За изясняване на хронологията надежди се възлагаха на датирането чрез радиокарбонния метод. Четири проби от кости на едри тревопасни животни бяха изпратени в SUERC в Глазгоу. Широката датировка е в рамките на средата на VII – самото начало на IX в. (653 – 800 г. сл. Хр.), като най-голям процент вероятност е посочен за периода между 60-те години на VII и 70-те години на VIII в. Очевидното разминаване между радиокарбонните дати и отнасянето на керамичния материал в X в. поставя под въпрос безкритичното използване на тези данни. Сравняването на керамиката с тази от други проучвани обекти от България дава основание на авторите в настоящия момент да предпочетат датировка на селището до Кардам в първата пол. на X в.

[1] Керамиката от обект 66/5007, включваща над 5000 фрагмента, бе обработена от гл. ас. д-р Е. Тодорова от НАИМ при БАН.

Разкопките разкриха процъфтяващ живот и бързо развитие, прекъснали при неизяснени обстоятелства в средата на десетото столетие. Селището е било напуснато организирано и поне в проучваната му северна половина липсват следи от военните действия, довели до опустошаването на сърцето на българската държава през 970 г.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION OF SITE NO. 66/5007, EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT NEAR THE VILLAGE OF KARDAM, POPOVO MUNICIPALITY

Deyan Rabovyanov, Plamen Doychev

Summary

The early medieval settlement is located on A high bank of Cherni Lom River, at 2.1 km and 314° from the centre of the village of Kardam (fig. 1). The archaeological excavations of site No. 66/5007, (km 175+510 – 175+770) on the route of the North main gas pipeline, covered an area of 4000 m^2, that is about 15 % from the whole settlement's territory of about 2.5 ha (fig. 2). The erosion process and constant land cultivation have lead to the destruction of a layer of about 0.40 – 0.60 m from the upper parts of the majority of discovered features, and to total annihilation of structures on ground level. The excavation revealed 23 dug-in houses with stone stoves (figs 3, 4), 25 dug in the soil kitchen ovens (fig. 5), two trenches from wooden palisades, 24 pits and six other features. They all belong to a settlement from the first half of the 10th c. Despite its short life, we registered many situations of superimposed features that show different stages of the settlement development. This fact was evidenced also by the two parallel defence palisades that obviously have different date. The only non-medieval features are one grave from the Early Iron Age (8th – 6th c. BC) and few obliterated pottery sherds from the Chalcolithic period.

Excavations revealed flourishing life and rapid development interrupted due to unclear circumstances in the middle of the 10th c. The settlement was abandoned en masse, and at least in its archaeologically investigated north part there are no traces from the military activities that pillaged the core of the First Bulgarian Tsardom in AD 970.

Deyan Rabovyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, rabovyanov@gmail.com
Plamen Doychev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, plamen_doichev@abv.bg

---

№ 50. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ № 057/5021 ПРИ С. ИВАНЧА, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ

Деян Рабовянов, Стоян Михайлов, Пламен Дойчев

Археологическото проучване предвиждаше да се изследват и освободят за строителна дейност нерегистрирани през 2019 г. части от обекта – селища от РБЕ, КБЕ, РЖЕ и Средновековието, км 237+032 – 237+103 и км 236+340 – 236+412 по трасето на северен магистрален газопровод, в м. „Селище", на 2,1 км и 143° от центъра на с. Иванча (обр. 1). Разделението на два сектора се оправда и от резултатите от теренното проучване.

Източният сектор обхваща тераса с ширина около 50 м между брега на постоянно течащия поток и извисяващите се стръмни мергелни възвишения на изток (км 236+340 до 236+412 – обр. 2.1, 3). Теренът е със слаб наклон от юг на север и по-изявен от изток на запад. Дължината на сектора е 45 м. За 21 работни дни се проучиха 600 кв. м. Предварително е отнет от инвеститора повърхностният слой с дебелина от 0,10 до 0,60 м.

Установиха се стратиграфията и характерът на обитаването (обр. 5.1). По цялата площ, на дълбочина 0,00 – 0,40 м пластът е от тъмнокафява пръст, в която се срещаха бучки отухлени мазилки и малко керамични фрагменти от османския период (XV – XVII в.), РЖЕ, КБЕ и от периода на ПБЦ. Прави впечатление липсата на археологически структури. Това насочва, че в предхождащ съвремието

Обр. 1. Местоположение на Обект 5021 до с. Иванча с проучените през 2019 – 2020 г. сектори

Fig. 1. Location of the Site 5021 near Ivancha village with the sectors excavated in 2019 – 2020

период тази тераса може да е ползвана за обработка, а немалка част от пласта може да е продукт и на вторични наслоения.

На дълбочина 0,40 – 0,80 м пластът се състоеше от тъмнокафява пръст, примесена с вариращи като количество и групиране отухлени мазилки. Количеството на керамиката нараства, като продължават да се срещат фрагменти от XV – XVII в. и периода на ПБЦ, но относителният дял на принадлежащите на РЖЕ и КБЕ се увеличава. В този пласт се регистрираха почти всички археологически структури, като на едно и също ниво се проучиха ями, пещи и останки от жилища от различни епохи. След 0,70 м дълбочина започва светлокафяв до жълт стерилен льос без археологически материали. Изключение в тази картина са квадратите по линия Г. В тях тъмнокафявият пласт продължава. Откриваната керамика е основно от РЖЕ и КБЕ. Оформя се своеобразна „дълбока земя“ между две полоси, където стерилът е достигнат на по-високо ниво. Вероятно това е овраг, впоследствие запълнен с вторични наслоения.

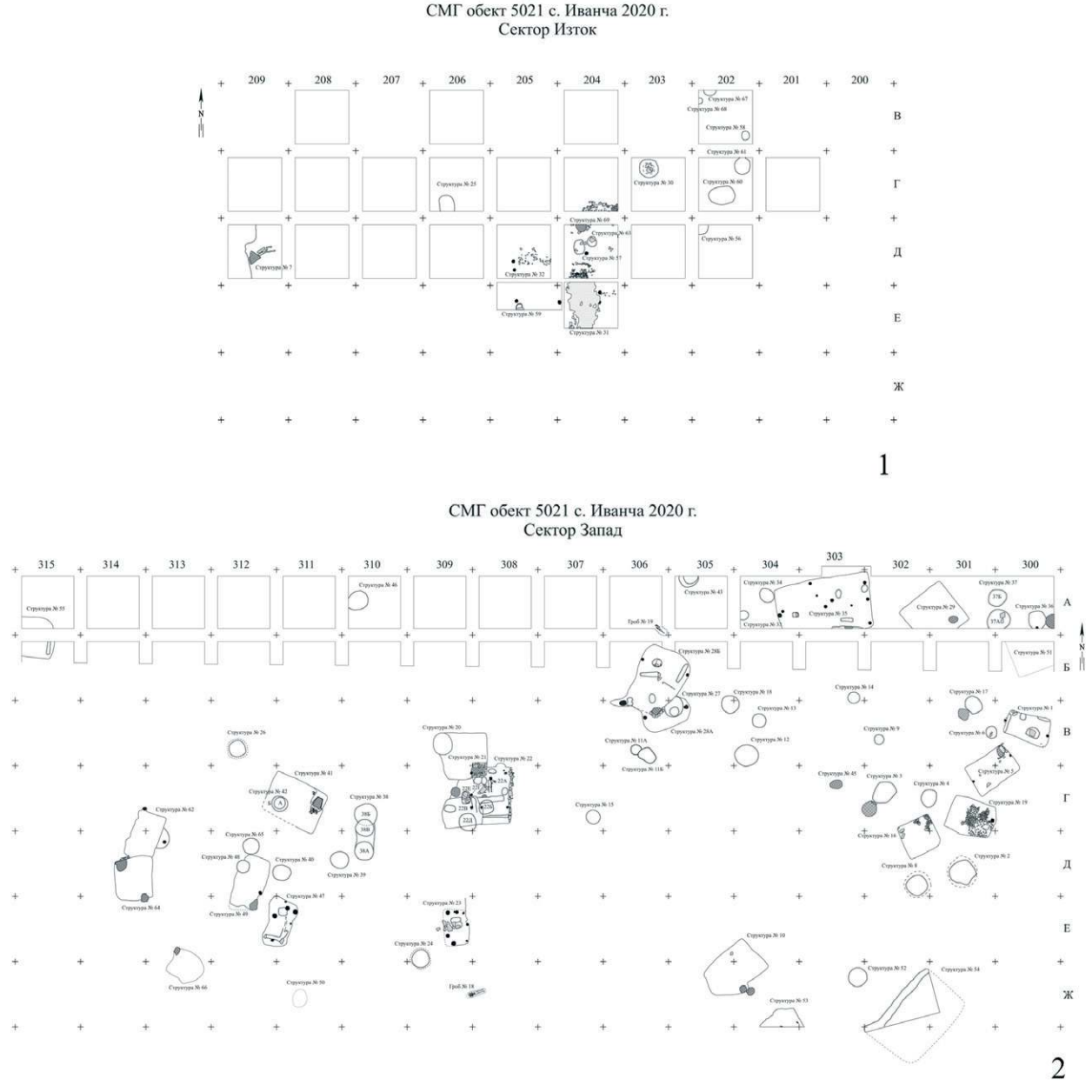
В проучения сектор се откриха материали и структури от няколко периода (обр. 2.1). Най-ранните са от КБЕ. Към нея се отнасят останките от постройка, съставени от поле от горели мазилки и на места фрагменти от дебелостенни съдове, с дебелина на този пласт 0,20 м. С тази структура, заведена под № 31 и 32, са свързани и две линии дупки от дървени стълбове под мазилките. Под мазилките не се откри изявено подово ниво, а между тях нямаше въглени и пепел. Липсваха и следи от отоплително съоръжение. Това, наред с неравномерното натрупване на мазилките създава впечатление, че те са преотложени. Концентрация на материали от КБЕ се откриват и в кв. 202Г, в който са идентифицирани две ями (структури № 60 и 61). Към същата епоха могат да се отнесат и ямите в кв. 202Д (структура № 56), 203Г (структура № 30) и 206Г (структура № 25). На базата на стратиграфската си позиция към КБЕ или РЖЕ могат да се отнесат и разкритите две дъна на пещи (структури № 7А и 7Б). От РЖЕ не се идентифицираха структури, но откритите керамични фрагменти са много.

Материалите от Ранното средновековие (VIII – X в.) също са съсредоточени в източната част на сектора. Към този период се отнасят 10 % от откритата керамика, както и една малка домакинска пещ – структура № 59 в кв. 205Е и три ями (№ 58, 67 и 68) в кв. 202В.

От периода на Късното средновековие (XV – XVII в.) е 25 % от керамичния материал. Той се открива в пластовете на дълбочина 0,10 – 0,40 м в източната половина на сектора. По-голяма концентрация се наблюдава в кв. 204Д, в който се проучиха две ями от периода (структури № 57 и 63). В този и съседния кв. 204Г може да се предположи съществуването на вкопана постройка, към която могат да се отнесат дъното на пещ (структура № 69) и близко разположеното струпване от камъни в ЮИ част на кв. 204Г. Те са на нивото, а повечето и под нивото на разположената в съседство структура от КБЕ с № 31/32.

Изследванията в източния сектор през 2020 г. позволиха да се заключи, че терасата източно от потока е била част от селището (обр. 1). За разлика от левия бряг на потока, където се проучиха активно обитавани части през периода на ПБЦ и XVI – XVII в., тук обитаването през Средновековието е по-слабо, т. е. тогава подножието на хълмовете е било в периферията на селището. Важно е да се отбележи, че ако материалите от османския период от повърхностния пласт не се отличават от тези от селището на левия бряг, то тези от структури № 57, 63, 69 и свързаните с тях пластове и струпвания от ломени камъни по-скоро могат да се отнесат в XV в. Различна е картината за по-ранните епохи. Количеството на материали и структури от КБЕ и РЖЕ е еднакво за двата бряга на потока. Отликата е в отсъствието на материали от РБЕ на десния бряг.

Със спасителното проучване в западния сектор се очакваше да се изследва площта с новорегистрирани структури в западна посока спрямо известните граници на обекта (обр. 1, 4). Те са разпо-

Обр. 2. Планове на проучваните през 2020 г. сектори: 1. Източен сектор; 2. Западен сектор

Fig. 2. Plans of the sectors excavated in 2020: 1. East sector; 2. West sector

ложени от км 237+032 до км 237+103 на 71 линейни метра. Теренът е наклонен на запад и север склон, в чието подножие има постоянно течащ поток. Дългогодишната обработка на земята при изразения наклон на терена очевидно е довела до отнасяне на пласта и горната част на структурите е унищожена. В рамките на 27 м от ширината на сервитута е бил отнет хумусният пласт до дълбочина 0,35 м. Върху северната периферия на обекта е била натрупана рампата с отнетия хумус. В процеса на проучването тук се направиха стратиграфски профили (обр. 5.2). В сектора разкопките обхванаха площ от 2800 кв. м. Тук бяха проучени 69 структури, 15 от които се отнасят към периода на Ранното средновековие (VIII – IX в.), а останалите принадлежат на османския период (XVI – XVII в. – обр. 2.2, 4).

От Ранното средновековие бяха изследвани седем землянки с каменни печки (№ 5, 16, 19, 21, 29, 41 и 51), пет домакински пещи с предпещни ями (№ 3, 17, 36, 44, 45) и три боклучни ями (№ 33, 37А и Б). Прави впечатление липсата на застъпвания между ранносредновековните структури. Броят на землянките и домакинските пещи извън тях е почти равен, а ямите са сравнително малко. Проучена е югозападната периферия на селището, което се е развивало на С/СИ покрай стръмния и висок бряг на потока. За това говори струпването на землянки, пещи и ями тук, оформящи две гнезда. В западна-

Обр. 3. Аерофотография на Източния сектор след приключване на археологическите проучвания (снимка Г. Христов)

Fig. 3. Aerial photo of the East sector after the excavations (photo G. Hristov)

Обр. 4. Аерофотография на Западния сектор след приключване на археологическите проучвания (снимка Г. Христов)

Fig. 4. Aerial photo of the West sector after the excavations (photo G. Hristov)

та половина на проучваната площ остават две землянки. Без да се обобщава излишно може да кажем, че се оформят две групи структури и керамика от периода на ПБЦ. В три землянки (структури № 16, 19 и 41) се среща само слабо изпечена, силно ронлива керамика на ръка, с много примеси, включително органични. Тази керамика трябва да търси своите аналогии в керамиката от VII в. на север от Дунав. При втората група, керамиката може да се постави в широките рамки на VIII – IX в. По всяка вероятност част от проучените в западния сектор ранносредновековни структури принадлежат на различно селище, което може да се отнесе в VII в. Това селище ще получи условното обозначение Иванча 2. По-късната група принадлежи на селище синхронно на това в източния сектор или на паралелно съществуващо.

От османския период през 2020 г. бяха проучени пет жилища (№ 22А, 28Б, 49, 64 и 66), 12 стопански помещения (структури № 1, 10, 22В, 22Г, 23, 28А; 35, 47, 53, 54, 55 и 62), 35 ями (№ 2, 4, 6, 8, 9, 11А-Б,12, 13, 14, 15, 18, 20, 22Б-Д-Е, 24, 26, 27, 34, 38А-Б-В, 39, 40, 42А-Б, 43, 46, 48, 50, 52, 56, и 65) (обр. 2.2, 4). От същия период бяха изследвани и три християнски гроба.

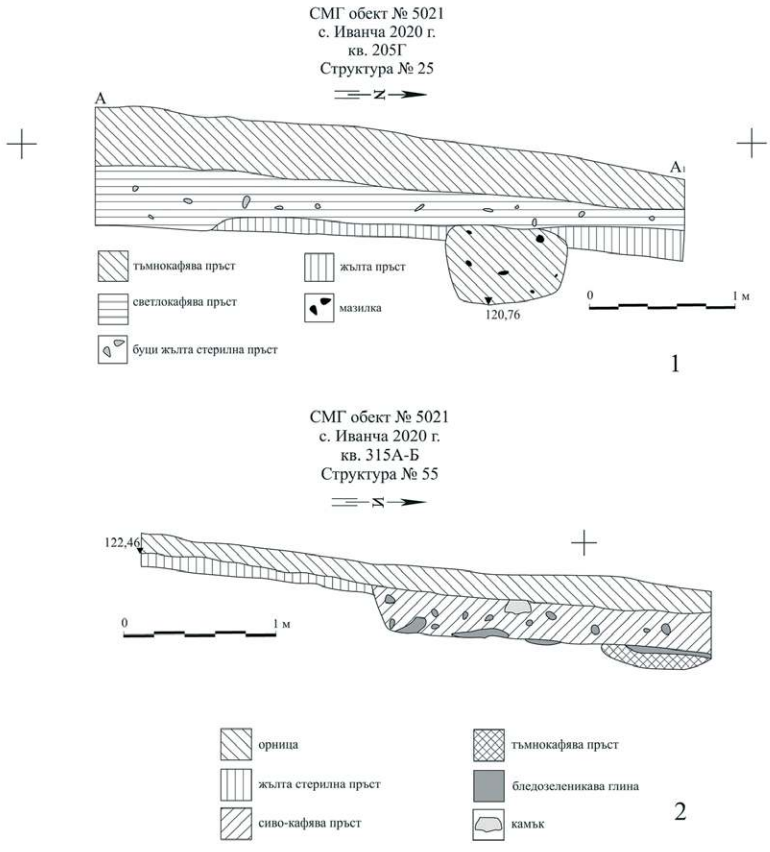
Жилищата са вкопани на дълбочина до 0,50 м. Имат четиригълен план и заоблени ъгли. Подзиждане с каменна зидария е регистрирано само при източната стена на структура № 22А. Отоплителното съоръжение е огнище/камина (оджак) в единия от ъглите. Стените на повечето са били от измазан плет, от който са запазени дупките от стълбове и разпадналата се мазилка от зеленикава глина. Подовете са от трамбования стерил.

Стопанските помещения са разнообразни като план, размери, устройство и конструкция, което отразява различните им функции. Всички са вкопани. Сред тях правят впечатление двата големи обора – структури № 35 и 54. С добре запазени следи от конструкцията и вътрешното устройство са и структури № 1, 23, 28А, от които за № 23 може да се предположи, че е приютявало тъкачен стан. Ново явление е структура № 10, която на база наличието на две пещи и материалите в нея може да се определи като ковачница.

От многобройните ями 24 са за съхранение. С дълбочина над 1 м и диаметър до 1,50 м, те имат цилиндрична, камбановидна, полусферична или пресечено конична форма. Дванадесет от тях след изоставянето им са превърнати в боклучни. Използвани само за изхвърляне на смет са четири ями – структури № 22Б, 22Д, 22Е и 27. За шест ями трудно може да се даде интерпретация. Малкият брой на боклучните ями се обяснява с използването на изоставени ями за съхранение и на част от вкопаните жилища и стопански помещения за изхвърляне на смет.

Макар обектът да демонстрира хоризонтална стратиграфия и липса на ненарушен културен пласт, в западния сектор бяха проучени немалко ситуации на застъпвания между различни структури, включително и между такива от ПБЦ и османския период.

Проучванията допълниха информацията за селището от османския период. То се е простирало по цялото пространство между бреговете на двата потока от изток и запад. Потвърждава се представата за произволно разпределение на жилища, стопански помещения и съпътстващи ги ями и пещи, обединени в дворове, вероятно отразяващо активност в период от два века. Между тях се срещат единични християнски гробове. Нови данни за производствения облик на селището предостави проучената ковачница. Тя разшири и горната хронологическа граница на селището от средата на XVII в. до края на столетието или дори началото на XVIII в.

Обр. 5. Представителни за стратиграфията на обекта профили: 1. Източен сектор, кв. 205Г, западен профил; 2. Западен сектор, кв. 315А-Б, западен профил

Fig. 5. Cross-sections, representative for the stratigraphy of the site: 1. East sector, sq. 205G, west cross-section; 2. West sector, sq. 315A-B, west cross-section

RESCUE EXCAVATIONS AT SITE NO. 057/5021 NEAR THE VILLAGE OF IVANCHA, POLSKI TRAMBESH MUNICIPALITY

Deyan Rabovyanov, Stoyan Mihaylov, Plamen Doychev

Summary

The archaeological research was conducted at unregistered in 2019 parts from the site in the Selishte locaality near Ivancha village (fig. 1). Materials and structures from the Late Bronze Age to the late medieval period were found.

In the eastern sector, an area of 600 m^2 was excavated (figs 2.1, 3). Remains of a building consisting of burnt plasters (without traces of charcoal and ash), fragments of thick-walled vessels and postholes were assigned to the Late Bronze Age. Distinct floor level and traces of a fireplace were not found. Six of the discovered pits belong to the same period. No structures from the Early Iron Age were identified, but the ceramic sherds from that period are numerous. Furthermore, two bottoms of kilns can be dated to the Late Bronze Age or Early Iron Age. A small household oven and three pits date back to the 8th – 10th c. AD. Two pits, a bottom of a kiln and probably traces of ground premises from the period 15th – 17th c. were studied as well.

In the western sector, the excavations covered an area of 2800 m^2 (figs 2.2, 4). Seven dugouts with stone stoves, five household ovens with service pits and three waste pits from the Early Middle Ages were excavated. These structures belong to a settlement from the 8th – 9th c. AD, which preceeds chronologically the one registered in the eastern sector in 2019. We succeeded to explore structures from the 15th – 17th c., too: five dwellings, 12 outbuildings (among them a smithy), 35 pits (of which 24 were originally for storage) and three Christian graves. The materials from 2020 allow the upper chronological boundary of the settlement from the Ottoman period to be adjusted from the middle of the 17th c. to the end of the century or the beginning of the 18th c.

Deyan Rabovyanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, rabovyanov@gmail.com
Plamen Doychev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, plamen_doichev@abv.bg
Stoyan Mihaylov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stoyan_mihaylov@abv.bg

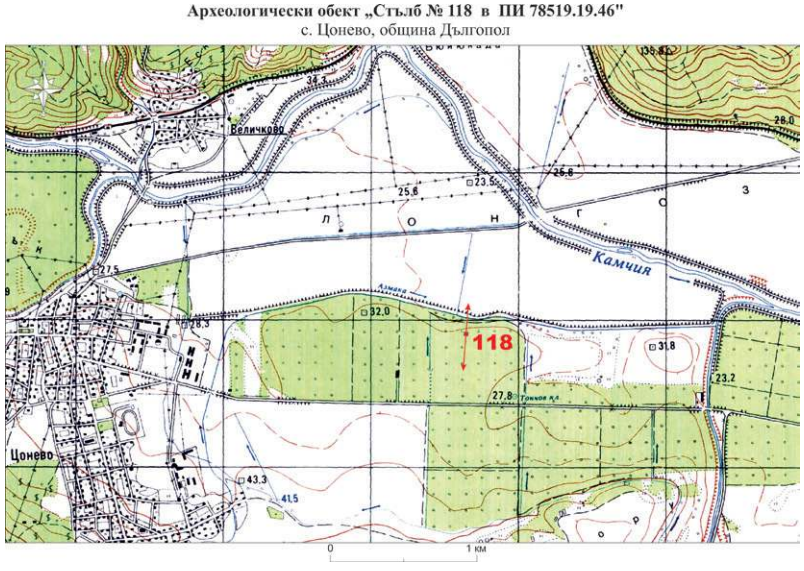
№ 51. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТЕН И РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН ОБЕКТ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЦОНЕВО, ОБЩ. ДЪЛГОПОЛ

Александър Манев, Владимир Славчев, Мария Гюрова, Надежда Карастоянова

Археологическият обект е регистриран в м. Кайряка в землището на с. Цонево, общ. Дългопол, обл. Варна, при наблюдение на изкопни дейности за полагане на стълб № 118 по проект на ЕСО ЕАД „Изграждане на нова въздушна линия 400 kV от п/ст Варна до п/ст Бургас“ през май 2020 г. Научен ръководител на наблюдението е гл. ас. д-р Владимир Славчев. Обектът се намира в селскостопански блок за отглеждане на зърнени култури, в равнинен терен, на първата незаливна тераса на десния бряг на р. Азмака, десен приток на р. Камчия (обр. 1).

Резултатите от спасителното проучване, проведено през юни 2020 г., свидетелстват за активна дейност на това място през две епохи. Първоначалната работна площ обхваща приблизително 100 кв. м и се равнява на размерите за основата на електрическия стълб. Впоследствие беше заложено и проучено разширение от около 25 кв. м до югоизточния ъгъл на изкопа, в което попада една от регистрираните археологически структури (обр. 2). Всички археологически материали бяха открити в дълбочина над 0,5 м под повърхността и под орницата. Регистрираните структури са вкопани в местния глинест стерил с жълт цвят (обр. 3). Стратиграфски не бе установено синхронно на структурите ходово ниво.

Бяха проучени две ями от периода на късния неолит. Те са разположени на 2 м една от друга и имат сходни параметри. Запълнителите им се състоят от наситена с органика пръст, животински кости, фрагментирана битова керамика, кремъчни, костени и каменни сечива, парчета от стенни мазилки. Северната част на яма 1 (в югозападния ъгъл на обекта) е нарушена от строителната машина при изкопа за основата на стъпка на електрическия стълб. Ямата най-вероятно е била с кръгла форма и диаметър 2,80 м. Дъното ѝ беше достигнато на дълбочина 0,70 м от нивото на засичане. Сред материалите от запълнителя бяха открити и фрагментирана култова масичка с врязана и пластична зооморфна украса (обр. 4), част от миниатюрно съдче и главичка от антропоморфна керамична фигурка. В западната си част ямата е нарушена в по-късна епоха от друга отпадъчна яма, запълнена единствено с органични останки. На дъното на вторичното вкопаване бяха открити три нехарактерни фрагмента от антични съдове. Яма 2 (в източната част на обекта) в горната си част (до дълбочина от 0,20 м) бе с елипсовидно напречно сечение, като в южния край преминава в по-дълбоко (0,50 м) вкопаване с близка до кръг форма с диаметър 1,60 м. Сред материалите от нейния запълнител също бяха открити фрагмент от култова масичка и част от миниатюрно съдче.

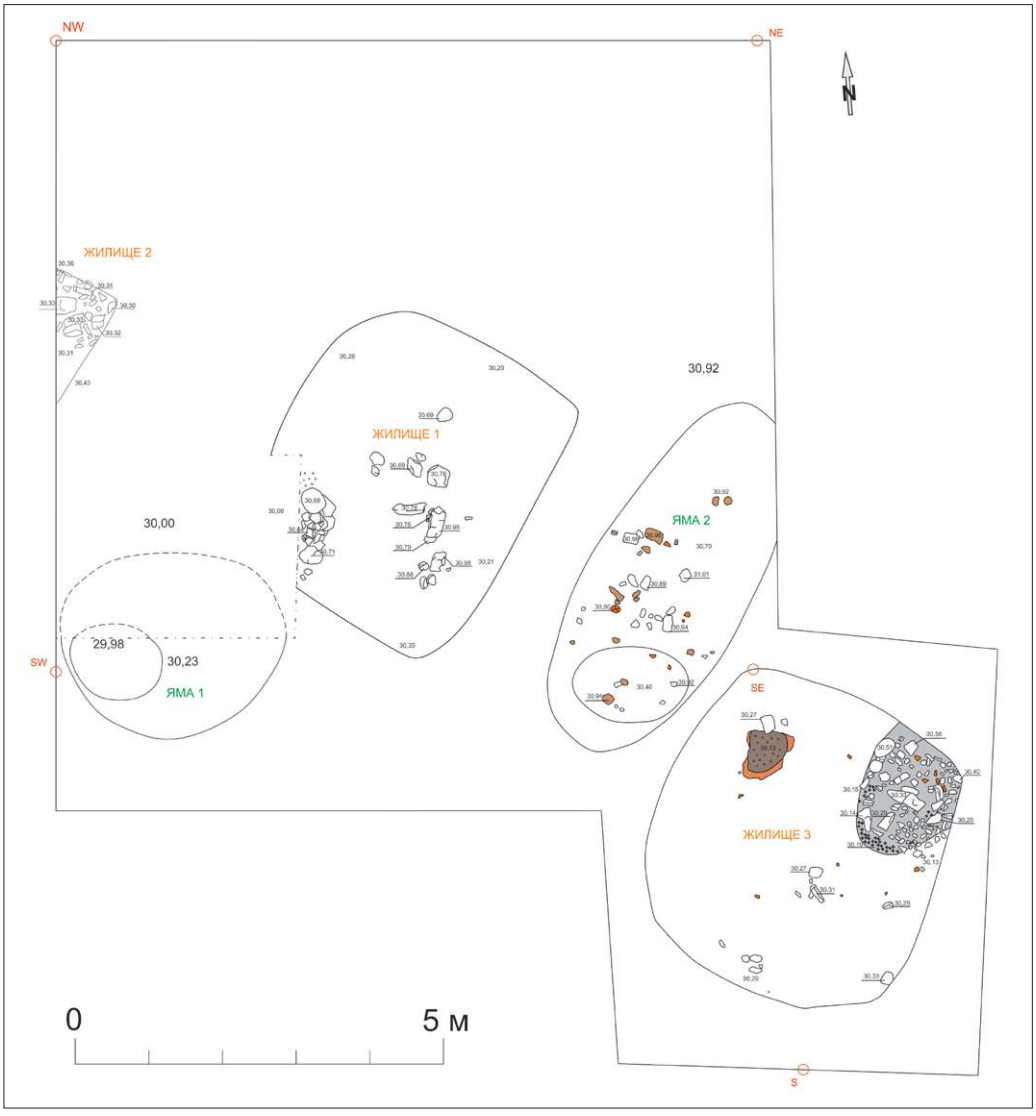
Обр. 1. Местоположение на обекта

Fig. 1. Location of the site

Материалите от късноеолитните ями се отнасят към култура Усое I (последна четвърт на VI хил. пр. Хр.). Предвид ограничената площ на археологическото проучване към момента не е възможно еднозначно да бъде определен характерът на обекта. Със сигурност той е бил с по-широк териториален обхват. Изследваните ями могат да бъдат интерпретирани като боклучни или култови.

В рамките на проучваната площ бяха регистрирани и три вкопани жилищни структури от ранносредновековната епоха (X в.). Две от тях бяха напълно проучени.

Жилище 1 се намира приблизително в центъра на обекта и

Обр. 2. План на проучените структури

Fig. 2. Plan of the excavated structures

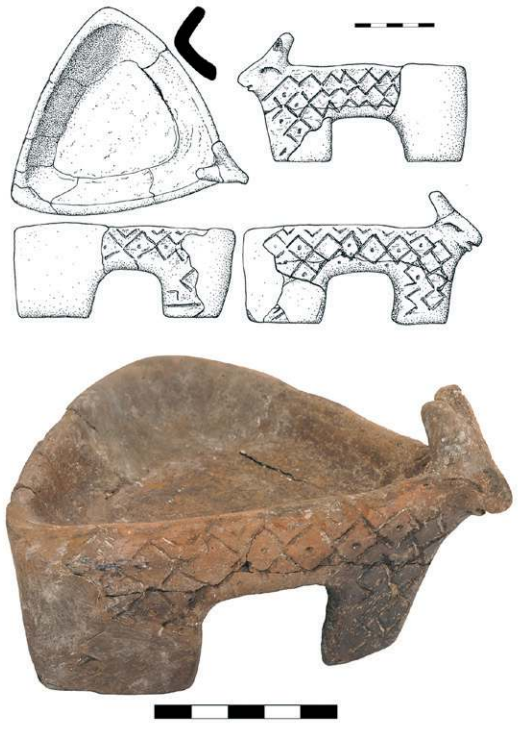
бе изследвано в цялата си площ. То има правоъгълен план с ъгли, разположени по посоките на света. Размерите му са 4,20 × 3,60 м. В западния ъгъл бяха регистрирани останките от каменна печка. Тя е била вградена в стената, като са използвани необработени и речни камъни с различни размери. Западният ъгъл на жилището (както и печката) е нарушен при изкопните дейности за основата на стъпката на електрическия стълб.

Жилище 2 попада само частично в проучената площ, до западната му граница. Беше разкрит само източният му ъгъл, запълнен с необработени камъни. Може да

Обр. 3. Изглед към обекта след края на проучването

Fig. 3. Final stage of the excavation

Обр. 4. Култова масичка от КНЕ

Fig. 4. Zoomorphic cult table, Late Neolithic Period

се предположи, че тук е било разположено топлинно съоръжение, подобно на откритото в Жилище 1. Предвид малките размери на засечения участък и ясните очертания във вертикалния профил се налага заключението, че в голямата си част структурата попада западно от разкопавания участък.

Заради Жилище 3 се наложи разширяване на изкопа извън площта на електропреносната инсталация в югоизточна посока, с цел цялостното му проучване. Подобно на Жилище 1, неговият план е правоъгълен, а ъглите са ориентирани по посоките на света. Размерите му са 4,25 × 4 м. В източния ъгъл бяха разкрити деструкции от каменна печка, чийто отвор е бил от южната страна. В близост до северния ъгъл на жилището, върху пода, е имало и открито огнище с приблизително кръгла форма и диаметър около 0,60 м.

И трите жилищни структури са дълбоко вкопани в материка – над 0,70 м. Те бяха запълнени с тъмна пръст, примесена с въглени и културни останки (обр. 5). Беше събрано голямо количество фрагменти от битова керамика, изработена на колело. В голямата си част те принадлежат на гърнета без дръжки с врязана линейна и вълнообразна украса. Бяха открити и множество кости от различни животински видове, някои от които са били допълнително обработени като инструменти. Находките от желязо представляват предмети с битов характер – огниво, гвоздеи и др. На места сред запълнителя на структурите се различават и овъглени останки от дървена конструкция. Вкопаните жилища отстоят на приблизително 3 м едно от друго.

Цялостно или частично проучените структури свидетелстват за наличието на средновековно селище на това място. Откритата в значителни количества фрагментирана керамика от контекста на вкопаните жилища ни дава основание да отнесем обитаването в тази местност към X в.

При проучването са събрани 359 кремъчни артефакта. Структура на ансамбъла по контексти и категории артефакти е представена в таблица 1.

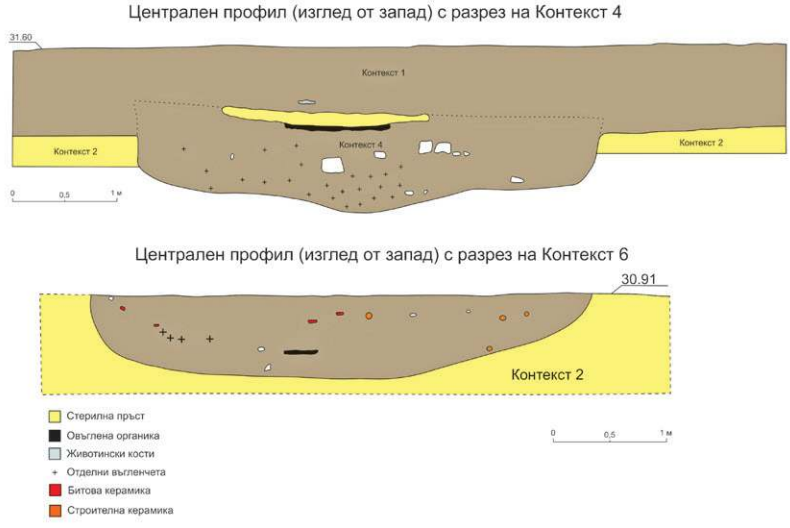
Категория	Орница	Яма 1	Яма 2	Жилище 1	Жилище 3	Общо
Оръдия	5	8	7	3	1	24
Пластини	2	7	9	2		20
Отломъци	16	28	85	11	9	149
Фрагменти	16	27	90	7	7	147
Ядра	2	3	3	2	1	11
Разни	1	3	3		1	8
Общо	**42**	**76**	**197**	**25**	**19**	**359**

Суровинно артефактите са разнообразни. Подчертано преобладават продуктите на дебитажа (отломъци и фрагменти), макроскопски аналогични на флинт от вторични находища в Шумен и околността (с. Марково). Те съставляват 82,45 % от цялата колекция, докато делът на оръдията и пластините е съответно 6,6 % и 5,5 %.

Диагностичните за късния неолит артефакти са стъргалките на отломъци и сериите пластинки, както и други артефакти, вписващи се в общата тенденция за микролитизация на индустрията (Gurova 2018). В рамките на яма 1 те са представени от два микропробоя.

От обекта са анализирани 386 животински останки, от които 215 определени до вид. Най-много като количество са останките от ранносредновековните жилища. Значително по-малко са костите от късноеолитните ями. Открити са останки както от диви, така и от домашни животни. Най-

много са тези от говедо и домашна свиня. Освен тях са идентифицирани останки от благороден елен, дребни преживни (овца/коза), див заек, вълк, бобър, шаран и различни видове дребни птици. Всички останки в структурите имат следи от рязане, умишлено фрагментиране и термична обработка при ниска температура до 300° С. Материалът от Ранното средновековие може да бъде интерпретиран главно като хранителни остатъци, които след консумацията на месото са изхвърлени в структурите. Прави впечатление голямото разнообразие от диви животни, което показва, че ловът е бил добре развит и хората не са разчитали само на ресурси от животновъдство.

Обр. 5. Средновековни вкопани жилища – разрези

Fig. 5. Medieval dug-out dwellings - cross-sections

Литература

Gurova 2018: M. Gurova. Flint assemblages in the context of cultural transition during the 6th millennium BC: a case study from Bulgaria. – Bulgarian e-Journal of Archaeology (Be-JA) 8.2, 113 – 143, http://www.be-ja.org

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A LATE NEOLITHIC AND EARLY MEDIEVAL SITE IN THE LAND OF TSONEVO VILLAGE, DALGOPOL MUNICIPALITY

Alexander Manev, Vladimir Slavchev, Maria Gurova, Nadezhda Karastoyanova

Summary

The archaeological site was registered during monitoring of digging activities for a new overhead power line. It is located on the first non-flooded terrace on the right bank of the Azmaka River, a right tributary of the Kamchia River (fig. 1). In June 2020 an area of 125 m^2 was explored (figs 2, 3).

Two Late Neolithic pits, probably cult or garbage ones, were studied. Their fill comprised organic matter, animal bones, fragmented pottery, flints, bone and stone tools and pieces of wall plaster. In Pit 1 a fragmented zoomorphic cult table (fig. 4), part of a miniature bowl and a head of an anthropomorphic figurine were found. In Pit 2 fragments of a cult table and a miniature bowl were also found. The materials belong to the Usoe I culture (final quarter of 6th mill. BC).

Three dwellings of a settlement from the early medieval period (10th c.) were also registered (fig. 5). They were dug more than 0.70 m into the mainland. The two fully excavated dwellings feature rectangular plan, with dimensions of 4.20 by 3.60 m and 4 by 4.25 m. Both of them contained remains of stone stoves in one of the corners. On the floor of the second dwelling an open fireplace was laid. A large number of fragments of pots without handles with incised decoration were collected, as well as numerous animal bones.

The late Neolithic diagnostic tools consist of variety of endscrapers on (mainly small) flakes. Another evidence of the flint industry microlithization is the presence of bladelet series and two micropiercers, found in Pit 1.

A set of 386 animal bones was analysed. The early medieval material can be interpreted as food waste after meat consumption. A variety of wild animal remains shows that hunting was well developed, and animal husbandry was not the only food resource.

Alexander Manev, aleman@abv.bg
Vladimir Slavchev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Luiza Blvd, 9000 Varna, vladosl@yahoo.com
Maria Gurova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, gurova.maria@gmail.com
Nadezhda Karastoyanova, National Museum of Natural History – Bulgarian Academy of Sciences, 1 Tsar Osvoboditel Blvd, 1000 Sofia, nadiakarastoyanova@gmail.bg

№ 52. ОБЕКТ № 17 В М. ЧЕРНЯЛКА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БАХОВИЦА, ОБЩ. ЛОВЕЧ

Емилия Евтимова, Нели Кръстева

Теренът, определен за проучвания, е разположен в землището на с. Баховица на десния бряг на р. Чернялка, км 130+750 – 130+950, участък 3 от АМ „Хемус“. По-голямата част от земята е обработваема, а останалата е горски масив (обр. 1). Общата площ е 11 дка при дължина 200 м и средна ширина от 65 м. Местността представлява висока южна тераса, рязко скосяваща се на север към горския масив. Обектът бе разделен на два сектора. Първият обхваща цялата селскостопанска земя, а вторият около 400 кв. м от обраслия с храсти участък. До края на проучването не бе премахната растителността и мястото остана неизследвано.

Обр. 1. Поглед към обекта от юг

Fig. 1. The site viewed from south

Залагането на сондажи бе съобразено с предварителното геофизично обследване на терена. Първоначално се ситуираха 25 квадрата с размери 2 × 5 м и 5 × 5 м. Впоследствие и преди всичко в зависимост от резултатите от проучването някои бяха разширени, а други бяха допълнително отложени. Достигнатият максимален размер е 16 × 5 м, а общият им брой е 34 (обр. 2).

Обр. 2. Общ план на обект 17, землището на с. Баховица

Fig. 2. General plan of site 17, land of the village of Bahovitsa

Проучванията в централната и северната част на сектор 1 на практика бяха безрезултатни. В тях бяха намерени неголямо количество фосили, почти на повърхността. Стратиграфията в повечето интервенции се състои от три пласта – орница, жълто-кафяв пласт и стерил. Последният на места е примесен със специфична за района мека скала.

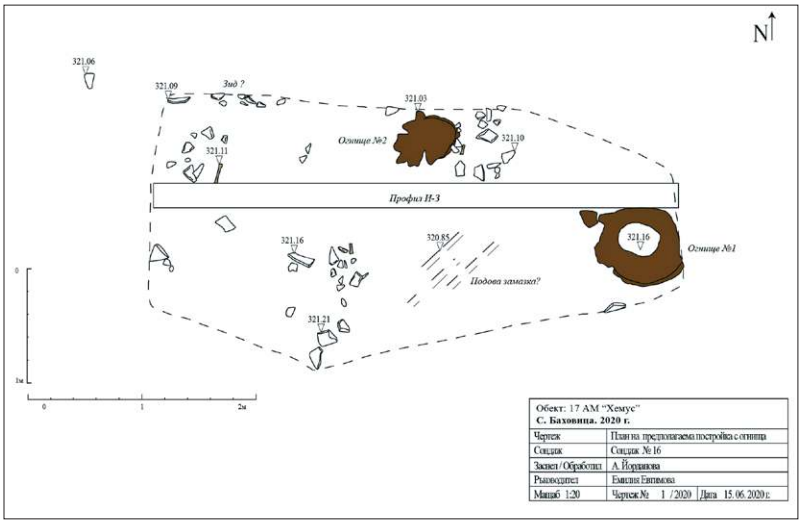
В източния край на обекта в сондажи № 6 и 20 попаднахме на каменни струпвания, които биха могли да се интерпретират като основи на помещения. Оформени са от необработени дребни камъни, с обрушени лица. Въпреки многократните разширения не успяхме да открием цялостен градеж. Регистрирани са само ъглите на помещенията, съответно югоизточен и североизточен. В западната стена на сондаж 20 се проучи яма. Стените ѝ са опалени, а запълнителят е от керамични фрагменти, животински кости и въглени.

В западната част на обекта, в сондаж № 16 попаднахме на жилище (обр. 3). То е с приблизителни размери 2 × 2,5 м. Краищата му са маркирани с дребни камъни. На пода се откриват керамични късове със средна концентрация. В източния му край се засякоха две огнища в непосредствена близост едно от друго. Това навежда на мисълта, че помещението вероятно е било със стопанска цел, сигурно някаква работилница. Площта е твърде малка за вкопаването на две термични съоръжения (обр. 4).

Обр. 3. Жилище 1, сондаж 16

Fig. 3. Dwelling 1, trench 16

Обр. 4. План на жилище 1

Fig. 4. Layout of Dwelling 1

На обекта не бяха открити монети и метални находки, подходящи за инвентиране. Основният материал е керамиката, представена с по-голяма наситеност в местата с регистрирани деструкции на сгради. Значителна част от фрагментите са обмити и повредени. Всички изглеждат принадлежат на еднотипни съдове, работени на бързо колело от глина, пречистена в различна степен, производство на керамични работилници, предназначено за пазара. Доколкото могат да се установят форми, фрагментите принадлежат предимно на гърнета, капаци и възможно кани. Броят на фрагментите, както и състоянието им не предполагат наличието на селище – или поне къщи, обитавани активно. Повечето от тях са транспортирани от селище недалеч от проучвания обект. Разкритите постройки най-вероятно са стопански или производствени, но не за керамика. Сред материалите има и част от дъно на съд, работен на бързо колело, от сравнително пречистена глина. То носи следите от печат – запазен е релефен кръг, но изображението вътре в него е заличено. Това дъно с печат има важно значение. Доскоро се предполагаше, че печатите върху дъната са предимно върху съдове, свързани с (пра)българската производствена традиция и се датират до X в. Разкопките в Бранковци, Видинско, през 2019 г. показаха няколко дъна с печати от съдове, датирани в XII – XIII в. Дъното от Баховица допълва вече направения извод за съществуването на тази практика и в по-късно време – търговска марка присъща на някои местни ателиета. Състоянието на фрагментите, ограниченият брой устия, еднотипната украса от предимно широки хоризонтални линии врязани с единично острие – рядко над тях е врязана и една вълнообразна или има пояс от ямички, как-

Обр. 5. Керамика от жилище 1

Fig. 5. Pottery found in Dwelling 1

то и липсата на цели форми не допускат по-тесни хронологически граници от XII – XIV в. (обр. 5).

Предвид неголямото количество керамичен материал и малкото находки, сред които каменни капачета, чукалка и др. предполагаме, че трасето на бъдещата магистрала минава през периферията на средновековно селище. Вероятно то е разположено на югоизток от обекта, където има концентрация на голямо количество керамичен материал от различни епохи и разхвърляни обработени камъни. Проученият терен има всички предпоставки тук да са били разположени стопанските и част от жилищните помещения към него.

SITE NO. 17 IN THE CHERNYALKA LOCALITY, LAND OF BAHOVITSA VILLAGE, LOVECH MUNICIPALITY

Emilia Evtimova, Nelly Krasteva

Summary

Site No. 17 on the route of Haemus highway is located on the right bank of the Chernyalka River. Most of the land is arable, with a small part being a forest.

In the eastern sector of the site, in trenches Nos 6 and 20, stone clusters were documented which could be interpreted as foundations of a construction. Remains of a house were discovered in the western sector of the site, in trench No. 16. It measures approximately 2 × 2.5 m and its borders are marked with small stones. Two hearths located in the immediate vicinity of each other were also registered in the house. This fact suggests that the room was probably used for production purposes, probably being some kind of workshop.

On the basis of the small amount of pottery fragments and the limited number of finds discovered, including stone lids, a pounder, etc., we assume that the route of the future highway passes through the periphery of a late medieval settlement. Probably the settlement itself is lying southeast of the site where we observed a concentration of pottery sherds from different ages and scattered hewn stones. The surveyed terrain has all necessary prerequisites to contain the economic and part of the residential premises of the settlement.

Emilia Evtimova, ema_ev@abv.bg
Nelly Krasteva, Museum of History – Dimitrovgrad, Dimitrovgrad, 7 St. Kliment Ohridski Str., npkai@abv.bg

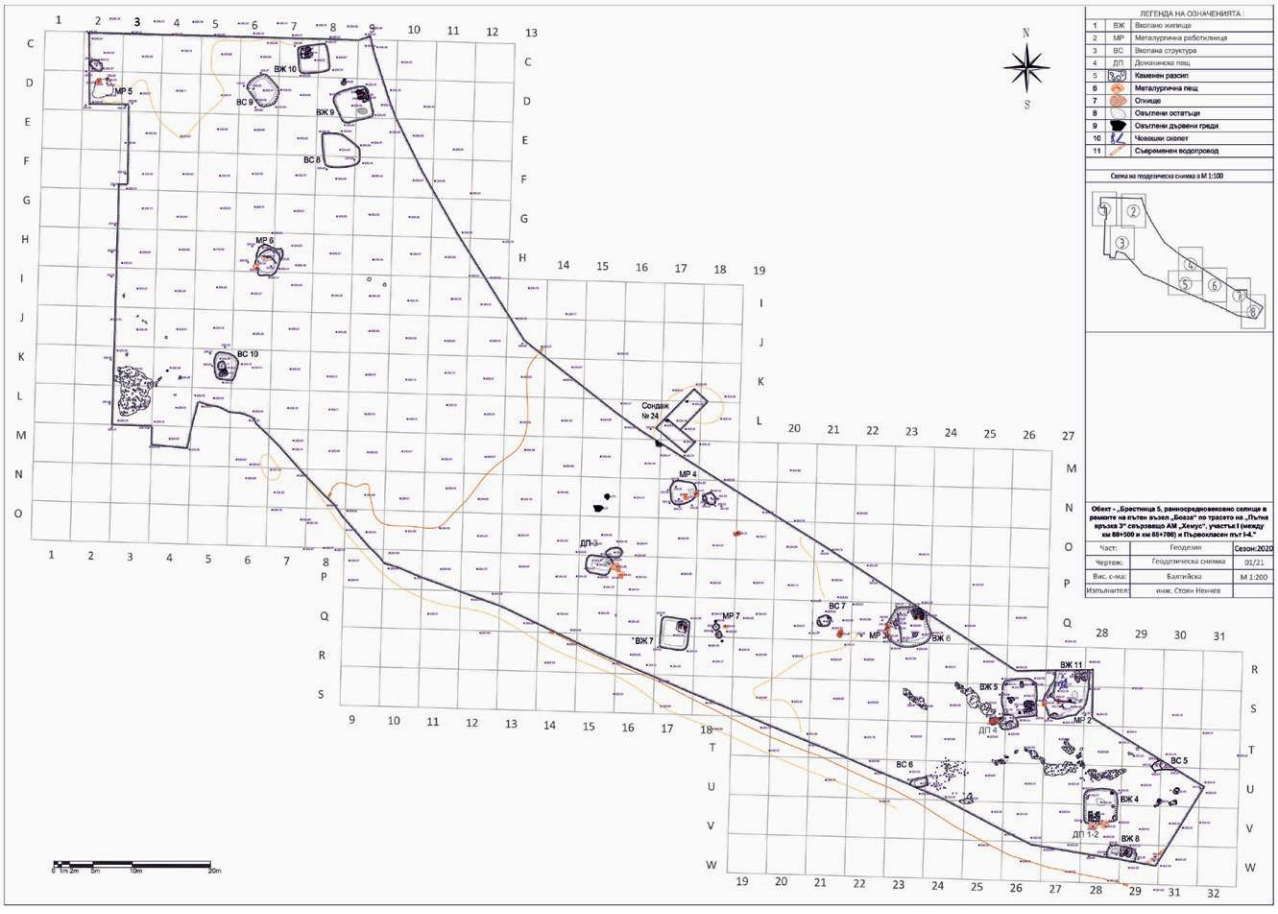

№ 53. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ С МЕТАЛУРГИЧЕН ЦЕНТЪР В М. ПОЛЕТО КРАЙ С. БРЕСТНИЦА, ОБЩ. ЯБЛАНИЦА, ОБЛ. ЛОВЕЧ

Стилиян Иванов

От 25.05. до 22.07.2020 г. беше проведено пълно спасително археологическо проучване на обект „Брестница 5, ранносредновековно селище в рамките на пътен възел „Боаза“ по трасето на „Пътна връзка 3“, свързващо АМ „Хемус“, участък I (между км 88+500 и км 88+700) и Първокласен път I-4“.

Обектът се намира в м. Полето, източно от с. Брестница, общ. Ябланица, обл. Ловеч. Целта на раз-

Обр. 1. Общ план на обекта (автор С. Ненчев)

Fig. 1. General plan (author S. Nenchev)

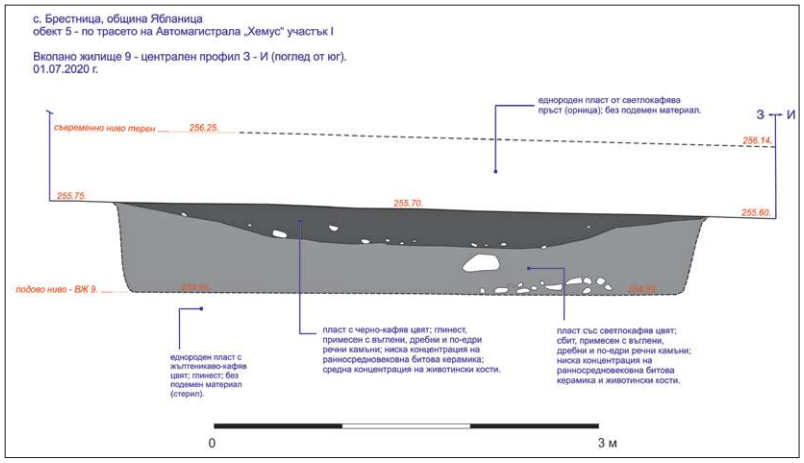
копките бе да се изследват всички археологически структури от ранносредновековното селище с металургичен комплекс в рамките на сервитута на „Пътна връзка 3“ към пътен възел „Боаза“. Характерът на обекта бе определен по време на предходно проучване, осъществено от същия екип през 2019 г. (Иванов 2020, 1303 – 1307). Общата площ, предвидена за пълни проучвания е 6 дка.

Обр. 2. Вкопано жилище 9 (поглед от запад)

Fig. 2. Dugout dwelling 9 (view from west)

Първоначално бе заложена план-квадратна мрежа, ориентирана по посоките на света, с размери на отделните квадрати 5 × 5 м. След това, посредством земекопна техника, по цялата площ на терена бе отнет повърхностният пласт с дебелина 0,40 – 0,50 м. За него по време на предходните проучвания се установи, че представлява стерилна светлокафява пръст, без археологически материали, наслоена благодарение на продължителните наносни процеси, протичащи в долината на р. Вит. След изчерпването му проучването продължи с ръчно разкопаване на механични пластове до дълбочина 0,60 – 0,70 м от съвременния терен. На това ниво се очертаха и вкопаните в стерилния пласт ранносредновековни структури.

Обр. 3. Стратиграфски профил в рамките на вкопано жилище 9

Fig. 3. Stratigraphic profile within dugout dwelling 9

Обр. 4. Металургична работилница 6 (поглед от изток)

Fig. 4. Metallurgical workshop 6 (view from east)

Резултатът от пълното спасително археологическо проучване бе откриването на осем вкопани жилища, четири домакински пещи, шест металургични работилници, някои с отлично запазени пещи, ковашки огнища, производствени ями с отпадъчна продукция, както и шест вкопани структури с неизяснен характер (обр. 1).

Разкритите вкопани жилища са общо осем. Всички са с квадратен или близък до квадрата план, с площ на обитаване от 10 до 15 кв. м и каменни печки с П – образен план в един от ъглите (обр. 2 – 3). При част от тях, в съседния или срещуположния на печката ъгъл, се намира силно отухлено ниво с елипсовидна форма и максимална дължина 0,40 – 0,50 м, където вероятно се е намирало мястото на предишното отоплително съоръжение (ВЖ 4 и 8). Жилищата са ориентирани приблизително по посоките на света. Вкопани са в стерила до 1 – 1,10 м от нивото на засичане. Върху пода на някои от тях са запазени следи от дървени стълбове (ВЖ 4-6 и 11). В запълнителя на помещенията се намират основно животински кости и неголямо количество ранносредновековна битова керамика, представена от части на различни гърнета, изработени на бавно и бързо грънчарско колело. Изключение прави ситуацията при вкопано жилище 11, от чийто под произхожда един екземпляр, който след първоначална реставрация придоби по-цялостен вид. Върху пода на същото жилище бяха разчистени и останките на два човешки скелета в поза, предполагаща насилствено умъртвяване на телата[1]. Освен керамика в жилищата често се откриваха костени шила и по-рядко железни ножчета и върхове на стрели.

Проучени бяха общо четири домакински пещи. Според устройството си те са с овална форма и различни размери (максимална дължина до 1,20 м). Снабдени са с елипсовидна предпещна яма, чиято дълбочина варира от 0,40 до 0,90 м. Някои от тях са разположени направо върху нивото на стария терен, като във височина са доизграждани от речни или ломени камъни. Други са вкопани изцяло в стерила. Двете домакински пещи в източната част на терена са частично разрушени от изграждането на по-късно вкопано жилище (ВЖ 4).

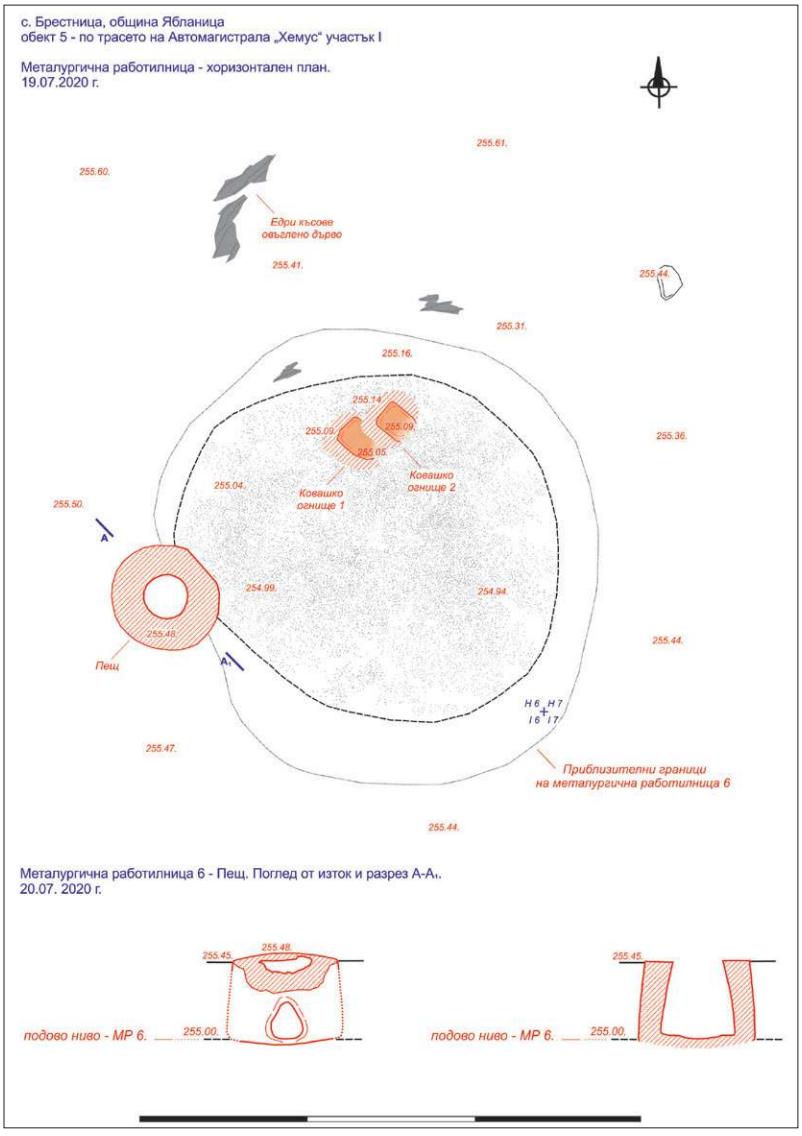
Металургичните работилници са с приблизително овален/елипсовиден план. Вкопани са в стерилния пласт до 0,40 – 0,50 м. Снабдени са с една или две пещи за отделяне на метала от рудата. Най-цялостно са запазени пещите към металургични работилници 2 и 3, чиито граници са нарушени от по-късното изграждане на две отделни вкопани жилища (ВЖ 6 и 11). В някои случаи към централната част на отделните комплекси се открива и ковашко огнище с правоъгълна форма (обр. 4 – 5). При поч-

[1] За антропологичния анализ съм благодарен на доц. д-р Виктория Русева (ИЕМПАМ – БАН).

ти всички се откриват една или две ями, някои от които с отухлени стени и запълнител от метална шлака. В очертанията на работилниците, освен голямо количество шлака, се намират и части от пещните стени, парчета от глинените вратички за запушване на отвора, както и множество керамични сопла. От там произхожда и неизползвана керамична пота и една малка желязна наковалня. Рядко се срещат фрагменти от битова керамика.

В хода на проучването бяха разчистени шест вкопани структури с неизяснен характер. В повечето случаи те са с неправилна форма и максимална дължина до 3,50 м. Вкопани са плитко до дълбочина 0,50 – 0,60 м. При две от вкопаните структури в източната част на обекта (ВС 5 и 6) се откри значително количество ранносредновековна керамика заедно с бронзов пръстен с отворени краища. В останалите се наблюдава единствено запълнител от тъмнокафява пръст и ниска концентрация на археологически материали.

На няколко места, приблизително в централната част на изследваната площ (кв. М15, N16 и сондаж 24), се откриха участъци с останки от обгорени дървени талпи. Някои от тях достигат дължина 1,10 м. Имайки предвид, че овъглените участъци се откриват приблизително в права линия, през определено разстояние с обща дължина 18 м и направление ЮЗ – СИ, може да се предположи че на това място се е издигала дървената ограда на селището, която впоследствие е била опожарена. В подкрепа на това предположение се явява както отчетливият спад на регистрираните ранносредновековни структури, така и отсъствието на иначе ясно забележимия тъмнокафяв културен пласт, западно от линии 14, 15 и 16 от положената план-квадратна мрежа. Представените наблюдения показват, че проучените в тази част няколко отделни жилища и производствени съоръжения всъщност са част от западната периферия на селището. Въпреки по-малкия брой засвидетелствани структури, от тази част на обекта произхождат следните интересни метални находки: бронзов пръстен, оловен прешлен, желязна псалия, мотичка, няколко върхове на стрели и три нагръдни кръста-енколпиона, от които един оловен модел.

Обр. 5. Хоризонтален план на металургична работилница 6

Fig. 5. Horizontal plan of metallurgical workshop 6

Проучванията на обект „Брестница 5" доказаха, че в м. Полето се е намирал значим ранносредновековен металургичен център със селище от периода на Първото българско царство. Стратиграфският хоризонт над металургичните работилници се състои от ясно разграничими вкопани жилища, явно от старобългарско селище от периода IX – X в., което се разпростира в етапа или след приключване дейността на някои от производствените пещи. Предложената хронология се потвърждава и от осъщественото радиовъглеродно датиране. В източната част на разкопаната площ археологическите структури и културният пласт не се изчерпаха, което доказа, че обектът се развива на значително по-голяма площ (няколко десетки декара), особено в северна/североизточна посока върху първата незаливна тераса на р. Вит.

След извършеното пълно спасително археологическо проучване експертната комисия към Министерство на културата предписа освобождаване на терена за осъществяване на инфраструктурния проект. От съществено значение бяха изключително добре запазените на терена пещни съоръжения, които притежават висока експозиционна стойност. Последното наложи те да бъдат укрепени, вдигнати и пренесени за съхранение в музейна среда.

Литература

Иванов 2020: С. Иванов. Спасително археологическо проучване на ранносредновековно селище с данни за металургична дейност в м. Полето край с. Брестница, общ. Ябланица, обл. Ловеч. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1303 – 1307.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF AN EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT WITH A METALLURGICAL CENTRE IN POLETO LOCALITY NEAR BRESTNITSA VILLAGE, YABLANITSA MUNICIPALITY, LOVECH DISTRICT

Stiliyan Ivanov

Summary

The site is situated in Poleto locality, to the east of Brestnitsa village, Yablanitsa municipality, Lovech district. The rescue excavations led to the discovery of eight dugout dwellings, four household ovens, six metallurgical workshops (some of them had excellently preserved furnaces, smithing hearths, and production pits which contained waste products) as well as six dugout structures whose character remains unclear.

The excavations in 2020 proved that an early medieval Bulgarian metallurgical centre and a settlement (9th – 10th c., confirmed by radiocarbon dating) was situated in the Poleto locality. In the eastern part of the investigated area the archaeological structures and the cultural layer were not fully explored. Taking into consideration these observations, one can presume that the site covers a significantly larger area, probably several hectares, especially in a north-northeastern direction, on the left bank of the Vit River.

Stiliyan Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, Veliko Tarnovo Branch, 29A Ivan Vazov Str., 5000 Veliko Tarnovo, stilsa@abv.bg

№ 54. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 11 ОТ РИМСКИЯ ПЕРИОД И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ КРАЙ С. КАЛЕНИК

Георги Иванов, Иво Д. Чолаков

Обектът се намира в землището на с. Каленик, общ. Угърчин, обл. Ловеч, в терен, определен за изграждане на АМ „Хемус“, участък II, пътен възел „Каленик“. Проучването се осъществи през периода 20.09. – 30.11.2020 г. в изпълнение на договор между НАИМ – БАН и АПИ. Екипът е в състав Георги Иванов и Иво Чолаков – научни ръководители, Люба Трайкова и Габриела Джурковска – зам. ръководители, археолози и студенти[1]. Проучването е предварително, като предвидената за изследване площ е 10 % от целия обект (обр. 1). Регистриран е по време на теренни издирвания през декември

[1] Членове на екипа са: Станислав Станчев, Максимилиян Врабков, Ивет Кирилова, Цветина Гетовска, Николай Захариев, Вечеслав Николов, Александър Алексиев, Станислав Тодоров, Делян Янев, Галина Вандева и Хелия Стоянова. Археозоологичното изследване е на Теодор Тодоров (НАИМ – БАН); палеоботаниката е дело на Цветана Попова (НАИМ – БАН); антропологичното изследване извърши Виктория Русева (ИЕМПАМ – БАН); монетите са определени от Радослав Гущераклиев (РИМ – Ловеч), а кремъчните артефакти от Мария Гюрова (НАИМ – БАН).

2019 г. и има картон в АИС АКБ с № 10006878 (Георгиев, Александров, Николова 2020, 16). Обектът е разположен на незаливна тераса на левия бряг на р. Тоша и във водосбора на реките Тоша и Мирева. Теренът е полегат склон с югоизточно изложение към коритото на реката. Почти цялата площ на обекта попада в обработваеми ниви.

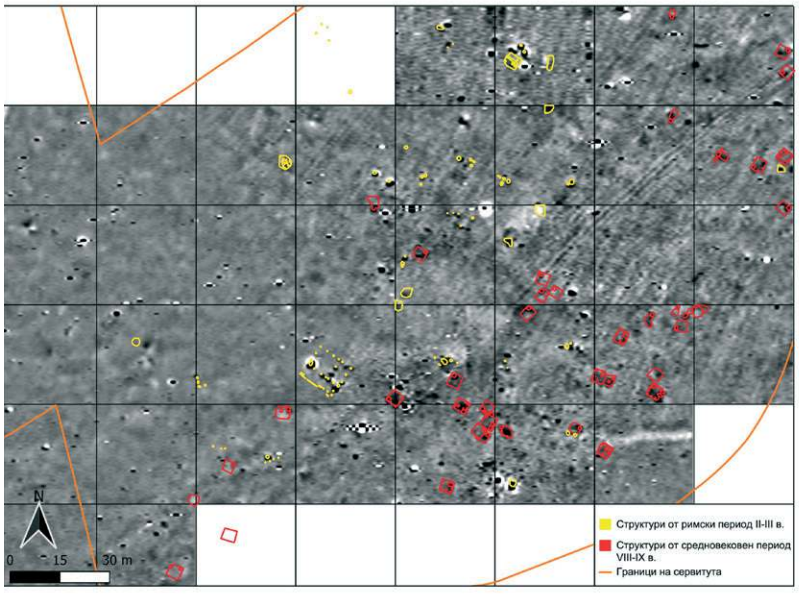
Предварителните спасителни археологически проучвания се проведоха в рамките на сервитута на магистралата и пътен възел „Каленик“. Върху площта на целия обект е заложена план-квадратна мрежа с размери на квадратите 30 × 30 м, в която е извършено геофизично проучване с геомагнитометър от Никола Тонков (НАИМ – БАН). Теренът се оказа подходящ за този вид изследвания и резултатите показаха голям брой аномалии с различен интензитет (обр. 2). Прави впечатление, че в западната половина такива почти липсват, а в източната част, в почти всички случаи, проучените аномалии отговарят на археологически структури. Работата на терен се извърши в над 170 квадрата, повечето с размери от 5 × 5 м и 2,5 × 5 м. В западната част на обекта бяха изкопани пет траншеи с размери 1 × 30 м и три с размери 1 × 60 м. Общата разкрита площ е 5520 кв. м. Заложените квадрати са съобразени с най-изявените геомагнитни аномалии, конфигурацията на терена и границите на сервитута.

На обекта са регистрирани структури от два основни периода – римска епоха (II – III в.) и Ранно средновековие. Отделни материали показват обитаване на мястото от желязната и вероятно по-ранни епохи.

Обр. 1. Обект 11. Аерофотозаснемане в края на сезон 2020

Fig. 1. Site 11. Aerial photo taken at the end of season 2020

Обр. 2. Резултати от геофизичното проучване и откритите римски и средновековни структури

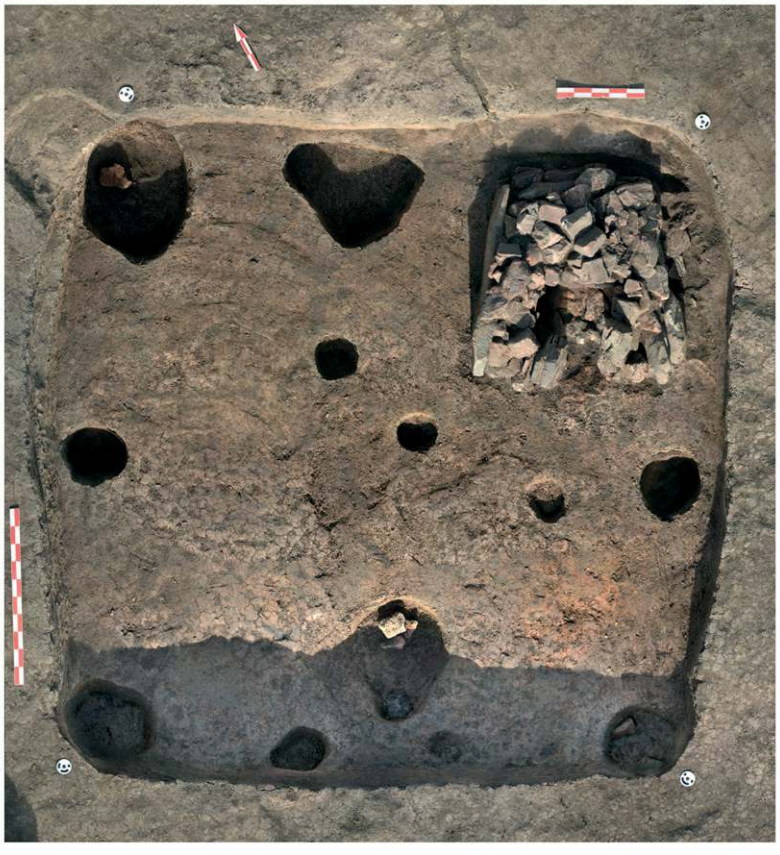
Fig. 2. Results of geophysical survey with the discovered Roman (in yellow) and medieval (in red) period structures

При проучванията се установи, че в голяма част от площта на обекта, под съвременния хумус има културен пласт от римската епоха. Откриват се многобройни фрагменти от римска керамика и късове отухлена мазилка. Те се регистрират както в отделни концентрации, така и разнесени вследствие на земеделската обработка на терена. Откритите структури от този период са малко и представляват основно следи от дървено-землени конструкции. Регистрирани са дупки от дървени колове, запълнени с късове отухлена глина, като на места е запазена и дървесината. Открити са няколко дълбоки вкопавания с неясно предназначение, които са запълнени с голямо количество фрагментирана керамика, отухлени мазилки и животински кости. В отделни плитки ями с по-малки размери, освен фрагментирани, се откриват и цели съдове. Две са по-големите структури, които според откритите дупки от колове имат четириъгълен план. Едната е проучена изцяло, вътрешното ѝ пространство е с обща площ от около 110 кв. м и е разделено на две части. Вероятно представляват кон-

Обр. 3. Структура от римския период

Fig. 3. A structure from the Roman period

Обр. 4. Вкопано жилище от средновековния период

Fig. 4. A dugout dwelling from the medieval period

струкции, изградени от нетрайни материали като дърво и кирпич. На този етап от проучванията не може да се каже дали са функционирали като жилища или това са стопански постройки (обр. 3). Голямото количество фрагментирана кухненска и трапезна керамика, открита в техните граници по-скоро предполагат първото. Материалите от обитаването на мястото през римския период са разнообразни. Регистрирани са десет медни и сребърни монети с датировка от II до средата на III в. Открити са също фрагменти от бронзови фибули, тока, железни ножчета и цинтове, фрагменти от керамични лампи, тежести за тъкачен стан и прешлени за вретено. Регистрирани са и няколко фрагмента от каменни хромели, част от тях преизползвани като строителен материал в средновековните структури. Откритите тухли и керемиди са малко. Регистрирани са отделни струпвания на желязна шлака, но засега не са открити металургични пещи.

През Средновековието на това място е съществувало селище. До момента от него са регистрирани над 40 полувкопани жилища, 35 от които са проучени. В резултат от земеделската обработка на терена надземните им части са унищожени. Всички открити структури са еднотипни. Представляват едноделни жилища с четириъгълен план и обитаема площ 10 – 15 кв. м (обр. 4). Размерите на страниците на помещенията са между 2,9 и 4,5 м. Средната им дълбочина на вкопаване в античния терен е 0,50 – 0,60 м. Подовете при всички жилища са от трамбована пръст. Във всяко от тях има изградено отоплително съоръжение от камъни на суха зидария, в повечето случаи разположено в някои от ъглите на помещението. Тези каменни печки имат средни размери 1 × 1,20 м и запазена височина 0,5 – 0,9 м. Горивните им камери са изградени от едри плоски камъни. Те са с куполообразно покритие, а входовете и вътрешността им са оформени от големи плочести камъни, поставени вертикално. Във всички случаи дъната и пространството пред отвора на горивните камери са отухлени в резултат на горенето. В някои от тях се открива и запазен пласт от пепел и въглени. Най-често стените на печките, които

съвпадат с външните стени на жилищата, са удебелени с цел максимално запазване на топлината във вътрешността им. В някои от полувкопаните жилища са регистрирани следи от дървени конструкции. Най-често това са ями за дървени стълбове, поддържащи покривните им конструкции. Те са разположени по протежение на стените, в централната им част и в ъглите на жилищата. Вероятно във височина землянките са имали двускатен покрив с дървени подпорни колони. Липсата на керемиди предполага, че покритието им е от органичен материал – слама или дърво, фиксиран с големи плочести камъни, каквито се откриват нападали в някои от жилищата. Единични са случаите, когато разкритите дървени конструкции са свързани с облицоването и изолацията на стените. В някои съоръжения са регистрирани повече от един период на обитаване. Това личи по преправките и преместването на някои отоплителни съоръжения. Регистрирани са случаи, при които отстоянието между вкопаните жилища е много малко – до 2 м. При някои има застъпване, но това се дължи на разлики във времето на тяхното обитаване. Между средновековните жилища са открити 10 домакински пещи с кръгла форма, вкопани в стерила. Имат предпещни ями и куполообразно покритие, запазено отчасти при някои от тях (обр. 5). Те се откриват извън жилищата и вероятно са обслужвали едновременно няколко домакинства. В един случай, в рамките на вече изоставено вкопано жилище, впоследствие са изградени две такива домакински пещи. До момента липсват следи от обществени сгради от средновековното обитаване, а в рамките на селището могат да се очертаят няколко групи жилища, вероятно оформящи отделни махали. Направен е AMS радиокарбонен анализ на пет проби от четири землянки и една пещ. Една дата попада в средата на VII – IX в., една дата е в началото на IX – началото на XI в. Като материали от периода се открива голямо количество кухненска керамика, керамични прешлени за вретено, костени шила, бронзова обеца с висулка, железни стрели и ножчета. Керамичните форми са основно кухненски гърнета с украса от врязани вълнообразни и концентрични линии. Върху някои от тях личи щампована украса по дъното. В едно от средновековните жилища е регистриран човешки скелет с частично запазени череп, таз и част от ребрата. Направеното антропологично изследване показа, че костните останки са на дете във възрастова група *Infans* II (7 – 14 г.) с неопределим пол. До момента не е открит некропол, синхронен със селището.

Обр. 5. Домакинска пещ с предпещна яма

Fig. 5. A household oven with stoke pit

Според направеното археозоологично изследване животинските кости от обекта са предимно от домашни животни. Повечето материал е свързан със средновековното обитаване на мястото. Доминиращ вид е говедото, значително по-малко са костите от овца/коза, свиня и кон. Най-рядко се срещат заек и кокошка. Прави впечатление, че не се срещат никакви кости от кучета. Дивите видове са представени единствено от елен.

Изследването на археоботаничните проби показа, че като горивен материал в средновековните жилища е употребявана дървесина от дъб и бор. Тези видове са използвани и в конструкциите от двата проучвани периода, като освен тях е използван и бряст.

Геофизичнотото проучване в източната част на обекта показа линейна аномалия с дължина над 30 м. Част от нея е проучена, като е достигната дълбочина 2 м. Материалите, открити в нейния запълнител, са от късната желязна епоха. Отделни материали от този период се откриват и в северната част на обекта. За момента не са открити структури, които да свържем с обитаване от това време. Регистрирани са и находки от по-ранни периоди. В основната си част това са керамични фрагменти и кремъчни артефакти, към които принадлежи и един добре запазен връх за копие. Кремъчната колекция от обекта е малочислена, но много репрезентативна. Сред суровините са разпознати лудогорски флинт, както и такъв от мездренската свита в ЦС България. Върхът за копие е ювелирно изработен и намира паралели сред различни обекти от късния халколит.

С приключване на предварителното археологическо проучване са изследвани южната и западната част на обекта и там теренът е освободен за строителство. Предстои пълното проучване на структурите в източната и централната част на обекта в рамките на сервитута на магистралата и на пътния възел.

Литература

Георгиев, Александров, Николова 2020: П. Георгиев, Р. Александров, Й. Николова. Теренни издирвания по трасето на АМ „Хемус“, участък II на територията на общини Угърчин и Ловеч. – Археологически открития и разкопки през 2019 г. Книга I. София, 2020, 14 – 18.

RESCUE EXCAVATIONS OF SITE NO. 11 DATED TO THE ROMAN AND THE EARLY MEDIEVAL PERIOD, NEAR THE VILLAGE OF KALENIK

Georgi Ivanov, Ivo D. Cholakov

Summary

The site is located on a non-flood terrace of the Tosha River in the vicinity of Kalenik village, Lovech municipality, at the location of a future road junction of Haemus Highway (fig. 1). The preliminary excavations took place at the end of 2020. A geophysical survey revealed a great number of anomalies (fig. 2). Structures dated to the Roman period (2nd – 3rd c. AD) and the Early Middle Ages were uncovered.

The Roman period cultural layer is characterized by a high amount of pottery sherds and pieces of burned clay. Structures from this period are few and most common amongst them are pits and traces of earth and wood constructions (fig. 3). Large quantities of kitchen and tableware sherds, small finds and coins were also found.

In this place, a settlement existed during the Middle Ages. Over 40 dugout dwellings are registered and 35 of them are explored. All of them have similar characteristics – single space with a rectangular plan and a total living area of about 10 – 15 m^2 (fig. 4). The dwelling places have stone stoves. In some cases, pits for wooden poles supporting the roof constructions were registered. Ten household ovens with a round shape were discovered between the dugout structures (fig. 5). A high amount of kitchenware pottery sherds and a few small finds from this period were found.

According to the archaeozoological survey, animal bones collected from the site belong to domesticated animals. The archaeobotanical specimens show the usage of oak, pine and elm in both periods. Single pottery sherds and flint findings of earlier habitation are also discovered. After conducting the 2020 excavations, part of the site is released for construction works. Complete research of the east and central area of the site is to be conducted.

Georgi Ivanov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivanov.geo@gmail.com

Ivo D. Cholakov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, ivocholakov@gmail.com

№ 55. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В РАЙОНА НА МИНЕН КОМПЛЕКС „МАРИЦА-ИЗТОК“ КРАЙ РАДНЕВО

Пламен Караилиев, Рени Петрова, Яна Вълчева

Обектът се намира на 7 км източно от гр. Раднево в м. Боялъка. Разположен е по югоизточния склон на леко платовидно възвишение, ориентирано север – юг. Проучва се в изпълнение на задание за подробен устройствен план за развитието на Мини „Марица-изток“ ЕАД – „Обединено северно насипище“. На площ от около 40 дка по повърхността при обход е констатирано наличието на керамични фрагменти от римската, ранновизантийската и средновековната епохи. Спорадично се среща и фрагментирана керамика от желязната епоха.

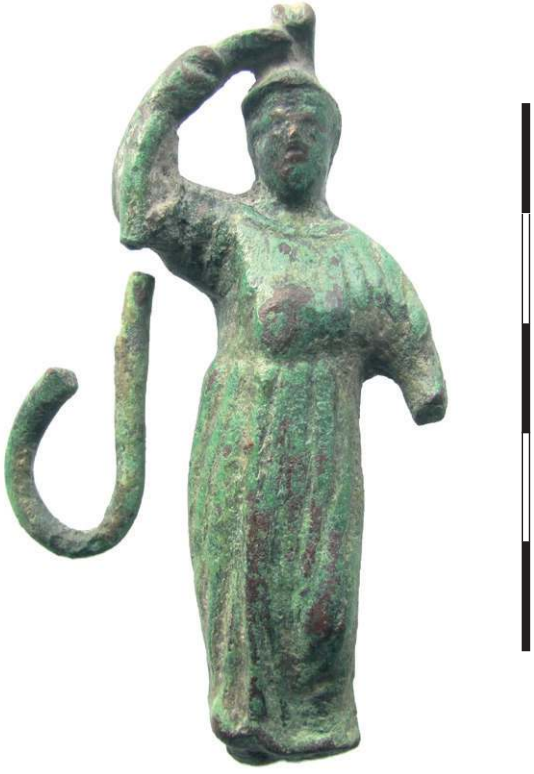
Проучванията бяха съсредоточени непосредствено на запад и северозапад от м. Кърджуеската чешма, изцяло върху необработваем терен, на обща площ от около 1,5 дка. След изчистването на гъстата ниска храстовидна и тревна растителност бяха заложени общо 32 сондажа, ориентирани север – юг и размери 5 × 1 м.

В сондаж № 1 без определен археологически контекст беше открита глазирана чиния, характерна за късносредновековната епоха. В сондаж № 7 са локализирани две дупки от дървени стълбове, допълнително заздравени с фрагменти от римски тегули. Предполагаме, че те са елементи от конструкцията на лека постройка от римската епоха. Почти във всички сондажи на север от сондаж № 7 е открита фрагментирана керамика, тухли и тегули от същата епоха, на дълбочина от 0,50 – 0,60 м от повърхността на терена. В сондаж № 31 сред фрагментирани тухли и керемиди бе открита малка бронзова статуетка, изобразяваща навярно Атина. От наблюденията на терена предполагаме, че сонда-

Обр. 1. Въздушна снимка на обекта

Fig. 1. Aerial photo of the site

Обр. 2. Малка бронзова статуетка на Атина

Fig. 2. Small bronze statuette of Athena

жите са заложени в периферията на селище от римската епоха (II – IV в. сл. Хр.), което се развива в западна посока. Намерените монети в границите на сондажите потвърждават предложената датировка.

Почти във всички сондажи, но без ясно изразени структури, се открива фрагментирана керамика от желязната, римската и средновековната епохи. Керамиката има слаби следи от транспортиране. Това се дължи на денивелацията от запад на изток и многогодишната стопанска обработка, която продължава и в момента. След разораването на обработваемия терен на запад от сондажите по повърхността се откроиха правоъгълни и овални петна със светлосив нюанс и висока концентрация на керамика от средновековната и римската епохи. Нов момент е и спорадичното присъствие на фрагментирана керамика, от бронзовата епоха. Тя допълва стратиграфията на определената за бъдещи проучвания площ, което ще се осъществи след отчуждаване на терена за нуждите на Мини „Марица-изток“ ЕАД.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MULTILAYER SETTLEMENT IN THE AREA OF “MARITSA-IZTOK” MINING COMPLEX NEAR RADNEVO

Plamen Karailiev, Reni Perova, Yana Valcheva

Summary

The site is located 7 km east of the town of Radnevo, in Boyaluka locality. While on field survey, we located an area of approximately 0.4 ha with pottery fragments scattered over the ground. In 2020, the excavations were focused west and northwest of Kurdzhueska cheshma locality, in a total area of approximately 0.15 ha. In total 32 trenches were set, north – south oriented and measuring 5 × 1 m.

In trench No. 1, not in an archaeological context, a late medieval glazed bowl was found. In trench No. 7 we located two holes from wooden posts supported in their base with Roman *tegulae*. Our assumption is that those postholes are elements of Roman period construction. In the other trenches, north of trench No. 7, fragments of ceramic vessels, bricks and *tegulae* were found at a depth of 0.50–0.70 m from the present-day surface. In trench No. 31q among the fragments of bricks and *tegulae*, a little bronze statuette of Athena was found. From what our research has shown, we can conclude that the remains in Boyaluka locality are part of the periphery of a settlement from the Roman period (2nd – 4th c. AD).

In almost all trenches we discovered pottery sherds from the Iron Age, Roman, medieval and late medieval periods. After the ploughing of the land west of our trenches, several oval and rectangular spots with high concentration of ceramic fragments from medieval and Roman periods clearly stood out on the surface.

Plamen Karailiev, Archaeological museum “Maritsa-Iztok” – Radnevo, 2A Gita Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg
Reni Petrova, Historical museum – Botevgrad, 1 Saransk Sq., 2140 Botevgrad, reni.1.petrova@abv.bg
Yana Valcheva, Archaeological museum “Maritsa-Iztok” – Radnevo, 2A Gita Str., 6260 Radnevo, ianastvalcheva@abv.bg

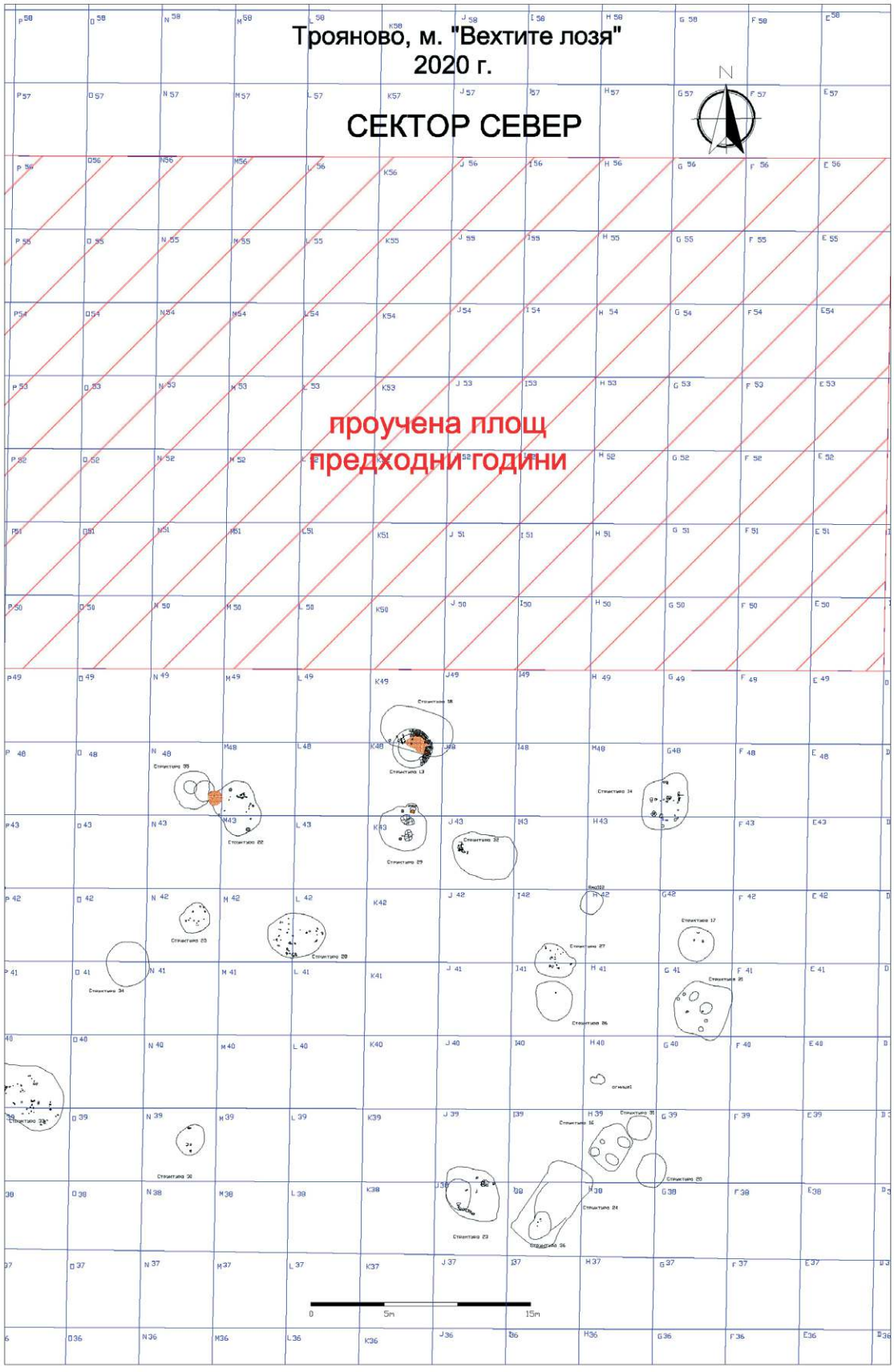

№ 56. РАННОВИЗАНТИЙСКО И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И ЯМИ ОТ КЖЕ В М. ВЕХТИТЕ ЛОЗЯ ПРИ С. ТРОЯНОВО, ОБЩ. РАДНЕВО

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов

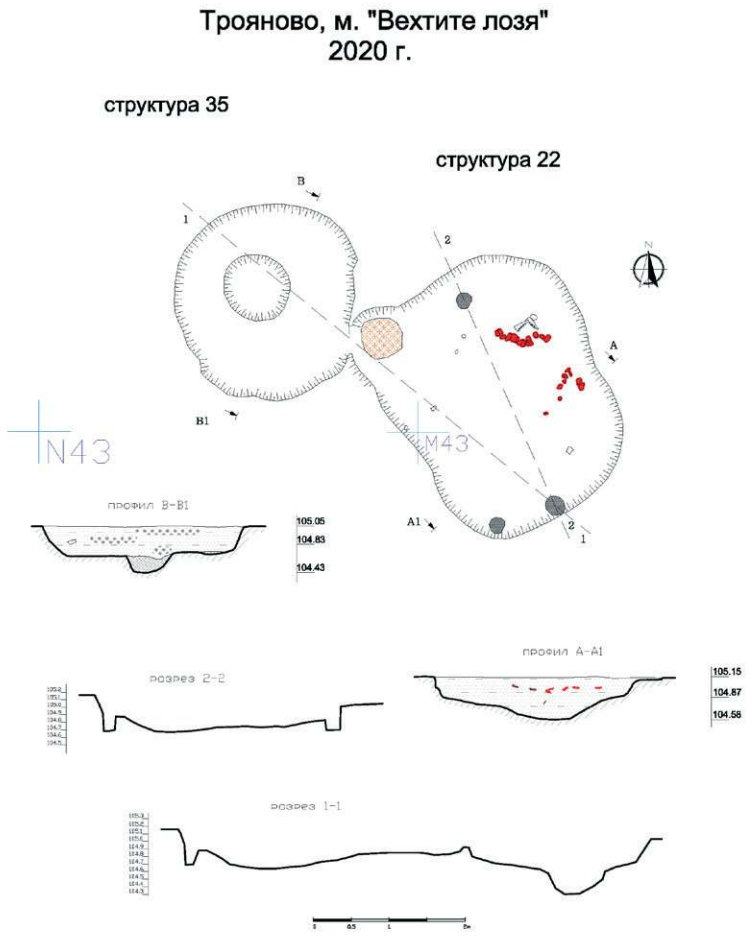
През 2020 г. продължиха спасителните археологически проучвания на обекта, разположен в м. Вехтите лозя, източно от с. Трояново, община Раднево. Обектът се намира в границите на рудник „Трояново-2“. Проучванията се провеждат във връзка с необходимостта от освобождаването на терена за изкопни работи на Мини „Марица-изток“ ЕАД.

Археологическите разкопки на обекта започват през 2013 г. с почистване профилите на съоръжения по отводнителен канал, прокаран за нуждите на комплекса (Борисов, Гюлева 2014, 567). Те продължават през 2015 г. непосредствено на запад от този канал, както и по трасето му. Проучена е площ

Обр. 1. Сектор Север. Общ план на проучените структури

Fig. 1. Sector North. General plan of the excavated structures

Обр. 2. Структури 22 и 35. Средновековно жилище и яма

Fig. 2. Structures 22 and 35. Medieval dwelling and a pit

от 875 кв. м. Разкрити са ранновизантийско съоръжение, едно средновековно жилище и 11 ями, като общият им брой с проучените през 2013 г. достига 21 (Борисов и др. 2015, 763). Разкопките продължават през 2018/19 г. след прекъсване от две години. Проучваната площ е в два сектора. Разкрити са ями от късножелязната епоха, ями и съоръжения от късноримския и ранновизантийския периоди (Борисов и др. 2019, 576 – 577), полувкопани средновековни жилища, стопански помещения, пещи и ями от периода XI – XII в.

Спасителните проучвания през 2020 г. се провеждат въз основа на договор между инвеститора Мини „Марица-изток“ ЕАД и Археологически музей „Марица-Изток“, гр. Раднево.

Разкопките през сезона са съсредоточени в сектор Северен на обекта – непосредствено застрашен от изкопните работи на мините през 2020 г. В двата сектора – Северен и Южен, са проучени 10 полувкопани жилища, седем полувкопани структури с предполагаемо стопански характер, 14 ями и две битови пещи, като при едната е регистрирана солидна конструкция (обр. 1). В сектор Южен проучваната площ през 2020 г. не е разширявана. Проучени са част от регистрираните в предходната година структури (№ 4 и 5) и новорегистрирани такива с № 8, 9, 10. В сектора са установени и други нови структури, които не са проучени.

Северен сектор. Първоначално бе отнеман пласт с дебелина между 0,40 – 0,50 м с помощта на земекопна техника. Археологическите структури се регистрират на дълбочина от 0,50 до 0,80 м от съвременната повърхност (между коти 105,38 – 105,06 м). При данни за съоръжения първоначално се изясняват техните граници, след което се осъществява пълното им проучване.

Регистрираните полувкопани жилища са с правоъгълен план със заоблени ъгли или с овален план. Ориентирани са по дългата си ос СИ – ЮЗ и СЗ – ЮИ. Вкопаването им е на дълбочина от 0,30 – 0,40 м от нивото на засичане.

Размерите на жилищата варират от 2,50 × 3,20 м до 3,20 × 3,50 м (обр. 2). Отоплителните съоръжения в жилищата са огнища, разположени в СЗ, СИ или ЮЗ ъгъл на помещението. В структура № 14 то е разположено в средата. При структура № 4 огнището е фланкирано с два камъка.

Регистрирани са дупки от колове в основата на стените и вътрешността на структурите. Стените са градени от колове и плет, измазан с глина, а наличието на отделни ломени камъни и струпвания от такива по пода се свързват с покрив от греди, покрити със слама, която е затисната с камъни. В жилищата са открити гвоздеи и скоби, свързани с изграждането на дървена конструкция.

Подът на жилищата е от добре трамбована глина, а само при структура № 4 частично е запазена подова замазка. За всички жилища е характерно наличието на ями, вкопани в пода, с различни размери. Те са с кръгъл или правоъгълен отвор.

При жилищата се наблюдават по едно или две стъпала, оформени в стената, където вероятно е бил входът.

Някои от структурите с предполагаемо стопански характер са с по-големи размери в сравнение с жилищата. Структура № 15 е с дължина от 5 м. Стопанските помещения имат същата ориентация и

форма като жилищата. При някои от тях също има ями в пода. Разликата е в липсата на отоплително съоръжение.

Една стопанска постройка, структура № 23, може да се датира в периода на IV – V в. В нея *in situ* са намерени три фрагмента от хромелни камъни. Структурата е нарушена от средновековна яма.

Проучените две пещи са частично запазени. Едната от тях (структура № 13) прави впечатление със солидния си градеж от ломени камъни на калова спойка, с диаметър 2,20 м и ширина на основата 0,40 – 0,45 м. Запазена е на височина до 0,50 м. Пещта е разполагала вероятно с навес, видимо от стратиграфията и разкритите дупки от колове.

През сезона са проучени и 14 ями с различни размери и форма. В пълнежа им, освен различната по цвят и структура пръст, се съдържа голямо количество фрагменти строителна и битова средновековна керамика, шлака и въглени. В структура № 26 (яма) са регистрирани останки от глава и плешка на 5-6 годишно куче.

Проучените съоръжения се датират в Средновековието (без структура № 23). Откритата битова керамика е характерна за периода XI – XII в. Сред керамиката от съдове има фрагменти със златиста ангоба, глазирана и сграфито украса. Датировката се подкрепя и от откритите две византийски монети със скифатна форма, едната от които в средновековно жилище (структура № 4) от времето на император Йоан II Комнин (1118 – 1143).

Движимите културни ценности от метал са представени и от железни върхове на стрели, шпора и железни ножчета, огрибки и сребърна обеца. Най-многобройни са фрагментите от стъклени гривни – 35 броя от общо 121 открити находки. Голям е броят на откритите прешлени за вретено от глина и камък.

Прави впечатление наличието на голямо количество желязна шлака по цялата територия на обекта, включително и в някои съоръжения.

Направеният анализ на остеологичните останки от домашни животни (д-р по биология Георги Рибаров) показва процентно най-масово използване на месо от говеда – 22 %; свиня – 21 %, овца, коза, кокошка. От дивеча най-голям е процентът на дивата свиня, колхидски фазан, яребици. Като ловни трофеи присъстват лисица, лалугер. Използвани за храна след варене са речни и блатни миди.

Проучената площ през сезона в северния сектор е 4500 кв. м. След проведена комисия за приемане на резултатите от археологическото проучване по чл. 158а от ЗКН тази площ е освободена за изпълнение на инвестиционните планове на Мини „Марица-изток“ ЕАД. Препоръчано е проучването в Южния сектор да продължи до изчерпване на културните пластове.

Литература

Борисов 2014: Б. Борисов, Ж. Гюлева. Спасителни археологически разкопки на средновековно селище в землищата на селата Трояново – Г. Детелина в комплекса „Марица-Изток“. – Археологически открития и разкопки през 2013. София, 2014, 565 – 567.

Борисов и др. 2016: Б. Борисов, Ж. Гюлева, П. Дойчев. Спасителни разкопки на ранновизантийско и средновековно селище и ями от късножелязната епоха, край с. Трояново, в комплекса „Марица-Изток“. – Археологически открития и разкопки през 2015. София, 2016, 763 – 766.

Борисов и др. 2019: Б. Борисов, П. Дойчев, Г. Димитров, Р. Спасов, Ж. Гюлева, В. Маринова, Я. Русев. Спасителни археологически проучвания на ранновизантийско и средновековно селище и ями от КЖЕ в м. „Вехтите лозя“, в землището на с. Трояново, в комплекса „Марица-Изток“. – Археологически открития и разкопки през 2018. София, 2016, 576 – 578.

EARLY BYZANTINE AND MEDIEVAL SETTLEMENT AND LATE IRON AGE PITS IN VEHTITE LOZYA LOCALITY NEAR TROYANOVO VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY

Krasimir Velkov, Tatyana Kuncheva-Ruseva, Veselin Ignatov

Summary

The rescue excavations of the settlement in the area of Troyanovo-2 coal mine continued in 2020. The research was carried out in order to clear the terrain for the digging activities of Mines “Maritsa-iztok” EAD. The rescue excavations were executed in the period 2013 – 2015 and were later resumed in 2018 and 2019. The investigated area during the 2020 campaign was 4500 m^2.

In 2020, the fieldworks were focused mostly at the north section of the site. The following features were investigated: 10 semi-dugouts, seven semi-dug structures, probably of agrarian character, 14 pits, two household ovens, one of them having solid construction (fig. 1). The buildings feature rectangular plan with rounded corners or oval plan, and are oriented NE – SW and NW – SE. They are dug at 0.30 – 0.40 m. Their sizes vary from 2,50 × 3,20 m to 3,20 × 3,50 m (fig. 2). The heating facilities in the buildings are fireplaces located in the NW, NE or SW corner of the dwelling. The fireplace in structure No. 4 is flanked by two stones. Postholes at the wall bases and the building interiors were registered.

The structures of presumably farming character are bigger. They are oriented the same way as the houses. The difference is the lack of heating facility. Fourteen pits with different dimensions and shape were explored. In their filling we found a great number of fragments from medieval construction and household ceramics, charcoal, animal bones and river shells.

The ceramics in the structures is characteristic for the 11th – 12th c. There are fragments with gold engobe, glaze and sgraffito-decoration. The finds are represented by fragments of glass bracelets, ceramic spindle whorls, iron arrowheads and an iron spurhead. Two coins from the time of Emperor John II Komnenos (1118 – 1143) were found as well.

Krasimir Velkov, Museum of History – Tvarditsa, 16 Neofit Rilski Str., 8890 Tvarditsa, tvard_museum@abv.bg
Tatyana Kuncheva-Ruseva, Archaeological museum "Marica-Iztok" – Radnevo – 2A Gita Str., 6260 Radnevo, ruseva_t@abv.bg
Veselin Ignatov, Regional Museum of History – Sliven, 18 Tsar Osvoboditel Blvd, 8800 Sliven, ignatov_v@abv.bg

---

№ 57. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ЗАВОД „АРСЕНАЛ“ АД КРАЙ МЪГЛИЖ

Петър Калчев, Величка Мартинова

Обектът се намира в землището на гр. Мъглиж, южно от м. Момите, на територията на оръжейния завод „Арсенал“ АД. По време на изкопните дейности на завода, свързани с изграждането на нова инфраструктурна площадка за изпитателни цели, са нарушени селище и некропол от средновековния период.

След постъпил в Министерството на културата сигнал за унищожаване на археологически обект е сформирана междуведомствена комисия, която констатира наличието на средновековно селище, средновековен некропол и ями от КЖЕ. Сред препоръките ѝ е извършването на спасителни археологически проучвания на малък участък от парцела, предвиден за строеж.

Обектът е разположен на склон със силно изразена денивелация от север на юг. Изследвана е площ от 250 кв. м. Още в началото на проучванията бе установено, че въпросният терен е затрупан с насип от изкопните дейности на завода. На места дебелината му достигаше 2 м и в него бяха намерени голямо количество човешки кости от пресечения средновековен некропол. След разкопаването на насипа се достигна нивото на естествения терен, респективно хумуса.

Регистрирани са основно негативни структури, които се открояват в стерилната пръст веднага след разкопаването на сравнително тънкия хумусен слой.

Проучени са 22 ями, едно полувкопано жилище, едно вкопано помещение с неправилна форма и общо четири пещи, една от които самостоятелна, извън вкопано помещение (обр. 1).

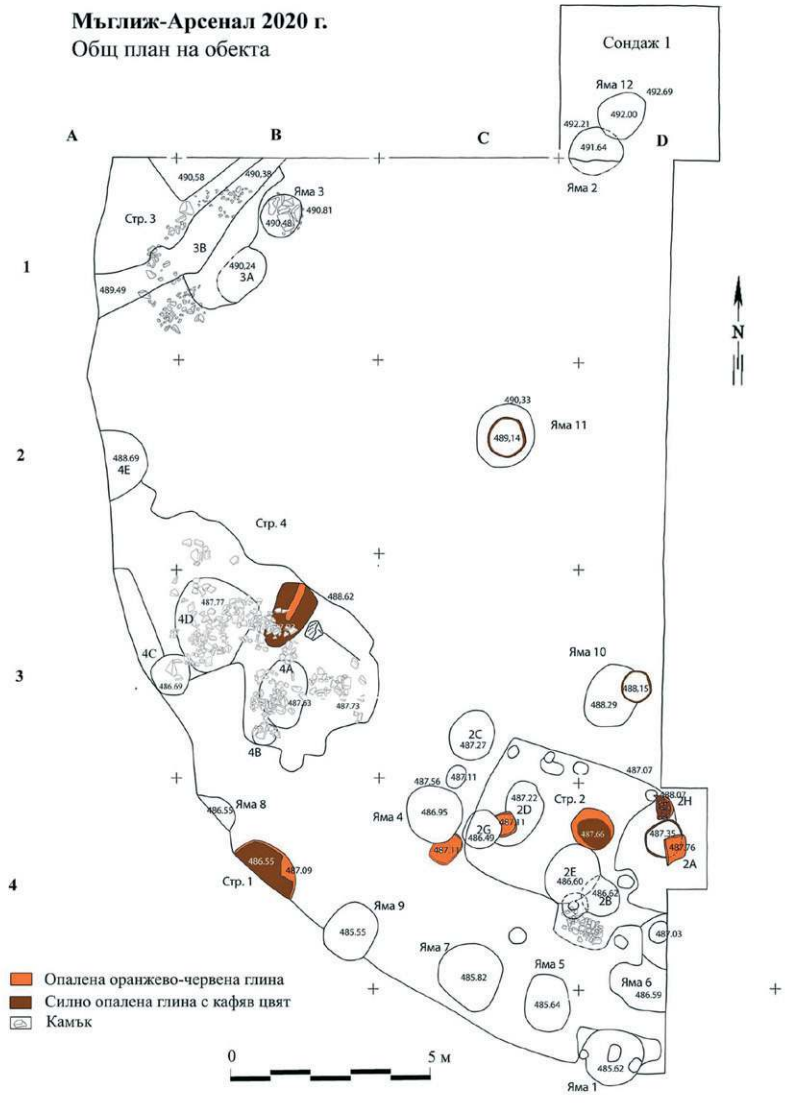
Ямите са с кръгла форма с диаметър от 0,65 м до 1,60 м. Дълбоки са от 0,50 м до 1,40 м.

Структурите са изключително бедни на материали и находки – в повечето ями не се откриват повече от два-три фрагмента от средновековни глинени съдове. Само яма № 9 се отличава със сравнително голямо количество фрагменти от съдове, принадлежащи към периода XIII – XIV в.

Ями № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11 и 12 се характеризират с почти пълната липса на каквито и да е материали, но в голямата си част са запълнени с по-малко или повече на брой ломени камъни. Ями № 10 и 11 се открояват от останалите с частично опалените си стени, стесняващи се към дъното, при което бе разчистен по един голям плосък и окръглен ломен камък. Дъната им не са опалени.

Структура № 1 представлява самостоятелна глинобитна пещ, нарушена от изкопните дейности на „Арсенал“ АД. Запазените размери на пещта са 1,80 (И – З) × 0,90 м. Сводът е с дебелина до 7 – 10 см, а подът – до 5 см.

Структура № 2 представлява полувкопано жилище с открито огнище (обр. 2). Размерите на жилището са 3,50 × 4,50 м (И – З) и то е вкопано на поне 0,65 м от нивото на древния терен. В централната източна част на жилището е регистрирано открито огнище с размери 1,15 × 1 м. В границите на вкопаното помещение са разкрити шест дупки от колове, а извън него – поне още четири. Жилището е изградено върху няколко по-ранни вкопавания – ями № 2B, 2E и 2F, разположени в ЮИ част, и над ями № 2G, 2D и 2I, разположени в западната част на вкопаването. Някои от ямите взаимно се пресичат. В източната част жилището е нарушено от две по-късни пещи – № 2A и 2H, които е възможно да са използвани на по-късен етап от съществуването му. В югозападната част жилището е свързано посредством плитка траншея с яма № 6.

Обр. 1. Общ план на обекта (автор В. Мартинова)

Fig. 1. General plan of the site (author V. Martinova)

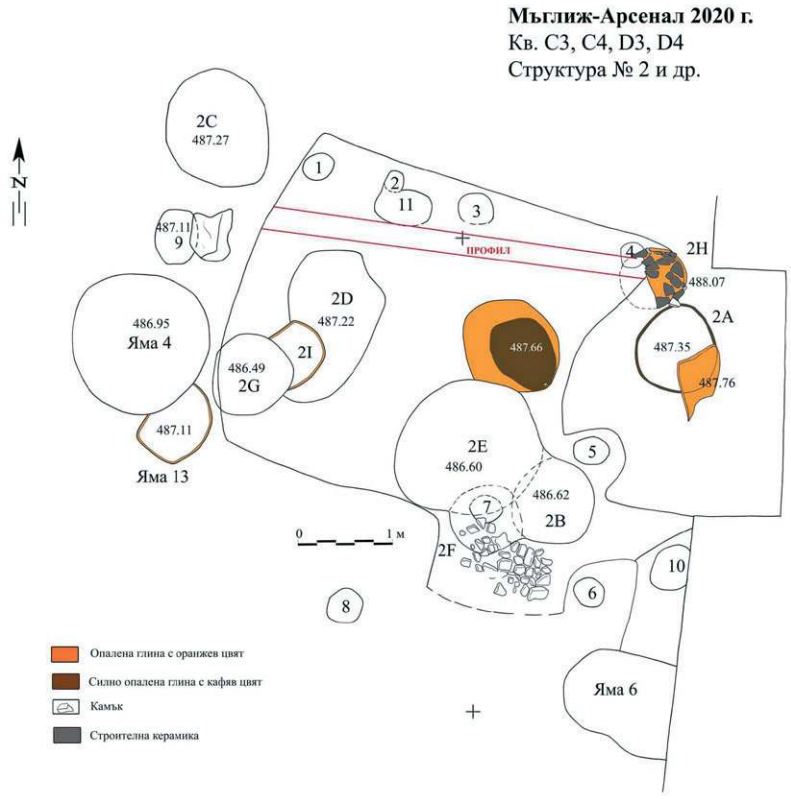
Структура № 3 се очерта на повърхността като некомпактно струпване от предимно дребни и средно големи ломени камъни. След демонтирането им под тях бе проучена плитка траншея със запазена дължина около 6 м и дълбочина до 0,15 м. Западният ѝ край е пресечен от изкопите на „Арсенал“ АД.

Структура № 4 представлява вкопано помещение с неправилна четириъгълна форма, в което не бяха открити дупки от колове. Размерите му са 7,50 (И – З) × 3,60 – 4,30 м. В централната северна част бе разкрита и проучена глинобитна пещ с подковоообразна форма и размери 1,70 × 1 м (И – З) с преградна стена от запад. На подовото ниво на вкопаването бяха регистрирани още няколко плитки ями с дълбочина от 0,15 – 0,20 м: № 4A, 4B и 4D. В югозападната част бе проучена и яма № 4C, която по всяка вероятност предхожда вкопаното помещение. Запълнителят ѝ се състои основно от камъни.

По време на проучванията на обекта бяха намерени сравнително малко количество находки: глинени прешлени за вретено, железни ножчета, железни зъбци от дарак, една антична монета и др.

В изпълнение на постановленията на комисията, констатирала наличието на археологически обекти, бе документиран и описан източният профил на големия изкоп, направен от „Арсенал“ АД. За целта и там бе положена план-квадратна мрежа, а в няколко квадрата бе докопан най-долният пласт до достигане на стерилната основа. В тази част на средновековното селище се констатира културен пласт с дебелина около 3 м, в който се открояват поне пет до шест отделни слоя. Всички принадлежат към средновековната епоха (XII – XIV в.). В профила се открояват и няколко нарушени вкопавания – поне три ями и две вкопани помещения, по всяка вероятност едното с каменна печка. При почистването на профила, освен керамични фрагменти от средновековни съдове, се намериха една желязна копраля, желязна ножица, фрагмент от стъклена гривна и половин тежест за рибарска мрежа.

Макар и оскъдна като количество, керамиката, открита при проучванията се отнася в по-голямата си част към периода XII – XIV в. Малкото на брой находки потвърждават тази датировка.

Обр. 2. План на структура № 2 – жилище (автор В. Мартинова)

Fig. 2. Structure No. 2 – a dwelling (author V. Martinova)

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MEDIEVAL SETTLEMENT AND NECROPOLIS IN THE TERRITORY OF "ARSENAL" AD PLANT NEAR MAGLIZH

Petar Kalchev, Velichka Martinova

Summary

The site is located south of the Momite locality, on a steep slope. Construction acitivites by the plant have destroyed sections of a medieval settlement and necropolis. The total area of the site is 250 m^2, and it was covered with a layer of soil mixed with scattered human bones accumulated during the recent diggings.

There are 22 pits, two premises and four kilns registered and studied during the 2020 campaign (fig. 1). The fill in most of the pits contained no materials, except for a few pottery sherds and lots of stones. Pits Nos 10 and 11 have partially burnt walls and flat round stones on their unburnt floors. Structure No. 1 is a partially preserved clay kiln. Structure No. 2 is a half-dug dwelling with an open hearth and six postholes from the roof support (fig. 2). The dwelling is built over at least six earlier pits. In the east there are two later kilns that could belong to a later period of the existence of the same dwelling. Structure No. 3 is a shallow trench with a preserved length of 6 m and a depth of 0.15 m. Structure No. 4 is probably a dwelling featuring an irrefgular rectangular plan and no registered postholes; it is measuring 7.50 m (E – W) × 3.60 – 4.30 m. There is a clay kiln at the centre of its north wall. Its dimensions are 1.70 m (N – S) × 1 m. There are three shallow pits in this dwelling and a deeper one in the southwest corner.

The east cross-section of the large trench made by the diggings of "Arsenal" AD was also documented. The cultural layer there is 3 m thick and there are at least five – six layers from the medieval period. At least three pits and two dwellings are also visible in the cross-section.

Although the pottery and the other archaeological materials are scarce, they are diagnostic and allow us to undoubtedly date the whole site to the 12th – 14th c.

Petar Kalchev, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, kalchevp@abv.bg
Velichka Martinova, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, vily_martinova@abv.bg

№ 58. ПРЕДВАРИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ № 4 ПРИ ЧИРПАН

Методи Даскалов, Юри Пулчев

Обектът е на трасето на бъдещата скоростна ЖП линия от Пловдив за Бургас (участък Оризово – Михайлово, км 58+500 – 58+680). Общата площ е над 28 дка, като в сервитута на строителството попадат около 5 дка, в рамките на които се проведе проучването. Обектът се разполага се върху полегат склон с И – ЮИ изложение (надморска височина 210 – 223 м), на около 2,5 км СИ от съвременния

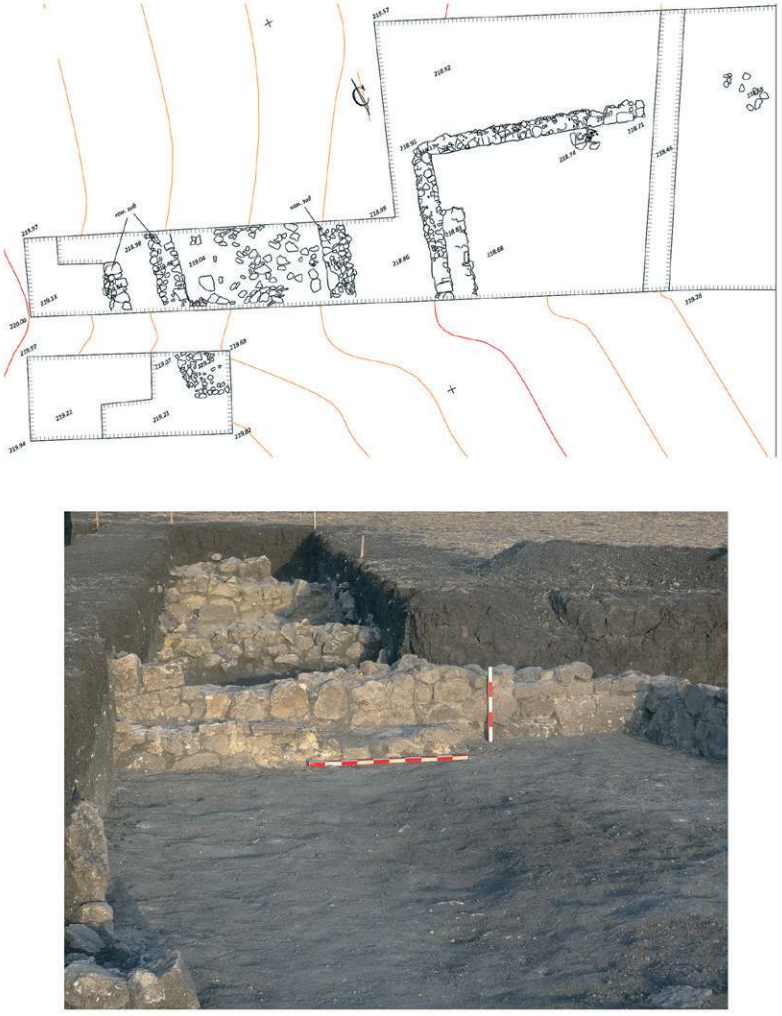
център на гр. Чирпан (азимут 61°; координати: N 42,21152; E 25,35177). Теренът е култивиран и активно обработван.

Бе осъществено геомагнитно обследване от д-р инж. Никола Тонков (НАИМ – БАН). Резултатите не бяха обнадеждаващи поради много късове от железобетонни колове за лозя, които повлияха на методиката и не дадоха реална представа за ситуацията.

В заложените сондажи (общо 460 – 470 кв. м) се работи изцяло на ръка. Едва след проверка на естествените отлагания, характера и дълбочината на археологическите структури бе използвана техника. В западната част на трасето археологическите материали (керамика) са с много ниска концентрация, силно фрагментирани и са на дълбочина до 0,30 – 0,35 м (култивирания повърхностен пласт). Няма керамика и данни за структури в дълбочина.

Бяха установени материали и структури от три археологически периода: късен халколит, Ранен елинизъм и Средновековие (XI – XII в.).

Към Средновековието се отнасят каменни основи и стени на сгради и помещения.

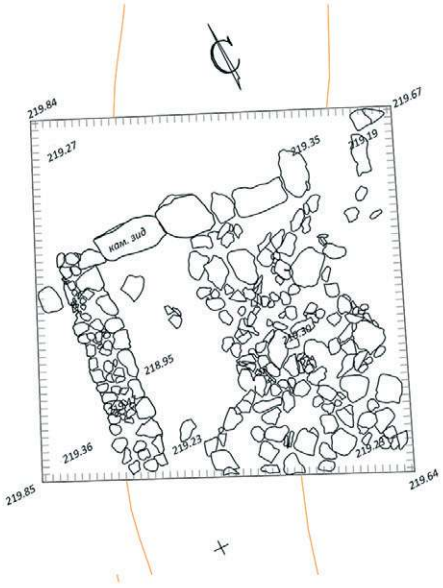
Обр. 1. Помещения 1 и 2 в Сондаж 11: 1. Графично заснемане; 2. Поглед отвътре към прага и входа на западната стена

Fig. 1. Rooms 1 and 2 in Trench 11: 1. Graphic layout; 2. View from the inside towards the threshold and the entrance of the western wall

В сондаж № 5 частично са проучени две съоръжения (жилищни?). Локализирани са по каменни струпвания в северната и южната част на сондажа. Зидовете са от ломени камъни, споени с жълтеникава глина, ориентирани по световните посоки. Извън означеното с № 1, от СИ, има частично запазено глинено съоръжение (дъно на пещ или огнище). От жилище 2 е разкрита част. Под каменното запълване и овъглено ниво има силно опален пласт глина от спойката. Съдържа части от три фрагментирани на място съда: две гърнета с излъскани ивици (вторично опалени) и горяла тънкостенна паница с покритие от червена ангоба. Находки: цяла ножица, желязна огрибка, ножчета, боздуган, върхове за стрели, халки, цяла бронзова и фрагменти от стъклени гривни.

В сондаж № 11 и разширенията му са разкрити каменни основи на части от две сгради. Едната (помещение № 1) е със зидове с хоросан (с ширина 0,42 – 0,44 м). Тя се развива по оста И – З: вътрешна дължина (според северния зид) – 5,50 м; вътрешна ширина от изток е 3,80 – 3,84 м. Помещението е вкопано – до вътрешното ходово ниво се достига през вход (с праг) и по едно стъпало след него (вкопаването е с дълбочина около 0,40 м, стъпалата са по 0,20 – 0,22 м). Отвътре зидовете имат оформени лица от ломени камъни, поставяни старателно с гладка страна навътре, споени с бял песъклив хоросан. На западната стена (до южния профил) има сравнително голям, частично обработен камък, който бележи мястото на южната страница на входа. В помещението, до вътрешното лице на северния зид, е разкрит гроб (№ 7) с каменна гробна камера.

Установена е следната последователност: гробът в камера е вкопан след изграждането на помещението (нарушава строителното му ниво – пласт от разпръснат хоросан). Гробът, строителното ниво и зидът са нарушени от вкопаване, срязващо и южния зид, унищожило цялата източна част. Зидо-

Обр. 2. Останки от масивна сграда в Сондаж 18: 1. Графично заснемане; 2. Западна част и СЗ ъгъл

Fig. 2. Remains of a massive building in Trench 18: 1. Graphic layout; 2. Western part and northwestern corner

вете са преизградени, но без основа и хоросан. Следва ново вкопаване, вероятно за вадене на камъни. Намесата се констатира в дълбочина от тъмна пръст и камъни. Може да се датира според намерено сребърно акче от средата – втора половина на XIX в.

Ориентацията на сградата, градежът на хоросан, гробът в камера във вътрешността, разполагането на некропол от изток са основания за работно предположение, че става дума за останки от християнски храм.

В запълването керамичният материал е смесен. Дебелостенната, изработена на ръка керамика е силно фрагментирана и е от късния халколит, както и кремъчните отцепи и пластини. Преобладава средновековната: изработена на бързо колело – гърнета (с излъскани ивици), по-дебелостенни съдове, отделни с глазура, капак със златиста ангоба.

Помещение № 2 се развива на запад от № 1. От запад и изток е ограничено от зидове (камъни с жълто-кафява глина, широки до 0,60 – 0,65 м); вероятно те носят масивна конструкция във височина. Дължината на западния зид (с ЮЗ външен ъгъл) е 4,20 м, ширината – 3,40 – 3,50 м (С – Ю). Предназначението му засега е неясно. При почистване на ЮЗ ъгъл е намерена билонова скифата на император Йоан II Комнин (1118 – 1143)[1].

Жилище с масивни основи (камъни с кал) е регистрирано в сондаж № 18. Разкрива се като голямо каменно струпване и фрагменти от керемиди с правоъгълни контури. Очертани се външни лица на зидове от север и запад (съответно 5,30 × 3,80 м). Зидовете са от ломени камъни, споени с голямо количество жълта глина. Частично е демонтирано каменното запълване отвътре на западната стена. Намерен е тетартерон на император Йоан II Комнин (1118 – 1143).

Частично проучените в сондажи № 7 и 9 ями-хранилища (?) също са средновековни.

Разкрити са седем гроба: четири в сондаж № 12 (три деца и израсъл индивид) и два (на израсли индивиди)[2] в сондаж № 17, както и споменатият № 7. Те са с глава към запад, ръцете са леко свити, китките са върху корема или таза, според християнската обредност. Датировката е в рамките на XI – XII в. Потвърждава се от трите стъклени гривни на лявата ръка в гроб № 1.

От ранноелинистическия период е проучена частично една яма с конусовиден профил (сондаж

[1] Монетите са определени от проф. д-р Д. Аладжова.
[2] Експертиза на доц. д-р В. Русева.

№ 10), с късове от мазилки, кости и фрагменти от съдове. Могат да се различат отделни етапи на запълване. Вероятно към същото време се отнася и ямата, маркирана в сондаж № 12. В запълването ѝ има останки от човешки скелет. Целостта и позата предстои да се уточнят. Няма характерни движими материали.

Обр. 3. Средновековен некропол: гробове № 5 и 6 в Сондаж 17

Fig. 3. Medieval necropolis: graves No. 5 and No. 6 in Trench 17

Към късния халколит се отнасят многобройни керамични фрагменти, но те са извън структури. Вероятно са нарушени по-късно, най-вече през Средновековието, от масивни зидове, вкопани съоръжения и от гробове. Красноречиви са материалите (керамични фрагменти) над гробовете в сондаж № 17. Вероятно в следващия етап на проучване ще се получат повече данни.

Археологическото проучване даде данни за неизвестен обект със структури и материали от няколко археологически епохи. За Средновековието (XI – XII в.) може да се твърди, че става дума за селищна структура развиваща се на югоизток. Подобни са известни в близост: Калето до с. Рупките, с. Златна ливада и по южния бряг на р. Марица.

PRELIMINARY ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF SITE NO. 4 NEAR CHIRPAN

Metodi Daskalov, Yuri Pulchev

Summary

In August and September 2020, in relation to the construction of the high-speed railway line Plovdiv – Burgas, section Orizovo – Mihailovo, preliminary archaeological excavations were conducted in the vicinity of Chirpan, Stara Zagora province (km 58+500 – 58+680). The site is located in the eastern outskirts of Chirpan, on a sloped terrain with eastern-southeastern exposure. The terrain is still used for agrarian cultivation. The results from the preliminary excavations suggest that at the site a medieval settlement and necropolis dated in the 11th – 12th c. are found.

Evidence about three archaeological periods at the site has been acquired: the Middle Ages (11th – 12th c.), early Hellenistic, and late Chalcolithic period. Most numerous data were obtained from the Middle Ages: partly uncovered foundations of two massive structures, remains of three dwellings with stone foundations, seven Christian graves, and also indications for other dug-in structures. The small finds are related with the everyday life: distinctive pottery, instruments, jewellery (made of metal and glass) and weaponry. The orientation of the long axis of the massive building with stone foundation is east-west. This observation, along with the concentration of graves, east of that same building, lead us to the working hypothesis, that the building is probably a Christian temple. These observations are to be confirmed with future excavations.

Contemporaneous settlements are known in the area, such as "Kaleto" near the Rupkite village and the big settlement near Zlatna livada village, Chirpan municipality. From the Hellenistic period, pits containing distinctive pottery sherds were unearthed. From the Chalcolithic period, only pottery sherds were found.

The full characteristics of the site will be clarified with future excavations.

Metodi Daskalov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, m.m.daskalov@abv.bg

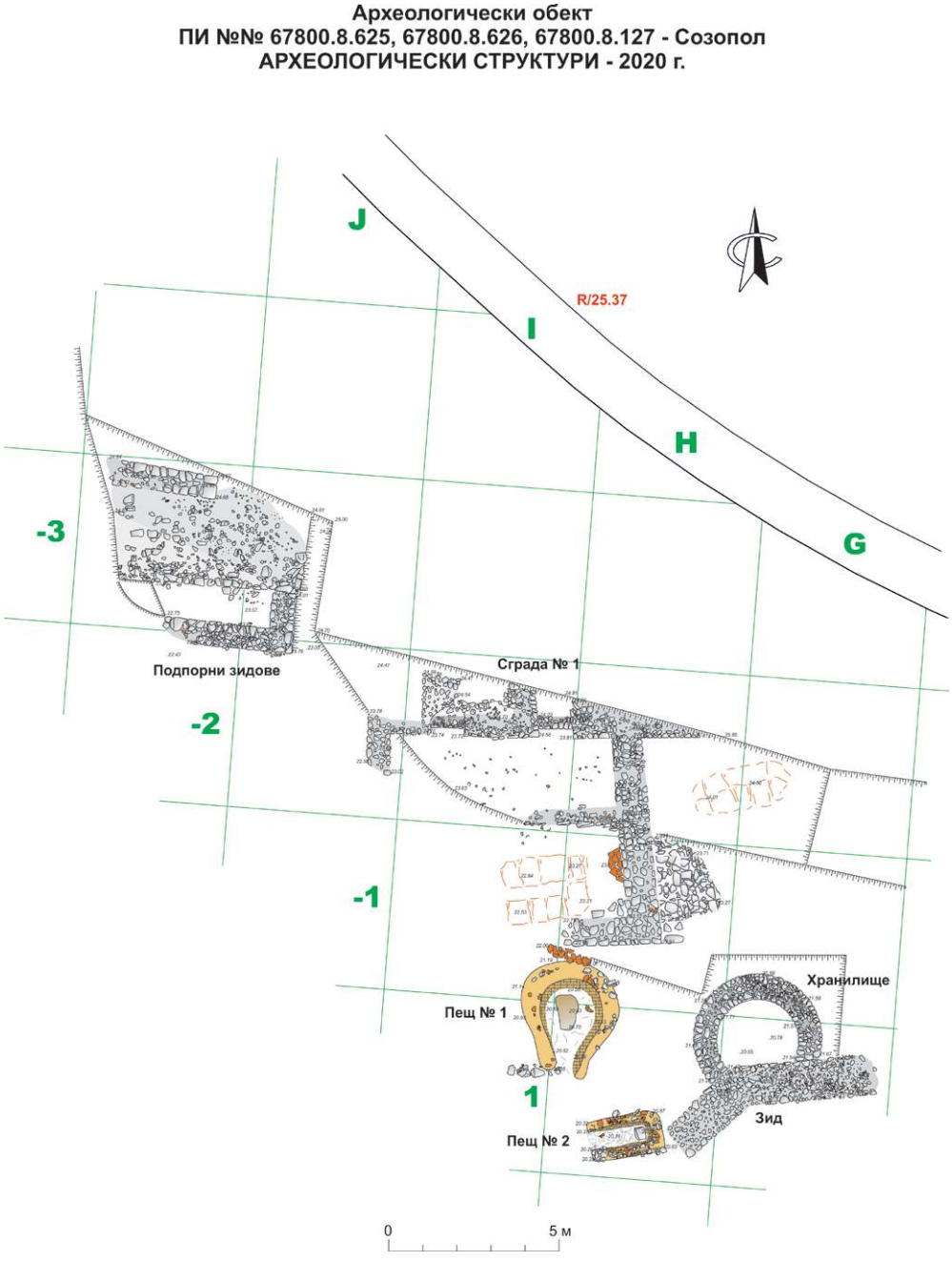
Yuri Pulchev, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, pulchev.yuri@gmail.com

№ 59. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В М. БУДЖАКА, СОЗОПОЛ

Кръстина Панайотова, Павлина Девлова, Милена Крумова

Археологическият обект е в м. Буджака, на юг от ул. „Виа Понтика". Намира се на нос Христос, на висока тераса над морския бряг и залива на далян „Чайка". Имотът идентификатори 67800.8.625; 67800.8.626; 67800.8.127 е с площ 6,1 дка.

Със средства, осигурени от частен инвеститор, бяха проведени пълни археологически разкопки на обекта. Голяма част от проученото пространство (източната, западната и южна част на тере-

Обр. 1. Общ план на проучените археологически структури (автор А. Каменаров)

Fig. 1. General plan of the studied archaeological structures (author A. Kamenarov)

на) представлява стръмен терен от обрушена скала с различна, но предимно голяма денивелация към морския бряг. В централната северна част на обекта бяха проучени и документирани останки от (обр. 1):

Керамични пещи. Пещ № 1 е с крушовидна форма, изградена е от тухли, подредени в редове (до седем реда). Външната страна на кожуха е допълнително укрепена от камъни с различна форма и размер. Съоръжението е изградено с ориентация север – юг, с отвор от юг. Запазените външни размери са 3,40 × 2,80 м. По-добре запазена е източната част на пещта, във височина до 1,45 м. В северната част има основа на стълбче с правоъгълна форма.

Втората, пещ № 2 е с правоъгълен план. Тя е изградена от тухли и дребни камъни. Ориентацията ѝ е югозапад – североизток, като отворът е на запад. Външните размери са 2,20 × 1,25 м. Стените са обрушени, запазена е в по-лошо състояние от пещ № 1. В дъното на съоръжението има голям плосък камък за основа на стълбче.

Отворите на двете пещи са разположени на едно подравнено ниво (20,30 м) под прав ъгъл, на разстояние 2,50 м. До всяка от пещите бе открита яма, която съдържа значително количество от продукцията им. Яма 1 е на югозапад от пещ № 1. Тя е вкопана в скалата, има издължена елипсовидна форма и полусферичен профил, размери 3,10 × 2 м и дълбочина 0,70 м. Яма 2 също е вкопана, подобна е по форма на яма 1, но е с по-малки размери (1,90 × 1,10 м, дълбочина 0,60 м).

В пещите и депата към тях се откриха пепел, дребни въглени и хомогенен керамичен материал: неглазирани съдове с характеристиките на установеното производство[1]. Много от фрагментите са деформирани, прегорели и имат белезите на производствен брак. В комплексите не бяха регистрирани по-ранни или по-късни материали. Всяка от ямите

Обр. 2. Пещ № 1, Пещ № 2 (снимка М. Крумова)

Fig. 2. Kiln 1, Kiln 2 (photo M. Krumova)

[1] Екипът благодари на д-р Румяна Колева, СУ„Св. Климент Охридски“ за изключителната всеотдайност и огромния труд при обработката на керамичния материал от обекта.

Обр. 3.1, 2. Археологически материали – оловен печат на Йоан Пантехнис, велик иконом (1170 – 1177); 3.3, 4. Оловен печат на Никита, императорски спатарий и булотис (края на IX в.); 3.5. Кръст, стеатит, XI век (снимка Т. Димитров)

Fig. 3.1, 2. Archaeological materials – lead seal of Ioannes Pantechnes, megas oikonomos (1170 – 1177); 3.3, 4. lead seal of Niketas, imperial spatharios and boullotes (late 9th c.); 3.5. Cross, steatite, 11th c. (photo T. Dimitrov)

е свързана с конкретна пещ и вероятно е запълвана с производствен брак по време на експлоатацията. Характеристиките на керамиката дават основание да се заключи, че са функционирали през средновековната епоха (XII в.). Използвани са за изработване на битова и строителна керамика (обр. 2).

Хранилище. Има кръгла форма и външен размер 3,40 × 3,70 м. Стените му са изградени от три реда ломени камъни с различна форма и размер. Градежът е върху подравнената ронлива скала. Във височина структурата е запазена до 1,15 м. Няма следи от вътрешна или външна обмазка. До каменното съоръжение, на североизток от него, е открита вкопана в скалата яма с овална форма и с размери 1 × 0,90 м. Двете са свързани в обща структура. Откритата в тях керамика принадлежи на производството на керамичния комплекс, включително многобройни фрагменти брак.

Двуделна постройка. Разкрита е част от основите ѝ, разположени на север и в непосредствена близост до керамичните пещи. Запазените останки от северната, източната и малка част от западната и южната стени са изградени от ломени камъни на калова спойка. Стените са двулицеви, фундирани непосредствено върху естествената скала. Размерите на сградата са 8,08 м (изток – запад) и 7,35 м (север – юг). Запазената максимална височина на северния зид е 0,80 м. Част от северната стена са два входа, западният от които е зазидан с камъни. Помещенията са били покрити с керемиден покрив, част от който е открит срутен върху скалата при източната стена. Постройката вероятно е със стопанско предназначение – възможно е да е свързана с документираното керамичното производство.

Каменни подпорни стени за терасиране. Те са в централната северна част на обекта, на 2,35 м западно от основите на двуделната постройка. Запазени са части от три успоредни една на друга стени с ориентация изток – запад и една север – юг, която свързва по-ниските. Те оформят три тераси с различна ширина. Вероятно са изградени, за да укрепят терена и да осигурят стабилност на постройки на север от стопанския комплекс (рушевини от сгради с каменни основи се наблюдават в имот над асфалтовия път). Най-ниската тераса е подравнена с насипани пепел и керамични фрагменти от производството.

Освен разкритите останки от постройка, каменни стени за терасиране и керамични пещи при археологическото проучване са открити и разнообразни материали в широка хронологическа граница: от IV до XVII в. Най-многобройни са предметите, използвани в бита: вносни и местни керамични съдове – трапезна и домакинска керамика, амфорна тара, фрагменти от тегленици, керамични лейки за поливане, цедилки за производство на сирене, керамични тежести, железни сечива, прешлени, тежести за рибарски мрежи, рибарски куки и др. Документирани бяха преотложени части от керамичен водопровод, покривни керемиди, архитектурни детайли. Многобройни са находките от сребърни и бронзови монети, украшения – сребърни и бронзови пръстени, обеци, гривни, копчета, камбанки, стеатитово кръстче (обр. 3.5), колонна тока с надпис, апликации и др., които дават представа както за времето на обитаване, така и за начина на живот в това място.

Важни за възстановяване на историята на региона са намерените разнообразни като датировка и изображения оловни печати – моливдовули (обр. 3.1 – 4)[1]. Най-ранният оловен печат – на Никита, императорски спатарий и булотис – е от края на IX в. От последната трета на X век е печатът на Сергий,

[1] Екипът изказва изключителната си благодарност на д-р Пантелис Харалампакис, НАИМ – БАН, за консултациите, разчитането и датирането на оловните печати.

антипат патрикий и епарх. Около средата на XI в. е датиран печатът на Йоан – митрополит на Лаодикея. От последна трета на XI в. е моливдовулът на Георги Аплесфар, магистър. В най-добро състояние е съхранен печатът на Йоан Пантехнис, велик иконом (1170 – 1177) – личност, добре известна по писмени и сфрагистични данни, с високи позиции в църковната йерархия в Константинопол. От Созопол произхожда и друг негов печат от времето, когато е бил скевофилакс (Йорданов 2014, 242 – 243, № 20).

Концентрираните на това място оловни печати (седем моливдовула и пет оловни пломби), разнообразието на закопчалки и обкови за книги дават основание да се предположи съществуването в близост на архив и библиотека. Откритите макар и преотложени фрагменти от подова и стенна украса на обществена сграда (църква?), архитектурни елементи – масивен мраморен праг със следи от продължителна употреба, фрагменти от керамична облицовка, фрагменти от амфори, преизползвани за подобряване на акустиката на стените, разнообразни апликации предполагат съществуването вероятно на север от обекта на останки от значим християнски център.

Доказателствата за благоустройството на близката околност, интензивната производствена дейност, луксозните вносни керамични съдове, мъжки пръстени, украсени с изображения на кръстове, дават основание да се предположи, че откритият комплекс от пещи и останки от постройки и терасиране са принадлежали на съществувал на този полуостров манастир „Христос Спасител", какъвто се споменава в два късновизантийски документа – писмо на патриарх Теолепт II, датирано в 1585 г. и писмо на патриарх Неофит II от 1609 г. (Kamperidis 1993, 153 – 168).

Удобното място над живописен залив, наличието на сладка вода в непосредствена близост, спокойният пристан и изобилието на морски дарове са предопределили продължителното използване на района. Резултатите от археологическото проучване показват, че тази част на нос Христос е била обитавана от началото на IV в. Материалите до IX в. са отделни находки – монети, колански токи и единични керамични фрагменти. Най-интензивен е периодът X – XIV в. Той е документиран сигурно от производствените съоръжения и свързаните с тях останки от постройки. Многобройни са и находките от този период: оловни печати, пломби, монети, вносна и местна керамика, украшения, инструменти, тежести и др. Последният етап от XV до XVII в. е представен от единични материали – различни фрагменти от керамични съдове и монети, украшения, най-късните от които са от ранния османски период и вероятно са свързани с установяването на турците в района на Созопол и унищожаването на християнските храмове.

Литература

Йорданов 2014: И. Йорданов. Средновековният Созопол според данните на сфрагистиката. – В: И. Йорданов. Градове, крепости и селища в средновековна България според данните на сфрагистиката (избрани статии и студии). Шумен, 2014, 227 – 262.

Kamperidis 1993: L. Kamperidis. The Greek monasteries of Sozopolis XIV – XVII centuries (Institute for Balkan Studies 242). Thessaloniki, 1993.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN BUDZHAKA LOCALITY, SOZOPOL

Krastina Panayotova, Pavlina Devlova, Milena Krumova

Summary

The site is situated on a steep terrain in the Budzhaka locality, on cape Christos, on a high terrace over the seashore. In the central part (fig. 1), we discovered remains of:

Two pottery kilns – one is pear-shaped with a brick construction, and the other one is rectangular, built of bricks and small stones. There are pits containing substantial amount of the kiln output near each of them – ceramic non-glazed vessels. Some of the fragments are deformed, burned out and are likely production waste. The characteristics of the ceramics allow dating it to the 12th c. (fig. 2).

Storage structure with a circular shape preserved up to 1.15 m height. The walls are formed by three rows of quarry stones. Beside the structure, there is a pit.

Part of a building in the immediate vicinity of the kilns. There are two entrances on the north wall, but the west one is walled up with stones. The building had a roof covered with ceramic tiles.

Stone retaining walls that form three terraces and are probably built to reinforce the terrain and guarantee stable base for the buildings to the north of the complex.

Various materials dated from the 4th to the 17th c. were found, mostly household items – vessels and tools, but there are also tiles and pieces of architectural details, silver and bronze coins and jewelry (fig. 3.5).

Among the findings are lead seals (fig. 3.1 – 4) and book fittings, fragments of floor tiling and wall decorations typical for public buildings, which hints at the possibility of existence of a library or an archive, and a religious center, the latter most likely in the north of the terrain.

Two late Byzantine documents mention a monastery "Christ the Savior" located on the peninsula. Hypothetically, the excavated production complex may have formed part of it, or have been economically related to the monastery.

Krastina Panayotova, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Sabirna Str., 1000 Sofia, kpanayotova@abv.bg
Pavlina Devlova, National History Museum, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, pavlinadevlova@gmail.com
Milena Krumova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 15 Tsar Osvoboditel Blvd, 1504 Sofia, milena.krumova@yahoo.com

ЦЪРКВИ И МАНАСТИРИ

№ 60. РЕДОВНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВЕТА ТРОИЦА" И КЪСНОАНТИЧНА ЦЪРКВА В М. МАНАСТИРСКИ ДОЛ КРАЙ ВРАЦА

Александра Петрова, Нарцис Торбов

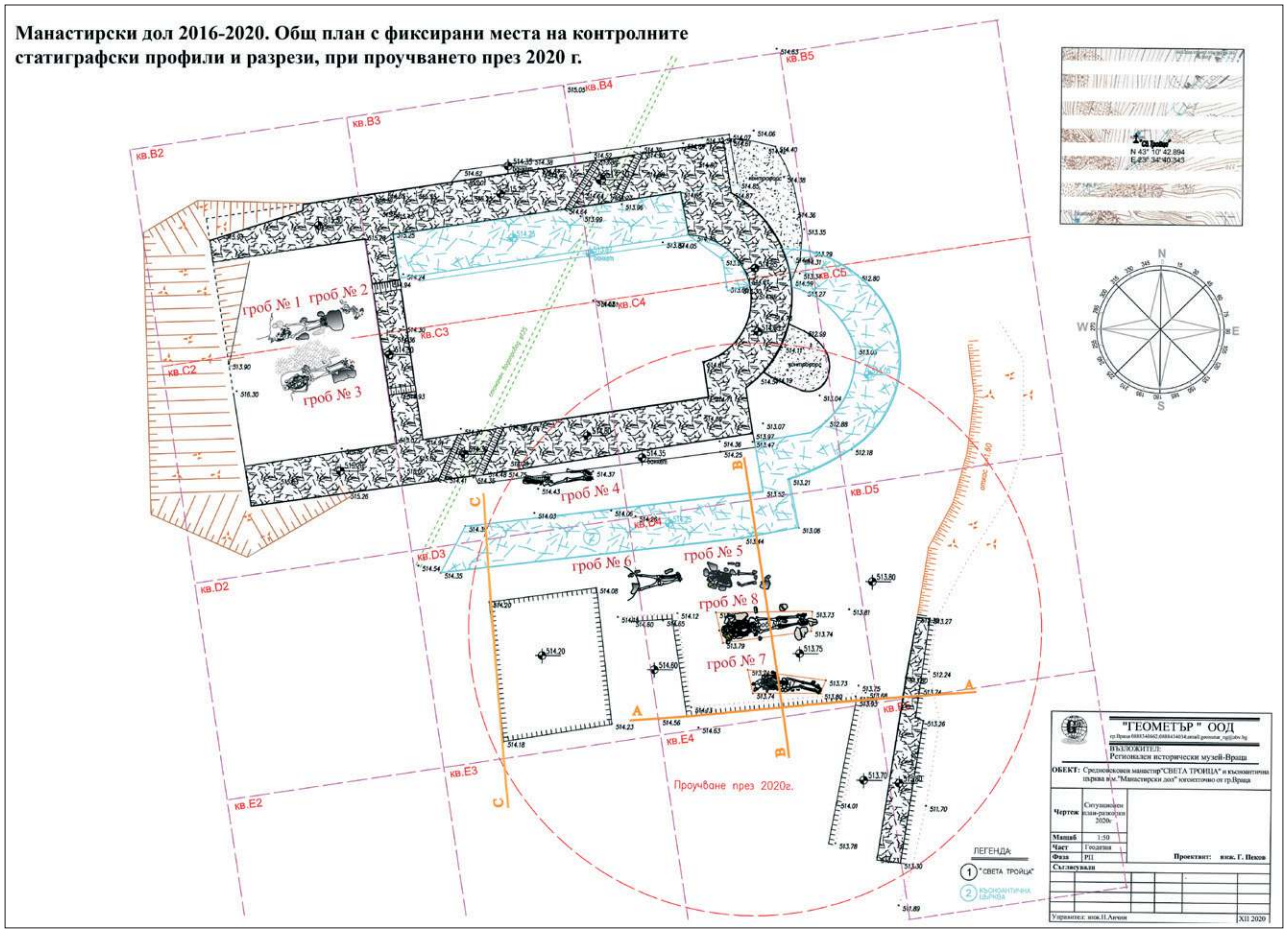
Археологическият обект се намира на около 3 км югоизточно от гр. Враца, в м. Манастирски дол, в защитена горска територия (резерват „Врачански карст"). Манастирът е отдалечен с около 930 м южно от шосето Враца – Мездра, разположен е на тераса над левия бряг на река Манастирски дол. Средната надморска височина на запазените археологически структури е 515 м.

През есента на 2020 г. в рамките на 20 работни дни е реализиран петият археологически сезон с финансиране, осигурено по целевата програма за теренни археологически проучвания и консервация на Министерство на културата, по договор с РИМ – Враца.

Проучвателският екип включва още д-р В. Григоров, НАИМ – БАН – научен консултант; гл. ас. д-р М. Христова и К. Василев, ИЕМПАМ – БАН – анализ на човешките костни останки; Г. Томова, РИМ – Враца – реставрация на ДКЦ и консервация на недвижими КИЦ; докторант Д. Борисов, СУ – стажант.

На този етап от изследването са установени два периода в общата хронология на обекта (обр. 1, 2). През първия период (V – VI в.) в местността на равна тераса е изграден и функционирал ранно-християнски храм (Църква № 2). През втория период в рушевините на Църква № 2 се формира малък християнски некропол. На скелетните останки от гробове № 4 – 6 са направени радиокарбонни изследвания, които датират погребенията в интервала от 1514 до 1600 г. По същото време или малко по-късно е изграден манастирският комплекс „Света Троица". Той е споменат в два писмени документа от началото на XVII в. – Богослужебен миней от 1609 г. на дякона Драгул от с. Камено поле и приписка върху страниците на Евангелие, съхраняващо се в РИМ – Враца. Фактът, че гроб от локализирания некропол се намира в суперпозиция с една от стените на манастирския храм (Църква № 1), дава *terminus post quem* за изграждането на последния във времето от първата четвърт на XVI в. насетне. В притвора на Църква № 1 през 2017 г. са проучени три гробни съоръжения (гробове № 1 – 3), вкопани в хоросановата подложка на пода. Те носят характеристиките на християнския погребален обред и са свързани с времето на функциониране на манастирския храм.

Късносредновековната църква (№ 1) е изградена върху основите и със строителния материал от по-ранната църква (№ 2). Около 60-те години на XX в. двете сгради са пресечени от водопровод, чието трасе преминава през техните дълги стени.

Обр. 1. Общ план на проучените структури с фиксирани места на контролните стратиграфски профили и разрези (2016 – 2020)

Fig. 1. General plan of excavated structures (2016 – 2020)

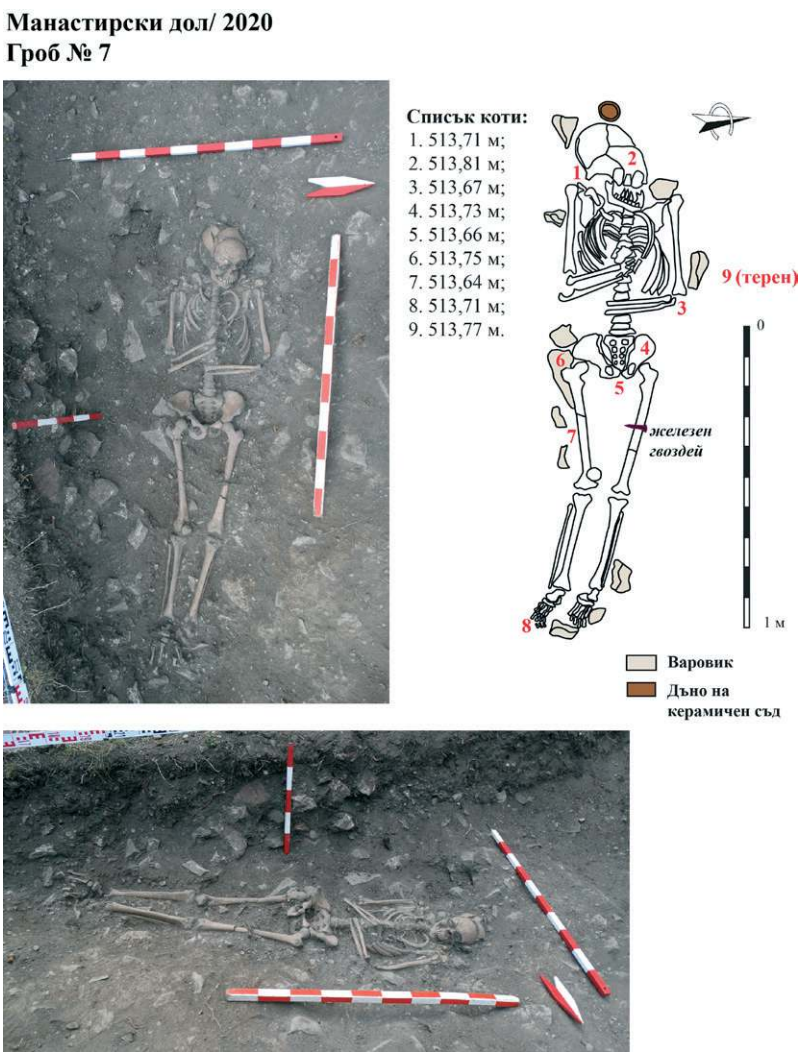
При проучването през 2016 – 2019 г. е изследван вътрешният обем на манастирската църква (Църква № 1) – разчистени са апсидата, централното помещение и притворът, както и външните лица на стените ѝ. От по-ранната Църква № 2 е частично проучено южното лице на северната ѝ стена, външното лице на южната стена, а също и част от външното лице на масивната апсида.

Работата през 2020 г. е съсредоточена в сектора Ю – ЮИ от Църква № 1 и Църква № 2, в непроучените части на кв. D3, D4, както и в кв. D5, E4 и E5 (обр. 1, 2). През миналите археологически сезони изгребаната при разкопките пръст е натрупвана в този участък от обекта, върху съвременното ниво на терена. Тук също така е натрупан преотложен насип от иманярските из-

Обр. 2. Снимка от въздуха на проучените структури в м. Манастирски дол в края на сезон 2020 г.

Fig. 2. Aerial photo of the studied structures in Manastirski Dol at the end of the 2020 season

Обр. 3. Гроб № 7, кв. D4

Fig. 3. Grave 7, sq. D4

копи, които предшестват редовното археологическо проучване и полагането на водопроводната тръба. В резултат на иманярската дейност и трасирането на водопровода е нарушен културният пласт на средновековния некропол и проучените нива в кв. D3 и D4 изобилстват от фрагментирани и разбъркани човешки костни останки, с най-голяма концентрация в кв. D3.

Около 1/3 от северните части на кв. D3 и D4 е проучвана през 2018 г. – разкрито е външното/южното лице на южната стена на Църква № 2 и са документирани два гроба от средновековния некропол (гробове № 5 и 6), но културният пласт не е изчерпан до стерил (обр. 1).

В хода на работата през 2020 г. в кв. D3 е отнет обратен насип с дебелина повече от 0,70 м над съвременния терен. Последният представлява отложена кафява горска почва с коренища и дребни камъни с дебелина до 0,20 м. Под съвременния терен се установи разбъркване на материали от различни хронологични периоди: намерена е монета – меден нумус на император Валентиниан II (375 – 392), голямо количество фрагментирани и преотложени човешки костни останки от некропола (XVI – XVII в.) и късносредновековна битова керамика – фрагменти от паници, покрити с бяла и бледо-жълта ангоба. Културният пласт в квадрата не е изчерпан до стерил през 2020 г.

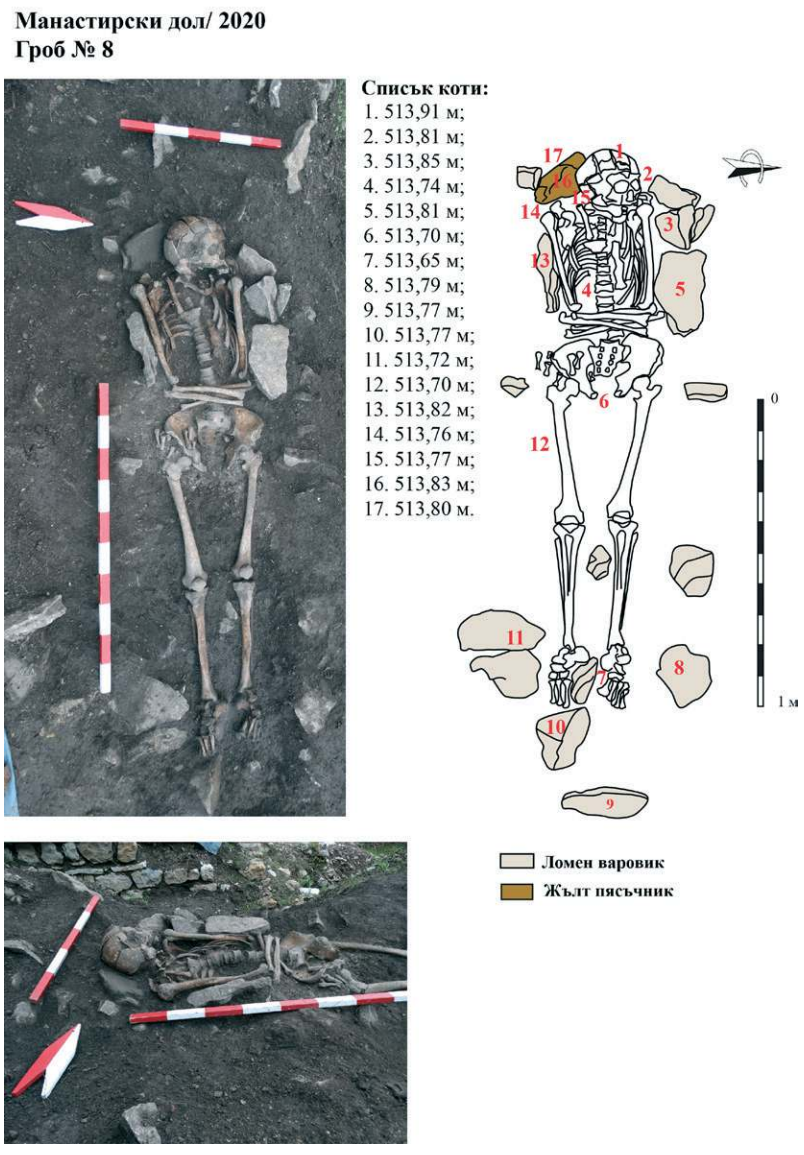
В кв. D4, след отнемане на обратния насип и вдигане на натрупаните големи късове варовик, в механичен пласт с фрагменти от средновековни дебелостенни съдове за съхранение и фрагментирана битова керамика, покрита с ангоба и светлозелена глазура се намериха два корабни жетона, датиращи от втората четвърт на XVIII до 50-те години на XIX в.

В рамките на кв. D4 през 2020 г. са проучени и документирани два гроба от средновековния християнски некропол, с което общият им брой до момента става осем (обр. 1, 4). Гробните съоръжения представляват ями с по-слабо (гроб № 7) или с по-силно изразена трапецовидна форма (гроб № 8). Вкопани са в културен пласт от строителни деструкции – камъни, тухли, буци хоросан и разпрашен хоросан. Попадат южно от южната стена на Църква № 2 и спрямо местоположението на гроб № 5, проучен през 2018 г. Нивата на дъната на тези три гробни съоръжения имат разлика до 4 см (обр. 5). Разчистените в гробове № 7 и 8 през 2020 г. човешки костни останки са в анатомичен порядък и принадлежат на израсли индивиди, положени по гръб с глава на запад и крака на изток (обр. 3, 4). Долните крайници са изпънати, горните лежат кръстосани върху костите на гръдния кош и в поясната област. Наблюдава се частично ограждане на скелетите с ломен камък. Плочест жълт пясъчник е положен под главата на погребания в гроб № 8. В двата гроба не се намери гробен инвентар. Намереният *in situ* върху левия фемур железен кован гвоздей насочва към употребата на дървени покрития (капаци). При изчерпване на запълнителя на гробните съоръжения са намерени фрагменти от битова керамика, някои покрити със зелена глазура, характерни за Късното средновековие (XV – XVII в.). Човешките костни останки са опаковани и транспортирани в ИЕМПАМ – БАН за осъществяване на

антропологичното им изследване. Културният пласт в кв. D4 не е изчерпан до стерил през 2020 г.

В кв. E4, E5 и D5 е разчистена стена със запазена дължина 5,25 м и направление СИ – ЮЗ (обр. 1, 2). Тя следва венеца на терасата и е слабо наклонена на изток поради естествената денивелация на терена от запад към изток и натиска на земните пластове. Стената представлява продължението в южна посока на източния ограден зид на манастирския комплекс, който е регистриран от проф. Ст. Михайлов през 50-те години на XX в., но към днешна дата не е запазен на терен (Михайлов 1952, 395 – 396).

Лицето на стената от изток е открито. С цел да бъде установена нейната широчина се оформи сондаж 1, успореден на западното ѝ лице. Сондажът попада в кв. D4, D5, E4 и E5. Има дължина 3,50 м, ширина 1 м и дълбочина до 0,43 м – изкопът е плитък, за да не бъде компрометирана устойчивостта на структурата. В него се разчистиха три реда камъни от западното лице на зида, които дават представа за параметрите му и начина на изграждане. Намерените материали в сондажа представляват големи ковани железни гвоздеи, отделни керамични фрагменти, характерни за Късното средновековие, сребърна монета със стойност „медени“ на османския султан Ахмед I (1603 – 1617).

Обр. 4. Гроб № 8, кв. D4

Fig. 4. Grave 8, sq. D4

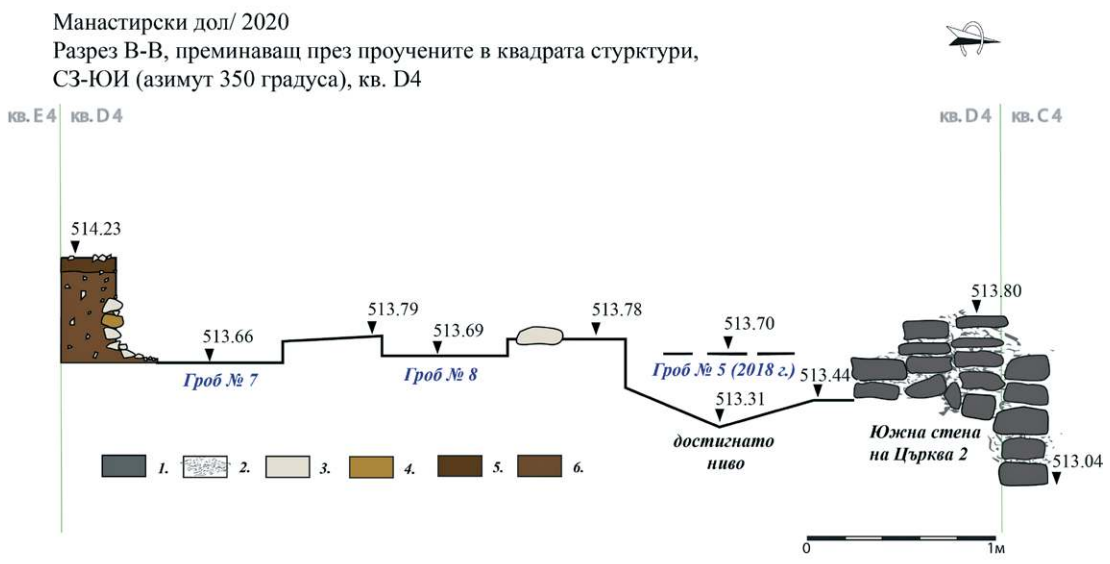
Беше разчистено от дървета и клони и пространството от изток на зида. Източното лице на последния сега е частично обрушено, под въздействие на атмосферните условия. Видими са хоросановите легла на дървените сантрачи, с които е била подравнена зидарията.

Установено бе, че огражданият зид има максимална запазена височина 1,86 м и максимална запазена ширина 0,83 м. Изграден е от преизползвани строителни материали – ломен варовик, късове бигор, жълт пясъчник и дори отделни тухли, видими по разкритата част от западното му лице в сондаж 1. За спойка е използван бял хоросан – аналогично на техниката на градеж пристрояването с укрепващи функции от СИ и ЮИ на апсидата на манастирската Църква № 1 (обр. 1, 2).

Намерените при проучването през 2020 г. находки са вписани в полевата инвентарна книга под девет полеви инвентарни номера.

От изследваните пластове в цялата проучена площ са събрани различни метални елементи – железни клинове и гвоздеи с овални глави и четириъгълно сечение, скоби – използвани в дървените конструкции на сградите, а също и обкови от по-малки дървени предмети.

Събраният керамичен материал, чиято концентрация е в кв. D4, е характерен за периода на Късното средновековие (XV – XVII в.) – съдове за съхранение (делви), кухненски съдове (гърнета) с кварцови примеси, работени на бързо грънчарско колело и трапезни съдове, покрити частично с бяла, светлобежова и бледожълта ангоба, някои от тях покрити с безцветна или светлозелена глазура. Върху някои фрагменти и реставрирани съдове личи рисуван с бяла ангоба орнамент.

Обр. 5. Разрез В-В, преминаващ през проучените в кв. D4 структури, СЗ – ЮИ (азимут 350°): 1. Ломен варовик; 2. Бял хоросан; 3. Плаващи камъни от деструкциите на сградите, дребни камъни и чакъл; 4. Жълт пясъчник; 5. Съвременен терен – кафява пръст, коренища и дребни камъни; 6. Кафява горска пръст с дребни камъни

Fig. 5. Drawing B-B, passing through the structures studied in sq. D4, NW – SE (azimuth 350°): 1. Crushed limestone; 2. White mortar; 3. Destruction of buildings: small stones and gravel; 4. Yellow sandstone; 5. Modern terrain; 6. Brown forest soil with small stones

Фактът, че подобни керамични фрагменти се намират в запълнителя на гробове от средновековния некропол с установена до момента дата XVI – XVII в. показва обитаване на терена в един по-ранен период.

В края на сезон 2020 е извършена полева консервация. За целта в новопроучения сектор с геотекстил и камъни са покрити оградният зид в кв. E4, E5 и D5, както и площта на кв. D3 и D4, в които културният пласт не е изчерпан до стерил. Покрити с геотекстил и укрепени с чували пълни с пръст са и структурите, проучени в периода 2016 – 2019 г.

Литература

Михайлов 1952: Ст. Михайлов. Разрушеният манастир Св. Троица до Враца. – Известия на Археологическия институт 18, 1952, 395 – 396.

PLANNED ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE HOLY TRINITY MEDIEVAL MONASTERY AND LATE ANTIQUE CHURCH IN MANASTIRSKY DOL LOCALITY, NEAR VRATSA

Aleksandra Petrova, Nartsis Torbov

Summary

At this stage of research, two periods in the general chronology of the site were identified (fig. 1). During the first period (5th – 6th c.), an early Christian temple – Church No. 2, was built on a flat terrace. During the second period, a small Christian necropolis formed in the ruins of Church No. 2. Radiocarbon dating of skeletal remains, found in graves Nos 4 – 6, points to the timespan from 1514 to 1600. At the same time or a slightly later, the Holy Trinity Monastery complex was built. The fact that the grave of the localized necropolis is in superposition with one of the walls of the monastery temple – Church No. 1, gives the *terminus post quem* for the construction of the latter in the first quarter of the 16th c.

The fieldworks in 2020 were concentrated in the south sector – southeast of Church No. 1 and Church No. 2, in grid squares D3, D4, D5, E4 and E5 (figs 1, 2). Part of the eastern wall of the monastery complex was studied in E4, E5 and D5. In D4, two graves from the medieval Christian necropolis have been studied and documented, bringing their total

number to eight (figs 1, 4). The graves are located south of Church No. 2 and are dug in a layer of its destruction (fig. 5).

The finds and the ceramic material date mainly from the late Middle Ages (15th – 17th c.) and from the period from the 18th to the middle of the 19th c.

Aleksandra Petrova, Regional Historical Museum – Vratsa, 2 Hristo Botev Sq., 3000 Vratsa, aleksandrapp@mail.bg
Nartsis Torbov, Regional Historical Museum – Vratsa, 2 Hristo Botev Sq., 3000 Vratsa, natorbov@mail.bg

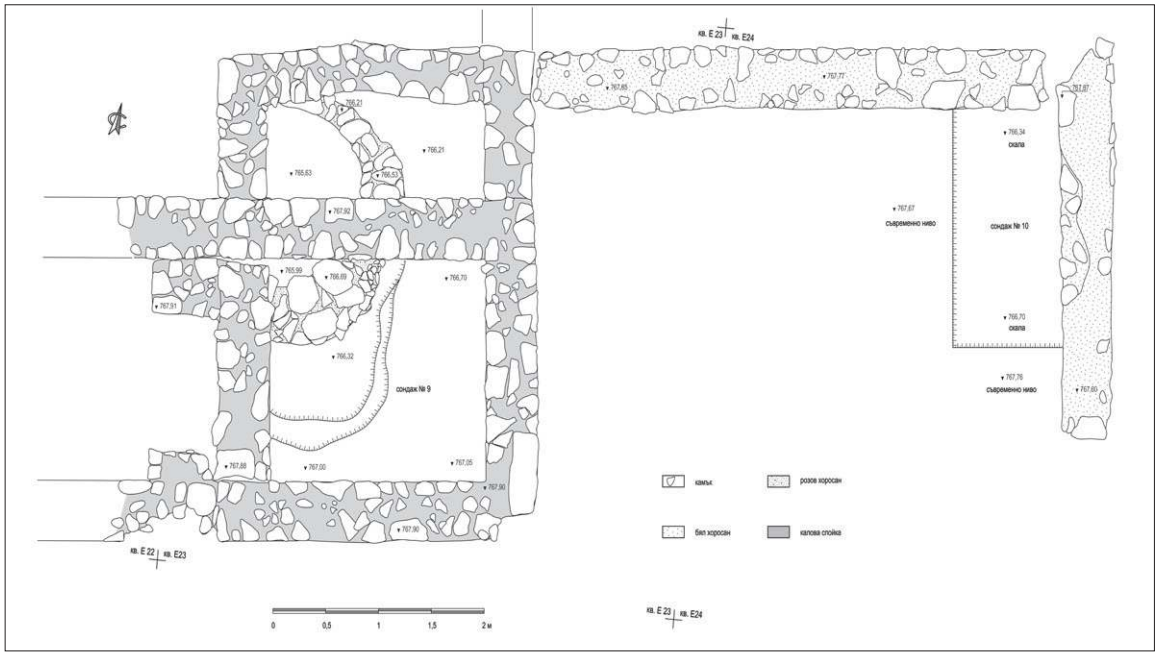
№ 61. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В КРЕМИКОВСКИЯ МАНАСТИР, XV – XIX В.

Владислав Тодоров

През 2020 г. приключи пълното проучване на пространството северно от старата църква „Св. Георги“, с приблизителна площ от 800 кв. м. В тази част е предвидено изграждането на нова манастирска сграда по ОП „Региони в растеж 2014 – 2020“. Разкопките през 2020 г., проведени в рамките на осем работни дни, са насочени към пълното изчерпване на културните напластявания в непроучените сектори на петното, определено за строителство. Работата е концентрирана в следните участъци: сграда № 2 – помещение № 4а и помещение № 5, пространството под алеята в двора на манастира; сондаж № 9 и сондаж № 10 (обр. 1).

В помещение № 4а на сграда № 2 е проучено пространство от приблизително 3 кв. м в северната част на помещението. Регистриран е гроб (№ 29), разрушен от прокопаването на строителния изкоп за северния зид на сграда № 2. В участъка се достигна до скала.

В началото на археологическото проучване на помещение № 5 на сграда № 2 през 2015 г. се установи наличието на голяма денивелация на терена в пространството северно от старата църква. За построяването на сграда № 2 скалата е била подравнена в южната част, а в северната определени участъци са били засипани. През 2018 г. в южната половина на помещение № 5 е разкрита скалната основа. С цел установяване на дебелината на напластяванията в северната на част на помещението, през 2020 г. е заложена траншея ориентирана И – З. Поради възникналата опасност от срутване на се-

Обр. 1. Сондаж № 9 и сондаж № 10

Fig. 1. Trench No. 9 and trench No. 10

Обр. 2. Зид от сграда № 2

Fig. 2. Wall of building No. 2

Обр. 3. Сондаж № 9

Fig. 3. Trench No. 9

верния и западния зид на помещението проучването е преустановено. На достигнатото ниво се разкри малка запазена част (с дължина 0,76 м) от канал за оттичане на отпадни/атмосферни води, ориентиран СЗ – ЮИ, изграден от ломени камъни. Каналът е функционирал преди построяването на сграда № 2 и е разрушен от строителните дейности за изграждането ѝ. След документирането на структурата траншеята е запълнена, а зидовете са укрепени.

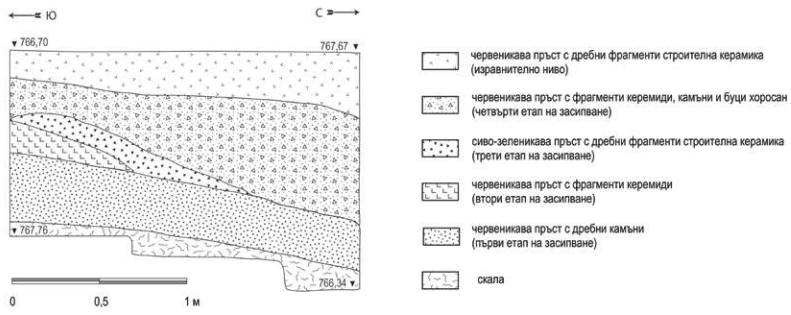
Циментовата алея в двора на манастира е ориентирана И – З и се намира между църквата „Св. Георги“ и сграда № 2. Изградена е вероятно в средата на XX в. Проучването на пространството под нея бе предвидено за финалния етап на археологическите разкопки, тъй като алеята осигурява единствения достъп до западната част на обекта. При проучването на сектора, южно от сграда № 2 се установи засипване на терена, извършено през XX в. Не са регистрирани археологически структури.

Разкри се южното външно лице на сграда № 2, което изяснява строителните периоди през Късното възраждане и началото на XX в. Установено е, че построената в началото на XX в. жилищна сграда в стил „Сецесион“ (северно жилищно крило) е изградена върху основите на по-ранна възрожденска сграда (сграда № 2), която е спомената в първото описание на Кремиковския манастир (Шандаров 1898, 304). В основни линии по-късната сграда повтаря планировката на по-ранната. В източната си част възрожденската постройка е имала помещение, изнесено в южна посока, от което е разкрита малка част от неизвестен за сега зид (обр. 2). Проучването на новооткритото помещение е невъзможно, той като то попада под съвременното източно крило на манастирския комплекс.

Сондаж № 9 се намира непосредствено северно от северната стена на съвременното източно жилищно крило. Попада изцяло в помещение с размери 2 × 2 м. По своята техника и материали на изграждане градежът не се различава от тези на сграда № 2. Невъзможността за разширяване на сондажа, интензивното строителство през XX в., както и силното компрометиране на терена не позволяват установяването на конструктивна връзка или липса на такава между помещението и сграда № 2. В цялата площ на сондажа се достигна до скала. В северозападния ъгъл на проучваното пространство се разкри югоизточната дъга на съоръжение (вероятно хранилище за храна), което е частично проучено през 2017 г. Хранилището има форма близка до елипса. Изградено е от ломени камъни, споени с розов хоросан (обр. 1, 3).

Сондаж № 10 се намира на приблизително 3 м североизточно от североизточния ъгъл на съвременното източно крило. Размерите му са 2 м (И – З) × 1,10 м (С – Ю). В цялата площ на сондажа се

достигна до скалната основа на максимална дълбочина 1,40 м от нивото на терена. Установи се, че тази част от дворното пространство (подобно на пространството при алеята) е засипана с пръст и съвременни битови и строителни отпадъци (обр. 1, 4).

Обр. 4. Западен профил на сондаж № 10

Fig. 4. Western profile of the trench No. 10

В заключение, през 2020 г. са установени хронологическите граници на некропола, който функционира най-вероятно от втората половина на XV в. до средата на XVII в. Датировките са на базата на получените през 2020 г. пет проби от радиовъглеродно датиране, както и на колективна монетна находка (Тодоров, Георгакиева 2020, 1236). Прецизирани са строителните периоди в проучваното пространство северно от старата църква от края на XIX в. до средата на XX в. Възрожденската жилищна сграда (сграда № 2) е съборена в началото на XX в. Върху нейните основи е изградена нова сграда в стил „Сецесион“, която повтаря в значителна степен плана на ранната сграда. Втората сграда съществува до 50-те години на XX в., когато е унищожена от силен пожар. След рухването ѝ теренът е заравнен и организиран като дворно пространство.

Литература

Тодоров, Георгакиева 2020: В. Тодоров, Я. Георгакиева. Редовно археологическо проучване в Кремиковския манастир. – Археологически проучвания и разкопки през 2019 г. Книга II. София, 2020, 1236 – 1239.

Шандаров 1898: И. Шандаров. Някои бележки за Кремиковския манастир. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, XV, 1898, 304 – 309.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH OF THE KREMIKOVTSI MONASTERY, 15TH – 19TH C.

Vladislav Todorov

Summary

In 2020, the exploration of the area north of the old church St. George was completed, within an approximate area of 800 m^2. This part is designated for the construction of a new large monastery building, within the framework of the EU operational programme "Regions in Growth" 2014 – 2020. The 2020 campaign aimed at the complete study of the cultural strata in the unexplored sectors of the area intended for the future construction. The work was concentrated in the following sections: rooms No. 4a and No. 5 of building No. 2, the space under the alley in the monastery courtyard, trench No. 9, and trench No. 10.

The archaeological excavations were carried out within eight working days, and the results achieved are as follows.

The chronological limits of the necropolis, which functioned most probably from the second half of the 15th c. to the middle of the 17th c. have been established. The dates are determined on the grounds of the results obtained in 2020 from five samples of radiocarbon dating, as well as on a coin hoard.

The construction periods in the studied area, north of the old church, have been specified from the late 19th c. to the middle of the 20th c. The Revival period residential building (building No. 2), which is mentioned in the first description of the Kremikovtsi Monastery, was demolished in the early 20th c. In its place, a new Art Nouveau building was raised on the same foundations. It largely repeated the plan of the earlier construction. The second building existed until the 1950s, when it was destroyed by a large fire. After its collapse, the terrain was levelled and organized as a courtyard.

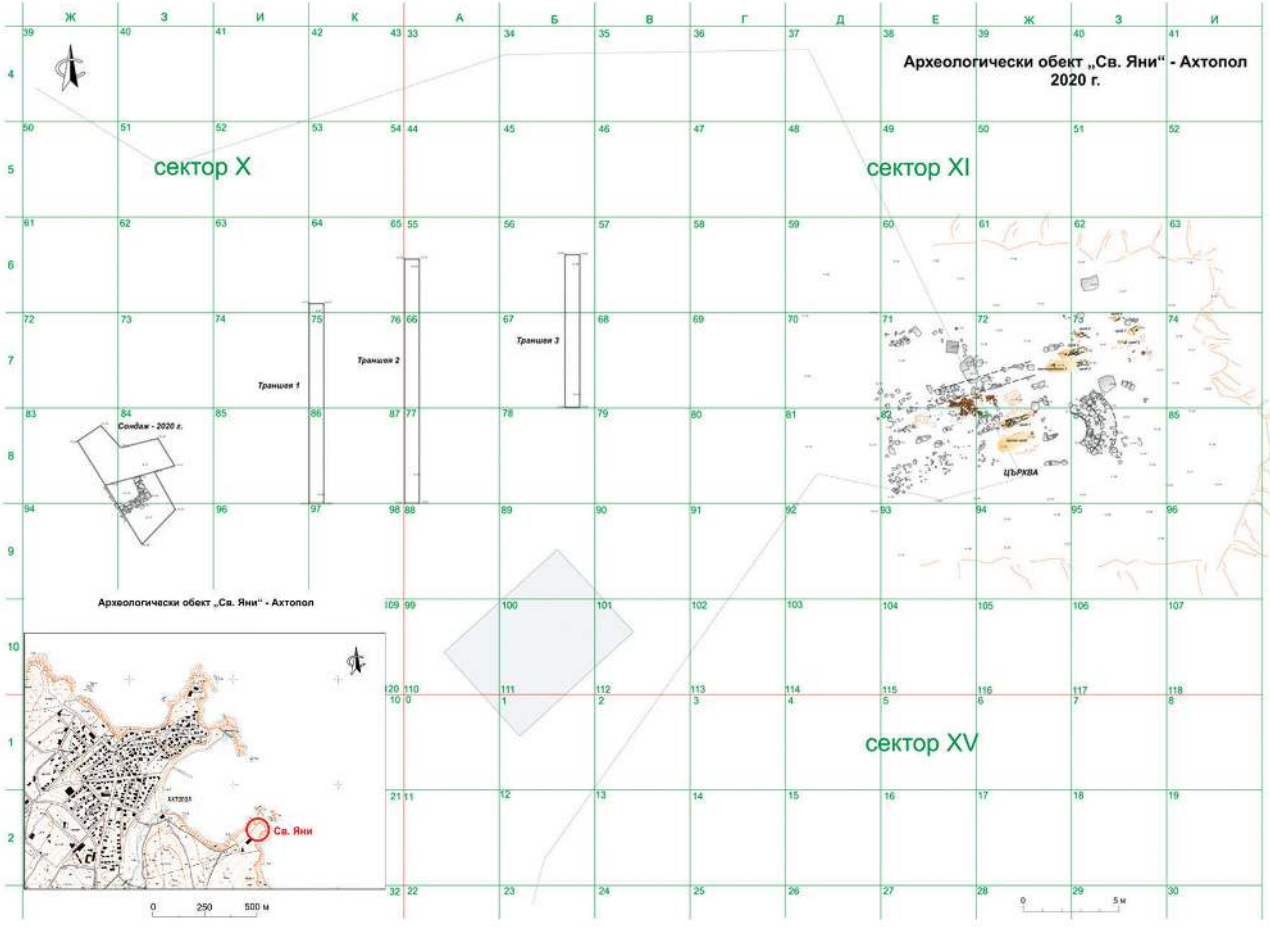
Vladislav Todorov, Institute of Experimental Morphology, Pathology and Anthropology with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 73 Tzarigradsko shose Blvd, 1113 Sofia, vladislavtodorov@abv.bg

№ 62. СРЕДНОВЕКОВЕН МАНАСТИР „СВ. ЙОАН ПРОДРОМ“, АХТОПОЛ

Бони Петрунова, Хитко Вачев

Ахтополският манастир „Свети Йоан Предтеча“ (или Св. Йоан Продром), известен повече като „Свети Яни“, се намира на едноименния нос южно от пристанищния залив на град Ахтопол. Сведенията за манастира „Св. Яни“ са доста оскъдни. Предполага се, че агатополският митрополит е пребивавал тук до 1829 г., когато Агатополската митрополия е била обединена със Созополската. През 60-те години на XX в. на мястото на манастира е построено поделение на „Гранична полиция“. Това, което е оцеляло дотогава, било напълно унищожено и сринато със земята, а по линията на целия нос Св. Яни били изкопани бетонно укрепени окопи. През 2019 г. „Гранична полиция“ предоставя имота за стопанисване на Министерство на културата, а през 2020 г. МК го предоставя за стопанисване и управление на Националния исторически музей.

В началото на работния процес на терена бе направено геодезично заснемане и бе заложена работна квадратна мрежа със сектори и квадрати 5 × 5 м, ориентирани по посоките на света и свързани с републиканската геодезична мрежа. Като начало бяха заложени сондажи в участъците, на които има видими останки от градежи, както и в квадратите, които обхващат пространството, където са отбелязани аномалии при геофизичната снимка. До края на проучването е обхванатата площ от над 300 кв. м (обр. 1). В процеса на работа се разкриха архитектурни останки от църковна постройка, разположена в най-източната част но полуостров Св. Яни, сектор 11, кв. 38 и Ж8. Регистрирани са очертанията на две

Обр. 1. План на проучванията през сезон 2020

Fig. 1. Plan of the studied area, archaeological campaign 2020

апсиди, стена от север, както и под, оформен от правоъгълни тухли, от който е запазен фрагмент с размери 1,55 × 1 м (обр. 2). Във вътрешността на постройката, в непосредствена близост до южната олтарна конха бяха проучени две изсечени в скалата гробни камери. Допълнително бяха разкрити и проучени седем гроба, в които са намерени изцяло или частично запазени скелети от християнски погребения.

В североизточната част на полуострова бяха заложени четири сондажа. Три от тях представляват траншеи, ориентирани в посока север – юг. Те имат ширина 0,50 м и средна дължина 10 м. В тях се установи, че в пласт с дебелина 0,20 м се изявяват единствено строителни отпадъци от съвременната епоха. Под тази дълбочина се достига до материковата скала. Не е установено наличие на археологически структури (обр. 3).

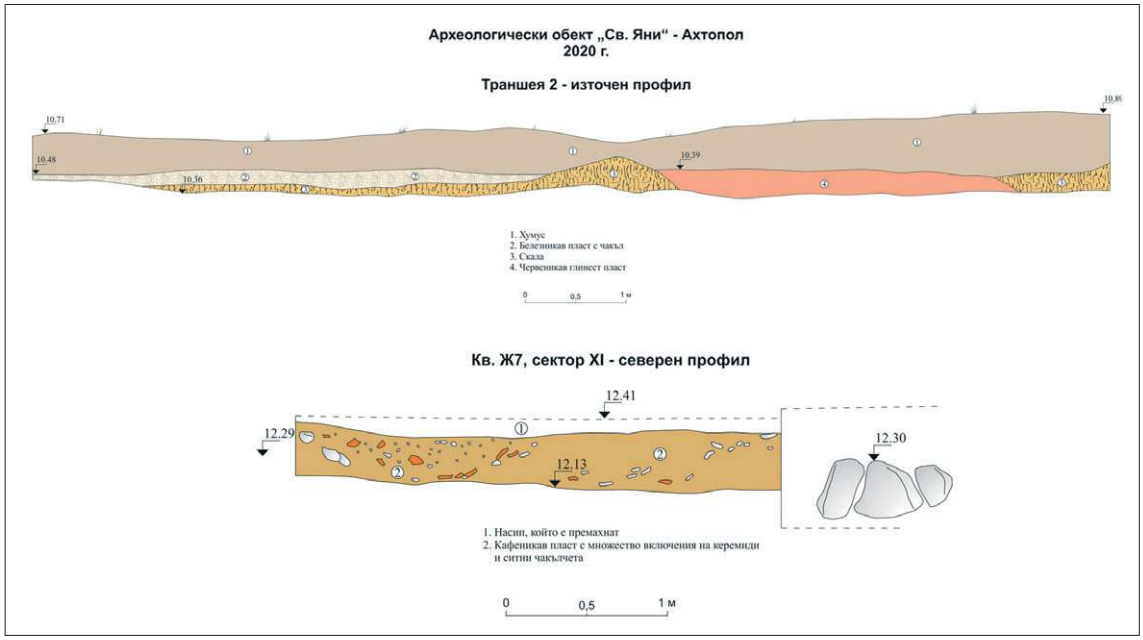
В сектор Х, квадрат 38 бяха извършени сондажни изкопни дейности, съобразени с резултатите от геофизичните проучвания. Разкрит е ъгъл от постройка, която се развива в западна посока. Стените са разчистени на дължина 1,80 м на запад и на 1,50 м на север, като те не са проследени през този сезон, тъй като продължават под съвременния плочник и излизат извън обсега на набелязаното за проучване пространство. Пространството източно от разкритията ъгъл е изцяло компрометирано от извършените съвременни регулативни дейности.

Открити и инвентирани са девет движими културни ценности, от които с най- висока стойност за проучването са четири сребърни монети от XIII и XIV в. Монетите са отсечени в град Кларенция от Ахейското княжество (принципат) и принадлежат на следните владетели: Гийом II дьо Вилардуен (1246 – 1276 г.), Изабел I дьо Вилардуен (1289 – 1301 г.); две монети на Шарл II Анжуйски (1285 – 1289 г.) (обр. 4).

Обр. 2. Ортофото. Архитектурни останки от разкритата църква

Fig. 2. Orthophoto. Architectural remains of the discovered church

Обр. 3. Стратиграфски профили

Fig. 3. Stratigraphic profiles

Обр. 4. Четири сребърни монети от XIII и XIV в. на Ахейското княжество: (1) Сребърна монета на Гийом II дьо Вилардуен (1246 – 1276 г.), отсечена в град Кларенция; (2) Сребърна монета на Изабел I дьо Вилардуен (1289 – 1301 г.), отсечена в град Кларенция; (3, 4) сребърни монети на Шарл II Анжуйски (1285 – 1289 г.), отсечени в град Кларенция

Fig. 4. Four silver coins from the 13th-14th c. of Duchy of Athens minted in Glarentza by: (1) William II de Villehardouin (1246–1278); (2) Isabella of Villehardouin (1289–1301) and (3, 4) Charles II of Anjou (1285–1289)

От анализа на открития керамичен материал се установи, че най-значителното количество фрагменти се датират в XVII – XVIII в. и много по-малко от тях са от XIII – XIV в.

Макар и ограничени като време и средства, археологическите проучвания показаха, че става въпрос за един перспективен и богат на информация исторически и археологически обект, чието изследване трябва да продължи.

MEDIEVAL MONASTERY OF ST. JOHN PRODROMOS, AHTOPOL

Boni Petrunova, Hitko Vachev

Summary

The monastery of St. John the Forerunner (Prodromos), better known as "St. Yani" is located on the St. Yani peninsula, south of the port of Ahtopol. It is assumed that the Metropolitan of Agatopolis was in residence here until 1829, when the dioceses of Agatopolis and Sozopol were unified. In the 60s of the 20th c. the monastery was given to the military, and a border picket was built over it. In 2019, the management of the site was relinquished to the Ministry of Culture, which in 2020, in turn handed it over to the National History Museum.

Trial trenches were set in the areas with visible architectural remains, as well as in the area where anomalies were noted during the geophysical survey. By the end of the study, the researched area covered more than 300 m^2 (fig. 1). During the fieldwork, architectural remains of a church building were discovered, located in the easternmost part of the peninsula. The team discovered outlines of two apses and the north wall, as well as a floor level formed of rectangular bricks (fig. 2). Inside the building, in the immediate vicinity of the southern altar niche, two burial chambers carved into the rock were discovered. Seven graves were uncovered, with completely or partially preserved skeletons from Christian burials. In sector X, following the results of the geophysical survey, a corner of a building that develops to the west has been discovered (fig. 3). The excavated walls are with length of 1.80 m to the west and 1.50 m to the north. The discovered pottery dates predominantly back to the 17th – 18th c. and to a much lesser extent to the 13th – 14th c. Among the most interesting artefacts found during the research are four silver tornesels, identified as follows: Duchy of Athens minted in Glarentza by William II of Villehardouin (1246 – 1278), Isabella of Villehardouin (1289 – 1301), and Charles II of Anjou (1285 – 1289) (fig. 4).

Boni Petrunova, National Museum of History, 16 Vitoshko Lale Str., 1618 Sofia, boni_boon@abv.bg
Hitko Vachev, Regional History – Veliko Tarnovo, 6 Nikola Pikolo Str., 5000 Veliko Tarnovo, h.vachev@mail.bg

НЕКРОПОЛИ

№ 63. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ ЕПОХАТА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА ДИМОВО, ОБЛ. ВИДИН

Владислав Живков, Светлана Тодорова

Обектът е регистриран при археологическо наблюдение, което съпътства изграждането на новото газопреносно трасе. Намира се северно от гр. Димово, върху втора незаливна тераса на левия бряг на река Арчарица. При започването на разкопките в почти цялата площ на обекта беше достигнато до жълт пласт. Теренът е бил зает от гора преди строителството на газопровода.

Проучването на обекта се осъществи чрез план-квадратна мрежа, съставена от стандартни квадрати с размер на страната 5 м. По линиите север – юг в западните краища на квадратите бяха заложени контролни профили. Проучената площ е с дължина 50 м и ширина 20 м. В нейните граници бяха цялостно проучени 83 гроба, в някои от които бяха погребани повече от един индивид. Те са концентрирани в централната част на обекта (обр. 1).

Всички погребения са извършени чрез трупополагане, в изпънато положение по гръб. Засвидетелствани са сезонни отклонения, които достигат до 70°. Костите на повечето от погребаните са запазени в лошо състояние – поради преминаването на тежка земекопна техника през обекта, извършените изкопни дейности, коренната система на гората, която се е намирала тук, а вероятно и поради химическия състав на пръстта.

Погребенията са извършени в обикновени гробни ями, най-често с правоъгълна или овална форма. В някои случаи те са фланкирани с камъни. При част от гробовете бяха разкрити останки от дървени покрития или ковчези. Във всички случаи обаче беше проучена най-долната част от ямите (до 0,10 – 0,15 м), тъй като горната е отнета при строителството на газопровода.

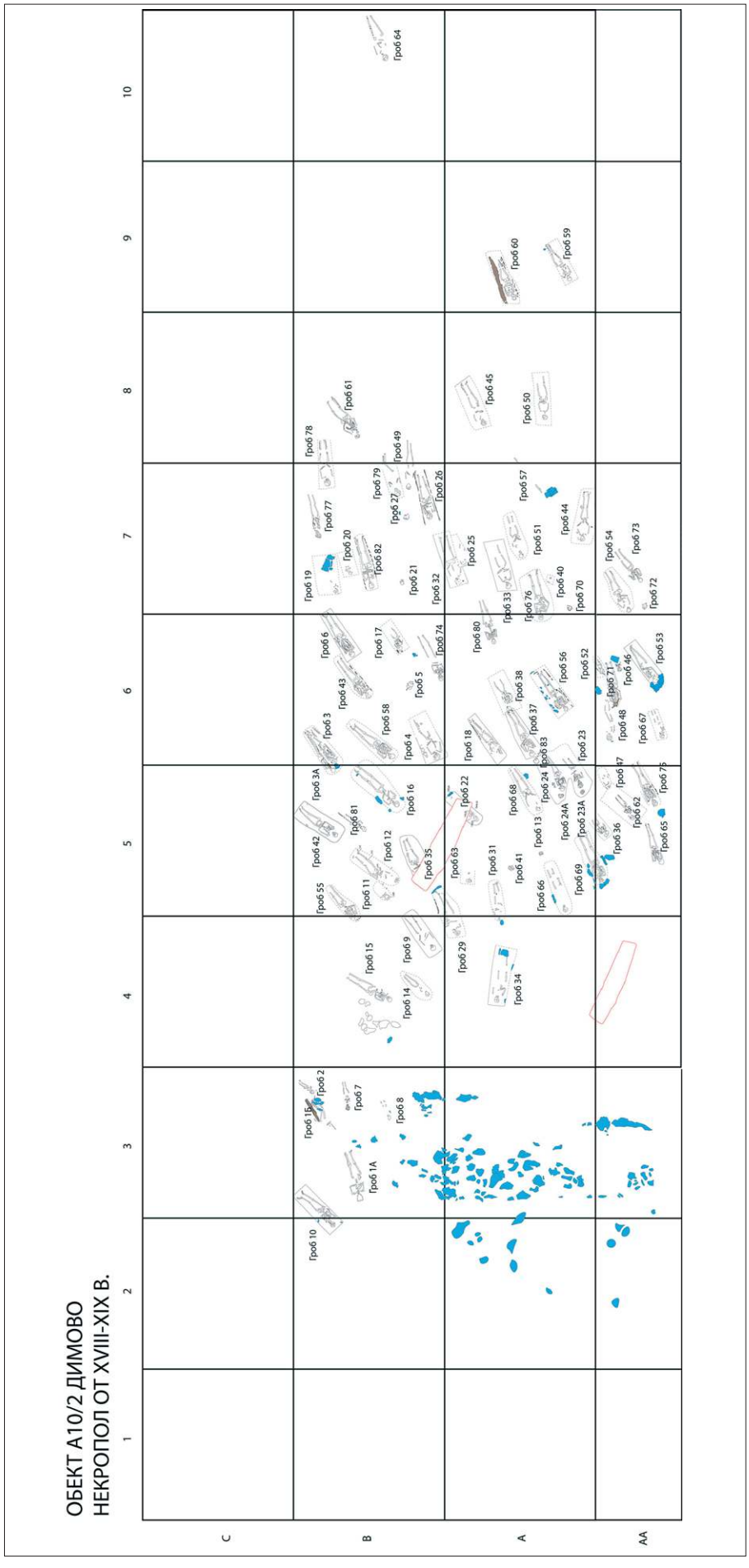
В почти всички гробове е открит инвентар. Най-често това са пробити дребни османски монети, които позволяват и датирането на целия некропол в границите на XVIII – началото на XIX в. Най-представителните находки са фрагменти от прочелници (обр. 2). Изработени са от медна сплав, като челната им страна е покрита с тънко златно фолио. Всички пластини имат богата геометрична украса, съчетана с гранулация, както и централна инкрустация. Всички сегменти от прочелници, с изключение на един, бяха открити *in situ* върху черепите. Най-многоброен е инвентарът в гроб № 56, върху чиито фаланги бяха открити четири пръстена. Останалите предмети, които бяха открити в гробовете, включват обеци, игли, телени копчета и други. В три от гробовете бе открита запазена сърма от облеклото. Голям процент от погребаните принадлежи на детски и женски индивиди.

В редица случаи беше засвидетелствано препогребване. Въпреки че в повечето случаи изглежда, че гробните ями са преизползвани умишлено, понякога по-ранни гробове са нарушавани случайно. Това най-ясно личи при гробове № 37 и 38. Черепът на детски гроб е единствената засегната част при полагането на по-късен гроб, като е препогребан в неговите крака (обр. 3).

При спасителното археологическо проучване бяха установени параметрите на некропола на изток и запад. При последвалото наблюдение не бяха открити гробове по трасето в тези посоки. Изглежда, че останалата част от некропола остава на север и юг от проучената площ. Много вероятно е там да се намира и гробищна църква, според практиката на това време.

Важно е да се отбележи, че проученият некропол не се намира в близост до съвременно селище. Много е вероятно той да е принадлежал на вече несъществуващо село. Сравнително хомогенните монети (открити поне в тази част на некропола) предполагат, че той е съществувал до към самото начало на XIX в., когато трябва да се търси и причината за изчезването на селището. Причина за това може да е както подвижен начин на живот (ако погребаните са от традиционното влашко население на този край), така и епидемия или насилствено загиване на селището.

Обектът предостави нови данни за епохата на Възраждането, като бележи негов късен етап.

Обр. 1. Общ план на некропола при Димово

Fig. 1. General plan of the necropolis near Dimovo

Той е един от най-късните проучени за периода и е важен извор за бъдещи исторически, етнографски и антропологични изследвания. Идентифицирането на свързаното с него селище предстои.

RESCUE EXCAVATIONS OF A NECROPOLIS DATED TO THE NATIONAL REVIVAL PERIOD, NEAR DIMOVO, VIDIN DISTRICT

Vladislav Zhivkov, Svetlana Todorova

Summary

The site was discovered during the construction of a gas pipeline north of the town of Dimovo. It is situated on the second terrace west of the Archaritsa River. During the excavations 83 graves were fully documented (fig. 1). All of the deceased were placed in grave pits, west – east oriented, with heads pointing west. In several cases parts of wooden constructions (covers of coffins) were preserved. The necropolis can be dated by the coins discovered in almost every grave. They are minted in the 18th c., until the beginning of the 19th c. Other grave finds include finger rings, earrings and head decorations (fig. 2). In several cases more than one deceased was placed in one burial pit. Sometimes this happened accidently which is observed in some graves with partial disturbance (fig. 3).

During the rescue excavations the eastern and western boundary of the necropolis were established. It should be noted that more graves are expected in northern and southern direction. Somewhere around also a church should be present, which is a common practice during the National Revival period.

The graves are located far from the modern settlements in the area. Probably the necropolis belonged to a nowadays non-existent village which might have been peacefully abandoned for different reasons, or destroyed.

Обр. 2. Гроб 22 със сегмент от прочелник

Fig. 2. Grave 22 with part of head adornment

Обр. 3. Гроб 37, частично нарушаващ гроб 38

Fig. 3. Grave 37 partly disturbing grave 38

Vladislav Zhivkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, vladislavjivkov@gmail.com
Svetlana Todorova, svetla_p_todorova@abv.bg

№ 64. РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ И ЯМИ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА (ОБЕКТ № 8) В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. НЕДАН, ОБЩ. ПАВЛИКЕНИ

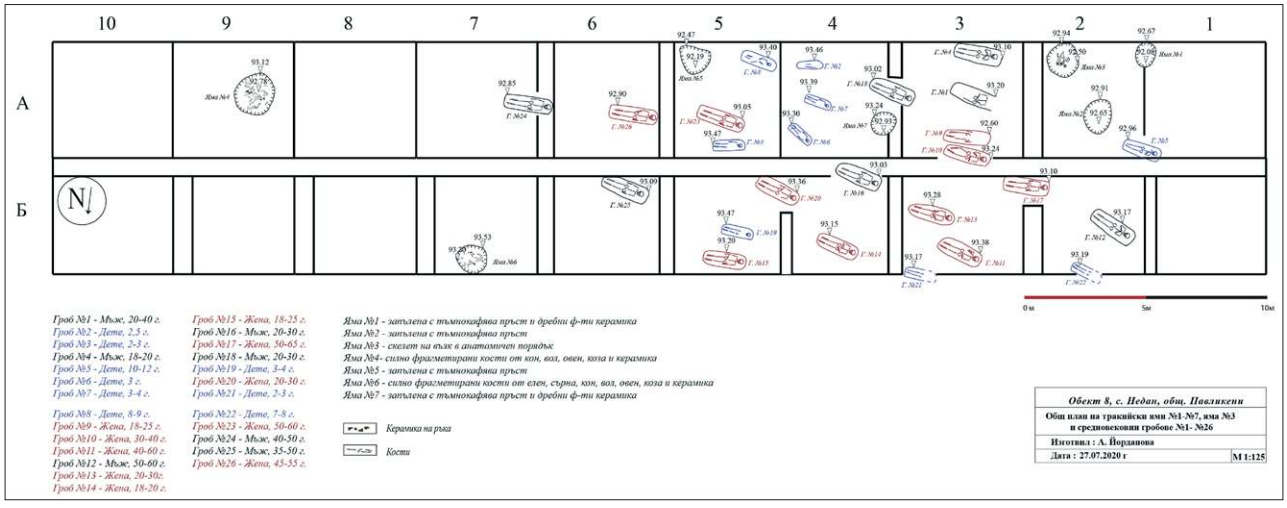
Емилия Евтимова, Нели Кръстева

При извършване на строителни дейности в участък А 5, км 264+071 – 264+123 по трасето на „Разширение на газопреносната инфраструктура на Булгартрансгаз ЕАД паралелно на северния (магистрален) газопровод до българо-сръбската граница", етап „Линейна част" – подетап А, в землището на с. Недан работниците попадат на човешки кости. Работата е спряна и участъкът е определен за археологическо проучване. След първоначалния оглед и откритите материали е регистриран като некропол от османската епоха. Намира се в м. Кованлъка, на десния бряг на р. Ломя и е с приблизителната площ 0,920 дка. Представлява временно изоставена строителна площадка, ограничена от север с триметров насип, на изток и запад са изкопите и частично поставени тръби на газопровода, а от юг е оставена тръбата за участъка. След ръчно изместване на насипа от 2,20 – 2,80 м теренът бе разделен на два сектора с по 10 сондажа и размери 5 × 5 м. Приблизителната площ на сектор А (юг) е 500 кв. м, а на сектор Б (север) е 420 кв. м (обр. 1).

В сектор Север в квадрати А 1 – 9 бяха регистрирани общо седем ями с нива на вкопаване от 92,88 м до 93,61 м. Те са сравнително плитки, с еднотипен пълнеж. Запълнителят им е от предимно животински кости, слаба до средна концентрация на керамични фрагменти, но липсват метални находки. В яма 3 бе проучен скелет на вълк, погребан в анатомичен порядък (обр. 2). В яма 4 се откриха костите на едро животно, вероятно говедо. В две от ямите нямаше керамика, а само остеологичен материал. Анализът на керамичните фрагменти свързва употребата на ямите с късножелязната епоха. Повечето от фрагментите принадлежат на дебелостенни съдове, изработени ръчно от лошо пречистена глина, добила след изпичането от охров до сивкав цвят. Откриват се и фрагменти от сравнително тънкостенни гърнета, с профилирано устие, но липсват цели профили на съдове. Предвид краткия срок на проучването и невъзможността да се разшири площта му, на този етап ямите се интерпретират като част от ямно светилище от желязната епоха в близост до речен брод.

На обекта бяха регистрирани 26 гроба, които в голямата си част бяха напълно проучени. Изключение правят гробове № 21 и 22, защото попадат в строителния насип на север и пълното им изследване бе невъзможно.

Резултатите от археологическите разкопки показаха, че на терена е вкопан християнски некропол. Покойниците са положени по гръб, с изпънати крайници и ръце скръстени върху гърдите или корема. Повечето от гробните ями са без ограждение или допълнителна маркировка, но няма

Обр. 1. Общ план

Fig. 1. General plan

застъпване между тях. Изглежда опалването на гробовете се е извършвало след полагането на мъртвеца, защото следи от въглени се откриват по-често на повърхността, а не на дъното на ямата. Прави впечатление сравнително богатия погребален инвентар. В 16 от гробовете бяха открити накити и предмети, вероятно приживе принадлежали на погребаните – бронзови и сребърни обеци, разноцветни стъклени мъниста, копчета, пръстен и железни ножчета.

В гроб № 1 е погребан млад мъж с много накити. Черепът е разрушен от строителите, но около ушите и темето има следи от масивни бронзови украшения. Погребалният инвентар включва бронзова обеца отляво на черепа и желязно ножче в дясната ръка. Интерес представлява коланната гарнитура от 17 бронзови елемента (обр. 4). Не открихме точен аналог в достъпната ни литература. Едно от предположенията е, че принадлежат на ремък от конска сбруя. Според историческите извори и изображения в миниатюри, в мъжкия костюм е присъствал дългият пояс, украсен с пришити копчета. Най-вероятно дрехата на погребания е била пристегната с такъв пояс (обр. 4).

Обр. 2. Яма 3 с погребан вълк

Fig. 2. Pit 3 with a buried wolf

Западно от яма 4 се проучи гроб на жена с пореден № 26. Скелетът и лявата ръка са изпънати, дясната е положена на таза. Освен това погребаната е била положена и завита с тъмночервено платно. Първоначално отпечатъците от него се регистрираха върху китките, таза и долните крайници. След вдигане на скелета следи от тъканта се установиха върху трето, четвърто и пето ребро, подлакътните и раменните стави. Вероятно дължината на покривалото е било малко над 2 м. За съжаление спектралният анализ не даде резултат и не можахме да установим вида на материята. Направен бе и химически анализ на оцветените участъци от скелета. С него се отхвърли възможността тялото да е било третирано с някакво естествено багрило, например охра. Предстои анализ с ^{14}C, който ще внесе повече яснота относно датата на погребението. Погребалният инвентар включва и три бронзови топчета, вероятно част от обеци, открити от двете страни и под черепа.

Обр. 3. Гробове 4, 1, 9 (регистриран) и 10

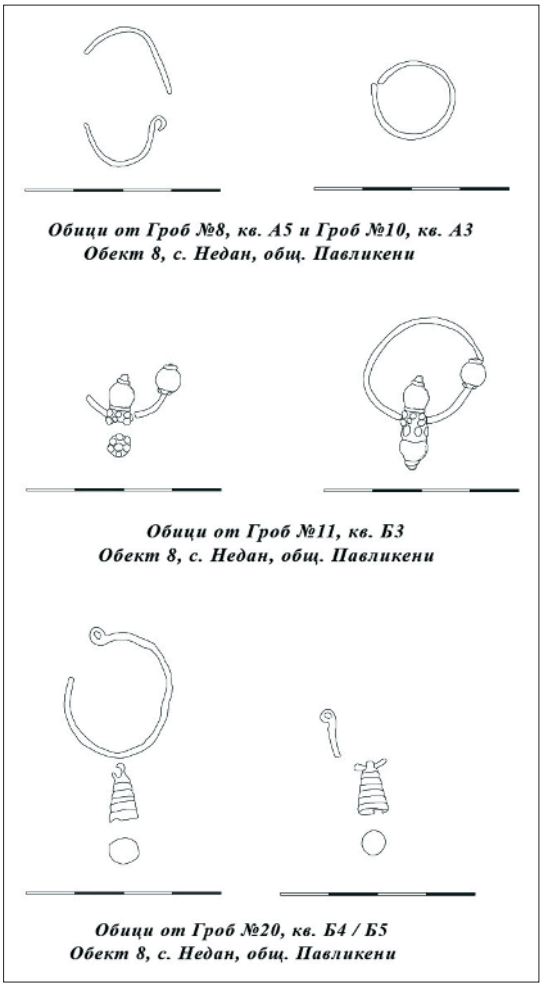
Fig. 3. Graves Nos 4, 1, 9 (only marked) and 10

В два от проучените гробове, № 7 и 23, по черепите се откриха следи от трепанации. В първия е погребано дете на 3 – 4 години. Интервенцията е извършена с косо врязване на инструмент с остър връх в радиална посока по отношение на периметъра на отвора. Вследствие на операцията детето е

Обр. 4. Погребален инвентар от гроб № 1

Fig. 4. Inventory of Grave No. 1

Обр. 5. Обеци IX – X в.

Fig. 5. Earrings, 9th – 10th c.

починало. Възрастната жена (60 – 65 г.) от другия гроб има на дясната теменна кост отвор, направен с широко режещо острие, което вероятно е приложено от три посоки, съответни на трите страни на отвора. Тя е преживяла трепанацията.

В три от изследваните гробове (№ 10, 15, 16) се установи последсмъртна мутилация. В гроб №10 е прекъсната анатомичната и функционална позиция между бедрената кост и подбедрицата преди разлагането на сухожилните връзки на колянната става. При жената от гроб № 15 е разместена предмишницата и лъчевата кост, както и е премахнато лявото ходило. В гроб № 16 на погребания са премахнати и двете ходила. Отстранените части не бяха открити.

Интересен елемент от погребалния обред в некропола е поставянето на животински кости в гробовете. В гроб № 6 е погребано тригодишно дете. От двете страни на черепа имаше по една бронзова обеца, а върху гръдния кош открихме общо 29 разноцветни стъклени мъниста и една стъклена тръбичка. На около 0,40 м от краката бе погребано куче, със следи от опалване около него. Вероятно става дума за животните спътници (Щернберг 1992, 86) – практика, засвидетелствана и в други некрополи от това време. Останалите животински кости в гробове се откриваха след вдигането на скелетите и бяха силно натрошени. Това възпрепятства анализирането им.

По време на проучването се направиха няколко обхода на местността, както и внимателно се огледаха насипите от пръст при вече положените тръби, но не се откриха следи от поселение в района. Възможно е некрополът да е бил вкопан сравнително далеч от населеното място. В същото време, въпреки липсата на маркировка на повечето от съоръженията, не се констатира застъпване на гробните ями (обр. 3). Това предполага, че некрополът е използван за относително кратък период от време, през който очертанията на гробовете са били видими на повърхността. Освен това има податки за възрастово и родствено организиране на пространството. Така например в кв. № А 1 – 3

са погребани само млади индивиди, а при скелети № 14 и 15 се установиха сходни заболявания и предполагаема родствена връзка.

Инхумацията е извършена съобразно християнската погребална практика, но има и някои елементи, които не се вписват в нея. Докато „обездвижването“ на покойниците се извършва през цялото Средновековие, то трепанацията се свързва с първите векове от създаването на Българската държава.

На обекта не се откриха монети и керамика. За сметка на това в 16 от проучените гробове имаше сравнително добре запазени накити, предимно обеци. Прегледът на научната литература показа, че те са широко разпространени в централна и северна България, както и на север от р. Дунав през IX и първите десетилетия на X в. Несъмнено проученият некропол се датира към времето на Първото българско царство. Като най-близки паралели можем да посочим некрополите Девня 2 (Димитров 1970) и Дуранкулак (Меламед 1989, 113 – 147). Те са от същото време и отразяват колебливия християнски обред веднага след покръстването на българите.

Литература

Димитров 1970: Д. Ил. Димитров. Старобългарски некропол № 2 при Девня. – Известия на Народния музей Варна 6 (21), 1970, 21 – 47.

Меламед 1989: К. Меламед. Некрополите. – В: Дуранкулак, I. София, 1989, 113 – 147.

Щернберг 1992: Л. Я. Шурнберг. Избранничеството в религията. – В: И. Георгиева (съст.). АВС на етнологията, т. 1. София, 1992, 78 – 101.

EARLY MEDIEVAL NECROPOLIS AND PITS FROM THE LATE IRON AGE (SITE NO. 8) IN THE LAND OF NEDAN VILLAGE, PAVLIKENI MUNICIPALITY

Emilia Evtimova, Nelly Krasteva

Summary

The site is located in the Kovanlaka locality, on the right bank of the Lomya River. An area of approximately 0.09 ha was studied (fig. 1). Two cultural horizons have been determined – from the Late Iron Age and the Early Middle Ages.

Seven relatively shallow pits belong to the earlier horizon. Their fills contain animal bones, pottery sherds from thick-walled hand-built vessels made of poorly purified clay, as well as thin-walled pots with profiled rims. An entire wolf skeleton was found in pit 3 (fig. 2). At this stage, the horizon is interpreted as part of an Iron Age pit sanctuary.

We revealed 26 graves from an early medieval inhumation necropolis (fig. 3). The deceased were laid on their backs, with stretched legs and arms crossed over the body or stretched out next to it. Most of the grave pits had no markings or preserved outlining, but do not overlap each other. It seems that some firing of the graves took place after laying of the corpse. The graves contain diverse inventory – earrings, glass beads, buttons, bronze appliques, a finger ring, iron knives (fig. 4).

Grave 26 contained a skeleton of a woman, wrapped in a dark-red cloth. The chemical analysis ruled out the possibility that the body had been treated with some natural dye. The grave goods also include parts of earrings found by the skull. Traces of trepanation were documented in two cases – the toddler in grave 7 died as a result of the operation, but the elderly woman from grave 23 survived the intervention. *Post mortem* mutilation was registered in three cases. An interesting element of the burial rite in the necropolis is the presence of animal bones in the graves. A dog with traces of burning was buried at the feet of a child in grave 6. From 16 graves we yielded earrings (fig. 5), widespread in Central and Northern Bulgaria, as well as north of the Danube in the 9th and the beginning of the 10th c.

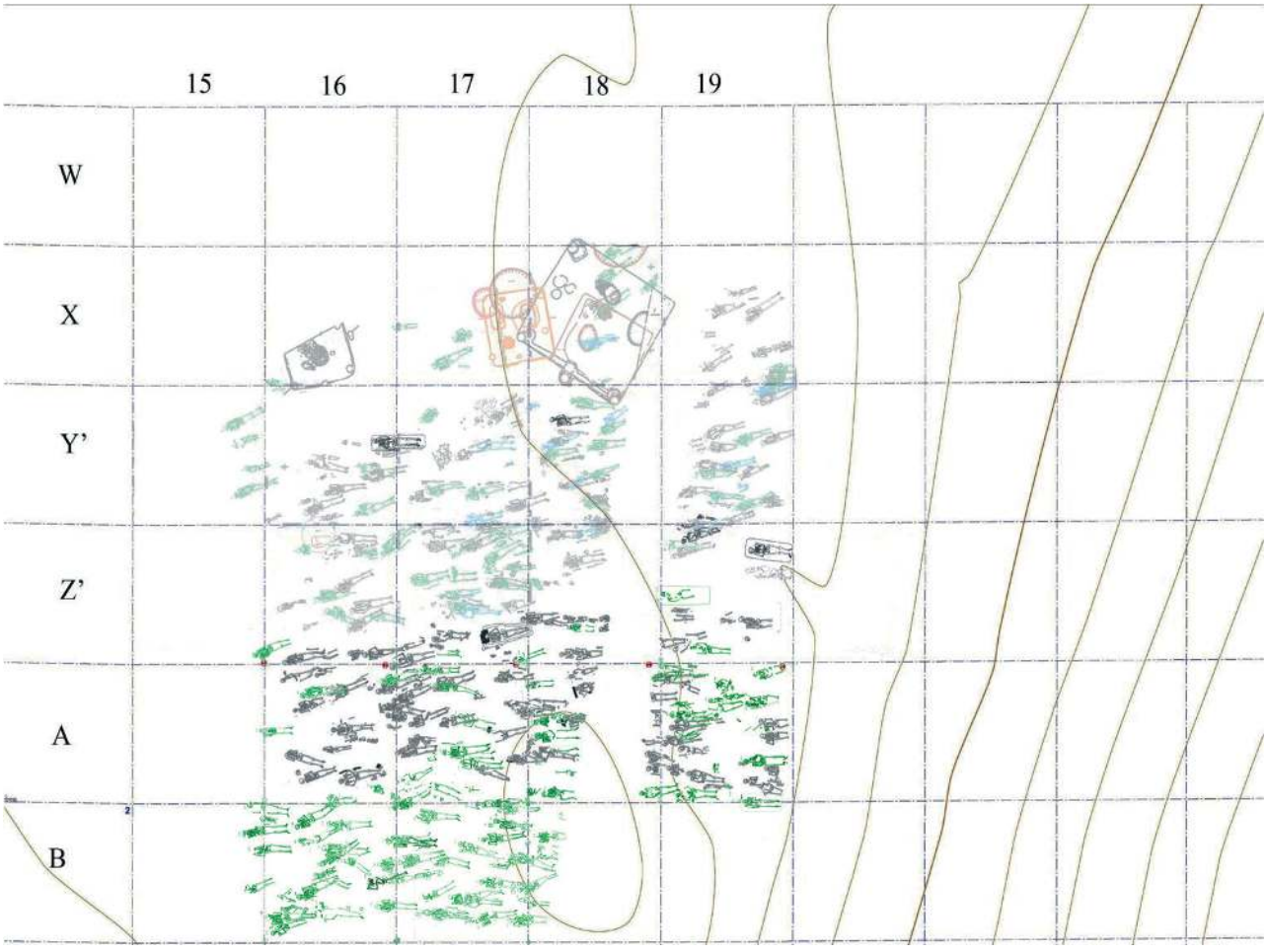
Emilia Evtimova, ema_ev@abv.bg
Nelly Krasteva, Museum of History – Dimitrovgrad, 7 St. Kliment Ohridski Str., 6400 Dimitrovgrad,npkai@abv.bg

№ 65. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕКРОПОЛ ОТ СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕПОХА И МНОГОСЛОЙНО СЕЛИЩЕ В М. ГЕРЕНА ПРИ С. ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩ. РАДНЕВО

Пламен Караилиев

Редовните археологически разкопки в м. Герена край гр. Раднево се възобновиха след петгодишно прекъсване. Усилията ни през 2020 г. бяха съсредоточени в границите на средновековния некропол. Допроучена беше площта в южните части на кв. Z[I]16 – 19 и кв. A16 – 19, частично проучени през 2015 г. Отворихме и нови квадрати B16, 17, 18 и северната част на квадрат B19. Достигната е дълбочина до 1,10 – 1,20 м от повърхността на терена, с обща площ около 220 кв. м. В посочената площ се проучиха изцяло 90 гроба. Заедно с проучените през 2013 и 2015 г. броят им достигна 326 гроба. Значително количество скелети са унищожени от преминаващия канал с ширина 2 м, както и от предприетата от ползвателя на парцела селскостопанска дейност през 2019 г. При машинното запълване на изкопа околният терен е бил намален с 0,25 – 0,30 м, което е довело до унищожаване на най-плитко вкопаните гробове. Последвалата дълбока оран уврежда скелетите на значително по-дълбоко ниво, главно в непроучвания терен по линия B.

В този най-горен, компрометиран вече пласт през преходните години бяха проучени изключително детски и юношески гробове, по правило с висок процент от положени в тях или в гробната яма дарове и инвентар. В южната част на кв. Z[I]16, 17, 18 и 19 и A16, 17, 18 и 19 бяха допроучени

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

общо 26 гроба. В непроучвания терен, маркиран с квадрати В 16, 17 и 18, бяха разкрити 61 гроба, а в северната част на квадрат В19 – още три гроба. Продължава изключителната уплътненост и гъстота на некропола, регистрирана при досегашните проучвания. Индивидите с малки разминавания са погребвани почти един над друг, като достигат от два до четири скелета. Наблюдават се сектори, при които може да се предположи, че това са семейни или родови парцели, които вероятно са били маркирани с недостигнали до нас надгробия. През този сезон бяха разкрити седем погребения, извършени в ковчези. Къси пирони с четириъгълно сечение и малки кръгли глави от конструкцията на ковчезите бяха разкрити на място. Четири от ковчезите са с трапецовидна форма, а останалите три с правоъгълна. За целия проучен досега некропол общо погребенията извършени в ковчези са 25, като с трапецовидна форма са 10. Ориентацията е преимуществено запад – изток, с леки отклонения в южна и северна посока. Тези отклонения са регистрирани в по-дълбоко вкопаните гробове. Ръцете на погребаните, с малки отклонения, са скръстени на гърдите или таза. Лява или дясна изпъната покрай тялото ръка има при седем скелета. По-малък е процентът на свитите към горната част на гърдите ръце. Регистриран е един случай на поставени в гробната яма кремъчни пластини и два случая на следи от въгленчета. При шест случая има маркиране на гробовете с един или няколко ломени камъка и два случая с фрагментирани тухли. Погребенията са съобразени с християнския погребален обред.

Обр. 2. Гробен инвентар на гроб № 292

Fig. 2. Burial inventory of grave No. 292

В кв. А16, 17, 18 и В16, 17, 18, след вдигане на костния материал, в дълбочина продължава да се среща фрагментирана керамика от неолита, халколита, бронзовата и желязната епохи. В южната половина на кв. В17 количеството фрагментирана средновековна керамика е с висок процент.

В югоизточната четвърт на квадрат Z[I]19, в източна посока продължи проучването на зид от ломени камъни на калова спойка в посока изток. Той е ориентиран изток – запад, със запазена дължина 1,60 м и ширина 0,70 м. Интересно наблюдение е, че гробовете с ковчези са съобразени с посоката на зида. През този сезон върху запазената част от зида разкрихме вторично погребение, което недвусмислено показва, че некрополът продължава да се използва и след разрушаването му. Налага се мнението, хипотетично на този етап от проучванията, че вероятно зидът е част от недостигнала в цялост до нас църковна постройка, разрушена при някакъв исторически или природен катаклизъм. Тези наблюдения са подкрепени и от намерените през 2015 и 2020 г. силно фрагментирани стенописи на юг от него, като част от тях се откриват под скелетите.

Намерените силно фрагментирани стенописи на този етап се срещат в квадрати Z[I]19 и А19. Подложката им е от тънка основа от бяла вар. В част от тях подложката е примесена с пепел и техниката е „мокро фреско“, което показва високото майсторство на изпълнение. Преобладаващи цветове са в гамата на зеленото, червеното и жълтото. Голям къс хоросан с изявен вътрешен ъгъл, подготвен за стенописване, е използван като маркер на запад от главата на гроб № 231.

Откриха се общо 70 броя находки от метал, стъкло и глина: медни монети, бронзово кръстче,

стъклени и бронзови гривни, медни и сребърни обеци и наушници, медни копчета, стъклени мъниста и пръстени. Основна част от тях са гробен инвентар или гробни дарове.

При гроб № 241 два бронзови пръстена са гробен инвентар, а като гробен дар са поставени четири бронзови пръстена и фрагмент от бронзова гривна. Гробният инвентар на гроб № 192 е изключително богат – два масивни сребърни наушника, два бронзови пръстена на лявата и дясната ръка, четири бронзови гривни на дясната ръка, осем стъклени гривни на лявата ръка, желязна тока от колан и две огърлици от стъкло. Общият брой огърлици от стъклени мъниста през този сезон е четири броя, а на пръстените – девет, като един от тях е сребърен. Двадесет и шест от гробовете са с гробни дарове и инвентар, което прави 23,4 % от общия брой проучени гробове.

Стенописните фрагменти полево бяха обработени и вдигнати за бъдеща кабинетна обработка.

След приключването на проучванията и вдигането на костния материал площта бе покрита с полиетилен, засипан с 0,30 м пласт пръст, с цел запазване на терена, предотвратяване разрушаването на непроучените скелети в дълбочина от новопоявила се растителност и защита на достигнатия хоризонт от по-ранни археологически епохи в кв. А 16, 17, 18 и В 16, 17, 18 и 19.

Зидът на калова спойка бе надлежно завит с полиетилен и също засипан. С цел запазване на целостта на археологическия изкоп от атмосферно влияние и човешка намеса, от север, изток и юг бе оформен малък землен вал.

Археологическият обект е изключително перспективен в научно отношение. В неговите очертания засега се проучва единственият богат некропол от средновековната епоха на територията на Старозагорското поле. В селището, освен целите и фрагментирани съдове, се откриват в затворени археологически комплекси монети и оловни печати, които прецизират датировката на археологическия материал в границите на XII – началото на XIII в.

Литература

Караилиев 2015: П. Караилиев. Новооткрити средновековни селища в централната част на Горнотракийската низина. – Епохи, 23 (2), 2015, 296 – 303.

Караилиев, Пировска, Петрова 2014: П. Караилиев, А. Пировска, Р. Петрова. Спасително археологическо проучване в м. „Герена“, в землището на с. Знаменосец, Община Раднево. – Археологически открития и разкопки през 2013. София, 2014, 567 – 568.

Петрова, Караилиев 2016: Р. Петрова, П. Караилиев. Археологически проучвания в м. „Герена“, в землището на с. Знаменосец, Община Раднево. – Археологически открития и разкопки през 2015. София, 2016, 753 – 754.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A NECROPOLIS FROM THE MIDDLE AGES AND A MULTILAYER SETTLEMENT IN GERENA LOCALITY NEAR ZNAMENOSETS VILLAGE, RADNEVO MUNICIPALITY

Plamen Karailiev

Summary

In 2020, the excavations were concentrated in Sector II, in the highest part of the terrain. The survey was mainly focused in the south part of grid squares Z'17-19, A 16-19 and B16-18, covering an area of approximately 220 m^2 (fig. 1).

In the medieval necropolis, 90 graves were discovered. Including those from the excavations in 2013 and 2015, the number is now 326 graves in total. In 2019 agricultural activity in the area destroyed 0.25 – 0.30 m of the modern-day terrain, along with the shallowly dug graves.

There are 70 artefacts of metal, glass and clay: copper coin, bronze cross, glass beads and finger rings. Big part of those finds represent burial inventory and gifts. Example of that is grave No. 241 with two bronze rings as a burial inventory and four bronze rings as burial gifts. Grave No. 292 (fig. 2) contains rich inventory: two silver earnings, two bronze rings – one on each hand, two necklaces of glass beads (fig. 3). Twenty-six graves contain burial inventory and gifts, which makes 23,4 % of all the excavated graves.

In the southeast quarter of square Z' 19, the excavation of the wall on mud binding in eastern direction has continued. It is E – W oriented, with 1.60 m length and 0.70 m width. The graves with coffins are oriented according the wall. This year, a secondary grave on the preserved part of the wall was discovered indicating the use of the necropolis

after the destruction of the wall. It is supposed that the wall is part of a church building. This hypothesis is supported with the discovery of highly fragmented murals in 2015 and 2020 south of it, in squares Z'19 and A19.

After the excavations the whole area was covered with polyethylene and a 0.30 m layer of soil to protect the terrain and keep the undiscovered skeletons in depth from destruction.

Plamen Karailiev, Archaeological museum "Maritsa-Iztok" – Radnevo, 2A Gita Str., 6260 Radnevo, umbo@abv.bg

№ 66. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ СЪС СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В ЗОНА Б НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА"

Петър Калчев, Пламена Бакалова

Във връзка с реализацията на инвестиционно намерение в УПИ III1914 кв. 15а, ПИ 68850.516.204, ул. „Генерал Гурко" № 94 се проведе археологическо проучване. Обектът е разположен в източната част на зона Б на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора", извън крепостните стени на античния и средновековен град (обр. 1).

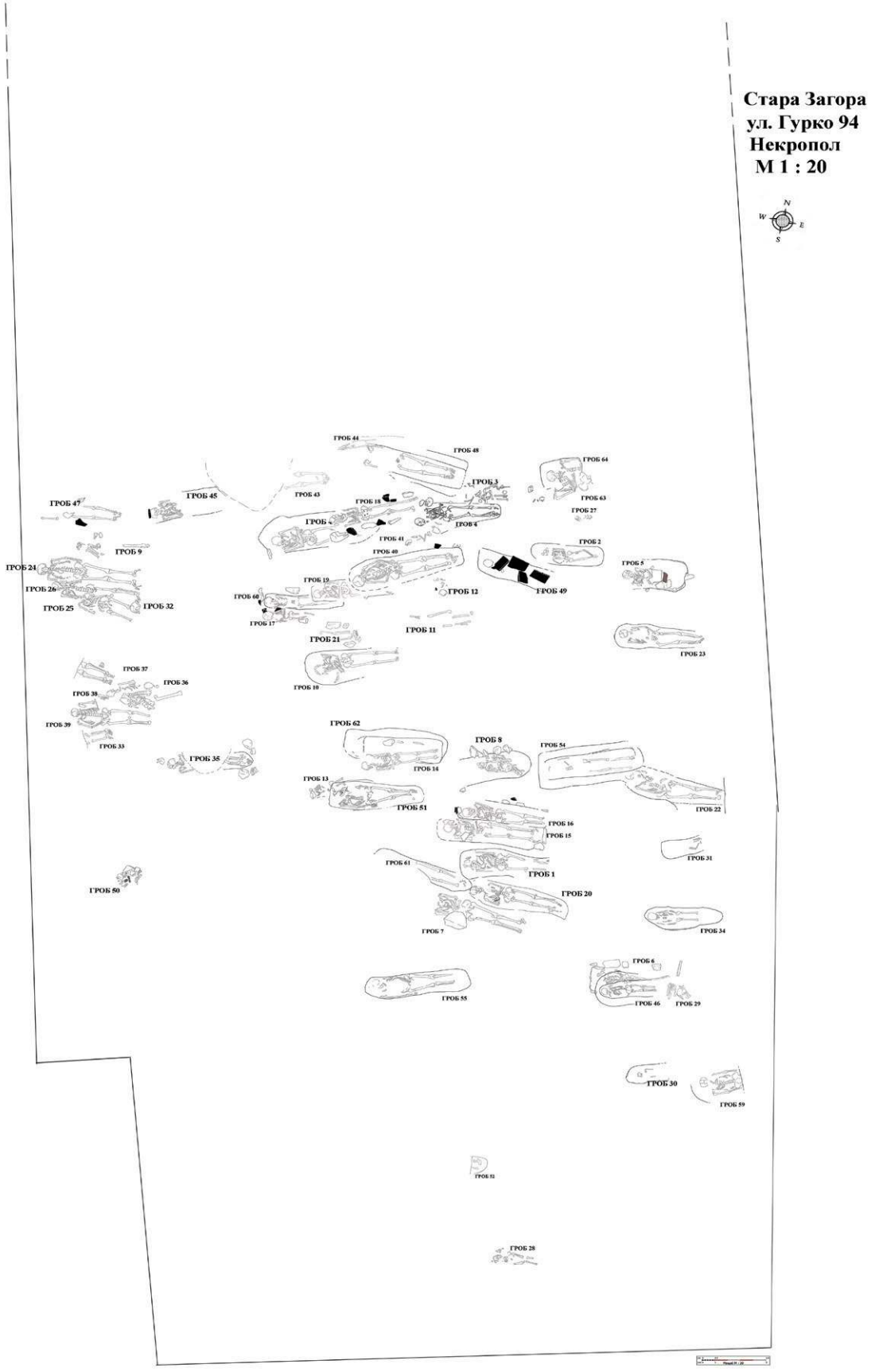
В южната част на парцела се разкри частично запазена калдъръмена настилка (кота 194,66 м). Тя се проследява в кв. A_2, кв. B_1, кв. B_2, кв. B_3, кв. C_1 и кв. C_2. Изградена е от дребни и средни по размер речни камъни, като на места са използвани и единични плочести камъни. Тя е с денивелация от север на юг, която е най-изявена в кв. B_1/B_2 (194,80 до 193,89 м). Следи от подложка на самата настилка се установиха в кв. B_2 и кв. C_1/C_2, която е от жълта глина (мергел) с дебелина от около 10 см, а в кв. B_1 – от ситни ломени камъчета примесени с фрагментирана строителна керамика и трамбована сиво-черна пръст между тях.

В западната част на обекта (кота 195,35 м – кв. C_4) се проучи втора настилка, която обхваща частично кв. C_2/C_3 и кв. C_4/C_5. Тя се развива на запад, в съседния имот. Градежът е идентичен, от дребни и средни по размер ломени и речни камъни, като на места са използвани и единични големи плочести

Обр. 1. Въздушна снимка на проучвания обект

Fig. 1. Aerial photo of the excavated area

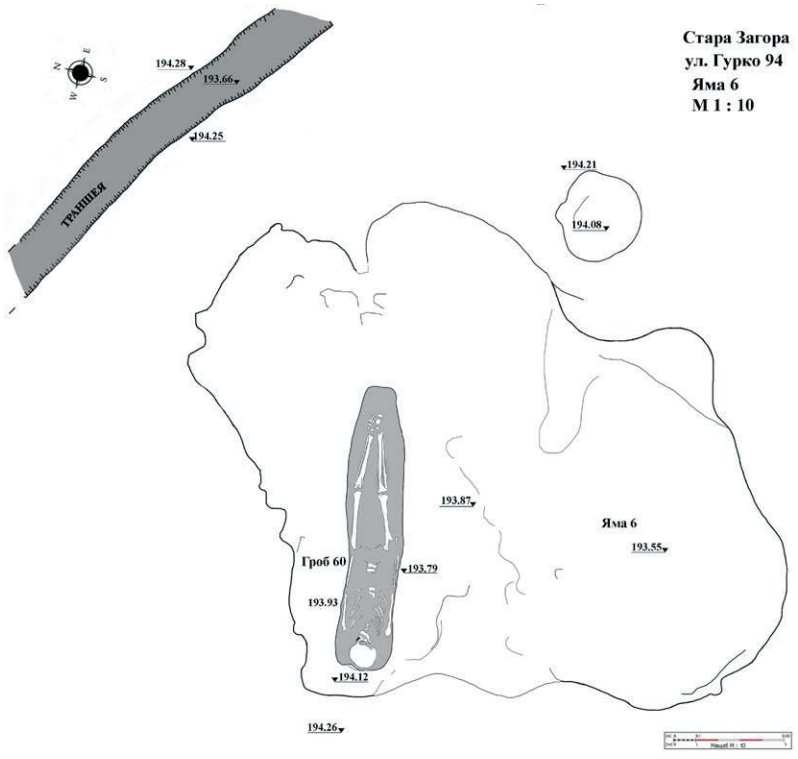

Обр. 2. Общ план – средновековен некропол

Fig. 2. General plan – medieval necropolis

камъни. Денивелацията е голяма от север на юг (195,35 – 194,14 м). При настилките се забелязва стремеж към подредба на камъните в една ос, която е маркирана с продълговати по форма камъни. Датират се в периода XVIII – XIX в.

Върху тях при археологическото проучване се зачистиха деструкции от къщи с каменни основи и градеж от кирпич във височина, които са опожарени вероятно по време на боевете за Стара Загора през лятото на 1877 г.

Обр. 3. Яма № 6 – Късен неолит

Fig. 3. Pit No. 6 – Late Neolithic

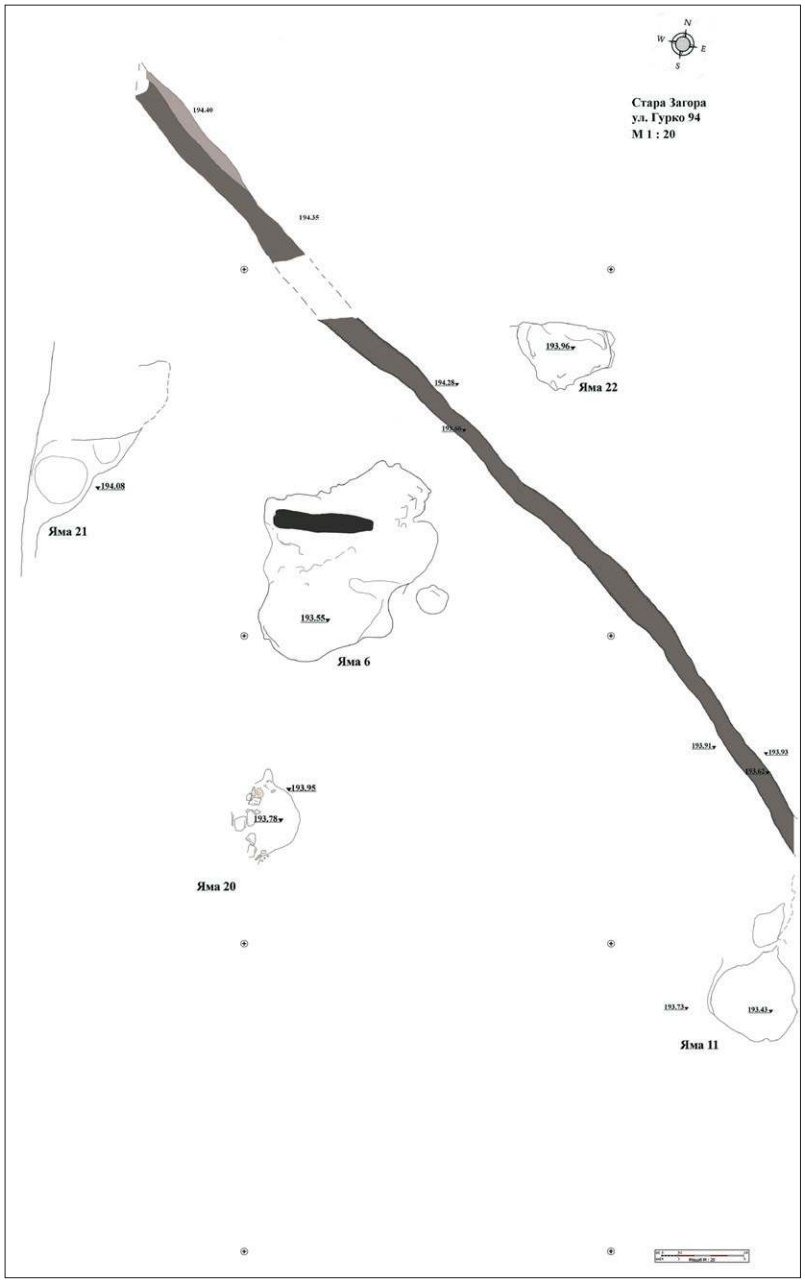
От периода XVII – XVIII в. се проучиха две помещения. Едното се намира в западната част на парцела (кв. B_3/C_3). От него в границите на обекта се разкриха части от зидовете, които сключват североизточния ъгъл на постройката. Те са изградени от големи и средни по размер ломени камъни на калова спойка. Оформено е само вътрешното лице на помещението, с частично запазени следи от отухлена обмазка по тях. Подовото ниво, регистрирано на кота 193,48 м, е силно горяло и е положено директно върху стерила. Можем да допуснем, че това помещение е изпълнявало функцията на мазе. Със същата функция е и второто помещение от турско време. То се намира в източната част на парцела (кв. A_3/A_4). Проучени от него са част от северния и южния зид. Градежът е идентичен. От вътрешната страна на зидовете на мазето има частично запазена варова обмазка.

В кв. A_3, на ниво 194,45 м се регистрира дъно на яма, която е използвана за варница. Има следните запазени размери: 1,90 м (С – Ю) × 1,80 м (И – З). Вероятно тя може да се свърже със съвременната масивна сграда, разположена в северната част на обекта. В основите ѝ по време на проучването се установиха градежи от началото и средата на XX в.

Разкриха се и трасетата на три канала от XVII – XVIII в. Канал 1, с посока изток – запад, е изграден от дребни и средни ломени камъни на калова спойка, с покритие от плочести камъни. Той е вкопан в стерила и е без покритие на дъното. В източна посока трасето му продължава извън рамките на парцела, а в западна посока се включва в общо трасе с канал 2. Вторият канал има същата ориентация И – З и идентичен градеж. Северната му стена се опира до южната на канал 1. В нея се регистрира вградена керамична тръба с диаметър 0,20 м, която липсва в канал 1. В западна посока каналът се стеснява до около 0,35 м при връзката на двата канала. Дъното и на този канал не е покрито с плочести камъни, а е вкопано в стерила. Такъв има само при шахтата на изток, откъдето се е оттичала водата в канала. Общото трасе на канали 1 и 2 образува лека дъга в южна посока.

Канал 3 е с градеж от ломени камъни на кал, където на места има останки от пясък по фугите. За разлика от останалите два, дъното му е покрито с плочести камъни. Той се развива в западна посока, като на изток е частично разрушен от по-късни вкопавания. По трасето на канала има шахта, подобна на тази в източния край на канал 2. Наблюдават се и на места преправки по северната и южната му стени.

От османския период се проучиха и вкопани на различна дълбочина в стерила структури – № 16, 17 и 18. Те имат правоъгълна форма със заоблени ъгли и с по една до три дупки от колове. По запазените следи от опорните греди предполагаме, че са с лека конструкция във височина, а покривите им са били покрити с керемиди. Запълнителят им е от тъмнокафява на цвят пръст, примесена с множество фрагменти строителна керамика – керемиди и единични фрагменти битова керамика. Поради оскъдния материал открит във вкопаните структури, както и отсъствието на отоплително съоръжение можем да предположим, че не са използвани като жилища.

Обр. 4. Общ план – структури, късен неолит

Fig. 4. General plan – structures from the Late Neolithic

От същият период – XVII – XVIII в. са и ями № 4, 5, 7, 9, 10, 12, 13, 14 и 15. Запълнителят е от тъмнокафява на цвят пръст, рохка по структура, примесена с единични фрагменти строителна – керемиди и битова керамика, както и малко количество лули. В ями № 8 и 19 не се откри археологически материал, което затруднява датирането им.

При проучването бе разкрит и средновековен некропол, който се състои от 64 християнски гроба. Датира се в периода XI – XII в. Всички погребения са извършени по християнски обичай чрез трупополагане и ориентиране на погребаните индивиди с глава на запад. Скелетите са полагани основно в правоъгълни ями със заоблени ъгли, по-голямата част, от които са плитко вкопани в културния пласт или в стерилния терен. Самите гробове не са подредени в определен ред, като дори някои се застъпват. При няколко случая е констатирано ограждане с необработени камъни или парчета тухли и керемиди. При гроб № 51 има покритие от тегули, а при гроб № 49 – тухли. Регистрирани са два масови гроба № 3 и 9, в които са погребани до два-три индивида (обр. 2).

В почти всички гробове индивидите са полагани по гръб с глава на запад. Черепите са в различни позиции – на тил, обърнати на ляво или надясно. Ръцете са свити в лактите и поставени върху корема и/или върху таза. Отчитат се две позиции – скръстени или една под друга, без да се пресичат. В някои от случаите те са поставени покрай тялото (гроб № 60). Краката са изпънати и успоредни. При голяма част от скелетите се наблюдава разместване на костите от животни или по-късни вкопавания, както и препогребвания (гроб № 8, гроб № 50).

В повечето гробове не се откри гробен инвентар. В тези които имат, находките са предимно накити: гривни, пръстени и обеци (гроб № 20; гроб № 25; гроб № 45 и гроб № 6). Некрополът се развива и към съседните парцели (на изток – гроб № 59).

От РЖЕ се проучи една структура – яма № 7а. Запълнителят е от тъмна кафяво- черна, рохка по структура пръст, примесена с единични въглени и пепел. Дъното ѝ (кота 193,11 м) е покрито с керамични фрагменти с големина до 1 см.

Ями № 6, 11, 20, 21 и 22 се отнасят към късния неолит – култура Караново IV, както и траншея, регистрирана в кв. A_3, A_4, B_4, B_5 и C_5. Формата на съоръженията е неправилна, близка до елипсовидна. Някои от тях са нарушени от по-късни вкопавания. Ямите са запълнени с кафява пръст, фрагменти от мазилки с бежов цвят и с преобладаващи размери до 3 см, тънкостенни керамични съдове, животински кости от говедо, коза, свиня, гъска и кокошка, както и фрагменти от хромелни камъни. В яма

№ 6 – северна половина на структурата, бе открит човешки скелет (гроб № 60), който принадлежи на средновековния некропол. Индивидът е погребан в обикновена гробна яма, вкопана в запълнителя на ямата, с ориентация запад – изток. Скелетът е добре запазен в анатомичен ред. Той е с глава на запад (азимут 345°), с изпънати покрай тялото ръце и крака. Гробен инвентар не е констатиран (обр. 3).

Траншеята е вкопана в светлобежов материков терен. Тя е с равно дъно и леко полегати към него стени, като в югоизточния си край се извива в лека дъга. Многократно е нарушена както от средновековни гробове (гроб № 48, гроб № 49, гроб № 54 и др.), така и от вкопавания от османския период (яма № 13 – северна половина). Запълнителят е от черно-кафява, рохка по структура пръст примесена с въглени и с малки по размери горели мазилки. Откриват се и единични тънкостенни керамични фрагменти. Структурата вероятно се развива към съседните парцели в северозападна и югоизточна посоки (обр. 4).

Регистрация в АИС „Археологическа карта на България“: картон № 2300159, автор Мария Камишева; последна актуализация от 03.02.2021 г., направена от Мария Камишева.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT A MULTILAYER SITE AND A MEDIEVAL NECROPOLIS IN ZONE B OF *AUGUSTA TRAIANA* – VEREYA – STARA ZAGORA ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Petar Kalchev, Plamena Bakalova

Summary

The site is situated in the eastern part of Zone B of the Archaeological Reserve *Augusta Traiana* – Vereya – Stara Zagora (fig. 1).

The rescue archaeological research revealed two premises from the Ottoman period (17th – 18th c.). One of them is in grid square B_3/C_3. Only the north-eastern corner is within the perimeter of the site. The other building is in square A_3/A_4. Part of the north and the south walls are excavated. They are built of small and medium sized quarry stones bound with mud. Probably the two premises were used as storage basements. From the Ottoman period (18th – 19th c.) road pavements in the south and the west part of the site were also studied. One of them is made of small and medium sized river stones and few stone slabs. Its slope is from north to south and is better projected in the square $B_1/B_{2;}$ (from 194.80 to 193.89 m altitude). The second road pavement is in the western part of the site. It spreads partially to square C_2/C_3 and C_4/C_5. The structure is identical to the first one. Its inclination is from north to south (from 195.35 to 194. 14 m altitude).

Sections of three drains were also discovered. They are built of quarry stones bound with mud. Only the western drain has a stone slabs covering its bottom. From the same period, nine pits and three negative structures were also excavated.

A medieval necropolis with 64 graves, dated to the 11th – 12th c. was discovered. All of the burials are executed according the Christian rites, with heads to the west (fig. 2).

From the late Neolithic we explored five pits, as well as a negative structure – a trench (figs 3 and 4). One of the studied features – pit No. 7a – is dated to the Early Iron Age.

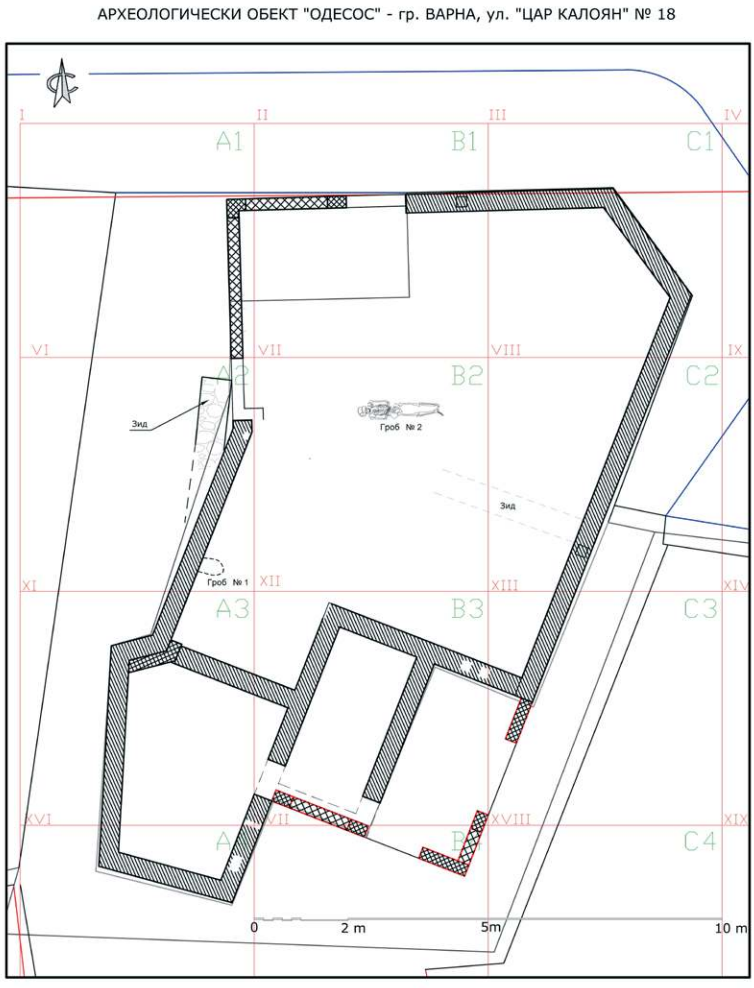
Petar Kalchev, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, kalchevp@abv.bg
Plamena Bakalova, Regional Museum of History – Stara Zagora, 42 Ruski Blvd, 6000 Stara Zagora, plamenabakalova@gmail.com

---

№ 67. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ЦАР КАЛОЯН“ № 18 В ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“

Васил Тенекеджиев, Елина Мирчева

През 2020 г. бяха извършени спасителни разкопки на ул. „Цар Калоян“ № 18, в границите на ААР „Одесос – Варна“ (обр. 1). Обектът попада върху североизточния ъгъл на комплекса на Големите римски терми. По-точно, той застъпва малка част от редицата търговски помещения, изградени по дължината на северната (главна) фасада на термите.

Обр. 1. Общ план на обекта (автор М. Вълчев)

Fig. 1. General plan of the site (author M. Valchev)

Парцелът е почти изцяло зает от стара двуетажна еднофамилна къща с мазе, построена в началото на XX в. Въпреки че не е в списъка на сградите паметници на културата, собственикът е решил да не я събаря напълно. Архитектурният проект включва разрушаване на вътрешността, но запазване на фасадите. Обновената сграда е без подземен гараж и в голяма степен запазва обема и външния си вид. Затова е предвидено да се копае само на 0,80 м под старите основи (кота 16,10 м), с цел укрепване на конструкцията. Посочените обстоятелства, както и фактът, че парцелът представлява малка тераса, надвиснала на около 3,5 м над нивото на музея на открито „Римски терми", правят практически невъзможно извършването на разкопки на голяма дълбочина. Археологическото проучване беше осъществено до предвидената в архитектурния проект дънна кота, като не бяха засегнати културните пластове, свързани с римската сграда.

Резултатите от археологическото проучване са малко. В средата на южния край на сградата, беше разкрито неголямо струпване на разпрашен хоросан и фрагментирана антична строителна керамика (тухли и керемиди). То би трябвало да се свърже с разрушаването на стара антична постройка (не е задължително да става въпрос за римските терми) и откраднването на строителните материали, които могат да се преизползват. Струпването е пробито от средновековна боклучна яма с диаметър около 1,10 м, съдържаща керамика от XIII – XIV в. Върху ямата преминава тънък пласт от дребни ломени камъни и малки фрагменти натрошена антична строителна керамика. Изглежда и тук става въпрос за останки от процеса на разбиване на стари зидове за строителни материали, но този път относителната датировка е след XIV в.

Под по-голяма част от сградата беше проучен механичен пласт с дебелина около 0,80 м. Той се състои от насип с разбъркани археологически материали без ясен контекст. Характерът на този насип изисква по-специално внимание. Имотът дълго време е бил безстопанствен и превърнат в бунище. Тъй като къщата се намира върху периферията на римските терми, може да се предположи, че в пръстения под са правени иманярски изкопи. В подкрепа на подобно предположение е фактът, че под основите на стените в мазата бяха открити запазени археологически контексти (гробове), докато под избените помещения пластът е напълно компрометиран.

От насипа беше събрано неголямо количество фрагментирана керамика. Информацията за нея може да се обобщи по следния начин: (1) ранновизантийска, IV – VI в. (само отделни фрагменти) – амфори, кухненска и трапезна ангобирана; (2) средновековна, XII и основно XIII – XIV в. (по-голямо количество) – амфори, кухненска, трапезна глазирана и сграфито; (3) османска, XVII – XIX в. (голямо количество) – кухненска и трапезна глазирана. В насипа бяха намерени, също така, отделни човешки кости от разбити гробове.

Парцелът попада в периферията на голям некропол от XIII – XIV в., който се е намирал върху римските терми. Под западната основа на старата къща и под един от вътрешните зидове в мазата бяха открити два гроба. От гроб № 1 е запазена само средната част, върху която стъпва основата

Обр. 2. Гроб № 2

Fig. 2. Grave No. 2

Обр. 3. Фрагменти от мазилка със стенописи от гроб № 2

Fig. 3. Fragments of plaster with wall paintings from Grave No. 2

Обр. 4. Дъно от сграфито съд с врязан монограм

Fig. 4. Bottom of a sgraffito ware bowl with an incised monogram

на къщата. Ориентацията е изток – запад, с глава на запад. Дъното на ямата е с кота 16,30 м, а под него е поставен каменен блок. Не може да се каже обаче дали по същия начин е било оформено цялото дъно. Погребаният е зрял индивид, може би от женски пол. Положен е по гръб. Върху тялото, по-точно върху долната част на коремната област и между бедрата, е погребано малко дете. Костите са открити в състояние, което не позволява да се измерят.

Гроб № 2 беше проучен под един от демонтираните вътрешни зидове на къщата. Той е сравнително добре запазен; липсват само част от костите на дясната ръка и на дясната половина на гръдния кош (обр. 2). Ориентацията е изток – запад, с глава на запад. Погребаният е зрял индивид, на около 40 – 50 години, от мъжки пол. Обща дължина на скелета (до петите) е 184 см. Положен е по гръб. Костите на горните крайници бяха открити върху коремната област, сгънати под прав ъгъл в лактите (вероятно първоначално са били кръстосани на гърдите). Не се откриха очертания на гробна яма, нито следи от ковчег. Липсват елементи на костюма, украшения или други предмети.

Насипът върху костите е от глинеста жълтеникава пръст, в която има малко количество въглени. Върху костите на цялото тяло бяха открити равномерно „насипани“ дребни фрагменти от мазилка със стенописи (обр. 3). Върху някои от тях личат орнаменти, както и граница между различни цветове. Върху един фрагмент има буква. Подобни стенописи не бяха намерени никъде другаде в насипите на обекта. Изглежда, че фрагментите са поставени нарочно в гроба – може би с апотропейна цел. Не може да се каже със сигурност откъде произхождат. Възможно е да са от средновековната

църква в палестрата на римските терми (т. нар. „Св. Теодор“), от средновековния предшественик на близката църква „Св. Атанасий“ или от друго място.

По време на разкопките не бяха открити много находки. Сред тях заслужава внимание един фрагмент от дъно на керамичен съд със сграфито украса, който се датира в XIV в. Той е в лошо състояние и глазурата е почти напълно олющена. В средата на дъното обаче добре личи врязан монограм, който може да се разчете като „Продромос“ (обр. 4).

RESCUE EXCAVATION AT 18 TSAR KALOYAN STR. IN *ODESSOS* – VARNA ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESERVE

Vassil Tenekedjiev, Elina Mircheva

Summary

The rescue excavation at 18 Tsar Kaloyan Str. in Varna preceded the full reconstruction of an early 20th century house located there (fig. 1). The site overlays a small area in the northeastern periphery of the Roman *thremae* of *Odessos*. The foundation of the modern building however stands at a certain level above the Roman cultural layer, and does not interfere with it. Following the architectural project, the inner part of the house was demolished and only the facades were preserved. Therefore, the excavation was confined only to the area inside of the building. Due to various restrictions connected to the construction work, it was possible to dig only to a level of some 0.80 m under the basement's floor. Thus, the ruins of the Roman *thermae* underneath were not reached at all.

The layer excavated under the house was almost completely compromised, and the archaeological material in it was without clear context. It consisted mostly of pottery sherds dating from different periods: early Byzantine pottery, 4th – 6th century (insignificant number of fragments); mediaeval kitchen ware, amphorae and glazed and sgraffito tableware, 12th and mostly 13th – 14th century; kitchen ware and glazed tableware from the Ottoman period, 17th – 19th century.

Two graves were also found at the site. They belonged to the necropolis from the 13th – 14th century, which was located over the ruins of the Roman *thermae*. The more interesting of the two was Grave No. 2, in which a male in his 40s – 50s was buried (fig. 2). A number of small pieces of wall plaster with remains of painting upon them (presumably from a church) were spread all over the body of the deceased (fig. 3). It seems that this was done with apotropaic purpose.

Among the artefacts from the site, a bottom from a sgraffito ware bowl stands out, with a monogram: Prodromos (fig. 4).

Vassil Tenekedjiev, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, vaten21@gmail.com
Elina Mircheva, Regional Museum of History – Varna, 41 Maria Louisa Blvd, 9000 Varna, archaeological@museumvarna.com

---

№ 68. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МЮСЮЛМАНСКИ НЕКРОПОЛ В СОФИЯ, УЛ. „КОЗЛОДУЙ“ № 73

Елена Николова, Александър Станев

Спасителното археологическо проучване е проведено във връзка с инвестиционно намерение за строеж на жилищна сграда. Имотът попада в границите на първа защитена зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“. Разкопките са проведени през месец юли 2020 г.

Върху предвидения за застрояване терен до началото на изкопните дейности се намираше стара жилищна сграда с прилежащото ѝ дворно пространство, построена в началото на XX в. След събарянето ѝ е установено, че в основите ѝ откъм ул. „Козлодуй“ е вкопана действаща тръба на „Топлофикация София“ ЕАД.

Поради тази причина предварителните сондажни проучвания са съсредоточени в южната и югозападната част на парцела. Заложени са два сондажа с ориентация изток – запад (Сондаж № 1) и север – юг (Сондаж № 2).

Обр. 1. 1. Гроб № 1; 2. Гроб № 2; 3. Гроб № 3; 4. Гроб № 4

Fig. 1. 1. Grave No. 1; 2. Grave No. 2; 3. Grave No. 3; 4. Grave No. 4

На около 2 м под съвременния терен в двата сондажа са регистрирани общо четири гробни структури с частично запазени останки от индивиди. Очертанията на гробните ями не са видими на терена, както и няма следи от дървено покритие. Скелетите са в различна степен на запазеност – някои са значително изтлели и се регистрират само като отпечатъци в пръстта. Гробове № 1 – 3 са детски, с ориентация запад – изток, с глави на запад (обр. 1). Индивидите са положени в изпънато положение по гръб, с ръце до тялото. Изключение на този етап от проучването на обекта е гроб № 4, в който са установени само части от долните крайници. Във всички гробове липсва инвентар.

Историческите сведения и ориентацията на скелетите позволява да се допусне, че проучените гробове са част от мюсюлманския некропол, съществувал в периода XV – XIX в. в този район на Со-

фия, на север от Владайска река. В подкрепа на тази датировка е и откритата в пласта монета (сребърно акче от XVI – XVII в).

Проучването се прекрати на този етап, за да се извърши укрепване на строителния изкоп и да бъде изместен топлопроводът на „Топлофикация София“ ЕАД. Поради юридически и документални затруднения това не можа да бъде осъществено в рамките на календарната 2020 г. и пълното археологическо проучване на парцела ще бъде осъществено през 2021 г.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A MUSLIM NECROPOLIS IN SOFIA, 73 KOZLODUY STR.

Elena Nikolova, Alexander Stanev

Summary

The rescue archaeological investigation was carried out in an area of upcoming construction works. The larger part of the excavated area was disturbed by a massive modern intrusion from the 20th c. The excavation revealed four graves, part of a Muslim necropolis which functioned in the 15th – 19th c., until the Liberation of Bulgaria (fig. 1). The skeletons were uncovered at a depth of ca 2 m below the modern surface. The human remains were poorly preserved, children have been buried in three of the graves, in stretched position, with heads to the west. No grave inventory was found.

The excavations were temporarily suspended at this stage, in order to allow reinforcing the construction trench and removal of the modern underground infrastructure. The archaeological investigation of the plot will be completed in 2021.

Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, elli.nikolova@gmail.com
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ БЕЗ УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ

№ 69. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СМЕТНА ЯМА ОТ XIX В., УЛ. „Г. БЕНКОВСКИ“ № 11, СИЛИСТРА

Георги Атанасов

При археологическо наблюдение на изкопни работи за полагане на ивични основи на обект „Двуетажна жилищна сграда с фризьорски салон“ в Силистра, ПИ № 66425.500.3274 по КККР на гр. Силистра, съставляващ УПИ $VII_{3273, 3274}$, кв. 22 на ул. „Г. Бенковски“ № 11, в профила на една от стъпките за колони бе регистрирана вкопана структура с три фрагмента от римски керемиди. При проведеното спасително археологическо проучване изкопът бе разширен до границата на имота. На ниво 18,80 м се регистрираха ясно границите на вкопаване. Представлява яма с яйцевидна форма с диаметър 1,36 – 1,63 м (обр. 1). Съдържа по-тъмна, кафява пръст, а по източната ѝ граница ивица – ерозирала вар. При проучването на ямата бяха открити още два фрагмента от римски тегули, но наред с тях се намериха материали от XIX – началото на XX в.: фрагменти от фаянсови филджани, корозирали железни предмети, „цигански“ керемиди, кухненска и трапезна, предимно глазирана керамика от XIX – началото на XX в. В северния край на източния профил на изкопа, извън ямата, в пласт с жълто-кафява, чиста пръст, на кота 19,10 м лежи фрагмент от римска керемида. На същото ниво, в съседен изкоп за ивична основа се забелязва друг фрагмент от римска керемида. Тези материали свидетелстват за възможно строителство през римската епоха в района.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF A WASTE PIT FROM THE 19TH C., 11 G. BENKOVSKI STR., SILISTRA

Georgi Atanasov

Summary

During an archaeological monitoring carried out at a building site in Silistra, a dug-in structure was registered. Subsequent rescue excavations revealed that this is a waste pit, with a fill containing pottery sherds and finds from the 19th c. (fig. 1). A few fragments of Roman roof tiles, found in and around the modern waste pit, could indicate a possible construction activity from the Roman period in this area of Silistra.

Georgi Atanasov, Regional Museum of History – Silistra, 74 Tsar Simeon Veliki Str., 7000 Silistra, geoatal@abv.bg

Обр. 1. Изглед към разкритата яма

Fig. 1. View to the excavated pit

№ 70. ПРОУЧВАНЕ НА ЦИЛИНДРИЧНА СТРУКТУРА В ЦЕНТРАЛНАТА ГРАДСКА ЧАСТ НА ВРАЦА, МЕЖДУ УЛ. „ПЛИСКА“ И УЛ. „КЕТХУДОВ“

Нарцис Торбов, Александра Петрова, Георги Ганецовски

Археологическото проучване бе осъществено с финансови средства, отпуснати от община Враца. То протече от 28.01. до 03.02. 2020 г. и включваше пет работни дни. Участие в разкопките взеха шест работника.

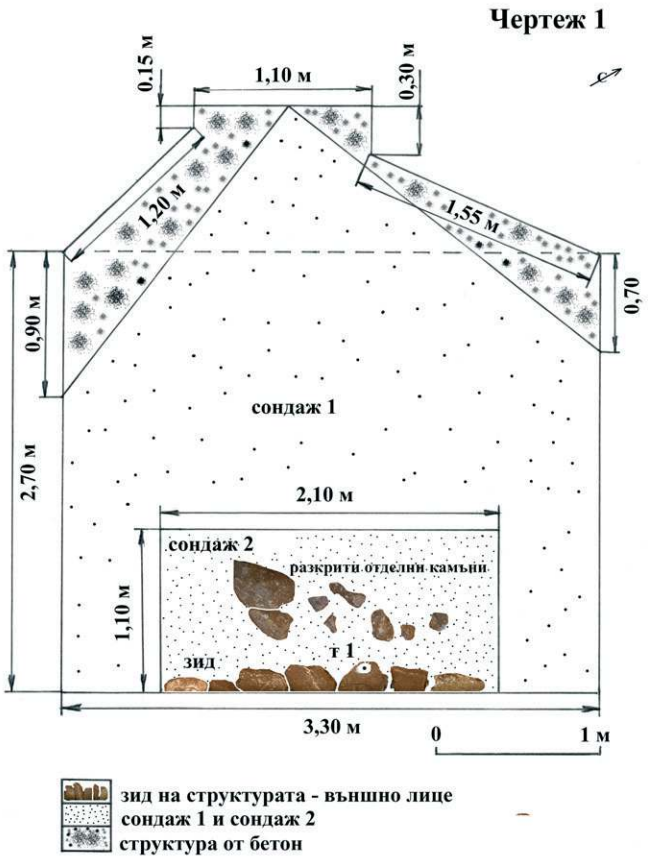
Археологическото проучване бе осъществено от екип на Регионален исторически музей Враца: Нарцис Торбов – ръководител, Александра Петрова – заместник ръководител, Георги Ганецовски – член на екипа.

Структурата е случайно разкрита в паркинг между ул. „Плиска“ и ул. „Кетхудов“, след пропадане на асфалтовата настилка под натиска на тежкотоварен камион. Констатирано бе, че съоръжението е с неправилна цилиндрична форма с максимален вътрешен диаметър – 3,30 м и минимален диаметър – 3,05 м. Изградено е от ломени камъни без спойка, който са подредени в отделни редове (обр. 3). Дълбочина на съоръжението е около 11 м, измерена с оптическа ролетка. Не е възможно да се проучи дъното му, тъй като се забелязва обрушване на зидарията.

Основната цел на проучването бе да се установи дали структурата представлява недвижима археологическа ценност и по-какъв начин е осъществено нейното изграждане.

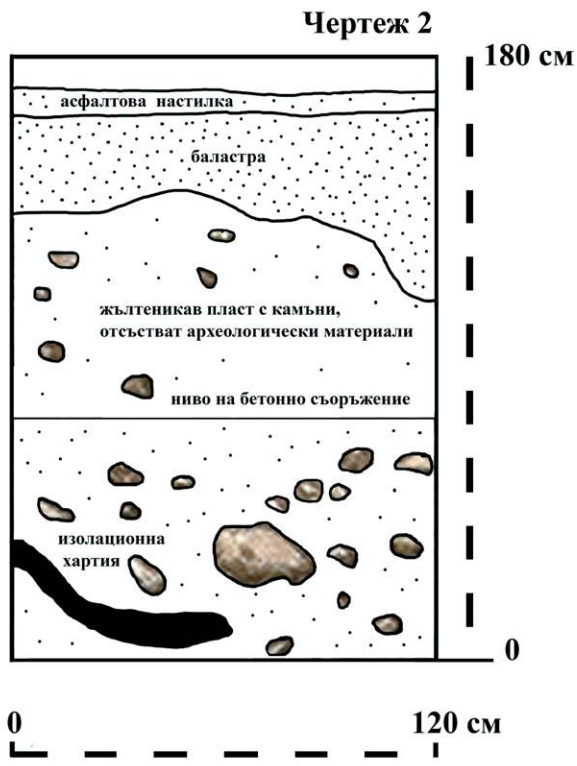
Археологическият обект бе обезопасен от строителната фирма, като отворът на структурата бе покрит с греди, поставени успоредно на най-големия диаметър. Върху тях са подредени плътно отделни платна от водоустойчив шперплат с дебелина 21 мм. Те са захванати за гредите с винтове.

По време на археологическото проучване бе оформен сондаж 1, с размери 3,30 м × 2, 70 м, ориентиран почти в посока запад – изток (обр. 1). Той е успореден на едната греда, която е в непосредствена близост до отвора на съоръжението. В рамките на този сондаж бе заложен втори по-малък – сондаж 2, с дължина 2,10 м и ширина 1,10 м (обр. 1). Неговото оформяне е с цел да се разкрие външното лице на зида. То е с проучена дължина 1,90 м. Разкопан е изцяло един ред от градежа. Той е съставен

Обр. 1. Общ план със сондаж 1 и сондаж 2

Fig. 1. General plan with trench 1 and trench 2

Обр. 2. Стратиграфски профил

Fig. 2. Stratigraphic cross-section

Обр. 3. Снимка на структурата преди проучването

Fig. 3. Photo of the structure before the study

от ломени плочести камъни с приблизителни дължина и ширина 0,25 – 0,30 м и височина около 0,10 м. Те са подредени без спойка (обр. 1).

В хода на проучването не бяха открити археологически материали, позволяващи точното датиране на съоръжението в рамките на определен период от време. В оформения стратиграфски профил не е регистрирано наличието на културен пласт с находки (обр. 2). Най-вероятно съоръжението, състоящо се от дялани камъни без спойка, е изградено през втората половина на миналото столетие и не представлява недвижима археологическа ценност. Неговото по-конкретно предназначение може да бъде определено от строителни инженери, специалисти в проектирането и изграждането на подобни структури. Не е възможно да бъде извършено археологическо проучване в самото съоръжение поради опасността зидът да се срути, тъй като е оформен от камъни без спойка.

Полева консервация не се предвижда, поради обстоятелството, че съоръжението трябва да бъде затрупано или социализирано в зависимост от желанието на ръководството на община Враца.

STUDY OF A CYLINDRICAL STRUCTURE IN THE CENTRE OF VRATSA, BETWEEN PLISKA STR. AND KETHUDOV STR.

Nartsis Torbov, Alexandra Petrova, Georgi Ganetsovski

Summary

The structure was accidentally discovered after collapse of the asphalt pavement at a parking space in Vratsa. It has an irregular cylindrical shape, with a maximum inner diameter of 3.30 m and a minimum diameter of 3.05 m. The facility is built of quarry stones with no binding material (fig. 3). It is about 11 m deep. It is not possible to study the bottom of the structure, due to the instability of the wall.

A trial trench 1 measuring 3.30 m by 2.70 m was set, oriented almost in the west – east direction (fig. 1). Within this trench, a smaller trench 2 (2.10 × 1.10 m) was laid (fig. 1). It was intended to reveal the outer face of the wall. The wall was unearthed at a length of 1.90 m. One course of the construction was completely studied. It is composed of quarry stones with an approximate length and width of 0.25 – 0.30 m and a height of about 0.10 m. They are arranged without a binding substance.

No archaeological materials were found during the research. In the stratigraphic cross-section, no cultural layer with finds was registered (fig. 2). Most likely, the facility was built in the second half of the 20th c., and should not be regarded as immovable archaeological heritage.

Nartsis Torbov, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Sq., 3000 Vratsa, natorbov@abv.bg
Alexandra Petrova, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Sq., 3000 Vratsa, aleksandrapp@abv.bg
Georgi Ganetsovski, Regional Museum of History – Vratsa, 2 Hristo Botev Sq., 3000 Vratsa, ganecovski_ar@abv.bg

№ 71. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „БОЯНСКО ЕЗЕРО“ № 8 В СОФИЯ

Методи Златков, Александър Станев

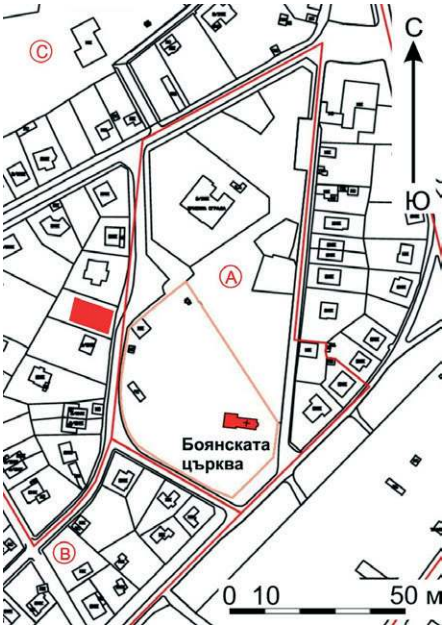
Обектът се намира в гр. София, кв. Бояна, ул. „Боянско езеро“ № 8, и попада в охранителната зона „С“ на Боянската църква, от която отстои на 100 м (обр. 1). Археологическото проучване се проведе под ръководството на Методи Златков (НАИМ – БАН) и д-р Александър Станев (РИМ – София) във връзка със строеж на нова къща (с площ от 150 кв. м), частично разположена на мястото на стара къща.

Под археологическо наблюдение бе съборена старата къща, строена в средата на 80-те години на XX в., след което в рамките на два дни се проведоха сондажни проучвания. Бяха заложени осем сондажа с обща площ от 50 кв. м, в които при изкопна работа на ръка се стигна до здрав стерилен терен (обр. 2).

Регистрирахме десетина керамични фрагмента от XIX – първата половина на XX в. Този материал се откри заедно с различни предмети – гилзи, ламарини, ковано желязо, фасонки от електрически крушки, съвременни керемиди и други от XX в. Като недвижими съоръжения регистрирахме два канала за отпадни води (обр. 2. 4, 5), заедно с прилежащите им септични ями и три предхождащи ги водопровода. По-ранната отходна яма е градена от камъни на суха зидария и е съществувала между 20 – 30-те години и 50 – 60-те години на XX в. Регистрирахме и части от три водопровода с керамични тръби от XIX – средата на XX в. Водопроводът в сондаж 2 (обр. 2.1) е вкопан до здравия стерилен терен. Изграден е от тръби с дължина 0,29 м и диаметър 0,12 м, но върху една от тях има цимент, което датира водопровода не по-рано от 20 – 30-те години на XX в. Отделните тръби на другите два водопровода са с дължина 0,32 – 0,34 м и диаметър 0,11 – 0,12 м, споени с хоросан (обр. 2.2, 3), но съпътстващите ги отделни фрагменти керамика от XIX – първата половина на XX в. не позволяват по-ранна дата. Водопроводите най-вероятно са служели са водоснабдяването на отделни къщи в тогавашното с. Бояна.

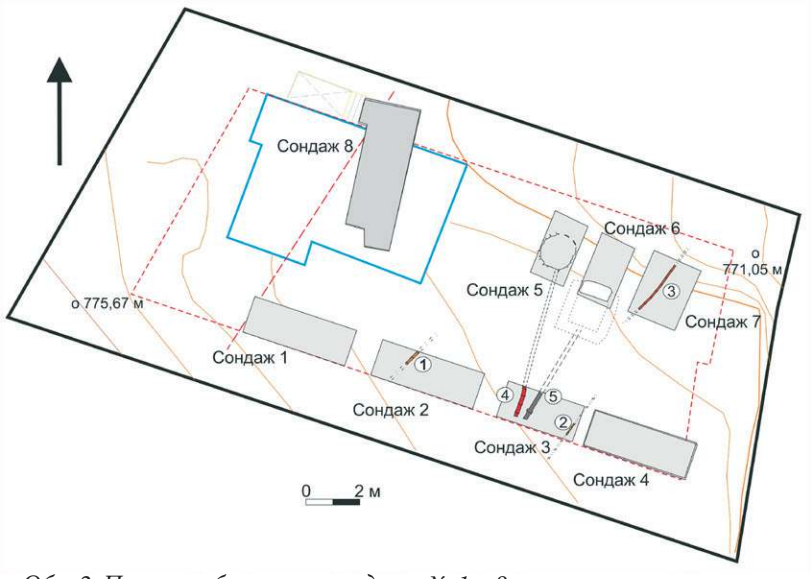
Археологическото проучване се довърши с механизирана техника, при което не са регистрирани никакви други недвижими и движими археологически останки.

Може да заключим, че на този терен не е имало обитаване преди 20 – 30-те години на XX в.

Обр. 1. Местоположението на обекта спрямо Боянската църква

Fig. 1. Location of the site towards the Boyana church

Обр. 2. План на обекта със сондажи № 1 – 8 и разкритите структури: 1. Керамичен водопровод в сондаж № 2; 2. Керамичен водопровод в сондаж № 3; 3. Керамичен водопровод в сондаж № 7; 4. Канал с керамични тръби в сондаж № 3; 5. Канал с каменинови тръби в сондаж № 3

Fig. 2. Plan of the site with trenches Nos 1 – 8 and the excavated features: 1. Ceramic pipe water conduit in trench No. 2; 2. Ceramic pipe water conduit in trench No. 3; 3. Ceramic pipe water conduit in trench No. 7; 4. Ceramic pipe drain in trench No. 3; 5. Stoneware pipe drain in trench No. 3

RESCUE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS AT 8 BOYANSKO EZERO STR. IN SOFIA

Metodi Zlatkov, Alexander Stanev

Summary

The excavated plot is located in Boyana neighbourhood of Sofia, and it is situated at ca 100 m NW of the medieval Boyana church (fig. 1). The archaeological investigation was necessitated by the upcoming construction of a new residential building. Three water conduits from the 19th – first half of the 20th c. were revealed (fig. 2.1 – 3), but no traces of permanent habitation of the site prior to the 1920s – 1930s were found.

Metodi Zlatkov, National Archaeological Institute with Museum – Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, metodi_man@abv.bg
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg

№ 72. РЕКОНСТРУКЦИЯ НА УЛИЧЕН КАНАЛ И ВОДОПРОВОД ПО ТРАСЕТО НА УЛ.„6-ТИ СЕПТЕМВРИ“ В СОФИЯ

Александър Станев, Елена Николова

Обектът попада в рамките на втора охранителна зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“. Подлежащите на подмяна канал и водопровод се намират по цялото протежение на ул.„6-ти септември“ и са с обща площ от 2825 кв. м. Изкопната дейност се извърши върху съвременната пътната настилка и върху част от тротоарното пространството пред съществуващите сгради.

Предвидената дълбочина на изкопа достигна 4 м при ширина от 2,5 м. В хода на работния процес се направиха следните стратиграфски наблюдения:

- теренът е компрометиран от тръби за топлоснабдяване, видими по продължение на целия източен профил на изкопа в отсечката между ул. „Стефан Караджа“ и ул. „Ген. Гурко“;

- на същата отсечка (между ул. „Стефан Караджа“ и ул. „Ген. Гурко“) в западния профил ясно се проследява изкопът за стария канал, като непосредствено под него започват геоложките напластявания;

- в отсечка между ул. „Иван Вазов“ и ул. „Славянска“, в западния профил са видими три пласта: асфалт с подложка, кафява рохка пръст и сива глинеста хомогенна пръст;

- в този участък (между ул. „Иван Вазов“ и ул. „Славянска“) източният профил е компрометиран от съвременни комуникации.

В рамките на спасителното археологическо проучване не се регистрираха недвижими и движими археологически културни ценности по смисъла на чл. 146, ал. 3 от Закона за културното наследство.

RECONSTRUCTION OF A STREET SEWER AND WATER CONDUIT ALONG 6-TI SEPTEMVRI STR. IN SOFIA

Alexander Stanev, Elena Nikolova

Summary

The route of the underground urban infrastructure along 6-ti Septemvri Str. in the centre of Sofia falls into the second protected zone of *Serdica* – Sredets Historical and Archaeological Reserve. In the trenches reaching a depth of 4 m and a width of 2.5 m only geological strata and modern disturbances from earlier construction works were attested.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg
Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, elli.nikolova@gmail.com

---

№ 73. ПОДМЯНА НА МАГИСТРАЛЕН ЕЛЕКТРИЧЕСКИ КАБЕЛ ПО УЛ. „ВЕСЛЕЦ“ (ТРАСЕ ОТ БУЛ. „ДОНДУКОВ“ ДО УЛ. „КОЗЛОДУЙ“) В СОФИЯ

Александър Станев, Елена Николова

Спасителното археологическо проучване е свързано с инвестиционни намерения с възложител „ЧЕЗ Разпределение България“ АД. Обектът се намира на територията на първа и четвърта защитени зони на Историко-археологически резерват „Сердика – Средец“. Археологическото проучване протече между 27 юли и 18 септември 2020 г.

Трасето на електрическия кабел, предвиден за подмяна, се разполага изцяло в съществуващ вече бетонов канал, който преминава съответно под южния тротоар на ул. „Козлодуй“ между ул. „Веслец“ и ул. „Будапеща“; под западния тротоар на ул. „Будапеща“ между ул. „Козлодуй“ и бул. „Сливница“; в съществуваща тръба, пресичаща бул. „Сливница“; под западния тротоар на ул. „Веслец“ между бул. „Сливница“ и бул. „Дондуков“.

В рамките на спасителното археологическо проучване не се регистрираха недвижими и движими археологически културни ценности по смисъла на чл. 146, ал. 3 от Закона за културното наследство.

REPLACEMENT OF MAIN ELECTRIC SUPPLY CABLE ALONG VESLETS STR. (ROUTE FROM DONDUKOV BLVD TO KOZLODUY STR.) IN SOFIA

Alexander Stanev, Elena Nikolova

Summary

The area of the rescue fieldworks is situated in the first and the fourth protected zones of *Serdica* – Sredets Historical and Archaeological Reserve. The construction works affected only spaces of already existing underground infrastructure, and accordingly, no archaeological features or materials were found.

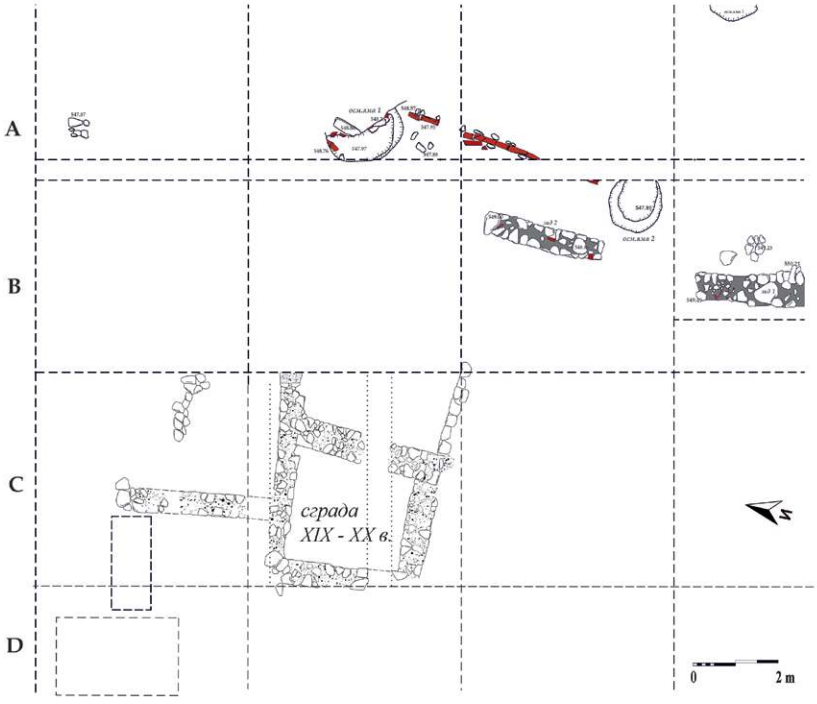
Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg
Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, elli.nikolova@gmail.com

ADDENDA

№ 74. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ УЛ. „ИВАН ДЕНКОГЛУ“ № 40 В СОФИЯ

Александър Станев, Елена Николова

Спасителното археологическо проучване на ул. „Иван Денкоглу“ № 40, гр. София, е свързано с инвестиционни намерения за изграждане на хотел. В проучването участваха колегите Люба Дафова и Ивайло Иванов (РИМ – София) и Ваньо Панчев (ИЕМПАМ). Обектът се намира на територията на първа защитена зона на Историко-археологическия резерват „Сердика – Средец“. Археологическото проучване протече на три етапа, в периода 21.04. – 13.08.2020 г.

Обр. 1. Общ план на обекта

Fig. 1. General plan of the site

В границите на обекта се е разполагала двуетажна сграда от началото на XX в., с масивни мазета с дълбочина до 2,50 м. В югоизточния ъгъл на терена се е намирала втора двуетажна постройка, строена през втората половина на XX в., също с мазе, вкопано до дълбочина от 2,50 м. С оглед разположението на сградите се заложиха два първоначални сондажа, които обхващат максимална площ от видимата незастроената част на парцела.

В Сондаж № 1 (по южната линия на терена) от кота около 549,10 м се установи наличие на пласт с битова и строителна керамика от възрожденския пери-

од (XIX в.). На същата дълбочина се разкриха основите на синхронен градеж от речни камъни на калова спойка, интерпретирани като фундамент на мазе. В дълбочина, на кота около 548,40 м се регистрира пласт със слаба концентрация на римска битова керамика. Пластът с антропогенни материали приключва на кота 547,87 м. В Сондаж № 2 (по източната линия на терена) се наблюдава сходна стратиграфска ситуация. В западния профил на сондажа се засече вкопаване с висока концентрация на възрожденска керамика (сметна яма № 1). Пластът с антропогенни материал приключва на 547,77 м. С цел изясняване на ситуацията в централната част на терена (в рамките на мазетата на съвременната сграда) се извърши изкоп с механизация (Сондаж № 3), който показа пълна липса на културни материали (на ниво около 547,90 м се достигна до стерил).

Пълното археологическо проучване на обекта продължи след понижаване на терена за нуждите на строителите (проведено под наблюдението на археолог) и извършването на укрепителната дейност.

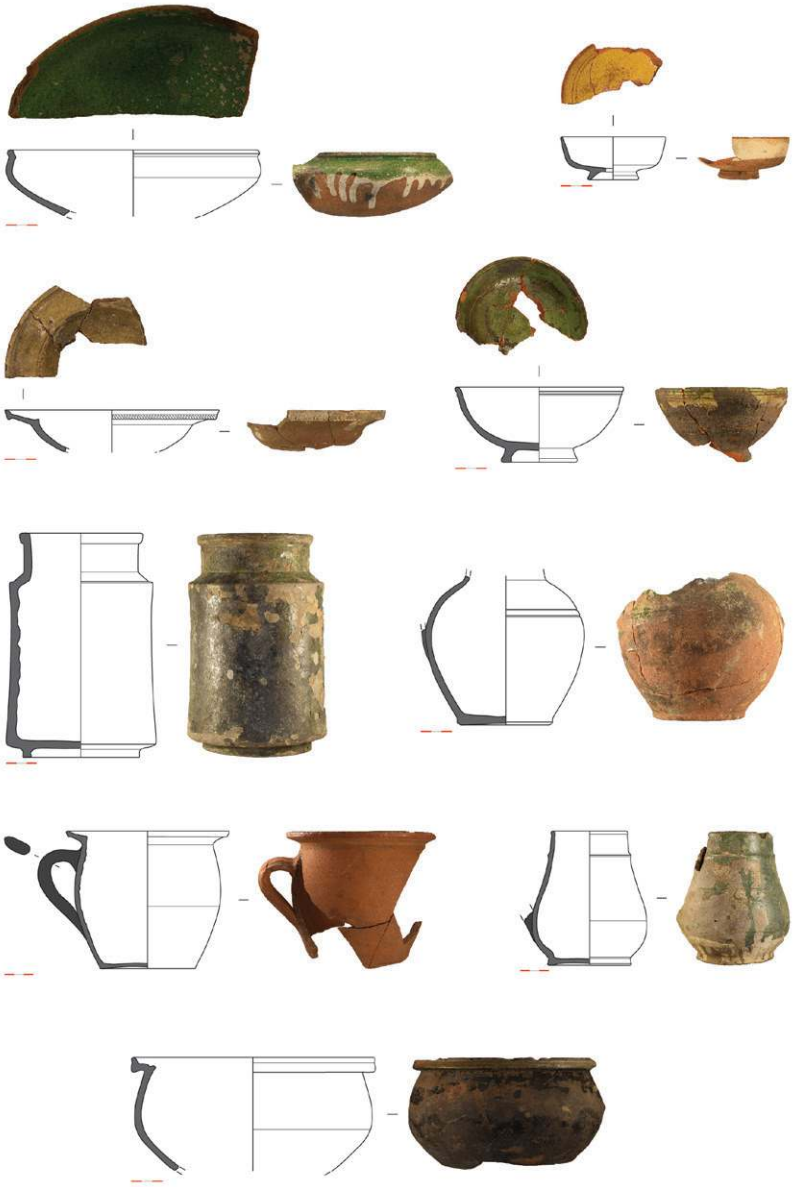
На дълбочина 549,00 – 538,70 м в североизточния ъгъл на обекта се регистрират останки от съвременна септична яма с куполна форма, зидана от единични тухли. Към нея принадлежат квадратна тоалетна от север (също зидана от единични тухли) и три каменинови водопровода. В цялата западна половина продължават основите на съвременната сграда, а в централната част на терена се засече втори фрагмент от възрожденските мазета с две линии от глинени водопроводи, ориентирани в посока североизток – югозапад (обр. 1).

Отново в западната половина на терена, непосредствено под фундаментите на съвременната сграда (от кота 548,25 м) се документираха основи на постройка, градени от речни камъни със спойка от бял хоросан. При една от стените се разкри облицовка от дървени летви (обр. 2). Сградата се отнася към вто-

Обр. 2. Основи на сградата от XIX – XX в. с дървена облицовка

Fig. 2. Foundations of the 19th – 20th c. building with cladding of wooden planks

Обр. 3. Керамичен комплекс от яма № 1

Fig. 3. Pottery assemblage from pit No. 1

Обр. 4. Фибула с позлата, IV в.

Fig. 4. Gilded fibula, 4th c. AD

рата половина на XIX – началото на XX в. (нанесена е на Хандрис № 14 от 1892 г.).

В дълбочина по източната граница на терена се проучиха три сметни ями, съдържащи керамика (обр. 3), вкопани в тънък пласт с материали от възрожденската епоха (кота около 548,80 – 548,40 м).

В североизточния ъгъл на терена, на дълбочина около 548,40 – 547,80 м се регистрира пласт с културни материали, които се отнасят към II – V в. (обр. 4). Наблюдава се сравнително висока концентрация на битова керамика и значително по-слаба на дребни фрагменти от керемиди. Не се регистрират архитектурни останки.

Въпреки липсата на археологически структури, спасителното археологическо проучване на ул. „Иван Денкоглу“ № 40 е приносно, тъй като територията на юг от южната крепостна стена на Сердика към настоящия момент се явява най-слабо проучена в рамките на историко-археологическия резерват. Известно е, че на 60 м в източна посока се е разполагал т. нар. „Храм на Сарапис“, открит през 1940 г. по време на строителни дейности (Бобчев 1940-1942, 418 – 422). Части от комплекса се разкриха по време на спасително археологическо проучване, проведено 2018 г. (Станев, Николова 2019, 285 – 287).

Литература

Бобчев 1940-1942: С. Бобчев. Храм на Серапис в София. – Известия на Българския археологически институт, 14, 1940 – 1942, 418 – 422.

Станев, Николова 2019: А. Станев, Е. Николова. Спасително археологическо проучване по ул. „Граф Игнатиев“, гр. София. – Археологически открития и разкопки през 2018 г. София, 2019, 285 – 287.

RESCUE ARCHAEOLOGICAL SURVEY AT 40 IVAN DENKOGLU STR. IN SOFIA

Alexander Stanev, Elena Nikolova

Summary

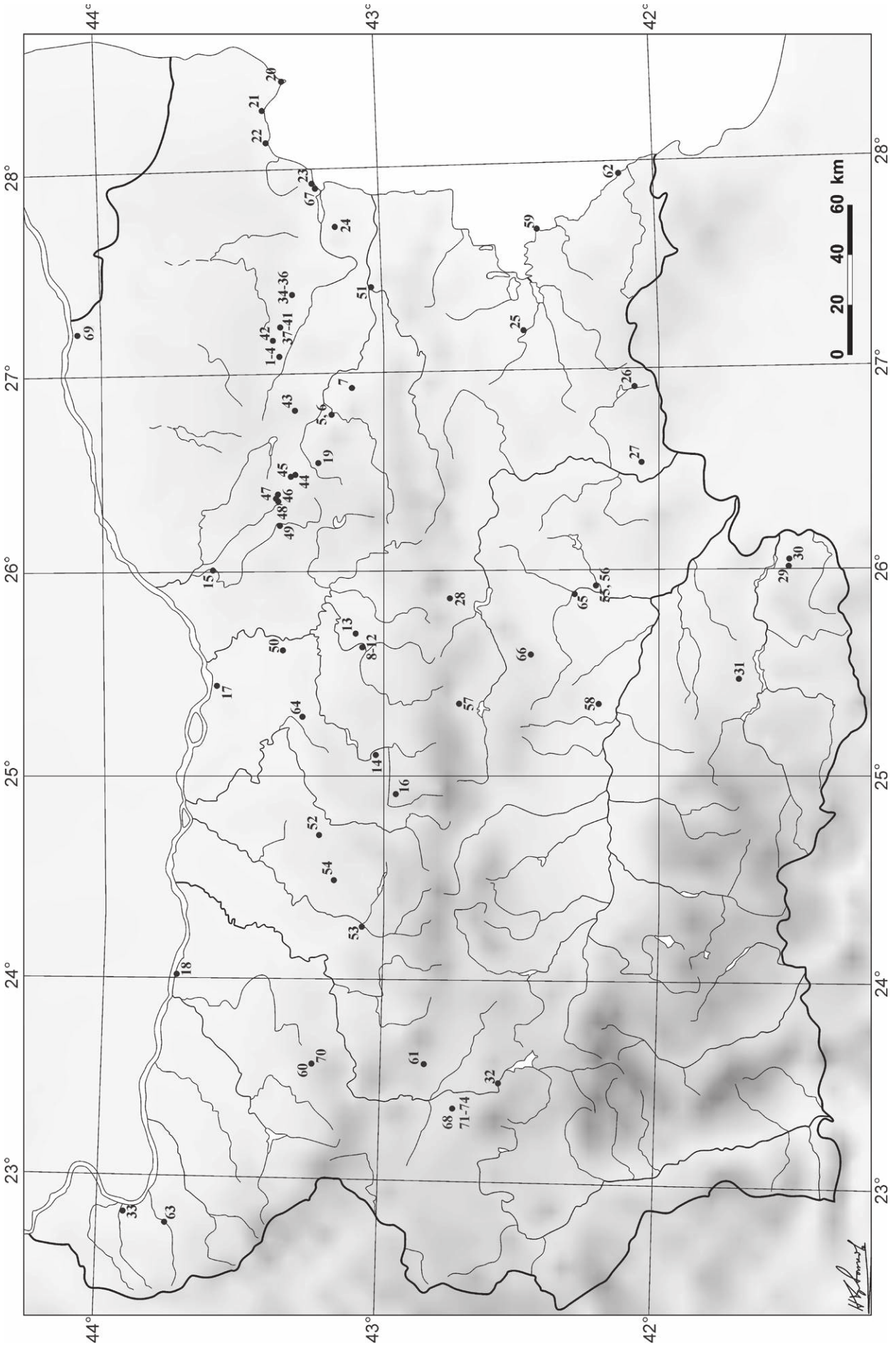
The site is located in the territory of the first protected zone of *Serdica* – Sredets Historical and Archaeological Reserve. The archaeological survey was carried out in three stages, between the 21st of April and the 13th of August 2020.

Two two-storey buildings from the 20th c., with massive basements of a depth down to 2.50 m below the surface level, were located within the boundaries of the site. After conducting preliminary excavation, the presence of a layer together with a wall foundation (basement) from the 19th c. and a layer containing 3rd – 5th c. AD materials were registered.

The subsequent full excavation confirmed the preliminary observations. The remains of a modern dome-shaped septic tank with an adjacent square toilet and three stoneware pipes were revealed. In the central part of the plot, a second fragment of basements from the National Revival period, with two lines of ceramic water pipes was found (fig. 1). In the western half of the site, the foundations of a building from the second half of the 19th – beginning of the 20th c. were documented. Along the eastern border of the plot, three waste pits were excavated, with ceramic fragments in their fills (fig. 3), dug into a thin layer with materials from the National Revival period.

In the north-eastern corner of the site, a layer with material from Late Antiquity was registered (fig. 4), but no architectural remains were attested.

Alexander Stanev, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, alexander.stanev@sofiahistorymuseum.bg
Elena Nikolova, Regional Museum of History – Sofia, 1 Banski Square, Sofia 1000, elli.nikolova@gmail.com

44°
43°
42°
28°
27°
26°
25°
24°
23°
0 20 40 60 km

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ НАБЛЮДЕНИЯ, ПРИ КОИТО НЕ СА УСТАНОВЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОСТАНКИ

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ПО ПРЕКАРВАНЕ НА ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ДО ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.6.769, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.5.65, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.8.931, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.8.236, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.7.610, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Александър Манев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ПОЛАГАНЕ НА КАБЕЛ 1 KV ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.5.826, М. БУДЖАКА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Александър Станев, Юниан Мешеков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ДЕЙНОСТИ ПО СМР И СРР, ВЪЗЛАГАНИ ОТ СТОЛИЧНА ОБЩИНА В ИАР „СЕРДИКА – СРЕДЕЦ“ И ОХРАНИТЕЛНИ ЗОНИ ОТ I ДО IV, КАСАЕЩИ ИЗВЪРШВАНЕ НА ТЕКУЩИ И АВАРИЙНИ РЕМОНТИ ПО ТРАНСПОРТНА И ИНЖЕНЕРНА ИНФРАСТРУКТУРА, ГР. СОФИЯ

Алексей Гоцев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ СВЪРЗАНИ С РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ИНФРАСТРУКТУРЕН ПРОЕКТ „МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ПЪТ I-8 „КАЛОТИНА-СОП“ ОТ КМ 1+100 ДО КМ 3+447 И ЕТАПНИ ВРЪЗКИ“

Ангел Григоров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПО ТРАСЕТО НА УЧАСТЪК I ОТ АМ „ХЕМУС“, ОТ КМ 87+800 ДО КМ 103+150, ВКЛ. П.В. „БОАЗА“ И П.В. „ДЕРМАНЦИ“

Биляна Груева-Здравчева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ УПИ 614 ОТ КВ. 425 ПО ПЛАНА НА ГР. ПЛОВДИВ – СТАРИННА ГРАДСКА ЧАСТ, БУЛ. „ШЕСТИ СЕПТЕМВРИ“ № 176, ГР. ПЛОВДИВ

Валери Стоичков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИТЕ РАБОТИ ПО ТРАСЕТО НА УЧАСТЪК А9 ОТ ОБЕКТ „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“

ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“, ЕТАП „ЛИНЕЙНА ЧАСТ“ – ПОДЕТАП А, ПОПАДАЩ В ЗЕМЛИЩАТА НА ОБЩИНИ ВЪЛЧЕДРЪМ, ЯКИМОВО, МЕДКОВЕЦ, БРУСАРЦИ, ОБЛ. МОНТАНА И РУЖИНЦИ, ОБЛ. ВИДИН

Валери Стоичков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА КОМПРЕСОРНА СТАНЦИЯ РАСОВО, В СЕРВИТУТА НА ТРАСЕТО НА „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА БУЛГАРТРАНСГАЗ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА, ЕТАП ЛИНЕЙНА ЧАСТ – ПОДЕТАП А, ЗЕМЛИЩЕ НА С. РАСОВО, ОБЩ. МЕДКОВЕЦ, ОБЛ. МОНТАНА

Валери Стоичков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА УЧАСТЪК А8 ПО ТРАСЕТО НА „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“, ЕТАП „ЛИНЕЙНА ЧАСТ“ – ПОДЕТАП А, НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ МИЗИЯ И КОЗЛОДУЙ, ОБЛ. ВРАЦА; ВЪЛЧЕДРЪМ, ОБЛ. МОНТАНА

Веселин Хаджиангелов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ ПРОФЕСИОНАЛНО ГОЛФ ИГРИЩЕ С 18 ИГРОВИ ПОЛЕТА И ТРЕНИРОВЪЧНА ЗОНА С ПРИЛЕЖАЩАТА КЪМ ТЯХ ИНФРАСТРУКТУРА, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ГОРНИ ОКОЛ, ОБЩ. САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ № 1 ОТ ПЛОЩАДКА, ПРЕДВИДЕНА ЗА МОДЕРНИЗАЦИЯ НА КС ИХТИМАН, ЗЕМЛИЩЕ НА С. СТАМБОЛОВО, ОБЩ. ИХТИМАН

Владимир Славчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ УПИ II-8 (С ИДЕНТИФИКАТОР 10135.1.281), В КВ. 156, ПО ПЛАНА НА 11 М.Р., УЛ. „ВЕСЛЕЦ“ № 41, ГР. ВАРНА, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА ГРУПОВА НЕДВИЖИМА ЦЕННОСТ „ТРЕТИ ВАРНЕНСКИ НЕКРОПОЛ“

Владимир Славчев

ОБЕКТ: ГРУПОВА НЕДВИЖИМА ЦЕННОСТ „ТРЕТИ ВАРНЕНСКИ НЕКРОПОЛ“, УПИ XIV-242, УЛ. „ЯРЕБИЧНА“ № 6-8, ГР. ВАРНА

Владимир Славчев

ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 69763.28.15 ВЪВ ВРЪЗКА С ПРОЕКТ: „РЕКОНСТРУКЦИЯ И РАЗШИРЕНИЕ НА ГРС „СТРАШИМИРОВО“, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРАШИМИРОВО, ОБЩ. БЕЛОСЛАВ, ОБЛ. ВАРНА

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ДВУЕТАЖНА ЖИЛИЩНА СГРАДА, В УПИ XX-2314, КВ. 29“, УЛ. „СОФИЯ“ № 60, ПОПАДАЩ В ТЕРИТОРИЯТА „ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ“, ГР. СИЛИСТРА

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ, ПОПАДАЩ В ТЕРИТОРИЯТА „ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ“, ПИ № 66425.501.8857 ПО КК И КР НА ГР. СИЛИСТРА, УЛ. „ГЕНЕРАЛ ТОШЕВ“

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ, ПОПАДАЩ В ТЕРИТОРИЯТА НА АГНКЦ „РИМСКИ ЛЕГИОНЕН ЛАГЕР И ЦИВИЛНО СЕЛИЩЕ“ ВЪВ

ВРЪЗКА С ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ „ВЪНШНО КАБЕЛНО ЕЛЕКТРОЗАХРАНВАНЕ 0,4 KV“ ОТ ТП „МЛАДЕЖКИ ДОМ“ ДО НОВО ЕЛ. ТАБЛО ПРЕД УПИ XII-3921, 3923, КВ. 106 ПО ПЛАНА НА ГР. СИЛИСТРА

Георги Атанасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПРОЕКТ ГАЗОСНАБДЯВАНЕ НА ОБЩ. СИЛИСТРА, ПОДОБЕКТ ГАЗОРАЗПРЕДЕЛИТЕЛНА МРЕЖА НА ГР. СИЛИСТРА – ЕТАП 2020-2030 ТТР 25С 2020-2030 В „ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ С НЕКРОПОЛИ“ КЪМ АР И ЗОНА ТЕРИТОРИЯ НА АГНКЦ „ЛЕГИОНЕН ЛАГЕР И ЦИВИЛНО СЕЛИЩЕ“ КЪМ АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР“

Георги Нехризов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИЯ УЧАСТЪК ОТ ТРАСЕТО НА ВЪЗДУШНА ЕЛЕКТРОПРЕНОСНА ЛИНИЯ 400 KV ОТ П/СТ „МАРИЦА-ИЗТОК“ ДО П/СТ „НЕА САНТА“, Р ГЪРЦИЯ (ЮЖЕН УЧАСТЪК), В РАЙОНА НА С. ТИХОМИР, ОБЩ. КИРКОВО ДО ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЗОРНИЦА, ОБЩ. ХАСКОВО

Георги Нехризов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ЖП УЧАСТЪК „СОФИЯ – ЕЛИН ПЕЛИН“

Десислава Давидова, Любомир Мерджанов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ПО ТРАСЕТО НА ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ ПРИСЪЕДИНИТЕЛНИ ТОПЛОПРОВОДИ ЗА ТОПЛОСНАБДЯВАНЕ НА ЖИЛИЩНА СГРАДА НА УЛ. „БОРИСЛАВ“ № 7, ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 56784.523.1061 И 56784.523.9552 ПО ПЛАНА НА III ГРАДСКА ЧАСТ, ГР. ПЛОВДИВ

Димитринка Павлова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА УЛ. „СВЕТИ ИВАН РИЛСКИ“ № 12 – А, ОБЕКТ „ПРИСТРОЙКА И НАДСТРОЙКА НА МАЛКОЕТАЖНА ЖИЛИЩНА СГРАДА“ С ИДЕНТИФИКАТОР № 65365.602.481.1 В УПИ XXI-1254, КВ.20 ПО ПЛАНА НА ГР. САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ

Димитринка Павлова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ВОДОПРОВОДНО ОТКЛОНЕНИЕ ЗА ВОДОСНАБДЯВАНЕ С МИНЕРАЛНА ВОДА“ НА ПОЗЕМЛЕНИ ИМОТИ С ИДЕНТИФИКАТОРИ 65365.602.1117, 65365.602.1118, 65365.602.1182, 65365.602.1201, 65365.602.1203, 65365.602.1168, 65365.602.1202 ПО КК НА ГР. САПАРЕВА БАНЯ, ОБЛ. КЮСТЕНДИЛ

Димитринка Павлова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ВЪНШНО ЕЛ. ЗАХРАНВАНЕ ЗА ЗАХРАНВАНЕ НА СГРАДА ЗА ОБЩЕСТВЕНО ОБСЛУЖВАНЕ С ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ „КЪЩА ЗА НАСТАНЯВАНЕ НА ТУРИСТИ“, НАМИРАЩ СЕ В УПИ I-2714,2715, С ИДЕНТИФИКАТОР 65365.601.755, КВ.105, УЛ. „ЙОРДАН ПОПМИХАЙЛОВ“, ГР. САПАРЕВА БАНЯ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ЕКЗАРХ ЙОСИФ’“ В УЧАСТЪКА МЕЖДУ УЛ. „ИВАН ВАЗОВ“ И УЛ. „Г. М. ДИМИТРОВ“, ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 56784.522.2268, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В ОХРАНИТЕЛНАТА ЗОНА НА ГНКЦ „ИСТОРИЧЕСКА ЗОНА ФИЛИПОПОЛ – ТРИМОНЦИУМ – ПЛОВДИВ“, ПИ 56784.522.3646, УЛ. „ВЕЛИКО ТЪРНОВО“ № 24, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В ОХРАНИТЕЛНА

ЗОНА НА ГНКЦ „ИСТОРИЧЕСКА ЗОНА ФИЛИПОПОЛ – ТРИМОНЦИУМ – ПЛОВДИВ“, УПИ X-523.1658, КВ. 350 ПО ПЛАНА НА III ГР. ЧАСТ, УЛ. „КРЪСТЕЦ“ № 3, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В ЗАПАДНА ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА ГНКЦ „ИСТОРИЧЕСКА ЗОНА ФИЛИПОПОЛ –ТРИМОНЦИУМ – ПЛОВДИВ“, ПИ 56784.518.1605 И 56784.518.1350, УЛ. „ЦОКО КАБЛЕШКОВ“ № 17-19, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА ГНКЦ „ИСТОРИЧЕСКА ЗОНА ФИЛИПОПОЛ – ТРИМОНЦИУМ – ПЛОВДИВ“, УПИ V-523.76, КВ. 330-СТАР ПО ПЛАНА НА III ГР. ЧАСТ, БУЛ. „ЦАР БОРИС III ОБЕДИНИТЕЛ“ № 161, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Божинова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ НА УЛ. „ТОДОР КАБЛЕШКОВ“ И УЛ. „МАЙ“, НАМИРАЩ СЕ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА ГНКЦ „ИСТОРИЧЕСКА ЗОНА ФИЛИПОПОЛ – ТРИМОНЦИУМ – ПЛОВДИВ“, ГР. ПЛОВДИВ

Елена Николова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНА ДЕЙНОСТ НА ТЕРИТОРИЯТА НА IV ЗАЩИТЕНА ЗОНА НА АР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“, УПИ XIV-12,13 ОБЕДИНЕН ИМОТ 68134.513.644/ПИ 68134.513.603 И ПИ 68134.513.628, КВ. 24, УЛ. „КРЕСНА“ № 13-15, РАЙОН „СЕРДИКА“, ГР. СОФИЯ

Елена Николова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНА ДЕЙНОСТ ПОРАДИ ВЪЗНИКНАЛА АВАРИЯ НА СГРАДНОТО ВОДОПРОВОДНО ОТКЛОНЕНИЕ НА СГРАДАТА НА НАРОДНО СЪБРАНИЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“, ПЛ. „АТАНАС БУРОВ“, РАЙОН „СРЕДЕЦ“, ГР. СОФИЯ

Елена Николова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНА ДЕЙНОСТ НА ОБЕКТ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“, УПИ IV-11, КВ. 215, БУЛ. „ТОДОР АЛЕКСАНДРОВ“ № 71, М. ЗАПАДНО НАПРАВЛЕНИЕ – ЕТАП МЕТРОСТАНЦИЯ 5-7, РАЙОН „ВЪЗРАЖДАНЕ“, ГР. СОФИЯ

Елена Николова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНА ДЕЙНОСТ ВЪВ ВРЪЗКА С ИЗВЪРШВАНЕТО НА АВАРИЙНИ РЕМОНТНИ ДЕЙНОСТИ ПО ВИК МРЕЖАТА НА ТЕРИТОРИЯТА НА ИАР „АНТИЧНА СЕРДИКА И СРЕДНОВЕКОВЕН СРЕДЕЦ“ И ОХРАНИТЕЛНИТЕ ЗОНИ ОТ I ДО IV, ГР. СОФИЯ

Здравка Коркутова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ XII – 523.258, КВ. 341, УЛ. „КАПИТАН РАЙЧО“ № 23 Б ПО ПЛАНА НА ЦЕНТРАЛНА ГРАДСКА ЧАСТ, ГР. ПЛОВДИВ

Игор Лазаренко

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ IV-4, КВ. 68 ПО ПЛАНА НА 8-МИ М.Р., УЛ. „ЕПИСКОП КОНСТАНТИН“ № 3, ПОПАДАЩ В ТЕРИТОРИЯТА НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“, ГР. ВАРНА

Илиян Петракиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ТЕХНОЛОГИЧНА ВРЪЗКА DN700 ПРИ КОМПРЕСОРНА СТАНЦИЯ „ПОЛСКИ СЕНОВЕЦ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ПОЛСКИ СЕНОВЕЦ, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Красимира Костова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА В НА АР „АНТИЧЕН И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ДЕУЛТУМ-ДЕВЕЛТ“, В УПИ XVII, ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 20273.501.460, КВ. 32 ПО ПЛАНА НА С. ДЕБЕЛТ, ОБЩ. СРЕДЕЦ, ОБЛ. БУРГАС

Кръстю Чукалев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ВЪВ ВРЪЗКА С „МОДЕРНИЗАЦИЯ НА СЪЩЕСТВУВАЩО ТРАСЕ НА ПЪТ I-8 КАЛОТИНА – СОФИЙСКИ ОКОЛОВРЪСТЕН ПЪТ (СОП)“ ОТ КМ 1+000 ДО КМ 15+500 И ЕТАПНА ВРЪЗКА

Лидия Стайкова-Александрова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ДВУЕТАЖНА ПРИСТРОЙКА КЪМ СЪЩЕСТВУВАЩА СГРАДА, КАФЕ-АПЕРИТИВ И МАГАЗИН ЗА ПРОМИШЛЕНИ СТОКИ“ В УПИ XVIII, ПИ 41112.503.4315., КВ. 283 УЛ. „ЦАР ОСВОБОДИТЕЛ“ № 63/ УЛ. „ИЛАРИОН ЛОВЧАНСКИ“ № 21 В ГР. КЮСТЕНДИЛ

Лидия Стайкова-Александрова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ВЪВ ВРЪЗКА С КАНАЛИЗАЦИОННО ОТКЛОНЕНИЕ ЗА ЖИЛИЩНА СГРАДА В УПИ XXIV-5964, КВ. 292, ПИ 41112.503.108 НА УЛ. „ХАН КРУМ“ № 27, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Марин Маринов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА УЧАСТЪК А4 ОТ „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ” ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“, ЕТАП: ЛИНЕЙНА ЧАСТ, ПОД ЕТАП Б – С. КОВАЧЕВЕЦ, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. ВОДИЦА, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. ОСИКОВО, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. ЛОМ ЧЕРКОВНА, ОБЩ. БЯЛА, ОБЛ. РУСЕ; С. НОВА ВЪРБОВКА, ОБЩ. СТРАЖИЦА, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО; С. ЛОЗЕН, ОБЩ. СТРАЖИЦА, ОБЛ.ВЕЛИКО ТЪРНОВО; С. ВИНОГРАД, ОБЩ. СТРАЖИЦА, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО; С. ПАИСИЙ, ОБЩ. ГОРНА ОРЯХОВИЦА, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО; С. СТРЕЛЕЦ, ОБЩ. ГОРНА ОРЯХОВИЦА, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО; С. ОРЛОВЕЦ, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО; С. РАДАНОВО, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ, ОБЛ .ВЕЛИКО ТЪРНОВО; С. ПЕТКО КАРАВЕЛОВО, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО; С. ПОЛСКИ СЕНОВЕЦ, ОБЩ. ПОЛСКИ ТРЪМБЕШ, ОБЛ. ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Мария Камишева

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „РЕМОНТ НА СЪЩЕСТВУВАЩА ВЪЗДУШНА ЕЛЕКТРОПРОВОДНА ЛИНИЯ ВЛ 110KV „ТУНДЖА“ В УЧАСТЪК ОТ СТЪЛБ № 14 ДО СТЪЛБ № 88“, ПОПАДАЩ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. ЗМЕЙОВО, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА, С. ЯГОДА, ОБЩ. СТАРА ЗАГОРА И С. ТУЛОВО, ОБЩ. МЪГЛИЖ

Мария Манолова-Войкова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ XVII-3, КВ. 437 ПО ПЛАНА НА 4-ТИ М.Р., УЛ. „АНТИМ I“ № 7, ПОПАДАЩ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“, ГР. ВАРНА

Мария Манолова-Войкова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ X-9, КВ. 14 ПО ПЛАНА НА 8-МИ М.Р., УЛ. „27 ЮЛИ“ № 23, ПОПАДАЩ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“, ГР. ВАРНА

Милен Николов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ „ПЛОЩАДНО ПРОСТРАНСТВО“ В УПИ III, КВ. 24 ПО ПЛАНА НА ГР. АХТОПОЛ, ОБЩ. ЦАРЕВО, ОБЛ. БУРГАС

Мирослав Марков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА УЧАСТЪК 4 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“, ОТ КРАЯ НА ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „ПЛЕВЕН“ (ПРЕСИЧАНЕ С ПЪТ II-35) ДО ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „ЛЕТНИЦА“ ВКЛЮЧИТЕЛНО, В ЗЕМЛИЩАТА НА ОБЩИНИ ПЛЕВЕН, ЛОВЕЧ, ЛЕТНИЦА И ПАВЛИКЕНИ

Мирослав Марков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА УЧАСТЪК 5 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ХЕМУС“, ОТ ПЪТЕН ВЪЗЕЛ „ЛЕТНИЦА“ ДО ПЪТ III-303, В ЗЕМЛИЩАТА НА ОБЩИНИ ПЛЕВЕН, ЛОВЕЧ, ЛЕТНИЦА И ПАВЛИКЕНИ

Мирослав Марков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА УЧАСТЪК А9 ПО ТРАСЕТО НА „РАЗШИРЕНИЕ НА ГАЗОПРЕНОСНАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ (МАГИСТРАЛЕН) ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА“, ЕТАП „ЛИНЕЙНА ЧАСТ“ – ПОДЕТАП А, КАКТО И НА ОБЕКТИ № 2000 И 2003, ПОПАДАЩИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СЕЛАТА МОКРЕШ, КОМОЩИНА, РАСОВО, АСПАРУХОВО, ВАСИЛОВЦИ, КРИВА БАРА, КНЯЖЕВА МАХАЛА, ОБЩ. ВЪЛЧЕДРЪМ, ОБЛ. МОНТАНА; ДИНКОВО, ТОПОЛОВЕЦ, ДРЕНОВЕЦ, ОБЛ. ВИДИН

Надежда Карастоянова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ ВЪВ ВРЪЗКА С РЕАЛИЗАЦИЯ НА ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ „ОБЩИНСКО РИБАРСКО ПРИСТАНИЩЕ – ТЕРМИНАЛ 1“, В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.501.605 И ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 67800.501.606 ПО КАДАСТЪРА НА ГР. СОЗОПОЛ, ОБЛ. БУРГАС

Найден Прахов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ДРАГАЖНИ И ДРУГИ ИЗКОПНИ РАБОТИ ВЪВ ВРЪЗКА С ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОЕКТ „РЕМОНТ НА НАПОРЕН ТРЪБОПРОВОД Ф500 ЗА ОТПАДЪЧНИ ВОДИ“, НАХОДЯЩ СЕ ПОД ДЪНОТО НА ВАРНЕНСКО ЕЗЕРО, ОБЩ. ВАРНА

Найден Прахов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ДРАГАЖНИ И ДРУГИ ИЗКОПНИ РАБОТИ В АКВАТОРИЯТА НА МОРСКИ ПОДХОД НА КАНАЛ 1, КАНАЛ 1, КАНАЛ 1 – ВАРНЕНСКО ЕЗЕРО, ВАРНЕНСКО ЕЗЕРО – КАНАЛ 2, КАНАЛ 2, КАНАЛ 2 – БЕЛОСЛАВСКО ЕЗЕРО, БЕЛОСЛАВСКО ЕЗЕРО – ВХОД НА ПРИСТАНИЩЕ ВАРНА ЗАПАД

Найден Прахов, Калин Димитров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПОД ВОДА ПО ВРЕМЕ НА ХИДРОТЕХНИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ ЗА ПОСТАВЯНЕ НА КОТВИ В АКВАТОРИЯТА НА РИБАРСКОТО ПРИСТАНИЩЕ – ТЕРМИНАЛ 1 В ГР. СОЗОПОЛ

Олег Александров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 57491.508.238 ПО КК НА ГРАД ПОМОРИЕ, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА НЕДВИЖИМАТА КУЛТУРНА ЦЕННОСТ „АНТИЧЕН ГРАД НА УЛПИЯ АНХИАЛО“

Олег Александров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 57491.16.713 ПО КК НА ГРАД ПОМОРИЕ, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА НЕДВИЖИМАТА КУЛТУРНА ЦЕННОСТ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО“

Олег Александров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ С ИДЕНТИФИКАТОР 57491.509.45 ПО КК НА ГРАД ПОМОРИЕ, ПОПАДАЩ В ГРАНИЦИТЕ НА НЕДВИЖИМАТА КУЛТУРНА ЦЕННОСТ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО“

Олег Александров

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ПРИ ВЪНШНО ЕЛ.ЗАХРАНВАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА УЛПИЯ АНХИАЛО, В ПИ 57491.509.16 ПО КК НА ГР. ПОМОРИЕ

Орлин Рачев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПРОЕКТ „АВАРИЙНО ИЗГРАЖДАНЕ НА ВОДОПРОВОД ОТ МАЛО БУЧИНО ДО ГР. ПЕРНИК ВЕДНО С ПОМПЕНА СТАНЦИЯ И РЕЗЕРВОАР С ЦЕЛ АВАРИЙНО ВОДОСНАБДЯВАНЕ НА ГР. ПЕРНИК“ В УЧАСТЪКА МЕЖДУ СЕЛАТА МАЛО БУЧИНО, РАЙОН ОВЧА КУПЕЛ, СТОЛИЧНА ОБЩ. И ГОЛЕМО БУЧИНО, ОБЩ. ПЕРНИК

Орлин Рачев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПРОЕКТ „РЕМОНТ И РЕКОНСТРУКЦИЯ НА МАНАСТИР СВЕТИ НИКОЛАЙ МИРЛИКИЙСКИ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. КРИВОНОС, ОБЩ. БРЕЗНИК

Петър Калчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗКОПНИ РАБОТИ В ЗОНА А НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ“, УПИ XVIII-3032 КВ. 64 Б, БУЛ. „РУСКИ“ № 47 В ГР. СТАРА ЗАГОРА

Петър Калчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ НА ОБЕКТ В ЗОНА Б НА АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“, УПИ XVI-524, КВ. 17А, УЛ. „ХРИСТО БОТЕВ“ № 129 ПО ПЛАНА НА ГР. СТАРА ЗАГОРА

Петър Лещаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА ТЕХНОЛОГИЧНА ВРЪЗКА DN700 ПРИ КОМПРЕСОРНА СТАНЦИЯ „ВЪЛЧИ ДОЛ“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. БРЕСТАК, ОБЩ. ВЪЛЧИ ДОЛ, ОБЛ. ВАРНА

Петър Лещаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ВРЕМЕ НА СТРОИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ НА СТАНЦИЯ ЗА ОЧИСТВАНЕ НА ГАЗОПРОВОДА И КРАНОВ ВЪЗЕЛ „ЗЛАТИНА“, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЗЛАТИНА, ОБЩ. ПРОВАДИЯ, ОБЛ. ВАРНА

Петър Лещаков

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СЕРВИТУТА НА ВЪЗДУШНА ЕЛЕКТРОПРЕНОСНА ЛИНИЯ 400 KV ОТ П/СТ „МАРИЦА-ИЗТОК” ДО П/СТ „НЕА САНТА”, Р ГЪРЦИЯ ОТ КМ 0+000 ДО 51+100, В ЗЕМЛИЩАТА НА НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА С. ПЯСЪЧЕВО, С. КАЛУГЕРОВО, ГР. СИМЕОНОВГРАД В ОБЩ. СИМЕОНОВГРАД; С. КОНСТАНТИНОВО, С. ПОЛЯНОВО В ОБЩ. ХАРМАНЛИ; С. АЛЕКСАНДРОВО, С. УЗУНДЖОВО, С. ПОДКРЕПА, С. СТАМБОЛИЙСКИ, ГР. ХАСКОВО, С. ВОЙВОДОВО, С. КОНУШ, С. КОЗЛЕЦ В ОБЩ. ХАСКОВО

Пламен Георгиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА СТРОИТЕЛНИ И ИЗКОПНО-НАСИПНИ ДЕЙНОСТИ В РАЙОНА НА НАХОДИЩЕ „ХАН КРУМ“, УЧАСТЪК „АДА ТЕПЕ“, ГР. КРУМОВГРАД

Росица Миткова

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ РАБОТИ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ТОПЛОПРОВОДИ ПО УЛ. „АНТОН ТАЙНЕР“ В ГНКЦ „ИСТОРИЧЕСКА ЗОНА ФИЛИПОПОЛ – ТРИМОНЦИУМ – ПЛОВДИВ“, РАЙОН ЦЕНТРАЛЕН, ГР. ПЛОВДИВ

Румен Спасов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ 41112.503.109 ПО КК НА ГР. КЮСТЕНДИЛ, УЛ. „ХАН КРУМ“ № 29

Стефан Александров

ТЕРЕННИ ИЗДИРВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА МЕЖДУСИСТЕМНА ГАЗОВА ВРЪЗКА БЪЛГАРИЯ – СЪРБИЯ НА БЪЛГАРСКА ТЕРИТОРИЯ ОТ С. КАЛОТИНА ДО СОП, НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНИ ДРАГОМАН, СЛИВНИЦА, КОСТИНБРОД И БОЖУРИЩЕ, СОФИЙСКА ОБЛАСТ И СТОЛИЧНА ОБЩИНА

Стефан Бакърджиев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В ПИ 67800.44.125, М. МАПИ, ГР. СОЗОПОЛ

Стефан Иванов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПО ТРАСЕТО НА ГАЗОПРЕНОСНА СТРУКТУРА НА „БУЛГАРТРАНСГАЗ“ ЕАД ПАРАЛЕЛНО НА СЕВЕРНИЯ ГАЗОПРОВОД ДО БЪЛГАРО-СРЪБСКАТА ГРАНИЦА, ЕТАП „ЛИНЕЙНА ЧАСТ“, ПОДЕТАП Б, УЧАСТЪК А3, ОТ КМ 146+620 ДО КМ 191+042, В ЗЕМЛИЩАТА С. СТУДЕНЕЦ, ОБЩ. ЛОЗНИЦА, ОБЛ. РАЗГРАД, С. СИНЯ ВОДА, ОБЩ. ЛОЗНИЦА, ОБЛ. РАЗГРАД; С. МАНАСТИРСКО, ОБЩ. ЛОЗНИЦА, ОБЛ. РАЗГРАД; С. СЕЙДОЛ, ОБЩ. ЛОЗНИЦА, ОБЛ. РАЗГРАД; С. МИЛАДИНОВЦИ, ОБЩ. ТЪРГОВИЩЕ, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. ТРЪСТИКА, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. ЕЛЕНОВО, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ.ТЪРГОВИЩЕ;С. ЛОМЦИ, ОБЩ.ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. ДРИНОВО, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. КАРДАМ, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; ГР. ПОПОВО, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. ГАГОВО, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. ПАЛАМАРЦА, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ; С. КОВАЧЕВЕЦ, ОБЩ. ПОПОВО, ОБЛ. ТЪРГОВИЩЕ

Тодор Вълчев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ В УПИ II, КВ. 165 ПО ПУП НА ПРОМИШЛЕНА ЗОНА НА ГР. ЯМБОЛ, ПИ ИД. № 87374.514.3 ПО КК НА ГР. ЯМБОЛ

Филип Михайлов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ТЕРЕН В ГРАНИЦИТЕ НА КОНЦЕСИОННА ПЛОЩ „БРЕЗНИК“, НАХОДИЩЕ „МИЛИН КАМЪК“, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. БРЕЗНИК

Христо Кузов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ XVIII-1033, КВ. 4, ПО ПЛАНА НА 8-МИ М.Р., „УЛ. „ШОПЕН“ № 4, ПОПАДАЩ В ТЕРИТОРИЯТА НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“, ГР. ВАРНА

Христо Кузов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ИЗКОПНИ ДЕЙНОСТИ НА ОБЕКТ В УПИ XIX-279, КВ. 114 ПО ПЛАНА НА 7-МИ М.Р., УЛ. „КРАЛИ МАРКО“ № 16, ПОПАДАЩ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“, ГР. ВАРНА

Христо Кузов

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ НА ОБЕКТ В УПИ XVII-276, КВ. 114, 7-МИ М.Р., УЛ. „КАВАЛА“ № 21, ПОПАДАЩ В ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА НА ААР „ОДЕСОС – ВАРНА“, ГР. ВАРНА

Юниан Мешеков, Александър Станев

АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ ПРИ РЕАЛИЗИРАНЕТО НА ПРОЕКТ „КОНСЕРВАЦИЯ, РЕСТАВРАЦИЯ И ЕКСПОНИРАНЕ НА КЪСНОАНТИЧЕН МАВЗОЛЕЙ В КВ. ЛОЗЕНЕЦ“, УПИ I, КВ. 3, М. ЖИЛ. ГРУПА – ЮЖЕН ПАРК, РАЙОН „ТРИАДИЦА“, ГР. СОФИЯ